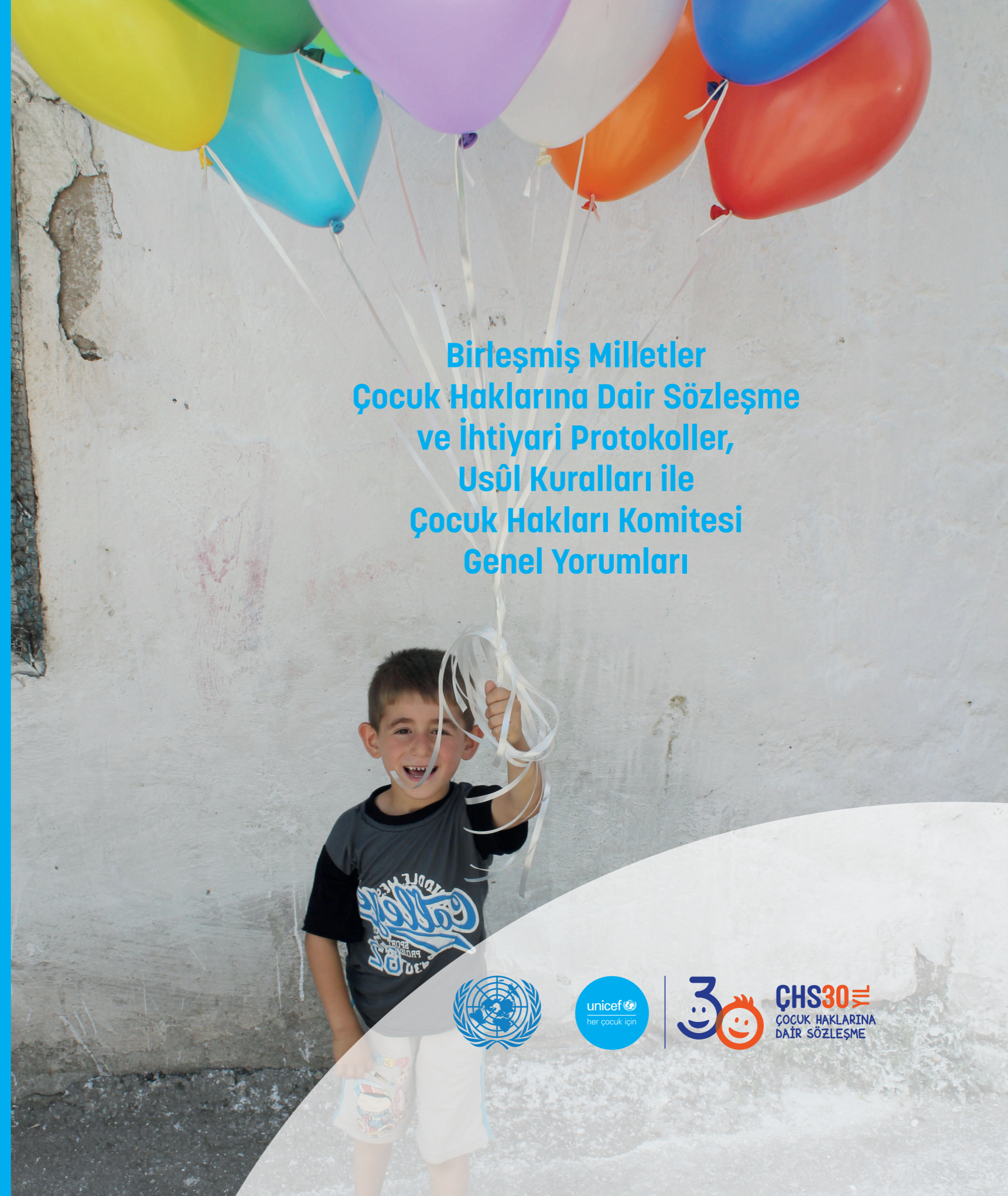

**Birleşmiş
Milletler
Çocuk
Haklarına
Dair Sözleşme
ve İhtiyari
Protokoller,
Usûl Kuralları
ile Çocuk
Hakları
Komitesi
Genel
Yorumları**

**Birleşmiş Milletler
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ve İhtiyari Protokoller,
Usûl Kuralları ile
Çocuk Hakları Komitesi
Genel Yorumları**

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Başvuru Usûlüne İlişkin İhtiyari Protokol

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Bireysel Başvuru Usûlüne İlişkin İhtiyari Protokol Kapsamındaki Usûl Kuralları

Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları

Bu eserde yer alan çevirilerin bir kısmı Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından yapılmış, onaylarına istinaden BM Türkiye ofisi tarafından revize edilerek son hali verilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 49. madde uyarınca olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9 Aralık 1994 tarihinde ihtirazi kayıtlarla onaylamıştır. 4058 Sayılı Onay Kanunu 11 Aralık 1994 gün ve 22138 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Sözleşme Türkiye açısından 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Önsöz

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip olduğu insanlık onuru ile eşit ve devredilmez haklarını tanımanın, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu düşünerek,

Birleşmiş Milletler halklarının, Birleşmiş Milletler Şartında, temel insan haklarına ve kişi olarak bireyin onuruna ve değerine olan inançlarını yeniden doğrulamış bulduklarını ve daha geniş bir özgürlük ortamında sosyal ilerlemeyi ve daha iyi düzeyde yaşama standartlarını sağlamak konusunda kararlılıklarını unutmuyarak,

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde korunan haklardan ve özgürlüklerden herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum yahut başka statüler gibi herhangi bir türdeki farklılık gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını kabul ve ilan ederek,

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde çocukların özel bakım ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiğini anımsayarak,

Toplumun temel birimi ve toplumun tüm üyelerinin ve bilhassa çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal bir ortam olarak ailenin, toplum içinde kendisine yüklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli korumayı ve yardım görmesinin zorunlu olduğuna inanarak,

Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu şekilde gelişebilmesi için, mutluluk, sevgi ve anlayış ortamı içindeki bir aile çevresi içinde yetişmesinin gerekli olduğunu kabul ederek,

Çocuğun toplum içinde bireysel bir yaşam sürdürebilmesi için tam olarak hazırlanması ve Birleşmiş Milletler Şartında ilan edilen idealler

ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesi gerektiği değerlendirilmesini yaparak,

Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesinde belirtildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde (özellikle 23 ve 24 üncü maddelerinde) ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşme'nsinde (özellikle 10 uncu maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanındığını hatırd tutarak,

Çocuk Hakları Bildirgesinde belirtildiği gibi, "çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğunu hatırd tutarak,

Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Çocukların Bakıcı Aile Yanına Yerleştirilmesine ve Evlat Edinme Bağlamında Çocukların Korunmasına ve Esenliğine İlişkin Sosyal ve Hukuki İlkeler Bildirgesi; Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında. Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları) ve Olağanüstü Hallerde ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunması Bildirgesi hükümlerini yeniden anımsayarak,

Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak,

Her ülkede, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde bulunan çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak,

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır:

KISIM I

Madde 1

Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

Madde 2

- 1 Taraf Devletler, bu Sözleşmede yer alan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.
- 2 Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrımcılığa veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemi alırlar.

Madde 3

- 1 Çocuklara ilişkin olarak kamusal ya da özel sosyal yardım kurumları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan bütün tasarruflarda, çocuğun yüksek yararı öncelikli olarak göz önünde bulundurulacaktır.
- 2 Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.
- 3 Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından,

yetkili makamlarca konulan standartlara uymalarını taahhüt ederler.

Madde 4

Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

Madde 5

Taraf Devletler, bu Sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

Madde 6

- 1 Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.
- 2 Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Madde 7

- 1 Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.
- 2 Taraf Devletler, özellikle çocuğun vatansız kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını temin ederler.

Madde 8

- 1 Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; vatandaşlığı, ismi ve aile bağları dâhil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler.
- 2 Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarında veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar.

Madde 9

- 1 Yetkili makamlar uygulanabilir yasa ve usullere göre ve temyiz yolu açık olarak, ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu yolunda karar vermedikçe, Taraf Devletler, çocuğun; ana-babasından, onların rızası dışında ayrılmasını güvence altına alırlar. Ancak, ana-babası tarafından çocuğun kötü muameleye maruz bırakılması ya da ihmâl edilmesi durumlarında ya da ana-babanın birbirinden ayrı yaşaması nedeniyle çocuğun ikametgâhının belirlenmesi amacıyla karara varılması gerektiğinde, bu tür bir ayrılık kararı verilebilir.
- 2 Bu maddenin birinci fıkrası uyarınca girilen her işlemde, ilgili bütün taraflara işleme katılma ve görüşlerini bildirme olanağı tanınır.
- 3 Taraf Devletler, ana-babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yüksek yararına aykırı olmadıkça, ana babanın ikisiyle de düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterirler.
- 4 Böyle bir ayrılık, bir Taraf Devlet tarafından gerçekleştirilen bir tasarruf sonucu çocuğun kendisinin ana veya babasının veya her ikisinin birden tutuklanmasına, hapsine, sürgün, sınır dışı edilmesine veya ölümüne (ki buna devletin gözetimi altında iken nedeni ne olursa olsun meydana gelen ölüm dâhildir) neden olan herhangi benzer bir işlem sonucu olmuşsa, bu Taraf Devlet, istek

üzerine ve çocuğun esenliğine zarar vermemek koşulu ile ana-babaya, çocuğa veya uygun olursa, ailenin bir başka üyesine, söz konusu aile bireyinin ya da bireylerinin bulunduğu yer hakkında gereken bilgiyi verecektir. Taraf Devletler, böyle bir istemin başlı başına sunulmasının ilgili kişi veya kişiler bakımından aleyhe hiç bir sonuç yaratmamasını ayrıca taahhüt ederler.

Madde 10

- 1 9'uncu Maddenin 1 inci fıkrası uyarınca Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, çocuk veya ana-babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme ya da onu terk etme konusundaki her başvuru, Taraf Devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır. Taraf Devletler, bu tür bir başvuru yapılmasının başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmamasını taahhüt ederler.
- 2 Ana-babası, ayrı devletlerde oturan bir çocuk olağanüstü durumlar hariç, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir. Bu nedenle ve 9 uncu maddenin 1 inci fıkrasına göre Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, Taraf Devletler çocuğun ve ana-babasının Taraf Devletlerin ülkeleri dâhil herhangi bir ülkeyi terk etmeye ve kendi ülkelerine dönme hakkına saygı gösterirler. Herhangi bir ülkeyi terk etme hakkı, yalnızca yasada öngöröldüğü gibi ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığı ve ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacı ile ve işbu Sözleşme ile tanınan öteki haklarla bağdaştığı ölçüde kısıtlamalara konu olabilir.

Madde 11

- 1 Taraf Devletler, çocukların yasadışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürölmemesi halleriyle mücadele için önlemler alırlar.
- 2 Bu amaçla Taraf Devletler iki ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmasını ya da mevcut anlaşmalara katılmayı teşvik ederler.

Madde 12

- 1 Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini özgürce ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özeni gösterilmek suretiyle tanır.
- 2 Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

Madde 13

- 1 Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.
- 2 Bu hakkın kullanılması yalnızca:
  - a Başkasının haklarına ve itibarına saygı,
  - b Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması amacıyla ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

Madde 14

- 1 Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.
- 2 Taraf Devletler çocuğun yeteneklerinin gelişimiyle uyumlu biçimde haklarının kullanılmasında, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.
- 3 Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği,

düzeni, sağlık ya da ahlâk ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Madde 15

- 1 Taraf Devletler, çocuğun örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.
- 2 Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlâkın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçları dışında kısıtlanamaz.

Madde 16

- 1 Hiçbir çocuğun özel yaşamına, aile yaşamına, konut ve haberleşme hakkına keyfi ya da hukuka aykırı bir biçimde müdahale bulunulamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.
- 2 Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 17

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar.

Bu amaçla Taraf Devletler:

- a Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
- b Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu tür bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;

- c Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
- d Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli halklara mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
- e 13 ve 18 inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Madde 18

- 1 Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.
- 2 Bu Sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.
- 3 Taraf Devletler, çalışan ana-babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar.

Madde 19

- 1 Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı

korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

- 2 Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

Madde 20

- 1 Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi üstün yararına uyarınca bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen her çocuk, Devlet tarafından sağlanan özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır.
- 2 araf Devletler bu durumdaki bir çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan alternatif bakımı sağlayacaklardır.
- 3 Bu tür bakım, başkaca benzerleri yanında, bakıcı aile yanına verme, İslâm hukukunda kefaleti(kafalah), evlât edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de içerir. Çözümler düşünülürken, çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliğin korunmasına ve çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dil kimliğine gereken saygı gösterilecektir.

Madde 21

Evlât edinme sistemini kabul eden ve/veya buna izin veren Taraf Devletler, çocuğun en yüksek yararlarının temel düşünce olduğunu kabul ederek aşağıdaki ilkeleri gerçekleştireceklerdir:

- a Bir çocuğun evlât edinilmesine ancak yetkili makam karar verir. Bu makam uygulanabilir yasa ve usullere göre ve güvenilir tüm bilgilerin ışığında; çocuğun, ana-babası, yakınları ve yasal vasisine göre durumunu göz önüne alarak ve gereken

durumlarda tüm ilgililerle yapılacak görüşme sonucu onların da evlât edinme konusundaki onaylarını alma zorunluluğuna uyarak, kararını verir.

- b** Çocuğun kendi ülkesinde elverişli biçimde bakılması mümkün olmadığı veya evlât edinecek veya yanına yerleştirilecek aile bulunmadığı takdirde, ülkelerarası evlât edinmenin çocuk bakımında alternatif bir çözüm yolu olarak değerlendirilmesini kabul ederler.
- c** Başka bir ülkede evlât edinilmesi düşünülen çocuğun, kendi ülkesinde mevcut evlât edinme durumuyla eşdeğer olan güvence ve standartlardan yararlanmasını sağlarlar.
- d** Ülkelerarası evlât edinmede, yerleştirmenin ilgililer bakımından yasadışı para kazanma konusu olmaması için gereken bütün önlemleri alırlar.
- e** Bu maddedeki amaçları, uygun olduğu ölçüde, ikili ya da çok taraflı düzenleme veya anlaşmalarla teşvik ederler ve bu çerçevede, çocuğun başka bir ülkede yerleştirilmesinin yetkili makam veya organlar tarafından yürütülmesini güvenceye almak için çaba gösterirler.

Madde 22

- 1** Taraf Devletler, ister tek başına olsun isterse ana babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer uluslararası sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar.
- 2** Bu nedenle, Taraf Devletler, uygun gördükleri ölçüde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetlerarası ve hükümetdışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu

korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana-babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana-babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğa da tanınacaktır.

Madde 23

- 1 Taraf Devletler zihinsel ya da bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.
- 2 Taraf Devletler, engelli çocukların özel bakımdan yararlanma hakkını tanırlar ve eldeki kaynakların yeterliliği ölçüsünde ve yapılan başvuru üzerine, yardımdan yararlanabilecek durumda olan çocuğa ve onun bakımından sorumlu olanlara, çocuğun durumu ve ana-babanın veya çocuğa bakanların içinde buldukları koşullara uygun düşecek yardımın yapılmasını teşvik ve taahhüt ederler.
- 3 Engelli çocuğun, özel bakıma gereksinimi olduğu bilincinden hareketle bu maddenin 2 nci fıkrası uyarınca yapılması öngörülen yardım, çocuğun ana-babasının ya da çocuğa bakanların maddi durumları göz önüne alınarak, olanaklar ölçüsünde ücretsiz sağlanır. Bu yardım; engelli çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme/eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirme amacını güder.
- 4 Taraf Devletler, uluslararası işbirliği ruhu içinde, engelli çocukların koruyucu sıhhi bakımı, tıbbi, psikolojik ve işlevsel

tedavileri alanlarına ilişkin gerekli bilgilerin alışverişi yanında, rehabilitasyon, eğitim ve mesleki eğitim hizmetlerine ilişkin yöntemlerin bilgilerini de içerecek şekilde ve Taraf Devletlerin bu alanlardaki güçlerini, anlayışlarını geliştirmek ve deneyimlerini zenginleştirmek amacıyla bilgi dağıtımını ve bu bilgiden yararlanmayı teşvik ederler. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri, özellikle göz önüne alınır.

Madde 24

- 1 Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.
- 2 Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:
  - a Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;
  - b Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;
  - c Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;
  - d Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;
  - e Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

- f Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlanması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.
- 3 Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.
- 4 Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 25

Taraf Devletler, yetkili makamlar tarafından korunma ve bakım altına alma, bedensel ya da ruhsal tedavi amaçlarıyla hakkında bir yerleştirme tedbiri uygulanan çocuğun, gördüğü tedaviyi ve yerleştirilmesine bağlı diğer tüm şartları belli aralıklarla gözden geçirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Madde 26

- 1 Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dâhil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanır ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar.
- 2 Sosyal Güvenlik, çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları göz önüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da göz önünde tutularak sağlanır.

Madde 27

- 1 Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.

- 2 Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun ana-babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer.
- 3 Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar.
- 4 Taraf Devletler, Taraf Devlet ülkesinde veya başka ülkede bulunsun; ana-babası veya çocuğa karşı mali sorumluluğu bulunan diğer kişiler tarafından, çocuğun bakım giderlerinin karşılanmasını sağlamak amacıyla her türlü uygun önlemi alırlar. Özellikle çocuğa karşı mali sorumluluğu olan kişinin, çocuğun ülkesinden başka bir ülkede yaşaması halinde, Taraf Devletler bu konuya ilişkin uluslararası anlaşmalara katılmayı veya bu tür anlaşmalar akdinin yanı sıra başkaca uygun düzenlemelerin yapılmasını teşvik ederler.

Madde 28

- 1 Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde aşamalı olarak gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:
  - a İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
  - b Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
  - c Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

- d Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için ulaşılabilir hale getirirler;
  - e Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.
- 2 Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.
- 3 Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 29

- 1 Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara uygun olmasını kabul ederler;
- a Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
  - b İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Şartında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
  - c Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
  - d Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
  - e Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

- 2 Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 30

Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 31

- 1 Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.
- 2 Taraf Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.

Madde 32

- 1 Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.
- 2 Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar

- a İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;
- b Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.
- c Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Madde 33

Taraf Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psicotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dâhil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.

Madde 34

Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:

- a Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;
- b Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurularak sömürülmesini;
- c Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini, önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

Madde 35

Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.

Madde 36

Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.

Madde 37

Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:

- a** Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme olanağı bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.
- b** Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya özgürlüğünden yoksun bırakılması yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.
- c** Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.
- d** Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemlerle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

Madde 38

- 1 Taraf Devletler, silahlı çatışma halinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymayı ve uyulmasını sağlamayı taahhüt ederler.
- 2 Taraf Devletler, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün önlemleri alırlar.
- 3 Taraf Devletler, özellikle on beş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Taraf Devletler, on beş ile on sekiz yaş arasındaki çocukların silahaltına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler.
- 4 Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insani hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Taraf Devletler, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar.

Madde 39

Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suiistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.

Madde 40

- 1 Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurularak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.

2 Bu amaçla ve uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz-önünde tutularak Taraf Devletler özellikle, şunları sağlarlar:

- a İşlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış bir eylem ya da ihmâl nedeniyle hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ya da ithamı öne sürülemeyeceği gibi böyle bir ihlâlde bulunduğu da kabul edilmeyecektir.
- b Hakkında ceza kanununu ihlâl iddiası veya ithamı bulunan her çocuk aşağıdaki asgari güvencelere sahiptir:
  - i Haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak;
  - ii Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya da uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak;
  - iii Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu göz önüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babası veya yasal vasisi de hazır bulundurulurak yasaya uygun biçimde adil bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması;
  - iv Tanıklık etmek ya da suç ikrarında bulunmak için zorlanmamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması;
  - v Ceza yasasını ihlâl ettiği sonucuna varılması halinde, bu kararın ve bunun sonucu olarak alınan önlemlerin daha yüksek yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde yasaya uygun olarak incelenmesi;

- vi Kullanılan dili anlamaması veya konuşmaması halinde çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanması;
  - vii Kovuşturmanın her aşamasında özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesine hakkı olmak;
- 3 Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek ve özellikle şu konularda çaba göstereceklerdir:
- a Ceza Yasasını ihlâl konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığını kabulü;
  - b Uygun bulunduğu ve istenilir olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin alınması.
- 4 Koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır.

Madde 41

Bu Sözleşmede yer alan hiçbir husus, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha çok yardımcı olan ve;

- a Bir Taraf Devletin yasasında; veya
- b Bu Devlet bakımından yürürlükte olan uluslararası hukukta yer alan hükümleri etkilemeyecektir.

KISIM II

Madde 42

Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.

Madde 43

- 1 Taraf Devletlerin bu Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla, görevleri aşağıda belirtilen bir Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur.
- 2 Komite bu Sözleşme ile hükme bağlanan alanda yetenekleriyle tanınmış ve yüksek ahlâk sahibi on sekiz uzmandan oluşur. Komite üyeleri Taraf Devletlerce kendi vatandaşları arasından ve kişisel olarak görev yapmak üzere, adil bir coğrafi dağılımı sağlama gereği ve başlıca hukuk sistemleri göz-önünde tutularak seçilirler.
- 3 Komite üyeleri, Taraf devletlerce gösterilen kişiler listesinden gizli oyla seçilirler. Her Taraf Devlet, vatandaşları arasından bir uzmanı aday gösterebilir.
- 4 Komite için ilk seçim, bu Sözleşmenin yürürlüğe girişini izleyen altı ay içinde yapılır. Sonraki seçimler iki yılda bir yapılır. Her seçim tarihinden en az dört ay önce, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, Taraf Devletleri iki ay içinde adaylarını göstermeye yazılı olarak davet eder. Daha sonra Genel Sekreter böylece belirlenen kişilerden, kendilerini gösteren Taraf Devletleri de işaret ederek, alfabetik sıraya göre oluşturduğu bir listeyi, Taraf Devletlere bildirir.
- 5 Seçimler, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde, Genel Sekreter tarafından davet edilen Taraf Devletler toplantılarında yapılır. Nisabi, Taraf Devletlerin üçte ikisinin oluşturduğu bu toplantılarda, hazır bulunan ve oy kullanan Devletlerin salt çoğunluğuyla en fazla oy alan kişiler Komiteye seçilir.

- 6 Komite üyeleri dört yıl için seçilir. Aday gösterildikleri takdirde yeniden seçilebilirler. İlk seçimde seçilmiş olan beş üyenin görevi iki yıl sonra sona erer, bu beş üyenin isimleri ilk seçimden hemen sonra toplantı başkanı tarafından çekilen kura ile belirlenir.
- 7 Bir komite üyesinin ölmesi veya çekilmesi ya da başka herhangi bir nedenle bir üyenin Komitedeki görevlerini yapamaz hale gelmesi durumunda adaylığını öneren Taraf Devlet, Komitenin onaylaması koşuluyla, böylece boşalan yerdeki görev süresi doluncaya kadar, kendi vatandaşları arasından başka bir uzmanı atayabilir.
- 8 Komite, iç tüzüğünü kendisi belirler.
- 9 Komite, memurlarını iki yıllık bir süre için seçer.
- 10 Komite toplantıları olağan olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde ya da Komite tarafından belirlenecek başka uygun bir yerde yapılır. Komite olağan olarak her yıl toplanır. Komite toplantılarının süresi, gerektiğinde, Genel Kurulca onaylanmak koşuluyla, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bir toplantısıyla belirlenir veya değiştirilir.
- 11 Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri gerekli maddi araçları ve personeli bu Sözleşme ile kendisine verilen görevleri etkili biçimde görebilmesi amacıyla, Komite emrine verir.
- 12 Bu Sözleşme uyarınca oluşturulan Komitenin üyeleri, Genel Kurulun onayı ile Birleşmiş Milletler Teşkilatının kaynaklarından karşılanmak üzere, Genel Kurul tarafından saptanan şart ve koşullar çerçevesinde kararlaştırılan ücreti alırlar.

Madde 44

- 1 Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakları yürürlüğe koymak için, aldıkları önlemleri ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeye ilişkin raporları:
  - a Bu Sözleşmenin, ilgili Taraf Devlet bakımından yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıl içinde,

b Daha sonra beş yılda bir,

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığı ile Komiteye sunmayı taahhüt ederler.

- 2 Bu madde uyarınca hazırlanan raporlarda, bu Sözleşmeye göre üstlenilen sorumlulukların, şayet varsa, yerine getirilmesini etkileyen nedenler ve güçlükler belirtilecektir. Raporlarda ayrıca, ilgili ülkede Sözleşmenin uygulanması hakkında Komiteyi etraflıca aydınlatacak biçimde yeterli bilgi de bulunacaktır.
- 3 Komiteye etraflı bilgi içeren bir ilk rapor sunmuş olan Taraf Devlet, bu maddenin 1 (b) bendi gereğince sunacağı sonraki raporlarında daha önce verilmiş olan temel bilgileri tekrarlamayacaktır.
- 4 Komite, Taraf Devletlerden Sözleşmenin uygulamasına ilişkin her türlü ek bilgi isteminde bulunabilir.
- 5 Komite, iki yılda bir Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığı ile Genel Kurula faaliyetleri hakkında bir rapor sunar.
- 6 Taraf Devletler kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlarlar.

Madde 45

Sözleşmenin etkili biçimde uygulanmasını geliştirme ve Sözleşme kapsamına giren alanda uluslararası işbirliğini teşvik etmek amacıyla:

- a Uzmanlaşmış kurumlar, UNICEF ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının öteki organları, bu Sözleşmenin kendi yetki alanlarına ilişkin olan hükümlerinin uygulanmasının incelenmesi sırasında, temsil edilmek hakkına sahiptirler. Komite; uzmanlaşmış kurumları, UNICEF'i ve uygun bulunduğu öteki yetkili kuruluşları, kendi yetki alanlarını ilgilendiren konularda uzman olarak görüş vermeye davet edebilir. Komite, uzmanlaşmış kurumları, UNICEF'i ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının öteki organlarını kendi faaliyet alanlarına ilişkin kesimlerde Sözleşmenin uygulanması hakkında rapor sunmaya davet edebilir;

- b** Komite, uygun bulduğu takdirde, Taraf Devletler tarafından sunulmuş, bir istem içeren ya da teknik danışma veya yardım ihtiyacını belirten her raporu, gerekiyorsa Komitenin bu istek veya ihtiyaca ilişkin tavsiye ve gözlemlerini de ekleyerek, uzmanlaşmış kurumlara, UNICEF'e ve öteki yetkili kuruluşlara gönderir;
- c** Komite, Genel Kurula Genel Sekreterden Komite adına çocuk haklarına ilişkin sorunlarda incelemeler yaptırması isteğinde bulunulmasını, tavsiye edebilir;
- d** Komite, bu Sözleşmenin 44 ve 45 inci maddeleri uyarınca alınan bilgilere dayanarak, telkin ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve genel nitelikteki tavsiyeler, ilgili olan her Taraf Devlete gönderilir ve şayet varsa, Taraf Devletlerin yorumları ile birlikte Genel Kurulun dikkatine sunulur.

KISIM III

Madde 46

Bu Sözleşme bütün Devletlerin imzasına açıktır.

Madde 47

Bu Sözleşme onaylamaya bağlı tutulmuştur. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

Madde 48

Bu Sözleşme bütün Devletlerin katılmasına açık olacaktır. Katılma belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

Madde 49

- 1** Bu Sözleşme, yirminci onay ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine depo edildiği tarihi izleyen otuzuncu gün yürürlüğe girecektir.
- 2** Yirminci onay ya da katılma belgesinin depo edilmesinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayacak ya da ona katılacak Devletlerin her

biri için, bu Sözleşme, söz konusu Devletin onay ya da katılma belgesini depo ettiği tarihten sonraki otuzuncu gün yürürlüğe girecektir.

Madde 50

- 1 Bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve buna ilişkin metni Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi edebilir. Genel Sekreter bunun üzerine değişiklik önerisini Taraf Devletlere, önerinin incelenmesi ve oya konulması amacıyla bir Taraf Devletler Konferansı oluşturulmasını isteyip istemediklerini kendisine bildirmeleri kaydıyla, iletir. Böyle bir duyuru tarihini izleyen dört ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte biri söz konusu konferansın toplanmasından yana olduklarını ifade ederlerse Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesinde bu konferansı düzenler. Konferansta hazır bulunan ve oy kullanan Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen her değişiklik, onay için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulur.
- 2 Bu maddenin 1 inci fıkrasında yer alan hükümlere uygun olarak kabul edilen bir değişiklik, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca onaylandığı ve bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edildiği zaman yürürlüğe girer.
- 3 Bir değişiklik yürürlüğe girdiği zaman, onu kabul eden Taraf Devletler bakımından bağlayıcılık taşır. Öteki Taraf Devletler bu Sözleşme hükümleri ve daha önce kabul ettikleri her değişiklikle bağlı kalırlar.

Madde 51

- 1 Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, onay ya da katılma anında yapılabilecek çekincelerin metnini alacak ve bütün Devletlere bildirecektir.
- 2 Bu Sözleşmenin amacı ve konusu ile bağdaşmayan hiçbir çekinceye izin verilmeyecektir.

- 3 Çekinceler, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreterince, geri alınacağına ilişkin bildirimde bulunma yoluyla her zaman geri alınabilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, bütün Devletleri haberdar eder. Böyle bir bildirim, Genel Sekreter tarafından alındığı tarihte işlerlik kazanır.

Madde 52

Bir Taraf Devlet, bu Sözleşmeyi, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreterine vereceği yazılı bildirim yoluyla feshedebilir. Fesih, bildirim Gen. Sekreter tarafından alınması tarihinden bir yıl sonra geçerli olur.

Madde 53

Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, bu Sözleşmenin tevdi makamı olarak belirlenmiştir.

Madde 54

İngilizce, Arapça, Çince, İspanyolca, Fransızca ve Rusça metinleri de aynı derecede geçerli olan bu Sözleşmenin özgün metni, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

Hükümetleri tarafından tam yetkili kılınan aşağıda imzaları bulunan Temsilciler, yukarıdaki kuralların ışığında, bu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

“İhtirazi Kayıt:

Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

PLE

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 25 Mayıs 2000 tarih ve 54/263 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Sözleşmeyi 08 Haziran 2000 tarihinde imzalamış ve 9 Mayıs 2002 tarihinde onaylamıştır. 4755 Sayılı Onay Kanunu 14 Mayıs 2002 gün ve 24755 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Sözleşme Türkiye açısından 19 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

İşbu Protokol'e Taraf olan Devletler,

Taraf Devletlerin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin amaçlarını daha fazla ölçüde gerçekleştirmek ve Sözleşme hükümlerinin, özellikle 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 ve 36 ncı maddelerinin daha iyi uygulanmasını sağlayabilmek amacıyla, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisinden çocukların korunmasını sağlamak için almaları gereken önlemleri artırmalarının uygun olacağını düşünerek;

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin, çocukları ekonomik istismardan ve çocuk açısından tehlike arz edebilecek veya çocuğun eğitimini aksatabilecek veya çocuk sağlığına veya fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da sosyal gelişimine zarar verebilecek herhangi bir işte çalışmaktan korunma hakkını tanıdığını da göz önünde bulundurarak,

Çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi amacıyla yapılan ve kayda değer ölçüde giderek artan uluslararası çocuk ticaretinden ciddi biçimde endişe duyarak,

Çocuk satışı, çocuk fuhuşunu ve çocuk pornografisini doğrudan teşvik etmesi nedeniyle özellikle çocukların kırılgan durumda olduğu yaygın ve süregelen seks turizminden derin endişe duyarak,

Kız çocukları dâhil olmak üzere, özellikle kırılgan birtakım grupların cinsel istismara maruz kalma hususunda daha büyük bir risk altında olduklarını ve kız çocuklarının cinsel açıdan istismar edilenler arasında orantısız ölçüde yer aldıklarını kabul ederek,

Çocuk pornografisinin internette ve diğer gelişen teknolojiler üzerinde artan erişilebilirliğinden endişe duyarak ve internet üzerinde Çocuk Pornografisiyle Mücadele Uluslararası Konferansını (Viyana, 1999) ve özellikle de, bu konferansın çocuk pornografisinin üretiminin, dağıtımının, ihracatının, naklinin, ithalatının, kasıtlı zilyetliğinin ve reklamının tüm dünyada suç olarak kabul edilmesi için çağrıda bulunan sonuç kararını anımsayarak ve hükümetler ile internet endüstrisi arasında daha yakın işbirliği ve ortaklığın önemini vurgulayarak,

Çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisinin ortadan kaldırılmasının, az gelişmişlik, yoksulluk, ekonomik eşitsizlikler, adil

olmayan sosyo-ekonomik yapı, gereği gibi işlemeyen aile yapısı, eğitim eksikliği, kır-kent arası göç, cinsiyet ayrımcılığı, yetişkinlerin sorumsuz cinsel davranışları, zararlı geleneksel uygulamalar, silahlı çatışmalar ve çocuk ticareti dâhil, bu durumu ağırlaştıran etkenleri ele alan bütüncül bir yaklaşım benimsemekle mümkün olacağına inanarak,

Çocuk satışına, çocuk fuhşuna ve çocuk pornografisine olan tüketici talebini azaltmak amacıyla kamuoyundaki bilinci artırmak için çaba göstermek gerektiğine ve tüm taraflar arasındaki küresel ortaklığın güçlendirilmesinin ve ulusal düzeyde hukukun uygulanmasının geliştirilmesinin de önemine inanarak,

Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinmede İşbirliği Hakkında Lahey Sözleşmesi, Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine ilişkin Lahey Sözleşmesi, Çocukların Korunması için Tedbirler ve Ebeveyn Sorumluluğu ile ilgili İşbirliği, Tanıma, Tenfiz, Uygulanabilir Kanun ve Mahkeme Yetkisine ilişkin Lahey Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Acil Eylem Sözleşmesi gibi çocukların korunmasına ilişkin uluslararası yasal düzenlemelerin hükümlerini kaydederek,

Çocuk haklarının sağlanması ve korunmasına yönelik geniş çaplı bağlılığı ortaya koyan Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye gösterilen güçlü destekten cesaret alarak,

Çocukların Satışını, Çocuk Fuhşuna ve Çocuk Pornografisini Önlemek için Eylem Programının hükümlerinin ve Çocukların Ticari Amaçlı Cinsel İstismarına Karşı 1996 Stockholm Kongresi Bildirisi ve Eylem Gündeminin ve ilgili uluslararası organların bu konulardaki diğer karar ve tavsiyelerinin uygulanmasının önemini kabul ederek,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişimi için her halkın geleneklerinin ve kültürel değerlerinin önemini gerektiği gibi dikkate alarak,

Aşağıdaki maddeler üzerinde anlaşma sağlamışlardır:

Madde 1

Taraf Devletler çocuk satışı, çocuk fuhşunu ve çocuk pornografisini bu Protokol uyarınca yasaklayacaklardır.

Madde 2

İşbu Protokol'ün amacı bakımından:

- a Çocuk satışı, herhangi bir şahıs veya bir grup şahıs tarafından, ücret ya da başka herhangi bir şey karşılığında bir çocuğun başka birine devredildiği herhangi bir fiil veya işlem anlamına gelmektedir.
- b Çocuk fuhşu, bir çocuğun ücret veya başka herhangi bir şey karşılığında cinsel faaliyetlerde kullanılması demektir.
- c Çocuk pornografisi, çocuğun gerçekte veya taklit suretiyle bariz cinsel faaliyetlerde bulunur şekilde herhangi bir yolla teşhir edilmesi veya çocuğun cinsel uzuvlarının, ağırlıklı olarak cinsel amaç güden bir şekilde gösterilmesi anlamına gelir.

Madde 3

- 1 Her Taraf Devlet asgari olarak aşağıdaki fiil ve faaliyetlerin ülke içinde veya ülke dışında veya ferdi veya örgütlü bir biçimde işlenmiş olup olmamalarına bakılmaksızın, kendi suç veya ceza yasalarının tam anlamıyla kapsamı içine girdiğini garanti edecektir.
  - a 2 nci maddede tanımlandığı üzere, çocuk satışı çerçevesinde:
    - (i) Hangi yolla olursa olsun, çocuğun,
      - a. Cinsel istismarı,
      - b. Organlarının kâr sağlama amacıyla nakli,
      - c. Zorla çalıştırılması amaçlarıyla teklifi, teslimi ya da kabulü;
    - (ii) Evlat edinme konusunda yürürlükteki uluslararası yasal düzenlemeler ihlal edilerek bir çocuğun evlat edinilmesi için usulsüz bir şekilde rıza temin edilmesine aracılık yapılması,

- b Çocuğun, 2 nci maddede tanımlandığı üzere, çocuk fuhşu amacıyla teklifi, elde edilmesi, tedariki veya temini;
  - c (c) 2 nci maddede tanımlandığı üzere, çocuk pornografisinin, yukarıda belirtilen amaçlar için üretimi, dağıtımı, yayılması, ithali, ihracı, sunumu, satışı veya zilyetliği;
- 2 Taraf Devletlerin ulusal mevzuatına bağlı kalmak kaydıyla, yukarıdaki hükümler, bu fiillerden herhangi birine teşebbüs halinde ve bu fiillerden herhangi birine suç ortaklığı veya katılım olduğunda da uygulanacaktır.
  - 3 Her Taraf Devlet bu fiilleri, vahametini dikkate alan uygun cezalarla cezalandırılabilir suçlar haline getirecektir.
  - 4 Ulusal mevzuata bağlı kalmak kaydıyla, her Taraf Devlet, uygun olduğu hallerde, tüzel kişilerin bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen suçlara ilişkin yükümlülüklerini tesis etmek için önlemler alacaktır. Taraf Devletin yasal ilkelerine bağlı kalmak kaydıyla, tüzel kişilerin sorumluluğu cezaî, hukukî veya idarî olabilir.
  - 5 Taraf Devletler evlat edinmeye müdahil olan tüm şahısların yürürlükteki uluslararası yasal düzenlemelere uygun bir biçimde hareket etmesini sağlamak için uygun olan her türlü yasal ve idarî önlemi alacaklardır.

Madde 4

- 1 Her Taraf Devlet, suçun kendi topraklarında veya kendi kayıtlarında yer alan bir gemide veya bir uçakta işlenmesi halinde, 3 üncü maddenin 1 inci fıkrasında atıfta bulunulan suçlar üzerinde yargılama yetkisini tesis etmek için gerekli olabilecek bütün önlemleri alacaktır.
- 2 Her Taraf Devlet 3 üncü maddenin 1 inci fıkrasında atıfta bulunulan suçlar üzerinde yargılama yetkisini tesis etmek için aşağıdaki durumlarda gerekli olabilecek bütün önlemleri alacaktır:

- a Suç isnat edilen kişi o devletin uyruğu ise veya o devletin topraklarında ikamet ediyorsa;
  - b Mağdur o devletin uyruğu ise;
- 3 Her Taraf Devlet, suç isnat edilen şahsın kendi topraklarında bulunması halinde ve suçun kendi uyruğu olan biri tarafından şişlenmiş olmasına dayanarak anılan şahsı başka bir Taraf Devlete iade etmiyorsa, yukarıda belirtilen suçlar üzerinde yargılama yetkisini tesis etmek için de gerekli olabilecek bütün önlemleri alacaktır.
  - 4 Bu Protokol, iç hukuk uyarınca uygulanan herhangi bir cezaî yargılama yetkisini ortadan kaldırmaz.

Madde 5

- 1 3 üncü maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen suçların Taraf Devletler arasında herhangi bir suçluların iadesi andlaşmasına iadeyi gerektiren suçlar olarak dâhil edilecekleri kabul edilecektir ve bu suçlar Taraf Devletler arasında sonradan akdedilen her suçluların iadesi andlaşmasına da, bu andlaşmalarda öngörölen koşullarla uyum içinde, iade gerektiren suçlar olarak dâhil edileceklerdir.
- 2 Eğer, suçluların iadesini bir sözleşmenin mevcudiyeti koşuluna dayandıran bir Taraf Devlet aralarında iade sözleşmesi bulunmayan başka bir Taraf Devletten iade talebi alırsa, bu Protokolü, bu tür suçlarda suçluların iadesine ilişkin bir yasal zemin olarak değerlendirebilir. İade, kendisinden talepte bulunulan Devletin hukuku tarafından öngörölen koşullara tabidir.
- 3 İadeyi bir andlaşmanın mevcudiyeti koşuluna dayandırmayan Taraf Devletler bu tür suçları, kendisinden talepte bulunulan ülkenin hukukunun öngördüğu koşullara tabi olması kaydıyla, kendi aralarında iade gerektiren suçlar olarak tanıyacaktırlar.
- 4 Bu tür suçlar, Taraf Devletler arasında suçluların iadesi amacıyla yalnızca suçun meydana geldiği yerde şişlenmiş gibi değil, aynı zamanda 4 üncü madde uyarınca kendi yargılama hakkını tesis eden Devletlerin topraklarında şişlenmiş gibi muamele görecektir.

- 5 Eğer 3 üncü maddenin 1 inci fıkrasında tanımlanan bir suçta ilişkin bir iade talebinde bulunulursa ve eğer talepte bulunulan Taraf Devlet iadeyi suçlunun uyruğu temelinde gerçekleştirmez veya gerçekleştirmeyecek ise, iade talebinde bulunan Taraf Devlet dava açılması amacıyla durumun kendi yetkili makamlarına intikali için uygun önlemleri alacaktır.

Madde 6

- 1 Taraf Devletler 3 üncü maddenin 1 inci fıkrasında ileri sürülen suçlara yönelik soruşturma veya ceza veya suçluları iade davaları bağlamında ellerinde bulunan davalar için gerekli delillerin temin edilmesinde yardım dâhil, birbirlerine en büyük ölçüde yardımcı yapacaklardır.
- 2 Taraf Devletler işbu maddenin 1 inci fıkrası çerçevesindeki yükümlülüklerini karşılıklı yasal yardıma ilişkin olarak aralarında var olan herhangi bir anlaşma veya diğer düzenlemelerle uyum içinde yerine getireceklerdir. Taraf Devletler bu tür bir anlaşma ya da düzenlemenin yokluğu halinde birbirlerine yardımlarını kendi iç hukukları çerçevesinde üstleneceklerdir.

Madde 7

Taraf Devletler kendi ulusal hukuklarının hükümlerine tabi olmak kaydıyla,

- a Aşağıdaki unsurların zapt ve müsadere edilmesini sağlamak için uygun olan önlemleri alacaklardır:
  - (i) İşbu Protokol'de belirtilen suçları işlemek veya bu suçların işlenmesini kolaylaştırmak için kullanılan malzeme, mal ve diğer araç gibi her türlü eşyalar;
  - (ii) Bu tür suçlardan elde edilen kazanç;
- b (a) bendinde belirtilen mallara ve kazançta yönelik başka bir Taraf Devletten gelen zapt ve müsadere taleplerini yerine getireceklerdir.

- c Bu suçları işlemek için kullanılan bina ve müstemilat dâhil alanın, geçici veya kesin surette kapatılmasını amaçlayan önlemler alacaklardır.

Madde 8

- 1 Taraf Devletler çocuk mağdurların haklarını ve çıkarlarını işbu Protokol ile yasaklanmış olan uygulamalardan korumak için uygun önlemleri ceza adaleti sürecinin her aşamasında ve özellikle de,
  - a Çocuk mağdurların kırılganlıklarını kabul ederek ve onların tanık sıfatıyla özel ihtiyaçları da dâhil olmak üzere özel ihtiyaçlarını karşılayacak usulleri sağlayarak;
  - b Çocuk mağdurları sahip oldukları hakları, adalet sürecindeki rolleri, duruşmaların kapsamı, zamanlaması, gelişimi ve davalarının vaziyeti konusunda bilgilendirerek;
  - c Çocuk mağdurların görüşlerinin, ihtiyaçlarının ve endişelerinin şahsi çıkarlarının etkilendiği duruşmalarda dile getirilmesine ve göz önünde bulundurulmasına ulusal hukukun usul kurallarıyla tutarlı bir biçimde müsaade edilerek;
  - d Yasal sürecin tümü boyunca çocuk mağdurlara uygun destek hizmetlerini sağlayarak;
  - e Çocuk mağdurların mahremiyetini ve kimliklerini uygun şekilde koruyarak ve kimliklerinin tespit edilmesine yol açabilecek bilgilerin uygunsuz bir biçimde yayılmasını önlemek için ulusal yasalara uygun önlemleri alarak;
  - f Çocuk mağdurların ve onların yanı sıra ailelerinin ve lehine tanıklık edenlerin korkutma ve misillemelere karşı güvenliklerini gereken durumlarda sağlayarak;
  - g Davaların tertip ve düzeninde, mahkeme kararlarının icra ve infazında veya çocuk mağdurlara tazminat öngören talimatların veya kararların icrasında gereksiz ertelemelerden kaçınarak, benimseyeceklerdir.

- 1 Taraf Devletler, mağdurun gerçek yaşına ilişkin belirsizliğin, mağdurun yaşını tespit etmeye yönelik soruşturma dâhil, ceza kovuşturmasının başlamasına engel teşkil etmeyeceğini garanti edeceklerdir.
- 2 Taraf Devletler, işbu Protokolde tanımlanan suçların mağduru çocuklara yönelik ceza adaleti sistemi muamelelerinde, çocuğun en yüksek çıkarlarının öncelikli olarak gözetilmesini garanti edeceklerdir.
- 3 Taraf Devletler, işbu Protokol tarafından yasaklanan suçların çocuk kurbanları ile çalışan kişilerin, özellikle hukukî ve psikolojik olmak üzere, uygun eğitime tâbi tutulmalarını sağlayabilmek için önlemler alacaklardır.
- 4 Taraf Devletler gerekli durumlarda bu tür suçların çocuk mağdurlarının önlenmesine ve/veya korunmasına ve rehabilitasyonuna müdahil olmuş kişilerin ve/veya örgütlerin güvenliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla önlemler alacaklardır.
- 5 Bu maddede yer alan hiçbir hüküm sanığın adil ve tarafsız bir duruşma hakkına halel getirmeyecek ve bu hakla çelişir biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 9

- 1 Taraf Devletler işbu Protokolde belirtilen suçları önlemek için gerekli kanunları, idarî önlemleri, sosyal politikaları ve programları kabul edecek veya güçlendirecek, uygulayacak ve yayacaklardır. Bu fiillere karşı özellikle duyarlı olan çocukların korunmasına özel dikkat gösterilecektir.
- 2 Taraf Devletler önleyici tedbirler ve bu Protokolde belirtilen suçların zarar verici etkileri hakkında tüm uygun araçlarla edinilecek bilgi, eğitim ve öğretim yoluyla çocuklar dâhil kamuoyunun, büyük ölçüde bilincini artıracaklardır. Taraf Devletler bu maddedeki yükümlülüklerini yerine getirirken toplumun

ve özellikle de çocukların ve çocuk mağdurların, bu türden bilgilendirme ve eğitim ve öğretim programlarına, uluslararası düzeyde dâhil olmak üzere, katılımını teşvik edeceklerdir.

- 3 Taraf Devletler bu tür suçların mağdurlarına sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları ve fiziksel ve psikolojik yönden tamamen iyileşmeleri dâhil olmak üzere uygun olan tüm yardımları temin etmek amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alacaklardır.
- 4 Taraf Devletler işbu Protokol'de tanımlanan suçların tüm çocuk mağdurlarına yasal sorumlulardan zararlarının tazmin edilmesine ilişkin kanunî yollardan ayırım gözetilmeksizin yararlanmalarını sağlayacaklardır.
- 5 Taraf Devletler bu Protokol'de tanımlanan suçların reklamında kullanılan malzemelerin üretiminin ve yayılmasının etkin şekilde yasaklanması için uygun önlemleri alacaklardır.

Madde 10

- 1 Taraf Devletler çocuk satışı, çocuk fuhuşu, çocuk pornografisi ve çocuk seks turizmini içeren faaliyetlerden sorumlu olanların engellenmesine, meydana çıkarılmasına, soruşturma, kovuşturma ve cezalandırılmasına yönelik uluslararası işbirliğini çok taraflı, bölgesel ve iki taraflı düzenlemelerle güçlendirmek için gerekli olan bütün adımları atacaklardır. Taraf Devletler kendi makamları, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler arasındaki uluslararası işbirliği ve eşgüdümü de geliştireceklerdir.
- 2 Taraf Devletler çocuk mağdurlara fiziksel ve psikolojik yönden iyileşmeleri, sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları ve vatanlarına geri dönmeleri konusunda yardımcı olabilmek için uluslararası işbirliğini geliştireceklerdir.
- 3 Taraf Devletler çocukların, satış, fuhuş, pornografik uygulamalar ve çocuk seks turizmine karşı zaafiyetini artıran yoksulluk, az

gelişmişlik gibi temel nedenleri ele almak amacıyla uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesini teşvik edeceklerdir.

- 4 Taraf Devletler, yapabildikleri takdirde, mevcut çok taraflı, bölgesel ve ikili veya diğer programlar yoluyla malî, teknik veya diğer yardımları sağlayacaklardır.

Madde 11

Bu Protokol'deki hiçbir hüküm çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha fazla imkân sağlayan ve

- a Taraf Devletin hukuku veya
- b Taraf Devlet açısından yürürlükte olan uluslararası hukuk, kapsamında yer alabilecek herhangi bir hükmü etkilemeyecektir.

Madde 12

- 1 Her Taraf Devlet, Protokol'ün kendisi açısından yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıl içinde, Protokol'ün hükümlerinin uygulanması için almış olduğu önlemlere ilişkin kapsamlı bilgi içeren bir raporu Çocuk Hakları Komitesine sunacaktır.
- 2 Kapsamlı raporun verilmesinden sonra, her Taraf Devlet Çocuk Hakları Komitesi'ne sunduğu rapora Sözleşmenin 44 üncü maddesi uyarınca bu Protokol'ün uygulanmasına ilişkin her türlü ilave bilgiyi ekleyecektir. Bunun dışında, Protokol'e Taraf Devletler her beş yılda bir rapor sunacaklardır.
- 3 Çocuk Hakları Komitesi Taraf Devletlerden bu Protokol'ün uygulanmasına yönelik ilave bilgi talebinde bulunabilecektir.

Madde 13

- 1 İşbu Protokol Sözleşme'ye taraf olan veya Sözleşme'yi imzalamış bulunan herhangi bir Devletin imzasına açıktır.
- 2 İşbu Protokol Sözleşme'ye taraf olan veya Sözleşme'yi imzalamış bulunan herhangi bir Devletin onayına tâbidir ve katılıma açıktır.

Onay veya katılıma ilişkin belgeler Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği nezdinde depo edilecektir.

Madde 14

- 1 İşbu Protokol onaylama veya katılıma ilişkin onuncu belgenin depo makamına verilmesinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.
- 2 İşbu Protokol onu onaylayan veya yürürlüğe girmesinden sonra katılan her Devlet bakımından, o Devlet'in onay veya katılım belgesini depo makamına verdiği tarihten bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 15

- 1 Herhangi bir Taraf Devlet işbu Protokolü Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yapacağı yazılı bir bildirimle, herhangi bir zamanda feshedebilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, Sözleşmeye Taraf diğer Devletleri ve Sözleşmeyi imzalamış bulunan tüm Devletleri bu konuda bilgilendirir. Fesih, bildirim Gen. Sekreterce teslim alınmasından bir yıl sonra yürürlüğe girecektir.
- 2 Böyle bir feshin bildirimini fesih yürürlüğe girmesinden önce meydana gelebilecek herhangi bir suç açısından Taraf Devletin işbu Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerinin ortadan kalkması sonucunu doğurmayacaktır. Aynı şekilde böyle bir fesih bildirimini, feshin yürürlüğe girmesinden önce, Komite tarafından görüşülmekte olan herhangi bir hususun ele alınmasına devam edilmesine hiçbir şekilde hâle getirmeyecektir.

Madde 16

- 1 Herhangi bir Taraf Devlet bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne ibraz edebilir. Genel Sekreter bunun üzerine, değişiklik önerisini Taraf Devletlere, önerilerin görüşülmesi ve oylanması amacıyla bir Taraf Devletler Konferansı düzenlenmesini isteyip istemediklerini bildirmeleri talebiyle iletacaktır. Böyle bir bildirim müteakip, dört ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte birinin Konferans yapılmasını istemesi

durumunda, Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler himayesinde Konferansı toplayacaktır. Konferansta hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen herhangi bir değişiklik önerisi onay için Genel Kurula sunulacaktır.

- 2 İşbu maddenin 1 inci fıkrasına uygun olarak kabul edilen bir değişiklik önerisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanıp Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğunca kabul edildiğinde yürürlüğe girecektir.
- 3 Yürürlüğe giren bir değişiklik önerisi, öneriyi kabul eden Taraf Devletler için bağlayıcılık kazanacaktır. Diğer Taraf Devletler ise, işbu Protokol'ün hükümleri ve daha önce kabul etmiş oldukları herhangi bir değişiklik ile bağlı kalmaya devam edeceklerdir.

Madde 17

- 1 İşbu Protokolün, eşit derecede geçerli olan Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri Birleşmiş Milletler arşivlerinde saklanacaktır.
- 2 Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri işbu Protokolün onaylı örneklerini Sözleşmeye Taraf tüm Devletlere ve Sözleşmeyi imzalamış bulunan Devletlere iletacaktır.

Beyan

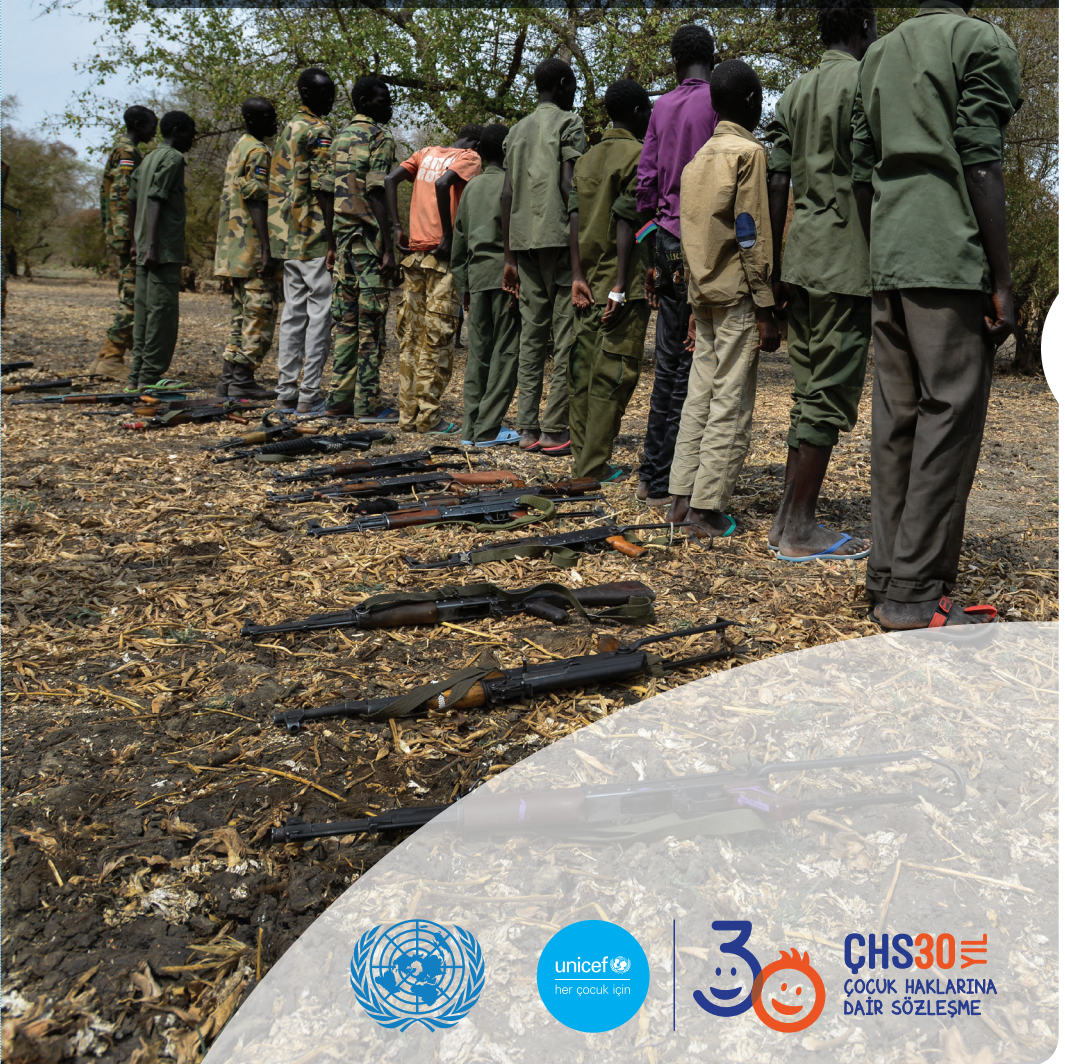
Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fuhşu ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolün Onaylanması Sırasında Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Yapılan Beyanın Metni:

"Türkiye Cumhuriyeti işbu İhtiyari Protokol'ün hükümlerini yalnızca tanıdığı ve diplomatik ilişki kurduğu Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder."

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek
**Çocukların Silahlı Çatışmalara
Dâhil Olmaları Konusundaki
İhtiyari Protokol**

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Mayıs 2000 tarih ve 54/263 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Sözleşmeyi 8 Eylül 2000 tarihinde imzalamış ve 16 Ekim 2003 tarihinde onaylamıştır. 4991 Sayılı Onay Kanunu 21 Ekim 2003 gün ve 25266 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Protokol, Türkiye açısından 4 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

İşbu Protokol'e Taraf Devletler,

Çocuk haklarının geliştirilmesi ve korunması için mevcut yaygın taahhüdün göstergesi olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye verilen geniş kapsamlı desteğin teşvikiyle,

Çocukların haklarının özel korunma gerektirdiğini tekrar teyit ederek ve çocukların durumlarının ayırım yapılmaksızın, sürekli iyileştirilmesi ve bunun yanı sıra, huzurlu ve güvenli koşullar altında gelişimlerinin ve eğitimlerinin sağlanması için çağrıda bulunarak,

Silahlı çatışmanın çocuklar üzerindeki zararlı ve yaygın etkisinden ve bunun kalıcı barış, güvenlik ve kalkınmaya yönelik uzun vadeli sonuçlarından rahatsızlık duyarak,

Silahlı çatışma durumlarında çocukların hedef alınmasını ve genellikle çok sayıda çocuğun bulunduğu okullar ve hastaneler gibi yerler dâhil, uluslararası hukuk tarafından korunan hedeflere yönelik doğrudan saldırıları kınayarak,

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün kabul edilmesini ve Statü'nün, özellikle 15 yaşın altındaki çocukların askere alınmasını ya da askerlik listelerine yazılmalarının veya uluslararası ya da uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda faal olarak muhasamata katılım için kullanılmalarını savaş suçları kapsamına almasını not ederek,

Dolayısıyla, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile tanınan hakların daha üst düzeyde kullanılmasının sağlanması için, çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmalarına karşı daha fazla korunmalarına ihtiyaç duyulduğunu dikkate alarak,

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1. maddesinde, Sözleşme'nin amaçları açısından, çocuğa uygulanan kanun çerçevesinde daha erken yaşta reşit olma söz konusu olmadıkça, on sekiz yaşın altındaki her insanın çocuk sayıldığını not ederek,

Sözleşmeye ek ihtiyari bir protokol ile kişilerin silahlı kuvvetlere alınabilme ve çatışmalara katılma bakımından yaş sınırının

yükseltmesinin, çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararının öncelikle göz önüne alınması ilkesinin uygulanmasına etkin katkıda bulunacağına inanarak,

Aralık 1995'te düzenlenen 26. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konferansı'nın, diğer hususların yanı sıra, çatışma taraflarının, 18 yaş altındaki çocukların çatışmalara katılmalarının önüne geçilmesi için mümkün olan her türlü adımı atmaları tavsiyesinde bulunduğunu kaydederek,

Haziran 1999'da, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, diğer hususların yanı sıra, çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmak üzere zorla ya da zorunlu olarak askere alınmalarını yasaklayan 182 sayılı "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem" Sözleşmesi'nin oybirliğiyle kabulünü memnuniyetle karşılayarak,

Devletin silahlı kuvvetleri dışında kalan silahlı gruplarca, ulusal sınırların içinde veya sınıraşırı çatışmalarda çocukların silahlı altına alınmalarını, eğitilmelerini ve kullanılmalarını şiddetle kınayarak ve bu çerçevede çocukları asker olarak silahlı altına alanların, eğitmenlerin ve kullananların sorumluluklarını tanıyarak,

Silahlı çatışmadaki tarafların her birinin, uluslararası insancıl hukuk hükümlerine uyma yükümlülüğü bulunduğunu hatırlatarak,

İşbu Protokol'ün, 51. madde dâhil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Şartında yer alan hedef ve ilkeler ve insancıl hukukun ilgili kurallarına halel getirmedeğini vurgulayarak,

Birleşmiş Milletler Şartında yer alan hedeflere ve ilkelere tam olarak uyulmasına ve yürürlükteki insan hakları düzenlemelerinin gözetilmesine dayalı barış ve güvenlik koşullarının, çocukların özellikle silahlı çatışmalar ve yabancı işgali sırasında tam anlamıyla korunmaları için vazgeçilmez olduğunu akılda tutarak,

Ekonomik veya sosyal durumları ya da cinsiyetleri bakımından bu Protokol'e aykırı biçimde askere alınma ya da çatışmalarda kullanılma konusunda özellikle kırılgan bir kesimi oluşturan çocukların özel ihtiyaçlarını tanıyarak,

Çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmalarının kökeninde yatan ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerin dikkate alınmasının gerekliliğini göz önünde bulundurarak,

Bu Protokol'ün uygulanmasının yanı sıra, silahlı çatışma mağduru olan çocukların fiziksel ve psiko-sosyal rehabilitasyonlarında ve sosyal açıdan topluma geri kazandırılmalarında uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi ihtiyacına inanarak,

Başta çocuklar ve çocuk mağdurlar olmak üzere toplumun, Protokol'ün uygulanmasına ilişkin bilgilendirici ve eğitici programların yaygınlaştırılmasına katılımını teşvik ederek,

Aşağıdaki hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır:

Madde 1

Taraf Devletler kendi silahlı kuvvetlerinin 18 yaşına erişmemiş mensuplarının çatışmalara doğrudan doğruya katılmalarının önlenmesi için mümkün olan tüm makul önlemleri alacaklardır.

Madde 2

Taraf Devletler 18 yaşına erişmemiş kişilerin silahlı kuvvetlerine zorunlu olarak alınmamasını sağlayacaklardır.

Madde 3

- 1 Taraf Devletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 38. maddesinin 3. fıkrasında belirtilen ulusal silahlı kuvvetlerine gönüllü asker alımı için asgari yaşı, anılan maddede yer alan ilkeleri göz önüne alarak ve Sözleşmeye göre 18 yaşından küçüklerin özel korunmaya hakkı olduğunu kabul ederek, yıllar itibarıyla yükselteceklerdir.
- 2 Her Taraf Devlet, işbu Protokol'ü onaylamasının veya Protokol'e katılmasının ardından, ulusal silahlı kuvvetlerinde gönüllü silah altına alınma bakımından izin vereceği asgari yaşı belirten ve bu tarz silah altına almanın zorunlu ya da baskıyla olmamasını temin

etmek için aldığı önlemleri tanımlayan bağlayıcı bir beyanı tevdi edecektir.

- 3 Ulusal silahlı kuvvetlerine 18 yaşın altındaki kişilerin gönüllü olarak alınmasına izin veren Taraf Devletler, asgari olarak aşağıdaki önlemleri almakla yükümlüdür:
  - a Bu koşullarda bir askere alım gerçekten gönüllü olması;
  - b Bu koşullarda bir askere alım ilgili kişinin ana-babasının veya yasal koruyucularının rızalarını bildirmesi suretiyle yapılması;
  - c Bu kişiler, bu koşullar altındaki bir askeri hizmetin içerdiği tüm görevler hakkında tam anlamıyla bilgilendirilmiş olmalı ve
  - d Bu kişiler, ulusal askeri hizmete kabul edilmeden önce yaşlarına dair güvenilir kanıtları ibraz etmelidirler.
- 4 Her Taraf Devlet, beyanını herhangi bir zamanda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bu amaçla yapacağı bir bildirimle güçlendirebilir. Genel Sekreter, söz konusu bildirim hakkında tüm Taraf Devletlere bilgi verir. Söz konusu bildirim Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.
- 5 İşbu maddenin 1. fıkrasında yer alan yaş yükseltme koşulu, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. ve 29. maddeleri uyarınca Taraf Devletlerin silahlı kuvvetleri tarafından idare edilen veya bunların denetimi altında bulunan okullar için geçerli değildir.

Madde 4

- 1 Bir Devletin silahlı kuvvetleri dışında kalan silahlı gruplar, hiçbir koşul altında, muhasamatta 18 yaşın altındaki şahısları silahaltına almamalı ve kullanmamalıdır.
- 2 Taraf Devletler bu tarz askere alım ve kullanımın önlenmesi için, bu tür uygulamaların yasaklanmasına ve suç addedilmesine yönelik yasal önlemlerin kabulü dâhil, mümkün olan her türlü önlemi alacaklardır.
- 3 Söz konusu Protokol'ün işbu maddesinin uygulanması bir

silahlı çatışmanın herhangi bir tarafının hukuki statüsünü etkilemeyecektir.

Madde 5

İşbu Protokol'deki hiçbir husus, bir Taraf Devletin mevzuatının ya da uluslararası düzenlemelerin ve uluslararası insancıl hukukun çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha fazla katkıda bulunan hükümlerine hâle getirecek şekilde yorumlanmayacaktır.

Madde 6

- ① Her Taraf Devlet, yetkileri çerçevesinde, bu Protokol'ün hükümlerinin etkin uygulanması ve yürütülmesini sağlamak amacıyla gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır.
- ② Taraf Devletler, bu Protokol'ün ilkeleri ve hükümlerinin, yetişkinler ve çocuklar tarafından aynı şekilde, uygun yollardan geniş biçimde bilinmesini ve tanınmasını sağlamayı taahhüt ederler.
- ③ Taraf Devletler, bu Protokol'e aykırı olarak askere alınan veya çatışmalarda kullanılan, yetkileri altındaki kişilerin terhis edilmeleri veya hizmetlerine başka bir şekilde son verilmesi için mümkün olan tüm önlemleri alacaklardır. Taraf Devletler, gerektiğinde, bu kişilere fiziksel ve psikolojik açıdan iyileşmeleri ve sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları için uygun tüm yardımı sağlayacaklardır.

Madde 7

- ① Taraf Devletler, işbu Protokol'ün uygulanmasında, Protokol'e aykırı herhangi bir faaliyetin önlenmesi ve Protokol'e aykırı eylemlerin mağduru olan kişilerin rehabilitasyonu ve sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları da dâhil olmak üzere, teknik işbirliği ve mali yardım yollarını da içeren şekilde işbirliğinde bulunacaklardır. Bu tarz yardım ve işbirliği, ilgili Taraf Devletler ve uluslararası kuruluşlar arasında istişareler yoluyla tesis edilecektir.
- ② Yardım yapabilecek durumda olan Taraf Devletler bu tür

yardımları, mevcut çok taraflı, iki taraflı veya başka programlar yoluyla ya da bunların yanı sıra, Genel Kurul kurallarına uygun olarak oluşturulan bir gönüllü fon aracılığıyla sağlayacaklardır.

Madde 8

- 1 Her Taraf Devlet, Protokol'ün kendisi açısından yürürlüğe girdiği iki yıl içinde, Protokol'ün hükümlerinin çatışmalara katılım ve askere almaya ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere, uygulanması için aldığı önlemlere ilişkin kapsamlı bilgi içeren raporu Çocuk Hakları Komitesi'ne sunacaktır.
- 2 Kapsamlı raporun verilmesinden sonra, her Taraf Devlet Çocuk Hakları Komitesi'ne sunduğu rapora Sözleşme'nin 44. maddesi uyarınca bu Protokol'ün uygulanmasına ilişkin her türlü ilave bilgiyi ekleyecektir. Bunun dışında, Protokol'e Taraf Devletler her beş yılda bir rapor sunacaklardır.
- 3 Çocuk Hakları Komitesi Taraf Devletlerden bu Protokol'ün uygulanmasına yönelik ilave bilgi talebinde bulunabilecektir.

Madde 9

- 1 İşbu Protokol Sözleşmeye taraf olan veya Sözleşmeyi imzalamış bulunan herhangi bir Devletin imzasına açıktır.
- 2 İşbu Protokol onaya tabidir ve herhangi bir Devletin katılımına açıktır. Onay veya katılıma ilişkin belgeler Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri nezdinde saklanacaktır.
- 3 Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Sözleşme ve Protokol'ün depo makamı sıfatıyla, Sözleşmeye Taraf ve Sözleşmeyi imzalamış bulunan tüm Devletlere 3. madde uyarınca yapılan her beyana, Protokol'ün onayına veya Protokol'e katılıma ilişkin bilgi verecektir.

Madde 10

- 1 İşbu Protokol onaylama veya katılıma ilişkin onuncu belgenin depo edilmesinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.

- 2 İşbu Protokol, onu onaylayan veya yürürlüğe girmesinden sonra katılan her Devlet bakımından, o Devletin onay veya katılım belgesini depo edilmesinden bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 11

- 1 Herhangi bir Taraf Devlet işbu Protokol'ü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yapacağı yazılı bir bildirimle, herhangi bir zamanda feshedebilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, Sözleşmeye Taraf diğer Devletleri ve Sözleşmeyi imzalamış bulunan tüm Devletleri bu konuda bilgilendirir. Fesih, bildirimden Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten bir yıl sonra yürürlüğe girecektir. Bununla beraber, şayet fesheden Taraf Devlet, o yılın bitiminde bir silahlı çatışma içindeyse, fesih silahlı çatışmanın bitiminden önce yürürlüğe girmeyecektir.
- 2 Böyle bir fesih bildirimini, feshin yürürlüğe girmesinden önce meydana gelebilecek herhangi bir suç açısından, Taraf Devletin işbu Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerinin ortadan kalkması sonucunu doğurmayacaktır. Aynı şekilde böyle bir fesih bildirimini, feshin yürürlüğe girmesinden önce, Komite tarafından görüşülmekte olan herhangi bir hususun ele alınmasına devam edilmesine hiçbir şekilde hâle getirmeyecektir.

Madde 12

- 1 Herhangi bir Taraf Devlet bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne ibraz edebilir. Genel Sekreter bunun üzerine, değişiklik önerisini Taraf Devletlere, önerilerin görüşülmesi ve oylanması amacıyla bir Taraf Devletler Konferansı düzenlenmesini isteyip istemediklerini bildirmeleri talebiyle iletacaktır. Böyle bir bildirim müteakip, dört ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte birinin Konferans yapılmasını istemesi durumunda, Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler himayesinde Konferansı toplayacaktır. Konferansta hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen herhangi bir değişiklik önerisi onay için Genel Kurula sunulacaktır.

- 2 İşbu maddenin 1. fıkrasına uygun olarak kabul edilen bir değişiklik önerisi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanıp Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edildiğinde yürürlüğe girecektir.
- 3 Yürürlüğe giren bir değişiklik önerisi, öneriyi kabul eden Taraf Devletler için bağlayıcılık kazanacaktır. Diğer Taraf Devletler ise, işbu Protokol'ün hükümleri ve daha önce kabul etmiş oldukları herhangi bir değişiklik ile bağlı kalmaya devam edeceklerdir.

Madde 13

- 1 İşbu Protokol'ün eşit derecede geçerli olan Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri Birleşmiş Milletler arşivlerinde saklanacaktır.
- 2 Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri işbu Protokol'ün onaylı örneklerini Sözleşmeye Taraf ve Sözleşmeyi imzalamış bulunan tüm Devletlere iletacaktır.

Birinci Beyan

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'ün onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni:

Türkiye Cumhuriyeti işbu İhtiyari Protokol'ün hükümlerini yalnızca tanıdığı ve diplomatik ilişki kurduğu devletlere karşı uygulayacağını beyan eder.

İkinci Beyan

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'ün onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından Protokol'ün 3. maddesinin 2. fıkrası ile ilgili olarak yapılan beyanın metni:

"1- Türkiye Cumhuriyeti, İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, Türk mevzuatına göre askerliğin zorunlu olduğunu, ancak Türk vatandaşlarının kanunen rüştünü ispat etmeden zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmadığını, Türk Askerlik Kanununa göre, askerlik hizmetinin 20 yaşına girilen yılın 01 Ocak tarihinde başladığını, seferberlik ve olağanüstü hallerde ise yükümlülerin 19 yaşında askere alınabildiğini beyan eder.

Türkiye'de gönüllü askerlik uygulaması yoktur.

Bununla beraber, Askerlik Kanunu'nun 11. maddesi, sadece deniz ve jandarma sınıfları ile "gedikli küçük zabıtlık" için asgari 18 yaştan itibaren gönüllü askere almayı öngörmektedir. Ancak, İhtiyari Protokol'ün getirdiği yaş düzenlemesine uygun olan bu madde uygulanmamaktadır.

İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 5. fıkrası ile Protokol kapsamı dışında tutulan askeri okul öğrencileri de zorunlu askerlik uygulaması çerçevesinde yer almamaktadır. Bu öğrenciler, Türk mevzuatı uyarınca "asker" tanımı ve "askeri hizmet" yükümlülüğü dışında tutulmuştur.

2- Askeri liselere ve astsubay hazırlama okullarına kabul ise gönüllülük esasına, giriş sınavında başarıya ve veli ve yasal vasilerin muvafakatine bağlıdır. İlköğretimini tamamlamış, asgari 15 yaşında bu okullara gönüllü olarak kabul edilen öğrenciler, okul ile ilişkilerini istedikleri zaman kesebilirler.”

Üçüncü Beyan

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'ün onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından Protokol'ün 3. maddesinin 5. fıkrası ile ilgili olarak yapılan beyanın metni:

“Türkiye Cumhuriyeti, Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 5. fıkrası ile ilgili olarak, bu fıkra da zikredilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 29. maddesine yönelik çekincesinin tüm geçerliliğini koruduğunu beyan eder.”

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek
**Başvuru Usulüne
İlişkin İhtiyari Protokol**

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19 Aralık 2011 tarih ve 66/138 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılma açılmıştır. Sözleşme 14 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Sözleşmeyi 24 Eylül 2012 tarihinde imzalamış ve 9 Mart 2017 tarihinde onaylamıştır. 6979 Sayılı Onay Kanunu 3 Nisan 2017 gün ve 24755 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Sözleşme Türkiye açısından 26 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu Protokol'e taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkeler uyarınca, insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan sahip olduğu onurunun, eşit ve vazgeçilemez haklarının tanınmasının dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temelini oluşturduğunu dikkate alarak,

Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye (bundan böyle "Sözleşme" olarak anılacaktır) taraf olan Devletlerin bu belgede yer alan hakları kendi yetki alanları içindeki her çocuğa, çocuğun kendisinin, ana babasının veya yasal vasisinin ırkına, rengine, cinsiyetine, diline, dinine, siyasi veya başka görüşüne; ulusal, etnik veya sosyal kökenine, mülkiyet, engellilik, doğum veya başka bir statüye göre hiçbir ayırım yapmadan tanıdıklarını kaydederek,

Tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrenselliğini, bölünmezliğini, karşılıklı bağımlılığını ve aralarındaki ilişkiyi bir kez daha teyit ederek,

Ayrıca, hakların öznesi, saygın ve gelişim halinde yeteneklere sahip bir insan olarak çocuğun sahip olduğu statüyü de bir kez daha teyit ederek,

Çocukların özel ve bağımlı konumlarının, haklarının ihlali durumlarında bu durumların telafisi açısından kendileri için gerçek güçlükler yaratabileceğini kabul ederek,

Hâlihazırdaki Protokolün, haklarının ihlali durumunda çocukların şikâyetinde bulunabilmelerine olanak tanıyan ulusal ve bölgesel mekanizmaları güçlendirip tamamlayacağını düşünerek,

Çocuğun yüksek yararının, herhangi bir hak ihlali durumunda telafi ve tazminat arayışlarında saygı gösterilmesi gereken başlıca mülhaza olduğunu ve bu tür telafi ve tazminat işlemleri sırasında her kademede çocuğa duyarlı usuller geliştirilmesi gerektiğini tespit ederek,

Taraf Devletleri, hak ihlaline maruz kalmış çocukların ülke içinde etkili telafi ve tazminat imkânlarına kavuşturacak uygun ulusal mekanizmalar geliştirmeleri yönünde teşvik ederek,

Çocuk haklarının geliştirilmesi ve korunması için çalışan ulusal insan hakları kuruluşlarının ve ilgili diğer uzman kuruluşların bu alanda oynayabilecekleri önemli rolü hatırlatarak,

Sözü edilen türde ulusal mekanizmaların pekiştirilmesi ve tamamlanması, Sözleşme'nin ve benimsenmiş olmaları durumunda çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi ve çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları ile ilgili ihtiyari Protokollerin uygulanmasının daha da güçlendirilmesi açısından, Çocuk Hakları Komitesi'nin (bundan böyle "Komite") bu Protokol'de belirlenen işlevleri yerine getirmeye yetkili kılınmasının uygun olacağını düşünerek,

Aşağıdaki hususlarda karara varmışlardır:

BÖLÜM I

GENEL HÜKÜMLER

Madde 1 - Çocuk Hakları Komitesinin Yetkisi

- 1 Bu Protokole taraf olan Devlet, işbu Protokol tarafından öngörüldüğü gibi Komite'nin yetkisini tanımış olur.
- 2 Komite, bu Protokole taraf durumundaki bir Devlete ilişkin yetkisini, bu Devletin taraf olmadığı bir belgede yer alan hakların ihlaliyle ilgili durumlar için kullanamaz.
- 3 Komite, bu Protokole taraf olmayan bir Devletle ilgili hiçbir başvuruyu kabul etmez.

Madde 2 - Komitenin İşlevlerine İlişkin Genel İlkeler

Komite, kendisine bu işbu Protokolle tanınan görevleri ve yetkileri yerine getirirken çocuğun yüksek yararı ilkesini rehber edinecektir. Komite ayrıca çocuğun haklarına ve görüşlerine de saygılı olacak, yaşına ve olgunluk düzeyine göre çocuğun görüşlerine de gerekli ağırlık tanıyacaktır.

Madde 3 - Usul Kuralları

- 1 Komite, işbu Protokolle kendisine tanınan görev ve yetkileri yerine getirirken izlenecek usul kurallarını belirleyecektir. Bu sırada, usullerin çocuk duyarlı olmasının sağlanması açısından, bu Protokolün 2. maddesi özellikle dikkate alınacaktır.
- 2 Komite, benimsediği usul kurallarında, çocuğun onun adına hareket edenler tarafından manipüle edilmesini önleyecek güvencelere de yer verecektir; dolayısıyla Komite, çocuğun yüksek yararına uygun bulmadığı başvuruları incelemeyi reddedebilecektir.

Madde 4 - Koruma Önlemleri

- 1 Taraf Devlet, kendi yetki alanı içindeki kişilerin, işbu Protokol çerçevesinde Komite ile iletişime geçmenin veya işbirliği yapmanın sonucu olarak herhangi bir insan hakkı ihlaline, kötü muamele veya baskıya maruz kalmamalarını sağlamak üzere gerekli tüm adımları atacaktır.
- 2 İlgili kişinin veya kişilerden oluşan bir grubun kimliği, bu tarafların açık onayı olmaksızın kamuya açıklanmayacaktır.

BÖLÜM II

BAŞVURU USULÜ

Madde 5 - Bireysel Başvurular

- 1 Başvurular, ilgili Devletin Taraf olduğu aşağıdaki belgelerden herhangi birinde yer alan haklarının söz konusu Devlet tarafından ihlal edildiğini ileri süren bir kişi veya grup tarafından veya bunlar adına sunulabilir:
  - a Sözleşme;
  - b Sözleşmeye ek çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol;

- c Sözleşmeye ek çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları konusundaki İhtiyari Protokol.
- 2 Bir başvurunun bir kişi veya grup adına yapıldığı durumlarda, başvurunun ilgili kişilerin onayı olmaksızın yapılmasını haklı gösterecek gerekçeler olmadıkça, başvurunun söz konusu kişinin veya grubun onayıyla yapılmış olması gerekir.

Madde 6 - Geçici Tedbirler

- 1 Herhangi bir başvurunun alınması ile bu başvuru hakkında nihai karar verilmesine kadar geçecek süre içinde Komite, gerekli olması halinde ilgili taraf Devletten, istisnai durumlarda ihlalin mağduru kişilerin telafisi mümkün olmayan zararlara uğramalarını önlemek üzere geçici tedbirler alma konusunu acilen düşünmesi talebinde bulunabilir.
- 2 Komite'nin takdir hakkını bu maddenin (1) paragrafındaki gibi kullanmış olması, gönderilen başvurunun kabul edilebilirliği veya içeriğinin doğruluğu ile ilgili herhangi bir duruma işaret etmez.

Madde 7 - Kabul Edilebilirlik

Komite herhangi bir başvuruyu aşağıdaki durumlarda kabul edilemez sayar:

- a Başvurucunun kimliğinin belli olmaması;
- b Başvurunun yazılı olmaması;
- c Başvurunun, bu tür başvurular yapma hakkının kötüye kullanımı mahiyetinde olması veya Sözleşme ve/veya Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerinin hükümlerine aykırılık taşıması;
- d Başvuru konusunun Komite tarafından zaten ele alınmış veya bir başka uluslararası araştırma ya da çözüm bağlamında halen inceleniyor olması;
- e İç hukuk yollarının henüz tamamen tüketilmemiş olması. Ancak, iç hukuk çerçevesindeki çözüm, telafi ve tazminatın

gereksiz biçimde uzadığı veya etkili sonuçlar vermesinin muhtemel olmadığı durumlarda bu kural uygulanmayacaktır;

- f** Başvurunun açıkça temelsiz olması veya yeterince kanıt sunulamaması;
- g** Bu durumların halen devam etmesi halleri hariç, başvurunun konusu olan durumların ilgili taraf Devlet açısından bu Protokolün yürürlüğe girdiği tarihten önce ortaya çıkmış olması;
- h** İlgili kişinin başvuruyu söz konusu süre içinde göndermenin mümkün olmadığını gösterebildiği haller hariç, başvurunun iç hukuk yollarının tükenmesini izleyen bir yıl içinde gönderilmemesi.

Madde 8 - Başvurunun Gönderilmesi

- 1 Bir başvuruyu ilgili taraf Devlete atıfta bulunmaksızın kabul edilemez bulmadıkça, Komite, kendisine bu Protokol çerçevesinde gönderilen her iletiyi mümkün olan en kısa sürede kamu ile paylaşmadan ilgili taraf Devletin dikkatine sunar.
- 2 Taraf Devlet, Komiteye, konuyu netleştiren ve eğer varsa telafi anlamındaki müdahalesini anlatan yazılı açıklamalarda veya beyanlarda bulunacaktır. Taraf Devlet, yanıtını mümkün olduğu kadar kısa sürede ve en geç altı ay içinde iletacaktır.

Madde 9 - Dostane Çözüm

- 1 Komite, Sözleşmede ve/veya Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülöklere saygı temelinde dostane bir çözüm bulunması amacıyla, iyi niyet görevlerini ilgili tarafların yararına sunacaktır.
- 2 Komite'nin yardımlarıyla bir anlaşmaya veya dostane çözüme ulaşılmaması durumunda bu Protokol çerçevesinde yapılan başvuru ile ilgili işlemler de sona ermiş olacaktır.

Madde 10 - Başvuruların Değerlendirilmesi

- 1 Komite, işbu Protokol kapsamında kendisine ulaşan başvuruları mümkün olduğu kadar kısa sürede, bu belgelerin ilgili taraflara da ulaştırılmış olması koşuluyla, kendisine sunulan tüm belgelerin ışığı altında değerlendirecektir.
- 2 Komite, bu Protokol çerçevesinde kendisine ulaşan başvuruları incelerken kapalı toplantılar yapacaktır.
- 3 Komite geçici tedbir talebinde bulunmuşsa başvurunun değerlendirilmesi sürecini hızlandıracaktır.
- 4 Komite, ekonomik, sosyal veya kültürel hakların ihlaliyle ilgili iddialar içeren başvuruları değerlendirilirken, taraf Devletin Sözleşme'nin 4'üncü maddesi uyarınca attığı adımların makullük derecesini de dikkate alacaktır. Komite, bunu yaparken, taraf Devletin Sözleşme'deki ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yaşama geçirilmesiyle ilgili bir dizi önlem benimseyebileceği hususunu gözetecektir.
- 5 Komite, belirli bir başvuruyu inceledikten sonra, bu başvuru ile ilgili görüşlerini, varsa tavsiyeleriyle birlikte gecikmeksizin ilgili taraflara bildirecektir.

Madde 11 - Takip

- 1 Taraf Devlet, varsa tavsiyelerle birlikte Komite'nin görüşlerini yeterince dikkate alacak; Komite'nin dile getirdiği görüşler ve tavsiyeler ışığında fiilen başlatılan ve öngörülen girişimler konusundaki bilgiler dâhil Komite'ye yazılı yanıt verecektir. Taraf Devlet yanıtını mümkün olduğu kadar kısa sürede, en geç altı ay içinde iletacaktır.
- 2 Komite, Taraf Devlete, görüş veya tavsiyeleri doğrultusunda aldığı önlemler veya eğer varsa dostane çözüm öngören bir anlaşmanın uygulanması konusunda daha fazla bilgi vermesi için çağrıda bulunabilir. Bu çağrıda istenilen bilgiler, Komite tarafından uygun görülme kaydıyla, Sözleşme'nin 44'üncü maddesi ile onaylanmış

olmaları durumunda çocuk satışı, çocuk fuhşu ve çocuk pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol'ün 12'nci maddesi veya çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları konusundaki İhtiyari Protokol'ün 8'inci maddesi uyarınca Taraf Devlet tarafından daha sonra verilecek raporlarda yer alabilir.

Madde 12 - Devletlerarası Başvuru

- 1 Bu Protokole taraf herhangi bir Devlet, her zaman, Komite'nin, bir taraf Devletin diğer bir taraf Devlet hakkında tarafı olduğu aşağıdaki belgelerden herhangi birinde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmediği iddiasına yer veren başvurularını alma ve değerlendirmeye dair yetkisini tanıdığını ilan edebilir:
  - a Sözleşme;
  - b Sözleşmeye ek çocuk satışı, çocuk fuhşu ve çocuk pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol;
  - c Sözleşmeye ek çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları konusundaki İhtiyari Protokol.
- 2 Komite, böyle bir beyanda bulunmamış bir taraf Devlete ilişkin başvuruları veya böyle bir beyanda bulunmamış taraf Devletten gelen başvuruları kabul etmeyecektir.
- 3 Komite, Sözleşmede ve Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülüklerle saygı temelinde, herhangi bir konunun dostane çözüme bağlanması için iyi niyet görevlerini ilgili taraf Devletlerin hizmetine sunacaktır.
- 4 Bu maddenin (1). fıkrasına göre verilecek olan beyan, Taraf Devletler tarafından Birleşmiş Genel Sekreterine iletilecek, Genel Sekreter de bu beyanların kopyalarını diğer Taraf Devletlere gönderecektir. Herhangi bir beyan, Genel Sekreter bilgilendirilerek istendiği zaman geri çekilebilir. Ancak böyle bir geri çekme, bu madde çerçevesinde daha önce gönderilmiş bulunan bir iletinin konusunun incelenmesini engellemez; ilgili Taraf Devlet yeni bir beyanda bulunmadıkça, beyanın

geri çekildiğine ilişkin bildirim Genel Sekreter tarafından alınmasıyla birlikte herhangi bir Taraf Devlettten bu madde çerçevesinde yeni bir başvuru alınmayacaktır.

BÖLÜM III

TAHKİKAT USULÜ

Madde 13 - Ağır veya Sistematik İhlal Durumları İçin Tahkikat Usulü

- 1 Komite'nin, bir Taraf Devletin, Sözleşme'de veya Sözleşme'ye ek çocuk satışı, çocuk fuhşu ve çocuk pornografisi ile ilgili veya çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları konusundaki İhtiyari Protokollerinde yer alan hakları ağır ve sistematik biçimde ihlal etmekte olduğuna ilişkin güvenilir bilgiler elde etmesi halinde, Komite Taraf Devleti bu bilgilerin değerlendirilmesi için işbirliğine ve bu bağlamda söz konusu bilgilere ilişkin gözlemlerini gecikmeden iletmeye davet edecektir.
- 2 İlgili Taraf Devlet tarafından sunulmuş olabilecek gözlemlerle birlikte güvenilir başka bilgiler temelinde Komite üyelerinden birini veya birkaçını bir tahkikat yapmak ve Komite'ye ivedilikle rapor hazırlamak üzere görevlendirebilir. Gerekli görüldüğünde ve taraf Devletin de onayıyla, bu tahkikat kapsamında ilgili Devlete ziyaret de gerçekleştirilebilir.
- 3 Böyle bir araştırma gizlilik temelinde yapılacak ve sürecin her aşamasında Taraf Devletle işbirliği yoluna gidilecektir.
- 4 Komite, araştırmanın bulgularını değerlendirdikten sonra bu bulguları, varsa yorum ve tavsiyeleri ile birlikte gecikmeksizin ilgili Taraf Devlete iletacaktır.
- 5 İlgili taraf Devlet Komite'nin bu bulgularını, görüş ve tavsiyelerini aldıktan sonra mümkün olan en kısa sürede ve en geç altı ay içinde gözlemlerini Komite'ye sunacaktır.

- 6 Bu işlemler, herhangi bir tahkikata ilişkin olarak bu maddenin 2'nci fıkrası çerçevesinde tamamlandıktan sonra Komite, ilgili taraf Devlete de danışarak, bu Protokolün 16'ncı maddesinde öngörülen raporunda yapılan çalışmaların sonuçlarına da yer verebilir.
- 7 Taraf Devletlerden her biri, bu Protokolün imzalanması, onaylanması veya kabulü sırasında, 1'inci fıkrada zikredilen belgelerin kimilerinde veya hepsinde belirtilen haklar açısından Komite'ye bu madde ile verilmiş bulunan yetkiyi tanımadığını ilan edebilir.
- 8 Bu maddenin yukarıdaki 7'nci fıkrası çerçevesinde böyle bir beyanda bulunan Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildirimde bulunarak bu beyanını istediği zaman geri çekebilir.

Madde 14 - Tahkikat Usulünün Takibi

- 1 Komite, gerekiyorsa, 13'üncü maddenin 5'inci fıkrasında atıfta bulunulan altı aylık sürenin bitiminden sonra, ilgili Taraf Devlete, bu Protokolün 13'üncü maddesi çerçevesinde yapılan bir araştırma sonucunda alınan veya öngörülen önlemler konusunda bilgi vermesi için çağrıda bulunabilir.
- 2 Komite, 13'üncü madde uyarınca gerçekleştirilen bir tahkikat bağlamında alınan önlemler hakkında daha fazla bilgi vermesi için bir taraf Devlete çağrıda bulunabilir. Bu çağrıda istenilen bilgiler, Komite tarafından uygun görülme üzere, Sözleşme'nin 44'üncü maddesi, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol'ün 12'nci maddesi veya çocukların silahlı çatışmalarla katılmaları konusundaki İhtiyari Protokol'ün 8'inci maddesi uyarınca Taraf Devlet tarafından daha sonra verilecek raporlarda yer alabilir.

BÖLÜM IV

SON HÜKÜMLER

Madde 15 - Uluslararası Yardım ve İşbirliği

- 1 Komite, ilgili Taraf Devletin onayıyla, teknik danışmanlık veya yardım ihtiyacı olduğuna işaret eden başvurular ve tahkikatlarla ilgili görüşlerini veya tavsiyelerini, eğer varsa bunlara karşı Taraf Devletin gözlemlerini ve önerilerini de ekleyerek, Birleşmiş Milletler uzman kuruluşlarına, fonlarına ve programlarına ve diğer yetkili organlara aktarabilir.
- 2 Komite ayrıca, ilgili Taraf Devletin onayıyla, bu Protokol kapsamında değerlendirilen iletilerde ortaya çıkan konuları, Sözleşme'de ve/veya Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerinde yer alan hakların yaşama geçirilmesinde Taraf Devletlerin ilerleme sağlamasına katkıda bulunabilecek uluslararası önlemleri kendi uzmanlık alanlarında geliştirmelerine yardımcı olmak üzere yukarıda sözü edilen organların dikkatine sunabilir.

Madde 16 - Genel Kurula Rapor Sunulması

Komite, Sözleşme'nin 44'üncü maddesinin 5'inci fıkrası uyarınca her iki yılda bir Genel Kurula sunacağı raporunda bu Protokol çerçevesinde gerçekleştirdiği çalışmaların bir özetini de verecektir.

Madde 17 - İhtiyari Protokolün Dağıtım ve Protokol Hakkında Bilginin Yaygınlaştırılması

Taraf Devletlerden her biri, bu Protokolü en geniş çevrelere tanıtmayı ve dağıtmayı; Komite'nin görüş ve tavsiyelerine, bunlardan özellikle Taraf Devletin kendisini ilgilendirenlere, engelliler dâhil hem yetişkinler hem de çocukların erişimini uygun ve aktif yollar ile erişilebilir ortamlar vasıtasıyla kolaylaştırmayı taahhüt eder.

Madde 18 - İmza, Onay ve Katılım

- 1 Bu Protokol, Sözleşme'yi veya onun iki İhtiyari Protokolünden herhangi birini imzalayan, onaylayan veya bunlara katılan her Devletin imzasına açıktır.

- 2 Bu Protokol, Sözleşme'yi veya onun iki İhtiyari Protokolünden herhangi birini onaylayan veya bunlara katılan her Devletin onayına tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine depo edilecektir.
- 3 Bu Protokol, Sözleşme'yi veya onun iki İhtiyari Protokolünden herhangi birini onaylayan veya bunlara katılan her Devletin katılımına açıktır.
- 4 Katılım işlemi, katılım belgesinin Genel Sekretere depo edilmesiyle geçerlilik kazanır.

Madde 19 - Yürürlüğe Giriş

- 1 Bu Protokol, onuncu onay veya katılım belgesinin depo edilmesinden üç ay sonra yürürlüğe girer.
- 2 Protokolü onaylayan veya onuncu onay veya katılım belgesinin tesliminden sonra Protokolü kabul eden her Devlet için bu Protokol, kendi onay veya katılım belgesini deop ettiği tarihten üç ay sonra yürürlüğe girer.

Madde 20 - Yürürlüğe Giriş Sonrası Meydana Gelen İhlaller

- 1 Komite'nin yetkisi, yalnızca, bir Taraf Devletin bu Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra meydana gelen ve Sözleşme'de ve/veya Sözleşme'nin ilk iki İhtiyari Protokolünde yer alan hakları ihlal etmesi halleriyle sınırlıdır.
- 2 Bir Devletin bu Protokole yürürlüğe girmesinden sonra taraf olması halinde, bu Devletin Komite'ye karşı yükümlülükleri, yalnızca, Sözleşme'de ve/veya Sözleşme'nin ilk iki İhtiyari Protokolünde yer alan hakların bu Protokolün ilgili taraf Devlet açısından yürürlüğe girmesinden sonraki ihlal hallerine ilişkin olacaktır.

Madde 21 - Değişiklikler

- 1 Herhangi bir Taraf Devlet bu Protokolde değişiklik yapılmasını isteyebilir ve bu isteğini Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine

iletebilir. Genel Sekreter bu şekilde yapılan değişiklik önerilerini taraf Devletlere ileterek önerileri ele alıp bir karara varmak üzere bir taraf Devletler toplantısı yapılmasını uygun bulup bulmadıklarını kendisine bildirmelerini ister. Genel Sekreterin bu bildirimini izleyen dört ay içinde taraf Devletlerden en az üçte biri böyle bir toplantıdan yana görüş belirtirse, Genel Sekreter Birleşmiş Milletler himayesinde bu toplantıyı gerçekleştirir. Toplantıda hazır bulunup oy kullanan Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğuyla benimsenen herhangi bir değişiklik Genel Sekreter tarafından onay için Genel Kurula ve ardından kabulleri için tüm taraf Devletlere sunulur.

- 2 Bu maddenin 1'inci fıkrası çerçevesinde benimsenen ve onaylanan bir değişiklik, iletilen kabul belgelerinin sayısının değişikliğinin kabul edildiği tarihteki taraf Devlet sayısının üçte ikisine ulaştıktan sonraki otuzuncu gün yürürlüğe girer. Bundan sonra değişiklik, herhangi bir Taraf Devlet açısından, kendi kabul belgesinin teslimini izleyen otuzuncu gün yürürlüğe girer. Değişiklik, yalnızca bu değişikliği kabul etmiş olan ülkeler için bağlayıcılık taşır.

Madde 22 - Çekilme

- 1 Herhangi bir taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yazılı bildirimde bulunarak istediği zaman bu Protokolden çekilebilir. Çekilme, ilgili bildirim Genel Sekreter tarafından alınmasından bir yıl sonra geçerlilik kazanır.
- 2 Çekilme işlemi, çekilmenin geçerlilik tarihinden önce 5'inci veya 12'nci maddelere göre sunulan herhangi bir başvuruya veya 13'üncü madde uyarınca başlatılmış herhangi bir tahkikata ilişkin olarak bu Protokol hükümlerinin uygulanmasına devam edilmesini engellemez.

Madde 23 - Genel Sekreterliğin Depo ve Bildirim Görevi

- 1 Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bu Protokolün depo merciidir

- 2 Genel Sekreter tüm Devletleri aşağıdaki hususlarda bilgilendirir:
  - a Bu Protokolle ilgili imzalar, onaylar ve katılımlar;
  - b Bu Protokolün ve 21'inci maddeye göre yapılabilecek değişikliklerin yürürlüğe giriş tarihleri;
  - c Bu Protokolün 22'nci maddesine göre gerçekleşen çekilmeler.

Madde 24 - Diller

- 1 Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri eşit geçerlilik taşıyan bu Protokol, Birleşmiş Milletler arşivlerinde muhafaza edilir.
- 2 Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Protokolün onaylı kopyalarını tüm Devletlere gönderir.

Beyan

Türkiye Cumhuriyeti ocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol'de öngörülen ocuk Hakları Komitesi'nin yetkisine ilişkin olarak, ocuk Hakları'na Dair Sözleşme'ye, ocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek ocukların Silahlı atışmalara Dahil Olmalarına İlişkin İhtiyari Protokol'e, ocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek ocuk Satışı, ocuk Fahışeliği ve ocuk Pornografisine İlişkin İhtiyari Protokol'e koymuş olduğu çekincelerin ve bildirimlerin geçerliliğini tamamen koruduğunu bildirmektedir.

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek
**Bireysel Başvuru Usulüne
İlişkin İhtiyari Protokol
Kapsamındaki Usul Kuralları**

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek

**Bireysel Başvuru Usulüne
İlişkin İhtiyari Protokol
Kapsamındaki Usul Kuralları**

BÖLÜM I

GENEL HÜKÜMLER

Genel hüküm, bireysel başvurular, tahkikat usulü ya da Devletler arası bireysel başvuru olsun tüm usuller için geçerlilik taşır.

I. Komite'nin işleyişine yol gösteren genel ilkeler

Kural 1 - Genel ilkeler

- 1 Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin bireysel başvuru usulü ile ilgili İhtiyari Protokolü (Protokol) ile kendisine verilen tüm işlevleri yerine getirirken, çocuğun (çocukların) yüksek yarar ilkesini kılavuz alacaktır. Komite aynı zamanda çocuğun (çocukların) hakları ve görüşlerine saygı ve çocuğun (çocukların) görüşlerine yaş ve olgunluk durumlarına göre gerekli ağırlığı tanıma ilkelerini de gözetecektir.
- 2 Komite, bunları yaparken, çocuğun (çocukların) kendileri adına hareket edenler tarafından yersiz bir baskıya ya da yönlendirmeye maruz kalmamaları için gerekli tüm önlemleri alacaktır.

Kural 2 - Hızlılık ilkesi

Protokol çerçevesindeki herhangi bir işlemde ve işlemin herhangi bir aşamasında Komite bireysel başvuruları hızla ele alacak, gereksiz gecikmelerden kaçınacaktır. Komite, tarafları da gereksiz gecikmelerden kaçınmaya özendirecektir.

Kural 3 - Gizlilik

Protokol kapsamında başlatılan herhangi bir girişimin ilgilendirdiği herhangi bir kişinin veya kişilerin kimlikleri, kendilerinin açık onayı olmaksızın saklı tutulacak, açıklanmayacaktır.

Kural 4 - Koruma önlemleri

Komite, Protokolün 4. Maddesinin 1. paragrafı uyarınca bir taraf Devletin egemenliği alanındaki bir kişinin Komite'ye yaptığı başvuru

ya da Komite'yle işbirliği sonucu insan haklarının ihlal edilmemesi, kötü muamele ya da baskı ve sindirmeye maruz kalmamasını sağlama yükümlülüğünü yerine getirmediğine ilişkin güvenilir bilgi elde etmişse, ilgili Devletten bu ihlalin sona erdirilmesi için gerekli tüm önlemleri ivedilikle almasını ve Komite'ye bu konuya ilişkin yazılı açıklama iletmesini talep edebilir. Bu talebe uyulup uyulmadığı Komite tarafından izlenecektir. Komite, ayrıca bu konuda kamuya açıklamalar da yapabilir ve gerekli diğer önlemleri alabilir.

II. Çalışma yöntemleri

Kural 5 - Protokol kapsamındaki etkinliklerin kaydı

Genel Sekreter, Komite'nin dikkatine sunulan tüm bireysel başvuruların, herhangi bir taraf Devletteki ağır ya da sistematik ihlallerine ilişkin bilgilerin ve Devletler arası iletişimin sürekli olarak kaydını tutacak; elindeki tüm bilgileri, talep eden Komite üyelerine bu bilgilerin sunulduğu dilde iletacaktır.

Kural 6 - Çalışma grubu (grupları) ve raportör (raportörler)

- 1 Komite, kendisine tavsiyelerde bulunmak ve belirleyeceği yollardan yardımcı olmak üzere çalışma grubu (grupları) oluşturabilir ve raportör (raportörler) tayin edebilir.
- 2 Komite'nin usul kuralları, yerine göre, bu kural çerçevesinde oluşturulan çalışma grubunun (gruplarının) toplantıları ve tayin edilen raportörün (raportörlerin) çalışmaları için de geçerlilik taşır.

Kural 7 - Geçici tedbirler

- 1 Komite, kişisel ya da Devletler arası bir bireysel başvurunun ya da bir tahkikatın bulgularının geçerliliği konusunda bir tespit bulunmadan önce, işlemler sırasında herhangi bir zamanda, ilgili taraf Devlete, iddia olunan ihlallerin mağdurlarının telafisi mümkün olmayan zararlara uğramalarını önlemek amacıyla, bazı istisnai durumlarda gerekli olabilecek ara önlemler alınması için ivedilikle dikkate alınmak üzere bir talepte bulunabilir.

- 2 Komite, bir röportör ya da çalışma grubu tayini yoluna gidebilir. Bu raportör ya da çalışma grubu, Komite adına, taraf Devletten, iddia olunan ihlallerin mağdurlarının telafisi mümkün olmayan zarara uğramasını önlemek üzere gerekli gördüğü ihtiyari tedbirleri alması talebinde bulunabilir. Raportör ya da çalışma grubu bunun üzerine başlatılan girişimler konusunda Komite'yi mümkün olan en kısa sürede bilgilendirecektir.
- 3 Komite'nin paragraf 1 çerçevesinde geçici tedbirler alınmasını talep ettiği durumlarda, bu talebin, kişisel ya da Devletler arası başvurunun ya da tahkikatden elde edilen bulguların kabul edilebilirliği ya da geçerliliği bakımından bir tespit yapılmış olduğu anlamına gelmediği belirtilmelidir.
- 4 Komite, raportör ya da çalışma grubu, geçici tedbirler alınması talebine uyulup uyulmadığını izleyecek ve taraf Devletten bu talebe uygun olarak uygun her tür tedbiri alıp uygulamasını isteyebilecektir. Komite, raportör ya da çalışma grubu ayrıca bu hususta kamuoyuna açıklamalarda da bulunabilecektir.
- 5 İlgili taraf Devlet, geçici tedbirler alınması talebinin geri çekilmesi gerektiği ya da geçerliliğini yitirdiği kanaatindeyse, bu konudaki argümanlarını işlemlerin herhangi bir aşamasında iletebilir.
- 6 Komite, raportör ya da çalışma grubu, kişisel başvuruda, araştırma sürecinde ya da Devletler arası başvuruda yer alan taraflardan aldığı bilgilerden hareketle, geçici tedbirler alınması yönündeki talebini işlemlerin herhangi bir aşamasında geri çekebilir.
- 7 Komite, raportör ya da çalışma grubunun geçici tedbirler alınması talebinde bulunduğu durumlarda kişisel ya da Devletler arası başvuru veya tahkikat üzerindeki değerlendirmelerini hızlandıracaktır.

Kural 8 - Bir üyenin başvuru usulü sürecinde yer alamaması

- 1 Komite'nin herhangi bir üyesi, aşağıda belirtilen durumlarda süreçlerde yer almayacak, hazır bulunmayacak ya da bu süreçleri herhangi bir biçimde etkilemeyecektir:

- a Üyenin, aleyhindeki durum görüşülecek olan Devletin yurttaşı olması;
  - b Üyenin, gündemdeki konuyla kişisel ya da mesleki bir ilgisinin bulunması ya da gerçek veya algılanan başka herhangi bir çıkar uyumsuzluğunun mevcudiyeti;
  - c Üyenin, taşıdığı herhangi bir sıfatla, bu Protokol, Sözleşme ya da bunların asli İhtiyari Protokolleri için geçerli usuller dışında kalan başka yollardan ilgili başvuruya ilgili olarak oluşturulan ve benimsenen bir karara katılmış olması.
- 2 Yukarıdaki 1 paragrafla bağlantılı olarak ortaya çıkabilecek herhangi bir soru, ilgili üyenin katılımı olmaksızın Komite tarafından karara bağlanacaktır.

Kural 9 - Üyelikten çekilme

Herhangi bir üyenin herhangi bir nedenle bir başvurunun incelenmesinde yer almaması ya da yer almasının gerekmediğini düşünmesi halinde, bu üye görevinden çekilecek ve bu kararından Komite Başkanı'nı haberdar edecektir.

Kural 10 - Uzmanlara danışma

- 1 Komite, gerekli gördüğünde, kendi inisiyatifiyle bağımsız uzmanlara danışabilir.
- 2 Komite aynı zamanda taraflardan herhangi birinin talebi üzerine de bağımsız uzmanlara danışabilir. Taraflardan birinin belirli bir uzmanı tavsiye etmesi durumunda diğer tarafın ek ya da alternatif bir uzman önerme fırsatı olacaktır. Hangi uzmana danışılacağı konusundaki nihai kararı Komite verecektir.

Kural 11 - Bütçe

Genel Sekreter, Protokol çerçevesinde, Komite'nin çalışmalarını için gerekli mali kaynakları sağlayacaktır.

BÖLÜM II

İHTİYARİ PROTOKOL KAPSAMINDA YAPILAN KİŞİSEL BAŞVURULARIN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN USULLER

Kural 12 - Başvuruların sahibi (sahipleri)

Mevcut kurallar uyarınca, bireysel başvuru sahibi (sahipleri), mağdur olduğu iddia edilen kişi (kişiler) olup olmadığına bakılmaksızın bireysel başvuruyu sunan kişi anlamına gelir. Mağdur olduğu iddia edilen kişinin (kişilerin) temsil ediliyor olmaları, bu kişilerin Komite'yle doğrudan temas edemeyecekleri anlamına gelmez.

Kural 13 - Bireysel başvuruların sunulması

- 1 Başvurular, belirli bir taraf Devletin yurttaşı olup Sözleşme'de ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan hükümlerin bu Devlet tarafından ihlal edilmesi sonucu mağdur oldukları iddiasında bulunan kişi ya da bir grup kişi tarafından sunulur. Burada, başvuruda bulunan kişi veya kişilerin hukuki ehliyetinin ilgili taraf Devletçe tanınmış olup olmadığına bakılmaz.
- 2 Bireysel Başvurular, kendilerinin açık onayıyla, mağdur oldukları iddiasında bulunan kişilerin belirledikleri temsilciler ya da onlar adına hareket eden başka kişilerce de sunulabilir. Bu temsilin, mağdurların (mağdurların) onayına rağmen uygunsuz bir baskının ya da yönlendirmenin sonucu olabileceğine ilişkin kaygıları bulunması durumunda Komite Genel Sekretere bu konuda ek bilgi ve belge toplaması için başvurabilir. Bu kurallar arasında yer alan Kural 23 paragraf 1 uyarınca bu bilgi ve belgeler üçüncü taraflardan da toplanabilir. Amaçlanan, mağdur olduğu iddia edilen kişi (kişiler) adına bir bireysel başvuru sunulmuş olmasının, uygunsuz bir baskı ya da yönlendirme sonucu olmayıp çocuğun yüksek yararına olduğunun ortaya konulmasıdır. Üçüncü taraflara yönelik böyle bir talep gizli kalacaktır ve hiçbir biçimde söz konusu üçüncü tarafların da ilgili sürecin bir parçası oldukları anlamına gelmeyecektir.

- 3 Bu kuralın 2'nci paragrafı saklı kalmak üzere, bireysel başvurular mağdur oldukları iddia edilen kişi (kişiler) adına yukarıda sözü edilen açık onay olmadan da sunulabilir. Bunun için, başvuruyu hazırlayan(lar)ın kendi eylemlerini gerekçelendirebilmeleri ve Komite'nin de bunu çocuğun yüksek yararına görmesi gerekir. Mümkünse, adlarına başvuru yapılan mağdur oldukları iddia edilen kişi (kişiler) de başvuru hakkında bilgilendirilmeli ve bu kişilerin görüşlerine yaş ve olgunluk düzeylerine göre gerekli ağırlık tanınmalıdır.

Kural 14 - Bilgilendirme ilkesi

- 1 Komite, Genel Sekreter aracılığıyla, işlemlerin zamanlanması, ilerlemesi ve gerektiği durumlarda alınan kararlar konusunda başvuruyu hazırlayan(lar)a gecikmeden ve yeterli bilgiyi verecektir. Bilgiler, gerek yetişkinler gerekse çocuklar için uygun ve erişilebilir formatta sağlanacak, bu arada mümkün olduğu ölçülerde başvuruyu hazırlayan(lar)ın yaşlarına ve olgunluk düzeylerine göre uyarlanacaktır.
- 2 İşlemler sırasında daha fazla bilgi alınması yönünde bir talep olması halinde, bu talep yetişkinler ve çocuklar için uygun ve erişilebilir formatta/formatlarda iletilecek, ayrıca çocuklar bir yetişkin tarafından temsil ediliyor olsalar bile bu talepte ilgili çocukların yaş ve olgunluk durumları dikkate alınacaktır.

Kural 15 - Açıklama ya da ek bilgi talebi

- 1 Genel Sekreter, gerektiğinde, başvuruyu hazırlayan(lar)dan ve/ya da mağdur olduğu iddia edilen kişiden (kişilerden) aşağıda sıralananları talep edebilir:
  - a Başvuruyu hazırlayan(lar)ın ve/ya da mağduriyeti iddia konusu olan kişi/lerin adları, adresleri ve doğum tarihleri ve başvuruyu hazırlayan(lar)ın/mağdur olduğun iddia edilen kişi/lerin kimliklerinin teyidi;
  - b Başvuruyu hazırlayan(lar) başvuruyu mağdur olduğu iddia edilen kişi/ler adına yapmışsa, temsil durumunun teyidi;

- c Taraf Devletin fiilinin ya da fiilsizliğinin çocuk (çocuklar) üzerinde nasıl olumsuz etki yaratmış olduğuna ilişkin bilgi;
  - d Bireysel başvurunun çocuğun yüksek yararına olup olmadığı;
  - e Başvuruyu hazırlayan(lar)ın ve/ya da mağdur olduğu iddia edilen kişinin (kişilerin) kimliklerinin, Protokolün 4. Maddesinin 2'nci paragrafı uyarınca açıklanmasının istenip istenmediği;
  - f Bireysel başvurunun yöneltildiği taraf Devletin adı;
  - g Bireysel başvurunun konusu;
  - h İddiayla ilgili kanıtlar;
  - i İç hukuk yollarını tümüyle tüketmek üzere atılan adımlar ya da başvuruyu hazırlayan(lar)ın iç hukuk yollarını neden makul olmayan uzunlukta olduğunu ya da etkili bir sonuç vermeyeceğini düşündükleri konusunda bilgi;
  - j Aynı konunun, başka bir uluslararası araştırma ya da çözüm sürecinde incelenmiş ya da halen incelenmekte olup olmadığı;
  - k Sözleşme'nin ve/ya da asli İhtiyari Protokolün ihlal edildiği iddia olunan hükmü (hükümleri).
- 2 Genel Sekreter, açıklama ya da ek bilgi talep ederken, bu bilgilerin sunulması için makul bir zaman süresini uygun ve erişilebilir bir formatta belirtecektir. Bu zaman süresi gerektiği durumlarda uzatılabilir.
- 3 Komite, belirli bir kişisel başvurunun başvuru hazırlayan(lar) a ve/ya da mağdur olduğu iddia edilen kişiye (kişilere) yönelik açıklama ya da ek bilgi taleplerini kolaylaştırmak amacıyla, uygun ve erişilebilir, mümkün olduğu ölçülerde çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine uyarlanmış bir format benimseyebilir. Komite, bu formatı seçerken, özellikle çocuk üzerindeki uygunsuz baskıyı ya da yönlendirmeyi önlemek için, Protokolün 2 ve 3'üncü maddelerindeki ilkeleri göz önünde bulunduracaktır. Komite ayrıca, başvurunun çocuğun yüksek yararına olup olmadığını belirleme açısından bir dizi somut soru da yöneltebilir.

Kural 16 - Bireysel Başvuruların Komite'ye gönderilmesi

- 1 Genel Sekreter, buradaki kurallara uygun olarak, bir başvuru usulü kapsamında İhtiyari Protokolün 5. Maddesine göre incelenmek üzere Komite'ye sunulan ya da böyle olduğu izlenimi veren başvuruları Komite'nin dikkatine sunacaktır.
- 2 Genel Sekreter, herhangi bir başvuruyu hazırlayan kişi(ler)den başvurunun Protokolün 5. Maddesi çerçevesinde incelenmek üzere Komite'ye aktarılmak amacıyla mı iletilmiş olduğu konusunda açıklama talep edebilir. Başvuruyu hazırlayan(lar)ın bu husustaki gerçek niyetlerine ilişkin herhangi bir tereddüt doğması halinde Genel Sekreter başvuruyu Komite'nin dikkatine sunacaktır.
- 3 Komite, aşağıdaki durumlarda hiçbir başvuruyu kabul etmeyecektir:
  - a Başvurunun Protokole taraf olmayan bir Devletle ilgili olması;
  - b Protokolün 1. Maddesinin 2'nci paragrafı çerçevesinde, ilgili Devletin taraf olmadığı bir belgede yer alan hakların ihlaliyle ilgili olması;
  - c Başvuru sahibinin kimliğinin belli olmaması;
  - d Yazılı olmaması. Yazılı başvurulara eşlik eden yazılı olmayan materyaller bu kuralın dışındadır;
  - e Bu tür başvuruların hakkın kötüye kullanılması teşkil etmesi ya da başvurunun Sözleşme'nin ve/ya da onun asli İhtiyari Protokolünün hükümleriyle bağdaşmaması;
  - f Aynı konunun daha önce Komite tarafından incelenmiş olması ya da halen başka bir uluslararası araştırma ya da çözüm sürecinde inceleniyor olması;
  - g Mevcut tüm iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması. Bu kural, telafi- tazminat uygulamalarının makul sınırların ötesinde geciktiği ya da etkili bir sonuç vermesinin mümkün görünmediği durumlarda uygulanmayacaktır;

- h Başvurunun açık biçimde yetersiz temellendirilmiş ve yeterince savunulmamış olması;
- i Aynı durumların daha sonra da devam etmesi saklı kalmak üzere, başvurunun bu Protokol ilgili taraf Devlet için yürürlüğe girdiği tarihten önceki durumlarla ilgili olması ve
- j Başvuruyu hazırlayan(lar)ın başvuruyu söz konusu zaman sınırı içinde teslim etmelerinin mümkün olmadığını kanıtladıkları durumlar dışında, başvurunun iç hukuk yollarının tüketilmesini izleyen bir yıl içinde teslim edilmemiş olması.

Kural 17 - Kişisel başvuruların sıraya konulması

- 1 Komite, diğer hususların yanı sıra örneğin, gündeme getirilen konuların ivediliği gibi nedenlerle başka türlü kararlaştırmadığı sürece başvuruları kendisine ulaşma sırasına göre değerlendirecektir.
- 2 Komite, iki ya da daha fazla sayıda başvuruyu birlikte değerlendirme kararı alabilir.
- 3 Komite, herhangi bir başvurunun farklı durumları içermesi ya da birden çok kişiye atıfta bulunması veya iddia olunan ihlallerin zaman ve mekan olarak birbirinden ayrı olması gibi durumlarda bu başvuruyu belirli bölümlere ayırıp bu bölümleri ayrı ayrı değerlendirebilir.

Kural 18 - Gelen bireysel başvurularla ilgili usuller

- 1 Komite, ilgili Taraf Devlete atıfta bulunmadan bir başvuruyu kabul edilemez bulmadığı sürece, Komite, bir tebligat alındıktan sonra mümkün olan en kısa sürede, ilgili Taraf Devlete bu durumu gizlilik ilkeleri çerçevesinde iletir ve Taraf Devletten bu konuyla ilgili yazılı gözlemlerini ve yorumlarını talep eder.
- 2 Yukarıdaki 1. paragraf çerçevesinde yöneltilen herhangi bir talepte, bu talebin, kabul edilebilirlik ya da başvurunun geçerliliği konusunda bir karara varılmış olduğu anlamına gelmediğini belirten bir açıklama da yer alacaktır.

- 3 Taraf Devlet, mümkün olan en kısa sürede ve bu kural çerçevesinde Komite'nin talebi kendine ulaştıktan sonra altı ay içinde Komite'ye başvurunun kabul edilebilirliğine ve esasa ilişkin yazılı açıklamalarını ya da beyanını ileticek, ayrıca bu konuda herhangi bir tazminat/telafi yoluna gidilmişse bunu belirtecektir.
- 4 Komite, bir başvurunun yalnızca kabul edilebilirlik yönüne ilişkin yazılı açıklamalar ya da beyan talep edebilir; ancak böyle durumlarda taraf Devlet mümkün olan en kısa sürede ve Komite'nin talebini izleyen altı ay içinde başvurunun hem kabul edilebilirliğine hem de geçerliliğine ilişkin yazılı açıklamalarda ya da beyanda bulunabilir.
- 5 Bu kuralın 1. Paragrafı uyarınca yazılı yanıt talebini alan taraf Devlet, kabul edilemezlik gerekçelerini de ortaya koyarak, başvurunun kabul edilemez bulunarak reddedilmesini yazılı olarak isteyebilir; ancak böyle bir talebin Komite'ye mümkün olan en kısa sürede ve 1. paragraf çerçevesinde yapılan talebi izleyen iki ay içinde iletilmesi gerekir.
- 6 Komite, bu kuralın 5'inci paragrafı çerçevesinde kendi talebini desteklemek üzere taraf Devlet tarafından sağlanan bilgiler ve başvuruyu hazırlayan(lar)ın buna ilişkin yorumları temelinde kabul edilebilirliği esastan ayrı olarak değerlendirmeye karar verebilir.
- 7 Taraf Devletin bu kuralın 5'inci paragrafı çerçevesinde iletildiği talep, Komite kabul edilebilirliği esastan ayrı olarak değerlendirmeye karar vermedikçe kendi yazılı açıklamalarını ya da beyanlarını yapması için taraf Devlete tanınan altı aylık süreyi uzatmaz.
- 8 Taraf Devletin, Protokolün 7. Maddesinin 1. paragrafı uyarınca başvuruyu hazırlayan(lar)ın mevcut ve etkili tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğuna ilişkin iddiasına karşı çıkması durumunda taraf Devlet, gündemdeki konunun özel koşulları çerçevesinde mağdur olduğu ileri sürülenler için halen mevcut etkili iç hukuk yolları konusunda ayrıntılı bilgi verecektir.
- 9 Komite taraf Devlete ya da başvuruyu hazırlayan(lar)a başvurunun kabul edilebilirliği ya da esası konusunda belirli bir zaman süresi

içinde ek yazılı açıklamalarda ya da gözlemlerde bulunmaları talebini yöneltebilir.

- 10 Genel Sekreter, bu kural uyarınca, taraflardan her birine Komite'ye teslim edilen tüm belgeleri diğer tarafa iletacaktır. Taraflardan her birine, belirli zaman sınırları içinde bu belgelere ilişkin görüş bildirme fırsatı tanınacaktır. Bu görüşlerin belirlenen zaman süresi içinde iletilmemesi, genel olarak alındığında, başvurunun görüşülmesini geciktirmeyecektir.

Kural 19 - Sözlü oturum

- 1 Komite, bunu çocuğun (çocukların) yüksek yararına sayması durumunda, başvuruyu hazırlayan(lar)ı ve/ya da mağdur olduğu iddia edilen kişiyi (kişileri), ayrıca ilgili taraf Devletin temsilcilerini, şahsen hazır bulunarak ya da video veya telekonferans yoluyla başvurunun geçerliliği konusunda daha fazla açıklamada bulunmaya ya da bu konudaki soruları yanıtlamaya davet edebilir. Bu tür görüşmeler kapalı oturumlarda gerçekleştirilecektir. Mağdur olduğu iddia edilen kişilerin bu yönde talepte bulunduğu ve Komite'nin de bunu çocuğun (çocukların) yüksek yararına gördüğü durumlar dışında, ilgili Devletin temsilcileri mağdurla (mağdurlarla) yapılan görüşmelerde orada bulunmayacaktır. Komite, mağdur olduğu iddia edilen kişi ya da kişilerle görüşmelerde çocuğa duyarlı usullerin uygulanmasını, mağdurun (mağdurların) görüşlerine yaş ve olgunluk düzeyine göre gerekli ağırlığın tanınmasını sağlayacaktır. Herhangi bir tarafın hazır bulunmaması, durumun görüşülmesi önünde engel sayılmayacaktır.
- 2 Bir görüşmenin yapılacağı ya da yapılmış olduğu bilgisi ve bunun içeriği, kendi görüşlerini iletme olanağı tanınacak olan diğer tarafa iletilecektir.

Kural 20 - Başvuruların kabul edilebilirliği

- 1 Komite, mümkün olan en kısa sürede, basit çoğunlukla ve aşağıdaki kurallara tabi olmak üzere, Protokole göre başvurunun kabul edilebilir olup olmadığına karar verecektir.

- 2 Bir başvurunun kabul edilebilirliğine ilişkin karar, tüm üyelerinin mutabık kalması halinde, bu kurallar uyarınca oluşturulacak bir çalışma grubu tarafından da alınabilir.
- 3 Bu kurallar uyarınca oluşturulacak bir çalışma grubu, üyelerinin tümünün mutabık kalması durumunda bir başvurunun kabul edilemezliği kararı alabilir. Alınan bu yöndeki bir karar tüm üyeleriyle toplanan Komite'ye iletilecek, Komite de bir üyesi bu konuda tartışma talep etmedikçe alınan bu kararı formel bir görüşme açılmaksızın onaylayabilecektir.
- 4 Bir başvurunun, bir çocuk ya da bir grup çocuk adına kendilerinin onayına ilişkin herhangi bir kanıt gösterilmeksizin Komite'ye sunulmuş olması durumunda Komite, durumun özel koşullarını ve sağlanan bilgileri değerlendirdikten sonra, bu başvurunun incelenmesinin ilgili çocuğun (çocukların) yüksek yararına olmayacağına karar verebilir.

Kural 21 - Kabul edilemez başvurular

- 1 Komite bir başvurunun kabul edilemez olduğuna karar verdiğinde, Genel Sekreter aracılığıyla ve gecikmeksizin bu kararını ve gerekçelerini, mümkün olduğu kadar uyarlanmış ve erişilebilir bir formatta, başvuruyu hazırlayan(lar)a ve ilgili taraf Devlete bildirecektir.
- 2 Komite'nin bir başvuruya ilişkin olarak aldığı kabul edilemezlik kararı, başvuruyu hazırlayan(lar) tarafından ya da onlar adına kabul edilemezlik kararının gerekçelerinin artık geçerli olmadığı bilgisinin yazılı olarak iletilmesi üzerine Komite tarafından yeniden gözden geçirilebilir.

Kural 22 - Taraf Devletin esası konusundaki yorumlarından önce kabul edilebilir bulunan kişisel başvurular

Buradaki kurallardan 18'incisinin 6'ncı paragrafı uyarınca, Taraf devletin görüşlerini iletmeden önce alınan kabul edilebilirliği kararları, Genel Sekreter aracılığıyla başvuruyu hazırlayan(lar)a ve ilgili taraf Devlete iletilecektir.

- 1 Komite, taraf Devlet ve/ya da başvuruyu hazırlayan(lar) tarafından sunulan açıklamaların ya da beyanların ışığında, bir başvurunun kabul edilebilirliğiyle ilgili kararını geri alabilir.

Kural 23 - Kişisel başvuruların esase ilişkin incelenmesi

- 1 Bir kişisel başvurunun alınmasıyla bu başvurunun esası konusunda alınacak karar arasındaki sürenin herhangi bir noktasında Komite, aşağıda belirtilen organ, örgüt veya kuruluşlara danışabilir ya da bunlardan konuyla ilgili belgeleri alabilir: Uluslararası belgelerle ya da Birleşmiş Milletlerin özel usulleriyle oluşturulmuş diğer sözleşme organları dahil Birleşmiş Milletler organları, kurulları, uzman kuruluşları, fonları, programları ve mekanizmaları; bölgesel insan hakları sistemleri dahil diğer uluslararası kuruluşlar; hükümet dışı kuruluşlar, Ulusal İnsan Hakları Kurumları; çocuk haklarını gözetmek ve korumakla görevli ilgili diğer uzman kurumlar ve başvurunun incelenmesi sırasında yardımı olabilecek ilgili diğer tüm Devlet kurumları, kuruluşları ya da daireleri.
- 2 Komite, bilginin ilgili taraflara usulüne uygun biçimde iletilmiş olması ve taraflardan her birine bu konudaki görüşlerini belirli bir zaman süresi içinde bildirme fırsatı tanınması koşuluyla, başvuru hakkındaki görüşlerini, başvuruyu hazırlayan(lar)ı, ilgili taraf Devlet ya da bu kuralın 1. paragrafında atıfta bulunulan diğer kaynaklarca sağlanan tüm belgeler ışığında oluşturur.
- 3 Üçüncü tarafların bu kuralın 2'nci paragrafı çerçevesinde sunacakları bilgilerin Komite tarafından incelenmesi, hiçbir biçimde, bu üçüncü tarafların da yürütülen işlemlere taraf oldukları anlamına gelmez.
- 4 Komite herhangi bir başvuruyu, esası hakkında Komite'ye tavsiyelerde bulunması için bir çalışma grubuna yönlendirebilir.

Kural 24 - Bireysel görüşler

Karara katılan herhangi bir Komite üyesi, kendi kişisel görüşünün Komite kararına ya da görüşlerine ek olarak konulmasını talep edebilir. Komite, bu tür kişisel görüşlerin teslimi için zaman sınırı koyabilir.

Kural 25 - Dostane çözüm

- 1 Protokolün 9. Maddesi çerçevesinde taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, bir başvurunun alınmasından bu başvurunun esasına ilişkin karar verilmesi arasındaki sürenin herhangi bir noktasında Komite, Sözleşme'nin ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinin ihlali anlamına geldiği ileri sürülen ve Protokol çerçevesinde incelenmek üzere sunulan konunun Sözleşme'de ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülüklerle saygı çerçevesinde dostane çözüme ulaşılması için kendi imkanlarını ilgili taraflara sunacaktır.
- 2 Dostane çözüm usulü tarafların onayı temelinde yürütülür.
- 3 Komite, üyelerinden birini ya da birkaçını taraflar arasındaki görüşmeleri kolaylaştırmak üzere görevlendirebilir.
- 4 Dostane çözüm işlemleri gizli tutulacak ve tarafların Komite'ye sundukları bilgi ve belgeler saklı kalacaktır. Dostane çözüm çerçevesindeki yazılı ya da sözlü herhangi bir iletişim ya da verilen ödün, Komite nezdindeki işlemler sırasında bir tarafça diğere karşı kullanılamaz.
- 5 Komite, ortadaki meselenin çözüme uygun olmadığı sonucuna varırsa, taraflardan biri dostane çözüm uygulamasına onay vermezse, bu işlemlerin kesilmesini isterse ya da Sözleşme'de ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülüklerle saygı çerçevesinde dostane çözüme ulaşmak için gerekli istekliliği sergilemezse, dostane çözüm işlemlerini kolaylaştırma işlevini bırakabilir.
- 6 Taraflardan her ikisi de dostane çözümü açıkça kabul ettiklerinde, Komite durumu ve ulaşılan çözümü açıklayan bir karar çıkartır. Bu karar benimsenmeden önce Komite, başvuruyu hazırlayan(lar) ın dostane çözüm anlaşmasına onay verdiklerini teyit eder. Her durumda, dostane çözüm Sözleşme'de ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülüklerle saygı temelinde gerçekleşmelidir. Komite, Sözleşme'de ve/ya da onun asli İhtiyari

Protokollerinde yer alan yükümlülüklere saygı temelinde olmayan herhangi bir dostane çözümü kabul etmeyecektir.

- 7 Dostane çözüme ulaşılamaması durumunda Komite, başvuruyu mevcut kurallar çerçevesinde incelemeye devam eder.

Kural 26 - Başvuruların değerlendirilmesine son verilmesi

Komite, diğer durumların yanı sıra, bir başvurunun Sözleşme ve/ ya da onun asli İhtiyari Protokolleri çerçevesinde incelenmek üzere sunulmasının nedenleri tartışmalı hale geldiğinde bu başvurunun görüşülmesini durdurabilir.

Kural 27 - Dostane çözüm uyarınca Komite'nin Kabul edilebilirlikte ilgili kararları ve esasla ilgili görüşler

- 1 Komite'nin bir başvurunun kabul edilebilirliğine ya da edilemezliğine ilişkin kararları, dostane bir çözüme ulaşılması üzerine herhangi bir başvurunun görüşülmesini durdurma kararları ve başvurunun esasına ilişkin Görüşleri anlaşılabilir bir dilde yazılacak ve mümkün olduğu ölçüde mağdur olduğu iddia edilen kişinin (kişilerin) yaş ve olgunluk durumlarına göre uyarlanacaktır.
- 2 Komite, İhtiyari Protokolün 7. Maddesinde atıfta bulunulan kabul edilebilirlik zeminlerinin hepsini dikkate almadan başvurunun esasına ilişkin karar almayacaktır.
- 3 Komite, kararlarını ve Görüşlerini gecikmeksizin ve Genel Sekreter aracılığıyla ilgili taraf Devlete ve başvuruyu hazırlayan(lar)a iletacaktır. Komite, kararlarında ya da Görüşlerinde, bunların üçüncü taraflara da aktarılacağını ve kamuoyuna açıklanacağını belirtebilir.
- 4 Komite, Devletin taraf olduğu Sözleşme'deki ya da onun asli İhtiyari Protokollerindeki yükümlülüklerini ihlal ettiğini belirlediği durumlarda, mağduriyeti ileri sürülen kişiye (kişilere) tazminat konusunda tavsiyelerde bulunacaktır. Bunların arasında, diğerlerinin yanı sıra, rehabilitasyon, onarım, maddi

tazminat, aynı durumun tekrarlanmaması güvencesi, failin (faillerin) kovuşturulması talebi yer alabilecek, ayrıca bunların uygulanmasına ilişkin zaman süresi belirtilecektir. Komite bunların yanı sıra taraf Devletin bu tür ihlallerin bir daha tekrarlanmaması için gerekli yasal, kurumsal ya da diğer genel önlemlerin alınmasını tavsiye edebilir.

- 5 Komite bir bireysel başvurunun kabul edilebilirliğine ya da edilemezliğine ilişkin kararlarının, dostane bir çözüme ulaşılması üzerine herhangi bir başvurunun görüşülmesini durdurma kararlarının ve başvurunun esasına ilişkin Görüşlerinin özetlerini, Sözleşme'nin 44. Maddesinin 5'inci paragrafı ve Protokolün 16. Maddesi uyarınca hazırlayacağı raporlara dahil edecektir.

Kural 28 - Komite'nin görüşlerinin takibi ve dostane çözüm anlaşmaları

- 1 Komite'nin bir bireysel başvuru hakkındaki Görüşlerini ya da dostane çözüm dolayısıyla başvurunun incelenmesine son verilmesi kararını bildirmesinden sonra mümkün olan en kısa sürede ve en geç altı ay içinde ilgili taraf Devlet Komite'ye yazılı bir yanıt verecek, bu yanıtta Komite'nin görüş ve tavsiyeleri ya da dostane çözüm anlaşması çerçevesinde yapılan işler varsa bunlar yer alacaktır.
- 2 Bu kuralın yukarıdaki (1) paragrafında belirtilen altı aylık süreden sonra Komite, ilgili taraf Devleti, başvuruyu hazırlayan(lar)ı ya da ilgili başka herhangi bir aktörü, iletilen Görüşler ve tavsiyeler ya da dostane çözüm anlaşması çerçevesinde taraf Devlet tarafından atılan adımlar hakkında daha fazla bilgi vermeleri için davet edebilir.
- 3 Komite, Genel Sekreter aracılığıyla, taraf Devletlerden gelen bilgileri başvuruyu hazırlayan(lar)a aktaracaktır.
- 4 Komite taraf Devletten, Sözleşme'nin 44. Maddesine, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolün 12. Maddesi ve çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari

Protokolün 8. Maddesi uyarınca daha sonra verecekleri raporlarda, Komite'nin Görüşleri, tavsiyeleri ve dostane çözüm anlaşması üzerine bir başvurunun incelenmesinin kesilmesi konusunda atılan adımlar hakkında bilgi vermesi talebinde bulunabilir.

- 5 Komite, kendi Görüşleri ya da Protokolün 11. Maddesi uyarınca dostane çözüm anlaşmasına varılması üzerine bir başvurunun incelenmesini durdurma kararları karşısında taraf Devletin bu Görüşler ya da dostane çözüm anlaşması üzerine incelemenin durdurulması sonrasında attığı adımların ve aldığı önlemlerin takibi amacıyla bir raportör ya da çalışma grubu görevlendirecektir.
- 6 Raportör ya da çalışma grubu, kendilerine verilen görevi gereğince yerine getirmek için çeşitli temaslarda bulunup çeşitli adımlar atabilir. Raportör ya da çalışma grubu, Komite'nin daha sonra başlatması gerekebilecek girişimlere ilişkin tavsiyelerde bulunur.
- 7 Raportör ya da çalışma grubu, taraf Devletin yetkili temsilcilerinden alacağı yazılı beyanlar ya da bunlarla yapacağı toplantılara ek olarak, başvuruyun hazırlayan(lar)dan ve ilgili diğer kaynaklardan da bilgi alabilir.
- 8 Raportör ya da çalışma grubu, takip çalışmalarıyla ilgili olarak Komite'yi gerçekleştireceği her oturumda bilgilendirir.
- 9 Komite, Sözleşme'nin 44. Maddesinin 5'inci paragrafı ve Protokolün 16. Maddesi uyarınca hazırlayacağı raporda, takip çalışmaları ve yerine göre ilgili taraf Devletin açıklamaları ve beyanları ile birlikte Komite'nin kendi önerileri ve tavsiyeleri hakkında bilgi verecektir.

Kural 29 - Bireysel başvuruların gizliliği

- 1 Protokol çerçevesinde sunulan başvurular Komite tarafından kapalı toplantılarda incelenir.
- 2 Genel Sekreter tarafından Komite için hazırlanan tüm çalışma belgeleri Komite aksi yönde bir karar almadıkça gizli tutulur.

- 3 Genel Sekreter ya da Komite, kabul edilemezlik kararının, Görüşlerin ya da dostane çözüm anlaşması üzerine görüşmenin sona erdirilmesi kararlarının açıklandığı tarihten önce, herhangi bir başvuruya ilişkin olarak kendisine gönderilenleri ya da aldığı bilgileri açıklamaz.
- 4 Mağdurun (mağdurların) yaşına ve olgunluk düzeyine göre böyle bir açıklama için onay verdikleri durumlar istisna olmak üzere, başvuruyu hazırlayan(lar)ın ve/ya da mağdur olduğu iddia edilen kişinin (kişilerin) adları Komite'nin kabul edilemezlik kararında, Görüşlerinde ya da dostane çözüm anlaşması üzerine görüşmenin sona erdirilmesi kararlarında belirtilmez.
- 5 Komite bir başvuruyu hazırlayan(lar) dan ya da ilgili taraf Devletten, işlemler sırasında yapılan beyanların ya da verilen bilgilerin tamamını ya da bir bölümünü gizli tutmasını talep edebilir.
- 6 Protokolün 4. Maddesinin 2'nci paragrafına ve bu kuralların 4 ve 5. paragraflarına tabi olmak üzere, bu kuralda yer alan hiçbir husus, başvuruyu hazırlayan(lar)ın ya da ilgili taraf Devletin işlemlerle ilgili bilgi verme ve açıklama yapma hakkını etkilemez.
- 7 Protokolün 4. Maddesinin 2'nci paragrafına ve bu kuralların 4 ve 5. paragraflarına tabi olmak üzere, Komite'nin kabul edilemezlik kararı, Görüşleri ya da dostane çözüm anlaşması üzerine görüşmenin sona erdirilmesi kararları kamuoyuna açıklanır.
- 8 Genel Sekreter, Komite'nin kabul edilemezlikle ilgili nihai kararlarının, görüşlerinin ya da dostane çözüm anlaşması üzerine görüşmenin sona erdirilmesi kararlarının gecikmeksizin başvuruyu hazırlayan(lar)a ve ilgili taraf Devlete iletilmesinden sorumludur.
- 9 Komite aksi yönde bir karar almadıkça ve Protokolün 4. Maddesinin 2'nci paragrafı uyarınca, Komite'nin Görüş ve tavsiyelerinin, dostane çözüm anlaşması üzerine görüşmenin sona erdirilmesi kararlarının takibine ilişkin bilgiler gizli tutulmaz.

BÖLÜM III

İHTİYARİ PROTOKOLÜN TAHKİKAT USULÜ KAPSAMINDAKİ İŞLEMLERİ

Kural 30 - Uygulanabilirlik

Bu kurallardan 30'dan 42'ye kadar olanlar, Protokolün 13. Maddesinin 7'nci paragrafına uygun olarak Protokolü kabul ettiği ya da onayladığı zaman 13. Madde çerçevesinde Komite'nin bu konudaki ehliyetini tanımadığını beyan eden taraf Devletler için geçerlilik taşımayacaktır. Ancak, daha sonra, Protokolün 13. Maddesinin 8'inci paragrafı uyarınca ilk beyanını geri çekmiş olan ülkeler, bu kurallara tabi olacaktır.

Kural 31 - Komite'ye bilgi aktarımı

- 1 Buradaki kurallar uyarınca Genel Sekreter, Protokolün 13. Maddesinin 1. paragrafı çerçevesinde Komite'nin incelemesine sunulmuş bulunup ya da böyle görünüp Sözleşme'de ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde öngörülen hakların bir taraf Devlet tarafından ağır ve sistematik biçimde ihlal edildiğine işaret eden güvenilir bilgileri Komite'ye iletacaktır.
- 2 Komite, bir taraf Devlette çocuklara yönelik ağır ve sistemli ihlallerin olduğu konusunda güvenilir bilgiler elde ettiğinde kendi inisiyatifleriyle araştırma başlatabilir.

Kural 32 - Özet bilgi

Genel Sekreter, gerektiğinde, buradaki kurallardan 2'ncisine uygun olarak sunulan bilgilerin kısa bir özetini çıkartarak Komite üyelerine dağıtır.

Kural 33 - Gizlilik

- 1 Tahkikatın yürütülmesiyle ilgili Komite belgeleri ve tutanakları, Protokolün 13. Maddesinin 6'nci paragrafı hükümleri saklı kalmak üzere gizli tutulur.
- 2 Komite'nin Protokolün 13. Maddesi kapsamında tahkikatın cereyan ettiği toplantıları kapalı yapılır.

Kural 34 - Komite'nin ön değerlendirmesi

- 1 Komite, Protokolün 13. Maddesi kapsamında dikkatine sunulan bilgilerin ve/ya da bilgi kaynaklarının güvenilirliğini Genel Sekreter aracılığıyla teyit ettirebilir. Komite, verili durumla ilgili gerçekleri kanıtlamak üzere ek bilgiler arayıp talep edebilir.
- 2 Komite, elde edilen bilgilerin, Sözleşme'de ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan hakların ilgili taraf Devletçe ağır ya da sistemli biçimde ihlal edildiğini gösterip göstermediğini belirler.
- 3 Komite, bu kural çerçevesindeki görevlerini yerine getirmede yardımcı olmak üzere bir ya da daha fazla üyesini görevlendirebilir.

Kural 35 - Bilgilerin incelenmesi

- 1 Komite kendisine ulaşan bilgilerin güvenilir olduğuna, bu bilgilerin Sözleşme'de ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan hakların ilgili taraf Devlet tarafından ağır ya da sistemli biçimde ihlale uğradığına işaret ettiğine kanaat getirirse, Genel Sekreter aracılığıyla söz konusu taraf Devleti yapılacak incelemede işbirliği yapmaya ve bu amaçla verilen bilgiler hakkındaki gözlemlerini gecikmeksizin kendisine iletmeye davet eder.
- 2 Komite, ilgili taraf Devlet tarafından sunulabilecek bilgilerin yanı sıra ilgili diğer bilgileri dikkate alır.
- 3 Komite, diğerlerinin yanı sıra aşağıdaki kaynaklardan ek bilgi edinme kararı verebilir:
  - a İlgili taraf Devletin temsilcileri;
  - b Hükümete bağlı kuruluşlar;
  - c Birleşmiş Milletler organları, uzman kuruluşları, fonları, programları ve mekanizmaları;
  - d Bölgesel insan hakları sistemleri içinde yer alanlar dahil uluslararası kuruluşlar;
  - e Çocuk haklarının gelişmesi ve korunması ile ilgili çalışmalar yapan Ulusal İnsan Hakları Kurumları ve ilgili diğer uzman kuruluşlar;

- f Hükümet dışı kuruluşlar;
- g Çocuklar dahil olmak üzere kişiler.

- 4 Komite, bu tür ek bilgilerin elde edilme biçimini ve yolunu kendisi kararlaştırır.

Kural 36 - Tahkikatın başlatılması

- 1 Komite, ilgili taraf Devlet tarafından sunulmuş olabilecek gözlemleri ve diğer güvenilir bilgileri dikkate alarak, üyelerinden birini ya da birkaçını ivedilikle bir tahkikat yapmak ve Komite'ye rapor sunmak üzere görevlendirebilir.
- 2 Komitenin belirleyeceği usullerle ve gizlilik ilkeleri çerçevesinde bir tahkikat gerçekleştirilir.
- 3 Komite tarafından tahkikat için görevlendirilen üye (üyeler) Sözleşme, üç İhtiyari Protokol ve halihazırdaki usul kuralları çerçevesinde kendi çalışma yöntemlerini belirler.
- 4 Tahkikatın yürütüldüğü dönem içinde Komite, Sözleşme'nin 44. Maddesi, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolün 12. Maddesi ve çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokolün 8. Maddesi uyarınca taraf Devlet tarafından sunulmuş olabilecek herhangi bir raporun incelenmesini erteleyebilir.

Kural 37 - İlgili taraf Devletin işbirliği

- 1 Komite, bir tahkikat sürecinin her aşamasında ilgili taraf Devletle işbirliğini gözetecektir.
- 2 Komite ilgili taraf Devletten Komite tarafından belirlenmiş bir üyeyle (üyelerle) görüşecek bir temsilciyi aday göstermesini isteyebilir.
- 3 Komite ilgili taraf Devletten, Komite tarafından görevlendirilen üyeye (üyelere) kendilerinin ya da taraf Devletin tahkikat açısından ilgili gördüğü bilgileri sağlamasını talep edebilir.

Kural 38 - Ziyaretler

- 1 Gerekli duyulduğunda ve taraf Devletin de onayıyla, tahkikat kapsamında ilgili taraf Devlete ziyarette bulunulabilir.
- 2 İlgili taraf Devletin ziyaret konusunda mutabık kalması durumunda, Komite ve taraf Devlet bu ziyaretin biçimi konusundaki belirlemeler için birlikte çalışır ve taraf Devlet Komite'ye ziyaretin başarılı biçimde sonuçlanması için her tür kolaylığı sağlar. Bilgiye, mekanlara ve ilgili kişilere serbest erişim de bu kolaylıklar arasındadır.
- 3 Komite, ilgili taraf Devleti, ziyaretin zamanlanması ve Komite tarafından görevlendirilen üyenin (üyelerin) gerekli tahkikatı yapabilmesi için sağlanacak kolaylıklar konusunda bilgilendirir.

Kural 39 - Görüşmeler

- 1 Ziyaretler sırasında Komite'nin belirlenmiş üyesi (üyeleri) tahkikat ile ilgili gerçekleri ya da diğer konuları belirlemek üzere görüşmeler yapabilir.
- 2 Bu kuralın 1'inci paragrafı çerçevesinde yapılan görüşmelerle ilgili koşullar ve güvenceler, taraf Devleti ziyaret eden görevlendirilmiş Komite üyesi (üyeleri) tarafından belirlenir. Üye (üyeler) bu konuda Protokolün 2. Maddesinde belirtilen ilkeleri izler.
- 3 Bir çocuğun ya da çocukların dinlenilmesi durumunda görevlendirilmiş Komite üyesi (üyeleri) bu görüşmelerde çocuğa duyarlı usullere uyar ve özellikle çocukların başkalarından ayrı olarak dinlenilmelerini ve çocukların yaş ve olgunluk düzeylerine göre görüşlerine gerekli ağırlığın tanınmasını sağlar.

Kural 40 - Tahkikat sırasında yardım

- 1 Komite'nin görevlendirdiği üye (üyeler), bir tahkikatla bağlantılı olarak Genel Sekreterin sağlayacağı, örneğin ilgili taraf Devlete yapılan ziyaret sırasındakiler dahil personel ve imkanlara ek olarak, tahkikatın tüm aşamalarında gerekli yardımların

sağlanması açısından Komite tarafından gerekli görülürse, Genel Sekreter aracılığıyla tercümanlara ve/ya da Sözleşme'nin ve onun üç İhtiyari Protokolünün kapsadığı alanlarda özel yetkinliği olan kişilere başvurabilir.

- 2 Bu tercümanların ya da özel yetkinliğe sahip diğer kişilerin Birleşmiş Milletlere sadakat yemini ile bağlı olmadıkları durumlarda kendilerinden görevlerini dürüstçe, sadakatle ve tarafsız olarak yerine getirecekleri ve sürecin gizliliğine saygı gösterecekleri konusunda beyanda bulunmaları talep edilecektir.

Kural 41 - Bulguların, yorumların ya da tavsiyelerin iletilmesi

- 1 Komite, görevlendirilen üyenin (üyelerin) bu kurallardan 35'incisi uyarınca sunduğu bulguları inceledikten sonra, bu bulguları başka yorum ve tavsiyelerle birlikte Genel Sekreter aracılığıyla ilgili taraf Devlete ileticektir.
- 2 Bulguların, yorumların ve tavsiyelerin bu şekilde iletilmesi Protokolün 13. Maddesinin 6'ncı paragrafı saklı kalmak üzere gerçekleştirilecektir.
- 3 İlgili taraf Devlet, bulgular, yorumlar ve tavsiyelere ilişkin gözlemlerini Genel Sekreter aracılığıyla mümkün olan en kısa sürede ve en geç alındıktan sonra altı ay içinde Komite'ye sunacaktır.

Kural 42 - Takip çalışması

Komite, gerekiyorsa, Protokolün 13. Maddesinin 5'inci paragrafında atıfta bulunulan altı aylık sürenin sonunda, Genel Sekreter aracılığıyla ilgili taraf Devleti yapılan tahkikat üzerine alınan ve öngörülen önlemlerle ilgili bilgi vermeye; Sözleşme'nin 44. Maddesi, çocuk satışı çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolün 12. Maddesi ve çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokolün 8. Maddesi uyarınca sunacağı daha sonraki raporlarında Komite'nin bulgularına, yorumlarına ve tavsiyelerine karşılık olarak alınan önlemlerle ilgili ayrıntıları belirtmeye davet edebilir. Komite, bu kuralların 35'incisinde söz edilen kaynaklardan ek bilgi edinmeye karar verebilir.

BÖLÜM IV

İHTİYARİ PROTOKOLÜN DEVLETLER ARASI BAŞVURU USULÜ KAPSAMINDAKİ İŞLEMLERİ

Kural 43 - Devletler arası başvurunun Komite'ye iletilmesi

- 1 Genel Sekreter, bu kurallar uyarınca, Protokolün 12. Maddesi çerçevesinde Komite tarafından incelenmek üzere sunulan ya da böyle olduğu anlaşılan başvuruları Komite'nin dikkatine sunar.
- 2 Genel Sekreter, herhangi bir başvuru sunan taraf Devletten, bu başvurunun Protokolün 12. Maddesi çerçevesinde Komite tarafından incelenmek üzere sunulup sunulmadığı konusuna açıklık getirmesini talep edebilir. Başvuruyu sunan taraf Devletin gerçek niyeti konusunda tereddüt oluşmuşsa, Genel Sekreter bu başvuruyu Komite'nin dikkatine sunacaktır.
- 3 Protokolün 12. Maddesi çerçevesinde ve buna uygun beyanda bulunmuş bir taraf Devlet, bir başka taraf Devletin Sözleşme ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülüklerini yerine getirmediği iddiasını taşıyan bir başvuruyu Komite'ye sunabilir.
- 4 Başvuruda, aşağıdaki hususlara ilişkin bilgi bulunacaktır:
  - a Başvurunun muhatabı durumundaki taraf Devletin adı;
  - b Protokolün 12. Maddesi çerçevesinde başvuru sunan taraf Devletin beyanı;
  - c Sözleşme'nin ve/ya da onun asli İhtiyari Protokollerinin ihlal edildiği ileri sürülen hükmü ya da hükümleri;
  - d Başvurunun amaçları;
  - e İddiada yer alan gerçekler.

Kural 44 - Komite üyelerine bilgi

Genel Sekreter, buradaki kurallardan 43'üncüsü çerçevesindeki herhangi bir Devletler arası kişisel başvuru konusunda Komite

üyelerini gecikmeksizin bilgilendirecek ve başvuruların sunulduğu dildeki kopyalarıyla birlikte ilgili başka bilgileri gene gecikmeksizin Komite üyelerine iletacaktır.

Kural 45 - Başvuruların incelenmesi için ön koşul

Taraf Devletlerin her ikisi de Protokolün 12. Maddesi kapsamında beyanlarda bulunmadıkça başvuru Komite tarafından incelenmeyecektir.

Kural 46 - Toplantılar

Komite Protokolün 12. Maddesi çerçevesindeki başvuruları kapalı toplantılarda inceleyecektir.

Kural 47 - Dostane girişim

- 1 Buradaki kurallardan 45'incisinde yer alan hükme tabi olmak üzere Komite, Sözleşme'de ve onun asli İhtiyari Protokollerinde yer alan yükümlülüklerle saygı temelinde konunun dostane bir çözüme bağlanması için elindeki imkanları ilgili taraf Devletlerin kullanımına sunacaktır.
- 2 Komite, bu kuralın 1. paragrafında belirtilen amaç açısından gerektiğinde ad hoc bir uzlaştırma komisyonu oluşturabilir.

Kural 48 - Bilgi talebi

Komite, Genel Sekreter aracılığıyla, ilgili taraf Devletlerden ya da bunlardan herhangi birinden, yazılı olarak ek bilgi ve gözlemler sunmasını talep edebilir. Komite, bu bilgi ya da gözlemlerin sunulması için bir zaman sınırı belirleyecektir. Yazılı sunum yapmak için diğer yöntemlere, ilgili Taraf Devletlerle yapılan görüşmelerden sonra Komite tarafından karar verilecektir.

Kural 49 - Komite raporu

- 1 Komite, Protokolün 12. Maddesi çerçevesinde kendisine ulaşan herhangi bir başvuruyla ilgili rapor hazırlayabilir.
- 2 Buradaki kurallardan 47'ncisi çerçevesinde bir çözüme

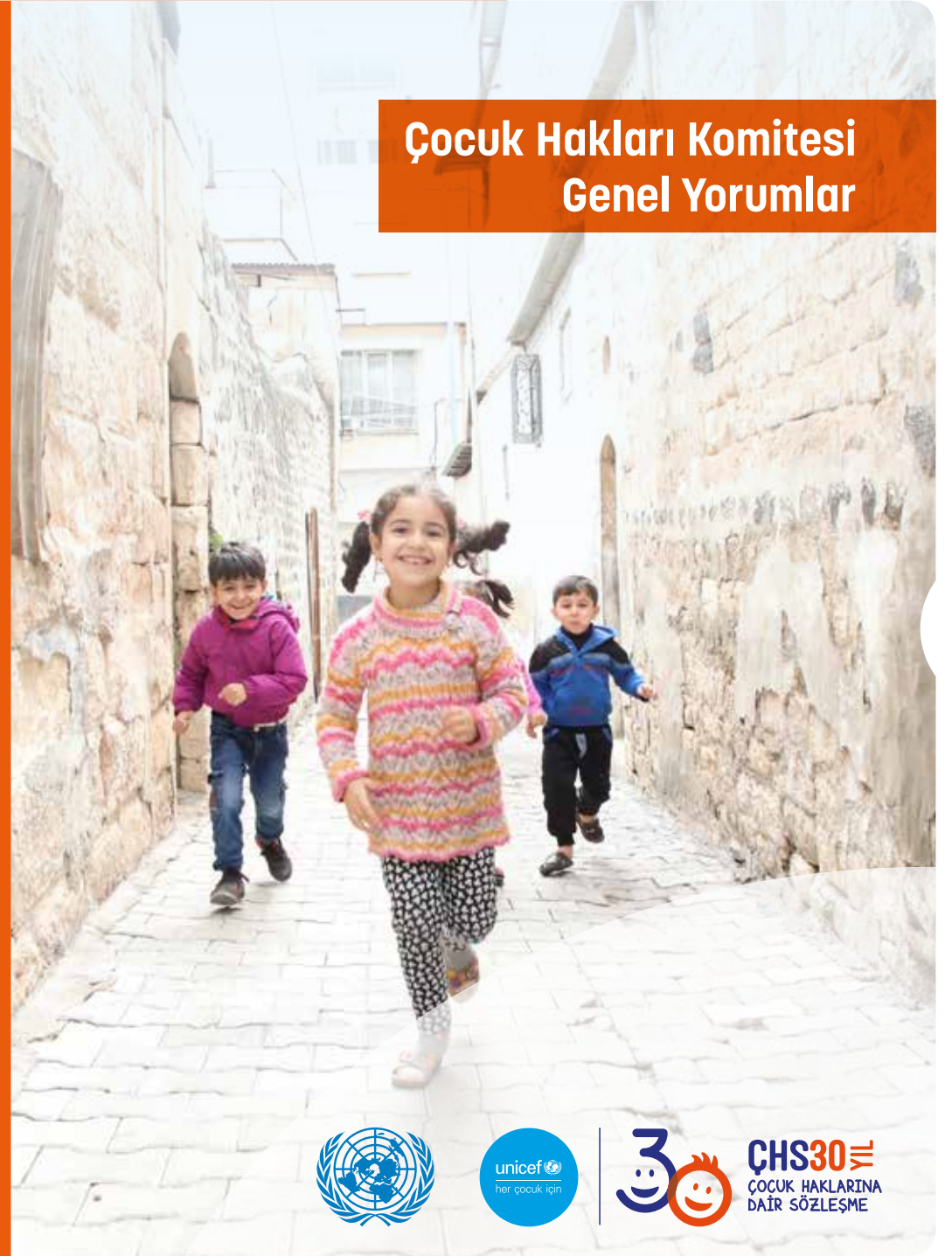
ulaşılışısa, Komite raporunu gerçeklere ve ulaşılan çözüme ilişkin kısa bir açıklamayla sınırlayacaktır; 47'nci kural çerçevesinde bir çözüme ulaşılmaması durumunda ise Komite, raporunda, ilgili taraf Devletler arasındaki konuyla ilgili esasları ortaya koyacaktır. İlgili taraf Devletler tarafından verilen yazılı belgeler rapora eklenecektir. Komite, ayrıca, yalnızca ilgili taraf Devletlere yönelik olmak üzere, aralarındaki meseleyle ilgili olduğunu düşündüğü görüşleri aktarabilir.

- 3 Komite'nin raporu BM Genel Sekreteri tarafından gecikmeksizin ilgili taraf Devletlere iletilecektir.

ÇHS30
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumlar

ÇHS30 YIL
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

ÇHS30 YIL
ÇOCUK HAKLARINA
DAİR SÖZLEŞME

Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları

- 1 Eğitimin Amaçları
- 2 Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Çocuk Haklarının Geliştirilmesi ve Korunmasındaki Rolü
- 3 HIV/AIDS ve Çocuk Hakları
- 4 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi
- 5 Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemler
- 6 Kendi Menşeye Ülkeleri Dışında Refakatsiz ve Ailelerinden Ayrı Düşmüş Çocuklara Dair Uygulamalar
- 7 Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması
- 8 Çocukların Bedensel Cezalardan ve Cezalandırmanın Zalimce veya Aşığılayıcı Diğer Biçimlerinden Korunma Hakkı
- 9 Engelli Çocukların Hakları
- 10 Çocuk Adaletinde Çocuk Hakları
- 11 Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları
- 12 Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı
- 13 Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı
- 14 Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması
- 15 Çocuğun Mümkün olan en Yüksek Sağlık Standardına Ulaşma Hakkı
- 16 Özel Sektörün Çocuk Hakları Üzerindeki Etkileri Konusunda Devletin Yükümlülükleri
- 17 Çocuğun Dinlenme, Kendine Ait Zamanı Değerlendirme, Oyun, Eğlence, Kültürel ve Sanatsal Etkinliklere Katılma Hakkı
- 18 Zararlı Uygulamalara İlişkin 31 Sayılı CEDAW Genel Tavsiyesi ve 18 sayılı ÇHS Ortak Genel Yorum
- 19 Çocuk Haklarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Kamu Bütçeleri
- 20 Ergenlikte Çocuk Haklarının Uygulanması
- 21 Sokak Ortamındaki Çocuklar
- 22 Uluslararası Göç Bağlamında Çocukların İnsan Haklarına İlişkin Genel İlkeler Hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 3 No'lu ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 22 No'lu Ortak Genel yorumu
- 23 Devletlerin Menşeye, Transit, Varış ve Dönüş Ülkelerinde Uluslararası Göç bağlamında Çocukların İnsan Haklarının Korunması ile ilgili Yükümlülükleri Hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 4 No'lu ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 23 No'lu Ortak Genel yorumu

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım.
GENEL

ÇHS/GY/2001/1
17 Nisan 2001

Orijinal: İNGİLİZCE

GENEL YORUM No. 1 (2001) MADDE 29 (1): EĞİTİMİN AMAÇLARI

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Madde 29 (1)

"1. Taraf devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:

"(a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin tam potansiyellerine kadar geliştirilmesi;

"(b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Şartında benimsenen ilkelere saygının geliştirilmesi;

"(c) Çocuğun ana-babasına, kendi kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi;

"(d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

"(e) Doğal çevreye saygının geliştirilmesi."

Ek
GENEL YORUM 1 (2001): EĞİTİMİN AMAÇLARI

29 (1). Maddenin Önemi

---

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 29. Maddesinin 1.paragrafı çok büyük bir öneme sahiptir. Bu maddede yer alan ve bütün taraf devletlerin üzerinde mutabık kaldıkları eğitimin amaçları, Sözleşme'nin temel değerini yaygınlaştıracak, destekleyecek ve koruyacak içeriktedir: her çocukta doğuştan gelen insanlık onuru ve her çocuğun eşit ve vazgeçilemez hakları. 29 (1) maddenin beş alt paragrafında yer alan bu amaçların hepsi, çocuğun özel gelişim ihtiyaçlarını ve farklı gelişen kapasitelerini dikkate alarak, çocuğun insan haysiyetinin ve haklarının gerçekleştirilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu amaçlar: insan haklarına yönelik saygının (29 (1) (b)) gelişmesi dâhil çocuğun potansiyelinin tam olarak ve bütünlüklü gelişimi (29 (1) (a)), kimlik ve bağlılık duygusunun gelişmesi (29 (1) (c)), çocuğun sosyalleşmesi ve başkalarıyla etkileşimi (29 (1) (d)) ve çevreyle etkileşimidir (29 (1) (e)).

2. Madde 29 (1) Madde 28'de tanınan çocuğun eğitim hakkına çocuğun haklarını ve doğuştan gelen saygınlığını yansıtan niteliksel bir boyut daha katmanın ötesinde; aynı zamanda eğitimin çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olması gerektiğinde ısrar etmekte, eğitim süreçlerinin burada belirtilen ilkelerle uyumlu olması gerektiğine işaret etmektedir. Her çocuğun hakkı olan eğitim, çocuğa yaşam becerileri kazandıracak, çocuğun tüm insan haklarından tam olarak yararlanma kapasitesini güçlendirecek ve uygun insan hakları değerlerini aşılarmış bir kültürü teşvik edici bir eğitim olmalıdır. Amaç, becerilerini, öğrenme ve diğer alanlardaki yeteneklerini, insan onurunu, öz saygısını ve kendine güvenini geliştirerek çocuğun güçlendirilmesidir. Bu anlamda, "eğitim", çocukların bireysel ya da kolektif olarak, yeteneklerini ve becerilerini geliştirme, toplum içinde tam ve tatmin edici bir yaşam sürmelerine olanak tanıyan yaşam

deneyimlerini ve öğrenme süreçlerini kapsayarak örgün “okul” eğitiminin önüne geçmektedir.

3. Çocuğun eğitim hakkı sadece bir erişim (Madde 28) meselesi değil aynı zamanda bir içerik meselesidir. İçeriği madde 29 (1)’de yer alan değerlere dayanan bir eğitim, her çocuk için, küreselleşmenin, yeni teknolojilerin ve ilgili olguların gündeme getirdiği köklü bir değişim döneminde ortaya çıkacak durumlara yaşam süresince dengeli ve insan haklarından yana tepkiler verebilmesi açısından vazgeçilmez bir araçtır. Bu tür zorluklar, diğerinin yanı sıra, yerel ile küresel, birey ile topluluk, gelenek ile modernlik, kısa ve uzun dönemli mülâhazalar, rekabet ve fırsat eşitliği, bilgi alanının genişlemesi ile onu özümseme kapasitesi ve manevi olan ile maddi olan arasındaki olası gerilimler yer almaktadır. Ne var ki, eğitimle ilgili olarak geliştirilen ulusal ve uluslararası programlara ve politikalara bakıldığında, madde 29 (1)’de yer alan öğelerin büyük ölçüde gözden kaçırıldığını veya bunlara kozmetik amaçlarla yer verildiği görülmektedir.

4. Madde 29 (1), taraf devletlerin, eğitimin çok çeşitli değerlere yönlendirilmesi konusunda hemfikir olduğunu belirtmektedir. Bu anlaşma dünyanın birçok yer alan din, millet ve kültürün sınırlarını ortadan kaldırmaktadır. İlk bakışta, 29 (1). Maddede ifade edilen çeşitli değerlerin bazılarının, belirli durumlarda birbiriyle çatıştığı düşünülebilir. Dolayısıyla, (1) (d) paragrafının atf yaptığı bütün insanlar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etme çabaları, paragraf 1 (c) uyarınca çocuğun kendi kültürel kimliğine, diline ve değerlerine; yaşadığı veya gelmiş olduğu ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara yönelik saygısının geliştirilmesini amacıyla tasarlanan politikalarla otomatik olarak uyumlu olmayabilir. Ancak aslında, bu hükmün önemi, bir yanıyla, tam da eğitime yönelik dengeli bir yaklaşım öngörmesinde ve farklı değerleri diyalog ve farklılıklara saygı ortamı içinde uzlaştırma vurgusunda yatar. Dahası, çocuklar, birbirinden tarihsel olarak ayrılmış insan grupları arasında bir köprüler oluşturabilme gibi eşsiz bir rol oynayabilirler.

Madde 29 (1)'in İşlevleri

---

5. Madde 29 (1), eğitimin gerçekleştirilmesi gereken hedeflerin bir envanterinden veya listesinden çok daha fazlasıdır. Sözleşme'nin genel bağlamı içinde bu madde, başka şeylerin yanı sıra, aşağıdaki boyutlara açıklık kazandırmaya hizmet eder.

6. Birincisi, Sözleşme'nin hükümlerinin vazgeçilmez birbirine bağlı doğasını vurgulamaktadır. Madde (29), diğer maddelerden yararlanmakta, pekiştirmekte, bütünlükte ve tamamlamaktadır; dolayısıyla, diğer maddelerden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu çerçevede, Sözleşmenin genel ilkelerine – ayrımcılık yasağı (madde 2), çocuğun yüksek yararı (madde 3); yaşam hakkı, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6) ve görüşlerini ifade etme ve bu görüşlerin dikkate alınmasını sağlama hakkı (madde 12) – ek olarak başka birçok hükümden daha söz edebiliriz. Örneğin, ana babaların hakları ve sorumlulukları (maddeler 5 ve 18), ifade özgürlüğü (madde 13), düşünce özgürlüğü (madde 14), bilgilendirme hakkı (madde 17), engelli çocukların hakları (madde 23), sağlık amaçlı eğitim hakkı (madde 24), eğitim hakkı (madde 28) ve azınlık gruplara mensup çocukların dilsel ve kültürel hakları gibi (madde 30).

7. Çocukların hakları, bağlamdan kopuk, ayrılmış veya yalıtık değerler olmayıp, kısmen madde 29 (1)'de ve Sözleşmenin girişinde belirtilen daha kapsamlı etik çerçeve içinde yer alırlar. Sözleşmeye yönelik dile getirilen birçok eleştirinin yanıtını bu hükümde bulmak mümkündür. Bu nedenle, örneğin bu madde ana babaya yönelik saygının; hakların daha genel etik, ahlaki, manevi kültürel veya toplumsal çerçeve içinde görülmesi gerekliliğinin ve çocuk haklarının pek çoğunun dışarıdan dayatılmanın çok dışında, yerel toplulukların değerleriyle iç içe olduğu gerçeğinin altını çizmektedir.

8. İkincisi, madde, eğitim hakkının yaygınlaştırılacağı sürece önem vermektedir. Bu nedenle, diğer hakların kullanılmasını teşvik etme çabaları, eğitim sürecinde verilen değerlerle zayıflatılmamalı ve aksine takviye edilmelidir. Burada kastedilen yalnızca müfredatın içeriği değil

aynı zamanda eğitim süreçleri, pedagojik yöntemler ve evde, okulda veya başka bir yerde olsun eğitimin gerçekleştiği ortamdır. Çocuklar, salt okul kapılarından bir kez içeri girdiler diye insan haklarını yitirmiş olmazlar. Dolayısıyla, eğitimin çocuğun onuruna saygı gösterecek, madde 12 (1) uyarınca çocuğun görüşlerini serbestçe dile getirmesine imkân verecek ve okul yaşamına katılmasını sağlayacak biçimde verilmesi gerekir. Eğitim ayrıca, Maddede 28 (2) atıfta bulunulan disiplinle ilgili katı sınırlara saygılı ve okulda şiddet içermeyen bir şekilde sağlanmalıdır. Komitenin sonuç gözlemlerinde defalarca belirttiği gibi, fiziksel ceza uygulanması ne çocuğun onuruna ne de disipline getirilen katı sınırlara saygılı bir davranıştır. Madde 29 (1)'de yer alan değerlere uygun davranılması, çok açık biçimde, okulların kelimenin tam anlamıyla çocuk dostu olmasını ve çocuğun onuru ile her bakımdan uyum göstermesini gerektirmektedir. Çocukların okul yaşamına katılmaları, okul toplulukları ve öğrenci konseyleri oluşturulması, akran eğitimi ve danışmanlığı ve çocukların okullarındaki disiplin işlemlerine katılmaları, öğrenme ve haklardan yararlanma süreçlerinin birer parçası haline getirilmelidir.

9. Üçüncüsü, Madde 28 taraf devletlerin eğitim sistemlerinin oluşturulması ve bu sistemlere erişim sağlanması alanındaki yükümlülüklerine odaklanırken, Madde 29 (1) belirli bir kalitedeki eğitime bireysel ve öznel erişim hakkını vurgulamaktadır. Sözleşmede çocuğun yüksek yararı gözetilerek hareket edilmesinin öneminin vurgulanmasıyla tutarlılık taşıyan bu madde, çocuk merkezli eğitim mesajını vermektedir: Buna göre, eğitimin temel amacı, birey olarak çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve becerilerinin geliştirilmesidir; bu arada her çocuğun kendine özgü özelliklere, ilgi alanlarına, becerilerine ve öğrenme gereksinimlerine sahip olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, müfredatın çocuğun sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik koşullarıyla, hâlihazırdaki ve gelecekteki gereksinimleriyle doğrudan ilgili olması; çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini tam olarak dikkate alması gerekmektedir. Öğretim yöntemleri de, farklı konumlardaki çocukların farklı gereksinimlerine göre biçimlendirilmelidir. Eğitim, ayrıca, temel yaşam becerilerinin

her çocuk tarafından öğrenilmesini ve hiçbir çocuğun yaşamında karşılaşılabileceği durumlara baş edebileceği donanımı kazanmadan okuldan ayrılmamasını hedeflemelidir. Temel becerilerden kastedilen salt sayısal ve sözel becerilerin ötesine geçen yaşam becerileridir. Bu tür beceriler arasında dengeli karar verebilme ve uyuşmazlıkları şiddete başvurmaksızın çözebilme becerilerinin yanı sıra, çocuklara yaşamlarında kendi tercihleri doğrultusunda yol alma imkânları sağlayan sağlıklı yaşam tarzları, olumlu sosyal ilişkiler ve sorumluluk anlayışı, eleştirel düşünme, yaratıcı yetenekler ve diğerleri yer almaktadır.

10. Sözleşmenin 2. maddesinde belirtilenlerin nedenlerden herhangi birine dayalı ayrımcılık, ister açık ister üstü kapalı olsun, çocuğun insanlık onuruna aykırı düştüğü gibi, çocuğun eğitim fırsatlarından yararlanma kapasitesini zedeleyici, hatta yok edici bir durumdur. Çocuğun eğitim fırsatlarına erişiminin önlenmesi en başta Sözleşmenin 28. maddesi ile ilgili bir konu olmasına karşın, madde 29 (1)'de belirtilen ilkelere uyulmaması da birçok yönden benzer sonuçlara yol açabilir. Aşırı bir örnek vermek gerekirse, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, sözgelimi toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerine uygun olmayan bir müfredatla, kız çocuklarının eğitim fırsatlarından elde edebilecekleri faydaları kısıtlayan düzenlemeler ve kız çocukların katılımını caydırıcı nitelikteki güvensiz ve dostane olmayan ortamlarla da pekişebilir. Ayrıca, engelli çocuklara yönelik ayrımcılık da pek çok örgün eğitim sisteminde, bu arada ev dâhil olmak üzere örgün olmayan eğitim ortamlarında yaygın durumdadır. HIV/AIDS'li çocuklara her iki ortamda da ağır biçimde ayrımcılık uygulanmaktadır. Bu tür bütün ayrımcı uygulamalar, eğitimin çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel becerilerinin tam potansiyellerine kadar geliştirilmesine yönelik olmasını öngören 29 (1) (a) maddesinde yer alan koşullarla doğrudan çelişmektedir.

11. Komite, ayrıca, Madde 29 (1) ile ırkçılığa, ırk ayrımcılığına, yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilgili hoşgörüsüzlüklere karşı mücadele arasındaki bağlantılara açıklık getirme arzusundadır. ırkçılık ve ilgili olgular, cehaletin; ırksal, etnik, dinsel, kültürel, dilsel ve diğer

farklılıklara ilişkin temelsiz korkuların hüküm sürdüğü, önyargıların istismar edildiği veya insanlara çarpıtılmış bir takım değerlerin öğretildiği veya bu değerlerin yaygınlaştırıldığı yerlerde gelişir. Bütün bu olumsuzluklara karşı güvenilir ve kalıcı panzehir ise, Madde 29 (1)'de belirtilen değerlerin kavranmasını ve bu değerlerin gözetilmesini sağlayacak türde bir eğitim verilmesidir. Söz konusu değerler arasında farklılıklara saygı gösterilmesi, ayrımcılık ve önyargıların her yönüne karşı çıkılması yer alır. Dolayısıyla, ırkçılık ve ilgili olgulara karşı yürütülecek bütün kampanyalarda eğitime yüksek öncelik tanınmalıdır. Bu çerçevede önemle vurgulanması gereken bir başka nokta da tarihsel oluşumu ve seyri içinde ırkçılığın öğretilmesinin, özellikle de ırkçılığın belirli topluluklarda kendini ortaya koyduğu veya koymuş olduğu biçimlerin sergilenmesinin gerekliliğidir. İrkçi davranış, yalnızca “başkaları” tarafından işlenen bir davranış değildir. Dolayısıyla, insan ve çocuk hakları, ayrımcılık yapmama gibi konularda eğitim verilirken çocuğun kendi topluluğu üzerine odaklanması önemlidir. Bu içerikteki bir öğretim, ırkçılığın, etnik ayrımcılığın, yabancı düşmanlığının ve ilgili hoşgörüsüzlüklerin önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına önemli katkılarda bulunabilir.

12. Dördüncüsü, Madde 29 (1) eğitime bütünsel bir yaklaşımda ısrar etmektedir. Bu yaklaşım, sunulan eğitim fırsatlarının, eğitimin fiziksel, zihinsel, manevi ve duygusal açıdan geliştirici yönleri; zihinsel, sosyal ve pratik boyutları ile çocukluk ve yaşam boyu kalıcı yönler arasında uygun bir denge kurulmasını temin eder. Eğitimin en genel anlamdaki hedefi, çocuğun özgür bir topluma tam olarak ve sorumluluk duygusuyla katılma yeteneklerini ve fırsatlarını en üst seviyeye çıkarmaktır. Burada vurgulanması gereken husus, en başta bilgi biriktirilmesine, rekabetin teşvikine ve çocuklar üzerine aşırı yük bindirilmesine odaklanan türde bir öğretimin, çocuğun kendi becerilerini ve yeteneklerini tam olarak ve uyumlu biçimde geliştirmesine ciddi biçimde engel olabileceğidir. Eğitim, çocuk dostu, ilham verici ve motive edici olmalıdır. Okullar insani bir ortamı teşvik etmeli ve çocukların gelişen kapasitelerine göre gelişmelerine olanak sağlamalıdır.

13. Beşincisi, bu madde, eğitimin, Sözleşmede yer alan bir dizi özel etik değeri yaygınlaştıracak ve pekiştirecek biçimde tasarlanması ve verilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, bütünsel ve entegre bir biçimde, barış, hoşgörü ve doğal çevreye saygı gibi değerlerin yerleştirilmesi öngörülmektedir. Bu, multi-disipliner bir yaklaşımı gerektirebilir. Madde 29 (1)'de belirtilen değerlerin yaygınlaştırılması ve pekiştirilmesi, salt başka yerlerdeki sorunlar nedeniyle değil, çocuğun kendi topluluğundaki sorunlar üzerinde odaklanması açısından da gereklidir. Bu husustaki eğitimin aile içinde gerçekleşmesi gerekir; ama okulların ve toplumların da bu alanda üstlenmeleri gereken roller vardır. Örneğin, doğal çevreye yönelik saygının geliştirilmesi açısından, eğitimin, çevre ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili konuları sosyoekonomik, sosyokültürel ve demografik konulara bağlaması gerekir. Benzer biçimde, çocuk doğal çevreye saygılı olmayı evinde, okulunda ve topluluğunda öğrenmelidir. Bu alandaki eğitim hem ülkedeki hem de uluslararası sorunları ele almalı, çocukları yerel, bölgesel veya küresel ölçekteki çevre projelerine aktif biçimde katmalıdır.

14. Altıncısı, uygun eğitim fırsatlarının, diğer bütün insan haklarının yerleşmesi ve her birinin bölünmezliğinin kavranması açısından taşıdığı yaşamsal önemdeki rolü yansıtmaktadır. Bir çocuğun özgür bir topluma tam olarak ve sorumluluk bilinciyle katılma kapasitesi, yalnızca eğitimin doğrudan engellenmesiyle değil aynı zamanda bu maddede tanınan değerlere ilişkin anlayışın yaygınlaşmamasıyla da zedelenebilir veya yok edilebilir.

İnsan Hakları Eğitimi

---

15. Madde 29 (1) ayrıca, 1993 yılında Viyana'da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı tarafından çağrısı yapılan ve uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen çeşitli insan hakları eğitimi programlarının temel zemini olarak da değerlendirilebilir. Ne var ki, bu tür etkinlikler çerçevesinde çocuk haklarına her zaman gerektiği

biçimde yer verilmemiştir. İnsan hakları eğitiminin insan hakları anlaşmalarının içeriği konusunda bilgi sağlaması gerekir. Ancak, çocukların da, evde olsun, okulda olsun, toplum içinde olsun insan hakları standartlarının uygulamada yaşama geçirildiğini görerek bu hakları öğrenmeleri gerekir. İnsan hakları eğitimi, kapsamlı ve yaşam boyu devam edecek bir süreç olmalı, bu süreç insan haklarıyla ilgili değerlerin çocukların gündelik yaşantılarına ve deneyimlerine yansımalarıyla başlamalıdır.

16. Madde 29 (1)'de yer alan değerler barışın var olduğu bölgelerdeki çocuklar için de önemli olmakla birlikte, çatışma veya olağanüstü durumların hüküm sürdüğü bölgelerde yaşayan çocuklar için ayrı bir önem taşır. Dakar Eylem Çerçevesinde değinildiği gibi, eğitim sisteminin silahlı çatışmalar, doğal felaketler ve istikrarsızlıktan etkilendiği yerlerde eğitim programları karşılıklı anlayışı, hoşgörüyü ve barışı yerleştirecek, şiddet ve çatışmaları önleyecek biçimde yürütülmelidir. Uluslararası insan hakları hukukuna ilişkin eğitim de, Madde 29 (1)'in yaşama geçirilmesi açısından verilen uğraşların önemli, ancak çoğu kez ihmal edilen bir boyutunu oluşturur.

Uygulama, İzleme ve Değerlendirme

---

17. Bu maddede yansıma bulan amaçlar ve değerler oldukça genel terimlerle ifade edilmiştir ve bunların uzantıları da potansiyel olarak oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Görüldüğü kadarıyla bu durum kimi taraf devletleri, ilgili ilkelerin yasal düzenlemelerde veya idari yönergelerde yer almasının gereksiz, hatta uygunsuz olacağı düşüncesine yöneltmiştir. Bu düşünce temelden yoksundur. Ulusal yasalar veya politikalarda resmi anlamda benimsenmedikleri sürece, bu ilkelerin eğitim politikalarının yönlendirilmesinde gerçek anlamda kullanılması uzak bir olasılıktır. Bunu dikkate alan Komite, taraf devletlere, söz konusu ilkeleri her kademedeki eğitim programlarına ve yasal düzenlemelerine dahil etmek üzere gerekli adımları atma çağrısında bulunur.

18. Madde 29 (1)'in etkili biçimde desteklenmesi mevcut müfredatın temelden gözden geçirilerek eğitimin çeşitli amaçlarını içerecek biçimde düzenlenmesini; ders kitapları ile diğer öğretim materyallerinin ve teknolojilerinin, bu arada okul politikalarının sistematik biçimde yeniden ele alınmasını gerektirir. Bu maddede yer alan amaçların ve değerlerin, daha derinlere inen değişiklikler özendirilmeksizin salt hâlihazırdaki sistemin üzerine eklenmesi açık biçimde yetersiz kalacaktır. Sözü edilen değerleri aktarmaları, yaygınlaştırmaları, öğretmeleri ve mümkün olduğunca örneklendirmeleri beklenen kişilerin kendileri bunların önemi konusunda ikna olmadıkları sürece, bu değerler daha geniş kapsamlı müfredatla etkin bir şekilde bütünleştirilmez ve bununla tutarlı bir hale getirilmez. Dolayısıyla, Madde 29 (1)'de yer alan ilkelerin benimsenmesini sağlayacak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları, öğretmenler, eğitim yöneticileri ve çocuk eğitiminde yer alan başkaları açısından büyük önem taşır. Okullarda kullanılan öğretim yöntemlerinin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ve Madde 29 (1)'de belirtilen eğitimin amaçlarının ruhunu ve öngördüğü eğitim felsefesini yansıtacak nitelikte olması önemlidir.

19. Buna ilaveten, okul ortamının kendisi, Madde 29 (1) (b) ve (d) paragraflarında yer verilen özgürlük ve anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyet eşitliği; bütün halklar, etnik, ulusal ve dinsel gruplar ve kişilerle yerli halklar arasında dostluk ruhunu yansıtacak nitelikte olmalıdır. Zorbalığa veya diğer şiddet içeren ve dışlayıcı uygulamalara izin veren bir okul, Madde 29 (1)'deki gereklilikleri karşılayan bir kurum olarak değerlendirilmez. "İnsan hakları eğitimi" terimi, çoğu kez, çağrıştırdığı şeyleri büyük ölçüde basitleştiren bir biçimde kullanılmaktadır. Resmi anlamda insan hakları eğitimine ek olarak gereken, sadece okullarda ve üniversitelerde değil, aynı zamanda daha geniş anlamda toplum içinde de insan haklarına uygun değerlerin ve politikaların teşvik edilmesidir.

20. Genel olarak bakıldığında, taraf devletlerin Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmek üzere başlatmaları gereken çeşitli girişimler, Sözleşmenin kendisi Madde 42 uyarınca

yaygınlaştırılmadıkça sağlam bir zemine oturmayacaktır. Sözleşmenin geniş bir kesimler nezdinde yaygınlaştırılması aynı zamanda çocukların da kendi haklarını gündelik yaşamları sırasında savunma ve geliştirme rollerini kolaylaştırır. Sözleşmenin daha geniş biçimde yaygınlaştırılması açısından taraf devletler, bu hedefe ulaşmak için aldıkları önlemleri de bildirmeli ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi de Sözleşmenin çeşitli dillerdeki versiyonlarını içeren bir veri tabanı geliştirmelidir.

21. Genel anlamda medya, gerek Madde 29 (1)'de belirtilen değerlerin ve hedeflerin yaygınlaştırılmasında gerekse kendi etkinliklerinin bu hedeflere yönelik çabalara zarar vermemesini sağlamada merkezi bir role sahiptir. Hükümetler, Madde 17 (a) uyarınca, "kitle iletişim araçlarını çocuklar için sosyal ve kültürel açılardan yararlı materyaller yaymaya özendirme" yükümlülüğünü üstlenmişlerdir.

22. Komite taraf devletlere, dinamik bir süreç olarak eğitime daha fazla dikkat etmeleri ve Madde 29 (1) çerçevesindeki değişiklikleri zaman çizgisinde ölçmek amacıyla yöntemler geliştirmeleri çağrısında bulunur. Her çocuğun kaliteli eğitim alma hakkı vardır ve bu hak da öğrenme ortamlarının, öğretim ve öğrenim süreçlerinin ve materyallerinin ve nihayet öğrenim çıktılarının kalitesine odaklanmayı gerektirir. Komite, halen okulda olsunlar olmasınlar çocuklar, öğretmenler, gençlik önderleri, eğitim alanındaki yöneticiler ve denetçiler dâhil olmak üzere süreçte yer alan bütün aktörlerin görüşlerini temel alarak sağlanan ilerlemenin değerlendirilmesi için fırsatlar sunabilecek araştırmaların önemine dikkat çeker. Komite, bu bakımdan, çocukların, ana babaların ve öğretmenlerin eğitimle ilgili kararlara girdi sağlayabilecekleri ülke ölçeğinde izlemenin önemini vurgular.

23. Komite taraf devletlere, Madde 29 (1)'de yer alan hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecini izlemek üzere kapsamlı bir ulusal eylem planı hazırlamaları çağrısında bulunur. Böyle bir planın çocuklara yönelik bir ulusal eylem planı veya ulusal insan hakları eğitim stratejisi gibi daha geniş bir çerçevede hazırlanması halinde hükümetin, bu planın her koşulda Madde 29 (1)'de yer alan bütün konuları ele almasını

sağlaması ve bunu çocuk hakları perspektifinden yapması gerekir. Komite, Birleşmiş Milletler'in ve eğitim politikaları ve insan hakları eğitimi ile ilgilenen diğer uluslararası kuruluşların, Madde 29 (1)'in uygulanmasını daha etkili kılacak şekilde daha ileri düzeyde işbirliği sağlamaları çağrısında bulunur.

24. Bu maddede yer alan değerlerin yaygınlaşmasına yönelik programların tasarımı ve uygulanması, hükümetlerin insan hakları ihlallerinin ortaya çıktığı hemen hemen bütün durumlarda verecekleri standart tepkinin bir parçası haline getirilmelidir. Dolayısıyla, 18 yaşından küçüklere yönelik ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilgili hoşgörüsüzlük durumları ortaya çıktığında, bundan belirli bir hükümetin genel olarak Sözleşmede yer alan değerleri yeterince yaygınlaştıramadığı ve özellikle de Madde 29 (1)'in gereklerini yeterince yerine getirmediği sonucunu çıkarmak mantıksız olmayacaktır. O halde, Madde 29 (1) çerçevesinde uygun ek önlemlerin alınması gerekir. Bu önlemler arasında, Sözleşmede yer alan hakların gerçekleşmesi açısından hangi eğitim tekniklerinin olumlu bir etki yaratabileceğinin araştırılması ve sonuçta uygun yöntemlerin benimsenmesi de yer almaktadır.

25. Taraf devletler ayrıca, mevcut politikaların veya uygulamaların Madde 29 (1) ile tutarlı olmadığına dair şikâyetleri inceleyecek gözden geçirme mekanizması geliştirmeyi de göz önüne almalıdırlar. Bu tür gözden geçirme mekanizması her durumda yeni hukuksal, idari veya eğitim organları oluşturulmasını zorunlu kılmayabilir. Komite, bu madde ile ilgili rapor veren taraf devletlerden, ulusal veya yerel ölçekte mevcut olup Sözleşmeye uygun olmadıkları iddia edilen mevcut yaklaşımların değerlendirilmesini sağlayacak gerçek imkânları belirlemelerini talep etmektedir. Bu tür değerlendirmelerin nasıl başlatılabileceği ve rapor dönemi içinde bu türden kaç değerlendirme yapıldığı gibi konulardaki bilgiler de iletilmelidir.

26. Komite, taraf devletlerin Madde 29 (1) ile ilgili raporlarının incelenmesi sürecine daha iyi odaklanmak amacıyla ve ayrıca raporların ilgili etmenlere ve güçlülere de yer vermesini öngören 44. madde uyarınca, her taraf devletten, periyodik raporlarında

kendi egemenlik alanları içinde bu hükümde yer alan değerlerin yaygınlaştırılması açısından daha kararlı çabalar gerektiren en önemli öncelikler olarak nelerin görüldüğünü ayrıntılı olarak belirtmesini ve belirlenen sorunların ele alınması için gelecek 5 yıl içinde gerçekleştirecek etkin programını özetlemesini talep eder.

27. Komite, Birleşmiş Milletler organları ve ajansları ve rolleri Sözleşmenin 45. maddesinde belirtilen diğer yetkili mercileri, Komitenin Madde 29 (1) ile ilişkili çalışmalarına daha aktif ve sistematik katkıda bulunmaya davet eder.

28. Madde 29 (1)'e uyumu artırmak için kapsamlı ulusal eylem planlarının uygulanması, Madde 4'e uygun olarak, gerekli insani ve mali kaynakların mümkün olan azami düzeyde sağlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, Komite, kaynakların kısıtlı olmasını herhangi bir taraf devletin gerekli önlemleri hiç almamasının veya yeterince almamasının haklı gerekçesi olarak kabul etmemektedir. Komite, bu bağlamda ve taraf devletlerin uluslararası işbirliğini gerek genel anlamda (Sözleşmenin Maddeler 4 ve 45'inci maddeleri) gerekse eğitimle ilgili olarak geliştirme yükümlülüklerinin ışığında, kalkınma işbirliği sağlayan taraf devletlere, programlarının madde 29 (1)'de yer alan ilkeleri tümüyle dikkate alacak biçimde hazırlanmasını temin etme çağrısında bulunur.

Notlar

- 1 Komite, bu konuda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin eğitim hakkı ile ilgili 13 sayılı Genel Yorumunu (1999) dikkate almaktadır. Bu Genel Yorum, başka hususların yanı sıra, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 13 (1) maddesinde yer alan eğitimin amaçlarıyla ilgilidir. Komite, ayrıca, Sözleşmenin 44'üncü Maddesinin 1 (b) paragrafına göre taraf Devletlerin sunmak durumunda oldukları periyodik raporların biçimine ve içeriğine ilişkin genel yönlendirici ilkelere de dikkat çeker (ÇHS/C/58), paragraflar; 112-116.
- 2 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Öğrenme: İçteki Hazine, 21. Yüzyıl için Eğitim Uluslararası Komisyonunun Raporu, 1996, s. 16-18.
- 3 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Özel Gereksinimler Eğitimi ile İlgili Salamanca Açıklaması ve Eylem Çerçevesi, 1994, s. viii.
- 4 Bakınız, engelli kişilere dair Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesinin Genel Yorumu No. 5 (1994).
- 5 Bakınız Çocuk Hakları Komitesinin HIV/AIDS'li bir dünyada yaşayan çocuklar üzerine 1998 yılında yaptığı genel tartışma gününden sonra kabul edilen tavsiyeler (A/55/41, para. 1536).
- 6 Bakınız, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılıni ilan eden 23 Aralık 1994 tarih ve 49/184 sayılı Genel Kurul kararı.
- 7 Herkes için Eğitim: Toplu Taahhütlerimizin Yerine Getirilmesi, 26-28 Nisan 2000 tarihlerinde Dakar'da yapılan Dünya Eğitim Forumunda benimsenen bildirme.
- 8 Komite, bu konuda, çocuklar ve medya ile ilgili olarak 1996 yılında yaptığı genel tartışma gününden ortaya çıkan tavsiyeleri hatırlatmaktadır (bakınız, A/53/41 para. 1396).

Dağıtım.
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/GY/2002/2
15 Kasım 2002

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Otuz ikinci oturum
13-31 Ocak 2003

GENEL YORUM No. 2 (2002)

Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Çocuk Haklarının Geliştirilmesi ve Korunmasındaki Rolü

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. Maddesi, taraf devletlere, "iş bu Sözleşme'de tanınan hakların yaşama geçirilmesi için gerekli bütün yasal, idari ve diğer tedbirleri almalarını" zorunlu kılar. Bağımsız ulusal insan hakları kurumları (ÜİHK'lar) Sözleşme'nin uygulanmasını geliştirmek ve sağlamak açısından önemli bir mekanizmadır. Çocuk Hakları Komitesi bu tür organların oluşturulmasını Sözleşme'yi onaylayan taraf devletlerin Sözleşme'yi uygulama ve çocuk haklarının evrensel olarak gerçekleştirilmesi kapsamındaki taahhütleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Komite, bu açıdan, bir dizi taraf devletin Sözleşme'nin uygulanmasının yaygınlaştırılmasına ve izlenmesine yönelik olarak ÜİHK'lar, çocuk ombudsmanlar/komiserler ve benzeri bağımsız organlar oluşturmasını memnuniyetle karşılamaktadır.

2. Komite'nin bu Genel Yorumu kabul etmesindeki amaç, taraf devletleri, Sözleşme'nin uygulanmasının yaygınlaştırılmasına ve izlenmesine yönelik olarak bağımsız bir kurum oluşturmaya teşvik

etmek ve bu tür kurumların temel özellikleri ve gerçekleştirmeleri gereken çalışmalara açıklık getirerek kendilerini bu konuda desteklemektir. Komite, bu tür kurumların hâlihazırda tesis edilmiş olunması halinde, devletlere, söz konusu kurumların statüsünü ve işleyişini çocuk haklarının Sözleşme’de ve ilgili diğer uluslararası belgelerde belirtildiği biçimde desteklenmesi ve korunması açısından gözden geçirmeleri çağrısında bulunur.

3. 1993 yılında gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda, Viyana Bildirgesi’nde ve Eylem Planı’nda “ulusal kurumların insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunmasındaki önemli ve yapıcı rolleri” teyit edilmiş, ayrıca “bununla ilgili ulusal kurumların oluşturulması ve güçlendirilmesi” özendirilmiştir. BM Genel Kurul’u ve İnsan Hakları Komisyonu, ulusal insan hakları kurumlarının oluşturulması için sürekli çağrıda bulunmuş, UİHK’ların insan haklarının korunması ve desteklenmesi ve kamuoyunun bu konularda bilgilendirilmesindeki önemli rollerinin altını çizmiştir. Komite, periyodik raporlara dair genel kılavuzunda taraf devletlerin “çocuk haklarının yaygınlaştırılması ve korunması amacıyla oluşturulan bağımsız herhangi bir organa” ilişkin bilgi vermelerini talep etmiş¹, taraf devletler ile olan diyalogunda bu konuyu sürekli gündemde tutmuştur.

4. UİHK’lar, insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunması alanında faaliyet gösteren ulusal kurumların statüsüyle ilgili 1992 yılında İnsan Hakları Komisyon’u tarafından hazırlanan² ve 1993 yılında Genel Kurul tarafından kabul edilen İlkeler (Paris İlkeleri) doğrultusunda oluşturulmalıdır.³ Burada yer alan asgari standartlar, söz konusu ulusal organların kurulmasına, yetki alanlarına, sorumluluklarına, çoğulculuk

---

1 Sözleşme’nin 44. Maddesinin 1. paragrafının (b) maddesi uyarınca taraf Devletlerce sunulacak periyodik raporların biçimine ve içeriğine ilişkin genel kılavuzlar (CRC/C/58), para. 18

2 Ulusal kuruluşların insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunması açısından konumuna ilişkin ilkeler (Paris İlkeleri), 20 Aralık 1993 tarih ve 48/134 sayılı Genel Kurul kararı, ek.

3 İnsan Hakları Komisyonu’nun 3 Mart 1992 tarih ve 1992/54 sayılı kararı, ek.

ilkesi dahil bileşenlerine, bağımsızlıklarına, çalışma yöntemlerine ve yarı-yargısal etkinliklerine yol gösterici içerik taşımaktadır.

5. Hem yetişkinler hem de çocuklar, insan haklarının korunması için bağımsız UIHK'lara ihtiyaç duysalar da, çocukların insan haklarına özel dikkat gösterilmesini sağlamak için birtakım ek gerekçe bulunmaktadır. Örneğin, çocukların içinde buldukları gelişme aşaması onları insan hakları ihlallerine karşı daha kırılgan kılmaktadır; çocukların görüşleri hala nadiren dikkate alınmaktadır; çocukların çoğunun, hükümetlerin insan haklarına ilişkin tutumunu belirleyecek siyasal süreçlerde yer alma, oy verme imkânları yoktur; çocuklar, haklarını korumak veya haklarına yönelik ihlaller karşısında yasal yollara başvurmak amacıyla yargı sistemine başvurma konusunda önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar ve nihayet çocukların haklarını savunan kuruluşlara erişimi genellikle sınırlıdır.

6. Çocuklar konusunda uzmanlaşmış bağımsız insan hakları kurumları, çocuk haklarıyla ilgilenen ombudsman veya komiser gibi görevliler, giderek daha çok sayıda taraf devlet tarafından oluşturulmaktadır. Eldeki kaynakların sınırlı olduğu durumlarda, mevcut kaynakların çocuklar dâhil herkesin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için en etkin biçimde kullanılmasına özen gösterilmelidir. Bu bağlamda, çocuklara özel olarak odaklanan geniş tabanlı bir UIHK'nın oluşturulması benimsenebilecek en iyi yaklaşım olabilir. Geniş tabanlı UIHK kendi yapılanması içinde çocuk haklarından özel olarak sorumlu bir sorumlu belirlemeli veya gene aynı konuya odaklanacak özel bir bölüm veya daire oluşturmalıdır.

7. Komite'ye göre her devlette çocuk haklarının korunmasından ve geliştirilmesinden sorumlu bağımsız bir insan hakları kurumu olmalıdır. Komite'nin bu alanda duyarlılık taşıdığı başlıca husus, yapısı ne olursa olsun bu kurumun çocuk haklarını bağımsız ve etkili biçimde koruyup, yaygınlaştıracak ve ilgili gelişmeleri izleyecek kapasitede olmasıdır. Çocuk haklarının korunmasının ve yaygınlaştırılmasının diğer süreçlere "anaakımlaştırılması" ve bir ülkede faaliyet gösteren bütün insan hakları kurumlarının bu amaçla işbirliği içinde çalışmaları esastır.

Görev ve Yetkiler

---

8. UIHK'ların statüsü, mümkünse, anayasal olarak sağlanmalı ve en azından bu görevleri kendilerine yasal olarak verilmiş olmalıdır. Komiteye göre söz konusu kurumların görev alanı, insan haklarını genel olarak korunup, geliştirilmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni, bunun İhtiyari Protokollerini ve ilgili diğer uluslararası insan hakları belgelerini bünyesine alacak kapsam genişliğine sahip olmalıdır. Böylece, başta medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olmak üzere çocukların insan hakları da gerektiği gibi kapsanmış olacaktır. İlgili yasal düzenleme, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve bunun İhtiyari Protokolleri bağlamında, çocuklarla ilgili somut işlevler, görevler ve yetkiler öngören hükümler içermelidir. UIHK Sözleşme'nin onaylanmasından önce veya Sözleşme'yi açık biçimde kapsamadan kurulmuşsa, yeni yasa çıkartılması veya mevcut yasaların değiştirilmesi dâhil olmak üzere gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu çerçevedeki düzenlemeler, kurumun görev alanı ile Sözleşme'nin ilke ve hükümleri arasında uyum sağlayacak biçimde yapılmalıdır.

9. UIHK'lara, görevlerini gerektiği gibi yerine getirmelerini sağlayacak yetkiler tanınmalıdır. Örneğin bu kurumlar, kendi görev alanlarına giren konularda değerlendirmelerde bulunabilmek için herhangi bir kişinin görüşüne başvurabilmeli, gerekli bilgi ve belgelere erişebilmelidirler. Çocukların hakları yalnızca devlet ile olan ilişkilerin ötesinde, ilgili taraf devletteki bütün kamusal ve özel birimlerle olan ilişkiler çerçevesinde de korunup geliştirilmelidir.

Kuruluş Süreci

---

10. UIHK kurulma süreci istişareye dayalı, kapsayıcı ve saydam olmalı; hükümetin en üst kademelerinde başlatılan ve desteklenen bu süreç, devletin ilgili bütün birimlerini yasama organını ve sivil toplumu içine almalıdır. UIHK'lar kendi bağımsızlıklarını ve çalışmalarındaki etkililiği güvence altına almak için yeterli altyapıya, finansmana (geniş tabanlı

kuruluşlar söz konusu olduğunda özellikle çocuk hakları alanında finansmana), personele, tesislere ve bağımsızlıklarını etkileyebilecek finansal denetim biçimleri karşısında bağımsızlığa sahip olmalıdırlar.

Kaynaklar

---

11. Komite, bunun son derece hassas bir konu teşkil ettiğini ve taraf devletlerin ekonomik imkânlarının farklı olduğunu kabul ederken, Sözleşme'nin 4. Maddesi ışığında devletlerin görevinin, ulusal insan hakları kuruluşlarının faaliyetlerini gerektiği gibi sürdürebilmelerini sağlayacak makul miktarlarda maddi yardımda bulunmak olduğu inancındadır. Ulusal kurumların görevlerini yerine getirmek üzere etkili biçimde çalışma imkânları olmadıkça, bu kurumların üstlendikleri görevler ve yetkilerin anlamı kalmayacak, eldeki yetkilerin kullanımında da yetersiz kalacaktır.

Çoğulcu Temsiliyet

---

12. ÜİHK'lar, bileşenleri açısından, sivil toplumda yer alıp insan hakları alanında çalışmalar yapan çeşitli kesimlerin çoğulcu temsilini sağlayacak yapıda olmalıdırlar. ÜİHK'lar, kendi bünyelerine, diğerlerinin yanı sıra şu tür kuruluşları ve kesimleri de katmalıdırlar: öncülüğü çocuklar ve gençler tarafından yapılanlar dâhil olmak üzere insan hakları, ayrımcılık karşıtı ve çocuk hakları alanlarında faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlar (HDK'lar); çocuk ve gençlik organizasyonları, sendikalar; toplumsal ve mesleki kuruluşlar (doktorlar, hukukçular, gazeteciler, bilim insanları, vb.); üniversiteler ve çocuk hakları alanındakiler olmak üzere uzmanlar. Hükümete bağlı birimler bu kurumlarda yalnızca danışman rolü ile yer almalıdırlar. ÜİHK'lar açık ve rekabete dayalı seçim süreçleri dâhil olmak üzere uygun ve saydam görevlendirme/seçim usullerini benimsemelidirler.

Çocuk Haklarına Yönelik İhlallerde Düzeltme Yolları

---

13. ÜİHK'ların, çocuklar adına veya doğrudan doğruya çocuklar tarafından iletilenler dâhil olmak üzere bireysel şikâyetleri ve dilekçeleri dikkate alma ve bunlara ilişkin araştırma yapma yetkileri olmalıdır. Bu tür araştırmaları gerektiği gibi yapabilmeleri için ÜİHK'ların tanıklara başvurma ve tanıklara ifade verdirmeye, kanıt teşkil eden belgelere erişme ve çocukların tutuldukları kurumlara girebilme yetkilerinin olması gerekir. Ayrıca, ihlal durumunda çocukların başvurabilecekleri kanalların - bağımsız danışmanlık, avukatlık ve şikâyet usulleri ve kanalları - ve mercilerin olmasını sağlamalıdır. Uygun olduğu durumlarda ÜİHK'lar şikâyetlerle ilgili olarak arabuluculuk ve uzlaştırma görevleri de üstlenmelidirler.

14. ÜİHK'ların, bazı vakaları yargıya intikal ettirmelerinde çocuklara destek verme yetkileri bulunmalıdır. Bu yetkiler (a) çocuklarla ilgili konuları ÜİHK adına takip etme ve (b) herhangi bir davadaki insan hakları boyutu konusunda mahkeme heyetini bilgilendirecek müdahalelerde bulunmayı içermelidir.

Erişilebilirlik ve Katılım

---

15. ÜİHK'lar, coğrafi ve fiziksel açılardan bütün çocuklar için erişilebilir olmalıdır. Sözleşme'nin 2. Madde'sinin ruhuna uygun olarak, başta en kırılgan ve dezavantajlı durumdakiler olmak üzere bütün çocuklara ulaşmak için çaba göstermelidirler. Kırılgan ve dezavantajlı çocuk grupları arasında (bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla) bakım veya gözetim altında tutulanlar, yerli ve azınlık gruplara mensup olanlar, engelliler, yoksulluk içinde yaşayanlar, göçmen ve mülteci durumunda olanlar, sokak ortamlarındaki çocuklar ve kültür, dil, sağlık ve eğitim gibi alanlarda özel gereksinimleri olan çocuklar yer almaktadır. ÜİHK'lar ilgili yasa ve yönetmeliklerde, bu kuruluşlara, hangi türde olursa olsun alternatif bakım altında olan çocuklara ve çocukların yerleştirildikleri bütün kurumlara özel görüşme amacıyla erişim hakkı tanınmalıdır.

16. Sözleşme'nin 12. Maddesi'nde de belirtildiği gibi, çocukların kendilerini ilgilendiren konulardaki görüşlerine gerek hükümetin gerekse tüm toplumun gerekli saygıyı göstermesinin sağlanmasında ÜİHK'ların önemli bir rolü vardır. Bu genel ilke, ulusal insan hakları kurumlarının kuruluşunda, örgütlenmesinde ve faaliyetlerinde de geçerli olmalıdır. Kurumlar, çocuklarla doğrudan temas sağlamalı, çocukların ilgili süreçlere katılmaları ve kendilerine danışılması sağlanmalıdır. Bu bağlamda, örneğin ÜİHK'lara danışman statüsünde çocuk konseyleri oluşturularak çocukların kendilerini ilgilendiren süreçlere katılmaları sağlanabilir.

17. ÜİHK'lar Sözleşme'nin 12. Maddesi'ne tam anlamda uyum sağlanması için özel olarak düzenlenmiş danışma programları ve yaratıcı iletişim stratejileri geliştirmelidirler. Çocukların kurumla iletişim kurmalarını sağlayacak uygun bir dizi yol bulunmalıdır.

18. ÜİHK'ların, çocuk haklarının durumu ile ilgili olarak kamuoyuna ve parlamento organlarına doğrudan, bağımsız biçimde ve ayrıca bilgi verme hakları olmalıdır. Taraf devletler bu bakımdan parlamentolarda yıllık görüşmeler yapılarak ÜİHK'ların çocuk hakları alanındaki çalışmaları ve devletin Sözleşme'ye uyum sağlamak üzere gerçekleştirdikleri konusunda parlamenterlere bilgi verilmesini sağlamalıdır.

Tavsiye Edilen Faaliyetler

---

19. Aşağıda sıralananlar, çocuk haklarının Sözleşme'nin genel ilkeleri gerçekleştirilmesi açısından ÜİHK'ların yapabilecekleri faaliyetlere örnek teşkil etmektedir. Buna göre söz konusu kuruluşlar:

- a. Kendi görev alanlarında, şikâyet üzerine veya re'sen, çocuk haklarının ihlal edildiği durumlar hakkında araştırmalar yapmalıdırlar;
- b. Çocuk hakları ile ilgili konularda tahkikatlar yapmalıdırlar;
- c. Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili konularda, resmi yetkililerin talebi üzerine veya re'sen görüş, tavsiye ve rapor hazırlamalı ve bunları yaygınlaştırmalıdırlar;

- d. Çocuk haklarının korunmasıyla ilgili yasa ve uygulamaların yeterliliğini ve etkililiğini sürekli olarak izleyip değerlendirmelidirler;
- e. Ülkedeki yasal düzenlemelerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin ve çocuk haklarını da içeren ilgili diğer uluslararası insan hakları belgeleri ile uyumlu hale getirilmesi için çalışmalı; bu çerçevede Sözleşme'nin yorumlanması ve yaşama geçirilmesi ile ilgili konularda kamusal ve özel organlara tavsiyelerde bulunmalıdırlar;
- f. Ülkede ekonomik politikaları belirleyenlerin ulusal ekonomik planları ve kalkınma planlarını hazırlarken çocukların haklarını da dikkate almalarını sağlamalıdırlar;
- g. Hükümetin çocuk haklarını yaşama geçirme ve bu alandaki gelişmeleri izleme çalışmaları konusunda değerlendirmeler yapmalı ve raporlar hazırlamalı; çocuk hakları konusunda neler yapılması gerektiğine açıklık kazandırmak üzere istatistiklerin gerektiği gibi ayrıştırılmasını ve diğer bilgilerin düzenli olarak toplanmasını sağlamalıdırlar;
- h. Konuyla ilgili uluslararası insan hakları belgelerinin onaylanmasını ve kabul edilmesini sağlama yönünde çalışmalıdırlar;
- i. Sözleşme'nin, çocukları ilgilendiren her girişimde çocuğun yüksek yararının öncelikle gözetilmesini öngören 3. Maddesi'ne uygun olarak, yasaların ve politikaların çocuklar üzerindeki etkilerinin hazırlıktan uygulama aşamasına ve ötesine kadar titizlikle hesaba katılmasını sağlamalıdırlar;
- j. 12. Madde ışığında, çocukların görüşlerinin kendi insan haklarını ilgilendiren konularda ve bunların belirlenmesinde dikkate alınıp dinlenmesine yardımcı olmalıdırlar;
- k. Çocukların oluşturdukları kuruluşlar dâhil çocuk hakları alanındaki HDK'ların, çocukları etkileyen konulardaki ulusal yasaların ve uluslararası belgelerin hazırlanması süreçlerine katılmalarını sağlamalıdırlar;

l. Çocuk haklarının taşıdığı önem konusunda kamuoyunda bilinç ve duyarlılık oluşturmalı, bu amaçla medya ile yakın işbirliği içinde çalışmalı, yine aynı alanda araştırma ve eğitim çalışmaları yürütmeli veya yürütülmesini sağlamalıdır;

m. Sözleşme'nin taraf devletlere "uygun ve aktif yollara başvurarak Sözleşme'nin ilkelerinin ve hükümlerinin gerek yetişkinler gerekse çocuklar tarafından yaygın biçimde bilinmesini sağlama" yükümlülüğü getiren 42. Maddesi'ne uygun olarak Sözleşme'nin içerdiği hükümler konusunda hükümeti, kamu kuruluşlarını ve genel kamuoyunu duyarlı kılmalı, devletin bu alandaki yükümlülüklerini nasıl yerine getirdiğini izlemelidirler;

n. Çocuk haklarının öğretilmesine, bu konuda araştırma yapılmasına ve çocuk haklarının okul ve üniversitelerin ders programlarına ve mesleki çevrelerin gündemlerine dahil edilmesi yönündeki çalışmalara yardımcı olmalıdırlar;

o. Özel olarak çocuklara odaklanan insan hakları eğitimleri gerçekleştirmelidirler (çocuk haklarının önemine ilişkin olarak genel kamuoyu nezdinde yapılacak çalışmalara ek olarak);

p. Çocuk haklarını yasal planda yerleştirmek için hukuk davaları açmalı veya çocuklara adli yardım sağlamalıdır;

r. Gerekteğinde, yargı yoluna başvurmadan önce, arabuluculuk veya uzlaştırma yollarını denemelidirler;

s. Mahkemelerde, uygun davalarda, çocuk hakları konusunda müdahil olarak uzman görüş sunmalıdırlar;

t. Sözleşme'nin taraf devletlere "çocuklara bakım ve koruma sağlanmasından sorumlu kurumların, hizmetlerin ve tesislerin, özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve nitelikçe uygunluğu açılarından ve gerekli denetim mekanizmaları ile birlikte yetkili merciler tarafından belirlenen standartlara uygun olmasını sağlama" yükümlülüğü getiren 3. Madde'sine uygun olarak çocukların yerleştirildikleri kurumlara (ve çocukların ıslah veya ceza amacıyla tutuldukları her tür kuruma) ve bakım kurumlarına ziyaretler

düzenlemeli, durumla ilgili raporlar hazırlamalı ve durumun iyileştirilmesine yönelik tavsiyeler geliştirmelidirler;

u. Yukarıda sıralananlara benzer başka faaliyetler gerçekleştirmelidirler.

Çocuk Hakları Komitesi'ne Sunulacak Periyodik Raporlar ve ÜİHK'lar ile Birleşmiş Milletler Kuruluşları ve İnsan Hakları Mekanizmaları Arasında İşbirliği

20. ÜİHK'lar, Sözleşme uyarınca sunulması gereken periyodik raporlara ve diğer uluslararası belgelere bağımsız katkılarını sunmalı, hükümet tarafından çocuk haklarına ilişkin olarak sunulan raporların uluslararası sözleşme organları ile tutarlılığını izlemeli ve bu amaçla gerek oturum öncesi çalışma gruplarında Çocuk Hakları Komitesi ile gerekse ilgili diğer sözleşme organları ile temasa geçmelidir.

21. Komite, taraf devletlerden, Komite'ye sundukları raporlarda ÜİHK'ların hukuksal temelleri ve görevleri ve başlıca faaliyetleri konusunda bilgi vermelerini talep etmektedir. Taraf devletlerin, Komite'ye sunacakları raporların hazırlanması sırasında bağımsız insan hakları kurumları ile görüş alışverişinde bulunmaları beklenmektedir. Bununla birlikte taraf devletler, bu organların bağımsızlıklarına ve Komite'ye bilgi sunulma konusundaki bağımsız rollerine saygı göstermelidirler. Gerekli raporların hazırlanması işinin ÜİHK'lara devredilmesi veya raporların Komite tarafından değerlendirilmesi sırasında hazır bulunan hükümet temsilcileri arasında ÜİHK'ların temsilcilerine de yer verilmesi uygun olmayacaktır.

22. ÜİHK'lar, ayrıca, İnsan Hakları Konseyi altında faaliyet gösteren özel raportörler ile de işbirliği yapmalıdırlar. Ülkeler ve temalar bazındaki bu özel raportörler arasında çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi Özel Raportörü ile Genel Sekreterlik Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilcisi de yer almaktadır.

23. Birleşmiş Milletlerin ulusal insan hakları kurumlarının oluşturulmasına ve güçlendirilmesine destek sağlayan bir programı bulunmaktadır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR)

merkezinden yönetilen bu program teknik yardım sağlamakta, UİHK'lar arasındaki bölgesel ve küresel işbirliğini ve karşılıklı görüş alışverişini kolaylaştırmaktadır. Taraf devletler gerektiğinde desteklerden yararlanmalıdırlar. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) de bu alanda uzmanlık ve teknik işbirliği/yardım imkânları sunmaktadır.

24. Sözleşme'nin 45. Maddesinde de belirtildiği gibi, Komite, uygun gördüğü takdirde taraf devletler tarafından UİHK'ların kuruluşuna ilişkin bir ihtiyacı dile getiren, bu konuda tavsiye veya teknik yardım talebinde bulunan talepleri herhangi bir uzman BM kuruluşuna, OHCHR'ye veya yetkin herhangi bir organa iletebilir.

İHK'lar ve Taraf Devletler

---

25. Devlet, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi onaylamakla, sözleşmeyi bütünüyle yerine getirmeyi taahhüt eder. UİHK'nın rolü ise, devletin sözleşmeye uygun davranmasını ve uygulama konusunda kaydettiği mesafeyi bağımsız biçimde izlemek ve çocuk haklarına tam saygı gösterilmesi için mümkün olan bütün çalışmaları yapmaktır. Bu çalışmalar, ilgili kurumun çocuk haklarının korunması ve yaygınlaştırılması adına birtakım projeler geliştirmesini gerektirse bile, sonuçta hükümetin izleme yükümlülüklerini ulusal kuruma devretmesine yol açmamalıdır. Kurumların kendi gündemlerini ve etkinliklerini belirlemede tamamen serbest olmaları büyük önem taşımaktadır.

UİHK'lar ve HDK'lar

---

26. Hükümet dışı kuruluşlar, insan haklarıyla çocuk haklarının geliştirilmesinde hayati bir rol oynamaktadırlar. Hukuksal temelleri ve özel yetkileriyle UİHK'ların rolleri tamamlayıcı mahiyettedir. Burada önemli olan, kurumların HDK'larla yakın işbirliği içinde çalışması, hükümetlerin de gerek UİHK'ların gerekse HDK'ların bağımsızlıklarına saygılı olmasıdır.

Bölgesel ve Uluslararası İşbirliği

---

27. UİHK'lar kendi ülkelerinde insan haklarının korunması ve uygulaması alanında gerçekleştirdikleri çalışmalarda birtakım ortak sorunlarla karşılaştıklarından, bölgesel ve uluslararası süreçler ve mekanizmalar, deneyim ve beceri paylaşımı aracılığıyla UİHK'ları güçlendirip pekiştirebilirler.

28. Bu bakımdan UİHK'lar, çocuk hakları ile ilgilenen ulusal, bölgesel ve uluslararası organlar ve kuruluşlarla iştişare ve işbirliğinde bulunmalıdırlar.

29. Çocukların insan haklarıyla ilgili konular ülke sınırlarıyla sınırlanamayacağı gibi çocuk haklarını ilgilendiren birçok konuda uygun bölgesel ve uluslararası ölçekli tepkiler geliştirilmesi gereksinimi de giderek artmaktadır (bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla kadın ve çocuk kaçakçılığı, çocuk pornografisi, çocuk askerler, çocuk işçiliği, çocuk istismarı, göçmen ve mülteci çocuklar, vb.). Uluslararası ve bölgesel ölçeklerdeki mekanizmalar ve görüş alışverişleri özellikle özendirilmektedir; çünkü UİHK'lar bu sayede birbirlerinin deneyimlerinden dersler çıkarmakta, birbirlerinin konumunu hep birlikte güçlendirmekte, gerek ülkeleri gerekse bölgeleri ilgilendiren insan hakları sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaktadırlar.

Dağıtım.
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/GY/2003/3
17 Kasım 2003

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
32. Oturum
13-31 Ocak 2003**GENEL YORUM No. 3 (2003)
HIV/AIDS ve Çocuk Hakları****I. Giriş¹**

1. HIV/AIDS salgını çocukların dünyasında köklü değişikliklere yol açmıştır. HIV onların ailelerine ve toplumlarına yayılırken milyonlarca çocuk enfeksiyon kapmış ve ölmüş, çok sayıda çocuk da bu durumdan

1 Çocuk Hakları Komitesi 17. Oturumunda (1998) HIV/AIDS ve çocuk hakları konusunda bir günlük genel bir görüşme açmış, bunun sonucunda taraf devletlerin HIV/AIDS'le ilgili olarak çocuk hakları bağlamındaki girişimleri de dâhil olmak üzere birtakım tavsiye kararları almıştır. HIV/AIDS bağlamında insan hakları konusu İnsan Hakları Sözleşmeleri Organlarına Başkanlık Eden Kişilerin 1997 yılında yaptıkları 8. toplantıda da tartışılmış, ayrıca aynı konu Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ile Kadınlara Karşı her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi tarafından da ele alınmıştır. HIV/AIDS konusu İnsan Hakları Konseyi tarafından yaklaşık 10 yıldır tartışılmaktadır. UNAIDS ve Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), çocukların HIV/AIDS bağlantılı haklarını bütün çalışmalarında gündeme getirmiş, Dünya AIDS Kampanyası 1997 yılında "HIV/AIDS'li bir Dünyada Yaşayan Çocuklar", 1998 yılında da "Değişim Gücü: Gençlerle Dünya AIDS Kampanyası" temalarına odaklanmıştır. UNAIDS ile Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, HIV/AIDS bağlamında insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla Uluslararası HIV/AIDS ve İnsan Hakları Kılavuzlarını (1998) ve bunun gözden geçirilmiş 6. versiyonunu (2002) yayınlamıştır. Uluslararası siyasal gelişmeler düzeyinde ise HIV/AIDS ile ilgili haklar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun özel oturumunda kabul edilen HIV/AIDS üzerine Taahhüt Beyannamesinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun çocuklara dair özel oturumunda kabul edilen Çocuklar için Uygun Bir Dünya kararında ve diğer bölgesel ve uluslararası belgelerde tanınmıştır.

ağır biçimde etkilenmiştir. Salgın küçük çocukların gündelik yaşamlarını etkilemekte, özellikle güç durumunda yaşayan çocukların mağduriyetini ve marjinalleşmesini arttırmaktadır. HIV/AIDS yalnızca belirli ülkelerin değil tüm dünyanın sorunudur. Bu hastalığın çocuklar üzerindeki etkilerinin kontrol altına alınması, hangi kalkınmışlık düzeyinde olurlarsa olsunlar bütün ülkelerin kararlı ve hedefleri iyi belirlenmiş çabalarını gerektirmektedir.

2. Başlangıçta çocukların salgından nadiren etkilendikleri düşünölmekteydi. Oysa uluslararası topluluk maalesef çocukların sorunun tam da merkezinde yer aldığını görmüştür. Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Ortak Programına göre (UNAIDS), son dönemdeki eğilimler gerçekten alarm vericidir: Dünyanın birçok bölgesinde yeni enfeksiyon vakalarının çoğunluğu 15-24 yaş grubundakilerde, hatta daha küçüklerde görölmektedir. Gene dünyanın birçok bölgesinde enfeksiyon kapmış kadınların büyük bir çoğunluğu bunun farkında olmayıp, çoğu bilmeden virüsü çocuklarına da bulaştırmaktadır. Genç kızlar dahil olmak üzere kadınlar arasındaki enfeksiyon vakaları da artmaktadır. Bunun sonucunda birçok ülkede son dönemde bebek ve çocuk ölüm oranlarında artış görölmüştür. Ergenlerin HIV/AIDS'e açık olmalarının nedeni, ilk cinsel deneyimlerinin uygun bilgi ve yönlendirmeden yararlanamadıkları ortamlarda gerçekleşmesidir. Ayrıca, uyuşturucu kullanan çocuklar da yüksek riske maruzdurlar.

3. Aslında yaşamlarının belirli dönemlerinde bütün çocuklar bu hastalıktan zarar görebilirler. Özellikle şu grupların kırılgan olduğu varsayılmaktadır (a) HIV enfeksiyonlu çocuklar; (b) ana/babasını veya öğretmenini kaybettiği veya aileleri ve toplulukları salgının etkisini derinden hissettiği için bu durumlardan etkilenen çocuklar ve (c) enfeksiyona veya etkilenmeye en açık durumdaki çocuklardır.

II. Bu Genel Yorumun Amaçları

4. Bu Genel Yorumun amaçları:

(a) Çocukların HIV/AIDS bağlamındaki bütün insan haklarının daha ileri düzeyde tanımlanması ve bu haklara ilişkin anlayışın güçlendirilmesi;

(b) Çocukların HIV/AIDS bağlamındaki insan haklarının, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de (bundan böyle “Sözleşme”) güvence altına alındığı biçimde geliştirilmesi;

(c) Devletler tarafından HIV/AIDS’in önlenmesi ile ilgili hakları daha ileri düzeyde yaşama geçirmeleri, bu salgından etkilenen veya enfeksiyon kapamış çocukların desteklenmesi, bakımı ve korunması açısından gerekli önlemlerin ve doğru uygulamaların belirlenmesi;

(d) Ulusal ve uluslararası düzeylerde hastalığın yayılmasına karşı mücadele ve etkilerinin hafifletilmesi için hazırlanan, çocuklara yönelik eylem planlarına, stratejilere, yasal düzenlemelere ve programlara katkı sağlanması.

III. Sözleşmenin HIV/AIDS Perspektifi: Çocuk Haklarını Temel Alan Bütüncül Yaklaşım

5. Çocuklar ve HIV/AIDS konusu genelde tıbbi bir sorun veya sağlık sorunu olarak görülse de, gerçekte başka konuların da dâhil olduğu kapsamlı bir meseledir. Ancak yine de, sağlık hakkının (Sözleşmenin 24. maddesi) bu bağlamda merkezi önem taşıdığını belirtmek gerekir. HIV/AIDS çocukların yaşamlarını o kadar ağır biçimde etkilemektedir ki sonuçta bu etki kendini hakların tümü - medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar - üzerinde hissettirmektedir. Dolayısıyla, Sözleşmenin genel ilkeleri arasında yer alan haklar – ayrımcılık yasağı (madde 2), çocuğun yüksek yararı (madde 3), yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6) ve görüşlerine saygı gösterilmesi hakkı (madde 12) - önleme, tedavi, bakım ve destek çalışmalarının her düzeyinde, HIV/AIDS’le ilgili yönlendirici temalar olmak durumundadır.

6. HIV/AIDS’e karşı yeterli önlemler ancak çocukların ve ergenlerin haklarına tam anlamda saygı gösterildiğinde alınabilir. Yukarıda 5. paragrafta belirtilenlere ek olarak bu açıdan en ilgili haklar şunlardır: çocukların, sosyal, manevi ve ahlaki esenlikleri, fiziksel ve zihinsel sağlıkları açısından yararlı bilgilere ve materyallere ulaşabilme hakları

(madde 17); koruyucu sağlık, cinsellik eğitimi, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerine ulaşabilme hakkı (madde 24 (f)); uygun bir yaşam standardına kavuşma hakkı (madde 27) özel yaşamın korunması hakkı (madde 16); ana babadan ayrılmama hakkı (madde 9); şiddetten korunma hakkı (madde 19); devletten özel koruma ve yardım gorma hakkı (madde 20); engelli çocukların hakları (madde 23); sağlık hakkı (madde 24); sosyal sigorta dâhil sosyal güvenlik hakkı (madde 26); eğitim ve boş zaman hakkı (maddeler 28 ve 31); ekonomik ve cinsel ihmal ve istismara, uyuruşturucu madde kullanımına karşı korunma hakkı (maddeler 32, 33, 34 ve 36); fuhuş, alınıp satılma ve kaçırlmadan; işkenceden, insanlık dışı, aşağılayıcı ve zalimce muamele ve cezalardan korunma hakkı (maddeler 35 ve 37); ve fiziksel ve psikolojik tedavi ve toplumla yeniden bütünüleşme hakkı (madde 39). Çocuklar, salgın nedeniyle, sözü edilen bu hakların hepsinde önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Sözleşme, özellikle de Sözleşmenin kapsamlı bir yaklaşım getiren dört genel ilkesi, salgının çocukların yaşamları üzerindeki olumsuz etkisini azaltma bakımından güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Sözleşmenin yaşama geçirilmesi açısından gerekli bütünlüklü ve hakları temel alan yaklaşım, önleme, tedavi ve bakım çabaları ile ilgili daha kapsamlı konuların ele alınmasında ideal bir araç durumundadır.

A. Ayrımcılık Yasağı (Madde 2)

7. Ayrımcılık, HIV/AIDS'ten etkilenen veya kendileri HIV taşıyan çocukların yaşamlarını önemli ölçüde etkilediği gibi, çocukların bu virüse daha açık hale gelmelerine yol açmaktadır. Ana babaları HIV/AIDS'li ailelerde yaşayan kız ve erkek çocuklar çoğu kez damgalanmakta, ayrımcılığa maruz kalmakta ve kendilerinin de enfeksiyonlu oldukları varsayılmaktadır. Ayrımcılık yüzünden çocuklar gerekli bilgilere, eğitime (bakınız, Komitenin eğitimin amaçları ile ilgili 1 sayılı Genel Yorumu), sağlık ve sosyal bakım hizmetlerine ve toplum yaşamına ulaşamamakta, buralardan dışlanmaktadırlar. En uç örneklerde HIV enfeksiyonlu çocuklara karşı ayrımcılık bu çocukların aileleri, toplulukları veya toplum tarafından terk edilmelerine yol açmaktadır. Ayrımcılık, ayrıca, çocukları, özellikle de hizmetlerin güç

erişilebilir olduğu ücra kırsal yörelerde yaşayanları enfeksiyona daha açık hale getirerek salgını körüklemektedir. Dolayısıyla, bu çocuklar iki kere mağdur duruma düşmektedirler.

8. Özellikle kaygı yaratan bir husus da, kız çocukların cinsel aktivitelerine tabularla, olumsuz veya yargılayıcı tutumlarla yaklaşan, birçok durumda kızların önleyici yöntemlere ve diğer hizmetlere erişimlerini sınırlayan toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıktır. Cinsel tercihler temelindeki ayrımcılık da bir başka kaygı kaynağıdır. HIV/AIDS'le ilgili stratejilerin geliştirilmesinde ve Sözleşme uyarınca üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmelerinde taraf devletler toplum içindeki cinsiyet kalıplarını titizlikle ele almalı, bunun gerek kız gerekse erkek çocukların HIV/AIDS riskini arttırdığını bilerek cinsiyet temelindeki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya çalışmalıdırlar. Taraf devletler, özellikle, HIV/AIDS bağlamındaki ayrımcılığın kız çocukları erkeklere göre daha ağır biçimde etkilediğini gözetmelidirler.

9. Yukarıda sözü edilen ayrımcı uygulamaların hepsi Sözleşmeye göre çocuk haklarının ihlali anlamına gelmektedir. Sözleşmenin 2. maddesi taraf devletlere Sözleşmede yer alan bütün hakları herhangi bir ayırım gözetmeden “çocuğun kendisinin, ana babasının veya yasal vasisinin ırkından, renginden, cinsiyetinden, dilinden, dininden, siyasal veya diğer görüşlerinden; ulusal, etnik veya sosyal kökeninden, mülkiyet, engellilik veya başka herhangi bir statüden bağımsız olarak” güvence altına alma yükümlülüğü getirmektedir. Burada geçen “başka herhangi bir statüden” ibaresi Komite tarafından çocuğun veya ana babasının HIV/AIDS durumunu da içerecek biçimde yorumlanmaktadır. Yasalar, politikalar, stratejiler ve uygulamalar, salgının etkisini arttırıcı türdeki bütün ayrımcılık uygulamalarına karşı düzenlemeler getirmelidir. Geliştirilen stratejiler ayrıca, HIV/AIDS'le ilgili ayrımcı ve damgalayıcı tutumları değiştirmeye yönelik eğitim programlarını da yaygınlaştırmalıdır.

B. Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 3)

10. HIV/AIDS'in önlenmesine, hastaların bakım ve tedavisine yönelik politikalar ve programlar genellikle yetişkinler göz önüne

alınarak geliştirilmekte, çocuğun yüksek yararını gözetme ilkesine yeterince önem verilmemektedir. Oysa Sözleşmenin 3. maddesinin 1. paragrafında şöyle denmektedir: “Kamusal veya özel yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün etkinliklerde çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir.” Bu hakla ilişkili yükümlülükler, devletlerin HIV/AIDS ile ilgili girişimlerini yönlendirme açısından temel önemdedir. Çocuk, salgına karşı verilen tepkilerin merkezine yerleştirilmeli ve stratejiler de çocukların haklarına ve gereksinimlerine göre uyarlanmalıdır.

C. Yaşam, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı (Madde 6)

11. Çocukların, yaşamlarına keyfi biçimde son verilmesine karşı korunma, yetişkinlik dönemlerine ulaşmalarını sağlayacak ekonomik ve sosyal politikalardan yararlanma ve sözcüğün en geniş anlamıyla gelişme hakları vardır. Devletin yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkını gerçekleştirme yükümlülüğü, belirli yaş grupları için geçerli kültür normları olarak toplum tarafından kabul edilebilir olmasa bile, çocukların davranışlarına ve yaşam tarzlarına olduğu kadar cinselliklerine de önem verilmesi gerektiğine işaret eder. Bu açıdan bakıldığında kız çocukların erken ve/veya zorla evlendirilme gibi zararlı uygulamalara sıkça maruz kaldıkları görülmektedir. Bu tür uygulamalar kız çocukların haklarını ihlal etmekte, ayrıca eğitim ve bilgilenme önünde engel oluşturduğundan HIV riskini de arttırmaktadır. Etkili önleme programları, bir yandan ergenlerin yaşamlarındaki gerçeklikleri kabul ederken diğer yandan da gerekli bilgilere, yaşam becerilerine ve önleyici tedbirlere başvurarak cinsellik konusunu da ele alan programlardır.

D. Görüşlerini İfade ve Bunların Dikkate Alınması Hakkı (Madde 12)

12. Çocuklar hak sahibi kişilerdir ve gelişen yetenekleri doğrultusunda HIV/AIDS'in yaşamları üzerindeki etkilerinden söz ederek ve bu hastalıkla ilgili politikaların ve programların geliştirilmesine katkıda bulunarak bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarına katılma hakları

vardır. Çocukların, haklarında kararlar verilen nesnelere olmak yerine gereksinimlerin değerlendirilmesi, çözüm yolları geliştirilmesi, stratejilerin belirlenmesi ve uygulamaların gerçekleştirilmesi gibi süreçlere katıldıkları müdahalelerin çocuklara daha fazla yarar sağladığı görülmektedir. Bu bakımdan, çocukların gerek okullarında gerekse okul dışında akran eğitimciler olarak harekete geçirilmesine önem verilmelidir. Devletler, uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı kuruluşlar, çocuklara, kendi girişimlerini gerçekleştirmeleri, HIV politikalarının ve programlarının geliştirilmesine, uygulanmasına, eşgüdümüne, izlenmesine ve değerlendirilmesine ulusal ölçekte ve topluluk düzeyinde katılmaları açısından destekleyici ve elverişli ortamlar sunmalıdırlar. Toplumun bütün kesimlerinden çocukların bu anlamdaki katılımlarını sağlama açısından çeşitli yaklaşımlar gerekmektedir. Bunların arasında, gelişen yetenekleri doğrultusunda çocukları görüşlerini dile getirmeye özendirilen, bunları dikkate aldirmaya ve yaşlarına ve olgunluk düzeylerine göre bu görüşlere ağırlık tanımaya yönelik mekanizmalar da bulunmaktadır (madde 12.para. 1). Bunun gerekli ve uygun olduğu yerlerde HIV/AIDS'li çocukların kendi deneyimlerini akranlarıyla ve başkalarıyla paylaşarak bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarında yer almaları, hem etkili önlemlere gidilmesi hem de damgalama ve ayrımcılık gibi tutumların azaltılması açısından kritik önemdedir. Taraf devletler bu tür bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarına katılan çocukların bunu kendilerine danışıldıktan sonra gönüllülük temelinde yapmalarını, gerek çalışmaları sırasında gerekse sonrasında normal yaşamlarını sürdürecektir sosyal desteğe ve hukuksal korumaya sahip olmalarını sağlamak durumundadırlar.

E. Engeller

13. Deneyimler, HIV/AIDS ile ilgili önleme çalışmalarını, bakım hizmetlerini ve topluluk girişimlerini destekleyen birçok engel olduğunu göstermektedir. Bunlar, en başta kültürel, yapısal ve finansal engellerdir. Ortada bir sorun olduğunun inkâr edilmesi, kültürel uygulamalar ve tutumlar, bu arada tabular ve damgalamalar, yoksulluk ve çocuklara yönelik buyurgan davranış ve tutumlar, etkili programlar için gerekli siyasal ve bireysel kararlılığı önleyen engellerden bazılarıdır.

14. Komite, finansal, teknik ve insani kaynaklar konusunda ise bu kaynakların hemen el altında olmayabileceğinin farkındadır. Ancak Komite, bu engelle ilgili olarak, taraf devletlere 4. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini anımsatmak ister. Komite, ayrıca, kaynak sınırlılıklarının taraf devletler tarafından gerekli teknik veya finansal önlemleri almamalarının mazereti olarak kullanılmaması gerektiğini kaydeder. Nihayet Komite, bu konuda uluslararası işbirliğinin büyük önemine işaret etmek ister.

IV. Önleme, Bakım, Tedavi ve Destek

---

15. Komite, önleme, bakım, tedavi ve desteğin birbirini pekiştiren öğeler olduklarını ve bunların HIV/AIDS karşısında etkili bir tepkinin gerekli ortamlarını oluşturduklarını vurgulamak ister.

A. HIV'nin Önlenmesi Konusunda Bilgiler ve Duyarlılık Geliştirme

16. Taraf Devletlerin sağlık ve bilgilenme haklarına ilişkin yükümlülükleri doğrultusunda (maddeler 24, 13 ve 17) çocukların resmi (eğitim fırsatları ve çocuklara yönelik medya) ve gayri resmi (sokak çocuklarını, kurumlara yerleştirilen çocukları veya özel olarak güç durumdakileri hedef alan çalışmalar) kanallardan HIV/AIDS'in önlenmesi ve tedavisi ile ilgili yeterli bilgilere ulaşmaları sağlanmalıdır. Taraf devletler, çocuklara, aralarındaki kavrayış farklarını dikkate alan, yaşa ve kapasiteye göre uyarlanmış ve cinsellikle ilgili konulara kendilerini HIV enfeksiyonuna karşı koruyacak olumlulukta ve sorumlulukta yaklaşma imkânları sağlayan uygun bilgileri zamanında sağlama yükümlülüklerini unutmamalıdır. Komite, HIV/AIDS'in etkili biçimde önlenmesinin, devletlerin sansürcülük, sağlıkla ilgili bilgileri açıklamama veya kasıtlı olarak çarpıtma, cinsel eğitim ve bilgilendirmeden kaçınma gibi uygulamalara başvurmamalarını zorunlu kıldığını vurgulamak ister. Taraf devletler, çocuğun hayat, hayatta kalma ve gelişme haklarını güvence altına alma yükümlülükleri (madde 6) doğrultusunda, cinselliklerini dışı vurma konumuna gelen çocukların kendilerini ve başkalarını koruma açısından gerekli bilgi ve becerileri sağlamak durumundadırlar.

17. Toplumla, aileyle ve akran danışmanlarla diyalogun ve cinsellik ve sağlıklı yaşam tarzlarına ilişkin iletişim becerileri dâhil olmak üzere okullarda “yaşam becerileri” eğitiminin, HIV önlenme mesajlarının kız ve erkek çocuklara ulaştırılması açısından yararlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte farklı çocuk gruplarına ulaşmada farklı yaklaşımlar gerekli olabilir. Taraf devletler, önleyici mesajlara ulaşmalarında etkili olabileceğinden cinsiyet farklılıklarını da ele almak için çaba göstermeli; dil, din, engellilik veya diğer ayrımcılık etmenleri yüzünden yaşanabilecek sınırlılıklara karşın mesajların bütün çocuklara ulaşmasını sağlamalıdır. Ulaşılması güç nüfus kesimlerinde bilinç ve duyarlılık geliştirilmesine özel önem verilmelidir. Bu bakımdan, Sözleşmenin 17. maddesinde de belirtildiği gibi, kitle iletişim araçlarının ve/veya sözlü bilgilendirme geleneğinin çocukların bilgi ve materyallere ulaşmalarını sağlamadaki rolü çok önemli olup bu sayede damgalama ve ayrımcılık gibi uygulamaların azaltılması da mümkün olmaktadır. Taraf Devletler, bunların bilgi sağlama; cehalet, damgalama ve ayrımcılığı azaltma anlamındaki etkilerini değerlendirmek üzere HIV/AIDS ile ilgili bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyalarını düzenli aralıklarla incelemeli, ergenler dâhil çocuklar arasında yerleşmiş bulunan HIV ve bunun bulaşması ile ilgili korku ve yanlış algılamaları gidermelidirler.

B. Eğitimin Rolü

18. Eğitim, bu salgınla ilgili daha fazla bilgilendirilmesini ve HIV/AIDS kurbanlarına yönelik olumsuz tutumların önlenmesini sağlayabilecek uygun ve doğru bilgilerin çocuklara verilmesi açısından çok önemli bir role sahiptir. (ayrıca bakınız, Komitenin eğitimin amaçları ile ilgili 1 sayılı Genel Yorumu). Dahası, eğitim, çocukların kendilerini HIV enfeksiyonuna karşı korumalarına olanak tanıyacak donanımı sağlayabilir ve sağlamalıdır. Komite, bu bağlamda taraf devletlere şu yükümlülüklerini hatırlatmak ister: İlköğretim, enfeksiyonlu, kimsesiz kalmış veya HIV/AIDS'den başka biçimlerde etkilenmiş olanlar dâhil bütün çocuklara açık olmalıdır. HIV/AIDS'in çok yaygın olduğu birçok toplulukta, başta kızlar olmak üzere etkilenen ailelere mensup

çocuklar okullarına devamda ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadırlar ve AIDS yüzünden yaşamlarını yitiren öğretmenler ve okul personeli yüzünden çocukların eğitim imkânlarına ulaşmaları büyük risk altına girmektedir. Taraf devletler, HIV/AIDS'den etkilenen çocukların okullarına devam edebilmeleri, hasta öğretmenlerin yerine yenilerinin görevlendirilmesi ve böylece çocukların okul devamlılıklarının aksamaması için gerekli önlemleri almalıdırlar ve bu tür topluluklarda yaşayan çocukların eğitim hakları (madde 28) tam olarak korunmalıdır.

19. Taraf devletler, okulları, çocuklar açısından güvenli, HIV enfeksiyonu almalarına izin vermeyen mekânlar haline getirmek için ellerinden gelen bütün çabayı göstermelidirler. Sözleşmenin 34. maddesi uyarınca taraf devletler, başka olumsuzlukların yanı sıra, yasa dışı cinsel etkinliğe teşvik edilmelerine veya zorlanmalarına meydan vermeyecek gerekli bütün önlemleri alma yükümlülüğü altındadırlar.

C. Çocuklara ve Ergenlere Duyarlı Sağlık Hizmetleri

20. Komite, sağlık hizmetlerinin, başta ergenler olmak üzere 18 yaşından küçüklerin gereksinimlerini karşılama açısından halen yetersiz kalmasından kaygılıdır. Komitenin çeşitli vesilelerle dikkat çektiği gibi, çocukların, dostça ve destekleyici, gereksinimlerine uygun, geniş bir hizmet ve bilgi yelpazesi sunan, kendi sağlıklarını etkileyen kararlara katılmalarına imkân tanıyan, erişilebilir, mali açıdan katlanılabilir, mahremiyete özen gösteren ve yargılayıcı olmayan, ana baba onayı gerektirmeyen ve ayrımcılık gözetmeyen hizmetleri kullanmaları daha muhtemeldir. HIV/AIDS bağlamında ve çocuğun gelişen yeteneklerinin de gözetilmesiyle taraf devletler, sağlık hizmetlerini, çocukların özel yaşamın gizliliği hakkına (madde 16) tam olarak saygı gösteren, HIV ile ilgili bilgilerin aktarılmasında ayrımcılık yapmayan, gönüllü danışmanlık ve test hizmetleri sunan, HIV enfeksiyonuna ilişkin gerçekçi bilgiler veren, cinsellik ve üreme sağlığı bilgilerini özel olarak sağlayan, ücretsiz veya düşük fiyattan doğum kontrol araçları temin eden, gerektiğinde HIV ile ilgili bakım ve tedavi öneren, bu arada HIV/AIDS'e ilaveten gelişen verem ve diğer enfeksiyonlara karşı tedavi ve bakım sağlayan eğitilmiş sağlık görevlileri aracılığıyla sunmalıdırlar.

21. Kimi ülkelerde, HIV ile ilgili çocuk-ergen dostu hizmetler var olsa bile, bu hizmetlere engelli, yerli ve azınlık gruplara mensup, kırsal kesimlerde yaşayan, aşırı yoksul veya toplumlarında şu veya bu şekilde marjinalleşmiş çocuklar tarafından yeterince erişilememektedir. Sağlık sistemlerinin genel kapasitesinin esasen sınırlı olduğu diğer ülkelerde ise HIV'li çocuklar temel sağlık hizmetlerinin doğrudan dışında kalmaktadırlar. Taraf devletler, hiçbir ayırım gözetmeksizin, hizmetlerin kendi sınırları içinde yaşayan bütün çocuklara ulaşmasını sağlamalı; bu çabalarında cinsiyet, yaş ve çocukların içinde buldukları sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal koşullar gibi etkenleri dikkate almalıdırlar.

D. HIV Konusunda Danışmanlık ve Testler

22. Gönüllü yapılan, bilgilerin gizli tutulacağı HIV danışmanlık ve test hizmetlerinin erişilebilirliği, çocukların hakları ve sağlıkları açısından temel önemdedir. Bu hizmetler, çocukların HIV kapma ve bulaştırma risklerini azaltma, özel HIV bakım hizmetlerine ulaşma ve geleceklerini daha iyi planlama fırsatlarına sahip olmaları açısından kritiktir. Taraf devletler, hiçbir çocuğun gerekli sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılmamasını öngören Sözleşmenin 24. maddesindeki yükümlülüklerine uygun olarak, bütün çocukların gönüllülük temelindeki ve bilgilerin özel tutulduğu HIV danışmanlık ve test hizmetlerine erişimlerini sağlamalıdırlar.

23. Komite bu vesileyle bir kez daha vurgulamak ister ki, çocukların haklarının güvence altına alınması taraf devletlerin ilk ve öncelikli görevleri olduğundan, taraf devletler çocuklara hangi koşul altında olursa olsun zorunlu HIV testi uygulamaktan kaçınmalı ve bu tür girişimlere karşı çocukları korumalıdırlar. Sözleşmenin 13. ve 17. maddelerine göre bu tür testler için doğrudan kendisinden veya ana babasından veya yasal vasisinden onay alma durumunu çocuğun gelişen yetenekleri belirleyeceğinden, taraf devletler, ister başka bir sağlık sorunu dolayısıyla sağlık kuruluşuna geldiğinde sağlık görevlileri tarafından yapılsın ister başka şekillerde ortaya çıksın, herhangi bir HIV testi uygulamasından önce, bu tür testlerin riskleri ve yararları

konusunda gerekli bilgileri sağlamalı, böylece ilgili kişinin sağlıklı karar vermesine imkân tanınmalıdır.

24. Taraf devletler, çocukların özel yaşamlarının korunmasıyla ilgili 16. maddeye uygun olarak HIV test sonuçlarının sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri dâhil olmak üzere gizli tutulmasını sağlamalı, çocukların HIV durumlarının, kendi rızaları olmadan, ana babaları dâhil üçüncü taraflara açıklanmasının önüne geçilmelidir.

E. Anneden Çocuğa Virüs Geçmesi

25. Anneden çocuğa virüs bulaşması (AÇVB) bebekler ve küçük çocuklar arasında görülen enfeksiyonların başlıca nedenidir. Bebekler ve küçük çocuklar bu virüsten gebelik, doğum ve doğumdan sonra ve emzirme süreçlerinde etkilenebilmektedirler. Taraf devletlere bu konuda BM kuruluşlarının bebekler ve çocuklarda HIV enfeksiyonunun önlenmesi ile ilgili olarak önerdikleri stratejileri uygulamaları tavsiye edilmektedir. Bunların arasında (a) anne adaylarında HIV enfeksiyonunun önlenmesi; (b) HIV enfeksiyonu olan kadınlarda istenmeyen gebeliklerin önlenmesi; (c) HIV enfeksiyonlu kadınların virüsü bebeklerine bulaştırmalarının önlenmesi; ve (d) HIV-enfeksiyonlu kadınlara, bebeklerine ve ailelerine bakım, tedavi ve destek sağlanması yer almaktadır.

26. Taraf devletler anneden bebeğine HIV virüsünün bulaşmasını önlemek için gerekli önlemleri almalıdırlar. Bu önlemler arasında örneğin anti-retroviral ilaçlar gibi gerekli ilaçların sağlanması; anneye gerekli doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası bakımın verilmesi ve gebe kadınların birlikte oldukları kişilere gönüllülük temelinde HIV danışmanlığı ve test hizmetleri önerilmesi bulunmaktadır. Komite, anti-retroviral ilaçların gebelik ve/veya doğum sırasında kadına ve kimi durumlarda da bebeğine verilmesinin anneden çocuğa virüs geçme riskini önemli ölçüde azalttığını kabul etmektedir. Bununla birlikte, bu tür önlemlere ek olarak taraf devletler annelere ve çocuklarına bebek beslemede alternatiflere ilişkin danışmanlık dâhil gerekli desteği sağlamalıdırlar. Taraf devletler, HIV pozitif annelere sağlanacak danışmanlıkta, bebeklerin farklı biçimlerde beslenmelerinin

riskleri ve yararları ve duruma göre en yararlı olma olasılığı taşıyan seçeneğin ne olabileceği gibi konulardaki bilgileri de iletmelidirler. Kadınların tercih ettikleri yöntemleri mümkün olan en güvenilir biçimde uygulayabilmeleri açısından kendilerine sağlanacak takip desteği de önem taşımaktadır.

27. HIV sıklığının yüksek olduğu nüfus topluluklarında bile, yeni doğan bebeklerin çoğunluğunun annelerinde HIV enfeksiyonu yoktur. Komite, Sözleşmenin 6 ve 24. maddeleri doğrultusunda, HIV negatif kadınlarla HIV durumunu bilmeyen kadınlar için bebeklerine anne sütü vermenin hâlâ en iyi besleme yolu olduğunu vurgulamak ister. HIV pozitif annelerde ise, eldeki kanıtlar emzirmenin HIV bulaşma riskini yüzde 10-20 arttırabileceğini, buna karşılık anne sütü verilmeyen çocuğun beslenme durumunun bundan zarar göreceğini ve bebeğin başka hastalıklara karşı direncini azaltabileceğini göstermektedir. Birleşmiş Milletler kuruluşları, alternatif besleme imkânlarının var olduğu yerlerde eğer bunların fiyatları makul ise, bu imkânlar kabul edilebilir, sürdürülebilir ve güvenilir durumdaysalar, HIV enfeksiyonlu annelerin bebeklerine kendi sütleri yerine bunları vermeleri, hal böyle değilse de bebeğin ilk bir ay anne sütüyle beslendikten sonra mümkün olan en kısa sürede emzirmenin kesilmesini tavsiye etmektedirler.

F. Tedavi ve Bakım

28. Taraf devletlerin Sözleşme gereği üstlendikleri yükümlülükler, HIV ile ilgili gerekli ilaçlara, ürünlere ve hizmetlere hiçbir ayrımcılık olmaksızın ulaşabilme dâhil çocuklara kapsamlı tedavi ve bakım imkânlarının eşit biçimde ve süreklilik temelinde sağlanmasını öngörmektedir. Bugün geniş kabul gören husus, kapsamlı tedavi ve bakımdan, anti-retroviral ve diğer ilaçların, HIV/AIDS bakımında teşhise yönelik ve diğer teknolojilerin, AIDS ile birlikte ortaya çıkabilecek diğer enfeksiyonların, iyi beslenmenin, aile, topluluk ve ev temelli bakımın yanı sıra sosyal, manevi ve psikolojik desteğin anlaşılması gerektiğidir. Taraf devletler bu açıdan ilaç sanayi ile gerekli temaslara geçerek gerekli ilaçların yerel olarak mümkün olan

en düşük fiyatlardan sağlanmasına çalışmalıdırlar. Taraf devletler, ayrıca, bu alanda Sözleşmede belirtilen yükümlülüklerini yerine getirirlerken, toplulukların da kapsamlı HIV/AIDS bakım, destek ve tedavisinde yer almalarını sağlamalıdırlar. Taraf devletler, kendi toplumları içinde var olup bütün çocuklara eşit tedavi, bakım ve destek sağlanmasını engelleyebilecek faktörlerin giderilmesine özel dikkat göstermelidirler.

G. Çocukların Araştırmalara Katılmaları

29. Taraf devletler Sözleşmenin 24. maddesine uygun olarak HIV/AIDS araştırma programlarının, çocuklara yönelik etkin önleme, bakım ve tedavi çalışmalarına katkıda bulunacak özel çalışmaları da içermesini sağlamalıdırlar. Taraf devletler, bununla birlikte, herhangi bir müdahale yetişkinler üzerinde eksiksiz biçimde denenmeden önce çocukları araştırma nesneleri olarak kullanmaktan kaçınmalıdırlar. HIV/AIDS ile ilgili biomedikal araştırmalar, HIV/AIDS operasyonları ve sosyal, kültürel ve davranışsal araştırmalar konusunda haklarla ve etik duyarlılıklarla ilgili birtakım soru işaretleri ortaya çıkmıştır. Örneğin çocuklar, katılmayı reddetme veya onay verme imkânları olmaksızın gereksiz veya iyi tasarlanmamış araştırmaların denekleri olarak kullanılmışlardır. Çocuğun gelişen yetenekleri doğrultusunda çocuğun onayı alınmalı, gerektiğinde bu onay çocuğun ana babasından veya yasal vasisinden istenmeli, ancak her durumda bu onay araştırmanın çocuğa getirebileceği riskler ve yararlar tam olarak açıklandıktan sonra alınmalıdır. Taraf devletler ayrıca, Sözleşmenin 16. maddesinde yer alan yükümlülükler uyarınca çocukların özel yaşamlarının gizliliğinin araştırma nedeniyle ihlal edilmemesini, araştırma dolayısıyla çocuk hakkında elde edilen bilgilerin verilen onayda belirtilenler dışında başka hiçbir amaç için kullanılmamasını sağlamak durumundadırlar. Taraf devletler, araştırma önceliklerinin belirlenmesine gelişen kapasitelerine göre çocukların, ana babaların veya yasal vasilerin de katılmalarını sağlamak ve bu tür araştırmalarda yer alan çocuklar için destekleyici ortamlar oluşturmak için her tür çabayı harcamalıdırlar.

V. Savunmasız-Korumasız-Güç Durumda ve Özel Koruma Gereksinimi Olan Çocuklar

30. Çocukların siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer etmenler nedeniyle HIV/AIDS'e açıklığı, aynı zamanda çocukların ailelerinde ve topluluklarında bu hastalığın etkilerine karşı ne kadar direnebileceklerini, enfeksiyon riskine ne derece maruz kalacaklarını, uygun olmayan araştırmalara dahil edilme olasılıklarını ve enfeksiyona yakalandıklarında tedavi, bakım ve destekten ne ölçüde yararlanabileceklerini belirler. Bu açıklık veya savunmasızlık, mülteci veya kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş insanların yaşadıkları kamplarda, gözaltında tutulanlar ve kurumlara yerleştirilenlerde, mutlak yoksulluk koşullarında yaşayanlarda, silahlı çatışma ortamlarında, çocuk askerler arasında, ekonomik ve cinsel açıdan sömürülenlerde, engellilerde, göçmenlerde, azınlık ve yerli gruplara mensup olanlarda ve sokak çocuklarında daha belirgin durumdadır. Bununla birlikte, yaşamlarındaki birtakım özel durumlar sonucunda bütün çocuklar risk altına girebilirler. Komite bu noktada belirtmek ister ki, kaynakların en sınırlı olduğu durumlarda bile toplumun bu anlamda olumsuz dış etkilerine açık kesimlerin hakları korunmalıdır ve aşırı kaynak kullanımını gerektirmeyen birçok önleme bu anlamda başvurulması mümkündür. HIV/AIDS'e karşı açıklık ve savunmasızlığın azaltılması, en başta, çocukların, ailelerinin ve topluluklarının HIV/AIDS ile ilgili olup kendilerini etkileyecek kararlara, uygulamalara veya politikalara katılabilecek biçimde güçlendirilmelerini gerektirir.

A. HIV/AIDS'den Etkilenen ve Annesiz / Babasız Kalan Çocuklar

31. Anne-babalarını HIV/AIDS'den kaybetmiş çocuklarla, bu yüzden kimseleri kalmadığı için aile reisinin 'çocuk' olduğu aileler dâhil bu salgından etkilenen ailelere mensup çocuklara özel önem verilmelidir. Çünkü bu tür durumlar, enfeksiyon kapma riskini daha da artırmaktadır. HIV/AIDS'den etkilenen ailelere mensup çocuklar söz konusu olduğunda, bu çocukların yaşadıkları damgalanma ve sosyal

dışlanma, hakların ihlaliyle daha da ağırlaşabilir. Örneğin bu çocuklar, maruz kaldıkları ayrımcılık yüzünden eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere ulaşamayacak konuma düşebilirler. Komite, salgından bu anlamda etkilenen çocuklara hukuksal, ekonomik ve sosyal koruma sağlanmasının; böylece söz konusu çocukların eğitim, miras, barınma, sağlık ve sosyal güvenlik gibi haklarının güvence altına alınmasının; ve bu çocuklara uygun gördüklerinde kendilerinin ve diğer aile üyelerinin HIV durumunu açıklama imkanları tanınmasının önemini vurgulamak ister. Taraf devletlere bu bağlamda bir kez daha hatırlatılır ki, söz konusu önlemler, çocukların haklarının yaşama geçirilmesi, kendilerini riske açıklık ve enfeksiyondan koruyabilmeleri için gerekli becerilerin ve desteğin sağlanması açısından belirleyici önemdedir.

32. Komite, kimlik kanıtlayıcı belgelerin HIV/AIDS'den etkilenen çocuklar açısından yol açabileceği önemli sonuçları vurgulamak ister. Çünkü kimlik belgeleri, bir kişinin hukuk önünde tanınması; özellikle miras, eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerden yararlanma hakları başta olmak üzere haklarının korunup güvence altına alınması ve özellikle hastalık veya ölüm gibi nedenler yüzünden aile bakımı alamayan çocukların suiistimal ve sömürüden korunmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan, doğumda nüfus kaydı, çocukların haklarının güvence altına alınması ve HIV/AIDS'in bundan etkilenen çocuklar üzerindeki etkilerinin azaltılması için zorunludur. Dolayısıyla, taraf devletler Sözleşmenin 7. maddesinde belirtilen yükümlülüklerini dikkate alarak yeni doğan her çocuğun doğumda veya hemen sonra nüfusa kaydedilmesi için gerekli sistemleri oluşturmalıdırlar.

33. HIV/AIDS'in bu yüzden yakınlarını yitiren çocuklara getirdiği travma çoğu kez hastalığın ortadan çıkması ve yakınlardan birinin ölmesiyle başlar ve daha sonra gelen damgalanma ve ayrımcılıkla bu durum daha da ağırlaşır. Taraf devletler, bu hususu dikkate alarak, hastalık yüzünden kimsesiz kalan çocukların miras ve mülkiyet haklarını yasal olarak ve uygulamada güvence altına almalı, bu hakların yaşama geçmesini engelleyebilecek toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa özel bir dikkat göstermelidirler. Taraf devletler, ayrıca, Sözleşmenin 27. maddesinin getirdiği yükümlülükler doğrultusunda aileleri ve HIV/

AIDS yüzünden yakınlarını yitirmiş çocuk topluluklarının kapasitelerini destekleyip güçlendirmeli; bu kesimlere gerekli psiko-sosyal bakım dâhil fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki, ekonomik ve toplumsal açılardan yeterli bir yaşam standardı sağlamalıdır.

34. HIV/AIDS yüzünden aile büyüklerini yitiren çocukları korumanın en iyi yolu kardeşlerin bir arada kalmalarını, onlara geride kalan diğer aile üyelerinin veya akrabalarının bakmalarını sağlamaktır. Ortada başka imkânların olmadığı durumlarda, çevredeki topluluğun da desteğiyle geniş aile, geride kalan çocuklar açısından en az travmatik, dolayısıyla en iyi bakım alternatifini oluşturabilir. Çocukların mevcut aile yapıları içinde kalmalarını sağlamak üzere mümkün olan her tür yardım sağlanmalıdır. Ancak, HIV/AIDS'in geniş aile üzerindeki etkileri yüzünden bu seçenek gerçekçi olmayabilir. Bu durumda taraf devletler, mümkün olduğu ölçüde, aile tipi alternatif bakım (örneğin koruyucu aile yanına yerleştirme gibi) imkânlarını araştırmalıdır. Taraf devletler, gerektiğinde, başında çocukların bulunduğu hanelere finansal ve diğer tür yardımlarda bulunmalıdırlar. Taraf devletler, benimsedikleri stratejilerin, HIV/AIDS karşısında en ön cephede toplulukların yer aldıkları gerçeğini gözetmesini sağlamalı, bu stratejiler, içlerinde yaşayan AIDS nedeniyle kimsesiz kalmışlara en iyi nasıl destek sağlanabileceğini toplulukların belirlemesine yardımcı olacak biçimde geliştirilmelidir.

35. Kurumlara yerleştirilerek sağlanan bakımın çocuğun gelişimi üzerinde zararlı etkileri olabilse bile, taraf devletler, çocuklara kendi toplulukları içinde aile temelli bakım sağlamanın mümkün olmadığı durumlarda bunun geçici bir çözüm olarak gene de bir yeri olduğunu gözetmelidirler. Komitenin görüşüne göre çocukların kurumlara yerleştirilmesi temelindeki herhangi bir bakım biçimi ancak en son çare olarak gündeme gelmelidir ve kurumsal bakım kaçınılmaz olduğunda da söz konusu çocukların haklarını koruyacak, onları istismar ve sömürden uzak tutacak her tür önlem alınmalıdır. Bu tür ortamlar söz konusu olduğunda çocukların özel korunma ve yardım görme hakları gözetilerek ve Sözleşmenin 3, 20 ve 25. maddelerine uygun olarak, çocukların yerleştirildikleri kurumların belirli bakım standartlarına

uygun olmaları, hukuksal koruma güvencelerini sağlamaları açısından sıkı önlemlerin alınması gerekmektedir. Taraf devletler, çocukların bu tür kurumlarda kalma sürelerine sınırlar getirmeli; ister HIV/AIDS enfeksiyonlu, isterse HIV/AIDS'den etkilenmiş olsunlar, kurumlarda bulunan çocukların kendi topluluklarıyla yeniden ve başarılı biçimde bütünleşmeleri için gerekli programları hazırlamalıdır.

B. Cinsel ve Ekonomik Sömürü Mağdurları

36. Yaşam ve gelişme imkânlarından yoksun kalan kız ve erkek çocuklar, özellikle AIDS yüzünden annesiz/babasız kalanlar çeşitli yollardan cinsel ve ekonomik sömürüye maruz bırakılabilirler. Bunların arasında, geçinebilmek, hasta ve ölüm döşeğindeki büyükleriyle kardeşlerine bakabilmek, okul harçlarını yatırebilmek için para karşılığında başkalarına cinsel hizmette bulunan veya tehlikeli işlerde çalışan çocuklar da vardır. Enfeksiyonlu veya HIV/AIDS'den doğrudan etkilenen çocuklar iki anlamda dezavantajlı duruma düşebilirler. Başka bir deyişle bu çocuklar bir yandan ekonomik ve toplumsal açıdan marjinal konumları nedeniyle ayrımcılığa uğrarlarken, diğer yandan da kendilerinin veya ailelerindeki kişilerin HIV'li olmasından dolayı dışlanabilirler. Sözleşmenin 32, 34, 35 ve 36. maddeleri doğrultusunda, çocukların HIV/AIDS'den daha az etkilenmelerini sağlamak için, taraf devletlerin çocukları her tür ekonomik ve cinsel sömürüden koruma, fuhuş şebekelerinin ağına düşmekten kurtarma; eğitimleri ve sağlıkları, fiziksel, zihinsel, manevi ve ahlaki gelişmeleri açısından zararlı herhangi bir işte çalışmalarını önleme yükümlülükleri vardır. Taraf devletler, çocukları ekonomik ve cinsel sömürüden, insan ticaretinden ve alınıp satılma gibi işlerden korumak üzere kararlı girişimlerde bulunmalı; 39. maddede yer alan haklar çerçevesinde, bu tür durumlara maruz kalmış çocukların devletin ve ilgili hükümet dışı kuruluşların destek ve bakım hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamalıdır.

C. Şiddet ve İstismar Mağdurları

37. Çocuklar, HIV enfeksiyonu kapma risklerini arttırıcı çeşitli şiddet ve istismar uygulamalarına maruz kalabilecekleri gibi, enfeksiyonlu

olmaları veya HIV/AIDS'den etkilenmeleri yüzünden de şiddetle karşılaşabilirler. Irza tecavüz ve cinsel istismarın diğer biçimleri dâhil olmak üzere şiddet, çocuğun kendi veya bakıcı ailesi içinde ortaya çıkabilir veya bu tür uygulamalar çocuklara karşı özel sorumluluk taşıyan kimi görevlilerden, örneğin öğretmenlerden, çocukların bulunduğu kurumların personelinden, zihinsel ve diğer engelliliklerinin tedavi edildiği kurumlarda çalışanlardan da kaynaklanabilir. Taraf devletler, Sözleşmenin 19. maddesinde yer alan haklara uygunluk açısından, evlerinde, okullarında, diğer kurumlarda veya kendi toplulukları içinde, çocukları her tür şiddet ve istismara karşı korumak zorundadırlar.

38. Programlar, çocukların yaşadıkları ortamlara, istismar olaylarını teşhis edip bildirme yeterliliklerine, bireysel kapasitelerine ve özerkliklerine göre özel olarak uyarlanmalıdır. Komiteye göre HIV/AIDS ile çocukların savaş ve silahlı çatışmalar bağlamında maruz kaldıkları şiddet ve istismar arasındaki ilişkiye özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Böyle durumlarda şiddet ve istismarın önüne geçmeye yönelik önlemler kritik önem taşımaktadır ve taraf devletlerin HIV/AIDS ve çocuk hakları ile ilgili konuları, askeri güçler veya bilgisiz personel tarafından cinsel olanlar dâhil çeşitli hizmetlere zorlanan veya kendi ülkelerinde yerlerinden edilen veya mülteci kamplarında yaşayan çocuklara yönelik destek programlarına içselleştirmeleri gerekmektedir. Taraf devletler Sözleşmenin 38 ve 39. maddelerindekiler dâhil olmak üzere yükümlülüklerini yerine getirirken, çocuklara danışmanlık ve şiddet ve istismar gibi durumların erken teşhisine yönelik mekanizmalarla kaynaştırılmış bilgilendirme kampanyalarını, çatışmaların veya doğal felaketlerin etkilediği bölgelerde yürütmeli ve bütün bunları HIV/AIDS'e karşı ulusal ve yerel tepkinin bir parçası haline getirmelidirler.

Madde istismarı

39. Alkol ve uyuşturucuları da kapsamak üzere madde kullanımı çocukların cinsel davranışlarını kontrol altına alma yeteneklerini azaltabilir ve bu yüzden HIV enfeksiyonuna maruz kalma riskini

arttırabilir. Steril olmayan araçlarla enjeksiyon uygulamaları bu riski daha da arttırmaktadır. Komite, madde kullanımıyla ilgili davranışlar konusunda daha fazla bilgi ve kavrayışa gerek olduğunu kaydeder. Çocuk haklarının ihmalinin ve ihlalinin bu tür davranışları ne ölçüde tetiklediği de bu kapsamda ele alınmalıdır. Birçok ülkede çocuklar madde kullanımı bağlamındaki HIV önleme programlarından yararlanamamıştır ve bu tür programların uygulandığı yerlerde bile hedef kitle olarak genellikle yetişkinler alınmıştır. Komite, madde kullanımını ve HIV bulaşmasını azaltmaya yönelik politikaların ve programların, ergenler dâhil olmak üzere çocukların HIV/AIDS bağlamındaki özel duyarlılıklarını ve yaşam tarzlarını hesaba katması gerekliliğini önemle vurgular. Sözleşmenin 33 ve 24. maddelerinde yer alan haklarla tutarlı olarak taraf devletler, çocukları madde kullanımına maruz bırakan etmenleri önlemeye yönelik programların uygulanmasını sağlamalı, ayrıca madde kullanan çocuklara gerekli tedavi ve desteği sağlamalıdır.

VI. Tavsiyeler

40. Komite bu vesileyle HIV/AIDS'li bir dünyada yaşayan çocuklar konulu genel tartışma gününde (ÇHS/C/80) ortaya çıkan tavsiyeleri bir kez daha teyit eder ve taraf devletlere aşağıdaki çağrıda bulunur:

(a) Çocukları merkez alan, haklar temelli ve Sözleşmede yer verilen hakları içselleştiren etkili eylem planları, stratejiler ve programlar dâhil olmak üzere HIV/AIDS ile ilgili ulusal ve yerel politikaların benimsenmesi ve uygulanması; bu arada bu Genel Yorumun önceki paragraflarında sözü edilen ve BM Genel Kurulunun çocuklar üzerine özel oturumunda (2002) benimsenen tavsiyelerin dikkate alınması;

(b) Ulusal ve topluluk tabanlı eylemlerin (madde 4) ve uygun olduğunda uluslararası işbirliği bağlamındaki (aşağıdaki 41. paragrafa bakınız) eylemlerin desteklenmesine, mümkün olan azami ölçüde, mali, teknik ve beşeri kaynaklar tahsis edilmesi;

(c) Sözleşmenin 2. maddesinin eksiksiz biçimde yaşama geçirilmesi, özellikle de gerçek veya farazi HIV/AIDS durumlarından kaynaklanan

ayrımcılığın açık biçimde yasaklanması amacıyla mevcut yasaların yeniden gözden geçirilmesi veya bu doğrultuda yeni yasalar çıkartılması; böylece bütün çocukların her tür hizmete eşit erişiminin sağlanması; bütün bu girişimlerde çocuğun özel yaşamına ve gizliliğine, bu arada Komitenin yasal düzenlemelerle ilgili olarak önceki paragraflarda dile getirdiği tavsiyelere özel önem verilmesi;

(d) HIV/AIDS ile ilgili eylem planlarının, stratejilerin, politikaların ve programların, çocuk haklarının izlenmesinden ve eşgüdümünden sorumlu ulusal mekanizmalara içselleştirilmesi; çocukların haklarının HIV/AIDS bağlamında ihmalî veya ihlali ile ilgili şikâyetleri özel olarak ele alıp değerlendirecek bir mekanizmanın, ister yeni bir yasal veya idari organ yaratarak, ister bu görevi halen mevcut ulusal bir kuruma vererek oluşturulmasının gündeme alınması;

(e) HIV ile ilgili veri toplama ve değerlendirme çalışmalarının yeniden gözden geçirilmesi; veri ve değerlendirmelerin Sözleşme kapsamındaki çocukları yaşa, cinsiyete ve ideal olarak 5'erli yaş gruplarına ayırıştırması ve bu arada özellikle güç durumdaki çocuklarla özel korunma gereksinimi olan çocukların mümkün olduğunca kapsanması;

(f) Sözleşmenin 44. maddesi uyarınca sunulması gereken raporlarda ulusal HIV/AIDS politikaları ve programları konusunda bilgilere yer verilmesi; bu bilgilerin, mümkün olduğu ölçüler içerisinde ulusal, bölgesel ve yerel ölçeklerdeki bütçe ve kaynak tahsislerini de içermesi; ayrılan bütçe ve kaynakların, önleme, bakım, araştırma ve etki azaltma gibi başlıklara göre dökümünün de mümkün olduğu ölçüde verilmesi. Sözü edilen bu programların ve politikaların, çocukları ve haklarını açık biçimde tanıma (gelişim halindeki yetenekleri ışığında) açısından hangi düzeyde olduğunun; çocukların HIV ile bağlantılı haklarının yasalarda, politikalarda ve uygulamalarda ne ölçüde yer aldığı belirtilmesi; çocukların, kendileri HIV taşıdıkları için veya ana/babalarının enfeksiyonlu olması nedeniyle herhangi bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları konusunda bilgi verilmesi. Komite, taraf devletlerden, kendi egemenlik alanlarında, çocuklar ve HIV/AIDS konusunda en önemli önceliklerin neler olduğunu belirtmelerini ve belirlenen

sorunlarla ilgili olarak daha sonraki 5 yıl içinde gerçekleştirmeyi düşündükleri çalışmaları bildirmelerini talep etmektedir. Bu tür bilgiler, yapılan çalışmaların zaman içinde sağlanan ilerlemeler ışığında değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır.

41. Komite, uluslararası işbirliğini geliştirme amacıyla, UNICEF'e, Dünya Sağlık Örgütüne, BM Nüfus Fonuna, UNAIDS'e ve ilgili diğer uluslararası organlara, kurumlara ve kuruluşlara, çocukların HIV/AIDS bağlamındaki haklarının yaşama geçirilmesi amacıyla verilen uğraşlara ülkeler ölçeğinde sistematik katkılarda bulunmaları ve çocukların HIV/AIDS bağlamındaki haklarının geliştirilmesi için Komite ile birlikte yürüttükleri çalışmaları sürdürmeleri çağrısında bulunur. Komite, ayrıca, diğer ülkelere kalkınma yardımlarında bulunan devletlere, HIV/AIDS stratejilerinin çocukların haklarını tam olarak dikkate alacak biçimde geliştirilmesini sağlamaları için çağrıda bulunur.

42. Hükümet dışı kuruluşlar, topluluk temelli gruplar ve sivil toplumdaki aktörler; bu arada gençlik grupları, inanç temelli kuruluşlar, kadın örgütleri ve din ve kültür alanlarındaki öne çıkmış kişiler dâhil geleneksel önderler HIV/AIDS salgınına karşı yürütülen çabalarda yaşamsal önemde role sahiptirler. Taraf devletler, sivil toplum gruplarının bu çalışmalara katılmalarını sağlama açısından elverişli ortamlar oluşturmaları; çeşitli taraflar arasında işbirliği ve eşgüdümü kolaylaştırmaları ve söz konusu gruplara herhangi bir engelle karşılaşmadan çalışmalarını yürütebilmeleri için destek vermelidirler (bu bağlamda taraf devletlerin, HIV/AIDS'li kişilerin, bu arada çocukların, HIV/AIDS önleme, bakım, tedavi ve destek hizmetlerinde yer almalarını desteklemeleri özellikle uygun olacaktır).

Dağıtım.
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/GY/2003/4
1 Temmuz 2003

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Otuz üçüncü oturum
19 Mayıs-6 Haziran 2003

GENEL YORUM No. 4 (2003) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi

Giriş

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocuğu “ilgili yasalar çerçevesinde daha erken yaşta reşit sayılma durumları dışında 18 yaşından küçük herkes” olarak tanımlamaktadır (Madde 1). Dolayısıyla, 18 yaşına kadar tüm ergenler Sözleşmede yer alan bütün haklara sahiptirler; bu dönemdekilerin özel koruyucu önlemlerden yararlanma hakları vardır ve gelişen kapasitelerine göre bu haklarından giderek artan biçimde yararlanabilirler (Madde 5).

2. Ergenlik dönemi, cinsel ve üreme işlevleri bakımından olgunlaşma dâhil, fiziksel, bilişsel ve sosyal açılardan hızlı gelişmelerin gerçekleştiği; yeni sorumluluklar içeren, yeni bilgi ve becerileri gerektiren yetişkin davranışları ve rollerini üstlenme kapasitesinin tedricen geliştiği bir dönemdir. Ergenler genellikle sağlıklı bir nüfus kesimi oluştursalar bile, ergenlik dönemi, bu dönemde olanların görece güçsüzlükleri, toplumdan ve yaşlılardan gelen sağlık açısından riskli davranışlara yönelme baskıları nedeniyle sağlık açısından yeni sorunlarla karşılaşılacak bir dönemdir. Karşılaşılan güçlükler

arasında kişilik gelişimi ve cinsellikle ilgili konular da yer almaktadır. Yetişkinliğe doğru bu dinamik geçiş dönemi aynı zamanda birtakım olumlu değişiklikler dönemidir. Bu değişikliklere, ergenlerin hızla öğrenme, yeni ve farklı durumlar yaşama, eleştirel düşünce biçimini geliştirip uygulama, özgürlükle tanışma, yaratıcı olma ve sosyalleşme gibi alanlarda önemli kapasitelere sahip olmaları yol açmaktadır.

3. Çocuk Hakları Komitesi, taraf devletlerin Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, hak sahibi kişiler olarak ergenlerin özel duyarlılıklarına, sağlık ve gelişim alanındaki gereksinimlerine yeterince dikkat etmediklerini kaygıyla belirtir. Komite bu durumu göz önüne alarak, bu konuda duyarlılık sağlamak ve taraf devletlere özel stratejiler ve politikalar geliştirilmesi dâhil olmak üzere ergenlere saygı gösterilmesini, korunmalarını ve haklarını sağlamalarını güvence altına alacak çabalara yol göstermek ve destek vermek üzere bu Genel Yorumu hazırlamaya karar vermiştir.

4. Komite, "sağlık ve gelişme" kavramlarını, Sözleşmenin 6. ve 24. maddelerinde yer alan hükümlerle (yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakları ile sağlık hakkı) kesin olarak sınırlı kalmanın ötesinde daha geniş bir kapsamda görmektedir. Bu Genel Yorumun amaçlarından biri de, ergenlerin en yüksek sağlık standardına ulaşmaları, dengeli bir gelişim göstermeleri, yetişkinlik dönemine hazırlıklı biçimde girmeleri ve genel olarak toplumda yapıcı roller üstlenmelerinin sağlanması için yaygınlaştırılması ve korunması gereken başlıca insan haklarının belirlenmesidir. Bu Genel Yorum, Sözleşmenin kendisi ile birlikte, biri çocuk satışı, fuhuş ve pornografisi, diğeri çocukların silahlı çatışmalara katılmaları ile ilgili iki İhtiyari Protokol ve nihayet ilgili diğer uluslararası insan hakları normları ve standartlarıyla bağlantılı olarak dikkate alınmalıdır.¹

I. Temel İlkeler ve Taraf Devletlerin Diğer Yükümlülükleri

---

5. Dünya İnsan Hakları Konferansında (1993) kabul edildiği ve Komite tarafından bir çok defa dile getirildiği gibi, çocuk hakları bölünmez

ve birbiriyle bağlantılı özelliktedir. 6 ve 24. maddelere ek olarak Sözleşmenin diğer hükümleri ve ilkeleri de ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının güvence altına alınması açısından belirleyici önem taşımaktadır.

Ayrımcılık Yasağı

6. Taraf devletler, 18 yaşından küçük herkesin, herhangi bir ayrımcılık olmaksızın, Sözleşmede yer alan bütün haklardan yararlanabilmelerini sağlamakla yükümlüdürler (Madde 2). Burada, “ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer görüşler; ulusal, etnik veya sosyal köken, mülkiyet, engellilik, doğum veya başka herhangi bir statü itibarıyla” ayrımcılık yapılmaması öngörülmektedir. Bütün bunlar ergenlerin cinsel tercihlerini ve sağlık durumlarını (HIV/AIDS ve zihinsel sağlık dâhil) da kapsamaktadır. Ayrımcılığa maruz kalan ergenler, istismara, şiddet ve sömürünün diğer türlerine de daha açık hale gelmekte, bu kesimlerin sağlık ve gelişimleri daha büyük risk altına girmektedir. Dolayısıyla, bu konumdaki ergenlerin toplumun bütün kesimleri tarafından daha özel bir dikkat ve korunmaya gereksinimleri vardır.

Hakların Kullanımında Uygun Yönlendirme

7. Sözleşme, ana babaların (veya hukuksal olarak çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin) “çocuğun gelişen yetenekleri doğrultusunda Sözleşmede tanınan haklardan yararlanmasında uygun yönlendirmeyi ve yol göstericiliği yapma” sorumluluklarını, haklarını ve görevlerini tanımaktadır (Madde. 5). Komite, ana babaların veya çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin, bu yönlendirme ve yol gösterme haklarını ve sorumluluklarını titiz biçimde yerine getirmeleri gerektiğine inanmaktadır. Ana babaların ve sözü edilen diğer kişilerin, yaş ve olgunluk düzeylerine göre ergenlerin görüşlerini dikkate alma, ergenlerin gelişebilecekleri güvenli ve destekleyici ortamlar oluşturma yükümlülükleri vardır. Ergenlerin, aile ortamlarındaki kişiler tarafından, uygun yönlendirme ve yol gösterme sağlandığında tam ve sorumlu yurttaşlar olarak davranabilecek aktif hak sahipleri olarak tanınmaları gerekmektedir.

Çocuğun Görüşlerine Saygı

8. Görüşlerin serbestçe ifade edilmesi ve bunların gerektiği gibi dikkate alınması hakkı (Madde. 12) aynı zamanda ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının gerçekleşmesi açısından da temel önem taşır. Taraf devletler, ergenlerin, özellikle ailelerinde, okullarında ve topluluklarında kendilerini ilgilendiren bütün meselelerde görüşlerini serbestçe açıklayabilmelerine imkan tanıyacak ortamlar oluşturmak durumundadırlar. Ergenlerin bu haklarından gerektiği gibi ve güvenle yararlanabilmeleri için, kamu yetkililerinin, ana babaların ve çocuklar için veya onlarla birlikte çalışan yetişkinlerin, ergenlerin karar alma süreçlerine eşitlik temelinde katılmalarına elverişli, güvene, bilgi paylaşımına, dinleme kapasitesine ve yeterli rehberliğe dayalı ortamlar oluşturmaları gerekir.

Hukukive Yargısal Önlemler ve Süreçler

9. Sözleşmenin 4. maddesi uyarınca, “taraf devletler, tanınan hakların fiilen yaşama geçmesi açısından gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri alacaklardır.” Taraf devletler, ergenlerin sağlık ve gelişme hakları söz konusu olduğunda, cinsel ilişkide rıza ve evlilik açısından asgari bir yaş belirlenmesi, ana baba rızası olmadan tıbbi tedavi görme gibi konular da dahil olmak üzere iç hukukta birtakım düzenlemelerin bulunmasını sağlayacaklardır. Belirlenen asgari yaşlar kız ve erkekler için aynı olacak (Sözleşme madde 2); gelişen yetenekleri, yaşları ve olgunluk düzeylerine göre 18 yaşından küçük hak sahibi insanlar olma durumunu doğrudan yansıtacaktır (maddeler 5 ve 12-17). Ayrıca, ergenler, gerek genel yargısal gerekse idari açıdan tazminat alabilecekleri bireysel şikâyet sistemlerine ulaşabilecekler, bu tür durumlarda özel yaşamın gizliliği ilkesine riayet edilecektir (Madde. 16).

Medeni Haklar ve Özgürlükler

10. Sözleşme 13'ten 17'ye kadar olan maddelerinde çocukların ve ergenlerin medeni haklarını ve özgürlüklerini tanımlamaktadır. Bunlar, ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının güvence altına alınması açısından temel önem taşıyan hükümlerdir. Madde 17.

çocuğun “özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinme” hakkı bulunduğunu belirtmektedir. Taraf devletler, yasalar, politikalar ve programlar aracılığıyla, aile planlaması, kazaların önlenmesi, kadınların sünnet edilmesi dâhil zararlı geleneksel uygulamalara, alkol, sigara ve diğer zararlı alışkanlıklardan korunma dâhil olmak üzere 24 ve 33. maddelerde yer verilen sağlık konuları ile ilgili maliyet etkin önlemlere başvurmak istiyorlarsa, ergenlerin uygun bilgilere erişimlerinin sağlanması belirleyici önem taşımaktadır.

11. Ergenlerin sağlık ve gelişimlerinin güvence altına alınması açısından taraf devletlerin, sağlıkla ilgili meselelerde danışmanlık ve tavsiyeler de dâhil olmak üzere ergenlerin özel yaşam ve gizliliklerine sıkıca riayet etmeleri de önemlidir (madde. 16). Sağlık görevlilerinin, Sözleşmenin temel ilkelerini dikkate alarak, ergenlere ilişkin tıbbi bilgileri gizli tutma yükümlülükleri vardır. Bu tür bilgiler, ancak ilgili ergen kişinin rızasıyla veya yetişkin bir kişinin özel durumunun açıklanmasıyla ilgili olarak nelerin ihlal sayılacağı gözetilerek açıklanabilir. Yanında ebeveyni veya başka bir kişi bulunmaksızın da tıbbi konularda görevlilere danışabilecek olgunlukta sayılan ergenlerin özel yaşamlarına özen gösterilir ve bu durumdaki ergen, tedavi dâhil gizli tutulacak hizmetler için talepte bulunabilir.

Her Tür İstismar, İhmal, Şiddet ve Sömürüye Karşı Korunma²

12. Taraf Devletler, ergenlerin her tür istismar, ihmal, şiddet ve sömürüye karşı korunmaları için etkin önlemler almalı (maddeler 19, 32-36 ve 38), bunu yaparken söz konusu yaş grubunu etkileyen özel istismar, ihmal, şiddet ve sömürü biçimlerini özellikle dikkate almalıdırlar. Taraf devletler, istismar ve ihmale özel olarak daha açık konumda bulunan özürsüz ergenlerin fiziksel, cinsel ve zihinsel haklarını korumak için özel önlemler almalıdırlar. Taraf devletler, bunların dışında, yoksulluktan etkilenen ve toplumsal anlamda marjinalleşmiş ergenlerin suçlu sayılmamalarını güvence altına almalıdırlar. Bu bağlamda, etkili yerel ve ulusal yasaların, politikaların ve programların

uygulanabilmesi için gerekli bilgileri sağlayacak araştırmalar için yeterli finansman ve insan kaynakları sağlanmalıdır. Benimsenen politikalar ve stratejiler düzenli aralıklarla yeniden gözden geerilmeli ve gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Taraf devletler bu önlemleri alırken ergenlerin gelişim halindeki yeteneklerini dikkate almalı; çeşitli programlar dhil, ergenleri korumaya yönelik önlemlerin belirlenmesi sürecine bu kesimleri de uygun biçimlerde dhil etmelidirler. Komite, bu konuda, akran eğitiminin oynayabileceği olumlu rolü ve özellikle sanat, eğlence ve spor alanlarındaki rol modellerinin önemli işlevlerini vurgulamak ister.

Veri Toplama

13. Ergenlerin sağlık ve gelişme durumlarının izlenmesi açısından veri toplanması taraf Devletler için bir gerekliliktir. Taraf devletler, yaşa, cinsiyete, kökene ve sosyal statüye göre ayrıştırılmış sonuçlara imkn verecek veri toplama mekanizmaları geliştirmelidirler ki farklı grupların durumları izlenebilsin. Ayrıca, etnik ve/veya yerli azınlıklar, göçmen veya mülteci ergenler, zrller, alışanlar vb. gibi özel grupların durumlarını ortaya çıkaracak veriler de toplanmalıdır. Gerektiğinde, toplanan bilgilerin analizleri yapılırken ergenlerin de katılımı sağlanmalıdır. Bu, toplanan bilginin ergenlerin konulara ilişkin hassasiyetlerini de içerdiği için bilginin duyarlı biçimde kavranmasını ve kullanılmasını sağlama açısından veri analizlerine ergenler de dhil edilmelidirler.

II. Güvenlikli ve Destekleyici Bir Ortam Oluşturulması

14. Ergenlerin sağlık ve gelişimleri yaşadıkları ortamlar tarafından güçlü biçimde belirlenir. Güvenli ve destekleyici bir ortam oluşturulması, ergenlerin hem yakın ortamlarındaki -aile akranlar, okullar ve verilen hizmetler- hem de örneğin toplum ve din önderleri, medya, ulusal ve yerel politikalar ve yasal düzenlemeler tarafından oluşturulan daha geniş ortamlardaki tutum ve hareketlerin değerlendirilmesini gerektirir. Başta 2-6, 12-17, 24, 28, 29 ve 31.

maddeler olmak üzere Sözleşmedeki ilkelerin ve hükümlerin yaygınlaştırılması ve yaşama geçirilmesi, ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının güvence altına alınması açısından temel önemdedir. Taraf Devletler, politikalar geliştirerek, yasal düzenlemelere giderek ve özel olarak ergenlere yönelik programları uygulayarak, bu konulardaki bilinç ve duyarlılık düzeylerini yükseltmeli ve hareketi teşvik etmeli/ düzenlemelidirler.

15. Komite, geniş aile üyeleri dâhil aile ortamının, yaşanılan topluluğun veya çocuktan veya ergenden hukuken sorumlu diğer kişilerin önemini vurgular (5 ve 18. Maddeler). Ergenlerin çoğu olumlu aile ortamlarında büyürken, kimileri için aile güvenli ve destekleyici bir ortam sağlamaktan uzaktır.

16. Komite taraf devletlere, ergenlerin gelişen yeteneklerine uygun biçimde, ergenlerin sağlık ve gelişimlerine destek olacak yasal düzenlemeleri gerçekleştirme, politika ve programları hazırlama ve uygulama çağrısında bulunmaktadır. Bu çerçevede (a) ergenlerin esenliğini yeterince gözetme, gerektiğinde beslenme, giyinme ve barınma gibi alanlarda maddi yardımlar sağlanmasını da öngören kurumların, imkânların ve hizmetlerin geliştirilmesiyle ana babalara (veya yasal vasilere) yardım edilmeli (Madde. 27 (3)); (b) örneğin cinsellik ve cinsel davranışlar, riskli yaşam tarzları gibi konuların açıkça tartışılabileceği ve ergenlerin haklarına saygılı uygun çözümlere ulaşılabileceği karşılıklı güvene dayalı ilişkilerin oluşturulmasında yeterli bilgiler ve ana baba desteği sağlanmalı (Madde. 27 (3)); (c) ergen yaşlardaki anne ve babalara hem kendilerinin hem de çocuklarının esenliği açısından gerekli destek ve yol göstericilik sağlanmalı (Madde. 24) (f), 27 (2-3)); (d) etnik ve diğer azınlıkların değerlerine ve normlarına gerekli saygı gösterilirken, gelenekleri ve normları içinde yaşadıkları toplumda yaygın olan gelenek ve normlardan farklılaşan ergenlere ve ana babalara (yasal vasilere) özel olarak dikkat edilmeli ve gerekli destek ve yol göstericilik sağlanmalı ve (e) ergen kişinin korunmasına yönelik aile müdahaleleri, örneğin mevcut yasa ve usuller çerçevesinde suiistimal ve ihmal gibi durumlarda gerektiğinde ergen kişinin ailesinden ayrılması dâhil olmak üzere yapılmalıdır. Bu

alandaki yasalar ve usuller, Sözleşmenin ilkelerine uyacak biçimde değiştirilmelidir.

17. Okul, öğrenme, gelişme ve sosyalleşme mekânı olarak birçok ergenin yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Madde 29 (1) eğitimin “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, fiziksel ve zihinsel yeterliliklerinin mümkün olan en üst düzeyde geliştirilmesine” yönelik olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca eğitimin amaçlarıyla ilgili Genel Yorum 1’de şöyle denmektedir: “Eğitim, ayrıca... hiçbir çocuğun yaşamın karşısına çıkarabileceği durumlarla baş edebileceği donanımı kazanmadan okuldan ayrılmamasını hedeflemelidir. Temel beceriler arasında dengeli karar verebilme ve uyumsuzlukları şiddete başvurmaksızın çözebilme becerilerinin yanı sıra sağlıklı yaşam tarzları ve olumlu sosyal ilişkiler yer almaktadır...” Komite, ergenlerle gelecekteki çocuklarının sağlık ve eğitimine yönelik uygun eğitimin önemini gözeterek ve Sözleşmenin 28 ve 29. maddeleri ışığında taraf devletlere şunları gerçekleştirme çağrısında bulunur: (a) kaliteli temel eğitimin bütün çocuklar için zorunlu, ücretsiz ve erişilebilir kılınması ve orta ve yüksek öğrenimin bütün ergenlerin erişebilecekleri yaygınlıkta olması; (b) su ve sanitasyon imkanlarıyla birlikte okula güvenli ulaşım dahil çocuklar açısından sağlık riski içermeyecek iyi işleyen okul ve dinlenme- eğlenme imkanları; (c) gerek öğrenciler arasında gerekse okul personeli tarafından cinsel istismar, fiziksel ceza, insanlık dışı, aşağılayıcı ve küçük düşürücü her tür davranış dahil olmak üzere her tür şiddet ve istismarın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması; (d) okul müfredatına ilgili konuların dahil edilmesiyle sağlıklı davranışları yerleştirecek önlem, tutum ve etkinliklerin yaygınlaştırılması.

18. Giderek artan sayıda genç daha ergenlik dönemlerinde okullarını bırakarak ailelerini desteklemek için veya başka amaçlarla resmi veya kayıt dışı sektörlerdeki ücretli işlere yönelmektedir. Ergenlerin, sağlık ve eğitim dâhil diğer haklardan yararlanmalarını engellemediği ve uluslararası standartlara uygun düştüğü takdirde ergenlerin belirli işlerde çalışmaları gelişimleri açısından yararlı olabilir. Komite taraf devletlere, en kötü biçimlerde olanlardan başlayarak her tür çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri

almaları, istihdama kabulde asgari yaşla ilgili düzenlemeleri sürekli gözden geçirerek bu yaşı uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmeleri ve çalışan ergenlerin çalışma ortam ve koşullarını düzene bağlamaları (Sözleşmenin 32. maddesinin yanı sıra 138 ve 182 sayılı ILO Sözleşmeleri uyarınca), böylece çalışan ergenlerin tam olarak korunmalarını ve gerekli hukuk yollarına başvurabilmelerini sağlamaları çağrısında bulunur.

19. Komite, ayrıca, Sözleşmede yer alan madde 23(3) uyarınca, özürlü ergenlerin özel haklarının dikkate alınmasını, özürlü çocuğun/ergenin kaliteli eğitim imkânlarına ulaşım böyle bir eğitim görmesinin sağlanmasını öngörür. Devletler, özürlü çocukların/ergenlerin, birinci, ikinci ve üçüncü kademe eğitim fırsatlarına eşitlik temelinde ve mümkünse normal okullarda ulaşmaları ilkesini gözetmelidirler.

20. Komite, erken yaşta evliliklerin ve gebeliklerin, HIV/AIDS dâhil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığıyla ilgili sorunlara yol açan önemli etmenler olmasından kaygılıdır. Taraf devletlerden kimilerinde, başta kızları için olmak üzere yasal ve fiili evlilik yaşı halen çok düşüktür. Bunun yanı sıra, sağlıkla ilgili olmayan başka kaygılar da söz konusudur: Genç yaşta evlenenler, özellikle kızlar, genellikle eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmakta, sosyal faaliyetlerin dışına itilmektedirler. Dahası, kimi taraf devletlerde evlenmiş çocuklar, 18 yaşın altında olsalar bile yetişkin sayılmakta ve böylece Sözleşmede öngörülen özel koruma önlemlerinden yoksun kalmaktadırlar. Komite, taraf devletlerin mevcut yasal düzenlemelerini ve uygulamalarını gözden geçirerek, gerektiğinde yasal evlenme yaşının ana baba rızası olsun olmasın hem erkekler hem de kızlar için 18'e çıkarmalarını hararetle tavsiye eder. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi de benzer bir tavsiyede bulunmuştur (Genel Yorum No. 21, 1994).

21. Birçok ülkede, kaza sonucu meydana gelen yaralanmalarla şiddete dayalı yaralanmalar ergenler arasındaki ölümlerin ve kalıcı sakatlıkların başlıca nedenleri arasındadır. Komite, bu bağlamda, ergenleri görece daha fazla etkileyen trafik kazaları konusunda özellikle duyarlıdır. Taraf devletler, yol güvenliğini artıracak yasal

düzenlemeleri ve uygulamaları geliştirmelidir. Bu çerçevede yapılabilecekler arasında ergenlere yönelik sürücülük eğitimi ve denetimi; geçerli sürücü belgesi aranması, emniyet kemeri ve çarpışma kaskları takılması ve yaya bölgeleri belirlenmesi gibi çok etkili olduğu ortaya çıkan önlemleri getirecek yasal düzenlemelerin yapılması yer almaktadır.

22. Komitenin son derece kaygılı olduğu bir başka husus da bu yaş grubundaki intiharların fazlalığıdır. Zihinsel sorunlar ve psikososyal rahatsızlıklar ergenler arasında görece daha yaygındır. Birçok ülkede depresyon, yemek yemede düzensizlikler ve kendi kendine zarar veren eylemler gibi semptomlarla ortaya çıkan durumlar ve intiharlar giderek artış göstermektedir. Bu tür durumlara yol açan etmenler arasında, diğerlerinin yanı sıra, şiddet, kötü muamele, cinsel yönlü olanı dâhil istismar, çocuktan gerçekçiliği aşan yüksek beklentiler, okul içinde veya dışında meydana gelen kavgalar, kabadayılıklar ve ağır şakalar yer almaktadır. Taraf devletler bu gibi olay ve durumların mağduru çocuklara gerekli bütün yardım ve hizmetleri sağlamalıdır.

23. Şiddet, kişisel, ailesel, topluluksal ve toplumsal düzeylerdeki çeşitli etmenlerin karmaşık bileşkesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Evleri olmayan, kurumlara yerleştirilen, çetelere mensup olan veya ellerine silah tutuşturulan çocuklar gibi özellikle güç durumunda olanlar gerek kişisel gerekse kurumsal şiddete özellikle maruz kalmaktadırlar. Sözleşmenin 19. maddesine göre taraf Devletler aşağıdaki durumların önlenmesi ve ortadan kaldırılması için gerekli bütün önlemleri almak durumundadırlar: (a) ergenlere yönelik kurumsal şiddet; bu konuda ergenlerin buldukları özel ve kamusal kurumlarda (okullar, özürülüler için merkezler, ıslah evleri, vb.) gerekli yasal ve idari önlemler alınmalı, kurumlara yerleştirilen çocuklarla ilgili görevlilerle işleri gereği çocuklarla temas edebilecek polis dâhil görevlilerin eğitimi ve izlenmesi sağlanmalıdır; ve (b) ergenlerin kendi aralarındaki kişisel şiddet; erken çocukluk döneminde çocuk yetiştirilmesine, çocuğun sosyal ve eğitsel gelişimine destek sağlanması, şiddetten arınmış kültürel norm ve değerlerin yaygınlaştırılması (Sözleşmenin 29. maddesinde öngörüldüğü gibi), ateşli silahların sıkı denetim altına alınması, alkol ve uyuşturuculara erişimin kısıtlanması.

24. Taraf devletler, Sözleşmenin 3, 6, 12, 19 ve 24 (3) maddeleri ışığında, namus cinayetleri dâhil, ergenlerin yaşam hakkını tehdit eden her tür hareket ve girişimi ortadan kaldıracak etkili önlemler almalıdırlar. Komite, taraf devletleri, yerleşik tutumları hedef alan bilinç ve duyarlılık kampanyaları, eğitim programları ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilmeye ve zararlı geleneksel uygulamalara katkıda bulunan cinsiyetçi kalıplara ve rollere karşı mücadele etmeye davet eder. Ayrıca, taraf devletler, erken yaşta evlilik ve kadınların sünnet edilmesi dâhil kimi geleneksel uygulamaların zararlı yönleri konusunda bilgi verecek çok yönlü enformasyon ve danışmanlık merkezlerinin oluşturulmasına yardımcı olmalıdırlar.

25. Komite, sağlıklı olmayan ürünlerin ve yaşam tarzlarının pazarlanmasının ergenlerin sağlıkla ilgili davranışları üzerindeki etkilerinden kaygılıdır. Taraf devletler, Sözleşmenin 17. maddesi doğrultusunda ergenleri sağlık ve gelişimleri açısından olumsuz sonuçlar verecek türde bilgiye karşı korumalı, ancak bu arada ergenlerin çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belgelere ulaşma haklarını kollamaladırlar. Dolayısıyla, taraf devletlerden talep edilen, özellikle çocuklara ve ergenlere yönelik olduğunda, tütün ve alkol gibi maddeler hakkında verilen bilgiyi ve bu maddelerin pazarlanmasını belirli bir düzene bağlamaları veya yasaklamalarıdır⁴.

III. Bilgilendirme, Beceri Geliştirme, Danışmanlık ve Sağlık Hizmetleri

---

26. Ergenlerin, kendi sağlık ve gelişmeleri, toplumda anlamlı biçimde yer almaları açısından gerekli bilgilere yeterince ulaşma hakları vardır. Okulda olsunlar olmasınlar, ergen yaşlardaki bütün kız ve erkeklerin sağlık ve gelişmelerini nasıl koruyacaklarına ve sağlıklı davranışları nasıl edinebileceklerine ilişkin doğru ve uygun bilgilere ulaşmalarını, bu tür bilgilerin onlardan esirgenmemesini sağlamak, taraf devletlerin yerine getirmeleri gereken yükümlülükler arasındadır. Bu tür bilgiler arasında tütün, alkol ve diğer maddelerin kullanımı, güvenli ve karşılıklı

saygıya dayalı sosyal ve cinsel davranışlar, beslenme ve fiziksel etkinliklere ilişkin olanlar da yer almalıdır.

27. Sağlanan bilgiler üzerine doğru davranışlara yönelmeleri için ergenlerin bu alanlardaki becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bunlar arasında kendine bakma, dengeli beslenme, kişisel hijyen, kişiler arası ilişkiler gibi sosyal durumlar, karar verme, stres ve uyumsuzluklarla baş etme gibi beceriler yer almaktadır. Taraf devletler, bu tür becerilerin geliştirilmesini, başka yolların yanı sıra, örgün ve yaygın eğitimle, kurs programlarıyla, gençlik kuruluşlarıyla ve medyayla özendirmeli ve desteklemelidirler.

28. Sözleşmenin 3, 17 ve 24. maddeleri ışığında taraf Devletler, ergenlere aile planlaması ve doğum kontrol araçları, erken gebeliklerin tehlikeleri, HIV/AIDS'in önlenmesi ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara (CYBH) karşı alınacak önlemler dâhil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığıyla ilgili bilgilere erişim olanakları sağlamalıdır. Buna ek olarak taraf devletler, medeni durumlarından, anne baba veya yasal vasi onayından bağımsız olarak ergenlerin gerekli bilgilere ulaşabilmelerini sağlamalıdır. Ergen yaşlardaki kız ve erkekler için yeterli, bu yaşlardakilerin özelliklerine ve özel haklarına duyarlı bilgileri iletmenin uygun araçlarının ve yollarının bulunması büyük önem taşımaktadır. Taraf devletler bu açıdan, okulların da ötesinde, örneğin gençlik kuruluşları, dinsel gruplar, topluluklar, diğer gruplar ve medya kanalıyla bu bilgilerin hazırlanmasına ve yaygınlaştırılmasına ergenleri de dâhil etmelidirler.

29. Sözleşmenin 24. maddesine göre taraf devletlerin zihinsel özürli ergenlere gerekli tedaviyi ve rehabilitasyonu sağlama, toplulukları bu tür durumların erken işaretleri, semptomları ve ciddiyeti konusunda bilgilendirme ve ergenleri psikososyal stres dahil gereksiz baskılara karşı koruma gibi görevleri vardır. Bunların yanı sıra, taraf devletlerin 2. madde çerçevesinde zihinsel özürülük durumlarına yönelik ayrımcı ve damgalayıcı tutumlara karşı mücadele etmeleri de gerekmektedir. Bir hastaneye veya psikiyatrik tedavi kurumuna yerleştirmenin zorunlu olduğu durumlarda bu yöndeki karar çocuğun yüksek yararı gözetilerek alınmalıdır. Hastaneye veya bir kuruma yerleştirilme söz

konusuysa, hasta kişiye, Sözleşmede tanınan bütün haklardan, bu arada eğitim ve eğlenme haklarından en üst düzeyde yararlanması için gerekli imkânlar sağlanmalıdır⁵. Gerektiği yerlerde ergen kişiler bu kurumlarda yetişkinlerden ayrı yerlere yerleştirilmelidir. Taraf devletler, gerekli ve uygun olduğu durumlarda kurumlara yerleştirilen ergenlerin kendi aileleri dışında çıkarlarını temsil eden kişisel temsilcileriyle de temas etmelerine olanak sağlamalıdır⁶. Taraf devletler, Sözleşmenin 25. maddesine uygun olarak, hastanelere veya psikiyatrik tedavi kurumlarına yerleştirilen ergenlerin durumlarını düzenli aralıklarla denetlemelidirler.

30. Hem kız hem erkek ergenler HIV/AIDS dâhil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıkların (CYBH) tehdidi altındadırlar⁷. Devletler, HIV/AIDS dahil olmak üzere bu hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için gerekli araçları, hizmetleri ve bilgileri sağlamak durumundadırlar. Taraf Devletler buna yönelik olarak, (a) ergenlerin doğum kontrol ve CYBH korunma gereksinimleri konusundaki kültürel görüşleri değiştirmeye yönelik önlemler dahil etkili önlem programları geliştirmeli ve ergen cinselliğini kuşatan kültürel ve diğer tabulara karşı mücadele etmeli; (b) ergenlerin enfeksiyon riskini artıran veya HIV dahil olmak üzere CYBH'ye yakalanmış olan ergenlerin marjinalleşmelerine yol açan uygulamalara karşı mücadele için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalı; ve (c) ergenlerin gerekli bilgilere, kondom gibi önlemlere ve bakıma erişimlerini olumsuz etkileyen her tür engeli ortadan kaldıracak önlemleri almalıdırlar.

31. Ergen yaşlardaki kızlar, erken yaşta evlenmenin ve gebe kalmanın zararları konusunda gerekli bilgilere ulaşabilmeli ve gebe kalanlar da haklarına ve özel gereksinimlerine duyarlı bakım hizmetleri alabilmelidir. Taraf devletler, başta erken gebelik ve sağlıklı olmayan çocuk düşürme yollarından ileri gelenler olmak üzere anne ölüm ve hastalıklarını azaltmak ve genç ana babaları desteklemek için önlemler almalıdırlar. Genç anneler, özellikle gerekli desteğin sağlanmadığı durumlarda, depresyon ve endişelere maruz kalabilirler ve bu da çocuklarına bakma güç ve yetilerini azaltır. Komite bu konuda taraf devletlerden şu taleplerde bulunmaktadır: (a) aile planlaması, doğum

kontrolü ve kürtajın yasaklanmadığı yerlerde güvenli kürtaj imkanları dahil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığına yönelik programlar geliştirilmesi ve uygulanması; kadın doğumla ilgili çok yönlü hizmet ve danışmanlık sağlanması; (b) anne ve babalarının genç yaşlarda evlenen çocuklarına olumlu ve destekleyici tavırlar içinde olmalarını sağlayacak çalışmalar; ve (c) ergen yaşlardaki annelerin eğitimlerini sürdürmelerini sağlayacak politikalar geliştirilmesi.

32. Ana babaları onay vermeden önce ergenlerin görüşlerini serbestçe dile getirme fırsatları olmalıdır ve dile getirilen bu görüşlere Sözleşmenin 12. maddesi uyarınca gerekli ağırlık tanınmalıdır. Bununla birlikte, ergen kişinin yeterli olgunluk düzeyine ulaştığı ve bunun “çocuğun yararına” olacağı durumlarda ana babayı bilgilendirirken ergen kişinin kendisinden bu konuda onay alınacaktır (Madde. 3).

33. Taraf devletler, özel yaşam ve gizlilik ilkesi ve bununla bağlantılı bir başlık olarak tedavi için onay verme söz konusu olduğunda (a) ergenlere tedavi ile ilgili özel bilgiler verilmesini ve böylece ergenlerin bu tür müdahalelerde bilgili olarak onay vermelerini sağlayacak yasa ve yönetmelikler çıkarmalıdır. Bu tür yasa veya yönetmeliklerde bu süreç için bir yaş belirlenmeli veya çocuğun gelişim halindeki yetenekleri ölçüt alınmalıdır; (b) sağlık görevlilerine ergenlerin özel yaşamın gizliliği ile ilgili hakları, bu arada tedavileri için bilgilendirilmeye dayalı onay verme hakları konusunda eğitim verilmelidir.

IV. Olumsuz Etmenlere Açıklık ve Risk

---

34. Ergenlerin sağlık ve gelişme haklarına saygı gösterilmesini sağlamada, bu kesimin riske daha açık konuma gelmesine katkıda bulunan kişisel davranışlar ve çevre etmenleri de dikkate alınmalıdır. Silahlı çatışmalar veya sosyal dışlanma gibi çevre etmenleri ergen yaştakilerin istismara ve şiddetin ve sömürünün diğer biçimlerine açıklığını arttırmakta, dolayısıyla ergenlerin sağlıklı davranış açısından kişisel olarak doğru tercihlerde bulunmalarını önemli ölçüde

güçleştirmektedir. Sözgelimi, güvenli olmayan cinsel ilişkilerde bulunma kararı ergenlere yönelik sağlık risklerini arttırmaktadır.

35. Sözleşmenin 23. maddesi uyarınca zihinsel ve/veya fiziksel özürlü ergenlerin fiziksel ve zihinsel sağlık açısından erişilebilecek en üst düzeyde olma hakları diğerlerinininkiyle eşittir. Taraf devletlerin engelli ergenlere bu haklarını yaşama geçirmeleri açısından gerekli imkânları sağlama yükümlülükleri vardır⁸. Taraf devletler (a) sağlık tesislerinin, ürünlerinin ve hizmetlerinin bütün özürlü ergenlere açık olmasını; bu tesis, hizmet ve ürünlerin özürlü ergenlerin kendi işlerini kendi başlarına yapmalarına ve topluluklarına aktif biçimde katılmalarına yardım etmesini sağlamalı; (b) özürlü ergenlere çevrede dolaşma, katılma ve iletişim kurma imkânları tanıyacak gerekli donanım ve kişisel desteği hazır bulundurmalı; (c) özürlü ergenlerin cinsellikle ilgili gereksinimlerine özel önem vermeli ve (d) özürlü ergenlerin haklarını yaşama geçirmelerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmalıdır.

36. Taraf devletler, kayıt dışı sektörde çalışanlar dâhil olmak üzere evsiz ergenlere özel koruma sağlama durumundadırlar. Evsiz ergenler, başkaları tarafından şiddete, istismara ve cinsel sömürüye özellikle açık; kendilerine zarar vermeye, madde bağımlılığına ve zihinsel rahatsızlıklara eğilimlidirler. Taraf devletler bu bakımdan : (a) bu konumdaki ergenleri şiddetten korumak üzere gerekli yasal düzenlemeleri yapmalı ve bu düzenlemeleri infaz görevlileri eliyle yaşama geçirmeli; (b) bu kişilere gerekli eğitimi, sağlık hizmetlerini ve yaşam becerileri geliştirme fırsatlarını sağlamalıdır.

37. Fuhuş ve pornografi dâhil cinsel sömürüye maruz kalan ergenler CYBH, HIV/AIDS, istenmeyen gebelikler, güvensiz kürtajlar, şiddet ve psikolojik sıkıntı gibi sağlık risklerine özellikle açık durumdadırlar. Bu kişilerin, sağlığı, kendine saygıyı ve onuru sağlayan ortamlarda fiziksel ve psikolojik tedavi ve toplumla yeniden bütünleşme hakları vardır (madde. 39). Her tür cinsel sömürü ve bununla bağlantılı insan ticaretini yasaklayan yasaların çıkartılması ve uygulanması; ülkeler arası insan ticaretinin önlenmesi için diğer devletlerle işbirliği yapılması ve cinsel sömürüye maruz kalmış ergenlere gerekli sağlık yardımları yapılarak

bu kişilere suçlu değil mağdur olarak davranılmasının sağlanması taraf devletlerin yükümlülükleri arasındadır.

38. Ayrıca, yoksulluk, silahlı çatışma, adaletsizliğin bütün biçimleri, ailelerin çözülmesi, siyasal, toplumsal ve ekonomik istikrarsızlık ve her çeşit göç gibi durumlarda ergenlerin sorunları ve güçlükleri özellikle artmaktadır. Bu tür durumlar ergenlerin sağlık ve gelişmelerini ciddi biçimde engelleyebilir. Taraf devletler, önleyici politikalara ve tedbirlere gerekli ağırlığı vererek bu durumlardaki ergenlerin korunmalarını sağlayabilir ve riskleri önemli ölçüde azaltabilirler; taraf Devletler, ayrıca, ergenlerin özgür bir toplum içinde uyumlu gelişmelerine yardımcı olacak maliyet etkin yollar bulmak durumundadırlar.

V. Devletlerin Yükümlülüklerinin Mahiyeti

39. Taraf devletler, ergenlerin sağlık ve gelişmelerine ilişkin yükümlülüklerini yerine getirirken, Sözleşmenin dört genel ilkesini her durumda ve tam olarak dikkate alacaklardır. Komiteye göre taraf devletlerin, ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının Sözleşmede öngörüldüğü gibi gerçekleşmesi ve izlenmesi için gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri almaları gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle yerine getirilmesi gereken yükümlülükler şunlardır:

(a) Aile, okul, yerleştirildikleri her tür kurum, işyeri ve/veya genel anlamda toplum dâhil olmak üzere ergenler için güvenli ve destekleyici bir ortam oluşturulması;

(b) Ergenlerin sağlık ve gelişimleri açısından gerekli bilgilere, kendi sağlıklarını etkileyecek kararlara katılma fırsatlarına (özellikle bilgi temelinde onay ve gizlilik esasları çerçevesinde), gerekli yaşam becerilerine ve sağlık açısından uygun tercihler yapabilmelerini sağlayacak yeterli ve yaşlarına uygun bilgilere kavuşturulmaları;

(c) Zihinsel, cinsel ve üreme sağlığı dâhil olmak üzere sağlık tesislerinin, ürünlerinin ve hizmetlerinin yeterli kalitede ve ergenlerin duyarlılıklarına yanıt verebilecek düzeyde olmasının sağlanması;

(d) Ergen yaşlardaki kızların ve erkeklerin kendi sağlık ve gelişmeleri ile ilgili plan ve programlara aktif biçimde katılma fırsatlarına kavuşturulmaları;

(e) Ergenlerin haklarını yaşama geçirmelerine engel olabilecek türdeki işlerden korunmaları; bu arada özellikle çocuk işçiliğinin her biçiminin ortadan kaldırılması, çalışma ortamlarının ve koşullarının uluslararası standartlar doğrultusunda düzene bağlanması;

(f) Şiddet ve yollarda meydana gelen trafik kazaları dâhil olmak üzere ergenlerin kasıtlı veya kasıtsız yaralanmalara karşı korunmaları;

(g) Ergenlerin, erken evlilik, namus cinayeti ve kadınların sünnet edilmesi gibi zararlı geleneksel uygulamalara karşı korunmaları;

(h) Yukarıda sözü edilen bütün yükümlölüklerin yerine getirilmesinde özellikle güç durumdaki gruplara mensup ergenlerin tam olarak dikkate alınmaları;

(i) Ergenler arasında zihinsel bozuklukların önlenmesi ve ergenlerde zihinsel sağlığın geliştirilmesi için gerekli bütün önlemlerin alınması.

40. Komite, taraf devletlerin dikkatlerini Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin en yüksek sağlık standardına ulaşılması ile ilgili 14 sayılı Genel Yorumuna çekmek ister. Burada Şöyle denilmektedir: "Taraf devletler, ergenlere, kendi sağlıklarını etkileyecek kararlara katılma, gerekli yaşam becerilerini geliştirme, gerekli bilgileri edinme, danışmanlık alma ve sağlıkla ilgili yaptıkları seçimleri müzakere etme fırsatları tanıyacak güvenli ve destekleyici bir ortam sunmak durumundadırlar. Ergenlerin sağlık haklarının yaşama geçmesi, özel yaşama ve gizliliğe özen gösteren, uygun cinsel ve üreme sağlığı hizmetlerini içeren gençlere duyarlı sağlık hizmetlerine ve bakımına bağlıdır."

41. Sözleşmenin 24 ve 39. maddeleri ve ilgili diğer hükümleri uyarınca, taraf devletlerin bütün ergenlerin özel gereksinimlerine ve insan haklarına duyarlı sağlık hizmetleri sunmaları ve bu bağlamda belirtilen Şu özelliklere dikkat etmeleri gerekmektedir:

(a) Bulunabilirlik. Temel sağlık hizmetleri ergenlerin özel gereksinimlerine duyarlı olmalı, cinsel, üreme ve zihinsel sağlık konularına özel önem vermelidir;

(b) Erişilebilirlik. Sağlık tesisleri, ürünleri ve hizmetleri ayırım gözetilmeksizin bütün ergenler tarafından bilinmeli ve bunlara (ekonomik, fiziksel ve toplumsal açılardan) rahatça erişilebilmelidir. Gerektiğinde, gizlilik garanti edilmelidir;

(c) Kabul edilebilirlik. Bütün sağlık tesisleri, ürünleri ve hizmetleri, Sözleşmenin hükümlerine ve ilkelerine tam anlamda bağlı kalırken, aynı zamanda kültürel değerlere ve tıp etiğine saygılı, toplumsal cinsiyete duyarlı olmalı, gerek ergenler gerekse yaşadıkları topluluklar açısından kabul edilebilir nitelik taşımalıdır;

(d) Kalite. Sağlık hizmetleri ve ürünleri bilimsel ve tıbbi açıdan uygun olmalı, ergenlerin bakımı konusunda eğitilmiş personel, yeterli tesisler ve bilimsel olarak kabullenilmiş yöntemler aracılığıyla verilmelidir.

42. Taraf devletler, bunun mümkün olduğu durumlarda, ilgili bütün taraflar arasında etkili ve sürdürülebilir nitelikte bağlantılar ve ortaklıklar oluşturarak, ergenlerin sağlık ve gelişmelerine ve korunmalarına yönelik çok sektörlü bir yaklaşım benimsemelidirler. Ulusal ölçekte böyle bir yaklaşım, ilgili bütün Hükümet birimlerinin yerlerini almaları açısından Hükümet içinde yakın ve sistematik bir işbirliğini ve eşgüdümü gerektirir. Ergenler tarafından kullanılan halk sağlığı ve diğer hizmetler, diğerlerinin yanı sıra, özel ve/veya geleneksel hekimlerle, meslek kuruluşlarıyla, ilaç sektörüyle ve güç durumdaki ergenlere hizmet sunan diğer kuruluşlarla işbirliği yapılarak daha da geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

43. Ergen sağlığı ve gelişimine yönelik çok sektörlü bir yaklaşımın uluslararası işbirliği olmadan etkili olması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, taraf devletler, gerektiğinde, BM uzman kuruluşlarıyla, programları ve organlarıyla; uluslararası HDK'larla, iki taraflı yardım kuruluşlarıyla, uluslararası mesleki örgütlerle ve diğer Devlet dışı aktörlerle işbirliği yapmalıdırlar.

Notlar

- 1 Bunların arasında Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi; Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; İşkence ve İnsanlık Dışı Diğer Zalimce ve Aşağılayıcı Muamele ve Cezalara Karşı Sözleşme; Irk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi; Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi ve Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi yer almaktadır.
- 2 Ayrıca bakınız, Komitenin 2001 ve 2002 yıllarında yaptığı “Çocuklara yönelik şiddet” başlıklı görüşmelerinin ardından hazırlanan raporlar ve alınan tavsiye kararları (bakınız ÇHS/Y/100, bölüm. V ve ÇHS/Y/111, bölüm. V).
- 3 Aynı yerde
- 4 Dünya Sağlık Örgütü'nün Tütün Kullanımının Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinde (2003) önerildiği şekliyle.
- 5 Bu konuda daha fazla bilgi için, Zihinsel Hastalıkları Olan Kişilerin Korunması ve Zihinsel Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesinde İlkeler, (17 Aralık 1991 tarih ve 46/119 sayılı Genel Kurul kararı, ek).
- 6 Aynı yerde., özellikle ilkeler 2, 3 ve 7.
- 7 Bu konuda daha fazla bilgi için, HIV/AIDS ve çocukların hakları üzerine Genel Yorum No. 3 (2003)
- 8 Engelli Bireylere Eşit Fırsatlar Tanınmasına İlişkin BM Standart Kuralları.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım.
GENEL

ÇHS/GY/2003/5
27 Kasım 2003

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Otuz dördüncü oturum
19 Eylül-3 Ekim 2003

GENEL YORUM No. 5 (2003)

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemler (Maddeler 4, 42 ve 44, Paragraf 6)

Önsöz

Çocuk Hakları Komitesi bu Genel Yorumu, taraf devletlerin, Komite tarafından "genel uygulama önlemleri" olarak tanımlanan önlemleri geliştirme yükümlülüklerini özetlemek amacıyla hazırlamıştır. Bu kavramın değişik yönleri karmaşık özellikler göstermektedir ve Komite daha sonra bu görüşü genişletmek üzere tek tek ögelere ilişkin daha ayrıntılı bir görüş hazırlamayı düşünmektedir. Ayrıca, Komitenin 2 sayılı ve "Çocuk haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü" başlığını taşıyan Genel Yorumu (2002) de bu kavramı daha ileri düzeyde açmış bulunmaktadır.

Madde 4

"Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, taraf devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.”

I. Giriş

---

1. Bir devlet Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi onayladığında, uluslararası hukuk çerçevesinde bunu uygulama yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır. Uygulama, taraf devletlerin, Sözleşmede çocuklara tanınan bütün hakların kendi egemenlik alanlarında yaşama geçirilmesini sağlayacak önlemleri aldıkları süreçtir¹. Madde 4 taraf devletlerden, Sözleşmede yer alan hakların yaşama geçirilmesi için “gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri” almalarını talep etmektedir. Sözleşme ile yükümlülük altına giren devlet olmakla birlikte, devletin bu sözleşmeyi uygulama -çocuk haklarını fiilen yaşama geçirme- yükümlülüğü toplumun bütün kesimleriyle, bu arada elbette çocuklarla birlikte yerine getirilmesi gereken bir iştir. Burada, iç hukukun tamamının Sözleşme ile tam uyum halinde olmasının sağlanması, Sözleşmede yer alan ilkelerin ve hükümlerin doğrudan doğruya ve gerektiği gibi uygulanması temel önemdedir. Çocuk Hakları Komitesi bunlara ek olarak, etkili bir uygulama için gerekli bir dizi önlem belirlemiştir. Bunların arasında, Hükümette, parlamentoda, yargıda ve her kademedede özel yapıların ve izleme sistemlerinin oluşturulması, ilgili eğitim ve diğer etkinlikler yer almaktadır.²

2. Komite, taraf devletlerin Sözleşme uyarınca ilettikleri raporları periyodik biçimde incelerken, “genel uygulama önlemleri” adını verdiği başlığa özel bir dikkat göstermektedir. Komite, incelemeleri sonucunda açıkladığı sonuç gözlemlerinde genel önlemlere ilişkin somut tavsiyelerde bulunmaktadır. Komitenin ilgili taraf devletten beklediği, bir sonraki periyodik raporunda, bu tavsiyelerle ilgili hangi somut girişimlerde bulunulduğunun belirtilmesidir. Komitenin raporlara ilişkin kılavuzları Sözleşmede yer alan maddeleri kümeler halinde bir araya getirmektedir.³ Bu kümelerden ilki “genel uygulama

önlemleri”dir. Burada Madde 4 de Madde 42 (Sözleşmenin içeriğinin çocuklar ve yetişkinler tarafından yaygın biçimde bilinmesini sağlama yükümlülüğü; aşağıda 66. paragrafa bakınız) ve Madde 44 paragraf 6 (raporların ülkede yaygın biçimde sunulması; bakınız, aşağıdaki 71. paragraf) ile birlikte alınmaktadır.

2. Bu hükümlere ek olarak, diğer genel uygulama önlemleri 2. maddede belirtilmektedir: “Taraflar devletler, bu Sözleşmede yer alan haklara, herhangi bir ayırım gözetmeksizin kendi egemenlik alanlarındaki her çocuk için saygı gösterecek ve güvenlik altına alacaklardır.”

3. Ayrıca, 3. maddenin 2. paragrafına göre “Taraflar devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin veya kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli koruma ve bakımı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.”

4. Uluslararası insan hakları hukukunda, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 2. maddesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 2. maddesi gibi, Sözleşmenin 4. maddesine benzeyen ve genel uygulama yükümlülüklerini ortaya koyan maddeler bulunmaktadır. İnsan Hakları Komitesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, bu hükümlerle ilgili olarak, bu Genel Yorumu ve aşağıdakileri tamamlayıcı nitelikteki Genel Yorumları açıklamışlardır.

5. Madde 4, taraflar devletlerin genel uygulama yükümlülüklerini yansıtırken, ikinci cümlesinde medeni ve siyasal haklarla ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında bir ayırım gözetmektedir: “Taraflar Devletler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, ellerindeki kaynaklardan azami ölçüde yararlanacaklar ve gerektiğinde bu alanda uluslararası işbirliğine başvuracaklardır.” Genel olarak insan haklarının veya Sözleşmede yer alan hakların bu iki kategoriye rahatlıkla ayrılabilmesi basit ve kesin bir ölçüt yoktur. Komitenin rapor kılavuzları ise 7, 8, 13-17 ve 37 (a)maddeleri “medeni haklar ve özgürlükler” başlığı altında toplamakta, ancak yeri geldiğinde

bunların Sözleşmede yer alan medeni ve siyasal hakların tamamı olmadığını da belirtmektedir. Gerçekten de, başta 2, 3, 6 ve 12. maddeler olmak üzere Sözleşmenin diğer birçok maddesinin medeni ve siyasal haklar öngördüğü açıktır ve bu durum da insan haklarının bölünmezliğini ve birbiriyle bağlantısını göstermektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanılabilmesi, medeni ve siyasal haklardan yararlanabilme durumuyla içsel biçimde ilişkilidir. Aşağıda 25. paragrafta da değinildiği gibi Komite ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla birlikte medeni ve siyasal hakların da yargı konusu olabilmesi gerektiğini düşünmektedir.

7. 4. maddenin ikinci cümlesi, kaynakların -finansal ve diğer- ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kimi devletlerde tam anlamda yaşama geçmesini engelleyebileceğini gerçekçi bir biçimde kabul etmektedir; böylece bu hakların 'tedrici biçimde' gerçekleştirilmesi kavramı ortaya çıkmaktadır: devletler, uygulamalarını "eldeki kaynakları azami ölçülerde kullanarak" gerçekleştirdiklerini ve bu amaçla gerektiğinde uluslararası yardıma da başvurduklarını gösterebilecek durumda olmalıdırlar. Devletler Sözleşmeyi onayladıklarında, Sözleşme hükümlerini kendi egemenlik alanlarında yaşama geçirmenin ötesinde, uluslararası işbirliği yoluyla küresel uygulamaya da katkıda bulunmayı taahhüt etmiş olmaktadır (bakınız, aşağıdaki 60. paragraf).

8. Esasen cümle de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde yer alan ifadeye benzerlik taşımaktadır ve Komite, sözü edilen sözleşmeyle ilgili Komite ile şu hususta tamamen görüş birliği içindedir: "mevcut kaynakların yetersiz kaldığının açıkça görüldüğü durumlarda bile, taraf devletin mevcut koşullar içinde getirilen haklardan azami ölçüde yararlanmasını sağlama yükümlülüğü devam eder."⁵ Ekonomik koşulları ne olursa olsun, taraf Devletler, en dezavantajlı konumdakilere özel dikkat göstererek, çocuğun haklarının yaşama geçirilmesi için mümkün olan bütün önlemleri almak durumundadırlar.

9. Komite tarafından belirlenen ve bu Genel Yorumda anlatılan genel uygulama önlemlerinden amaçlanan, bütün çocukların, Sözleşmede

yer alan bütün haklardan, yasal düzenlemeler, eşgüdüm ve izleme organlarının -hükümete bağlı ve bağımsız- oluşturulması, kapsamlı veri toplanması, farkındalık yaratma ve duyarlılık geliştirme, eğitim ve nihayet uygun politikaların, hizmetlerin ve programların uygulanması yollarıyla yararlandırılmasıdır. Sözleşmenin benimsenmesinin ve hemen hemen bütün ülkeler tarafından onaylanmasının tatmin edici sonuçlarından biri de, ülke ölçeğinde çocuk odaklı ve çocuklara duyarlı çeşitli organların, yapıların ve etkinliklerin yaratılması olmuştur. Bunların arasında, Hükümet düzeyindeki çocuk hakları birimleri, çocuk bakanlıkları, çocuklarla ilgili bakanlıklar arası komiteler, parlamento komiteleri, çocuk etki analizleri, çocuk bütçeleri ve “çocukların haklarının durumu” raporları, çocuk haklarıyla ilgili HDK koalisyonları, çocuk ombudsmanlıkları ve çocuk hakları komiserlikleri yer almaktadır.

10. Bu gelişmelerden bir bölümü büyük ölçüde kozmetik görünebilse bile, bunların ortaya çıkışı, en azından, toplumda çocuğa tanınan yerle ilgili anlayışın değiştiğine, çocuklara politikalarda daha fazla öncelik tanıma istekliliğine ve yönetişimin çocuklar ve onların insan hakları üzerindeki etkilerine ilişkin duyarlılık artışına işaret etmektedir.

11. Komite, Sözleşme bağlamında, devletlerin kendi rollerini tek tek her çocuğa ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesi biçiminde görmeleri gerektiğini vurgular. Çocukların insan haklarının yaşama geçirilmesi, çocuklara adeta lütufta bulunan bir hayır işi olarak görülmemelidir.

12. Hükümette, parlamentoda ve yargıda çocuk hakları perspektifinin yerleşiklik kazanması Sözleşmenin bütününe ve özellikle de Sözleşmede yer alıp Komite tarafından genel ilkeler olarak kabul edilen aşağıdaki maddelerin etkili biçimde uygulanması açısından gereklidir:

Madde 2: Devletlerin, Sözleşmede yer alan hakları herhangi bir ayırım gözetmeksizin kendi egemenlik alanlarındaki her çocuk için güvence altına alma ve gerçekleştirme yükümlülükleri. Burada söz konusu olan ayrımcılık yapmama yükümlülüğü, devletlerin, haklarının tanınması ve yaşama geçirilmesi özel önlemler gerektiren

tek tek veya grup oluşturan çocukları aktif biçimde belirlemelerini gerektirir. Örneğin Komite bu bağlamda özel olarak, halen ayrımcılığa maruz kalan veya kalabilecek çocukların belirlenebilmesi için toplanan verilerin ayrıştırılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ayrımcılık sorununun ele alınması, yasal düzenlemelerde, idarede ve kaynak tahsisinde birtakım değişiklikleri ve yerleşik tutumların değiştirilmesine yönelik eğitim çalışmalarını gerektirebilir. Burada vurgulanması gereken husus, ayırım gözetmeme ve haklara eşit erişim ilkesi tıpatıp aynı muamele anlamına gelmez. İnsan Hakları Komitesi tarafından hazırlanan bir Genel Yorumda, ayrımcılığa yol açan koşulların azaltılmasına veya ortadan kaldırılmasına yönelik özel önlemlerin önemi vurgulanmıştır.⁶

Madde 3 (1): Çocuğun yüksek yararının, çocuklarla ilgili bütün girişimlerde en başta gözetilmesi. Madde, “kamusal veya özel sosyal yardım kurumlarının, hukuk mahkemelerinin, idari yetkililerin veya yasama organlarının” girişimlerine atıfta bulunmaktadır. Bu ilke, hükümet, parlamento ve yargı organları aracılığıyla aktif önlemler ve girişimler gerektirmektedir. Yargısal, idari ve yasama ile ilgili her organdan veya kurumdan, yüksek yarar ilkesini, alınan kararların veya başlatılan girişimlerin çocukların haklarını ve çıkarlarını nasıl etkilemekte olduğu veya etkileyebileceğini irdelemesi beklenmektedir. Böyle bir irdelemeye tabi tutulacaklar arasında, örneğin, çocukları ister doğrudan ister dolaylı biçimde etkilesin, halen yürürlükte olan veya önerilen yasalar veya politikalar, idari tasarruflar ve yargı kararları yer almaktadır.

Madde 6: Çocuğun temel yaşam hakkı ve taraf Devletlerin çocuğun yaşama ve gelişme hakkını azami ölçüde güvenceye alma yükümlülükleri. Komite, Devletlerin, “gelişmeyi” çocuğun fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini kapsayan en geniş anlamıyla, bütünlüklü bir kavram olarak yorumlamalarını beklemektedir. Uygulama önlemleri bütün çocuklar için optimum gelişimin gerçekleşmesini hedeflemelidir.

Madde 12: Çocuğun kendisini etkileyen bütün kararlarda görüşlerini ifade etme ve bu görüşlerinin dikkate alınması

hakki. Çocuğun kendi haklarının geliştirilmesinde, korunmasında ve izlenmesinde aktif bir katılımcı olarak rolüne ışık tutan bu ilke, Devletlerin Sözleşmeyi uygulamak üzere benimsedikleri bütün önlemler için geçerlidir.

Hükümetin karar alma süreçlerinin çocuklara açılması, Komitenin giderek daha çok sayıda Devletin benimsemekte olduğunu gözlemlediği olumlu bir yönelimdir. Devletlerden henüz pek azının oy verme yaşını 18'in altına çektiği göz önüne alındığında, bu hakka sahip olmayan çocukların görüşlerinin hükümet ve parlamento tarafından bilinmesi gerekliliği daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir istişarenin yararlı olabilmesi için, ilgili belgelerin ve usullerin de erişilebilir olması gerekir. Aslında çocukları "dinliyor" görünmek kolay bir iştir; çocukların görüşlerine gerekli önemin verilmesi ise gerçek bir değişimi öngörür. Çocukların söylediklerine kulak verilmesi kendi başına bir amaç olarak görülmemelidir. Bu, Devletlerin çocuklarla olan etkileşimlerinde ve çocuklar adına başlattıkları girişimlerde çocuk haklarının yaşama geçirilmesine daha da duyarlı hale gelmesinin bir aracıdır.

Bir seferlik veya örneğin Çocuk Parlamentoları gibi süreklilik temelindeki olaylar esinlendirici ve genel bilinç düzeyini artırıcı işlevler görebilir. Ancak madde 12 süreklilik taşıyan düzenlemeler öngörmektedir. Çocukların katılımları ve görüşlerinin alınması sembolik girişimler olarak kalmamalı ve temsili görüşleri yansıtmalıdır. Madde 12 (1)'de geçen "kendilerini etkileyen konular" sözü belirli çocuk gruplarının belirli konulardaki görüşlerinin belirlenmesi gerekliliğini ima eder. Sözgelimi, çocuk ceza adaleti sistemi ile belirli bir deneyimi olan çocukların bu alandaki yasal düzenlemelere ilişkin görüşlerini belirtmeleri, evlat edinilmiş çocukların bu alandaki yasal düzenlemeler ve politikalar konusundaki düşüncelerinin alınması gibi. Hükümetlerin çocuklarla doğrudan ilişki geliştirmesi, bu alanda hükümet dışı kuruluşların (HDK) ve insan hakları kuruluşlarının aracılığıyla yetinmemesi gerekir. Sözleşmenin ilk yıllarında HDK'lar çocuklarla birlikte katılımcı yolların denenmesinde öncü rol oynamışlardır; bununla birlikte, doğrudan temas, hem hükümetlerin hem de çocukların çıkarınadır.

II. Çekincelerin Gözden Geçirilmesi

13. Genel uygulama önlemleri ile ilgili rapor kılavuzlarında Komite taraf devleti, eğer koymuşsa çekincelerini yeniden gözden geçirmeye veya bunları kaldırmayı düşünüp düşünmediğini belirtmeye davet ederek işe başlamaktadır.⁷ Sözleşmeye taraf devletlerin, Sözleşmeye kabul veya onay verdiklerinde çekince koyma hakları vardır (Madde 51). Komitenin, çocuk haklarına tam ve koşulsuz saygı gösterilmesi hedefine ulaşması, ancak konulan çekincelerin geri çekilmesiyle mümkündür. Dolayısıyla Komite, raporları incelerken, konulan çekincelerin gözden geçirilip geri çekilmesini sürekli olarak tavsiye etmektedir. Herhangi bir devletin, yaptığı değerlendirme sonucunda çekincesini muhafaza etmeye karar verdiği durumlarda, Komite, bir sonraki periyodik raporda bunun gerekçelerinin tam olarak belirtilmesini istemektedir. Komite, taraf devletlerin dikkatlerini, çekincelerin gözden geçirilerek geri çekilmesini teşvik eden Dünya İnsan Hakları Konferansı kararlarına çekmektedir.⁸

14. Antlaşmalar Hukuku Üzerine Viyana Sözleşmesinin 2. maddesi “çekince”yi şöyle tanımlamaktadır: “nasıl ortaya konmuş veya adlandırılmış olursa olsun, bir devlet tarafından bir anlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken veya bir anlaşmaya taraf olurken yapılan ve söz konusu anlaşma bu devletçe uygulanırken anlaşmanın kimi hükümlerinin hukuksal sonuçlarından muaf kalmayı veya bunları değiştirmeyi öngören tek taraflı beyan.” Viyana Sözleşmesi, taraf Devletlerin, bir anlaşmayı kabul ederken veya onaylarken, “anlaşmanın hedefine ve maksadına ters düşmediği sürece” böyle çekinceler koyabileceklerini kabul eder (Madde 19).

15. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 51. maddesinin 2. paragrafı bu durumu yansıtmaktadır: “Bu Sözleşmenin hedefi ve maksadı ile bağdaşmayan çekinceler kabul edilmez.” Komite, kimi devletlerin, Madde 51 (2)’yi açıkça ihlal eden çekinceler koymalarından kaygı duymaktadır. Örneğin kimi devletler, Sözleşmenin geçerliliğinin ilgili Devletin mevcut anayasası veya mevzuatıyla sınırlı kalmasını, hatta

dinsel yasaların da bu kapsamda değerlendirilmesini önermişlerdir. Oysa, Viyana Sözleşmesinin 27. maddesine göre “bir taraf, kendi iç hukukunda yer alan hükümleri bir anlaşmayı uygulamamanın gerekçeleri olarak ileri süremez.”

16. Komite, kimi örneklerde taraf devletlerin, diğer devletler tarafından konulan kapsamlı çekincelere itirazlar yönelttiklerini kaydeder. Komite, Sözleşmeye bütün taraf devletlerin mümkün olan en ileri düzeyde saygı göstermelerini sağlayacak girişimlere yapılan katkıları takdirle karşılamaktadır.

III. Diğer Temel İnsan Hakları Belgelerinin Onaylanması

17. Komite, genel uygulama önlemlerine ilişkin görüşlerinin bir parçası olarak ve insan haklarının bölünmezliği ve birbirine bağlılığı ilkeleri ışığında, henüz bunu yapmayan taraf devletlere ısrarlı biçimde Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin İhtiyari Protokollerini (çocukların silahlı çatışmalara katılmaları ile çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili protokoller) ve ayrıca temel önem taşıyan 6 uluslararası insan hakları sözleşmesini de onaylama tavsiyesinde bulunmaktadır. Komite, taraf devletlerle olan diyalogunda, ilgili diğer uluslararası belgelerin de imzalanmasını teşvik etmektedir. Sözü edilen belgelerin tam olmayan bir listesi bu Genel Yorumun sonunda ek olarak sağlanmıştır ve Komite bu listeyi zaman zaman güncellemektedir.

IV. Yasama Alanındaki Önlemler

18. Komite, bütün iç hukukun ve ilgili idari kılavuzların Sözleşme ile tam uyum sağlamak üzere kapsamlı biçimde gözden geçirilmesinin bir yükümlülük olduğu görüşündedir. Komitenin, Sözleşme çerçevesinde yaptığı, yalnızca ilk raporların ötesinde ikinci ve üçüncü raporlara ilişkin incelemelerden edindiği deneyim, ülke ölçeğindeki gözden geçirme sürecinin birçok örnekte başlatılmış olduğunu, ancak bu çalışmanın

daha titiz biçimde yapılması gerektiğini göstermektedir. Gözden geçirme çalışmalarında Sözleşmenin madde madde ele alınmasının ötesinde bütünlüğüyle de gözetilmesi, insan haklarının bölünmezliğinin ve birbirile ilişkisinin dikkate alınması gerekmektedir. Gene aynı gözden geçirme işlemi bir seferlik değil sürekli bir çalışma olmalı, mevcut mevzuatın yanı sıra önerilen yasalar da değerlendirilmelidir. Bu arada, gözden geçirme sürecinin ilgili hükümet birimlerindeki mekanizmalara içselleştirilmiş olmasının taşıdığı öneme ek olarak, bağımsız değerlendirmeler de yararlı olabilmektedir. Bu bağımsız değerlendirmeleri yapacaklar arasında örneğin parlamento komisyonları ve oturumları, ulusal insan hakları kuruluşları, etkilenen çocuklar ve gençler ve diğerleri yer almaktadır.

19. Taraf devletler, uygun bütün yollardan, Sözleşmenin hükümlerine kendi hukuk sistemleri içinde hukuksal geçerlilik kazandırmak durumundadırlar. Bu, birçok taraf devlet tarafından halen yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Burada özellikle önem taşıyan bir husus, “kendi kendini uygulatma” ilkesinin geçerli olduğu devletlerle, Sözleşmenin “Anayasal statü” taşıdığıının veya iç hukuka içselleştirildiğinin söylendiği devletlerde Sözleşmenin uygulanabilirlik ölçüsüne açıklık kazandırılmasıdır.

20. Komite Sözleşmenin iç hukuka yansıtılmasını memnunlukla karşılamaktadır ve esasen bu, uluslararası insan hakları belgelerinin yaşama geçirilmesinin bütün devletlerde olmasa bile kimilerinde geleneksel yoludur. İç hukuka yansıtma veya içselleştirme, Sözleşmenin hükümlerine mahkemelerde doğrudan atıfta bulunulabilmesi, bu hükümlerin yetkililer tarafından uygulanması ve iç hukuk veya genel uygulamayla çelişen bir yan olduğunda Sözleşmenin esas alınması anlamına gelir. Ancak bu içselleştirme, kendi başına, yerel hukuk veya genel uygulama dâhil ilgili bütün iç hukukun Sözleşme ile uyumlu hale getirilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Yasal düzenlemelerde herhangi bir uyuşmazlık olduğu durumlarda, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 27. maddesi uyarınca her durumda Sözleşmeye öncelik tanınması gerekir. Devletin yasama yetkilerini federal veya bölgesel yönetimlere devrettiği durumlarda

ise bu yerinden yönetimlerin de yine Sözleşme çerçevesinde yasa çıkarmalarının ve bunları etkili biçimde uygulamalarının sağlanması gerekir (ayrıca bakınız paragraf 40 ve daha sonra gelenler).

21. Kimi devletler Komiteye kendi anayasalarında hakların “herkes” için güvence altına alınmış olmasının çocukların haklarına saygı gösterilmesini sağlama açısından da yeterli olacağı görüşünü iletmışlerdir. Ancak burada asıl belirleyici olan, geçerli sayılan hakların çocuklar için gerçekten yaşama geçirilip geçirilmediği ve bu hakların doğrudan doğruya yargı alanına yansıtılıp yansıtılmayacağıdır. Komite, çocuk haklarıyla ilgili bölümlerin anayasalarda yer almasını, böylelikle Sözleşmenin temel ilkelerinin bu belgelerde de yansıma bulmasını ve Sözleşmenin temel mesajının -yetişkinlerin yanı sıra çocuklar da hak sahibidirler- vurgulanmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Ne var ki, bunlar, çocuk haklarına gerekli saygının gösterilmesini kendiliğinden sağlamamaktadır. Bu hakların eksiksiz biçimde yaşama geçirilmesi, uygun durumlarda hakların bizzat çocukların kendileri tarafından kullanılması için ek yasal düzenlemeler ve diğer önlemler gerekli olabilir.

22. Komite, iç hukukun Sözleşmenin belirlenen genel ilkelerini (maddeler 2, 3, 6 ve 12 (bakınız, yukarıdaki 12. paragraf)) yansıtmasını sağlamanın önemine özellikle dikkat çeker. Komite, Sözleşmenin ilkelerini ön plana çıkarıp vurgulayan nitelikte konsolide çocuk hakları yasalarının çıkartılmasını memnuniyetle karşılar. Bununla birlikte ve ayrıca, ilgili bütün “sektörel” yasaların (eğitim, sağlık, yargı vb. sektörlerdeki yasalar) da Sözleşmenin ilkelerini ve standartlarını tutarlı biçimde yansıtması gerekmektedir.

23. Komite, bütün taraf Devletleri, 41. madde ışığında, çocukların haklarının yaşama geçirilmesine ilişkin olup Sözleşmede yer alanlardan daha uygun ve ileri hükümler içeren yasal düzenlemeleri kendi iç hukuklarında gerçekleştirmelerini özendirir. Komite, insan haklarıyla ilgili diğer belgelerin de 18 yaşından küçüklere uygulanmasının önemini vurgular.

V. Hakların Yargı Konusu Olabilmesi

24. Tanınan hakların anlamlı olabilmesi için ihlaller karşısında etkili yaptırımlara da başvurulabilmesi gerekir. Sözleşmede zımni olarak yer alan bu gerekliliğe, temel nitelikteki diğer altı insan hakları belgesinde de sürekli atıfta bulunulmaktadır. Çocukların özel ve başkalarına bağımlı durumları, haklarının ihlali durumunda yasal yollara başvurmalarını özel olarak güçleştirmektedir. Dolayısıyla, taraf devletlerin, bu konuda çocuklara ve yasal temsilcilerine etkili ve çocuğa duyarlı yollar ve usuller göstermesi özellikle önem taşımaktadır. Bu alanda sağlanabilecekler arasında çocuk dostu enformasyon hizmetleri, tavsiye mekanizmaları, tanıtım-savunu, kendi kendini savunma imkânları, bağımsız şikâyet mekanizmalarına erişim ve gerekli hukuksal ve diğer yardımları sağlayabilecek mahkemeler bulunmaktadır. Hakların ihlal edildiğinin belirlendiği durumlarda mağduriyet tazminat dahil olmak üzere etkili biçimde telafi edilmeli ve gerektiğinde 39. maddede öngörülen fiziksel ve psikolojik tedavi, rehabilitasyon ve toplumla yeniden bütünleştirme sağlanmalıdır.

25. Yukarıda 6. paragrafta da değinildiği gibi, Komite, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla birlikte medeni ve siyasal hakların da yargısal özellikler taşıdığıın kabul edilmesine önem verir. İç hukukta yer alan hakların, uymama durumlarında etkili tazminat sağlanmasına imkân verecek biçimde ve ayrıntıda yapılması önem taşımaktadır.

VI. İdari ve Diğer Önlemler

26. Komitenin tek tek bütün taraf devletlere Sözleşmenin etkili biçimde uygulanması için yapması gerekenleri ayrıntılı biçimde açıklaması mümkün değildir. Bununla birlikte, gerek taraf Devletlerin raporlarının incelenmesiyle, gerekse BM ve BM ile ilgili kuruluşlar, HDK'lar ve diğer yetkili organlarla yapılan görüşmelerle ortaya çıkan on yıllık deneyim taraf Devletler için temel birtakım tavsiyelerde bulunulmasına imkân vermektedir.

27. Komite, Sözleşmenin etkili biçimde uygulanmasının, gözle görünür bir sektörler arası eşgüdümü gerektirdiği kanısındadır. Böylece çocuk hakları tüm hükümet birimlerinde, yönetimin farklı kademelerinde, hükümetle sivil toplum arasında -özellikle çocukların ve gençlerin kendileri dâhil olmak üzere- tanınacak ve yaşama geçirilecektir. Her yerde, çocukların yaşamları ve haklarından yararlanabilme düzeyleri çeşitli hükümet birimleriyle birlikte diğer resmi ve yarı resmi organlar tarafından etkilenmektedir. Gerçekten de, çalışmaları çocuklar üzerinde doğrudan veya dolaylı biçimde hiç etkili olmayan pek az yönetim birimi vardır veya hiç yoktur. Gerekli olan, uygulamanın titiz biçimde izlenmesi ve bu izlemenin her kademedeki yönetim birimine içselleştirilmesidir. Bunun yanı sıra, ulusal insan hakları kuruluşlarının, HDK'ların ve diğerlerinin bağımsız izleme çalışmaları da gereklidir.

A. Sözleşmeye Dayanan Kapsamlı Bir Ulusal Strateji Geliştirilmesi

28. Hükümet bir bütün olarak ve her kademedeki çocuk haklarını geliştirme ve bu haklara saygı gösterilmesini sağlama kararlılığında ise, temelini Sözleşmede bulan birleştirici, kapsamlı ve hakları temel alan bir ulusal strateji doğrultusunda çalışmalıdır.

29. Komite, Sözleşme temelinde çocuklara yönelik kapsamlı ulusal stratejilerin veya eylem planlarının hazırlanmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Komite, taraf devletlerden, kendi ulusal stratejilerini geliştirirken veya gözden geçirirken, Komitenin periyodik raporlara ilişkin olarak dile getirdiği tavsiyeleri dikkate almalarını beklemektedir. Bu stratejilerin etkili olabilmesi için, bunların bütün çocuklara ve Sözleşmede tanınan bütün haklara ilişkin olmaları gerekir. Stratejilerin, çocuklar ve gençler ve onlarla birlikte yaşayıp birlikte çalışan kişilerle istişare süreçleri sonucunda geliştirilmeleri gerekir. Yukarıda da değinildiği gibi (12. paragraf), çocuklarla bu alanda anlamlı bir istişare, salt çocuklara yetişkinlerin başlattıkları süreçlere erişim sağlamanın ötesinde, çocuklara duyarlı özel materyalleri ve süreçleri gerektirir.

30. Marjinalleşmiş ve dezavantajlı konumdaki çocukların belirlenmesine ve bunlara öncelik tanınmasına özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Sözleşmede yer alan ayırım gözetmeme ilkesi,

Sözleşmede güvence altına alınan bütün hakların, taraf devletlerin kendi egemenlik alanlarındaki bütün çocuklar için tanınmasını öngörür. Yukarıda da değinildiği gibi (12. paragraf) ayırım gözetmeme ilkesi, ayrımcılığı azaltmaya yönelik özel önlemler alınmasını dışlamaz.

31. Stratejiye otorite kazandırmak için, yönetimin en üst düzeyinde onay ve benimseme gerekir. Ayrıca, bu konular ulusal kalkınma planlaması ile ilişkilendirilmeli ve ulusal bütçeye dahil edilmelidir; aksi takdirde strateji, temel karar alma süreçleri dışında marjinal bir konumda kalabilir.

32. Geliştirilen strateji salt iyi niyet ifadelerinden ibaret olmamalı, çocukların haklarının tüm ülkede yaşama geçirilmesini sağlayacak sürdürülebilir bir süreci öngörmelidir; strateji, politika ve ilke açıklamalarının ötesine geçerek, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasal hakların eksiksiz biçimde bütün çocuklara tanınmasını sağlayacak gerçek ve erişilebilir hedefler koymalıdır. Kapsamlı bir ulusal strateji, sektörler bazındaki, örneğin sağlık ve eğitim sektörlerindeki ulusal eylem planlarında geliştirilebilir; buralarda somut amaçlar, uygulama önlemleri, insani ve mali kaynakların tahsisi gibi konular ele alınabilir. Geliştirilen strateji kaçınılmaz olarak birtakım öncelikler belirleyecektir; bununla birlikte, taraf devletlerin Sözleşme ile altına girdikleri yükümlülükler hiçbir biçimde ihmal edilmemeli ve hafife alınmamalıdır. Geliştirilen stratejiler için, insani ve mali anlamda gerekli kaynaklar da tahsis edilmelidir.

33. Bir ulusal strateji geliştirilmesi bir seferde yapıp tamamlanacak bir çalışma değildir. Hazırlanan strateji hükümetin çeşitli organlarına ve çocuklar dâhil genel kamuoyuna yaygın biçimde dağıtılmalıdır (gerektiğinde çocukların kolay anlayabileceği biçimde sadeleştirilmiş bir biçimde hazırlanmış ve çeşitli dillere çevrilmiş versiyonlarıyla). Bu stratejide, izleme ve sürekli yeniden değerlendirme, düzenli güncelleme ve gerek parlamentoya gerekse kamuoyuna sunulacak periyodik raporlar için gerekli düzenlemeler yapılmış olmalıdır.

34. Devletlerin 1990 yılında yapılan ilk Çocuklar için Dünya Zirvesinin ardından hazırlamaya özendirildikleri “ulusal eylem planları”, Zirveye katılan devletlerin özel taahhütlerine ilişkindi.⁹ İnsan Hakları Dünya

Konferansının kabul ettiği 1993 Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı, Devletlere, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi kendi ulusal insan hakları eylem programlarına dahil etmeleri çağrısında bulunmuştur.¹⁰

35. 2002 yılında yapılan BM Genel Kurulu özel çocuk oturumunun sonuç belgesi taraf devletlere ayrıca “ivedilikle, mümkünse 2003 yılı sonuna kadar, somut, zamana bağlı ve ölçülebilir hedefler içeren ulusal ve gerektiğinde bölgesel eylem planları hazırlama” yükümlülüğü getirmektedir.¹¹ Komite, devletlerin özel oturumda belirlenen ve oturumun sonuç belgesi olan Çocuklar İçin Uygun Bir Dünya metninde yer alan amaç ve hedeflere ulaşma taahhüdünde bulunmalarını memnunnlukla karşılar. Ancak Komite, küresel toplantılarda yapılan taahhütlerin taraf devletlerin Sözleşme altındaki yasal yükümlülüklerini hiçbir biçimde azaltmayacağını vurgulamak ister. Benzer biçimde, özel oturumun sonucunda geliştirilen özel eylem planları da, Sözleşmenin uygulanmasına yönelik kapsamlı bir strateji geliştirme gerekliliğini azaltmaz. Devletler, 2002 yılı özel oturumunun ve ilgili diğer küresel konferansların sonuçlarını, bir bütün olarak Sözleşmenin uygulanma stratejisine bütünleştirmelidirler.

36. Sonuç belgesi taraf devletleri ayrıca “Çocuk Hakları Komitesine sundukları raporlarda bu Eylem Planının uygulanması için alınan önlemler ve elde edilen sonuçlara ilişkin bilgilere de yer vermeye” özendirmektedir.¹² Komite, bu öneriyi benimsemektedir; Komite, özel oturumda yapılan taahhütlerin gerçekleştirilmesi yolundaki ilerlemeleri izleyecek ve Sözleşme çerçevesinde verilmesi gereken periyodik raporlara ilişkin kılavuzlarda yapacağı değişikliklerle bu konuda daha fazla yol göstericilik yapacaktır.

B. Çocuk Haklarının Yaşama Geçirilmesinde Eşgüdüm

37. Komite taraf devletlerin raporlarını incelerken, hemen her durumda hükümetin daha etkili bir uygulama için eşgüdümü artırması gerektiğini tavsiye etmiştir; burada kastedilen, merkezi hükümet birimleri, farklı iller ve bölgeler, hükümetin merkezi ve diğer kademeleri, hükümetle sivil toplum arasındaki eşgüdümdür. Eşgüdümünden amaçlanan, devletin egemenlik alanı içindeki bütün

çocuklar için Sözleşmenin getirdiği ilkelere ve haklara saygı gösterilmesini; Sözleşmenin kabulü veya onaylanması ile gelen yükümlülüklerin yalnızca çocuklar üzerinde önemli etkileri olan – örneğin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, vb. – büyük ölçekli birimler tarafından değil, örneğin finansman, planlama, istihdam ve savunma gibi diğer alanlar tarafından ve her kademedede kabul edilmesini sağlamaktır.

38. Komite, Sözleşme temelindeki bir organ olma kimliğiyle, taraf devletlerde geçerli olan ve birbirine göre büyük farklılıklar gösteren yönetim sistemleri için ayrıntılı düzenlemeler içeren reçeteler sunmanın uygun olmayacağı kanısındadır. Eşgüdümü etkili biçimde sağlamanın resmi ve gayri resmi birçok yolu vardır; örneğin, çocuklar için bakanlıklar arası veya birimler arası komitelerin oluşturulması gibi. Komite, halen böyle yapmamışlarsa, taraf devletlerin yönetim mekanizmalarını Sözleşmenin uygulanmasını sağlama gözüyle de değerlendirmelerini ve bunu yaparken genel ilkeleri içerdği belirlenen dört maddeyi özellikle dikkate almalarını tavsiye eder (bakınız yukarıda paragraf 12).

39. Taraf devletlerin çoğu, uygulamanın eşgüdümü ve bir çocuk politikası geliştirmek üzere hükümetin merkezine yakın özel bir bölüm veya birim, kimi durumlarda da Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa veya Kabineye bağlı bir daire oluşturmuşlardır. Yukarıda da değinildiği gibi, hükümetin bütün birimlerinin faaliyetleri çocukların yaşamlarını etkilemektedir. Çocuklara yönelik bütün hizmetlerin sorumluluğunu tek bir bölümde toplamak pratik bir yol değildir ve böyle bir yol tutturulması çocukların Hükümette daha da marjinalleşmeleri tehlikesini içerir. Buna karşılık, üst düzeyde yetki tanınması durumunda, örneğin doğrudan Başbakanı, Cumhurbaşkanına veya çocuklarla ilgili bir Kabine Kuruluna karşı sorumlu özel bir birim oluşturulması, çocukların hükümet tarafından daha görünür kılınmalarına ve çocukların haklarına her kademedede gerekli saygının sağlanması yönündeki eşgüdüm çabalarına yardımcı olabilir. Böyle bir birim, kapsamlı bir çocuk stratejisi geliştirilmesi, bu stratejinin uygulanmasının izlenmesi ve Sözleşme çerçevesinde verilecek raporlarda eşgüdüm sağlanması gibi sorumlulukları üstlenebilir.

C. Ademi Merkeziyetçilik, Federalleşme ve Yetki Devri

40. Komite, yetki devri yoluyla yönetimde merkeziyetçilikten uzaklaşılmasının, taraf devlet hükümetinin, idari yapılanma ne olursa olsun kendi egemenlik alanındaki bütün çocuklara yönelik yükümlülüklerini yerine getirme sorumluluğunu azaltmayacağını birçok taraf devlete vurgulamıştır.

41. Komite, Sözleşmeyi kabul eden veya onaylayan her taraf devletin, Sözleşmeyi kendi egemenlik alanına giren bütün topraklarda ve her koşulda eksiksiz biçimde uygulama yükümlülüğü altında olduğunu sürekli tekrarlamaktadır. Herhangi bir yetki devri durumunda taraf devletler, devredilen yetkilerle birlikte Sözleşmenin getirdiği sorumlulukların gereğince yerine getirilmesini sağlayacak gerekli mali, insani ve diğer kaynakların da devredilmesini sağlamak durumundadırlar. Taraf devletlerin hükümetleri, kendilerine yetki devredilen idarelerin veya yerel yetkililerin Sözleşmeye tam olarak uymalarını sağlayıcı yetkileri ellerinde tutmalı, Sözleşmenin kendi egemenlik alanları içinde ayırım gözetmeksizin bütün çocuklar için uygulanmasını sağlayacak kalıcı izleme mekanizmaları oluşturmalıdırlar. Ayrıca, merkeziyetçilikten uzaklaşılması veya yetki devrinin, Sözleşmenin getirdiği haklardan yararlanma açısından farklı bölgelerdeki çocuklar arasında farklılık yaratmamasını sağlayacak güvenceler de getirilmelidir.

D. Özelleştirme

42. Hizmetlerin özelleştirilmesi sürecinin, çocuk haklarının tanınması ve yaşama geçirilmesi açısından ciddi etkileri olabilir. Komite, 2002 yılında yayınlanan Genel Yorumun konusu olarak "Hizmet sunucusu olarak özel sektör ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesindeki rolü" başlığına ayırmıştır. Burada özel sektör olarak tanımlananlar ticari kuruluşlar, HDK'lar ve kâr amacı gütsünler gütmesinler diğer dernek ve kuruluşlardır. Komite, bu Genel Tartışma Günlerinin ardından, taraf Devletlerin dikkatini çekmek istediği ayrıntılı tavsiyeler belirlemiştir.¹³

43. Komite, Sözleşmeye taraf devletlerin çocukların haklarına Sözleşmede belirtildiği gibi saygı gösterme ve bu hakları güvence altına

alma açısından hukuksal yükümlülük altında olduklarını bir kez daha vurgular. Bu yükümlülükler arasında, Devlet dışı hizmet sunucuların Sözleşme hükümlerine göre hareket etmelerini sağlamak ve böylece bu kesimlere dolaylı yükümlülük getirmek de yer almaktadır.

44. Komite, özel sektöre hizmet sunma, kurum işletme ve benzeri imkânlar sağlanmasının, Devletlerin, kendi egemenlik alanı içindeki bütün çocukların Sözleşmeden yararlanmasını sağlama yükümlülüğünü hiçbir biçimde azaltmadığını vurgulamak ister (maddeler 2 (1) ve 3 (2)). Madde 3 (1), ister özel ister kamusal kesimden kaynaklansın, çocuklarla ilgili bütün eylemlerde çocuğun yüksek yararının en başta gözetileceği hükmünü getirir. Madde 3 (3) ise, yetkili organların (gerekli yasal yetkiye sahip olanların) özellikle sağlıkla ilgili alanlarda personel sayısı ve niteliği bakımından uygun standartları belirlemelerini öngörür. Bu da, Sözleşmeye uyum açısından titiz bir denetimi gerektirir. Komite, Devlet olsun Devlet dışı olsun bütün hizmet sunanların Sözleşmeye saygı göstermelerini sağlayacak kalıcı izleme mekanizmaları oluşturmasını önerir.

E. Uygulamanın İzlenmesi – Çocuk Etki Analizinin ve Değerlendirmesinin Gerekliliği

45. Çocuklarla ilgili bütün eylemlerde çocuğun yüksek yararının en başta gözetilmesi (madde 3 (1)) ve Sözleşmenin hükümlerine yasama, politika geliştirme ve her kademedeki hizmet sunumunda saygı gösterilmesi, süreklilik temelinde çocuğa etkisinin belirlenmesi (önerilen herhangi bir yasanın, politikanın veya bütçenin çocuklar ve haklarından yararlanma durumları üzerindeki olası etkileri) ve çocuk etki değerlendirmesini (uygulamanın fiili etkilerinin değerlendirilmesi) gerektirmektedir. Bu belirleme ve değerlendirme süreçlerinin, politikalar geliştirilirken mümkün olan en kısa sürede bütün kademelerde hükümete içselleştirilmesi gerekmektedir.

46. Kendi kendini izleme ve değerlendirme hükümetlerin yükümlülükleri arasındadır. Ancak Komite, uygulamada alınan mesafenin örneğin meclis komisyonları, HDK'lar, akademik kurumlar, profesyonel örgütler, gençlik grupları ve bağımsız insan hakları

kuruluşları tarafından bağımsız biçimde izlenmesinin de büyük önem taşıdığı görüşündedir (bkz. aşağıdaki paragraf 65).

47. Komite, resmi etki analizleri hazırlanarak bunların parlamentoya ve/veya kamuoyuna sunulmasını öngören yasal düzenlemeleri benimseyen taraf devletlere teşekkür eder. Taraf devletlerden her biri madde 3 (1) ile nasıl uyum sağlanabileceğini düşünmeli ve bunu çocukların geliştirilecek politikalara daha fazla dâhil edilmelerini ve haklarına daha fazla duyarlı davranılmasını sağlayacak biçimde gerçekleştirmelidir.

F. Veri Toplama ve Analizi ve Gösterge Geliştirilmesi

48. Hakların gerçekleştirilmesinde ayrımcı ve/veya eşitsiz yönlerin belirlenmesine imkân tanıyacak biçimde ayrıştırılmış yeterli ve güvenilir verilerin toplanması uygulamanın temel bir bileşeni oluşturur. Komite, taraf devletlere, verilerin 18 yaşına kadar bütün çocukları kapsamaması gerektiğini hatırlatır. Veri toplama çalışması ayrıca egemenlik alanı içinde eşgüdümüne kavuşturulmalı, ülke ölçeğinde uygulanabilir göstergeler geliştirilmelidir. Devletler, ilgili araştırma enstitüleri ile bu alanda işbirliği yapmalı, nicel ve nitel araştırmalarla uygulamada ne kadar yol alındığının eksiksiz bir tablosunu çıkarmayı hedeflemelidirler. Periyodik raporlar kılavuzu Sözleşmenin bütün alanlarını kapsayan ayrıntılı ve ayrıştırılmış istatistiklerin ve diğer bilgilerin toplanmasını öngörmektedir. Burada önemli olan yalnızca etkili bir veri toplama sistemi oluşturulmasıyla yetinilmemesi, toplanan verilerin, uygulamada ne kadar yol alındığını değerlendirmek, sorunları belirlemek ve çocuklara ilişkin her tür politikaya girdi sağlamak üzere kullanılmasıdır. Değerlendirme, Sözleşme ile güvence altına alınan bütün haklara ilişkin göstergelerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

49. Komite, çocuk haklarının durumu ile ilgili yıllık kapsamlı raporlar hazırlayıp bunları kendi egemenlik alanları içinde yaygın biçimde dağıtan devletlere teşekkür eder. Bu tür raporların, parlamento dâhil çeşitli mekânlarda yaygın biçimde görüşülüp tartışılması, uygulamalara daha geniş katılım sağlanması açısından yarar sağlayabilir. Çocuk

dostu versiyonlar dâhil yapılacak çeviriler, çocukların ve azınlık grupların da bu sürece dâhil edilmeleri açısından gereklidir.

50. Komite, birçok durumda, haklarının tam olarak tanınıp yaşama geçirilip geçirilmediği konusunda söz söyleyebilecek kişilerin çocukların kendileri olduğunu vurgulamak ister. Çocuklarla görüşülmesi ve çocuklardan araştırmacı olarak yararlanılması (gerekli güvenlik önlemleri ile birlikte), medeni haklarının, bu arada örneğin görüşlerine başvurulması ve bu görüşlerin dikkate alınmasını öngören yaşamsal önemdeki 12. maddenin ailede, okullarda ve başka yerlerde ne ölçüde dikkate alındığını ortaya çıkarmanın en iyi yoludur.

G. Çocukların Bütçelerde Görünür Kılınması

51. Komite, gerek raporlamalara dair kılavuzlarında, gerekse taraf devletlerin raporları üzerinde yaptığı incelemelerde, ulusal ve diğer bütçelerde çocuklar için ayrılan kaynakların belirlenmesine ve değerlendirilmesine özel olarak dikkat göstermiştir.¹⁴ Sosyal sektöre ayrılan, sosyal sektör içinde de doğrudan veya dolaylı biçimde çocuklara tahsis edilen ulusal ve diğer bütçe kaynaklarını oran olarak belirleyemediği sürece, hiçbir devletin, madde 4'e göre çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel hakları için "eldeki kaynakların maksimum düzeyde kullanıldığını" söylemesi mümkün olmayacaktır. Kimi devletler, ulusal bütçelerin bu yoldan analizinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Diğerleri ise bunu yaptıkları gibi yıllık çocuk bütçeleri de yayınlamışlardır. Komitenin, ekonomik ve sosyal planlamanın, karar almanın ve bütçe kararlarının, başta marjinal ve güç durumdakiler olmak üzere çocukların ekonomik politikaların veya finansal krizlerin olumsuz etkilerinden korunması adına ve çocuğun yüksek yararı gözetilerek belirlenmesi için her kademede hangi önlemlerin alındığını bilmesi gerekmektedir.

52. Ekonomik politikaların çocuklar üzerindeki etkilerinin hiçbir zaman yansız olmayacağını vurgulayan Komite, yapısal uyum programlarının ve piyasa ekonomisine geçiş süreçlerinin genellikle çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden derin kaygı duymaktadır. Madde 4'te yer alan uygulama görevleri ve Sözleşmenin diğer hükümleri, çocukların

ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının korunması açısından, bu tür değişiklik ve uyum çabalarının sonuçlarının titizlikle incelenmesini gerektirmektedir.

H. Eğitim ve Kapasite Geliştirme

53. Komite, devletlerin uygulama sürecinde yer alan bütün kesimlerin -hükümet yetkilileri, parlamenterler ve yargı organlarındakiler- ayrıca çocuklar için ve onlarla birlikte çalışanların kapasitesinin geliştirilmesi ve bu kesimlerin eğitimi bakımından üstlendikleri yükümlülükleri hatırlatmak ister. Anılan kesimler arasında, örneğin topluluk liderleri ve dini liderler, öğretmenler, sosyal çalışma uzmanları, diğer profesyoneller, çocukların yerleştirildikleri gözetim ve bakım kurumlarında çalışanlar, güvenlik güçleri, silahlı kuvvetler, barış gücü, medya ve başkaları yer almaktadır. Eğitimin sistematik ve sürekli – başlangıç eğitimi ve yeniden eğitim- olması gerekmektedir. Eğitimin amacı, insan haklarına sahip kişiler olarak çocukların durumunun vurgulanması, Sözleşmeye ilişkin bilgi ve kavrayışın geliştirilmesi ve Sözleşmede yer alan bütün hükümlere aktif saygı gösterilmesinin sağlanmasıdır. Komite, Sözleşmenin, mesleki eğitim müfredatına, davranış kurallarına ve her düzeydeki müfredata yansıtılmasını beklemektedir. İnsan haklarının kavranması ve buna ilişkin bilgiler, okul müfredatı ve diğer yollardan hiç kuşkusuz çocuklar arasında da geliştirilmelidir (ayrıca bakınız aşağıda paragraf 69 ve Komitenin eğitimin amaçlarıyla ilgili 1. Genel Yorumu (2001)).

54. Komitenin periyodik raporlar kılavuzu eğitimin birçok yönünden söz etmektedir ve bunların arasında bütün çocukların haklarından yararlanabilmeleri açısından büyük gereklilik taşıyan uzmanlık eğitimi de yer almaktadır. Sözleşme, giriş bölümünde ve birçok maddesinde ailenin önemine vurgu yapmaktadır. Çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik girişimlerin ana babalığa hazırlık ve ana baba eğitimine içselleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

55. Eğitimin etkililiği periyodik olarak değerlendirmeye tabi tutulmalı, bu değerlendirmede yalnızca Sözleşme ve içerdiği hükümler ile ilgili bilgiler değil, çocukların haklarından fiilen yararlanabilmelerini

sağlayacak tutum ve uygulamaların yerleştirilmesine yönelik katkılar da ele alınmalıdır.

I. Sivil Toplumla İşbirliği

56. Uygulama, taraf devletlere ait bir yükümlülüktür; ancak bu yükümlülüğün yerine getirilmesine çocukların kendileri dâhil toplumun bütün kesimlerinin katılması gerekir. Komite, çocukların haklarına saygı gösterilmesinin ve bu hakların güvence altına alınmasının, devleti ve devlet tarafından denetlenen hizmetlerle kurumları aşip çocukları, ana babaları ve daha geniş anlamda aileyi, diğer yetişkinleri ve devlet dışındaki hizmetleri ve kuruluşları da kapsaması gerektiğini kabul etmektedir. Komite, örneğin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin, erişilebilir en yüksek sağlık standardı ile ilgili 14 sayılı Genel Yorumunun (2000) 42. paragrafında yer alan şu görüşe katılmaktadır: “Sözleşmenin tarafları yalnızca devletlerdir ve uyma yükümlülüğü de son durumda onlara aittir; bununla birlikte, toplumun bütün üyeleri -kişiler, sağlık görevlileri, aileler, yerel topluluklar, hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve ticari şirketler- sağlık hakkının gerçekleşmesine ilişkin sorumluluklara sahiptir. Dolayısıyla, taraf Devletlerin bu sorumlulukların yerine getirilmesini sağlayıcı ortamlar yaratmaları gerekir.”

57. Sözleşmenin 12. maddesi, daha önce de vurgulandığı gibi (12. paragrafa bakınız) kendilerini ilgilendiren bütün meselelerde çocukların görüşlerinin dikkate alınmasına gerekli önemin verilmesini gerektirir ve bunun içinde “onların” sözleşmelerinin yaşama geçirilmesine ilişkin hususlar da yer almaktadır.

58. Devlet, bunların özerkliklerine gerekli saygıyı gösterirken, HDK'larla en geniş anlamda ortak mesai yürütmek durumundadır. Ortak mesai yapılacak HDK'lar arasında insan hakları alanında faaliyet gösterenler, çocukların ve gençlerin başını çektikleri kuruluşlar, gençlik grupları, ana babalar ve ailelerin oluşturdukları gruplar, dini (inanç) grupları, akademik kurumlar ve meslek örgütleri yer almaktadır. HDK'lar Sözleşmenin hazırlanmasında çok önemli bir rol oynamışlardır

ve bu kesimlerin uygulama sürecine dâhil olmaları da temel önem taşımaktadır.

59. Komite, çocukların insan haklarının geliştirilmesine, korunmasına ve izlenmesine yönelik çalışmalar yapmak üzere oluşturulan HDK koalisyonlarını ve ittifaklarını memnuniyetle karşılar ve Hükümetlere bu tür koalisyonlara ve oluşumlara buyurucu olmayan destek sağlamaları, onlarla olumlu resmi ve gayri resmi ilişkiler geliştirmeleri tavsiyesinde bulunur. HDK'ların, Madde 45 (a) çerçevesindeki "yetkili organlar" olarak Sözleşme ile ilgili raporlar hazırlamaları birçok durumda uygulama ve rapor süreçlerine gerçek anlamda ivme kazandırmıştır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin HDK Grubu, rapor süreci ve Komitenin çalışmalarının diğer yönleri üzerinde son derece olumlu, güçlü ve destekleyici bir etki yaratmıştır. Komite, hazırladığı rapor kılavuzlarında rapor hazırlama sürecinin "halkın katılımını ve hükümet politikalarının kamuoyu tarafından izlenip denetlenmesini özendirip kolaylaştırması gerektiğini" vurgulamaktadır.¹⁵ Bu uygulama sürecinde medya çok değerli bir ortak olabilir (ayrıca bakınız paragraf 70).

J. Uluslararası İşbirliği

60. Madde 4, Sözleşmenin uygulanmasının dünya devletleri açısından işbirliğine dayalı bir çalışma olduğunu vurgular. Gerek bu madde gerekse Sözleşmedeki diğer maddeler uluslararası işbirliği gereksinimini vurgular.¹⁶ Birleşmiş Milletler Şartı (maddeler 55 ve 56) uluslararası plandaki ekonomik ve sosyal işbirliğinin amaçlarını belirler ve BM üyeleri bu Şart çerçevesinde "Kuruluşla ortak olarak ve ayrı ayrı" bu amaçları gerçekleştirecek girişimlerde bulunmayı taahhüt ederler. Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesinde ve BM Genel Kurulu özel çocuk oturumu dâhil diğer küresel toplantılarda devletler, özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılması için uluslararası işbirliği taahhüdünde bulunmuşlardır.

61. Komite, taraf devletlere şu tavsiyede bulunur: Sözleşme, çocuklarla doğrudan veya dolaylı ilgili uluslararası kalkınma yardımları için bir çerçeve olarak kabul edilmeli ve donör durumundaki devletlerin programları

hakları temel almalıdır. Komite, devletlerden, gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 0.7'sinin uluslararası kalkınma yardımları için ayrılması yolundaki BM hedefi dâhil olmak üzere, üzerinde uluslararası mutabakata varılmış hedefleri gerçekleştirmelerini talep eder. Bu hedef, diğer hedeflerle birlikte, 2002 Uluslararası Kalkınma Finansmanı Konferansının bir uzantısı olan Monterrey Mutabakatında da yer almaktadır.¹⁷ Komite, uluslararası fonlar ve yardımlardan yararlanan Devletleri bu yardımların önemli bir bölümünü özel olarak çocuklara ayırmaya özendirir. Komite, taraf Devletlerden, sağlanan uluslararası desteğin özel olarak çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için ayrılan miktarını ve oranını yıllık temelde belirlemelerini bekler.

62. Komite, kaliteli temel hizmetlere herkesin süreklilik temelinde ulaşabilmesini geliştirmekte olan ve donör devletlerin ortak sorumluluğunda bir hedef olarak gören 20/20 girişimini ve amaçlarını benimsemektedir. Komite bu konuda belirli bir hususa dikkat çekmek ister: Bu alandaki ilerlemeleri değerlendirmek amacıyla yapılan uluslararası toplantılarda varılan sonuçlara göre, ek kaynaklar tahsis edilmedikçe ve bu kaynaklar daha etkin biçimde kullanılmadıkça birçok devlet temel ekonomik ve sosyal hakları yaşama geçirmekte zorlanacaktır. Komite, en ağır dış borç yükü altında olan ülkelerde Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (Poverty Reduction Strategy Paper) (PRSP) doğrultusunda yoksulluğun azaltılması adına verilen uğraşlara dikkat çeker ve bu uğraşları destekler. PRSP'ler, binyıl kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik, başını ülkelerin çektikleri merkezi bir strateji olarak, çocuk hakları üzerinde de odaklanmalıdır. Komite, hükümetlerden, donörlerden ve sivil toplumdan, PRSP'lerin hazırlanması sırasında çocuklara öncelik tanınması ve kalkınmaya sektör kapsamında yaklaşımlar (SWAP – sectorwise approaches to development) geliştirilmesi için çaba göstermelerini beklemektedir. Gerek PRSP'ler gerekse SWAP'lar çocuk haklarına ilişkin temel ilkeleri yansıtmalı; bütüncül ve çocuk merkezli bir yaklaşımla çocukları hak sahibi kişiler olarak tanımalı ve çocuklar açısından anlamlı kalkınma amaç ve hedeflerini içermelidir.

63. Komite devletleri, Sözleşmenin yaşama geçirilmesinde

gerektiğinde teknik yardım almaya ve sağlamaya özendirir. BM Çocuk Fonu (UNICEF), İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve diğer BM kuruluşları uygulamanın birçok yönüne ilişkin teknik yardım sunabilecek konumdadırlar. Taraf devletlerin, Sözleşme kapsamında verecekleri raporlarda bu tür teknik yardımlara duydukları ilgiyi de belirtmeleri yerinde olacaktır.

64. BM'ye bağlı ve ilgili bütün kuruluşlar, uluslararası işbirliği ve teknik yardımlarda Sözleşmeyi kılavuz almalı ve çocuk haklarını kendi etkinliklerine içselleştirmelidirler. Bu kuruluşlar, kendi nüfuz alanları içinde, yapılacak uluslararası işbirliğinin, taraf devletlerin Sözleşme altındaki yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaya yönelik olmasına çalışmalıdırlar. Benzer biçimde, Dünya Bankası Grubu, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü de, uluslararası işbirliği ve ekonomik kalkınma ile ilgili etkinliklerinin çocukların yararına öncelik tanınmasını ve Sözleşmenin eksiksiz biçimde yaşama geçirilmesini hedef almasını sağlamalıdırlar.

K. Bağımsız İnsan Hakları Kurumları

65. Komite, "Çocuk haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde bağımsız insan hakları kurumlarının rolü" başlıklı 2. Genel Yorumunda (2002), bu tür kuruluşların oluşturulmasını "taraf devletlerin Sözleşmenin onaylanmasıyla birlikte ortaya çıkan uygulama ve çocuk haklarını evrensel ölçekte geliştirme yükümlülükleri kapsamında gördüğünü" belirtmiştir. Bağımsız insan hakları kuruluşları, çocuklara yönelik etkili hükümet yapılanmalarını tamamlayıcı niteliktedir ve bu kuruluşların temel özellikleri bağımsızlıklarıdır. "Ulusal insan hakları kuruluşlarının rolü, Devletin Sözleşmeye uyumunu ve uygulamada aldığı mesafeyi bağımsız biçimde izlemek ve çocuk haklarına tam saygı duyulmasını sağlamak için çaba göstermektir. Bu rol ilgili kuruluşların çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi adına projeler hazırlamalarını gerektirebilirken, Hükümet bundan hareketle izleme görevini ulusal kuruluşlara devretme yoluna gitmemelidir. Kuruluşların kendi gündemlerini ve etkinliklerini belirlemede bütünüyle serbest davranmaları temel önemdedir."¹⁸ Genel Yorum 2, çocuklara

yönelik bağımsız insan hakları kuruluşlarının oluşturulmalarına ve çalışmalarına ilişkin ayrıntılı kılavuzlar içermektedir.

Madde 42: Sözleşmenin yetişkinler ve çocuklar tarafından bilinirliğinin sağlanması

“Taraflar devletler, Sözleşmenin ilkelerinin ve hükümlerinin yetişkinler ve çocuklar tarafından bilinmesini sağlamak üzere uygun ve aktif yollardan harekete geçmeyi taahhüt ederler.”

66. Bireylerin, haklarının neler olduğunu bilmeleri gerekir. Bütün toplumlarda olmasa bile çoğunda, geleneksel olarak çocuklar hak sahibi kişiler olarak görülmemektedir. Dolayısıyla, Sözleşmenin 42inci maddesinin özel önemi vardır. Çocukların çevresindeki yetişkinlerin, ana babaların ve diğer aile üyelerinin, öğretmenlerin ve bakıcıların Sözleşmenin ne anlamlar taşıdığını, çocukların başkalarıyla aynı haklara sahip kişiler olarak tanınmaları gerektiğini bilmemeleri durumunda, Sözleşmede yer alan hakların çocuklar açısından yaşama geçirilmesi uzak bir olasılık olarak kalacaktır.

67. Komite, devletlerin, Sözleşmeye ilişkin bilgileri toplumda geniş biçimde yaygınlaştırmaya yönelik kapsamlı bir strateji geliştirmelerini önerir. Bu konuda sağlanacak bilgiler arasında uygulama ve izlemeden sorumlu -hükümete dâhil veya hükümet dışı- organlarla bunlarla nasıl temasa geçileceğine ilişkin bilgiler de yer almalıdır. En temelde ise, Sözleşmenin metni bütün dillerde hazır olmalıdır. Bu arada Komite, Sözleşmenin resmi ve gayri resmi tercümelerinin OHCHR tarafından derlenmesini takdirle karşılamaktadır. Ayrıca, Sözleşmenin okuma yazma bilmeyenler tarafından da öğrenilmesini sağlayacak stratejiler geliştirilmelidir. UNICEF ve birçok ülkedeki HDK'lar, çeşitli yaşlardan çocukların anlamasını sağlamak için Sözleşmenin sadeleştirilmiş dildeki versiyonlarını hazırlamışlardır. Bu, Komitenin memnurlukla karşıladığı ve desteklediği bir çalışmadır. Bu tür çalışmalarda çocukların nerelerden yardım ve danışmanlık alabileceklerine ilişkin bilgilere de yer verilmelidir.

68. Çocukların, hakları konusunda bilgi edinmeleri gerekir ve Komite Sözleşmenin ve genel olarak insan haklarının her kademedeki

okul müfredatına içselleştirilmesine özel önem vermektedir. Komitenin “Eğitimin Amaçları” başlığını taşıyan 1. Genel Yorumu (2001) bu bağlamda değerlendirilmelidir (madde 29, para. 1). 29. maddenin 1. paragrafı, çocuğun eğitiminin “insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı geliştirilmesine” yönelik olması gerektiğini belirtmektedir. Genel Yorum şu noktanın altını çizmektedir: “İnsan hakları eğitimi, insan hakları anlaşmalarının içeriği hakkında bilgi sağlamalıdır. Ancak çocuklar insan haklarını ayrıca, evde, okulda veya topluluklarında pratikte uygulanan insan hakları standartları yoluyla da öğrenebilmelidirler. İnsan hakları eğitimi, insan hakları değerlerinin çocukların gündelik yaşamları ve deneyimlerinde yansıma bulan, kapsamlı ve yaşam boyu sürecek bir eğitim olmalıdır.”¹⁹

69. Benzer biçimde, Sözleşmenin öğrenilmesi, çocuklar için ve onlarla birlikte çalışan herkesin başlangıç ve hizmet içi eğitimine dâhil edilmelidir (bakınız yukarıda paragraf 53). Komite, taraf Devletlere, Sözleşmenin kabulünün onuncu yıldönümü vesilesiyle yaptığı toplantıda geliştirilen tavsiyeleri hatırlatmak ister. Komite, bu tavsiyelerinde, “çocuk haklarına ilişkin bilginin yaygınlaştırılması ve bilinç-duyarlılık geliştirme çalışmalarının, salt ders vermenin ötesinde bir sosyal değişim, etkileşim ve diyalog süreci olarak kurgulandığında çok daha etkili olduğunu” belirtmektedir. Bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarına, çocuklar ve gençler dâhil toplumun bütün kesimleri katılmalıdır. Ergenler dâhil olmak üzere çocuklar, gelişme halindeki yetenekleri ölçüsünde, kendi haklarına ilişkin bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarında yer alma hakkına sahiptirler.²⁰

“Komite, çocuk haklarına ilişkin her tür eğitimle ilgili çabaların pratik ve sistematik olmasını, etkisinin ve sürekliliğinin azamiye çıkartılması açısından bu eğitimin mesleki eğitime içselleştirilmesini tavsiye eder. İnsan hakları eğitimi katılımcı yöntemler kullanılmalı ve bu alandaki profesyonelleri çocuklar ve gençlerle onların haklarını, saygınlıklarını ve öz saygılarını gözetecek biçimde etkileşime geçmelerini sağlayacak beceri ve tutumlarla donatmalıdır.”²¹

70. Medya, gerek Sözleşmenin bizzat kendisinin, gerekse buna ilişkin bilgi ve anlayışın yaygınlaştırılmasında belirleyici bir rol oynayabilir.

Komite, medyanın bu süreçte gönüllülük temelinde yer almasını özendirir. Medyanın bu yöneliminde hükümetler ve HDK'lar da rol oynayabilirler.²²

Madde 44 (6): Taraf Devletler kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlarlar.

“...taraf Devletler hazırladıkları raporları kendi ülkelerindeki kamuoyuna en geniş biçimde açıklayacaklardır.”

71. Sözleşme çerçevesindeki raporların ulusal düzeydeki uygulamada oynaması gereken önemli rolü oynaması isteniyorsa, bu raporların içeriğinin ilgili ülkedeki yetişkinler ve çocuklar tarafından bilinmesi gerekir. Rapor süreci, devletlerin çocuklara ve haklarına karşı nasıl bir tutum aldıklarının ortaya çıkması açısından özel bir fırsat oluşturur. Ancak, raporların ülke ölçeğinde yaygınlaştırılıp tartışılmaması durumunda bu sürecin çocukların yaşamları üzerinde önemli bir etki yaratması beklenemez.

72. Sözleşme, raporlarını kamuoyuna açıklamalarını taraf Devletlerden açık biçimde talep etmektedir. Bunun, söz konusu raporların Komiteye sunumuyla birlikte yapılması gerekmektedir. Raporlar gerçek anlamda erişilebilir olmalı; örneğin çeşitli dillere çevrilmeli, çocuklar ve özürülerin yararlanabilecekleri formlarda hazırlanmalıdır. İnternet bu yaygınlaştırma işine büyük ölçüde yardımcı olabilir; Hükümetlerin ve parlamenterlerin bu raporları web sayfalarına koymaları büyük yarar sağlayacaktır.

73. Komite, Devletlerden, sundukları raporlar üzerinde Sözleşme gereği yapılan incelemelerle ilgili bütün belgeleri geniş bir kesime yaymalarını talep eder. Böylece yapıcı bir tartışma ortamı yaratılabilecek, her kademedeki uygulama sürecine girdi sağlanacaktır. Özellikle, Komitenin sonuç gözlemleri çocuklar dâhil kamuoyuna geniş biçimde ulaştırılmalı ve bu gözlemler parlamentolarda geniş biçimde tartışılmalıdır. Bağımsız insan hakları kuruluşları ve HDK'lar bu geniş kapsamlı tartışmanın gerçekleşmesinde belirleyici bir rol oynayabilirler. Komitenin hükümet temsilcileri ile gerçekleştirdiği görüşmelere ilişkin özet kayıtlar, bu sürecin ve Komitenin isteklerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir ve bu belgelerin de bu nedenle yaygınlaştırılması gerekir.

Notlar

- 1 Komite, taraf devletlere, Sözleşmenin amaçları açısından çocuğun "yasalarca daha önce reşit sayılma durumları hariç 18 yaşından küçük herkes" olarak tanımlandığını hatırlatır (madde 1).
- 2 Çocuk Hakları Komitesi 1999 yılında, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmesinin onuncu yıldönümü münasebetiyle 2 günlük bir çalışma gerçekleştirdi. Genel uygulama önlemleri üzerinde odaklanan bu çalışmanın ardından Komite ayrıntılı sonuçlar ve tavsiyeler hazırladı (bakınız ÇHS/K/90, para. 291).
- 3 Sözleşmenin 44. maddesinin 1 (a) paragrafına göre Taraf Devletlerce Sunulması Gereken İlk Raporların Biçimine ve İçeriğine İlişkin Kılavuzlar, ÇHS/K/5, 15 Ekim 1991; Sözleşmenin 44. maddesinin 1 (b) paragrafına göre Taraf Devletlerce Sunulması Gereken Periyodik Raporların Biçimine ve İçeriğine İlişkin Kılavuzlar, ÇHS/K/58, 20 Kasım 1996.
- 4 İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 3 (13. oturum, 1981), Madde 2: Ülke ölçeğinde uygulama; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 3 (5. oturum, 1990), Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin mahiyeti (Sözleşme madde 2, paragraf 1); ayrıca Genel Yorum No. 9 (19. oturum, 1998), Genel yorum no.3'teki belirli noktaların detaylandırılması ve Sözleşmenin ülke içinde uygulanması. Anlaşma organlarının Genel Yorum ve tavsiyelerinden oluşan derlemeler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından düzenli olarak yayınlanmaktadır (HRI/GEN/1/Rev.6).
- 5 Genel Yorum No. 3, HRI/GEN/1/Rev.6, para. 11, s. 16.
- 6 İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 18 (1989), HRI/GEN/1/Rev.6, ss. 147 ve devamı.
- 7 Sözleşmenin 44. maddesinin 1 (b) paragrafına göre taraf devletlerce Sunulması Gereken Periyodik Raporların Biçimine ve İçeriğine İlişkin Kılavuzlar, ÇHS/K/58, 20 Kasım 1996, para. 11.
- 8 İnsan Hakları Dünya Konferansı, Viyana, 14-25 Haziran 1993, "Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı", A/CONF.157/23.
- 9 Çocuklar için Dünya Zirvesi, "Çocukların Yaşamaları, Korunmaları ve Gelişmeleri ile

İlgili Dünya Bildirgesi ve bu Bildirgenin 1990'lı Yıllarda Uygulanmasına İlişkin Eylem Planı", CF/WSC/1990/WS-001, Birleşmiş Milletler, New York, 30 Eylül 1990.

- 10 İnsan Hakları Dünya Konferansı, Viyana, 14-25 Haziran 1993, "Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı", A/CONF.157/23.
- 11 Çocuklar için Uygun bir Dünya, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu özel çocuk oturumu sonuç belgesi, 2002, para. 59.
- 12 Aynı yerde, paragraf 61 (a).
- 13 Çocuk Hakları Komitesi 31. oturum raporu, Eylül-Ekim 2002, "Hizmet sunucusu olarak özel sektör ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesindeki rolü" başlıklı Genel Tartışma Günleri, paragraflar. 630-653.
- 14 Sözleşmenin 44. maddesinin 1 (b) paragrafına göre Taraf Devletlerce Sunulması Gereken Periyodik Raporların Biçimine ve İçeriğine İlişkin Kılavuzlar, ÇHS/K/58, 20 Kasım 1996, para. 20.
- 15 Aynı yerde, para. 3.
- 16 Sözleşmenin şu maddeleri uluslararası işbirliğine açık biçimde atıfta bulunmaktadır: 7 (2); 11 (2); 17 (b); 21 (e); 22 (2); 23 (4); 24 (4); 27 (4); 28 (3); 34 ve 35.
- 17 Uluslararası Kalkınma Finansmanı Konferansı, Monterrey, Meksika, 18-22 Mart 2002 (A/Conf.198/11).
- 18 HRI/GEN/1/Rev. 6, para. 25, p. 295.
- 19 Aynı yerde, para. 15, p. 286.
- 20 Bakınız ÇHS/K/90, para. 291 (k).
- 21 Aynı yerde, para. 291 (l).
- 22 Komite 1996 yılında "Çocuklar ve medya" başlığında bir Genel Tartışma Günü yapmış ve ayrıntılı tavsiyeler benimsemiştir (bakınız ÇHS/K/57, paragraflar. 242 ve devamı.).

Ek I

İnsan Haklarıyla İlgili Diğer Temel Uluslararası Belgelerin Onaylanması

Bu Genel Yorumun 17. paragrafında da belirtildiği gibi Çocuk Hakları Komitesi genel uygulama önlemlerine ilişkin düşüncelerinin bir parçası olarak ve insan haklarının bölünmezliği ve birbirine bağlılığı ilkesinin ışığında, halen bunu yapmamış olan taraf devletlerden, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çerçevesindeki isteğe bağlı iki protokolü (çocukların silahlı çatışmalara katılmaları ve çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi) ve ayrıca temel nitelikteki 6 uluslararası insan hakları belgesini onaylamalarını ısrarla talep etmektedir. Komite, taraf devletlerle olan diyaloglarında, ilgili diğer uluslararası belgeleri onaylama konusunu da gündeme getirmektedir. Söz konusu belgelerin tam olmayan bir listesi aşağıda verilmektedir ve Komite bu listeyi zaman zaman güncelleyecektir.

- Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi İhtiyari Protokolü;
- Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, ölüm cezasının kaldırılmasıyla ilgili ikinci İhtiyari Protokol;
- Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi İhtiyari Protokolü;
- İşkence ve Zalimce, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Tavrı ve Cezalara Karşı Sözleşme İhtiyari Protokolü;
- Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme;
- ILO Zorla Çalıştırma Sözleşmesi, No. 29, 1930;
- ILO Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi No. 105, 1957;
- ILO İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi No. 138, 1973;
- ILO En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi No. 182, 1999;
- ILO Anneliğin Korunması Sözleşmesi No. 183, 2000;
- Mültecilerin Statüsüyle ilgili 1951 tarihli Sözleşmenin Mültecilerin

- Statüsü ile ilgili 1967 tarihli Protokol ile değiştirilmiş hali;
- İnsan Kaçakçılığının ve Başkalarının Fuhşundan Çıkar Sağlanmasının Önlenmesine Yönelik Sözleşme (1949);
  - Kölelik Karşıtı Sözleşme (1926);
  - Kölelikle ilgili Sözleşmeye değişiklik getiren Protokol (1953);
  - Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Köleliği Çağrıştıran Kurum ve Uygulamaların Kaldırılması için Ek Sözleşme (1956);
  - Sınır Ötesi Örgütlü Suçlarla ilgili 2000 tarihli Birleşmiş Milletler Sözleşmesini tamamlayan Başta Kadınlar ve Çocuklar Olmak Üzere İnsan Kaçakçılığının Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Protokol;
  - Savaş Zamanlarında Sivillerin Korunmasıyla ilgili Cenevre Protokolü;
  - Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanların Korunmaları ile ilgili 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesine ek Protokol (Protokol I);
  - Uluslararası Nitelik Taşımayan Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmaları ile ilgili 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesine ek Protokol (Protokol II);
  - Anti Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Aktarılmasının Yasaklanması ve Mayınların Tahribi ile ilgili Sözleşme;
  - Uluslararası Ceza Mahkemesinin Statüsü;
  - Ülkeler Arası Evlat Edinme İşlemlerinde Çocukların Korunması ve İşbirliği ile ilgili Lahey Sözleşmesi;
  - Uluslararası Çocuk Kaçakçılığının Medeni Hukuk Yönleri ile ilgili Lahey Sözleşmesi;
  - Ana Babaların Sorumlulukları ile ilgili Yargı İşlemleri, Uygulanabilir Yasalar, Tanıma, Uygulama ve İşbirliği ve Çocukların Korunması konularında Lahey Sözleşmesi, 1966.

Dağıtım.
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/GY/2005/6
1 Eylül 2005

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Otuz dokuzuncu oturum
17 Mayıs-3 Haziran 2005

GENEL YORUM No. 6 (2005)

Kendi Menşe Ülkeleri Dışında Refakatsiz ve Ailelerinden Ayrı Düşmüş Çocuklara Dair Uygulamalar

I. Genel Yorumun Amaçları

1. Bu Genel Yorumun amacı, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların özellikle güç koşullarına dikkat çekmek; bu konumdaki çocukların haklarına sahip olup bu haklarından yararlanabilmeleri için yapılacak çalışmalarda devletlerin ve diğer aktörlerin karşılaştıkları çok yönlü sorunları özetlemektir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin("Sözleşme") sağladığı genel hukuksal çerçeveyi temel alarak, ayrımcılık yasağı, çocuğun yüksek yararı ve çocuğun görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi ilkelerine özel atıfla, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların korunmaları, bakımı ve uygun biçimde gözetilmeleri için yol göstermektedir.

2. Bu Genel Yorumun gerekçesi, bu tür durumlardaki çocukların sayısının giderek arttığının Komite tarafından gözlenmesidir. Bir çocuğun refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmesine yol açan çeşitli ve çok sayıda neden vardır. Örneğin çocuğun veya ana babasının baskıya maruz kalması, ülkeler arasındaki veya içindeki silahlı çatışmalar,

çeşitli bağlamlar ve biçimlerde gerçekleştirilen insan ticareti olayları, bu arada ana babaların çocuklarını satmaları ve daha iyi ekonomik fırsatlara kavuşma arzusu gibi.

3. Bu Genel Yorumun hazırlanmasını gerektiren bir diğer etken de, Komitenin aileden ayrı düşmüş ve refakatsiz çocukların korunmasında birtakım boşluklar olduğunu saptamasıdır. Bu boşluklar şöyle ifade edilebilir: refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların, başka risklerin yanı sıra, cinsel sömürü ve istismar, silahaltına alınma, çocuk işçiliği (bakıcı ailelerdeki çalışma dâhil) ve hapsedilme gibi risklere daha fazla maruz olmaları. Bu konumdaki çocuklar sık sık ayrımcılığa maruz kalmakta; gıda, barınak, konut, sağlık ve eğitim imkânlarından yoksun bırakılmaktadır. Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş kız çocuklar ise, ev içi şiddet dâhil olmak üzere cinsiyet temelli şiddete daha fazla maruzdurlar. Kimi durumlarda, bu çocukların kimliklerinin olmadığı, kayıtlarının yapılmadığı, yaşlarına bakılmadığı; belge çıkarma, ailelerin izlenmesi, vasi tayini veya hukuki yardım gibi işlemlerin yapılmadığı görülmektedir. Birçok ülkede, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ülkeye giriş izni verilmemekte, bu çocuklar sınır veya mültecilerle ilgili görevliler tarafından gözaltında tutulmaktadır. Diğer durumlarda ise çocuklar ülkeye kabul edilseler bile iltica işlemleri yapılmamakta, yapılanlarda da yaşa ve cinsiyete gerekli özen gösterilmemektedir. Kimi ülkeler, mülteci olarak kabul edilen ailelerinden ayrı düşmüş çocukların aileleriyle birleşmelerine izin vermemekte, bu izni verenlerde de ilgili işlemler fiili bir birleşmeyi olanaksız kılacak ölçüde ağır koşullar içermektedir. Bu konumdaki birçok çocuğa sadece geçici statü tanınmaktadır. Bu statü de çocuk 18 yaşına geldiğinde sona ermektedir ve ülkeye dönüşle ilgili gerçekten etkili programlar çok azdır.

4. Bu konulardaki duyarlılıklar Komiteyi, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili konulara sonuç gözlemlerinde sıkça yer vermeye yöneltmiştir. Bu Genel Yorum, başka kaynakların yanı sıra Komitenin izleme çabalarından hareketle geliştirilen standartları derleyip pekiştirmektedir ve bu içeriğiyle Devletlere, özellikle güç

durumdaki bu çocuklara yönelik olarak Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri konusunda açık bir kılavuz sunmaktadır. Taraf devletler bu standartları yaşama geçirirken standartların gelişen niteliğinin bilincinde olmalı, dolayısıyla yükümlülüklerinin burada belirtilen standartların da ötesine geçebileceğini kabul etmelidirler. Söz konusu standartlar, hiçbir biçimde, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin olarak bölgesel insan hakları belgelerinde veya ulusal sistemlerde, uluslararası ve bölgesel mültecilik hukukunda veya uluslararası insani hukukta yer alan daha ileri düzeydeki hakların ve yararların uygulanmasına engel teşkil etmez.

II. Genel Yorumun Yapısı ve Kapsamı

---

5. Bu Genel Yorum, kendi ülkelerinin dışına çıkmış (Madde 7 çerçevesinde) veya kendi kaldıkları ülke dışında devletsiz durumdaki refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar ile ilgilidir. Genel Yorum, ikamet statülerine veya ülkelerinin dışında olma nedenlerine, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş durumda olmalarına bakılmaksızın, tanımlanan bütün çocuklar için geçerlidir. Bununla birlikte, Komite kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş çocuklar için de pek çok konunun ortak olduğunu, aşağıda yer alan kılavuz ilkelerin büyük bölümünün bu durumdaki refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için de geçerli olacağını kabul etse bile, Genel Yorum ülke sınırını aşmamış olan refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için geçerli değildir. Ancak Komite, devletlere, bu yorumda belirtilen koruma, bakım ve uygulamaların ilgili yönlerini, kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için de kabul etmelerini şiddetle tavsiye eder.

6. Komitenin Sözleşme ile ilgili görevi denetim işleviyle sınırlıyken, yorum kapsamında gösterdiği çabalar, konuyla ilgili uluslararası insan hakları normlarının bütünlüğü içinde verilmektedir; başka bir deyişle Genel Yorum refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş

çocuklarla ilgili uygun davranış ve işlemler konusuna bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir. Bu bütüncül yaklaşım çerçevesinde, Sözleşmede yer alanlar dâhil bütün insan haklarının bölünmez ve birbiriyle bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Esasen, insan haklarıyla ilgili diğer uluslararası belgelerin çocukların haklarının korunması açısından taşıdığı öneme Sözleşmenin giriş bölümünde de değinilmektedir.

III. Tanımlar

---

7. “Refakatsiz çocuklar” (ayrıca “refakatsiz küçükler” de denmektedir) Sözleşmenin 1. maddesinde de belirtildiği gibi, ana babasından ve diğer akrabalarından ailelerinden ayrı düşmüş, yasa veya gelenek uyarınca onlara bakmakla yükümlü bir büyükten de yoksun çocuklardır.

8. “Ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar”, Sözleşmenin 1. maddesinde de belirtildiği gibi, ana babasından, daha önceki yasal veya geleneksel bakıcılarından ailelerinden ayrı düşmüş, ancak diğer akrabalarından ayrılmamış olabilecek çocuklardır. Dolayısıyla, yetişkin bir diğer aile üyesinin eşlik ettiği çocuklar da bu kapsama girmektedir.

9. Sözleşmenin 1. maddesi çocuğu, “yasalar gereği daha erken yaşta reşit sayılma durumları dışında 18 yaşına kadar olan herkes” olarak tanımlamaktadır. Bu durumda, bir devletin egemenlik alanı içinde çocukların durumunu düzene bağlayan herhangi bir belge, çocuğu, o Devlette reşit olma yaşını belirleyen normlardan herhangi biçimde farklılık gösteremez.

10. Farklı bir şekilde belirtilmediği sürece, aşağıdaki rehber ilkeler hem refakatsiz hem de ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için eşit ölçüde geçerlidir.

11. “Menşe ülke”, tabiiyetinde olunan ülke veya devletsiz çocuklar söz konusu olduğunda ise normal olarak ikamet edilen ülkedir.

IV. Uygulanacak İlkeler

(a) Taraf Devletlerin, kendi topraklarındaki bütün refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin yasal yükümlülükleri ve bunların yaşama geçirilmesine yönelik önlemler

12. Devletlerin Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri devletin kendi toprakları dâhilindeki her çocuk ve kendi egemenlik alanındaki bütün çocuklar için geçerlidir (Madde 2). Devletlerin bu yükümlülükleri, devletin kendi topraklarından belirli bölgeleri ayırmasıyla veya belirli bölgeleri kısmen veya bütünüyle kendi egemenliğinin dışında tutmasıyla keyfi biçimde ve tek taraflı olarak değiştirilemez. Ayrıca, devletlerin Sözleşme çerçevesindeki yükümlülükleri, belirli bir ülkenin topraklarına geçmek isterken ilgili Devletin kendi egemenlik alanına giren çocuklar açısından Devletin sınırları içinde geçerlidir. Bu durumda, Sözleşmede yer alan haklardan yararlanılması belirli bir taraf Devletin yurttaşı olan kişilerle sınırlı tutulamaz ve dolayısıyla, Sözleşmede aksine açık bir hüküm yer almadıkça, bu haklar mensup oldukları ülkeye, göçmenlik statüsüne veya vatansızlıklarına bakılmaksızın, iltica statüsü talep eden, mülteci ve göçmen bütün çocuklar için geçerlidir.

13. Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin olarak Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükler, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere devletin bütün organları için geçerlidir. Bu yükümlülükler, konuya ilişkin yasal düzenlemeler yapılmasını, idari yapılar oluşturulmasını ve alınan önlemleri desteklemek üzere gerekli araştırmaların yapılmasını, bilgi ve veri toplanmasını ve kapsamlı eğitimler gerçekleştirilmesini öngörür. Bu tür hukuki yükümlülükler nitelikleri açısından hem pozitif hem negatiftirler; başka bir deyişle, taraf devletler söz konusu durumdaki çocukların haklarını ihlal eden önlemlerden kaçınmakla kalmayacak, aynı zamanda bu haklardan ayırım gözetilmeksizin bütün çocuklar tarafından yararlanılmasını sağlayacak önlemler alacaklardır. Bu anlamda üstlenilen sorumluluklar salt hâlihazırda refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş

durumdaki çocuklara koruma ve yardım sağlanmasıyla sınırlı olmayıp, ayrılmayı önleyecek (tahliye durumunda gerekli önlemlerin alınması dâhil) önlemleri de içermektedir. Bu koruma yükümlülüklerinin pozitif yönü, ayrıca, devletlerin, çocukların refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş konumlarının sınır bölgesi dâhil mümkün olan en erken aşamada tespit edilmesini, çocuğun geçmişinin izlenmesini, mümkünse ve çocuğun yararınaysa aileyle en kısa sürede yeniden birleşmeyi sağlayacak önlemleri alma yükümlülüklerine kadar uzanmaktadır.

14. 5 sayılı Genel Yorumda (2003) belirtildiği gibi (paragraflar 18-23), Sözleşmeye taraf Devletler, antlaşmanın ilkelerini ve hükümlerini ilgili iç hukukta eksiksiz olarak yansıtmak ve bunlara hukuki geçerlilik tanımak durumundadırlar. Yasal düzenlemeler arasında herhangi bir çelişki olması durumunda, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi uyarınca önceliğin her durumda Sözleşmeye tanınması gerekir.

15. Elverişli bir hukuki ortam sağlamak amacıyla ve Sözleşmenin 41 (b) maddesi ışığında taraf devletlerin ayrıca refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili konulara yer veren diğer uluslararası belgeleri de onaylamaları yerinde olacaktır. Bu belgeler arasında şunlar yer almaktadır: Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin İhtiyari iki Protokolü (Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmaları ve Çocuk Satışı, Çocuk Fuhşu ve Pornografisi ile ilgili protokoller); İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ve Cezalara Karşı Sözleşme (CAT); Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi; Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951 Mülteciler Sözleşmesi); Vatansızlık Durumlarının Azaltılmasına Yönelik Sözleşme; Vatansız Kişilerin Statüsüyle ilgili Sözleşme; Çocukların Korunması ve Ülkeler Arası Evlat Edinme İşlemlerinde İşbirliği ile ilgili Lahey Sözleşmesi; Ana Baba Sorumluluklarında Yargı, Uygulanacak Yasalar, Tanıma, Uygulama ve İşbirliği ve Çocukların Korunmalarına Yönelik Önlemlerle ilgili Lahey Sözleşmesi; 12 Ağustos 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesi; 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine ek mahiyetinde olup Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması ile ilgili 8 Haziran 1977 tarihli Protokol (Protokol I) ve 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre

Sözleşmelerine ek mahiyetinde olup Uluslararası Mahiyet Taşımayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması ile ilgili 8 Haziran 1977 tarihli Protokol (Protokol II). Komite, Sözleşmeye taraf devletleri ve diğer ilgilileri, ayrıca, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) Koruma ve Bakım Kılavuzları (1994) ile Refakatsiz ve Ailelerinden ayrı düşmüş Çocuklarla ilgili Kuruluşlar Arası Kılavuz İlkeler belgesini de dikkate almaya teşvik eder.¹

16. Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin mutlak niteliği ve özel hukuk karakteri dolayısıyla, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 2. maddesinin (3) paragrafı refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için uygulanamaz. Sözleşmenin 4. maddesinin uygulanmasında, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların Sözleşmenin 20. maddesinde de tanımlanan özel güçlükleri dikkate alınmalı ve eldeki kaynakların öncelikle bu konumdaki çocuklara ayrılmasına özen gösterilmelidir. Devletlerin, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların gereksinimlerini karşılayabilmek için, UNICEF'in, UNHCR'nin ve diğer kuruluşların (Sözleşme, madde 22 (2)) kendi görev alanları kapsamındaki yardımlarını kabul etmeleri ve bu kuruluşların çalışmalarını kolaylaştırmaları beklenmektedir.

17. Komite, taraf devletlerin Sözleşmeye koydukları çekincelerin, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların haklarının sınırlandırılmasına herhangi biçimde yol açmaması gerektiği görüşündedir. Komite, rapor sürecinde taraf devletlerle sistematik biçimde gerçekleştirildiği gibi ve 1993 yılında Viyana'da yapılan İnsan Hakları Dünya Konferansında benimsenen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programının ışığında², refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların haklarını sınırlandırıcı nitelikteki çekincelerin geri çekilmek üzere yeniden gözden geçirilmesini tavsiye etmektedir.

(b) Ayrımcılık yasağı (madde 2)

18. Ayrımcılık yasağı ilkesi, ailelerinden ayrı düşmüş ve refakatsiz çocuklarla ilgili işlemlerde bütün yönleriyle gözetilir ve uygulanır. Bu ilke, bir çocuğun refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş, mülteci, iltica statüsü talep eden veya göçmen konumu nedeniyle yapılabilecek

ayrımcılığı özellikle yasaklar. Gerektiği gibi kavrandığında bu ilke, örneğin yaşa ve cinsiyete göre değişiklik gösterebilen korunma gereksinimlerine göre farklı yaklaşımları önlemediği gibi tersine bu yaklaşımları öngörür. Bunların yanı sıra, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili toplum içindeki olası yanlış algılamaları ve damgalamayı önleyecek tedbirler de alınmalıdır. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili olarak kamu düzeni gözetilerek alınacak polisiye ve diğer önlemler, ancak, bu önlemler yasalara dayandırıldığında, toplu değerlendirme yerine bireysel değerlendirmeyi esas aldığı ve en az müdahaleci seçeneği benimsediğinde uygulanabilir. Dolayısıyla, ayrımcılık yasağı ilkesinin herhangi bir biçimde ihlaline izin verilmemesi açısından, söz konusu önlemler hiçbir şekilde belirli bir gruba yönelik olarak veya toplu biçimde uygulanamaz.

(c) Uzun ve kısa erimli çözümler aranırken çocuğun yüksek yararının temel ilke olarak gözetilmesi (madde 3)

19. Madde 3 (1) şöyle demektedir: “Kamusal veya özel yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir.” Yerinden edilmiş bir çocuk söz konusu olduğunda, bu ilke, yer değiştirme sürecinin bütün aşamalarında gözetilmelidir. Söz konusu aşamalardan herhangi birinde, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukların yaşamını temelden etkileyebilecek herhangi bir karar alınırken, yüksek yararın nasıl belirlendiği belgelenmelidir.

20. Neyin çocuğun yüksek yararına olduğunun belirlenmesi, çocuğun kimliğinin; bu arada tabiiyetinin, yetiştirilişinin; etnik, kültürel ve dilsel kökeninin, özel olarak zayıf yanlarının ve korunma gereksinimlerinin net ve kapsamlı biçimde değerlendirilmesini gerektirir. Dolayısıyla, çocuğun ülkeye girişine izin verilmesi de böyle bir ilk değerlendirme yapılabilmesinin önkoşuludur. Değerlendirme, yaşa ve cinsiyete duyarlı görüşme teknikleri konusunda eğitilmiş vasıflı personel tarafından dostane ve güvenli bir ortamda gerçekleştirilmelidir.

21. Bunu izleyen adımlar, örneğin mümkün olan en kısa süre içinde yetkin bir vasi tayini, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş bir çocuğun yüksek yararına gerekli saygının gösterilmesi açısından usulle ilgili temel güvencedir. Dolayısıyla, belirtilen konumdaki bir çocuğun, iltica veya diğer işlemlerine ancak bir vasi tayin edildikten sonra başlanmalıdır. Ailelerinden ayrı düşmüş veya refakatsiz çocukların iltica işlemleri veya diğer idari veya yargısal işlemlere yönlendirildiği durumlarda ise, bu çocukların yanlarına vasi dışında bir de kanunui temsilci verilmelidir.

22. Yetkili mercilerin refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş bir çocuğu “bakımı, korunması ve fiziksel veya zihinsel sağlığını iyileştirilmesi” amacıyla belirli bir kuruma yerleştirdikleri durumlarda yüksek yarar ilkesi, ayrıca, söz konusu çocuğun bu kurumda nasıl bir davranış gördüğünün ve diğer bütün koşullarının düzenli aralıklarla incelenmesini gerektirir. (Sözleşmenin 25. maddesi)

(d) Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6)

23. Taraf devletin 6. madde çerçevesindeki yükümlülüğü, çocuğun yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkını tehlikeye düşürecek nitelikteki sömürü ve şiddetten mümkün olduğunca korunması yükümlülüğünü de içerir. Ailelerinden ayrı düşmüş ve refakatsiz çocuklar, cinsel sömürü veya başka amaçlara yönelik insan ticareti, çocuklara zarar verebilecek ve en aşırı durumlarda ölümle sonuçlanabilecek suç niteliğindeki olaylara karıştırılma gibi, yaşamlarını etkileyecek çeşitli risklere açık durumdadırlar. Dolayısıyla, 6. madde, özellikle örgütlü suçlar söz konusu olduğunda taraf devletlerin bu konuda girişken olmalarını öngörmektedir. Çocuk ticareti konusu bu Genel Yorumun kapsamı dışında kalmakla birlikte, Komite, yasa dışı ticaret ile refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların durumu arasında genellikle bir bağlantı olduğuna dikkat çekmek ister.

24. Komite, çocukların yukarıda belirtilen risklerden korunmaları açısından pratik önlemler alınması gerektiği görüşündedir. Bu tür önlemlere örnek olarak şunlar düşünülebilir: insan ticareti mağduru çocukların işlemlerine öncelik tanınması; vasilerin gecikmeksizin

atanması; çocukların karşılaşabilecekleri riskler hakkında bilgilendirilmeleri ve özel olarak risk altındaki çocukların takibini sağlayacak önlemler. Bu önlemler, ne ölçüde etkili olduklarının belirlenmesi için düzenli olarak yeniden değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

(e) Çocuğun kendi görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı (madde 12)

25. Sözleşmenin 12. maddesi uyarınca, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili alınacak önlemler belirlenirken çocuğun görüş ve isteklerinin de öğrenilmesi ve bunların dikkate alınması gerekmektedir (madde 12 (1)). Bu görüş ve isteklerin bilgi temelinde ifade edilmesine imkân sağlamak açısından, bu konumdaki çocuklara, örneğin sahip oldukları haklar, iletişim kurma araçları dâhil yararlanabilecekleri hizmetler, iltica işlemleri, ailelerin izlenmesi ve menşe ülkelerdeki durum dâhil olmak üzere ilgili konularda bilgi sağlanması zorunludur (Maddeler 13, 17 ve 22 (2)). Vasilik, bakım ve yardımlarla ilgili düzenlemelerde ve kanuni temsilde de çocukların görüşlerine yer verilmelidir. Bu alanlardaki bilgiler, her çocuğun olgunluk ve anlayış düzeyine uygun biçimde verilmelidir. Katılım güvenilir bir iletişim öngördüğünden, gerektiğinde, bu işlemlerin her aşamasında tercümanlar da hazır bulundurulmalıdır.

(f) Geri göndermeme ilkesine saygı

26. Devletler, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukların gerektiği gibi gözetilmeleri için, uluslararası insan hakları ve mülteci hukukundan kaynaklanan geri göndermeme yükümlülüklerini, bu arada özellikle 1951 tarihli Mülteciler Sözleşmesinin 33. maddesi ile CAT'ın 3. maddesinde belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmelidirler.

27. Ayrıca, Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesinde devletler, çocuğun gönderileceği veya daha sonra aktarılacağı ülkede çocuğun başına telafisi mümkün olmayan zararların gelme olasılığının yüksek olduğu durumlarda, örneğin, salt bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla Sözleşmenin 6 ve 37. maddelerinde

sözü edilen risklerin varit olduğuna inanılması halinde, çocuğu bu ülkeye geri göndermemelidir. Burada sözü edilen “geri göndermeme” ilkesi, Sözleşme ile güvence altına alınan hakları ihlal edenin devlet dışı aktörler mi olduğuna, bu ihlallerin kasıtlı mı, yoksa belirli girişimlerin veya tersine ihmalin dolaylı sonuçları olarak mı ortaya çıktığına bakılmaksızın her durumda geçerlidir. Bu tür ciddi ihlallerin oluşturduğu riskin değerlendirilmesi yaşa ve cinsiyete duyarlı biçimde yapılmalı ve bu arada gıda yardımlarının ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğinin çocuklar açısından doğurabileceği ciddi sonuçlar da hesaba katılmalıdır.

28. Çocukların küçük yaşlarda silahaltına alınıp çatışmalarda kullanılmaları yaşama hakkı dâhil olmak üzere temel insan haklarıyla ilgili tafisi mümkün olmayan zarar riski taşıdığından, devletlerin Sözleşmenin 38. maddesi ile çocukların silahlı çatışmalara katılmalarına ilişkin İhtiyari Protokolün 3 ve 4. maddelerinden kaynaklanan yükümlülükleri, sınır ötesi sonuçları da kapsamaktadır. Bu durumda devletler, çocukların küçük yaşlarda silahaltına alınmaları, salt savaşmak için değil askeri görevlere cinsel hizmetlerde bulunmaları amacıyla silahlı birliklere katılmaları, çatışmalarda doğrudan veya dolaylı biçimde yer almaları veya başka askeri görevleri üstlenmeleri riski bulunan durumlarda, söz konusu çocukları hiçbir şekilde ilgili ülkeye geri göndermeme görevleri bulunmaktadır.

(g) Gizlilik

29. Taraf devletler refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş bir çocuğa ilişkin olarak edinilen bilgilerin gizliliğini, özel yaşamın gizliliği hakkı (Madde 16) dahil olmak üzere çocuğun haklarını gözetme yükümlülüğü çerçevesinde sağlamalıdır. Bu yükümlülük, sağlık ve sosyal güvenlikle ilgili olanlar dahil bütün ortamlar için geçerlidir. Belirli bir amaç doğrultusunda meşru biçimde araştırılan ve paylaşılan bilgilerin bir başka amaç için uygun olmayan biçimde kullanılmamasına özen gösterilmelidir.

30. Gizlilikle ilgili duyarlılıklar ayrıca başkalarının haklarına saygıyı da öngörür. Örneğin, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara

ilişkin bilgilerin edinilmesinde, paylaşılmasında ve muhafaza edilmesinde, başta çocuğun kendi ailesinden kişiler olmak üzere, çocuğun menşe ülkesinde bulunmaya devam eden kişilerin durumunu tehlikeye düşürmemeye özel özen gösterilmelidir. Ayrıca, çocuğun nerede olduğuna ilişkin bilginin kendi ana babasından gizlenmesi yoluna, ancak, bunun çocuğun güvenliği ve “yüksek yararı” açısından gerekli olduğu durumlarda gidilmelidir.

V. Genel ve Özel Korunma İhtiyaçlarının Karşılanması

(a) İlk değerlendirme ve önlemler

31. Çocuğun yüksek yararı aynı zamanda korunma gereksinimlerindeki önceliğin belirlenmesinde, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin önlemlerin alınması sırasında da yol gösterici bir ilke olmalıdır. Gerekli olan bu ilk değerlendirme süreci, özellikle aşağıdaki hususları içerir:

(i) Çocukların ülkeye giriş kapılarına ulaşır ulaşmaz veya ülkede buldukları yetkililer tarafından öğrenilir öğrenilmez ailelerinden ayrı düşmüş veya refakatsiz olma durumlarının belirlenmesine öncelik tanınması (Madde 8). Belirlemeye yönelik bu tür önlemler arasında yaşın belirlenmesi de yer almakta olup kişinin fiziksel görünümünün yanı sıra psikolojik olgunluk düzeyi de dikkate alınmalıdır. Dahası, değerlendirme bilimsel, güvenli, çocuğa ve cinsiyete duyarlı ve adil biçimde yapılmalı, çocuğun fiziksel bütünlüğüne herhangi bir zarar verilmemeli, insan onuruna gerekli özen gösterilmelidir; geride belirsiz noktalar kalmışsa ve ilgili kişi çocuksa kendisine çocuk olarak davranılacağı güvencesini vermelidir;

(ii) Profesyonel vasıflara sahip kişilerin, çocuğun kimliğine ilişkin verilerle çocuğun sosyal geçmişine ilişkin bilgileri toplamaya, ayrıca ve mümkünse ana babanın kimliğini, çocuğun, kardeşlerinin ve ana babasının yurttaşlık durumlarını öğrenmeye yönelik görüşmeleri çocuğun yaşına ve cinsiyetine uygun biçimde ve çocuğun anlayabileceği

bir dilde yapmaları ve böylece gelen çocukların bu ilk görüşmeyle hemen kayıt altına alınmaları;

(iii) Kayıt sürecinin devamında, çocukların özel gereksinimlerinin karşılanması açısından gerekli bilgilerin toplanması. Bu bilgilerde şunlar da yer almalıdır:

- Ailelerinden ayrı düşme veya refakatsiz durumda olmanın nedenleri;
- Sağlıkla ilgili olanlar, fiziksel, psikososyal, maddi ve diğer korunma gereksinimleri, ev içi şiddet, insan ticareti veya travma sonucu oluşan durumlar dahil olmak üzere özel zayıflıkların belirlenmesi;
- Aşağıdakiler dâhil olmak üzere, başvurulabilecek uluslararası koruma gereksinimlerinin belirlenmesine yarayacak bilgiler: çocuğun menşe ülkesinde “ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet veya belirli bir siyasal görüşü taşıma gibi nedenlerle kovuşturmaya uğrayabileceğine” ilişkin nesnel temelleri olan kuşkular (1951 Mülteciler Sözleşmesi, Madde 1 A (2); dış saldırı, işgal, yabancıların egemenliği gibi ve benzeri olgulardan kaynaklanıp kamu düzenini ciddi biçimde bozan durumların varlığı (Afrika’da Mülteci Sorunlarının Somut Yönlerine İlişkin Sözleşme, Madde 1 (2)); veya genel kapsamlı şiddetin ayırım gözetmeyen etki ve sonuçları;

(iv) Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara en kısa sürede kendi kimlik belgelerinin verilmesi;

(v) Aile üyelerinin araştırılması işlemlerine en kısa sürede başlanması (Maddeler 22 (2), 9 (3) ve 10 (2)).

32. Çocuğun devletin sınırları içinde kalışı veya başka statüsü ile ilgili girişimler, yukarıda belirtilen yollardan yapılacak ilk koruma değerlendirmesindeki bulgulara dayandırılmalıdır. Devletler, çocukların kendi topraklarındaki varlığı uluslararası mültecilerin korunması bağlamındaki gerekliliklerle ilgili bir soru yaratmıyorsa, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukları iltica başvurusuna yönlendirmekten kaçınmalıdırlar. Ancak bu söylenen, devletlerin, refakatsiz veya

ailelerinden ayrı düşmüş çocukları örneğin çocuk refahı ile ilgili yasal düzenlemeler gibi ilgili çocuk koruma işlemlerine yönlendirme yükümlülüklerine aykırı düşmez.

(b) Vasi, danışman ve kanuni temsilci atanması (maddeler 18 (2) ve 20 (1))

33. Devletlerin, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuğun yüksek yararının gereğince temsil edilebilmesi için gerekli hukuki çerçeveyi oluşturma ve önlemleri alma görevleri vardır. Dolayısıyla, devletler, Sözleşme ve diğer uluslararası belgelerin getirdiği yükümlülükler uyarınca, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuk belirlenir belirlenmez en kısa sürede bir vasi veya danışman atamalıdır ve bu tür vasilik düzenlemelerini çocuk reşit oluncaya kadar ve kendi topraklarını/egemenlik alanını kalıcı biçimde terk edinceye kadar sürdürmelidirler. Çocukla ilgili olarak atılacak bütün adımlarda atanan vasinin görüşleri alınmalı ve vasi bu konularda bilgilendirilmelidir. Atanan vasinin, her tür planlama ve karar alma sürecinde hazır bulunma yetkisi olmalıdır. Vasinin hazır bulunma yetkisi olduğu süreçler arasında göç ve başvuruların incelenmesiyle ilgili oturumlar, bakımla ilgili düzenlemeler ve kalıcı çözüm arayışları yer almaktadır. Çocuğun yararının güvence altına alınması ve hukuki, sosyal, sağlık ve eğitimle ilgili, psikolojik ve maddi gereksinimlerinin gözetilmesi bakımından atanan vasinin veya danışmanın çocuk bakımı konusunda gerekli uzmanlığa sahip olması gerekir. Bu kişiler, çocuk ile çocuğun bakımının sürekliliğini sağlayacak mevcut uzman kuruluşlar/ kişiler arasında bağlantı işlevi göreceklerdir. Çıkarlarının çocukların çıkarları ile çelişkili olma olasılığı bulunan kuruluşlar ve kişiler vasi olarak atanmamalıdır. Örneğin, çocukla ilişkileri işveren konumunda olan ve çocukla akrabalığı bulunmayan yetişkinlere vasilik görevi verilmemelidir.

34. Ailesinden ayrı düşmüş bir çocuk söz konusu olduğunda, örneğin söz konusu kişinin daha önce çocuğu istismara maruz bırakmış olması gibi ilgili işlemin çocuğun yüksek yararına aykırı düşeceği durumlar dışında, vasilik, çocuğa refakat eden yetişkin aile üyesine veya aile

çevresinden bakıcıya verilmelidir. Çocuğa refakat eden kişinin aileden olmayan bir yetişkin veya bakıcı olması durumunda ise vasilik daha titiz inceleme sonunda verilmelidir. Vasi olacak kişinin günlük bakımı verecek durumda ve buna istekli olması, ancak çocuğun yüksek yararını çocuğun yaşamaının her alanında ve her kademede yeterince temsil edebilecek özellikleri taşıması halinde ek önlemlere (örneğin bir danışman veya kanuni temsilci görevlendirilmesi gibi) başvurulmalıdır.

35. Çocuğun yüksek yararının tüm karar alma süreci boyunca temsil edilmesini ve özellikle de istismarın önlenmesini sağlamak amacıyla, vasilik görevinin nasıl yerine getirildiğini belirlemek üzere değerlendirme mekanizmaları oluşturulacak ve uygulanacaktır.

36. Çocukların mültecilik işlemleri veya idari veya yargısal işlemleri söz konusu olduğunda çocukların yanına vasiden başka kanuni temsilci de verilmelidir.

37. Yasal vasi ve kanuni temsilci ile ilgili düzenlemelerde çocuklara her durumda ilgili bilgiler verilmeli ve görüşleri dikkate alınmalıdır.

38. Vasilik düzenlemelerinin tek tek çocuklar bazında yapılmasının mümkün olmayacağı büyük ölçekli acil durumlarda ailelerinden ayrı düşmüş çocukların hakları ve yüksek yararı devletler ve bu çocuklar adına çalışmalar yürüten kuruluşlar tarafından sağlanmalıdır.

(c) Bakım ve barınmayla ilgili düzenlemeler (maddeler 20 ve 22)

39. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar, kendi aile ortamlarından geçici veya sürekli biçimde yoksun kalmış çocuklardır; dolayısıyla, bu durumdaki çocukların Devletlerin Sözleşmenin 20. maddesinden doğan yükümlülüklerinden yararlandırılmaları, ilgili Devlet tarafından kendilerine özel koruma ve yardım sağlanması gerekir.

40. Sözleşmenin 22. maddesi uyarınca bu konumdaki çocuklara alternatif bakım sağlamak üzere ulusal yasalarda oluşturulan mekanizmalar, aynı zamanda, menşe ülkelerinin dışında olan

refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukları da kapsayacaktır. Bakım ve barınma düzenlemeleri ile ilgili olarak çok sayıda seçenek bulunmaktadır ve bunlar Madde 20 (3)'te şöyle belirtilmektedir: "... diğerlerinin yanı sıra bakıcı aile yanına yerleştirme. İslam hukukundaki kefalet sistemi, evlat edinme veya gerekiyorsa bakım için uygun kurumlara yerleştirme." Bu alternatifler arasında tercihte bulunurken, kendi aile ortamını yitirmiş ve kendi ülkesi dışında bir yerde bulunması ötesinde, bu konumdaki çocukların yaşları, cinsiyetleri ve kendileri açısından güçlük yaratabilecek diğer durumlar da dikkate alınmalıdır. Bu arada, özellikle dikkate alınması gereken bir husus, belirleme, kayıt ve belgeleme süreçlerinde ortaya çıkan gerçeklerden hareketle, çocuğun yetiştiriliş biçiminde ve etnik, dinsel, kültürel ve dilsel arka planında süreklilik sağlanmasıdır. Bakım ve barınmaya ilişkin düzenlemelerde aşağıdaki parametreler dikkate alınmalıdır:

- Genel bir kural olarak, çocuklar özgürlüklerinden yoksun bırakılmamalıdır;
- Bakımın sürekliliğinin sağlanması ve çocuğun yüksek yararının gözetilmesi açısından refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların kaldıkları yerlerde yapılacak değişikliklerin ancak çocuğun yararının bunu gerektirdiği sınırlı durumlarda yapılması;
- Aile birliği ilkesi uyarınca kardeşlerin bir arada tutulmaları;
- Başka ülkeye yetişkin akrabalarıyla birlikte gelen veya iltica edilmek istenen ülkede akrabaları olan bir çocuğa, yüksek yararına aykırı olmadığı sürece bu yakınları ile birlikte kalma izni verilmelidir. Çocukların özel zayıflıkları gözetilerek, sosyal yardım personelinin bu çocukların durumunu düzenli olarak izlemesi gerekir;
- Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara yönelik bakım düzenlemeleri ne olursa olsun, çocuğun fiziksel ve psikososyal sağlığının gözetilmesi, ev içi şiddete veya istismara karşı korunması, eğitime ve mesleki beceri kurslarına katılımı açısından düzenli denetim ve değerlendirmelerin vasıflı personel tarafından yapılması gerekir;

- Devletlerin ve diğer kuruluşların, başlarında çocukların bulunduğu hanelerde yaşamakta olan refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukların haklarını gerektiği gibi koruyabilmek için gerekli önlemleri almaları gerekir;
- Geniş kesimleri etkileyen olağanüstü durumlarda, refakatsiz çocuklara kısa süreli geçici yardım ve bakım sağlanmalıdır. Bu geçici bakım, çocukların genel gelişimleri açısından uygun bir ortamda güvenliği sağlayıcı, fiziksel ve duygusal gereksinimleri karşılayıcı nitelikte olmalıdır;
- Çocukların kendilerine yönelik düzenlemelere ilişkin bilgilendirilmeleri ve bu konuda görüşlerinin alınması gereklidir.

(d) Eğitime tam erişim (maddeler 28, 29 (1) (c), 30 ve 32)

41. Devletler, yer değiştirme sürecinin bütün evrelerinde eğitime erişimin sağlanmasını güvence altına almalıdırlar. Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş her çocuk, statüsü ne olursa olsun, gerek Sözleşmenin 28, 29 (1) (c), 30 ve 32 maddeleri, gerekse Komite tarafından geliştirilen ilkeler doğrultusunda girdiği ülkede eğitim imkânlarına tam erişime sahip olmalıdır. Bu erişim hiçbir ayrımcılık gözetilmeden sağlanmalı, bu arada özellikle ailelerinden ayrı düşmüş ve refakatsiz kız çocukların her kademedeki mesleki eğitim dâhil olmak üzere örgün ve yaygın eğitime eşit erişim imkânlarına sahip olmalarına özen gösterilmelidir. Başta özörlüleri olmak üzere, özel gereksinimleri olan çocuklara kaliteli eğitim imkânları sağlanmalıdır.

42. Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuk mümkün olan en kısa sürede uygun bir okula kaydettirilmeli ve öğrenim imkanlarından azami biçimde yararlanması için kendisine yardım sağlanmalıdır. Bütün refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar, kendi yerli dillerini koruyup geliştirme dâhil, kendi kültürel kimliklerini ve değerlerini koruma hakkına sahiptirler. Bütün ergenlere mesleki/ profesyonel eğitim ve öğrenim imkânları tanınmalı, küçük çocuklara da erken dönem öğrenim programları sağlanmalıdır. Devletler, yer değiştirme, yeniden yerleşim veya geri dönüş gibi durumlar

söz konusu olduğunda, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara eğitim düzeylerini gösteren diploma veya diğer belgeleri sağlamalıdır.

43. Devletler, özellikle hükümetlerin bu alandaki kapasitelerinin sınırlı olduğu durumlarda, UNICEF, UNESCO, UNHCR ve diğer Birleşmiş Milletler kuruluşlarının kendi görev alanları içerisinde önerdikleri yardımları kabul edecekler ve bu yardımları kolaylaştıracaklar; ayrıca, gerektiğinde, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların eğitim gereksinimlerinin karşılanabilmesi için uygun diğer hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşların yardımlarından da yararlanabileceklerdir (madde 22 (2)).

(e) Yeterli bir yaşam standardına ulaşma hakkı (madde 27)

44. Devletler, ailelerinden ayrı düşmüş ve refakatsiz çocuklara, fiziksel, zihinsel, manevi ve ahlaki gelişimleri açısından yeterli bir yaşam standardı sağlamak durumundadırlar. Sözleşmenin 27 (2) maddesinde de belirtildiği gibi devletler özellikle beslenme, giyim ve barınma alanlarında maddi yardım ve destek programları uygulayacaklardır.

45. Devletler, özellikle hükümetlerin bu alandaki kapasitelerinin sınırlı olduğu durumlarda, UNICEF, UNESCO, UNHCR ve diğer Birleşmiş Milletler kuruluşlarının kendi görev alanları içerisinde önerdikleri yardımları kabul edecekler ve bu yardımları kolaylaştıracaklar; ayrıca, gerektiğinde, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara yeterli yaşam standartları sağlanabilmesi için uygun diğer hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşların yardımlarından da yararlanabileceklerdir (Madde 22 (2)).

(f) Ulaşılabilir en yüksek sağlık standardına ve tedavi ile rehabilitasyon imkanlarına ulaşma (maddeler 23, 24 ve 39)

46. Devletler, Sözleşmenin 24. maddesi uyarınca ulaşılabilir en yüksek yaşam standartlarını, tedavi ve rehabilitasyon imkanlarını sağlarken, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların da bu standartlar ve imkanlardan eşit ölçüde yararlanmalarını sağlayacaklardır.

47. Devletler, erişimlerini sağlarken, bu konumdaki çocukların özel yoksunluklarını ve güçlüklerini dikkate almalıdırlar. Devletler, özellikle, refakatsiz çocukların aile üyelerinden kopmuş olduklarını; değişen derecelerde kayıp, travma, karışıklık ve şiddete uğramış olduklarını gözetmelidirler. Bu konumdaki çocukların çoğu, özellikle mülteci konumunda olanlar, savaşın etkilediği ülkelerinde yaygın şiddetin ve stresin etkilerini üzerinde hissediyor olabilirler. Bütün bunlar, çocukta derine işleyen bir çaresizlik duygusu yaratmış, başkalarına güven duygusunu zayıflatmış olabilir. Dahası, silahlı çatışmalar söz konusu olduğunda kız çocuklar marjinalleşme, yoksulluk ve çeşitli acılara daha fazla maruz kalabilmekte, aralarından pek çoğu gene silahlı çatışmalar bağlamında cinsiyete dayalı şiddetin hedefi olabilmektedirler. Etkilenen çocukların çoğunun yaşadıkları derin travma, bakım ve rehabilitasyon çalışmalarında özel bir duyarlılık ve dikkat gerektirmektedir.

48. Sözleşmenin 39. maddesi kapsamındaki yükümlülük, devletleri, herhangi bir istismara, ihmale, sömürüye, işkenceye, zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye ve silahlı çatışmaların etkilerine maruz kalmış çocuklara rehabilitasyon hizmetleri sağlamakla yükümlü kılar. Bu tedavi ve toplumla yeniden bütünleştirme çalışmalarını kolaylaştırma açısından, kültürel açıdan uygun ve toplumsal cinsiyete duyarlı tedavi biçimleri geliştirilmeli ve nitelikli psikososyal danışmanlık hizmetleri sağlanmalıdır.

49. Devletler, özellikle hükümetlerin bu alandaki kapasitelerinin sınırlı olduğu durumlarda, UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Ortak Programı (UNAIDS), UNHCR ve diğer Birleşmiş Milletler kuruluşlarının kendi görev alanları içerisinde önerdikleri yardımları kabul edecekler ve bu yardımları kolaylaştıracaklar; ayrıca, gerektiğinde, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların sağlık alanındaki bakım ve tedavilerinin karşılanabilmesi için uygun diğer hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşların yardımlarından da yararlanabileceklerdir (madde 22 (2))..

(g) İnsan ticaretinin, cinsel ve diğer sömürü ve istismar biçimlerinin ve şiddetin önlenmesi (maddeler 34, 35 ve 36)

50. Kendi ülkelerinin dışında bir başka ülkede bulunan refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar sömürü ve istismara özellikle açık durumdadırlar. Bu arada, başta cinsel sömürü amaçlarına yönelik olmak üzere kız çocuklarının insan ticareti kurbanı olma riskleri de yüksektir.

51. Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların insan ticaretinden, cinsel ve diğer sömürü biçimlerinden ve şiddetten korunmaları açısından, Sözleşmenin 34-36 maddeleri, Sözleşmenin 20. maddesinde yer verilen özel koruma ve yardım yükümlülükleri ile birlikte değerlendirilmelidir.

52. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukları bekleyen birçok tehlikeden biri de zaten insan ticaretinden mağdur olan bir çocuğun yeniden insan ticaretine konu edilmesidir. Çocuk ticareti, çocukların hayat, hayatta kalma ve gelişme haklarının yaşama geçirilmesine yönelik bir tehdittir (Madde 6). Sözleşmenin 35. maddesi uyarınca devletler bu tür insan ticareti olaylarını önleyecek gerekli tedbirleri almak durumundadırlar. Gerekli tedbirler, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların belirlenmesi; bu çocukların nerede olduklarının düzenli olarak incelenmesi ve çocuğun anlayabileceği bir dil ve araçla yaşa uygun ve cinsiyete duyarlı bilgilendirme kampanyaları yürütülmesidir. Ayrıca, çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelerde ve sınır geçişlerinde de gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve etkili uygulama tedbirleri alınmalıdır.

53. Zaten insan ticaretinden mağdur olmuş, bu nedenle de refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş konuma düşmüş çocuğun karşılaştığı riskler de büyüktür. Bu konumdaki çocuklar cezalandırılmamalı, ciddi bir insan hakları ihlalinin mağdurları olarak kendilerine yardım edilmelidir. İnsan ticaretine konu edilmiş çocukların bir bölümü 1951 Sözleşmesine göre mülteci statüsüne hak kazanabilmektedir ve taraf devletler, insan ticaretine konu edilmiş, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklardan iltica talebinde bulunanlara veya durumları uluslararası koruma sağlanmasını gerektirenlere iltica başvurusu hakkı tanınmalıdır. Yeniden insan ticaretine konu edilme riski altında olan çocuklar, kendi yüksek yararlarına olmadığı ve korunmaları

için gerekli önlemler alınmadığı sürece menşe ülkelerine geri verilmemelidirler. Devletler, ülkelerine dönmeleri kendi yararlarına değilse, insan ticaretine konu edilmiş çocuklar için ek koruma biçimleri geliştirmelidirler.

(h) Askere alınmanın önlenmesi ve savaşın etkilerine karşı koruma (maddeler 38 ve 39)

Askere alınmanın önlenmesi

54. Devletlerin Sözleşmenin 38. maddesi ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarına ilişkin İhtiyari Protokolün 3 ve 4. maddelerinden doğan yükümlülükleri aynı zamanda refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için de geçerlidir. Bir devlet, herhangi bir tarafın bu çocukları çatışmalarda kullanmamasını sağlamak için gerekli bütün önlemleri almalıdır. Bu, kendi silahlı birliklerinden kaçtıktan sonra yeniden silahaltına alınma riskiyle karşılaşan eski asker çocuklar için de geçerlidir.

Bakımla ilgili düzenlemeler

55. Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için bakımla ilgili düzenlemeler, bu çocukların silahaltına alınmalarını, yeniden alınmalarını veya çatışmanın herhangi bir tarafınca kullanılmalarını önleyecek biçimde yapılacaktır. Çatışmalara doğrudan veya dolaylı biçimde karışmış kişilere ve kuruluşlara vasilik görevi verilmemelidir.

Eski çocuk askerler

56. Çocuk askerler en başta silahlı çatışmaların kurbanları olarak görülmelidirler. Çatışmaların sona ermesi üzerine veya buldukları yerlerden kaçmaları sonucunda kendilerini genellikle refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş durumda bulan eski çocuk askerlere normal yaşama yeniden dönebilmeleri için gerekli bütün destek hizmetleri, gerekli psikososyal danışmanlık dâhil olmak üzere sağlanacaktır. Herhangi bir belirleme ve ayırma işleminde bu çocuklar öncelikle belirlenecek ve silahsızlandırılacaktır. Çocuk askerler, özellikle refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş durumda olanların normal

olarak enterne edilmemeleri, tersine başta silahsızlanmaları ve rehabilitasyonları açısından bu çocukların özel koruma ve yardımlardan yararlandırılmaları gerekir. Fiilen savaşan kişiler olarak veya başka yönlerden askeri güçlerle ilişkili olmuş kız çocukların desteklenmeleri ve toplumla yeniden bütünleşme süreçlerinin kolaylaştırılması için özel çabalar harcanmalıdır.

57. elirli koşullarda, 15 yaşından büyük bir çocuk askerin, örneğin ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturması nedeniyle istisnai biçimde enterne edilmesi kaçınılmazsa ve bu durum uluslararası insan hakları ve insani hukuk açısından uygunsa, enterne etme işlemleri Sözleşmenin 37. maddesi ile çocuk ceza adaletine ilişkin hükümler dahil olmak üzere uluslararası standartlara uygun biçimde yapılmalı, enterne edilme durumu çocuğun ailesinin araştırılması ve rehabilitasyon programlarına dahil edilmesi çabaları için engel teşkil etmemelidir.

Geri göndermeme

58. Çocukların küçük yaşlarda silahaltına alınıp çatışmalarda kullanılmaları yaşama hakkı dâhil olmak üzere temel insan haklarıyla ilgili telafisi mümkün olmayan zarar riski taşıdığından, Devletlerin, Sözleşmenin 38. maddesi ile çocukların silahlı çatışmalara katılmalarına ilişkin İhtiyari Protokolün 3 ve 4. maddelerinden kaynaklanan yükümlülükleri, sınır ötesi sonuçları da kapsamaktadır. Bu durumda devletlerin, çocukların çatışmalarda doğrudan veya dolaylı biçimde yer almaları veya başka askeri görevleri üstlenmeleri riski bulunan durumlarda, söz konusu çocukları herhangi biçimde ilgili ülkeye geri göndermeme görevleri bulunmaktadır.

Baskının çocuklara özgü biçimleri ve görünümleri³

59. Komite, yaşa ve cinsiyete duyarlı iltica işlemlerine ve mültecinin tanımında gene yaşa ve cinsiyete duyarlı yorumlara duyulan gereksinimi Devletlere anımsatarak, yaşları küçük olanların belirli işlere yönlendirilmelerinin (kız çocukların cinsel hizmetlere veya askerlerle evlenmeye zorlanmaları dâhil) ve çatışmalara doğrudan veya dolaylı biçimde dâhil edilmelerinin ciddi insan hakları ihlali ve dolayısıyla zulüm anlamını taşıdığını vurgular. Bu nedenle, "ırk, din,

tabiiyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasal görüş” (1951 Mülteciler Sözleşmesi madde 1 A (2)) gibi durumlar yüzünden bu tür yönlendirme ve zorlamalar olabileceğine ilişkin sağlam gerekçelere dayalı kuşku bulduğunda, ilgili kişilere mülteci statüsü tanınmalıdır.

Rehabilitasyon ve tedavi

60. Devletler, gerektiğinde, uluslararası kuruluşlar ve HDK’larla da işbirliği yaparak silahlı çatışmalardan etkilenmiş refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için yaşlarına uygun, toplumsal cinsiyete duyarlı özellikler taşıyan kapsamlı psikolojik destek ve yardım programları geliştireceklerdir.

(i) Özgürlükten yoksun bırakmanın önlenmesi ve böyle durumlarda yapılması gerekenler

61. Sözleşmenin 37. maddesinin ve çocuğun yüksek yararı ilkesinin yaşama geçirilmesinde, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar genel bir kural olarak tutuklanmamalıdır. Böyle bir uygulama, tek başına, çocuğun refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş durumda olmasıyla, göçmenlik ve ikamet statüsüyle veya bunların yokluğuyla gerekçelendirilemez. Tutuklama başka nedenlerle ve istisnai biçimde haklı bir uygulama sayılabileceği durumlarda ise bu işlem Sözleşmenin 37 (b) maddesine uygun biçimde gerçekleştirilmelidir. Sözleşmenin bu maddesi, tutuklamanın ilgili ülkelerin yasalarına uygun olmasını, bu uygulamaya ancak en son çare olarak ve en kısa süre için başvurulmasını gerektirmektedir. Sonuçta, ilgili işlemlerin hızlandırılması dâhil bütün çabaların, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların hapislik durumlarının bir an önce sona erdirilmesine ve başka barınma seçeneklerinin devreye sokulmasına yönelik olması gerekir.

62. Ülke bazındaki gerekliliklere ek olarak uluslararası yükümlülükler tutuklama işlemlerini düzene bağlayan çerçevenin bir bölümünü oluşturmaktadır. İltica etmek isteyen refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar söz konusu olduğunda devletler, özellikle, 1951 tarihli Mülteciler Sözleşmesinin 31 (1) maddesinden kaynaklanan

yükümlülüklerini gözetmelidirler. Devletler, bunun dışında, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş bir çocuğun ülkeye yasa dışı yollardan girmesinin veya ülkede bu şekilde kalıyor olmasının da belirli durumlarda haklı görülebileceğini dikkate almalıdırlar. Örneğin, yasa dışı giriş ve ikametini, çocuğun temel insan haklarının ihlalini önlemenin tek yolu olduğu durumlar böyle değerlendirilmelidir. Daha genel olarak, insan ticareti ve sömürü mağdurları dâhil olmak üzere refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin politikalar geliştirilirken, bu çocukların salt ülkeye yasa dışı giriş ve kalış nedeniyle suçlu duruma düşürülmemeleri sağlanmalıdır.

63. Tutukluluğa istisnai biçimde başvurulması durumunda ise, hapisliğin koşullarında çocuğun yüksek yararı gözetilmeli, Sözleşmenin 37 (a) ve (c) maddeleri ile diğer uluslararası yükümlülüklere saygı gösterilmelidir. Aksi çocuğun yüksek yararına olmadığı sürece çocukların konuldukları yerler onlara uygun ve yetişkinlerden ayrı olmalıdır. Gerçekten de, böyle bir programdaki temel yaklaşım “tutuklamaya” değil “bakıma” yönelik olmalıdır. Tesisler, kültürel açıdan uygun topluluk kaynaklarına ve hukuki yardımlara ulaşmanın mümkün olmadığı izole alanlarda olmamalıdır. Çocuklar, düzenli dış temas imkânlarına sahip olmalı; arkadaşları, akrabaları, dinsel, sosyal veya kanuni danışmanları ve vasileri çocukları ziyaret edebilmelidirler. Ayrıca, çocuklar bütün temel gereksinimlerini karşılama imkânlarına sahip olabilmeli, gerekli tıbbi bakımı görebilmeli ve gerektiğinde psikolojik danışmanlık hizmetlerinden yararlanabilmelidirler. Çocuklar, tutuklu oldukları süre içinde eğitim imkânlarından da yararlanabilmelidirler. Eğitimin, tutukluluk durumu sona erdikten sonra da devam etmesini kolaylaştırma açısından, en ideali bu eğitimin hapislik tesislerinden başka bir mekânda sağlanmasıdır. Sözleşmenin 31. maddesinde de öngörüldüğü gibi bu konumdaki çocukların oyun ve eğlence hakları da vardır. Sözleşmenin 37 (d) maddesinde belirtilen hakların gerektiği gibi güvence altına alınabilmesi açısından, özgürlüklerinden yoksun kalmış refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara, kanuni temsilci atanması dâhil gerekli hukuki ve diğer yardımlara engelsiz ulaşabilme imkanları tanınmalıdır.

VI. Mültecilik Başvurusu Yapabilme, Hukuki Güvenceler ve İltica Durumlarında Haklar

(a) Genel

64. Sözleşmenin 22. maddesi kapsamında, mülteci statüsü almak isteyen bir çocuğun, yanında kimsesi bulunsun bulunmasın, yeterince korunmasını sağlayacak “uygun önlemler” alınmasını gerektiren yükümlülük, diğerlerinin yanı sıra, işleyen bir mültecilik sisteminin kurulması, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin yasal düzenlemeler yapılması ve bu çocuklarla gerektiği gibi ilgilenilmesini sağlayacak kapasitenin Sözleşmede yer alan hakların yanı sıra ilgili devletin taraf olduğu diğer uluslararası insan hakları, mültecilik ve diğer anlaşmalar doğrultusunda oluşturulması sorumluluklarını de beraberinde getirir. Bu yöndeki kapasite geliştirme çalışmaları açısından kaynak sıkıntısı çeken devletlerin UNHCR tarafından sağlananlar dahil olmak üzere uluslararası yardımlar için başvurmaları özellikle tavsiye olunur.

65. Devletler, 22. maddede belirtilen uluslararası mültecilik hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerin tamamlayıcı mahiyetini ve konsolide standartların yararını dikkate alarak, Sözleşmenin 22. maddesini uygulamada mültecilerle ilgili gelişen uluslararası standartları uygulamalıdır.

(b) Yaşa bakılmaksızın iltica başvuru mekanizmalarına erişim

66. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş olanlar dâhil mülteci statüsü almak isteyen çocuklar, yaşlarına bakılmaksızın, mültecilik için başvuru işlemlerinden ve uluslararası koruma sağlayan diğer tamamlayıcı mekanizmalardan yararlandırılacaklardır. Belirleme ve kayıt işlemleri sırasında, çocuğun, ırk, din, tabiiyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi görüş nedeniyle zulme maruz kalabileceği yönünde belirli temelleri olan kuşkular taşıdığı; çocuk belirli bir korkuyu somut biçimde dile getiremese bile bu nedenlerden ötürü uluslararası korumayı gerektiren nesnel bir durum bulunduğu kanaati

hâsil olursa, bu konumdaki çocuk iltica işlemlerine ve/veya gerekli durumlarda uluslararası ve iç hukuk çerçevesinde ek koruma sağlayan mekanizmalara yönlendirilecektir.

67. Kendileri açısından uluslararası korumayı gerektiren bir durum olmadığı belirlenen refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar otomatikman veya başka biçimlerde iltica işlemlerine yönlendirilmemeli, gençlik refah düzenlemeleri gibi uygun çocuk koruma mekanizmaları çerçevesinde koruma altına alınmalıdırlar.

(c) Usule ilişkin güvenceler ve destek önlemleri (madde 3 (3))

68. Sözleşmenin 22 (1) maddesi çerçevesinde alınması gereken önlemlerde, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların durumundaki özel güçlükler, bu alandaki ulusal hukuk çerçevesi ve koşullar dikkate alınmalıdır. Söz konusu önlemlerde aşağıda belirtilen hususlar gözetilmelidir.

69. Mülteci statüsüne geçmek isteyen bir çocuk, kendisinin geçmişini bilen ve onun yüksek yararını gözetip temsil etme kapasitesine sahip bir yetişkin tarafından temsil edilmelidir. (bakınız, bölüm V (b), "Vasi, danışman ve kanuni temsilci atanması"). Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuğa, her durumda ve ücretsiz olarak vasıflı bir kanuni temsilci bulma imkânları tanınmalıdır. Bu imkânlar, iltica başvurusuyla ilgili işlemlerin yetişkinlerle ilgili işlemlerle aynı doğrultuda sürdürüldüğü durumlar için de geçerli olmalıdır.

70. Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar tarafından doldurulan mültecilik başvuru formlarının işleme konulmasına öncelik tanınacak ve en adil kararın en kısa sürede verilmesi için çaba gösterilecektir.

71. Usule ilişkin asgari güvenceler arasında, yapılan başvurunun, iltica ve mültecilik konularında gerekli bilgilere sahip yetkin bir merci tarafından sonuçlandırılacağı hususu da yer almalıdır. Çocuğun yaşının ve olgunluk düzeyinin buna elverdiği durumlarda, herhangi bir nihai karar alınmadan önce çocuğa gerekli donanımına sahip bir yetkili ile görüşme imkânları tanınmalıdır. Çocuğun böyle bir yetkiliyle aynı dilde doğrudan iletişim imkânlarının bulunmadığı durumlarda bu kez vasıflı

bir tercüman kullanılmalıdır. Ayrıca, çocuğun anlattıklarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığı konusunda endişeler olduğunda, takdir hakkı çocuktan yana kullanılmalı ve çocuğa herhangi bir kararın gözden geçirilmesi için başvuru hakkı da tanınmalıdır.

72. Görüşmeler, mültecilik statüsünün değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sırasında çocuğun geçmişi, kültürü ve geldiği yer hakkındaki bilgileri kullanacak ve refakatsiz çocukların özel durumunu değerlendirecek olan mültecilik işlemleri yetkili merciinden bir temsilci tarafından yapılmalıdır. Bu değerlendirme sürecinde her çocuğun özel durumunda ifadesini bulan etmenlerin özel bileşimi dikkate alınmalı, bu arada çocuğun kişisel, ailesel ve kültürel kökenlerine de yer verilmelidir. Vasi veya kanuni temsilci bütün görüşmelerde çocuğa eşlik etmelidir.

73. Tek tek kişilerin statüsünün belirlenmesinin mümkün olmadığı geniş ve kitlesel mülteci hareketlerinde devletler belirli bir gruba mensup bütün kişilere mülteci statüsü tanıyabilirler. Böyle durumlarda refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş bütün çocuklara, mensup oldukları grubun diğer üyeleriyle aynı statü tanınır.

(d) Çocuğa özgü nitelikte baskı şekillerini dikkate alarak koruma gereksinimlerinin çocuğa duyarlı biçimde değerlendirilmesi

74. Devletler, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukların iltica taleplerini değerlendirirken, uluslararası insan hakları ve mültecilik hukukunun gelişimini ve bunların karşılıklı ilişkisini de dikkate almalıdırlar. Buna, UNHCR'nin, 1951 Sözleşmesi çerçevesindeki denetleyici görevlerini yerine getirirken geliştirdiği konular da dâhildir. Özellikle önem taşıyan, bu Sözleşmede yer alan mülteci tanımının yaşa ve cinsiyete duyarlı biçimde yorumlanması; çocukların maruz kaldıkları zulmün özel nedenlerinin, biçimlerinin ve kendini gösterme şeklinin dikkate alınmasıdır. Bir yakının zulme uğraması, küçük yaşta silahlı saldırıya alınma, fuhuş amaçlı çocuk ticareti, cinsel sömürü ve kız çocuklarının sünnet edilmesi, 1951 Mülteciler Sözleşmesi kapsamına girmesi durumunda ilgili çocuklara mülteci statüsü tanınmasını gerektirecek durumlardır. Dolayısıyla, devletler, çocukların maruz kaldıkları bu özel durumlara titizlikle

yaklaşmalı, ayrıca ülke bazında mültecilik statüsünü belirleyen yasal düzenlemelerde cinsiyet temelli şiddete özel yer vermelidirler.

75. Çocukların, özellikle de refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş olanların statüsünü belirlemekle görevli olanlar, uluslararası yasalarla mültecilere ilişkin yasaları, çocuklara, kültüre ve cinsiyete duyarlı biçimde benimseyip uygulamalarına olanak sağlayacak eğitimi almalıdırlar. Çocukların iltica taleplerinin gerektiği gibi değerlendirilebilmesi için, azınlıklara ve marjinal gruplara mensup olanlar dahil çocukların durumlarına ilişkin bilgiler de, ilgili hükümetin menşe ülke hakkında topladığı bilgiler kapsamında yer almalıdır.

(e) Mülteci statüsü tanınan çocukların bütün mülteci ve insan haklarından yararlanabilmeleri (madde 22)

76. Mülteci olarak kabul edilen ve iltica hakkı tanınan refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar yalnızca 1951 Mülteciler Sözleşmesi ile tanınan haklardan yararlanmakla kalmayacaklar, ayrıca, söz konusu Devletin kendi egemenlik alanı içindeki çocuklara tanınan bütün insan haklarından, bu ülkede yasal ikamet hakkı dâhil olmak üzere, yararlanabileceklerdir.

(f) Tamamlayıcı koruma biçimlerinden yararlanacak çocuklar

77. 1951 Mülteciler Sözleşmesi çerçevesinde mülteci statüsü tanınması için gerekli koşullar yerine gelmemişse, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar, korunma gereksinimlerinin derecesine bağlı olmak üzere tamamlayıcı koruma biçimlerinden yararlandırılacaklardır. Bu tamamlayıcı koruma biçimlerinin uygulanması, taraf devletlerin, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş durumdaki çocuğun özel korunma gereksinimlerini karşılama yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla, kendilerine tamamlayıcı koruma önlemleri sağlanan çocuklar, ülkede yasal ikamet dahil olmak üzere, ilgili devletin kendi egemenlik alanı içindeki bütün çocuklara tanıdığı insan haklarından azami ölçülerde yararlanabilirler.

78. Genel olarak uygulanabilir ilkeler doğrultusunda, özellikle de kendilerini başka bir devletin topraklarında bulan refakatsiz ve ailelerinden

ayrı düşmüş çocuklara ilişkin olarak devletlerin taşıdıkları sorumluluklar çerçevesinde, ne mülteci statüsü tanınan, ne de tamamlayıcı koruma biçimlerinden yararlandırılan çocuklar buna rağmen fiilen başka Devlet topraklarında buldukları ve o Devletin yasalarına tabi oldukları sürece Sözleşmedeki bütün normlara uyan koruma önlemlerinden yararlanabilmelidirler.

VII. Ailenin Birleşmesi, İade ve Diğer Kalıcı Çözüm Biçimleri

(a) Genel

79. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocukların geleceklere ele alınırken gözetilen nihai amaç, çocukların bütün korunma gereksinimlerini karşılayan, çocuğun görüşünü de dikkate alan ve mümkünse çocuğun refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş durumunu sona erdirmeyi hedefleyen kalıcı bir çözüme ulaşılmasıdır. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar için kalıcı çözüm bulma çabaları, gereksiz gecikmeler olmaksızın, mümkünse ilgili çocuğun durumuna ilişkin değerlendirmeden hemen sonra başlatılmalı ve yürütülmelidir. Kalıcı bir çözüm arayışı, hakları temel alan bir yaklaşımla, çocuğun ailesiyle yeniden birleştirilmesinin mümkün olup olmadığına ilişkin analizle başlamalıdır.

80. Ailenin izinin sürülmesi kalıcı çözüm aranışının temel bir bileşenidir ve bu çalışmaya, aile izi sürülmesi veya bunun gerçekleştirildiği biçim çocuğun yararına aykırı değilse veya izi sürülen kişilerin temel haklarını tehlikeye düşürecek bir mahiyet taşıyorsa öncelik tanınmalıdır. Ancak her durumda, ailenin izi sürülürken, çocuğun iltica talebinde bulunma veya mülteci olma durumuna herhangi bir göndermede bulunulmamalıdır. Ailenin izini sürme çalışmaları, bütün bu koşullara tabi olarak, iltica başvurusunun işleme konulduğu süreçte de devam etmelidir. Mültecilik temelinde olsun olmasın, ev sahibi Devletin bölgesinde bulunan bütün çocuklar için, tamamlayıcı koruma biçimleri veya çocuğun geri gönderilmesine ilişkin kanuni veya diğer engeller gündemde ise, kalıcı bir çözüm devreye sokulmalıdır.

(b) Aile birleşimi

81. Devletlerin Sözleşmenin 9. maddesi çerçevesindeki çocukların ana babalarından kendi istekleri dışında ayrılmamalarını sağlama yükümlülüklerine tam saygı gösterilmesi açısından, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuğu ana babasına geri vermek için her tür çaba harcanmalıdır. Bunun istisnası, ayrılmanın çocuğun yüksek yararı açısından gerekli olduğu durumlardır ve böyle durumlarda da çocuğun görüşlerini dile getirme (madde 12) (ayrıca bakınız, bölüm IV (e), “Çocuğun görüşlerini serbestçe dile getirme hakkı”) hakkı eksiksiz biçimde dikkate alınmalıdır. 9. Maddenin 1. paragrafının ikinci cümlesinde açık biçimde dile getirilen durumlar, başka bir deyişle çocuğun kendi ana babası tarafından istismar veya ihmale maruz kaldığı durumlar herhangi bir mekândaki yeniden birleşmeye engel teşkil ederken, gene çocuğun yüksek yararı ile ilgili başka mülahazalar bu birleşmenin yalnızca belirli bir mekânda gerçekleşmesine engeldir.

82. Böyle bir geri dönüşün çocuğun temel insan haklarının ihlaliyle sonuçlanacağına ilişkin “gerekçesi olan bir risk” olduğu durumlarda, ailenin yeniden birleşmesinin menşe ülkede gerçekleşmesi çocuğun yüksek yararına değildir ve dolayısıyla bu tür bir birleşme hedeflenmemelidir. Söz konusu risk ne ise bu ilgili kişiye mülteci statüsü tanıyan belgelerde veya yetkili mercilerin geri göndermeme yükümlülüklerini (İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele ve Cezalara karşı Sözleşmenin 3. maddesi ile Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 6 ve 7. maddelerinde belirtilenler dâhil) uygulamaya dönük kararlarında somut belgeleriyle ortaya konulmalıdır. Bu durumda mülteci statüsü tanınması menşe ülkeye geri göndermeye ve dolayısıyla oradaki bir aile birleşmesine karşı hukukten bağlayıcı bir engel oluşturur. Menşe ülkedeki koşulların daha düşük düzeyde risk içerdiği ve örneğin ülkedeki genel şiddet ortamının çocukları da etkileyebileceği gibi kaygıların beslendiği durumlarda ise, bu tür riskler tam olarak hesaba katılmalı ve daha ileri düzeylerde ayrılma dâhil haklarla ilgili diğer mülahazalar ile bu riskler arasında belirli bir karşılaştırmaya gidilmelidir. Bu bağlamda hatırlanması gereken husus, çocuğun yaşamının birinci derecede önem taşıdığı ve bunun diğer bütün haklardan yararlanmanın ön koşulu olduğudur.

83. Bunun gerekçesi ister geri dönüş önündeki genel engeller olsun, ister az önce sözü edilen karşılaştırmanın geri dönüş karşıtı sonuçlar vermesi olsun, çocuğun ailesiyle menşe ülkede birleşmesinin mümkün olmadığı durumlarda Sözleşmenin 9 ve 10. maddelerinde belirtilen yükümlülükler devreye girmeli ve bu yükümlülükler ev sahibi ülkenin aileyle birleştirme konusundaki kararlarını belirlemelidir. Bu bağlamda taraf devletlere özellikle hatırlatılması gereken husus şudur: “çocuk veya ana babası tarafından, ailenin birleşmesi amacıyla yapılan bir taraf Devlet ülkesine girme veya onu terk etme konusundaki her başvuru, taraf Devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır” ve “bu tür bir başvurunun başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmaması” sağlanacaktır (madde 10 (1)). Menşe ülkeler “çocuğun ve ailesinin kendi ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terk etme ve kendi ülkelerine giriş yapma haklarına” saygı göstereceklerdir (Madde 10 (2)).

(c) Menşe ülkesine iade

84. Menşe ülkesine iade, bu durum çocuğun temel insan haklarının ihlale uğrayabileceğine ilişkin “gerekçesi olan bir risk” taşıyorsa ve özellikle de geri göndermeme ilkesi geçerliyse bir seçenek olarak gündeme alınmayacaktır. Menşe ülkesine iade, ilkesel olarak, ancak böyle bir iadenin çocuğun yüksek yararına olduğu durumlarda düzenlenecektir. Bu konudaki belirlemelerde, diğerlerinin yanı sıra şu hususlar dikkate alınacaktır:

- İadenin ardından gündeme gelecek güvenlik, sosyoekonomik koşullar dâhil çocuğu bekleyen koşullar ve bu koşulların sosyal kuruluşlar tarafından ilgili ülkede yapılacak incelemeler dâhil araştırılması;
- İlgili çocuk için bakım düzenlemelerinin mevcut olup olmadığı;
- 12. madde uyarınca çocuğun ve kendisine bakan kişilerin sahip oldukları haklar çerçevesinde bu hususta belirttikleri görüşler;
- İlgili çocuğun geldiği ev sahibi ülkeye ne derecede entegre olduğu ve kendi ülkesinden ayrı kalmanın süresi;
- Çocuğun “tabiiyeti, adı ve aile ilişkileri dâhil olmak üzere kendi kimliğini koruma” hakkı (madde 8);

- "Çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliği koruma ve çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dini kimliğine saygı" gerekliliği" (Madde 20).

85. Ana baba veya geniş aile üyeleri tarafından bakım imkânlarının olmadığı durumlarda, menşe ülkeye iade, ilkesel olarak, çocuk kendi ülkesine geri döndükten sonraki bakım ve nezarete ilişkin önceden güvenli ve somut düzenlemeler yapılmadan gerçekleştirilmemelidir.

86. İstisnai durumlarda, çocuğun yüksek yararı ile diğer mülâhazalar arasında titiz bir denge gözetilerek ve bunlardan ikincisinin hakları temel alıp çocuğun yüksek yararına üstün gelmesi durumunda menşe ülkeye iade düzenlenebilir. Örneğin, çocuğun bulunduğu ülkedeki devletin ve toplumun güvenliği açısından ciddi bir risk oluşturması böyle bir durumdur. Buna karşılık, örneğin genel göç kontrolü gibi, hakları temel almayan mülâhazalar çocuğun yüksek yararına üstün gelemez.

87. Her durumda, menşe ülkeye iade düzenlemeleri güvenli, çocuğa uygun ve cinsiyete duyarlı biçimde yapılmalıdır.

88. Bu vesileyle, menşe ülkelere, Sözleşmenin 10. maddesi çerçevesindeki yükümlülükleri, bu arada özellikle "çocuğun ve ana babasının, kendi ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terk etme ve kendi ülkelerine girme haklarına" saygı gösterme yükümlülüğü bir kez daha hatırlatılır.

(d) Yerel entegrasyon

89. Menşe ülkeye iade yasal veya fiili durum nedeniyle olanaksızsa, yerel entegrasyon başlıca seçenek durumundadır. Yerel entegrasyon güvenli bir kanuni statüye (ikamet statüsü dahil) dayandırılmalı ve Sözleşmede yer alan haklar çerçevesinde yürütülmelidir. Bu haklar, ülkede kalmakta olan bütün çocuklar için, bu durumun mülteci statüsü tanınmasından, iade önündeki yasal engellerden veya yüksek yarar açısından yapılan karşılaştırmanın iade aleyhine sonuçlanmasından bağımsız olarak, eksiksiz biçimde yaşama geçirilmelidir.

90. Ailelerinden ayrı düşmüş veya refakatsiz bir çocuğun topluluk içinde kalmasına karar verildiğinde, yetkililer çocuğun durumuna ilişkin bir değerlendirme yapmalı ve ardından, çocuğun kendisi ve vasisi ile

görüşerek yerel topluluk içinde kalışla ilgili uzun dönemli düzenlemeleri ve bütünlüşmeyi kolaylaştıracak gerekli diğer önlemleri belirlemelidirler. Uzun dönemli yerleştirme çocuğun yüksek yararı gözetilerek kararlaştırılmalı ve bu aşamaya gelindiğinde kurumsal yerleştirme mümkün olduğu her durumda en son çare olarak görülmelidir. Ailelerinden ayrı düşmüş veya refakatsiz çocuklar, o ülkedeki diğer çocuklarla aynı haklara sahip olmalıdırlar (eğitim, öğretim, istihdam ve sağlık hizmetlerinden yararlanma dahil). Ev sahibi ülke, refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuğun bu haklardan eksiksiz biçimde yararlanabilmesini sağlamak için, çocuğun, örneğin ek dil öğrenimi gerekliliği dahil, çocuğun karşılaştığı güçlüklerin aşılmasına yönelik ek önlemlere özel önem verme gereğini duyabilir.

(e) Ülkeler arası evlat edinme (madde 21)

91. Devletler, gerek Sözleşmenin 21. maddesinde yer verilen ön koşullara, gerekse ilgili diğer uluslararası belgelere tam saygı göstermelidirler. Bu belgeler arasında özellikle önem taşıyanlar, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların evlatlık alınması sırasında göz önüne alınması gereken Çocukların Korunması ve Ülkeler Arası Evlat Edinme İşlemlerinde İşbirliği ile ilgili Lahey Sözleşmesi ve bu sözleşmenin mülteci ve uluslararası ölçekte yerlerinde olmuş çocuklara uygulanmasıyla ilgili 1994 tarihli tavsiye kararlarıdır. Devletler, bu konuda, özellikle aşağıda belirtilen hususları gözetmelidirler:

- Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların evlat edinilmeleri, ancak, ilgili çocuğun evlat edinilebilecek konumda olduğunun belirlenmesinden sonra düşünülmelidir. Uygulamada bundan kastedilen, diğer hususların yanı sıra, ailenin izinin sürülmesi ve aileyle birleştirme yolundaki çabaların sonuçsuz kalması veya çocuğun ana babasının çocuklarının evlatlık alınmasına rıza göstermesidir. Evlatlık alınma için ana babalar, diğer kişiler, kurumlar ve merciler tarafından verilen rıza bilgi temeline dayanmalı ve serbestçe verilmiş olmalıdır. Burada özellikle kastedilen, rızanın herhangi bir ödeme veya tazminat karşılığında alınmamış, daha sonra da geri çekilmemiş olmasıdır;

- Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar, olağanüstü bir durumun doruk noktasında alelacele evlatlık verilmemelidir;
- Herhangi bir evlat edinme işleminde bu işlemin çocuğun yüksek yararına olduğu belirlenmeli ve işlem geçerli ulusal ve uluslararası yasalar ve adet hukukuna uygun olarak gerçekleştirilmelidir;
- Bütün evlatlık işlemlerinde, yaşına ve olgunluk düzeyine göre çocuğun görüşleri de istenmeli ve bu görüşler dikkate alınmalıdır. Burada kastedilen, çocuğun fikrinin sorulması, kendisinin evlatlık işleminin sonucu konusunda gerektiği gibi bilgilendirilmesi ve eğer kendi rızasının alınması da gerekiyorsa bu rızanın alınmasıdır. Söz konusu rıza serbestçe verilmeli ve herhangi bir ödemeye vb. dayanmamalıdır;
- İkamet olunan ülkedeki akrabalar tarafından evlat edinilmeye öncelik tanınmalıdır. Böyle bir seçeneğin ortada bulunmadığı durumlarda, tercih, çocuğun geldiği topluluk içinden veya en azından kendisiyle aynı kültürden bir aile tarafından evlat edinilmesi yönünde olmalıdır;
- Evlatlık verme aşağıdaki durumlarda düşünülmemelidir:
  - Çocuğun ailesinin izlenmesi ve aileyle birleştirme olasılıklarının makul biçimde bulunması ve bunun çocuğun yararına olması;
  - Çocuğun kendisinin veya ana babasının evlatlık işlemini istemediklerini açıkça ifade etmeleri;
  - Çocuğun ana babasının ve halen hayatta olan diğer aile üyelerinin izlerinin sürülmesi için gerekli adımların atılacağı makul bir zaman süresinin henüz geçmemiş olması. Bu süre koşullara göre, özellikle de böyle bir iz sürmedeki yeterliliklere göre değişebilir; bununla birlikte, söz konusu işlemlerin makul bir süre içinde tamamlanması gerekir;
  - Yakın gelecekte, çocuğun kendi ülkesine güvenliği ve onuru açısından sorun teşkil etmeyecek koşullarda geri gönderilmesi olasılıkları varsa, iltica edilen ülkede evlat edinme işlemi gündeme getirilmemelidir.

(f) Üçüncü bir ülkeye yerleştirme

92. Menşe ülkesine dönemeyecek durumda olan ve geldikleri ülkede kalıcı bir çözüme ulaşılması mümkün görünmeyen refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar açısından üçüncü bir ülkede yeniden yerleştirme kalıcı bir çözüm imkânı sunabilir. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş bir çocuğun bu çerçevede yeniden yerleştirilme kararı, güncel, kapsamlı ve ayrıntılı bir yüksek yarar değerlendirmesine dayandırılmalı, bu karar alınırken özellikle halen sürmekte olan uluslararası ve diğer koruma gereksinimleri gözetilmelidir. Bir çocuğun, ulaştığı ülkeden geri gönderilme, kaldığı ülkede zulüm veya diğer ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalma gibi risklere karşı etkili biçimde ve süreklilik temelinde korunmasının tek yolu bu ise, o zaman başka bir ülkeye yerleştirme seçeneği özellikle gündeme getirilir. Yeniden yerleştirme, ayrıca, üçüncü bir ülkede aileyle yeniden birleşme olanakları varsa, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların yararınadır.

93. Yeniden yerleştirme öncesinde yapılacak yarar belirleme değerlendirmesi, bunların yanı sıra başka etmenleri de dikkate almalıdır: çocuğun kendi ülkesine geri gönderilmesini önleyen kanuni ve diğer engellerin geçerliliğini koruyacağı tahmin edilen süre; uyrukluğ ve adı dâhil çocuğun kendi kimliğini koruma hakkı (madde 8); çocuğun yaşı, cinsiyeti, duygusal durumu, eğitim ve aile geçmişi; ev sahibi ülkede verilen bakımın sürekliliği/kesikliliği; çocuğun yetiştirilmesinde, etnik, dinsel, kültürel ve dilsel kökeninde süreklilik sağlanmasının ne ölçüde gerektiği (madde 20); çocuğun aile ilişkilerini sürdürme hakkı (madde 8) ve kendi menşe ülkesinde, ev sahibi ülkede veya yeniden yerleşimin gerçekleşeceği ülkede çocuğun ailesiyle yeniden birleşmesine ilişkin kısa, orta ve uzun dönemdeki olasılıklar. Refakatsiz veya ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar, bu durumun gelecekte aileleriyle yeniden birleşmeleri olasılığını ortadan kaldırması veya ciddi biçimde zedelemesi olasılığı varsa, hiçbir zaman üçüncü bir ülkeye yerleştirilmemelidirler.

94. Devletler, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların yeniden yerleşim gereksinimleri ile ilgili olarak yeniden yerleştirme fırsatları tanımaya özendirilirler.

VIII. Eğitim, Veriler ve İstatistikler

(a) Refakatsiz ve ailelerinden ayrı dūřmūř çocuklarla ilgilenen personelin eđitimi

95. Ailelerinden ayrı dūřmūř ve refakatsiz çocuklarla ve bunların durumlarıyla ilgilenen görevlilerin eđitimine özel önem verilmelidir. Ayrıca, kanuni temsilcilerine, vasilere, tercümanlara ve ailelerinden ayrı dūřmūř ve refakatsiz çocuklarla ilgili iřler yapan diđerlerine yönelik uzmanlık eđitimi de eřit derecede önemlidir.

96. Bu eğitim, ilgili grupların gereksinimlerine ve haklarına göre özel olarak uyarlanmalıdır. Bununla birlikte, bütün eğitim programlarında yer alması gereken birtakım temel noktalar da vardır. Bunlar:

- Sözleşmenin ilkeleri ve hükümleri;
- Ailelerinden ayrı dūřmūř ve refakatsiz çocukların menşeye ölkeleri ile ilgili bilgiler;
- Uygun görüşme teknikleri;
- Çocuk gelişimi ve psikolojisi;
- Kültürel duyarlılık ve kültürler arası iletişim.

97. Başlangıç eğitim programları da düzenli olarak izlenmeli, iş üzerinde öğrenme ve mesleki ağlar da bu kapsamda ele alınmalıdır.

(b) Ailelerinden ayrı dūřmūř ve refakatsiz çocuklarla ilgili veriler ve istatistikler

98. Komitenin edindiği deneyime göre, refakatsiz ve ailelerinden ayrı dūřmūř çocuklara ilişkin olarak toplanan veriler ve istatistikler, belirli ölkelere varışlar ve/veya iltica taleplerinin sayısı ile karşılaştırıldığında sınırlı kalmaktadır. Eldeki veriler, bu konumdaki çocukların haklarının yaşama geçirilmesi ile ilgili hususların ayrıntılı analizi için yetersiz kalmaktadır. Dahası, veriler ve istatistikler genellikle farklı bakanlıklar veya kuruluşlar tarafından toplanmaktadır. Bu durum daha ileri

düzeyde analizi engelleyebilmekte, ayrıca çocuğun özel yaşamı ve gizliliği ile ilgili potansiyel sorunlara yol açmaktadır.

99. Dolayısıyla, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili verilerin toplanmasına yönelik ayrıntılı ve bütünlüklü bir sistem geliştirilmesi, bu konumdaki çocukların haklarının yaşama geçirilmesine yönelik etkili politikaların önkoşuludur.

100. Böyle bir sistem içinde toplanan veriler, ideal olarak, bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla en azından şunları kapsamalıdır: her bir çocuk için temel biyolojik veriler (yaş, cinsiyet, menşe ülke, yurttaşlık, etnik grup); ülkeye girme teşebbüsünde bulunan ve ülkeye giriş izni verilmeyen refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların sayısı; yasal ve göçmenlikle ilgili statü (iltica talebinde bulunan, mülteci, geçici ikamet izni vb. gibi); yaşamla ilgili düzenlemeler (kurumlara ve ailelere yerleştirme veya bağımsız yaşam); okullara veya mesleki eğitime kayıt; ailelerle yeniden birleşme durumu ve menşe ülkelere geri gönderilenlerin sayısı. Devletler, bunlara ek olarak, örneğin refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların ortadan kaybolmaları ve insan ticaretinin etkileri gibi yeterince ele alınmamış konuların da analizine imkân tanıyacak nitel verilerin toplanmasını da dikkate almalıdırlar.

Notlar

- 1 Burada yer alan Kılavuz İlkeler, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Uluslararası Kurtarma Komitesi, Save the Children/İngiltere, UNICEF, UNHCR ve World Vision International tarafından ortaklaşa onaylanmıştır. Amaçlanan, Kuruluşlar Arası Daimi Komitenin bütün üyelerinin refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili çalışmalarında yol gösterici olmasıdır.
- 2 14-25 Haziran 1993 tarihlerinde Viyana'da yapılan İnsan Hakları Dünya Konferansında benimsenen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı (A/CONF.157/23)
- 3 Zulmün çocuklara özgü biçim ve görünüşleri ile ilgili olarak bakınız bölüm VI (d) "Çocuğa özgü zulüm biçimleri açısından koruma gerekliliklerinin çocuğa duyarlı biçimde değerlendirilmesi."

Dağıtım
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/K/GY/7/Rev.1
20 Eylül 2006

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Kırkıncı oturum
Genevre, 12-30 Eylül 2005**GENEL YORUM No. 7 (2005)
Erken Çocukluk Döneminde
Çocuk Haklarının Uygulanması****I. Giriş**

1. Bu Genel Yorum, Komitenin taraf devletlerin sundukları raporların incelenmesiyle ilgili deneyiminden kaynaklanmıştır. Bu raporlarda erken çocukluk dönemi ile ilgili genellikle pek az bilgi sunulmakta, verilen bilgiler de çocuk ölümleri, doğum kayıtları ve sağlık hizmetleri ile sınırlı kalmaktadır. Komite, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin küçük yaş grubundaki çocuklarla ilgili uzantılarını daha geniş bir kapsamda ele alma gereksinimi duymuştur. Bunun üzerine Komite 2004 yılında gerçekleşen Genel Tartışma Gününü “Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması” konusuna ayırmıştır. Böylece ortaya bir dizi tavsiye (bakınız ÇHS/K/143, bölüm VII) ile birlikte bu önemli konuda bir Genel Yorum hazırlama kararı çıkmıştır. Komite, bu Genel Yorum aracılığıyla, küçük yaş grubundaki çocukların Sözleşme çerçevesinde hak sahipleri olduklarının ve erken çocukluk döneminin bu hakların yaşama geçirilmesi açısından kritik bir dönem oluşturduğunun kabul

edilmesinin önemini vurgular. Komitenin 'erken dönem çocukluk' ile ilgili uygulamadaki tanımı, bütün çocuklar için, doğumdan başlayarak bebeklik, okul öncesi yıllar ve okullaşmaya geçişi kapsayan dönemdir (bakınız aşağıda paragraf 4).

II. Genel Yorumun Amaçları

---

2. Bu Genel Yorumun amaçları şunlardır:

- a) Bütün küçük yaş grubundaki çocukların insan haklarına ilişkin anlayışı güçlendirmek ve taraf Devletlerin dikkatlerini küçük yaş grubundaki çocuklara yönelik yükümlülüklerine çekmek;
- b) Erken çocukluğun, hakların yaşama geçirilmesi üzerinde etkili olan yönleri konusunda yorum yapmak;
- c) Küçük yaş grubundaki çocukların, doğumdan başlayarak, özel ilgi alanları, kapasiteleri ve birtakım zayıflıkları olan; haklarından yararlanmalarında korunmaları, yol gösterilmeleri ve desteklenmeleri gereken sosyal aktörler olarak tanınmalarını teşvik etmek;
- d) Erken çocukluğa ilişkin olup Sözleşme uygulanırken dikkate alınması gereken, örneğin küçük yaş grubundaki çocukların içinde buldukları koşullar, deneyimlerinin niteliği ve gelişimlerini belirleyen etkiler gibi çeşitlilik gösteren durumlara dikkat çekmek;
- e) Çocuk haklarına ters düşmedikleri sürece saygı gösterilmesi gereken yerel adetler ve uygulamalar dâhil olmak üzere, çocuklara yönelik kültürel beklentilerde ve tutumlarda görülen değişiklikleri ortaya koymak;
- f) Küçük yaş grubundaki çocukların, haklarını ihlal eden ve esenliklerini tehlikeye düşüren yoksulluk, ailelerin çözülmesi ve diğer olumsuzluklara açık durumlarını vurgulamak;
- g) Küçük yaş grubundaki çocukların haklarının yaşama geçirilmesine, kapsamlı politikalar, yasal düzenlemeler, uygulamalar, mesleki

eğitim ve özel olarak erken çocukluk dönemindeki haklara odaklanan araştırmalarla katkıda bulunulmasını sağlamak.

III. İnsan Hakları ve Küçük Yaş Grubundaki Çocuklar

3. Küçük yaş grubundaki çocuklar hak sahibi kişilerdir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin çocuğu “yasa gereği daha önceki bir yaşta reşit sayılma durumu hariç 18 yaşından küçük herkes” olarak tanımlamaktadır (madde 1). Dolayısıyla, küçük yaş grubundaki çocuklar da Sözleşmede yer alan haklara sahiptirler. Küçük yaş grubundaki çocuklar özel koruyucu önlemlerden yararlandırılırlar ve haklarını gelişen yeteneklerine göre tedricen kullanırlar. Komitenin kaygılı olduğu husus, taraf devletlerin, Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, küçük yaş grubundaki çocuklara hak sahibi kişiler olarak gerekli dikkati göstermemeleri; çocukluk döneminin bu özel uğrağında hakların yaşama geçirilmesini sağlayacak yasal düzenlemelere, politikalara ve programlara yeterince eğilmemeleridir. Komite Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin, bütün insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkelerini gözeterek erken çocukluğa da bütüncül biçimde uygulaması gerekliliğini bir kez daha teyit eder.

4. Erken çocukluğun tanımı. Erken çocukluk döneminin tanımı, yerel geleneklere ve ilkokul sistemlerinin düzenlenme biçimine göre ülkelere ve bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Kimi ülkelerde okul öncesi dönemden okullu döneme geçiş 4 yaşından biraz sonra gerçekleşmektedir. Diğer ülkelerde ise aynı süreç çocuk 7 yaşına gelince olmaktadır. Komite ise, erken çocukluk dönemi haklarına ilişkin yaklaşımda, bütün küçük yaş grubundaki çocukların kapsanması yanlısıdır: doğum, bebeklik, okul öncesi ve okula geçiş dönemi. Dolayısıyla Komite, erken çocukluk döneminin uygulamadaki tanımı ve taraf devletlerin küçük yaş grubundaki çocuklara yönelik yükümlülüklerini değerlendirmelerinde başvuracakları çerçeve olarak 8 yaşına kadar olan dönemi önermektedir.

5. Erken çocukluk için pozitif bir gündem. Komite taraf devletleri erken çocukluktaki haklarla ilgili pozitif bir gündem oluşturmaya özendirir. Buna göre erken çocukluğa henüz olgunlaşmamış bir insanın, olgun bir yetişkin statüsüne doğru sosyalleştiği bir dönem olarak bakan geleneksel düşüncelerin değiştirilmesi gerekmektedir. Sözleşme, en küçük yaşlardakiler dâhil tüm çocuklara kendi hakları olan bireyler olarak bakılmasını talep etmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, ailelerinde, topluluklarında ve toplumlarında, kendi özel duyarlılıkları, ilgi alanları ve görüşleri olan aktif üyeler olarak görülmelidirler. Haklarından fiilen yararlanabilmeleri açısından küçük yaş grubundaki çocukların fiziksel özen, duygusal bakım, duyarlı yönlendiricilik ve ayrıca sosyal oyun, keşif ve öğrenme mekânları gibi özel gereksinimleri vardır. Bütün bu gerekliliklere en iyi biçimde erken çocukluğa yönelik yasal düzenlemeler, politikalar ve programlar planlanarak yanıt verilebilir. Bunlara ek olarak, uygulamaya ve bağımsız izlemeye yönelik bir plan da olmalı, bu amaçla örneğin bir Çocuk Hakları Komiseri atanması ve Çocuk Etki Değerlendirmesi gibi yollara başvurulmalıdır (bakınız, bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili Genel Yorum No. 2 (2002).

6. Erken çocukluğun özellikleri. Komite, çocuk gerçekleştirilmesinde kritik bir dönem olarak erken çocukluğa dikkat çekmektedir:

- a)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, vücutlarının ve sinir sistemlerinin olgunlaşması; hareketliliklerinin, becerilerinin ve iletişim kapasitelerinin artması, ilgi alanlarının ve yeteneklerinin hızla değişmesi açısından, bebeklikten okula, insan yaşamının tümünün en hızlı gelişme ve değişme dönemini yaşarlar.
- b)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, ana babalarına ya da kendilerine bakan kişilere güçlü duygularla bağlanırlar ve onlardan kendi kişiliklerine ve gelişen yeteneklerine saygı duyarak onları beslemelerini, bakmalarını, rehberlik yapmalarını ve korumalarını beklerler.
- c)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, daha küçük ve büyük çocukların yanı sıra, yaşlılarıyla kendi önemli ilişkilerini kurarlar. Bu

ilişkiler aracılığıyla birtakım ortak etkinliklere yönelirler, beliren anlaşmazlıkları çözerler, anlaşmalara sadık kalırlar ve başkaları adına sorumluluk üstlenirler.

- d)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlar dâhil olmak üzere yaşadıkları dünyayı aktif biçimde anlamlandırır, başkalarıyla –hem çocuklar hem yetişkinler- olan etkileşimlerinden ve etkinliklerinden giderek daha çok şey öğrenirler.
- e)** Küçük yaş grubundaki çocukların bu erken yaşları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının, duygusal anlamdaki güvencilerinin, kişisel ve kültürel kimliklerinin ve gelişen yeteneklerinin temelini oluşturur.
- f)** Küçük yaş grubundaki çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri, kişiliklerinin yanı sıra, cinsiyete, yaşam koşullarına, aile düzenine, gördükleri bakıma ve eğitim sistemlerine göre değişkenlik gösterir.
- g)** Küçük yaş grubundaki çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri, gereksinimlerine ve terbiyelerine ilişkin kültürel inançlarla birlikte aile ve topluluk içindeki aktif rolleri tarafından güçlü biçimde belirlenir.

7. Özel ilgi alanlarına, deneyimlere ve her küçük çocuğun karşılaştığı güçlüklerle saygı gösterilmesi, yaşamlarının en kritik evresinde bulunan çocukların haklarının yaşama geçirilmesinde başlangıç noktasıdır.

8. Erken çocuklukla ilgili araştırmalar. Komite, küçük yaş grubundaki çocukların hayatta kalma, esenlik ve gelişmeleri yakın ilişkilere dayanan sosyal aktörler olarak en iyi biçimde anlaşılabilirliğini teyit eden kuramsal çalışmalara ve araştırmalara dikkat çeker. Bu ilişkiler, normal olarak, başka ana babalar, diğer aile üyeleri, yaşlılar ve çeşitli hizmetler sunan görevliler olmak üzere az sayıda insanlardır. Bu arada, erken çocukluğun sosyal ve kültürel boyutları ile ilgili araştırmalar, küçük çocuğun değişen beklentileri ile bakımlarına ve eğitimlerine yönelik düzenlemeler dâhil, erken dönem gelişimin kavranış ve buna göre tutum alış biçimlerine dikkat çekmektedir. Günümüz toplumlarının bir özelliği

de giderek artan sayıda küçük çocuğun artık çok kültürlü topluluklarda ve hızlı sosyal değişimin damga vurduğu koşullarda yaşamasıdır. Böyle ortam ve koşullarda, küçük yaş grubundaki çocuklara ilgili düşünceler ve beklentiler de değişmekte, bu arada çocukların hakları daha fazla kabullenilmektedir. Taraf devletlerin, erken dönem çocuklukla ilgili inançlar ve bilgilerden yerel koşullara ve değişen uygulamalara uygun biçimde yararlanmaları, eğer bunlar ayrımcılık içermiyorsa (madde 2), çocuğun sağlığına ve esenliğine aykırı değilse (madde 24.3) ve çocuğun yüksek yararıyla çalışmıyorsa (madde 3) geleneksel değerlere saygı göstermeleri yerinde olacaktır. Son olarak, yapılan araştırmalar, kötü beslenme, hastalıklar, yoksulluk, sosyal dışlanma ve daha bir dizi olumsuzluğun özellikle küçük yaş grubundaki çocuklar açısından ne kadar ciddi riskler oluşturduğunu göstermiştir. Gene görülmüştür ki, erken çocukluk dönemindeki müdahale ve önleme stratejilerinin çocuğun şimdiki durumu ve geleceği üzerinde olumlu etkiler yaratma potansiyeli büyüktür. Dolayısıyla, çocuk haklarının bu erken dönemde yaşama geçirilmesi orta dönemde ve ergenlikte ortaya çıkabilecek birtakım kişisel, sosyal ve eğitimle ilgili güçlüklerin önlenmesinde etkili bir yoldur (bakınız, ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili Genel Yorum No. 4 (2003)).

IV. Erken Çocukluk Döneminde Genel İlkeler ve Haklar

9. Komite, Sözleşmedeki 2,3,6 ve 12. maddeleri genel ilkeler olarak belirlemiştir (bakınız, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme genel uygulama ilkeleri ile ilgili Genel Yorum No. 5). Bu ilkelerden her biri, erken dönemdeki haklarla ilgili uzantılara sahiptir.

10. Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı. Madde 6, çocuğun temel hayat hakkına ve taraf devletlerin çocuğun yaşama ve gelişme hakkını mümkün olan en ileri derecede güvence altına alma yükümlülüklerine atıfta bulunmaktadır. Anneler ve bebeklerin sağlığı, bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve yaşamlarının bu kritik evresinde bütün küçük yaş grubundaki çocukların esenliği açısından uygun koşullar

oluşturulması için taraf devletlerin mümkün olan bütün önlemleri almaları gerekmektedir. Kötü beslenme ve önlenabilir hastalıklar, hakların erken çocukluk döneminde yaşama geçirilmesinin önündeki başlıca engelleri oluşturmaya devam etmektedir. Yaşamın ve fiziksel sağlığın güvence altına alınması öncelikli konulardır; bununla birlikte madde 6, taraf devletlere gelişmenin bütün yönlerini ve küçük bir çocuğun sağlığı ile psikosozyal esenliğinin birçok açıdan birbirine bağı olduğunu hatırlatmaktadır. Bunların her ikisi de, elverişsiz yaşam koşulları, ihmal, duyarsız veya istismar edici davranışlar ve insanın potansiyelinin gelişmesi için gerekli fırsatların yetersiz olması yüzünden riske girebilir. Özellikle güç koşullarda yaşayan çocuklara özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir (Bkz. aşağıdaki Bölüm VI). Komite, taraf devletlere (ve ilgili diğer taraflara) yaşama ve gelişme hakkının ancak bütüncül bir şekilde, Sözleşmede yer alan diğer bütün hükümlerin uygulanmasıyla yaşama geçirilebileceğini hatırlatmak ister. Bunların arasında sağlık, yeterli beslenme, sosyal güvenlik, yeterli yaşam standardı, sağlıklı ve güvenli ortam, eğitim ve oyunla (maddeler 24, 27, 28, 29 ve 31) birlikte ana babaların sorumluluklarına tam saygı, yardım ve kaliteli hizmetler sağlanması (maddeler 5 ve 18) yer almaktadır. Küçük yaşlardan başlayarak, iyi beslenmeye, sağlıklı ve hastalıkları önleyici yaşam tarzlarına yönelik çabalara çocukların kendileri de dâhil edilmelidir.

11. Ayrımcılık yasağı. Madde 2, herhangi bir ayrımcılık söz konusu olmaksızın hakların bütün çocuklar için geçerli olduğunu belirtmektedir. Komite, taraf devletlere, bu ilkenin, hakların erken çocukluk döneminde yaşama geçirilmesi açısından gereklerini belirlemeye davet etmektedir:

- a)** Madde 2, örneğin yasaların küçükler dâhil çocuklara şiddete karşı eşit korunma sağlayamadığı durumlar söz konusu olduğunda genel olarak küçük yaş grubundaki çocuklara karşı herhangi bir temelde ayrımcılık yasağı öngörmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar görece güçsüz olduklarından ve haklarının yaşama geçirilmesi başkalarına bağı olduğundan ayrımcılık riskine özellikle maruzdurlar.

b) Madde 2, aynı zamanda, belirli çocuk gruplarına karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrımcılık, daha az beslenme, yetersiz bakım ve özen; daha sınırlı oyun, öğrenme ve eğitim imkânları veya hissedilenlerle düşünülenlerin serbestçe dile getirilmesinin engellenmesi gibi değişik biçimler alabilir. Ayrımcılık, ayrıca, sömürücü veya istismar edici nitelik taşıyan kaba davranışlar ve makul olmayan beklentilerle de ortaya konabilir. Örneğin:

- (i)** Kız çocuklara karşı ayrımcılık ciddi bir hak ihlalidir ve bu ayrımcılık, kız çocukların yaşamlarını ve bunun bütün veçhelerini etkiler ve çocukların topluma olumlu katkılarda bulunma kapasitelerini sınırlandırır. Kız çocuklar, cinsiyetleri nedeniyle ayrımcı kürtajın, sünnetin, ihmal ve öldürme dâhil bebekliklerinde daha az beslenme gibi uygulamaların kurbanı olabilirler. Kendilerinden ağır ailevi sorumluluklar üstlenmeleri beklenebilir, erken çocukluk ve ilkokul eğitimi fırsatlarından yoksun bırakılabilirler.
- (ii)** Engelli çocuklara yönelik ayrımcılık bu çocukların yaşama şanslarını azaltır ve yaşam kalitelerini olumsuz etkiler. Oysa bu çocuklar da diğer çocuklar gibi bakım, beslenme, şefkat görme ve teşvik edilme hakkına sahiptirler. Ayrıca, toplumla bütünleşmeleri ve haklarını yaşama geçirmeleri açısından bu çocuklara ek ve özel yardım sağlanması gerekir.
- (iii)** HIV/AIDS'den etkilenen veya HIV enfeksiyonu olan çocuklara yönelik ayrımcılık bu çocukları en fazla gereksinim duydukları yardım ve destekten yoksun bırakmaktadır. Ayrımcılık, kamu politikalarında, hizmet sunumunda ve hizmetlere erişimde ve bu çocukların haklarını ihlal anlamına gelen gündelik uygulamalarda görülebilir (ayrıca bakınız paragraf 23).
- (iv)** Etnik köken, sınıf/kast, kişisel durum ve yaşam tarzı veya siyasal ve dinsel görüşler temelindeki ayrımcılık (çocuklara veya ana babalarına yönelik) çocukların topluma tam katılımlarını engellemektedir. Bu tür ayrımcılık ana babaların

çocuklara karşı olan sorumluluklarını yerine getirme kapasitelerini olumsuz etkilemektedir. Ayrımcılık, çocukların önündeki fırsatları ve öz saygılarını etkilemekte, ayrıca çocuklar ve yetişkinler arasında küskünlük ve uyuşmazlıklara yol açmaktadır.

- (v) Çok yönlü ayrımcılığa (örneğin, etnik kökene, sosyal veya kültürel statüye, cinsiyete ve/veya özürllülük durumuna bağlı ayrımcılık) maruz küçük yaş grubundaki çocuklar özellikle risk altındadırlar.

12. Küçük yaş grubundaki çocuklar, ana babalarına yönelik ayrımcılığın sonuçlarından da zarar görebilirler. Örneğin, evlilik dışı çiftlerin, geleneksel tutum ve davranışlara aykırı olarak evlenenlerin, mültecilerin veya iltica talebinde bulunanların çocukları bu durumda olabilirler. Taraf devletler, hangi biçimleri alırsa alsın ve nerede cereyan ederse etsin -ailelerde, topluluklarda, okullarda veya diğer kurumlarda- ayrımcılığa karşı mücadele etme sorumluluğundadırlar. Küçük yaş grubundaki çocukların kaliteli hizmetlere erişimleriyle ilgili potansiyel ayrımcılık, özellikle, sağlık, eğitim, refah ve diğer hizmetlere herkesin ulaşamadığı ve bu hizmetlerin devlet, özel kesim ve hayır kurumları tarafından birlikte verildiği durumlarda kaygı yaratmaktadır. Komite, ilk adım olarak, taraf devletleri, küçük yaş grubundaki çocukların yaşam ve gelişmelerine katkıda bulunan kaliteli hizmetlerin varlığını ve bunların erişilebilirliğini izlemeye özendirir. Bu yapılırken, sistematik biçimde veri toplanması yoluna gidilmeli, bu veriler çocukların ve ailelerin kökenlerine ve koşullarına ilişkin belli başlı değişkenlere göre ayrıştırılmalıdır. İkinci adım olarak, bütün çocukların mevcut hizmetlerden yararlanmada eşit fırsatlara sahip olmalarını sağlayacak girişimler gerekebilir. Daha genel olarak taraf devletler, küçük yaş grubundaki çocuklara, özel olarak da güç durumdaki kesimlere yönelik ayrımcılığa karşı bilinç ve duyarlılık geliştirmelidirler.

13. Çocuğun yüksek yararı. Madde 3, çocuklarla ilgili tüm faaliyetlerde çocuğun yüksek yararının temel alınması gerektiği ilkesini ortaya koymaktadır. Küçük yaş grubundaki çocuklar, henüz olgunlaşmadıkları için, kendi esenliklerini etkileyecek karar ve girişimlerde haklarının

ve yararlarının değerlendirilmesi ve temsili adına sorumlu mercilere tabi durumdadırlar ve bu kararlar alınırken çocukların görüşlerinin ve gelişim halindeki yeteneklerinin de dikkate alınması gerekir. “Yüksek yarar” ilkesi Sözleşmede çeşitli vesilelerle yer almaktadır (erken çocukluk dönemiyle en fazla ilgili olan 9, 18, 20 ve 21. maddeler dâhil). Yüksek yarar ilkesi çocuklarla ilgili bütün girişimler için geçerlidir. Bu ilkenin gözetilmesi, çocukların haklarının korunmasına; yaşama, büyüme ve gelişmelerinin güvence altına alınmasına yönelik aktif önlemlerle birlikte, çocukların haklarının yaşama geçirilmesinden gündelik olarak sorumlu olan ana babalarla diğerlerine yardım ve destek sağlanmasını da gerektirir:

- a) Her bir çocuğun yüksek yararı: Çocuğun bakımı, sağlığı, eğitimi vb. ile ilgili bütün kararlarda, ana babalar, profesyoneller ve çocuklardan sorumlu diğer kişiler yüksek yarar ilkesini göz önüne almalıdırlar. Taraf devletler, bütün hukuksal süreçlerde küçük yaş grubundaki çocukların bağımsız olarak kendi yararlarını gözetten biri tarafından temsil olunmalarını sağlamalı, görüşlerini ve tercihlerini ifade etme kapasitelerinin olması halinde çocuklar bu tür bütün süreçlerde dinlenilmelidir.
- b) Bir grup veya kesim olarak küçük yaş grubundaki çocukların yüksek yararı: Çocukları etkileyen bütün yasalar ve politikalarda, idari ve yargısal kararlarda ve hizmet sunumunda yüksek yarar ilkesi dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda değerlendirilecek başlıklar şunlardır: Çocukları doğrudan etkileyen durumlar (örneğin sağlık hizmetleri, bakım sistemleri veya okullarla ilgili olanlar) ve çocukları dolaylı biçimde etkileyecek durumlar (örneğin, çevre, konut ve ulaşım gibi).

14. Küçük çocuğun görüşlerine ve duygularına saygı gösterilmesi. Madde 12, çocuğun, onu etkileyen bütün meselelerde görüşlerini serbestçe dile getirme hakkı olduğunu ve bu görüşlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu hak, haklarını geliştirmede, korumada ve izlemede aktif bir katılımcı olarak çocuğun statüsünü pekiştirir. Küçük çocuğun bir özne olarak -ailede, toplulukta ve toplumda- kimliği genellikle küçümsenmekte veya yaş ve henüz

olgunlaşmama gibi gerekçelerle reddedilmektedir. Birçok ülkede ve bölgede, geleneksel inançlar küçük yaş grubundaki çocukların yetiştirilme ve sosyalleşme gereksinimleri üzerinde durmuştur; bu çerçevede küçük yaş grubundaki çocuklar gelişmemiş, kavrama, iletişim kurma ve tercihte bulunma bakımından en temel öğelerden bile yoksun kişiler olarak görülmüşlerdir. Böylece çocuklar çoğunlukla aileleri içinde güçsüz, toplumları içinde ise sessiz ve görünmez kalmışlardır. Komite, 12. maddenin hem küçük hem de daha büyük çocuklar için geçerli olduğunu hatırlatmak ister. Haklarının sahibi kişiler olarak en küçük yaş grubundaki çocuklar bile görüşlerini dile getirebilmelidirler ve bu görüşlere 'çocuğun yaşına ve olgunluğuna göre gerekli ağırlık tanınmalıdır.' (madde 12.1). Küçük yaş grubundaki çocuklar çevrelerine karşı çok duyarlıdırlar ve kendi kimlikleriyle birlikte çevrelerindeki kişilere, yerlere ve yaşamın rutin akışına ilişkin olarak hızla bir kavrayış geliştirirler, tercihlerde bulunurlar ve duygularını, görüşlerini ve isteklerini, sözlü veya yazılı dille ifade etmeden çok önce çeşitli biçimlerde ifade ederler.

- a) Komiteye göre taraf devletler, görüşlerini ifade etme serbestliği olan ve onu etkileyen konularda görüşleri alınması gereken hak sahibi kişi olarak, çocuk kavramını çocuğun kapasitesini, yüksek yararını ve zararlı deneyimlerden korunma hakkını gözeten bir yaklaşımla daha ilk başlarda yaşama geçirmek için gerekli bütün önlemleri almalıdırlar.
- b) Görüşleri ve duyguları ifade etme hakkı çocuğun evdeki (ve duruma göre geniş ailedeki) ve topluluktaki gündelik yaşamına dayandırılmalı; bu husus sağlık, bakım ve eğitim alanlarında, ayrıca hukuksal işlemlerde gözetilmeli; araştırma ve danışmalar yoluyla ilgili politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesinde dikkate alınmalıdır.
- c) Taraf devletler, ana babaların, profesyonellerin ve sorumlu mercilerin onların günlük yaşamlarında ve uygun olan bütün ortamlarda küçük yaş grubundaki çocukların sahip oldukları hakları giderek daha fazla yaşama geçirmelerini sağlayacak fırsatların yaratılmasına aktif biçimde katılmaları için gerekli bütün

önlemleri almalıdırlar. Bu aktif katılım için yapılması gerekenler arasında, kendilerine gerekli becerileri kazandıracak eğitim de yer almaktadır. Katılım haklarının yaşama geçirilmesi, yetişkinlerin çocuk merkezli bir tutum geliştirmelerini, küçük yaş grubundaki çocuklara kulak vermelerini, onurlarına ve kişisel görüş açlarına saygı göstermelerini gerektirir. Bunların yanı sıra yetişkinler, kendi beklentileri ile küçük çocuğun ilgi alanları, anlayış düzeyi ve tercih ettiği iletişim biçimleri arasında bir uyum sağlayarak sabır ve yaratıcılık gösterebilmelidirler.

IV. Ana Babaların Sorumlulukları ve Taraf Devletlerin Yardımları

---

15. Ana babaların ve ilk plandaki diğer bakıcıların yaşamsal önemdeki rolleri. Normal koşullarda, küçük bir çocuğun ana babası, ailenin, geniş ailenin ve topluluğun diğer üyeleriyle, bu arada uygunsa yasal vasilelerle birlikte, çocukların haklarının yaşama geçirilmesinde belirleyici bir rol oynarlar. Bu husus Sözleşmede tam anlamda kabul edilmekte (özellikle madde 5), ayrıca taraf devletlerin bu alanda yardım sağlama yükümlülükleri ortaya konmaktadır. Bu yükümlülükler arasında kaliteli çocuk bakım hizmetleri sağlanması da yer almaktadır (özellikle madde 18). Sözleşmenin Giriş bölümünde aileye “toplumun temel birimi ve başta çocuklar olmak üzere bütün üyelerinin gelişmeleri ve esenlikleri açısından doğal ortam” olarak atıfta bulunmaktadır. Komite, burada geçen ‘aile’ kavramının, küçük çocuğun bakımı, gözetilmesi ve gelişimi açısından çeşitli düzenlemeleri kapsayacak genişlikte alınması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla, çocuğun hakları ve yüksek yararı ile uyumlu olduğu sürece, çekirdek aile, geniş aile ve topluluk temelindeki diğer geleneksel veya modern düzenlemeler bu kapsamdadır.

16. Ana babalar/ilk plandaki bakıcılar ve çocuğun yüksek yararı. Ana babaların ve birinci derecedeki diğer bakıcıların üzerlerindeki sorumluluk, bu kişilerin çocukların yüksek yararına uygun

davranma gereklilikleri ile ilişkilidir. 5. maddeye göre ana babaların rolü, "Sözleşmede yer alan hakların kullanılmasında yön ve yol göstermektir." Bu, büyük çocuklar için olduğu kadar küçük yaş grubundaki çocuklar için de geçerlidir. Bebekler ve küçük yaşlardaki çocuklar bütünüyle başkalarına bağımlı durumdadırlar; ancak bu onların yalnızca pasif olarak bakım görme, yönlendirilme ve yol gösterilme konumunda olmaları anlamına gelmemektedir. Onlar da, ana babalarından ve diğer bakıcılarından, yaşamları, büyüüp gelişmeleri açısından korunma, şefkat ve anlayış görmek isteyen aktif sosyal öznelerdir. Yeni doğan bebekler doğumdan kısa bir süre sonra ana babalarını (veya başlıca bakıcılarını) tanıyabilirler ve onlarla kendilerinin de aktif katılımcı olarak yer aldıkları sözel olmayan iletişime geçerler. Normal koşullarda küçük yaş grubundaki çocuklar ana babaları veya başlıca bakıcıları ile güçlü ve karşılıklı bağlar oluştururlar. Bu ilişkiler sayesinde çocuklar fiziksel ve duygusal anlamda kendilerini güvende hissederler ve gene bu sayede sürekli bakım ve özen görürler. Gene aynı ilişkilerle çocuklar kendi kimliklerini oluştururlar, kültürel açıdan değer verilen beceriler, bilgiler ve davranışlar edinirler. Böylece ana babalar (ve diğer bakıcılar) normal olarak küçük yaş grubundaki çocukların haklarını yaşama geçirmelerinde başlıca kanal olarak işlev görürler.

17. Çocuğun gelişen yetenekleri kavramının yaşama geçirilmesi prensibi. Madde 5, çocukların zaman içinde giderek bilgi, yetenek ve kavrayış geliştirdikleri olgunlaşma ve öğrenme sürecine atıfla "gelişen yetenekler" kavramından hareket etmektedir. Bu süreçte çocukların haklarının ne olduğunu ve bunları en iyi biçimde nasıl yaşama geçirebileceklerini kavramaları da dâhildir. Çocukların gelişen yeteneklerine saygı gösterilmesi, hakların yaşama geçmesi açısından belirleyici önemdedir ve bu husus erken çocukluk döneminde özellikle anlamlıdır. Çünkü çocuk, doğumundan itibaren okula başlayıncaya kadar geçen dönem zarfında fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal işlevler açısından hızlı dönüşümler yaşar. Madde 5, işte bu bakımdan ana babaların (ve diğerlerinin) çocuklarını yönlendirirken, onlara destek verirken, yapılandırırken, yol gösterirken kendi bilgi düzeylerini

çocuktaki bu dönüşüm sürecine uygun olarak ayarlama sorumluluğu taşıdıklarını vurgulamaktadır. Bu ayarlamalar, çocuğun ilgi alanları ve istekleri ile birlikte, özerk karar alma ve yüksek yararını kavrama düzeyini dikkate almalıdır. Küçük bir çocuğun kendisine yol gösterilme gereksinimi büyük çocuklara göre daha fazla olmakla birlikte, aynı yaşlardaki çocukların kapasitelerindeki ve durumun gerektirdiklerine verilen tepkilerdeki değişkenlikleri de gözetmek gerekir. Gelişen yetenekler, pozitif, imkân tanıyıcı bir kavram olarak yorumlanmalıdır. Başka bir deyişle bu kavram, çocuğun özerkliğini ve kendini ifade etme imkânlarını sınırlayan ve bunu da geleneksel olarak çocuğun görelî yetersizlikleri ve sosyalleşme gereksinimleriyle gerekçelendiren otoriter ilkelerin onaylanması biçiminde yorumlanmamalıdır. Ana babalar (ve diğerleri), çocuğu merkez alan bir biçimde, diyalog ve örneklerle, katılım hakkı (madde 12) ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 14) dâhil çocuğun kendi haklarını kullanma kapasitesini geliştirici yollardan 'yönlendirme ve yol göstericilik' yapmaya özendirilmelidirler.¹

18. Ana babanın rollerine saygı. Sözleşmenin 18. maddesi, ana babaların veya yasal vasilerin, çocukların yüksek yararını gözeterek onların gelişimlerini ve esenliklerini sağlamaktan birinci derecede sorumlu olduklarını teyit etmektedir (maddeler 18.1; 27.2). Taraf devletler, bu konuda ana babaların birinci dereceden rollerine ve sorumluluklarına saygı göstermelidirler. Bu çerçevedeki yükümlülükler arasında, çocuğun yüksek yararına olmadığı sürece çocukları ana babalarından ayırmamak da yer almaktadır (madde 9). Küçük yaş grubundaki çocuklar, ana babalarından ayrılmanın olumsuz sonuçlarından daha ağır biçimde etkilenirler; çünkü bu yaşlardaki çocuklar ana babalarına ve birinci derecedeki bakıcılarına fiziksel olarak bağımlı oldukları kadar duygusal olarak da bağılıdır. Küçük yaş grubundaki çocuklar, ayrılmanın koşullarını da yeterince kavrayabilecek durumda değildirler. Küçük yaş grubundaki çocukları olumsuz biçimde etkileyebilecek durumlar arasında ihmal ve ana baba ilgisinden yoksunluk, ileri derecede maddi veya psikolojik stres veya zihinsel sağlık sorunlarıyla birlikte yetiştirilme, başkalarından yalıtık

biçimde yetiştirilme, ana ile baba arasında çatışma, çocuğun istismarı, çocuğun ana babasıyla ilişkilerinin kesintili olması (ayrılma zorunluluğu gibi durumlar dâhil) ve yerleştirilen kurumdaki bakımın yetersizliği yer almaktadır. Komiteye göre taraf devletler, ana babaların çocukları için birinci derecede sorumluluk üstlenmelerini sağlamak üzere gerekli bütün önlemleri almalı; sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babaları desteklemeli; çocukların bakım ve yetiştirilmeleri açısından zararlı olabilecek mahrumiyet ve ayrılma durumlarını azaltmalı ve çocukların esenlikleri risk altına girdiğinde gerekli girişimlerde bulunmalıdırlar. Taraf devletlerin genel amaçları arasında, terk edilmiş veya kimsesiz kalmış çocuk sayısının azaltılması ve bu yol çocuğun yüksek yararına sayılmadıkça kurumsal veya uzun dönemli buna benzer bakım gereksinimi olan çocuk sayısının asgari düzeyde tutulması da yer almalıdır (Ayrıca bakınız aşağıdaki Bölüm VI).

19. Sosyal eğilimler ve ailenin rolü. Sözleşme, 'hem annenin hem de babanın çocuğun yetiştirilmesinden ve büyütülmesinden ortaklaşa sorumlu olduğunu' vurgulamakta ve bu ikisinin çocuğun bakımı açısından eşit durumda olduklarını belirtmektedir (madde 18.1). Komite, aile yapılarının bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğine, mevcut yapılarının de giderek değiştiğine, bu arada ana babalara yönelik resmi olmayan destek ağlarının ortaya çıktığına ve nihayet aile büyüklüğünün, ana babaların rollerinin ve çocuk yetiştirilmesine yönelik düzenlemelerin daha da çeşitlendiğine dikkat çekmektedir. Bütün bu eğilimler, fiziksel, kişisel ve psikolojik gelişimleri en iyi biçimde az sayıdaki sürekli ilişki ile sağlanabilecek olan küçük yaş grubundaki çocuklar açısından özellikle önem taşımaktadır. Küçük yaş grubundaki çocuklar söz konusu olduğunda yakından ilgili çevre anne, baba, daha büyükler, kardeşler ve geniş ailenin diğer üyeleri ile birlikte çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki profesyonellerden oluşmaktadır. Komite, bu çevredeki kişilerle olan ilişkilerin çocuklara Sözleşmede tanınan hakların yaşama geçirilmesine özel katkıda bulunabileceğini ve çeşitli aile örüntülerinin çocukların esenliği açısından yararlı ve işlevli olabileceğini kabul etmektedir. Kimi ülkelerde ve bölgelerde, aile, evlilik ve çocuk yetiştirme ile ilgili

sosyal tutumların değişmesi, sözgelimi ailelerin ayrılması ve yeniden yapılanması, erken çocukluk dönemi deneyimleri üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, ana babaların ailelerinin ve kendi topluluklarının dışında çalışmak zorunda oldukları durumlarda olduğu gibi, ekonomik baskılar da küçük yaş grubundaki çocukları etkilemektedir. Başka ülkelerde ve bölgelerde ise, ana babadan birinin veya her ikisinin birden veya bir yakının örneğin HIV/AIDS yüzünden ölmüş olması erken çocukluk döneminin bir başka yaygın özelliği haline gelmiştir. Bunlar ve benzer diğer etmenler, ana babaların çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirebilme durumlarını etkilemektedir. Daha genel olarak, hızlı sosyal değişim dönemlerinde, geleneksel uygulamalar hâlihazırdaki aile koşullarına ve yaşam tarzlarına ayak uyduramayabilir; böyle durumlarda, yeni uygulamaların içselleştirilmesi, çocuk yetiştirme alanında yeni becerilerin kavranıp bunlara değer verilmesi için belirli bir süre geçmesi gerekmektedir.

20. Ana babalara yardım. Taraf devletlerin, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babalara, yasal vasilelere ve geniş aileye uygun yardımlarda bulunmaları gerekmektedir (madde 18.2 ve 18.3). Ana babalara çocuğun gelişimi açısından gerekli yaşam koşulları sağlanması (madde 27.2) ve çocukların gerekli bakım ve korumadan yararlanmalarının güvence altına alınması (madde 3.2) da bu kapsamdadır. Komite, ana babaların ve küçük yaş grubundaki çocuklardan sorumlu diğer kişilerin bu alanda ihtiyaç duydukları kaynakların, becerilerin ve kişisel sahiplenmenin yeterince dikkate alınmamasından kaygılıdır. Bu kaygılar, özellikle, insanların çok genç yaşta evlenip çocuk sahibi oldukları, çocuklarıyla yalnız yaşayan tek anne veya babaların fazlaca görüldüğü toplumlar için geçerlidir. Erken çocukluk, ana babaların çocuklarıyla ilgili olup Sözleşme kapsamında yer alan sorumlulukları yerine getirmeleri açısından en yaygın (ve en yoğun) dönemdir. Çocukların yaşamaları, sağlıkları, fiziksel ve duygusal güvenlikleri, yaşam standartları, kendilerine sağlanan bakım, oyun ve öğrenme imkânları ve ifade özgürlüğü bu sorumlulukların yerine getirileceği alanlardır. Dolayısıyla, çocukların haklarının yaşama geçirilmesi, büyük ölçüde, onlara bakanların kendi esenliklerine

ve ellerindeki imkânlarla kaynaklara bağlıdır. Aradaki bu karşılıklı bağımlılıkların görülmesi, ana babalara, yasal vasilere ve diğer bakıcılara yönelik yardımların planlanmasında sağlam bir başlangıç noktasıdır. Örneğin:

- a) Entegre bir yaklaşımda, ana babaların çocuklarının yüksek yararını gözetme yeterlilikleri üzerinde dolaylı yoldan etki yaratacak müdahalelerle (örneğin vergi politikaları, sosyal yardımlar, yeterli konut, çalışma saatleri gibi) sonuçları hemen ve doğrudan görülecek müdahaleler (örneğin doğum sağlığı hizmetleri, ana baba eğitimi, ev ziyaretleri gibi) birlikte yer almalıdır.
- b) Yeterli yardım sağlanmasında, ana babalardan beklenen yeni roller ve becerilerle birlikte erken çocukluk döneminde taleplerde ve baskılarda meydana gelen değişiklikler dikkate alınmalıdır – bundan kastedilen, çocukların daha hareketli, daha konuşkan, sosyal açıdan daha becerili hale gelmeleri ve bu gerekçeyle bakım ve eğitim programlarına bizzat katılmaya başlamalarıdır.
- c) Ana babalara yönelik yardımlar, çocuk yetiştirme eğitimi ve aile danışmanlığı ile birlikte annelere, babalara, kardeşlere, büyükanne ve babalara ve duruma göre çocuğun yüksek yararını gözetmesi gereken diğer kişilere yönelik kaliteli hizmetleri de içermelidir.
- d) Yardım kapsamına, bunların yanı sıra, ana babaların ve ailenin diğer üyelerinin küçük yaş grubundaki çocuklarla olumlu ve duyarlı ilişkiler geliştirmelerine, çocuğun hakları ve yüksek yararı konusunda daha gelişkin bir kavrayışa ulaşmalarına yardımcı olacak destekler de girer.

21. Ana babalara yönelik gerekli yardım, en iyi biçimde, erken çocukluk dönemine ilişkin kapsamlı politikaların bir parçası olarak sağlanabilir (aşağıda Bölüm V). İlk yıllarda temin edilecek sağlık, bakım ve eğitim hizmeti de bu kapsamda ele alınmalıdır. Taraf devletler, başta en dezavantajlı ve güç durumdaki gruplar olmak üzere, ana babalara, çocuklarını bu tür programlara tam anlamıyla katma açısından gerekli desteği sağlamalıdır. Özellikle madde 18.3, birçok ana babanın ekonomik açıdan faal olduklarını, düşük

ücretli işlerde çalışıp geçimleriyle çocuklarına olan sorumluluklarını kaynaştırmaya çaba gösterdiklerini kabul etmektedir. Madde 18.3 taraf devletlerden, ana babaları çalışan çocukların çocuk bakım hizmetlerinden, annelere yönelik kolaylıklardan ve kendilerine yönelik tesislerden yararlanmalarını sağlamalarını talep etmektedir. Komite, bu bağlamda, taraf devletlere Anneliğin Koruması ile ilgili 183 sayılı ILO Sözleşmesini (2000) onaylamalarını tavsiye etmektedir.

V. Başta Kırılgan Çocuklara Yönelik Olanlar Olmak Üzere Erken Çocukluk Dönemindekiler İçin Kapsamlı Politikalar ve Programlar

21. Hakları temel alan çok sektörlü stratejiler. Birçok ülkede ve bölgede, hizmet kalitesinin geliştirilmesi çalışmalarında erken çocukluk dönemine düşük öncelik tanınmıştır. Ayrıca, sağlanan hizmetlerde de kopukluk vardır. Bu hizmetleri sağlama görevi merkezi ve yerel düzeylerdeki farklı resmi kuruluşlara verilmekte, planlama çalışmaları da bölük pörçük ve eşgüdümsüz biçimde yürütülmektedir. Kimi durumlarda ise yeterli kaynaklara, düzenlemelere ve kalite güvencesine sahip olmayan özel sektörün ve gönüllü kuruluşların da hizmet sağlamasına katıldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda taraf devletlerin her tür hizmet planlamasının ve sunumunun çocuğun yararına olması açısından yapması gereken, hakları temel alan, eşgüdümlü ve birçok sektörü birden kapsayan stratejiler geliştirmesidir. Bu stratejiler, 8 yaşına kadar olan bütün çocukları kapsamak üzere, yasal düzenlemeler ve politikalara yönelik sistematik ve entegre bir yaklaşıma dayandırılmalıdır. Erken çocukluk dönemi hizmetlerini ve bu dönemle ilgili imkânları öngören kapsamlı bir çerçeve oluşturulması, bu çerçevenin enformasyon ve izleme sistemleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Kapsamlı hizmetler, ana babalara sağlanan yardımlarla eşgüdüme kavuşturulacak, bu hizmetler ana babaların sorumluluklarını, koşullarını ve gereksinimlerini eksiksiz dikkate alacaktır (Sözleşmenin 5 ve 18.

maddelerinde değinildiği gibi; ayrıca bakınız, yukarıda Bölüm IV). Ayrıca, söz konusu kapsamlı hizmetlerin planlanmasında ana babalara danışılacak, ilgili süreçlere ana babalar da dâhil edilecektir.

23. Yaş dilimine uygun program standartları ve profesyonel eğitim. Komite, erken çocukluğa yönelik kapsamlı bir stratejinin, aynı zamanda kişi olarak çocuğun olgunluğunu ve bireyselliğini dikkate alması gerektiğini vurgular. Burada özellikle dikkate alınması gereken husus, belirli yaşlara göre (örneğin bebekler, emekleme dönemindekiler, okul öncesi çağdakiler, okula yeni başlayanlar) gelişim önceliklerinin de değişmesi ve bunun program standartlarına ve kalite ölçütlerine ilişkin uzantıdır. Taraf devletler, erken dönemle ilgili kurumların, hizmetlerin ve tesislerin, özellikle sağlık ve güvenlik gibi alanlarda gerekli kalite standartlarını tutturmasını, ilgili personelin psikososyal vasıflar, sayı ve eğitim açısından aranan koşullara uygun olmasını sağlamalıdır. Küçük yaş grubundaki çocukların yaşlarına ve durumlarına uygun hizmetlerin sağlanması, ilgili bütün personelin bu yaş grubu ile ilgili konularda eğitim almış olmasını gerektirir. Erkek olsun kadın olsun bu alanda çalışacak nitelikli personel bulunabilmesi için küçük yaş grubundaki çocuklarla ilgili çalışma ve hizmetlere gerekli sosyal değer verilmeli ve çalışanlara doyurucu ücretler ödenmelidir. Bu alanda çalışanların, çocuk hakları ve gelişimi konusunda sağlam ve güncel kuramsal ve pratik kavrayışa sahip olmaları (ayrıca bakınız paragraf 41); uygun ve çocuğu merkez alan uygulamaları, müfredatı ve pedagojik yöntemleri benimsemeleri ve kamusal veya özel programlar, kurumlar ve hizmetlere yönelik denetim ve izleme sistemleri dâhil olmak üzere gerektiğinde uzmanlık kaynaklarına ve desteğine ulaşabilmeleri temel önemdedir.

24. Başta kırılgan durumdakiler olmak üzere çocukların hizmetlere erişimi. Komite taraf devletlere, bütün küçük yaş grubundaki çocuklara (ve onlardan sorumlu olanlara), özel olarak çocukların esenliğine yönelik bakım, sağlık ve eğitim programları dâhil olmak üzere gerekli ve uygun hizmetlere erişim imkânları sağlamaları çağrısında bulunur. Bu çabalarda, küçük yaş grubundaki çocuklar arasında en güç durumda bulunan kesimlere ve ayrımcılık riski altında olanlara özel

önem verilmesi gerekir (madde 2). Sözü edilen kesimler arasında kız çocuklar, yoksulluk içinde yaşayanlar, yerli halklara veya azınlıklara mensup olanlar, göçmen ailelerin çocukları, ana babasını yitirenler veya başka nedenler yüzünden ana baba bakımından yoksun kalanlar, kurumlara yerleştirilenler, hapishanelerde anneleri ile birlikte kalanlar, mülteciler ve iltica etmek isteyenler, HIV/AIDS'den etkilenenler ve HIV enfeksiyonu olanlar ve alkol-uyuşturucu bağımlısı ana babaların çocukları yer almaktadır (ayrıca bakınız Bölüm VI).

25. Doğum kaydı. Erken çocukluk dönemine yönelik kapsamlı hizmetler doğumla birlikte başlar. Komite, bütün çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydettirilmelerinin birçok ülkede ve bölgede halen yerine getirilmesi gereken önemli görevler arasında olduğunun altını çizerek. Bu alandaki eksiklikler, çocuğun kişisel kimlik anlayışı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir ve nüfusta kayıtlı olmayan çocuklar temel sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yoksun kalabilirler. Yaşam, gelişme ve kaliteli hizmetlere erişim haklarının bütün çocuklar için yaşama geçirilmesinde (madde 6) ilk adım olarak Komite, taraf devletlere, bütün çocukların doğumdan sonra nüfusa kaydettirilmesini sağlayacak önlemler almalarını tavsiye etmektedir. Bu da, herkesin ücretsiz erişebileceği genel ve iyi yönetilen bir kayıt sistemiyle sağlanabilir. Bu alanda etkili bir sistem esnek olmalı, ailelerin içinde buldukları koşulları hesaba katmalı, örneğin gerektiğinde gezici kayıt hizmetlerini devreye sokmalıdır. Komite, hasta veya özürsüz çocukların kimi bölgelerde nüfusa kaydettirilmeleri olasılığının düşük olduğuna dikkat çeker ve kayıt sisteminin herhangi bir ayırım olmaksızın bütün çocukları kapsamaması gerektiğini vurgular (madde 2). Komite taraf devletlere ayrıca, gecikmiş kayıtlar için kolaylık sağlanmasının, henüz kaydedilmemiş çocuklara da sağlık, eğitim, koruma ve sosyal hizmetler alanlarında diğerleriyle eşit erişim imkânları tanınmasının önemini hatırlatır.

26. Yaşam standardı ve sosyal güvenlik. Küçük yaş grubundaki çocuklar, fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki ve sosyal gelişimleri açısından yeterli yaşam standartlarına ulaştırılmalıdırlar (madde 27). Komite, yoksunluğun olumsuz sonuçlarının çok geniş bir kesim

tarafından kabul edilmesine karşın milyonlarca küçük yaş grubundaki çocuk için en temel yaşam standartlarının bile henüz sağlanamamış olmasını kaygıyla not eder. Göreli yoksulluk içinde büyüme, çocuğun esenliğini, toplumla ilişkilerini ve öz saygısını zedeler, öğrenme ve gelişme olanaklarını azaltır. Mutlak yoksulluk içinde büyümenin sonuçları ise daha da ağırdır; burada çocuğun yaşamı ve sağlığı ve temel yaşam kalitesi doğrudan tehdit altındadır. Taraf devletler, erken çocukluk dönemindeki yoksulluğu azaltmak için acilen girişimlerde bulunmalı, yoksulluğun çocukların esenliği üzerindeki olumsuz etkilerini gidermeye çalışmalıdırlar. Bu amaçla, küçük yaş grubundaki çocuklara hakları doğrultusunda temel yaşam standartları sağlanması için ‘...maddi yardım ve destek programları...’ (madde 27.3) dâhil olmak üzere bütün yollara başvurulmalıdır. Çocukların sosyal sigorta dâhil sosyal güvenlikten yararlanma haklarının yaşama geçirilmesi, bu yöndeki herhangi bir stratejinin önemli bir ögesi olmalıdır (madde 26).

27. Sağlık hizmeti sağlanması. Taraf devletler, bebek ölümlerinin azaltılması ve çocukların yaşama sağlıklı bir başlangıç yapabilmeleri açısından, bütün çocukların ilk yıllarında ulaşılabılır en üst düzey sağlık ve beslenmeden yararlanmalarını sağlamalıdırlar (Madde 24). Bu başlıkta özellikle yapılması gerekenler şunlardır:

- a) Taraf devletlerin, küçük yaş grubundaki çocukların, stresten arınmış bir ortamın yanı sıra gereksindikleri temiz içme suyu, yeterli sanitasyon, uygun bağışıklama, iyi beslenme ve tıbbi hizmetlerden yararlanabilmelerini sağlama sorumlulukları vardır. Kötü beslenme ve hastalıklar çocukların gelişimleri ve sağlığı üzerinde kalıcı etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuzluklar çocukların zihinsel durumlarını etkilemekte, öğrenmelerini ve katılımlarını engellemekte ve kendi potansiyellerini gerçekleştirme imkânlarını sınırlamaktadır. Aynı olumsuzluklar obezite ve sağlıksız yaşam tarzları için de geçerlidir.
- b) Taraf devletlerin, çocukların sağlık haklarını yaşama geçirme, çocuk sağlığı ve gelişimi alanındaki eğitimi özendirme, bu arada anne sütü verilmesinin, beslenmenin, hijyen ve sanitasyonun öneminin geniş kesimlerce kavranmasını sağlama sorumlulukları

vardır.2 Öncelik tanınması gereken bir başka konu da, başta anne ile çocuğu arasındaki olmak üzere sağlıklı aile-çocuk ilişkileri geliştirilebilmesi için annelere ve bebeklerine uygun doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin sağlanmasıdır (madde 24.2). Küçük yaş grubundaki çocuklar ise, örneğin uygun ve çocuk merkezli sağlık eğitimi programlarına katılarak kendi kişisel sağlıklarını geliştirecek ve yaşlıları arasında sağlıklı yaşam tarzlarını yaygınlaştıracak konumdadırlar.

- c) Komite, taraf devletlerin dikkatlerini, HIV/AIDS'in erken çocukluk dönemine yönelik özel tehditlerine çekmek ister. Bu çerçevede, şu sıralananlar için gerekli bütün adımlar atılmalıdır: (i) Anne ile baba arasındaki ve anneden çocuğa enfeksiyon zincirlerine müdahale edilerek ana babalar ve küçük yaş grubundaki çocuklarda enfeksiyonun önlenmesi; (ii) enfeksiyonu olan ana babalara ve çocuklara doğru teşhis konulması, etkili tedavi ve diğer destek biçimlerinin sağlanması (anti-retroviral tedavi dahil); ve (iii) sağlıklı olsun enfeksiyonlu olsun tüm öksüzleri de kapsayacak biçimde, ana babalarını veya başlıca bakıcılarını bu hastalık yüzünden yitirmiş çocuklara yeterli alternatif bakım imkanlarının sağlanması (Ayrıca bakınız, HIV/AIDS ve çocuk hakları ile ilgili Genel Yorum No. 3 (2003)).

28. Erken çocukluk eğitimi. Sözleşme, çocuğun eğitim özellikle de ilköğrenim hakkının herkes için parasız olarak yaşama geçirilmesi gerektiğini kabul etmektedir. (madde 28). Komite, kimi devletlerin bir yıllık okul öncesi eğitimi bütün çocuklar için parasız olarak yaygınlaştırma planları yaptıklarını memnuniyetle saptamaktadır. Komite, erken çocukluk dönemindeki eğitim hakkını doğumla birlikte başlayacak, çocukların azami gelişme hakları ile bağlantılı bir hak olarak yorumlamaktadır (madde 6.2). Eğitimin gelişme ile ilişkilendirilmesi 29. maddede açıklanmaktadır: "taraf devletler, çocuğun eğitiminin, çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, fiziksel ve zihinsel becerilerinin mümkün olan en üst düzeye çıkarılmasına yönelik olması gerektiği konusunda mutabıktırlar". Eğitimin amaçları ile ilgili Genel Yorum No. 1, gözetilen hedefin "becerilerini, öğrenme

ve diğer alanlardaki yeteneklerini, insanlık onurunu, öz saygısını ve kendine güvenini geliştirerek çocuğu güçlendirmek” olduğunu, bunun da çocuğu merkez alan, çocuk dostu ve çocuğun haklarıyla onurunu gözeten yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (paragraf 2). Taraf devletlere hatırlatılır ki, çocuğun eğitim hakkı bütün çocuklar için geçerlidir ve herhangi bir ayrımcılık gözetilmeksizin kız çocukların da eğitime katılmaları gerekmektedir (Madde 2).

29. Erken çocukluk eğitiminde ana babaların ve kamunun sorumlulukları. Ana babaların (ve birinci derecedeki diğer bakıcıların) çocuğun ilk eğiticileri oldukları ilkesi, Sözleşmenin ana babaların sorumluluklarına saygı gösterilmesine yaptığı vurguda gerektiği gibi yansıtılmış ve onaylanmıştır (yukarıda Bölüm IV). Ana babalardan beklenen, haklarını yaşama geçirmelerinde küçük yaş grubundaki çocuklara uygun yönlendirmede ve yol göstericilikte bulunmaları ve saygı ve anlayışa dayalı güvenilir ve şefkatli ilişkilerden oluşan bir ortam sağlamalarıdır. (madde 5). Komite, taraf devletleri, bu ilkeyi erken çocukluk eğitimin planlanmasında iki açıdan başlangıç noktası almaya davet etmektedir:

- a) Taraf devletler, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için ana babalara gerekli yardımları sağlarken (madde 18.2), ana babaların çocuklarının ilk dönem eğitimindeki rollerini daha iyi kavramalarını sağlayacak önlemleri almalı, çocuk merkezli yetiştirme uygulamalarını özendirmeli, çocuğun onuruna saygı gösterilmesini sağlamalı, anlayış, öz saygı ve özgüveni geliştirecek fırsatlar sunmalıdırlar;
- b) Taraf devletler, erken çocuklukla ilgili planlamalarında, her zaman ana babaların rollerini tamamlayıcı programları hedeflemeli, bu programları mümkün olduğu ölçüde ana babalarla birlikte geliştirmeli ve “çocuğun kişiliğini, yeteneklerini ve zihinsel ve fiziksel becerilerini mümkün olan en ileri düzeye çıkarmada” (Madde 29.(1).a) ana babalar, profesyoneller ve diğerleri ile işbirliğine yönelmelidirler.

30. Komite, taraf devletlere, küçük yaş grubundaki çocukların en geniş anlamıyla eğitim (yukarıdaki 28. paragrafta açıklandığı gibi) almalarını

sağlamaları tavsiyesinde bulunur. Bu eğitimde ana babaların, daha geniş anlamda ailenin ve topluluğun temel rolü; devletin, topluluğun veya sivil toplum kuruluşlarının hazırladıkları erken dönem çocuk eğitimi programlarının katkısı kabul edilmelidir. Araştırmalardan elde edilen kanıtlar, kaliteli eğitim programlarının, çocukların ilkokula başarılı bir geçiş yapmaları, eğitimdeki başarıları ve uzun dönemli sosyalleşmeleri açısından olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Halen birçok ülkede ve bölgede çocuklara en erken dört yaşından başlamak üzere kapsamlı erken dönem eğitimi sağlanmakta, kimi ülkelerde ise bu eğitim aynı zamanda dışarıda çalışan ana babaların çocuklarına yönelik bakımı da kapsamaktadır. 'Bakım' ve 'eğitim' hizmetleri arasındaki geleneksel ayrımın her zaman çocukların yararına olmayabileceği gözetilerek, hizmetlerin entegre niteliğine vurgu amacıyla kimi durumlarda "Eğit-bakım" kavramı tercih edilmektedir ve bütün bunlar erken çocukluğa yönelik eşgüdümü, bütüncül ve çok sektörlü yaklaşımlara duyulan gereksinimi pekiştirmektedir.

31. Topluluk temelli programlar. Komite, taraf devletlerin, ana babaların (ve diğer bakıcıların) güçlendirilmelerinin ve eğitimlerinin başlıca özellikler olarak öne çıktığı, eve veya topluluğa dayalı erken dönem çocuk gelişimi programlarını desteklemelerini tavsiye eder. Taraf devletlerin, kaliteli, yeterli kaynaklarla desteklenmiş hizmetlerin sunulması için gerekli yasal çerçevenin hazırlanmasında; ilgili standartların özel grupların ve kişilerin gereksinimlerine göre uyarlanmasını sağlamada ve bebeklikten okul dönemine kadar olan sürede belirli yaş gruplarının gelişme önceliklerinin gözetilmesinde oynayacak rolleri vardır. Kaliteli, gelişim özellikleri açısından uygun, kültürel açıdan da ilgili programların, erken dönem çocuk bakımı ve eğitimine standart bir yaklaşım dayatmaksızın, yerel topluluklarla birlikte geliştirilmesi gerekmektedir. Komitenin bir başka tavsiyesi de şu yöndedir: Taraf devletler, erken dönem programlara daha fazla önem vermeli ve bu alanda hakları temel alan yaklaşımları desteklemelidir. Bu yaklaşımlar arasında, çocukların kendine güvenmelerini, iletişim becerilerini geliştirmelerini ve öğrenmeye istek duymalarını sağlamak üzere, ilkokula geçiş döneminde süreklilik ve

ilerleme sağlayacak girişimler de yer almaktadır. Bu tür programların planlanmasına çocukların da aktif biçimde katılmalarının sağlanması yerinde olacaktır.

32. Hizmet sunucusu olarak özel sektör. Komite, 2002 yılındaki Genel Tartışma Gününde “Hizmet sunucusu olarak özel sektör ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesindeki rolü” başlığı altında benimsediği tavsiyelere atıfla (bakınız ÇHS/K/121, paragraflar 630-653), taraf devletlerin, program uygulanmasında bir kanal olarak hükümet dışı sektörün faaliyetlerini desteklemelerini tavsiye eder. Komite, devlet dışı bütün hizmet sunucularını (kâr amacı güdenler ve gütmeyenler dâhil) Sözleşmenin ilkelerine ve hükümlerine saygı göstermeye davet eder ve bu bağlamda taraf devletlere bu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamadaki temel yükümlülüklerini hatırlatır. Erken dönem çocuklukla ilgili profesyonellere -gerek kamusal gerekse özel- mesleklerinde yeterli hazırlık, sürekli eğitim ve yeterli ücret imkânları sağlanmalıdır. Bu bağlamda taraf devletler, erken çocukluk dönemine ilişkin hizmetlerin sağlanmasından sorumludurlar. Sivil toplumun rolü ise, devletin rolünü üstlenmek değil, bu rolü tamamlamaktır. İlgili hizmetlerin ağırlıklı olarak devlet dışı kesim tarafından verildiği durumlarda Komite taraf devletlere, çocukların haklarının korunması ve yüksek yararlarının gözetilmesi açısından hizmet sunumunu denetleme ve hizmetlerin kalitesini düzene bağlama yükümlülüğünün gene kendi üzerlerinde olduğunu hatırlatır.

33. Erken çocukluk döneminde insan hakları eğitimi. Komite, 29. madde ile Genel Yorum No. 1 (2001) ışığında, taraf devletlere ayrıca erken dönem çocuk eğitiminde insan hakları konusuna da yer verilmesini tavsiye etmektedir. Bu eğitim çocuklar açısından katılımcı ve güçlendirici nitelik taşımalı; onlara haklarını ve sorumluluklarını kendi ilgi alanlarına, duyarlılıklarına ve gelişen yeteneklerine uygun biçimde yerine getirme açısından pratik fırsatlar tanıyan içerikte olmalıdır. Küçük yaş grubundaki çocukların insan hakları eğitimi, küçük yaş grubundaki çocukların evlerinde, bakım merkezlerinde, erken dönem eğitim programlarında ve diğer topluluk ortamlarında karşılaşılabilecekleri gündelik konulara odaklanmalıdır.

34. Dinlenme, boş zaman ve oyun hakkı. Komite, taraf devletlerin ve diğerlerinin Sözleşmenin 31. maddesinin uygulanmasına yeterince dikkat göstermediklerini kaydetmektedir. Bilindiği gibi bu madde “çocuğun dinlenme ve boş zaman, yaşına uygun oyun ve eğlence etkinliklerine, kültürel yaşama ve sanatlara serbestçe katılma hakkını” güvence altına almaktadır. Oyun, erken çocukluk döneminin en ayırt edici özelliklerinden biridir. Oyun yoluyla çocuklar ister yalnız başlarına ister başkalarıyla birlikte, var olan yeteneklerinden hem yararlanmakta hem de bu yeteneklerini ileriye taşımaktadırlar. Yaratıcı oyunların ve yeni şeyler öğreten deneylerin değeri erken dönem çocuk eğitiminde geniş biçimde kabul görmektedir. Ne var ki, dinlenme, boş zaman ve oyun hakkının yaşama geçirilmesi, birçok durumda, çocukların bir araya gelip oynayacakları ve yeni şeyler keşfedecekleri çocuk merkezli, güvenli, destekleyici, uyarıcı ve stresten arınmış ortamların bulunmayışı yüzünden engellenmektedir. Çocukların oyun oynayacak yerlere sahip olma hakkı, birçok kentsel ortamda özellikle risk altındadır. Buralarda yerleşim yerlerinin, ticaret merkezlerinin ve ulaşım sistemlerinin tasarımı yoğunluk, gürültü, kirlilik ve çeşitli tehlikelerle bir araya gelerek küçük yaş grubundaki çocuklar açısından sakıncalı ortamlar oluşturmaktadır. Çocukların oyun haklarını engelleyen bir başka etmen de ev işlerinin yoğunluğu (özellikle kız çocuklar açısından) ve rekabete dayalı okul sistemleridir. Dolayısıyla Komite, taraf devletlere, bunu yoksullukla mücadele stratejilerinin bir parçası olarak da düşünüp, hükümet dışı kuruluşlara ve özel kesimden aktörlere, küçük yaş grubundaki çocukları bu haklarından yoksun bırakan etmenleri belirleyip ortadan kaldırmaları çağrısında bulunmaktadır. Kentlerde, boş zaman etkinlikleri için ayrılan mekânlar ve oyun alanları/tesisi planlanırken, gerekli istişarelerde bulunularak, çocukların görüşlerini ifade etme hakları da dikkate alınmalıdır (madde 12). Taraf devletler, bütün bunları dikkate alarak, dinlenme, boş zaman ve oyun hakkının yaşama geçirilmesi konusuna daha fazla önem vermeli ve bunun için gerekli kaynakları (insan gücü ve mali) harekete geçirmelidirler.

35. Modern iletişim teknolojileri ve erken çocukluk. Madde 17, gerek geleneksel basılı medyanın gerekse modern enformasyon

teknolojisine dayalı kitle iletişim araçlarının çocuk haklarının yaşama geçirilmesine yapabileceği olumlu katkıları göz önüne almaktadır. Erken çocukluk yayıncılar ve medya yapımcıları için özel bir alandır ve bu alanda çalışanlar, çocukların kapasitelerine ve ilgi alanlarına uygun, çocukların esenlikleri açısından eğitici ve yararlı, çocukların koşullarındaki kültürlerdeki ve dillerindeki farklılıkları dikkate alan materyaller hazırlayıp yaygınlaştırmalıdır. Burada özel dikkat gösterilmesi gereken husus, azınlık gruplarının gereksinimleridir ve bu grupların tanınma ve toplumsal kapsanma açısından medyaya erişimlerine önem verilmelidir. Madde 17(e) ayrıca taraf devletlerin çocuklar açısından uygunsuz ve zararlı materyallere karşı çocukların korunması görevine işaret etmektedir. İnternet temelli medya dâhil modern teknolojilerin hızla yaygınlaşması ve bunlara erişimin kolaylaşması çocuk açısından özel bir duyarlılık beslenmesini gerektirmektedir. Uygunsuz ve saldırgan materyaller söz konusu olduğunda küçük yaş grubundaki çocuklar özellikle risk altındadırlar. Dolayısıyla taraf devletler medya yapımlarını ve bunların sunumunu çocukları koruyacak, aynı zamanda ana babaların/bakıcıların bu alanlardaki çocuk yetiştirme sorumluluklarına destek olacak biçimde düzene bağlamalıdır (madde 18).

VI. Özel Korunmaya Gereksinimi Olan Küçük Yaş Grubundaki Çocuklar

36. Küçük yaş grubundaki çocukların risklere açıklığı. Komite, bu Genel Yorumunun bütününde, çok sayıda küçük çocuğun haklarının ihlal edildiği güç koşullar altında yaşadığına işaret etmiştir. Ana babalar ve diğer bakıcılarla istikrarlı temele oturmayan ve güvenilirmez ilişkiler, aşırı yoksulluk ve yoksunluk içinde büyümek, çatışma ve şiddet ortamlarıyla kuşatılmak, mülteci olarak evlerini terk etmek ve diğer olumsuzluklar küçük yaş grubundaki çocukları özellikle etkilemektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, bu tür olumsuzlukları daha az algılayabilirler ve bütün bunların fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki ve sosyal gelişimleri üzerindeki olumsuz etkilerine karşı daha

az direnebilirler. Ana babalarının veya diğer bakıcılarının, hastalık, ölüm, ailelerin veya toplulukların çözülmesi gibi nedenlerden dolayı gerekli korumayı sağlayamadıkları durumlarda çocuklar özellikle risk altındadırlar. Koşullar ne denli zorlu olursa olsun, küçük yaş grubundaki çocuklara özel bir özen gösterilmesi gerekir. Çünkü küçük yaş grubundaki çocuklar, hızla değişim geçirdikleri bir dönemdedir; hastalık, travma, düzensiz veya bozulmuş gelişim süreci onları daha fazla etkiler; güçlüklerden kaçma veya bunlara karşı direnme güçleri azdır; kendilerine koruma sağlanması ve yüksek yararlarının gözetilmesi açısından başkalarına bağımlı durumdadırlar. Komite, aşağıdaki paragraflarda, taraf devletlerin dikkatlerini, Sözleşmede söz edilen ve erken dönemde hakların yaşama geçirilmesi üzerinde doğrudan etkili olan belli başlı güç durumlara çekmektedir. Kuşkusuz buradaki liste tam değildir ve çocuklar çeşitli tehlikelerle bir anda karşılaşabilirler. Genel bir strateji olarak taraf devletlerin hedefi, her durumda, her çocuğa, haklarını yaşama geçirme açısından yeterli korumayı sağlamak olmalıdır:

- a) İstismar ve ihmal (madde 19):** Küçük yaş grubundaki çocuklar, fiziksel ve ruhsal şiddet dâhil olmak üzere ihmal, kötü muamele ve istismara sıklıkla maruz kalmaktadırlar. İstismar genellikle aile içinde ortaya çıkmaktadır ve çocuklar açısından özellikle yıkıcı sonuçlar verebilmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, böyle durumlardan pek az kaçınabilmekte veya direnç gösterebilmekte, neler olup bittiğini pek az anlayabilmekte ve başkalarının yardımlarına da pek az başvurabilmektedirler. İhmal ve istismarın yol açtığı travmanın, beynin olgunlaşma sürecindeki meydana getirdiği tespit edilebilir etkiler dâhil küçük yaş grubundaki çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını gösteren açık kanıtlar vardır. Erken çocuklukta istismarın ve ihmalin yaygın bir olgu olduğunu ve bunun uzun dönemli etkilerini göz önünde bulundurarak, taraf devletlerin, risk altındaki küçük yaş grubundaki çocukları korumak, istismar mağdurlarına koruma sağlamak, travmayı atlatmalarına yardımcı olmak, bu arada uğradıkları ihlaller yüzünden bu çocukların damgalanmalarını önlemek üzere uygun bütün önlemleri almaları gerekmektedir.

- b)** Aileleri olmayan çocuklar (maddeler 20 ve 21): Küçük yaş grubundaki çocukların gelişme hakları, öksüz/yetim kaldıklarında, aileleri tarafından terk edildiklerinde veya ana babalarının bakımından başka biçimlerde yoksun kaldıklarında veya ilişkilerinde uzun süreli bozulmalar meydana geldiğinde (örneğin doğal felaketler veya diğer acil durumlarda, HIV/AIDS gibi salgınlarda, ana/babanın hapse düştüğü durumlarda, ülke içi silahlı çatışmalarda, savaşlarda veya zorunlu göçlerde) ciddi bir risk altına girmektedir. Bütün bu olumsuzluklar, kişisel dirençlerine, yaşlarına, içinde buldukları koşullara, başka desteklerin ve alternatif bakım imkanlarının varlığına göre çocukları farklı düzeylerde etkilemektedir. Yapılan araştırmalara göre, kalitesi yetersiz kurumsal bakımın çocuklarda sağlıklı bir fiziksel ve psikolojik gelişim sağlaması olasılığı düşüktür; tersine, böyle bir bakım özellikle üç yaşından küçük yaş grubundaki çocuklarda uzun dönemde toplumsal uyum sağlama açısından ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Aynı durum, 5 yaşından küçük olanlar için de geçerlidir. Alternatif bakım gerekli olduğu sürece, küçük yaş grubundaki çocukların erken yaşlarda ailelerin yanına verilmeleri veya aile benzeri ortamlara yerleştirilmeleri daha olumlu sonuçlar vermektedir. Taraf devletler, güven, süreklilik, bakım ve şefkat temelindeki, küçük yaş grubundaki çocuklara güven ve saygı temelinde uzun süreli bağlanma fırsatları tanıyacak alternatif bakım biçimlerine yatırım yapmalı ve bunları desteklemelidir. Bunların arasında bakıcı aile yanına yerleştirme, evlat edinme ve geniş aile üyelerine bu alanda sağlanacak destek yer almaktadır. Evlat edinmenin öngördüğü durumlarda, çocuğun yüksek yararı salt "birinci derecede" (madde 3) değil "en başta" (madde 21) gözetilecek husus olmalı, ancak bu sırada Sözleşmenin başka bölümlerinde belirtilen ve bu Genel Yorumda da anımsatılan çocuk hakları ve devletlerin yükümlülükleri sistematik biçimde göz önünde bulundurulmalı ve bunlara saygı gösterilmelidir.
- c)** Mülteciler (madde 22): Mülteci konumundaki çocuklar, köklerini yitirme, gündelik çevrelerinde ve ilişkilerinde aşına oldukları

şeylerden kopma riskleri en fazla olan çocuklardır. Bu konumdaki çocuklarla ana babaları bakım, sağlık, eğitim ve diğer hizmetler arasından eşit imkanlara sahip olmalıdırlar. Özellikle risk altında olanlar refakatsiz veya ana babalarından ayrılmış çocuklardır. Komite, “Kendi menşe ülkeleri dışındaki refakatsiz ve ayrılmış çocuklar için yapılması gerekenler” başlıklı 6. Genel Yorumunda (2005) bu konumdaki çocukların bakımı ve korunmaları ile ilgili ayrıntılı kılavuzlar sunmaktadır.

- d)** Engelli çocuklar (madde 23): Erken çocukluk, özürlülük durumlarının ve bunların çocuğun gelişimi ve esenliği üzerindeki etkilerinin genellikle belirlendiği dönemdir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, hiçbir zaman, salt özürlülük durumlarından dolayı kurumlara yerleştirilmemelidirler. Öncelikle yapılması gereken, bu çocuklara eğitime ve topluluk yaşamına eksiksiz biçimde katılma imkânları tanınmasıdır. Haklarını yaşama geçirmelerine mani olan engellerin ortadan kaldırılması da buna dâhildir. Küçük yaş grubuna dâhil engelli çocuklar, ana babalarına (veya kendilerine bakan diğer kişilere) sağlanacak destek dâhil, özel uzmanlık yardımları alma hakkına sahiptirler. Engelli çocukların bakımında kendilerine her zaman saygılı olunmalı ve kendilerine güven duymalarını sağlayacak biçimde davranılmalıdır (Ayrıca bakınız, Komitenin “Özürlü çocukların hakları” başlıklı 1997 yılı Genel Tartışma Gününde benimsenen tavsiyeler, ÇHS/K/66);
- e)** Zararlı çalışma (madde 32): Kimi ülkelerde ve bölgelerde çocuklar küçük yaşlarda çalışma yaşamına dâhil edilmekte, bu arada potansiyel olarak tehlikeli, sömürücü ve sağlıkları, eğitimleri ve gelecekleri açısından zararlı işlere yönlendirilmektedirler. Örneğin küçük yaş grubundaki çocuklar başka evlere çalışmaya gönderilmekte, tarım işlerinde kullanılmakta veya tehlikeli işleri olan ana babalarına veya kardeşlerine yardım etmek üzere çalıştırılmaktadır. Küçük bebekler bile, dilencilikte kullanılarak veya bu amaçla başkalarına kiralanarak sömürülebilmektedir. Küçük yaş grubundaki çocukların eğlence sektöründe, televizyonda, filmlerde, reklamcılıkta veya modern medyanın diğer alanlarında

sömürüye maruz bırakılmaları da bir endişe kaynağıdır. Bu arada, taraf devletlerin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği ile ilgili 1999 tarih ve 182 sayılı ILO Sözleşmesi çerçevesinde belirlenen tehlikeli ve zararlı çocuk çalıştırma uygulamaları bağlamında özel sorumlulukları bulunmaktadır.

- f)** Madde bağımlılığı (madde 23): Küçük yaş grubundaki çocuklarda madde bağımlılığı nadiren görülen bir durum olmakla birlikte, çocukların annelerinin alkol veya uyuşturucu bağımlısı oldukları durumlarda uzman bakımına gerek olabilir ve aile üyelerinin bağımlı oldukları ve çocukların da bu yöne meyilemeleri olasılığı bulunan durumlarda da özel koruma gerekebilir. Ayrıca, alkol veya uyuşturucu bağımlılığının ailenin yaşam standartlarında ve çocuğa bakma kalitesinde yarattığı olumsuzluklar da çocuğu etkileyebilir ve çocukların da bu tür bağımlılıklar geliştirme olasılıkları gündeme gelebilir.
- g)** Cinsel istismar ve sömürü (madde 34): Küçük yaş grubundaki çocuklar, özellikle kızlar, ailelerinin içinde olsun dışında olsun daha çok küçük yaşlarda cinsel istismar ve sömürüye maruz kalabilmektedirler. Örneğin, başka evlerde çalışan kız çocukların durumunda olduğu gibi bu çocuklar özellikle risk altındadırlar. Bu arada, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolünde (2002) de ele alındığı gibi, küçük yaş grubundaki çocuklar ayrıca pornografi girişimlerinin mağduru da olabilmektedirler.
- h)** Çocuk satışı, ticareti ve kaçırılması (madde 35): Komite, terk edilmiş ve ayrılmış çocukların çeşitli amaçlarla kaçırılıp satıldıklarına ilişkin kanıtlar karşısındaki kaygılarını sıklıkla dile getirmiştir. En küçük yaşta çocuklar söz konusu olduğunda bu tür fiillerin nedenleri arasında, özellikle (ama tek başına değil) yabancı kişilere evlatlık verilme yer almaktadır. Çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokole (2002) ek olarak, Çocukların Korunması ve Ülkeler Arası Evlat Edinme İşlemlerinde İşbirliği ile ilgili 1993 Lahey Sözleşmesi de bu alandaki istismarın önlenmesine yönelik bir çerçeve ve mekanizma sunmaktadır ve bu gerçeği gözetin

Komite de bütün taraf devletlerin bu Sözleşmeyi kabul etmeleri ve onaylamalarına yönelik ısrarını sık sık dile getirmiştir. Uluslararası işbirliğinin yanı sıra, bütün çocukların nüfus kayıtlarının yaptırılması da bu tür ihlallerin önlenmesinde etkili olabilir.

- i) Sapkın davranışlar ve suç işleme (madde 40): Küçük yaş grubundaki çocuklar (bu Genel Yorumda yer alan 4. paragrafta göre 8 yaşından küçükler) , hangi durum ve koşulda olursa olsun, ceza ehliyeti için belirlenen yaş kapsamında görülmemelidir. Yanlış davranışları olan veya yasaları ihlal eden küçük yaş grubundaki çocuklara sempati, anlayış ve yardımseverlikle yaklaşılmalı; onların kendini kontrol etme, çevreleri ile empati oluşturma ve uyuşmazlıkları çözme kapasitelerinin geliştirilmesine çalışılmalıdır. Taraf devletler, ana babalara/bakıcılara, üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelerinde yeterli desteği sağlamalı (madde 18) ve küçük yaş grubundaki çocuklar kaliteli erken çocukluk eğitim ve bakım hizmetlerine ve (gerektiğinde) özel rehberlik ve terapi imkanlarına ulaşabilmelidirler.

37. Komite, bu koşullardan her birinde ve diğer her tür sömürü biçiminin varlığı halinde (madde 36) taraf devletleri, çocukların durumlarına ilişkin duyarlılıkları, bütün yasal düzenlemelere, politikalara ve müdahalelere içselleştirmeye ve böylece çocukların fiziksel ve psikolojik iyileşmeleri ile toplumlarıyla yeniden bütünleşmelerini çocuğun onuruna saygılı bir ortamda sağlamaya davet eder (madde 39).

VII. Erken Çocukluk Dönemi İçin Kapasite Geliştirme

38. Erken çocukluk için kaynak tahsisi. Küçük yaş grubundaki çocukların haklarının yaşamlarının bu kritik evresinde tam olarak yaşama geçirilmesi açısından (ve bu dönemdeki deneyimlerin kalıcı etkileri olabileceği de gözetilerek) taraf devletler, erken çocukluk dönemine ilişkin olarak, hakları temel alan, kapsamlı, stratejik ve zamana bağlı planlar hazırlamalıdır. Bu, erken çocukluk dönemi

hizmetlerine ve programlarına ayrılan insani ve mali kaynakların artırılmasını gerektirir. (madde 4). Komite, çocuk haklarını bu erken dönemde yaşama geçiren taraf devletlerin, mevcut altyapı, politikalar, hizmetler, ilgili mesleki eğitim ve kullanılabilir kaynaklar açısından farklı noktalardan yola çıktıklarını kabul etmektedir. Komite, ayrıca, taraf devletlerin, hakların çocukluk dönemi boyunca yaşama geçirilmesinde birbirine rakip önceliklerle karşılaşabileceklerini de takdir etmektedir. Örneğin, sağlık hizmetlerinin ve temel eğitimin bütün kesimlere henüz ulaştırılmadığı durumlarda bu söylenen geçerlidir. Ancak gene de, bu Genel Yorumda birçok kere dile getirilen gerekçelerden hareketle, özel olarak erken dönem hizmetlerine, altyapısına ve kaynaklarına yeterince kamusal yatırım yapılması gerekmektedir. Taraf devletler bu bağlamda hükümet, kamu hizmetleri, hükümet dışı kuruluşlar, özel sektör ve aileler arasında güçlü ve eşitlik temelinde ortaklıklar oluşturarak küçük yaş grubundaki çocukların haklarını destekleyecek kapsamlı hizmetlerin finansmanını sağlayacak yollar bulmalıdırlar. Son olarak Komite, hizmetlerin merkezîyetçilikten uzak bir yapıya kavuşturulduğu durumlarda, bu durumun küçük yaş grubundaki çocukların zararına sonuçlar vermemesinin sağlanması gerektiğini vurgular.

39. Veri toplama ve yönetimi. Komite, kaydedilen ilerlemelerin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi ve politikaların yarattığı etkilerin saptanması bakımından, erken dönem çocukluğun bütün yönleriyle ilgili kapsamlı ve güncel nicel ve nitel bilgiler toplanmasının önemini bir kez daha yineler. Komite, Sözleşme kapsamında yer alan birçok konu açısından, birçok taraf devletin erken dönem çocuklukla ilgili yeterli ulusal veri toplama sistemlerinden yoksun olduğunu bilmektedir. Özellikle daha yaşamlarının başında olan çocuklara ilişkin özel ve ayrıştırılmış bilgiler hemen bulunamamaktadır. Komite, bütün taraf devletlere, Sözleşmeye uygun; cinsiyet, yaş, aile yapısı, kentsel ve kırsal yerleşim ve uygun diğer kategorilere göre ayrıştırılmış veri toplama ve gösterge geliştirme sistemleri oluşturmaları çağrısında bulunur. Bu sistemler, erken çocukluk dönemine ve güç durumdaki gruplara özel ağırlık vererek 18 yaşına kadar olan bütün çocukları kapsamalıdır.

40. Erken dönem çocukluk araştırmaları için kapasite geliştirme. Komite, bu Genel Yorumunda daha önce, çocukların sağlığı, büyümeleri; bilişsel, sosyal ve kültürel gelişimleri, gerek negatif gerekse pozitif etmenlerin çocukların esenliği üzerindeki etkileri ve erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim programlarının potansiyel sonuçları konusunda yaygın araştırmalar yapıldığını belirtmişti. Bu arada, erken çocukluk dönemine ilişkin olarak insan hakları perspektifinden yapılan araştırmalar da artmaktadır. Bu araştırmalarda, çocukların katılım haklarına nasıl saygı gösterilebileceği, bu arada örneğin çocukların araştırma süreçlerine katılımlarının bunun bir yolu olarak değerlendirilmesi gibi konulara daha fazla yer verilmektedir. Erken çocukluk dönemine ilişkin kuram ve somut kanıtlar, ilgili politikaların ve uygulamaların belirlenmesi, gerçekleştirilen girişimlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi ve küçük yaş grubundaki çocukların esenliğinden sorumlu kesimlerin eğitilmeleri açısından pek çok Şey vaat etmektedir. Ancak, Komite bütün bunlara karşın, bu alandaki mevcut araştırmaların sınırlı yanlarına da dikkat çekmek ister. Başka bir deyişle bu araştırmalar, erken dönem çocukluk dönemini sınırlı bağlamlardan ve bölgelerden hareketle ele almaktadır. Komite, erken döneme ilişkin planlama çalışmalarının bir parçası olarak, taraf devletlerin, özellikle hakları temel alan bir perspektiften hareketle, erken çocukluk dönemine ilişkin araştırmalar için ülke ölçeğinde ve yerel kapasite geliştirmelerinin yararlı olacağını belirtir.

41. Erken çocukluk döneminde haklara ilişkin eğitim. Erken çocukluk dönemine ilişkin bilgi ve uzmanlık durağan olmayıp zamanla değişmektedir. Bu değişimin temelinde küçük yaş grubundaki çocukların, ana babaların ve diğer bakıcıların yaşamlarını etkileyen sosyal eğilimler, bakım ve eğitime ilişkin politika ve önceliklerin değişmesi, ocuk bakımı, müfredat ve pedagoji gibi alanlardaki yenilikler ve araştırmalarla yeni kanıtların ortaya çıkması gibi etmenler yatmaktadır. Hakların erken dönemde yaşama geçirilmesi, ailelerindeki, okullarındaki ve topluluklarındaki rollerine ilişkin yeni anlayışlar geliştikçe hem çocuklardan sorumlu olanlar için, hem de

çocukların kendileri için birtakım görevler ortaya çıkarmaktadır. Taraf devletler, çocuklar ve ana babalarının yanı sıra, çocuklarla birlikte ve çocuklar için çalışan profesyoneller, bu arada özellikle parlamenterler, yargıçlar, savcılar, avukatlar, infaz görevlileri, kamu çalışanları, çocukların yerleştirildikleri kurumlar ve gözetim merkezlerinde çalışan personel, öğretmenler, sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları ve yerel liderler için sistematik çocuk hakları eğitimine yönelmelidirler. Komite, taraf devletlere ayrıca genel anlamda kamuoyuna yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyaları düzenleme çağrısında bulunmaktadır.

42. Uluslararası yardımlar. Komite, bu Genel Yorumda yer alan kapsamlı hükümleri yerine getirme açısından taraf Devletlerin önündeki kaynak kısıtlılığı sorununu gözeterek, Dünya Bankası, diğer BM kuruluşları ve iki taraflı donörler dâhil olmak üzere donör konumundaki kuruluşlara, erken çocukluk gelişim programlarını mali ve teknik açıdan desteklemeleri tavsiyesinde bulunur. Bu destek, uluslararası yardımlardan yararlanan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olma açısından başlıca hedeflerden biri olarak görülmelidir. Etkili bir uluslararası işbirliği, aynı zamanda, politika ve program geliştirme ve mesleki eğitim açısından, erken çocukluğa yönelik kapasite geliştirme çabalarını da güçlendirecektir.

43. Geleceğe bakış. Komite, bütün taraf devletlere, hükümetler arası kuruluşlara, HDK'lara, akademik çevrelere, profesyonel gruplara ve tabandaki topluluklara, çocuk haklarıyla ilgili bağımsız kuruluşların oluşturulması için çaba göstermeye devam etmeleri; uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerçekleştirilecek diyaloglar dâhil olmak üzere erken çocukluk döneminde kalitenin belirleyici önemine ilişkin üst düzey politika diyaloglarına ve araştırmalarına yönelmeleri çağrısında bulunur.

Notlar

- 1 Bakınız, G. Landsdown, The Evolving Capacities of the Child (Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2005)
- 2 Bakınız, 'Bebeklerin ve Küçük yaş grubundaki çocukların Beslenmesine Yönelik Küresel Strateji', Dünya Sağlık Örgütü, 2003

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım
GENEL

ÇHS/K/GY/8¹
2 Mart 2007

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Kırk ikinci oturum
Cenevre, 15 Mayıs-2 Haziran 2006

GENEL YORUM No. 8 (2006)

Çocukların Bedensel Cezalardan ve Cezalandırmanın Zalimce veya Aşağılayıcı Diğer Biçimlerinden Korunma Hakkı (Diğerlerinin Yanı Sıra Maddeler 19, 28 (2) ve 37)

I. Amaçlar

1. Çocuk Hakları Komitesi, 2000 ve 2001 yıllarında çocuklara yönelik şiddet konusunda gerçekleştirdiği iki Genel Görüşme Günü ardından, çocuklara yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasıyla ilgili bir dizi genel yorum yayımlama kararı almıştır ve ilk olarak işbu Genel Yorumu hazırlamıştır. Bu Genel Yorum, halen çocuklara yönelik şiddetin yaygın olarak kabul gören ve uygulanan biçimleri olarak bedensel cezalarla birlikte zalimce veya aşağılayıcı nitelikteki diğer cezalandırma biçimleri üzerinde odaklanmaktadır.

2. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve diğer uluslararası insan hakları belgeleri, çocuğun kendi insanlık onuruna saygı gösterilmesi, bedensel bütünlük ve yasalar çerçevesinde eşit korunma hakkını tanımaktadır. Komite, bu genel yorumunu, bütün taraf devletlerin her tür bedensel

1 Teknik nedenlerle yeniden düzenlenmiştir.

ceza ile çocuklara yönelik zalimce veya aşağılayıcı her tür cezalandırma biçiminin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için hemen harekete geçme, ayrıca bu alanda gerekli bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmaları ile diğer eğitici önlemlere yönelme yükümlülüklerini vurgulamak amacıyla çıkarmaktadır.

3. Çocuklara bedensel ceza uygulanmasının yaygın biçimde kabulü ve buna hoşgörü ile bakılması sorununun ele alınması ve bu sorunun ailede, okullarda ve diğer ortamlarda ortadan kaldırılması, yalnızca taraf devletlerin Sözleşme ile altına girdikleri bir yükümlülüğün ibaret değildir. Bu, ayrıca, toplumlardaki her tür şiddeti azaltmada ve önlemede başvurulacak temel stratejidir.

II. Arka Plan

4. Komite, daha ilk oturumlarından başlayarak, çocukların her tür şiddetten korunma haklarının vurgulanmasına özel özen göstermiştir. Komite, taraf devletlerin bu konuya ilişkin raporlarını ve yakın zamanlarda yayınlanan BM Genel Sekreterliği çocuklara yönelik şiddet araştırmasını inceledikten sonra, çocuklara yönelik bedensel cezalarla birlikte zalimce ve aşağılayıcı uygulamaların hukuksal açıdan yaygın kabul gördüğünü ve bu tür uygulamaların toplumca kabullenilmesinin de sürdüğünü kaygıyla saptamıştır.¹ Komite, daha 1993 yılındaki dördüncü oturum raporunda şu hususu belirtme gereğini duymuştu: “[Komite] çocukların haklarının korunup geliştirilmesine yönelik sistemlerin iyileştirilmesinde bedensel ceza konusunun taşıdığı önemi kabul etmiş ve taraf devletlerin raporlarını incelerken bu hususa özel dikkat göstermeyi kararlaştırmıştır.”²

5. Komite, devletler tarafından iletilen raporları incelemeye başladığından beri, bütün kıtalardan 130’u aşkın devlete aile içinde olsun başka ortamlarda olsun bedensel her tür cezayı yasaklamaları tavsiyesinde bulunmuştur.³ Komite, giderek daha çok sayıda devletin çocukların kendi insanlık onurlarına ve bedensel bütünlüklerine yasalar çerçevesinde eşit koruma sağlanması ve saygı gösterilmesi haklarını

güvenceye almak için gerekli yasal düzenlemeleri yapmasından ve önlemleri almasından memnundur. Komitenin gördüğü kadarıyla 2006 yılına kadar 100'den çok devlet okullarda ve ceza infaz sistemi içinde bedensel cezayı yasaklamış bulunmaktadır. Gene giderek daha çok sayıda devlet evde, ailede ve alternatif bakım kurumlarında aynı yasağı uygulamıştır. ⁴

6. Komite, Eylül 2000'de çocuklara yönelik şiddetle ilgili iki genel görüşmesinden ilkinin gerçekleştirmiştir. Bu görüşme "çocuklara yönelik devlet şiddeti" üzerinde odaklanmıştır ve bu görüşmenin ardından Komite ayrıntılı tavsiyeler geliştirmiştir. Bu tavsiyeler arasında her tür bedensel cezanın kaldırılması ve kamuoyu bilgilendirme kampanyaları başlatılması da yer almaktadır. Kampanyalardan hedeflenen "bu alandaki insan hakları ihlallerinin ağırlığı, söz konusu ihlallerin çocuklar üzerindeki zararlı etkileri konusunda kamuoyunu bilgilendirip duyarlılaştırmak, çocuklara yönelik şiddetin kültürel olarak benimsenmesi sorununu ele almak ve bunun yerine şiddete 'sıfır tolerans' ilkesini yaygınlaştırmaktır." ⁵

7. Komite Nisan 2001'de "Eğitimin amaçları" konulu ilk genel yorumunu kabul etmiştir ve burada bedensel cezaların Sözleşme ile bağdaşmadığını bir kez daha dile getirmiştir: "...Çocuklar, salt okul kapılarından içeri girdiler diye insan haklarını yitirmezler. Dolayısıyla, örneğin eğitim de, çocuğun saygınlığını tanıyacak, görüşlerini Madde 12 (1)'de belirtildiği gibi serbestçe dile getirmesine ve okul yaşamına katılmasına imkan verecek biçimde sağlanmalıdır. Eğitimin sağlanmasında dikkat edilmesi gereken bir başka husus da, disiplinle ilgili olarak Madde 28 (2)'de belirtilen katı sınırlara uyulması ve okulların şiddetten arınmasına özen gösterilmesidir. Komitenin sonuç gözlemlerinde defalarca açıkladığı gibi, bedensel cezalara başvurulması ne çocuğun saygınlığıyla ne de disiplin konusundaki katı sınırlarla bağdaşabilir bir uygulamadır..." ⁶

8. Komite, "Aile içinde ve okullarda çocuklara yönelik şiddet" konulu ve Eylül 2001 tarihli ikinci Genel Görüşme Gününde belirlediği tavsiyelerde taraf devletlere, "ne kadar hafif olursa olsun, disiplin amaçlı olanlar dahil, aile içinde ve okullarda çocuklara uygulanan her tür şiddete

son vermek üzere yeni yasa çıkarma veya eski yasaları yürürlükten kaldırma dahil gerekli yasal düzenlemeleri, Sözleşme hükümlerinde de gerekli görüldüğü gibi acilen gerçekleştirme” çağrısında bulunmuştur.⁷

9. Komitenin 2000 ve 2001 yıllarındaki Genel Görüşme Günlerinin bir başka sonucu da dile getirilen bir tavsiyedir. Bu tavsiyeye göre BM Genel Kurulu aracılığıyla BM Genel Sekreterinden, çocuklara yönelik şiddetle ilgili derinlikli bir uluslararası araştırma gerçekleştirilmesi talep edilmelidir. BM Genel Kurulu 2001 yılında bu tavsiye doğrultusunda harekete geçmiştir.⁸ 2003 ile 2006 yılları arasında gerçekleştirilen BM araştırması bağlamında, çocuklara yönelik olup halen hukuk içi görülen her tür şiddetin yasaklanması gerekliliği vurgulanmaktadır. Gerçekten de, bedensel cezalandırmanın aile içinde hemen hemen tüm dünyada bu kadar yaygın olması, ayrıca aynı uygulamanın birçok ülkedeki okullarda, diğer kurumlarda ve yasalarla sorunlu çocukların ilişkili olduğu ceza infaz sistemlerinde sürmesi, çocuklar açısından kaygı verici bir durumdur.

III. Tanımlar

---

10. Sözleşmede “çocuk” “çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” şeklinde tanımlanmaktadır.⁹

11. Komite “bedensel” veya “fiziksel” cezalandırmayı, bedensel bir gücün kullanıldığı ve ne kadar hafif olursa olsun çocuğa acı verme veya çocukta rahatsızlık yaratma amacını taşıyan her tür ceza biçiminde tanımlamaktadır. Bu tür cezaların çoğunda çocuğa elle (dövme, tokatlama, pataklama) veya belirli bir araçla (kamçı, sopa, kayış, ayakkabı, tahta kaşık, vb.) vurulması söz konusudur. Bununla birlikte, bedensel ceza uygulamaları tekmeleme, çocuğu sallama ve savurma, tirmalama, çimdikleme, ısırma, saçlardan çekme, kulak çekme, çocuğu uygunsuz pozisyonlarda durmaya zorlama, yakma, haşlama veya zorla ağızdan bir şeyler verme (örneğin ağzın içini sabunla yıkamak veya acı baharat sürmek) gibi uygulamaları da içermektedir.

Komitenin görüşüne göre, hangi biçimi olursa olsun bedensel ceza aşağılayıcıdır. Ayrıca, cezalandırma biçimi olarak bedensel olmayan başka yollara da başvurulmaktadır; bunlar da zalimce ve aşağılayıcı olup Sözleşme ile bağdaşmaz niteliktedir. Örneğin, çocuğu küçük düşüren, aşağılayan, tehdit eden, günah keçisi durumuna düşüren, korkutan veya alay konusu yapan uygulamalar bu kapsamda yer almaktadır.

12. Çocuklara yönelik bedensel cezalar, zalimce veya aşağılayıcı biçimlerdeki diğer ceza uygulamaları ev ve aile, bakım kurumları, okullar ve diğer eğitim kurumları, yargı sistemleri -hem doğrudan mahkeme kararıyla, hem de infaz kurumlarındaki uygulamalarla- işyerleri ve topluluklar dâhil olmak üzere birçok ortamda görülebilmektedir.

13. Komite, çocuklara yönelik cezalandırma biçimleri olarak şiddet ve aşağılamanın herhangi bir türde haklı gösterilmesini reddederken, olumlu disiplin kavramını hiçbir biçimde reddetmiş olmamaktadır. Çocukların sağlıklı gelişimi, çocukların oluşum halindeki kapasiteleri doğrultusunda, ana babaların ve diğer yetişkinlerin toplumda sorumluluk bilincinde bir yaşam için sağlayacakları rehberlik, yönlendirme ve yardımlara bağlıdır.

14. Komite, başta bebekler ve küçük çocuklar olmak üzere çocukların büyütülmesinin ve bakımının sürekli bedensel girişimleri ve onları korumaya yönelik müdahaleleri gerektirdiğini kabul eder. Ancak bu, gücün, belirli bir derecede acı, rahatsızlık veya aşağılanma yaratmaya yönelik olarak kasıtlı ve cezalandırma amaçlı kullanımından farklı bir olgudur. Yetişkinlerin koruyucu bir bedensel davranışla herhangi bir cezalandırıcı saldırı arasındaki farkı ayırt etmeleri doğaldır; işte bu yüzden erişkinlerin bir çocuğa yapılan bu tür bedensel davranışlar arasındaki belirleyici farkı görmemeleri mümkün değildir. Bütün devletlerde hukuk, açıkça veya örtülü olarak, insanları korumak için cezalandırıcı olmayan gerekli gücün kullanılmasına izin verir.

15. Komite, öğretmenlerin ve kurumlara yerleştirilen veya yasalarla sorunu olan çocuklarla ilgilenen diğer görevlilerin, belirli kısıtlama

ve sınırlamaların getirilmesini haklı çıkartacak tehlikeli davranışlarla karşılaşabileceklerini kabul etmektedir. Ancak bir kez daha burada da, bir çocuğu koruma güdüsüyle başvuru güç kullanımı ile ceza amaçlı güç kullanımı arasında açık bir fark vardır. Mümkün olan en kısa süre için mümkün olan asgari güce başvurma ilkesi her durumda geçerli olmalıdır. Ayrıca, gerek kısıtlamalara başvurma gerekliliğini asgariye indirme, gerekse başvuru herhangi bir yöntemin güvenli ve mevcut durumla uyumlu olmasını sağlama, böylece bir denetim biçimi olarak kasıtlı acı vermekten kaçınma açısından ayrıntılı bir rehberlik ve eğitim gerekmektedir.

IV. İnsan Hakları Standartları ve Çocuklara Yönelik Bedensel Ceza

16. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin kabulünden önce Uluslararası İnsan Hakları Senedi -Evrensel Beyanname ile birlikte biri Medeni ve Siyasi Haklara diğeri de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin iki uluslararası sözleşme- “herkesin” kendi insanlık onuruna ve bedensel bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve yasalar çerçevesinde eşit korumadan yararlanmasını hakkını güvence altına almıştır. Komite, devletlerin her tür bedensel ve aşağılayıcı diğeri biçimlerdeki cezaların ortadan kaldırılması yükümlülüklerini vurgularken, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin de bu temele dayandığını belirtmektedir. Her bireyin saygınlığı, uluslararası insan hakları hukukunun temel yönlendirici ilkesidir.

17. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Giriş bölümü, Birleşmiş Milletler Şartında yer alan ve Evrensel Bildirgede yinelenen ilkeler doğrultusunda, şu hususu teyit etmektedir: “insanlık ailesinin bütün üyelerinin saygınlığının, eşit ve geri alınmaz haklarının tanınması, dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temelidir.” Giriş bölümü ayrıca BM’nin, Evrensel Beyanname, “çocukluğun özel bakım ve yardım gerektiren bir dönem olduğunu” ilan ettiğini anımsatmaktadır.

18. Sözleşmenin 37. maddesi Devletlerden “hiçbir çocuğun işkenceye veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı diğeri muamele veya

cezaya maruz bırakılmamasını” sağlamalarını talep etmektedir. Bu husus, 19. madde ile daha da kapsamlı bir şekilde tamamlanmakta ve genişletilmektedir. Bu maddede taraf devletlerden şu istenmektedir: “çocuğun ana babasının veya onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin veya bakımını üstlenen kişilerin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal veya ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her tür istismar ve kötü muameleye karşı korunması için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel bütün önlemlerin alınması.” Burada hiçbir muğlaklık yoktur: “her tür bedensel veya zihinsel saldırı” ibaresi, çocuklara yönelik şiddetin hukuksal bir biçim almasına izin vermemektedir. Gerek bedensel ceza, gerekse cezalandırmanın diğer zalimce veya aşağılayıcı biçimleri, ortadan kaldırılmaları için Devletlerin gerekli yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almalarını gerektiren şiddet biçimleridir.

19. Ayrıca, Sözleşmenin 28(2) maddesi okul disiplinine atıfta bulunarak taraf Devletlerden “okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli bütün önlemleri almalarını” talep etmektedir.

20. Madde 19 ve madde 28(2) bedensel cezaya açık olarak atıfta bulunmamaktadır. Sözleşmenin hazırlık çalışmalarında, taslağın hazırlanması sürecinde bedensel ceza ile ilgili bir görüşme kayda geçmemiştir. Bununla birlikte Sözleşmeye, diğer bütün insan hakları belgelerinde olduğu gibi, üzerindeki yorumların zamanla geliştiği canlı bir belge olarak bakılmalıdır. Sözleşmenin kabulünden bu yana geçen 17 yıl içinde, çocukların evlerinde, okullarında ve kurumlarda bedensel cezalara maruz bırakıldıkları durumların yaygınlığı, Sözleşme çerçevesindeki bildirimlerle ve diğer kurumların yanı sıra, insan hakları kurumları ve HDK’ların tanıtım-savunu ve araştırma çalışmalarıyla, daha görünür hale gelmiştir.

21. Durum görünür hale geldiğinde, söz konusu uygulamaların çocukların insanlık onurlarına ve bedensel bütünlüklerine saygı gösterilmesi hakkıyla bağdaşmazlığı da açıkça ortaya çıkmıştır. Çocukların ayrı bir konumda bulunmaları, gelişim aşamasını yaşayan

bağımlı kişiler olmaları, özgün insani potansiyelleri ve dış etkilere açıklıkları, her tür şiddetten korunmaları bakımından hukuksal ve diğer önlemlerin daha azını değil daha çoğunu gerekli kılmaktadır.

22. Komite, çocukların şiddete dayalı ve aşağılayıcı biçimlerde cezalandırılması türü uygulamaların ortadan kaldırılmasının, taraf devletlerin ivedi ve esneklik kabul etmeyen bir yükümlülüğü olduğunu vurgulamak ister. Bu vesileyle bir kez daha kaydetmek gerekir ki, İnsan Hakları Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve İşkenceye Karşı Komite dâhil diğer Sözleşme Organları da, taraf devletlerin raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde aynı görüşe yer vermişler; okullarda, ceza sistemlerinde ve kimi durumlarda ailede bedensel cezaların yasaklanmasını ve buna ilişkin önlemler alınmasını tavsiye etmişlerdir. Örneğin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi, "Eğitim hakkı" ile ilgili 1999 tarihli genel yorumunda şöyle demektedir: "Komitenin görüşüne göre, bedensel ceza, Evrensel Beyannamede ve her iki sözleşmede yer alan giriş bölümlerindeki uluslararası insan hakları hukukunun temel yönlendirici ilkesi ile bağdaşmaz niteliktedir. Bu yönlendirici ilke, insanın saygınlığı ve onurudur. Herkesin önünde aşağılanma dahil, okul disipliniyle ilgili diğer öğeler de aynı ilkeyle bağdaşmazlık taşıyabilir."¹⁰

23. Bedensel ceza aynı zamanda bölgesel insan hakları mekanizmalarınca da kınanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği kararlarda çocuklara yönelik bedensel cezaları sürekli olarak kınamış; bu bağlamdaki kararlarını önce ceza infaz sistemine, ardından özel okullar dâhil olmak üzere okullara ve nihayet ailelere teşmil etmiştir.¹¹ Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Sosyal Şarta uymaları ile ilgili gözlemlerde bulunan Avrupa Sosyal Hakları Komitesi, bu şartlara uygun davranışın, evde olsun, okulda olsun, başka kurumlarda olsun çocuklara yönelik her tür şiddetin yasal çerçevede yasaklanmasını gerektirdiği tespitinde bulunmuştur.¹²

24. İnter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesinin Çocukun Hukuksal Statüsü ve İnsan Hakları üzerine tavsiye mahiyetindeki görüşünde (2002), Amerika İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan devletlerin

yükümlülükleri şöyle tanımlanmaktadır: "...kamu görevlileriyle ilişkilerinde, kişisel ilişkilerinde veya hükümet dışı kuruluşlarla ilişkilerinde çocukların kötü muameleden korunmaları için gerekli bütün pozitif önlemlerin alınması." Mahkeme burada Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeden, Çocuk Hakları Komitesinin vardığı sonuçlardan ve ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarından alıntılar yaparak, devletlerin, aile içindeki durumlar dâhil çocukları şiddetten koruma yükümlülüklerine dikkat çekmektedir. Mahkeme şu sonuca varmaktadır: "Devletin görevi, çocuk haklarının etkili biçimde yaşama geçirilmesini tam olarak sağlayacak pozitif önlemler almaktır."¹³

25. Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartının yaşama geçirilmesini izlemektedir. 2003 yılında öğrencilerin kamçılanması kararına ilişkin bir kişisel bilgilendirme üzerine Komisyon, bu durumun Afrika Şartının 5. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Bu madde, zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleleri yasaklamaktadır. Komisyon, ilgili hükümetten yasayı yenilemesini, kamçılama cezasının kaldırılmasını ve mağdurlara tazminat ödenmesi için gerekli girişimlerde bulunmasını talep etmiştir. Komisyon, kararında şöyle demektedir: "Kişilerin ve özellikle de bir ülkenin hükümetinin, işlenen herhangi bir suç nedeniyle kişilere bedensel şiddet uygulama hakkı yoktur. Böyle bir hakkın tanınması, Şart çerçevesinde devlet eliyle işkencenin meşrulaştırılması anlamına gelir ve bu da söz konusu insan hakları anlaşmasının niteliğiyle çelişir."¹⁴ Çocuk Hakları Komitesi, birçok ülkedeki anayasa mahkemesinin veya yüksek mahkemenin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye atıfta bulunarak, kimi durumlarda veya her durumda çocuklara bedensel ceza uygulanmasını mahkûm eden kararlar almış olmalarından memnuniyet duymaktadır.¹⁵

26. Çocuk Hakları Komitesi, ilettikleri raporlara ilişkin incelemelerinde bedensel cezanın kaldırılması konusunu kimi devletlerle gündeme getirdiğinde, hükümet temsilcileri zaman zaman "çocuğun yüksek yararı" gözetilerek bedensel cezanın "makul" veya "ılımlı" düzeyde uygulanabileceğini dile getirmiştir. Komite, önemli bir genel ilke olarak, Sözleşmeye göre çocuğun yüksek yararının çocukla ilgili bütün

işlerde başlıca mülhaza olması gerektiğini belirlemiştir (madde 3(2)). Sözleşme, 18. maddede ayrıca çocuğun yüksek yararının ana babanın başlıca duyarlılık noktası olması gerektiğini belirtmektedir. Ne var ki, çocuğun yüksek yararı kavramının yorumlanması, Sözleşmenin bütünüyle tutarlılık taşımaktadır. Buna, çocukları şiddetin her türünden koruma yükümlülüğü ile çocuğun görüşlerine gerekli ağırlığı tanıma gerekliliği de dahildir. Yüksek yarar kavramının yorumunda, çocuğun insan olarak onuruna ve bedensel esenliğine ters düşen bedensel ceza ve diğer zalimce veya aşağılayıcı davranışlar haklı gösterilemez.

27. Sözleşmenin Giriş bölümü aileyi “toplumun temel grubu ve özellikle çocuklar başta olmak üzere üyelerinin gelişmesi ve esenliği açısından doğal ortam” şeklinde tanımlamaktadır. Sözleşme, Devletlerden ailelere saygı gösterip desteklemelerini talep etmektedir. Devletlerin, aileleri içinde çocukların insanlık onurunu ve bedensel sağlıklarını güvence altına alma yükümlülükleri konusunda tartışmalı herhangi bir husus bulunmamaktadır.

28. 5. madde, Devletlerden, ana babaların “çocuğun gelişen yetenekleri doğrultusunda, Sözleşmede yer alan hakları kullanmalarında çocuklarına uygun yönlendirme ve rehberliği sağlama” sorumluluklarına, haklarına ve görevlerine saygı göstermelerini talep etmektedir. Bir kez daha burada da, “uygun” yönlendirme ve rehberlik, Sözleşmenin bütünüyle uyumlu olmak ve şiddete dayalı veya diğer zalimane ve alçaltıcı disiplin biçimlerine yer vermemek zorundadır.

29. Bazıları, bedensel cezayı din temelinde haklı gösteren savlar ileri sürmekte, dinsel metinlerin belirli yorumlarının bu tür cezaları haklı göstermenin de ötesinde bu cezalara başvurulmasını zorunlu kıldığını belirtmektedir. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi dinsel inanç özgürlüğünü herkes için güvence altına almaktadır (madde18). Ne var ki, bir dinin vecibeleri başkalarının insanlık onuruna ve bedensel esenliğine saygı gösterilerek yerine getirilmelidir. Bir insanın dininin veya inancının gerektirdiklerini yerine getirmesi, başkalarının temel haklarını ve özgürlüklerini korumak için meşru biçimde sınırlandırılabilir. Komite, kimi devletlerde, bazı vakalarda hayli küçük yaşlardaki, diğer durumlarda ise yargılamanın başlamasından

itibaren reşit olur olmaz çocukların aşırı şiddet içeren cezalara maruz bırakılabildiklerini tespit etmiştir. Bu uygulamaların arasında, dini hukuk yorumundan kaynaklanan taşlama ve uzuv kesme cezaları da yer almaktadır. İnsan Hakları Komitesinin ve İşkenceye Karşı Komitenin de belirttiği gibi, bu tür uygulamalar Sözleşmeye ve diğer uluslararası insan hakları standartlarına açıkça ters düşmektedir ve yasaklanmalıdır.

V. Fiziksel Ceza ve Zalimce veya Aşağılayıcı Diğer Cezalandırma Biçimlerini Ortadan Kaldırmak İçin Gerekli Önlemler ve Mekanizmalar

1. Yasal Önlemler

30. 19. maddenin içeriği 4. maddeyi temel alarak devletlerin çocukları şiddetin her biçiminden koruma yükümlülüklerini yerine getirmelerine yönelik yasal ve diğer önlemlere açıklık getirmektedir. Komite, birçok devlette, Sözleşmenin veya ilkelerinin ulusal yasalara yansıtılmasından memnuniyet duymaktadır. Bütün devletlerde vatandaşları saldırılardan koruyan ceza yasaları vardır. Birçok devlet, uluslararası insan hakları standartlarını ve Sözleşmenin 37. maddesini yansıtan, herkesin işkenceye, insanlık dışı zalimce ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya karşı korunması hakkını öne çıkartan anayasalara ve/veya yasal düzenlemelere sahiptir. Gene birçok ülke, “kötü muamele” veya “istismar” veya “zalimce davranışı” suç sayan özel çocuk koruma yasaları çıkarmıştır. Ancak, Komite devletlerin raporları üzerindeki incelemelerinden öğrenmiştir ki, yasama alanındaki bu gelişmeler genel olarak çocukların aile içinde olsun başka ortamlarda olsun her tür bedensel cezadan, diğer zalimce veya aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinden korunmasını güvence altına almamaktadır.

31. Komite, raporlar üzerinde yaptığı incelemelerinde, birçok devletin ceza ve medeni yasalarında, ana babalara ve diğer bakıcılara “disiplin” adına çocuklara karşı belirli bir dozda şiddet kullanmalarını savunma veya haklı gösterme imkânı tanıyan açık hükümler bulunduğunu

tespit etmiştir. Örneğin, “yasal”, “makul” veya “ılımlı” ceza ve ıslah uygulamalarının savunusuna, İngiltere’deki teamül hukukunda yüzyıllardan beri yer verilmektedir ve Fransız yasalarında da “düzeltme hakkı” yer almaktadır. Bir zamanlar birçok devlette, kocaların karılarını, efendilerin ise kölelerini, hizmetçilerini ve çıraklarını cezalandırma hakkının meşrulaştırılması söz konusuydu. Komite, Sözleşmenin, evde, ailede ve başka ortamlarda çocuklara yönelik belirli bir düzeyde (cezalandırmanın veya ıslahın “makul” veya “ılımlı” biçimleri) şiddet uygulamasına izin veren hükümlerin (yasalardaki veya teamül hukukundaki) kaldırılmasını öngördüğünü vurgulamaktadır.

32. Kimi devletlerde okullarda ve kurumlarda bedensel ceza uygulamalarına özel olarak izin verilmekte, bu cezanın nasıl ve kimler tarafından uygulanacağına ilişkin yönetmelikler getirilmektedir. Azınlıkta olsalar bile bazı devletlerde ise, suç işleyen çocuklara yönelik mahkemece verilen cezanın uygulanması bağlamında çocukların sopa veya kamçıyla dövülmelerine izin verilmektedir. Komitenin de sıkça yinelediği gibi, Sözleşme bu yöndeki bütün hükümlerin kaldırılmasını gerektirmektedir.

33. Komite, kimi devletlerde, yasalarda bedensel cezaları açıkça savunan veya meşru gösteren hüküm yer almazken, çocuklara yönelik geleneksel tutumlar çerçevesinde bedensel cezaya izin verildiğini gözlemlemiştir. Bu tutumlar kimi örneklerde mahkeme kararlarına yansımaktadır (örneğin, ana babaların, öğretmenlerin veya bakıcıların, “ılımlı” ıslah yöntemlerine başvurdukları gerekçesiyle, şiddet uygulama davalarından beraat ettirilmeleri gibi).

34. Çocuklara yönelik şiddete dayalı ve aşağılayıcı cezaların geleneksel olarak kabul görmesi ışığında, giderek artan sayıda devlet, bedensel cezanın basit yoldan yasaklanmasının ve gerekçelendirmelerin reddinin yeterli olmayacağını görmektedir. Buna ek olarak, bir yetişkine vurmak ne kadar yasa dışıysa aynı durumun çocuk için de geçerli olduğunun açıkça ortaya konması, saldırı ile ilgili ceza yasası hükümlerinin adına ister disiplin ister “makul ıslah önlemi” densin bu tür uygulamalar için de geçerli olduğunun belirli kılınması bakımından, medeni kanunla ceza kanununda bununla ilgili açık hükümlere yer verilmesi gerekmektedir.

35. Ceza yasası çocuklara yönelik saldırılara da uygulanabilir olduğunda, fail kim olursa olsun çocuk bedensel cezalara karşı korunmuş olacaktır. Ancak, Komitenin görüşüne göre, bedensel cezanın geleneksel olarak kabul gördüğü veri alındığında, uygulanabilir sektörel yasal düzenlemelerin -aile hukuku, eğitim yasası, alternatif bakım ve adalet sistemleri ile ilgili yasalar, istihdam yasası- ilgili ortamlarda bu uygulamayı açık biçimde yasaklaması gerekir. Ayrıca, öğretmenler, bakıcılar ve diğerleri ile ilgili mesleki etik kuralları ve rehberlik belgelerinde, kurumların kendi kuruluş yasalarında bedensel cezalandırmanın ve diğer zalimce ve aşağılayıcı cezaların yasa dışı olduğu belirtilirse, bu önemli bir yarar sağlayacaktır.

36. Komiteyi kaygılandıran bir husus, bedensel cezanın ve diğer zalimce ve aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinin, evlere hizmete gidenler dâhil çocuk işçiliği ortamlarında kullanıldığını belirten raporların varlığıdır. Komite bir kez daha yinelemek ister ki, gerek Sözleşme gerekse uygulanabilir diğer insan hakları belgeleri çocukları ekonomik sömürüye, kendileri açısından tehlikeli olan, eğitimlerini engelleyebilecek çalışma biçimlerine karşı korumaktadır ve bu korumanın etkili biçimde sağlanabilmesine yönelik belirli güvenceler öngörmektedir. Bu bağlamda Komite, çocukların çalıştıkları herhangi bir ortamda bedensel cezanın ve diğer zalimce ve/veya aşağılayıcı cezaların yasaklanması gerekliliğini vurgular.

37. Sözleşmenin 39. maddesi devletlerden, "ihmal, sömürü veya istismar, işkence veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele" mağduru çocukların bedensel ve psikolojik tedavisini ve bu çocukların toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayacak gerekli bütün önlemleri almalarını talep etmektedir. Bedensel ceza ve cezalandırmanın diğer aşağılayıcı biçimleri çocukların bedensel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine önemli zararlar verebilir ve böyle durumlar sağlık ve başka açılardan bakım ve tedavi gerektirebilir. Bunun, tüm olarak çocuğun sağlığını, onurunu ve saygınlığını gözetken bir ortamda gerçekleşmesi ve gerektiğinde çocuğun ailesini de kapsamaması gerekir. Bakım ve tedavinin planlanmasında ve sağlanmasında, ilgili profesyonellerin eğitilmesini de içeren disiplinler arası bir yaklaşım

benimsenmelidir. Gerek tedavinin içeriği gerekse gözden geçirilmesi ile ilgili bütün hususlarda çocuğun görüşlerine gerekli ağırlık tanınmalıdır.

2. Bedensel Ceza ve Zalimce veya Aşağılayıcı Diğer Cezalandırma Biçimlerine Yönelik Yasaklamanın Yaşama Geçirilmesi

38. Komite, her tür bedensel cezanın yasaklanmasının, ilgili bütün kesimlere yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme, rehberlik ve eğitim çalışmalarını gerektirdiğine inanmaktadır (bakınız, aşağıdaki 45. paragraf ve devamı). Bu çabalarla, yasaların bu sorundan en fazla etkilenen çocukların yararına işlemesi sağlanmalıdır – özellikle bu gibi durumların faileri çocukların ana babaları veya yakın akrabaları olduğunda. Çocuklara aileleri içinde bedensel ceza uygulanmasını yasaklamaya yönelik yasa reformunun ilk amacı önlemedir: tutum ve uygulamaları değiştirerek çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi, çocukların eşit korunma haklarının vurgulanması, çocuk korunmasında net bir temel çerçeve sağlanması ve çocuk yetiştirmenin pozitif, şiddet içermeyen ve katılımcı biçimlerinin yaygınlaştırılması.

39. Her tür bedensel cezanın net ve herhangi bir koşula tabi olmaksızın yasaklanması, devletlerde, çeşitli kapsamlarda yasal reform gerektirmektedir. Örneğin böyle bir reform eğitim, çocuk ceza adaleti ve her tür alternatif çocuk bakımı gibi alanlardaki yasal düzenlemelere belirli hükümler getirilmesini gerektirebilir. Ancak, bir nokta açıklıkla ortaya konmalıdır: İnsanlara yönelik saldırılarla ilgili ceza yasaları, aile içindekiler dâhil olmak üzere her tür bedensel cezayı da kapsamalıdır. Bu, taraf devletin ceza yasasına ek bir hüküm konulmasını gerektirebilir. Ancak, her tür bedensel ceza uygulaması dâhil her tür şiddeti yasaklayan hükümler medeni kanuna veya aile hukuku ile ilgili metinlere de konabilir. Bu içerikteki hükümde veya hükümlerde, ana babaların veya çocuklara bakan diğer kişilerin, ceza yasasına göre yargı önüne çıktıklarında artık bedensel ceza kullanmanın (“makul ölçülerde” veya “ılımlı” biçimde) hakları olduğu yönündeki geleneksel savunmaya sığınamayacakları vurgulanır. Aile hukuku ayrıca, ana baba sorumluluğunun, herhangi bir şiddete

başvurmaksızın çocuklara uygun yönlendirme ve rehberlik yapılmasını da içerdiğini vurgulamalıdır.

40. Çocukların ve yetişkinlerin, aile içi dahil olmak üzere şiddetten eşit biçimde korunmaları ilkesi, ana babaların çocuklarına karşı uyguladıkları ve gün ışığına çıkartılan her tür şiddetin yargı önüne gelmesi gerektiği anlamına gelmez. De minimis ilkesi -yasa önemsiz işlerle uğraşmaz- yetişkinler arasındaki küçük çaplı saldırıların ancak istisnai durumlarda yargı önüne getirilmesini sağlar; aynı şey, çocuklara yönelik küçük saldırılar için de geçerlidir. Devletlerin, etkili raporlama ve sevk mekanizmaları geliştirmeleri gerekir. Çocuklara yönelik şiddetle ilgili bütün raporların incelenmesi ve önemli zararlara karşı koruma sağlanması gerekirken, asıl hedef ana babaların, cezalandırıcı değil destekleyici ve eğitici müdahalelerle şiddete dayalı, zalimce veya aşağılayıcı uygulamalara başvurmalarının önünün kesilmesidir.

41. Çocukların bağımlı konumu ve aile ilişkilerinin kendine özgü mahremiyeti, ana babaları kovuşturmaya veya aile işlerine diğer yollardan resmen müdahale etmeye yönelik kararların büyük bir titizlikle alınmasını gerektirir. Ana babanın hukuken kovuşturulması, birçok durumda çocuğun yüksek yararına olmayacaktır. Komitenin görüşüne göre, kovuşturma ve diğer resmi müdahaleler (örneğin çocuğun veya fail kişinin uzaklaştırılması gibi) bunun hem çocuğun önemli zararlardan korunması, hem de çocuğun yüksek yararı bakımından gerekli olması durumunda başlatılmalıdır. Durumdan etkilenen çocuğun görüşlerine, yaşına ve olgunluk düzeyine göre gerekli ağırlık verilmelidir.

42. Polis, savcılıklar ve mahkemeler dahil olmak üzere çocuk koruma sistemlerinde görev yapan herkese yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinde, yasaların uygulanmasına yönelik bu yaklaşım vurgulanmalıdır. Verilen rehberlikte ayrıca Sözleşmenin 9. maddesine de özel olarak dikkat çekilmelidir. Bu maddeye göre, bir çocuğun ana babasından ayrılması, yargı denetimine tabi olmak üzere, böyle bir ayrılmanın çocuğun yararına olacağı durumlarda, çocuk dahil ilgili bütün tarafların temsil edildikleri bir süreçte ilgili yasa ve usuller

çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Ayrılma gerekçesinin mevcut olduğu durumlarda, failin başka yere gönderilmesi, mahkumiyetin askıya alınması vb. yollar dahil olmak üzere, çocuğun aile dışında bir yere yerleştirilmesinin alternatifleri araştırılmalıdır.

43. Yasaklamalara ve pozitif eğitim programlarına karşın bedensel cezalandırma vakaları ailenin evinin dışındaki mekânlarda -örneğin okullarda, diğer kurumlarda, alternatif bakım ortamlarında- ortaya çıkarsa, kovuşturma uygun bir tepki olabilir. Faillere yönelik disiplin işlemlerine ve işten çıkarmaya başvurma tehdidi de esaslı bir caydırıcı olarak işlev görebilir. Her tür bedensel cezanın, aşağılayıcı veya zalimce ceza uygulamalarının yasaklandığı ve bu tür uygulamalar karşısında yaptırımlara başvurulacağı, hangi ortamlarda olurlarsa olsunlar gerek çocuklar tarafından, gerekse çocuklar için ve onlarla birlikte çalışanlar tarafından iyi bilinmelidir. Disiplin sistemlerinin ve çocuklara nasıl muamele edildiğinin izlenmesi, Sözleşmenin de öngördüğü gibi, bütün kurumların ve yerleştirmelerin sürekli denetiminin bir parçası olmalıdır. Bu tür bütün yerlerde çocuklar ve temsilcileri, çocuk dostu danışmanlık, savunu ve şikayet usullerine gizlilik kuralları içinde ulaşabilmeli, sonuçta gerekli hukuksal ve diğer yardımlarla birlikte konu yargıya intikal ettirilebilmelidir. Herhangi bir şiddet olayının bildirilmesi ve değerlendirilmesi kurumlar için bir kural olmalıdır.

3. Eğitsel ve Diğer Önlemler

44. Sözleşmenin 12. maddesi, bedensel ceza uygulamasını ve cezalandırmanın zalimce veya aşağılayıcı diğer biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik eğitsel ve diğer önlemlerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında çocukların görüşlerine de gerekli ağırlığın tanınmasının önemini vurgulamaktadır.

45. Bedensel cezanın geleneksel olarak yaygın kabul gördüğü veri alınırca, salt bunun yasaklanmasıyla yetinilmesi tutum ve uygulamalarda gerekli değişikliği sağlamayacaktır. Çocukların haklarının korunması ve bu hakları yansıtan yasal düzenlemeler konusunda kapsamlı bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarına gerek vardır. Sözleşmenin 42. maddesine göre Devletler, uygun ve aktif

yollardan, Sözleşmenin ilkelerini ve hükümlerini hem çocuklara hem de yetişkinlere iletmek durumundadır.

46. Devletler, ayrıca, ana babalar, çocuklara bakanlar, öğretmenler ve aileler ve çocuklarla çalışmalar yapan diğer görevliler arasında pozitif, şiddetten arınmış ilişki biçimleri geliştirilmesini ve bu alanda eğitimi sağlamalıdır. Komite bir kez daha vurgular ki, Sözleşme yalnızca bedensel cezanın değil, çocuklara yönelik aşağılayıcı ve zalimce her tür muamelenin ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Ancak ana babaların çocuklarıyla nasıl ilişki kuracaklarını ve onları nasıl yönlendireceklerini ayrıntılarıyla belirlemek Sözleşmenin işi değildir. Buna karşılık Sözleşme, gerek aile içindeki, gerekse öğretmenler, bakıcılar ve diğerleri ile çocuklar arasındaki ilişkileri yönlendirecek ilkeler için bir çerçeve sunmaktadır. Çocukların gelişimle ilgili gereksinimlerine saygı gösterilmelidir. Çocuklar, yetişkinlerin yalnızca söylediklerinden değil yaptıklarında da bir şeyler öğrenirler. Çocuğun en yakından ilişkide olduğu yetişkinler çocukla ilişkilerinde şiddet ve aşağılamaya başvurduklarında, insan haklarına saygısızlıklarını göstermiş ve bu davranışlarının bir uyumsuzluğu çözmenin veya davranışı değiştirmenin meşru yolu olduğu yolunda tehlikeli bir ders vermiş olurlar.

47. Sözleşme, çocuğun bir birey ve insan hakları sahibi kişi olarak konumuna vurgu yapmaktadır. Çocuk ana babasının veya devletin malı, ilgilenilecek bir nesne değildir. 5. madde, bu doğrultuda, ana babaların (ve yerine göre geniş ailenin ve topluluğun üyelerinin) Sözleşme ile tanınan hakların yaşama geçirilmesinde çocuğa gelişim halindeki yeteneklerine göre uygun yönlendirme ve rehberliği yapmalarını öngörmektedir. Çocuğun yetiştirilmesi ve gelişmesinde ana babaların veya yasal vasilerin birinci elden sorumluluklarını vurgulayan 18. madde, “çocuğun yüksek yararının bu kişilerin başlıca duyarlılık noktası olması gerektiğini” belirtmektedir. Madde 12, devletlerden, “çocuğu etkileyebilecek her konuda” çocuğun fikirlerini serbestçe ifade edebilmesini, yaşına ve olgunluk düzeyine göre çocuğun fikirlerinin dikkate alınmasını güvence altına almalarını istemektedir. Bu da, çocukların katılım haklarına ilişkin olarak belirli çocuk yetiştirme, bakım ve öğretme tarzlarına duyulan gereksinime işaret etmektedir. Komite, “Eğitimin Amaçları” ile ilgili 1 sayılı genel yorumunda, “çocuk

merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici” bir eğitimin geliştirilmesine verilen önemi vurgulamaktadır. ¹⁶

48. Komite, ana babalara, diğer bakıcılara ve öğretmenlere yönelik olarak hükümetler, BM kuruluşları, HDK’lar ve diğerleri tarafından geliştirilmiş, çocuk yetiştirme ve eğitimde pozitif ve şiddetten arınmış içerik taşıyan materyal ve programların çok sayıda örneği bulunduğu dikkat çeker.¹⁷ Bu materyallerin ve programların farklı devletler tarafından farklı durumlara uyarlanması mümkündür. Medyanın konuyu tanıtmaya, bilinç ve duyarlılık geliştirme ve halkın eğitimi açısından rolü büyüktür. Bedensel cezalara ve diğer zalimce ve aşağılayıcı cezalandırma biçimlerine geleneksel bağlılığa karşı çıkılması, bu alanda sürekli girişimlerde bulunulmasını gerektirir. Çocuk yetiştirmede ve eğitimde şiddet içermeyen yaklaşımların yaygınlaştırılması konusu, devletle ana babalar ve çocuklar arasında sağlık, refah, erken dönem çocuk bakımı, gündüzlü bakım ve okullarda gerçekleşen her tür teması içselleştirilmelidir. Bu yaklaşımlar, ayrıca, öğretmenlerin, bakım ve yargı sistemlerinde çocuklarla birlikte çalışan bütün personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimine de içselleştirilmelidir.

49. Komite, bilinç ve duyarlılık geliştirme ve şiddetten arınmış yaklaşımları yaygınlaştırmaya yönelik eğitim gibi alanlarda taraf devletlere diğer kuruluşların yanı sıra UNICEF ve UNESCO’dan teknik yardım talebinde bulunmalarını önerir.

4. İzleme ve Değerlendirme

50. Komite, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Uygulanmasına İlişkin Genel Önlemler (maddeler 4, 42 ve 44, paragraf 6)” başlıklı 5. Genel Yorumunda, taraf devletlerin uygun göstergeler geliştirerek, yeterli ve güvenilir veriler toplayarak çocuk haklarının yaşama geçirilmesini sistematik biçimde izlemeleri gerekliliğine vurgu yapmaktadır.¹⁸

51. Dolayısıyla taraf devletler, bedensel cezalarla diğer zalimce veya aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinin ortadan kaldırılmasında ne kadar yol aldıklarını izlemeli ve böylece çocukların korunma haklarını yaşama geçirmelidir. Çocuklarla, ana babalarla ve diğer bakıcılarla gizlilik ortamlarında ve uygun etik standartlarda yapılacak görüşmeler

de başvuran araştırmalar, bu şiddet turlerinin aile içinde ne kadar yaygın olduğunun ve bu olguya ynelik tutumların ne olduğunun belirlenmesinde bryk önem taşımaktadır. Komite, her devleti, tüm nüfusu temsil eden gruplar bazında bu tür araştırmaları yapmaya ve yaptırmaya zendirmektedir. Böylece bir temel zemin ortaya konacak, ardından kaydedilen ilerleme düzenli aralıklarla belirlenecektir. Bu tür araştırmalardan elde edilen sonuçlar, ayrıca, evrensel geçerlilikle ve belirli hedeflere ynelik bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyalarına ve çocuklar için veya onlarla birlikte çalışan profesyonellerin eğitimine değerli girdiler sağlayacaktır.

52. Komite 5 sayılı genel yorumunda ayrıca uygulamanın bağımsız izlenmesinin önemine de vurgu yapmaktadır. Bu bağımsız izlemenin, örneğin parlamento komiteleri, HDK'lar, akademik kuruluşlar, meslek örgütleri, gençlik grupları ve bağımsız insan hakları kuruluşları tarafından yapılması gerekmektedir (ayrıca bakınız, Komitenin, ocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolüyle ilgili 2 sayılı genel Yorumu).¹⁹ Bu kuruluşlar, çocukların her tür bedensel ceza, aşağılayıcı veya zalimce cezalandırma biçimlerinden korunma hakkının yaşama geçirilmesinin izlenmesinde önemli rol oynayabilirler.

VI. Sözleşme erevesindeki Raporlama Yükümlülükleri

53. Komite, devletlerden, Sözleşme çerçevesinde iletmek durumunda oldukları periyodik raporlarında, aile içinde ve diğer ortamlarda her tür bedensel ceza ile aşağılayıcı ve zalimce ceza uygulamalarını önlemek ve yasaklamak için aldıkları önlemler konusunda bilgi vermelerini beklemektedir. Bilgi verilmesi gereken konular arasında, bununla ilgili bilinç ve duyarlılık geliştirme faaliyetleri, pozitif ve şiddetten arınmış ilişkileri yaygınlaştırmak için yapılanlar ve çocukların şiddetin her türünden korunması için yapılanlar konusunda Devletin kendi değerlendirmesi de yer almaktadır. Komite, ayrıca, BM kuruluşlarını, ulusal insan hakları kuruluşlarını, HDK'ları ve diğer ilgili organları, bedensel ceza ile ilgili hukuksal statü, bu olgunun yaygınlığı ve ortadan kaldırılmasında ne kadar ilerleme kaydedildiği üzerine bilgi sağlamaya zendirmektedir.

Notlar

- 1 BM Genel Sekreterinin Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması, BM Genel Kuruluna sunulacak rapor, Güz 2006. Ayrıntılar için bakınız: <http://www.violencestudy.org>
- 2 Çocuk Hakları Komitesi, Dördüncü oturum raporu, 25 Ekim 1993, ÇHS/K/20, paragraf 176.
- 3 Komitenin bütün sonuç gözlemleri için bakınız: www.ohchr.org
- 4 Çocuklara Yönelik Her Tür Bedensel Cezaya Son Verilmesi Küresel Girişimi, bedensel cezalandırmanın hukuktaki yeri konusunda raporlar vermektedir: www.endcorporalpunishment.org
- 5 Çocuk Hakları Komitesi, Çocuklara yönelik Devlet kaynaklı şiddet konulu Genel Görüşme Günü, 25. Oturum Raporu, Eylül/Ekim 2000, ÇHS/K/100, paragraflar, 668 – 688.
- 6 Çocuk Hakları Komitesi, Eğitimin Amaçları ile ilgili Genel Yorum No. 1, 17 Nisan 2001, ÇHS/GY/2001/1, paragraf 8
- 7 Çocuk Hakları Komitesi, Ailede ve okullarda çocuklara yönelik şiddet konulu Genel Görüşme Günü, 28. oturum raporu, Eylül/Ekim 2001, ÇHS/K/111, paragraflar 701 – 745.
- 8 Genel Kurul Kararı 56/138.
- 9 Madde 1.
- 10 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No. 13, Eğitim hakkı (madde 13), 1999, paragraf 41
- 11 Bedensel ceza, Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun aldığı bir dizi kararla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı kararlarıyla kınanmıştır; özellikle bakınız Tyrer -BK davası, 1978; Campbell ve Cosans – BK davası, 1982; Costello-Roberts – BK davası, 1993; A – BK davası, 1998. Avrupa Mahkemesi yargı kararları için bakınız: <http://www.echr.coe.int/cehr>.
- 12 Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, madde 7 paragraf 10 ve madde 17 ile ilgili genel gözlemler, Sonuçlar XV-2, Cilt 1, Genel Giriş, sayfa 26, 2001; Komite bundan sonra açıkladığı sonuçlarda bir dizi üye ülkenin durumuna işaret etmiştir. Bu ülkeler, aile içinde olsun başka ortamlarda olsun her tür bedensel cezayı yasaklamadıklarından uygun tutum içinde değillerdir. Komite, 2005 yılında anlaşmalar çerçevesinde yapılan toplu şikayetlerle ilgili kararlarını açıklamış, bu yasaklamayı gerçekleştirilmeyen ve dolayısıyla uygun tutum içinde olmayan üç devlet belirlemiştir. Ayrıntılar için

bakınız http://coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/; ayrıca Bedensel cezanın ortadan kaldırılması: Avrupalı çocuklar için bir insan hakları zorunluluğu, Avrupa Konseyi yayını, 2005

- 13 Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Tavsiye Görüşü OC-17/2002, 28 Ağustos 2002, paragraflar 87 ve 91.
- 14 İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Curtis Francis Doebbler – Sudan Davası, Görüş No. 236/2000 (2003); bakınız paragraf 42
- 15 Örneğin 2002 yılında Fiji’de Temyiz Mahkemesi, okullarda ve ceza sisteminde bedensel ceza uygulamasının anayasaya aykırı olduğu kararını vermiştir. İlgili kararda şöyle denmektedir: “Çocukların hakları yetişkinlerinkine göre aşağı sayılamaz. Fiji Çocuk Hakları Sözleşmesini onaylamıştır. Ayrıca Anayasamız da her kişinin temel haklarını güvence altına almaktadır. Hükümet, bütün bireylerin, toplulukların ve grupların haklarına saygı ilkelerine sadık kalmak durumundadır. Çocuklar, çocuk olma durumları itibarıyla özel korunma gereksinimi içindedir. Eğitim kurumlarımızın, korku, kötü muamele ve öğrencilerin insanlık onuruyla oynanan yerler değil, barış ve yaratıcı zenginleşme mekanları olması gerekir.” (Fiji Temyiz Mahkemesi, Naushad Ali – Devlet Davası, 2002). 1996’da, İtalya’nın en yüksek yargı organı olan Roma’daki Temyiz Mahkemesi, ana babaların her tür bedensel ceza uygulamasını etkili biçimde yasaklayan bir karar almıştır. Kararda şöyle denmektedir: “...eğitim amacıyla şiddet kullanımı bundan böyle yasal sayılamaz. Bunun iki nedeni vardır: bir kere, İtalyan hukuk sistemi, bireyin onurunun korunmasına her şeyin üzerinde önem vermektedir. Bu bireyler arasında, şimdi hakları olan, artık ana babalar tarafından korunacak nesnelere, daha kötüsü ana babaların üzerlerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunabilecekleri kişiler sayılma durumundan çıkan çocuklar da vardır. İkinci neden ise şudur: Eğitimin bir amacı olarak, çocuğun kişiliğinin uyumlu gelişimi, böylece çocuğun barış, hoşgörü ve birlikte yaşama değerlerini benimsemesi, bu hedeflerle çelişen şiddet araçlarına başvurarak gerçekleştirilemez” (Cambria, Cass, sez. VI, 18 Mart 1996 [Temyiz Mahkemesi, 6. Oturum, Mart 18, 1996], Foro It II 1996, 407 (İtalya)). Ayrıca bakınız Güney Afrika Anayasa Mahkemesi (2000) Güney Afrika Hıristiyan Eğitimi-Eğitim Bakanlığı davası, CCT4/00; 2000(4)SA757 (CC); 2000(10) BCLR 1051 (CC), 18 Ağustos 2000
- 16 Bakınız not 11.
- 17 Komite, örnek olarak, UNESCO’nun bu konudaki elkitabını övmektedir: Bedensel cezalandırmanın ortadan kaldırılması: Çocuklar için yapıcı disipline giden yol, UNESCO Yayını, Paris, 2005. Bu elkitabı, köklerini Sözleşmeden almak üzere, yapıcı bir disiplin için bir dizi ilke getirmektedir. Ayrıca, tüm dünyada bu konuya ilişkin materyal ve programların İnternet referansları da aynı çalışmada yer almaktadır.

- 18 Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 5 (2003), "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemler", paragraf 2.
- 19 Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 2, "Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının rolü", 2002

Dağıtım
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/K/GY/9
27 Şubat 2007

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Kırk üçüncü oturum
Genevre, 11 - 29 Eylül 2006**GENEL YORUM No. 9 (2006)
Engelli Çocukların Hakları****I. Giriş****A. Engelli Çocuklara İlişkin Genel Yorumun Gerekçeleri**

1. Yapılan tahminlere göre dünyada 150 milyonu çocuk olmak üzere 500-650 milyon kadar engelli insan vardır; bu sayı dünya nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır. Dünyadaki toplam engelli nüfusunun %80'inden fazlası gelişmekte olan ülkelerde, hizmetlere hiç erişmeden veya pek az erişerek yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki engelli çocukların çoğunluğu tamamiyle eğitimin dışında olup, hiçbiri okuryazar değildir. Genellikle kabul edilen görüşe göre, engelliliğin, örneğin savaş, hastalık veya yoksulluk gibi nedenleri büyük ölçüde önlenabilir niteliktedir, ayrıca ikincil etkileri de erken ya da zamanında müdahale edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunların azaltılması mümkündür. Dolayısıyla, engelliliğe neden olan durumların önlenmesi, toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla en etkili girişimleri araştırmak ve uygulamaya koymak için gerekli siyasi iradeyi ve gerçek kararlılığı yaratmak üzere daha fazla çaba gerektirmektedir.

2. Geçtiğimiz birkaç on yıl içinde genel olarak engellilere, özel olarak da engelleriyle yaşayan çocuklara daha fazla önem verilmesi gibi olumlu bir gelişmeye tanıklık edilmiştir. Bunun nedeni, kısmen, engelli kişilerin ve onlar adına tanıtım-savunu görevi yapanların ulusal ve uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK'lar) aracılığıyla seslerini daha fazla duyurmaları, kısmen de insan hakları anlaşmaları ve Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerini izleme komiteleri çerçevesinde engelleriyle yaşayan kişilere daha fazla önem verilmesidir. Sözü edilen komitelerin bu alanda önemli bir potansiyeli olmakla birlikte, engelli insanların haklarının güvence altına alınmasında yeterince kullandıkları söylenemez. 1989 yılı Kasım ayında kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (bundan böyle "Sözleşme" olarak anılacaktır) engellilik konusuna özel atıfta bulunan ilk insan hakları anlaşmasıydı (ayırım yapmamayla ilgili 2. madde). Gene aynı Sözleşmenin 23. maddesinde engelli çocukların özel haklarından ve gereksinimlerinden söz edilmektedir. Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden (2 Eylül 1990) sonra Çocuk Hakları Komitesi engelliğe dayanan ayrımcılık konusuna sürekli ve özel dikkat göstermiştir.¹ Diğer insan hakları anlaşması komiteleri de, "diğer" statüsü altında Sözleşmenin ayırım gözetmeme ve engellilik temelli ayrımcılıkla ilgili maddelerine dikkat çekmiştir. 1994 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi engelli kişilerle ilgili 5 sayılı Genel Yorumunu açıklamış ve şunları belirtmiştir: "Engelliğe dayanan ayrımcılığın sonuçları, özellikle eğitim, istihdam, konut, ulaşım, kültürel yaşam ve kamu yerlerine ve hizmetlerine erişim gibi alanlarda ağır biçimde hissedilmektedir." Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Komisyonu Engelliler Özel Raportörü ilk kez 1994 yılında göreve atanmıştır. Özel Raportörün görevi, Genel Kurul tarafından 1993 yılında benimsenen Engelli Kişilere Eşit Fırsatlar Tanınmasına İlişkin Standart Kuralları (A/RES/48/96, Ek) izlemek ve tüm dünyadaki engellilerin statüsünü iyileştirmektir. 6 Ekim 1997 tarihinde Komite genel görüşme gününü engelli çocuklara ayırmış ve bir dizi tavsiye kabul etmiştir (ÇHS/K/69, paragraflar 310-339). Bu tavsiyelerde, Komite engelli çocuklar hakkında genel bir yorum

1 Bakınız, Wouter Vandenhoe, Non-Discrimination and Equality in the View of the UN Human Rights Treaty Bodies, s.170-172, Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005.

hazırlama imkanını mütalaa etmiştir. Komite, Engelli Kişilerin Hakları ve Saygınlığının Korunması ve Geliştirilmesi üzerine Kapsamlı ve Bütünleşik bir Uluslararası Sözleşme Özel Komitesinin çalışmalarını ve 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapmış olduğu sekizinci oturumunda, Genel Kurula otuz birinci oturumunda sunulmak üzere engelli kişilerin hakları üzerine bir sözleşme taslağı (A/AC.265/2006/4, Ek II) kabul etmiş olmasını takdirle kaydeder.

3. Komite, taraf devlet raporlarını incelerken, tüm dünyadaki engelli çocukların durumu hakkında kapsamlı bilgiler biriktirmiş ve bu ülkelerin büyük çoğunluğunda özel olarak engelli çocuklarla ilgili tavsiyelere gerek olduğu sonucuna varmıştır. Belirlenen ve değerlendirilen sorunlar, karar süreçlerinden dışlanma olgusundan aşırı ayrımcılığa ve giderek engelli çocukların fiilen öldürülmelerine kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Yoksulluk, engelliliğın hem nedeni hem de sonucudur. Engelli çocuklar ve aileleri, yeterli yiyecek, giyecek, barınma ve yaşam koşullarında sürekli iyileşme dâhil olmak üzere yeterli bir yaşam standardına ulaşma hakkına sahiptir. Yoksulluk içinde yaşayan engelli çocuklar meselesi, bu alana yeterli bütçe kaynakları tahsis edilerek, bu durumdaki çocuklara sosyal koruma ve yoksullukla mücadele programlarına erişim sağlanarak ele alınmalıdır.

4. Komite, özel olarak 23. madde ile ilgili çekince veya açıklama getiren herhangi bir taraf Devlet olmadığını kaydeder.

5. Komite, ayrıca, engelli çocukların, Sözleşmede yer alan haklardan eksiksiz yararlanma açısından halen ciddi güçlük ve engellerle karşılaştıklarını kaydeder. Komite, engeli teşkil eden durumun bizzat engelliliğın kendisi olmadığını, engelli çocukların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları sosyal, kültürel, davranışsal ve fiziksel engellerin bileşiminden oluştuğunu vurgular. Dolayısıyla, bu çocukların haklarının korunup kollanmasına yönelik strateji, bu engelleri ortadan kaldıracak girişimlerde bulunmak durumundadır. Komite, Sözleşmenin engelli çocuklara ilişkin 2. ve 23. maddelerinin önemini kabul ettikten sonra, daha en baştan bu yana, Sözleşmenin engelli çocuklar açısından yaşama geçirilmesinde Sözleşmenin maddeleriyle sınırlı kalınmaması gerektiğini belirtmiştir.

6. Bu genel yorum, Sözleşmenin bütün hükümlerini kapsayan bir biçimde, taraf Devletlere engelli çocukların haklarını yaşama geçirme çabalarında rehberlik ve yardım amacını taşımaktadır. Dolayısıyla, Komite önce Sözleşmenin 2. ve 23. maddeleriyle doğrudan ilişkili gözlemlerini dile getirecek, ancak genel uygulama önlemleri çerçevesine engelli çocukların da dâhil edilmeleri konusunun önemine de ayrıntılı olarak eğilecektir. Daha sonra ise Sözleşmenin engelli çocuklarla ilgili çeşitli maddelerinin anlamı ve yaşama geçirilmesine ilişkin gözlemler dile getirilecektir (Komitenin kendi uygulaması çerçevesinde kümelenmiş olarak).

B. Tanım

7. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesinin taslak metnindeki 1. maddenin 2. paragrafına göre “Engelliler, uzun süreli fiziksel, zihinsel, entelektüel veya duyuşsal kusurları olan, bu kusurların çeşitli engellerle etkileşimi sonucunda topluma başkaları ile eşit olarak, tam ve etkili biçimde katılmada çeşitli engellerle karşılaşabilenleri içermektedir.” (A/AC.265/2006/4, Ek II)

II. Engelli çocuklara ilişkin başlıca hükümler

{2. ve 23. maddeler}

A. Madde 2

8. 2. madde, taraf devletlerden, kendi egemenlik alanlarındaki bütün çocukların Sözleşmede yer alan bütün haklardan hiçbir ayrımcılık olmaksızın yararlanmasını sağlamalarını talep etmektedir. Bu yükümlülük, taraf devletlerin, engellilik temelindeki ayrımcılık dâhil her tür ayrımcılığı önleyecek tedbirler almalarını gerektirir. Madde 2’de ayrımcılık temeli olarak engellilikten açıkça bahsedilmesi bu Sözleşmenin özgün bir yanıdır ve bu vurgu engelli çocukların en büyük güçlüklerle karşılaşan en duyarlı kesim durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Birçok durumda, çoklu ayrımcılık biçimleri, belirli etmenlerin bir araya gelmesiyle belirli grupların durumlarını

daha da güçleştirmektedir: örneğin yerli halklara mensup engelli kız çocuklar, kırsal alanlarda yaşamakta olan engelli çocuklar, vb. gibi. Bu nedenle, ayrımcılık yasağı ile ilgili maddede engellilikten açıkça söz etme gereksinimi doğmuştur. Ayrımcılık çoğu kez, engelli çocukların yaşam ve gelişiminin çeşitli yönlerinde fiilen ortaya çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, sosyal ayrımcılık ve damgalanma çocukların marjinalleşmelerine ve dışlanmalarına yol açmakta, hatta şiddete dönüşerek çocukların yaşamını ve gelişimini tehdit edebilmektedir. Hizmet sunumundaki ayrımcılık engelli çocukları eğitimden dışlamakta, bu çocukların kaliteli sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini engellemektedir. Uygun genel ve mesleki eğitimin olmayışı yüzünden bu çocuklar gelecekteki iş olanaklarından da yoksun kalmaktadır. Engelli çocuklara yönelik sosyal damgalama, korkular, aşırı koruma, olumsuz tutumlar, boş inançlar ve yaygın önyargılar birçok toplulukta halen güçlüdür ve bu da engelli çocukların marjinalleşmesine ve yabancılaşmasına yol açmaktadır. Komite, aşağıdaki paragraflarda yeri geldikçe bu konularda ek açıklıklar getirecektir.

9. Taraf devletler, engelli çocuklara yönelik her tür ayrımcılığı önleme ve ortadan kaldırma çabalarında genel olarak aşağıdaki önlemleri almalıdırlar:

- a)** Ayrım gözetmeme ile ilgili anayasal hükümlerde engelli olmanın ayrımcılık gerekçesi sayılmayacağını açıkça belirtme ve/veya engellilik temelindeki ayrımcılığı bununla ilgili özel yasalar ve hükümler aracılığıyla yasaklama.
- b)** Engelli çocukların haklarının ihlale uğraması halinde, bu çocukların kendilerinin, ailelerinin ve/veya çocuğa bakan diğer kişilerin kolaylıkla ulaşabilecekleri başvuru yollarının sağlanması.
- c)** Engelli çocukların maruz kalabilecekleri fiili ayrımcılığı önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla genel anlamda kamuoyuna ve özel olarak belirli kesimlere yönelik duyarlılaştırma ve eğitim kampanyaları.

10. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle, engelli kız çocuklar kendi toplumlarında ayrımcılığa daha fazla maruz kalmaktadır. Bu bağlamda,

taraf Devletlerden, engelli kız çocuklara özel özen göstermeleri, bu konuda özel önlemler almaları, gerektiğinde bu önlemlere yenilerini eklemeleri, böylece söz konusu çocukların iyi korunmalarının, bütün hizmetlere erişimlerinin ve topluma tam anlamda katılımlarının sağlanmaları beklenmektedir.

B. Madde 23

11. 23. maddenin 1. paragrafı, engelli çocuklar söz konusu olduğunda, Sözleşmenin uygulanmasındaki baş ilke olarak görülmelidir: saygınlığı, kendine güveni ve topluma aktif katılımı güvence altına alan koşullarda eksiksiz ve insana yakışır bir yaşam. Taraf devletlerin engelli çocukların haklarının yaşama geçirilmesine yönelik olarak aldıkları önlemler bu hedefi gözetmelidir. Bu paragrafın temel mesajı, engelli çocukların topluma tümüyle katılımının kapsanması gerekliliğidir. Sözleşmede yer alan hakların engelli çocuklar için yaşama geçirilmesi yönünde alınan önlemler, örneğin eğitim ve sağlık alanındakiler, çocukların toplumlarınca mümkün olduğu kadar kapsanmasını hedef almalıdır.

12. 23. maddenin 2. paragrafına göre Sözleşmenin taraf devletleri, engelli çocuğun özel bakım hakkını kabul ederler, bu konumdaki çocuklara ve onlara bakmaktan sorumlu olan kişilere yardımcı olunmasını sağlarlar. Sağlanacak yardımın, çocuğun durumu ile ana babasının veya ona bakmaktan sorumlu diğer kişilerin koşullarına uygun olması gerekir. 23. maddenin 3. paragrafı ise özel önlemlerin maliyeti ve nelerin hedeflendiğiyle ilgili kurallara yer vermektedir.

13. 23. maddenin gerektirdiklerinin yerine getirilmesi için, taraf devletlerin, bir eylem planı da içeren kapsamlı bir politika geliştirmeleri ve uygulamaları gerekir. Bu politika ve eylem planı, Sözleşmede yer alan haklardan eksiksiz biçimde ve ayırım olmaksızın yararlanılmasını sağlamanın ötesinde, engelli çocuğun, ana babasının veya bakımdan sorumlu diğerlerinin de Sözleşmede yer alan özel bakım ve yardımlardan yararlandırılmasını öngörmelidir.

14. Komite, 23. maddenin 2. ve 3. paragraflarının ayrıntılarına ilişkin olarak aşağıdaki gözlemlerde bulunmuştur:

- a)** Özel bakım ve yardımlar eldeki kaynaklara bağlıdır ve mümkün olduğu durumlarda ücretsiz sağlanır. Komite, taraf Devletlere, engelli çocuklara yönelik özel bakım ve yardımlara özel öncelik tanımlarını, engelli çocuklara yönelik ayrımcılığa son verilmesi ve bu çocukların toplumlarınca kapsanması için eldeki kaynakların azamisini seferber etmelerini ısrarla tavsiye eder.
- b)** Bakım ve yardımlar, engelli çocukların eğitim, sağlık, tedavi, istihdama hazırlık ve dinlenme/ eğlence hizmet ve imkanlarına etkili erişimini sağlayacak biçimde sağlanmalıdır. Komite, Sözleşmede yer alan belirli alanları ele alırken, bunun sağlanması için alınması gereken önlemler üzerinde ayrıntılarıyla duracaktır.

15. Komite, 23. maddenin 4. paragrafına atıfla, önleme ve tedavi alanlarında taraf devletler arasındaki uluslararası bilgi alışverişinin hayli sınırlı kaldığını kaydetmiştir. Komite, taraf devletlerin, çocuklarda görülen engellilik durumlarının önlenmesi ve tedavisi için, 23. maddenin 4. paragrafında öngörüldüğü gibi, bu alandaki bilgilerin yaygınlaştırılmasını sağlamaya yönelik etkili, gerektiğinde özel hedeflere yönelen önlemleri almalarını tavsiye eder.

16. Gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerinin, 23. maddenin 4. paragrafı uyarınca nasıl ve ne ölçüde dikkate alındığı genellikle net değildir. Komite, taraf Devletlere, ikili veya çoklu kalkınma yardımlarında, engelli çocuklara, bu çocukların Sözleşmede öngörüldüğü gibi yaşamalarına ve gelişmelerine özel önem vermelerini hararetle tavsiye etmektedir. Örneğin, engelli çocukların toplumlarınca kapsanmalarını öngören özel programlar geliştirilip uygulanması, bu yönde bütçe ödenekleri ayrılması gibi. Taraf Devletler, bu yöndeki uluslararası işbirliği ile ilgili etkinliklere ve alınan sonuçlara, Komiteye ilettikleri raporlarda yer vermelidirler.

III. Uygulamaya dönük genel önlemler

[4, 42 ve 44 (6) Maddeler] ²

A. Yasama

17. Komite, ayrımcılık yasağı konusunda tavsiye olunan yasal önlemlere ek olarak (bakınız paragraf 9), taraf Devletlerin ülkelerindeki bütün yasaları ve ilgili yönetmelikleri kapsamlı biçimde gözden geçirmelerini, böylece Sözleşmenin, bütün hükümlerinin, yeri geldiğinde açıkça ifade edilmek üzere engelli çocuklar dahil bütün çocuklar için uygulanabilir olmasını sağlamalarını tavsiye eder. Ulusal yasa ve yönetmelikler, engelli çocukların, özellikle Sözleşmenin 23. maddesinde yer verilen özel haklarını korumaya ve yaşama geçirmeye yönelik net ve açık hükümler içermelidir.

B. Ulusal Eylem Planları ve Politikalar

18. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin bütün hükümlerini bir arada gözeten bir ulusal eylem planına duyulan gereksinim iyi bilinmektedir ve Komite bu yöndeki tavsiyesini taraf Devletlere sıkça iletmıştır. Eylem planları, engelli çocuklara yönelik planlar ve stratejiler dâhil olmak üzere kapsamlı olmalı ve ölçülebilir sonuçlar öngörmelidir. Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme taslak metninin 4. maddesinin 1 (c) paragrafı bu konuya yer verilmesinin önemini “(taraf devletler), uyguladıkları bütün politika ve programlarda, engelli kişilerin insan haklarının korunup geliştirilmesini dikkate almalıdırlar” (A/AC.265/2006/4, Ek II) sözleriyle vurgulamaktadır. Ayrıca, bütün programlara yeterli insani ve mali kaynak sağlanması, bu programların örneğin sağlıklı sonuç ölçümü için gerekli göstergeler gibi içsel izleme mekanizmaları barındırması da önemlidir. İhmal edilmemesi gereken bir başka önemli nokta da, bu programların bütün

---

² Komite, bu genel yorumunda genel önlemler bağlamında engelli çocuklara özel dikkat gösterme gerekliliği üzerine odaklanmaktadır. Bu önlemlerin içeriği ve önemi ile ilgili daha ayrıntılı bir açıklama için bakınız, Komitenin Çocuk Hakları Sözleşmesi genel uygulama önlemleri ile ilgili Genel Yorumu No. 5 (2003).

engelli çocukları kapsamıdır. Nitekim kimi devletler mükemmel programlar geliştirmelerine karşın bütün engelli çocukları bu programların kapsamına alamamıştır.

C. Veri ve İstatistikler

19. Yükümlülüklerini yerine getirmek için, taraf Devletlerin, sağlıklı, standartlaştırılmış, ayrıştırmaya elverişli ve engelli çocukların gerçek durumunu yansıtan veri toplama mekanizmaları oluşturmaları gerekir. Bu konunun önemi çoğu kez göz ardı edilmekte, konuya gerekli öncelik tanınmamaktadır. Oysa bu husus, yalnızca önleme bakımından alınması gereken tedbirleri etkilemekle kalmamakta, ayrıca ilgili programların finansmanını sağlayacak çok değerli kaynakların dağılımı üzerinde de belirleyici olmaktadır. Sağlıklı istatistikler elde etmenin önündeki başlıca sorunlardan biri de, engellilik durumunun geniş kabul gören net bir tanımının olmayışıdır. Taraf Devletler, engelli bütün çocukların kapsanmasını güvence altına alacak uygun bir tanım geliştirmelidirler. Böylece engelli çocuklar kendileri için geliştirilen özel programlar ve korumadan yararlanabileceklerdir. Durumları ana babaları veya kendilerine bakan kişiler tarafından gizlenebileceğinden, engelli çocuklara ilişkin veri toplanması için daha fazla çaba göstermek gerekmektedir.

D. Bütçe

20. Bütçe tahsisi: 4. maddeye göre "...taraf devletler, bu önlemleri ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak alacaklardır." Sözleşme çocuklara yönelik hizmetler ve programlar için devlet bütçesinin yüzde kaçının ayrılması gerektiği konusunda özel bir tavsiyede bulunmamasına karşın, çocuklara öncelik tanınması konusunda ısrarlıdır. Taraf Devletlerce yeterli kaynak ayrılmamasının ötesinde çocuklara ayrılan bütçe payı yıllar boyunca azalma gösterdiğinden, bu hakkın yaşama geçirilmesi Komite açısından kaygılandırıcı özellikler taşımaktadır. Bu da, öncelikler listesinde çok altlarda yer alan, hatta hiç almayan engelli çocuklar söz konusu olduğunda ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, bir taraf devlet bütün çocuklar için zorunlu ve

ücretsiz temel eğitim sağlanması için yeterli ödenek tahsis etmiyorsa, bu devletin engelli çocuklarla ilgilenecek öğretmenler yetiştirilmesine veya gene engelli çocuklar için gerekli eğitim araçları ve ulaşımı sağlanmasına fon ayırma olasılığı da düşüktür. Ademi merkezileşme ve özelleştirme şimdi ekonomik reform yollarıdır. Ancak, unutulmaması gerekir ki, engelli çocuklar için, hizmet sunumundaki net kurallar doğrultusunda yeterli fonların tahsisi eninde sorunda taraf Devletin sorumluluğundadır. Engelli çocuklara ayrılan kaynaklar yeterli olmalı, bu kaynaklar başka amaçlar için kullanılmamalı, ayrıca öğretmenler, fizyoterapistler ve ilgili politikaları belirleyenler gibi engelli çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerin yetiştirilmesine yönelik programların geliştirilmesine, eğitim kampanyalarına, ailelere yönelik finansal desteğe, gelir desteğine, sosyal güvenliğe, çeşitli araç ve aygıtların sağlanmasına ve ilgili hizmetlere yetecek düzeyde olmalıdır. Ayrıca, okullarda gerekli fiziksel değişikliklerin yapılması ve bu mekanların engelli çocuklar için erişilebilir kılınması dâhil olmak üzere engelli çocukların asil eğitim sürecine dahil edilmesine sağlayacak diğer programlara da yeterli finansman sağlanmalıdır.

E. Eşgüdüm Organı: “Engellilik Durumlarında İrtibat Noktası”

21. Engelli çocuklara yönelik hizmetler, çeşitli hükümet kuruluşları ile Hükümet Dışı Kuruluşlar tarafından verilmektedir ve kimi durumlarda bu hizmetlerin parçalı ve eşgüdümsüz olduğu görülmektedir. Bu durum, kimi hizmetlerin gereksiz biçimde çakışmasına, kimi hizmetlerin de ancak yetersiz biçimde verilebilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, uygun bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu organ çeşitli sektörlerden oluşmalı, kamusal ve özel ilgili bütün kuruluşları kapsamalı ve tüm potansiyelini ortaya koyabilmesi için Hükümetin en üst kademelerince güçlendirilmeli ve desteklenmelidir. Çocuk haklarına yönelik daha geniş kapsamlı bir eşgüdüm sisteminin veya engelli kişilere yönelik bir ulusal eşgüdüm sisteminin parçası durumundaki bir eşgüdüm organı, yeterince işlevli olması ve gerekli insani ve diğer kaynakları harekete geçirebilmesi halinde, hâlihazırda yerleşik bir sistem içinde işleyebilme avantajına sahip olacaktır. Buna karşılık, ayrı bir eşgüdüm sistemi de engelli çocuklara özel olarak odaklanması bakımından yararlı olabilir.

F. Uluslararası İşbirliği ve Teknik Yardım

22. Taraf devletler arasında bilgilere serbestçe ulaşılabilmesi ve başka hususların yanı sıra engelli çocukların yönlendirilmesi ve rehabilitasyonuna ilişkin bilgilerin paylaşılabilmesi bir ortam yaratılması açısından, taraf Devletler, uluslararası işbirliği ve teknik yardımların önemini kavramalıdır. Engelli çocukların haklarını koruyup geliştirecek programların hazırlanması ve/veya finansmanı açısından yardıma gereksinim duyan gelişmekte olan ülkelere özel dikkat gösterilmelidir. Bu ülkeler, engelli kişilerin acil gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik yeterli kaynakları harekete geçirmekte giderek artan güçlüklerle karşılaşmakta; engelliliğin önlenmesi, gerekli hizmetlerin sunulması, rehabilitasyon ve fırsat eşitliği gibi başlıklarda ivedi yardıma gereksinim duymaktadır. Uluslararası topluluk giderek artan bu gereksinimlere yanıt verme açısından, kullanılabilir kaynakları önemli ölçüde arttırma dahil yeni finansman yolları ve araçları geliştirmeli ve kaynakların seferber edilmesinde gerekli takip önlemlerini almalıdır. Dolayısıyla, Hükümetlerin gönüllü katkıları, bölgesel ve iki taraflı yardımlarda artış ve özel kaynaklardan gelecek katkılar özendirilmelidir. UNICEF ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO), gelişmekte olan ülkelerin engelli çocuklara yönelik özel programlar hazırlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olan kuruluşlardır. Güncel tıbbi bilgilerin paylaşılması açısından bilgi alışverişi de önemlidir. Bu arada, erken teşhis, zamanında müdahale ve ailelere destek için topluluk temelli yaklaşımlar ve ortak sorunların ele alınması gibi başlıklarda örnek uygulamaların paylaşılması da önem taşımaktadır.

23. Kendi içlerinde veya başka ülkelerle çatışma yaşayan, yaşamakta olan, bu yüzden mayınlı bölgeleri bulunan ülkeler özel bir sorunla karşı karşıyadırlar. Taraf devletler, mayınların veya patlamamış mühimmatın bulunduğu yerlerin planlarına genellikle sahip değillerdir ve ayrıca bunların bertaraf edilmesi de hayli masraflı bir iştir. Komite, 1997 tarihli Anti Personel Mayınların Kullanılmasının, Depolanmasının, Üretilmesinin ve Aktarılmasının Yasaklanması ve Mayınların Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi doğrultusunda, mevcut mayınların ve patlamamış mühimmatın ölüm ve yaralanmalara yol açmasının önlenmesinde

uluslararası işbirliğinin önemini özellikle vurgular. Komite, bu bakımdan taraf devletlere, halen silahlı çatışmaların sürdüğü veya bir dönem yaşandığı yörelerde bütün mayınların ve patlamamış mühimmatın bertaraf edilmesi yönünde yakın işbirliğine gitmelerini tavsiye eder.

G. Bağımsız İzleme

24. Gerek Sözleşme, gerekse Engelli Kişilere Eşit Fırsatlar Tanınmasına ilişkin Standart Kurallar, uygun bir izleme sisteminin kurulmasının önemini kabul etmektedir.³ Komite, ulusal insan hakları kurumlarının gözetmesi gereken kılavuzlar olarak “Paris İlkelerine” (A/RES/48/134) sıkça atıfta bulunmuştur (bakınız, Komitenin, çocuk haklarının korunması ve yaşama geçirilmesinde bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili 2 sayılı Genel Yorumu (2002)). Ulusal insan hakları kuruluşları, örneğin Ombudsmanlık veya Komiserlik gibi birçok biçim alabilir, geniş kapsamlı olabilir veya belirli alanlara odaklanabilir. Hangi mekanizma seçilirse seçilsin, aşağıdaki hususlar mutlaka gözetilmelidir:

- a) İnsan kaynakları dahil yeterli kaynakların sağlanması ve bağımsızlık;
- b) Engelli çocuklar ve bu çocukların bakımını üstlenenler tarafından iyi bilinmesi;
- c) Yalnızca fiziksel anlamda değil, engelli çocukların şikayetlerini veya birtakım konuları gizli tutularak ve kolaylıkla iletebilmeleri anlamında erişilebilirlik; ve
- d) Engelli çocukların ilettikleri şikâyetleri, gerek çocukluk durumuna gerekse engelliliğe duyarlı biçimde alma, araştırma ve çözüm bulma bakımından gerekli yasal yetkiyle donanmış olması.

---

3 Ayrıca bakınız, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin engelli kişilerle ilgili Genel Yorumu No. 5 (1994).

H. Sivil Toplum

25. Engelli çocukların bakımı Devletin bir yükümlülüğü olmakla birlikte, bu sorumluluklar çoğu kez yeterli destek, finansman veya hükümetlerin tanınması söz konusu olmadan HDK'lar tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla, taraf Devletler HDK'ları destekleyip bu kuruluşlarla işbirliği yapmalı, onların engelli çocuklara yönelik hizmetlere katılmalarına olanak tanımalı, ayrıca aynı kuruluşların Sözleşmenin ilkelerine ve hükümlerine tam uyum içinde çalışmalarını güvence altına almalıdır. Komite, bu konuda taraf Devletlerin dikkatini, "hizmet sunucusu olarak özel sektör" başlıklı 20 Eylül 2002 tarihli Genel Görüşme Gününde benimsenen tavsiyelere çekmek ister (bakınız ÇHS/K/121, paragraflar 630-653).

I. Bilgilendirme ve Profesyonellerin Eğitimi

26. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve onun engelli çocuklara ilişkin özel hükümleri hakkında bilgi sahibi olunması, bu hakların yaşama geçirilmesi bakımından gerekli ve güçlü bir araçtır. Taraf devletler, bu amaçla, başka yolların yanı sıra sistematik bilgilendirme ve duyarlılaştırma kampanyaları düzenlemeli, örneğin Sözleşmenin çocuk dostu bir versiyonunun normal ve Braille basımlarını yapmalı ve engelli çocuklara yönelik olumlu davranışların yaygınlaştırılması için kitle iletişim araçlarından yararlanmalıdır.

27. Engelli çocuklar için ve onlarla birlikte çalışan profesyoneller söz konusu olduğunda, bu kişilerin gerekli vasıflara sahip sayılabilmeleri için ön koşul olarak, eğitim programlarının engelli çocukların haklarına ilişkin hedefli ve odaklanmış bir eğitimi de içermesi gerekir. Söz konusu profesyoneller arasında, bunlarla sınırlı kalmamak üzere, politikaları belirleyenler, yargıçlar, avukatlar, yasaları uygulamakla görevli olanlar, eğitimciler, sağlıkçılar, sosyal çalışmacılar ve medya çalışanları da yer alır.

IV. Genel ilkeler

Madde 2 - Ayrımcılık Yasası

28. Yukarıdaki 8-10. paragraflara bakınız.

Madde 3 - Çocuğun Yüksek Yararı

29. “Çocuklarla ilgili bütün girişimlerde çocuğun yüksek yararı tam olarak gözetilecektir.” Bu maddenin genelliği, her tür ortamda, çocuğun bakım ve korunmasının bütün yönlerini ele alma amacından kaynaklanmaktadır. Maddenin muhatabı, engelli çocukların haklarını koruyacak hukuksal çerçeveyi oluşturma görevini taşıyan yasa yapıcılar ile engelli çocuklar hakkında karar verme durumundaki hukuk sistemidir. Madde 3, politikaların ve programların üzerine inşa edileceği temel olmalı, engelli çocuklara sunulan her hizmette ve onları etkileyen her eylemde bu husus gözetilmelidir.

30. Engelli çocuklara hizmet veren kurumlar ve diğer tesisler söz konusu olduğunda, çocuğun yüksek yararı daha da önem kazanır; çünkü bu kurumların ve tesislerin, çocukların güvenliğini, korunmasını ve bakımını birinci planda gözetilen standartlara ve yönetmeliklere uygun davranmaları ve bu alandaki mülahazaları her durumda, örneğin bütçe tahsisleri yapılırken, diğer bütün mülahazaları önüne almaları gerekir.

Madde 6 - Yaşam, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı

31. Hayat, hayatta kalma ve gelişme hakkı, engelli çocuklar söz konusu olduğunda özel dikkat gerektiren bir haktır. Dünyanın birçok ülkesinde engelli çocuklar, bu hakkı tümüyle veya kısmen tehlikeye düşüren çeşitli uygulamalarla karşı karşıyadır. Engelli çocukların, çok küçük yaşlarda öldürülmeleri gibi bir tehlikenin yanı sıra, birçok kültürde herhangi bir engeli bulunan çocuk “ailenin soyuna gölge düşüren” kötü bir işaret sayılmakta, böylece topluluktan belirlenmiş bir kişi bu durumdaki çocukları öldürmekle görevlendirilmektedir.

Bu tür suçlar büsbütün cezasız kalmakta veya suçlular hafif cezalara çarptırılmaktadır. Taraf Devletler, halkı duyarlılaştırarak, uygun yasal düzenlemeler getirerek ve engelli çocukların hayat, hayatta kalma ve gelişme haklarını doğrudan veya dolaylı biçimde ihlal edenlerin layık oldukları biçimde cezalandırılmalarını sağlayarak bu tür uygulamalara son vermelidirler.

Madde 12 - Çocuğun Görüşlerine Saygı

32. Çoğu zaman, engelli çocuklara yönelik politikalar ve kararlar kendileri engelli olan veya olmayan yetişkinler tarafından belirlenmekte, çocukların kendileri ise bu sürecin dışında bırakılmaktadır. Oysa engelli çocukların, kendilerini etkileyecek konularda görüşlerini dile getirmeleri, oluşum halindeki yetenekleri gözetilerek bu görüşlerin dikkate alınması temel önemdedir. Bu ilkeye saygılı olunması için, engelli çocuklar, genel olarak çocuk, özel olarak da engelli konumdaki kişiler olarak kendilerini etkileyecek kararların alındığı meclis, komite ve forum gibi çeşitli organlarda yer alıp buralarda görüşlerini dile getirebilmelidirler. Çocukların bu tür süreçlere dahil edilmeleri, geliştirilecek politikaların onların gereksinim ve isteklerine uygun düşmesini sağlamanın ötesinde, kapsama bakımından da değerli bir araçtır; çünkü, karar alma süreçleri böylece katılımcı hale gelecektir. Çocuklar, görüşlerini dile getirme açısından hangi iletişim tarzı daha uygun ise bunun araçlarıyla donatılmalıdır. Taraf devletler, ayrıca, aileler ve profesyonellere yönelik eğitimin geliştirilmesini de destekleyerek, bu kesimlerin, çocukların kendi yaşamlarına ilişkin kararlarda giderek artan sorumluluklar üstlenmelerine yardımcı ve saygılı olmalarını sağlamalıdır.

33. Engelli çocuklar, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmek için sağlık ve eğitim alanında özel hizmetlere gerek duyarlar. Bu hizmetlerden ilgili paragraflarda ayrıntılı biçimde söz edilecektir. Ancak hemen belirtmek gerekirse, engelli çocukların manevi, duygusal ve kültürel gelişimleri ve esenlikleri çoğu kez ihmal edilmektedir. Bir çocuğun yaşamı açısından temel önem taşıyan bu gelişimi hedefleyen özel günlere ve etkinliklere katılımları hiç söz konusu

değildir veya ancak asgari düzeydedir. Engelli çocukların katılımları, ancak özel olarak kendilerine yönelik etkinliklerle sınırlı kalmaktadır. Bu da, engelli çocukların daha da marjinal konuma itilmelerinden başka bir sonuç vermemekte, çocukların yalıtılmışlık duygularını derinleştirmektedir. Çocuğun kültürel gelişimi ve manevi esenliği için geliştirilen programlar ve etkinlikler, bütünlüklü ve katılımcı bir tarzda, hem engelli çocukları hem de engelli olmayan çocukları birlikte kapsamalıdır.

V. Medeni Haklar ve Özgürlükler

(7, 8, 13-17 ve 37(a) maddeleri)

34. Ad ve kimlik, vatandaşlık, kimliğin korunması, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplantı yapma özgürlüğü, özel yaşam hakkı, işkenceye veya zalimane ve aşağılayıcı muamelelere maruz kalmama hakkı ve yasa dışı keyfi biçimde özgürlükten yoksun kalmama hakkı, engelliler dahil bütün çocuklara saygı gösterilmesi, korunması ve geliştirilmesi gereken evrensel temel haklar ve özgürlüklerdir. Burada, engelli çocukların haklarının ihlal edilme olasılığının daha fazla olduğu veya engelli çocukların korunması için özel programlara gereksinim duyulduğu alanlara özel dikkat gösterilmelidir.

A. Doğum Kaydı

35. Engelli çocuklarda, doğumdan sonra nüfusa kaydedilmeme olasılığı daha yüksektir. Bu çocukların doğum kayıtları olmadıkça hukukten de tanınmama sorunuyla karşılaşılır ve aynı çocuklar resmi istatistiklerde de görünmez duruma düşerler. Nüfus kaydının olmaması, insan haklarından yararlanma açısından olumsuz sonuçlar doğurur. Bunların arasında, resmen yurttaş konumunda olmama, eğitime, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere ulaşamama da yer alır. Ayrıca, nüfusa kaydedilmemiş engelli çocuklar için ihmal edilme, kurumlara yerleştirilme ve hatta ölüm riskleri daha yüksektir.

36. Komite, Sözleşmenin 7. maddesi ışığında, taraf devletlere, engelli çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmelerini sağlamaya yönelik gerekli bütün önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bu amaçla alınabilecek önlemler arasında etkili bir doğum kayıt sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması, kayıt harçlarının kaldırılması, gezici kayıt birimleri kullanılması ve henüz kaydolmamış çocuklar için de okullarda kayıt birimleri oluşturulması yer almaktadır. Taraf Devletler, bu bağlamda, 7. maddedeki hükümlerin, ayrımcılık gözetmeme (madde 2) ve çocuğun yüksek yararı (madde 3) hükümleri ile uyumlu biçimde eksiksiz olarak uygulanmasını sağlamalıdır.

B. Uygun Enformasyon ve Kitle İletişim Araçlarına Erişim

37. Enformasyon ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olmak üzere enformasyon ve iletişime erişim, engelli çocuklara bağımsız yaşama ve yaşamın her alanına tam olarak katılma imkanları sağlar. Engelli çocuklar ve bu çocukların bakımları üstlenenler, verili engellilik durumu, bunun gelişme süreci, nedenleri ve idaresi ile ilgili bilgilere erişebilmelidir. Yalnızca engelli oluşlarına uyum sağlamaları açısından değil, aynı zamanda kendilerinin bakımına ilişkin doğru kararlar verebilmeleri açısından da bu bilgiler büyük değer taşımaktadır. Engelli çocuklara, ayrıca, televizyon, radyo, basılı materyal ve İnternet gibi yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinden yararlanabilmeleri için, örneğin Braille alfabesi ve işaret dili gibi uygun teknolojiler, hizmetler ve iletişim araçları sağlanmalıdır.

38. Buna karşılık, taraf devletlerden, engelli çocuklar dahil bütün çocukları zararlı bilgilerden, özellikle pornografik materyallerden, yabancı düşmanlığını veya başka ayrımcılık biçimlerini körükleyebilecek, önyargıları pekiştirici nitelikte materyallerden korumaları istenmektedir.

C. Toplu Taşıma ve Tesislerine Erişim

39. Toplu taşıma ve resmi daireler, alışveriş merkezleri, eğlence-dinlenme tesisleri gibi diğer yerlere fiziksel erişilmezlik, engelli çocukların marjinalleşmelerine ve dışlanmalarına yol açan başlıca

faktörler arasındadır ve ayrıca bu erişilmezlik engelli çocukların sağlık ve eğitim dahil çeşitli hizmetlerden gereğince yararlanabilmelerini de engellemektedir. Bu sorun gelişmiş ülkelerde önemli ölçüde çözüme bağlanmış olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkeler aynı sorunu henüz yeterince ele almamıştır. Bütün taraf devletler, engelli çocukların ailelerinin veya onlara bakan kişilerin maddi durumlarını da dikkate alarak, kamu taşımacılığını güvenli, kolay erişilebilir ve mümkünse ücretsiz yapmak için uygun politika ve usulleri geliştirmelidir.

40. Yeni bütün kamu binaları engelli insanların oralara erişebilmeleri ile ilgili uluslararası standartlara uygun yapılmalı, okullar, sağlık tesisleri, hükümet binaları, alışveriş merkezleri dahil olmak üzere mevcut yapılar engellilerin de erişilebilmelerini mümkün olduğunca arttıracak değişikliklerden geçirilmelidir.

VI. Aile Ortamı ve Alternatif Bakım

(Maddeler 5, 18 [1-2], 9-11, 19-21, 25, 27 [4] ve 39)

A. Aile Desteği ve Ana Baba Sorumlulukları

41. Ailenin her bakımdan yeterince desteklenmesi halinde engelli çocuklara en iyi bakım kendi aile ortamlarında verilebilir. Bu desteğe, ana babanın ve kardeşlerin eğitilmesi de dahildir. Ancak bu eğitim yalnızca engelliliği ve bunun nedenlerini ele almamalı, çocuğun kendine özgü fiziksel ve zihinsel gereksinimlerini de gözetmelidir. Engelli çocukların ailelerinin karşılaştıkları strese ve güçlüklerle duyarlı psikolojik destek ve ailenin ortak dilinde, örneğin işaret dilinde eğitim sayesinde ana babalar ve diğer aile üyeleri, engelli kişilerle iletişim kurabilirler. Özel ödenekler biçimindeki maddi desteğin yanı sıra, engelli çocuğun ailesine ve topluluğuna tam anlamda katılabilmesi ve bu ortamlarda saygın ve kendi ayakları üzerinde bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli, örneğin özel mobilyalar ve hareket araçları gibi malzemeler de temin edilmelidir. Bu bağlamda, kendilerine bakan kişilerin durumlarından etkilenen çocuklara da gerekli destek sağlanmalıdır. Örneğin, engelli bir ana/baba veya bakıcı ile birlikte yaşayan bir çocuğa, haklarını eksiksiz biçimde

koruyacak ve kendi yararına olduğu sürece bu kişiyle birlikte yaşamaya devam etmesini sağlayacak destek verilmelidir. Destek hizmetleri arasında, evdeki işlere yardım ve topluluk düzeyinde gündüzlü bakım gibi rahatlatıcı imkanlar da yer almalıdır. Bu tür hizmetler sayesinde büyükler işlerinde çalışabilecek, stres azalacak ve sağlıklı aile ortamlarının sürdürülmesi mümkün olacaktır.

B. Şiddet, İstismar ve İhmal

42. Engelli çocuklar, aile, okul, alternatif bakım sağlayanlar dahil özel ve kamusal kurumlar, çalışma ortamları ve genel olarak topluluk dahil bütün ortamlarda, ister zihinsel, ister fiziksel ister cinsel anlamda olsun her tür istismara daha açıktır. Engelli çocuklar, evlerinde ve kurumlarda çoğu kez zihinsel ve fiziksel şiddete, cinsel istismara maruz kalmakta, ayrıca aile üzerine fazladan bir fiziksel ve maddi yük getirdiklerinden ihmale ve ihmalkar muamelelere uğrayabilmektedir. Dahası, işlevsel bir şikâyet ve izleme sisteminin bulunmaması durumunda, istismar daha sistemli ve sürekli bir özellik kazanabilmektedir. Okullardaki kabadayılık, çocukların çoğu kez karşılaştıkları özel bir şiddet türüdür ve bu tür istismar engelli çocukları hedef alabilmektedir. Bu çocukların özel olarak güç durumda olmalarına yol açan nedenler arasında, diğerlerinin yanı sıra şunlar da yer almaktadır:

- a)** İşitme, hareket etme, soyunup giyinme, tuvalet ve banyo güçlükleri, engelli çocukların kişisel bakımını başkalarının eline bırakmakta veya istismara kapı açmaktadır.
- b)** Ana babadan, kardeşlerden, geniş aileden ve arkadaşlardan ayrı olma durumu istismar olasılığını arttırmaktadır.
- c)** İletişim sorunları ve zihinsel engeli olan çocuklar, herhangi bir istismar durumundan şikâyet etseler bile bunun dikkate alınmaması, inandırıcı bulunmaması veya yanlış anlaşılması olasılıkları daha fazladır.
- d)** Engelli çocuğun ana babası veya bakımından sorumlu diğer kişi, fiziksel, maddi ve duygusal açılardan ciddi bir baskı veya stres altında olabilir. Yapılan araştırmalar, stres altında olanların istismara daha fazla yönelebildiklerini göstermektedir.

- e) Çoğu kez, yanlış bir biçimde, engelli çocukların cinselliklerinin olmadığı, bu çocukların kendi bedenlerini tanımadığı düşünüldüğünden, bu çocuklar başta cinsel istismar olmak üzere istismara eğilimli kişilerin hedefi olabilir.

43. Taraf devletler, şiddet ve istismar sorunuyla ilgili olarak, aşağıdakiler dahil olmak üzere engelli çocuklara yönelik şiddet ve istismarı engelleyecek her tür önlemi almalıdırlar:

- a) Çocuğun istismarının risklerini ve belirtilerini kavrayabilmeleri için ana babalara ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere gerekli eğitimin verilmesi.
- b) Ana babaların bakım sağlayacak kişiler ve tesisler konusunda titiz davranmalarının ve istismarı tespit edecek bilgilere sahip olmalarının sağlanması.
- c) Ana babalar, kardeşler ve çocuklara bakan diğer kişilere yönelik destek grupları sağlanması ve bu grupların özendirilmesi; böylece bu kesimlere çocuklara bakmalarında ve engellilik durumlarıyla baş etmede yardımcı olunması.
- d) Çocukların ve bakıcıların, çocuğun kendisine saygılı davranılması hakkı olduğunu, bu hakkın ihlali durumunda çocuğun ilgili mercilere şikayette bulunabileceğini bilmelerinin sağlanması.
- e) Okullar, okulda ve çevresinde kabadayılık sorununa karşı bütün önlemleri almalı, engelli çocukları bir yandan ana eğitim sistemi içinde tutarken diğer yandan bu çocuklara özel koruma sağlamalıdır.
- f) Engelli çocuklara bakım veren kurumların özel olarak eğitilmiş personelle donatılmasının, ilgili standartlarda hizmet vermesinin, düzenli olarak izlenip denetlenmesinin ve erişilebilir ve sonuç verici şikayet mekanizmalarına sahip olmasının sağlanması.
- g) Paris İlkeleri (yukarıdaki 24. paragrafta bakınız) temelinde erişilebilir ve çocuğa duyarlı, iyi işleyen bir şikayet mekanizması oluşturulması.

- h) Çocuğun aile ortamından yoksun kalmaması ve sağlıklı ve güvenilir bir ortamda bulunmasına özen gösterilerek, çocuğa yönelik hak ihlallerinin faillerinin cezalandırılmaları ve çocuğun yanından uzaklaştırılmaları için gerekli bütün yasal önlemlerin alınması.
- i) İstismar ve şiddet mağdurlarının, genel tedavi/uyumlulaştırma programlarına özel olarak odaklanılarak tedavisi ve toplumla yeniden bütünleştirilmesi.

44. Bu bağlamda Komite, taraf devletlerin dikkatini, çocuklara yönelik şiddet konusunda Birleşmiş Milletler tarafından yaptırılan bir araştırma çerçevesinde bağımsız bir uzman tarafından hazırlanan rapora (A/61/299) çekmek ister. Bu raporda engelli çocuklara, şiddete maruz kalmaya özel olarak açık bir grup olarak atıfta bulunmaktadır. Komite, taraf 44. Devletleri, bu raporda yer alan genel ve duruma özel tavsiyeleri yaşama geçirmek üzere gerekli bütün önlemleri almaya özendirir.

C. Aile Tipi Alternatif Bakım

45. Birçok toplulukta halen çocuk bakımında başlıca dayanak olan ve çocuk bakımı açısından en iyi alternatiflerden biri sayılan geniş ailenin rolü, çocuğu, ana babasını ve bakımla ilgili diğer kişileri destekleyecek biçimde güçlendirilmeli ve yetkinleştirilmelidir.

46. Bakıcı aile uygulamasının taraf devletlerin birçoğunda kabul edilen ve fiilen uygulanan bir alternatif bakım türü olduğu bilinmekle birlikte, birçok bakıcı aile, engelli çocukların bakımı belirli sorunlar içerdiğinden ve bu çocukların fiziksel, psikolojik ve zihinsel gelişimleri açısından özel gereksinimleri olduğundan bu çocukların bakımını üstlenmeye isteksizdir. Dolayısıyla, çocukların bakıcı aile yanına yerleştirilmelerinden sorumlu olan kuruluşlar, uygun ailelere bu konuda gerekli eğitimi verip özendirici davranmalı, bakıcı ailenin engelli çocuğa gerekli bakımı verebilmesini sağlayacak desteği esirgememelidir.

D. Kurumlar

47. Komite, engelli çok sayıda çocuğun kurumlara yerleştirilmesine ve bu uygulamanın birçok ülkede tercih edilir bir yol sayılmasına

ilişkin kaygılarını sıkça dile getirmiştir. Buralarda eğitsel, tıbbi veya rehabilitasyona yönelik olsun sağlanan bakımın kalitesi, engelli çocukların bakımı açısından gerekli standartların genellikle çok altındadır. Bunun nedeni, ilgili standartların belirlenmemiş olması veya bu standartların yaşama geçirilmemesi ve izlenmemesidir. Kurumlar ayrıca, engelli çocukların zihinsel, fiziksel, cinsel ve diğer istismar biçimlerine daha fazla maruz kalabilecekleri, ihmale ve ihmalkar muamelelerle karşılaşabilecekleri ortamlardır. (Bakınız, yukarıdaki 42-44 paragraflar). Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, kurumlara yerleştirmeye ancak en son çare olarak, bunun mutlaka gerekli ve çocuğun yararına olduğu durumlarda başvurmalarını ısrarla tavsiye etmektedir. Taraf Devletler ayrıca, kurumlara yerleştirmenin, yalnızca çocuğun hareket serbestliğini veya özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla kullanılmasını önlemelidirler. Bunlara ek olarak, mevcut kurumların çocuğun hakları ve gereksinimleri çevresinde düzenlenmiş küçük ölçekli tesislere dönüştürülmesine, kurum bakımı ile ilgili ulusal standartlar geliştirilmesine ve bu standartların etkili biçimde uygulanmasını sağlayacak kesin tarama ve izleme usulleri geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

48. Komite, engelli çocukların buldukları yerden ayrılma ve başka yere yerleştirilme işlemlerinde görüşlerinin alınmaması durumundan kaygı duymaktadır. Genelde, bu konudaki karar süreçleri birer ortak olarak çocuklara yeterli ağırlığı tanımamaktadır. Oysa söz konusu işlemlerin çocuğun yaşamı ve geleceği üzerinde önemli etkileri vardır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, engelli çocukların görüşlerinin alınmasını sağlayacak çabaları sürdürüp güçlendirmelerini; değerlendirme, ayrılma ve yerleştirme süreçlerinde kendilerini etkileyecek, geçiş döneminde ev dışı bakım gibi konulardaki kararlara katılmalarını kolaylaştırmalarını tavsiye etmektedir. Komitenin vurgulamak istediği bir başka husus da şudur: koruma önlemlerinin alındığı süreçlerde, gerek kararın alınmasından önce, gerek karar sırasında ve gerekse kararın uygulanmasında çocukların görüşlerine de başvurulmalıdır. Komite, bu bağlamda, taraf devletlerin dikkatini, ana baba bakımından yoksun çocuklarla ilgili Genel Görüşme Gününde Komite tarafından benimsenen tavsiyelere çekmek ister (ÇHS/K/153, paragraflar 636-689).

49. Dolayısıyla, taraf devletler kurumlara yerleştirilme konusunu ele alırken, engelli çocukların kurumlardan çıkartılmasına, yeniden ailelerinin, geniş ailelerinin veya bakıcı ailelerin yanına yerleştirilmesine yönelik programlar geliştirmelidir. Çocuklarını yeniden aile ortamına dahil etmelerinde ana babalara ve geniş ailenin diğer üyelerine gerekli sistematik yardımlar ve eğitim sağlanmalıdır.

E. Yerleştirmenin Düzenli Aralıklarla Değerlendirilmesi

50. Yetkili mercilerce engelli çocuklar için hangi yerleştirme biçimi seçilmiş olursa olsun, çocuğa sağlanan bakımin ve yerleştirmeyle ilgili diğer bütün koşulların düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi, böylece çocuğun esenliğinin düzenli olarak izlenmesi temel önemdedir.

VII. Temel Sağlık ve Refah

[Maddeler 6, 18 (3), 23, 24, 26, ve 27 (1-3)]

A. Sağlık Hakkı

51. “Mümkün olan en üst sağlık standardına ulaşılması” ile birlikte kaliteli sağlık bakımına katlanılabilir bir maliyetle erişebilme bütün çocukların geri alınamaz hakkıdır. Ne var ki, engelli çocukların çeşitli sorunlar nedeniyle genellikle bu hakkın dışında bırakıldıkları görölmektedir. Bu sorunlar arasında ayrımcılık, enformasyon ve/veya finansal kaynak yokluğu nedeniyle hizmetlere erişememe, ulaşım sorunları, coğrafi dağılım ve sağlık kuruluşlarına fiziksel erişim yer almaktadır. Bir başka etmen de, özel olarak engelli çocukların gereksinimlerini ele alan, özel hedefli sağlık programlarının yokluğudur. Sağlık politikaları kapsamlı olmalı; engellilik durumlarının erken tespitine, zamanında müdahalelere, psikolojik ve fiziksel tedaviye, bu arada işitsel, görsel ve hareketlilik gibi başlıklarda protez dahil olmak üzere fiziksel yardımlara yönelmelidir.

52. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinin, engelli olmayan çocuklara hizmet veren aynı sağlık sistemi içinde, mümkünse ücretsiz olarak,

gene mümkün olduğu ölçüde güncellenmiş ve modernleştirilmiş biçimde verilmesini sağlamak önemlidir. Engelli çocuklara sağlık hizmetleri verilirken, topluluk temelli yardım ve rehabilitasyon stratejilerine özen gösterilmelidir. Taraf Devletler, engelli çocuklarla çalışan sağlık profesyonellerinin mümkün olan en üst standartlarda eğitim almalarını ve çocuk merkezli bir yaklaşımla görevlerini yapmalarını sağlamalıdır. Bu konuda, taraf Devletlerin birçoğu, uluslararası kuruluşlar ve diğer taraf Devletlerle uluslararası işbirliğinden büyük yararlar sağlayacaktır.

B. Önleme

53. Engellilik çeşitli nedenlerden dolayı oluştuğundan alınacak önlemler de çeşitlilik gösterir. Çoğu kez engelli olmaya yol açan irsi hastalıklar, akraba evliliklerinin yaygın olduğu kimi toplumlarda önlenebilir ve böyle durumlar için halkı bilinçlendirme çalışmaları ile gebelik öncesi testler tavsiye edilmektedir. Bulaşıcı hastalıklar bugün de tüm dünyada birçok engelliliğin nedenidir ve burada da önlenmesi mümkün olan bütün bulaşıcı hastalıklara karşı evrensel bağışıklamada yeni hamleler gerekmektedir. Yetersiz beslenme çocuğun gelişimi üzerinde uzun erimli etkiler yaratır ve örneğin A vitamini yetersizliğinden kaynaklanan körlük gibi engellere yol açabilir. Komite, taraf devletlere, çocuklar için doğum öncesi bakım ve bu bakımın güçlendirilmesini ve doğum sırasında da yeterli yardımların sağlanmasını tavsiye etmektedir. Bunun yanı sıra taraf devletler doğum sonrası bakım hizmetlerini de geliştirmeli, ana babalarla çocuğun bakımından sorumlu diğerlerini temel çocuk sağlığı ve beslenmesi konusunda bilgilendirecek kampanyalar düzenlemelidir. Komite, bu bağlamda, diğer kuruluşların yanı sıra WHO ve UNICEF'le işbirliğinin sürdürülmesini ve bu kuruluşlardan teknik destek alınmasını tavsiye eder.

54. Evlerde meydana gelen kazalarla yollardaki trafik kazaları kimi ülkelerde engelliliğin başlıca nedenleri arasındadır. Dolayısıyla, emniyet kemeri ve trafik güvenliği ile ilgili yasal düzenlemeler gibi önleyici politikalara gerek duyulmaktadır. Yaşam tarzı ile ilgili konular, söz

gelimi gebelik sırasında alkol ve uyuşturucu kullanılması da önlenebilir engellilik nedenleri arasındadır. Annenin alkol kullanmasının karındaki bebek üzerindeki etkileri kimi ülkelerde ciddi bir kaygı konusudur. Halkın eğitilmesi, bu tür madde bağımlılığı olan gebe kadınların belirlenmesi ve bunlara destek verilmesi, çocuklarda görülen engellilik durumlarını önlemenin yollarından birkaçıdır. Çevrede bulunan tehlikeli toksinler de birçok engelleme yol açmaktadır. Örneğin, kurşun, cıva, asbest vb. toksinler birçok ülkede yaygın görülmektedir. Ülkeler, tehlikeli maddelerin rastgele boşaltılması ve çevreyi kirleten diğer uygulamaları önlemek için politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Ayrıca, radyasyon kazalarının önlenmesi için de katı kılavuzlara ve güvenlik önlemlerine başvurulmalıdır.

55. Silahlı çatışmalar ve sonrası, bu arada hafif silahların kolayca bulunabilmesi ve elde edilebilmesi de engelliliğin başlıca nedenleri arasındadır. Taraf devletler, çocukları savaşın ve silahlı şiddetin yıkıcı sonuçlarına karşı korumak ve silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların psikolojik tedavi ve rehabilitasyon dahil yeterli sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alma yükümlülüğü altındadır. Komite, bu çerçevede, yaralanma ve ölümleri önlemek üzere, çocukları, ana babaları ve genel olarak halkı mayınların ve patlamamış mühimmatın yol açabileceği tehlikeler karşısında eğitmenin önemini bir kez daha vurgular. Taraf devletlerin, mayınların ve patlamamış mühimmatın bulunduğu yerleri belirlemeye devam etmeleri, kuşku duyulan yörelerden çocukları uzak tutmaları, mayın temizleme çalışmalarını güçlendirmeleri ve gerektiğinde BM kuruluşları başta olmak üzere uluslararası işbirliği çerçevesinde finansal ve teknik destek almaları büyük önem taşımaktadır. (Ayrıca bakınız, kara mayınları ve patlamamış mühimmatla ilgili 23. paragraf ile özel koruma önlemleri başlığı altında silahlı çatışmalarla ilgili 78. paragraf).

C. Erken Teşhis

56. Çoğu durumda çocuğun engeli onun hayatının oldukça geç bir evresinde tespit edilmekte, bu da çocuğu etkili bir tedavi ve rehabilitasyondan yoksun bırakmaktadır. Erken tespit, sağlıkçıların,

öğretmenlerin ve aynı zamanda çocuklarla birlikte çalışan diğer profesyonellerin üst düzey duyarlılıklarını gerekli kılmaktadır. Bu kesimler, çocuktaki herhangi bir engellilik durumunun ilk belirtilerini tespit edip, teşhis ve tedavi için uygun sevk işlemlerini yapabilecek durumda olmalıdır. Dolayısıyla Komite, taraf devletlere, sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak, erken belirleme ve müdahale sistemleri oluşturmalarını tavsiye eder. Bu sistemlere ayrıca doğum kaydı ve erken yaşlarda engelli oldukları tespit edilen çocukların daha sonraki gelişimlerinin izlenmesini sağlayacak sistemler eşlik etmelidir. Verilen hizmetler hem aile hem de topluluk temelli olmalı, erişim kolaylıkla sağlanmalıdır. Dahası, çocuğun sorunsuz bir geçiş dönemi yaşaması için, müdahale hizmetleri, okul öncesi eğitim kurumları ve okullar arasında bağlantılar kurulmalıdır.

57. Belirlemenin ardından, halihazırdaki sistemler, tedavi ve rehabilitasyon dahil olmak üzere her türlü erken müdahale için yeterli olmalıdır. Bu müdahalelerle sağlanacak yardım ve araçlarla engelli çocuklar hareket etme, işitme, görme aygıtları ile protez gibi imkanlardan yararlanabilmelidir. Ayrıca vurgulamak gerekirse, mümkün olan her durumda bunlar söz konusu çocuklara ücretsiz olarak temin edilmeli, verilen hizmetlerden uzun bekleme süreleri ve bürokratik işlemler olmadan etkili ve basit biçimde yararlanılabilmelidir.

D. Çok Yönlü Bakım

58. Birçok durumda, engelli çocukların, bir ekip çalışmasıyla ele alınması gereken çok yönlü sağlık sorunları vardır. Gene birçok durumda, başkalarının yanı sıra, örneğin nörolog, psikolog, psikiyatrist, ortopedist ve fizyoterapist gibi çeşitli mesleklerden kişilerin çocukla ilgilenmeleri gerekir. İdeal olanı, bu profesyonellerin, çocuğa en iyi sağlık bakımının verilebileceği bir yönetim planını birlikte geliştirmeleridir.

E. Ergen Sağlığı ve Gelişimi

59. Komite, engelli çocukların, özellikle ergenlik dönemlerinde, akranlarıyla ilişki kurma ve üreme sağlığı bakımından çok yönlü

sorunlar ve risklerle karşı karşıya kaldıklarını kaydeder. Dolayısıyla Komite, taraf devletlerin engelli ergenlere yeterli ve gerektiğinde engelliliğe özgü bilgi, rehberlik ve danışmanlık sağlamalarını tavsiye eder. Bu başlıkta özellikle dikkate alınması gereken belgeler, Komitenin HIV/AIDS ve çocukların hakları konusundaki 3. Genel Yorumu (2003) ile birlikte Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili 4. Genel Yorumudur (2003).

60. Komite, özellikle kızlar olmak üzere engelli çocukların zorla kısırlaştırılması biçimindeki yaygın uygulamadan derin kaygı duymaktadır. Halen sürmekte olan bu uygulama, çocuğun fiziksel bütünlük hakkının ciddi biçimde ihlali anlamına gelmektedir ve aynı uygulama çocukta fiziksel ve zihinsel sağlık açısından kalıcı olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlerin, engellilik gerekçesiyle çocukların zorla kısırlaştırılmalarına yönelik uygulamaları yasaklamalarını ısrarla talep eder.

F. Araştırma

61. Engelliliğin nedenleri, önlenmesi ve yönetimi konusu, uluslararası ve ulusal araştırma gündemlerinde hak ettiği ölçüde yer almamaktadır. Taraf devletlerin bu konuya öncelik tanımları, konunun etik uzantılarına da dikkat ederek engellilikle ilgili araştırmaların finansmanına ve izlenmesine önem vermeleri önerilir.

VIII. Eğitim ve Boş Zaman

{28, 29 ve 31. maddeler}

A. Kaliteli Eğitim

61. Engelli çocuklar, diğer bütün çocuklar gibi eğitim hakkına sahiptirler ve bu haklarından Sözleşmede de belirtildiği gibi herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan, fırsat eşitliği temelinde

yararlanacaklardır.⁴ Bu amaca yönelik olarak, “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel kapasitesinin mümkün olan en üst düzeye ulaşması için” (bakınız, Sözleşmenin 28 ve 29. maddeleri ve Komitenin eğitimin amaçları ile ilgili 1 sayılı Genel Yorumu (2001)) engelli çocukların eğitim imkanlarına etkili erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Sözleşme, okullardaki uygulamaların bu yönde değiştirilmesi ve eğitimde olumlu sonuçlar alınabilmesi için öğretmenlerin farklı beceri ve yeteneklere sahip çocuklarla ilgilenebilecek eğitimden geçmeleri gerekliliğini kabul etmektedir.

63. Engelli çocuklar birbirlerinden çok farklı olduklarından, ana babalar, öğretmenler ve diğer uzman kişiler, tek tek her çocuğa kendi potansiyeline en uygun özel iletişim, dil, etkileşim, yönlendirme ve sorun çözme yol ve becerileri geliştirmesinde yardımcı olmalıdır. Çocuğun becerilerini, yeteneklerini ve öz gelişimini destekleyen herkes, eğitimin ve gelişimin en uygun ve hedefli biçimde sağlanabilmesi için, çocuğun kaydettiği ilerlemeyi dikkatle izlemeli, çocuğun duygusal ve sözel iletişimlerini dikkatle dinlemelidir.

B. Öz Saygı ve Kendine Güvenme

64. Engelli bir çocuğun eğitimi sürecinde onun kendi deneyimleriyle kendine ilişkin bilinç ve duyarlılığı olumlu yönde güçlendirmesi, bu çerçevede başkalarının kendisine saygılı biçimde, normal bir insan gibi yaklaştıklarını bilmesi çok önemlidir. Başka bir deyişle çocuk, başkalarının kendisine saygı duyduğunu, bir insan olarak haklarını ve özgürlüklerini tanıdığını gözleyebilmelidir. Engelli bir çocuğun

4 Komite, bu bağlamda BM Binyıl Bildirgesine (A/RES/55/2) ve özellikle evrensel ilköğretim konusunda hedefler belirleyen 2. Binyıl Kalkınma Hedefine atıfta bulunmak ister. Buna göre Hükümetler 2015 yılına kadar şu hedefe ulaşmak durumundadır: “nerede olurlarsa olsunlar, kız erkek bütün çocuklar ilköğretimi eksiksiz tamamlayacaklar ve eğitime eşit erişim imkanlarına sahip olacaklardır.” Komite, ayrıca, kapsayıcı eğitim fikrini onaylayan diğer uluslararası taahhütlere de atıfta bulunmak ister. Bu taahhütler arasında şunlar da vardır: Özel Gereksinim Eğitimi Dünya Konferansı tarafından benimsenen Özel Gereksinim Eğitimi Salamanca Beyanı ve Eylem Çerçevesi: Erişim ve Kalite, Salamanca, İspanya, 7-10 Haziran 1994 (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ve İspanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı) ve Dünya Eğitim Forumu tarafından benimsenen Dakar Eylem Çerçevesi, Herkes için Eğitim: Toplu Taahhütlerimize Sadık Kalmak, Dakar, Senegal, 26-28 Nisan 2000.

sınıfındaki gruplara dahil edilmesi, çocuğa, kendisinin tanındığını; öğrencilerden, akranlardan ve yurttaşlardan oluşan bir topluluğa ait olduğunu gösterecektir. Engelli çocukların öz saygılarını güçlendirici akran desteği daha fazla gözetilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Eğitimin, ayrıca, çocuğa mümkün olan en üst düzeyde denetim, başarı ve kazanım deneyimleri yaşatması ve böylece çocuğu güçlendirmesi gerekir.

C. Okul Sisteminde Eğitim

65. Engellilik durumları ve gereksinimleri önce bu kurumlarda öğrenilip tanındığından, erken dönem çocuk eğitimi engelli çocuklar için özellikle önemlidir. Erken müdahale, çocukların tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bir çocuğun engelli olduğu veya gelişiminde bir gecikme olduğu erken yaşlarda belirlenebilirse, bu çocuğun kendi gereksinimlerine yanıt verecek erken dönem çocuk eğitimi imkanlarından yararlanma şansı da o kadar fazla olur. Devlet, topluluk veya Sivil Toplum Kuruluşları tarafından sağlanacak erken dönem çocuk eğitimi, bütün engelli çocukların gelişimine ve esenliğine önemli yardımlar sağlayabilir (bakınız, erken dönem çocuklukta hakların yaşama geçirilmesi ile ilgili Komitenin 7 sayılı Genel Yorumu (2005)). İlkokul eğitimi dahil temel eğitim ve birçok taraf devlet açısından orta öğrenim engelli çocuklara ücretsiz olarak sağlanmalıdır. Bütün okullar, hareketlilikleri kısıtlı çocukların erişimi açısından, iletişimsel ve fiziksel engellerden arındırılmış olmalıdır. Ayrıca, çocukların verili kapasiteleri doğrultusunda, yüksek öğrenim de engelli ergenlere açık olmalıdır. Birçok çocuk, eğitim hakkından tam olarak yararlanabilme açısından özel yardıma gereksinim duyar. Burada taraf Devletlerin, ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak, farklı yeteneklerdeki öğrencilere uygun diller ve diğer iletişim biçimleriyle eğitim verebilecek, metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş öğretmenler sağlaması gerekir. Bu öğretmenler çocuk merkezli ve çocuğa göre kişiselleştirilmiş öğretim stratejileri kullanabilmeli, uygun ve bulunması kolay öğretim materyallerinden, donanımından ve yardımcı aygıtlardan yararlanabilmelidir.

D. Kapsayıcı Eğitim

66. Kapsayıcı eğitim⁵ engelli çocukların eğitiminde amaç olarak benimsenmelidir: Bununla birlikte, yerleştirme ve sağlanacak eğitim türü, çocuğun kişisel eğitim gereksinimlerine göre belirlenmelidir. Çünkü engelli çocuklardan bir bölümünün eğitimi, normal bir okulun sağlayamayacağı türde bir destek gerektirebilir. Genel olarak alındığında, uygun donanımlı ve bireysel destek verebilecek okullar, engelli çocukların eğitiminde gözetilecek hedef olmalıdır. Komite, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi taslak metninde kapsayıcı eğitim yönünde yapılan açık taahhüde dikkat çeker ve henüz bu kapsama programına başlamamış taraf Devletlere bu hedefi gerçekleştirecek gerekli önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bununla birlikte Komite bu kapsamanın ölçeğinin değişebileceğinin altını çizmek ister. Kapsayıcı eğitimin yakın gelecekte gerçekleştirilemeyeceği veya engelli çocuğun kapasitesinin “tam potansiyeline” ulaştırılmayacağı durumlarda, çocuklara bir dizi hizmet ve program seçenekleri sunulmalıdır.

67. Kapsayıcı eğitim hareketi son yıllarda büyük destek görmüştür. Bununla birlikte, “kapsayıcı” teriminin farklı anlamları olabileceğini de görmek gerekmektedir. İşin özüne bakıldığında, kapsayıcı eğitim, bütün öğrencilere anlamlı, etkili ve kaliteli eğitim vermeyi hedefleyen, yalnızca engelli olanların değil bütün öğrencilerin öğrenme koşullarının ve gereksinimlerinin çeşitliliğine saygı gösteren bir değerler, ilkeler ve uygulamalar kümesidir. Bu hedefe, çocukların çeşitliliğine saygı gösteren farklı örgütsel düzenlemelerle ulaşılabilir. Kapsama, engelli bütün çocukların bir sınıfa kalıcı biçimde yerleştirilmesinden, gene tek bir sınıfa ama bu kez bir ölçüde özel eğitim de öngören değişken bir kapsayıcılıkla yerleştirilmesine kadar uzanan farklı biçimler olabilir. Burada kavranması gereken önemli nokta, kapsamanın, sorunları ve

---

5 UNESCO'nun Kapsama Kılavuzları: Herkesin Eğitime Erişiminin Sağlanması (UNESCO 2005) belgesi şu tanıımı vermektedir: “Kapsama, öğrenme durumundaki herkesin gereksinimlerinin çeşitliliğini, öğrenmeye, kültürlere ve topluluklara katılımı artırarak ve eğitim içinde ve eğitimden dışlanmayı azaltarak gerekli tepkiyi veren süreç olarak görülmektedir. Burada, içerikte, yaklaşımlarda, yapılarda ve stratejilerde değişiklikler söz konusudur; ilgili yaş gruplarındaki bütün çocukları kapsayan ortak bir vizyon söz konusudur ve bütün çocukları eğitmenin normal sistemin sorumluluğu altında olduğu düşünülmektedir... Kapsama, engellerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması ile ilgilidir...” (sayfa 13 ve 15).

gereksinimleri ne olursa olsun engelli çocukların kısa yoldan normal sisteme dahil edilmeleri gerekliliği biçiminde yorumlanmaması ve böyle uygulanmamasıdır. Önemli bir nokta da özel eğitimcilerle normal eğitimcilerin yakın işbirliğidir. Okul müfredatlarının yeniden gözden geçirilmesi, gerek engelli gerekse engelli olmayan çocukların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde geliştirilmesi gerekir. Öğretmenlere ve eğitim sisteminde görev yapan diğer personele yönelik eğitim programları, kapsayıcı eğitimin felsefesini tam olarak yaşama geçirecek biçimde değiştirilmelidir.

E. Kariyer Eğitimi ve Mesleki Eğitim

68. Kariyer geliştirme ve geçiş eğitimi, yaşları ne olursa olsun bütün engellilere sağlanmalıdır. Hazırlıklara erken yaşlarda başlanması zorunludur; çünkü kariyer geliştirme, erken yaşlarda başlayıp yaşam boyunca devam eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Kariyer bilincinin ve mesleki becerilerin mümkün olduğunca erken, örneğin daha ilk öğretimde geliştirilmesi, çocuklara daha sonraki yaşamlarında istihdam konusunda daha iyi tercihlerde bulunma imkanı sağlar. İlkokul aşamasında kariyer eğitimi, çocukların, sonuçta sömürüyü de beraberinde getirecek işlerde çalıştırılmaları anlamına gelmez. Burada kastedilen, çocukların, gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda daha erken yaşlarda hedefler belirlemeleridir. Bunu, işlevsel ortaöğretim izlemeli, bu öğretim kademesinde de, okul ile işyeri arasındaki sistematik eşgüdüm ve izleme çerçevesinde, öğrencilere yeterli beceriler ve iş deneyimi kazandırılmalıdır.

69. Kariyer geliştirme ve mesleki beceriler okul müfredatında yer almalıdır. Kariyer duyarlılığı ve mesleki beceriler, zorunlu eğitim yıllarına içselleştirilmelidir. Zorunlu eğitimin ilkokulun ötesine geçmediği ülkelerde, ilkokul eğitiminden sonra mesleki eğitim engelli çocuklar için zorunlu tutulmalıdır. Hükümetler mesleki eğitim alanında politikalar geliştirmeli ve bu alana yeterli ödenek ayırmalıdır.

F. Boş Zaman ve Kültürel Etkinlikler

70. Sözleşme, 31. maddede, çocuğun yaşına uygun boş zaman ve kültürel etkinliklerden yararlanabilme hakkını ortaya koymaktadır. Bu

madde, çocuğun zihinsel, psikolojik durumu ile yaşı ve yeteneklerini de hesaba katacak biçimde yorumlanmalıdır. Oyun, sosyal beceriler dahil olmak üzere çeşitli beceriler edinmenin en iyi yolu olarak bilinmektedir. Engelli çocukların toplumca tam olarak kapsanması hedefi, çocuklara birbirleriyle (hem kendileri gibi engelli olanlarla hem de olmayanlarla) oynayacak fırsatlar, mekanlar ve zaman tanındığında gerçekleşebilecektir. Eğlence, boş zaman ve oyun için eğitim, okul yaşlarındaki engelli çocuklar için gündeme getirilmelidir.

71. Engelli çocuklara, sportif etkinliklerin yanı sıra çeşitli kültür ve sanat etkinliklerine de katılabilmeleri için eşit fırsatlar tanınmalıdır. Bu tür etkinliklere hem bir kendini ifade etme aracı, hem de kendinden hoşnut, kaliteli bir yaşamın aracı olarak bakılmalıdır.

G. Spor

72. Mümkün olan her yerde, engelli çocukları da en geniş biçimde kapsayacak rekabete dayalı veya böyle olmayan spor etkinlikleri geliştirilmelidir. Başka bir deyişle, kendisi engelli olup da, engelli olmayan bir başka çocukla spor rekabetine girişebilecek durumda olan çocuğun böyle yapması özendirilmeli ve desteklenmelidir. Bununla birlikte, kimi fiziksel özellikler de gerektirdiğinden, engelli çocukların genellikle adilane ve güvenli biçimde yarışabilecekleri özel karşılaşma ve etkinliklere gereksinimi vardır. Öte yandan vurgulanması gereken bir başka nokta da, bu tür özel etkinlikler düzenlendiğinde, medyanın, engelli olmayan çocukların katıldıkları etkinlikler kadar engelli çocukların etkinliklerine de önem verip bunları haber yapmasının sağlanmasıdır.

IX. Özel koruma önlemleri

(Maddeler 22, 38, 39, 40, 37(b)-(d) ve 32-36)

A. Çocuk Ceza Adaleti Sistemi

73. Taraf devletler, 2. madde ışığında yasalarla sorunlu (40. Madde, 1.paragrafta anlatıldığı biçimde) olan engelli çocukların, Sözleşmede

yer alan bütün hükümler ve güvencelerle korunmasını sağlama yükümlülüğü altındadır. Burada söz konusu olan yalnızca çocuk ceza adaleti ile ilgili hükümler ve güvenceler değil, bunun ötesinde örneğin eğitim ve sağlık başlıkları altındakiler dahil ilgili diğer bütün hükümlerdir (maddeler 40, 37 ve 39). Taraf Devletler, bunlara ek olarak, gerektiğinde engelli çocukların fiilen korunmalarını ve yukarıda söz edilen haklardan yararlanmalarını sağlayacak önlemler almalıdır.

74. Komite, 23. maddede yer alan haklara atıfla ve engelli çocukların olumsuzluklara açıklığını da veri alarak -bir önceki paragrafta dile getirilen genel tavsiyeye ek olarak- yasalarla sorunlu (olduğu iddia edilen) engelli çocuklara yönelik muamelede aşağıdaki hususların dikkate alınmasını tavsiye eder:

a) Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocukla uygun dillerde görüşülmesi ve bu görüşmelerin bu alanda gerekli eğitimi almış emniyet görevlileri, vekiller/avukatlar/sosyal çalışmacılar, savcılar ve/veya yargıçlar tarafından gerçekleştirilmesi

b) Alternatif önlemlerin, yargı sürecine başvurulmasını gerektirmeyecek, ilgili çocuğun kişisel kapasitesine ve yeteneklerine uyarlanmasına imkan tanıyacak bir çeşitlilik ve esneklik içinde geliştirilmesi ve uygulanması. Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocuklarla, resmi/yasal yollara mümkün olduğunca başvurmaksızın ilgilenilmelidir. Bu yollara, ancak, kamu düzeni açısından zorunlu görüldüğünde başvurulmalıdır. Böyle durumlarda da, ilgili çocuğu çocuk ceza adaleti sisteminin işleyişi ve bu çerçevedeki hakları konusunda bilgilendirmek için özel çaba harcanmalıdır.

c) Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocuklar, karar öncesi tutukluluk aşamasında olsun, daha sonra mahkumiyet aşamasında olsun, normal bir çocuk tutukevine yerleştirilmemelidir. Özgürlükten yoksun bırakma uygulamasına, ancak, sonuçta suça yönelmesine neden olan sorunları açısından bir işlevi olacağı düşünülüyorsa başvurulmalıdır ve böyle olduğunda da çocuk özel olarak eğitilmiş personele ve çocuğun gereksinimlerine yanıt verecek imkanlara sahip bir kuruma yerleştirilmelidir. Bu konudaki kararların alınması sırasında yetkili kişi veya merci insan haklarına ve hukuksal güvencelere tam saygı gösterilmesini sağlamalıdır.

B. Ekonomik Sömürü

75. Engelli çocuklar, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve dilencilik dahil olmak üzere ekonomik sömürünün farklı biçimlerine daha açık durumdadır. Komite, bu bağlamda, henüz bunu yapmamış olan taraf devletlerin, istihdama kabulde asgari yaşla ilgili 138 sayılı ILO Sözleşmesi ile en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için acil eylem konulu 182 sayılı ILO Sözleşmesini onaylamalarını tavsiye eder. Taraf Devletler, bu Sözleşmelerin uygulanmasında, engelli çocukların özel güçlüklerine ve gereksinimlerine özel duyarlılık içinde olmalıdırlar.

C. Sokak Ortamındaki Çocuklar

76. Engelli çocuklar, özellikle de fiziksel engelliler, ekonomik ve sosyal etmenler dahil çeşitli nedenler yüzünden çoğu kez sokaklara düşmektedir. Sokaklarda yaşayan ve/veya çalışan engelli çocuklara, beslenme, elbise, konut, eğitim fırsatları ve yaşam becerileri eğitimi sağlanmalı, bu çocuklar ekonomik ve cinsel sömürü dahil farklı tehlikelere karşı korunmalıdır. Bu bağlamda, çocuğun özel gereksinimlerini ve becerilerini gözetken, kişiler bazında bir yaklaşım benimsenmelidir. Komite, engelli çocukların kimi zaman sokaklarda veya başka yerlerde dilendirilerek sömürülmeleri olgusundan kaygılıdır; hatta salt bu amaçla sakat edilerek engelli duruma getirilen çocuklar bile vardır. Taraf Devletler, sömürünün bu biçimini önlemek için gerekli bütün önlemleri almalı, bunu açıkça suç saymalı, suçluları yargı önüne çıkarmalıdır.

D. Cinsel Sömürü

77. Komite, çocuk fuhuşu ve pornografisi mağduru çocukların sayısının giderek artmasından duyduğu derin kaygıları sıkça dile getirmiştir. Engelli çocukların bu ciddi suçların mağduru durumuna düşme olasılıkları daha yüksektir. Hükümetler, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü onaylamalı ve uygulamaya sokmalıdır. Taraf devletler, İhtiyari Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, bu çocukların özel durumlarını gözeterek engelli çocuklar konusunda daha duyarlı olmalıdırlar.

E. Silahlı Çatışma Ortamlarındaki Çocuklar

78. Yukarıda daha önce de değinildiği gibi, çocuklar ister bilfiil katılsınlar ister mağdur durumda kalsınlar, silahlı çatışmalar engelli olmanın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda taraf Devletler çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokolü acilen onaylamalı ve uygulamalıdır. Silahlı çatışmaların sonucunda engelli olan çocukların iyileşmelerine ve toplumla yeniden bütünleşmelerine özel önem verilmelidir. Dahası, Komite, taraf devletlerin engelli çocukların askerlik hizmeti dışında tutulmalarını ve bunu fiilen sağlayacak yasal ve diğer önlemleri uygulamalarını tavsiye etmektedir.

F. Mülteci Ve Ülke İçinde Yerlerinden Olmuş Çocuklar, Azınlık Ve Yerli Gruplara Mensup Çocuklar

79. Kimi engellilik durumları, doğrudan doğruya, örneğin insan eliyle veya doğal felaketler gibi insanları mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olma durumuna düşüren koşullardan kaynaklanır. Örneğin, kara mayınları ve patlamamış mühimmat, silahlı çatışmalar sona erdikten sonra bile mülteci veya ülkelerinde yerlerinden olmuş çocukları öldürmeye ve yaralamaya devam etmektedir. Mülteci ve ülkesinde yerinden olmuş engelli çocuklar ayrımcılığın çeşitli biçimlerine maruz kalabilmektedir. Bu arada, mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olmuş engelli kız çocuklar, erkeklere göre, cinsel istismar dahil istismara, ihmale ve sömürüye daha açıktır. Komite, mülteci konumundaki veya kendi ülkelerinde yerinden olmuş engelli çocuklara özel yardımlar çerçevesinde öncelik tanınması gerekliliğinin altını çizmek ister. Bu özel yardımlar kapsamına önleyici nitelikte olanlar, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere yeterli erişim sağlanması, bu arada psiko-sosyal tedavi ve toplumla yeniden bütünleştirme çalışmaları girmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), çocuklara politika önceliği tanımıştır ve bu alandaki çalışmalarına kılavuzluk etmek üzere çeşitli belgeler hazırlamıştır. Bunların arasında, UNHCR Mülteci Çocuklar Politikasına içselleştirilen 1988 tarihli Mülteci Çocuklar Kılavuzu da bulunmaktadır.

Komite, taraf Devletlere ayrıca kendi menşee ÷lkelerinin dışında refakatsiz ve ayrılmış çocuklara y÷nelik uygulamalarla ilgili 6 sayılı Genel Yorumunu (2005) da dikkate almalarını tavsiye eder.

80. Engelli çocukların haklarını koruma ve geliştirme amacıyla alınan gerekli ve uygun bütün önlemler, azınlık ve yerli gruplara mensup olup halen kendi topluluklarında da marjinalleşmiş olma olasılıkları yüksek çocukları da kapsamalı ve bu çocuklara özel dikkat göstermelidir. Geliştirilen programlar ve politikalar her zaman kültürel ve etnik açıdan duyarlılık taşımalıdır.

Dağıtım
GENEL

ÇHS/K/GY/9

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

25 Nisan 2007
Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Kırk dördüncü oturum
Cenevre, 15 Ocak-2 Şubat 2007

GENEL YORUM No. 10 (2007) Çocuk Adaletinde Çocuk Hakları

I. Giriş

1. Çocuk Hakları Komitesine (bundan böyle: Komite) sundukları raporlarda, taraf devletler çoğu zaman ceza kanununu ihlal ettikleri ileri sürülen, itham edilen veya ihlal ettikleri kabul edilen çocukların ki bunlara “kanunla ilişki içindeki çocuklar” da denmektedir, haklarına hayli ayrıntılı bir dikkat atfetmektedirler. Komitenin periyodik raporlama ile ilgili rehber ilkeleri doğrultusunda, Çocuk Haklarına dair Sözleşmenin (bundan böyle: ÇHS) 37’nci ve 40’inci maddelerinin uygulanması, taraf devletler tarafından sunulan bilgilerin temel odağıdır. Komite, ÇHS’ye uygun bir çocuk adaleti yönetimi kurmak için sarf edilen çabaları takdirle not etmektedir. Ancak, birçok taraf devletin, örneğin usule ilişkin haklar, kanunla ilişkiye girmiş çocuklar hakkında yapılan işlemlerde adli kovuşturmayaya başvurulmamasını sağlamak için gerekli tedbirlerin geliştirilmesi ve uygulanması ve özgürlükten yoksun bırakmanın sadece son çare olarak başvurulmuş bir tedbir olarak kullanılması alanlarında ÇHS ile tam uyuma ulaşmak için hala uzun bir yol kat etmesi gerektiği de açıktır.

2. Komite, çocukların kanunla ilişkiye girmesini önlemek için taraf devletlerin aldığı tedbirler hakkında bilgi eksikliği konusunda da eşit derecede kaygılıdır. Bu, çocuk adaleti alanında kapsamlı bir politika olmamasının bir sonucu olabilir. Bu ayrıca kanunla ilişki içindeki çocuklara yönelik muamele hakkında birçok taraf devletin neden sadece (çok) sınırlı istatistiksel veriler sağladığını da açıklayabilir.

3. Taraf devletlerin çocuk adaleti alanındaki performanslarının gözden geçirilmesinde edinilen deneyimler bu genel yorumun nedenini oluşturmakta olup, bu genel yorum yoluyla Komite, taraf devletlere ÇHS'ye uygun bir çocuk adaleti idaresi oluşturma çabalarına ilişkin daha ayrıntılı rehber ilkeler ve tavsiyeler sunmak istemektedir. Diğerlerinin yanında yönlendirme ve onarıcı adalet gibi alternatif tedbirlerin kullanımını desteklemesi gereken bu çocuk adaleti, taraf devletlere, kanunla ilişkiye girmiş çocuklara sadece bu çocukların en yüksek yararlarına değil, tüm toplumun kısa ve uzun vadeli yararlarına hizmet edecek etkin bir şekilde yanıt verme olasılıkları sunar.

II. İşbu Genel Yorumun Amaçları

4. Öncelikle, Komite ÇHS'nin taraf devletlere kapsamlı bir çocuk adaleti politikası geliştirme ve uygulama yükümlülüğü getirdiğinin altını çizmek ister. Bu kapsamlı yaklaşım, ÇHS'nin 37 ve 40'ıncı maddelerinde yer alan belirli hükümlerin uygulanmasıyla sınırlandırılmamalı, ÇHS Madde 2, 3, 6 ve 12'de koruma altına alınan genel ilkeleri ve Madde 4 ve 39 gibi ÇHS'nin tüm diğer ilgili maddelerini de göz önüne almalıdır. Bu nedenle, bu Genel Yorum'un amaçları:

- Taraf devletleri ÇHS'yi temel alan ve ÇHS'ye uygun olarak çocuk suçluluğunu önlemek ve ele almak için kapsamlı bir çocuk adaleti politikası geliştirmeye ve uygulamaya ve bununla ilgili olarak 1997/30 sayılı ECOSOC Kararı ile kurulan ve OHCHR, UNICEF, UNODC ve STK temsilcilerinden oluşan Kurumlararası Çocuk Adaleti Panelinden tavsiye ve destek almaya teşvik etmek;

- Taraf devletlere bu kapsamlı çocuk adaleti politikasının içeriğine yönelik rehberlik ve tavsiyeler sunmak, bunu yaparken çocuk suçluluğunun önlenmesine, çocuk suçluluğuna adli kovuşturmayla başvurmadan karşılık verme olanağı veren alternatif tedbirlerin ihdasına ve ÇHS'nin 37 ve 40'inci maddelerinde yer alan tüm diğer hükümlerin yorumlanmasına ve uygulanmasına özellikle özen göstermek;
- Ulusal ve kapsamlı bir çocuk adalet politikasına diğer uluslararası standartların, özellikle de Çocuk Adaletinin İdaresi için Birleşmiş Milletler Asgari Kuralları (Pekin Kuralları), Özgürlüklerinden Yoksun Brakılmış Çocukların Korunmasına yönelik Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) ve Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine dair Birleşmiş Milletler Rehber İlkelerinin (Riyad İlkeleri) entegre edilmesini desteklemek.

III. Çocuk Adaleti: Kapsamlı Bir Politikanın Öncü İlkeleri

5. ÇHS'nin gereklerini daha ayrıntılı bir şekilde ele almadan önce, Komite öncelikle çocuk adaletine yönelik kapsamlı bir politikanın öncü ilkelerinden bahsetmek istemektedir. Çocuk adaletinin uygulanmasında taraf devletler ÇHS'nin 2, 3, 6 ve 12'nci maddelerinde yer alan genel ilkeleri ve ÇHS'nin 37 ve 40'inci maddelerinde koruma altına alınan temel çocuk adaleti ilkelerini sistematik bir şekilde uygulamalıdır.

Ayrımcılık Yasağı

(Madde 2)

6. Taraf devletler, kanunla ilişki içindeki tüm çocuklara eşit muamele edilmesini sağlamak için tüm gerekli tedbirleri almalıdır. Sokak çocukları; ırksal, etnik, dini veya dilsel azınlıklara mensup çocuklar; yerli halktan olan çocuklar; kız çocuklar; engelli çocuklar ve tekrar tekrar kanunla ilişkiye giren çocuklar gibi savunmasız çocuk gruplarını ilgilendirebilen ve tutarlı bir politikanın eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilen fiili (de facto) ayrımcılık ve eşitsizliklere özellikle dikkat

edilmelidir. Bu anlamda, çocuk adaletinin idaresinde yer alan tüm profesyonellerin eğitilmesi önemlidir (bakınız aşağıda paragraf 33); aynı şekilde çocuk suçlulara eşit muameleyi arttıran ve tazminat, telafi ve düzeltme olanakları sunan kural, yönetmelik veya protokollerin oluşturulması da önemlidir.

7. Kanunla ilişki içindeki birçok çocuk, örneğin eğitime veya işgücü piyasalarına erişmeye çalıştıklarında, ayrımcılığın da mağdurları haline gelmektedirler. Diğerlerinin yanında (eski) çocuk suçlulara toplumla yeniden bütünleşme çabalarında uygun destek ve yardımı sağlamak ve bu çocukların toplum içinde yapıcı bir rol üstlenme haklarını (ÇHS Madde 40(1)) vurgulayan kamu kampanyaları düzenlemek yoluyla bu tür ayrımcılığı önlemek için tedbirlerin alınması gereklidir.

8. Ceza kanunlarının çocuklarda serserilik, okul asma, evden kaçma veya diğer edimler gibi çoğu zaman psikososyal veya sosyoekonomik sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkan davranış bozukluklarını suç haline getiren hükümler içermesi hayli yaygındır. Kız çocuklarının ve sokak çocuklarının çoğu zaman bu suçlu addetme (kriminalizasyon) uygulamasının mağdurları olması özellikle bir kaygı konusudur. Statü Suçları olarak da bilinen bu fiiller, yetişkinler tarafından işlendiğinde suç olarak görülmemektedir. Komite, Taraf devletlere, çocuklar ve yetişkinler için hukuk çerçevesinde eşit muameleyi tesis etmek için Statü Suçları ile ilgili hükümleri kaldırmalarını tavsiye etmektedir. Bu anlamda, Komite ayrıca Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine dair Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri) madde 56'ya atıfta bulunmaktadır: "Gençlerin daha sonradan suça, lekeli ve ezik bir yaşama itilmelerini önlemek için bir yetişkin tarafından işlendiğinde suç niteliğinde kabul edilmeyen ya da ceza konusu olmayan fiiller bir genç tarafından işlenirse yaptırıma bağlanmamasını öngören yasal metinler kabul edilmelidir."

9. Buna ek olarak, serserilik, sokaklarda amaçsızca dolaşmak ya da evden kaçmak gibi davranışlarla, ebeveynlere ve/veya diğer bakım sorumlularına etkili destek sağlanması ve bu davranışların kökünde yatan sorunları ele alan tedbirler alınmasını içeren, çocuğu korumaya yönelik tedbirler yoluyla başa çıkılmalıdır.

Çocuğun Yüksek Yararı

(Madde 3)

10. Çocuk adaletinin idaresi bağlamında alınan tüm kararlarda, çocuğun yüksek yararı temel düştüncedir. Çocuklar, bedensel ve psikolojik gelişimleri ve duygusal ve eğitsel ihtiyaçları açısından yetişkinlerden farklıdır. Bu farklılıklar, kanunla ilişkiye girmiş çocukların daha az suçlu olmasının temelini oluşturur. Bu ve diğer farklılıklar ayrı bir çocuk adalet sisteminin sebeplerini oluşturur ve çocuklar için farklı bir muameleyi gerekli kılar. Çocuğun yüksek yararının korunması demek, örneğin ceza hukukunun geleneksel amaçlarının (bastırma/cezalandırma) çocuk suçlular söz konusu olduğunda rehabilitasyon ve onarıcı adaletin önünü açması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu, etkili kamu güvenliğine özen gösterme yoluyla yapılabilir.

Yaşam, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı

(Madde. 6)

11. Her çocuğun doğuştan sahip olduğu bu hak, çocuk suçluluğunu önlemeye yönelik etkili ulusal politika ve programların geliştirilmesinde taraf devletlere yol göstermeli ve ilham vermelidir; zira, suçluluğun bir çocuğun gelişimi üzerinde (çok) olumsuz bir etki yarattığı aşikardır. Dahası, bu temel hak, çocuk suçluluğuna çocuğun gelişimini destekleyen yollarla karşılık verme yönünde bir politikayla sonuçlanmalıdır. İdam cezası ve saliverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis, ÇHS Madde 37(a)'da açıkça yasaklanmıştır (bakınız aşağıda paragraf 27-28). Özgürlükten yoksun bırakma, çocuğun uyumlu gelişimi üzerinde (çok) olumsuz sonuçlar doğurur ve çocuğun toplumla yeniden bütünleşmesini ciddi şekilde baltalar. Bu açıdan, ÇHS madde 37(b), bir çocuğu tutuklama, alıkoyma ve hapis yoluyla dâhil olmak üzere özgürlüğünden yoksun bırakmanın ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp uygun olabilecek en kısa süreyle sınırlı tutulması gerektiğini, böylece çocuğun gelişme hakkının tamamen sayılması ve sağlanması gerektiğini (bkz aşağıda paragraf 29) açıkça öngörmektedir.¹

---

¹ ÇHS'de tanıdığı şekliyle özgürlüğünden yoksun bırakılmış bir çocuğun haklarının kanunla ilişki içindeki çocuklar ve bakım, koruma veya tedavi amaçları çerçevesinde akıl sağlığı, eğitim, bağımlılık tedavi, çocuk koruma veya göç kurumları dahil olmak üzere

Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı

(Madde 12)

12. Çocuğun kendini etkileyen her konuda görüşlerini özgürce ifade etme hakkına tamamen saygı gösterilmeli, bu hak çocuk adalet sürecinin her aşamasında uygulanmalıdır (bakınız aşağıda para. 23 bent c). Komite, çocuk adalet sistemindeki çocukların seslerinin iyileştirme ve reform için ve hakların gerçekleştirilmesi için giderek kuvvetli bir güç haline geldiğini not etmektedir.

İnsan Haysiyeti

(Madde 40(1))

13. ÇHS, kanunla ilişki içindeki çocuklara gösterilecek muamele için bir dizi temel ilke içermektedir:

- Çocuğun saygınlık ve değer duygusuyla tutarlı muamele. Bu ilke, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin (İHEB) 1'inci maddesinde koruma altına alınan, tüm insanların hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğduğu yönündeki temel insan hakkını yansıtmaktadır. Bu doğuştan gelen ve ÇHS'nin önsözünde açıkça atıfta bulunulan saygınlık ve değer hakkının, kolluk kurumlarıyla olan ilk temastan başlayarak çocuk için gerçekleştirilecek tüm tedbirlerin uygulanması aşamasına kadar çocukla ilişkili tüm süreç boyunca sayılması ve korunması gerekmektedir;
- Çocuğun başkalarının insan haklarına ve özgürlüklerine duyduğu saygıyı pekiştiren muamele. Bu ilke, önsözde yer alan ve çocuğun Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ilan edilen ülkeler ruhuyla yetiştirilmesi gerektiği ile ilgili ifadeyle aynı doğrultudadır. Bu ilke ayrıca, çocuk adalet sistemi içinde, çocuğun eğitiminin ve çocuğa yönelik muamelenin insan haklarına ve özgürlüklerine olan saygısının geliştirilmesi amacına yönelik olması gerektiği anlamına gelmektedir (bakınız ÇHS madde 29(1)(b) ve eğitimin amaçlarına ilişkin GG no. 1). Çocuk adaletinin bu ilkesinin ÇHS Madde 40 (2)'de tanınan adil yargılanma garantilerinin tamamen sayılmasını ve

---

kurumlara yerleştirilen çocuklar için de geçerli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır

uygulanmasını gerektirdiği açıktır (bakınız aşağıda paragraf 23). Eğer polis görevlileri, savcılar, hâkimler ve denetimli serbestlik memurları gibi çocuk adaletinde yer alan kilit aktörler bu garantileri tamamen saymıyor ve korumuyorsa, çocuğun önündeki bu kötü örnekler karşısında başkalarının insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını nasıl bekleyebilirler?

- Çocuğun yaşını göz önüne alan ve çocuğun topluma yeniden kazandırılmasını ve toplum içinde yapıcı bir rol üstlenmesini destekleyen muamele. Bu ilke, çocuğun kolluk kurumlarıyla olan ilk temasından başlayarak çocukla ilgili tüm tedbirlerin uygulanması aşamaları boyunca, çocukla ilişkili tüm süreç boyunca uygulanmalı, gözlenmeli ve saygı gösterilmelidir. Bu ilke, çocuk adaletinin idaresinde yer alan tüm profesyonellerin çocuk gelişimi, çocuğun dinamik ve devam eden büyümesi, çocuğun esenliği için nelerin uygun olduğu ve çocuğa yönelik şiddetin fark edilir biçimleri hakkında bilgili olmalarını gerektirir.
- Çocuğun saygınlığına saygı göstermek, kanunla ilişki içindeki çocuğa gösterilen muamelede tüm şiddet biçimlerinin yasaklanmasını ve önlenmesini gerektirir. Komitenin aldığı raporlar göstermektedir ki şiddet, polisle ilk irtibattan başlayarak, mahkeme öncesi gözaltı sırasında ve özgürlükten yoksun bırakma cezasına çarptırılan çocuklar için çocuğun tedavi tesislerinde ve diğer tesislerde kaldığı süreler boyunca çocuk adalet sürecinin tüm aşamalarında meydana gelmektedir. Komite, taraf devletleri bu şiddeti önlemek için etkili tedbirleri almaya ve faillerin yargı önüne getirilmesini sağlamaya ve Ekim 2006'da BM Genel Kuruluna sunulan BM Çocuğa Yönelik Şiddet Araştırması raporunda (A/61/299) yer verilen tavsiyeleri etkili bir şekilde takip etmeye çağırmaktadır.

14. Komite, kamu güvenliğini korumanın adalet sisteminin meşru amaçlarından olduğunu kabul etmektedir. Ancak, Komite, ÇHS'de koruma altına alındığı üzere çocuk adaletinin öncü ve kapsamlı ilkelerine tam saygı göstermek ve bu ilkeleri tam olarak uygulamak yoluyla bu amaca en iyi şekilde hizmet edileceği görüşündedir.

IV. Çocuk Adalet Sistemi: Kapsamlı Bir Politikanın Temel Unsurları

15. Çocuk adaleti için kapsamlı bir politika, aşağıdaki ana öğeleri ele almalıdır: çocuk suçluluğunun önlenmesi; adli kovuşturmayla başvurmadan gerçekleştirilecek müdahaleler ve adli kovuşturma bağlamındaki müdahaleler; asgari cezai ehliyet yaşı ve çocuk adalet sistemi için üst yaş sınırı; adil yargılanmaya yönelik teminatlar; ve mahkeme öncesi gözaltı ve mahkeme sonrası hapis dahil, özgürlükten yoksun bırakma.

A. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi

16. ÇHS'nin uygulanmasında en önemli hedeflerden biri, çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve zihinsel ve bedensel yetilerinin tamamen ve uyum içinde gelişmesini desteklemektir (ÇHS, önsöz ve madde 6 ve 29). Çocuk, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyarak yapıcı bir rol üstlenebileceği (ÇHS madde 29 ve 40) özgür bir toplumda bireysel ve sorumluluk sahibi bir hayat yaşamaya hazırlıklı olmalıdır (ÇHS önsöz ve madde 29). Bu anlamda, anne babalar çocuğa, çocuğun gelişen yeterlikleri ile tutarlı olacak şekilde, çocuğun Sözleşmede tanınan haklarını ifasında uygun yönlendirme ve rehberliği sağlama sorumluluğuna sahiptir. Bunlar ve ÇHS'nin diğer hükümleri ışığında, çocuğun suç faaliyetlerine karışma riskini arttıracak veya ciddi boyuta getirebilecek koşullarda büyümesinin çocuğun yüksek yararına olmayacağı açıktır. Yeterli yaşam standardına sahip olma hakkı (ÇHS mad. 27), erişilebilir en yüksek sağlık standardına ve sağlık hizmetlerine erişim hakkı (ÇHS madde 24), eğitim hakkı (ÇHS madde 28 ve 29), her türlü bedensel veya zihinsel şiddet, yaralama veya istismar biçimine karşı korunma hakkı (ÇHS madde 19) ve ekonomik ve cinsel sömürüden korunma hakkı (ÇHS madde 32 ve 34) ile çocukların bakımı ve korunması için diğer uygun hizmetleri alma hakkının eşit ve tam olarak uygulanması için çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

17. Yukarıda belirtildiği gibi, çocuk suçluluğunu önlemeyi amaçlayan bir tedbirler paketi içermeyen bir çocuk adaleti politikası ciddi

eksikliklerden muzdarip olacaktır. Taraf devletler, 14 Kasım 1990 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilen (45/112 sayılı karar) Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin BM Rehber İlkelerini (Riyad İlkeleri) kendi kapsamlı ulusal çocuk adaleti politikalarına tamamen entegre etmelidirler.

18. Komite, Riyad İlkelerini tamamen desteklemekte olup, özellikle aile, toplum, akran grupları, okullar, mesleki eğitim ve iş dünyası yoluyla ve gönüllü kuruluşlar yoluyla tüm çocukların başarılı bir şekilde sosyalleşmesini ve toplumla bütünleşmesini kolaylaştıran önleme politikalarına vurgu yapılması gerektiğini kabul etmektedir. Bu, diğerlerinin yanında, önleme programlarının özellikle savunmasız olan aileler için destek sağlanmasına, okulların temel değerlerin öğretilmesinde (çocukların ve velilerin kanunlar çerçevesindeki hak ve özgürlükleri dâhil) yer almasını sağlamaya ve risk altındaki gençlerin özel bakım ve ilgi almasını sağlamaya odaklanması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, okulu bırakan ya da başka sebeplerle eğitimlerini tamamlamayan çocuklara da özel ilgi atfedilmesi gerekmektedir. Akran grubu desteğinin kullanılması ve ebeveynlerin güçlü katılımının sağlanması tavsiye edilmektedir. Taraf devletler ayrıca çocukların, özellikle de tekrar tekrar kanunla ilişkiye giren çocukların özel ihtiyaçlarına, sorunlarına, kaygılarına ve yararlarına cevap veren ve ailelere uygun danışmanlık ve rehberliği sağlayan toplum temelli hizmetler ve programlar geliştirmelidir.

19. ÇHS'nin 18 ve 27'nci maddeleri anne babaların çocuklarını yetiştirme sorumluluğunun önemini teyit etmektedir; ancak ÇHS aynı zamanda taraf devletlerin, ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirmelerinde ebeveynlere (veya diğer bakım sorumlularına) gerekli yardımı sağlamalarını gerektirmektedir. Yardım tedbirleri sadece olumsuz durumların önlenmesine değil, aynı zamanda ve daha çok ebeveynlerin sosyal potansiyellerinin desteklenmesine odaklanmalıdır. Ebeveyn eğitimi, ebeveyn-çocuk etkileşimini arttırmaya yönelik programlar ve ev ziyaret programları gibi, çocuğun çok küçük yaşta olduğu dönemlerde başlayabilen ev ve aile temelli önleme programları konusunda zengin bir bilgi birikimi vardır. Ek olarak, Erken Çocukluk Eğitiminin çocuğun gelecekte şiddet ve suç olaylarına karşı oranın

daha düşük olmasıyla ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Toplum düzeyinde, risk odaklı bir önleme stratejisi olan Communities that Care (CTC) gibi programlarla olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

20. Taraf devletler, ÇHS madde 12 uyarınca çocukların ve ebeveynlerin, toplum liderlerinin ve diğer kilit aktörlerin (örn., STK'lar, denetimli serbestlik hizmetleri ve sosyal çalışma temsilcileri) önleme programlarının geliştirilmesine ve uygulanmasına katılmasını tamamen desteklemeli ve teşvik etmelidir. Bu katılımın niteliği, bu programların başarısında kilit bir faktördür.

21. Komite, taraf devletlere etkili önleme programları geliştirme çabalarında Kurumlararası Çocuk Adaleti Panelinden destek ve danışmanlık almalarını tavsiye eder.

B. Müdahaleler/Yönlendirme (Ayrıca bakınız aşağıda Kısım E)

22. Hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocukların muamelesinde devlet makamlarının kullanabileceği iki tür müdahale vardır: adli işlemlere başvurmadan uygulanacak tedbirler ve adli işlemler bağlamında uygulanacak tedbirler. Komite, taraf devletlere, bu süreçte çocuğun insan haklarının ve yasal güvencelerinin tam saygı görmesinin ve korunmasının sağlanması için her türlü özenin gösterilmesi gerektiğini hatırlatır.

23. Mükerrer çocuk suçlular da dâhil olmak üzere kanunla ihtilaf içindeki çocuklar, çocuğun toplumla yeniden bütünleşmesini ve toplumda yapıcı bir rol üstlenmesini destekleyecek şekillerde muamele görme hakkına sahiptir (ÇHS madde 40(1)). Bir çocuğun tutuklanması, gözaltına alınması veya hapsedilmesi ancak başvurulacak son çare olarak kullanılabilir (ÇHS mad. 37(b)). Bu nedenle, -çocuk adaletine yönelik kapsamlı bir politikanın bir parçası olarak- çocukların esenliklerine uygun ve içinde buldukları şartlara ve işledikleri suçla orantılı bir şekilde muamele görmesini sağlamak için geniş bir etkili tedbirler dizisi geliştirmek ve uygulamak gereklidir. Özellikle, koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer

kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin mevcut olması gerekmektedir. (ÇHS madde 40(4) CRC).

Adli Kovuşturmaya Başvurmadan Müdahale

24. ÇHS Madde 40(3) uyarınca, taraf devletler uygun bulunduğu ve istenir olduğu takdirde, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemler alınmasını desteklemeye çabalayacaktır. Çocuk suçluların çoğunluğunun sadece hafif suçlar işledikleri gerçeği göz önüne alındığında, çocuğun çocuk adaleti/ceza kovuşturması süreçlerinden çıkartılarak alternatif (sosyal) hizmetlere (=yönlendirme) sevk edilmesini içeren bir dizi tedbiri uygulamak, birçok durumda kullanılabilir ve kullanılması gereken, iyi yerleşmiş bir uygulama haline gelmelidir.

25. Komitenin kanaatine göre, taraf devletlerin kanunla ilişki içindeki çocuklar için adli kovuşturmaya başvurmaksızın işlem yapılmasına yönelik tedbirleri destekleme yükümlülüğü, dükkan hırsızlığı veya hasarın sınırlı olduğu diğer malvarlığına karşı suçlar gibi hafif suçlar işleyen çocuklar ve ilk kez suç işleyen çocuklar için de, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, geçerlidir. Taraf devletlerin çoğunda, istatistikler çocuklar tarafından işlenen suçların büyük bir kısmının (ve çoğu zaman çoğunluğunun) bu kategorilere girdiğini göstermektedir. Bu tür vakaların hepsini mahkemede ceza hukuku usullerine başvurmadan ele almak, ÇHS Madde 40 (1)de belirtilen ilkelere uygun düşmektedir. Çocuğun damgalanmasını önlemeye ek olarak, bu yaklaşım hem çocuklar için hem de kamu güvenliğinin menfaatleri için iyi sonuçlar vermekte olup, daha etkin maliyetli olduğu da kanıtlanmıştır.

26. Taraf devletler, kanunla ilişki içindeki çocuklar için yapılacak işlemlerde adli kovuşturmaya başvurulmamasına yönelik tedbirleri çocuk adalet sistemlerinin tümleşik bir parçası haline getirmeli ve böylece çocukların insan haklarının ve yasal güvencelerinin tamamen saygı görmesini ve korunmasını sağlamalıdır (ÇHS madde 40(3)(b)).

27. Kanunla ilişki içindeki çocuklar için yapılacak işlemlerde adli kovuşturmaya başvurulmamasına yönelik tedbirlerin tam doğasının ve

içeriğinin nasıl olacağına karar vermek ve bu tedbirlerin uygulanması için gerekli yasal ve diğer önlemleri almak taraf devletlerin tasarrufuna bırakılmıştır. Yine de, bazı taraf devletlerden gelen raporlarda sunulan bilgiler temelinde, örneğin sosyal çalışma uzmanları ya da denetimli serbestlik memurları tarafından gözetim veya rehberlik verilmesi, toplum hizmeti, ailelere danışmanlık hizmetleri verilmesi ve mağdurlar için tazminat ve telafi olanağı sunan diğer onarıcı adalet biçimleri gibi çeşitli toplum temelli programların geliştirilmiş olduğu açıktır. Diğer taraf devletler bu deneyimlerden yararlanmalıdır. İnsan haklarına ve yasal güvencelere tam saygı söz konusu olduğu sürece, Komite ÇHS madde 40'ın ilgili kısımlarına atıfta bulunarak aşağıdakileri vurgular:

- Yönlendirme (= hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocuklar için adli kovuşturma içermeyen önlemler alınması) sadece çocuğun iddia edilen suçu işlediği, sorumluluğu özgür iradesiyle ve kendi isteğiyle kabul ettiği ve bu kabulü almak için kendisine karşı hiçbir korkutma veya baskı uygulanmadığı ve son olarak çocuğun suçun sorumluluğunu kabul etmiş olmasının daha sonraki hukuki işlemlerde kendisine karşı kullanılmayacağına dair ikna edici kanıtlar varsa kullanılmalıdır;
- Çocuk, yönlendirmeye özgür iradesiyle ve kendi isteğiyle, yazılı olarak muvafakat vermeli, bu muvafakat ise tedbirin doğası, içeriği ve süresi hakkında ve işbirliği yapmamanın veya tedbiri gerçekleştirmemenin veya tamamlamamanın sonuçları hakkında yeterli ve spesifik bilgiye dayanmalıdır. Anne babanın katılımını güçlendirmek açısından, taraf devletler ayrıca ebeveynlerin muvafakatini istemeyi, özellikle çocuğun 16 yaşından küçük olduğu hallerde, düşünebilir;
- Kanun, hangi hallerde yönlendirmenin mümkün olduğunu belirten belirli hükümler içermeli ve polis, savcılar ve/veya bu konularda kararlar alacak diğer kurumların yetkileri, özellikle çocuğun ayrımcılığa karşı korunması için, düzenlenmeli ve gözden geçirilmelidir;
- Çocuğa, yetkili makam tarafından teklif edilen yönlendirmenin uygunluğu ve arzu edilirliliği hakkında ve tedbirin yeniden gözden

geçirilmesi olasılığı hakkında yasal veya diğer uygun yardımlara başvurma olanağı verilmelidir;

- Yönlendirme tedbirinin çocuk tarafından tamamlanması, davanın kesin ve nihai bir şekilde kapanmasıyla sonuçlanmalıdır. İdari amaçlar ve gözden geçirme amaçları için yönlendirmeye ilişkin gizli kayıtları tutmak mümkün olsa da, bunlar “sabıka kayıtları “ olarak görülmemeli ve daha önce hakkında yönlendirme kararı alınmış bir çocuk önceden hüküm giymiş olarak görülmemelidir. Bu olayla ilgili herhangi bir kayıt tutulması durumunda, bu bilgiye erişim sadece, kanunla ilişki içindeki çocuklarla ilgilenme yetkisine sahip yetkili makamlara ve, örneğin en fazla bir yıl gibi, sınırlı bir süre için verilmelidir.

Adli Kovuşturma Bağlamındaki Müdahaleler

28. Yetkili bir makam tarafından (çoğu zaman savcılık) adli kovuşturma başlatıldığında, adil ve hakkaniyetli yargılanma ilkeleri uygulanmalıdır (bakınız aşağıda Kısım D). Aynı zamanda, çocuk adalet sistemi, kanunla ilişki içindeki çocuklar için sosyal ve/veya eğitsel tedbirlerin kullanılmasına yönelik ve özgürlükten yoksun bırakma ve özellikle mahkeme öncesi gözaltı tedbirlerinin kullanımını sadece son çare olarak başvurulabilecek tedbirler olarak katı bir şekilde sınırlamaya yönelik yeterli olanak sağlamalıdır. Kovuşturmanın yerleştirme düzenlemeleri aşamasında, özgürlükten yoksun bırakma sadece son çare olarak başvurulacak bir tedbir olarak ve uygun olan en kısa süreler için kullanılmalıdır (ÇHS madde 37(b)). Bu, rehberlik ve gözetim emirleri, denetimli serbestlik, toplum izleme veya gündüz bildirim merkezleri ve erken tahliye olasılıkları gibi düzenlemelerin asgari düzeyde ve etkili bir şekilde kullanılmasına olanak vermek için taraf devletlerin iyi eğitilmiş denetimli serbestlik hizmetlerine sahip olması gerektiği anlamına gelmektedir.

29. Komite, ÇHS madde 40(1) uyarınca, yeniden topluma kazandırmanın çocuğun içinde bulunduğu topluma tam katılımını baltalayabilecek damgalama, toplumdaki soyutlama ya da olumsuz bir imaj çizme gibi eylemlerin yapılmamasını gerektirdiğini taraf devletlere hatırlatır. Kanunla ilişki içindeki bir çocuk için çocuğun yeniden topluma

kazandırılmasını destekleyen tedbirler uygulamak, çocuğun içinde yaşadığı toplumun tam ve yapıcı bir üyesi haline gelmesini destekleyen tüm adımların atılmasını gerektirir.

C. Yaş ve Kanunla İlişki İçindeki Çocuklar

Asgari Cezai Ehliyet Yaşı (ACEY)

30. Taraf devletlerin raporları, çok çeşitli asgari cezai ehliyet yaşının varlığını göstermektedir. Bunlar 7 veya 8 gibi çok küçük yaşlardan, 14 veya 16 gibi övgüye değer yaşlara kadar değişmektedir. Hayli fazla sayıda taraf devlet, cezai ehliyet için iki asgari yaş uygulamaktadır. Suçun işlendiği zamanda asgari yaşın alt sınırında veya bu sınırın üstünde ama asgari yaşın üst sınırının altında olan kanunla ilişki içindeki çocuklar ancak bu anlamda gereken olgunluğa erişmişlerse ceza ehliyetine sahip varsayılmaktadır. Bu olgunluğun değerlendirilmesi ise çoğu zaman bir psikoloji uzmanının görüşlerine başvurma gereği aranmaksızın mahkemeye/hâkime bırakılmakta ve çoğu zaman uygulamada ciddi suçların söz konusu olduğu davalarda asgari yaşın alt sınırının kullanılmasıyla sonuçlanmaktadır. İki asgari yaş kullanan bu sistem çoğunlukla sadece akıl karıştırıcı olmakla kalmayıp, haddinden fazla şeyi mahkemenin/hâkimin tasarrufuna bırakmakta ve ayrımcı uygulamalarla sonuçlanabilmektedir. Geniş bir aralığa yayılan bu asgari cezai ehliyet yaşlarının ışığında, Komite taraf devletlere asgari cezai ehliyet yaşıyla ilgili açık rehberlik ve tavsiyeler sunma ihtiyacını hissetmektedir.

31. ÇHS Madde 40 (3), taraf devletlerin diğerlerinin yanında (bkz. bent a) ceza yasasını ihlal konusunda asgari yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırı altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığını kabulü için çaba göstermesini gerektirmekte, ancak bu kapsamda belli bir asgari yaştan bahsetmemektedir. Komite bu hükmü taraf devletler için bir asgari cezai ehliyet yaşı belirleme yükümlülüğü olarak anlamaktadır. Bu asgari yaş aşağıdaki anlamlara gelmektedir:

- Bu asgari yaşın altındaki bir yaşta olup da suç işleyen çocuklar bir ceza hukuku usulünde sorumlu tutulamaz. (Çok) küçük yaştaki çocuklar bile ceza kanununu ihlal etme kapasitesine sahiptir; ancak ACEY'in altındaki bir yaşta bir suç işlemeleri durumunda

tartışmasız varsayım bu çocukların resmi olarak isnat edilemeyeceği ve bir ceza hukuku usulünde sorumlu tutulamayacağıdır. Bu çocuklar için gerekirse, en yüksek yararlarına olacak şekilde, özel koruyucu tedbirler alınabilir;

- Bir suçun işlendiği (ya da ceza kanununun ihlal edildiği) sırada ACEY ve üstündeki bir yaşta ancak 18 yaşından küçük (bakınız bundan sonraki 19-21. paragraflar) olan çocuklar resmen itham edilebilir ve ceza hukuku usullerine tabi tutulabilir. Ancak, nihai yerleştirme düzenlemeleri de dâhil olmak üzere bu usuller, bu Genel Yorumda ayrıntılı bir şekilde anlatılan ÇHS ilkeleriyle ve hükümleriyle tam uyum içinde olmalıdır.

32. Pekin Kurallarının 4'üncü maddesi, duygusal, zihinsel ve entelektüel olgunluk olguları göz önünde bulundurularak söz konusu ACEY'in başlangıcının çok küçük bir yaş düzeyinde sabitlenmemesini tavsiye etmektedir. Bu kural doğrultusunda, Komite taraf devletlere ACEY'i çok düşük bir yaş düzeyinde belirlememe ve mevcut olan düşük yaş düzeylerindeki ACEY'leri uluslararası kabul edilebilir düzeylere çıkarma tavsiyesinde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden, 12 yaşın altındaki bir asgari cezai ehliyet yaşının Komite tarafından uluslararası kabul edilebilir bir yaş olarak görülmediği sonucu çıkartılabilir. Taraf devletlere, ACEY alt sınırlarını mutlak asgari yaş olarak 12'ye çıkarmaları ve bunu daha yukarı düzeylere çıkarmaya devam etmeleri tavsiye edilmektedir.

33. Aynı zamanda, Komite taraf devletleri ACEY'lerini 12'ye düşürmeme çağrısı yapmaktadır. Örneğin 14 veya 16 gibi daha yüksek bir ACEY, ÇHS Madde 40(3)(b)'ye uygun olarak, çocuğun insan haklarına ve yasal güvencelerine tam saygı gösterilmesi koşuluyla, kanunla ilişkiye girmiş çocuklara ilişkin işlemlerde adli kovuşturmayla başvurmayan bir çocuk adalet sistemine katkıda bulunur. Bununla ilgili olarak, taraf devletler sundukları raporlarda, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan ve kanunlarında belirlemiş oldukları ACEY'in altındaki çocuklara nasıl muamele edildiği ve bu çocukları gösterilen muamelenin ACEY veya üstü yaştaki çocuklarla aynı derecede adil ve

hakkaniyetli olmasını sağlamak için ne gibi yasal güvencelerin mevcut olduğu konusunda Komiteyi bilgilendirmelidirler.

34. Komite, örneğin çocuğun ciddi bir suçu işlemekle itham edildiği veya çocuğun ceza ehliyetini haiz kabul edilmesine yetecek olgunluk düzeyinde olduğu hallerde daha düşük bir asgari cezai ehliyet yaşının kullanılmasına izin veren ACEY istisnalarına olanak veren uygulamalarla ilgili olarak duyduğu kaygıyı ifade etmek ister. Komite, taraf devletlerin, istisna uygulamaları yoluyla daha düşük bir yaşın kullanılmasına izin vermeyen bir ACEY belirlemelerini şiddetle tavsiye etmektedir.

35. Eğer çocuğun yaşına dair bir kanıt yoksa ve çocuğun ACEY veya üstü bir yaşta olduğu tespit edilirse, çocuk cezai ehliyete sahip kabul edilmeyecektir (bakınız ayrıca aşağıda paragraf 22).

Çocuk Adalet Sistemi İçin Üst Yaş Sınırı

36. Komite ayrıca taraf devletlerin dikkatini Çocuk Adalet Sistemi kurallarının tatbikine yönelik üst yaş sınırına çekmek ister. Çocuk adalet sistemine ilişkin bu özel kurallar – hem özel usul kuralları açısından hem de özel yerleştirmeler ve yönlendirmeler açısından – ülkede belirlenmiş olan ACEY'den başlayarak, işledikleri iddia olunan suçun (ya da ceza hukuku çerçevesinde cezalandırılabilir olan bir fiilin) işlendiği tarihte henüz 18 yaşına gelmemiş olan tüm çocuklar için geçerli olmalıdır.

37. Komite, taraf devletlerin hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan her çocuğun ÇHS Madde 40 hükümlerine uygun muamele görme hakkını kabul etmiş olduklarını taraf devletlere hatırlatmak ister. Bu, işlendiği iddia edilen suçun işlendiği tarihte 18 yaşın altında olan herkesin çocuk adalet sistemi kuralları uyarınca muamele görmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

38. Komite bu nedenle, çocuk adalet sistemi kurallarının uygulanabilirliğini 16 yaşın (veya daha küçük bir yaşın) altındaki çocuklarla sınırlayan veya istisna uygulamaları yoluyla 16 veya 17 yaşındaki çocuklara yetişkin suçlular olarak muamele edilmesine

izin veren taraf devletlere, çocuk adalet sistemi kurallarının 18 yaşın altındaki herkes için, ayrımcılık gözetmeksin ve tam olarak uygulanmasını sağlayacak şekilde kanunlarında değişiklik yapmalarını tavsiye etmektedir. Komite, bazı taraf devletlerin çocuk adalet sistemi kural ve yönetmeliklerinin ya genel bir kural olarak ya da istisnai uygulama yoluyla çoğu zaman 21 yaşına kadar uygulanmasına olanak verdiğini takdirle not etmektedir.

39. Son olarak, Komite, şu ya da bu şekilde yaş sınırları kullanmanın ki tüm taraf devletlerde durum budur, ÇHS'nin diğer hükümlerinin yanında tüm çocukların nüfusa kayıtlarının doğumdan sonra derhal yapılmasını gerektiren 7'nci maddesinin tam olarak uygulanmasını çok önemli hale getirdiğinin altını çizmek ister. Kanıtlanabilir bir doğum tarihi olmayan bir çocuk, özellikle çocuk adalet sistemi içinde ve aile, iş, eğitim ve işgücü açısından istismara ve adaletsizliğe karşı son derece savunmasız bir konumdadır. Her çocuğa, yaşını kanıtlamak için ihtiyaç duyduğu her durumda ücretsiz doğum/nüfus kaydı sağlanmalıdır. Yaşa dair bir kanıt yoksa çocuk, yaşını tespit edebilecek güvenilir bir tıbbi ya da sosyal soruşturma hakkına sahiptir ve ihtilaf veya yetersiz delil durumunda şüphenin çocuk lehine yorumlanması hakkına sahip olacaktır.

D. Adil Yargılamaya İlişkin Teminatlar

40. ÇHS Madde 40(2), her biri hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocukların adil muamele görmesini ve adil yargılanmasını sağlamak için oluşturulmuş önemli bir haklar ve teminatlar listesi içermektedir. Bu teminatların çoğu, hâlihazırda gözden geçirme sürecinde olan 13 no'lu Genel Yorum'unda (1984) ICCPR Komitesinin ayrıntılı bir şekilde ele alıp görüş bildirdiği ICCPR Madde 14 altında da yer almaktadır. Ancak, çocuklara yönelik bu teminatların uygulanmasında, bu bölümde sunulacak bazı belirli yönler bulunmaktadır. Bunlara geçmeden önce, Komite aşağıdakileri vurgulamak ister: bu hak ve teminatların uygun ve etkili bir şekilde uygulanması için anahtar koşul, çocuk adaletinin icrasında yer alan kişilerin niteliğine bağlıdır. Polis memurları, savcılar, çocuğun yasal veya diğer temsilcileri, hâkimler, denetimli serbestlik

görevlileri, sosyal hizmet uzmanları ve diğerlerinden oluşan tüm bu profesyonellerin eğitimi büyük önem taşır ve sistematik ve sürekli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu profesyoneller bir çocuğun ve daha da önemlisi bir ergenin fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal gelişimi hakkında ve engelli çocuklar, yerinden olmuş çocuklar, sokak çocukları, mülteci veya sığınmacı çocuklar ve ırksal, etnik, dini, dilsel veya diğer azınlıklara mensup (bakınız yukarıda para 4 bent a) çocuklar gibi en savunmasız konumda olan çocukların özel ihtiyaçları hakkında iyi düzeyde bilgiye sahip olmalıdır. Küçük bir grubu temsil ettikleri için kız çocuklar çocuk adalet sisteminde kolayca göz ardı edilebileceğinden, kız çocukların örneğin geçmiş istismar deneyimleri veya özel sağlık ihtiyaçları ile ilişkili özel ihtiyaçlarına bilhassa dikkat edilmelidir. Profesyoneller ve personel, her koşulda çocuğun saygınlık ve değer duygusuyla tutarlı olan, çocuğun başkalarının insan haklarına ve temel özgürlüklerine olan saygısını pekiştiren ve çocuğun topluma yeniden kazandırılmasını ve toplumda yapıcı bir rol üstlenmesini destekleyen bir şekilde hareket etmelidir. (ÇHS mad. 40(1)). ÇHS madde 40 (2)'de kabul edilen ve sonraki bölümlerde ele alınan tüm teminatlar minimum standartlardır; bu da taraf devletlerin örneğin yasal yardım ve çocuğun ve anne babasının adli sürece katılımı gibi alanlarda daha yüksek standartlar oluşturup gözetmeye çabalayabilecekleri ve çabalamaları gerektiği anlamına gelmektedir.

Çocuk Adalet Sisteminin Geriye Dönük İşlememesi

(Madde. 40(2)(a))

41. ÇHS madde 40(2)(a), işlendiği tarihte ulusal ya da uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem veya ihmal nedeniyle hiç kimsenin ceza hukukunu ihlalden suçlu bulunmayacağı kuralının çocuklar için de geçerli olduğunu teyit etmektedir (ayrıca bakınız ICCPR, madde 15). Bu, hiçbir çocuğun, işlendiği tarihte ulusal veya uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem veya ihmal nedeniyle ceza yasasını ihlalden isnat edilemeyeceği ve cezaya çarptırılmayacağı anlamına gelmektedir. Birçok taraf devletin terörü önleme ve terörle mücadele için yakın zamanlarda ceza hukuku hükümlerini güçlendirdiği ve/veya genişlettiği gerçeği ışığında, Komite, bu değişikliklerin çocukların geriye dönük olarak ya da kazara cezalandırılmasıyla sonuçlanmamasını sağlamalarını taraf

devletlere tavsiye eder. Komite ayrıca, ICCPR madde 15'te ifade edildiği gibi cezayı gerektiren suçun işlendiği tarihte uygulanabilir olandan daha ağır bir ceza verilemeyeceği kuralının, ÇHS madde 41 ışığında, ICCPR'ye taraf devletlerde çocuklar için de kabili tatbik olduğunu taraf devletlere hatırlatmak ister. Hiçbir çocuk, ceza kanununu ihlal ettiği tarihte uygulanabilir olandan daha ağır bir cezaya çarptırılamaz. Ancak fiilin işlenmesinden sonra kanunda yapılmış olan bir değişiklik daha hafif bir ceza öngörüyorsa, çocuk bu değişiklikten istifade etmemelidir.

Masumiyet Karinesi

(Madde 40(2)(b)(i))

42. Masumiyet karinesi, kanunla ilişki içindeki çocukların insan haklarının korunmasında temel öneme sahiptir. Bu, çocuk aleyhine getirilen suçlamayı/suçlamaları kanıtlanma yükünün savcılık makamında olduğu anlamına gelmektedir. Ceza yasasını ihlal ettiği iddia edilen veya bunu ihlalle itham edilen çocuk, şüphenin çocuk lehine yorumlanması hakkına sahiptir ve ancak bu suçlamaların makul şüphenin ötesinde olacak şekilde kanıtlanması halinde suçlu bulunur. Çocuk, bu karineye uygun olarak muamele görme hakkına sahiptir ve mahkemenin sonucu hakkında önceden yargıda bulunmaktan sakınmak, tüm kamu otoritelerinin ve diğer ilgililerin görevidir. Taraf devletler bu masumiyet karinesine uygulamada da uyulmasını sağlamak için çocuk gelişimi hakkında bilgi sağlamalıdır. Süreci anlamama, yeterli olgunluğa sahip olmama, korku ve başka nedenler yüzünden, çocuk şüpheli bir davranış sergileyebilir; ancak otoriteler makul bir şüphenin ötesine geçecek şekilde kanıtlanmış deliller olmadan çocuğun suçlu olduğunu varsaymamalıdır.

Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı

(Madde 12)

43. ÇHS Madde 12(2), çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya ya da bir temsilci veya uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatının, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa sağlanmasını gerektirmektedir.

44. Hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla

itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan bir çocuk için, dinlenilme hakkının adil bir yargılama için temel olduğu açıktır. Çocuğun doğrudan doğruya ya da yüksek yararına olması halinde bir temsilci veya uygun bir makam yoluyla dinlenilme hakkına sahip olduğu da aynı şekilde açıktır. Çocuğun bu hakkı, polis, savcı ve soruşturma hakimi tarafından dinlenme haklarıyla birlikte çocuğun sessiz kalma hakkına sahip olduğu duruşma öncesi aşamadan başlayarak sürecin tüm aşamalarında tamamen gözetilmelidir. Ancak bu, karar ve yerleştirme aşamalarında ve kararlaştırılan tedbirin uygulama aşamasında da geçerlidir. Bir başka deyişle, çocuğa görüşlerini özgürce ifade etme olanağı tanınmalı ve tüm çocuk adalet süreci boyunca bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmelidir (ÇHS mad. 12(1)).

45. Bu, işlemlere etkin bir şekilde katılabilmek için çocuğun sadece itham edilen suçlar hakkında değil (bkz aşağıda para 23 bent e), ayrıca çocuk adalet süreci ve olası tedbirler hakkında da bilgilendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Çocuğa, kararlaştırılabilecek (alternatif) tedbirlerle ilgili görüşlerini ifade etme olanağı tanınmalı ve çocuğun bu bağlamda olabilecek özel dileklerine veya tercihlerine gereken özen gösterilmelidir. Çocuğun ceza ehliyetini haiz olduğu iddiasını ileri sürmek, çocuğun yetkin olması gerektiğini ve hakkındaki ceza yasasını ihlal iddialarına en uygun karşılıkla ilgili kararlara etkin bir şekilde katılabiliyor olması gerektiğini ima eder (bakınız aşağıda para. 23 bent d). Davayla ilgili hâkimlerin kararlardan sorumlu olduğunu ve kararları verdiğini belirtmek gerekli olmayabilir. Ancak çocuğa pasif bir obje muamelesi yapmak çocuğun haklarını tanımadığı gibi çocuğun davranışlarına etkili bir karşılık verilmesine de katkıda bulunmaz. Bu aynı zamanda kararlaştırılan tedbirin uygulanmasında da geçerlidir. Araştırmalar, çocuğun bu uygulamaya aktif katılımının çoğu vakada olumlu bir sonuca katkıda bulunacağını göstermektedir.

Adli Süreçlere Etkin Katılma Hakkı

(Madde 40(2)(b)(iv))

46. Adil bir yargılama, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocuğun

mahkemeye etkin bir şekilde katılabilmesini gerektirir; bu nedenle de çocuğun, yasal temsilcisini yönlendirebilmek, tanıklara karşılık vermek, olayların nasıl cereyan ettiğini anlatmak ve deliller, ifade ve kararlaştırılacak tedbir(ler) hakkında uygun kararları alabilmek için, yapılan suçlamaları ve olası sonuçları ve cezaları anlaması gerekir. Pekin Kurallarınının 14. maddesi, duruşmaların çocuğun kendini özgürce ifade edip katılım sağlayabileceği bir anlayış ortamında gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çocuğun yaşını ve olgunluk derecesini göz önüne almak da mahkeme salonu usullerinin ve uygulamalarının değiştirilmesini gerektirebilir.

Suçlama(Lar) Hakkında Hemen ve Doğrudan Bilgilendirilmek

(Madde 40(2)(b)(ii))

47. Hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan her çocuk, haklarındaki suçlamalardan hemen ve doğrudan doğruya haberi kılınmalıdır. Hemen ve doğrudan doğruya ifadeleri, mümkün olan en kısa sürede anlamına gelmektedir; bu da savcı ya da hakim için çocuk aleyhine usule ilişkin ilk adımları başlattığı zamandır. Ama otoritelerin davayı adli kovuşturmayla başvurmadan ele almaya karar verdikleri hallerde, çocuk bu yaklaşımı gerektirebilecek suçlama(lar)dan haberdar edilmelidir. Bu, yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi yönünde ÇHS madde 40(3)(b) de belirtilen gereğin bir parçasıdır. Çocuk, anladığı bir dilde bilgilendirilmelidir. Bu, bilginin yabancı bir dilde sunulmasını gerektirebileceği gibi, çoğu zaman çocuğa ilişkin/cezai suçlamalarda kullanılan resmi yasa dilinin çocuğun anlayabileceği ifadelerle dönüştürüldüğü “çeviriler”in sağlanması da gerekebilir.

48. Çocuğa resmi bir belge vermek yeterli değildir ve sözlü bir açıklama yapılması çoğu zaman gerekli olur. Otoriteler bunu çocuğun ebeveynlerine, yasal vasilerine ya da çocuğun yasal veya diğer yardım görevlilerine bırakmalıdır. Çocuğun hakkında yapılan suçlamaların her birini anlamasını sağlamak, otoritelerin (örneğin polis, savcı, hâkim) sorumluluğudur. Komite, bu bilginin ebeveynlere veya yasal vasilelere verilmesinin, bilginin çocuğa iletilmesine bir alternatif teşkil etmemesi gerektiği görüşündedir. En uygun olanı, bilginin hem çocuk hem de

ebeveynleri ve yasal vasileri tarafından, suçlamayı/suçlamaları ve olası sonuçları anlayabilecekleri bir şekilde alınmasıdır.

Yasal veya Diğer Uygun Yardım

(Madde 40(2)(b)(ii))

49. Çocuğa, savunmasının hazırlanmasında ve sunulmasında yasal ve diğer uygun yardımları alma teminatı verilmelidir. ÇHS, çocuğa yardım sağlanmasını gerektirmektedir; bu yardım tüm hallerde mutlaka yasal olmak zorunda değildir, ancak uygun olması gerekir. Bu yardımın nasıl sağlanacağı taraf devletlerin tasarrufuna bırakılmıştır, ancak yardımlar ücretsiz olmalıdır. Komite, taraf devletlere, uzman avukatlar veya hukuki yardım profesyonelleri gibi yeterli eğitim almış yasal yardım görevlilerini mümkün olduğunca sağlamalarını tavsiye etmektedir. Diğer uygun yardımlar da (örneğin sosyal hizmet uzmanı) mümkündür, ama bu kişinin çocuk adalet sisteminin çeşitli yasal süreçleri hakkında yeterli bilgi ve deneyime sahip olması ve kanunla ilişki içindeki çocuklarla çalışma konusunda eğitim almış olması gerekir.

50. ICCPR madde 14(3)(b) altında belirtildiği gibi, çocuk ve yardımcısı, çocuğun savunmasını hazırlamak için yeterli zamana ve imkânlarla sahip olmalıdır. Çocuk ve yardımcısı arasındaki yazılı ve sözlü iletişim, bu iletişimin gizliliğine ÇHS madde 40(2)(b)(vii)de öngörülen teminata uygun olarak tam saygının gösterilmesini ve çocuğun özel yaşantısına ve iletişimine karşı müdahalelerden korunma hakkını (ÇHS madde 16) sağlayacak koşullar altında gerçekleşmelidir. Bazı taraf devletler, görünüşe göre bu teminatın münhasır olarak yasal yardım sağlanmasını ve bu nedenle de yardımın bir avukat tarafından sağlanmasını gerektirdiğini varsayarak, bu teminata (40(2)(b) (ii) ÇHS) ilişkin çekinceler koymuşlardır. Durum bu değildir ve bu tür çekinceler geri çekilmelidir.

Davanın Gecikmeksizin ve Ebeveynler Hazır

Bulundurularak Karara Bağlanması

(Madde 40(2)(b)(iii))

51. Uluslararası düzeyde, kanunla ilişki içindeki çocuk için suçun işlendiği zaman ile bu fiile karşılık verilecek nihai yanıt arasındaki

sürenin mümkün olduğunca kısa olması gerektiği üzerinde bir konsensüs vardır. Söz konusu süre ne kadar uzun olursa, verilen yanıtın arzu edilen pozitif, pedagojik etkiyi kaybetme olasılığı ve çocuğun damgalanma olasılığı da o kadar artar. Bununla ilgili olarak Komite ayrıca, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını iddia edebilmek için işlediği fiille ilgili kararın ivedi bir şekilde verilmesini isteme hakkına sahip olduğu ÇHS madde 37(d)ye de atıfta bulunmaktadır. Özgürlükten yoksun bırakmanın ciddiyeti göz önüne alındığında, “derhal/ivedilikle” standardı, ICCPR madde 14(3)(c)de yer alan “gereksiz gecikme olmaksızın” standardından daha güçlü olan “gecikmeksizin” (ÇHS mad. 40(2)(b)(iii)), standardından bile daha güçlüdür.

52. Komite, taraf devletlere, suçun işlenmesi ile polis soruşturmasının tamamlanması, savcının (ya da başka bir yetkili makamın) çocuk aleyhine suç isnat etme kararı ve mahkeme ya da başka bir yetkili adli organ tarafından nihai kararın verilmesi ve yerleştirme düzenlemesine hükmedilmesi aşamalarının tamamlanması arasında geçen süre ile ilgili zaman sınırlamaları belirlemelerini ve uygulamalarını tavsiye eder. Bu zaman sınırları, yetişkinler için belirlenenden çok daha kısa olmalıdır. Ama aynı zamanda, kararların gecikme olmadan alınması, çocuğun insan haklarına ve yasal güvencelerine tam saygının gösterildiği bir sürecin sonucu olmalıdır. Bu gecikme olmaksızın karar alma sürecinde, yasal veya diğer uygun yardımlar mevcut olmalıdır. Bu yardımların mevcudiyeti mahkeme veya diğer bir adli organ önündeki duruşmanın öncesiyle sınırlandırılmamalı, çocuğun polis tarafından görüşmeye alınması (sorgu) ile başlamak üzere sürecin tüm diğer aşamaları için de geçerli olmalıdır.

53. Ebeveynler veya yasal vasiler de adli işlemler sırasında hazır bulunmalıdır, çünkü bunlar çocuğa genel psikolojik ve duygusal yardım sağlayabilirler. Ebeveynlerin hazır olması ebeveynlerin çocuğun savunmasında yer alabileceği ya da karar alma sürecince katılabileceği anlamına gelmez.

Ancak, hâkim ya da yetkili otorite, çocuğun ya da yasal ya da diğer uygun yardım sorumlusunun talebi üzerine ya da çocuğun en

yüksek yararına olmadığı gerekçesiyle (ÇHS mad. 3), ebeveynlerin duruşmalarda hazır bulunma hakkını sınırlama, kısıtlama veya kaldırma yönünde karar verebilir.

Komite, taraf devletlere, çocuk aleyhine açılan kovuşturmalarda ebeveynlerin veya yasal vasilerin azami olası katılımını kanunlarda açıkça öngörmelerini tavsiye etmektedir. Bu katılım çocuğun ceza yasası ihlaline etkili bir yanıt verilmesine genel anlamda katkıda bulunacaktır. Ebeveynlerin işlemlerde yer almasını desteklemek için, çocuklarının alıkondduğu ebeveynlere mümkün olan en kısa sürede bildirilmelidir.

54. Aynı zamanda, Komite bazı ülkelerdeki çocukları tarafından işlenen suçlar için ebeveynlerin cezalandırılması yönünde uygulamalar ihdas etme eğilimini esefle karşılamaktadır. Çocuğun fiili nedeniyle ortaya çıkan hasara ilişkin sivil sorumluluk, bazı sınırlı durumlarda, özellikle de küçük yaşta çocuklar için (örn 16 yaşından küçük) uygun olabilir. Ama kanunla ilişki içindeki çocukların anne babalarının suçlu haline getirilmesi muhtemelen bu ebeveynlerin çocuklarının toplumla yeniden bütünleşmesinde aktif ortaklar haline gelmesine katkıda bulunmayacaktır.

Suç İkrarına Zorlanmama Hakkı

(Madde 40(2)(b)(iv))

56. ICCPR madde 14(3)(g) doğrultusunda, ÇHS bir çocuğun tanıklık etmeye ya da suç ikrarında bulunmaya veya suçu kabullenmeye zorlanmamasını gerektirmektedir. Bu öncelikle – ve kendi kendini açıklar şekilde- bir itiraf ya da ikrar almak için işkence, zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelelere başvurma çocuk haklarının ciddi bir ihlalini teşkil ettiği (ÇHS mad. 37(a) ve kesinlikle kabul edilemez olduğu anlamına gelmektedir. Bu yolla alınan itiraflar veya suç ikrarları delil kabul edilemez (CAT madde 15).

57. Ancak çocuğu suçunu itiraf etmeye veya kendi kendini suçlayan bir ifade vermeye zorlamak ya da yönlendirmek için daha az şiddet içeren başka birçok yol vardır. “Zorlanmak” terimi geniş bir kapsamda yorumlanmalı ve fiziksel güç kullanımı veya diğer açık insan hakları

ihalleriyle sınırlandırılmamalıdır. Çocuğun yaşı, çocuğun gelişimi, sorgunun süresi, çocuğun olanları anlamaması, bilinmeyen sonuçlara veya sözü edilen hapis olasılığına karşı duyulan korku, çocuğu doğru olmayan bir itirafa bulunmaya itebilir. “Bize işin aslını anlatır anlatmaz evine gidebilirsin” gibi ödüllerin ya da daha hafif yaptırımların veya salıvermenin vaat edilmesi durumunda bu olasılık daha da artar.

58. İfadesi alınan çocuk yasal veya diğer uygun temsilciye erişime sahip olmalı ve sorgu sırasında ebeveyn(ler)inin hazır bulunmasını talep edebilmelidir. İfadenin gönüllü ve zorlama olmadan verildiğini ve tüm koşulların bütünü göz önünde bulundurulduğunda güvenilir olduğunu güvence altına almak için, sorgulama yöntemlerine ilişkin bağımsız denetim olmalıdır. Mahkeme ya da diğer adli organ, bir çocuk tarafından yapılan ikrar veya itirafın gönüllü ve güvenilir olup olmadığını değerlendirirken, çocuğun yaşını, gözaltında ve sorguda geçen sürenin uzunluğunu ve yasal veya diğer bir danışmanın, ebeveyn(ler)in ya da çocuğun bağımsız bir temsilcisinin hazır bulunup bulunmadığını göz önüne almalıdır. Polis görevlileri ve diğer soruşturma makamları, zorla alınmış veya güvenilir olmayan itiraf veya ifadelerle sonuçlanan soruşturma tekniklerinden ve uygulamalarından kaçınmak için iyi eğitim almış olmalıdır.

Tanıkların Hazır Bulunması ve Sorgulanması

(Madde 40(2)(b)(iv))

59. ÇHS madde 40(2)(b)(iv)de yer alan teminat, güçlerin eşitliği ilkesinin (yani savunma ve savcılık makamları arasında eşitlik veya denklik koşulları) çocuk adaletinin uygulanmasında gözetilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. “Sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak” kullanımı, özellikle suçlayıcı ve soruşturucu yargılamalar arasında olmak üzere yasal sistemlerde görülen farklılıklara atıfta bulunmaktadır. Soruşturmaya dayanan yargılamalarda, davalıya çoğu zaman tanıkları sorguya çekme izni verilir, ancak davalı bu hakkı nadiren kullanır ve tanıkların sorgusunu avukata, ya da çocukların söz konusu olduğu yerlerde, başka bir uygun organa bırakır. Ancak, avukatın veya diğer temsilcinin çocuğu tanıkları sorgulama olasılığı hakkında bilgilendirmesi ve çocuğun bununla ilgili görüşlerini ifade

etmesine olanak vermesi yine de önemlidir ve çocuğun görüşlerine çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak gereken önem verilmelidir (Madde12 CRC).

Temyiz Hakkı

(Madde 40(2)(b)(v))

60. Çocuk, kendisine yöneltilen suçlamalardan suçlu bulunduğu kararlar aleyhine ve suçlu sabitleyen bu kararın bir sonucu olarak hükmedilen tedbirler aleyhine temyize gitme hakkına sahiptir. Bu temyiz daha yüksek, yetkin, bağımsız ve tarafsız bir otorite veya adli organ tarafından, başka bir deyişle, birinci derecede davayla ilgilenmiş olan mahkemeye aynı standartları ve gerekleri karşılayan bir organ tarafından karara bağlanmalıdır. Bu teminat, ICCPR madde 14(5) de ifade edilen teminata benzerdir. Bu temyiz hakkı sadece en ciddi suçlarla sınırlı değildir.

61. Bu, hayli çok sayıda taraf devletin, çocuğun bu temyiz hakkını daha ciddi olan suçlarla ve/veya hapis cezalarıyla sınırlamak amacıyla bu hükümle ilgili çekince koymasının nedeni gibi görünmektedir. Komite, ICCPR'ye taraf devletlere söz konusu Sözleşme madde 14(5)'de benzer bir hükmün yer aldığını hatırlatır. ÇHS madde 41 ışığında bunun anlamı, bu maddenin hakkında hükme varılan her çocuğa temyiz hakkı vermesi gerektiğidir. Komite, madde 40 (2) (b) (v) ile ilgili çekince koyan taraf devletlere bunu geri çekmelerini tavsiye etmektedir.

Ücretsiz Çevirmen Yardımı

(Madde 40(2)(vi))

62. Çocuk adalet sisteminde kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması halinde, çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanma hakkı vardır. Bu yardım mahkemedeki duruşmayla sınırlı olmamalı, çocuk adalet sürecinin tüm aşamalarında emre amade olmalıdır. Çevirmenin çocuklar ile/için çalışmak konusunda eğitilmiş olması da önemlidir; zira çocukların ana dillerini kullanma ve anlama düzeyleri yetişkinlerinkinden farklı olabilir. Çevirmenin bu konuda bilgi ve/veya deneyime sahip olmaması, çocuğun sorulan soruları tam olarak anlamasını engelleyebilir ve adil yargılanma ve etkin katılım

haklarına müdahale edebilir. Burada “kullanılan dili anlamaması veya konuşmaması halinde” ifadesinde “halinde” kelimesi ile belirtilen koşul, örneğin kendi ana dili dışında resmi dili konuşup anlayabilen yabancı veya etnik kökenli bir çocuğa parasız çevirmen yardımı sağlanması gerektiği anlamına gelmektedir.

63. Komite ayrıca taraf devletlerin dikkatini konuşma engelli veya diğer engellere sahip çocuklara çekmek istemektedir. Madde 40 (2) (vi)'nin ruhu doğrultusunda ve madde 23'te engelli çocuklara sağlanan özel güvenceye uygun olarak, Komite taraf devletlere, konuşma engelli veya diğer şekillerde engelli çocuklara, çocuk adalet sistemi sürecine tabi olmaları halinde iyi eğitilmiş profesyoneller tarafından, örneğin işaret dilinde, yeterli ve etkili yardımın sunulmasını sağlamalarını tavsiye etmektedir (ayrıca bakınız: Engelli Çocukların Haklarına ilişkin Komitenin 9 no'lu Genel yorumu, CRC/GC/9/2006).

Özel Hayata Tam Saygı

[Madde 16 ve 40(2)(b)(vii)]

64. Çocuğun kovuşturmanın her aşamasında özel hayatına saygı gösterilmesi hakkı, ÇHS madde 16'da güvence altına alınan özel yaşantının korunması hakkını yansıtmaktadır. 'Kovuşturmanın her aşamasında' ifadesi, kollukla olan ilk irtibattan başlayarak (örneğin bilgi ve kimlik talebi) yetkili bir otorite tarafından verilecek nihai karara veya gözetim, nezaretten ya da özgürlükten yoksunluktan salıverilmeye kadar kovuşturmanın tüm aşamalarını içerir. Bu spesifik bağlamda amaç, yersiz reklam ya da yaftalama süreciyle ortaya çıkacak zarardan kaçınmaktır. Damgalama yönündeki etkilerinden ve çocukların bir eğitim, iş, ikamet edinme ya da güvende olma yetisi üzerinde oluşabilecek olası etkiler yüzünden, çocuk suçlunun kimlik bilgilerinin ifşasına yol açabilecek hiçbir bilgi halka mal edilemez. Bu, bir kamu otoritesinin, çocuklar tarafından işlendiği iddia olunan suçlarla ilgili basın açıklamaları yapma konusunda çok isteksiz davranması ve bu tür açıklamaları çok sıra dışı davalarla sınırlı tutması gerektiği anlamına gelmektedir. Otoriteler, bu basın açıklamaları yoluyla çocukların kimliklerinin ortaya çıkmamasını garanti altına almak için tedbirler almalıdır. Kanunla ilişki içindeki bir çocuğun özel

yaşamın gizliliği hakkını ihlal eden bir gazeteci, disiplin yaptırımlarıyla ve gerektiğinde (örneğin tekerrür durumunda) ceza hukuku yaptırımlarıyla cezalandırılmalıdır.

65. Çocuğun özel hayatının gizliliğini korumak için, çoğu taraf devlette, ceza yasasını ihlalle itham edilen bir çocuğun mahkeme veya diğer duruşmalarının kapalı kapılar ardında yapılması yönünde bir kural vardır; bazen bu kuralın istisnai şartları da olabilmektedir. Bu kural, mahkemenin özel izniyle, uzmanların veya diğer profesyonellerin hazır bulunmasına izin verir. Çocuk adalet sistemindeki kamuya açık duruşmalar sadece iyi tanımlanmış davalarda ve mahkemenin yazılı kararıyla mümkün olmalıdır. Böyle bir karar ise çocuk tarafından temyize götürülebilir olmalıdır.

66. Komite, kanunla ilişki içindeki bir çocuğun mahkeme ve diğer duruşmalarının kapalı kapılar ardında yapılmasına dair bir kuralın getirilmesini tüm taraf devletlere tavsiye etmektedir. Bu kuralın istisnai halleri çok sınırlı olmalı ve kanunda açıkça belirtilmelidir. Hüküm/karar, mahkemede bir oturum sırasında halka açık olarak, çocuğun kimliğini ortaya çıkarmayacak şekilde ilan edilmelidir. Özel yaşamın gizliliği hakkı (mad. 16 ÇHS), mahkeme ya da başka bir yetkili otorite tarafından alınan tedbirlerin uygulanmasında yer alan tüm profesyonellerin, çocuğun kimliğinin ortaya çıkmasına yol açabilecek tüm bilgileri dışarıdan kişilerle yapacakları irtibatlarda gizli tutmasını gerektirir. Ayrıca, özel hayatın gizliliği hakkı aynı zamanda çocuk suçluların kayıtlarının tamamen gizli tutulacağı ve davanın soruşturma, karar ve yerleştirme aşamalarında doğrudan yer alanların dışında kalan üçüncü şahıslara kapalı tutulması anlamına gelmektedir. Damgalamayı ve/veya önyargıları önlemek adına, çocuk suçluların kayıtları aynı suçluyu ilgilendiren daha sonraki davalarda yetişkin kovuşturmalarında veya gelecekte verilecek hükümlerin ağırlaştırılmasında kullanılamaz (bakınız Pekin Kuralları, kural 21.1 ve 21.2).

67. Komite, bir suç işleyen çocuğun adının çocuk 18 yaşına geldiğinde veya belli başlı sınırlı, ciddi suçlarda, çocuğun talebi üzerine adının kayıtlardan çıkarılmasının mümkün olduğu yerlerde belli koşullar altında gerekli olması halinde (örn. Son hüküm giymeyi takip eden

iki yıl içinde suç işlememiş olmak gibi) çocuğun adının kayıtlardan otomatik olarak silinmesine olanak veren kuralların getirilmesini taraf devletlere tavsiye eder.

E. Önlemler (Ayrıca bakınız yukarıda Kısım B)

Yargılama Öncesi Alternatifler

68. Resmi bir ceza hukuku usulü başlatma kararı bu usulün mutlaka çocuk için resmi bir mahkeme kararı ile sonuçlanması gerektiği anlamına gelmez. Yukarıda Kısım B’de yapılan gözlemler doğrultusunda, Komite, yetkili otoritelerin (çoğu devlette cumhuriyet savcılıkları) mahkemede mahkûmiyete alternatif olasılıkları sürekli araştırmaları gerektiğini vurgulamak ister. Bir başka deyişle, yukarıda Kısım B’de sözü edilenlere benzer tedbirler sunarak davanın uygun şekilde sonuca bağlanmasını sağlamaya yönelik çabalar devam etmelidir. Bu tedbirlerin savcılık tarafından önerilen doğası ve süresi daha talepkar olabilir; böyle bir durumda da çocuk için yasal ya da diğer uygun yardımın sağlanması gereklidir. Böyle bir tedbirin yerine getirilmesi çocuğa resmi ceza hukuku/çocuk hukuku usulünü askıya almanın bir yolu olarak sunulmalı, tedbirin tatmin edici bir şekilde tamamlanması halinde buna son verileceği anlatılmalıdır.

69. Savcılık düzeyinde bir mahkeme mahkûmiyetine alternatiflerin sunulduğu bu süreçte, çocuğun insan hakları ve yasal güvenceleri tam saygı görmelidir. Bununla ilgili olarak, Komite yukarıda para.13 altında belirtilen ve burada da eşit derecede geçerli olan tavsiyelere atıfta bulunur.

Çocuk Mahkemesi/Hâkimi Tarafından Yapılan Düzenlemeler

70. ÇHS madde 40 ile (bakınız yukarıda Kısım D) tam uygunluk içinde gerçekleştirilecek adil ve hakkaniyetli bir yargılamadan sonra, iddia edilen suçlardan suçlu bulunan çocuğa uygulanacak tedbirler hakkında bir karar verilir. Kanunlar mahkeme/hâkim, ya da diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız bir otorite veya adli organa, ÇHS madde 40(4)de ayrıntılı olmayan bir listede sıralanmış olan ve özgürlükten yoksun bırakma ve kurum bakımına alternatif olabilecek çeşitli

tedbirler temin ederek, özgürlükten mahrumiyetin sadece son çare olarak ve mümkün olan en kısa süre için başvurulmuş bir tedbir olmasını sağlamalıdır (ÇHS mad. 37(b)).

71. Komite, bir suçta verilen tepkinin her zaman sadece suçun ciddiyeti ve koşulları ile değil, aynı zamanda çocuğun yaşı, çocuğun daha az suçlu olması ilkesi, çocuğun içinde bulunduğu şartlar ve ihtiyaçları ile ve toplumun çeşitli ve özellikle uzun vadeli ihtiyaçları ile orantılı olmalıdır. Sadece cezalandırıcı olan bir yaklaşım, ÇHS madde 40(1)de çocuk adaleti için sıralanan öncü ilkelere uygun değildir (bakınız yukarıda para. 4). Komite, yaptırım olarak bedensel cezanın, bu ilkelerin ve her türlü zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele biçimini yasaklayan madde 37'nin bir ihlali olduğunu yineler (ayrıca bakınız Çocuğun bedensel cezalandırma ve diğer zalimce veya aşağılayıcı cezalandırma biçimlerine karşı koruma hakkına dair General Görüş No 8 (2006)). Çocuklar tarafından ciddi suçların işlendiği durumlarda, kamu güvenliği ve yaptırım ihtiyaçlarının göz önüne alınması dahil olmak üzere suçun (ciddiyet derecesi) ve suçlunun şartlarıyla orantılı yerleştirmeler değerlendirilebilir; ancak çocuklar söz konusu olduğunda bu tür değerlendirmelerde gencin esenliğini ve yüksek yararını koruma ve toplumla yeniden bütünleşmesini destekleme ihtiyacı her zaman baskın çıkmaktadır.

72. Komite, cezai bir yerleştirme düzenlemesinin çocuğun yaşıyla bağlantılı olması ve çocuğun yaşı hakkında çatışan veya belirsiz veya yetersiz delil olması durumunda, çocuk şüphelinin kendi lehine yorumlanması hakkına sahip olacağını not etmektedir (ayrıca bakınız para. 19 ve 22).

73. Özgürlükten yoksun bırakma/kurum bakımına alternatifler söz konusu olduğu sürece, bu tür tedbirlerin kullanımı ve uygulanması konusunda çok çeşitli deneyimler bulunmaktadır. Taraf devletler bu deneyimden faydalanmalı, kendi kültür ve geleneklerine uyarladıkları bu alternatifleri geliştirip uygulamalıdır. Zorla çalıştırma veya işkence veya insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye varan tedbirlerin açıkça yasaklanması ve bu tür yasadışı uygulamalardan sorumlu olanların adalet önüne getirilmesi gerektiği açıktır.

74. Bu genel yorumlardan sonra, Komite dikkatleri ÇHS madde 37(a) altında yasaklanan düzenlemelere ve özgürlükten yoksun bırakmaya çekmek ister.

İdam Cezası Yasağı

75. ÇHS madde 37(a), suçun işlendiği tarihte 18 yaşından küçük olan bir kişi tarafından işlenen bir suç için ölüm cezası verilemeyeceği yönündeki uluslararası kabul görmüş standardı (bakınız örn ICCPR madde 6(5)) yeniden teyit etmektedir. Metin açık ve net olsa da, bu kuralın sadece 18 yaşın altındaki kişilerin idamını yasakladığını varsayan taraf devletler vardır. Ancak, bu kural altındaki açık ve belirleyici kriter, suçun işlendiği tarihteki yaştır. Bu, yargılanma ya da karar veya yaptırımın ifa tarihinde yaşı ne olursa olsun, 18 yaşından küçük bir kişi tarafında işlenen bir suç için ölüm cezası verilemeyeceği anlamına gelmektedir.

76. Komite, henüz yapmamış olan az sayıdaki taraf devlete, 18 yaşından küçükler tarafından işlenen tüm suçlar için ölüm cezasını kaldırmalarını ve çocuklar için ölüm cezasını kaldıran gerekli mevzuat tedbirleri tamamen uygulamaya konana kadar bu kişiler için bekleyen tüm ölüm cezalarını askıya almalarını tavsiye etmektedir. Hükmedilen ölüm cezası, ÇHS ile tam uygunluk içinde olan bir yaptırımla değiştirilmelidir.

Saliverilme İmkânı Olmayan Ömür Boyu Hapis Yasağı

77. Bir suçu işlediği zamanda 18 yaşından küçük olan hiçbir çocuk, saliverilme veya şartlı tahliye olasılığı olmadan ömür boyu hapis cezasına çarptırılmamalıdır. Çocuklara verilen tüm cezalar için, saliverilme olasılığı gerçekçi olmalı ve düzenli aralıklarla değerlendirilmelidir. Bununla ilgili olarak, Komite, bakım, koruma veya tedavi amaçlarıyla kurumlara yerleştirilen tüm çocuklara belli aralıklarla gözden geçirme hakkı sağlayan ÇHS madde 25'e atıfta bulunmaktadır. Komite, çocuklara saliverilme veya şartlı tahliye olasılığı ile ömür boyu hapis cezası uygulayan taraf devletlere, bu yaptırımın ÇHS madde 40(1)de koruma altına alınan çocuk adaleti amaçlarıyla tam uygunluk içinde olması ve bu amaçların

gerçekleştirilmesine çabalaması gerektiğini hatırlatır. Bu, diğerlerinin yanında, söz konusu hapis cezasına çarptırılan çocuğun, saliverilmesini, yeniden toplumla bütünleşmesini ve toplumda yapıcı bir rol üstlenmesini amaçlayan eğitim, tedavi ve bakımı alması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda, olası saliverilmesine ilişkin kararın verilebilmesi için çocuğun gelişiminin ve kaydettiği ilerlemenin düzenli aralıklarla gözden geçirilmesini de gerektirir. Bir çocuğa verilen ömür boyu hapis cezasının, saliverilme olasılığı olsa bile çocuk adaletinin amaçlarına ulaşılmasını imkânsız kılmasa da çok zor hale getireceğini düşünerek, Komite 18 yaşın altındaki kişilerce işlenen suçlar için tüm ömür boyu hapis biçimlerinin kaldırılmasını taraf devletlere şiddetle tavsiye etmektedir.

F. Mahkeme Öncesi Gözaltı Ve Mahkeme Sonrası Tutukluluk Dâhil, Özgürlükten Yoksun Bırakma

78. ÇHS madde 37, özgürlükten yoksun bırakmanın kullanımı, özgürlüğünden yoksun bırakılmış her çocuğun sahip olduğu usule ilişkin haklar ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmış çocuklara yönelik koşullar ve bu çocukların muamelesi ile ilgili hükümlere dair öncü ilkeler içermektedir.

Temel İlkeler

79. Özgürlükten yoksun bırakmanın kullanımına yönelik öncü ilkeler şunlardır: (a) bir çocuğun tutuklanma, gözaltı veya hapsi, kanunlara uygun olacak ve sadece son çare olarak ve mümkün olan uygun en kısa süre için uygulanacaktır ve (b) hiçbir çocuk yasadışı veya keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır.

80. Komite, birçok ülkede çocukların mahkeme öncesi gözaltında aylarca hatta yıllarca kaldığını, bunun da ÇHS madde 37 (b)'nin ağır bir ihlalini teşkil ettiğini kaygıyla not etmektedir. Taraf devletlerin özgürlükten yoksun bırakmanın sadece son çare olarak başvurulacak bir tedbir olarak kullanılmasına ilişkin olarak ÇHS madde 37(b) altında yer alan yükümlülüklerini yerine getirmeleri için etkili bir alternatifler paketinin mevcut olması (bakınız yukarıda Kısım B) gerekmektedir. Bu alternatiflerin kullanım usulleri, hakkında yaptırım uygulanan çocuk

“ağını genişletmektense” mahkeme öncesi gözaltı tedbirinin kullanımını azaltmak için dikkatle yapılandırılmalıdır. Ek olarak, taraf devletler mahkeme öncesi gözaltı tedbirinin kullanımını azaltmak için yeterli yasal ve diğer tedbirleri almalıdır. Mahkeme öncesi gözaltının bir ceza olarak kullanılması, masumiyet karinesini ihlal eder. Kanun, özellikle çocuğun mahkeme süreçlerinde hazır bulunmasını güvence altına almak için ve çocuk kendine veya başkalarına tehlike teşkil ediyorsa, bir çocuğu mahkeme öncesi gözaltına yerleştirmek veya gözaltında tutmak için gerekli olan koşulları açıkça belirtmelidir. Mahkeme öncesi gözaltının süresi kanunla sınırlandırılmalı ve belli aralıklarla gözden geçirmeye tabi olmalıdır.

81. Komite, taraf devletlere, belli koşullar altında gerekli olması halinde bir çocuğun mahkeme öncesi gözaltından mümkün olan en kısa sürede çıkarılmasını sağlamalarını tavsiye etmektedir. Süresi de dâhil olmak üzere mahkeme öncesi gözaltıyla ilgili kararlar yetkili, bağımsız ve yansız bir otorite veya adli organ tarafından verilmeli ve çocuğa yasal veya diğer uygun yardım sağlanmalıdır.

Usule Dair Haklar

(Madde. 37(d))

82. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış her çocuk, derhal yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

83. Tutuklanan ve özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, bu özgürlüğünden yoksun bırakmanın yasalara uygunluğunun (devamının) incelenmesi için 24 saat içinde yetkili bir makam önüne getirilmelidir. Komite ayrıca taraf devletlere bir mahkeme öncesi gözaltının yasallığının tercihen iki haftada bir olmak üzere düzenli aralıklarla gözden geçirilmesini kesin yasal hükümlerle sağlamalarını tavsiye etmektedir. Çocuğun, örneğin alternatif tedbirleri uygulayarak, şartlı salıverilmesi mümkün değilse, çocuk hakkında iddia edilen suçlarla resmen isnat edilmeli ve mahkeme öncesi gözaltının

yürürlüğe girdiği tarihten en geç otuz gün sonra mahkeme veya başka bir yetkili, bağımsız ve tarafsız makam veya adli organ önüne getirilmelidir. Komite, mahkeme duruşmalarını (çoğu zaman birden fazla kez) erteleme uygulamasının bilincinde olarak, taraf devletleri mahkemenin/çocuk hâkiminin veya diğer yetkili organın isnat edilen suçla ilgili kararını isnadın mahkemeye sunulmasının ardından en geç 6 ay içinde vermesini sağlamak için gerekli olan yasal hükümleri ihdas etmeye çağırılmaktadır.

84. Özgürlükten yoksun bırakmanın yasaya aykırılığını iddia etme hakkı sadece temyiz hakkını değil, mahkemeye veya özgürlükten yoksun bırakmanın idari bir karar olduğu (örn polis, savcılık veya diğer yetkili makamlar) hallerde diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam veya adli organa erişim hakkını da içerir. İvedi karar alınmasını isteme hakkı, kararın mümkün olan en kısa zamanda, örn yasa dışılık iddiasının yapılmasını müteakip en geç iki hafta içinde verilmesi gerektiği anlamına gelir.

Muamele ve Koşullar

(Madde. 37(c))

85. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk yetişkinlerden ayrı tutulmalıdır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuk yetişkinlere yönelik bir cezaevine veya başka bir yetişkin tesisine yerleştirilmemelidir. Çocukların yetişkinlerin kaldığı cezaevlerine veya hapisanelere yerleştirilmesinin söz konusu çocukların temel güvenliklerini, esenliklerini ve gelecekte suçtan uzak kalmalarını ve yeniden topluma bütünleşmelerini tehlikeye düşürdüğü yönünde çok sayıda kanıt vardır. ÇHS madde 37(c)de belirtilen şekliyle çocukların yetişkinlerden ayrılmasında izin verilen bir istisna olan “kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe” ifadesi dar bir kapsamda yorumlanmalıdır; çocuğun yüksek yararı taraf devletlerin rahatı için anlamına gelmemektedir. Taraf devletler, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar için, özel, çocuk-odaklı personel, politika ve uygulamaları içeren ayrı tesisler kurmalıdır.

86. Bu kural, çocuklara yönelik bir tesise yerleştirilen bir çocuğun 18 yaşına gelir gelmez hemen yetişkinlere yönelik bir tesise nakledilmesi

gerektiği anlamına gelmez. Bu kişinin çocuklara y6nelik tesiste kalmaya devam etmesi, bunun kişinin y6ksek yararına olması durumunda ve tesiste kalan daha k6k yaştaki çocukların y6ksek yararlarına ters d6şmedike m6mk6n olmalıdır.

87. 6zg6rl6đ6nden yoksun bırakılan her ocuk, yazışmalar ve ziyaretler yoluyla ailesi ile olan irtibatı koruma hakkına sahiptir. Ziyaretleri kolaylaştırmak için, ocuk ailesinin ikamet ettiği yere m6mk6n olan en yakın tesise yerleştirilmelidir. Bu irtibatı sınırlayabilecek istisnai koşullar yasada tanımlanmalı, yetkili makamların tasarrufuna bırakılmamalıdır.

88. Komite, taraf devletlerin dikkatini 14 Aralık 1990 tarihinde Genel Kurulda kabul edilen (karar no.45/113) 6zg6rl6klerinden Yoksun Bırakılmış ocukların Korunmasına İlişkin BM Kurallarına eker. Komite, taraf devletleri bu Kuralları tam olarak uygulamaya çağırır [aynı zamanda, ilgili olduğu 6l6de, Mahk6mların Muamelesine y6nelik Standard Asgari Kuralları da g6z 6n6ne alır; bakınız Pekin Kuralları 9 no'lu kural]. Bu bağlamda, Komite taraf devletlere bu Kuralları ulusal yasa ve y6netmeliklerine d6hil etmelerini ve ocuk adalet sisteminin uygulanmasında yer alan t6m profesyoneller, STK'lar ve g6n6ll6ler için bu kuralları ulusal veya b6lgesel dilde emre amade kılmalarını tavsiye eder.

89. Komite, t6m 6zg6rl6kten yoksun bırakma hallerinde, diğerlerinin yanında aşağıdaki ilke ve kuralların g6zetilmesi gerektiğini vurgulamak ister:

- Çocuklara, yatılı yerleştirmenin rehabilitasyon amaçlarına uygun olan bir fiziksel ortam ve kalacak yer sağlanmalı, çocuğun mahremiyet, duyuşal uyarın, akranlarla ilişki kurma fırsatları ve spor, beden eğitimi, sanat etkinlikleri ve boş zamanları değerlendirmeye y6nelik diğer aktivitelere katılma ihtiyaçlarına gereken 6nem verilmelidir;
- Zorunlu eğitim yaşında olan her ocuk, ihtiyaç ve yetilerine uygun olan ve kendisini topluma geri d6nmeye hazırlamak için tasarlanmış bir eğitim alma hakkına sahiptir; ek olarak, her ocuk, uygun olan yerlerde, kendisini gelecekteki istihdam olanaklarına hazırlama ihtimali y6ksek olan mesleki eğitimi almalıdır;

- Her çocuk, gözetim/ıslah tesisine kabul edilir edilmez bir hekim tarafından muayene olma hakkına sahiptir ve tesiste kaldığı süre boyunca yeterli tıbbi bakım hizmetlerini alacaktır; bu hizmetler, mümkün olan yerlerde sağlık tesislerince ve toplum hizmet birimlerince sağlanmalıdır;
- Tesis personeli, çocuğun ailesiyle, arkadaşlarıyla ve diğer kişilerle ya da dışarıdaki saygın kurumların temsilcileriyle iletişim kurması ve evini ve ailesini ziyaret etme olanağı dahil olmak üzere çocuğun geniş toplumla sık sık irtibata geçmesini desteklemeli ve kolaylaştırmalıdır;
- Kısıtlama veya güç, ancak ve ancak çocuğun kendisine veya başkalarına hasar verme yönünde yakın tehdit oluşturduğu durumlarda ve sadece tüm diğer kontrol yolları tüketildikten sonra kullanılabilir. Fiziksel, mekanik ve tıbbi kısıtlayıcılar dahil olmak üzere kısıtlayıcı ve güç kullanımı, tıp ve/veya psikoloji alanında uzman bir profesyonelin yakın ve doğrudan denetimi altında olmalıdır ve asla bir cezalandırma yolu olarak kullanılmamalıdır. Tesis personeli, uygulanabilir standartlar konusunda eğitim almalı ve kural ve standartlara aykırı olacak şekilde kısıtlayıcı veya güç kullanan personel uygun şekilde cezalandırılmalıdır;
- Disiplin tedbirleri çocuğun doğuştan sahip olduğu saygınlığın korunmasıyla ve kurum bakımının temel amaçlarıyla tutarlı olmalıdır; bedensel ceza, karanlık hücreye kapatma, tecrit veya tek başına oda hapsi ya da çocuğun bedensel veya zihinsel sağlığını veya esenliğini bozabilecek diğer cezalar dâhil olmak üzere, ÇHS madde 37'yi ihlal eden disiplin tedbirleri kesin olarak yasaklanmalıdır;
- Her çocuk, esasa ilişkin hiçbir sansür olmaksızın merkezi idareye, adli makama veya diğer uygun bağımsız makama talepte veya şikâyetinde bulunma ve verilen yanıtla ilgili olarak gecikmeksizin bilgilendirilme hakkına sahip olmalıdır; çocuklar bu mekanizmalar hakkında bilgi sahibi olmalı ve bu mekanizmalara kolay erişebilmelidir.
- Bağımsız ve yetkin müfettişlere, düzenli aralıklarla teftişler yapma ve kendi inisiyatifleriyle habersiz teftişler gerçekleştirme yetkisi verilmelidir; bu müfettişler tesisteki çocuklarla, gizliliğin sağlandığı bir ortamda konuşma ve görüşmeye özel önem vermelidir.

V. Çocuk Adaleti Yönetimi

---

90. Önceki paragraflarda ayrıntılı olarak ele alınan ilke ve hakların tam olarak uygulanmasını sağlamak için, çocuk adaletinin idaresini sağlayacak etkili bir örgütlenmenin ve kapsamlı bir çocuk adalet sisteminin oluşturulması gereklidir. ÇHS madde 40(3)de belirtildiği gibi, taraf devletler, ceza yasasıyla ihtilaf içindeki çocuklar için özellikle kabili tatbik olan yasaların, usullerin, otoritelerin ve kurumların oluşturulmasını desteklemeye çabalamalıdır.

91. Bu yasa ve usullerin temel hükümlerinin neler olması gerektiği yukarıdaki bu Genel Yorum'da sunulmuştur. Ek ve diğer hükümler taraf devletlerin tasarrufuna bırakılmıştır. Bu ayrıca söz konusu yasa ve usullerin biçimleri için de geçerlidir. Bunlara (genel) ceza veya usul kanununun özel bölümleri altında yer verilebileceği gibi, çocuk adaletine yönelik ayrı bir yasa bünyesinde bir araya getirilmeleri de mümkündür.

92. Kapsamlı bir çocuk adalet sistemi ayrıca polis, yargı, mahkeme sistemi ve savcılık bünyesinde uzmanlaşmış birimlerin ve çocuğa yasal ve başka uygun yardım sağlayan uzmanlaşmış savunma vekilleri veya diğer temsilcilerin oluşturulmasını gerektirir.

93. Komite, taraf devletlere çocuk mahkemelerini ya ayrı birimler olarak ya da mevcut bölge/vilayet mahkemelerinin bir parçası olarak kurmalarını tavsiye etmektedir. Bunun pratik nedenlerden dolayı hemen fizibil olmadığı yerlerde, taraf devletler çocuk adaleti davalarına bakmak üzere uzmanlaşmış hâkimlerin veya sulh yargıçlarının görevlendirilmesini sağlamalıdır.

94. Buna ek olarak, denetimli serbestlik, danışmanlık veya gözetim gibi uzmanlaşmış hizmetlerin, gündüz tedavi merkezleri ve gerekli yerlerde, çocuk suçluların yatılı bakım ve tedavisine yönelik tesisler dâhil uzmanlaşmış tesislerle birlikte kurulması gerekmektedir. Bu çocuk adalet sistemi içinde, tüm bu uzmanlaşmış birimlerin, hizmetlerin ve tesislerin faaliyetlerinin etkili koordinasyonu süreklilik arz eden bir şekilde desteklenmelidir.

95. Taraf devletlerin raporlarının çoğuna bakıldığında, sivil toplum kuruluşlarının sadece çocuk suçluluğunun önlenmesinde değil, çocuk adaletinin uygulanmasında da önemli bir rol oynayabileceği açıktır. Komite, bu nedenle, taraf devletlere, kapsamlı çocuk adaleti politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında bu kuruluşların aktif katılımını sağlamaya çabalamalarını ve bu katılım için gerekli kaynakları bu kuruluşlara sağlamalarını tavsiye eder.

VI. Farkındalık Artırma ve Eğitim

96. Suç işleyen çocuklar çoğu zaman medyada negatif bir şekilde lanse edilirler ve bu da bu çocukların ve çoğu kez genel anlamda çocukların ayrımcı ve olumsuz stereotiplerinin çizilmesine katkıda bulunur. Çocuk suçluların bu olumsuz takdimi ve kriminalizasyonu çoğu zaman çocuk suçluluğunun nedenlerinin yanlış temsiline ve/veya yanlış anlaşılmasına dayanır ve daha sert bir yaklaşımın gerekli görülmesiyle sonuçlanır (örn., sıfır tolerans, üçüncü suçta hapis, zorunlu cezalar, yetişkin mahkemesinde yargılanma, ve cezalandırma amacı güden diğer karşılıklar). Çocuk suçluluğunun kökünde yatan nedenlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak pozitif bir ortamın ve bu sosyal sorun için hakları temel alan bir yaklaşımın yaratılması için, taraf devletler, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen çocuklar için yapılacak işlemlerde ÇHS ruhuna ve metnine uygunluğu koruma ihtiyacı ve yükümlülüğü konusunda farkındalığı arttırmak için eğitsel ve/veya diğer kampanyaları gerçekleştirmeli ve desteklemeli ve/veya teşvik etmelidir. Bu kapsamda, Taraf Devletler milletvekillerinin, STK'ların ve medyanın aktif ve pozitif katılımını sağlamaya çabalamalı ve bunların ceza yasasıyla ihtilafa girmiş/giren çocuklara yönelik 'haklar-temelli' bir yaklaşımın daha iyi anlaşılmasını sağlama konusundaki çabalarını desteklemelidirler. Çocukların, özellikle de çocuk adalet sistemiyle deneyimleri olmuş çocukların bu farkındalık artırma ve bilinçlendirme çabalarına katılımı büyük önem taşır.

97. Çocuk adalet sisteminin kaliteli idaresi için, kolluk ve yargı mensupları dâhil olmak üzere tüm ilgili profesyonellerin, genelde

ÇHS hükümlerinin içerik ve anlamı, özelde ise kendi günlük işleriyle doğrudan ilişkili olan hükümlerin anlam ve içeriği konusunda uygun eğitimi almaları elzemdir. Eğitimler sistematik ve süreklilik arz eden bir şekilde organize edilmeli, ilgili ulusal ve uluslararası yasal hükümler hakkında bilgilerle sınırlı olmamalıdır. Bu eğitimler, diğerlerinin yanında, çocuk suçluluğunun soysal ve diğer nedenleri, çocuk gelişiminin psikolojik ve diğer yönleri [kız çocuklarına ve etnik azınlık veya yerli halk gruplarına mensup çocuklara özel önem atfederek], gençlerin dünyasındaki kültür ve trendler, grup etkinliklerinin dinamikleri ve özellikle adli kovuşturmayla başvurmadan uygulanabilecek tedbirler olmak üzere ceza yasasıyla ihtilafa düşmüş çocuklar için uygulanabilecek tedbirleri içermelidir (bakınız yukarıda Bölüm IV Kısım B).

VII. Veri Toplama, Değerlendirme ve Araştırma

---

98. Komite, diğerlerinin yanında, çocuklarca işlenen suçların miktarı ve doğası hakkında, duruşma öncesi gözaltı uygulamasının kullanım sıklığı ve ortalama süresi hakkında, hakkında adli kovuşturmayla başvurulmasını gerektirmeyen tedbirler (yönlendirme) uygulanan çocukların sayısı, hüküm giyen çocukların sayısı ve bunlar hakkında kararlaştırılan müeyyidelerin doğası hakkında temel ve ayrıştırılmış verilerin bile olmamasından derin kaygı duymaktadır. Komite taraf devletleri çocuk adaletinin idaresinin uygulaması hakkındaki bilgilerle ilişkili olan ve ÇHS ilke ve hükümleriyle tam uygunluk içinde çocuk suçluluğunun önlenmesini ve buna karşı etkili yanıtların verilmesini amaçlayan politika ve programların geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi için gerekli olan ayrıştırılmış verileri sistematik olarak toplamaya çağırmaktadır.

99. Komite taraf devletlere çocuk adaleti uygulamaları hakkında ayrımcılık, toplumla yeniden bütünleşme ve mükerrer suç işleme ile ilgili tedbirler dâhil olmak üzere özellikle alınan tedbirlerin etkinliği hakkında, tercihen bağımsız akademik kurumlarca gerçekleştirilecek düzenli değerlendirmeler yapmalarını tavsiye etmektedir. Örneğin

çocuk adaleti uygulamasında ayrımcılığa varabilecek eşitsizlikler hakkında ve etkili yönlendirme programları ya da yeni ortaya çıkan çocuk suçluluğu faaliyetleri gibi çocuk suçluluğu alanındaki gelişmeler hakkında yapılacak araştırmalar, kritik başarı ve kaygı noktalarını ortaya koyacaktır. Çocukların, özellikle de çocuk adalet sistemiyle (belli kısımlarıyla) ilişkiye girmiş çocukların bu değerlendirme ve araştırmalarda yer alması önemlidir. Bu çocukların özel hayatlarının mahremiyeti ve yaptıkları işbirliğinin gizliliği tam saygı görmeli ve korunmalıdır. Bununla ilgili olarak, Komite taraf devletleri çocukların araştırmalara katılmasıyla ilgili mevcut uluslararası rehber ilkelere başvurmaya yönlendirir.

Dağıtım
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/GY/11
12 Şubat 2009

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Ellinci oturum
Genevre, 12-30 Ocak 2009

GENEL YORUM No. 11 (2009)

Yerli Çocuklar ve Sözleşme Kapsamında Hakları

Giriş

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin önsözünde, taraf devletler "çocuğun korunması ve uyumlu gelişebilmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarlar". Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'deki tüm haklar, yerli olsun ya da olmasın tüm çocuklar için uygulanmasına karşın Sözleşme, birçok maddesinde yerli çocuklarla ilgili özel atıflar içeren ilk temel insan hakları sözleşmesidir.

2. Sözleşmenin 30. maddesi "Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağını" belirtmektedir.

3. Ayrıca Sözleşmenin 29. maddesi "Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla,

özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması" gerektiğini öngörmektedir.

4. Sözleşmenin 17. maddesi de taraf devletlerin "Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahalیه mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik edeceğinden; özellikle bahsetmektedir.

5. Sözleşmede yerli çocuklarla ilgili özel atıflar yapılması, haklarından tam olarak yararlanmaları amacıyla özel önlemler alınmasına ihtiyaç duyulduğunun kabul edildiğini göstermektedir. Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşmeye taraf devletlerin periyodik raporlarının gözden geçirilmesinde, yerli çocukların durumlarını sürekli olarak göz önünde bulundurmuştur. Komite, yerli çocukların, haklarını kullanmaları sırasında önemli sorunlarla karşılaştıklarını gözlemiş ve sonuç gözlemlerinde bu konuyla ilgili belli öneriler yayınlamıştır. Yerli çocuklar, Sözleşmenin 2. maddesine aykırı olarak, tıbbi bakım hizmetlerine ve eğitime erişim de dâhil olmak üzere bu genel yorumu kabul etme gereksinimine neden olan birçok alanda ciddi ayrımcılıklara maruz kalmaya devam etmektedirler.

6. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye ek olarak çeşitli insan hakları sözleşmeleri, yerli çocukların durumlarını ele almada ve hak ihaline uğramamalarını sağlama konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bu sözleşmeler şunlardır: Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 1965; Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1966; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1966.

7. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Bağımsız Ülkelerdeki Yerliler ve Kabile Halkları ile ilgili 1989 tarihli 169 sayılı sözleşmesi, yerlilerin haklarını genişleten ve özellikle yerli çocukların eğitim alanındaki haklarını vurgulayan hükümler içermektedir.

8. 2001 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu yerli halkların temel özgürlükleri ve insan hakları durumlarını araştırması amacıyla bir Özel Raportör atadı ve ardından 2007 yılında İnsan Hakları Konseyi tarafından onaylandı. Konsey, Özel Raportörden yerli çocukların durumuna özel bir önem vermesini istemiş, bunun sonucunda Özel

Raportörün yıllık ve ülke ziyaret raporlarında yerli çocukların haklarına dair birçok tavsiye yer almıştır.

9. 2003 yılında Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Daimi Forumu ikinci oturumunu yerli halkların çocukları ve gençleri konusuna ayırmıştır. Aynı yıl Çocuk Hakları Komitesi, yıllık Genel Tartışma Gününü yerli çocukların hakları olarak belirlemiş ve öncelikle taraf devletlere daha sonra BM kuruluşları, insan hakları mekanizmaları, sivil toplum, Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankalarına yöneltilmiş yerli haklara tabi çocuklarla ilgili bir takım tavsiyelerde bulunmuştur.

10. 2007 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bir takım alanlarda yerli çocukların haklarına belli atıflar yapan, yerli halkların haklarıyla ilgili önemli bir rehber bilgiler sunan Yerli Halkların Hakları Bildirisini kabul etti.

Amaçlar ve Yapı

---

11. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme tarafından öngörüldüğü üzere yerli çocukların hakları ile ilgili bu genel yorum, yukarıda ana hatları belirtilen girişimlerden ve hukuki gelişmelerden yararlanmaktadır.

12. İşbu genel yorumun öncelikli amacı Sözleşme kapsamında devletlerin yerli çocuklarla ilgili yükümlülüklerini nasıl gerçekleştireceklerine dair rehber sağlamaktır. Komite, bu genel yorumu, Sözleşmenin yerli çocuklarla ilgili hükümlerini değerlendirme konusundaki deneyimlerine dayandırarak hazırlamıştır. Ayrıca genel yorum, 2003 yılında yerli çocuklara dair Genel Tartışma Gününü takip eden önerileri temel almaktadır ve yerli çocukların kendileri de dâhil olmak üzere ilgili paydaşlara danışma sürecini de yansıtmaktadır.

13. Genel yorum, yerli çocukları, haklarından tam olarak yararlanabilmelerini engelleyen belli zorlukları ortaya çıkarmayı ve yerli çocukların haklarının etkin bir şekilde sağlanmasını garanti altına almak amacıyla devletlerin yerine getirmesi gereken özel önlemlere vurgu yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, genel yorum yerli çocukların haklarının pratikte uygulanması bakımından iyi

uygulamaları teşvik etmeye ve olumlu yaklaşımları vurgulamaya gayret etmektedir.

14. Sözleşmenin 30. maddesi ve kültür, inanç ve ana dilden yararlanma hakkı bu genel yorumun ana unsurlarıdır; bununla birlikte amaç, bunların yerli çocuklarla ilgili olarak uygulanmasında özel bir önem gerektiren çeşitli hükümleri ortaya çıkarmaktır. Özellikle Komite tarafından tanımlandığı üzere Sözleşmenin genel ilkeleri ile yani, ayrımcılık yasağı, çocuğun yüksek yararı, yaşam hakkı, hayatta kalma, gelişme ve görüşlerini duyurma hakkı ile ilgili hükümler arasındaki karşılıklı ilişkiye özel bir önem verilmektedir

15. Komite, Sözleşmede hem azınlık halkların çocuklarına hem de yerli halkların çocuklarına atıflar yapıldığını belirtmektedir. Bu genel yorumdaki bazı atıflar hem azınlık grupların çocukları hem de yerli hakların çocukları ile ilgili olabilir ve Komite gelecekte özel olarak azınlık grupların çocuklarının haklarına dair bir genel yorum hazırlamaya karar verebilir.

30. Madde ve Devletlerin Genel Yükümlülükleri

---

16. Komite, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 30. maddesi ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesi arasındaki yakın ilişkiyi hatırlatmaktadır. Her iki madde de özellikle, grubunun diğer üyeleriyle birlikte topluluk içinde, kendi kültüründen yararlanması, inancını yaşaması ve açıklaması ya da kendi ana dilini kullanması hakkını öngörmektedir. Sağlanan haklar hem bireysel hem de kolektif olarak tasarlanmıştır ve yerli kültürlerdeki kolektif gelenek ve değerlerin önemli bir kabulüdür. Komite, yerli halklar arasında kültürel hakların kullanılması hakkının, geleneksel olarak yaşadıkları toprakları ve bu topraklardaki kaynakları kullanma ile yakın şekilde bağlantılı olabileceğini belirtmektedir.¹

---

¹ İnsan Hakları Komitesi, 27. madde üzerine Genel Yorum No. 23, CCPR/C/Rev.1 Add.5, 1994, parag. 3.2, 7 Yerli Çocukların Hakları üzerine Çocuk Hakları Komitesi Genel Tartışma Günü Önerileri, 2003 parag. 4

17. 30. madde olumsuz ifadeler kullanmasına rağmen yine bir “hakkin” varlığını kabul etmektedir ve “yok sayılmamasını” istemektedir. Bu nedenle bir taraf devlet, hakkın ihlaline veya yok sayılmasına karşı hakkın varlığının ve kullanılmasının korunması konusunda garanti sağlama yükümlülüğü altındadır. Komite, sadece, yasal, adli ya da idari otoriteleri aracılığıyla olsun olmasın, taraf devletin kendisinin eylemlerine karşı değil, ayrıca taraf devlet içindeki diğer kişilerin eylemlerine karşı da olumlu koruma önlemlerinin alınması gerektiği konusunda İnsan Hakları Komitesi ile aynı fikirde olduğunu beyan etmiştir.²

18. Bu hususta, Komite ayrıca taraf devletleri farklı yerel kültürlerin, tarihi, dilleri ve devletin kültürel kimliğinin bir zenginliği olarak yaşam tarzlarını kabul etmeye ve saygı göstermeye ve bunların korunmasını desteklemeye³ çağrısında bulunan Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesini desteklemektedir.

19. Yerli halkların varlığı, kendi varoluşlarını belirlemede temel ölçüt olarak kendini-tanımlama yoluyla kurulmaktadır.⁴ Taraf devletlerden, yerli halkların haklarını kullanmaları için onları resmi olarak tanımaları konusunda bir talepte bulunulmamaktadır.

20. Çocuk Hakları Komitesi, taraf devletlerin komiteye sundukları raporlara dayanarak birçok taraf devletin, Sözleşmedeki kapsamında yerli halkların çocuklarının haklarına ve onların gelişmelerini desteklemeye konusundaki yükümlülüğüne yeterince önem vermediklerini gözlemlemiştir. Komite, yerli çocukların korunması için, Sözleşmenin 12. maddesinde öngörüldüğü gibi, ilgili toplulukların⁵ ve çocukların danışma sürecine katılımları sağlanarak yasalar ve

---

2 İnsan Hakları Komitesi, 27. madde üzerine Genel Yorum No. 23, CCPR/C/Rev.1/Add.5, 1994, parag. 6.1

3 Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Yerli Halklar üzerine Genel Öneriler No. 23, 1997, A/52/18 Ek 5 içinde

4 Bağımsız ülkelerdeki yerli halklar ve kabile olarak yaşayan halklarla ilgili ILO Sözleşmesi, no. 169, Madde 1(2)

5 ILO Sözleşme No 169, Madde 2, 6, 27.

politikalar yoluyla özel önlemler alınması gerektiğini savunmaktadır. Komite, danışma sürecinin etkin bir şekilde taraf devletlerin yetkili otoriteleri ya da diğer kurumları tarafından kültürel olarak uygun olan, tüm taraflara bilginin elde edilebilir olmasını garanti eden ve karşılıklı iletişim ve diyalogu sağlayan bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği fikrindedir.

21. Komite, taraf devletleri Sözleşmenin hayata geçirilmesinde 30. maddeye yeterli önemi vermeye davet eder. Taraf devletler, yerli çocukların 30. maddede sunulan haklarından yararlanmalarını garanti altına almak amacıyla alınan özel önlemlere dair ayrıntılı bilgilere periyodik raporlarında yer vermelidirler.

22. Komite, Sözleşmenin 30. maddesinde belirtilen kültürel uygulamaların, Sözleşmenin diğer hükümleriyle uyumlu olarak yerine getirilmesi gerektiğinin ve çocukların onuruna, sağlığına ve gelişimlerine olumsuz etki ediyorsa bu uygulamaların hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğinin altını çizmektedir.⁶ Çocuk evlilikleri ve kadın sünneti gibi zararlı uygulamalar varsa taraf devlet, bunların tümünden ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla yerli topluluklarla birlikte çalışmalıdır. Komite, taraf devletlere farkındalığı artırma kampanyaları, eğitim programları ve tutumları değiştirmeyi amaçlayan yasalar geliştirme ve uygulama, zararlı uygulamalara katkıda bulunan toplumsal cinsiyet rollerini ve basmakalıp düşünceleri ele alma konusunda çağrı yapmaktadır.⁷

Genel ilkeler

(Sözleşmenin 2, 3, 6 ve 12. maddeleri)

Ayrımcılık Yasağı

23. 2. madde taraf devletlerin, hiçbir ayırım gözetmeden her çocuğun haklarını yetki alanı içerisinde garanti altına alma yükümlülüğü

---

⁶ UNICEF Innocenti Digest No. 11 Yerli Çocukların Haklarının Sağlanması, 2004, s. 7

⁷ ÇHK, Ergen Sağlığına dair 4 sayılı Genel Yorum, 2003, parag. 24

getirmektedir. Ayrımcılık yasağı, Komite tarafından Sözleşmede kabul edilmiş tüm hakların hayata geçirilmesi için temel önemi olan genel bir ilke olarak tanımlanmıştır. Yerli çocukların, devredilemez, ayrımcılığa tabi tutulamaz hakları bulunmaktadır. Çocukları ayrımcılıktan etkin bir şekilde korumak amacıyla ayrımcılık yasağı ilkesinin tüm ulusal hukukta egemen kılınmasını, adli ve idari makamlar aracılığıyla doğrudan uygulanmasını, uygun bir şekilde izlenmesini ve yaptırım uygulanmasını sağlamak taraf devletin bir yükümlülüğüdür. Etkin çareler zamanında ve erişilebilir olmalıdır. Komite, taraf devletin yükümlülüklerinin sadece kamu alanında değil özel sektör alanında da bulunduğu altını çizmektedir.

24. Hakları yaşama geçirmek için alınan genel önlemlere dair Komitenin 5 sayılı genel yorumunda belirtildiği gibi, ayırım gözetmeme yükümlülüğü devletlerden, haklarının kabul edilmesi ve gerçekleştirilmesi için özel önlemler alınması gereken çocukları ve çocuk gruplarını etkin bir şekilde tanımlamasını gerektirir. Örneğin, Komite özellikle ayrımcılığı ya da potansiyel ayrımcılığı tanımlayabilmek amacıyla toplanan verinin ayrıştırılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ayrımcılığı ele almak, tutumları değiştirmek amacıyla eğitimle ilgili önlemler almak kadar yasal, idari ve kaynak dağılımıyla ilgili değişiklikleri de gerektirebilir.⁸

25. Komite, Taraf Devletlerin raporlarının geniş bir şekilde gözden geçirilmesi sayesinde, yerli çocukların, Sözleşmedeki haklardan diğer çocuklarla eşit düzeyde yararlanmalarını sağlamak ve ayrımcılığa neden olan şartları ortadan kaldırmak amacıyla pozitif önlemlerin alınması gereken çocuklar arasında olduklarını belirtmektedir. Özellikle yerli çocukların kültürlerine uygun sağlık, beslenme, eğitim, dinlenme ve spor, sosyal hizmetler, barınma, sağlık koruma hizmetleri ve çocuk adalet sistemi alanlarına erişimlerini sağlamak amacıyla Taraf Devletleri, özel önlemler uygulamayı göz önünde bulundurmaya çağırılmaktadır.⁹

---

8 ÇHK, Genel Uygulama Önlemlerine dair 5 sayılı Genel Yorum, 2003, parag. 12.

9 Yerli Çocukların Haklarına dair ÇHK Genel Tartışma Günü önerileri, 2003, parag. 9.

26. Taraf devletlerin alması istenen pozitif önlemler arasında, yerli çocukların ayrımcılığa uğradıkları ve uğramaları olası alanları tanımlamak amacıyla göstergeler geliştirilmesi ve toplanan verinin ayrıştırılması bulunmaktadır. Yerli çocukların haklarından yararlanmalarının önündeki engellerin ve boşlukların tanımlanması, uygun pozitif önlemlerin yasalar, kaynak dağılımı, politikalar ve programlar aracılığıyla uygulanması amacıyla esastır.¹⁰

27. Taraf devletler, yerli çocuklara uygulanan ayrımcılığa karşı eğitimle ilgili önlemleri almalıdır ve halkı bilgilendirmelidir. Sözleşmenin 17, 29.1(d) ve 30. maddeleriyle ilişkili olarak 2. maddesindeki yükümlülük, devletlerden yerli çocukların hakları ve ırkçılık da dahil olmak üzere ayrımcılığa sebep olan tutum ve davranışlar ile ilgili kamuya yönelik kampanyaların, hem profesyoneller hem öğrenciler için materyallerin yayılmasını ve eğitim müfredatının geliştirilmesini istemektedir. Ayrıca taraf devletler, yerli ve yerli olmayan çocuklar için farklı kültürleri, inançları ve dilleri anlayabilmeleri ve onlara saygı göstermeleri amacıyla anlamlı fırsatlar sağlamalıdır.

28. Taraf devletler Komiteye sundukları periyodik raporlarında, 2001 yılındaki Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve İlgili Hoşgörüsüzlüğe karşı Dünya Konferansında kabul edilen Bildiri ve Eylem Planı ile bağlantılı olarak yerli çocukların karşılaştıkları ayrımcılığı ele almak için üstlenilen programlara ve önlemlere yer vermelidirler.¹¹

29. Özel önlemlerin alınmasında taraf devletler, ayrımcılığın birden fazla yüzüyle karşılaşılabilen yerli çocukların gereksinimlerini, kırsal alanda ve şehirlerde yaşayan yerli çocukların farklı durumlarını göz önünde bulundurmalıdır. Kız çocuklarına, erkek çocuklarla eşit şartlarda haklarından yararlanmalarını sağlamak amacıyla özel bir önem verilmelidir. Taraf devletler ayrıca engelli yerli çocukların hakları ile ilgili özel önlemlerin alındığından emin olmalıdır.¹²

---

10 A.g.e parag. 6

11 Yerli Çocukların Haklarına dair ÇHK Genel Tartışma Günü önerileri, 2003, parag. 12.

12 Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme, BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi önsözü, A/RES/61/295, madde 21, 22.

Çocuğun Yüksek Yararı

30. Çocuğun yüksek yararı ilkesinin yerli çocuklara uygulanması özel dikkat gerektirmektedir. Komite, çocuğun yüksek yararının hem kolektif hem de bireysel bir hak olarak düşünüldüğünü ve bu hakkın bir grup olarak yerli çocuklara uygulanmasında, bu hakla kolektif kültürel haklar arasında nasıl bağlantı kurulacağına göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. Yerli çocuklar her zaman hak ettikleri farklı değerlendirmeye tabi olamamaktadırlar. Bazı durumlarda onların özel durumları, yerli halkların daha geniş yer tutan meseleleriyle ilgili diğer sorunlar (toprak hakları ve siyasi temsil gibi) tarafından gölgelenmektedir.¹³ Çocuklar konusunda çocuğun yüksek yararı, yerli grubun yüksek yararı uğruna görmezden gelinemez ya da ihlal edilemez.

31. Yasama organları da dâhil olmak üzere devlet otoriteleri yerli bir çocuğun yüksek yararını değerlendirmeye çalışırken yerli çocuğun kültürel haklarını ve grubunun diğer üyeleriyle birlikte bu hakları topluca kullanma gereksinimini göz önünde bulundurmalıdır. Genel olarak yerli çocukları etkileyen yasalar, politikalar ve programlar konusunda yerli topluluğa danışılmalı ve yerli çocukların yüksek yararına kültürel olarak duyarlı bir yolla karar verilmesi sürecine katılmaları için bir fırsat verilmelidir. Böylesi danışma süreçlerine yerli çocukların anlamlı katılımları mümkün olduğunca sağlanmalıdır.

32. Komite birey olarak çocuğun yüksek yararı ve grup olarak çocukların yüksek yararının farklı olabileceğine dikkati çekmektedir. Birey olarak bir çocuk ile ilgili kararlarda bir mahkemenin ya da idarenin kararı genellikle o çocuğun yüksek yararının önceliği olduğu yönündedir. Bununla birlikte çocuğun kolektif kültürel haklarını göz önünde bulundurma, çocuğun yüksek yararını belirlemenin bir parçasıdır.

---

13 UNICEF Innocenti Digest No. 11 Yerli Çocukların Haklarının Sağlanması, 2004, s. 1.

33. Çocuğun yüksek yararı ilkesi, devletlerin bu ilkeyi, kararlarının ve eylemlerinin çocukların hakları ve yararları üzerindeki etkisini dikkate alarak sistematik olarak uygulayabilmesi için yasal, idari ve adli sistemlerinin her aşamasında etkin önlemler almasını gerektirmektedir.¹⁴ Yerli çocukların haklarını etkin bir şekilde garanti altına alabilmek için böylesi önlemlerin, çocuğun yüksek yararının belirlenmesi ile birlikte kolektif kültürel hakları dikkate almanın önemine dair ilgili meslek grupları arasında farkındalığı artırma ve meslek içi eğitimi de içermesi gerekmektedir.

Yaşam, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı

34. Komite, orantısız olarak çok sayıda yerli çocuğun aşırı yoksulluk, onların yaşamlarını sürdürmeleri ve gelişimleri üzerinde olumsuz bir etkisi olan şartlar içinde yaşadığını endişe ile belirtmektedir. Komite ayrıca yerli çocuklar arasında yetersiz beslenme ve bulaşıcı hastalıklar kadar yüksek bebek ve çocuk ölüm oranları ile de ilgilenmektedir. 4. madde taraf devletleri mevcut kaynaklarının azami oranında ve gerektiğinde uluslararası işbirliği ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakları temin etmekle yükümlü kılmaktadır. 6. ve 27. maddeler çocukların yeterli yaşam standartları kadar yaşamlarını sürdürme ve gelişme haklarını da öngörmektedir. Devletler ana babalara ve yerli çocuklara bakmakla yükümlü diğer sorumlulara, özellikle beslenme, giyinme ve barınma ile ilgili programları destekleyerek ve kültürel olarak uygun malzeme yardımıyla bulunarak bu hakkın hayata geçirilmesinde yardımcı olmalıdır. Komite 35. Taraf devletlerin, yerli çocukların yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkından yararlanabilmesini sağlamak için özel önlemler alması ve ilerleme göstergeleriyle beraber bunların, çocuklar da dahil olmak üzere yerli halkla işbirliği içinde yapılması gerekliliğini vurgular.

36. Komite 5 sayılı genel yorumunda düzenlediği gibi çocuğun gelişimi ile ilgili anlayışını “çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, psikolojik ve sosyal

---

¹⁴ ÇHK, Genel Uygulama Önlemlerine dair 5 sayılı Genel Yorum, 2003, parag. 12.

gelişimini kapsayan bütünsel bir kavram”¹⁵ olarak yinelemektedir. Sözleşmenin önsözü, özellikle çocuğun uyumlu gelişimi ve korunması ile ilgili olarak her insanın kültürel değerleri ve geleneklerinin önemini vurgulamaktadır. Topulukları geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren yerli çocukların durumunda, geleneksel yaşam alanlarının kullanımı, onların gelişimleri ve kültürlerinden yararlanmaları için büyük önem taşımaktadır.¹⁶ Taraf devletler çocukların yaşama, yaşamlarını sürdürme ve gelişim haklarını olabilecek en üst düzeyde sağlarken geleneksel olarak yaşadıkları toprakların kültürel önemini ve doğal ortamlarının niteliğini mutlaka göz önünde tutmalıdır.

37. Komite Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) önemini tekrarlamakta ve Devletleri, yerli çocuklarla ilgili Binyıl Kalkınma Hedeflerinin tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla çocukları da dâhil ederek yerli halklarla bağlantı içinde olmaya çağırmaktadır.

Çocuğun Görüşlerine Saygı Gösterme

38. Komite, 12. madde ile ilişkili olarak çocuğun bir birey olarak fikrini ifade etme hakkı ile çocukların kendilerini ilgilendiren konularda, bir grup olarak danışma sürecinin içinde yer almasına olanak sağlayan katılım ilkesi arasında bir fark olduğuna dikkati çekmektedir.

39. Birey olarak yerli çocuklarla ilgili olarak taraf devletin, çocuğun kendi yaşamını etkileyen tüm konularda fikrini doğrudan ya da bir temsilci aracılığıyla ifade etmesi hakkına saygı duyması ve çocuğun yaşı ve olgunluğuna bağlı olarak fikrine gereken önemi vermesi yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğe, herhangi bir adli ya da idari davada saygı duyulmalıdır. Yerli çocukları bu hakkı kullanmaktan alıkoyan engelleri göz önünde bulundurarak taraf devlet çocuğun, düşüncesini özgürce ifade etmesini cesaretlendirecek bir ortamı sağlamalıdır. Sesini duyurma hakkı temsil hakkını, kültürel olarak

---

15 a.g.e

16 UNICEF Innocenti Digest No. 11 Yerli Çocukların Haklarının Sağlanması, 2004,s.8.

uygun yorum yapma hakkını ve fikrini ifade etmeme hakkını da içermektedir.

39. Hak, bir grup olarak yerli çocuklara uygulandığında taraf devlet onların katılımını destekleme konusunda önemli bir rol oynamaktadır ve kendilerini etkileyen tüm konularda onlara danışıldığından emin olmalıdır. Taraf devlet, bu grubun katılımı ilkesinin etkin olmasını garanti altına almak amacıyla özel stratejiler geliştirmelidir. Taraf devlet, bu ilkenin özellikle okul ortamında, alternatif bakım merkezlerinde ve genel olarak topluluk içinde uygulandığından emin olmalıdır. Komite taraf devletlere, Sözleşmenin hayata geçirilmesi için programların, politikaların ve stratejilerin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi amacıyla yerli çocuklar ve topluluklarıyla yakın bir şekilde çalışmalarını önermektedir.

Medeni Haklar ve Özgürlükler

(Sözleşmenin 7, 8, 13-17 ve 37 (a) maddeleri)

Bilgiye Erişim

---

40. Komite, Sözleşmenin 17.(d) ve 30. maddeleriyle uyumlu olarak yerli çocukların kendi dilleriyle ilgili gereksinimleri için medyanın özel önemini altını çizmektedir. Komite, yerli çocukların kendi dillerinde medyaya erişmelerini desteklemeleri için Taraf Devletleri teşvik etmektedir. Komite, yerli çocukların seslerini duyurma hakkını etkin bir şekilde kullanabilmeleri amacıyla kendi dillerinde de olmak üzere bilgiye erişim haklarına vurgu yapmaktadır.

Nüfus Kaydı, Uyrukluk ve Kimlik

---

41. Taraf devletler tüm çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydolduklarından ve bir uyrukları olduğundan emin olmak zorundadır. Nüfusa kayıt ücretsiz olmalı ve evrensel olarak erişilebilir olmalıdır. Komite, yerli olmayan çocuklardan daha büyük oranda yerli çocukların

nüfusa kaydedilmedikleri ve daha büyük bir devletsiz olma riskiyle karşı karşıya oldukları konusunda endişelidir.

42. Bu sebeple taraf devletlerin, ücra yerlerde yaşayanlar da dâhil olmak üzere yerli çocukların gerektiği gibi nüfusa kaydedildiklerinden emin olmak için özel önlemler almaları gerekmektedir. İlgili topluluğa danıştıktan sonra üzerinde uzlaşmış bu özel önlemler, gezici üniteleri, düzenli nüfusa kayıt kampanyalarını ya da erişimlerini garanti altına almak için yerli toplulukların yaşadığı yerlere nüfus kayıt ofislerinin kurulmasını içerebilir.

43. Taraf devletler, yerli toplulukların nüfusa kayıt olmanın önemi hakkında bilgiye sahip olduklarından ve nüfusa kayıt olmamanın, kayıt olmayan çocuklar için diğer haklardan yararlanma üzerindeki olumsuz etkilerinden haberdar olduklarından emin olmalıdır. Taraf Devletler bu konuyla ilgili bilgiye yerli toplulukların kendi dillerinde erişebildiklerinden ve halkı bilgilendirme kampanyalarının ilgili topluluğa danışarak yapıldığından emin olmalıdır.¹⁷

44. Buna ek olarak Sözleşmenin 8. ve 30. maddelerini göz önünde tutarak taraf devletler, yerli çocukların kendi kültürel gelenekleri ve kimliklerini koruma haklarıyla uyumlu olarak ana babalarının seçtiği yerli isimleri alabilmelerini sağlamalıdır. Taraf devlet, yerli ana babaların çocukları için kendi tercihlerine göre isim seçmeleri olanağını ulusal yasalara koymalıdır.

45. Komite, yasal olmayan bir şekilde kimliğinin bazı ya da tüm unsurlarından yoksun olan bir çocuğa, gerekli yardımın ve hızlı bir şekilde kimliğine tekrar kavuşması amacıyla sağlanacağını ifade eden Sözleşmenin 8(2) maddesine devletlerin dikkatini çekmektedir. Komite, taraf devletleri, çocuklar da dâhil olmak üzere yerli halkları etnik kimliklerinden yoksun bırakacak herhangi bir eylemi önleyici ve çözüm getirici etkin mekanizmaları düzenleyen Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesinin 8. maddesini göz önünde tutmaları için teşvik etmektedir.

---

17 UNICEF Innocenti Digest No. 11 Yerli Çocukların Haklarının Sağlanması, 2004, s.9.

Aile ortamı ve Alternatif Bakım

(Sözleşmenin 5, 18 (parag. 1-2),
9-11, 19-21, 25, 27 (parag. 4) ve 39. maddeleri)

46. Sözleşmenin 5. maddesi Taraf devletlerin, Sözleşmede kabul edilmiş hakların, çocuğun gelişen kapasitesiyle tutarlı bir şekilde, çocuk tarafından kullanılmasında rehberlik yapma ve yol göstermede ana babaların ya da gerektiğinde geniş aile üyelerinin ya da topluluğun haklarına, sorumluluklarına ve görevlerine saygı duymalarını istemektedir. Taraf devletler Sözleşmenin 3, 5, 18, 25 ve 27 (3) maddeleriyle uyumlu olarak, yerli ailelerine ve topluluklarına çocuk yetiştirme sorumluluklarında yardımcı olarak onların bütünlüğünü korumak amacıyla etkin önlemler aldığından emin olmalıdır¹⁸.

47. Taraf devletler yerli aileler ve topluluklarıyla işbirliği içinde, kurumlarda bakılan çocuklar ve evlat edinme süreçleri de dâhil olmak üzere yerli çocukların aile durumlarına dair veri toplmalıdır. Bu bilgiler aile ortamıyla ve yerli çocukların kültürel olarak hassas bir şekilde alternatif bakımıyla ilgili politikaların oluşturulmasında kullanılmalıdır. Çocuğun yüksek yararını ve yerli ailelerin ve topluluklarının bütünlüğünü gözetmek, yerli çocukları etkileyen sosyal hizmet, sağlık ve eğitim programlarının geliştirilmesinde öncelikli düşünce olmalıdır.¹⁹

48. Devletler ayrıca çocuğun yüksek yararı ilkesinin, yerli çocukların herhangi bir alternatif bakım merkezine yerleştirilmesinde öncelikli olarak göz önünde tutulduğundan emin olmalı ve Sözleşmenin 20 (3) maddesiyle uyumlu olarak çocuğun bakım ve eğitimindeki devamlığın istenirliğini ve çocuğun etnik, dini, kültürel ve dilsel arka planını gerektiğince göz önünden bulundurmamalıdır. Aile ortamlarından ayrılmış çocuklar arasında yerli çocukların sayısının çok fazla olduğu taraf devletlerde, alternatif bakım gören yerli çocukların sayısını azaltmak ve kültürel kimliklerini kaybetmelerini önlemek amacıyla

---

18 Yerli Çocukların Haklarına Dair ÇHK Genel Tartışma Günü Önerileri, 2003, para 17.

19 a.g.e

yerli topluluklarla görüşerek özel önlemler alınmalıdır. Özellikle yerli bir çocuk, topluluğunun yaşadığı yerin dışında bir yere yerleştirildiyse Taraf devlet, çocuğun kendi kültürel kimliğini devam ettirebilmesini sağlayacak özel önlemler almalıdır.

Temel Sağlık ve Refah

(Sözleşmenin 6, 18 (parag. 3), 23, 24, 26, 27. (parag. 1-3) maddeleri)

49. Taraf devletler tüm çocukların olabilecek en yüksek sağlık standartlarından yararlanmalarını ve temel sağlık hizmetlerine erişebilmelerini sağlayacaktır. Yerli çocuklar genellikle, sağlık hizmetlerinden yerli olmayan çocuklardan daha az yararlanabilmekte veya bu hizmetlere hiç erişememektedirler. Komite, taraf devletlerin raporlarının gözden geçirilmesine dayanarak bunun hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde geçerli olduğunu kaygı ile belirtmektedir.

50. Komite, taraf devletleri, yerli çocukların olabilecek en yüksek sağlık hizmetlerinden yararlanmaları konusunda ayrımcılık yaşamamalarını sağlamak amacıyla özel önlemler almaya çağırmaktadır. Komite yerli çocuklar arasındaki yüksek ölüm oranlarından endişelidir ve taraf devletlerin, yerli çocukların sağlık hizmetlerine eşit erişime sahip olmalarını sağlamaları ve bebek, çocuk ve anne ölümleri kadar yetersiz beslenme ile de mücadele etmeleri görevleri olduğunu belirtmektedir.

51. Taraf devletler, yerli çocukların tıbbi bakım hizmetlerine erişim kolaylığını sağlayacak gerekli adımları atmalıdır. Sağlık hizmetleri mümkün olduğunca topluluk temelli olmalı ve ilgili insanlarla işbirliği içinde planlanmalı ve idare edilmelidir.²⁰ Tıbbi bakım hizmetlerinin kültüre duyarlı olmasına ve yerlilerin kendi dillerinde bilgi almalarını sağlamaya özel bir önem verilmelidir. Kırsal ve uzak alanlarda ya da silahlı çatışmanın olduğu bölgelerde yaşayan ya da göçmen işçi, mülteci ya da yerinden edilmiş yerli halkların sağlık hizmetlerine

---

²⁰ 169 Sayılı ILO Sözleşmesi, Madde 25 (1,2).

erişimlerini sağlamaya önem verilmelidir. Ayrıca, taraf devletler engelli yerli çocukların gereksinimleriyle özel olarak ilgilenmeli ve ilgili program ve politikaların kültüre duyarlı olduğundan emin olmalıdır.²¹

52. Yerli topluluktan sağlık çalışanları, geleneksel tıp ve klasik tıp arasında bir köprü görevi yaparak önemli bir rol oynamaktadır ve yerli yerli topluluktan çalışanların buralarda işe alınması tercih edilmelidir.²² Taraf devletler, klasik tıbbın yerli topluluklar tarafından kültürlerini ve geleneklerini önemseyen bir şekilde kullanılabilmesi amacıyla onlara gerekli araçların ve eğitimin sağlanarak bu çalışanların görevini teşvik etmelidir. Bu bağlamda Komite Uluslararası Çalışma Örgütününün 169 sayılı Sözleşmesinin 25. maddesini ve Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisinin yerli halkların geleneksel tıp yöntemlerini kullanma haklarına dair 24. ve 31. maddelerini hatırlatmaktadır.²³

53. Devletler yerli çocukların, ailelerinin ve topluluklarının beslenme, emzirme, doğum öncesi ve sonrası bakım, çocuk ve ergen sağlığı, aşılama, bulaşıcı hastalıklar (özellikle HIV/AIDS ve verem), hijyen, çevre sağlığı, böcek ilacı ve bitki öldürücü ilaçların tehlikeleri gibi tıbbi ve önleyici bakım ile ilgili konularda bilgi ve eğitim almalarını sağlayacak her makul önlemi almak zorundadır.

54. Ergen sağlığı ile ilgili olarak Taraf Devletler, yerli gençlerin aile planlaması ve doğum kontrolü, erken gebeliğin tehlikeleri, HIV/AIDS'ten korunma ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesi ve tedavisi de dâhil olmak üzere cinsellik ve üreme ile ilgili bilgilere erişimlerini sağlamak amacıyla belli stratejiler geliştirilmelidir. Komite taraf devletlere, HIV/AIDS ve çocuk hakları üzerine 3 sayılı ve ergen sağlığı üzerine 4 sayılı genel yorumlarını (2003) dikkate almalarını önermektedir.²⁴

---

21 ÇHK, Engelli Çocukların Haklarına Dair 9 Sayılı Genel Yorum, 2006 .

22 169 Sayılı ILO Sözleşmesi, Madde 25 (3) .

23 BM Yerli Halklar Bildirgesi, A/RES/61/295, Madde 24, 31.

24 ÇHK, HIV/AIDS ve Çocuk Haklarına Dair 3 Sayılı Genel Yorum, 2003 ve Ergen Sağlığına dair 4 Sayılı Genel Yorum.

55. Bazı taraf devletlerde intihar oranı anlamlı bir şekilde yerli çocuklarda, yerli olmayan çocuklardan daha yüksektir. Bu şartlar altında taraf devletler önleyici tedbirler için bir politika geliştirmeli ve hayata geçirmeli, ilgili toplulukla görüştüktan sonra kültürel olarak uygun bir şekilde yerli çocukların ruh sağlıklarını tedavi etmek amacıyla ek finansal ve insan kaynaklarının sağlandığından emin olmalıdır. Altında yatan nedenleri incelemek ve bunlara karşı mücadele vermek için taraf devlet yerli toplulukla bir diyalog kurmalı ve sürdürmelidir.

Eğitim

(Sözleşmenin 28, 29 ve 31. maddeleri)

56. Sözleşmenin 29. maddesi tüm çocukların eğitiminin amacının, diğer amaçların yanı sıra, çocuğun kültürel kimliğine, diline ve değerlerine, kendininkinden farklı medeniyetlere saygı duymasının geliştirilmesine yönelik olması gerektiğini belirtmektedir. Diğer hedefler, çocuğu özgür bir toplumda, barış, hoşgörü, cinsiyet eşitliği ve etnik, ulusal, dini gruplar ve yerli halklardan tüm insanlarla kardeşlik anlayışı ruhu içinde sorumlu bir yaşama hazırlamayı içermektedir. Eğitimin amaçları, tüm çocukların eğitimine uygulanır. Devletler bunların müfredatta, malzemelerin içeriğinde, öğretim yöntemlerinde ve eğitim politikalarında uygun bir şekilde yansıtılmasını sağlamalıdır. Devletler, daha fazla rehberlik için eğitimin amaçlarını konu alan Komitenin 1 sayılı genel yorumuna başvurmaya teşvik edilmektedirler.²⁵

57. Yerli çocukların eğitimi, geniş topluma katılımlarına olduğu kadar kendi bireysel gelişimlerine ve topluluklarının gelişimine katkıda bulunmaktadır. Kaliteli eğitim yerli çocukların, hem kişisel faydası hem de topluluklarının faydası için ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını sağlamaktadır. Buna ek olarak insan haklarını daha fazla korumak için politik karar alma

---

²⁵ ÇHK, Eğitimin Amaçlarına Dair 1 Sayılı Genel Yorum, 2001.

süreçlerine etkide bulunmak amacıyla çocukların kendi medeni haklarını kullanma yeterliliklerini kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle yerli çocukların eğitim haklarının hayata geçirilmesi, yerli halkların bireysel olarak güçlenmeleri ve kendi kaderlerini tayin edebilmeleri için temel bir araçtır.

58. Eğitimin amaçlarının Sözleşme ile uyumlu olabilmesi amacıyla taraf devletler, Sözleşmenin 2. maddesinde düzenlendiği gibi çocukları ayrımcılığın her türünden korumakla ve etkin olarak ırkçılıkla mücadele etmekle sorumludur. Bu görev özellikle yerli çocuklarla ilişkili olarak geçerlidir. Bu yükümlülüğü etkin olarak yerine getirebilmek amacıyla taraf devletler, müfredatta, eğitim araç gereçlerinde ve tarih ders kitaplarında yerli halkların kültürleri ve topluluklarının adil, doğru ve bilgi verici bir portresini sunmalıdır.²⁶ Kültürel ve geleneksel kıyafetlerin kullanımına dair kısıtlamalar gibi yasaklayıcı uygulamalar okul düzenlemelerinde engellenmelidir.

59. Sözleşmenin 28. maddesi taraf devletlerin, ilköğretimin zorunlu olmasını ve eşit fırsat temelinde tüm çocuklar için ulaşılabilir olmasını sağlayacağını düzenlemektedir. Taraf Devletler orta öğrenimin ve mesleki eğitimin her çocuk için mevcut ve erişilebilir olması için teşvik edilmektedir. Bununla birlikte uygulamada yerli çocukların, yerli olmayan çocuklara nazaran okula yazdırılması ve devam etmeleri olasılıkları daha düşük, okulu bırakma ve okuryazar olmama olasılıkları daha yüksektir. Birçok yerli çocuğun eğitime erişimi, yetersiz eğitim tesisleri ve öğretmenler, doğrudan ya da dolaylı eğitim masrafları, 30. madde ile ilişkili olarak kültürel olarak düzenlenmemiş ve iki dilli olmayan müfredat gibi çeşitli nedenlerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca yerli çocuklar okul ortamında sıklıkla ayrımcılık ve ırkçılıkla karşı karşıya kalmaktadır.

60. Yerli çocukların, yerli olmayan çocuklarla eşit şartlarda eğitim hakkından yararlanabilmeleri amacıyla Taraf Devletler bir dizi özel önlem almalıdır. Taraf devletler, özel olarak yerli çocukların eğitime erişimlerini arttırmaya çalışan programların ve politikaların hayata

---

26 169 Sayılı ILO Sözleşmesi, Madde 31; BM Yerli Halklar Bildirgesi, A/RES/61/295, Madde, 15.

geçirilmesi amacıyla hedeflenen finansal, maddi ve insan kaynaklarını ayırmalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 169 sayılı Sözleşmesinin 27. maddesinde ortaya konulduğu üzere eğitim programları ve hizmetleri, hitap edilen insanların özel gereksinimlerini ele almak amacıyla onlarla işbirliği içinde geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Buna ek olarak hükümetler, yerli halkların kendi eğitim kurumlarını kurma haklarını, bu kurumların yetkili otorite tarafından konulan asgari standartları karşılaması şartıyla, kabul etmelidir.²⁷ Devletler, yerli toplulukların eğitimin önemi ve değerini, okula kayıt için topluluk desteğinin önemini bildiklerinden emin olmak amacıyla her türlü makul çabayı göstermelidir.

61. Taraf devletler, yerli çocukların yaşadıkları yerlerde okullara kolaylıkla erişilebilmesini sağlamalıdır. Taraf Devletler gerekirse eğitimsel amaçlarla radyo yayınları ve uzaktan eğitim programları (internet temelli) gibi medyanın kullanılmasını desteklemelidir, göçebe bir yaşam süren yerli halklar için gezici okullar kurmalıdır. Okulun açılış kapanış tarihlerinde, hasat mevsimi ve ayın dönemleri gibi kültürel uygulamalar göz önünde tutulmalı ve bunlara göre ayarlama yapılmalıdır. Taraf devletler, yatılı okulları, yerli çocukların özellikle kızların kaydolması için bir engel oluşturabileceğinden, ancak gerektiğinde, yerli toplulukların yaşadıkları yerden uzağa kurmalıdır. Yatılı okullar kültüre karşı hassas olmalı ve düzenli olarak izlenmelidir. Topluluklarından uzakta yaşayan yerli çocukların da kendi kültürleri, dilleri ve geleneklerine saygı duyan bir eğitime erişimleri sağlanmalıdır.

62. Sözleşmenin 30. maddesi yerli çocukların kendi dillerini kullanma haklarını düzenlemektedir. Bu hakkı hayata geçirebilmek amacıyla çocuğun kendi dilinde eğitim alması esastır. 169 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesinin 28. maddesi ülkede resmi olarak konuşulan dili akıcı olarak konuşabilme fırsatlarının tanınmasının yanı sıra yerli çocukların kendi dillerinde okuma ve yazmayı öğrenmelerini onaylamaktadır.²⁸ İki dilli ve kültürlerarası müfredat, yerli çocukların

---

27 169 Sayılı ILO Sözleşmesi, Madde 27.

28 169 Sayılı ILO Sözleşmesi, Madde 28.

eğitimi için 3nemli bir 3l3tt3r. Yerli ocukların 3đretmenleri m3mk3n olduğunca yerli topluluk içinden seçilmeli, yeterli destek ve eğitim verilmelidir.

63. S3zleşmenin 31.maddesine atfen Komite, spor, geleneksel oyunlar, beden eğitimi ve eğlence etkinliklerine katılmanın birçok olumlu yararını belirtmekte ve taraf devletleri, yerli çocukların bu haklardan yararlanmalarını sağlamaya çağırmaktadır.

3zel Koruma 3nlemleri

(S3zleşmenin 22, 30, 38, 39, 40, 37 (b)-(d), 32-36 maddeleri)

Silahlı atışmada Ortamındaki ocuklar ve M3lteci ocuklar

64. Komite, taraf devletlerin raporlarının d3zenli g3zden geçirmesi sayesinde yerli çocukların, silahlı çatışma ya da 3lke içi kargaşa halinde 3zellikle korumasız oldukları sonucuna varmıştır. Yerli topluluklar genellikle doğal kaynakları nedeniyle g3z dikilen ya da uzaklığından dolayı devlet dışı silahlı grupların merkezi olarak kullanılan b3lgelerde yaşamaktadırlar. Diğer durumlarda ise yerli topluluklar, devletlerin 3zerinde hak talep ettiği sınır b3lgelerinde oturmaktadırlar.²⁹

65. Bu durumdaki yerli çocuklar, topluluklarına karşı d3zenlenen saldırıların kurbanı olmakta, 3l3m, tecav3z, işkence, yerinden edilme, zorla kaybedilme, zul3mlere şahit olma, ailelerinden ve topluluklarından koparılma riskleriyle karşı karşıya kalmıştır ve kalmaya devam etmektedir. Okulların silahlı g3ler tarafından hedef alınması yerli çocukların eğitime erişimlerini engellemiştir. Ayrıca yerli çocuklar, silahlı kuvvetler ve gruplar tarafından sil3haltına alınmış, hatta bazen kendi topluluklarına karşı suç işlemeye zorlanmışlardır.

66. S3zleşmenin 38. maddesi taraf devletleri, insani hukukun

---

29 UNICEF Innocenti Digest No. 11 Yerli ocukların Haklarının Sağlanması, 2004, 13

kurallarına saygı duymayı, sivil halkı korumayı ve silahlı çatışmalardan etkilenen çocukları korumaya almayı sağlamaya zorlamaktadır. Taraf devletler yerli çocukların düşmanlıklar karşısındaki risklerine özel bir önem vermeli ve ilgili toplulukla görüşerek azami koruyucu önlemleri almalıdır. Komite, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisinin bu konuyla ilgili 30. maddesi uyarınca yerli halkların yaşadığı topraklardaki askeri faaliyetlerden mümkün olduğunca kaçınılması için çağrı yapmaktadır.³⁰ Taraf devletler, 18 yaşın altındaki yerli çocukları askere alamamalıdır. Taraf devletler Çocukların Silahlı Çatışmaya Katılmasına Dair İhtiyari Protokolü onaylamaya ve uygulamaya teşvik edilmektedir.

67. Silahlı çatışmaya katılarak mağdur olmuş yerli çocukların ailelerine ve topluluklarına tekrar bütünleşmeleri için gerekli destek hizmetleri sağlanmalıdır. Sözleşmenin 39. maddesiyle tutarlı olarak taraf devletler, herhangi bir sömürü, istismar, işkence ya da başka bir zalim, insani olmayan, onur kırıcı muamele, ceza ya da silahlı çatışma türünün kurbanı bir çocuğun tekrar topluma kazandırılmasını, fiziksel ve psikolojik iyileşmesini sağlayacak tüm gerekli önlemleri alacaktır. Yerli çocukların durumunda bunlar çocuğun kültürel ve dilsel arka planını yeterince dikkate alarak yapılmalıdır.

68. Yerinden edilmiş ya da mülteci olmuş yerli çocuklara, kültürlerine duyarlı kalınarak özel bir önem verilmeli ve insani yardım yapılmalıdır. Güvenli bir şekilde evlerine geri dönmeleri, bireysel ve ortak mallarının geri verilmesi teşvik edilmelidir.

Ekonomik Sömürü

---

69. Sözleşmenin 32. maddesine göre, tüm çocuklar ekonomik sömürüden ve çocuğun eğitimini engelleyen ya da sakıncalı olması muhtemel, çocuğun sağlığına ya da fiziksel, zihinsel, ruhsal ya da sosyal gelişimine zarar verebilecek herhangi bir işte çalışmaktan

---

30 Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, A/RES/61/295, Madde 30

korunmalıdır. Buna ek olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 sayılı Sözleşmesi (Asgari Yaş Sözleşmesi) ve 182 sayılı Sözleşmesi (Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi) bir yandan iptal edilmesi gereken çocuk işçiliği diğer yandan yerli çocuklara geçimlerini sağlayacak beceriler, kimlik ve kültür kazandıracak faaliyetler gibi çocukların yapmasının kabul edilebilir olduğu işler arasında ayırım yapmak için kuralları koymaktadır. Çocuk işçiliği çocukları, çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakmakta ve onların fiziksel, zihinsel gelişimleri için zararlı olmaktadır.³¹

70. Çocuk Hakları Sözleşmesinin hükümleri çocukların uyuşturucu ticareti ve yasal olmayan üretiminde (33. madde), cinsel sömürüde (34. madde) kullanılmasından, çocukların kaçırılmasından (35. madde) ve silahlı çatışmada (38. madde) çocuklardan bahsetmektedir. Bu hükümler, 182 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesindeki çocuk işçiliğinin en kötü türleri tanımı ile yakından ilgilidir. Komite ciddi bir endişe ile yerli çocukların orantısız olarak yoksulluktan daha fazla etkilendiği ve çocuk işçi olarak çalıştırılmanın risklerine, ev işlerinde, silahlı çatışmada, fuhuşta ve tehlikeli işlerde çalıştırılmak üzere kölelik, zorla çalıştırma, çocuk ticareti gibi özellikle çocuk işçiliğinin en kötü türlerinde, daha fazla maruz kaldıklarını belirtmektedir.

71. Yerli çocuklar arasında (diğer tüm çocukların durumunda olduğu gibi) sömürüye dayanan çocuk işçiliğini engellemek, çocuk işçiliğine hak temelli bir yaklaşımı gerektirmektedir ve eğitimin desteklenmesi ile yakından ilişkilidir. Yerli topluluklar arasında sömürüye dayanan çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmak için Taraf Devletler, eğitimin önündeki mevcut engelleri, yerli çocukların okul eğitimi ve mesleki eğitimleriyle ilgili olarak gereksinimlerini ve özel haklarını tanımlamak zorundadır. Bu, eğitimin önemi ve yararları konusunda yerli topluluklar ve ana babalar ile bir diyalog kurmak için özel bir çaba gösterilmesini gerektirmektedir. Sömürüye dayalı çocuk işçiliğine karşı mücadele önlemleri ayrıca çocuk sömürsünün

---

31 ILO, Yerli ve Tribal Halklar Arasında Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye dair Elkitabı, 2006, s.9

yapısal nedenlerini analiz etmeyi, veri toplamayı ve Taraf Devletin ayırdığı yeterli mali ve insani kaynak ile yerli topluluklar ve çocuklara danışarak gerçekleştirilecek önleyici programların tasarlanmasını ve hayata geçirilmesini gerektirmektedir.

Cinsel sömürü ve İnsan Ticareti

---

72. 20. maddenin hükümlerini göz önünde bulundurarak Sözleşmenin 34. ve 35. maddeleri Devletleri, çocukları herhangi bir nedenle kaçıрма, satma ya da çocuk ticareti kadar cinsel sömürü ve istismardan da korumaya çağırılmaktadır. Komite toplulukları yoksulluktan ve kente göçten etkilenen yerli çocukların cinsel sömürü ve insan ticaretinin kurbanları olma riskiyle karşı karşıya olduklarını belirtmektedir. Genç kızlar, özellikle nüfusa kaydolmamışlar, daha korunmasızdır. Yerli çocuklar da dahil olmak üzere tüm çocukların korunmasını arttırmak amacıyla taraf devletler, çocuk ticareti, çocuk fuhuşu ve çocuk pornosuna dair İhtiyari Protokolü onaylamaları ve hayata geçirmeleri konusunda teşvik edilmektedirler.

73. Devletler, yerli topluluklar ve çocuklarına danışarak önleyici tedbirler tasarlamalı, hayata geçirilmesi için hedeflenen mali ve insan kaynaklarını ayırmalıdır. Devletler önleyici tedbirleri, hak ihlallerinin örneklerinin belgelenmesini içeren çalışmalara ve altta yatan nedenlerin analizine dayandırmalıdır.

Çocuk Adalet Sistemi

---

74. Sözleşmenin 37 ve 40. maddeleri devletin adalet sistemi içinde ve onunla karşılıklı etkileşim halinde çocukların haklarını sağlamaktadır. Komite yerli çocukların hapse girmelerinin genellikle orantısız olarak yüksek olduğunu ve bazı davalarda bunun adalet sistemi ve/veya toplum içerisindeki sistemik ayrımcılıktan kaynaklandığını

belirtmektedir.³² Yüksek hapse girme oranlarını ele almak üzere Komite, devletlerden ceza yasasını ihlal ettiği kabul edilmiş ya da ihlal ettiği iddia edilen çocuklarla ilgili olarak yasal yollara başvurmadan önlemler almasını isteyen Sözleşmenin 40 (3) maddesine taraf devletlerin dikkatini çekmektedir. Komite, çocuk adalet sistemi içerisindeki çocukların haklarına dair 10 sayılı genel yorumunda (2007) ve sonuç gözlemlerinde bir çocuğun tutuklanması, gözaltına alınması ya da hapse gönderilmesinin son çare olarak kullanılabileceğini ısrarla yinelemektedir.³³

75. Taraf devletler, yerli halkların geleneksel onarıcı adalet sistemlerini, Sözleşmede yer alan haklarla uyumlu olduğu sürece, özellikle çocuğun yüksek yararıyla çelişmedikçe, oluşturmaları ve uygulamaları için uygun olan tüm önlemleri almaya teşvik edilmektedir.³⁴ Komite, taraf devletlerin dikkatini çocuk suçlarının önlenmesine yönelik topluluk programlarının geliştirilmesini teşvik eden Birleşmiş Milletler Çocuk Suçlarını Önleme Rehberine çekmektedir.³⁵ Taraf devletler, yerli halklara danışarak yerli çocukların, ailelerinin ve topluluklarının gereksinimlerini ve kültürlerini dikkate alan topluluk temelli politikalar, programlar ve hizmetlerin geliştirilmesine destek vermeye çalışmalıdır. Devletler, yerli halklar tarafından geliştirilen ve hayata geçirilenler de dâhil olmak üzere çocuk adalet sistemlerine yeterli kaynakları sağlamalıdır.

76. Taraf devletlere, Sözleşmenin 12. maddesi uyarınca tüm çocukların, kendilerini etkileyen adli ya da ceza davalarında doğrudan ya da bir temsilci aracılığıyla seslerini duyurma fırsatları olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Yerli çocukların durumunda taraf devletler istenildiği takdirde bir tercümanın ücretsiz olarak sağlanmasını ve çocuğa yasal yardımın kültürel olarak duyarlı bir şekilde garanti

---

32 ÇHK, Çocuk Adalet Sistemindeki Çocukların Haklarına dair 1 sayılı Genel Yorum, 2007, parag. 6

33 A.g.e. parag. 23.

34 Yerli Çocukların Haklarına dair ÇHK Genel Tartışma Günü önerileri, 2003, parag. 13.

35 BM Çocuk suçlarının önlenmesi için Rehber, "The Riyadh Guidelines", 1990.

edilmesini sağlayacak önlemleri kabul etmelidir.

77. Kolluk kuvvetleri ve yargı sisteminde çalışanlar, yerli çocuklar ve diğer özel gruplar için önleyici tedbirlerin alınması gerekliliği de dâhil olmak üzere Sözleşmenin ve İhtiyari Protokollerinin hükümlerinin içeriği ve anlamı üzerine gerekli eğitimleri almalıdır.³⁶

Taraf Devletlerin Yükümlülükleri ve Sözleşmenin Uygulanmasını İzleme

---

78. Komite taraf devletlere, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin onayının, kendi yetki alanları içerisindeki tüm çocukların Sözleşmedeki tüm haklarının gerçekleşmesini sağlamak amacıyla harekete geçmesi için taraf devletleri bağladığını hatırlatmaktadır. Saygı gösterme ve koruma görevi her taraf devletin, yerli çocukların haklarının kullanımının taraf devletin yasal, adli ya da idari otoriteleri tarafından ya da taraf devlet içerisindeki herhangi bir başka kurum ya da insan tarafından herhangi bir eylemine karşı tamamen korunmasını gerektirmektedir.

79. Sözleşmenin 3. maddesi taraf devletlerin, çocuklarla ilgili tüm eylemlerinde çocuğun yüksek yararının öncelikle dikkate alınmasını gerektirmektedir. Sözleşmenin 4. maddesi taraf devletlerin, mevcut kaynakları mümkün olduğunca kullanarak Sözleşmenin hayata geçirilmesi için önlemler almasını gerektirmektedir. 42. madde ise taraf devletlerin, Sözleşmenin ilkeleri ve hükümleri ile ilgili olarak çocukları ve yetişkinleri bilgilendirmesini istemektedir.

80. Sözleşmedeki hakların yerli çocuklar için etkin bir şekilde uygulanabilmesi için taraf devletlerin, Sözleşmeye uygun olarak gerekli yasaları kabul etmesi gerekmektedir. Yerli çocukların, haklarından yerli olmayan çocuklarla eşit düzeyde yararlanmasını etkin bir şekilde sağlamak amacıyla yeterli kaynaklar ayrılmalı ve bir dizi alanda özel

---

³⁶ ÇHK, Çocuk Adalet Sistemindeki Çocukların Haklarına dair 1 sayılı Genel Yorum, 2007, parag. 97

önlemler alınmalıdır. Veri toplanması ve bu verilerin ayrıştırılması, yerli çocukların haklarının uygulanma düzeyini değerlendirmek için göstergeler geliştirilmesi için daha fazla çaba gösterilmeli. Kültüre duyarlı politikalar ve programlar geliştirmek amacıyla taraf devletler, yerli topluluklara ve doğrudan yerli çocuklara danışmalıdır. Yerli çocuklarla çalışan kişiler, çocukların haklarının kültürel yönüne nasıl bir önem verilmesi gerektiği konusunda eğitilmelidir.

81. Komite taraf devletlerin, yerli çocukların haklarının uygulanması ve bu konudaki özel önlemlerin kabul edilmesi ile ilgili Komiteye sunulan düzenli raporların daha bütünlük bilgileri vermesini istemektedir. Komite ayrıca taraf devletlerden, yerli toplulukların ve çocukların izleme sürecine aktif olarak katılmaları amacıyla Sözleşme ve İhtiyari Protokollerin tercüme edilmesi, yerli topluluklar arasında bunlarla ve raporlama süreci ile ilgili bilgilerin yayılması çabalarının arttırılmasını talep etmektedir. Yerli topluluklar ayrıca Sözleşmeyi, yerli çocukların haklarının uygulanmasını değerlendirmek için bir fırsat olarak kullanmaya teşvik edilmektedirler.

82. Son olarak Komite taraf devletlere, Sözleşmeye ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 169 sayılı Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi gibi diğer ilgili uluslararası standartlara dayanarak yerli çocuklar için hak temelli yaklaşımları kabul etmesi için çağrı yapmaktadır. Yerli çocukların haklarının uygulanmasını etkin bir şekilde izlemeyi garanti altına almak amacıyla taraf devletler, yerli topluluklarla doğrudan işbirliğini güçlendirmeye ve gerekirse BM kuruluşları da dahil olmak üzere uluslararası kurumlardan teknik yardım aramaya teşvik edilmektedir. Yerli çocukların güçlendirilmesi ve kültür, inanç ve dil ile ilgili haklarının etkin kullanımı, kültürel çeşitliliği olan, insan hakları yükümlülüklerine uygun ve uyum içinde bir devletin esas temelini oluşturmaktadır.

Dağıtım
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/GY/12
12 Temmuz 2009
Orijinal: İNGİLİZCEÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Elli birinci oturum
Cenevre, 25 Mayıs-12 Haziran 2008**GENEL YORUM No. 12 (2009)****Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı****Çocuk Haklarına dair Sözleşme Madde 12:**

“1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.”

I. Giriş

1. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin (Sözleşme) 12'nci maddesi, bir insan hakları sözleşmesinde bulunan benzersiz bir hükümdür; madde, bir yandan yetişkinlerin tam özerkliğine sahip olmayan öte yandan ise hakların öznelere konumunda olan çocukların yasal ve sosyal statüsünü ele almaktadır. Paragraf 1, kendi görüşlerini oluşturma yeteneği olan her çocuğa, kendini etkileyen tüm konularda bu görüşleri serbestçe ifade

etme hakkı vermekte ve çocuğun görüşlerine çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak gereken özenin gösterilmesini güvence altına almaktadır. Paragraf 2, özellikle çocuğa kendini etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada dinlenme hakkının verileceğini belirtmektedir.

2. Tüm çocukların dinlenme ve ciddiye alınma hakkı Sözleşme'nin temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. Çocuk Hakları Komitesi (Komite) Madde 12'yi Sözleşmenin dört genel ilkesinden biri olarak belirlemiştir, diğer temel ilkeler ise ayrımcılık yapılmaması hakkı, yaşam ve gelişme hakkı ve çocuğun yüksek yararının temel düşünce olmasıdır; bu, söz konusu maddenin sadece başlı başına bir hak oluşturmakla kalmayıp tüm diğer hakların yorumlanmasında ve uygulanmasında da göz önüne alınması gerektiği gerçeğine vurgu yapmaktadır.

3. Sözleşme'nin 1989 yılında kabul edilmesinden bu yana, Madde 12'nin uygulamasını desteklemeye yönelik mevzuat, politika ve metodolojilerin geliştirilmesinde yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde kayda değer bir ilerleme yaşanmıştır. Son yıllarda, geniş bir şekilde "katılım" olarak kavramsallaştırılan yaygın bir uygulama ortaya çıkmışsa da, bu terimin kendisi Madde 12 metninde geçmemektedir. Bu terim evrimleşmiş ve bugün yaygın olarak, karşılıklı saygı temelinde çocuklar ve yetişkinler arasında bilgi paylaşımını ve diyalogu içeren ve çocukların kendi görüşlerinin ve yetişkinlerin görüşlerinin nasıl göz önüne alındığını ve bu tür süreçlerin sonucunu nasıl şekillendirdiğini öğrendiği, devam eden süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

4. Taraf Devletler, Genel Kurul'un 2002 yılında çocuklara dair düzenlediği yirmi yedinci özel oturumda Madde 12'nin hayata geçirilmesi yönündeki taahhütlerini yeniden teyit etmişlerdir.¹ Ancak Komite, dünya genelindeki çoğu toplumda çocuğun kendini etkileyen birçok konuda kendi görüşünü ifade etme ve bu görüşlerinin uygun şekilde dikkate alınması hakkının uygulamasının, uzun süredir devam

---

¹ Genel Kurul tarafından 2002 yılında kabul edilen S-27/2 sayılı "Çocuklar için uygun bir dünya" Kararı.

eden birçok uygulama ve tutumun yanı sıra siyasi ve ekonomik engellerle de önlenmeye devam ettiğini belirtmektedir. Birçok çocuk tarafından zorluklar yaşanırken, Komite özellikle daha küçük yaştaki erkek ve kız çocuklarının yanı sıra marjinalleşmiş ve dezavantajlı gruplara mensup çocukları içeren belli çocuk gruplarının bu hakkın hayata geçirilmesinde belirli engellerle karşı karşıya olduğunu kabul etmektedir. Komite ayrıca var olan uygulamaların çoğunun kalitesi hakkında da kaygı duymaya devam etmektedir. Madde 12'nin ne anlama geldiğinin ve her çocuk için nasıl tam olarak uygulanacağıının daha iyi anlaşılmasına ihtiyaç vardır.

5. 2006 yılında, Komite, Madde 12'nin anlam ve önemini, diğer maddelerle olan bağlantılarını ve bu haktan daha ileri düzeyde faydalanılabilmesini sağlamak için ele alınması gereken öncelikli konuları, boşlukları ve iyi uygulamaları incelemek için, çocuğun dinlenilme hakkıyla ilgili bir günlük bir genel tartışma oturumu yapmıştır.² Mevcut Genel Yorum, çocuklarla yapılanlar dahil söz konusu günde gerçekleştirilen bilgi alışverişlerinden, Komite'nin Taraf Devletler'in raporlarını gözden geçirmek suretiyle edindiği deneyim birikiminden ve Madde 12'de yer alan hakkın hükümetler, hükümet dışı kuruluşlar (HDK), toplum kuruluşları, kalkınma ajansları ve çocukların kendileri tarafından uygulamaya dökülmesi konusundaki önemli uzmanlık ve deneyimden ortaya çıkmıştır.

6. Mevcut Genel Yorum önce Madde 12'nin iki paragrafının hukuk açısından bir incelemesini sunacak, daha sonra, özellikle adli ve idari kovuşturmalar da dahil olmak üzere bu hakkın tam olarak hayata geçirilmesi için yerine getirilecek gerekleri açıklayacaktır (Bölüm A). Bölüm B'de, Madde 12'nin Sözleşme'deki diğer üç genel ilkeyle olan bağlantısı ve diğer maddelerle olan ilişkisi tartışılacaktır. Çocuğun dinlenilme hakkının farklı durumlardaki ve ortamlardaki etkisi ve gerekleri Bölüm C'de ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Bölüm D, bu hakkın uygulanmasına yönelik temel gerekleri belirlemekte, sonuçlar ise Bölüm E'de sunulmaktadır.

---

² 2006 yılında çocuğun dinlenilme hakkına dair yapılan bir günlük genel tartışma oturumundan çıkan tavsiyelere bakınız, belge aşağıdaki adreste mevcuttur: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/discussion/Final_Recommendations_after_DGD.doc

7. Komite, Taraf Devletler'e mevcut Genel Yorum'u hükümet ve idari yapıları bünyesinde ve ayrıca çocuklara ve sivil topluma geniş çaplı bir biçimde yaymalarını tavsiye eder. Bu, Genel Yorum'un ilgili dillere çevrilmesini, çocuk dostu sürümlerinin hazır edilmesini, Genel Yorum'un doğurduğu anlam ve etkileri ve nasıl uygulanacağını tartışmak için çalıştayların ve seminerlerin yapılmasını ve Genel Yorum'un çocuklar için ve çocuklarla çalışan tüm profesyonellerin eğitimine dâhil edilmesini gerektirecektir.

II. Hedefler

---

8. Genel Yorum'un asıl hedefi Madde 12'nin etkili bir şekilde uygulanmasında Taraf Devletler'i desteklemektir. Bunu yaparken, Genel Yorum ayrıca:

- Madde 12'nin anlamının ve hükümetler, paydaşlar, HDK'lar ve genel anlamda toplum için doğurduğu sonuçların anlaşılmasını güçlendirmeyi;
- Madde 12'nin tam olarak uygulanmasını sağlamak için gerekli olan mevzuat, politika ve uygulama kapsamını ayrıntılarıyla açıklamayı;
- Komite'nin izleme konusundaki deneyiminden yararlanarak Madde 12'nin uygulanmasına ilişkin olumlu yaklaşımlara vurgu yapmayı;
- Kendilerini etkileyen her konuda çocukların görüşlerine gerekli ağırlığı vermek için başvurulabilecek uygun yollara yönelik temel gerekler önermeyi amaçlamaktadır.

III. Her Bir Bireysel Çocuğun Hakkı ve Çocuk Gruplarının Hakkı Olarak Dinlenilme Hakkı

---

9. Genel Yorum, bireysel olarak çocuğun sahip olduğu dinlenilme hakkı ve bir grup çocuk (örneğin okul çocuklarından oluşan bir sınıf, bir mahalledeki çocuklar, bir ülkedeki çocuklar, engelli çocuklar veya kız çocukları) için

uygulandığı şekliyle dinlenilme hakkı arasında Komite tarafından yapılan ayrıma uygun olarak yapılmıştır. Bu, geçerli bir ayrımdır; zira Taraf Devletler'in çocuğun dinlenilme hakkını çocuğun yaş ve olgunluk düzeyine uygun olarak temin etmesi gerektiğini belirtmektedir (bakınız Madde 12, paragraf 1 ve 2'nin aşağıdaki hukuki analizi).

10. Yaş ve olgunluk koşulları, tek bir çocuğun dinlendiği hallerde ve ayrıca bir grup çocuğun görüşlerini ifade etmeyi seçtiği hallerde değerlendirilebilir. Bir çocuğun yaş ve olgunluğunu değerlendirme görevi, söz konusu grubun bir aile, okul çocuklarından oluşan bir sınıf veya belli bir mahallenin sakinleri gibi süreklilik arz eden bir yapının bileşenleri olduğu durumlarda kolaylaşırken, çocukların kendilerini toplu olarak ifade ettiği durumlarda zorlaşmaktadır. Yaş ve olgunluk düzeyini değerlendirirken zorluklarla karşı karşıya kaldıklarında bile Taraf Devletler çocukları dinlenecek bir grup olarak düşünmelidir ve Komite, Taraf Devletler'in toplu olarak konuşan çocukların görüşlerini almak ve dinlemek için her türlü çabayı göstermesini kuvvetle tavsiye etmektedir.

11. Taraf Devletler, çocuğu serbest bir görüş oluşturmaya teşvik etmeli ve çocuğun dinlenilme hakkını kullanmasına olanak veren bir ortam sağlamalıdır.

12. Çocuklar tarafından ifade edilen görüşler konu hakkında bakış açıları ve deneyimler katabilir ve karar alma, politika oluşturma ve kanun ve/veya tedbirlerin hazırlanmasıyla bunların değerlendirilmesinde göz önüne alınmalıdır.

13. Bu süreçler çoğu zaman katılım olarak adlandırılmaktadır. Çocuğun veya çocukların dinlenilme hakkının uygulanması bu tür süreçlerin önemli bir ögesidir. Katılım kavramı, çocukların dahil edilmesinin anlık bir edim olmaması gerektiğini, aksine çocukların yaşamlarıyla ilgili tüm bağlamlarda politikaların, programların ve tedbirlerin geliştirilmesi sırasında çocuklar ve yetişkinler arasında yapılacak yoğun alışverişler için bir başlangıç noktası olması gerektiğini vurgular.

14. Genel Yorum Bölüm A'da (Hukuki analiz), Komite bireysel olarak çocuğun dinlenilme hakkına değinmektedir. Bölüm C'de (Dinlenilme

hakkının farklı ortamlarda ve durumlarda uygulanması), Komite hem bireysel olarak çocuğun hem de grup olarak çocukların dinlenilme hakkını değerlendirmektedir.

A. Hukuki Analiz

15. Sözleşme'nin 12'nci maddesi her çocuğun kendini etkileyen her türlü konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını ve çocuğun yaşı ve olgunluk düzeyine uygun olarak bu görüşlere uygun ağırlığın verilmesi hakkını belirlemektedir. Bu hak, Taraf Devletlere bu hakkı tanıma ve çocukların görüşlerini dinleyerek ve bu görüşlere uygun ağırlığı vererek bu hakkın uygulamasını sağlama konusunda açık bir yasal yükümlülük yüklemektedir. Bu yükümlülük Taraf Devletler'in, kendi yargı sistemleri açısından, ya bu hakkı doğrudan teminat altına almalarını, ya da bu hakkın çocuk tarafından tam olarak kullanılabilmesi için kanunlar benimsemelerini veya kanunlarında gerekli değişiklikler yapmalarını gerektirmektedir.

16. Ancak çocuk, bu hakkını kullanmama hakkına sahiptir. Görüşlerini ifade etmek çocuk için bir yükümlülük değil, bir tercihtir. Taraf Devletler, çocuğun yüksek yararına hizmet eden bir karar alması için gerekli olan tüm bilgi ve tavsiyeleri almasını sağlamalıdır.

17. Genel bir ilke olarak Madde 12, Taraf Devletler'in Sözleşme'de yer alan tüm diğer hakların, Madde 12 rehberliğinde yorumlanmasını ve uygulanmasını sağlamaya çabalamaları gerektiğini belirtmektedir.³

18. Madde 12, çocuğun sadece korunmasızlığından (koruma) veya yetişkinlere bağımlılığından (ihtiyaçları temin etme) kaynaklanan haklara değil, kendi hayatında etkisi olan haklara da sahip olduğunu beyan etmektedir.⁴ Sözleşme, çocuğu hakların bir öznesi olarak tanımaktadır ve söz konusu uluslararası belgenin Taraf Devletlerce neredeyse evrensel olarak onanmış olması çocuğun Madde 12'de açıkça ifade bulan bu statüsünü vurgulamaktadır.

---

3 Bakınız Komite'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik genel tedbirlere dair 5 (2003) numaralı Genel Yorumu (CRC/GC/2003/5).

4 Sözleşme'ye genellikle bu üç "p" ile gönderme yapılmaktadır: provision (temin etme), protection (koruma) ve participation (katılım)

1. Madde 12'nin Sözcük Analizi

(a) Madde 12, paragraf 1

(i) "Tanırlar" ("*shall assure*")

19. Madde 12 paragraf 1, „Tarağ Devletler ocuğun görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını “tanırlar” demektir. “Tanırlar” (“shall assure”), Tarağ Devletler’e takdir kullanmaları için hiçbir açık yol bırakmayan, özel güce sahip bir hukuki ifadedir. Buna uygun olarak, Tarağ Devletler bu hakkı tüm çocuklar için tam olarak uygulamak üzere uygun tedbirleri alma konusunda katı bir yükümlülük altındadırlar. Bu yükümlülük, kendilerini etkileyen her konuda çocuğun görüşüne başvurmak ve bu görüşlere uygun ağırlığı vermek için mekanizmaların uygulamaya konmuş olmasını sağlamak şeklinde iki öğe içerir.

(ii) “Görüşlerini Oluşturma Yeteneğine Sahip”
("*Capable of forming his or her own views*")

20. Tarağ Devletler “görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip” her çocuğun dinlenilme hakkını tanırlar. Bu ifade bir sınırlama olarak değil, bilakis Tarağ Devletler’in çocuğun özerk bir görüş oluşturabilme yeteneğini mümkün mertebe değerlendirmesini gerektiren bir yükümlülük olarak görülmelidir. Bu, Tarağ Devletler’in bir çocuğun kendi görüşlerini ifade etme yeteneğine sahip olmadığı varsayımıyla yola çıkamayacağı anlamına gelmektedir. Aksine, Tarağ Devletler bir çocuğun kendi görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip olduğunu varsaymalı ve çocuğun bu görüşleri ifade etme hakkına sahip olduğunu kabul etmelidir; çocuğun önce yeteneğini kanıtlaması zorunluluğu yoktur.

21. Komite, Madde 12'nin çocuğun görüşlerini ifade etme hakkına hiçbir yaş sınırı getirmediğini vurgular ve Tarağ Devletler’i hukukta veya uygulamada çocuğun kendini ilgilendiren her türlü konuda dinlenilme hakkını kısıtlayacak yaş sınırları getirmemeye teşvik eder. Bununla ilişkili olarak, Komite aşağıdakilerin altını çizer:

- İlk olarak, 2004 yılında gerçekleştirdiği erken çocuklukta ocuk haklarının uygulanması konulu bir günlük genel tartışma

oturumunun ardından verdiği tavsiyelerde, Komite bir hak sahibi olarak çocuk kavramının "...en erken evreden itibaren çocuğun günlük yaşamında yer aldığının" altını çizmiştir.⁵ Araştırmalar, çocuğun sözlü olarak ifade etme kabiliyeti olmasa da en küçük yaştan itibaren görüş oluşturma yetisine sahip olduğunu göstermektedir.⁶ Sonuç olarak, Madde 12'nin tam uygulaması çok küçük yaştaki çocukların anlayışlarını, seçimlerini ve tercihlerini ifade etmekte kullandığı oyun, beden dili, yüz ifadeleri ile resim ve boyamaları içerecek Şekilde, sözel olmayan iletişim biçimlerinin tanınmasını ve sayılmasını gerektirmektedir;

- İkinici olarak, çocuğun kendini etkileyen konunun tüm yönleri hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olması gerekli değildir; konu hakkında kendi görüşünü uygun Şekilde oluşturabilmek için yeterli anlayışa sahip olması yeterlidir;
- nc olarak, Taraf Devletler aynı zamanda görüşlerinin dinlenilmesinde zorluklar yaşayan çocuklar için de bu hakkın uygulanmasını sağlama yükümlülüğü altındadır. Örneğin, engelli çocuklar görüşlerini ifade etmelerini kolaylaştırmak için gerekli olan her türlü iletişim olanağı ile donatılmalı ve bu çocukların söz konusu iletişim yollarını kullanabilmelerine olanak verilmelidir. Ayrıca azınlıklar, yerli ve göçmen çocuklar ve çoğunluk dilini konuşmayan diğer çocuklar için de görüşlerini ifade etme hakkının tanınması için çaba gösterilmelidir;
- Son olarak, Taraf Devletler özellikle çok küçük çocukların dahil olduğu durumlarda veya çocuğun bir adli suç, cinsel istismar, şiddet ya da diğer kötü muamele biçimlerinin mağduru olduğu durumlar başta olmak üzere bu hakkın düşüncesiz bir Şekilde uygulanmasının getirebileceği olası olumsuz sonuçların farkında olmalıdır. Taraf Devletler dinlenilme hakkının çocuğun tam olarak korunmasını sağlayarak uygulanmasını temin etmek için gereken tüm tedbirleri almalıdırlar.

---

5 CRC/C/GC/7/Rev.1, par. 14

6 Ayrıca bakınız Lansdown G., "The evolving capacities of the child", Innocenti Research Centre, UNICEF/Save the Children, Floransa (2005)

(iii) "Görüşlerini Serbestçe İfade Etme Hakkı"
["the right to express those views freely"]

22. Çocuk, "görüşlerini serbestçe ifade etme" hakkına sahiptir. "Serbestçe" ("freely"), çocuğun görüşlerini hiçbir baskı olmaksızın ifade edebilmesi ve dinlenme hakkını kullanmak isteyip istemediğine karar verebilmesi anlamına gelmektedir. "Serbestçe", aynı zamanda çocuğun yönlendirilmemesi ve uygunsuz etki veya baskılara maruz bırakılmaması gerektiği anlamına da gelir. "Serbestçe" ayrıca çocuğun "kendi" bakış açısıyla da doğası gereği ilişkilidir: çocuk başkalarının görüşlerini değil, kendi görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir.

23. Taraf Devletler, çocuğun bireysel ve sosyal durumuna tekabül eden görüşlerin ifade edilmesi için gereken koşulları ve çocuğun görüşlerini serbestçe ifade ederken saygı gördüğünü ve güvende olduğunu hissettiği bir ortamı sağlamalıdır.

24. Komite, bir çocuğun, özellikle zarar verici olayların incelendiği durumlarda, gerekli olandan daha fazla kez görüşmeye alınmaması gerektiğini vurgular. Çocuğun "dinlenilmesi" [duruşması] çocuk üzerinde travmatik etkileri olabilecek zor bir süreçtir.

25. Çocuğun görüşlerini ifade etme hakkının hayata geçirilmesi çocuğun ilgili konular, seçenekler ve alınacak olası kararlar ve bunların sonuçları hakkında, çocuğu dinlemekten sorumlu kişilerce ve çocuğun ebeveynleri veya vasisi tarafından bilgilendirilmesini gerektirir. Çocuk ayrıca kendisinden hangi koşullar altında görüşlerini ifade etmesinin isteneceği konusunda da bilgilendirilmelidir. Bu bilgilendirilme hakkı önemlidir, zira çocuğun netliğe kavuşturulmuş kararlar alabilmesinin ön koşulunu oluşturur.

(iv) "Kendini ilgilendiren her konuda"
["In all matters affecting the child"]

26. Taraf Devletler çocuğun "kendini ilgilendiren her konuda" görüşlerini ifade edebilmesini sağlamalıdır. Bu, bu hak için ikinci bir niteliği temsil etmektedir: tartışılmakta olan konu çocuğu etkiliyorsa [ilgilendiriyorsa], çocuk dinlenilmelidir. Bu temel koşula saygı

gösterilmesi ve bu koşulun geniş kapsamlı bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.

27. İnsan Hakları Komisyonu tarafından oluşturulan ve Sözleşme metninin taslağını hazırlayan Açık Uçlu Çalışma Grubu (Open-ended Working Group), çocuğun veya çocukların görüşlerinin göz önüne alınmasını sınırlayan bir listeyle bu konuların tanımlanması yönündeki bir öneriyi reddetmiştir. Bunun yerine, çocuğun dinlenilme hakkının “kendini ilgilendiren her konu” anlamına gelmesine karar verilmiştir. Komite, değerlendirilmekte olan konunun kendilerini ilgilendirdiğinin ve çocukların o konuyla ilgili görüşlerini ifade etme yeteneğine sahip olduğunun açıkça belli olduğu hallerde bile çocukların dinlenilme haklarının çoğu zaman reddedilmesinden kaygı duymaktadır. Komite, Sözleşme’de açıkça bahsedilmeyen hususları da kapsayan “konular” ifadesi için geniş bir tanımlı desteklerken, hiçbir genel siyasi yetkinin amaçlanmadığına açıklık getirmek için eklenen “çocuğu ilgilendiren” koşulunu da kabul etmektedir. Ancak uygulama, Dünya Çocuk Zirvesi de dahil olmak üzere, çocuğu ve çocukları ilgilendiren konuların geniş bir kapsamda yorumlanmasının çocukların içinde yaşadıkları toplumların sosyal süreçlerine dahil edilmesine yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Taraf Devletler, çocukların görüşlerinin sunduğu perspektifin çözümlerin kalitesini arttırabileceği her yerde çocukların görüşlerini dikkatle dinlemelidir.

[v] “Çocuğun Yaşı ve Olgunluk Derecesine Uygun Olarak Gereken Özen Gösterilmek Suretiyle” (*“Being given due weight in accordance with the age and maturity of the child”*)

28. Çocuğun görüşlerine “çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen” gösterilmelidir. Bu koşul, çocuğun, görüşlerine gereken özenin gösterilmesi için veya çocuğa bu görüşlerin sürecin sonucunu nasıl etkilediğini iletmek için değerlendirilmesi gereken yeteneğine gönderme yapmaktadır. Madde 12, sadece çocuğu dinlemenin yeterli olmadığını belirtmektedir; çocuğun kendi görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip olduğu yerlerde çocuğun görüşlerinin ciddi bir şekilde göz önüne alınması gerekmektedir.

29. Çocuğun yaşına ve olgunluk derecesine uygun olarak gereken özenin gösterilmesi koşulu sayesinde Madde 12, çocuğun görüşlerinin öneminin sadece yaşı ile belirlenemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Çocukların anlama düzeyleri her zaman biyolojik yaşları ile bağlantılı değildir. Araştırmalar bilgi, deneyim, çevre, sosyal ve kültürel beklentiler ve destek düzeylerinin tümünün birden çocuğun görüş oluşturabilme yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çocuğun görüşlerinin vaka temelinde yapılacak bir incelemeye dayanarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

30. Olgunluk, belli bir konunun doğurduğu anlam ve etkileri anlama ve değerlendirme yetisine atıfta bulunur ve bu nedenle de bir çocuğun bireysel yeteneğinin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmalıdır. Olgunluk, tanımlanması güç bir terimdir; Madde 12 bağlamında olgunluk, bir çocuğun konular hakkındaki görüşlerini makul ve bağımsız bir şekilde ifade etme yeteneğidir. Konunun çocuk üzerindeki etkisinin de göz önüne alınması gerekir. Sonucun çocuğun yaşamı üzerindeki etkisi ne kadar büyük olursa, çocuğun olgunluğunun uygun bir şekilde değerlendirilmesi de o kadar önemli hale gelir.

31. Çocuğun gelişen yetenekleri ve ebeveynlerin yönlendirme ve yol göstermesi kavramlarının (bkz. aşağıda par. 84 ve Bölüm C) da göz önüne alınması gerekir.

(b) Madde 12, Paragraf 2

(i) “Çocuğu Etkileyen Herhangi Bir Adli veya İdari Kovuşturmada... Dinlenilmesi” Hakkı (“to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting the child”)

32. Madde 12'nin 2'nci paragrafı, özellikle “çocuğu etkileyen herhangi bir adli ve idari kovuşturmada” sağlanması gereken dinlenme fırsatlarını belirlemektedir. Komite, bu hükmün, örneğin anne babanın ayrılması, velayet, bakım ve evlatlık verilme, kanunla ihtilafa düşen çocuklar, fiziksel veya psikolojik şiddet veya cinsel istismar veya diğer suç mağduru çocuklar, sağlık, sosyal güvenlik, refakat edilmeyen

çocuklar, sığınmacı ve mülteci çocuklar ve silahlı çatışma ve diğer acil durumlar sonucu mağdur olmuş çocuklar dahil olmak üzere, hiçbir sınırlama olmaksızın, çocuğu etkileyen tüm ilgili adli kovuşturmalar için geçerli olduğunu vurgular. Tipik idari kovuşturmalar, örnek olarak çocuğun eğitimi, sağlığı, çevresi, yaşama koşulları ve korunmasıyla ilişkili kararları içerir. Her iki kovuşturma türü de uzlaşma ve tahkim gibi alternatif ihtilaf çözüm mekanizmalarını içerebilir.

33. Dinlenilme hakkı, hem kötü muamele karşısında yapılan şikayetler ve okuldan dışlanma karşısında yapılan temyiz başvuruları gibi çocuk tarafından başlatılan kovuşturmalar, hem de anne babaların ayrılması veya evlatlık işlemleri gibi çocuğu etkileyen ve başkaları tarafından başlatılan kovuşturmalar için geçerlidir. Taraf Devletler, adli ve idari kovuşturmalardaki karar alıcıların çocuğun görüşlerinin ne derece göz önünde bulundurulduğunu ve bunun çocuk açısından doğurduğu sonuçları açıklamasını gerektiren mevzuat tedbirleri almaya teşvik edilmektedir.

34. Bir çocuk, ortamın korkutucu, düşmanca, duyarlılıktan uzak veya çocuğun yaşı için uygunsuz olduğu yerlerde etkin bir şekilde dinlenilemez. Kovuşturmaların hem erişilebilir hem de çocuğa uygun olması gerekir. Çocuk dostu bilgilerin, yeterli öz savunma desteğinin, uygun şekilde eğitilmiş personelin, uygun mahkeme salonu tasarımlarının, hakim ve avukatlar için uygun kıyafetlerin, görüşü engelleyen paravanların ve ayrı bekleme odalarının sağlanmasına özellikle dikkat edilmelidir.

(ii) "Ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla" ("*either directly, or through a representative or an appropriate body*")

35. Dinlenilmeye karar vermesinin ardından çocuk nasıl dinleneceğine karar verecektir: "ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla." Komite, mümkün olan yerlerde çocuğa her türlü kovuşturmada doğrudan dinlenilme fırsatının verilmesini tavsiye etmektedir.

36. Temsilci; çocuğun anne ve/veya babası, bir avukat veya başka bir kişi (diğerlerinin yanı sıra, örneğin bir sosyal çalışma görevlisi) olabilir. Ancak, birçok davada (hukuk davası, ceza davası veya idari dava), çocuk ile en muhtemel temsilcisi (ebeveyn(ler)i) arasında bir çıkar çatışması riskinin olacağı vurgulanmalıdır. Çocuğun duruşması [dinlenilmesi] bir temsilci yoluyla yapılıyorsa, çocuğun görüşlerinin temsilci tarafından karar alıcıya doğru bir şekilde iletilmesi büyük önem taşır. Seçilen yöntem çocuk (ya da gerektiğinde uygun makam) tarafından, çocuğun özel durumuna uygun olarak belirlenmelidir. Temsilciler karar alma sürecinin çeşitli yönleri hakkında yeterli bilgi ve anlayışa ve çocuklarla çalışma konusunda deneyime sahip olmalıdır.

37. Temsilci, münhasır olarak çocuğun yararını temsil ettiğinin ve diğer kişilerin (ebeveyn(ler), kurumlar veya organlar (örneğin yatılı yurtlar, idare veya toplum) yararını temsil etmediğinin farkında olmalıdır. Çocuğun görüşlerini temsil etmek üzere tayin edilmiş temsilciler için davranış kuralları geliştirilmelidir.

(iii) *“Ulusal Yasanın Usule İlişkin Kurallarına Uygun Olarak” [“In a manner consistent with the procedural rules of national law”]*

38. Temsil fırsatı “ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun” olmalıdır. Bu hüküm, bu temel hakkın kullanımını kısıtlayan veya engelleyen usul mevzuatının kullanılmasına izin veriyor şeklinde yorumlanmamalıdır. Tersine, Taraf Devletler savunma hakkı ve kendi dosyalarına erişme hakkı gibi adil yargılamaya ilişkin temel kurallara uymaya teşvik edilmektedir.

39. Usul kurallarına uyulmadığı yerlerde, mahkemenin veya idari makamın kararına itiraz edilebilir ve karar bozulabilir, değiştirilebilir veya daha ayrıntılı hukuki değerlendirme için geri gönderilebilir.

2. Çocuğun Dinlenme Hakkının Uygulanması İçin Adımlar

40. Madde 12'nin bu iki paragrafının uygulanması, bir konunun çocuğu etkilediği her durumda veya çocuğun resmi bir kovuşturmada veya başka bir ortamda görüşlerini belirtmeye davet edildiği hallerde

çocuğun dinlenilme hakkını etkin bir şekilde hayata geçirmek için beş adımın atılmasını gerektirir. Bu gerekler, söz konusu olan bağlama uygun bir şekilde uygulanmalıdır.

(a) Hazırlık

41. Çocuğu dinlemekten sorumlu olanlar çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda ve özellikle de herhangi bir adli veya idari karar alma sürecinde görüşlerini ifade etme hakkı ve ifade ettiği görüşlerin sonuç üzerinde doğuracağı etki hakkında bilgilendirilmesini sağlamalıdır. Çocuk ayrıca doğrudan veya temsilci yoluyla iletişim kurma seçeneği hakkında da bilgi almalıdır. Çocuk, yaptığı seçimin olası sonuçlarının farkında olmalıdır. Karar alıcı, duruşmadan önce çocuğu yeterince hazırlamalı, duruşmanın nasıl, ne zaman ve nerede yapılacağı ve katılımcıların kimler olacağı konusunda açıklamalar yapmalı ve çocuğun bununla ilgili olarak belirttiği görüşlerini göz önüne almalıdır.

(b) Duruşma

42. Duruşmadan [çocuğun dinlenmesinden] sorumlu yetişkinin çocuğun iletmeye karar verdiklerini dinlemeye ve ciddi olarak göz önüne almaya istekli olduğundan çocuğun emin olabilmesi için, bir çocuğun dinlenilme hakkını kullandığı bağlam elverişli ve teşvik edici olmalıdır. Çocuğun görüşlerini dinleyecek olan kişi, çocuğu etkileyen konuya dahil olan bir yetişkin (örneğin bir öğretmen, sosyal çalışma görevlisi veya bakım sorumlusu), bir kurumdaki bir karar alıcı (örneğin bir müdür, idareci veya hakim) ya da bir uzman (örneğin bir psikolog veya hekim) olabilir.

43. Deneyimler, ortamın tek taraflı bir sorgudan çok bir sohbet şeklinde olması gerektiğini göstermektedir. Tercihen, çocuk halka açık bir mahkeme salonunda değil, gizlilik koşulları altında dinlenilmelidir.

(c) Çocuğun Kendi Görüşlerini Oluşturma Yeteneğinin Değerlendirilmesi

44. Vaka temelinde yapılacak bir inceleme çocuğun kendi görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip olduğunu gösteriyorsa,

çocuğun görüşlerine gereken özen gösterilmelidir. Şayet çocuk kendi görüşlerini makul ve bağımsız bir şekilde oluşturma yeteneğine sahipse, karar alıcı çocuğun görüşlerini konunun çözüme kavuşturulmasında önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurmalıdır. Çocuğun kendi görüşlerini oluşturma yeteneğinin değerlendirilmesi için iyi uygulamalar geliştirilmelidir.

(d) Çocuğun Görüşlerine Gösterilen Özen Hakkında Bilgi (Geri Bildirim)

45. Çocuk görüşlerine gereken özenin gösterilmesi hakkına sahip olduğu için, karar alıcı sürecin sonucu hakkında çocuğu bilgilendirmeli ve çocuğun görüşlerinin nasıl göz önüne alındığını açıklamalıdır. Bu geribildirim, çocuğun görüşlerinin sadece bir formalite olarak dinlenmemesini ve ciddiye alınmasını teminat altına alır. Verilen bilgi çocuğu başka bir teklifte bulunmaya, ısrar etmeye veya başka bir teklifi kabul etmeye, ya da bir adli veya idari kovuşturma durumunda, bir temyiz veya şikâyet başvurusunda bulunmaya yönlendirebilir.

(e) Şikâyetler, Çareler ve Tazminat

46. Çocukların dinlenilme ve görüşlerine gereken özenin gösterilmesi haklarının göz ardı veya ihlal edildiği hallerde şikâyet mekanizmalarının ve başvuru yollarının sağlanması için mevzuata ihtiyaç vardır.⁷ Çocuklar, şikâyetlerini dile getirmek için tüm çocuk kurumlarında, diğerlerinin yanı sıra okullarda ve gündüz bakım merkezlerinde, bir kamu denetçisine veya karşılaştırılabilir bir rolde hizmet veren bir kişiye başvurabilme olanağına sahip olmalıdır. Çocuklar bu kişilerin kimler olduğunu ve bunlara nasıl erişilebileceğini bilmelidir. Çocuğun görüşlerinin değerlendirmeye alınmasıyla ilişkili aile içi çatışmalarda, çocuk toplumdaki gençlik hizmetlerinde çalışan bir kişiden yardım talep etme olanağına sahip olmalıdır.

---

7 Bakınız Komite'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin uygulanmasına yönelik genel tedbirlere dair 5 (2003) numaralı Genel Yorumu (CRC/GC/2003/5), par. 24

47. Eğer çocuğun dinlenilme hakkı adli ve idari kovuşturmalar bağlamında ihlal ediliyorsa (madde 12, par. 2); çocuk, hak ihlalleri için çözümları sunan temyiz ve şikayet usullerine erişim olanağına sahip olmalıdır. şikayet usulleri, çocukların bu usulleri kullanmanın kendilerini şiddet veya cezalandırılma riskine maruz bırakmayacağından emin olmasını sağlayacak güvenilir mekanizmalar temin etmelidir.

3. Taraf Devletlerin Yüklümlükları

(a) Taraf Devletler'in Ana Yüklümlükları

48. Çocuğun dinlenilme hakkı Taraf Devletler'e, çocuklar için uygun bilgiye, yeterli desteğe, gerektiğinde görüşlerine verilen ağırlık hakkında geribildirim ve şikayet, başvuru veya tazminat usullerine erişim sağlamak üzere mekanizmalar başlatmak için mevzuatlarını gözden geçirme veya tadil etme yükümlülüğünü yüklemektedir.

49. Bu yükümlükları yerine getirmek için, Taraf Devletler aşağdaki stratejileri benimsemelidir:

- Madde 12'ye ilişkin kısıtlayıcı beyan ve çekincelerin gözden geçirilmesi ve geri çekilmesi;
- Çocuk hakları konusunda geniş yetkilere sahip çocuk kamu denetçileri [ombudsmanları] veya komiserlikleri gibi bağımsız insan hakları kurumlarının oluşturulması;⁸
- Avukatlar, hakimler, polis, sosyal çalışma görevlileri, psikologlar, bakım sorumluları, yatılı tesislerdeki ve cezaevlerindeki görevliler, eğitim sisteminin her kademesindeki öğretmenler, tıp doktorları, hemşireler ve diğer sağlık çalışanları, devlet memurları ve kamu görevlileri, sığınma görevlileri ve geleneksel liderler dahil olmak üzere, çocuklarla ve çocuklar için çalışan tüm profesyoneller için, Madde 12 ve pratikteki uygulaması hakkında eğitim sağlanması;

---

⁸ Bakınız Komitenin bağımsız insan hakları kurumlarının rolüne dair 2 (2002) numaralı Genel Yorumu

- Kanunlara ve kurumsal mevzuata sağlam bir şekilde yerleştirilmiş olan ve etkinlikleri açısından düzenli olarak değerlendirmeye tabi tutulan yönetmelikler ve düzenlemeler yoluyla, çocukların görüşlerini ifade etmelerini desteklemek ve teşvik etmek için uygun koşulların sağlanması ve bu görüşlere gereken özenin gösterildiğinden emin olunması;
- Çocuk hakkındaki yaygın geleneksel kanıları değiştirmek için, kamuoyu liderlerini ve medyayı da içeren kamuya yönelik kampanyalar yoluyla çocuğun dinlenilme hakkının tam olarak hayata geçirilmesini engelleyen olumsuz tutumlarla mücadele edilmesi.

(b) Adli Ve İdari Kuvuşturmalarda İlgili Özel Yükümlülükler

(i) Çocuğun Medeni Hukuk Kuvuşturmalarında Dinlenilme Hakkı

50. Çocuğun dinlenilmesini gerektiren başlıca konular aşağıda ayrıntılı olarak belirtilmiştir:

Boşanma ve ayrılma

51. Ayrılma ve boşanma davalarında, ilişkiye dahil olan çocuklar mahkemelerin kararlarından kesinlikle etkilenirler. Çocuğun bakımı için ödenecek nafaka ile velayet ve erişim konuları hakim tarafından ya mahkemede ya da mahkeme tarafından yönlendirilen arabuluculuk yoluyla belirlenir. Birçok yargı yetkisi alanında, bir ilişkinin sona erdirilmesiyle ilgili olarak kanunlarda, hakim “çocuğun en yüksek yararına” en büyük önemin atfedilmesine dair bir hükme yer verilmiştir.

52. Bu nedenle, ayrılma ve boşanma ile ilgili tüm mevzuatın, çocuğun uzlaşma süreçlerinde ve karar alıcılar tarafından dinlenilme hakkını içermesi gerekmektedir. Bazı yargı bölgeleri, ya bir politika ya da bir mevzuat gereği, çocuğun görüşlerini ifade etme yeteneğine sahip olarak görüleceği bir yaş belirlemeyi tercih etmektedir. Ne var ki Sözleşme yaşa ve olgunluğa atıfta bulunması nedeniyle, bu konunun vaka temelinde belirlenmesini öngörmekte ve bu nedenle de çocuğun

görüşlerini ifade etme yeteneğinin bireysel olarak değerlendirmesini gerektirmektedir.

Ebeveynlerden ayrı düşme ve alternatif bakım

53. Kendi evi içinde istismar veya ihmal mağduru olduğu için bir çocuğu ailesinden ayırmak üzere verilen her kararda, çocuğun yüksek yararını tespit etmek için çocuğun görüşleri göz önüne alınmalıdır. Müdahale, aile içinde istismar ve ihmal olduğunu iddia eden bir çocuk, başka bir aile üyesi veya toplum üyesi tarafından yapılacak bir şikayetle başlatılabilir.

54. Komite'nin deneyimi, çocuğun dinlenilme hakkının Taraf Devletlerce her zaman göz önüne alınmadığı yönündedir. Komite, Taraf Devletler'in mevzuat, yönetmelik ve politika yönergeleri yoluyla, koruyucu aile yanına veya kurum bakımına yerleştirme, bakım planlarının geliştirilmesi ve aile ve ebeveynlerle olacak ziyaretlerle ilgili kararlar da dahil olmak üzere, çocuğun görüşlerine başvurulmasını ve bu görüşlerin değerlendirmeye alınmasını sağlamasını tavsiye eder.

Evlad edinme ve islam hukukundaki kefalet

55. Bir çocuğun evlatlık olarak veya İslam hukukunda yer alan kefalet için yerleştirileceği ve nihayetinde evlat edinileceği veya kefalet altına gireceği hallerde, çocuğun dinlenilmesi hayati önem taşır. Böyle bir süreç, çocuk ve evlat edinen ebeveynler bir süredir zaten birlikte yaşıyor olsa bile, üvey anne babaların veya koruyucu ailelerin bir çocuk evlat edindikleri durumlarda gereklidir.

56. Sözleşme'nin 21'inci maddesi, çocuğun yüksek yararının temel düşünce olduğunu belirtmektedir. Evlat edinme, kefalet veya diğer yerleştirme kararlarında, çocuğun "yüksek yararı" çocuğun görüşlerini göz önüne almadan tanımlanamaz. Komite, tüm Taraf Devletler'i, mümkünse çocuğu evlat edinme, kefalet veya diğer yerleştirmelerin etkileri hakkında bilgilendirmeye ve mevzuat yoluyla çocuğun görüşlerinin dinlenilmesini sağlamaya çağırır.

(ii) Çocuğun Ceza Hukuku Kovuşturmalarında Dinlenme Hakkı

57. Ceza kovuşturmalarında, çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına tam saygı gösterilmeli ve bu hak çocuk adaleti sürecinin her aşamasında uygulanmalıdır.⁹

Suçta sürüklenmiş çocuklar

58. Sözleşme'nin 12'inci maddesinin 2'nci paragrafı, ceza kanununu ihlal ettiği iddia edilen veya ihlal etmekle suçlanan veya ihlal ettiği kabul edilen bir çocuğun dinlenme hakkına sahip olmasını gerektirmektedir. Bu hak, çocuğun sessiz kalma hakkına sahip olduğu yargılama öncesi aşamadan polis, savcı ve sorgu hakimi tarafından dinlenme hakkına kadar, adli sürecin tüm aşamalarında tamamen gözetilmelidir. Söz konusu hak ayrıca mahkemenin karar ve hüküm verme aşamaları ve hükmedilen tedbirlerin uygulanması aşamaları boyunca da geçerlidir.

59. Arabuluculuk da dahil yönlendirme hallerinde, çocuk serbest ve gönüllü rıza verme olanağına sahip olmalı ve önerilen yönlendirme tedbirinin uygunluğunu ve arzu edilirliliğini değerlendirirken yasal ve diğer türlü danışma ve yardımları alma olanağı çocuğa verilmelidir.

60. Kovuşturmalara etkin bir şekilde katılabilmek için, her çocuk kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında ve ayrıca çocuk adalet süreci ve mahkeme tarafından alınabilecek olası tedbirler hakkında, anladığı bir dilde derhal ve doğrudan bilgilendirilmelidir. Kovuşturmalar çocuğun katılabilmesine ve kendini serbestçe ifade edebilmesine olanak veren bir ortamda gerçekleştirilmelidir.

61. Mahkeme ve kanunla ilişki içindeki çocuğun diğer duruşmaları, kapalı kapılar ardında gerçekleştirilmelidir. Bu kuralın istisnaları çok sınırlı olmalı, ulusal mevzuatta açıkça belirtilmeli ve çocuğun yüksek yararı doğrultusunda olmalıdır.

---

⁹ Bakınız çocuk adaletinde çocukların haklarına dair Komite'nin 10 (2007) numaralı Genel Yorumu (CRC/C/GC/10)

Çocuk mağdurlar ve çocuk tanıklar

62. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin "Suç Mağduru ve Tanığı olan Çocukları ilgilendiren Konularda Adaletle ilişkin Rehber İlkeler" ("Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime")¹⁰ başlıklı 2005/20 sayılı kararı uyarınca, bir suçun mağduru ve/veya tanığı olan çocuğa, görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını tam olarak kullanma fırsatı verilmelidir.

63. Özelde bu, bir çocuk mağdura ve/veya tanığa, incelenmekte olan olaydaki rolü bağlamında ilgili konularda danışılması ve çocuğun adli süreçte yer almasıyla ilgili görüş ve kaygılarını serbestçe ve kendi dilediği şekilde ifade etme olanağının çocuğa verilmesi için her türlü çabanın harcanması gerektiği anlamına gelir.

64. Çocuk mağdurların ve tanıkların hakkı aynı zamanda sağlık, psikolojik ve sosyal hizmetler, bir çocuk mağduru ve/veya tanığın rolü, "sorgulamanın" hangi şekillerde gerçekleştirildiği, bir şikayet başvurusu yaparken veya soruşturmalara ve mahkeme işlemlerine katılırken çocuk için mevcut olan destek mekanizmaları, duruşmaların yer ve tarihleri, koruyucu tedbirlerin olup olmadığı, tazminat alma olasılıkları ve temyiz olanakları gibi konular hakkında bilgilendirilme hakkıyla da bağlantılıdır.

(iii) Çocuğun İdari Kovuşturmalarda Dinlenilme Hakkı

65. Tüm Taraf Devletler mevzuatlarında Madde 12 gereklerini yansıtan ve çocuğun ilgili kayıtlara erişme, duruşmadan haberdar edilme ve ebeveynleri veya diğerleri tarafından temsil edilme hakları da dahil diğer usule ilişkin haklarıyla birlikte dinlenilme hakkını sağlayan idari usuller geliştirmelidir.

66. Çocukların mahkeme kovuşturmalarındansa idari kovuşturmalara karışma olasılığı çok daha yüksektir; zira idari kovuşturmalar

---

¹⁰ Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, Karar no 2005/20, özellikle madde. 8, 19 ve 20. Belgeye www.un.org/ecosoc/docs/2005/Resolution%202005-20.pdf adresinden ulaşılabilir.

daha az şeklidir, daha esnektir ve yasalarla yönetmelikler yoluyla sonuçlandırılmaları göreceli olarak daha kolaydır. Kovuşturmaların çocuk dostu ve erişilebilir olması gerekir.

67. Çocuklara uygulanabilecek idari kovuşturmalara dair özel örnekler; okullardaki disiplin hususlarını (örneğin okuldan uzaklaştırma ve atılma) ele almaya yönelik mekanizmaları, okul diplomasını vermenin reddedilmesi ve okul performansı ile ilgili konuları, çocuk gözaltı merkezlerinde ayrıcalık vermenin reddi ve disiplin tedbirlerini, refakatçisi olmayan çocuklardan gelen sığınma taleplerini ve sürücü belgesi için yapılan başvuruları içerir. Bu konularda, çocuk dinlenilme ve “ulusal yasanın usule ilişkin kurallarıyla tutarlılık arz eden” diğer haklardan yararlanma hakkına sahip olmalıdır.

B. Dinlenilme Hakkı ve Sözleşme'nin Diğer Hükümleriyle Olan Bağlantıları

68. Madde 12, bir genel ilke olarak, Madde 2 (ayrımcılığa uğramama hakkı), Madde 6 (yaşama ve gelişme hakkı) gibi Sözleşme'nin diğer genel ilkeleriyle bağlantılıdır ve, bilhassa, Madde 3 (çocuğun yüksek yararının temel düşünce olması) ile karşılıklı bir bağımlılık ilişkisine sahiptir. Bu madde ayrıca medeni haklar ve özgürlüklerle ilgili maddelerle, özellikle de Madde 13 (ifade özgürlüğü hakkı) ve Madde 17 (bilgi edinme hakkı) ile yakından bağlantılıdır. Ek olarak, Madde 12, Sözleşme'de yer alan ve çocuğun ilgili maddelerde ve bunların uygulamasında koruma altına alınan haklarına dair kendi görüşlerine sahip bir özne olarak saygı görmemesi durumunda tam olarak uygulanması mümkün olmayan tüm diğer maddelerle bağlantılıdır.

69. Madde 12'nin, Madde 5 (çocuğun gelişen yetenekleri ve anne babalardan uygun yol gösterme ve yönlendirme, bakınız mevcut Genel Yorum par. 84) ile olan bağlantısı özellikle önemlidir, zira anne babalar tarafından sağlanan yol göstericiliğin çocuğun gelişen yeteneklerini göz önüne alması hayati öneme sahiptir.

1. Madde 12 ve Madde 3

70. Madde 3'ün amacı, kamusal veya özel yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren tüm etkinliklerde çocuğun yararının temel düşünce olmasını sağlamaktır. Bu, çocuk adına atılan her adımda çocuğun yüksek yararına saygı gösterilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Çocuğun yüksek yararı, Taraf Devletler'e çocuğun yüksek yararının göz önüne alınmasını sağlamak için işlem adımları geliştirme yükümlülüğü getiren usul kuralına benzerdir. Sözleşme, Taraf Devletler'e bu işlemlerden sorumlu olan tarafların çocuğu Madde 12,,de belirtildiği gibi dinlemesini sağlama yükümlülüğü getirmektedir. Bu adım zorunludur.

71. Çocukla danışma içinde belirlenen çocuğun yüksek yararı, kurumların, makamların ve idarenin etkinliklerinde göz önüne alınacak tek etken değildir. Ancak çocuğun görüşleri gibi, çocuğun yüksek yararı da büyük öneme sahiptir.

72. Madde 3, bireysel davalara atfedilmiş olup açıkça, bir grup olarak çocukların yüksek yararlarının çocukları ilgilendiren tüm etkinliklerde göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Taraf Devletler sonuç olarak, yüksek yararlarını belirlerken sadece her bir çocuğun bireysel durumunu değil, aynı zamanda grup olarak çocukların yararlarını da göz önüne alma yükümlülüğü altındadır. Dahası, Taraf Devletler kamusal ve özel kuruluşların, makamların ve yasama organlarının etkinliklerini de incelemek zorundadır. Bu yükümlülüğün "yasama organlarına" da uzanması, çocukları etkileyen her kanun, yönetmelik veya kuralın da "yüksek yarar" kriteri kılavuzluğunda olması gerektiğine açıkça işaret etmektedir.

73. Tanımlanmış bir grup olarak çocukların yüksek yararlarının bireysel yararları tartarken kullanılan yolla belirlenmesi gerektiğine kuşku yoktur. Çok sayıda çocuğun yüksek yararı söz konusuysa, kurumların, makamların veya devlet organlarının yöneticileri, yasama kararları da dahil olmak üzere doğrudan veya dolaylı olarak çocukları

etkileyen etkinlikler planlarken söz konusu tanımlanmamış gruplardan ilgili çocukları dinlemek ve bunların görüşlerine gereken özeni göstermek için fırsatlar için fırsatlar sağlamalıdır.

74. Madde 3 ile 12 arasında bir uyumsuzluk yoktur; sadece iki genel ilkenin birbirini tamamlayıcı rolleri söz konusudur: maddelerden biri çocuğun yüksek yararını sağlama hedefini belirlerken, diğeri çocuğu veya çocukları dinleme amacına ulaşmak için kullanılacak yöntemi sunmaktadır. Aslında, Madde 12'nin bileşenlerine riayet edilmezse, Madde 3'ün doğru bir şekilde uygulanması mümkün olamaz. Aynı şekilde, Madde 3 çocukların yaşamlarını etkileyen tüm kararlardaki önemli rolünü kolaylaştırarak Madde 12'nin işlevselliğini pekiştirmektedir.

2. Madde 12, 2 ve 6

75. Ayrımcılığa uğramama hakkı, Çocuk Haklarına dair Sözleşme de dahil tüm insan hakları araçlarında teminat altına alınan temel bir haktır. Sözleşmenin 2'nci maddesine göre, her çocuk Madde 12 altında belirtilenler de dahil olmak üzere haklarının uygulanmasında aleyhlerine hiç bir ayırım gözetilmemesi hakkına sahiptir. Komite, Taraf Devletler'in, her çocuğa ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da diğeri düşünceler, ulusal, etnik ya da toplumsal köken, özellik, engellilik, doğum ve diğeri statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin görüşlerini serbestçe ifade etme ve görüşlerine gereken özenin verilmesi hakkını tanımak için yeterli tedbirleri alacağını vurgular. Taraf Devletler, çocuklara dinlenilme haklarının tanınmasını ve kendilerini ilgilendiren tüm konularda tüm diğeri çocuklarla eşit esasta yer alma olanağı verilmesini sağlamak için, korunmasız veya marjinalleşmiş çocuk gruplarına karşı ayrımcılık da dahil olmak üzere ayrımcılığı ele alacaktır.

76. Komite özellikle, bazı toplumlarda geleneksel tutum ve uygulamaların bu hakkın kullanımına engel olduğunu veya ciddi sınırlamalar getirdiğini kaygıyla kaydetmektedir. Taraf Devletler bu tür tutum ve uygulamaların olumsuz etkileri hakkında toplumu eğitmek ve farkındalığı arttırmak için, her çocuğun Sözleşme kapsamındaki

haklarının tam olarak uygulanmasını sağlamak üzere tutumlarda değişimi özendirmek için yeterli tedbirleri alacaktır.

77. Komite, Taraf Devletler'i kız çocuğun dinlenilme, gerektiğinde yardım alma, görüşünü ifade etme ve görüşüne gereken özenin gösterilmesi hakkına özel dikkat atfetmeye çağırmaktadır; zira cinsiyete dayalı stereotipler ve ataerkil değerler kız çocuklarının Madde 12'de belirtilen hakkının kullanımına engel olmakta ve katı sınırlamalar getirmektedir.

78. Komite, engelli çocuklara görüşlerini serbestçe ifade etmeleri ve bu görüşlere gereken özenin gösterilmesi için gerekli yardım ve donanımın sağlanması teminat altına almak için Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme'nin 7'nci maddesinde Taraf Devletler'e getirilen yükümlülüğü memnuniyetle karşılamaktadır.

79. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 6'ncı maddesi, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu ve Taraf Devletler'in çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı göstereceğini kabul etmektedir. Komite, çocuk katılımının Madde 6 ile tutarlı olarak ve Madde 29'da koruma altına alınan eğitim amaçları doğrultusunda çocuğun gelişen yetenekleri ve kişiliğinin tam gelişimini destekleyen bir araç olması sebebiyle, çocuğun dinlenilme hakkına yönelik fırsatları desteklemenin önemini kaydetmektedir.

3. Madde 12, 13 ve 17

80. İfade özgürlüğü hakkıyla ilgili Madde 13 ve bilgi edinme hakkıyla ilgili Madde 17, dinlenilme hakkının etkili bir şekilde uygulanmasında önemli ön koşullardır. Bu maddeler çocukların hakların özneleri olduğunu ortaya koymakta ve, Madde 12 ile birlikte, çocuğun bu haklarını kendi adına, kendi gelişen yeteneklerine uygun olarak kullanma hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir.

81. Madde 13'te kapsanan ifade özgürlüğü hakkı çoğu zaman Madde 12 ile karıştırılmaktadır. Ancak, her iki madde de güçlü bir şekilde birbiriyle bağlantılı olsa da, bunlar farklı hakları betimlemektedir. İfade özgürlüğü görüşüne sahip olma ve bunları ifade etme ve her türlü

ortam yoluyla bilgi alma ve araştırma hakkıyla ilgilidir. İfade özgürlüğü, çocuğun sahip olduğu veya ifade ettiği görüşlerde Taraf Devletçe sınırlandırılmama hakkını savunur. Bu durumda, ifade özgürlüğünün Taraf Devletler'e getirdiği yükümlülük, bu görüşlerin ifadesinde veya bilgiye erişimde müdahaleden kaçınmak ve aynı zamanda kamu diyaloguna ve iletişim araçlarına erişim hakkını korumaktır. Ancak Madde 12, özellikle çocuğu ilgilendiren konular hakkındaki görüşleri ifade etme hakkıyla ve çocuğun yaşamını etkileyen etkinlik ve kararlarda yer alma hakkıyla ilgilidir. Madde 12, Taraf Devletler'e, çocuğun kendini etkileyen tüm işlemlere ve karar alma süreçlerine etkin katılımını kolaylaştırmak için ve ifade edilen bu görüşlere gereken özeni gösterme yükümlülüğünü yerine getirmek için gerekli olan yasal çerçeveleri ve mekanizmaları oluşturma yükümlülüğü getirmektedir. Madde 13'de yer alan ifade özgürlüğü Taraf Devletler'den böyle bir taahhüt veya yanıt gerektirmemektedir. Ancak, çocuklara görüşlerini ifade etmeleri için Madde 12'ye uygun olarak çocuklara saygı duyulan bir ortamın yaratılması, çocukların ifade özgürlüğü haklarını kullanma yeteneklerini arttırma yönünde de katkı sağlar.

82. Madde 17'ye uygun olarak çocuğun bilgi edinme hakkının sağlanması, büyük ölçüde, görüşlerini ifade etme hakkının etkili bir şekilde hayata geçirilmesi için bir ön koşuldur. Çocuklar, kendilerini ilgilendiren her konuda yaşlarına ve yeteneklerine uygun biçimlerde bilgiye erişim olanağına ihtiyaç duyar. Bu, örneğin haklarıyla, kendilerini etkileyen herhangi bir kovuşturmayla, ulusal mevzuatla, yönetmeliklerle ve politikalarla, yerel hizmetlerle ve temyiz ve şikâyet usulleriyle ilgili bilgiler için geçerlidir. Madde 14 ve 42'yle tutarlı olarak, Taraf Devletler çocuk haklarını okul müfredatlarına dahil etmelidir.

83. Komite aynı zamanda Taraf Devletler'e, medyanın hem çocukların görüşlerini ifade etme hakkıyla ilgili farkındalığı arttırmak hem de bu tür görüşlerin halk önünde ifade edilmesi için olanaklar sağlamak açısından önemli araçlar olduğunu hatırlatır. Komite, çeşitli medya biçimlerini programların geliştirilme sürecine çocukları dahil etmek için daha fazla kaynak ayırmaya ve çocukların kendi haklarıyla ilgili

medya girişimlerini geliştirmeleri ve bu girişimlere öncülük etmeleri için olanaklar yaratmaya çağırılmaktadır.¹¹

4. Madde 12 ve 5

84. Sözleşme'nin 5'inci maddesi Taraf Devletler'in Sözleşme'nin çocuğa tanıdığı hakların kullanımında çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı göstereceğini belirtmektedir. Sonuç olarak, çocuk, yol gösterilme ve yönlendirilme hakkına sahiptir; bu yol gösterme ve yönlendirme, çocuğun bilgi, deneyim ve anlayış eksikliğini telafi etmelidir ve maddede belirtildiği gibi çocuğun gelişen yetenekleriyle sınırlandırılmıştır. Çocuk ne kadar bilgi, deneyim ve anlayış kazanırsa, anne-babanın, yasal vasinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin yönlendirme ve yol göstermeyi o derece tavsiyelere ve hatırlatmalara dönüştürmesi, daha sonra da eşitler arasındaki bir alışverişe dönüştürmesi gerekecektir. Bu dönüşüm çocuğun gelişimi sırasındaki sabit bir noktada gerçekleşmeyecek, bunun yerine çocuk kendi görüşlerini ifade etmeye teşvik edildikçe istikrarlı bir şekilde artacaktır.

85. Bu gereklilik, çocuğun görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip olduğu her yerde çocuğun görüşlerine gereken özenin gösterilmesi gerektiğini şart koşan Sözleşme Madde 12 ile desteklenmektedir. Bir başka deyişle, çocuklar yetenek kazandıkça, kendilerini etkileyen konuların düzenlenmesinde giderek artan düzeyde bir sorumluluğa sahip olma hakkına sahiptirler.¹²

---

11 Çocuk ve medya konulu genel tartışma oturumu (1996): www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/media.pdf

12 Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel tedbirler hakkındaki 5 (2003) sayılı Genel Yorum

5. Madde 12 ve Genel Olarak Çocuk Haklarının Uygulanması

86. Önceki paragraflarda tartışılan maddelere ek olarak, Sözleşme'nin diğer maddelerinin çoğu çocukların kendilerini etkileyen konularda yer almasını gerektirmekte ve desteklemektedir. Bu çeşitli dahil olma durumları için, katılım kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Tartışmasız, bu dahil olma durumlarının temelini Madde 12 oluşturmaktadır; ancak çocuklarla danışma içinde planlama, çalışma ve geliştirme gerekliliğinden, Sözleşme boyunca bahsedilmektedir.

87. Uygulama, sadece bir birey olarak çocuğu değil çocuk gruplarını ve genel olarak çocukları ilgilendiren sağlık, ekonomi, eğitim veya çevre gibi geniş bir kapsama yayılan sorunlarla ilgilidir. Sonuç olarak, Komite, sadece bireysel çocuklar ve açıkça tanımlanmış çocuk grupları için değil aynı zamanda toplumlarındaki sosyal, ekonomik veya kültürel yaşam koşullarından etkilenen yerli halka mensup çocuklar, engelli çocuklar gibi çocuk grupları için veya genel olarak çocuklar için usuller oluşturmak amacıyla katılımı her zaman geniş bir şekilde yorumlamıştır.

88. Çocuğun katılımının bu denli geniş bir şekilde anlaşılması, Genel Kurul'un yirmi yedinci özel oturumunda kabul ettiği "Çocuklar için Uygun bir Dünya" (A world fit for Children) başlıklı sonuç belgesine de yansımıştır. Taraf Devletler, "aile içinde ve okullarda ve yerel ve ulusal düzeylerde de dahil olmak üzere, ergenlerin ve çocukların karar alma süreçlerine anlamlı katılımını desteklemek için programlar geliştirme ve uygulama" sözü vermişlerdir (par. 32, alt-par. 1). Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme için genel uygulama tedbirleri hakkındaki 5 numaralı Genel Yorumu'nda şöyle demiştir: "Hükümetlerin çocuklarla sadece hükümet dışı kuruluşlar (HDK'lar) veya insan hakları kurumlarının aracılık ettiği bir ilişki yerine doğrudan bir ilişki kurması önemlidir".¹³

---

13 Aynı kaynakta, par. 12

C. Dinlenilme Hakkının Farklı Ortamlarda ve Durumlardaki Uygulaması

89. Çocuğun dinlenilme hakkı, çocukların içinde büyüdüğü, geliştiği ve öğrendiği çeşitli ortam ve durumlarda uygulanmalıdır. Bu ortam ve durumlarda, çocuğun gündelik konulara ve hayati kararlara katılımını sınırlayan veya çocuğu bu katılıma davet eden, çocuk ve rolü hakkında farklı anlayışlar mevcuttur. Çocuğun dinlenilme hakkının uygulamasını etkilemek için çeşitli yollar mevcuttur; Taraf Devletler çocuğun katılımını desteklemek için bu yolları kullanabilir.

1. Ailede

90. Çocukların çok erken yaşlardan itibaren görüşlerini serbestçe ifade edebildiği ve ciddiye alındığı bir aile, çocuğun daha geniş toplum içinde dinlenilme hakkını kullanması için bir hazırlıktır. Böyle bir çocuk yetiştirme yaklaşımı bireysel gelişimin desteklenmesine, aile ilişkilerinin zenginleştirilmesine ve çocuğun sosyalleşmesinin desteklenmesine hizmet eder ve ailede ve evde şiddetin tüm biçimlerini önleyici bir rol oynar.

91. Sözleşme, anne-babaların, yasal vasilerin ve çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin çocuğa uygun şekilde yol gösterme ve çocuğu yönlendirme haklarını ve sorumluluklarını kabul etmekte (bakınız yukarıda par. 84), ancak bunun çocuğun haklarını kullanmasına olanak sağlamak için olduğunun ve yol gösterme ve yönlendirmenin çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesiyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesini gerektirdiğinin altını çizmektedir.

92. Taraf Devletler, politika ve mevzuat yoluyla, anne-babaları, vasileri ve çocuğun bakımından sorumlu kişileri, çocuğu ilgilendiren konularda çocuğun görüşlerini dinlemeye ve bu görüşlere gereken özeni göstermeye teşvik etmelidir. Anne babalara ayrıca görüşlerini serbestçe ifade etme haklarının hayata geçirilmesinde çocuklara destek olmaları ve toplumun her düzeyinde çocukların görüşlerini göz önüne almaları tavsiye edilmelidir.

93. Çocuğun dinlenilme hakkına saygı gösteren çocuk yetiştirme biçimlerinin geliştirilmesini desteklemek için, Komite Taraf Devletler'e, çocuk ve ebeveynlerin Sözleşme'de korunan haklarına dair bilgi veren ve mevcut olumlu davranış ve tutumların üzerine inşa eden ebeveyn eğitim programlarını desteklemelerini tavsiye eder.

94. Bu programlar aşağıdakileri ele almalıdır:

- Ebeveynler ve çocuklar arasında karşılıklı saygıya dayanan ilişki;
- Çocukların karar alma süreçlerine dahil edilmesi;
- Her bir aile üyesinin görüşlerine gereken özeni göstermenin anlam ve etkisi;
- Çocuğun gelişen yetenekleri konusunda anlayış, destek ve saygı;
- Aile içinde birbiriyle çatışan görüşlerle başa çıkma yolları.

95. Bu programlar kız ve erkek çocukların görüşlerini ifade etme konusunda eşit haklara sahip oldukları ilkesini pekiştirmelidir.

96. Medya, çocuklarının katılımının çocukların kendileri, aileleri ve toplum için yüksek değere sahip olduğunu ebeveynlere iletmede güçlü bir rol oynamalıdır.

2. Alternatif bakımda

97. Kurum bakımı da dahil olmak üzere tüm alternatif bakım uygulamalarındaki çocukların yerleştirmelerle, koruyucu aile yanında veya evde sunulacak bakımın düzenlenmesiyle ve günlük hayatlarıyla ilgili konularda görüşlerini ifade edebilmesini ve bu görüşlerine gereken ağırlığın verilmesini sağlamak için mekanizmalar ihdas edilmelidir. Bunlar aşağıdakileri içermelidir:

- Çocuğa her türlü yerleştirme, bakım ve/veya tedavi planı hakkında bilgi edinme hakkı ve görüşlerini serbestçe ifade etmesi ve karar alma süreci boyunca bu görüşlere gereken özenin gösterilmesi için anlamlı fırsatlar sağlayan mevzuat;

- Çocuk dostu bakım hizmetlerinin geliştirilmesinde ve oluşturulmasında çocuğun dinlenilme hakkını ve görüşlerine gereken özenin gösterilmesi hakkını teminat altına alan mevzuat;
- Madde 3 kapsamındaki yükümlülöklere uygun olarak çocuklar için bakım, koruma veya tedavi sunumunu düzenleyen kural ve yönetmeliklere uygunluğu izlemek üzere çocuk ombudsmanı, çocuk komiseri veya müfettişı gibi yetkili bir izleme kurumunun kurulması. İzleme organına, yatılı tesislere engelsiz erişim (kanunla ihtilafa düşen çocuklara yönelik tesisler dahil), çocuğun görüş ve kaygılarını doğrudan dinleme ve çocuğun görüşlerinin kurum tarafından ne dereceye kadar dinlendiğini ve bu görüşlere ne dereceye kadar gereken özenin gösterildiğini izleme yetkisi verilmelidir;
- Etkili mekanizmaların oluşturulması; örneğin, yatılı bakım tesisinde hem kız hem erkek çocuklardan oluşan, kurumun politika ve kurallarının geliştirilmesine ve uygulanmasına katılma yetkisine sahip bir çocuk temsilciler konseyi.

3. Sağlıkta

98. Sözleşme hükümlerinin hayata geçirilmesi, çocuğun görüşlerini ifade etme ve çocukların sağlıklı gelişiminin ve esenliğinin desteklenmesine katılma hakkına saygı gösterilmesini gerektirmektedir. Bu, bireysel sağlık kararları için ve çocukların sağlık politikası ve hizmetlerinin geliştirilmesine katılımı için geçerlidir.

99. Komite, çocuğun kendi sağlığıyla ilgili uygulama ve kararlarda yer almasıyla ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken farklı fakat bağlantılı birkaç mesele belirlemiştir.

100. Küçük çocuklar da dahil olmak üzere çocuklar, gelişen yetenekleriyle tutarlı bir şekilde karar alma süreçlerine dahil edilmelidir. Çocuklara, engelli çocuklar için erişilebilir ve uygun biçimlerde olanlar da dahil önerilen tedaviler ve bunların etkileri ve sonuçları hakkında bilgi verilmelidir.

101. Taraf Devletler çocukların, güvenlikleri veya esenlikleri için gerekli olan hallerde, yaşları ne olursa olsun, ebeveyn rızası olmadan gizli tıbbi danışmanlık ve tavsiyeye erişime sahip olmasını sağlamak üzere mevzuat ve yönetmelikler ihdas etmelidir. Çocuklar, örneğin evde şiddet veya istismara uğradıkları hallerde veya üreme sağlığı eğitimine ya da hizmetlerine ihtiyaç duydukları hallerde veya anne-baba ve çocuk arasında sağlık hizmetlerine erişim konusunda çatışmaların olduğu hallerde, bu tür bir erişime ihtiyaç duyabilirler. Danışmanlık ve tavsiye alma hakkı, tıbbi rıza verme hakkından farklıdır ve hiçbir yaş sınırına tabi olmamalıdır.

102. Komite, bazı ülkelerde rıza hakkının çocuğa geçtiği, sabit bir yaşın getirilmesini memnuniyetle karşılamakta ve Taraf Devletleri bu tür mevzuatlar ihdas etmeyi düşünmeye teşvik etmektedir. Böylelikle, bağımsız ve yetkili bir uzmana danışılmasının ardından söz konusu yaşın üstündeki çocuklar herhangi bir bireysel yeteneklerinin profesyonel değerlendirmesine gerek olmadan rıza verme hakkına sahip olmaktadır. Ancak, Komite, söz konusu yaştan daha küçük bir çocuğun bilgilendirilmiş bir görüş ifade etme yeteneğini sergileyebildiği hallerde bu görüşe gereken özenin gösterilmesini sağlamalarını Taraf Devletler'e kuvvetle tavsiye etmektedir.

103. Hekimler ve sağlık kuruluşları, çocuklara pediatrik araştırmalara ve klinik deneylere katılımlarıyla ilgili haklarına ilişkin açık ve erişilebilir bilgi sunmalıdır. Usule ilişkin diğer korumalara ek olarak çocukların, bilgilendirilmiş rızalarının alınabilmesi için, araştırma hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir.

104. Taraf Devletler ayrıca çocukların kendi sağlık ve gelişimlerine yönelik hizmetlerin planlama ve programlanmasına görüş ve deneyimleriyle katkıda bulunmasına olanak veren tedbirler getirmelidir. Hangi hizmetlere ihtiyaç olduğu, bu hizmetlerin en iyi nerede ve nasıl sağlandığı, hizmetlere erişimin önündeki ayrımcı engeller, sağlık çalışanlarının kalitesi ve tutumları ile çocukların kendi sağlık ve gelişimleri hakkında artan düzeylerde sorumluluk alma yeteneklerinin nasıl desteklenebileceği dahil olmak üzere, sağlık sunumunun her yönüyle ilgili olarak çocukların görüşlerine

başvurulmalıdır. Bu bilgi, diğerlerinin yanı sıra, hizmetlerden yararlanan veya araştırma ve danışma süreçlerinde yer alan çocuklara yönelik geribildirim sistemleri yoluyla elde edilebilir ve sağlık hizmetleri için çocuğun haklarına saygı gösteren standartlar ve göstergeler geliştirmek üzere yerel veya ulusal çocuk kurullarına veya meclislerine iletilebilir.¹⁴

4. Eğitimde ve okulda

105. Eğitim bünyesinde çocuğun dinlenilme hakkına saygı, eğitim hakkının hayata geçirilmesinde temel öneme sahiptir. Komite, birçok okul ve sınıfta yaşanan realiteyi karakterize eden ve devam eden otoriteciliği, ayrımcılığı, saygısızlığı ve şiddeti kaygıyla kaydetmektedir. Bu tür ortamlar çocukların görüşlerini ifade etmeleri ve bu görüşlere gereken özenin gösterilmesi için elverişli değildir.

106. Komite, Taraf Devletler'e aşağıdaki konularla ilgili olarak çocukların görüşlerini ifade etmesi ve bu görüşlere gereken özenin gösterilmesi için fırsatlar oluşturmaya yönelik adımlar atmalarını tavsiye eder.

107. Erken çocukluktaki eğitim programları da dahil olmak üzere tüm eğitim ortamlarında, çocukların katılımcı bir eğitim ortamında etkin rol alması desteklenmelidir.¹⁵ Öğrenme ve öğretme etkinlikleri, çocukların yaşam koşullarını ve gelecek beklentilerini göz önüne almalıdır. Bu nedenle, eğitim makamları müfredatların ve okul programlarının planlanmasında çocukların ve velilerin görüşlerini dahil etmelidir.

108. İnsan hakları eğitimi, ancak çocukların diğer çocuk ve yetişkinlerle birlikte öğrendiği, oynadığı ve yaşadığı kurumlarda insan haklarının uygulanması durumunda, çocukların motivasyon ve davranışlarını

---

¹⁴ Komite ayrıca HIV/Aids ve çocuğun haklarına dair 3 (2003) numaralı Genel Yorumu paragraf 11 ve 12 ile ergen sağlığına dair 4 (2003) numaralı Genel Yorumu par. 6'ya dikkat çeker.

¹⁵ "Herkes için eğitime insan haklarına dayalı yaklaşım: Çocukların eğitim ve eğitim içindeki haklarının gerçekleştirilmesine yönelik çerçeve", UNICEF/UNESCO (2007)

şekillendirebilir.¹⁶ Özellikle, çocukların Sözleşme’de beyan edildiği gibi görüşlerine gereken özenin gösterilip gösterilmediğini gözlemleyebildiği bu kurumlarda, çocuğun dinlenilme hakkı çocukların eleştirel denetimi altındadır.

109. Çocukların katılımı, sınıfta çocuk odaklı etkileşimli öğrenme için gerekli olan karşılıklı destek ve işbirliğini canlandıran bir sosyal atmosferin yaratılması için mecburidir. Ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında, zorbalığın önlenmesinde ve disiplin tedbirlerinde, çocuğun görüşlerine özen göstermek özellikle önemlidir. Komite, akran eğitiminin ve akran danışmanlığının yaygınlaşmasını memnuniyetle karşılamaktadır.

110. Çocukların karar alma süreçlerine düzenli bir şekilde katılımı, diğerlerinin yanı sıra, çocukların okul politikalarının ve davranış kurallarının geliştirilmesi ve uygulanması konusundaki görüşlerini serbestçe ifade edebilecekleri sınıf kurulları, öğrenci konseyleri ve okul kurul ve komitelerinde öğrencilerin temsili yoluyla sağlanmalıdır. Bu hakların uygulanmasını yetkililerin, okulların ve okul müdürlerinin iyi niyetine bırakmak yerine, bu hakların mevzuatta koruma altına alınması gerekmektedir.

111. Okulun ötesinde, Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, eğitim sisteminin, çocuklara “ikinci bir şans” veren örgün ve yaygın öğrenme olanaklarının, okul müfredatlarının, öğretme yöntemlerinin, okul yapılarının, standartların, bütçeleme ve çocuk koruma sistemlerinin çocuk dostu özelliğini güçlendirmek dahil olmak üzere, eğitim politikasının tüm yönleri hakkında çocuklara yerel ve ulusal düzeyde danışmalıdır.

112. Komite, Taraf Devletler’i, eğitim sistemindeki katılımcı rollerini yetkin bir şekilde gerçekleştirmede çocuklara yardımcı olabilecek bağımsız çocuk kuruluşlarının geliştirilmesini desteklemeye teşvik eder.

---

16 Çocuk Hakları Komitesi, eğitimin amaçlarına dair Genel Yorum No. 1 (2001) (Sözleşme madde. 29, par. 1), (CRC/GC/2001/1)

113. Bir sonraki okul düzeyine geçişler veya izlenecek eğitim yolları veya rotalarının seçimi ile ilgili kararlarda, çocuğun dinlenilme hakkı tanınmalıdır; zira bu kararlar çocuğun yüksek yararını derinden etkiler. Söz konusu kararlar idari veya adli incelemeye tabi olmalıdır. Ek olarak, disiplinle ilgili konularda, çocuğun dinlenilme hakkına tam saygı gösterilmelidir.¹⁷ Özellikle, bir çocuğun eğitimden veya okuldan dışlanması durumunda, bu karar, çocuğun eğitim hakkıyla çeliştiği için, adli incelemeye tabi olmalıdır.

114. Komite, çocuk ve ergenleri toplumda etkin rol almaya ve içinde yaşadıkları toplumun sorumlu birer vatandaşı olmaya hazırlayan etkileşimli, ilgili, koruyucu ve katılımcı ortamlar sağlamayı amaçlayan çocuk-dostu okul programlarının birçok ülkede başlatılmış olmasını memnuniyetle karşılamaktadır.

5. Oyun, dinlenme, spor ve kültür etkinliklerinde

115. Çocuklar, gelişimleri ve sosyalleşmeleri için oyuna, dinlenme ve eğlenmeye, fiziksel ve kültürel etkinliklere ihtiyaç duyar. Bunlar, çocukların tercihleri ve yetenekleri göz önünde bulundurularak tasarlanmalıdır. Oyun ve dinlenme/eğlenme imkanlarının erişilebilirliği ve uygunluğu ile ilgili olarak, görüşlerini ifade edebilen çocukların görüşlerine danışılmalıdır. Örgün danışma süreçlerine katılmayan bazı engelli çocuklara ve çok küçük yaşta çocuklara, dileklerini ifade etmeleri için özel fırsatlar sağlanmalıdır.

6. İşyerinde

116. Kanunlarda ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 138 (1973) ve 182 (1999) no'lu Sözleşmeleri'nde izin verilenden daha küçük yaşlardaki çalışan çocuklar, yüksek yararlarını ve durumla ilgili görüşlerini anlamak için çocuğa duyarlı ortamlarda dinlenilmelidir. Bu çocuklar, ekonomik ve sosyo-yapısal zorluklara ve bu çocukların içinde

---

¹⁷ Taraf Devletler çocuğun bedensel cezadan ve diğer zalim veya küçültücü cezalandırma biçimlerinden korunma hakkıyla ilgili olan ve bedensel cezanın ortadan kaldırılmasına yönelik katılımcı stratejileri açıklayan 8 (2006) numaralı Komite Genel Yorumu'na başvurmalıdır. (CRC/C/GC/8)

çalıştıkları kültürel bağlama saygı gösteren bir çözüme yönelik arayışa dahil edilmelidir. Özellikle eğitimle ilgili olmak üzere, çocuk işçiliğinin kökündeki nedenleri ortadan kaldırmak için politikalar geliştirirken de çocuklar dinlenilmelidir.

117. Çalışan çocuklar sömürüye karşı yasalarla korunma hakkına sahiptirler ve iş kanunlarının uygulamasını soruşturan müfettişler tarafından çalışma yerlerinin veya koşullarının incelendiği hallerde çalışan çocuklar dinlenilmelidir. Çocuklar ve, varsa, çalışan çocuk birliklerinin temsilcileri de iş kanunlarının tasarlanması sırasında ve kanunların yürütülmesi incelenirken ve değerlendirilirken dinlenilmelidir.

7. Şiddet durumlarında

118. Sözleşme, çocuğun şiddetin tüm biçimlerinden korunma hakkını ve Taraf Devletler'in bu hakkı hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm çocuklar için sağlama sorumluluğunu belirlemektedir. Komite, Taraf Devletleri, şiddetin tüm biçimlerini ele almak için mevzuat, politika, eğitim ve diğer tedbirlerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında çocuklara danışmaya teşvik eder. Sömürülen çocuklar, sokaktaki çocuklar veya mülteci çocuklar gibi marjinalleşmiş veya dezavantajlı çocukların ilgili mevzuat ve politika süreçleri hakkında görüş almak için tasarlanmış danışma süreçlerinin dışında bırakılmamasını sağlamaya özellikle dikkat edilmelidir.

119. Bununla ilgili olarak, Komite, Genel Sekreterliğin Çocuğa Yönelik Şiddet Araştırması'nda elde edilen bulguları memnuniyetle karşılamakta olup Taraf Devletler'i, çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi, bildirilmesi ve izlenmesi süreçlerinin tüm yönlerinde çocuklara görüşlerini serbestçe açıklamaları için alan temin etme ve bu görüşlere gereken özeni gösterme yönündeki tavsiye de dâhil olmak üzere, araştırmadan çıkan tavsiyeleri tam olarak uygulamaya çağırır.¹⁸

---

18 Birleşmiş Milletler Çocuğa Yönelik Şiddet Araştırması için bağımsız uzman raporu (A/61/299).

120. Çocuklara karşı işlenen şiddetin çoğuna, hem istismarcı davranışın belli biçimlerinin çocuklar tarafından kabul edilen uygulamalar olarak anlaşılması yüzünden, hem de çocuk dostu ihbar mekanizmalarının olmaması yüzünden göz yumulmaktadır. Örneğin, çocuklar bedensel ceza, kadın sünneti veya erken yaşta evlilik gibi deneyimledikleri kötü muameleleri güven ve itimat içinde bildirebilecekleri hiç kimseye ve genel gözlemlerini çocukların haklarının uygulanmasından sorumlu kişilere iletebilmek için hiç bir kanala sahip değildirler. Bu nedenle, çocukların koruyucu tedbirlerle etkin bir şekilde dahil edilmesi, çocukların dinlenilme ve fiziksel ve psikolojik şiddetin tüm biçimlerinden uzak büyüme hakları hakkında bilgilendirilmesini gerektirmektedir. Taraf Devletler tüm çocuk kurumlarına, telefon yardım hatlarının kullanılması da dahil olmak üzere çocukların bildirimde bulunabilecekleri bireylere ve kuruluşlara kolay erişim sağlama ve çocukların çocuğa yönelik şiddetle mücadele hakkındaki görüşleri ve deneyimleriyle katkıda bulunabilecekleri yerler sağlama yükümlülüğü getirmelidir.

121. Komite aynı zamanda Taraf Devletler'in dikkatini Genel Sekreterliğin Çocuğa Yönelik Şiddet Araştırması'nda yer alan ve çocukların kendi korunmalarında kilit bir rol oynayabilmesi için şiddeti ele alan çocuk kuruluşlarını ve çocuklarca yürütülen girişimleri destekleme ve teşvik etme ve bu kuruluşları şiddet karşıtı program ve tedbirlerin tasarlanmasında, oluşturulmasında ve değerlendirilmesinde dahil etme yönündeki tavsiyeye çeker.

8. Önleme stratejilerinin geliştirilmesinde

122. Komite, çocuk hakları ihlallerinin önlenmesinde çocukların seslerinin giderek kuvvetli bir güç haline geldiğini kaydetmektedir. Diğerlerinin yanı sıra, okullarda şiddetin önlenmesi, tehlikeli ve uzun süreli işlerde çalıştırma yoluyla gerçekleştirilen çocuk sömürsüyle mücadele, sokaktaki çocuklara sağlık hizmetleri sağlanması alanlarında ve çocuk adalet sisteminde iyi uygulama örnekleri mevcuttur. Bu ve diğer sorunlu alanlarla ilgili mevzuat ve politika

oluşturma sürecince çocuklara danışılmalı, çocuklar ilgili plan ve programların tasarlanma, geliştirilme ve uygulanmasına katılmalıdır.

9. G ve sığınma kovuşturmalarında

123. Ebeveynlerinin izinde iş arayışıyla veya mülteci olarak bir ülkeye gelen çocuklar, özellikle korunmasız bir durumdadır. Bu nedenle, g ve sığınma işlemlerinin tüm boyutlarında çocukların görüşlerini ifade etme haklarının tam olarak uygulanması ivedilik taşımaktadır. G durumunda, çocuğun okul ve sağlık hizmetlerine dahil edilmesi için eğitim beklentileri ve sağlık koşulları hakkında dinlenilmesi gerekmektedir. Bir sığınma talebinin söz konusu olduğu durumlarda, ocuk ayrıca sığınma talebine yol açan nedenleri açıklama fırsatına da sahip olmalıdır.

124. Komite, kovuşturmalarda bu çocuklara seslerinin duyulmasını ve görüşlerine gereken özenin verilmesini sağlamak için hakları, iletişim araçları dahil olmak üzere mevcut olan hizmetler ve g ve sığınma süreci hakkında, kendi dillerinde ilgili tüm bilgilerin verilmesi gerektiğini vurgular. Ücretsiz olarak bir vasi veya danışman tayin edilmelidir. Sığınmacı ocuklar ayrıca yüksek yararlarının belirlenmesi için menēe ülkelerindeki durum hakkında ilgili bilgiye ve etkili aile takibine ihtiyaç duyabilir. Daha önce silahlı çatışmalara karışmış çocuklar için, ihtiyaçlarını dile getirmelerine olanak vermek amacıyla özel yardım gerekli olabilir. Ayrıca, devletsiz çocukların ikamet ettikleri lkelerdeki karar alma süreçlerine dahil edilmesini sağlamak için dikkat edilmesi gerekmektedir.¹⁹

10. Acil durumlarda

125. Komite, Madde 12'de kapsanan hakkın kriz durumlarında ve sonrasında sona ermediğinin altını çizer. Çatışma durumlarında, çatışma sonrası acil durumları takip eden çözüm ve yeniden inşa süreçlerinde çocukların sağlayabilecekleri önemli katkılar bulunduğuna dair sayıları

---

¹⁹ Ayrıca bakınız menēe ülkeleri dışında refakatçisi olmayan ve ailelerinden ayrılmış çocuklara uygulanacak muameleyle ilgili Komite'nin 6 (2005) sayılı Genel Yorumu (CRC/GC/2005/6).

giderek artan kanıtlar vardır.²⁰ Bu nedenle, Komite 2008'deki genel tartışma oturumunun ardından yaptığı tavsiyelerde, acil durumlardan etkilenen çocukların, durumlarının ve gelecek beklentilerinin incelenmesi sürecine katılmasının mümkün kılınması ve teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çocukların katılımı, onların yaşamlarının kontrolünü yeniden ele almalarına yardımcı olmakta, rehabilitasyonlarına katkıda bulunmakta, organizasyon becerilerini geliştirmekte ve kimlik duygusunu güçlendirmektedir. Ancak, çocukları travmatik veya zarar verici olabilecek durumlara maruz kalmaktan korumak için özen gösterilmesi gerekmektedir.

126. Bu doğrultuda Komite, Taraf Devletler'i, çocukların, özellikle de ergenlerin, hem acil durum sonrası yeniden inşa hem de çatışma sonrası çözüm süreçlerinde etkin rol almasına olanak veren mekanizmaları desteklemeye teşvik eder. Programların değerlendirilmesinde, tasarlanmasında, uygulanmasında, izleme ve değerlendirilmesinde çocukların görüşlerine başvurulmalıdır. Örneğin, mülteci kamplarındaki çocuklar çocuk forumlarının oluşturulması yoluyla kendi güvenliklerine ve esenliklerine katkıda bulunmaya teşvik edilebilir. Çocukların bu tür forumlar oluşturmalarına olanak vermek için destek sağlanmalı, aynı zamanda bu forumların çocuğun yüksek yararına ve zararlı deneyimlerden korunma hakkına uygun bir şekilde işlemesi sağlanmalıdır.

11. Ulusal ve uluslararası ortamlarda

127. Çocuğun katılımına yönelik fırsatların çoğu toplum düzeyinde gerçekleşmektedir. Komite, çocukların karar alma süreçlerinde görüşlerini dile getirebildiği geçici danışmanlıkların, yerel gençlik meclislerinin ve belediye çocuk konseylerinin artan sayısını memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak, yerel yönetime resmi temsilci katılıma yönelik bu yapılar, Madde 12'nin yerel düzeydeki uygulamasına ilişkin birçok yaklaşımdan sadece biri olmalıdır; çünkü bunlar sadece nispeten az sayıda çocuğun yerel toplumlari içinde bu etkinlikleri

---

20 "Çocukların ve genç insanların acil durumlarda katılımı: yardım kurumları için rehber", UNICEF, Bangkok (2007)

yapmasına olanak vermektedir. Siyasetçilerin ve resmi görevlilerin danışma saatleri, açık hava toplantıları ve okul ve anaokullarına yapılan ziyaretler, iletişim için ek fırsatlar yaratmaktadır.

128. Çocukların anlamlı katılım ve temsil için yer yaratacak kendi çocuk örgütlerini ve girişimlerini kurmaları desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Ek olarak, çocuklar, hizmetlerin daha uygun olmasını sağlamak için, örneğin okulların, oyun alanlarının, parkların, hobi ve kültür etkinlikleri tesislerinin, halk kütüphanelerinin, sağlık kuruluşlarının ve yerel ulaştırma sistemlerinin tasarımında kendi perspektifleriyle katkıda bulunabilir. Halka danışılmasını gerektiren toplumsal kalkınma planlarında, çocukların görüşleri açık bir şekilde dahil edilmelidir.

129. Bu esnada, gençlik meclislerinin, konseylerinin ve konferanslarının çocuklara görüşlerini ifade etme ve ilgili hedef kitlelere sunma olanağı veren forumlar oluşturduğu bu tür katılım fırsatları birçok ülkede ve ayrıca eyalet, bölge, federal eyalet ve ulus düzeylerinde oluşturulmaktadır. Hükümet dışı kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, çocukları desteklemek için temsilin saydamlığını koruyan ve güdümlenme ve göstermeliklik risklerine karşı koyan uygulamalar geliştirmiştir.

130. Komite, çocukların dinlenilme hakları ve yaşamlarının tüm alanlarına katılımları hakkında farkındalığın artırılmasında UNICEF ve HDK'lar tarafından sağlanan önemli katkıları memnuniyetle karşılamakta, bu kuruluşları halk tabanı, toplum düzeyleri ve ulusal ve uluslararası düzeylerde de dahil olmak üzere kendilerini ilgilendiren her konuda çocukların katılımını desteklemeye devam etmeye ve en iyi uygulama alışverişlerini kolaylaştırmaya teşvik etmektedir. Çocuklarca yürütülen kuruluşlar arasında ağ oluşturulması, ortak savunuyu için platformlar ve ortak öğrenme olanaklarını arttırmak amacıyla etkin bir şekilde teşvik edilmelidir.

131. Uluslararası düzeyde, çocukların 1990 ve 2002 yıllarında Genel Kurul tarafından gerçekleştirilen Dünya Çocuk Zirveleri'ne katılımı, ve çocukların Çocuk Hakları Komitesi'ne rapor verme sürecinde yer

alması özellikle önemlidir. Komite, Taraf Devletler tarafından çocuk haklarının uygulanmasının izlenmesi sürecinde çocuk kuruluşları ve çocuk temsilcileri tarafından sunulan yazılı raporları ve ek sözlü bilgileri memnuniyetle karşılamakta ve Taraf Devletler'i ve HDK'ları, görüşlerini Komite'ye sunmaları konusunda çocukları desteklemeye teşvik etmektedir.

D. Çocuğun Dinlenilme Hakkının Uygulanmasına İlişkin Temel Gereklere

132. Komite, Taraf Devletler'i, çocukların görüşlerini ifadelerini sınırlayan veya çocukların dinlenilmesine fırsat veren ancak ifade ettikleri görüşlere gereken özeni göstermeyen göstermelik yaklaşımlardan kaçınmaya çağırır. Komite, çocukların yetişkinlerce yönlendirilmesi, çocukların neyi söyleyebileceklerinin kendilerine söylendiği yerlere yerleştirilmesi, ya da çocukları katılım yoluyla gelebilecek risklere maruz bırakılmasının etik uygulamalar olmayıp, Madde 12'nin uygulanması olarak anlaşılamayacağını vurgular.

133. Katılımın etkili ve anlamlı olabilmesi için, bireysel bir tek seferlik olarak değil, bir süreç olarak anlaşılması gerekir. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 1989 yılında kabul edilmesinden bu yana edinilen deneyim, Madde 12'nin etkili, etik ve anlamlı bir şekilde uygulanması için ulaşılmaması gereken temel gerekler üzerinde geniş kapsamlı bir uzlaşmaya yol açmıştır. Komite, Taraf Devletler'in bu gerekleri Madde 12'nin uygulanması için tüm yasama ve diğer tedbirlerine entegre etmelerini tavsiye eder.

134. Çocuğun ya da çocukların dinlendiği ve katıldığı tüm süreçler aşağıdaki nitelikleri taşımalıdır:

(a) Saydam ve bilgilendirici – çocuklara görüşlerini serbestçe ifade etme ve görüşlerine gereken özenin gösterilmesi hakları hakkında ve bu katılımın nasıl gerçekleşeceği, katılımın kapsamı, amacı ve potansiyel etkisi hakkında eksiksiz, erişilebilir, çeşitliliğe duyarlı ve yaşlarına uygun bilgi sağlanmalıdır;

(b) Gönüllü – çocuklar asla istemedikleri halde görüşlerini ifade etmeye zorlanmamalıdır ve herhangi bir aşamada katılımlarına son verebilecekleri konusunda bilgilendirilmelidirler;

(c) Saygılı – çocukların görüşlerine saygıyla muamele edilmeli ve çocuklara fikir ve etkinlikler başlatma fırsatları verilmelidir. Çocuklarla çalışan yetişkinler, örneğin aileye, okula, kültüre ve çalışma ortamına olan katkılarında, çocukların katılımlarını kabul etmeli, bu katılıma saygı göstermeli ve katılımın iyi örneklerinin üzerine inşa etmelidir. Bu yetişkinler ayrıca çocukların yaşamlarının sosyoekonomik, çevresel ve kültürel bağlamını anlamalıdır. Çocuklarla veya çocuklar için çalışan kişiler ve kuruluşlar aynı zamanda çocukların kamusal etkinliklere katılım konusundaki görüşlerine saygı göstermelidir.

(d) İlgili – çocukların hakkında görüşlerini ifade etme hakkına sahip olduğu konular yaşamlarıyla gerçekten ilgili olmalı ve çocukların bilgi, beceri ve yetilerinden yararlanabilmelerine olanak vermelidir. Ek olarak, çocukların kendilerinin ilgili ve önemli olarak belirdikleri konuları vurgulamalarına ve ele almalarına olanak veren mekanlar yaratılmalıdır;

(e) Çocuk dostu – ortamlar ve çalışma yöntemleri çocukların yeteneklerine göre uyarlanmalıdır. Çocukların yeterince hazırlıklı olmasını ve görüşleriyle katkı sağlama güvenine ve fırsatına sahip olmalarını sağlamak için yeterli zaman ve kaynak emre amade kılınmalıdır. Çocukların yaşlarına ve gelişen yeteneklerine uygun olarak farklı düzeylerde destek ve farklı katılım biçimlerine ihtiyaç duyacağı gerçeği göz önüne alınmalıdır;

(f) İçermeci – katılım içermeci olmalı, var olan ayrımcılık kalıplarından sakınmalı ve kız ve erkek çocukları içerecek şekilde marjinalleşmiş çocukların katılımına yönelik fırsatları teşvik etmelidir (bkz. ayrıca yukarıda par. 88). Çocuklar homojen bir grup değildirler ve katılımın hiçbir temelde ayrımcılık gözetmeksizin herkes için fırsat eşitliği sağlaması gerekir. Programların da tüm toplumlardan gelen çocuklar için kültürel duyarlılığa sahip olması gerekir.

(g) Eğitimle desteklenen – yetişkinler, çocukların katılımlarını etkili

bir şekilde kolaylaştırmak ve onlara örneğin dinleme, çocuklarla ortak çalışma ve gelişen yeteneklerine uygun olarak çocukların etkileşimini etkili bir şekilde sağlama konusunda beceriler kazandırmak için hazırlığa, becerilere ve desteğe ihtiyacı duyar. Çocukların kendileri de etkili katılımın nasıl desteklenebileceği konusunda eğitimci veya kolaylaştırıcılar olarak yer alabilirler; çocuklar, örneğin haklarıyla ilgili etkili katılım farkındalığı konusunda becerilerini güçlendirmek için yetenek artırma etkinliklerine ve toplantı düzenleme, fon toplama, medyayla ilişkiler, halk önünde konuşma ve savunma konularında eğitime ihtiyacı duyar;

(h) Güvenli ve riske karşı duyarlı – belli durumlarda, görüşlerin ifade edilmesi riskler içerebilir. Yetişkinler, birlikte çalıştıkları çocuklara karşı sorumluluğına sahiptirler ve katılımlarından dolayı çocuklara yönelebilecek şiddet, sömürü veya diğer olumsuz sonuçların doğma riskini en aza indirmek için her türlü önlemi almalıdırlar. Uygun korumayı sağlamak için gerekli olan adımlar arasında bazı çocuk gruplarının karşı karşıya olduğu belli riskleri ve yardım alırken karşılaştıkları ek engelleri tespit eden net bir çocuk koruma stratejisinin geliştirilmesi yer alacaktır. Çocuklar zarardan korunma haklarının farkında olmalı ve gerektiğinde yardım için nereye gideceklerini bilmelidir. Katılımın değeri ve anlamı hakkındaki anlayışı attırmak ve çocukların aksi takdirde maruz kalabileceği riskleri en aza indirmek için, ailelerle ve toplumla çalışma yönünde yatırım yapılması önemlidir;

(i) Hesap verebilir – takip ve değerlendirme taahhüdü büyük öneme sahiptir. Örneğin, herhangi bir araştırma veya danışma sürecinde, çocuklar görüşlerinin nasıl yorumlandığı ve kullanıldığı hakkında bilgilendirilmeli ve, gerekli yerlerde, çocuklara bulguların incelenmesini etkileme veya bu incelemelere karşı çıkma fırsatı verilmelidir. Çocuklar ayrıca katılımlarının herhangi bir sonucu nasıl etkilediği konusunda açık ve net geribildirim hakkına da sahiptir. Uygun olan her yerde, çocuklara takip süreçlerine veya etkinliklerine katılma fırsatı tanınmalıdır. Çocukların katılımının izleme ve değerlendirmesi, mümkün olan yerlerde, çocukların kendileriyle birlikte gerçekleştirilmelidir.

E. Sonuçlar

135. Çocuğun kendini ilgilendiren her konuda dinlenilme ve görüşlerine gereken özenin gösterilmesi hakkının hayata geçirilmesine yatırım yapmak, Sözleşme altında Taraf Devletler'in açık ve ivedi bir yasal yükümlülüğüdür. Bu, ayrımcılık gözetilmeksizin her çocuğun hakkıdır. Madde 12'nin uygulanması için anlamlı fırsatlar oluşturulması halihazırda çocukların kendilerini etkileyen her konuda katılıma erişim ve dinlenilme fırsatına mani olan yasal, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel engellerin ortadan kaldırılmasını gerektirecektir. Bu, ocukların yetenekleriyle ilgili varsayımlara karşı çıkmak ve çocukların yeteneklerini geliştirebileceği ve sergileyebileceği ortamların geliştirilmesini teşvik etmek için bir hazırlığa sahip olmayı gerektirmektedir. Bu, ayrıca kaynaklar ve eğitim konusunda bir taahhüdü de gerektirmektedir.

136. Bu yükümlülükleri yerine getirmek, Taraf Devletler için bir zorluk sunacaktır. Ancak, bu Genel Yorum'da ana hatlarıyla belirtilen stratejiler sistemli olarak uygulanırsa ve çocuklara ve görüşlerine saygıyı temel alan bir kültür oluşturulursa, bu ulaşılabilir bir hedeftir.

Dağıtım
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/C/GY/13
18 Nisan 2011

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 13 (2011)

Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı

I. Giriş

1. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin (ÇHS) 19. Maddesi aşağıdaki gibidir:

"1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya istismara, ihmal ya da ihmalkâr muamele, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleyle karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

2. Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir."

2. Gerekçe: Çocuk Hakları Komitesi (bundan böyle "Komite" olarak anılacaktır), çocuklara yönelik şiddetin yaygınlığı ve yoğunluğu alarm verici boyutlara ulaştığı için Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin (bundan böyle "Sözleşme" olarak anılacaktır) 19. maddesine ilişkin bu Genel Yorumu hazırlama kararı almıştır. Bu, çocukların gelişimini ve toplumların çatışmaları çözmeye sahip oldukları şiddet dışı çözümleri tehlikeye düşüren uygulamalara son vermek için, şiddeti önlemeye yönelik tedbirlerin geniş çapta güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

3. Genel bakış: Genel Yorum, aşağıdaki temel varsayımlara dayanmaktadır:

- a) "Çocuklara yönelik hiçbir şiddet haklı görülmez; çocuklara yönelik her tür şiddet önlenmelidir."¹
- b) Çocukların bakımına ve korunmasına yönelik çocuk hakları temelli bir yaklaşım, çocukları salt "mağdur" olarak gören yaklaşımdan, onları hak sahibi bireyler olarak gören, insan olarak onurlarına, fiziksel ve psikolojik dokunulmazlıklarına saygı gösterip bunları geliştiren bir yaklaşıma doğru paradigma değişikliğini gerektirmektedir.
- c) Saygınlık kavramı, her çocuğun bir hak sahibi, kendi kişiliği, ayrı ihtiyaçları, çıkarları ve özel hayatı olan, kendine özgü ve değerli bir insan olarak tanınmasını, saygı görmesini ve korunmasını gerektirir.
- d) Hukukun üstünlüğü ilkesi, yetişkinlere olduğu gibi çocuklara da eksiksiz uygulanmalıdır.
- e) Çocukların görüşlerinin dinlenmesi ve görüşlerine gerekli ağırlığın tanınması hakları, tüm karar alma süreçlerinde sistematik biçimde gözetilmeli, çocukların güçlendirilmeleri ve katılımı, bakım ve koruma ile ilgili stratejilerde ve programlarda merkezi yer işgal etmelidir.

---

¹ BM Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması bağımsız uzmanının raporu (A/61/299) paragraf 1.

- f) Çocukların kendilerinin yer aldıkları veya kendilerini etkileyen tüm meselelerde yüksek yararlarının birinci derecede gözetilme hakkına, özellikle mağdur oldukları durumlarda ve ayrıca önleyici önlemler alınırken gerekli saygı gösterilmelidir.
- g) Her tür şiddetin, halk sağlığı, eğitim, sosyal hizmetler ve diğer yaklaşımlar yoluyla öncelikle önlenmesi büyük önem taşımaktadır.
- h) Komite, geniş aileler dahil olmak üzere ailelerin bakım ve koruma, şiddetin önlenmesi alanlarındaki birincil konumunu tanıır. Bununla birlikte Komite aynı zamanda şiddetin çoğunlukla aile çevrelerinde ortaya çıktığını, dolayısıyla çocukların aileden kaynaklanan veya ailenin dayattığı güçlük ve sorunların mağduru oldukları durumlarda müdahale ve desteğin gerekli olduğunu tespit eder.

i) Komite ayrıca, okullar, bakım merkezleri, yurtlar, polis nezareti ve yargı kurumları dahil olmak üzere Devlet kurumlarında ve Devlet aktörleri tarafından çocuklara uygulanan yaygın ve yoğun şiddetin farkındadır. Bu uygulamalar çocuklara işkence yapılmasına ve öldürülmelerine kadar varabilmektedir; bunların yanı sıra silahlı gruplar ve Devletin askeri güçleri de çocuklara karşı sıkça şiddet uygulamaktadır.

4. Şiddetin tanımı: Bu Genel Yorumun amaçları açısından “şiddet”, 19’uncu maddenin 1’inci paragrafında olduğu gibi “her çeşit bedensel veya zihinsel saldırı, yaralanma veya istismar, ihmal veya ihmalkâr muamele, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muamele” anlamında kullanılmaktadır. Görülen zararı anlatmak üzere kullanılan diğer terimler (yaralanma, istismar, ihmal veya ihmalkâr muamele, kötü muamele ve sömürü) de eşit ağırlık taşımasına rağmen, burada şiddet terimi 2006 BM Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırmasına uygun olarak çocukların maruz kaldıkları her türü zarar ve olumsuzluğu anlatmak için seçilmiştir.² Yaygın kullanımda şiddet teriminden çoğu kez yalnızca fiziksel zarar ve/veya kasıtlı’ olarak verilen zarar

---

2 Sözleşme'nin diğer dillere yapılan tercümelerinde İngilizce bir terim olarak „şiddet'nin tam karşılığı her durumda yer almamaktadır.

anlaşılır. Bununla birlikte Komite özellikle vurgulamak ister ki, bu Genel Yorumda şiddet teriminin seçilmesi, hiçbir biçimde, fiziksel ve/veya kasıtlı olmayan zararın (örneğin, diğerlerinin yanı sıra, ihmal ve psikolojik anlamda kötü muamele gibi) etkilerini ve bu sorunun da ele alınması gerekliliğini azımsama şeklinde yorumlanamaz.

5. Devletlerin yükümlülükleri, ailelerin ve diğer aktörlerin

sorumlulukları: “Taraf Devletlere’ yapılan atıflar, Taraf Devletlerin çocuklara yönelik sorumluluklarını salt ülke düzeyinde değil il ve belediyeler düzeyinde de üstlenmeleri yükümlülüğüyle ilgilidir. Bu özel yükümlülükler, şiddetin veya insan haklarına yönelik ihlallerin önlenmesinde gerekli titizliğin gösterilmesi, mağdur ve tanık çocukların insan hakları ihlallerine karşı korunmaları yükümlülüğü, sorumluları araştırıp cezalandırma yükümlülüğü ve insan hakları ihlallerinde tazminat/onarım imkânlarına erişim sağlama yükümlülüğüdür. Şiddetin fiilen gerçekleşip gerçekleşmemesinden bağımsız olarak, Taraf Devletlerin pozitif ve aktif bir yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülük çerçevesinde Taraf Devletler, kendi yetenekleri ve finansal imkânları çerçevesinde ve çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini de gözetenek çocukun optimal gelişimi için gerekli yaşam koşullarını sağlamakla görevli ana babalara ve çocuklara bakan diğer kişilere destek ve yardım sağlamak durumundadırlar. (Madde 18 ve 27). Taraf devletler, bunun ötesinde, yaptıkları iş bağlamında şiddetin önlenmesinden, şiddete karşı koruma sağlanmasından ve şiddete karşı mücadeleden sorumlu olan kişilerle yargı sistemlerinin çocukların ihtiyaçlarını dikkate almalarını ve çocukların haklarına saygı göstermelerini sağlama durumundadırlar.

6. 13 No’lu Genel Yorumun oluşumu: Bu Genel Yorumun dayandığı belgeler ve kaynaklar şunlardır: Taraf Devletlerin raporlarının gözden geçirilmesi sırasında Komite tarafından belirlenen hususlar ve bunlarla ilgili sonuç gözlemleri; 2000 ve 2001 yıllarında çocuklara yönelik şiddetle ilgili olarak yapılan iki Genel Görüşme gününde belirlenen tavsiyeler; çocukların fiziksel cezaya ve diğer zalimce ve aşağılayıcı ceza biçimlerine karşı korunma hakkıyla ilgili Genel Yorum No. 8 (2006) ve diğer Genel Yorumlarda şiddet konusuna yapılan atıflar. Hâlihazırdaki

genel yorum Birleşmiş Milletler (BM) Çocuklara Yönelik Şiddet araştırması bağımsız uzmanı tarafından hazırlanan 2006 tarihli raporda yer alan tavsiyelere dikkat çeker ve Taraf Devletlere bu tavsiyeleri gecikmeden yaşama geçirmeleri çağrısında bulunur. Komite'nin dikkat çektiği bir başka belge de Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin BM Kılavuzları ve burada gösterilen yollardır³. Genel Yorumun kaynakları arasında, BM kuruluşlarının, hükümetlerin, hükümet dışı kuruluşların (HDK'lar), topluluk örgütlerinin, kalkınma kuruluşlarının ve çocukların kendilerinin 19. Maddeyi pratikte uygulamada edindikleri uzmanlıklar ve deneyimler de yer almaktadır⁴.

7. Madde 19'in bağlamı: Komite şu hususları kabul etmektedir:

(a) Madde 19, Sözleşme'de yer alan birçok hüküm arasında doğrudan şiddetle ilgili olanlardan biridir. Komite ayrıca çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile çocukların silahlı çatışmalara katılmaları ile ilgili İhtiyari Protokollerin de 19. madde ile doğrudan ilişkili olduğunu tespit eder. Bununla birlikte Komite, 19. maddenin, her tür şiddetin ele alınması ve ortadan kaldırılması ile ilgili tartışmalar ve stratejiler açısından daha geniş bağlamıyla Sözleşme'nin temel hükmü olduğunu belirtir.

(b) Madde 19, doğrudan şiddete ilişkin olanların ötesinde Sözleşme'nin birçok hükmüyle güçlü bir bağlantı içindedir. Sözleşme'nin ilkeleri olarak tanımlanan hakları içeren maddelere (bu Genel Yorumun V bölümüne bakınız) ek olarak, 19. maddenin uygulanması 5, 9, 18 ve 27. maddeler çerçevesine oturtulmalıdır.

(c) Çocukların insanlık onurlarına, fiziksel ve psikolojik dokunulmazlıklarına (bütünlüklerine) ve yasalara göre eşit korunma haklarına saygı, aynı zamanda diğer uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerinde de tanınmıştır.

---

3 BM Genel Kurul kararı 64/142, ek.

4 Bakınız, Suç Mağduru ve Suçun Tanığı Çocuk için Adalet Kılavuzu (BM Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı 2005/20, ek).

(d) Madde 19'un uygulanması, ulusal, bölgesel ve uluslararası insan hakları organları, mekanizmaları ve BM kuruluşları içinde ve arasında işbirliğini gerektirmektedir.

(e) İşbirliği, özellikle BM Genel Sekreteri Çocuklara Yönelik Şiddet Özel temsilcisi ile gereklidir. Özel temsilcinin görevi, BM Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırmasının dile getirdiği tavsiyelerin uygulanmasını üye devletler ve BM kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve çocukların kendileriyle birlikte sağlayarak çocukların her tür şiddete karşı korunmalarını güvence altına almaktır.

8. Yayma, yaygınlaştırma: Komite, Taraf Devletlerin bu Genel Yorumu hükümet ve idari yapılarda; ana babalar ve diğer bakıcılar, çocuklar, meslek kuruluşları, topluluklar ve sivil toplumda geniş biçimde yaygınlaştırmalarını tavsiye eder. Bu yaygınlaştırmada, basılı medya, internet ve çocukların kendi iletişim araçları dahil tüm kanallar kullanılmalıdır. Bu da, Genel Yorumun işaret dilleri, Braille alfabesi dahil ilgili dillere, engelli çocukların da kolaylıkla okuyabilecekleri şekillerde tercümesini ve düzenlenmesini gerektirir. Bunların dışında yapılması gereken diğer işler arasında belgelerin kültürel olarak uygun ve çocuk dostu versiyonlarının hazırlanması, konuyla ilgili çalıştaylar ve seminerler düzenlenmesi, sonuçların ve en iyi uygulamaların neler olabileceğinin tartışılması için yaşa ve engellilik durumuna göre destek sağlanması ve çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışan tüm profesyonellerin eğitiminde bunlara yer verilmesi yer almaktadır.

9. Sözleşme çerçevesinde rapor gereklilikleri: Komite, Taraf Devletleri 8 Sayılı Genel Yorum (paragraf 53) çerçevesinde Sözleşme Rapor Kılavuzlarında (2010) özetlenen rapor gerekliliklerine ve Komite'nin Taraf Devletler temsilcileriyle yaptığı görüşmelerin ardından benimsediği Sonuç Gözlemlerini dikkate almaya davet eder. Hâlihazırdaki Genel Yorum, Sözleşme'nin 44. maddesi uyarınca Taraf Devletlerin raporlarında bilgi vermeleri beklenen önlemleri belirtip pekiştirmektedir. Komite Taraf Devletlere ayrıca BM Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırmasında (bakınız, BM raporu paragraf 116) yer alan tavsiyeleri uygulama alanında kaydettikleri mesafe hakkında bilgi vermelerini önerir. Raporlarda,

şiddeti yasaklamak ve şiddet meydana geldiğinde gerekli müdahalelerde bulunmak, şiddeti önlemek, farkındalık yaratmak, pozitif ve şiddet içermeyen ilişkileri yaygınlaştırmak üzere benimsenen yasalar ve yönetmelikler hakkında bilgilere de yer verilmelidir. Raporlarda ayrıca, müdahalenin (önleme dahil) her aşamasında çocuktan ve aileden kimlerin sorumlu olduğu, bu sorumlulukların neler olduğu, profesyonellerin hangi aşamada ve koşullarda müdahale edebildikleri ve farklı sektörlerin nasıl bir arada çalıştıkları da belirtilmelidir.

10. Ek bilgi kaynakları: Komite ayrıca, BM kuruluşlarını, ulusal insan hakları kurumlarını, HDK'ları ve yetkili diğer mercileri, her tür şiddetin hukuksal durumu ve yaygınlığı, bunların ortadan kaldırılması yolunda alınan mesafe konusunda kendisine bilgi vermeye çalışmaktadır.

II. Amaçlar

---

11. Bu Genel Yorumun amaçları:

- a)** Sözleşme'nin 19. maddesi çerçevesinde, ebeveynlerinin, yasal vasilerinin veya Devlet sektörleri / aktörleri dahil başka kişilerin bakımı altındayken çocukların fiziksel veya zihinsel şiddetin herhangi bir biçimine, yaralanma veya istismara, ihmale veya ihmalkâr muameleye, kötü muameleye, cinsel istismar dahil sömürüye maruz kalmalarının önlenmesi ve bu tür durumlara tepki verilmesi yükümlülüklerini kavramalarında Taraf Devletlere yol göstermek;
- b)** Taraf Devletlerin almaları gereken yasal, yargısal, idari, sosyal ve eğitsel tedbirleri özetlemek;
- c)** Şiddetin her türünün önlenmesinde ve ortadan kaldırılmasında ancak sınırlı etkileri olduğu görülen izole, bölük pörçük ve tepkisel girişimleri aşmak;
- d)** Sözleşme'nin, çocuğun yaşamasını, saygınlık, refah, sağlık, gelişim, katılım ve ayrımcılığa maruz kalmamasını sağlamaya – ki şiddet

bunların sağlanmasını tehdit etmektedir- yönelik genel perspektifi temelinde 19. maddenin uygulanmasında bütünlüklü bir yaklaşımı yaygınlaştırmak;

- e) Taraf Devletlere ve diğer paydaşlara, şiddetin çocuk hakları temelli bakım ve koruma önlemleri aracılığıyla ortadan kaldırılmasında eşgüdümci bir çerçeve geliştirme olanağı sağlayacak bir temel sunmak;
- f) Taraf Devletlerin tümünün Madde 19 çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek üzere harekete geçmeleri gerekliliğinin altını çizmek.

III. Çocukların Yaşamlarında Şiddet

12. Zorluklar: Komite, çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi ve şiddete tepki gösterilmesi yolunda hükümetler ve diğerleri tarafından başlatılan çeşitli girişimleri memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak, tüm bu çabalara karşın, mevcut girişimler genel olarak yetersiz kalmaktadır. Devletlerin çoğunda ilgili hukuksal çerçeve çocuklara yönelik her tür şiddetin yasaklanması açısından yetersiz kalmaktadır ve yasaların yerli yerinde olduğu durumlarda da bunların uygulanmasında yetersizlikler görülmektedir. Yaygın sosyal ve kültürel tutumlarla uygulamalar şiddetin mazur görülmesine yol açmaktadır. Alınan önlemlerin etkisi ise, bilgisizlik, çocuklara yönelik şiddet ve bunun temeldeki nedenleri ile ilgili veri ve kavrayış eksikliği, nedenler yerine belirti ve sonuçlara odaklanan tepkisel çabalar ve bütünlüklü olmaktan çok, parçalı durumdaki stratejiler nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Sorunun ele alınması için ayrılan kaynaklar da yetersizdir.

13. İnsan hakları gerekliliği: Yaygın ve yoğun bir olgu olarak çocuklara yönelik şiddetin ele alınması ve ortadan kaldırılması Sözleşme çerçevesinde Taraf Devletlerin yükümlülüğüdür. Şiddetin her türünü önleyerek çocukların insan olarak saygınlıklarına, fiziksel ve psikolojik dokunulmazlıklarına ilişkin temel haklarının güvence altına alınması ve geliştirilmesi, Sözleşme'de yer alan diğer tüm hakların yaşama

geçirilmesi açısından temel önemdedir. Burada sunulan diğer tüm savunmalar, insan haklarıyla ilgili bu zorunluluğun yerine geçemeyip onu pekiştirici mahiyettedir. Dolayısıyla, şiddeti önlemeye ve bu olguya tepki vermeye yönelik stratejiler ve sistemler bir refah yaklaşımından ziyade haklar yaklaşımını benimsemektedir. (Daha fazla ayrıntı için 53. paragrafa bakınız).

14. Toplumsal gelişme ve çocukların katkıları: Şiddetten uzak / arınmış, saygılı ve destekleyici bir çocuk yetiştirme ortamı, çocukların kişiliklerini geliştirmelerine yardımcı olur ve gerek çocuğun yetiştiği ortamda, gerekse genel olarak topluma katkıda bulunan sosyal, sorumlu ve faal yurttaşların ortaya çıkmasını sağlar. Yapılan araştırmalara göre, şiddet görmeden ve sağlıklı ortamda büyümüş çocukların hem kendi çocukluk dönemlerinde, hem de yetişkin oldukları zaman, başkalarına şiddet uygulama olasılıkları daha azdır. Bir kuşakta şiddetin önlenmesi, ondan sonraki kuşaklarda şiddetin görülme olasılığını azaltır. Dolayısıyla, Madde 19'un yaşama geçirilmesi, toplumlarda şiddetin her türünün / biçiminin azaltılması ve önlenmesi; "toplumsal ilerleme, daha gelişmiş yaşam standartları" ve çocukların da yetişkinlerle aynı yere ve değere sahip olduğu "insanlık ailesinde özgürlük, adalet ve barış" açısından temel stratejidir. (Sözleşme'nin Giriş bölümü).

15. Hayatta kalma ve gelişim – çocuklara yönelik şiddetin yıkıcı etkisi: Çocukların hayatta kalması ve yaşatılması ve "fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimleri" (Madde 27, 1) şiddetten ağır ve olumsuz biçimde etkilenmektedir.

a) Çocuklara yönelik şiddet ve kötü muamelenin sağlık açısından kısa ve uzun dönemde yol açtığı sonuçlar herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu sonuçlar arasında ölümcül yaralanmalar, ölümcül olmayan (muhtemelen sakatlıklara yol açan) yaralanmalar, fiziksel sağlık sorunları (büyüyüp gelişememe, daha sonraki akciğer, kalp ve karaciğer rahatsızlıkları ile cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklar dahil), bilişsel gelişim yetersizliği (okul ve işte düşük performans dahil), psikolojik ve duygusal sonuçlar (istenmeme ve terk edilme

duygusu, kayıtsızlık, travma, korku, güvensizlik ve endişe, öz saygı zedelenmesi gibi), zihinsel sağlık sorunları (anksiyete ve depresyon, halüsinasyon, bellek bozuklukları ve intihara teşebbüs gibi) ve sağlık açısından riskli davranışlar (uyuşturucu bağımlılığı, cinsel etkinliğe erken başlama gibi) yer almaktadır.

- b)** Gelişimsel ve davranışsal sonuçlar (örneğin okula devam etmeme, anti-sosyal, kendine ve başkalarına zarar verici davranışlar) başka olumsuzlukların yanı sıra ilişkilerin bozulmasına, okuldan dışlanmaya ve yasa dışı hareketlere yol açabilir. Şiddete maruz kalmanın çocuğun daha sonra da mağdur olmasına, ileriki yaşamında yakın eşe/birlikte olduğu kişiye yönelik şiddet dahil şiddet deneyimlerinin birikmesine yol açtığını gösteren kanıtlar vardır⁵.
- c)** Çocuk şiddetine karşı tepki olarak Devletler tarafından benimsenen ağır yaptırımli veya "sıfır tolerans" politikalarının çocuklar, özellikle ergenler üzerindeki etkisi son derece yıkıcıdır; çünkü bu, şiddete daha fazla şiddetle tepki göstererek çocukları mağdur eden cezalandırıcı bir yaklaşımdır. Bu tür politikalara çoğu kez yurttaş güvenliği ile ilgili kamusal duyarlılıklar ve bu tür konulara medyada en önlere yer verilmesi yol açmaktadır. Kamu güvenliğine ilişkin devlet politikaları, şiddete şiddetle misilleme yapma anlamındaki kısır döngüden çıkılması açısından çocukların işledikleri suçların temeldeki nedenlerine titizlikle eğilmesi gerekir.

16. Çocuklara yönelik şiddetin maliyeti: Çocukların korunma hakkının yerine getirilmemesinin insani, sosyal ve ekonomik maliyetleri çok büyük ve kabul edilemez niteliktedir. Bu durumun doğrudan maliyetleri arasında tıbbi bakım, hukuksal ve sosyal refah hizmetleri ve alternatif bakım masrafları yer almaktadır. Dolaylı maliyetler ise, muhtemelen kalıcı yaralanmaları ve engellilikleri, psikolojik olumsuzlukları, mağdurun yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz etkileri, eğitimin aksaması veya

---

5 Bakınız, Paulo Sérgio Pinheiro, BM Genel Sekreteri çocuğa karşı şiddet araştırması bağımsız uzmanı, Çocuklara Karşı Şiddet BM Araştırması Dünya Raporu(Cenevre, 2006), sayfa 63-66.

kesilmesini ve çocuğun gelecekteki yaşamında verimlilik kayıplarını içerir. Şiddet deneyimi yaşamış çocukların işledikleri suçlar sonucunda ceza adaleti sistemine binen yük de bu maliyetler arasındadır. Doğacak bebeğin kız olacağı belirlenen hamileliklerde, bebeğin doğumdan önce hayatına son verilmesi / düşürülmesi şeklinde ortaya çıkan ayrımcı uygulamanın sonucu olan demografik dengesizliğin getirdiği sosyal maliyetler yüksek olduğu gibi, yoldan çıkarma, erken yaşta ve zorla evlendirilme, cinsel amaçlı insan kaçakçılığı ve cinsel şiddet dahil kızlara yönelik şiddetin daha da artması gibi potansiyel sonuçları da içinde barındırmaktadır.

IV. 19. Madde'nin Hukuksal Analizi

A. 19. maddenin 1. Paragrafı

(a) "...her tür...":

17. İstisna tanımama: Komite, ne kadar hafif olursa olsun çocuklara uygulanan hiç bir tür şiddeti kabul edilemez sayan konumunu tutarlı biçimde sürdürmüştür. "Fiziksel veya zihinsel şiddetin tüm biçimleri" ifadesi çocuklara uygulanan "hukuka aykırı olmayan" herhangi bir şiddet türüne yer tanımamaktadır. Şiddetin sıklığı, çocuğa verdiği zararın ağırlığı, kasıtlı yapıp yapılmaması / olup olmadığı, şiddet tanımlarında ön koşul olamaz. Taraf Devletler, geliştirdikleri müdahale stratejilerinde bu tür etmenleri çocuğun yüksek yararını gözeten orantılı tepkilere yer açmak amacıyla dikkate alabilirler. Ancak, tanımlar hiçbir şekilde, kimi şiddet biçimlerini hukuken ve/veya toplumsal olarak kabul edilebilir sayarak çocuğun insanlık onuru ve mutlak olan fiziksel ve psikolojik dokunulmazlık hakkını azaltamaz.

18. Çocuk haklarını temel alan tanımlara duyulan ihtiyaç: Bu koşulların sağlanması çocuk bakımında ve korunmasında nihai amaç olduğundan, Taraf Devletler çocuk refahı, sağlığı ve gelişiminde ulusal standartlar oluşturmalıdır. Şiddetin her türünün her ortamda yasaklanması için, 19. maddede özetlenen farklı şiddet biçimlerinin net

ve pratiğe yansiyacak hukuksal tanımlarına gerek vardır. Bu tanımlar, bu Genel Yorumda sunulan kılavuzları dikkate almalı, kullanılabilirliği sağlayacak ölçüde açık olmalı, farklı toplumlarda ve kültürlerde uygulanabilmelidir. Tanımları uluslararası ölçekte standartlaştırma çabaları (veri toplanmasını ve deneyimlerin ülkeler arasında paylaşılmasını sağlamak üzere) özendirilmelidir.

19. Şiddetin biçimleri – genel bakış: Şiddetin biçimlerini özetleyen ve tümüyle kapsayıcı olmayan aşağıdaki listeler, her ortamda ve farklı ortamlar arasındaki geçişlerde tüm çocuklar için geçerlidir. Çocuklar yetişkinlerden şiddet görebilecekleri gibi, çocuklar arasında da şiddet olaylarına rastlanabilir. Dahası, kimi çocuklar kendi kendilerine zarar verebilirler. Komite, şiddetin biçimlerinin çoğu kez birbiriyle aynı anda ortaya çıktığını ve burada kolaylık için verilen kategorileri kesebileceğini kabul etmektedir. Gerek kız, gerek erkek olsun, çocuklar şiddetin her biçimine maruz kalabilirler; ancak şiddet çoğu kez toplumsal cinsiyet içeriklidir. Örneğin kız çocuklar evlerinde erkek çocuklara göre cinsel şiddete daha fazla maruz kalabilirken, erkek çocukların ceza adaleti sistemi çerçevesinde şiddetle karşılaşmaları ve şiddet yaşamaları olasılığı daha yüksektir (Şiddetin toplumsal cinsiyet boyutları için ayrıca bakınız, paragraf 61(b)).

20. İhmal veya ihmalkâr muamele: İhmal, çocukların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayamama, onları tehlikeden koruyamama, çocuklardan sorumlu olan kişilerin bunları yapabilecek imkânlarla, bilgiye ve hizmetlere sahipken çocukların tıbbi bakımını, doğum kaydını yapmama ve hizmetlerden yararlanmama anlamına gelir. İhmalin şu biçimleri ortaya çıkabilir:

a) Fiziksel ihmal: denetimsizlik veya yeterli yiyecek, barınak, giyecek ve temel tıbbi bakım sağlayamama gibi nedenler sonucunda bir çocuğu zarar görmekten korumama⁶;

b) Psikolojik veya duygusal ihmal: duygusal destek ve sevgi

---

⁶ Taraf Devletler çocuklara bakmakla sorumlu kişilerin kazaları önleme konusunda desteklenmesi ile ilgili yükümlüdürler (ÇHS madde 19 ve 24(2)(e))

yokluğu dahil, çocuğa sürekli biçimde özen gösterilmemesi, küçük çocukların istek ve işaretlerine bakan kişilerin „psikolojik olarak’ kayıtsız kalmaları ve çocuğa yakın kişinin şiddetine maruz kalma, uyuşturucu veya alkol bağımlılığı;

- c) **Çocukların fiziksel veya zihinsel sağlığında ihmal:** temel tıbbi bakımın esirgenmesi;
- d) **Eğitimsel ihmal:** çocuklara bakan kişilerin okula göndererek veya başka şekillerde çocukların eğitimini sağlamalarını öngören yasalara uyulmaması ve
- e) **terk:** büyük kaygı uyandıran, kimi toplumlarda diğerlerinin yanı sıra evlilik dışı doğmuş veya engelli çocukları orantısız biçimde etkileyebilecek bir uygulama⁷.

21. Zihinsel şiddet: Sözleşme’de yer aldığı biçimiyle “zihinsel şiddet” çoğu kez psikolojik kötü muamele; zihinsel, sözel ve duygusal istismar veya ihmal anlamına gelir. Aşağıda örnekler verilmektedir:

- a) Çocukla etkileşimde süreklilik taşıyan zararlı tutum ve davranışlar; örneğin çocuğa değersiz olduğunun, sevilmediğinin, tehlikede olduğunun veya ancak başkalarının ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde değer taşıdığıının söylenmesi gibi;
- b) Yaralama, korkutma ve tehdit etme; sömürme ve yoldan çıkarma; hakaret etme ve reddetme; yok sayma ve başkalarını tercih etme;
- c) Duygusal yakınlık göstermeme; zihinsel sağlığın, tıbbi ve eğitsel ihtiyaçların ihmalî;
- d) Hakaret, ad takma, aşağılama, küçük düşürme, alay etme ve çocuğun duygularını incitme;

---

⁷ Birçok ülkede çocuklar yoksulluk içindeki ana babaları ve bakıcıları onları destekleyecek imkânlardan yoksun oldukları için terk edilmektedir. Yapılan tanıma göre ihmal, ana babaların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda oldukları halde bunu yapmamalarıdır. Komite Taraf Devletlere “çocuk bakma ve yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babalara ve yasal vasilere gerekli yardımlarda bulunmalarını” sıkça hatırlatmıştır (Sözleşme, Madde 18(2)).

- e) Ev içi şiddete maruz bırakma;
- f) Hücre hepsi, yalıtma veya küçük düşürücü ve aşağılayıcı gözaltı koşulları ve
- g) Örneğin cep telefonu ve Internet gibi enformasyon ve iletişim teknolojileri aracılığıyla yapılanlar (siber zorbalık) dahil olmak üzere, yetişkinler veya diğer çocuklar tarafından zorbalığa veya zorlayıcı-ağır şakalara (hazing)⁸ maruz bırakılma.

22. Fiziksel şiddet: Ölümcül veya ölümcül olmayan fiziksel şiddet bu kapsama girer. Komite'ye göre fiziksel ve zihinsel şiddet şunları kapsar:

- a) her tür fiziksel ceza uygulaması ile birlikte işkencenin, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelenin diğer biçimleri ve
- b) yetişkinler ve diğer çocuklar tarafından fiziksel zorbalık ve zorlama.

23. Engelli çocuklar, örneğin aşağıdakiler gibi şiddetin özel biçimlerine maruz bırakılabilirler:

- a) Özellikle kız çocuklarda zorla kısırlaştırma;
- b) Tedavi bahanesiyle şiddet (örneğin çocukların davranışlarını kontrol amacıyla "tedavi" olarak elektrik tedavisine (ECT) ve elektrik şoklara başvurulması); ve
- c) Sokakta veya başka yerlerde dilendirmek amacıyla çocuğun kasten sakat bırakılması.

24. Fiziksel ceza: Komite 8 sayılı Genel Yorumunda "bedensel" veya "fiziksel" cezayı, ne kadar hafif olursa olsun belirli bir acı veya rahatsızlık vermek amacıyla kullanılan fiziksel güç olarak tanımlamaktadır. Bu cezalar genellikle tokat, şaplak, vurma biçiminde gerçekleşmekte; vurmada kamçı, sopa, kayış, ayakkabı, tahta kaşık vb. araçlar kullanılabilir. Ancak, fiziksel cezada bunların dışında, çocuğu tekmeleme, sarsma, savurma, çimdikleme, ısırma, saçından

---

⁸ Bir kişinin belirli bir gruba dahil edilmesinin yolu olarak taciz, şiddet, aşağılama ve benzer uygulamalara başvurulduğu ritüeller ve diğer törensel işlere "hazing" denir.

veya kulağından çekme, sopalama, rahatsız pozisyonlarda durmaya zorlama, orasını burasını yakma, kaynar su dökme veya zorla yemek yedirme gibi yollara da başvurulmaktadır. Komite'nin görüşüne göre, fiziksel ceza her durumda aşağılayıcıdır. Bu cezanın alabileceği diğer somut biçimler Birleşmiş Milletler Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırmasında yer almaktadır (paragraflar 56, 60 ve 62).

25. Cinsel istismar ve sömürü: Cinsel istismar ve sömürü kapsamına aşağıdakiler girer:

- a) Bir çocuğun yasa dışı veya psikolojik olarak zararlı herhangi bir cinsel etkinliğe özendirilmesi veya zorlanması;⁹ çocukların ticari amaçlı cinsel sömürde kullanılmaları ve
- b) Çocukların cinsel istismarla ilgili işitsel veya görsel materyallerde kullanılmaları.
- c) Cinsel istismar kapsamına çocuk fuhuşu, cinsel kölelik, seyahat ve turizmde cinsel sömürü, kaçırılma (ülke içinde ve ülkeler arasında) ve çocukların cinsel ve zorla evlendirme amacıyla satışı girmektedir. Pek çok çocuk, fiziksel güç veya sınırlama kullanılmaksızın cinsel mağduriyete uğramaktadır; ancak böyle de olsa bunların tümü psikolojik açıdan bozucu, sömürücü ve travmatiktir.

26. İşkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza: İtiraf almak, yasa dışı veya istenmeyen davranışlarda bulunanları yargı dışı cezalandırmak veya çocukları kendi istekleri dışındaki işlere zorlamak amacıyla genel olarak polis ve infaz görevlileri, çocukların sürekli kaldıkları yerlerin personeli ve devlet dışı silahlı güçler dahil olmak üzere çocuklar üzerinde gücü olan kişilerce uygulanan her biçimde şiddettir. Mağdurlar çoğu durumda marjinal, dezavantajlı ve

---

⁹ Cinsel istismar, bir yetişkinin çocuğa uyguladığı, ceza yasasına göre çocuğun bundan korunmasını gerektiren cinsel içerikteki fiillerdir. Cinsel içerikteki fiiller bir çocuğa bir başka çocuk tarafından uygulandığında da istismar durumu ortaya çıkar; ancak bunun için, uygulayanın diğerinde yaşça daha büyük olması; bu amaçla güce, tehdide veya diğer baskı yollarına başvurulması gerekir. Taraf Devletçe karşılıklı onaya dayalı cinsel etkinlikler için getirilen yaş sınırının üzerinde olan çocuklar arasındaki cinsel etkinlikler ise istismar sayılmaz.

ayrımcılığa maruz kalan, haklarını ve çıkarlarını koruyacak yetişkin yakınları olmayan çocuklardır. Yasalarla sorunlu olan çocuklar, sokaklarda yaşayan çocuklar, azınlık ve yerli halklara mensup çocuklar ve yanlarında kimsesi bulunmayanlar bu kapsama girmektedir. Bu tür fiillerin ağırlığı, çoğu durumda yaşam boyu sürecek fiziksel ve psikolojik hasara ve sosyal strese yol açmaktadır.

27. Çocuklar arasında şiddet: Burada kastedilen, çoğu kez gruplar halindeki çocuklar tarafından ve genellikle zorbalık yoluyla başka çocuklara uygulanan fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddettir. Bu şiddet kısa dönemde çocuğun fiziksel ve psikolojik dokunulmazlığına ve sağlığına zarar vermekle kalmamakta, orta ve uzun dönemdeki gelişim, eğitim ve toplumla bütünleşme açısından da ağır sonuçlara yol açmaktadır. Gençlerin oluşturdukları çetelerin uyguladıkları şiddet de, ister mağdur ister katılımcı olsunlar, çocuklara zarar vermektedir. Asıl aktörler çocuklar olmakla birlikte, bu çocuklardan sorumlu olan yetişkinler, söz konusu şiddete karşı uygun tepkiler verilmesi ve önlenmesi açısından çok önemli bir role sahiptirler. Burada dikkat edilmesi gereken, alınan önlemlerin cezalandırıcı bir yaklaşımla şiddeti daha da ağırlaştırmamasını ve şiddete karşı şiddet uygulamasına gidilmemesini sağlamaktır.

28. Kendine zarar verme: Yemek yemede düzensizlikler, madde kullanımı ve bağımlılığı, kendi kendini yaralama, intihar düşüncesi ve girişimleri ve fiilen intihar bu kapsamdadır. İntihar, özellikle ergen yaşlardaki çocuklar açısından ciddi bir sorundur.

29. Zararlı uygulamalar: Bu uygulamalar, bunlarla sınırlı kalmamak üzere, aşağıdakileri kapsar:

- a) Fiziksel ceza ve zalimane ve aşağılayıcı diğer muameleler;
- b) Kadınların sünnet edilmesi;
- c) Uzuv kesme, bağlama, yara izi bırakma, yakma ve damgalama;
- d) Belirli dönemlerin başlangıcında uygulanan şiddet içeren ve aşağılayıcı törenler; kızlara zorla yemek yedirilmesi; şişmanlatma;

bekâret testleri (kızların genital organlarının incelenmesi);

- e) Zorla evlendirme ve erken yaşta evlendirme;
- f) “namus” suçları adı verilen suçlar; “misilleme’ amaçlı şiddet (iki taraf arasındaki bir ihtilafın iki tarafın çocuklarına yönelik şiddet biçimine bürünmesi); çeyiz-başlık ile ilgili ölümler ve şiddet;
- g) “Büyücülük’ suçlamaları ile „şeytan çıkarma’ gibi ilgili zararlı uygulamalar;
- h) Küçük dilin ve dişin sökülmesi.

30. Kitle iletişim araçlarında şiddet: Kitle iletişim araçları, özellikle de tabloid yayınlar ve sarı basın şok edici haberlere eğilimlidir ve bunun sonucunda çocuklara ilişkin önyargılı ve kalıpcı bir imaj yaratılır. Özellikle dezavantajlı gruplara mensup çocuklar ve ergenler çoğu kez salt farklı giyindikleri veya davrandıkları için şiddete eğilimli veya suçlu olarak gösterilir. Bu kalıpcı sunumlar sonuçta devletin cezalandırıcı yaklaşımlar benimsemesinin yolunu açar; böylece, çocukların ve gençlerin farazi veya fiili yanlışlarına karşı şiddet yoluna başvurulur.

31. Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) aracılığıyla şiddet¹⁰: BİT ile ilgili çocuk koruma riskleri, birbiriyle örtüşen aşağıdaki alanları kapsar:

- a) İnternet ve diğer BİT imkânlarıyla üretilen görsel ve işitsel materyaller aracılığıyla çocukların cinsel istismarı;
- b) Çocukların ahlaka aykırı fotoğraflarının veya düzmece fotoğraflarının ve videolarının, belirli bir çocukla veya çocuk gruplarıyla alay eden materyallerin alınması, hazırlanması, alınmasına izin verilmesi, gösterilmesi, elde bulundurulması veya reklam edilmesi.
- c) BİT kullanıcıları olarak çocuklar:

---

¹⁰ İnternet ve cep telefonu gibi enformasyon teknolojileri, çocukları güvenlik içinde tutmak, kuşku edilen veya fiili şiddet ve kötü muamele durumlarını haber vermek açısından büyük potansiyele sahip pozitif araçlardır. Enformasyon teknolojilerinin düzenlenmesi ve izlenmesi yoluyla koruyucu bir ortamın oluşturulması gerekir ve çocukların bu teknolojileri güvenli biçimde kullanacak konuma getirilmeleri de bunun bir parçasıdır.

- i) Bilgi alıcıları olarak çocuklar, saldırgan, şiddet ve nefret içeren, yanlış, ırkçı, pornografik¹¹, nahoş ve/veya yanlışla sürükleyici ilan veya potansiyel olarak zararlı reklamlarla, spam ile, sponsorluklarla, kişisel bilgilerle karşılaşabilirler.
- ii) BİT yoluyla başka çocuklarla temasa geçen çocuklar zorbalığa, tacize, kötü şakalara maruz kalabilirler, çevrimdışı tanımadıkları yabancılarla buluşmaya zorlanabilirler, bu yönde kandırılıp ikna edilebilirler, cinsel etkinlikler ve/veya kişisel bilgilerini vermek için "hazırlanabilirler".
- iii) Çocukların kendileri, yani bizzat aktörler olarak çocuklar zorbalık ve tacizde bulunabilip, psikolojik gelişimlerine olumsuz etkiler yapacak oyunlar oynayabilirler, uygunsuz cinsel materyal hazırlayıp yükleyebilirler, yanlış bilgilendirme ve yönlendirmelerde bulunabilirler ve/veya yasa dışı materyalleri indirme, bilgisayar korsanlığı, kumar veya terör içerikli işlere girebilirler.¹²

32. Çocuk haklarına yönelik kurumsal ihmaller ve sistem ihlalleri: Devletin her kademesinde görev yapıp çocukların her tür şiddetten korunmasından sorumlu olanlar, Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerin fiilen yerine getirilmesi imkânlarından yoksun oluş yüzünden dolaylı veya doğrudan zarara yol açabilirler. Yasal düzenlemelerin ve diğer hükümlerin benimsenmesinde veya gözden geçirilmesindeki gecikmeler, yasalarla diğer yönetmeliklerin yeterince uygulanmaması; çocuklara yönelik şiddeti belirleme, önleme ve bu olguya tepki gösterme açısından yeterli maddi, teknik ve insani kaynakları tahsis etmeme, bu tür ihmallerin örnekleri arasındadır. Önlemler ve programlar, çocuklara yönelik şiddete son

---

11 Pornografiye maruz kalınması çocuktan çocuğa cinsel istismarı arttırabilir; çünkü pornografik materyalleri gören çocuklar gördüklerini daha küçük veya kolayca ulaşılabilir kontrol altında tutabilecekleri çocuklarla "denemeye" kalkabilirler.

12 EUKids Online projesince geliştirilen bir tablodan uyarlanmıştır; bakınız, AUPs in context: Establishing safe and responsible online behaviours, 2009, s.6. Ayrıca bakınız, Rio Bildirgesi ve Eylem Planı: <http://iicongressomundial.net/congresso/arquivos/Rio%20Declaration%20and%20Call%20for%20Action%20-%20FINAL%20Version.pdf>.

vermeye yönelik faaliyetlerin izlenmesini, sağlanan ilerlemenin veya yetersizliklerin değerlendirilmesini sağlayacak araçlarla donanmamışsa, bu da bir ihmaldir. Ayrıca, bazı işlemler sırasında da profesyoneller, sorumluluklarını örneğin çocuğun yüksek yararını gözetmeden, görüşlerini dikkate almadan ve gelişimsel hedeflere dikkat etmeden yerine getirerek çocuğun şiddetten korunma hakkını istismar edebilirler.

2. “...bakımında iken...”

33. “Çocuğa bakan kişilerin’ tanımı: Komite, çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini ve tedricen kazandığı özerkliği gözetirken, 18 yaşından küçük tüm insanların her şeye karşın ya belirli kişilerin “bakımında’ olduklarını ya da böyle olmaları gerektiğini kabul eder. Çocuklar için yalnızca üç koşul söz konusudur: kendi bağımsızlığını kazanmış¹³, asıl veya aracı kişilerin bakımında ya da fiilen Devletin bakımında. Madde 19’da atıfta bulunulan “bakan kişilerin’ “ana-baba, yasal vasi(ler) veya çocuğun bakımını üstlenmiş başka herhangi bir kişi” olarak tanımı, çocuğun güvenliğinden, sağlığından, gelişiminden ve refahından açık biçimde ve hukuksal, mesleksel-etik ve/veya kültürel sorumluluğu olan kişileri kapsar. Bunlar, ana babalar, bakıcı aileler, evlat edinenler, geniş aile ve topluluk üyeleri; eğitim, okul ve erken dönem çocuk eğitimi ve bakımı işlerinde görev yapanlar; İslam hukukunda kafalah yolu ile ailelerin istihdam ettikleri çocuk bakıcıları; gençlik grubu denetçileri dahil spor ve diğer okul dışı faaliyetlerde gözetimde bulunanlar; işyeri işverenleri ve denetçileri; çocuk bakma durumunda olan kurumsal personeldir (hükümet veya hükümet dışı) – örneğin, sağlık hizmetleri, çocuk adaleti, günlük veya yatılı bakım veren kurumlarda görev yapanlar gibi. Yanlarında kimse bulunmayan çocuklar söz konusu olduğunda Devlet de facto (fiilen) bakıcı konumundadır.

---

13 Evlilik yaşının hem kız hem erkekler için 18’e çıkarılması yolunda Komite tarafından Taraf Devletlere yapılan önceki tavsiye (Genel Yorum No.4, paragraf 20) doğrultusunda ve kötü muameleyle özel açıklıklarını dikkate alarak Komite, 19. maddenin erken evlilik ve/veya zorla evlendirme yoluyla reşit olan veya evden ayrılan 18 yaşından küçük kişilere de uygulanması gerektiği kanısındadır.

34. Bakım ortamlarının tanımı: Bakım ortamları, çocukların uzun dönemli, kısa dönemli, tekrarlanan biçimde veya yalnızca bir sefere mahsus olmak üzere zamanlarını „daimi’ ve birincil bakıcılar (örneğin ana baba veya yasal vasi gibi) veya aracı ya da “geçici’ bakıcı (örneğin öğretmen veya gençlik grubu lideri gibi) nezaretinde geçirdikleri yerlerdir. Çocuklar çoğunlukla sık ve esnek biçimde bir bakım ortamından diğerine geçerler; ancak bu geçişler sırasında çocukların güvenliği ya doğrudan ya da bir “aracı’ ile eşgüdüm ve işbirliği içinde (örneğin okula gidip gelirken veya dışarıdan yakacak, su veya yem toplarken/getirirken). Çocuklar ayrıca belirli bir bakım ortamında fiziksel olarak herhangi bir gözetim altında değilken de birincil veya aracı bir bakıcının “bakımı altında’ sayılırlar; örneğin gözlerden uzakta bir yerde oyun oynadıklarında veya yanlarında kimse bulunmadan internette sörf yaptıklarında durum budur. Yerleşik bakım ortamları arasında ailelerin evleri, okullar ve diğer eğitim kurumları, erken dönem çocuk bakım ortamları, okul sonrası bakım merkezleri; eğlenme, dinlenme, spor ve kültürel faaliyet merkezleri, dinsel kurumlar ve ibadet yerleri bulunur. Tıbbi, tedaviye yönelik ve bakım sağlayan merkezlerde ve tesislerde, işyerlerinde ve yargısal ortamlarda bulunan çocuklar ise profesyonellerin veya Devlet aktörlerinin gözetimindedirler ve bu kişilerin çocuğun yüksek yararını gözetme; çocukların korunma, refah ve gelişme haklarını yaşama geçirme sorumlulukları vardır. Çocukların korunmasının, refahının ve gelişmesinin sağlanması gereken üçüncü bir ortam da mahalleler, topluluklar, sığınmacılar ve çatışmalar ve/veya doğal felaketler yüzünden yerlerinden olmuş kişiler için ayrılmış kamplar veya yerleşimlerdir.¹⁴

35. Görünürde, asıl veya aracı bakıcıları olmayan çocuklar: Madde 19 aynı zamanda asıl veya aracı bir bakıcısı açık olarak belli olmayan

---

14 BM'nin şiddet araştırması, çocuklara yönelik şiddetin ortaya çıktığı ortamları tanımlamaktadır; ayrıca bakınız, Çocukların Alternatif Bakımıyla ilgili BM Kılavuzları, (A/RES/64/142), 24 Şubat 2010.

çocuklar veya çocuğun korunmasından ve refahından sorumlu başkaca bir kişinin olmadığı durumlar için de geçerlidir. Başında bir çocuğun bulunduğu hanelerdeki diğer çocuklar, sokaklarda yaşayan çocuklar, göç eden ana babaların çocukları veya yanlarında kimsesi bulunmadan kendi ülkeleri dışında olan çocuklar bu durumlara örnektir¹⁵. Bu çocuklar bakım evleri, grup evleri veya HDK tesisleri gibi fiziksel bakım ortamları bağlamında yer almasalar bile Taraf Devlet, “çocuğun bakıcısı” veya de facto bakıcı olarak bu çocukların sorumluluğunu üstlenmek durumundadır. Taraf Devletin bir başka yükümlülüğü de “çocuğa kendi refahı için gerekli koruma ve bakımı sağlamak” (Madde 3.2) ve “kendi aile ortamından geçici veya kalıcı olarak yoksun kalan çocuğa alternatif bakım” sağlamaktır (Madde 20). Bu konulardaki çocukların haklarını güvence altına almanın farklı yolları vardır. Bunların arasında en tercih edilir olanı aile ortamına benzer ortamlar sağlayacak düzenlemelerdir; ancak burada da çocuğun şiddete maruz kalma riski göz önüne alınarak söz konusu düzenlemeler titizlikle incelenmelidir.

36. Şiddetin failleri: Çocuklar, birincil veya aracı bakıcılar ve/veya bakıcılarının koruma sağlamadıkları diğerleri (örneğin komşular, akranlar ve yabancı kişiler) tarafından şiddete maruz bırakılabilirler. Ayrıca, profesyonellerin ve Devlet aktörlerinin çocuklar üzerindeki güç ve yetkilerini istismar ettikleri birçok ortamda da çocuklar şiddete maruz kalabilirler. Örneğin okullar, yurtlar, polis karakolları veya adalet kurumları bu tür mekânlar olabilir. Bu tür durumların hepsi, kişisel bağlamda yalnızca bakıcı kişiler tarafından uygulanan şiddetle sınırlı olmayan 19. madde kapsamına girer.

3. “alacaklardır ...”

37. “Alacaklardır” Taraf Devletlere herhangi bir esneklik tanımayan bir terimdir. Dolayısıyla Taraf Devletler, bu hakkın tüm çocuklar için yaşama geçirilmesine yönelik “gerekli tüm önlemleri” alma gibi yasal bir yükümlülük altındadırlar.

---

15 Komite'nin Genel Yorum No. 6, paragraf 7'de tanımlandığı şekliyle.

4. "gerekli tüm yasal, idari, sosyal ve eğitsel önlemler"

38. Uygulama ve izlemeye yönelik genel önlemler: Komite, Taraf Devletlerin dikkatini Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasıyla ilgili genel önlemleri konu alan 5 sayılı Genel Yorumu çekmek ister (Maddeler 4, 42 ve 44, para. 6).¹⁶Komite ayrıca Taraf Devletleri bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının rolüyle ilgili 2 sayılı Genel Yorumu hatırlatır. Bu uygulama önlemleri ve izleme, 19. maddenin yaşama geçirilmesi açısından temel önemdedir.

39. "Uygun olan tüm önlemler": Buradaki "uygun" terimi, hükümetin tüm sektörlerini içine alan geniş kapsamlı, her tür şiddetin önlenmesi ve şiddet olgusuna gerekli tepkinin gösterilmesi açısından etkili biçimde kullanılması gereken önlemler için kullanılmaktadır. "Uygun" terimi, şiddetin kimi biçimlerinin kabul edilebileceği şeklinde yorumlanamaz. Entegre, bütünlüklü, disiplinler arası ve eşgüdümlü bir sistem gereklidir ve bu sistemin 19. maddenin 1. paragrafında yer alan tüm önlemlerin 2. paragrafta yer verilen tüm müdahalelerle kaynaştırılması gerekir. Sürdürülebilir ve eşgüdümlü bir hükümet politikasıyla altyapılara entegre edilmemiş, bölük pörçük programlar ve etkinlikler, yarattıkları etkiler açısından sınırlı kalacaktır. Burada özetlenen önlemlerin geliştirilmesinde, izlenmesinde ve değerlendirilmesinde çocuk katılımı esastır.

40. Yasama alanındaki önlemler, bütçe dahil olmak üzere hem yaşamaya hem de uygulayıcı ve yürürlüğe koyucu önlemlere ilişkindir. Bunlardan kastedilen, ulus, il ve belediye bazındaki yasalar ve ilgili tüm yönetmeliklerdir ki, bunlar ilgili çerçeveler, sistemler ve mekanizmalarla birlikte ilgili kuruluşların ve yetkili mercilerin rollerini ve sorumluluklarını belirler.

41. Bunu henüz gerçekleştirilmeyen Taraf Devletlerin yapmaları gerekenler şunlardır:

a) Sözleşme'nin ihtiyari iki protokolü ile çocuklara koruma sağlayan

---

¹⁶ Özellikle bakınız, Genel Yorum No. 5 paragraflar 9 (alınması gereken önlemlerin kapsamı), 13 ve 15 (çekincelerin geri çekilmesi ve kabul edilebilirliği) ve 66 ve 67 (Sözleşme'nin yaygınlaştırılması).

diğer uluslararası veya bölgesel insan hakları belgelerinin onaylanması. Söz konusu belgeler arasında Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme ile İşkenceye, Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalara Karşı Sözleşme ile İhtiyari Protokoller de yer almaktadır;

- b)** Sözleşme'nin hedef ve maksadına veya başka şekillerde uluslararası hukuka aykırı açıklama ve çekincelerin gözden geçirilerek geri çekilmesi;
- c)** Sözleşme organları ve diğer insan hakları mekanizmalarıyla işbirliğinin güçlendirilmesi;
- d)** İç hukukun Madde 19 doğrultusunda gözden geçirilerek değiştirilmesi ve uygulamanın Sözleşme'nin taşıdığı bütünlük çerçevesinde gerçekleştirilmesi; çocuk haklarına ilişkin kapsamlı bir politika oluşturulması, çocuklara yönelik şiddetin her biçiminin hangi ortamda olursa olsun mutlak anlamda yasaklanması; şiddet olayının faillerinin etkili ve uygun hükümlerle cezalandırılmaları¹⁷;
- e)** Çocuklara yönelik şiddete son verilmesine yönelik yasaların ve benimsenen diğer önlemlerin yaşama geçirilmesi için yeterli bütçe tahsisi;
- f)** Mağdur ve tanık çocukların korunmalarının, tazminat ve onarım yollarına erişimlerinin sağlanması;
- g)** İlgili bütün yasal düzenlemelerin, medya ve enformasyon-iletişim teknolojileri (EİT) açısından çocukların yeterince korunmasını sağlayacak şekilde yapılması;
- h)** Çocuğa ve çocuğa bakan kişilere entegre hizmetler yoluyla gerekli desteği vererek mümkün olan en iyi çocuk yetiştirme uygulamalarına yönelik sosyal programlar hazırlanması ve yaşama geçirilmesi;

---

¹⁷ "Yaptırımlar" bağlamında, "failler" terimi kendilerine zarar veren çocukları kapsamaz. Başka çocuklara zarar veren çocukların tedavisi ise eğitsel ve tedavi edici olmak durumundadır.

- i) Hakların ihlali durumunda tazminat imkânları dahil olmak üzere yasa uygulamalarının ve yargı süreçlerinin çocuk dostu biçimde yürütmesinin sağlanması;
- j) Ülke ölçeğinde bağımsız bir çocuk hakları kurumunun oluşturulması ve desteklenmesi.

42. İdari önlemler, hükümetin çocuğu her tür şiddetten korumada gerekli politikaları, programları, izleme ve gözetim sistemlerini oluşturma yükümlülüklerini yansıtmalıdır. Bunların arasında:

- a)** ulusal ve alt-yönetim düzeylerinde:
  - (i) Çocuk koruma strateji ve hizmetlerini koordine edecek hükümet katında bir odak nokta oluşturulması;
  - (ii) Kurumlar arası komiteler konusunda paydaşların rolleri ve sorumluluklarıyla aralarındaki ilişkilerin tanımlanması; bu arada söz konusu kurulların etkili yönetiminin, izlenmesinin, uygulayıcı kuruluşların ulusal ve bölgesel ölçeklerde hesap verebilirliklerinin sağlanması;
  - (iii) Hizmetlerin yerelleştirilmesi (merkezden yönetilmeme) kaliteye, hesap verebilirliğe ve eşitlikçi dağılıma zarar vermemesinin sağlanması;
  - (iv) Önleme dahil çocuk korumasına tahsis edilen kaynakların en iyi biçimde kullanılmasını sağlamak üzere sistematik ve saydam bütçe süreçlerinin yaşama geçirilmesi;
  - (v) Sistemlerin (etki analizi), hizmetlerin, programların ve sonuçların, evrensel standartlara oturtulmuş, bu arada yerel ölçekte belirlenen amaç ve hedeflere uyarlanmış göstergeler temelinde sistematik biçimde izlenmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak kapsamlı ve güvenilir bir ulusal veri toplama sisteminin oluşturulması;
  - (vi) Bağımsız insan hakları kurumlarına destek verilmesi ve bunların henüz bulunmadığı yerlerde Çocuk Hakları Ombudsmanlıkları gibi çocuk hakları alanında özel yetkili oluşumların kurulup, yaygınlaştırılması.¹⁸

---

18 Bakınız Genel Yorum No.2, özellikle paragraflar 1, 2, 4 ve 19.

- b)** Hükümet, profesyonel ve sivil toplum kurumları düzeyinde:
- (i) geliştirme ve uygulama (sahiplenmeyi ve sürdürülebilirliği sağlayacak katılımcı süreçlerle):
    - a.** Kurumlar içi ve kurumlar arası çocuk koruma politikaları;
    - b.** Çocuk bakımının gerçekleştiği tüm hizmetler ve ortamlar (gündüz bakım merkezleri, okullar, hastaneler, spor kulüpleri ve yatılı bakım veren kurumlar) için mesleki etik kurallar, protokoller, mutabakat zaptları ve bakım standartları oluşturulması;
  - (ii) Çocuk koruma girişimlerine akademik öğretim ve eğitim kurumlarının da dahil edilmesi ve
  - (iii) Kapsamlı araştırma programlarının yaygınlaştırılması.

43. Sosyal önlemler, çocukların korunma haklarına ilişkin hükümet taahhüdünü yansıtmalı, temel ve özel hedef gözeten hizmetler sağlamalıdır. Bu hizmetler, devletin sorumluluğu altında olmak üzere hem devlet hem de sivil toplum aktörleri tarafından başlatılıp uygulanabilir. Alınabilecek önlemler şunlardır:

- a)** Riski azaltmaya ve çocuklara yönelik şiddeti önlemeye yönelik sosyal politika önlemleri, örneğin:
  - (i) Çocuk bakımına ve korunmasına yönelik önlemlerin, ana sosyal politika sistemlerine içselleştirilmesi;
  - (ii) Güç durumundaki grupların (diğerlerinin yanı sıra yerli ahaliye veya azınlıklara mensup çocuklarla engelliler) hizmetlere erişimini ve haklarından eksiksiz olarak yararlanmalarını engelleyen etmenlerin ve koşulların belirlenerek bunların ortadan kaldırılması;
  - (iii) Risk altındaki ailelere yönelik finansal ve sosyal destek dahil olmak üzere yoksullukla mücadele stratejileri;
  - (iv) Halk sağlığı ve güvenliği, konut, istihdam ve eğitim politikaları;
  - (v) Sağlık, sosyal refah ve adalet hizmetlerine daha iyi erişim sağlanması;

- (vi) "Çocuk dostu kentler' planlaması;
  - (vii) Alkole, yasa dışı tıbbi ürünlere ve silahlara yönelik talebin ve bunlara erişimin azaltılması;
  - (viii) Çocuk bakımı ve korunması alanında küresel standartların belirlenip yaşama geçirilmesinde kitle iletişim araçları ile enformasyon ve iletişim teknolojileri sanayisiyle işbirliği;
  - (ix) Çocukların kitle iletişim araçları tarafından üretilen, çocuğun insan olarak saygınlığına ve dokunulmazlığına aykırı enformasyon ve materyalden korunmasını sağlayacak kılavuzlar hazırlanması; damgalayıcı dilin ortadan kaldırılması; aile içinde veya başka ortamlarda cereyan edip çocuğu etkileyen olayların çocuğu yeniden mağdur edici haberlerinden kaçınılması; ilgili bütün taraflarca incelenebilecek farklı kaynakların kullanımıyla profesyonel araştırmaların yaygınlaştırılması;
  - (x) Çocuklara görüşlerini ve beklentilerini medyada dile getirebilmeleri için fırsatlar tanınması; çocukların yalnızca çocuk programlarına katılmakla kalmayıp kamuoyuna çocuklar ve çocuklukla ilgili doğru ve yeterli bir imaj sunulması için çocukların haberci, analizci ve yorumcu olarak her tür enformasyonun üretilmesinde ve yaygınlaştırılmasında yer almaları.
- b) Çocuğu bireysel olarak desteklemeye, çocuğun ailesine ve diğer bakan kişilere çocuk yetiştirme açısından en iyi koşulları sunmaya yönelik sosyal programlar, örneğin:**
- (i) Çocuklar için: çocuklar için erken dönem gelişim ve okul sonrası bakım programları; çocuk ve gençlik grupları ve kulüpleri; çeşitli güçlüklerle (kendine zarar verme dahil) karşılaşan çocuklara danışmanlık desteği; eğitilmiş personelin çalıştığı, 24 saat açık ücretsiz yardım hatları; düzenli aralıklarla denetlenmek üzere bakıcı aile hizmetleri;
  - (ii) Aileler ve diğer bakıcılar için: Psikososyal ve ekonomik güçlüklerle baş etmek üzere topluluk temelli karşılıklı yardımlaşma grupları (örneğin çocuk büyütme ve mikro kredi grupları); belirli yaşlardaki çocuklara doğrudan ödenek ayrılması dahil olmak üzere ailelerin

yaşam standartlarını destekleyecek refah programları; istihdamda, barınmada ve/veya çocuk büyütmede güçlüklerle karşılaşan bakıcılara danışmanlık desteği; aile içi şiddete karışan, uyuşturucu ve alkol sorunu olan veya başka zihinsel sağlık gereksinimleri olan bakıcılara yardım için terapi programları (karşılıklı yardım grupları dahil).

44. Eğitim alanındaki önlemler, çocuklara yönelik şiddete göz yuman tutumları, gelenekleri, adetleri ve davranışsal uygulamaları ele almalıdır. Bu önlemler, medya ve sivil toplumun da katılımıyla, şiddet konusunun açık tartışılmasını özendirilmelidir. Alınan önlemler çocukların yaşam becerilerini, bilgi ve katılımlarını desteklemeli, çocuklarla temas halindeki bakıcıların ve profesyonellerin kapasitesini geliştirici nitelikte olmalıdır. Söz konusu önlemler, Devletin sorumluluğu altında olmak üzere hem Devlet hem de sivil toplum aktörleri tarafından başlatılıp uygulanabilir. Somut örnekler, bunlarla sınırlı kalmamak üzere aşağıda verilmektedir:

- a) Tüm paydaşlar için:** pozitif çocuk yetiştirme uygulamalarını yaygınlaştırmak ve şiddete göz yuman veya şiddeti yaygınlaştıran olumsuz sosyal tutumlar ve uygulamalara karşı mücadele çerçevesinde, kanaat önderleri ve medya aracılığıyla yürütülecek farkındalık yaratma kampanyaları dahil halkı bilgilendirme programları; Sözleşme'nin, bu Genel Yorumun ve Taraf Devletlerin raporlarının çocuk dostu ve erişilebilir formatta yaygınlaştırılması; enformasyon ve iletişim teknolojileri bağlamındaki korumada eğitime ve danışmanlığa yönelik destekleyici önlemler;
- b) Çocuklar için:** Enformasyon ve iletişim teknolojilerine, pozitif akran ilişkilerinin nasıl geliştirileceğine ve zorbalıkla nasıl mücadele edileceğine, çocukların kendilerini nasıl koruyacaklarına ve özel risklerin neler olduğuna ilişkin olanlar dahil, doğru, erişilebilir ve yaşa uygun yaşam bilgilerinin ve becerilerinin çocuklara kazandırılması; genel olarak çocuk haklarına, özel olarak da dinlenilme ve görüşlerini ciddiye alma hakkına ilişkin bilgilerin okul müfredatı ve diğer yollardan verilerek çocukların güçlendirilmesi;

c) Aileler ve topluluklar için: ailelere ve bakıcılara yönelik pozitif çocuk yetiştirme eğitimi; özel riskler, çocukların nasıl dinlenileceği ve görüşlerinin nasıl ciddiye alınacağı gibi konularda sağlıklı ve erişilebilir bilgiler sağlanması;

d) Profesyoneller ve kurumlar için (hükümet ve sivil toplum):

- (i) Çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışan tüm profesyoneller ve profesyonel olmayanlar için (eğitim sisteminin her kademesindeki öğretmenler, sosyal çalışmacılar, tıp doktorları, hemşireler ve diğer sağlıkçılar, psikologlar, hukukçular, yargıçlar, polis, denetim ve infaz kurumu görevlileri, gazeteciler, topluluk çalışanları, kurumlarda çalışanlar, kamu görevlileri, iltica işlemlerine bakanlar, geleneksel ve dinsel önderler) 19. maddeye çocuk hakları yaklaşımı ve bu maddenin pratikte uygulanışına ilişkin olarak verdiği genel ve özel görevi ile ilgili hizmet içi eğitim;
- (ii) Bu eğitimin düzene bağlanması ve belgelendirilmesi için, eğitim-öğretim kurumları ve meslek dernekleriyle birlikte resmen tanınmış sertifikalandırma sistemleri geliştirilmesi;
- (iii) Sözleşme'nin, çocuklarla birlikte ve çocuklar için görev yapacak tüm profesyonellerin eğitiminde müfredatın bir parçası haline getirilmesi;
- (iv) Diğerlerinin yanı sıra çocuk katılımına saygı ögesi de dahil olmak üzere "çocuk dostu okulların" ve diğer girişimlerin desteklenmesi;
- (v) Çocuk bakımı ve korunması alanındaki araştırmaların yaygınlaştırılması.

B. 19. Madde'nin 2. Paragrafı

"bu tür koruyucu önlemler, yerine göre, şunları içermelidir..."

45. Müdahalelerin genişliği: Bütüncül bir çocuk koruma sistemi, ilgili Taraf Devletin sosyo-kültürel geleneklerini ve hukuk sistemini de dikkate alarak, 19. maddenin 2. paragrafında tanımlanan tüm aşamalar için kapsamlı ve entegre önlemleri gerektirir.¹⁹

---

¹⁹ Çocukların Alternatif Bakımı BM Kılavuzu'nda yer alan hususlar da her aşamada dikkate alınmalıdır (A/RES/64/142, 24 Şubat 2010).

46. Önleme: Komite, çocuk korumanın, şiddetin her türünün önlenmesine yönelik proaktif önlemlerle ve her tür şiddetin yasaklanmasıyla başlaması gerektiğini özellikle ve altını çizerek vurgular. Devletlerin, çocukların bakımından, yönlendirilmesinden ve yetiştirilmesinden sorumlu kişilerin çocuk haklarına saygılı olup bu hakları korumalarını sağlayacak gerekli bütün önlemleri alma yükümlülükleri vardır. Önleme kapsamında, tüm çocuklar için, şiddetten arınmış, saygılı çocuk yetiştirme uygulamalarını yaygınlaştıracak halk sağlığı ve diğer önlemlerle birlikte, çocuk, aile, fail, topluluk, kurum ve toplum olmak üzere tüm kademelerde şiddetin temeldeki nedenlerinin ele alınması yer alır. Genel (birincil) ve özel hedefli (ikincil) önleme ilişkin vurgu, çocuk koruma sistemlerinin geliştirilmesinin ve uygulanmasının her aşamasında ön planda olmalıdır. Önleyici önlemler uzun vadede en fazla getiri sağlayan önlemlerdir. Ancak, önlemeye yönelik bu kararlılık, Devletlerin ortaya çıktığı her özel durumda şiddete karşı etkili bir tepki verme yükümlülüklerini hafifletmez.

47. Önlemler arasında, bunlarla sınırlı kalmamak üzere şiddetin görüldüğü her durumda aşağıdakiler de yer almaktadır:

a) Tüm paydaşlar için:

- (i) Cinsiyet, ırk, renk, din, etnik veya toplumsal köken, engellilik durumu ve diğer güç dengesizlikleri dahil olmak üzere şiddetin her türüne hoşgörü gösterilmesine ve göz yumulmasına gerekçe oluşturan tutumların sorgulanması;
- (ii) Yaratıcı kamuoyu kampanyaları, okullar ve akran eğitimi; ailesel, topluluksal ve kurumsal eğitim girişimleri, mesleklerin ve meslek gruplarının, HDK'ların ve sivil toplumun harekete geçirilmesi gibi yollarla Sözleşme'nin çocuk korumasına ilişkin bütünlüklü ve pozitif yaklaşımına ilişkin bilgilerin yaygınlaştırılması;
- (iii) Çocukların kendileri de dahil olmak üzere , HDK'lar ve medya dahil toplumun tüm kesimleriyle ortaklıklar geliştirilmesi;

b) Çocuklar için:

- (i) Hizmetlere ve telafi ve tazminat imkânlarına erişimlerini sağlamak üzere tüm çocukların nüfusa kaydedilmesi;
- (ii) Hakları konusunda farkındalık yaratarak, sosyal becerilerini geliştirerek ve yaşa uygun güçlendirme stratejileri uygulayarak çocukların kendilerini ve akranlarını korumalarının desteklenmesi;
- (iii) Bakıcıları tarafından sağlanın ötesinde fazladan desteğe ihtiyacı olan çocukların belirlenerek, bu çocukların yaşamlarına sorumlu ve güvenilir yetişkinlerin de dahil olmalarını sağlayacak

“yönlendiricilik-eğiticilik’ programlarının uygulanması;

c) Aileler ve topluluklar için:

- (i) ailelerin çocuklarına güvenli ortamlarda bakım sağlama kapasitelerini desteklemek üzere, çocuk hakları, çocuk gelişimi ve pozitif disiplin teknikleri bilgisi temelinde olumlu çocuk yetiştirme uygulamalarını anlamaları, benimsemeleri ve yaşama geçirmeleri için ana babaların ve çocuklara bakan kişilerin desteklenmesi;
- (ii) Dezavantajlı gruplar için doğum öncesi ve sonrası hizmetlerin, ev ziyareti programlarının, kaliteli erken dönem çocuk gelişimi programlarının ve gelir getirici programların uygulanması;
- (iii) Zihinsel sağlık hizmetleri, bağımlılık tedavisi ve çocuk koruma hizmetleri arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi;
- (iv) Özellikle güç koşullardaki aileler için yardım programları uygulanması ve aile destek merkezleri açılması ve
- (v) Evlerinde şiddete maruz kalmış ebeveynler (çoğunlukla kadınlar) ve çocukları için sığınma evleri ve kriz merkezleri sağlanması;
- (vi) Devletin çocukların özel ve ailesel ilişkilerine yersiz müdahalelerden kaçınması esas olmakla birlikte, koşullara bağlı olmak üzere, Devlet aynı zamanda aile birliğini sağlamlaştıracak ve çocukların özel ortamlarında haklarından eksiksiz yararlanmalarını

sağlayacak önlemlerle ailelere destek vermelidir.²⁰

d) Profesyoneller ve kurumlar için (hükümet ve sivil toplum):

- (i) Yapılan araştırmalar ve toplanan veriler temelinde önleyici fırsatların belirlenmesi, politika ve uygulamalara gerekli girdilerin sağlanması;
- (ii) Katılımcı bir süreç aracılığıyla, hakları temel alan çocuk koruma politikalarının ve usullerinin, mesleki etik kuralların ve bakım standartlarının yaşama geçirilmesi;
- (iii) Bakım ve yargı ortamlarında şiddetin, diğer yolların yanı sıra, kurumsallaşmanın ve gözetimin ancak en son çare olarak ve çocuğun yararına ise kullanılmasını sağlayacak topluluk temelli hizmetlerin geliştirilip uygulanmasıyla önlenmesi.

48. Tespit etme²¹: Burada kastedilen, belirli kişiler, çocuk grupları ve bacıklar için özel risk etmenlerinin belirlenmesi (özel hedeflere yönelik önleyici müdahalelerin geliştirilmesi için) ve fiili kötü muamele belirtilerinin tespitidir (gerekli müdahalenin en kısa sürede yapılabilmesi için). Bu ise, çocuklarla teması olan herkesin şiddetle ilgili risk etmenlerinden ve her tür şiddetin göstergelerinden haberdar olmasını gerektirir. Ayrıca bu kişiler söz konusu göstergelerin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda rehberlik almış; acil koruma önlemleri dahil olmak üzere uygun girişimlerde bulunacak bilgiye, istekliliğe ve yeteneğe sahip olmalıdır. Çocuklara, herhangi bir kriz aşamasına gelinmeden önce ortaya çıkan sorunlarla ilgili bilgilendirmede bulunabilmeleri için mümkün olduğunca çok fırsat tanınmalı, ayrıca yetişkinlere de böyle fırsatlar çocuklar açıkça yardım istemeseler bile bu tür sorunları tespit edip harekete geçebilmeleri için tanınmalıdır. İletişimde farklı yöntemlere başvurmaları, hareketsizlikleri

---

20 İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 17, Çocuğun Hakları (Madde 24), 7 Nisan 1989, CCPR/C/35; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Olson vs. İsveç (No. 1), 24 Mart 1988 tarihli karar, Seri A No. 130, para. 81; Inter- Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Velasquez Rodriguez v. Honduras, 10 Ocak 1989 tarihli karar, Seri C, No. 3, para. 172.

21 Aşağıdaki paragraflar enformel ve adet haline gelmiş adalet sistemlerindeki süreçlere de uygulanabilir.

ve/veya yetersiz olduklarına ilişkin yargılar nedeniyle özellikle güç durumda bulunan, örneğin engelliler gibi marjinalleştirilmiş çocuk grupları söz konusu olduğunda bu alanda özel bir kararlılık gerekmektedir. Bu çocukların da başkaları gibi iletişimde bulunabilmeleri ve sorunlara işaret edebilmeleri için gerekli imkânlar sağlanmalıdır.

49. Bildirim/Raporlama²²: Komite, tüm Taraf Devletlere, çocuklara yönelik şiddet olaylarının bildirilebilmesi için çocukların, temsilcilerinin ve diğerlerinin başvurabilecekleri güvenli, kamuoyunca iyi bilinen, özel ve erişimi mümkün destek mekanizmaları geliştirmelerini kuvvetle tavsiye eder. Söz konusu mekanizmalar arasında 24 saat başvurulabilen ücretsiz acil yardım hakları ile diğer enformasyon ve iletişim teknolojileri yer alabilir. Bildirim mekanizmaları olarak şunlar düşünülebilir: Şikâyetlerin iletilmesini kolaylaştıracak gerekli bilgiler; araştırmalara ve yargı süreçlerine katılım; farklı koşullarda kullanıma uygun, çocuklar ve genel kamuoyu tarafından yaygın olarak bilinen protokoller hazırlanması; çocuklar ve aileler için ilgili destek hizmetlerinin düzenlenmesi; bildirim sistemleriyle alınan bilgilerin işlenmesi için personele sürekli eğitim ve destek sağlanması. Bildirim mekanizmaları, salt cezalandırıcılıktan ibaret kalan ilk tepkileri tetiklemek yerine, halk sağlığı ve sosyal destek boyutları da olan kendi kendine yardım hizmetleriyle birlikte düşünülmeli ve böyle sunulmalıdır. Çocukların dinlenilme ve görüşlerini ciddiye aldırma hakkına saygı gösterilmelidir. Her ülkede, doğrudan çocuklarla birlikte çalışan profesyoneller için şiddet olaylarının, kuşkusunun ve riskinin bildirilmesi asgari zorunluluk olarak görülmelidir. Bildirimlerin doğru ve iyi niyetli olması halinde, rapor hazırlayan profesyonellerin korunmasına yönelik usul ve süreçler de devrede olmalıdır.

50. Sevk: Bildirimi alan kişi, gerekli tepkiyi hangi kurum verecekse durumu oraya ne zaman ve nasıl ileteceği konusunda eğitilmiş ve bilgili olmalıdır. Bunun ardından, çocukların korunmaya (hemen veya

---

22 Ayrıca bakınız, Suçun Çocuk Mağdurları ve Tanıkları için Kılavuzlar (ECOSOC Kararı 2005/20).

daha uzun dönemde) ve özel destek hizmetlerine ihtiyaç duydukları sonucuna varlırsa, eğitilmiş profesyoneller ve idareciler sektörler arası sevk işlemlerini yapabilirler. Çocuk koruma sistemi içinde görev yapan profesyoneller, kuruluşlar arası işbirliği ve ortak çalışma protokolleri konusunda eğitim almış olmalıdırlar. Süreçte şu aşamalar yer almalıdır: bakıcıların ve ailenin görüşleri kadar çocukların görüşlerine de yer vermek üzere, çocuğun, bakıcılarının ve ailesinin kısa ve uzun dönemdeki ihtiyaçlarını konu alan katılımcı ve değişik disiplinlerin rol aldığı bir değerlendirme; değerlendirme sonuçlarının çocukla, bakıcılarla ve aileyle paylaşılması; belirlenen ihtiyaçların karşılanması için çocuğun ve ailenin ilgili hizmetlere yönlendirilmesi ve müdahalenin yeterli olup olmadığını belirlemek üzere yapılacak takip ve değerlendirme.

51. Soruşturma: İster çocuk, ister bir temsilci, isterse dışarıdan birisi tarafından iletilmiş olsun, şiddet olaylarının araştırılması vasıflı profesyonellerin verecekleri role özgü ve kapsamlı eğitimi, ayrıca çocuk hakları temelli ve çocuğa duyarlı yaklaşımı gerektirir. Titiz, ancak çocuğa duyarlı araştırma yöntemleri, şiddetin doğru biçimde belirlenmesine yardımcı olacak, idari, sivil, çocuk korumayla ilgili ve cezai süreçler için kanıtlar sağlayacaktır. Ancak, araştırma sürecinde çocuğun daha fazla zarar görmemesine azami özen gösterilmelidir. Bu amaca yönelik olarak tüm taraflar çocuğu çağırma ve görüşlerine gerekli ağırlığı tanıma yükümlülüğü altındadırlar.

52. Tedavi: “Tedavi”, şiddete maruz kalan çocukların “fiziksel ve psikolojik anlamda iyileşmelerini ve toplumla bütünleşmelerini”, “çocuğun sağlığını, saygınlığını ve öz saygısını geliştirici ortamlarda” sağlamayı amaçlayan pek çok hizmetten biridir (Madde 39). Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır: çocuğun çağırılması ve görüşlerine gereken ağırlığın tanınması; çocuğun güvenliğinin sağlanması; çocuğun güvenli bir yere hemen yerleştirilmesi gerekiyorsa bu durumun değerlendirilmesi; potansiyel müdahalelerin çocuğun uzun dönemdeki refahı, sağlığı ve gelişimi açısından yol açabileceği olası sonuçlar. Herhangi bir istismar olayının belirlenmesi üzerine tıbbi, zihinsel sağlık, sosyal ve hukuksal hizmetler gerekebileceği gibi uzun dönemde takip hizmetleri de

gerekli görülebilir. Burada, aile grup konferansları ve benzeri diğer uygulamalar dahil olmak üzere bir dizi hizmet sunulabilmelidir. Ayrıca, başta çocuk faililer olmak üzere şiddet olaylarının faillerine yönelik hizmetler ve tedavi de gereklidir. Başka çocuklara karşı saldırgan davranışlar içindeki çocuklar çoğu kez müşfik bir aile ve lakın çevreden yoksun kalmış çocuklardır. Bu konumdakiler, kendilerine umutsuzluk, nefret ve saldırganlık duyguları aşılayan yetiştirilme koşullarının mağduru çocuklar olarak görülmelidirler. Böyle çocuklar için eğitsel önlemlere öncelik tanınmalı, sosyal tutumları, davranışları ve yeterliliklerinin geliştirilmesi için çaba gösterilmelidir. Bunlar yapılırken, gerek kendilerinin, gerekse ailedeki ve çevredeki diğer çocukların bakımı ve desteklenmesi için söz konusu çocukların yaşam koşulları incelenmelidir. Kendilerine zarar veren çocukların, bu durumunun ağır psikolojik bunalımdan kaynaklandığı, ayrıca başkalarının uyguladıkları şiddet sonucunda da ortaya çıkabileceği kabul edilmektedir. Kendi kendine zarar verme eğilimi ceza konusu olmamalı, yapılacak müdahaleler de herhangi bir biçimde cezalandırıcı değil destekleyici olmalıdır.

53. Takip: Aşağıdaki hususlar her zaman net olmalıdır: bildirim ve yönlendirmeden takip aşamasına kadar çocuktan ve aileden kimin sorumlu olduğu; başlatılan herhangi bir girişimin hedefleri –ki bunların çocukla ve diğer paydaşlarla tam olarak ele alınmış olması gerekir; uygulamanın ayrıntıları, son tarihleri ve önerilen müdahalelerin süresi; girişimlerin gözden geçirilme, izlenme ve değerlendirilme mekanizmaları. Müdahale aşamaları arasındaki süreklilik temel önemdedir ve bu da en iyi durum yönetme süreciyle gerçekleştirilebilir. Etkili bir yardım, bir defa katılımcı bir süreçle kararlaştırıldıktan sonra girişimlerin gereksiz herhangi bir gecikmeye uğramamasını gerektirir. Takip işlemi ise Madde 39 (telafi ve bütünleştirme), Madde 25 (iyileştirme ve yerleştirmelerin düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi), Madde 6.2 (gelişim hakkı) ve Madde 29 (gelişimle ilgili niyet ve özelemleri sunan eğitimin amaçları) bağlamında düşünülmelidir. Çocuğun gerek annesi gerekse babasıyla teması, çocuğun yüksek yararına aykırı düşmediği sürece, Madde 9.3 uyarınca sağlanmalıdır.

54. Yargının müdahalesi²³: Her zaman ve her durumda gerekli yasal işlemler gerçekleştirilmelidir. Özellikle, çocuğun ve yüksek yararının korunması ve daha ileri düzeyde geliştirilmesi (failin yeniden ihlale yönelmesi riski durumunda diğer çocukların da yararı) karar verme sürecinde gözetilen başlıca husus olmalı, bu arada koşullara göre normal yaşama mümkün olan en az değişikliği getirecek müdahale biçimi neyse o tercih edilmelidir. Dahası, Komite aşağıdaki güvencelerin gözetilmesini tavsiye etmektedir:

- a) Çocuklar ve ana babaları, yargı sistemi veya yetkili diğer merciler (örneğin polis, göçmenlik, eğitim, sosyal ve sağlık hizmetleri) tarafından gecikmeksizin ve yeterince bilgilendirilmelidirler;
- b) Şiddet mağduru çocuklara yargı sürecinde, özel durumları, ihtiyaçları, yaşları, cinsiyetleri, varsa engellilik durumları ve uygunluk düzeyleri dikkate alınarak; fiziksel, zihinsel ve ahlaki gereksinimlerine özen gösterilerek çocuk dostu ve duyarlı biçimde davranılmalıdır;
- c) Yargısal müdahale mümkün olduğu durumlarda önleyici nitelik taşımalı, proaktif biçimde pozitif davranışları özendirmeli, olumsuz davranışı ise yasaklamalıdır. Yargının işe müdahalesi, sektörler arasında eşgüdümlü ve entegre bir yaklaşım sonucunda ortaya çıkmalı; diğer profesyonelleri çocuklar, bakıcıları, aileler ve topluluklarla birlikte çalışmaya özendirip bu çalışmada onları desteklemeli ve mevcut tüm çocuk bakım ve koruma hizmetlerine erişimi kolaylaştırmalıdır;
- d) Şiddet mağduru çocukların söz konusu oldukları tüm yargı süreçlerinde, hukukun üstünlüğüne saygı gösterilirken hızlılık ilkesi uygulanmalıdır.

55. Yargı alanında yapılabilecekler arasında şunlar yer alabilir:

---

23 Ayrıca bakınız, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çocuk dostu adalet kılavuzları, kabul edildiği tarih: 17 Kasım 2010; Suçun Çocuk Mağdurları ve Tanıkları için Kılavuzlar (ECOSOC Kararı 2005/20); ve BM Üçüncü Komite (Sosyal, İnsani ve Kültürel) „Yargı Sisteminin İdaresinde İnsan Hakları’, Genel Kurul tarafından kabul tarihi: 21 Aralık 2010 (A/C.3/65/L.35/Rev.1).

- a) Aile grubu konferansı, alternatif ihtilaf çözüm mekanizmaları, onarıcı adalet, akrabalık anlaşmaları (süreçler insan haklarına saygılı, sorumlu olduğunda ve eğitilmiş kolaylaştırıcılar tarafından yönetildiğinde) gibi farklılaşmış ve arabuluculuk esasına dayalı tepkiler;
- b) Çocuk korumada özel bir önlemlerle sonuçlanan çocuk veya aile mahkemesi müdahalesi;
- c) Başta Devlet aktörleri olmak üzere, kanunen (de jure) veya fiili (de facto) cezasızlık uygulamalarına son vermek için katı biçimde uygulanacak ceza muhakeme usulleri;
- d) Çocuklara kötü muamele olayından kuşkulandığı durumlardaki ihmalkâr veya uygunsuz davranışları (ilgili etik kuralların, bakım standartlarının ihlali nedeniyle profesyonel organlarda uygulanacak iç işlemler) nedeniyle profesyonellere karşı uygulanacak disiplin işlemleri veya idari işlemler;
- e) Çeşitli biçimleriyle şiddete maruz kalan çocuklara tazminat ve rehabilitasyon sağlanmasını öngören yargı emirleri.

56. Gerektiğinde, şiddet mağduru çocuklar için özel çocuk ve aile mahkemeleri kurulmalı ve bunlara ait ceza muhakeme usulleri getirilmelidir. Bu kapsamda, polis, yargı ve savcılıklar bünyesinde uzmanlaşmış özel birimler kurulabilir; engelli çocukların yargı süreçlerinde eşit ve adil biçimde yer almalarını sağlayacak düzenlemeler yapılabilir. Çocuklarla birlikte ve çocuklar için çalışan ve bu tür durumlara dahil olan tüm profesyoneller, farklı yaş gruplarından çocukların hakları ve ihtiyaçlarıyla birlikte çocuklar için uyarlanmış usul ve işlemler konusunda farklı disiplinler çerçevesinde eğitim almalıdır. Birden çok disiplini kapsayan yaklaşım yaşama geçirilirken gizlilikle ilgili mesleki kurallara saygı gösterilmelidir. Bir çocuğun ana babasından veya aile ortamından alınmasına ilişkin karar, yalnızca böyle bir durumun çocuğun yüksek yararına olacağı hallerde alınmalıdır (Maddeler 9 ve 20.1). Bununla birlikte, failerin birinci derecede bakıcılar oldukları şiddet olaylarında, yukarıda sıralanan çocuk hakları

güvenceleri çerçevesinde ve durumun ağırlığı ile diğer etmenlere bağlı olmak üzere, sosyal ve eğitsel tedaviye ve onarıcı yaklaşıma odaklanan müdahale önlemleri, genellikle, salt cezalandırmaya yönelik yargısal yaklaşımdan daha yerinde olacaktır. Mağdurlara ödenecek tazminat, temyiz ve bağımsız şikâyet mekanizmalarına erişim dahil, telafi sağlayıcı etkili mekanizmalar işletilmelidir.

57. Etkili usul işlemleri: Madde 19'un 1 ve 2. paragraflarında değinilen ve sistem oluşturma yaklaşımına entegre edilen (bakınız paragraf 33) koruyucu önlemler, yaşama geçirilme, kalite, yerindelik, erişim, etki ve etkinlik açısından "etkili usul ve işlemleri" gerektirir. Bu nitelikteki usul ve işlemler arasında aşağıdakiler de yer almalıdır:

- a) Gerektiğinde protokoller ve mutabakat belgeleriyle zorunlu kılınan sektörler arası eşgüdüm;
- b) Sistematik ve süreklilik taşıyan bir veri toplama ve analiz sisteminin geliştirilip uygulanması;
- c) Bir araştırma gündeminin geliştirilmesi ve uygulanması ve
- d) Politikaların, süreçlerin ve sonuçların aileler ve çocuklar açısından ne anlama geldiğiyle ilgili ölçülebilir hedefler ve göstergeler geliştirilmesi.

58. Sonuç göstergeleri, şiddetin sıklığına, yaygınlığına, türlerine ve ağırlığına yönelik dar bir odaklanmanın ötesinde hak sahibi bir kişi olarak çocuğun pozitif gelişimine ve refahına odaklanmalıdır. Şiddetin temelindeki nedenler belirlenirken ve durumu düzeltici girişimler önerilirken, çocuk ölümlerine, kritik yaralanma olaylarına ilişkin değerlendirmeler ve araştırmalar da dikkate alınmalıdır. Karşılıklı tamamlayıcılığın en üst düzeye çıkarılması açısından araştırmalar mevcut uluslararası ve ulusal çocuk koruma bilgilerine dayanmalı, disiplinler arası ve uluslararası ortak çalışmadan yararlanmalıdır (ulusal eşgüdüm çerçevelerinde hesap verebilirlikte ilgili olarak ayrıca bakınız, paragraf 72(j)).

V. Sözleşme Bağlamında Madde 19'un Daha Geniş Yorumlanması

59. Çocuk hakları yaklaşımının tanımı: Hak sahibi bir birey olarak çocuğun kimliğine, yaşamına, sağlık ve gelişimine, katılımına, ayrımcılıktan muaf tutulmasına yönelik saygı, Taraf Devletlerin çocuklara ilişkin politikalarında sağlam biçimde yerini almalı ve savunulmalıdır. Bunu sağlamanın en iyi yolu da, Sözleşme'de (ve İhtiyari Protokollerinde) yer alan tüm haklara saygı gösterilmesi, bu hakların korunması ve yaşama geçirilmesidir. Bunun için, çocuklara tartışılmaz nitelikte korunma hakları olan hak sahipleri olarak değil de yardıma muhtaç „nesneler’ olarak bakan ve böyle davranan çocuk koruma yaklaşımlarından öteye bir paradigma kayması gerekmektedir. Çocuk hakları temelli yaklaşım, görevlilerin kapasitesini haklara saygı duyacak, hakları koruyup yaşama geçirecek (Madde 4) şekilde, hak sahiplerinin kapasite’ini de haklarına sahip çıkmalarını sağlayacak şekilde geliştirerek tüm çocukların haklarını Sözleşme’de belirtildiği gibi daha ileri düzeyde yaşama geçiren yaklaşımdır. Bu sürece yön veren, her yerde, ayırım görmeme (Madde 2), çocuğun yüksek yararının gözetilmesi (Madde 3.1), yaşam, yaşama ve gelişme (Madde 6) ve çocuğun görüşlerine saygıdır (Madde 12). Çocukların ayrıca haklarını kullanırken bakıcıları, ana babaları ve topluluk üyeleri tarafından gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda yol gösterilme ve yönlendirilme hakları vardır (Madde 5). Çocuk haklarına bu yaklaşım bütüncüldür; aile, okul, topluluk, kurumlar, dinsel ve kültürel sistemler olmak üzere çocuğun içinde bulunduğu sosyal sistemlerin güçlü yanlarının ve kaynaklarının desteklenmesine önem verir.

60. Madde 2 (ayrımcılık yasağı): Komite, her çocuğun şiddetin her biçiminden korunması için Taraf Devletlerin yeterli önlemleri almaları gerektiğini vurgular. Ayrıca bu önlemler “herhangi bir ayırım gözetmeden; çocuğun, ana babasının veya yasal vasisinin ırkını, rengini, cinsiyetini, dilini, dinini, siyasal veya başka görüşünü, ulusal, etnik veya toplumsal kökenini, mülkiyet ve engellilik durumunu, doğum

veya başka bir statüsünü dikkate almadan” alınacaktır. Fuhuş sektörü tarafından sömürülen çocuklara, sokaklarda yaşayan çocuklara, yasalarla sorunlu olanlara yönelik önyargılara dayalı ayrımcılıkla çocukların giyiniş ve davranışlarından kaynaklanan ayrımcılık da bu kapsamdadır. Taraf Devletler, bu Genel Yorumun 72(g) paragrafında özetlendiği gibi, güç durumdaki veya marjinal konumdaki çocuklara yönelik ayrımcılık sorununu da ele almalı ve bu çocukların da diğerleriyle eşitlik temelinde korunma hakkını sağlamaya yönelik çabalarda bulunmalıdır.

61. Madde 3 (Çocuğun yüksek yararı): Komite, çocuğun yüksek yararına ilişkin yorumun, çocukların her tür şiddetten korunması yükümlülüğü dahil, Sözleşme'nin bütünüyle tutarlılık taşıması gerektiğini vurgular. Çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuğun insanlık onuru ve fiziksel dokunulmazlığı ile bağdaşmayan, fiziksel cezaları, zalimce ve aşağılayıcı biçimlerdeki diğer cezaları haklı göstermek için kullanılamaz. Çocuğun yüksek yararı konusunda bir yetişkinin yargısı, Sözleşme'deki tüm çocuk haklarına saygı gösterme yükümlülüğünden daha ağır basamaz. Komite, çocuğun yüksek yararının özellikle aşağıdaki şekillerde gözetilebileceği görüşündedir:

- a) Şiddetin her biçiminin önlenmesi ve olumlu çocuk yetiştirme uygulamalarının yaygınlaştırılması; ulusal eşgüdüm çerçevelerinde temel önlemlere odaklanma gerekliliğinin vurgulanması;
- b) Çocuk haklarını temel alan ve entegre çocuk koruma ve destek sisteminin uygulanmasına yeterli insani, mali ve teknik yatırımların yapılması.

62. Madde 6 (yaşam, hayatta kalma ve gelişme): Şiddetin her türünden korunma, yalnızca çocuğun “yaşam” ve “yaşama” değil aynı zamanda “gelişme” hakkı bakımından da dikkate alınmalıdır ve yapılan yorumlar genel anlamda çocuğun korunması amacıyla bağdaşmalıdır: Dolayısıyla, Taraf Devletin yükümlülüğü, çocuğun yaşam, yaşama ve gelişme hakkını tehlikeye düşürecek şiddet ve sömürü karşısında kapsamlı bir korumayı içerir. Komite, Devletlerin, “gelişimi” bütünlüklü bir kavram olarak en geniş kapsamıyla yorumlamasını bekler;

kavramın yorumu, çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini kapsamalldır. Uygulama önlemleri ise tüm çocuklar için optimal gelişimin sağlanmasını hedeflemelidir.

63. Madde 12 (katılım hakkı): Komite, çocuk katılımının korumayı güçlendirdiği ve çocukların korunmasının da katılım için anahtar konumunda olduğu kanısındadır. Çocuğun katılım hakkı, şiddete maruz kalma riski özellikle fazla olan çok küçük yaşlardaki çocuklarla başlar. Çocuk koruma sürecindeki her noktada zorunlu bir adım olarak çocuğun görüşü alınmalı ve bu görüşe gerekli ağırlık tanınmalıdır. Çocuğun dinlenilme hakkı, şiddet durumlarında özellikle önem kazanır (bakınız, Komite Genel Yorum No. 12, paragraflar 118 dipnot). Aile ve çocuk yetiştirme konusunda Komite, bu hakkın evde ve ailede şiddetin her biçimine karşı önleyici bir rolü olduğunu ifade etmiştir. Komite ayrıca, genel olarak ve okulda, özellikle okullardaki zorbalık ve diğer şiddet biçimlerinin önlenmesinde ve ortadan kaldırılmasında uygulanacak stratejilerin geliştirilmesinde çocuk katılımının öneminin altını çizer. Şiddetin ortadan kaldırılmasında çocukların kendi kapasitelerini geliştirici girişimler ve programlar desteklenmelidir. Şiddet deneyiminin bizzatı kendisi güçsüzleştirici olduğundan, çocuk koruma alanındaki müdahalelerin çocukları daha da güçsüzleştirmek yerine titizlikle çocuğun katılımını sağlayarak onların iyileşme ve bütünleşmelerine olumlu katkıda bulunmasını sağlamak için duyarlı önlemler gerekmektedir. Komite, özel olarak marjinal ve/veya ayrımcılığa maruz grupların karşılaştıkları engellere dikkat çeker. Söz konusu çocuklar aynı zamanda şiddetten en fazla etkilenen kesimleri oluşturduğundan, söz konusu engellerin ele alınması çocuk koruma açısından özel önem taşır.

64. Sözleşme'nin aşağıdaki iki maddesi, 19. Maddenin uygulanması açısından özel anlam taşıyan kapsayıcı bir içeriğe sahiptir.

65. Madde 4 (Uygun önlemler): Madde 4 Taraf Devletlere, 19. madde dahil olmak üzere Sözleşme'de yer alan tüm hakların yaşama geçirilmesi için uygun tüm önlemleri alma yükümlülüğü getirir. Sözleşme'nin 4. maddesinin uygulanmasında, her tür şiddetten

korunma hakkıyla ilgili 19. maddenin kişisel bir hakkı ve özgürlüğü ifade ettiğine dikkat edilmelidir. Dolayısıyla, 19. maddenin uygulanması Taraf Devletlerin ivedi ve kayıtsız şartsız yerine getirmeleri gereken bir yükümlülüktür. Madde 4, ekonomik koşulları ne olursa olsun, Devletlerin, en dezavantajlı gruplara özel önem vererek çocuk haklarının gerçekleşmesi için mümkün olan tüm önlemleri almalarını öngörür. Bu madde, eldeki kaynakların mümkün olan en üst düzeyde kullanılması gerekliliğini vurgular (bakınız, Komite Genel Yorum No. 5).

66. Madde 5 (Gelişim halindeki kapasiteye uygun yönlendirme ve rehberlik): Madde 19'un uygulanması, çocukların bakımında, korunmasında ve kendilerine yönelik şiddetin önlenmesinde ana babanın, geniş ailenin, yasal vasilerin ve topluluk üyelerinin birinci derecede öneminin kabul edilmesini ve bu kesimlere gerekli desteğin sağlanmasını öngörür. Bu yaklaşım, çocuklara bakan kişilerin, çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini de dikkate alarak, Sözleşme'de yer alan hakların (19. maddedeki haklar dahil) kullanılmasında çocuklara rehberlik ve yönlendiricilik yapma sorumluluklarına, haklarına ve görevlerine saygı gösterilmesini öngören Madde 5 ile tutarlıdır. Ayrıca bakınız, ulusal eşgüdüm çerçevelerinde ailelerin birincil konumu ile ilgili paragraf 61(d) ve ailelerle ilgili diğer maddeler.

67. İlgili diğer maddeler: Sözleşme, şiddet ve çocukların korunmasıyla açık veya örtük biçimde ilgili çeşitli maddeler içermektedir. Madde 19 da bu maddelerle bağlantısı içinde değerlendirilmelidir. Bu kapsamlı referanslar, her biçimiyle şiddetin çocuk haklarının yaşama geçirilmesi açısından ortaya çıkardığı tehdidi dikkate alma ve her durumdaki çocuğun yaşamı ve gelişimi sürecinde korunmasını sağlama gerekliliğini ortaya koymaktadır.

VI. Çocuklara Yönelik Şiddetle İlgili Ulusal Koordinasyon Yapısı

---

68. Ulusal Eylem Planlarının Ötesinde: Komite, çocuk haklarının yaşama geçirilmesi için Taraf Devletlerce benimsenen Ulusal Eylem

Planlarının çoğunun çocuklara yönelik her tür şiddetin yasaklanmasını, önlenmesini ve ortadan kaldırılmasını hedefleyen önlemler içerdiğinin farkındadır. Bu tür eylem planları çocukların haklarından daha fazla yararlanabilmelerine katkı sağlarken, diğer yandan uygulamada, izlemede, değerlendirmede ve takipte birçok güçlükle karşılaşmıştır. Örneğin, bu eylem planları çoğu kez genel kalkınma politikasından, programlardan, bütçe ve eşgüdüm mekanizmalarından kopuk kalmıştır. Daha pratik ve esnek bir mekanizma oluşturulması amacıyla Komite, “çocuklara yönelik şiddet koordinasyon yapısı” önermektedir. Çocukları şiddetin her biçiminden koruyacak ve koruyucu ortamları destekleyecek bu çerçeve çocuk hakları temelli tüm önlemleri kapsayacaktır.²⁴ Sözü edilen “koordinasyon yapısı” bunların henüz bulunmadığı veya yeterli sonuçlar vermediği yerlerde Ulusal Eylem Planları yerine kullanılabilir. Ulusal Eylem Planlarının halen etkili biçimde uygulandığı durumlarda ise, “koordinasyon yapısı” her şeye karşın sürdürülen çabaları tamamlayabilir, tartışmaları canlandırabilir, işlevselliği artıracak yeni fikirlere ve kaynaklara ön ayak olabilir.

69. Çocuklara yönelik şiddetle ilgili ulusal koordinasyon yapısı:

Bu koordinasyon yapısı hükümetin bakanlıkları arasında, ayrıca her kademedeki sivil toplum ortakları için, bir dizi önlem arasında özellikle ihtiyaç duyulanlar ve Madde 19’da tanımlanan her müdahale aşaması için ortak bir başvuru çerçevesi ve iletişim mekanizması olarak işlev görebilir. Esnekliği ve yaratıcılığı teşvik ederek, gerek hükümetin gerekse topluluğun aynı anda öncülük ettiği, bununla birlikte hepsinin genel olarak tutarlı ve eşgüdümlü bir çerçevede yer aldığı girişimlerin geliştirilip uygulanmasına olanak tanıyabilir. Komite, daha önceki tavsiyelerinde ve genel uygulama önlemlerine ilişkin Genel Yorum 5 dahil genel yorumlarında, Taraf Devletlere Sözleşme’nin belirli yönlerine (örneğin çocuk adaleti veya erken dönem çocukluk gibi) plan ve stratejiler geliştirmeleri çağrısında bulunmuştu. Komite, bu bağlamda, kapsamlı önlemler dahil olmak üzere şiddetin her türüne karşı korumayı sağlayacak ulusal eşgüdüm çerçeveleri geliştirilmesini tavsiye eder.

---

²⁴ Ayrıca bakınız, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması bağımsız uzman raporunda yer alan Genel Tavsiye 1 (A/61/299) paragraf 96.

70. Farklı başlangıç noktaları: Komite, çocukların her tür şiddetten korunmasının birçok ülkede zorlu bir görev olduğunu, Taraf Devletlerin de mevcut hukuksal, kurumsal ve hizmet altyapıları, kültürel adetler, profesyonel ehliyet ve kaynak düzeyleri açısından çok farklı noktalardan hareketle önlemler geliştirip uygulamakta olduklarını kabul etmektedir.

71. Ulusal koordinasyon yapısını geliştirme süreci: Şiddetin her türüne karşı koruma sağlanması açısından bakıldığında, bu tür eşgüdüm çerçeveleri için tek bir model önerilemez. Kimi ülkeler çocukları korumaya yönelik ayrı bir sistem geliştirirken, diğerleri çocukların korunması ile ilgili konuları çocuk haklarının uygulanmasına dönük ana akım sistemlere içselleştirmeyi tercih etmektedir. Deneyimler, bir sistemin geliştirildiği sürecin, onun başarılı biçimde uygulanmasında temel önem taşıdığını göstermektedir. Paydaş tüm grupların üst düzey temsilcilerinin katılımını ve gündemi sahiplenmesini sağlamak için maharetli bir kolaylaştırıcılık işlevine ihtiyaç vardır. Bunun için, yeterli karar verme yetkisine sahip, düzenli olarak toplanabilen ve iddialı olablen çeşitli disiplinlerden insanları içine alan bir çalışma grubu düşünülebilir. Şiddetin her türüne karşı önleyicilik ve koruma sağlayacak bir sistem, mevcut resmi ve gayri resmi yapıların, hizmetlerin ve örgütlenmelerin güçlü yanları üzerine inşa edilmelidir. Boşluklar, 19. maddede özetlenen, daha genel anlamda Sözleşme'de ve diğer uluslararası ve bölgesel belgelerde yer alan yükümlülükler temelinde belirlenerek doldurulmalı, ayrıca BM Şiddet Araştırmasında, bu Genel Yorumda ve diğer destekleyici metinlerde yer alan kılavuzlarla desteklenmelidir. Ulusal planlama, genel kamuoyuna tümüyle açık, hükümetin, HDK'ların, araştırmacıların ve mesleki uzmanların, ana babaların ve çocukların katılımını sağlamış saydam ve kapsayıcı bir süreç olmalıdır. Ulusal eşgüdüm çerçevesi, insani ve teknik kaynaklar dahil tümüyle bütçelendirilmeli ve maliyete dökülmeli, eğer mümkünse ulusal çocuk bütçesi kapsamında sunulmalıdır.

72. Ulusal koordinasyon yapılarına entegre edilecek temel unsurlar: Aşağıdaki öğeler önlemlere (yasal, idari, sosyal ve eğitsel) ve müdahale aşamalarına (önlemeden telafi ve yeniden bütünleştirmeye kadar) entegre edilmelidir:

- a) Çocuk hakları yaklaşımı:** Bu yaklaşım, çocuğa bakışın, onlara yetişkinlerin yaptığı hayırsever yardımların ve etkinliklerin yararlanıcısı olarak değil çocuğun kendisinin bizzat hak sahibi olarak görülmesi şeklindeki bir anlayışı temel alır. Bu bağlamda, çocuğun veya çocukların yaşları ve gelişim halindeki yetenekleri de dikkate alınarak, eşgüdüm çerçevelerinin ve özel önlemlerin geliştirilmesinde çocuklara saygı gösterilir, kendilerine danışılması ve kendileriyle işbirliği özendirilir ve çocukların özellikleri kabul edilir.
- b) Çocuklara yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet boyutları:** Taraf Devletler, geliştirdikleri önlemler ve politikaların, çeşitli ortamlarda, kız ve erkek çocukların maruz kaldıkları farklılaşan şiddet risklerini dikkate almasını sağlamalıdır. Devletler, kapsamlı bir şiddet önleme stratejisi çerçevesinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının tüm biçimlerini ele almalıdır. Bu kapsamda, evde, okulda, eğitim ortamlarında, topluluklarda, işyerlerinde, kurumlarda ve daha genel olarak toplumda şiddet ve zor kullanımına zemin oluşturan ve bunu destekleyen toplumsal cinsiyet kalıpları, güç dengesizlikleri, eşitsizlikler ve ayrımcılık dikkate alınmalıdır. Yetişkin erkekler ve erkek çocuklar bunun uygulanması için, stratejik ortaklar ve müttefikler olarak aktif biçimde özendirilmeli, kadınlar ve kız çocukların yanı sıra onlara da birbirlerine saygı göstermeleri, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ve şiddet içeren tezahürlerinin nasıl durdurulabileceğini anlamaları bakımından kendilerine çeşitli fırsatlar sunulmalıdır.
- c) Birincil (genel) önleme:** Ayrıntılar için bu Genel Görüşün 42. paragrafına bakınız.
- d) Çocuğun bakımına ve korunmasına yönelik stratejilerde ailelerin birincil konumu²⁵:** Aileler (geniş aileler ve aile benzeri diğer bakım düzenlemeleri dahil) çocukları koruma ve şiddeti önleme bakımından en yüksek potansiyele sahiptir. Aileler ayrıca

---

25 Ayrıca bakınız, Çocukların Alternatif Bakımıyla ilgili BM Kılavuzları, (A/RES/64/142),24 Şubat 2010.

kendilerini korumaları için çocukları destekleyip güçlendirebilir. Aile yaşamını güçlendirme, aileleri destekleme ve sorunları olan ailelerle birlikte çalışma gerekliliği, bu nedenle müdahalenin her aşamasında, özellikle önlemede (çocuk bakımını istenilen düzeye getirerek ve erken müdahalede öncelikli bir çocuk koruma etkinliği olmak durumundadır. Bununla birlikte Komite, cinsel istismar dahil olmak üzere çocukların maruz kaldığı şiddetin büyük ölçüde aile ortamlarında gerçekleştiğini de kabul etmekte ve çocukların aile üyeleri tarafından şiddete maruz kaldığı durumlarda ailelere müdahale edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

- e) Dayanıklılık ve koruyucu etmenler:** Dayanıklılığın ve koruyucu etmenlerin kavranması kritik önemdedir. Bundan kastedilen, kişinin güvenliğini arttıracak, buna karşılık istismar ve ihmalle bunun olumsuz etkilerini azaltacak iç ve dış güçlülükler ve koruyucu etmenlerdir. Koruyucu etmenler arasında şunlar sayılabilir: istikrarlı aileler; çocuğun fiziksel ve psikososyal ihtiyaçlarını karşılayan yetişkinlerce uygulanan çocuk yetiştirme usulleri; pozitif ve şiddet içermeyen bir disiplin anlayışı; çocuğun en azından bir yetişkine güvenli biçimde bağlanması; akranlar ve diğerleriyle (öğretmenler dahil) destekleyici ilişkiler; sosyal, şiddet içermeyen ve ayrımcılık gözetmeyen toplumsal ortamlar ve davranışlar; topluluk içi dayanışmada ileri düzeyler ve geliştirici sosyal ağlar ve komşuluk bağlantıları.
- f) Risk etmenleri:** Genel veya özel bağlamlarda çocukların veya çocuk gruplarının maruz kalabilecekleri risk etmenlerini azaltmak üzere proaktif ve duruma göre uyarlanmış önlemler alınması gerekir. Madde bağımlılığı, zihinsel sağlık sorunları ve toplumsal yalıtılmışlık gibi ana babaya ait risk etmenleri ile yoksulluk, işsizlik, ayrımcılığa maruz kalma ve marjinalleşme gibi ailesel risk etmenleri bunlar arasındadır. Evrensel olarak alındığında, 0-18 yaşlarındaki tüm çocuklar sinirsel, psikolojik, sosyal ve fiziksel büyüme ve gelişimlerini tamamlayıncaya kadar risk altındadır.

Bebekler ve küçük yaşlardaki çocuklar ise, beyin gelişimleri henüz tamamlanmadığı ve yetişkinlere tam bağımlı olma durumları nedeniyle daha fazla risk altındadır. Gerek kız gerekse erkek çocuklar risk altında olmakla birlikte şiddetin bir de toplumsal cinsiyet boyutu olduğu unutulmamalıdır.

- g) Kırılğan durumdaki çocuklar:** Şiddete maruz kalma olasılıkları daha yüksek çocuklar arasında, bunlarla sınırlı kalmamak üzere, aşağıdakiler yer almaktadır: biyolojik ana babalarıyla yaşamayıp çeşitli biçimlerdeki alternatif bakımda olan çocuklar; doğumda nüfusa kaydedilmeyenler; sokaklarda yaşayan çocuklar; fiilen yasalarla sorunlu olanlar veya böyle bir durumda olma olasılığı olanlar; fiziksel, algısal, öğrenme ile ilgili, psikososyal engellilik durumu olanlarla irsi, edinilmiş ve/veya kronik hastalıkları veya ciddi davranış sorunları olanlar; yerli ahaliye²⁶ ve diğer etnik azınlıklara mensup olanlar; lezbiyenler, geyler, travesti ve transseksüeller; zararlı geleneksel uygulamalara maruz kalabilecek olanlar; çok erken yaşta evlenenler (zorla evlendirilme ile sınırlı kalmamak üzere özellikle kızlar); en kötü biçimleri dahil çocuk işçiliği; göçmen, sığınmacı, yerlerinden edilmiş ve kaçırılmış kişiler olarak hareket halinde olanlar; halen şiddete maruz kalmış olanlar; evlerinde ve topluluklarında şiddete maruz kalanlar veya tanık olanlar; ateşli silahların, uyuşturucuların ve alkolün kolayca bulunabileceği, sosyoekonomik statüsü düşük kentsel yerleşimlerde yaşayanlar; kazalara veya felaketselere açık veya zehirleyici ortamlarda yaşayanlar; HIV/AIDS'ten etkilenenler veya kendileri HIV'lı olanlar; kötü-yetersiz beslenenler; başka çocukların bakımı altında olanlar; kendileri bakıcı veya hane halkı reisi durumunda olan çocuklar; 18 yaşından küçük ana babaların

---

26 Kimi toplumlarda, yerli ahaliye mensup olmayan ailelerin tersine, "istismardan" farklı olarak "ihmal" yerli ahaliye mensup çocukların ailelerinden ayrılmalarına yol açan başlıca nedendir. Böyle durumlarda cezalandırıcı olmayan ve doğrudan nedenleri (örneğin yoksulluk, barınma sorunları ve tarihsel koşullar gibi) ele alan destek hizmetleri ve müdahaleler daha uygundur. Hizmet sunumunda ayrımcılık sorununun ele alınması, yerli ahali ve azınlık durumundaki diğer topluluklara yönelik uygun müdahalelerin belirlenmesinde özel çabalar sergilenmesi gerekmektedir.

çocukları; istenmeyen, prematüre doğan veya ikiz-üçüz olanlar; hastanelik olup kendilerine iyi bakılmayan veya bakıcılarıyla temas edemeyenler; yeterli güvenlik, denetim veya kendilerini koruyacak araçlara sahip olmaksızın bilgi ve iletişim teknolojilerini kullananlar. Olağanüstü durumlarda çocuklar şiddete özellikle açık duruma gelmektedir. Çünkü toplumsal ve silahlı çatışma, doğal felaket, karmaşık ve kronik özellikler taşıyan diğer acil durumlarda sosyal sistemler çökmekte, çocuklar kendilerine bakan kişilerden ayrı düşmekte, güvenli ortamlar zarar görmekte, hatta yok olmaktadır.

- h) Kaynak tahsisi:** Farklı sektörlerin ihtiyaç duyduğu insani, finansal ve teknik kaynaklar, eldeki imkânların azamisi ölçüsünde tahsis edilmelidir. Bütçe tahsisine ve ödeneklerin etkin kullanımına ilişkin denetimi sağlama açısından sağlıklı izleme mekanizmaları geliştirilmeli ve işletilmelidir.
- i) Koordinasyon mekanizmaları:** Ampirik araştırma topluluğu dahil olmak üzere, merkezi, bölgesel ve yerel düzeylerde, farklı sektörler arasında ve sivil toplumda etkili bir eşgüdüm sağlayacak mekanizmalar açık biçimde tanımlanmalıdır. Bu mekanizmalar, yukarıda özetlenen idari önlemlerle desteklenmelidir.
- j) Hesap verebilirlik:** Çocukları şiddetten koruma yükümlülük ve taahhütlerini yerine getirebilmeleri açısından Taraf Devletlerin, ulusal ve yerel kurum ve kuruluşların ve ilgili sivil toplum paydaşlarının proaktif biçimde ve işbirliği temelinde izleme, ölçüm ve değerlendirme standartları, göstergeleri, araçları ve sistemleri geliştirmeleri sağlanmalıdır. Komite, hesap verebilirlik sistemlerine yönelik desteğini sürekli biçimde ifade etmiştir. Buna, özellikle veri toplama ve veri analizi, gösterge belirleme, izleme ve değerlendirme, bu arada bağımsız insan hakları kuruluşlarına yönelik destek de dahildir. Komite, Taraf Devletlerin, şiddetin yasaklanması, önlenmesi ve ortadan kaldırılması alanında sağlanan ilerlemelerle ilgili yıllık raporlar hazırlamalarını, bu raporları görüşülmek ve tartışılmak üzere parlamentolara sunmalarını ve ilgili tüm paydaşları raporlarda yer alan bilgiler üzerinde görüş bildirmeye davet etmelerini tavsiye eder.

VII. Uygulama İçin Kaynaklar ve Uluslararası İşbirliği İhtiyacı

73. Taraf Devletlerin yükümlülükleri: Taraf Devletlerin sözleşmelerin diğer maddelerinin yanı sıra 4 ve 19. maddelerin getirdiği yükümlülükler ışığında Komite, eldeki kaynakların sınırlı oluşunun çocuk korumaya yönelik önlemlerin hiç alınmaması veya yeterince alınmaması için mazeret teşkil edemeyeceği kanısındadır. Dolayısıyla, Taraf Devletler çocuk bakımı ve korunması alanında bir an önce kapsamlı, stratejik ve zamana bağlı eşgüdüm çerçeveleri benimsemelidirler. Komite, söz konusu stratejilerin, çerçevelerin ve önlemlerin geliştirilmesinde çocukların görüşlerinin alınması gerekliliğine özellikle dikkat çeker.

74. Destek kaynakları: 59. paragrafta belirtilen farklı başlama noktaları bağlamında ve ulusal ve ademi merkezi ölçeklerdeki bütçelerin çocuk bakım ve koruma stratejileri açısından başlıca fon kaynağı olması anlayışından hareketle Komite Taraf Devletlerin dikkatlerini, Sözleşme'nin 4 ve 45. maddelerinde özetlenen uluslararası işbirliği ve yardım kanallarına çekmek ister. Komite, Madde 19'da ve daha genel anlamda Sözleşme'de belirtilen gereklilikleri eksiksiz biçimde dikkate almak üzere, eğitim dahil, çocuk koruma programlarını finansal ve teknik açıdan desteklemeleri için aşağıda belirtilen ortaklara çağırıda bulunur²⁷: Kalkınma işbirliğinde yer alan Taraf Devletler; donör kuruluşlar (Dünya Bankası, özel kaynaklar ve vakıflar dahil) BM birimleri ve kuruluşları ve diğer uluslararası ve bölgesel organlarla kuruluşlar. Bu mali ve teknik destek, ulusal ve uluslararası düzeylerde, güçlü ve eşitlikçi ortaklıklarla sistematik biçimde sağlanmalıdır. Çocuk

---

27 Bakınız Genel Yorum No.5 (paragraflar 61, 62 ve 64): çocuk haklarının uluslararası işbirliği ve teknik yardımlara içselleştirilmesi gerekliliği; işbirliği ve yardımların Sözleşme uyarınca yönlendirilmesi ve Sözleşme'nin eksiksiz uygulanmasına yönelik olması gerekliliği; uluslararası yardımların önemli bir bölümünün özel olarak çocuklara ayrılması; ve çocuk haklarına güçlü biçimde odaklanması açısından Yoksullukla Mücadele Strateji Belgelerinde (PRSP) ve kalkınmaya sektör ölçeğindeki yaklaşımlarda (SWAps) bu hususa yer verilmesi gerekliliği.

haklarına dayanan koruma programları, uluslararası yardımlardan yararlanan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya yardım açısından başlıca bileşenlerden biri olmak durumundadır. Komite ayrıca bu tür organların, bu amaca yönelik olmak üzere Komite, Genel Sekreterlik Çocuklara Yönelik Özel Temsilcisi ve diğer uluslar arası ve bölgesel insan hakları mekanizmaları ile birlikte çalışmaya devam etmelerini tavsiye eder.

75. Uluslararası düzeyde ihtiyaç duyulan kaynaklar: Taraf Devletlerin 19. Madde çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardım açısından, uluslararası düzeyde aşağıdaki alanlara yatırım yapılması gerekmektedir:

- a. İnsan kaynakları:** meslek kuruluşlarının (tıp, zihin sağlığı, sosyal çalışma, hukuk, eğitim, çocuklara kötü muamele, akademi/ araştırma, çocuk hakları, eğitim kurum ve kuruluşları) kendi içlerinde ve aralarında daha gelişkin iletişim, işbirliği ve görüş alışverişi; sivil toplum grupları (örneğin araştırma toplulukları, HDK'lar, çocukların kendi kuruluşları, dinsel temelli kuruluşlar, engellilerin kuruluşları, topluluk ve gençlik grupları, bilgi ve deneyim alışverişinde yer alan uzmanlar) içinde ve arasında daha ileri düzeyde iletişim ve işbirliği;
- b. Finansal kaynaklar:** donör yardımlarının daha ileri düzeyde eşgüdümü, izlenmesi ve değerlendirilmesi; iktisatçıların, araştırmacıların ve Taraf Devletlerin bütünlüklü çocuk koruma sistemlerinin maliyetini (birincil önlemeye vurgu yapmak üzere) şiddetin birey, topluluk ülke ve hatta uluslararası düzeylerdeki doğrudan ve dolaylı (kuşaklar arası etki dahil) etkisini yönetme maliyetiyle tam olarak ölçüp karşılaştırmalarına olanak tanıyacak finansal ve insani sermaye analizlerinin daha da geliştirilmesi ve "uluslararası finans kuruluşlarının kendi politika ve etkinliklerini çocuklar üzerindeki etkileri açısından gözden geçirmeleri"²⁸;

---

28 BM Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması bağımsız uzmanının raporu (A/61/299) paragraf 117.

c. Teknik kaynaklar: topluluklar ve profesyoneller tarafından kullanılmak üzere, kanıtlara dayalı göstergeler, sistemler, modeller (model yasal düzenlemeler dahil), araçlar, kılavuzlar, protokoller ve uygulama standartları; bunların farklı koşullara nasıl uyarlanacaklarına ilişkin kılavuzlar; enformasyona (bilgi ve uygulama) erişim ve enformasyon paylaşımını sistemli biçimde sağlayacak bir platform; çocuk hakları ve çocuk koruma bütçelerinin hazırlanmasında evrensel olarak yerleşiklik kazanmış açıklık ve saydamlık; ekonomilerin iniş çıkış döngülerinde ve zorlayıcı koşullarda çocuk korumanın nasıl bir seyir izlediğine ilişkin sonuç izlemeleri (enformasyon, modeller ve ilgili eğitimle birlikte teknik yardımlar).

76. Bölgesel ve uluslararası düzeyde sınır ötesi işbirliği: Ülke sınırlarını aşan çocuk koruma konularının ele alınması açısından kalkınma yardımlarının yanı sıra işbirliği de gereklidir. Söz edilen konular arasında şunlar da yer almaktadır: çocukları çeşitli risklere maruz bırakabilecek nitelikte, gönüllülük temelinde veya özel durumlara bağlı olarak (örneğin çatışmalar, kıtlık, doğal felaketler veya salgınlar) çocukların –yanlarında kimse bulunmadan veya aileleriyle birlikte--sınır ötesi hareketleri; çalıştırmak, cinsel sömürü, evlat edinme, belirli organlardan yararlanma ve diğer amaçlara yönelik olmak üzere çocukların bir ülkeden diğerine kaçırılmaları; sınır ötesine taşın ve çocuk kendi ülkesinde kalsa bile güvenlik ve koruma sistemlerine erişimini engelleyen çatışmalar ve aynı anda birden çok ülkeyi etkileyen felaketler. Söz konusu çocuklar ister geleneksel bakım ortamlarında olsunlar ister refakatsiz çocukların durumunda olduğu gibi, Devlet fiilen bakım görevini üstlenmiş olsun, sınır ötesi çocuk koruma konularından etkilenen çocukların korunabilmeleri için özel yasal düzenlemeler, politikalar, programlar ve ortaklıklar gerekli olabilir (örneğin siber suçlar, turizm kapsamında çocukları cinsel sömürüye maruz bırakanların, aile ve çocuk kaçakçılarının sınır ötesinde kovuşturulmaları).

Dağıtım
GENELÇocuk Haklarına Dair
SözleşmeÇHS/GY/14
29 Mayıs 2013

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 14

Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak
Dikkate Alınması (Madde 3, Paragraf 3)*

"Kamusal ya da özel yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar ya da yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir."

Çocuk Haklarına dair Sözleşme (madde 3, paragraf 1)

I. Giriş**A. Çocuğun Yüksek Yararı: Bir Hak, Bir İlke ve Bir Usul Kuralı**

1. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 3. Maddesinin 1. Paragrafı, çocuğa, gerek kamusal gerekse özel alanda kendisini ilgilendiren tüm meselelerde yüksek yararının birinci planda göz önünde tutulması hakkını tanımaktadır. Dahası, burada Sözleşme'nin temel değerlerinden biri ifade edilmektedir. Çocuk Hakları Komitesi (Komite) madde 3, paragraf 1'i çocuğun tüm haklarının yorumlanmasında ve yaşama geçirilmesinde geçerlilik taşıyan, Sözleşme'nin dört genel

* Komite tarafından altmış ikinci oturumunda kabul edilmiştir (14 Ocak - 1 Şubat 2013).

ilkesinden biri olarak belirlemiştir¹ ve bu ilkeyi özel durum ve koşullara uygun değerlendirmeler gerektiren dinamik bir kavram olarak görmektedir.

2. “Çocuğun yüksek yararı” kavramı yeni değildir. Sözleşme'nin öncesine giden bu kavram, 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nde (paragraf 2), Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nde (maddeler 5 (b) ve 16, paragraf 1 (d)), ayrıca bölgesel belgelerle birlikte çok sayıda ulusal ve uluslararası yasada yer almaktadır.

3. Sözleşme çocuğun yüksek yararına başka maddelerde de açık atıfta bulunmaktadır: madde 9: ana babadan ayrılma; madde 10: ailenin yeniden birleşmesi; madde 18: ana babanın sorumlulukları; madde 20: aile ortamından yoksun kalma ve alternatif bakım; madde 21: evlat edinme; madde 37(c): tutukluluk/hükümlülük durumlarında yetişkinlerden ayrı yere konulma; madde 40, paragraf 2 (b) (iii): yasalarla sorunlu çocuklara ilişkin cezai davaların görüşüldüğü duruşmalarda ana babanın da hazır bulunması dahil usule dair güvenceler. Çocuğun yüksek yararına ayrıca Sözleşme'nin çocuk fuhuşu, çocuk satışı ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü (giriş ve madde8) ile Başvuru Usulüne ilişkin İhtiyari Protokolde de (giriş ve maddeler 2 ve 3) atıfta bulunmaktadır.

4. Çocuğun yüksek yararı kavramı, hem Sözleşme'de öngörülen tüm hakların eksiksiz biçimde gerçekleşmesini hem de çocuğun bütünsel gelişimini amaçlamaktadır.² Komite, “bir yetişkinin bir çocuğun en iyi çıkarlarına ilişkin kararının, Sözleşme kapsamındaki tüm çocuk haklarına saygı gösterme yükümlülüğünü geçersiz kılamayacağını”

---

1 Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik genel önlemlerle ilgili genel yorum No. 5 (2003), paragraf 12; ve çocuğun dinlenilme hakkı ile ilgili genel yorum No. 12 (2009), paragraf 2.

2 Komite Devletlerden gelişmeyi şu şekilde yorumlamalarını beklemektedir: “çocuğun fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini birlikte kucaklayan bütünsel bir kavram.” (genel yorum no. 5, paragraf 12).

çoktan belirtmiştir. ³Bir kez daha hatırlatmak gerekirse, Sözleşme’de haklar hiyerarşik olarak sıralanmamıştır; burada öngörülen tüm haklar “çocuğun yüksek yararınadır” ve hiçbir hak çocuğun yüksek yararıyla ilgili olumsuz bir yorum getirilerek o haktan ödün verilemez.

5. Çocuğun yüksek yararı kavramının eksiksiz olarak uygulanması, haklara dayalı bir yaklaşımın geliştirilmesini gerektirir. Bu yaklaşımda ilgili tüm aktörler çocuğun bütünlüklü fiziksel, psikolojik, ahlaki ve manevi gelişimini ve insan olarak saygınlığını ileri taşımak için seferber edilir.

6. Komite çocuğun yüksek yararının üç yönlü bir kavram olduğunu altını çizer:

- a. Temel bir hak:** Gündemdeki herhangi bir konu hakkında karara varmak üzere farklı yararlar göz önünde bulunduruluyorsa, çocuğun yüksek yararı neyse onun birinci planda dikkate alınması ve ne zaman belirli bir çocuğa, belirlenmiş ya da belirlenmemiş bir grup çocuğa veya genel olarak çocuklara ilişkin bir karar alınacaksa bu hakkın mutlaka gözetileceğinin güvence altına alınması. Madde 3 paragraf 1 Devletlere bu konuda asli bir yükümlülük getirmektedir ve doğrudan uygulanabilirlik taşıyan bu yükümlülüğe mahkemelerde de atıfta bulunulabilir.
- b. Temel, yorumlara ışık tutacak bir hukuk ilkesi:** Yasal bir hükmün birden çok yoruma açık olması durumunda, çocuğun yüksek yararı açısından en uygun olan yorum seçilmelidir. Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinde yer alan haklar yorum için gerekli çerçeveyi sunmaktadır.
- c. Bir usul kuralı:** Ne zaman belirli bir çocuğu, bir grup çocuğu ya da genel olarak çocukları etkileyecek bir karar alınacaksa, karar alma sürecinde bu kararın ilgili çocuk ya da çocuklar üzerindeki olası etkisi (olumlu ya da olumsuz) de değerlendirilmelidir. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve belirlenmesi

---

3 Şiddetin her biçiminden korunmayla ilgili genel yorum No. 13 (2011), paragraf 61.

usule ilişkin güvenceler gerektirir. Ayrıca, alınan herhangi bir kararın gerekçesinde bu hakkın açık ve doğrudan gözetildiği de belirtilmelidir. Bu bağlamda taraf Devletler alınan kararda bu hakkın nasıl dikkate alındığını açıklayacaklardır. Başka bir deyişle; bu ister geniş kapsamlı politika belirleyici meseleler isterse, tek tek vakalar olsun şu hususlar belirtilmelidir: bu vakada ya da meselede hangi şey çocuğun yüksek yararına görülmüştür; ya da bunda hangi kriterler esas alınmıştır ve çocuğun yüksek yararı başka mülahazalara göre nasıl belirlenmiştir?

7. Bu genel yorumda “çocuğun yüksek yararı” ifadesi yukarıda geliştirilen üç boyutu kapsar.

B. Yapı

8. Bu genel yorumun kapsamı Sözleşme'nin 3. Maddesinin birinci paragrafı ile sınırlı olup, aynı maddenin çocuğun iyi olma haline ilişkin ikinci paragrafını ve Devletlerin, çocuklarla ilişkili kurumların, hizmetlerin ve tesislerin yerleşik standartlara uygunluk taşımalarını ve bu standartlara uygunluk için gerekli mekanizmaların devrede olmasını sağlama yükümlülükleriyle ilgili üçüncü paragrafını kapsamaz.

9. Komite, bu genel yorumun amaçlarını açıklamakta (bölüm II) ve taraf Devletlerin yükümlülüklerinin mahiyetini ve kapsamını sunmaktadır (bölüm III). Genel yorum ayrıca madde 3, paragraf 1'in hukuksal analizini yapmakta (bölüm IV), bunun Sözleşme'nin diğer genel ilkeleriyle bağlantılarını göstermektedir. Bölüm V çocuğun yüksek yararı ilkesinin pratikte uygulanmasına ayrılırken bölüm VI genel yorumun yaygınlaştırılmasına ilişkin kılavuzları vermektedir.

II. Amaçlar

---

10. Bu genel yorum, çocuğun yüksek yararının ve buna saygının Sözleşme'ye taraf Devletler tarafından yaşama geçirilmesini sağlama amacını taşımaktadır. Özellikle yargısal ve idari kararlarda, çocuğu bir

birey olarak ilgilendiren diğler girişimlerde ve genel olarak çocukları ya da özel çocuk gruplarını ilgilendiren yasaların, politikaların, stratejilerin, programların, planların, bütçelerin yasama ve bütçe girişimlerinin ve kılavuzların hazırlanmasıyla ilgili her aşamada, özette tüm uygulama önlemlerinde çocuğun yüksek yararının gözetilmesinin neleri gerektirdiğini belirlemektedir. Komite, bu genel yorumun, ana babalar ve çocuklara bakan kişiler dâhil çocuklarla ilgili her kesimin kararlarına yol göstereceğini umut etmektedir.

11. Çocuğun yüksek yararı, onun sürekli gelişimi ile ilgili çeşitli konuları kapsayan dinamik bir kavramdır. Bu genel yorum, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve belirlenmesi için bir çerçeve sağlar; amacı, belirli herhangi bir durum ya da zamanda çocuk için neyin en iyisi olduğunu belirlemek değildir.

12. Bu genel yorumun başlıca amacı, çocukların, yüksek yararlarının birinci planda, kimi durumlarda da en başta (bakınız, aşağıda paragraf 38) değerlendirilip dikkate alınması ve haklarının yaşama geçirilmesine ilişkin anlayışın güçlendirilmesidir. En genel anlamdaki amacı ise, hak sahipleri olarak çocuklara tam saygı gösterilmesini sağlamak üzere tutumlarda gerçek anlamda bir değişiklik yaratılmasıdır. Daha somut söylenirse, çocuğun yüksek yararı açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekenler şunlardır:

- a.** Hükümetler tarafından alınan tüm uygulama önlemleri;
- b.** Yargısal ya da idari makamlar ya da temsilcileri aracılığıyla kamu birimleri tarafından alınıp belirli bir çocuğu ya da belirli bir grup çocuğu ilgilendiren kararlar;
- c.** Çocukları ilgilendiren ya da onları etkileyecek hizmetler veren, kar amacı güdenler ve gütmeyenler dâhil özel sektör ve sivil toplum birimleri tarafından alınan kararlar;
- d.** Ana babalar ve çocuklara bakan kişiler dâhil olmak üzere çocuklarla birlikte ve çocuklar için çalışan kişilerin hareketlerine ilişkin kılavuzlar.

III. Taraf Devletlerin Yükümlülüklerinin Mahiyeti ve Kapsamı

13. Taraf Devletlerden her biri, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve birinci planda göz önünde bulundurulması hakkına saygı gösterip bu hakkı yaşama geçirmelidir ve her taraf Devlet bu hakkın eksiksiz biçimde yaşama geçmesi için gerekli, bilinçli ve somut tüm önlemleri alma yükümlülüğü altındadır.

14. Madde 3 paragraf 1, taraf Devletlere üç tür farklı yükümlülük getirerek bir çerçeve oluşturmaktadır:

- a.** Çocuğun yüksek yararının, herhangi bir kamu kurumu tarafından gerçekleştirilecek her girişimde gerektiği gibi içselleştirilmesini ve tutarlı olarak uygulanmasını sağlama yükümlülüğü. Bu söylenen, çocuklar üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkisi olan tüm uygulama önlemleri, idari ve yargısal işlemler için özellikle geçerlidir.
- b.** Çocukları ilgilendiren tüm yargısal ve idari kararların, ayrıca politikaların ve yasal düzenlemelerin, çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınarak gerçekleştirildiğini gösterme yükümlülüğü. Yüksek yararın nasıl incelenip değerlendirildiğinin, alınan kararda buna ne ölçüde ağırlık tanındığının anlatılması da buna dâhildir.
- c.** Çocuğun yararının, özel sektörün her kararında ve eyleminde değerlendirilip birinci planda göz önüne alınmasını sağlama yükümlülüğü. Buna, hizmet sunan kuruluşlar, ya da çocuğu ilgilendiren ya da çocuk üzerinde etkili olabilecek kararlar alan diğer herhangi bir özel birim ya da kurum da dahildir.

15. Devletler, bunlara uyulmasını sağlamak üzere, Sözleşme'nin 4 ve 42. maddeleri ile 44. maddenin 6'ncı paragrafına uygun olarak uygulamaya dönük bir dizi önlem almalı ve aşağıdakiler dâhil olmak üzere çocuğun yüksek yararının her faaliyette birinci planda gözetilmesini sağlamalıdır:

- a.** İç hukuku ve diğer yasa kaynaklarını madde 3 ve paragraf 1'i içselleştirecek şekilde gözden geçirme ve gerekiyorsa değiştirme ve çocuğun yüksek yararını gözetme gerekliliğinin aşağıda sıralanan her alanda yansıma bulmasını ve uygulanmasını sağlama: tüm ulusal yasalar ve yönetmelikler, mevcutsa il ya da bölge düzeyindeki düzenlemeler, çocuklara yönelik hizmetler veren ya da faaliyetleri çocuklar üzerinde etkili olan özel ya da kamusal kurumların faaliyetlerini yöneten kurallar ve gerek asli bir hak gerekse usul kuralı olarak herhangi bir kademedeki yargısal ve idari işlemler;
- b.** Politikaların ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde eşgüdümünde ve uygulanmasında çocuğun yüksek yararının gözetilmesi;
- c.** Çocuğun yüksek yararının kendisini ilgilendiren ya da kendisini etkileyecek tüm uygulama önlemleri, idari ve yargısal süreçlerde içselleştirilip uygulanması hakkının eksiksiz olarak yaşama geçirilmesi için şikâyet, telafi ya da tazminat mekanizmalarının ve usullerinin getirilmesi;
- d.** Çocukların haklarının yaşama geçmesini sağlamaya yönelik programlara ve önlemlere kaynak tahsis edilirken ve uluslararası yardımlardan veya kalkınma yardımlarından yararlanan etkinliklerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi;
- e.** Veri toplama, izleme ve değerlendirme işlemlerinde çocuğun yüksek yararının açıkça ifade edilmesi ve gerektiğinde çocuk haklarıyla ilgili konulardaki araştırmaların desteklenmesi;
- f.** Profesyoneller ve çocuklar için ya da çocuklarla birlikte çalışan diğer kişiler dâhil olmak üzere, çocukları doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyecek kararlar alanların, madde 3, paragraf 1 ve bunun pratikte uygulanması konusunda bilgilendirilmesi ve kendilerine bu konuda eğitim verilmesi;
- g.** Madde 3 paragraf 1'de gözetilen hakkın kapsamını anlayabilmeleri için çocuklara, ailelerine ve çocuklara bakan kişilere anlayabilecekleri dildn yeterli bilgilerin verilmesi ve görüşlerine

yeterli ağırlığın tanınabilmesi açısından çocukların görüşlerinin alınabileceği gerekli koşulların oluşturulması;

- h.** Kitle iletişim araçlarını, sosyal medyayı ve çocukları da işin içine katan ve çocukların hak sahipleri olarak tanımlanmasını amaçlayan iletişim programları aracılığıyla çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve birinci planda dikkate alınması hakkının gerçekleşmesini engelleyen tüm olumsuz tutum ve algılara karşı mücadele edilmesi.

16. Çocuğun yüksek yararının tam olarak gerçekleşebilmesinde aşağıdaki parametreler dikkate alınmalıdır:

- a. Çocuk haklarının evrensel, bölünemez, karşılıklı bağımlı ve karşılıklı ilişkili niteliği;
- b. Çocukların hak sahipleri olarak tanınmaları;
- c. Sözleşme'nin küresel niteliği ve kapsamı;
- d. Taraf Devletlerin Sözleşme'de yer alan tüm haklara saygı gösterme, koruma ve sağlama yükümlülükleri;
- e. Çocuğun gelişimi süresince ona gösterilen davranışın kısa, orta ve uzun vadede çocuğun gelişimine etkileri.

IV. Hukuki Analiz ve Sözleşme'nin Genel İlkeleriyle Bağlantılar

A. Madde 3 Paragraf 1'in Hukuki Analizi

1. "Çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde"

a. "bütün faaliyetlerde"

17. Madde 3 paragraf 1, hakkın çocukları ilgilendiren tüm kararlarda ve girişimlerde güvence altına alınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, bir çocukla ya da çocuklarla ilgili her faaliyet,

çocuğun yüksek yararını birinci planda dikkate almalıdır. Buradaki “faaliyet” sözcüğü yalnızca kararları değil her tür fiili, davranışı, öneriyi, hizmeti, usulü ve diğer önlemleri de kapsamaktadır.

18. Çocuğa yapılanlara karşı eylemsizlik, ya da harekete geçememe ve ihmaller de bir tür “faaliyet” sayılır; örneğin sosyal refah alanındaki yetkililerin çocukları ihmal ya da istismardan korumak üzere harekete geçmemeleri de bu tip girişime örnektir.

b. “ilgilendiren”

19. Hukuksal görev, çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen tüm kararlar ve girişimler için geçerlilik taşır. Dolayısıyla “ilgili” sözcüğü en başta bir çocukla, bir grup olarak çocuklarla ya da genel olarak çocuklarla doğrudan ilgili önlemleri ve kararları, sonra da kendileri doğrudan hedef olmasa bile belirli bir çocuk, bir grup çocuk ya da genel olarak çocuklar üzerinde etkisi olan önlemleri anlatır. Komite’nin 7 sayılı genel yorumunda (2005) de belirtildiği gibi, bu tür girişimler arasında çocukları hedef alanlar (örneğin çocukların sağlığı, bakımı ve eğitimi ile ilgili olanlar) ve ayrıca çocukları ve diğer nüfus kesimlerini ilgilendirenler yer alır (örneğin çevre, konut ve ulaşım meseleleriyle ilgili girişimler) (paragraf 13 (b)). Dolayısıyla, burada “ilgilendiren” terimi çok geniş biçimde anlaşılmalıdır.

20. Aslında, bir Devletin tüm faaliyetleri çocukları şu ya da bu şekilde etkiler. Ancak bu durum, Devlet tarafından atılan her adımın çocuğun yüksek yararının tam ve resmi olarak değerlendirildiği ve belirlendiği bir süreci de içermesi gerektiği anlamına gelmez. Bununla birlikte, herhangi bir karar bir çocuk ya da çocuklar üzerinde önemli bir etki yaratacaksa çocuğun yararını gözetmek üzere daha fazla koruma sağlanması ve daha ayrıntılı prosedürlere başvurulması yerinde olacaktır.

Dolayısıyla, doğrudan doğruya çocuğa ya da çocuklara yönelik olmayan önlemler söz konusu olduğunda, söz konusu girişimin çocuk ya da çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilebilmesi için, “ilgilendiren” teriminin her özel durumun kendi koşulları ışığında netleştirilmesi gerekecektir.

c. "çocuklar"

21. "Çocuklar" terimi, Sözleşme'nin 1 ve 2.maddeleri uyarınca, herhangi bir ayırım yapılmaksızın bir Devletin egemenlik alanında yaşayan 18 yaşından küçük herkesi kapsar.

22. Madde 3, paragraf 1 bireyler olarak çocuklar için geçerlilik taşıyor ve taraf Devletlere bireysel kararlarda çocuğun yüksek yararını birinci planda dikkate alma yükümlülüğü getirir.

23. Bununla birlikte "çocuklar" terimi, yüksek yararın gereğince gözetilmesi hakkının yalnızca tekil anlamda çocuk değil grup halinde ya da genel olarak çocuklar için de geçerlilik taşıdığı anlamına gelir. Dolayısıyla, Devletlerin, onları ilgilendiren her faaliyette bir grup ya da genel olarak çocukların yüksek yararını değerlendirme ve birinci planda gözetme yükümlülükleri vardır. Bu söylenen, tüm uygulama önlemleri açısından özellikle açıklık taşıyor. Komite⁴ bir noktanın altını çizer: çocuğun yüksek yararı hem kolektif hem de bireysel bir hak olarak anlaşılmaktadır ve bu hakkın yerli halklara mensup çocuklar açısından uygulanması, aynı hakkın kolektif kültürel haklarla olan ilişkisinin de değerlendirilmesini gerektirir.

24. Bu söylenen, tek bir çocuğu ilgilendiren bir kararda bu çocuğun haklarının genel olarak tüm çocuklarla aynıymış gibi ele alınması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bunun yerine, madde 3, paragraf 1 bir çocuğun yüksek yararının kişi bazında değerlendirilmesini öngörür. Çocuğun yüksek yararının birey ve grup bazında belirlenmesine ilişkin usuller aşağıda Bölüm V'te yer almaktadır.

2. "Kamusal ya da özel sosyal yardım kurumları, mahkemeler, idari makamlar ya da yasama organları"

25. Devletlerin çocuğun yüksek yararını gerektiği gibi dikkate alma yükümlülükleri, kamusal ve özel tüm sosyal yardım kurumlarını,

---

4 Yerli halklara mensup çocuklar ve Sözleşme kapsamındaki hakları ile ilgili genel yorum No.11 (2009), paragraf 30

hukuk mahkemelerini, idari makamları ve çocuklarla ilgili işler de yapan yasama organlarını içine alan kapsamlı bir yükümlülüktür. Madde 3, paragraf 1’de ana babalardan açıkça bahsedilmese de, çocuğun yüksek yararı “onların da temel kaygıları olacaktır.” (madde 18, paragraf 1).

a. “kamusal ya da özel sosyal yardım kurumları”

26. Bu terimler dar anlamda (stricto sensu) yorumlanmamalı ve sadece sosyal kurumlarla sınırlanmamalıdır. Burada, yaptıkları çalışmalar ve aldıkları kararlar ile çocukları ve haklarının gerçekleşmesini etkileyen tüm kurumlar kastedilmektedir. Bu kurumların arasında yalnızca ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili olanlar (örneğin bakım, sağlık, çevre, eğitim, iş, dinlenme, oyun vb) değil aynı zamanda sivil haklar ve özgürlüklerle ilgili olanlar (doğum kaydı, her ortamda şiddete karşı koruma vb) da yer almaktadır. Özel sosyal yardım ve refah kurumları arasında, çocukların haklarından yararlanmalarını sağlayacak hizmetlerin sunulmasında rol oynayan ve Hükümet tarafından sunulan hizmetler adına veya bir alternatif olarak bu hizmetlerin yanında işlev gören özel sektör kuruluşları – kar amacı gütsün gütmesin- da yer almaktadır.

b. “mahkemeler”

27. Komite, bir noktanın altını çizer: “mahkemeler” kavramı, ister yargıçlar, ister o ülkenin geleneksel adalet sistemi gereğince yargı kararı verebilen diğer kişiler yer alsın, herhangi bir duruma ilişkin tüm yargısal süreçleri ve herhangi bir sınırlama olmaksızın çocuklarla ilgili tüm yargısal işlemlerin gerçekleştiği yerleri de kapsamaktadır. Uzlaştırma, arabuluculuk ve hakemlik gibi kurumlar da buna dâhildir.

28. Ceza davaları söz konusu olduğunda, yüksek yarar ilkesi ihtilafın tarafı olan çocuklar (suç işlediği iddia edilen, bununla suçlanan ya da böyle oldukları kabul edilen çocuklar), yasalarla ilgili belirli bir konumda yer alanlar (mağdur ya da tanık konumundakiler) ve ayrıca yasalarla ihtilaf halinde olan ana babalarının durumundan etkilenen çocuklar için

geçerlilik taşıır. Komite'ye⁵ göre çocuğun yüksek yararının korunması, ceza adaletinin çocuklar söz konusu olduğunda, örneğin hapiste tutma ya da bedel ödetme gibi geleneksel hedeflerinin yerini rehabilitasyon ve onarıcı adalet hedeflerinin alması gerektiği anlamına gelir.

29. Hukuk davalarında ise, örneğin babalık, çocuk istismarı veya ihmali, ailenin yeniden birleşmesi, bakım vb gibi konularda çocuk kendi yararını doğrudan kendisi savunabileceği gibi bu işi bir temsilci aracılığıyla da yapabilir. Örneğin, boşanma ve evlat edinme, velayet, kalacak yer, ebeveynlerle temas ve görüşme, ayrıca çocuk istismarı ve ihmali gibi durumlardaki yargısal işlemler bir çocuğun yaşamı ve gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Usulen ya da asli nitelikte olsun mahkemeler, bu tür tüm durumlarda ve ilgili kararlarda çocuğun yüksek yararının gözetilmesini sağlamalı ve bunun gereğinin yapıldığını gösterebilmelidir.

c. "idari makamlar"

30. Komite idari makamlarca alınan kararların, her düzeyde, çok geniş kapsamlı olabileceğini vurgular. Örneğin bunlar, eğitim, bakım, sağlık, çevre, yaşam koşulları, koruma, sığınma, göç, yurttaşlık hakkı vb gibi alanlarda olabilir. İdari makamlar tarafından bu alanlarda alınan tekil kararlar, diğer tüm uygulama önlemlerinde olduğu gibi, çocuğun yüksek yararına göre değerlendirilmeli ve yönlendirilmelidir.

d. "yasama organları"

31. Taraf Devletlerin yükümlölüklerinin "yasama organlarını" da içine alacak şekilde genişletilmesi, madde 3, paragraf 1'in yalnızca bireyler olarak çocuklara değil genel olarak çocuklara da ilişkin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Herhangi bir yasanın ya da yönetmeliğin, ayrıca toplu anlaşmaların –örneğin çocukları da etkileyen iki ya da çok taraflı ticaret ya da barış anlaşmaları gibi – benimsenmesinde çocuğun yüksek yararı yönlendirici ilke olmalıdır. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve birinci planda gözetilmesi hakkı, yalnızca özel

---

5 Adalet sistemi içinde çocukların hakları ile ilgili genel yorum No. 10 (2007), paragraf 10.

olarak çocukları ilgilendiren düzenlemelerde değil ilgili her tür yasal düzenlemede açık olarak yer almalıdır. Bu yükümlülük aynı zamanda, çocuk haklarına duyarlılık açısından çocuğun yüksek yararı ilkesinin benimsenmesini gerektiren bütçe onay süreçleri için de geçerlidir.

3. "Çocuğun yüksek yararı"

32. Çocuğun yüksek yararı kavramı karmaşıktır ve içeriği tek tek özel durumlarda belirlenmelidir. Kanun yapıcı, yargıç, idari, sosyal ya da eğitimle ilgili herhangi bir makamın kavramı netleştirmesi ve böylece bundan somut olarak yararlanması, Sözleşme'nin diğer hükümleri doğrultusunda madde 3, paragraf 1'in yorumlanması ve uygulanmasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla, çocuğun yüksek yararı kavramı esnek ve uyarlanabilir özellik taşımaktadır. Kavram, kişisel durum, koşullar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak ilgili çocuğun ya da çocukların özel durumuna göre uyarlanmalı ve tanımlanmalıdır. Bireysel düzlemdeki kararlar söz konusu olduğunda çocuğun yüksek yararı özel olarak söz konusu çocuğun özel koşulları ışığında değerlendirilmeli ve belirlenmelidir. Toplu kararlarda ise – örneğin yasama organının kararlarında- genel olarak çocukların yüksek yararı özel grubun ve/ya da genel olarak çocukların kendi koşulları ışığında değerlendirilip belirlenmelidir. Her iki durumda da, değerlendirme ve belirleme, Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinde yer alan haklara tam saygı çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

33. Çocuğun yüksek yararı, çocuğu ya da çocukları ilgilendiren her meselede uygulanacak; Sözleşme'de ve diğer insan hakları anlaşmalarında yer alan anlaşmalar arasında ortaya çıkabilecek çelişkili durumların çözüme bağlanmasında dikkate alınacaktır. Böyle durumlarda çocuğun yüksek yararına olacak muhtemel çözümlerin belirlenmesine dikkat edilmelidir. Başka bir deyişle Devletler, uygulamaya dönük önlemleri belirlerken, güç durumunda olanlar dâhil tüm çocukların yüksek yararını netliğe kavuşturma yükümlülüğü altındadır.

34. Çocuğun yüksek yararı kavramının esnekliği, bu kavramın tek tek çocuklara uyarlanmasına ve çocuk gelişimine ilişkin bilgiler paralelinde gelişimine olanak tanımaktadır. Ne var ki, aynı kavram

kimi manipölasyonlar için boşluk da bırakabilir; örneğin, çocuğun yüksek yararı kavramı Hükümetler ve diğer Devlet yetkilileri tarafından ırkçı politikaları gerekçelendirmek üzere istismar edilebilmiştir; ana babalar, velayetle ilgili ihtilaflarda kendi çıkarları için gene bu kavrama başvurabilmişlerdir; üzerlerine yük almak istemeyen profesyoneller de uygunsuz ve ya da önemsiz sayarak çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesine yanaşmamışlardır.

35. Uygulamaya dönük önlemler açısından ise, çocuğun yüksek yararının yasal düzenlemelerde, politikaların belirlenmesinde ve Hükümetin her kademesindeki uygulamalarda birinci planda gözetilmesi, sürekli bir çocuk hakları etki değerlendirmesini (ÇHED) gerektirir. Bu değerlendirme, önerilen herhangi bir yasal düzenlemenin, politikanın ya da bütçe tahsisinin çocuklar ve haklarından yararlanabilme durumu üzerindeki etkilerini öngörmek, uygulamanın fiili etkilerini hesap etmek açısından gereklidir.⁶

4. "Temel düşünce olması"

36. Uygulamaya dönük her tür önlemin benimsenmesinde çocuğun yüksek yararı birinci derecede gözetilecektir. Buradaki "temel düşünce olacaktır" sözcüğü Devletlere kesin bir hukuksal yükümlülük getirmektedir ve şu anlama gelmektedir: Devletler, başlatılacak herhangi bir girişimde, çocuğun yüksek yararının değerlendirilip buna birinci derecede ağırlık tanınıp tanınmayacağı konusunda herhangi bir takdir hakkı kullanamazlar.

37. "temel düşünce olması", çocuğun yüksek yararının, diğer tüm mülahazalarla aynı düzeyde ele alınamayacağı anlamına gelir. Bu güçlü konumun gerekçesi, çocuğun durumunun özel olmasıdır: bağımlılık, olgunluk, hukuksal statü ve çoğu kez de sesini duyuramama. Çocukların kendi yararlarını güçlü biçimde savunabilme imkânları yetişkinlere göre daha azdır ve çocukları etkileyecek kararların alınışına katılanların onların yararı konusunda da açık bilgiye sahip olmaları gerekir. Çocukların yararı ön plana çıkarılmadıkça, bu yararın dikkate alınmama olasılığı vardır.

---

⁶ Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik genel önlemlerle ilgili Komite'nin genel yorumu No. 5 (2003), paragraf 45.

38. Evlat edinme işlemlerine ilişkin olarak (madde 21), yüksek yarar hakkı daha da güçlendirilmiştir; burada yüksek yarar artık “temel düşünce” olmanın da ötesinde “en başta” gözetilecektir. Gerçekten de çocuğun yüksek yararı evlatlık işlemleriyle ilgili karar alınırken belirleyici faktör olmalıdır; diğer konularda da böyle olmak gerekir.

39. Öte yandan, madde 3 paragraf 1 çok çeşitli durumları kapsadığından Komite bunun uygulanmasında esneklik ihtiyacını kabul etmektedir. Çocuğun yüksek yararı – bir kez değerlendirilip belirlendikten sonra – başka yararlar ve haklarla çelişebilir (örneğin diğer çocuklar, kamu, ana babalar vb açısından). Tekil olarak alındığında bir çocuğun yüksek yararı ile bir grup çocuk ya da genel olarak çocukların yararı arasındaki potansiyel uyumsuzluk, tüm tarafların yararı titizlikle gözetilerek ve uygun bir uzlaşma noktası bulunarak tek tek özel durumlar bağlamında çözümlenmelidir. Başka kişilerin hakları ile çocuğun yüksek yararı arasında bir uyumsuzluk olduğunda da aynı şey yapılmalıdır. Eğer uyumlulaştırma mümkün olmazsa, yetkililer ve karar vericiler, çocuğun yüksek yararının birinci planda ele alınmasının çeşitli mülahazalardan yalnızca bir tanesi olmayıp öncelik taşıdığı anlamına geldiğini akılda tutarak, ilgili tüm tarafların haklarını analiz edip bir ağırlıklandırma yapmalıdırlar. Dolayısıyla, en fazla neyin çocuğun yararına, olduğu göz önünde tutularak ona daha fazla ağırlık tanınmalıdır.

40. Çocuğun yüksek yararının “birinci planda” gözetilmesi, her bir durumda çocuğun yararının işgal ettiği yer hakkında bilgi sahibi olunmasını ve bu yarara her koşulda öncelik tanıma istekliliğini gerektirir. Bununla birlikte bu gereklilikler, ilgili çocukların üzerindeki etkileri çok belirgin olduğunda daha da fazla önem kazanır.

B. Çocuğun Yüksek Yararı ve Sözleşme’nin Diğer Genel İlkeleriyle Bağlantılar

1. Çocuğun yüksek yararı ve ayrımcılık yasağı (madde 2)

41. Ayrımcılık yasağı edilgen bir yükümlülük getirmez; ayrıca, Sözleşme kapsamındaki haklardan yararlanılmasına yönelik her

tür ayrımcılığın yasaklanmasını öngörür. Ancak bunun da ötesinde, Sözleşme’de yer alan haklardan tüm çocukların yararlanabilmesi için Devletin fiilen fırsat eşitliği sağlayacak proaktif önlemler almasını gerektirir. Bu da gerçekte var olan bir eşitsizlik durumunu onaracak pozitif önlemler alınmasını zorunlu kılabilir.

2. Çocuğun yüksek yararı ve yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6)

42. Devletler, insanlık onuruna saygılı ve her çocuğun bütünlüklü gelişimini sağlayan bir ortam yaratmalıdırlar. Devlet, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde ve belirlenmesinde çocuğun geri alınamaz yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkına tam saygılı olunmasını sağlamalıdır.

3. Çocuğun yüksek yararı, katılım ve görüşlerinin dinlenmesi hakkı (madde 12)

43. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi, çocuğun görüşlerini serbestçe ifade edebilme ve kendisini etkileyen tüm meselelerde bu görüşlere gerekli ağırlığın tanınması hakkına da yer vermelidir. Bu husus, aynı zamanda madde 3 paragraf 1 ile madde 12 arasındaki kopmaz bağlara işaret eden Komite’nin 12 sayılı genel yorumunda da dile getirilmiştir. Bu iki maddenin birbirini tamamlayıcı rolü vardır: ilki çocuğun yüksek yararının gerçekleşmesini amaçlarken diğeri yüksek yararlarının değerlendirilmesi dâhil olmak üzere kendilerini etkileyen her konuda çocukların görüşlerinin alınmasındaki ve çocukların bu kararlara dahil edilmelerindeki yöntemi ortaya koyar. 12. Maddede belirtilenler yerine getirilmedikçe Madde 3 paragraf 1 doğru olarak uygulanamaz. Benzer biçimde, madde 3 paragraf 1, yaşamlarını etkileyecek tüm kararlarda çocukların temel rolünü vurgulayarak madde 12’nin işlevselliğini pekiştirir.⁷

44. Çocuğun gelişim halindeki yetenekleri (madde 5), çocuğun yüksek yararı ve katılma / kendini ifade etme hakkı gündemde olduğu

---

7 Genel yorum No. 12, paragraflar 70-74.

zamanlarda dikkate alınmalıdır. Komite bir hususu önceden belirlemiş bulunmaktadır: Çocuğun bilgisi, deneyimi ve anlayışı geliştikçe, ana baba, yasal vasi ya da çocuktan hukuken sorumlu başka kişiler çocukla, onu yönlendirme ve rehberlik, hatırlatma ve tavsiyelere, daha sonra da eşit zeminde görüş alışverişine geçmek durumundadırlar.⁸

Benzer biçimde, çocuk olgunlaştıkça, görüşleri de yüksek yararının değerlendirilmesinde daha fazla ağırlık kazanacaktır. Kendi görüşlerini yaşça daha büyük çocuklar kadar dile getiremeseler ve kendilerini onlar kadar temsil edemeseler bile bebekler ve yaşça küçük çocuklar kendi yararlarının değerlendirilmesi açısından diğer tüm çocuklarla aynı haklara sahiptir. Devletler, bu çocukların yüksek yararının değerlendirilmesi için, mümkün olduğunca temsil edilme de dâhil olmak üzere gerekli düzenlemeleri yapmalıdırlar; aynı durum, görüş ifade edemeyecek konumda olan ya da ifade etmek istemeyen çocuklar için de geçerlilik taşır.

45. Komite, Sözleşme'nin 12. Maddesinin 2. paragrafının, kendisini etkileyen yargısal ya da idari işlemlerde çocuğun doğrudan doğruya ya da bir temsilcisi aracılığıyla katılma / kendini ifade etme hakkını öngördüğünü hatırlatır (ayrıca bakınız, aşağıda bölüm V. B. Çocuğun yüksek yararının yaşama geçirilmesinde usule dair güvenceler).

IV. Uygulama: Çocuğun Yüksek Yararının Değerlendirilmesi Ve Belirlenmesi

46. Daha önce de belirtildiği gibi “çocuğun yüksek yararı”, çocuğun ya da çocukların belirli bir durumdaki yararının tüm öğeleriyle birlikte değerlendirilmesine dayanan hak, bir ilke ve bir usul kuralıdır. Belirli bir önleme ilişkin karara varılırken çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde ve belirlenmesinde aşağıdaki adımlar atılmalıdır:

---

⁸ Ibid., paragraf 84.

- a. İlk olarak, ortadaki durumun kendi gerçekliği içinde, yüksek yarar değerlendirilmesinde ilgili öğelerin neler olduğunun belirlenmesi, bunlara somut içerik kazandırılması ve her birine diğerine göre belirli bir ağırlık tanınması;
- b. İkincisi, bu amaca yönelik olarak, hukuksal güvenceler sağlayan ve hakkın gerektiği gibi yaşama geçirilmesine yönelik bir yol izlenmesi.

47. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve belirlenmesi, bir karara varmak için gerektiğinde atılması gereken iki adımdır. "Yüksek yarar değerlendirilmesi", belirli bir çocuk ya da çocuk grubu söz konusu olduğunda, belirli bir duruma ilişkin karara varmak açısından gereken tüm hususların değerlendirilmesi ve bunlar arasında belirli bir denge kurulması anlamına gelir. Bir karar verici ve çevresindeki kişilerce – mümkünse çeşitli disiplinlere mensup kişilerden oluşan bir ekip- yapılacak olan bu değerlendirme, çocuğun da katılımını gerektirir. "Yüksek yararın belirlenmesi" ise, çocuğun yüksek yararının yüksek yarar değerlendirilmesi temelinde belirlenmesini sağlamak üzere geliştirilmiş kesin usuli güvenceler eşliğinde yürüyen formel bir süreçtir.

A. Yüksek Yararın Değerlendirilmesi ve Belirlenmesi

48. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi, her çocuğun, bir grup çocuğun ya da genel olarak çocukların özgül koşullarının ışığında tek tek her durum için gerçekleştirilmesi gereken kendine özgü bir etkinliktir. Söz konusu koşullar, ilgili çocuk ya da çocukların kendi özellikleriyle ilgilidir. Bunların arasında diğerlerinin yanı sıra örneğin yaş, cinsiyet, olgunluk düzeyi, deneyim, bir azınlık gruba mensup olma; fiziksel, duysal ya da zihinsel engellilik gibi faktörler; ayrıca ana babanın varlığı ya da yokluğu, çocuğun onlarla birlikte yaşayıp yaşamadığı, çocukla ailesi ya da kendisine bakan kişiler arasındaki ilişkinin niteliği, bulunulan ortamın ne kadar güvenli olduğu, aile, geniş aile ya da çocuğa bakan kişiler için kaliteli alternatif yollar olup olmadığı vb gibi toplumsal ve kültürel koşullar yer alır.

49. Çocuğun yüksek yararının ne olduğunun belirlenmesi, belirli bir çocuğu özel kılan etmenlerin değerlendirilmesiyle başlamalıdır. Başka bir deyişle burada kimi öğelerin kullanılıp diğerlerinin kullanılmayacağı, bunların birbirlerine göre ne kadar ağırlık taşıdığı gibi hususlar söz konusudur. Genel olarak çocuklar söz konusu olduğunda da yüksek yarar değerlendirilmesi aynı öğeler üzerinden yapılır.

50. Komite çocuğun yüksek yararını içeren öğelerden oluşmuş kapsayıcı ve hiyerşik olmayan bir liste oluşturulmasının çocuğun yüksek yararı ile ilgili karar vermek durumunda olan kişiler açısından kolaylaştırıcı olacağı düşüncesindedir. Listede yer alacak öğelerin kapsayıcı olmaması, bir çocuğun ya da belirli çocuk grubunun özel koşullarının değerlendirilmesinde bunların ötesine geçip başka etmenlerin de gözetilebileceği anlamına gelir. Listede yer alan tüm öğeler dikkate alınmalı ve her özel durumda bunlar arasında belirli bir denge kurulmalıdır. Liste, somut bir rehber olmalı, ancak esneklik de taşımalıdır.

51. Öğelerden oluşan bu tür bir liste, çocukları etkileyen belirli alanlarda, örneğin aile, evlat edinme ve çocuk ceza adaleti yasaları gibi konularda düzenlemeye gitmesinde Devlete ya da karar vericiye yol gösterecektir ve gerektiğinde bu listeye hukuk geleneğine göre yeni ekler de yapılabilecektir. Komite bu konuda bir noktaya işaret etmek ister: Listeye yeni öğeler eklenirken, çocuğun yüksek yararındaki nihai amaç, Sözleşme’de tanınan hakların eksiksiz ve etkili biçimde yaşama geçmesinin ve çocuğun bütünlüklü gelişiminin sağlanması olmalıdır. Dolayısıyla, Sözleşme’de yer alan haklara aykırı düşen ya da bu haklar üzerinde olumsuz etkileri olabilecek unsurlar bir çocuk ya da çocuklar açısından neyin en iyisi olacağına ilişkin değerlendirmelerde dikkate alınamaz.

1. Çocuğun yüksek yararı değerlendirilirken dikkate alınacak unsurlar

52. Komite, daha önceki düşünceler temelinde, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve belirlenmesi sırasında dikkate alınması gereken hususların, gündemdeki konuya göre, şunlar olması gerektiği görüşündedir:

a. Çocuğun görüşleri

53. Sözleşme'nin 12. Maddesi, kendilerini etkileyecek her kararda çocukların görüşlerini dile getirme hakkını öngörmektedir. Çocuğun görüşlerini dikkate almayan ya da çocukların görüşlerine yaş ve olgunluk düzeylerine göre gerekli ağırlığı tanımayan herhangi bir karar, kendi yüksek yararlarının belirlenmesinde çocuğun ya da çocukların düşüncelerine gerekli ağırlığın (yerin) verilmesi olasılığını reddetmiş olur.

54. Çocuğun yaşça çok küçük olması ya da özel bir durumunun olması (örneğin engelli olma, bir azınlık gruba mensup olma, göçmen olma vb gibi) onu kendi görüşlerini dile getirme hakkından yoksun bırakamayacağı gibi yüksek yararının belirlenmesinde bu görüşlere tanınacak ağırlığı da azaltmaz. Bu tür durumlarda çocukların eşit haklardan yararlanmalarını sağlayacak önlemler, kişisel bazda değerlendirmelere tabi olmalıdır. Buna göre, karar alma süreçlerinde çocukların kendilerine rol tanınmalı, çocuklara bu açıdan gerekli yardımlar⁹ ve destek sağlanmalı ve gerektiğinde çocuklar kendi yüksek yararlarının değerlendirilmesine tam olarak katılmalıdır.

b. Çocuğun kimliği

55. Çocuklar homojen bir grup oluşturmadıklarından yüksek yararları değerlendirilirken bu çeşitlilik dikkate alınmalıdır. Çocuğun kimliği, örneğin cinsiyet, cinsel yönelim, ulusal köken, din ve inançlar, kültürel kimlik ve kişilik gibi özellikleri içerir. Çocuklar ve gençler kimi genel ihtiyaçlarla ortaklaşmakla birlikte, bu ihtiyaçların dile getirilmesinde bir dizi kişisel, fiziksel, sosyal ve kültürel faktör rol oynar ve çocukların gelişim halindeki yetenekleri de bu faktörler arasındadır. Çocuğun kendi kimliğini koruma hakkı Sözleşme'de güvence altına alınmıştır (madde 8); bu hakka saygı gösterilmeli, aynı hak çocuğun yüksek yararı değerlendirilirken de dikkate alınmalıdır.

---

⁹ Bakınız, engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi madde 2: "Makul uyumlaştırma", engellilerin tüm insan haklarını ve temel özgürlüklerini diğerleriyle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere somut durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve uyarlamaları ifade eder."

56. Çocuğun bakıcı aileye verilmesi ya da bir kuruma yerleştirilmesi söz konusu olduğunda, örneğin dinsel ve kültürel kimlik açısından, çocuğun yetiştiriliş tarzında süreklilik sağlanmasına, çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dilsel geçmişi (madde 20, paragraf 3) gibi konulara gerekli özen gösterilmeli, karar verici çocuğun yüksek yararını değerlendirirken ve belirlerken bu özel bağlamı da dikkate almalıdır. Bu aynı zamanda, evlat edinme, aileden ayrılma, ana babanın boşanması gibi durumlar için de geçerlidir. Çocuğun yüksek yararının gerektiği gibi dikkate alınması, çocukların kendi ülkelerinin ve mensup oldukları ailenin kültürüne (ve mümkünse diline) erişebilmeleri; ilgili ülkenin hukuksal ve mesleki yönetmelikleri çerçevesinde biyolojik aileleri hakkında bilgi sahibi olmaları anlamına gelir (bakınız, madde 9, paragraf 4).

57. Dini ve kültürel değerlerin ve geleneklerin çocuğun kimliğinin bir parçası olarak korunması dikkate alınacak bir husus olmakla birlikte Sözleşme’de öngörülen haklarla bağdaşmayan uygulamalar çocuğun yüksek yararına sayılamaz. Kültürel kimlik, çocuğun ya da çocukların Sözleşme ile güvence altına alınan haklara aykırı geleneklerin ve kültürel değerlerin karar vericiler ve yetkili makamlarca sürdürülmesinin mazereti ya da gerekçesi olarak kabul edilemez.

c. Aile ortamının korunması ve ilişkilerin sürdürülmesi

58. Komite, çocuğun kendi ana babasından ayrılması olasılığının bulunduğu durumlarda çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinin ve belirlenmesinin vazgeçilmezlik taşıdığını hatırlatır (maddeler 9, 18 ve 20). Ayrıca belirtmek gerekir ki yukarıda değinilen öğeler yalnızca çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde gözetilecek unsurlar olmayıp aynı zamanda somut haklardır.

59. Aile toplumun temel birimidir ve başta çocuklar olmak üzere üyelerinin gelişmesi ve iyiliği açısından doğal ortamı oluşturur (Sözleşme’nin Giriş bölümü). Çocuğun aile yaşamı hakkı Sözleşme’de koruma altına alınmıştır (madde 16). “Aile” terimi, biyolojik, evlat edinen ya da bakıcı ana babaları, yerine göre yerel adetler çerçevesinde geniş aile üyelerini ya da topluluğu da içine alacak biçimde, geniş anlamda yorumlanmalıdır (madde 5).

60. Çocuğun aileden ayrılmasının önlenmesi ve aile birliğinin korunması çocuk koruma sisteminin önemli bileşenleridir. Bunlar, 9. Maddenin 1'inci paragrafında öngörülen hakkı temel alır: “[...] böyle bir ayrılık çocuğun yüksek yararına olmadıkça, çocuk kendi isteği dışında ana babasından ayrılmayacaktır.” Dahası, ana babasından biri ya da her ikisinden ayrılmış bir çocuğun “yüksek yararına aykırı düşmedikçe her iki ebeveyniyle düzenli biçimde kişisel ilişki ve doğrudan temas sürdürme” hakkı vardır (madde 9, paragraf 3). Bu hak aynı zamanda velayet hakkını elinde bulunduranlar, hukuken ya da adet uyarınca çocuğa birinci derecede bakım sağlayanlar, bakıcı aileler ve çocuğun güçlü kişisel ilişkileri bulunan başkaları söz konusu olduğunda da geçerlidir.

61. Ana babadan ayrılmanın çocuk üzerinde ne denli ağır etkileri olacağı göz önünde bulundurularak, bu yola ancak en son çare olarak, örneğin çocuğun aksi halde zarar görme tehlikesinin çok yakın görüldüğü ya da başka zorunluluklarda başvurulmalıdır ve daha az müdahaleci önlemler alınabilecekse bu yola hiç başvurulmamalıdır. Çocuğun ayrılması yoluna gitmeden önce Devlet, ana babanın sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kendilerine destek sağlamalı, çocuğun korunması açısından ayrılma zorunlu değilse ailenin çocuğa bakabilme kapasitesini güçlendirmelidir. Ekonomik gerekçeler, çocuğu ana babasından ayırmada geçerli sayılmaz.

62. Çocukların Alternatif Bakımı için Kılavuzlar¹⁰ çocukların gerekli olmadıkça alternatif bakıma verilmemelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Alternatif bakım sağlandığında ise bu hizmet çocuğun haklarını ve yüksek yararını gözeten uygun koşullarda verilmelidir. Özellikle dikkat edilmesi gereken nokta ise şudur: “mali ve maddi anlamda yoksulluk ya da doğrudan ve özel olarak böyle bir yoksulluğa bağlanabilecek koşullar, hiçbir zaman, çocuğun ana babasından ayrılmasının tek gerekçesi olmamalı [...], bunun yerine aileye uygun desteğin sağlanması gerektiğinin işareti olarak değerlendirilmelidir.” (paragraf 15).

---

10 Genel Kurul kararı 64/142, ek.

63. Buna benzer biçimde, çocuk, kendisinin ya da ana babasının engellik durumu nedeniyle ailesinden ayrılamaz.¹¹ Çocuğun ailesinden ayrılması, ancak, aile birliğinin korunması için aileye yapılan gerekli yardımın çocuğun ihmali ya da terk edilmesi riskini ortadan kaldırma ya da çocuğun güvenliğini tam olarak sağlama açısından yeterince etkili olamadığı durumlarda düşünülebilir.

64. Ayrılma söz konusu olduğunda, Devlet, çocuğun ve ailesinin durumunun, Sözleşme'nin 9. Maddesine uygun olarak, gerekli yargı mensupları da dahil olmak üzere iyi eğitilmiş profesyonellerden oluşan ve konuyla ilgili çeşitli dallarda uzman bir ekip tarafından değerlendirildiği ve çocuğun yüksek yararı açısından başka bir seçenek olmadığı için bu yola gidildiği konusunda güvence vermelidir.

65. Ana babaların ayrılmaları durumunda karar vericiler, bu durumda çocuğun yüksek yararına aykırı olmadığı sürece çocuğun ana babası ve aile üyeleriyle (kardeşler, akrabalar ve çocuğun güçlü kişisel ilişkileri olan diğer kişiler) bağlantı ve ilişkilerini sürdürmesini sağlayacaklardır. Bir çocuk kendi ailesinin dışında başka bir yere yerleştirildiğinde, aile bireylerinin ziyaretlerinin sıklığı ve süresi ve diğer temaslara ilişkin kararlarda ilişkilerin niteliği ve bu ilişkileri sürdürmenin gerekliliği dikkate alınmalıdır.

66. Çocuğun ana babasıyla olan ilişkileri göç nedeniyle (ana babanın çocukları olmadan göç etmesi ya da çocuğun ana babası olmadan göç etmesi) kesintiye uğradığında, ailenin yeniden birleşmesiyle ilgili kararlarda çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde aile birliğinin korunması hususu gözetilmelidir.

67. Komite, ana babanın sorumluluklarının paylaşılmasının genel olarak çocuğun yüksek yararına olacağı görüşündedir. Bununla birlikte, ana baba sorumluluklarına ilişkin kararlarda gözetilecek tek ölçüt, neyin çocuğun yüksek yararına olduğudur. Yasanın ana baba sorumluluklarını otomatikman ana babadan birine ya da ikisine birden vermesi bu yarara ters düşer. Çocuğun yüksek yararı

---

11 Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi, madde 23, paragraf 4.

değerlendirilirken yargıç, durumla ilgili diğer hususlarla birlikte, çocuğun her iki ebeveyniyle de ilişkilerini sürdürme hakkını dikkate almalıdır.

68. Komite, Uluslararası Özel Hukuk Lahey Konferansı sözleşmelerinin¹² onaylanmasını ve uygulanmasını özendirmektedir. Bu sözleşmeler, çocuğun yüksek yararı ilkesinin uygulanmasını kolaylaştırmakta ve ana babanın farklı ülkelerde yaşadığı durumlarda ilkenin yaşama geçirilmesi için güvenceler sağlamaktadır.

69. Ana babalar ya da çocuklara birinci derecede bakan kişiler suç işlediklerinde, onlara verilecek farklı hükümlerin bu durumdaki çocuk ya da çocuklar üzerindeki olası etkilerini göz önünde bulundurarak tutuklamaya/hapse alternatifler sunulmalı ve bunlar her vaka için tek tek ele alınmalıdır.¹³

70. Aile ortamının korunması, çocuğun bağlarının geniş anlamda korunmasını kapsar. Bu bağlar, örneğin büyükanneler ve büyükbabalar, amcalar/dayılar/teyzeler/halalar gibi geniş aileye, arkadaşlara, okula ve daha geniş çevreye de uzanır ve ana babanın ayrılmış ya da farklı ülkelerde olduğu durumlarda özel önem kazanır.

d. Çocuğun bakımı, korunması ve güvenliği

71. Bir çocuğun ya da genel olarak çocukların yüksek yararı değerlendirilip belirlenirken, çocuğun iyi durumda olması için Devletin bunun için gerekli koruma ve bakımı sağlama (madde 3, paragraf 2) yükümlülüğü dikkate alınmalıdır. Bu açıdan "Koruma ve bakım" terimleri de geniş anlamda alınmalıdır. Çünkü amaçlanan nokta sınırlı ve yalnızca olumsuzlukları niteleyen biçimde (örneğin

---

12 Söz konusu sözleşmeler şunlardır: Uluslararası Çocuk Kaçırma Olaylarının Sivil Yönterileri ile ilgili Sözleşme No. 28, 1980; Çocukların Korunması ve Ülkeler arası Evlat Edinme İşlemlerinde İşbirliği ile ilgili Sözleşme No. 33, 1993; Bakım Yükümlülükleri ile ilgili Kararların Tanınması ve Uygulanması ile ilgili Sözleşme No. 23, 1973; Bakım Yükümlülükleri için Geçerli Yasalarla ilgili Sözleşme No. 24, 1973.

13 Tutuklu/hükümlü ana babaların çocuklarıyla ilgili genel görüşme gününde ortaya çıkan tavsiyeler (2011).

“çocuğun zarardan korunması” gibi) değil, çocuğun “iyi olma halinin” ve gelişiminin sağlanması gibi kapsamlı bir ideal olarak ifade edilmektedir. Geniş anlamda alındığında çocukların iyi olma hali, temel maddi, fiziksel, eğitimsel ve duygusal ihtiyaçların yanı sıra sevgi ve güvenlik ihtiyacını da kapsar.

72. Duygusal bakım, çocukların temel ihtiyaçlarından biridir. Ana-babalar ya da çocuklara bakan diğer kişiler çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa, çocuğun güvenli bağlanma yaşamasını sağlamak üzere önlemler alınmalıdır. Çocuklar, çok küçük yaşlarda kendilerine bakan kişiye bağlanırlar ve eğer böylesi bir bağlılık yeterli ise bu çocuğa istikrarlı bir ortam sağlanması açısından devam etmelidir.

73. Çocuğun yüksek yararı için nelerin gerekli olduğunu belirlerken çocuğu güvenli bir ortamda bulduğuna önem verilmelidir. Bundan kastedilen, çocuğun her tür fiziksel ya da zihinsel şiddetten, yaralanmadan ve istismardan (madde 19), cinsel tacizden, akran baskısından, zorbalıktan, aşağılayıcı muameleden¹⁴, ayrıca cinsel, ekonomik ve diğer sömürü biçimlerinden, uyuşturuculardan, çalışma yaşamından, silahlı çatışmalardan vb korunmasıdır (maddeler 32-39).

74. Yüksek yarar yaklaşımını göz önünde tutarak karar alma çocuğun o anki güvenliğini ve sağlam konumda olduğunu değerlendirmek anlamına gelir. Bununla birlikte, önceden önlem alma ilkesi, gelecekteki risk ve zararın, alınan kararın çocuğun güvenliği açısından yaratacağı diğer sonuçların da dikkate alınmasını gerektirir.

e. Olumsuzluklara açık olma durumu

75. Dikkate alınması gereken önemli bir husus da çocuğun özel olarak belirli güçlükler içinde olmasıdır: örneğin engellilik, bir azınlık grubuna mensup olma, sığınmacı ya da mülteci konumu, istismara uğramış olma ve sokaklarda yaşama gibi. Bu tür durumlarda bulunan çocukların yüksek yararının belirlenmesindeki amaç yalnızca Sözleşme’de yer alan tüm haklardan eksiksiz biçimde yararlanma

---

14 Çocuğun şiddetin her biçiminden masun olmasıyla ilgili genel yorum No. 13 (2011).

bağlamında ele alınmamalı, aynı zamanda bu özel durumlarla ilgili diğer insan hakları normları da gözetilmelidir. Bunların arasında diğerlerinin yanı sıra Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi ile Mültecilerin Statüsüne ilişkin Sözleşme de yer almaktadır.

76. Belirli bir güçlük içindeki çocuğun yüksek yararı, aynı güçlük durumu içindeki tüm çocukların yüksek yararı ile aynı değildir. Her çocuk kendine özgü olduğundan ve her durumun çocuğun bu özgüllüğü ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğinden yetkililer ve karar vericiler çocuklardaki güç durumun farklı biçimlerini ve derecelerini dikkate almalıdırlar. Doğumdan başlayarak her çocuğun bireyselleştirilmiş hikayesi değerlendirilmeli, buna çeşitli disiplinlerden oluşan bir ekibin düzenli aralıklarla yapacağı değerlendirmeler ve çocuğun gelişim süreciyle ilgili tavsiyeler eşlik etmelidir.

f. Çocuğun sağlık hakkı

77. Çocuğun sağlık hakkı (madde 24) ve sağlık durumu çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, çocuktaki belirli bir sağlık sorunu/durumunun düzeltilmesi için birden fazla tedavi yolu varsa ya da uygulanacak tedavinin nasıl sonuç vereceği bilinmiyorsa, yapılması düşünülen tedavinin avantajları, riskleri ve yan etkileri göz önünde tutulmalı, avantajları bu arada yaşına ve olgunluk düzeyine göre çocuğun görüşlerine de gerekli ağırlık ve yer verilmelidir. Burada, durumu anlamları ve yararlar konusunda kendi yararları ile ilgili tüm hususları dikkate almalarını sağlamaları için çocuklara yeterli ve uygun bilgiler verilmeli, mümkünse onların onaylarına başvurulmalıdır.¹⁵

78. Örneğin, ergen sağlığı konusunda Komite¹⁶ şu açıklamada bulunmuştur: Okula gitsin gitmesin tüm ergenlerin kendi sağlıkları

---

15 Çocuğun mümkün olan en ileri sağlık düzeyine ulaşma hakkı ile ilgili genel yorum No. 15 (2013) (madde 24), paragraf 31

16 Çocuk Haklarına dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili genel yorum No. 4 (2003).

ile sağlık ilgili doğru tercihlerde bulunabilmeleri için, Taraf devletlerin kendilerine sağlık ve gelişim açısından temel bilgilere yeterli biçimde erişimi sağlama yukmllkleri vardır. Bu bilgiler arasında sigara, alkol ve diğer bağımlılık yapan maddelerin zararları, beslenme, cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin bilgiler, erken gebeliğin tehlikeleri, HIV/AIDS'ten ve cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklardan korunma da yer almalıdır. Psikososyal sorunları olan ergenlerin, mümkün olduğu ölçülerde, yaşadıkları topluluklarda tedavi ve bakım görme hakları vardır. Hastane bakımının ya da bir kuruma yerleştirmenin gerekli olduğu durumlarda, çocuğun yüksek yararı bu yönde karar alınmadan önce, çocuğun görüşlerine de saygı gösterilerek değerlendirilmelidir; aynı durum daha küçük yaşlardaki çocuklar için de geçerlidir. nemli başka tür kararlarda da (rneğin insani gerekçelerle ikamet izni tanınması gibi) ocuğun sağlık durumu ve tedavi imknları yüksek yarar değerlendirilmesinde ve belirlenmesinde dikkate alınabilir.

g. Çocuğun eğitim hakkı

79. Erken dönem ocuk eğitimi, yaygın eğitim ya da enformel eğitim ve bunlarla ilgili etkinlikler dahil olmak üzere kaliteli eğitime ücretsiz erişim çocuğun yüksek yararınadır. Belirli bir çocuğa ya da bir grup çocuğa yönelik önlemlerle ilgili tüm kararlarda, eğitim açısından çocuğun yüksek yararına saygılı olunmalıdır. Eğitimi yaygınlaştırmak, daha fazla çocuğa daha kaliteli eğitim verilmesini sağlamak açısından taraf Devletlerin iyi eğitilmiş öğretmenlere ve eğitimle ilgili çeşitli ortamlarda görev yapan diğer profesyonellere ihtiyaı vardır. Bunların yanı sıra, eğitimin yalnızca geleceğe yapılan bir yatırım olmakla kalmayıp aynı zamanda eğlenceli etkinlikler, saygı, katılım ve tutkuların gerçekleşmesi açısından fırsatlar sunduğu da dikkate alınarak, ocuk dostu ortamların yaratılması, uygun öğretme ve öğrenme yöntemlerine başvurulması da önem taşımaktadır. Bu gerekliliğin karşılanması ve herhangi bir g durumla başa çıkabilmeleri için çocukların sorumluluk duygularının da güçlendirilmesi onların yararınadır.

2. Yüksek yarar değerlendirilmesinde farklı unsurların dengelenmesi

80. Vurgulanması gereken bir nokta da şudur: Temel yüksek yarar değerlendirmesi, çocuğun yüksek yararıyla ilişkili tüm unsurların genel bir değerlendirmesidir ve burada her unsurun ağırlığı diğer unsurlara bağlıdır. Bu öğelerin hepsi her özel durumda aynı önemi taşımayabilir; farklı durumlarda, farklı yollardan olmak üzere farklı öğeler öne çıkarılabilir. Unsurlardan her birinin içeriği, alınacak kararın niteliğine, somut koşullara ve genel değerlendirmede her unsurun taşıdığı öneme bağlı olmak üzere çocuktan çocuğa ve durumdan duruma farklılık gösterir.

81. Yüksek yarar değerlendirmesindeki unsurlar, belirli bir durum ve bu durumun koşulları incelenirken birbiriyle çatışabilir. Örneğin, aile ortamının korunması, çocuğun ana babadan gelecek şiddet ya da istismar riskine karşı korunması gerekliliğiyle çelişebilir. Böyle durumlarda, çocuğun ya da çocukların yüksek yararına bir çözüm bulunması için ortadaki unsurların birbiriyle karşılaştırılması ve belirli ağırlıklar tanınması gerekir.

82. Çeşitli unsurlara ağırlık tanınırken, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinin ve belirlenmesinin, Sözleşme ve onun İhtiyari Protokollerinde tanınan hakların eksiksiz ve etkili biçimde yaşama geçirilmesi ve çocuğun bütünlüklü gelişiminin sağlanması anlamına geldiği unutulmamalıdır.

83. Bir çocuğu etkileyen “koruma” faktörlerinin (örneğin hakların sınırlandırılmasını ya da kısıtlanmasını gerektiren faktörler) “güçlendirme” (herhangi bir kısıtlama olmadan hakların eksiksiz kullanılması) önlemleri ile görel olarak ele alınmasını gerektiren durumlar olabilir. Böyle durumlarda çocuğun yaşı ve olgunluk düzeyi öğeler arasında denge kurulmasına yol göstermelidir. Çocuğun olgunluk düzeyinin değerlendirilmesinde ise çocuğun fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimi dikkate alınmalıdır.

84. Yüksek yarar değerlendirmesinde çocuğun yeteneklerinin zamanla gelişeceği dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla karar vericiler, mutlaklık

taşıyan ve geriye dönüşü mümkün olmayan kararlar vermek yerine daha sonra gözden geçirilebilecek ve duruma göre uyarlanabilecek önlemleri düşünmelidirler. Bunun içinse, çocuğun kararın alınacağı belirli bir andaki fiziksel, duygusal, eğitimsel ve diğer ihtiyaçları değerlendirilmekle kalınmamalı, ayrıca çocuğun gelişimiyle ilgili olası senaryoları da dikkate almalı, bunları kısa ve uzun dönem için analiz etmelidirler. Bu bağlamda, alınacak kararlar, çocuğun bugünkü ve gelecekteki durumunun sürekliliğini ve istikrarını da değerlendirmelidir.

B. Çocuğun Yüksek Yararının Hayata Geçirilmesinde Usule Dair Güvenceler

85. Çocuğun yüksek yararının birinci planda göz önüne alınması hakkının doğru biçimde yaşama geçirilmesi için, usule uygun bazı çocuk dostu güvenceler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Bu anlamda çocuğun yüksek yararı kavramı aynı zamanda bir usul kuralıdır (bakınız, yukarıdaki paragraf 6 (b)).

86. Kamu kurum ve kuruluşlarının çocukları ilgilendiren kararları çocuğun yüksek yararını değerlendirme ve belirleme yükümlülüğüne uygun olarak almaları gerekirken, her gün çocuklarla ilgili sürekli karar veren kişilerin (örneğin, ana babalar, veliler, öğretmenler vb.) bu iki adımlı usulü katı biçimde izlemeleri gerekmez. Ancak, gündelik yaşamda alınan kararların da çocuğun yüksek yararını gözetmesi ve bunu yansıtması gerekir.

87. Devletler, çocuğu ilgilendiren kararlarda çocuğun yüksek yararını değerlendirmeye ve belirlemeye yönelik olup katı usule dair güvencelere sahip şekli süreçleri devreye sokmalıdır. Sonuçları değerlendirmeye yönelik mekanizmalar da bu kapsamdadır. Devletler, özellikle çocuğu ya da çocukları doğrudan ilgilendiren alanlarda, yasa yapıcılar, yargıçlar ya da idari makamlar tarafından alınacak tüm kararlar için saydam ve nesnel süreçler geliştirmelidir.

88. Komite, Devletleri ve çocuğun yüksek yararını değerlendirip belirleyebilecek konumdaki herkesi, aşağıdaki garanti ve güvencelere özel dikkat göstermeye davet etmektedir:

a. Çocuğun kendi görüşlerini ifade etme hakkı

89. Sürecin önemli bir ögesi de anlamlı bir çocuk katılımını sağlamak ve yüksek yararı belirlemek üzere çocuklarla iletişime geçilmesidir. Bu iletişimde çocuklar sürecin kendisi ve olası sürdürülebilir çözümler ve hizmetler hakkında bilgilendirilmeli, ayrıca çocuklardan bilgi toplanmalı ve görüşleri alınmalıdır.

90. Çocuğun görüşlerini ifade etmek istediği ve bu hakkın bir temsilci aracılığıyla kullanıldığı durumlarda temsilcinin yükümlülüğü çocuğun görüşlerini doğru biçimde yansıtmaktır. Çocuğun görüşlerinin temsilcisinin görüşleriyle ters düştüğü durumlarda, gerekiyorsa, çocuğun ayrı bir temsilci için başka bir mercie başvurmasını sağlayacak bir usul geliştirilmelidir.

91. Bir grup olarak çocukların yüksek yararının değerlendirilmesine ve belirlenmesine ilişkin usul, belirli ölçülerde, tek bir çocuğa ilişkin usulden farklıdır. Çok sayıda çocuğun yararı söz konusu ise, Hükümet kurumları bu çocukları temsilen bir grubun görüşlerini dinlemenin, her kategoriden çocuğun kapsanması için bu grubu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren yasal düzenlemeler ya da planlar yapılırken bu grubun görüşlerini almanın yollarını bulmalıdırlar. Bunun nasıl yapılacağına ilişkin çok sayıda örnek vardır: Çocuklarla birlikte düzenlenen oturumlar; çocuk meclisleri, çocukların yönettiği kuruluşlar tarafından kurulmuş ve onları temsil eden gruplar ya da diğer temsili çocuk kuruluşları, okullarda yapılacak tartışmalar, sosyal paylaşım ağları vb gibi.

b. Verilerin toplanması

92. Yüksek yarar değerlendirmesinde gerekli tüm öğelerin dikkate alınabilmesi için belirli bir duruma özgü bilgiler ve veriler iyi eğitilmiş profesyonellerce toplanmalıdır. Burada, diğerlerinin yanı sıra çocuğa yakın kişilerle, gündelik yaşamda çocukla temas halinde olan başkalarıyla, olayın tanıklarıyla görüşmeler yapılabilir. Toplanan bilgiler ve veriler, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde kullanılmadan önce doğrulanmalı ve analiz edilmelidir.

c. Zaman algısı

93. Zamanın akışı, çocuklar ve yetişkinler tarafından aynı algılanmaz. Uzun süren karar alma süreçlerindeki gecikmelerin, gelişim sürecini yaşayan çocuklar üzerinde özellikle olumsuz etkileri olabilir. Dolayısıyla, çocukları etkileyen hususlardaki usullerin ya da süreçlerin öncelikle ele alınması ve mümkün olan en kısa sürede tamamlanması yerinde olacaktır. Karardaki zamanlama, mümkün olduğu ölçülerde, çocuğun bunun kendisine nasıl bir yararı olacağı konusundaki algısına denk düşmeli, ayrıca alınan kararlar çocuk geliştikçe ve görüşlerini ifade etme kapasitesi arttıkça makul aralıklarla gözden geçirilmelidir. Bakım, tedavi, yerleştirme ve çocuğu ilgilendiren diğer tüm önlemlere ilişkin kararlar, çocuğun zaman algısı, gelişim halindeki yetenekleri ve gelişimi açısından düzenli aralıklarla gözden geçirilmelidir (madde 25).

d. Vasıflı profesyoneller

94. Çocuklar farklılıklar ve çeşitlilikler içeren bir grup oluşturur. Her çocuğun kendi özellikleri ve ihtiyaçları vardır ve bunlar ancak çocuk ve ergen gelişimi alanında uzman profesyonellerce gerektiği gibi değerlendirilebilir. Bu nedenle, şekli değerlendirme süreci, diğer alanların yanı sıra çocuk psikolojisi, çocuk gelişimi, ilgili diğer insani ve toplumsal gelişim alanlarında eğitim görmüş, çocuklarla çalışma deneyimine sahip ve elde edilen bilgileri objektif açıdan değerlendirebilecek profesyonellerce dostane ve güvenli ortamlarda gerçekleştirilmelidir. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi, mümkün olduğu ölçülerde, çeşitli disiplinlere mensup profesyonellerin oluşturduğu ekiplerce yapılmalıdır.

95. Alternatif çözümlerin sonuçlarıyla ilgili değerlendirme, kendi kişisel özellikleri ve geçmişteki deneyimleri dikkate alınarak, mümkün olan her çözümün çocukla ilgili olası sonuçlarına ilişkin genel bilgiler (hukuk, sosyoloji, eğitim, sosyal çalışma, psikoloji, sağlık gibi alanlarındaki bilgiler) temel alınarak yapılmalıdır.

e. Hukuki temsil

96. Yüksek yararının mahkemeler ve eşdeğer organlar tarafından resmi olarak değerlendirilip belirleneceği durumlarda çocuğun hukukten uygun bir şekilde temsil edilmeye ihtiyacı olacaktır. Özellikle, çocuğun yüksek yararının belirlenmesi için idari ya da yargısal süreçlere yönlendirildiği durumlarda, alınacak kararın tarafları arasında uyumsuzluk olasılığı varsa çocuğun yanına velisinin ya da temsilcisinin yanı sıra bir yasal temsilci de verilmelidir.

f. Hukuki gerekçelendirme

97. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilip birinci planda dikkate alınması hakkına saygılı olduğunu ortaya koymak açısından, çocuğu ya da çocukları ilgilendiren her kararın dayanaklarının olması, gerekçelendirilmesi ve açıklanması gerekir. Bunlardan ilkinde, çocukla ilgili somut koşullar açık biçimde belirtilmeli, yüksek yarar değerlendirmesinde hangi öğelerin daha önemli bulunduğu açıklanmalı, verili durumdaki öğelerin içeriği anlatılmalı ve çocuğun yüksek yararı değerlendirilirken bunlara hangi ağırlıkların tanındığı ortaya konulmalıdır. Eğer alınan karar çocuğun görüşlerine göre farklıysa bunun nedeni de açıkça belirtilmelidir. İstisnai durumlar için geçerli olmakla birlikte, eğer tercih edilen çözüm çocuğun yüksek yararına değilse, ortadaki sonuca rağmen çocuğun yüksek yararının birinci planda gözetildiğini göstermek üzere bunun nedenleri açıklanmalıdır. Diğer mülahazaların çocuğun yüksek yararına ağır bastığını genel ifadelerle belirtmek yeterli değildir.

Gündemdeki konuyla ilgili tüm mülahazalar açık olarak belirtilmeli, bunlardan hangilerine neden daha fazla ağırlık tanındığı açıklanmalıdır. İzlenen mantık silsilesi, inandırıcı biçimde, çocuğun yüksek yararının neden diğer mülahazaları geri plana itecek kadar güçlü olmadığını ortaya koymalıdır. Çocuğun yüksek yararının en başta ele alınmasını gerektiren durumlar da göz önüne alınmalıdır (bakınız, yukarıdaki 38. paragraf).

g. Kararların gözden geçirilmesine ya da değiştirilmesine yönelik mekanizmalar

98. Devletler, herhangi bir kararın çocuğun ya da çocukların yüksek yararının değerlendirilmesinde ve belirlenmesinde uygun usuller izlenmeden alınmış olabileceği kuşkusunun doğduğu durumlar için, kendi hukuk sistemlerinde bu kararların incelenip gerekiyorsa değiştirilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturmalarıdır. Kararların ulusal düzeyde yeniden gözden geçirilmesi talebi ve temyiz yolu her zaman açık olmalıdır. Bu mekanizmalar çocuğa anlatılmalı; usulsel güvencelerin sağlanmamış olması, verilerin yanlışlığı, yüksek yarar değerlendirmesinin yetersizliği, diğer mülahazalara gereğinden fazla ağırlık tanınması gibi durumlarda çocuğun doğrudan kendisi ya da hukuksal temsilcisi bu mekanizmalara erişebilmelidir. Gözden geçirmeyle görevli organ konunun bu yönlerini de ele almalıdır.

h. Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi (ÇHED)

99. Yukarıda değinildiği gibi, tüm uygulama önlemlerinin benimsenmesi de çocuğun yüksek yararını birinci planda ele alan bir usul izlemelidir. Çocuk hakları etki değerlendirilmesi(ÇHED) çocukları etkileyecek herhangi bir politika, yasal düzenleme, yönetmelik ve bütçe önerisinin ya da idari kararların çocukların haklarından yararlanmaları üzerindeki etkisini önceden kestirebilir. ÇHED alınan önlemlerin çocuk hakları üzerindeki etkilerini konu alan süreklilik temelindeki izleme ve değerlendirmeleri tamamlamalıdır.¹⁷ Çocuk hakları alanında iyi bir yönetim için ÇHED politikaların ve diğer önlemlerin belirlenmesi sırasında ilgili resmi süreçlere her kademe ve mümkün olduğunca erken içselleştirilmelidir. ÇHED’de farklı yöntemler ve uygulamalar geliştirilebilir. Ancak, asgari gereklilikler açısından bakıldığında ÇHED, Sözleşme ve İhtiyari Protokollerini bir çerçeve olarak kullanmalı, özellikle de değerlendirmelerde genel ilkelerin temel alınmasını ve gündemdeki önlemin (önlemlerin) çocuklar üzerinde farklılaşan

---

17 Ticari sektörün çocuk hakları üzerindeki etkileri konusunda Devletin yükümlülükleri ile ilgili genel yorum No. 16 (2013), paragraflar 78-81.

etkilerinin gözetilmesini sağlamalıdır. Etki değerlendirmesinin kendisi, çocuklardan, sivil toplumdan, uzmanlardan, ilgili Hükümet birimlerinden, akademik araştırmalardan, ülkede ya da başka yerlerde belgelendirilmiş deneyimlerden gelen girdileri temel alabilir. Yapılan analiz, değişiklikler, alternatifler ve iyileştirmeler için tavsiyelerle sonuçlanmalı ve kamuoyuna açıklanmalıdır.¹⁸

VI. Yaygınlaştırma

99. Komite taraf Devletlere bu genel yorumu ulusal ve yerel ölçeklerde parlamento, yönetimler ve yargı alanlarında yaygın biçimde dağıtmalarını tavsiye eder. Genel yorum çocukların –gözetim altında olanlar dahil- çocuklarla birlikte ya da onlar için çalışan tüm profesyonellerin (yargıçlar, avukatlar, öğretmenler, veliler, sosyal çalışmacılar, kamusal ya da özel yardım kurumlarının personeli, sağlıkçılar vb dahil) ve genel olarak sivil toplumun da bilgisine sunulmalıdır. Buna yönelik olarak, genel yorum ilgili dillere çevrilmeli; çocuk dostu/ ve çocuğa uygun versiyonları hazır bulundurulmalı; en iyi uygulamanın ne olabileceğine ilişkin iyi örnekleri paylaşmak üzere konferanslar, seminerler, çalıştaylar ve diğer etkinlikler düzenlenmelidir. Yorum ayrıca ilgili tüm profesyonellerin ve teknik personelin örgün hizmet öncesi ve hizmet içi eğitiminin bir parçası olmalıdır.

100. Devletler, Komite'ye sunacakları periodik, kişi olarak çocuğu ilgilendiren yargısal ve idari kararlarında ve diğer eylemlerinde, ayrıca genel olarak ya da belirli bir grup olarak çocuklarla ilgili uygulama önlemlerinin alınmasında çocuğun yüksek yararını gözetme ve buna saygı göstermede karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerle karşı başvurdukları önlemler hakkında bilgi vermelidirler.

---

¹⁸ Ticaret ve yatırım anlaşmalarının insan hakları üzerindeki etkileri konulu yönlendirici ilkeler kapsamında Özel Raportörün gıda maddeleri hakkına ilişkin Raporu Devletlere bu konuda yol gösterebilir (A/HRC/19/59/Add.5).

Dağıtım
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/GY/15
17 Nisan 2013

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 15**Çocuğun Mümkün Olan En Yüksek Sağlık Standardına
Ulaşma Hakkı (Madde 24)*****I. Giriş**

1. Bu genel yorum, çocuk sağlığına çocuk hakları bakış açısıyla yaklaşmanın, tüm çocukların, fiziksel, duygusal ve toplumsal iyi olma hali ve her çocuğun kendi potansiyelini eksiksiz gerçekleştirebileceği biçimde yaşam, hayatta kalma ve gelişme fırsatlarına sahip olma hakkı kapsamında taşıdığı önemle ilgilidir. Bu genel yorum boyunca “çocuk”, Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin (bundan böyle “Sözleşme” olarak anılacaktır) 1. Maddesi uyarınca 18 yaşından küçük kişi anlamında kullanılacaktır. Sözleşme’nin kabul edilmesinden bu yana özellikle son yıllarda çocukların sağlık hakkının gerçekleşmesi bakımından kayda değer kazanımlar elde edilmesine karşın ortada halen önemli sorunlar vardır. Çocuk Hakları Komitesi (bundan böyle “Komite” olarak anılacaktır), çocuk ölümlerinin, hastalıklarının ve çocukların engellilik durumlarının çoğunun önlenebileceğini kabul etmektedir. Bunun için gerekli olan, siyasal kararlılık ile birlikte ölümleri, hastalıkları ve engelliliği önlemeye, tedaviye ve bakıma yönelik mevcut bilgi ve teknolojiler için yeterli

* Komite’nin 62. Oturumunda (14 Ocak- 1 Şubat 2013) kabul edilmiştir.

kaynakların ayrılmasıdır. Bu genel yorum, çocukların erişilebilir en yüksek sağlık standardına kavuşma hakkının (bundan böyle "çocukların sağlık hakkı" olarak anılacaktır) saygı görmesi, korunması ve yaşama geçirilmesinde taraf Devletlere ve diğer görevlilere rehberlik ve destek sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

2. Komite çocukların sağlık hakkını 24. Maddede tanımlandığı gibi kapsamlı bir hak olarak yorumlamaktadır. Burada söz konusu olan yalnızca gerekli önlemlerin zamanında alınması, sağlığın geliştirilmesi, iyileştirme, rehabilitasyon ve palyatif hizmetler değil aynı zamanda çocukların büyüüp tam potansiyellerini gerçekleştirebilecek şekilde gelişmeleri ve sağlığın temel belirleyicilerini ele alan programların uygulanmasıyla çocukların mümkün olan en yüksek sağlık standardına ulaşmalarıdır. Sağlığa bütüncül bir yaklaşım, çocukların sağlık haklarının gerçekleşmesini uluslararası insan hakları yükümlülüklerinin daha geniş çerçevesine yerleştirir.

3. Komite'nin bu genel yorumu, çocuk hakları ve halk sağlığı alanlarında çalışan çeşitli paydaşlara yöneliktir. Bu paydaşların arasında politikaları belirleyenler, programları uygulayanlar ve savunucuları yanı sıra ana babalar ve çocukların kendileri de yer almaktadır. Komite, iş bu genel yorumu, farklı ülkelerde ve bölgelerde var olan çocuk sağlığı sorunlarının, sağlık sistemlerinin ve koşulların çeşitliliği gözetilerek genel ifadelerle kaleme almıştır. En başta 24. Maddenin 1 ve 2. Paragraflarına odaklanmakta, ayrıca bu maddenin 4 paragrafını da ele almaktadır.¹ 24. Maddenin uygulanmasında, Sözleşme'nin yol gösterici ilkeleri başta olmak üzere tüm insan hakları ilkeleri dikkate alınmalı ve bu uygulamalar kanıtlara dayalı halk sağlığı standartları ve örnek uygulamalarla şekillendirilmelidir.

4. Devletler, Dünya Sağlık Örgütü'nün anayasasında sağlığı yalnızca herhangi bir hastalığın ya da sakatlığın olmayışı şeklinde değil fiziksel, zihinsel ve toplumsal açılardan tam bir iyi olma hali olarak kabul

---

¹ Halen zararlı uygulamalara ilişkin bir genel yorum hazırlanmakta olduğundan Madde 24 paragraf 3 kapsamı değildir.

etmek konusunda mutabakata varmışlardır.² Sağlığa yönelik bu pozitif anlayış, bu genel yorum için gerekli halk sağlığı temelini sağlamaktadır. Madde 24 temel sağlık hizmetlerinden açık biçimde söz etmektedir. Bu yaklaşım Alma-Ata Bildirgesi'nde³ tanımlanmış, Dünya Sağlık Kongresi tarafından da teyit edilmiştir.⁴ Söz konusu yaklaşımda vurgulanan hususlar şunlardır: sağlıkta dışlanmaya son verilip toplumsal eşitsizliklerin azaltılması; sağlık hizmetlerinin insanların ihtiyaçları ve beklentileri çerçevesinde düzenlenmesi; sağlığın ilgili diğer sektörlerle entegrasyonunun sağlanması; politikaların belirlendiği diyaloglarda işbirliği modelleri oluşturulması ve hizmetlere yönelik talepte olsun bu hizmetlerin uygun biçimde kullanılmasında olsun paydaş katılımının artırılması.

5. Çocukların sağlığını etkileyen pek çok faktör vardır. Bu faktörlerden çoğu son 20 yıl içinde değişikliklere uğramıştır ve bu oluşum muhtemelen önümüzdeki dönemlerde de sürecektir. Bunların arasında, yeni sağlık sorunlarına yönelik dikkat ve sağlıkta değişen öncelikler de yer almaktadır: HIV/AİDS, pandemik grip, bulaşıcı olmayan hastalıklar, zihinsel sağlık bakımının önemi, yenidoğan bakımı; yenidoğan, neonatal ve ergenlik dönemi ölümleri; çocuk ölümlerinde, hastalıklarında ve engellilik durumlarında payı olan faktörlerin daha iyi kavranması; bu tür durumların yapısal belirleyicileri, örneğin küresel ekonomik ve finansal durum, yoksulluk, işsizlik, göç, nüfus kesimlerinin yerlerinden edilmeleri, savaş ve iç huzursuzluk, ayrımcılık ve marjinalleştirme. Ayrıca, iklim değişikliğinin ve hızlı kentleşmenin çocuk sağlığı üzerindeki etkileri de daha iyi kavranmaktadır. Bu arada, aşı ve ilaç alanlarında yeni teknolojilerin geliştirilmesi; etkili biyomedikal, davranışsal ve yapısal müdahalelerin yanı sıra çocuk yetiştirme alanındaki bazı kültürel

---

2 Uluslararası Sağlık Konferansı tarafından 22 Temmuz 1946'da New York'ta kabul edilmiş şekliyle Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Anayasası'nın Giriş bölümünden.

3 Temel Sağlık Hizmetleriyle ilgili Uluslararası Konferans Bildirgesi'nden, Alma-Ata, 6-12 Eylül 1978.

4 Dünya Sağlık Asamblesi, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi dahil temel sağlık hizmetleri, belge A62/8.

uygulamaların geçerliliği açısından daha fazla kanıt birikmesi, çocuk sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır.

6. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinde sağlanan gelişmeler çocukların sağlık haklarının gerçekleşmesi açısından yeni fırsatlar ve görevler yaratmıştır. Bugün sağlık sektörünün yararlanabileceği ek kaynaklar ve teknolojiler ortaya çıktığı halde, pek çok ülke henüz çocuk sağlığı, hastalıkların önlenmesi ve tedavi gibi alanlarda var olan imkânlara erişimi evrensel boyutta sağlayamamaktadır. Çocukların sağlık hakkı tam olarak gerçekleşmesi ve ana babalarla birlikte çocuklara bakan diğer kişilerin oynadıkları merkezi rol daha iyi kavranması için farklı kesimlerden görevlilerin sürece katılması gerekmektedir. Ulusal, bölgesel, yerel ve mahalle ve topluluk düzeylerinde ilgili paydaşların katılımı esastır. Bunların arasında hükümet kuruluşlarıyla hükümet dışı kuruluşlar, özel sektör ve finansman sağlayan kuruluşlar da yer almaktadır. Devletlerin, tüm görevlilerin kendi yükümlülüklerini ve sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından yeterli duyarlılık, bilgi ve kapasiteye sahip olmalarını, çocukların kapasitesinin de sağlık haklarını talep edebilecekleri ölçüde geliştirilmesini sağlama yükümlülükleri vardır.

II. Çocukların Sağlık Hakkının Gerçekleşmesine İlişkin İlkeler ve Temeller

---

A. Çocuk Haklarının Bölünmezliği ve Karşılıklı Bağımlılığı

7. Sözleşme, tüm çocukların zihinsel ve fiziksel yetilerini, kişiliklerini ve yeteneklerini mümkün olan en üst düzeyde geliştirebilmelerini sağlayacak tüm hakların (kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel) karşılıklı bağımlılığını ve eşit önemini kabul eder. Çocuğun sağlık hakkı kendi başına önemlidir; ancak aynı hak Sözleşme'de yer alan diğer tüm hakların gerçekleşmesi açısından da vazgeçilmezdir. Ayrıca, çocukların sağlık hakkının gerçekleşmesi, Sözleşme'de özetlenen diğer pek çok hakkın gerçekleşmesine bağlıdır.

B. Ayrımcılık Yasası

8. Taraf Devletlerin, tüm çocukların sağlık hakkını eksiksiz biçimde yaşama geçirilebilme açısından, çocukların bu hakkının, onların kırılganlığında pay sahibi bir etmen olan ayrımcılık dolayısıyla zarar görmemesini sağlama yükümlülükleri vardır. Ayrımcılığın kendini gösterebileceği bazı sebepler Sözleşme'nin 2. Maddesinde özetlenmiştir. Bunların arasında çocuğun, ana babasının ya da yasal vasisinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, siyasi ya da diğer görüşleri, ulusal, etnik ya da toplumsal kökeni, mülkiyet, engellilik durumu, doğum ya da diğer statüler yer almaktadır. Ayrımcılığa yol açabilecek zeminler olarak ayrıca cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, örneğin HIV enfeksiyonu ya da zihinsel sağlık gibi sağlık durumlarından da söz edilmektedir.⁵ Bunların dışında, çocukların sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek diğer ayrımcılık biçimlerine de dikkat edilmesi, ayrımcılığın çoklu biçimlerinin sonuçlarının ele alınması gerekmektedir.

9. Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık özellikle yaygındır ve sonuçları, kız bebeklerin ve ana rahmindeki kız çocukların öldürülmelerinden, kız bebek ve çocuk besleme uygulamalarındaki ayrımcılığa, toplumsal cinsiyet kalıplaştırmalarından hizmetlere erişimdeki eşitsizliklere kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Kız ve erkek çocukların farklı ihtiyaçlarına, toplumsal cinsiyet bağlantılı toplumsal normların ve değerlerin kız ve erkek çocukların sağlığı ve gelişimi üzerindeki etkilerine dikkat edilmelidir. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus da geleneklerde ve adetlerde yerleşik olup kız ve erkek çocukların sağlık hakkını ihlal eden toplumsal cinsiyet temelli zararlı uygulamalar ve davranış normlarıdır.

10. Çocukların sağlığını etkileyen tüm uygulamalar ve programlar, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kapsamlı bir yaklaşıma oturtulmalıdır. Bu yaklaşım, genç kadınların eksiksiz siyasal katılımını sağlamalı, cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanlarında eşit haklar

---

⁵ Çocuk Haklarına dair Sözleşme çerçevesinde ergen sağlığı ve gelişimine ilişkin genel yorum No. 4 (2003), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 59. Oturum, Ek No. 41 (A/59/41), ek X, paragraf 6.

tanımalı, cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin her biçiminin ortadan kaldırılması dâhil enformasyona, eğitime, adalete ve güvenliğe eşit erişimi öngörmelidir.

11. Dezavantajlı konumlardaki ve yeterince hizmet alamayan yörelerdeki çocuklar, çocukların sağlık hakkının gerçekleştirilmesine yönelik çabalarda merkezi bir yere sahip olmalıdır. Devletler, ulusal ve bölgesel düzeylerde olup çocuklar açısından elverişsiz durumlar yaratan ya da belirli çocuk gruplarını dezavantajlı konuma düşüren faktörleri belirlemelidir. Bu faktörler, çocuk sağlığına yönelik yasalar, yönetmelikler, politikalar, programlar ve hizmetler tasarlanırken dikkate alınmalı, eşitliğin sağlanması hedeflenmelidir.

C. Çocuğun Yüksek Yararı

12. Sözleşme'nin 3. Maddesinin 1. paragrafı, kamusal ve özel toplumsal refah kurumlarına, hukuk mahkemelerine, idari mercilere ve yasama organlarına belirli bir yükümlülük getirmektedir. Buna göre, çocukları ilgilendiren her durumda çocuğun yüksek yararı değerlendirilmeli ve öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Bu ilke, tek tek ya da grup halindeki çocukları ilgilendiren sağlıkla ilişkili tüm kararlarda gözetilmelidir. Tekil olarak her çocuğun yüksek yararı, fiziksel, duygusal, toplumsal ve eğitsel ihtiyaçlara; yaşa, cinsiyete, ana baba ve bakıcılarla olan ilişkilere, ailevi ve toplumsal geçmişe ve duruma göre ve Sözleşme'nin 12. Maddesi uyarınca çocuğun kendi görüşü alındıktan sonra belirlenmelidir.

13. Komite Devletlere, çocukların yüksek yararını, onların sağlığını ve gelişimini etkileyecek tüm kararların merkezine yerleştirmeleri çağrısında bulunur. Buna, çocuk sağlığının temel belirleyenlerini etkileyecek kaynak tahsisleriyle birlikte politika ve müdahalelerin oluşturulup uygulanması da dâhildir. Örneğin, çocuğun yüksek yararı;

- a.** Mümkünse ekonomik mülahazaları da ikinci plana atarak tedavi seçeneklerine yol göstermelidir;
- b.** Ana babalarla sağlık çalışanları arasındaki çelişkilerin çözülmesine yardımcı olmalıdır;

- c. Çocukların içinde yaşadıkları, büyüdükleri ve geliştikleri fiziksel ve toplumsal ortamlara zarar verebilecek durumların düzene bağlanmasına yönelik politikaları etkilemelidir.

14. Komite, tüm çocuklar açısından, onlara tedavi sağlanmasında, tedavinin bekletilmesinde ve sona erdirilmesinde verilecek her kararda temel olarak çocuğun yüksek yararının gözetilmesinin taşıdığı önemi özellikle vurgulamaktadır. Devletler, çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde başvurulacak diğer resmi ve bağlayıcı usullere ek olarak, sağlık alanında çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde sağlıkçılara rehberlik edecek usuller ve ölçütler geliştirmelidir. Komite, 3 sayılı genel yorumunda⁶ HIV/AIDS sorunu karşısında yeterli önlemlerin ancak çocukların ve ergenlerin haklarına tam saygı gösterilmesiyle alınabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla çocuğun yüksek yararı önleme, tedavi, bakım ve destek olmak üzere tüm aşamalarda HIV/AIDS sorununun ele alınmasında yol gösterici olmalıdır.

15. Komite, 4 sayılı genel yorumunda sağlıkla ilgili konularda uygun bilgilere erişim açısından çocuğun yüksek yararını vurgulamıştır.⁷ Psikososyal engelleri olan çocuklar ve ergenler dâhil olmak üzere belirli kategorilerdeki çocuklara özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Çocuğun hastaneye yatırılması ya da bir kuruma yerleştirilmesi söz konusu ise, buna ilişkin karar çocuğun yüksek yararı gözetilerek verilmeli ve burada da şu husus gözetilmelidir: Engelli tüm çocuklar açısından çocuğun yüksek yararı, mümkün olduğu kadar çocuğun kendi topluluğunda, çevresinde ve hatta mümkünse kendi ailesi içinde bakım verilmesinde, bu arada ailesine ve çocuğa gerekli yardımın sağlanmasındadır.

---

⁶ HIV/AIDS ve çocuk haklarıyla ilgili genel yorum No. 3 (2003), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 59. Oturum, Ek No. 41 (A/59/41), ek IX.

⁷ Sözleşme çerçevesinde ergen sağlığı ve gelişimine ilişkin genel yorum No. 4 (2003), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 59. Oturum, Ek No. 41 (A/59/41), ek X, paragraf 6.

D. Yaşam, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı ve Çocuk Sağlığının Belirleyenleri

16. Madde 6 Taraf Devletlerin, çocuğun yaşamasını, büyümesini ve fiziksel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal boyutları dâhil olmak üzere gelişmesini sağlama yükümlülüğüne ilişkindir. Yaşam boyu ortaya çıkacak farklı belirleyenleri ele alacak geçerliliği kanıtlanmış müdahalelerin tasarlanıp uygulanabilmesi için, çocuğun yaşamını, hayatta kalmasını, büyümesini ve gelişmesini ilgilendiren çok sayıda risk ve koruyucu etmen sistematik biçimde belirlenmelidir.

17. Komite, çocuğun sağlık hakkının yaşama geçirilmesinde bir dizi belirleyenin dikkate alınması gerektiğini kabul etmektedir. Bu etmenler arasında yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyoekonomik durum ve kalınan yer gibi kişisel olanlar da vardır. Ailelerin, akranların, öğretmenlerin, hizmet sunanların yanı sıra, çocuğun yaşamına tehdit oluşturabilecek şiddet olayları dâhil yakın çevreden kaynaklanan belirleyenlerden söz edilebilir. Nihayet, uygulanan genel politikalar, idari yapılar ve sistemler, kültürel değerler ve normlar da yapısal belirleyenleri oluşturur.⁸

18. Çocukların sağlığının, beslenmesinin ve gelişiminin ana belirleyenleri, annenin sağlık hakkının yaşama geçirilmesi⁹ ile ana babaların ve çocuğa bakan diğer kişilerin rolüdür. Bebek ölümlerinin önemli bir bölümü neonatal dönemde meydana gelmektedir. Bu ölümler ağırlıklı olarak annenin gebe kalmadan önceki, gebeliği sırasındaki ve doğumun hemen sonrasındaki iyi olmayan sağlık durumuyla ve bebeğin yetersiz emzirilmesi gibi durumlarla ilişkilidir. Ana babaların ve çocuk için belirli bir yeri ve önemi olan diğer yetişkinlerin sağlığı ve sağlıkla ilgili davranışları, çocuk sağlığı üzerinde de önemli etkilere sahiptir.

---

8 Bakınız, çocuğun şiddetin her biçiminden başışık olmasıyla ilgili genel yorum No. 13 (2011), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 67. Oturum, Ek No. 41 (A/67/41), ek V.

9 Bakınız, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, kadınlar ve sağlıkla ilgili genel tavsiye kararı No. 24 (1999), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 54. Oturum, Ek No. 38 (A/54/38/Rev.1), bölüm. I, kesim. A.

E. Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı

19. Madde 12, çocukların kendi görüşlerini ifade etmelerine ve yaşlarına ve olgunluk düzeylerine göre bu görüşlerin ciddiyetle dikkate alınmasına zemin sağlayarak çocuk katılımının önemini vurgulamaktadır.¹⁰ Çocukların sağlık hizmetlerine ilişkin her tür görüşü de bu kapsamda yer almaktadır. Örneğin, sağlık alanında hangi hizmetlere ihtiyaç duyulduğu, bu hizmetlerin en iyi biçimde nasıl ve nerede verildiği, hizmetlere erişimde ya da hizmetlerden yararlanmada karşılaşılan engeller, hizmetin kalitesi, sağlık hizmeti verenlerin tutumları, çocukların kendi sağlık ve gelişimlerinde giderek daha fazla sorumluluk üstlenme kapasitelerinin nasıl arttırılacağı ve akran eğiticiler olarak çocukların hizmet sunumuna daha etkin biçimde nasıl dâhil edilecekleri gibi başlıklar hep bu kapsamdadır. Devletlerin, yaş ve olgunluk durumlarına göre çocuklarla düzenli biçimde katılımcı danışma toplantı yapılmasını sağlamaları, araştırmaların çocuklarla birlikte yürütülmesi ve bu gibi faaliyetlerde çocukların ana babalarının da katılımının sağlanması, etkili müdahalelerin ve sağlık programlarının tasarlanmasında sağlık sorunlarının, gelişim ihtiyaçlarının ve beklentilerin öğrenilmesi bakımından yerinde olacaktır.

F. Çocuğun Gelişim Halindeki Yetenekleri ve Yaşam Süreci

20. Çocukluk, doğumdan bebekliğe, oradan okul öncesi çağıdan ergenliğe uzanan kesintisiz bir büyüme ve gelişme dönemidir. Bu sırada fiziksel, psikolojik, duygusal ve sosyal gelişim, beklentiler ve normlar açısından önemli gelişimsel değişiklikler yaşandığından bu dönem içindeki her evre önem taşır. Çocuktaki gelişimin aşamaları kümülâtif özellik taşır; her aşama bir sonrakini etkiler ve çocuğun sağlığı, potansiyeli, önündeki riskler ve fırsatlar da böyle şekillenir. Yaşamın bu döneminin yeterince bilincinde olunması, çocukluk dönemindeki sağlık sorunlarının genel olarak halk sağlığını nasıl etkilediğinin değerlendirilmesi açısından temel önemdedir.

---

¹⁰ Bakınız, çocuğun katılım hakkı ile ilgili genel yorum No. 12 (2009), Genel Kurul Resmî Tutanakları, 65. Oturum, Ek No. 41 (A/65/41), ek IV.

21. Komite, çocukların gelişmekte olan yeteneklerinin, onların kendi sağlıklarıyla ilgili konularda bağımsız karar verme yeterlilikleri üzerinde etkili olacağını kabul eder. Ayrıca belirtmek gerekirse, bu şekilde bağımsız karar alma açısından çocuklar arasında ciddi farklılıklar vardır. Örneğin, ayrımcı uygulamalar karşısında özellikle kırılgan durumda olan çocukların çoğu durumda bu bağımsız karar hakkında yararlanamamaları gibi. Dolayısıyla, destekleyici politikaların devreye sokulması; çocukların, ana babaların ve sağlıkçıların onaylama, rıza ve gizlilik gibi konularda hakları temel alan bir rehberlikten yararlanabilmeleri önem taşımaktadır.

22. Çocukların gelişim halindeki yeteneklerinin ve yaşam sürecindeki farklı sağlık önceliklerinin kavranabilmesi ve gereğinin yapılması açısından toplanıp analiz edilen verilerin ve bilgilerin bu alandaki uluslararası standartlar uyarınca yaşa, cinsiyete, varsa engellilik durumuna, sosyoekonomik duruma, toplumsal-kültürel özelliklere ve coğrafi mekâna göre ayrıştırılması gerekir. Böylece, çocukların zamanla gelişen ve değişen kapasite ve ihtiyaçlarını dikkate alan, tüm çocuklara uygun sağlık hizmetlerini ulaştırın politikaların ve müdahalelerin geliştirilmesi, planlanması, uygulanması ve izlenmesi mümkün olabilecektir.

III. 24. Maddenin Normatif İçeriği

A. Madde 24, Paragraf 1

“Taraflar Devletler çocuğun mümkün olan en yüksek sağlık standardına...”

23. “Ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı” kavramı hem çocukların içinde buldukları biyolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları hem de Devletin elindeki kaynakları dikkate alır. Devletin elindeki kaynaklara, hükümet dışı kuruluşların, uluslararası topluluğun ve özel sektörün sağladığı kaynaklar da eklenir.

24. Çocukların sağlık hakkı bir dizi özgürlüğü ve kazanımı da beraberinde getirir. Gelişen kapasite ve olgunlaşma ile birlikte giderek daha fazla önem kazanan özgürlükler, cinsel özgürlük dâhil kişinin kendi sağlığı ve bedeni üzerinde hak sahibi olmasını ve bilinçli tercihlerde bulunmak üzere üreme özgürlüğünü de içerir. Kazanımlar kapsamında ise, her çocuğun ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanmasını sağlayacak fırsat eşitliği bağlamında bir dizi tesise, mala, hizmete ve koşula erişim yer alır.

“ve hastalıkların tedavisi ve rehabilitasyon için ilgili tesislere ulaşma hakkını tanırlar”

25. Çocukların, önleme, geliştirme, tedavi, rehabilitasyon ve palyatif bakım hizmetleri dâhil kaliteli sağlık hizmetlerinden yararlanma hakları vardır. İlk kademede bu hizmetlerin yeterli nicelikte ve nitelikte, işlevli, çocuk nüfusun her kesimi açısından finansal ve fiziksel olarak erişilebilir ve herkesçe kabul edilebilir olması gerekir. Sağlık hizmetleri sistemi yalnızca sağlık bakımında destek sağlamakla kalmamalı, hakların ihlali ve adaletsizlik gibi durumlarla ilgili bilgileri yetkili mercilere bildirmelidir. İkinci ve üçüncü kademe hizmetler de, toplulukları ve aileleri sağlık sisteminin her kademesiyle ilişkilendiren işlevli sevk sistemleri aracılığıyla mümkün olduğu ölçüde sunulmalıdır.

26. Temel sağlık hizmetleri, belirli hastalıkların tedavisi ve beslenme alanındaki müdahaleler dâhil olmak üzere, etkisi kanıtlanmış topluluk temelli çabaların yanı sıra kapsamlı temel sağlık programları ile birlikte uygulanmalıdır. Topluluk düzeyindeki müdahaleler, enformasyon, hizmet ve malzeme temininin yanı sıra, güvenli kamusal mekânlar yaratılarak, yol güvenliği sağlanarak; yaralanma, kazalar ve şiddetin önlenmesine yönelik eğitim verilerek alınacak önlemleri de içermelidir.

27. Devletler, tüm çocuklara yönelik sağlık hizmetlerini desteklemek üzere, yeterli büyüklükte ve uygun eğitimi almış bir sağlık gücünü hazır bulundurmalıdır. Ayrıca, hizmetlerin düzenlenmesi, denetlenmesi, koşullarının elverişli hale getirilmesi ve toplum temelli sağlık çalışanları da dâhil olmak üzere hizmet verenlere uygun ücretler ödenmesi de sağlanmalıdır. Toplulukların içindeki sağlık görevlileri de bu kapsamda düşünülmelidir. Kapasite geliştirme etkinlikleri, hizmet sunanların

çocuklara hassasiyet göstererek çalışmalarını ve yasalarda öngörülen herhangi bir hizmeti çocuklardan esirgememelerini sağlayacak şekilde yürütülmelidir. Kalite güvence standartlarının tutturulması açısından, hesap verebilirlik mekanizmalarına da bu sistemde yer verilmelidir.

“Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler”

28. Madde 24, paragraf 1 Taraf Devletlere kesin bir görev yüklemektedir: yeterince hizmet alamayan yörelere ve nüfus kesimlerine özel önem vererek sağlık ve ilgili diğer hizmetlerin tüm çocuklar için mevcut ve erişilebilir olmasının sağlanması. Bu da, kapsayıcı bir temel sağlık hizmetleri sistemi ile yeterli bir yasal çerçevenin mevcudiyeti ve çocuk sağlığının temel belirleyenlerine sürekli dikkat edilmesini gerektirir.

29. Finansal, kurumsal ve kültürel olanları dâhil çocukların sağlık hizmetlerine erişimi önündeki engeller belirlenmeli ve ortadan kaldırılmalıdır. Herkesin ücretsiz doğum kaydının yapılması bir önkoşul olduğu gibi, çocuklara yapılacak yatırımları ya da sübvansiyonları, nakit transferleri ve ücretli analık-babalık izni gibi sosyal güvenlik müdahaleleri de yaşama geçirilmeli, bunlar tamamlayıcı yatırımlar olarak görülmelidir.

30. Sağlık arayışıyla ilgili davranış, hizmetlerin mevcudiyeti, sağlık bilgisi seviyeleri, yaşam becerileri ve değerleri dâhil olmak üzere, gerçekleştiği ortam ile şekillenir. Devletler, gerek ana babaların gerekse çocukların bu alandaki olumlu davranışlarını teşvik etmek için elverişli ortamlar yaratmalıdır.

31. Çocuklar, gelişim halindeki yeteneklerine uygun olarak ve çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerin bunu çocuğun yüksek yararına görmeleri durumunda, ana babalarının ya da yasal vasilerinin onayı olmadan da gizli tutulacak danışmanlık hizmetlerinden yararlanabilmelidir. Devletler, çocuk adına onay verebilecek ya da onay sırasında çocuğa yardımcı olabilecek ana babaları ya da yasal vasileri olmayan çocukları gözetecek kişilerin çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine göre belirlenmesine ilişkin yasal usulleri netleştirmelidir.

HIV testi, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri; cinsel sağlık, doğum kontrol ve güvenli kürtaj gibi meseleler söz konusu olduğunda Devletler, çocukların ana babalarının, bakıcılarının ya da yasal vasilerinin izni olmadan da belirli tıbbi tedavi uygulamalarına ve müdahalelere onay verebilmelerini sağlayacak düzenlemeleri dikkate almalıdır.

B. Madde 24, Paragraf 2

32. Madde 24 Paragraf 2 uyarınca Devletler, çocukların sağlık hakkıyla ilgili diğer konuları belirlemeye ve ele almaya yönelik bir süreç başlatmalıdırlar. Bu süreç, diğer hususların yanı sıra, mevcut durumun ve yapılanların öncelikli sağlık sorunları açısından derinlemesine analizini ve yerine göre çocukların da görüşlerine başvurarak belli başlı belirleyenlere ve sağlık sorunlarına yönelik kanıtlara dayalı müdahalelerin ve politikaların belirlenerek yaşama geçirilmesini gerektirir.

Madde 24, paragraf 2 (a). “Bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması”

33. Devletlerin çocuk ölümlerini azaltma yükümlülükleri vardır. Komite, 5 yaşından küçük çocuk ölümleri arasındaki yerini giderek arttıran neonatal ölümlere özel dikkat gösterilmesini istemektedir. Taraf Devletler ayrıca, genel olarak daha az öncelik tanınan sorunlar olarak ergen hastalıkları ve ölümlerini de ele almalıdırlar.

34. Yapılacak müdahalelerde şu durumlara özel dikkat gösterilmelidir: Ölü doğumlar, prematüre doğum komplikasyonları, doğum asfiksisi, düşük doğum ağırlığı, HIV ve cinsel ilişki yoluyla geçen diğer enfeksiyonların anneden çocuğuna geçmesi, neonatal enfeksiyonlar, pnömoni, ishal, kızamık, yetersiz ve kötü beslenme, sıtma, kazalar, şiddet, intihar ve ergen annelerin hastalıkları ve ölümleri. Doğum kusurlarının belirlenmesi, güvenli doğum hizmetleri ve yenidoğan bakımı dâhil olmak üzere, bu tür müdahalelerin bakım sürekliliği bağlamında üreme, anne, yenidoğan ve çocuk sağlığı alanlarında tüm çocukları kapsaması için sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi tavsiye edilir. Önleme ve hesap verebilirlik açısından, anne ve perinatal ölüm denetimleri düzenli olarak yapılmalıdır.

35. Devletler, etkili oldukları kanıtlanan basit, güvenli ve maliyeti düşük müdahalelerin kapsamını büyütmelidirler. Bu tür önlemlere verilebilecek örnekler arasında pnömoni, ishal ve sıtma gibi hastalıkların yerel topluluk ölçeğinde tedavisi de yer almaktadır. Ayrıca, bebeklerin anne sütüyle emzirilmeleri uygulamalarının da sürdürülüp yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Madde 24, paragraf 2 (b). “Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve bakımın temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması”

36. Devletler, çocukların ve ailelerinin yaşadıkları yerlere mümkün olduğu kadar yakın noktalarda, özellikle yerel topluluk ortamlarında verilecek temel sağlık hizmetlerine evrensel erişimi sağlamalıdır. Hizmetlerin tam düzeni ve içeriği ülkeden ülkeye değişebilecekken, etkili sağlık sistemleri her durumda bir gerekliliktir. Burada kastedilen, aşağıdaki hususları da kapsamaktadır: sağlıklı bir finansman mekanizması; iyi eğitilmiş ve iyi ücret alan bir sağlık işgücü; kararlara ve politikalara dayanak olacak güvenilir bilgiler; kaliteli ilaç ve tıbbi teknoloji sağlayacak iyi yürütülen tesisler ile birlikte, lojistik sistemler açısından yeterli ve iyi bir yönetim. Okullarda verilen sağlık hizmetleri sağlığı daha iyiye götürme ve hastalık taraması açısından önemli bir fırsat oluşturur ve okullarına devam eden çocukların sağlık hizmetlerine erişimini artırır.

37. Tavsiye edilen hizmet paketleri kullanılmalıdır; örneğin Temel Müdahaleler; Üreme, Anne, Yenidoğan ve Çocuk Sağlığı için Malzemeler ve Kılavuzlar gibi.¹¹ Devletlerin, çocuklar için de görülen liste dâhil olmak üzere Dünya Sağlık Örgütü Temel İlaçlar Model Listesinde yer alan tüm ilaçları (mümkün olduğu durumlarda pediatrik formülleriyle birlikte) bulunabilecek, kolay erişilecek ve mail açıdan kolay satın alınabilecek şekilde erişime sunma yükümlülükleri vardır.

38. Komite, ergenlerde görülen zihinsel sağlık sorunlarının yaygınlaşmasından dolayı kaygılıdır. Bu sorunlar arasında şunlar da

---

¹¹ Anne, Yenidoğan ve Çocuk Sağlığı için Ortaklık, Üreme, Anne, Yenidoğan ve Çocuk Sağlığı Alanlarındaki Temel Müdahalelerin Küresel Değerlendirmesi (Cenevre, 2011).

yer almaktadır: gelişimsel ve davranışsal bozukluklar; depresyon ve yemek yemede düzensizlikler; korku; istismar, ihmal, şiddet veya sömürü kaynaklı psikolojik travma; alkol, sigara ve uyuşturucu kullanımı; internetin ve diğer teknolojilerin aşırı kullanımı ve bunlara bağımlılık gibi obsesif davranışlar; kendi kendine zarar verme ve intihar. Çocukların zihinsel sağlığına, psikososyal esenliğine ve duygusal gelişimine zarar veren davranışsal ve sosyal konulara daha fazla dikkat edilmesi gerekliliği giderek daha yaygın kabul görmektedir. Komite, böyle çocukların aşırı tıbbileştirilme ve kurumlara yerleştirilme gibi uygulamalara karşı uyarıda bulunmakta ve Devletlere şu çağırıyor: çocuklar ve ergenler arasındaki zihinsel sağlık sorunlarının ele alınmasına halk sağlığı ve psikososyal bir yaklaşımın benimsenmesi ve çocukların psikososyal, duygusal ve zihinsel sorunlarının erken teşhisini ve tedavisi kolaylaştıran temel sağlık hizmetlerine gerekli yatırımların yapılması.

39. Devletlerin, gereksiz tıbbi müdahalelerden kaçınırken, zihinsel sağlık ve psikososyal sorunları olan çocuklara yeterli tedaviyi ve rehabilitasyonu sağlama yükümlülükleri vardır. Dünya Sağlık Kongresi'nin zihinsel sağlık sorunlarının küresel yükü ve bu yüke karşı sağlık ve sosyal sektörlerinin ülke ölçeğinde kapsamlı ve eşgüdümlü bir tepki göstermesi gerekliliğine ilişkin 2012 kararı¹², özellikle çocuklarda zihinsel sağlığı koruyacak ve bu alandaki bozuklukları önleyecek müdahalelerin etkililiğine ve maliyet etkinliğine ilişkin artan kanıtlardan söz etmektedir. Komite, Devletlere, ailelerin ve toplulukların katılımıyla, sağlık, eğitim ve koruma (ceza adaleti) alanlarındaki bir dizi sektörel politika ve programla da kaynaştırarak bu müdahalelerde ölçeği genişletmelerini tavsiye etmektedir. Aileleri ve içinde buldukları toplumsal ortamlar nedeniyle risk altında olan çocuklar, duruma baş etme ve yaşam becerilerinin güçlendirilmesi, koruyucu ve destekleyici ortamların oluşturulması bakımından özel dikkat gerektirmektedir.

---

12 25 Mayıs 2012 tarihindeki 65. Dünya Sağlık Asamblesi'nde benimsenen karar WHA65.4.

40. Olağanüstü durumlardan etkilenen çocukların karşılaştıkları özel güçlüklerin dikkate alınması gerekmektedir. Buna, doğal ya da insan eseri felaketler nedeniyle kitleler halinde yerinden yurdundan olanların durumları da dâhildir. Böyle hallerde duraksamaksızın çocukların sağlık hizmetlerine erişebilmeleri, aileleriyle (yeniden) birleştirilmeleri, yiyecek, temiz su ve fiziksel korumanın yanı sıra oluşacak korku ve travmayı engelleyebilecek, ailelerle (yeniden) birleşecek ve diğer psikososyal bakımın sağlanması için mümkün olan her tür önlem alınmalıdır.

Madde 24, paragraf 2 (c). “Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, elde bulunan tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi”

a. Elde Hazır Bulunan Teknolojinin Uygulanması

41. Bugün elimizde ilaçlar, ekipman ve müdahaleler dâhil olmak üzere çocuk sağlığı açısından yeni ve etkisi kanıtlanmış teknolojiler elde bulunmaktadır Devletlerin bu teknolojilere hizmetlerinde ve politikalarında yer vermeleri gerekmektedir. Bazı riskleri önemli ölçüde azaltabilecek gezici düzenlemeler, ekipler ve topluluk temelli çabalar her kesime ulaştırılmalıdır. Bunlar arasında aşağıdakiler de yer almaktadır: çocukluk döneminde görülen yaygın çocukluk hastalıklarına karşı aşılama; özellikle erken çocukluk döneminde büyüme ve gelişmenin izlenmesi; kızları papilloma virüsüne karşı aşılama; hamile kadınlara tetanos aşısı; ishal vakalarında ağızdan sıvı tedavisine ve çinko takviyesine erişim sağlanması; temel antibiyotiklerin ve antiviral ilaçların temini; A ve D vitaminleri, iyotlu tuz ve demir takviyeleri gibi mikronütriyen desteği ve kondom. Sağlıkçılar, gerektiğinde bu basit teknolojilere nasıl ulaşabilecekleri konusunda ana babalara tavsiyelerde bulunmalı, yol göstermelidir.

42. İş çevrelerini içeren özel sektör ile sağlık üzerinde etkileri olan kar amacı gütmeyen kuruluşlar, çocuk sağlığında önemli ilerlemelere

katkıda bulunabilecek teknolojinin, ilaçların, donanımın, müdahalelerin ve süreçlerin geliştirilmesinde ve daha rafine bir duruma getirilmesinde giderek daha önemli roller üstlenmektedir. Devletler, bunların ihtiyacı olan tüm çocuklara ulaşmasını sağlamalıdır. Devletler ayrıca sağlık teknolojisine erişebilirliği arttıracak ve bu teknolojileri ucuzlatacak kamu-özel ortaklıklarını ve sürdürülebilirlik girişimlerini de özendirirler.

b. Yeterli Miktarda Besleyici Gıda Sağlanması

43. Devletlerin beslenme açısından yeterli, kültürel açıdan uygun ve güvenilir gıdalara¹³ erişimi sağlaması ve malnütrisyona karşı mücadele amaçlı önlemlerin özel koşullara göre uyarlanması gerekmektedir. Hamile kadınlar için gerçekleştirilecek beslenme alanındaki etkili ve doğrudan müdahaleler arasında anemi, folik asit ve iyot yetersizliği sorunlarının ele alınması ve kalsiyum takviyeleri yer almaktadır. Doğurganlık çağındaki tüm kadınların kendi sağlıkları, sağlıklı bir fetüs ve bebeğin sağlıklı gelişimi açısından, preeklampsi, eklampsi önleme ve tedavi yolları hazır olmalıdır.

44. Yeni doğan bebeklerin ilk 6 ay boyunca yalnızca anne sütüyle beslenmeleri gerçeği savunulmalı, öğretilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır ayrıca mümkünse emzirmenin olduğu durumlarda uygun yan besinlerle birlikte tercihen çocuk iki yaşına gelinceye kadar sürdürülmesi teşvik edilmelidir. Devletlerin bu alandaki yükümlülükleri, Dünya Sağlık Kongresi tarafından oybirliğiyle benimsenen “koru, yaygınlaştır ve destekle” çerçevesinde tanımlanmıştır.¹⁴ Devletlerin, çocukların sağlık hakları konusunda üzerinde uluslararası ölçekte anlaşmaya varılmış standartları iç hukuklarına dâhil etmeleri ve fiilen uygulamaları gerekmektedir.

---

13 Bakınız, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi madde 11 ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin hazırladığı yeterli gıda hakkı ile ilgili genel yorum (No. 12), Ekonomik ve Sosyal Konsey Resmi Tutanakları, 2011, Ek No. 2 (E/2000/22), ek V.

14 Bakınız, WHO ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Bebek ve Küçük Çocuk Beslenmesinde Küresel Strateji (Genevre, 2003).

Bunların arasında, Bebek Mamalarının Pazarlanmasına ilişkin Uluslararası Kurallarla birlikte daha sonraki ilgili Dünya Sağlık Kongresi kararları ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Tütüne Karşı Mücadele Çerçeve Sözleşmesi de yer almaktadır. Hamilelik ve emziren anne söz konusu olduğunda annelere topluluk ve işyeri desteği, gerçekçi ve maliyetine katlanılabilir çocuk bakım hizmetleri için özel önlemler alınmalı, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1952 tarihli Anneliğin Korunması Sözleşmesi'nde değişiklikler yapan 183 sayılı Sözleşmesi'ne (2000) uygun hareket edilmelidir.

45. Erken çocukluk döneminde yeterli beslenme ve büyümenin izlenmesi özellikle önemlidir. Gerekirse ileri derecede akut malnütrisyon (beslenme yetersizliği/bozukluğu) entegre yönetimi tesis ve topluluk temelli müdahalelerle yaygınlaştırılmalıdır. Tedaviye yönelik besleme müdahaleleri dâhil olmak üzere, orta derecede akut malnütrisyon da tedavi edilmelidir.

46. Okullarda beslenme, öğrencilerin tümünün her gün tam yemek yiyebilmeleri açısından iyi bir uygulamadır ve bu uygulamanın çocuğun dikkatini derslere vermesi ve okul devamlılığını sağlaması açısından da yararı olabilmektedir. Komite, bu tür uygulamaların beslenme ve sağlık eğitimiyle kaynaştırılmasını tavsiye etmektedir. Okullarda sebze-meyve yetiştirilen bahçelerin oluşturulması, öğretmenlerin çocukların iyi beslenmelerini sağlayacak ve onlara sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazandıracak şekilde eğitilmeleri de bu kapsamda yer almaktadır.

47. Devletler ayrıca çocuklarda obezite sorununu da ele almalıdırlar. Obezlik, yüksek tansiyon, kalp hastalıklarının ilk belirtileri, ensülin direnci, psikolojik etkiler, yetişkinlikte de obez olunması ve erken ölüm gibi sorunlarla ilişkilidir. Çocukların, yağ, şeker veya tuz içeriği yüksek "fast food" türü yiyeceklerle kafein ya da zarar verme potansiyeli yüksek diğer maddeleri içeren içecekleri tüketmeleri sınırlanmalıdır. Bu tür maddelerin pazarlanmasına – özellikle bu pazarlama çocuklara yönelikse- bir düzen getirilmeli, okullarda ve başka yerlerde bulunmaları denetlenmelidir.

c. Temiz İçme Suyu Sağlanması

48. Güvenilir ve temiz içme suyu ile birlikte sanitasyon, yaşamdan ve diğer insan haklarından eksiksiz yararlanma açısından temel önemdedir.¹⁵ Su ve sanitasyon işlerinden sorumlu hükümet birimleri ve yerel yetkililer, çocukların sağlık haklarının yaşama geçirilmesindeki yükümlülüklerinin bilincinde olmalı, altyapı genişletme ve su sağlama hizmetlerini planlarken ve sağlarken alınmayacak asgari hizmetler konusunda karar alırken malnütrisyon, ishal, suyla ilişkili diğer hastalıklar ve hanehalkı büyüklüğü gibi çocuklar üzerinde etkili hususları dikkate almalıdırlar. Devletlerin bu yükümlülükleri, su ve sanitasyon işlerinin özelleştirildiği durumlarda da geçerliliğini sürdürür.

d. Çevre Kirliliği

49. Devletler, yerel ölçekteki çevre kirliliğinin her durumda ve ortamda çocukların sağlığı açısından oluşturduğu tehlike ve riskleri ele alacak önlemler geliştirmelidirler. Çocukların sağlıklı biçimde büyüüp gelişmeleri açısından gerekli konut koşulları şu özellikleri taşımalıdır: yemek kullanılan aletlerin tehlikeye sebep vermemesi, pişirme yöntemi; uygun havalandırma ve dumansız ortamlar; yaşam alanından ve yakın çevresinden atıkların ve çöplerin uygun biçimde kaldırılması; küf-pas ve zehirleyici maddelerden arınmışlık ve aile hijyeni. Devletler, çocukların sağlığını, gıda güvenliğini, temiz içme suyu ve sanitasyon imkânlarına erişimini tehlikeye düşürebilecek ekonomik etkinliklerin çevre üzerindeki etkilerini kontrol etmeli ve izlemelidir.

50. Komite, çevrenin çocuk sağlığı açısından kirlenmesi olgusunun ötesindeki önemine dikkat çekmek ister. Çevre ile ilgili müdahaleler, diğerlerinin yanı sıra, iklim değişikliği konusunu da ele almalıdır; çünkü iklim değişikliği çocuk sağlığı açısından en büyük tehditlerden birini oluşturmaktadır ve sağlıktaki eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Dolayısıyla Devletler çocukların sağlığıyla ilgili duyarlılıklarını, iklim değişikliğine uyum sağlama ve etkilerini hafifletme stratejilerinin merkezine yerleştirmelidirler.

---

15 Su ve sanitasyonda insan hakkıyla ilgili Genel Kurul kararı 64/292.

Madde 24, paragraf 2 (d). “Anneye doğum öncesinde ve sonrasında uygun bakımın sağlanması”

51. Komite, önlenabilir anne ölümlerinin ve hastalıklarının kadınların ve kız çocukların insan hakları açısından ağır bir ihlal anlamı taşıdığını, bu durumların kendi sağlıklarının yanı sıra çocukların sağlık hakkı açısından da ciddi tehdit oluşturduğunu belirtmek ister. Gebelik ve doğum, sağlık açısından taşıdıkları riskleri bilinen doğal süreçlerdir; erken tespit edilmeleri durumunda bu risklerin önlenmesi ve daha sonra da tedavisi mümkündür. Riskli durumlar gebelik sırasında, doğumda ve doğumdan sonra ortaya çıkabilmektedir ve bu durumların gerek annenin gerekse çocuğun sağlığı ve iyiliği üzerinde kısa ve uzun dönemli etkileri olabilmektedir.

52. Komite, Devletleri çocukluk döneminin çeşitli evrelerinde çocuğa duyarlı sağlık yaklaşımlarını benimsemeye özendirir. Bu evreler: (a) annenin bebeğiyle birlikte olmasını ve onu emzirmesini sağlayan ve bu uygulamayı yaygınlaştıran bebek dostu hastane girişimi¹⁶; (b) çocukların ve ailelerinin korkularını, kaygılarını ve sıkıntılarını asgari düzeye indirecek kalitede hizmet verebilmeleri için sağlıkçıların eğitilmelerine odaklanan çocuk dostu sağlık politikaları ve (c) sağlıkçılardan ve sağlık kuruluşlarından ergenlere sıcak ve duyarlı davranmasını, gizliliğe özen göstermesini ve ergenlerce kabul edilebilir hizmetler vermesini talep eden ergen dostu sağlık hizmetleridir.

53. Kadınların hamilelik öncesinde, sırasında ve sonrasında aldıkları bakım, çocuklarının sağlıkları ve gelişimleri üzerinde derin etkilere sahiptir. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanında yapılması gerekenleri kapsayacak şekilde hazırlanan bir pakete evrensel erişim sağlama yükümlülüğünün yerine getirilmesi, gebelik öncesini, gebeliği, doğumu ve doğum sonrasında kapsayan bakım sürekliliği kavramını esas almalıdır. Bu evrelerde zamanlaması yerinde ve kaliteli bakım, söz konusu sağlık sorunlarının kuşaktan kuşağa sürüp gitmesini aktarılmasını önleme açısından önemli fırsatlar sunmaktadır ve çocuğun yaşam boyu sağlık durumunu önemli ölçüde etkilemektedir.

---

16 UNICEF/WHO, Bebek Dostu Hastane Girişimi (1991).

54. Bu süreklilik kapsamında olması gereken müdahaleler, bunlarla sınırlı kalmamak üzere aşağıda sıralananları da içermelidir: hamilelik döneminde neonatal tetanos ve sıtma, doğuştan frenginin önlenmesi dâhil olmak üzere temel sağlık koruması, geliştirilmesi ve tedavisi; beslenmeyle ilgili bakım; cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitim, bilgi ve hizmetlerine erişim; sağlık davranışları eğitimi (örneğin sigara ve madde bağımlılığı gibi konularda); doğuma hazırlıklı olma; komplikasyonların erken teşhisi ve yönetimi; güvenli kürtaj hizmetleri ve kürtaj sonrası bakım, doğumda temel bakım; anneden çocuğa HIV geçişinin önlenmesi, ve HIV enfeksiyonlu kadınların ve bebeklerin bakımı ve tedavisi. Doğum sonrası anne ve bebek bakımında annenin bebeğinden gereksiz yere ayrı tutulmasına meydan verilmemelidir.

55. Komite, sosyal koruma alanındaki müdahalelerin, sağlık hizmetlerinin herkesi kapsamaya ya da hizmetlere maddi açıdan erişim imkânları sağlanması, ücretli çocuk izni, diğer sosyal güvenlik hakları ve bebek mamalarının pazarlanmasına ve reklamına sınırlama getirilmesi gibi hususları içermesini tavsiye etmektedir.

56. Devletler, ergen yaşlarda hamile kalmanın tüm dünyada yaygınlaşmış olduğunu buna ilaveten ergenlerin ölüm ve hastalık risklerini de dikkate alarak, aile planlaması ve güvenli kürtaj hizmetleri dâhil olmak üzere ergenlerin özel cinsel sağlık ve üreme sağlığı ihtiyaçlarını karşılayabilecek sağlık sistemlerini ve hizmetlerini sağlamalıdır. Devletler, kızların kendi cinsellik ve üreme sağlıklarıyla ilgili özerk bilgilendirmiş olarak kararlar verebilmelerini sağlamaya çalışmalıdır. Ergen yaşta hamile kaldıkları için; örneğin okuldan atılma gibi ayrımcı uygulamalar yasaklanmalı ve sürekli eğitim fırsatları sağlanmalıdır.

57. Devletler, sağlıklı gebeliklerin ve doğumların planlanmasında ve gerçekleştirilmesinde erkeklerle erkek çocukların büyük önem taşıdığı gerçeğinden hareketle, cinsel sağlık, üreme sağlığı ve çocuk sağlığı hizmetlerine ilişkin politikalarına ve planlarına erkekler ve erkek çocuklar için eğitimi, farkındalığı ve diyalog fırsatlarını da dâhil etmelidirler.

Madde 24, paragraf 2 (e). “Bütün toplum kesimlerinin, özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri edinmelerine ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması”

58. Bu hüküm çerçevesindeki yükümlülükler, bu bilgilerin kullanımında sağlıkla ilgili bilgi ve desteğin sağlanması da içermektedir. Sağlıkla ilgili bilgiler fiziksel açıdan erişilebilir, anlaşılabilir, çocuğun yaşına ve eğitim düzeyine uygun olmalıdır.

59. Yaşam tarzlarına ilişkin sağlıklı kararlar alabilmeleri ve sağlık hizmetlerine erişebilmeleri için çocukların bilgiye ve eğitime ihtiyaçları vardır. Bilgilendirme ve yaşam becerileri alanlarındaki eğitim, aşağıdakiler dâhil olmak üzere geniş bir alanı kapsamalıdır: sağlıklı beslenme, fiziksel etkinlik, spor ve boş zaman değerlendirme; kazalardan ve yaralanmaların önlenmesi; sanitasyon, el yıkama ve diğer kişisel hijyen uygulamaları ve alkol, sigara ve psikolojik canlılık sağlayan maddelerin tehlikeleri. Bilgilendirme ve eğitimde ayrıca gibi konulara da yer verilmelidir. Çocukların sağlık hakları, Hükümetlerin bu alandaki yükümlülükleri, sağlık bilgilerine ve hizmetlerine nasıl ve nerede erişilebileceği gibi bilgiler okul müfredatında yer almalı, okula gitmeyen çocukların da bu tür bilgilere sağlık hizmetlerinde ve diğer ortamlarda ulaşabilmeleri sağlanmalıdır. Sağlıkla ilgili bilgiler veren materyaller çocuklarla birlikte tasarlanmalı ve kamuya açık geniş alanlarda görülmesi sağlanmalıdır.

60. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi, anatomik, fizyolojik ve duygusal yanlar dâhil olmak üzere ergenin kendi hakkında farkındalığının ve bilgiyi de sağlamalı ve kız erkek tüm çocukların erişebileceği şekilde düzenlenmelidir. Cinsel sağlığa ve esenliğe ilişkin bilgiler, örneğin vücutta meydana gelen değişiklikler ve olgunlaşma süreci de bu eğitimin içeriğinde yer almalı; eğitim çocukların üreme sağlığı, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gibi konularda bilgi edinebileceği ve konu ile ilgili sorumlu cinsel davranışları benimseyebileceği biçimde verilmelidir.

61. Çocuk sağlığıyla ilgili bilgiler, farklı yöntemlerle, tek tek ya da gruplar halinde tüm ebeveynleri, geniş aileyi ve çocuklara bakan diğer kişileri kapsamalıdır. Bu bilgiler, kliniklerde, çocuk yetiştirme derslerinde, kamuyu bilgilendirici ilanlar, meslek kuruluşları, toplum örgütlenmeleri ve medya aracılığıyla verilebilir.

Madde 24, paragraf 2 (f). “Koruyucu sağlık hizmetlerinin, ana baba rehberliğinin, aile planlaması eğitiminin ve hizmetlerinin geliştirilmesi”

a. Koruyucu Sağlık Hizmetleri

62. Önleyici ve sağlığı geliştirici çalışmalar, topluluklardaki ve bir bütün olarak ülkedeki çocukların karşılaştıkları belli başlı sağlık sorunlarına odaklanmalıdır. Bu sorunlar arasında hastalıkların yanı sıra kazalar, şiddet, madde bağımlılığı, psikososyal ve zihinsel sağlık sorunları bulunmaktadır. Öte yandan koruyucu sağlık hizmetleri de bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıkları ele almalı, bu alanda biyomedikal, davranışsal ve yapısal müdahalelerin bir bileşimini içermelidir. Bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi çalışmaları, hamile kadınlarda, eşlerinde/partnerlerinde ve küçük çocuklarda sağlıklı ve şiddetten arınmış yaşam tarzlarının yaygınlaştırılması ve desteklenmesiyle yaşamın erken dönemlerinde başlatılmalıdır.

63. Çocuk yaralanmalarının oluşturduğu yükün azaltılması, boğulma, yanma ve diğer kazaların önlenmesine yönelik stratejileri ve önlemleri gerektirir. Söz konusu stratejiler ve önlemler ise şunları kapsar: ilgili yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve uygulanması; ürünlerde ve çevrede uygun değişikliklere gidilmesi; destekleyici ev ziyaretleri ve güvenlik önlemlerinin yaygınlaştırılması; eğitim, beceri geliştirme ve davranış değişikliği; topluluk temelli projeler uygulanması; hastane öncesi ve acil bakım sağlanması ve rehabilitasyon. Yollarda meydana gelen trafik kazalarının azaltılmasında ve kayıpların önlenmesinde işlevli olabilecek yasal düzenlemeler arasında ise emniyet kemerlerinin ve diğer güvenlik aygıtlarının kullanılması, çocuklar için güvenli ulaşım sağlanması ve yol planlaması ve trafik denetimi söz konusu olduğunda çocukların da dikkate alınması yer almaktadır. İlgili sanayi dallarının ve medyanın desteği bu bakımdan temel önemdedir.

64. Şiddetin, başta ergenler olmak üzere çocuklar arasında görülen ölümler ve yaralanmalarda önemli bir payı olduğu kabul edilmelidir. Komite, çocukları şiddetten koruyan; onların evde, okulda ve kamusal alanlarda tutumsal ve davranışsal değişikliklere katılmalarını özendiren ortamlara duyulan ihtiyacı özellikle vurgular. Bu bağlamda, ana babalar ve çocuklara bakan kişiler sağlıklı çocuk yetiştirme konusunda desteklenmeli; medyada sergilenen şiddetin denetim altına alınması dâhil olmak üzere her tür şiddete göz yumulmasını beraberinde getiren tutumlara karşı çikılmalıdır.

65. Devletler çocukları kimyasal çözücüler, alkol, tütün ve kullanımı yasa dışı maddelere karşı korumalı, ilgili kanıtları toplamalı ve bu tür maddelerin çocuklarca kullanımını azaltıcı önlemler almalıdır. Çocukların sağlığı açısından zararlı maddelerin ilanları ve satışı düzene bağlanmalı, çocukların bir araya geldiği yerlerde olsun çocukların erişebilecekleri medya ve yayınlarda olsun bu tür maddelerin tanıtılıp kullanımının özendirilmesine karşı önlemler alınmalıdır.

66. Komite, bunu henüz yapmamış Taraf Devletleri uluslararası uyuşturucu kontrol sözleşmelerini¹⁷ ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi'ni onaylamalarını teşvik eder. Komite, madde kullanımı konusunda hakları temel alan bir yaklaşımın benimsenmesinin önemini vurgular ve bunun uygun olduğu yerlerde madde bağımlılığının sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini asgari düzeye indirecek zarar azaltma stratejilerine başvurulmasını tavsiye eder.

a. Ana Babalar İçin Rehberlik

67. Ana babalar, küçük çocukların hastalıklarında erken teşhis ve temel bakımın en önemli kaynak, ergenlerin ise örneğin madde bağımlılığı ve güvenli olmayan seks ilişkileri gibi alanlardaki riskli davranışlar karşısında en önemli koruyucu faktör durumundadırlar.

---

¹⁷ Uyuşturucularla ilgili Tek Sözleşme, 1961; Psicotropik Maddelerle ilgili Sözleşme, 1971; Uyuşturucu ve Psicotropik Yasa Dışı Madde Ticaretine Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 1988.

Ana babalar ayrıca çocukların sağlıklı büyümelerinde; kaza, yaralanma ve şiddet sonucu meydana gelebilecek zararlardan korunmalarında ve riskli davranışların olumsuz etkilerinin hafifletilmesinde de merkezi rol oynarlar. İçinde büyüdükleri dünyayı anlama ve ona uyum sağlama açısından büyük önem taşıyan çocukların sosyalleşme süreçleri, ana babalarının, geniş ailelerin ve kendilerine bakan diğer kişilerin güçlü etkisi altında şekillenir. Devletler, çocuk yetiştirmenin desteklenmesinde geçerliliği kanıtlanmış müdahalelerde bulunmalıdırlar. Bu müdahalelerin arasında çocuk yetiştirme becerileri eğitimi, destek grupları ve özellikle çocuk sağlığı ve diğer toplumsal konularda sorun yaşayan ailelere yönelik aile danışmanlığı hizmetleri de yer almaktadır.

68. Komite, ölümcül ve ölümcül olmayan yaralanmalar, psikolojik ve duygusal sonuçlar dâhil olmak üzere fiziksel cezanın çocuk sağlığı üzerindeki etkilerini dikkate alarak, Taraf Devletlere yükümlülüklerini hatırlatmaktadır: fiziksel cezaların, zalimce ya da küçük düşürücü cezalandırma biçimlerinin evler dâhil her ortamda ortadan kaldırılması için uygun yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemlerin alınması gerekmektedir.¹⁸

b. Aile Planlaması

69. Aile planlaması hizmetleri kapsamlı cinsel ve üreme sağlığı hizmetleri içinde yer almalı, danışmanlık dâhil cinsellik eğitimini de kapsamalıdır. Bu alandaki hizmetler, Madde 24 paragraf 2(d)'de anlatılan hizmet sürekliliğinin bir parçası olarak görülmeli, tüm çiftlerin ve kişilerin cinsellikle ve üremeyle ilgili kararlarını özgürce ve sorumluluk duygusuyla verebilmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Buna, ne zaman çocuk sahibi olunacağına ve doğumlar arası aralıklara ilişkin kararlar da dâhildir ve bu hususlara ilişkin bilgiler verilmelidir. Cinsellik ve üremeyle ilgili araçlara ve hizmetlere erişimde, gerek evli gerekse evli olmayan ergen yaşlardaki tüm erkek ve

---

¹⁸ Çocuğun fiziksel ceza ve diğer zalimce ya da aşağılayıcı ceza biçimlerinden korunma hakkıyla ilgili genel yorum No. 8 (2006), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 63. Oturum, Ek No. 41 (A/63/41), ek II.

kadınlarda özel bilgilerin gizliliği konusuna dikkat edilmelidir. Devletler, hizmet sunanların vicdani itirazları gibi nedenlerden dolayı ergenlerin cinsel ve üreme sağlığına ilişkin bilgilerden yoksun kalmaları gibi durumların ortaya çıkmamasını sağlamalıdır.

70. Prezervatif, hormonal yöntemler ve acil durum kontraseptifi gibi kısa süreli cinsel açıdan faal ergenler için araç ve gereç kolaylıkla erişebilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, uzun dönemli ve kalıcı doğum kontrol yöntemleri de sağlanmalıdır. Komite Devletlere, kürtajın yasal olup olmadığına bakılmaksızın, güvenli kürtaj ve kürtaj sonrası hizmetlere erişimin sağlanmasını tavsiye etmektedir.

IV. Yükümlülükler ve Sorumluluklar

A. Taraf Devletlerin Saygı Gösterme, Koruma ve Yerine Getirme Yükümlülükleri

71. Devletler, çocukların sağlık hakkı dâhil olmak üzere insan haklarıyla ilgili üç tür yükümlülük üstlenmişlerdir: özgürlüklere ve kazanılmış haklara saygı; özgürlüklerin ve kazanılmış hakların üçüncü tarafların müdahalelerine veya sosyal ya da çevresel tehditlere karşı korunması ve haklarla özgürlüklerin doğrudan sağlama ya da kolaylaştırma yoluyla fiilen yaşama geçirilmesi. Sözleşme'nin

4. Maddesi uyarınca taraf Devletler, çocukların sağlık hakları çerçevesindeki hususları eldeki kaynakların izin verdiği azami ölçülerde ve gerektiğinde uluslararası işbirliğine de giderek yerine getireceklerdir.

72. Kalkınmışlık düzeyleri ne olursa olsun tüm devletler bu yükümlülüklerini öncelikli bir görev olarak herhangi bir ayrımcılık yapmaksızın yerine getirmek üzere ivedilikle harekete geçeceklerdir. Eldeki kaynakların yetersiz olduğunun açıkça ortaya çıktığı durumlarda da Devletler çocukların sağlık haklarının tam olarak yaşama geçirilmesi için mümkün olduğu ölçüde hızlı ve etkili hareket etmelerini sağlayacak önlemleri alacaklardır. Eldeki kaynaklar ne olursa

olsun, Devletlerin çocukların sağlık haklarından yararlanmalarını engelleyebilecek geri adımlar atmamakla yükümlüdürler.

73. Çocukların sağlık hakkı bağlamındaki temel yükümlülükler aşağıdakileri de içermektedir:

- a.** Ülke ve bölge düzeyindeki hukuki ve politika ile ilgili alanların gözden geçirilmesi ve gerektiğinde yasalar ve politikalarda değişiklikler yapılması;
- b.** Önleyici, sağlığı geliştirici, bakım ve tedaviyle ilgili hizmetler dâhil olmak üzere kaliteli temel sağlık hizmetlerinin ve temel ilaçların temininin herkesi kapsamasının sağlanması;
- c.** Çocuk sağlığının temel belirleyicileri karşısında gerekenlerin yapılması ve
- d.** Çocukların sağlık hakkının uygulanması için insan haklarına dayalı politikaların ve bütçelenmiş eylem planlarının geliştirilmesi hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi.

74. Devletler, 24. Madde kapsamındaki tüm yükümlülüklerini zaman içinde yerine getirme kararlılıklarını sergilemeli, siyasal ya da ekonomik kriz veya olağanüstü durumlarda bile buna öncelik tanımalıdır. Bu ise çocuk sağlığının, ilgili politikaların, programların ve hizmetlerin sürdürülebilir biçimde planlanmasını, tasarlanmasını, finanse edilmesini ve uygulanmasını gerektirir.

B. Devlet Dışı Aktörlerin Sorumlulukları

75. Devlet, ilgili hizmetleri kendi dışındaki aktörlere devretmiş olsa bile çocukların sağlık hakkının yaşama geçirilmesinden sorumludur. Devlete ek olarak, çocuk sağlığıyla ve bunun temel belirleyicileriyle ilgili bilgi ve hizmet sunan çeşitli aktörlerin de bu bakımdan özel sorumlulukları ve etkileri vardır.

76. Devletlerin yükümlülükleri arasında, Devlet dışı aktörlerin sorumlulukları konusunda farkındalık yaratılması ve tüm devlet dışı aktörlerin gerektiğinde uygun ve yerinde usullere de başvurarak

çocuklara karşı sorumluluklarını bilmelerinin ve yerine getirmelerinin sağlanması da yer alır.

77. Komite, sağlığın geliştirilmesi ve ilgili hizmetler alanında faaliyet gösteren devlet dışı tüm aktörlere, Sözleşme hükümlerine uygun davranmaları ve kendi adlarına hizmet sunan ortaklarının da böyle davranmalarını sağlamaları çağrısında bulunur. Çağrının muhatapları arasında ilaç ve sağlık teknolojileri üreticileri ile birlikte kitle iletişim araçları ve sağlık hizmetleri sunanlar da yer almaktadır. Ortaklar ise, uluslararası kuruluşları, bankaları, bölgesel finans kurumlarını, küresel ortaklıkları, özel sektörü (özel vakıflar ve fonlar), donörleri ve özellikle insani yardım gerektiren acil durumlarda ve siyasal istikrarsızlık koşullarında çocuk sağlığı alanında hizmet veren ya da finansal destek sağlayan diğer kurum ve kuruluşları kapsamaktadır.

1. Ana Babaların ve Çocuğa Bakan Diğer Kişilerin Sorumlulukları

78. Ana babaların ve çocuklara bakım sağlayan diğer kişilerin sorumlulukları Sözleşme'nin çeşitli hükümlerinde açıkça belirtilmektedir. Ana babalar, her durumda çocuğun yüksek yararı doğrultusunda hareket ederken ve burada gerekiyorsa Devletin de desteğini alırken sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmelidirler. Ana babalar ve bakım sağlayan diğer kişiler çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini de dikkate alarak, sağlıklı biçimde büyüüp gelişebilmeleri için çocuklara ilgi göstermeli, onları korumalı ve desteklemelidirler. 24. Maddenin 2 (f) paragrafında açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte Komite ana babalara yapılan atıfların aynı zamanda çocuklara bakım sağlayan diğer kişileri de kapsadığı görüşündedir.

2. Devlet Dışı Hizmet Sunucular ve Devlet Dışı Diğer Aktörler

a. Devlet Dışı Hizmet Sunucular

79. Devlet dışı aktörler dâhil tüm sağlık hizmeti sunanlar, programlarının ve hizmetlerinin tasarımında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde ilgili tüm Sözleşme hükümlerini dikkate almalı; bu yorumun VI bölümünün E kesiminde anlatıldığı şekliyle hizmetlerin

bulunabilirliğini, erişilebilirliğini, kabul edilebilirliğini ve kalite ölçütlerini gözetmelidir.

b. Özel Sektör

80. Tüm iş çevreleri ve kuruluşları, Sözleşme’de yer alan tüm hakları kapsamak üzere insan haklarına gerekli saygıyı titizlikle göstermek durumundadır. Devletler, iş çevrelerinden ve kuruluşlarından çocuk haklarına gerekli özeni göstermelerini talep etmelidir. Böylelikle iş çevreleri ve kuruluşları, iş ilişkileri ve küresel faaliyetleri çerçevesinde çocuk sağlığı üzerinde yaratabilecekleri olumsuz etkileri belirleyecek, önleyecek ve etkisini azaltabileceklerdir. Büyük iş çevreleri ve işletmeler çocuk hakları üzerindeki etkilerini değerlendiren çabalara özendirilmeli, yerine göre bu husus kendilerinden talep edilmelidir.

81. Diğer sorumluluklar arasında ve tüm koşullarda olmak üzere özel şirketler şu hususlara dikkat etmelidirler: çocukları tehlikeli işlerde çalıştırmama ve çocukların işe alınmalarında asgari yaş sınırını gözetme; Bebek Mamalarının Pazarlanmasıyla ilgili Uluslararası Kurallara ve bununla ilgili daha sonraki Dünya Sağlık Asamblesi kararlarına uygun davranma; kalorisi açısından yoğun ancak mikronütriyen açısından yeterli olmayan yiyeceklerle çocuklara zarar verebilecek, yüksek düzeyde kafein veya diğer maddeler içeren içeceklerin reklamlarını sınırlama ve çocuklara tütün, alkol ve diğer toksik maddelerin reklamlarından, pazarlanmasından ve satışından kaçınma ve bu maddelerin reklamlarında çocuk imajı kullanmama.

82. Komite ilaç sektörünün çocuk sağlığı üzerindeki derin etkilerini saptamakta ve ilaç şirketlerini çocukların gerekli ilaçlara erişimini sağlayacak önlemleri almaya davet eder. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken husus, ilaçlara Erişimde İlaç Şirketleri için İnsan Hakları Kılavuzlarına uygun davranılmasıdır.¹⁹ Bu arada Devletler, ilaç şirketlerinin ilaç ve tıbbi müstahzarların kullanımını izlemelerini ve böylesi ilaç ve müstahzarların çocuklara reçete edilmesinin

---

19 Ayrıca bakınız, herkesin mümkün olan en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına ulaşma hakkıyla ilgili 15/22 sayılı İnsan Hakları Konseyi kararı.

kullanımının önlenmesi sağlamalıdır. Fikri mülkiyet hakları, gerekli ilaçları ya da maddeleri yoksullar için aşırı pahalı kılacak biçimlerde uygulanmamalıdır.

83. Özel sağlık sigortası yapan şirketler, yasaklanmış kimi temeller üzerinden hamile kadınlara, çocuklara ya da annelere karşı ayrımcılık yapılmamasını sağlamalı, dayanışmacılık ilkesi temelinde Devletin sağlık sigortası sistemleriyle ortaklıklar oluşturarak eşitliği gözetmeli ve ödeme gücünün hizmetlere erişimde bir engel oluşturmasını güvence altına almalıdırlar.

c. Kitle İletişimi ve Sosyal Medya

84. Sözleşme'nin 17. Maddesi, kitle iletişim araçlarına sahip kuruluşların sorumluluklarını belirlemektedir. Sağlık açısından bakıldığında bu sorumluluklar daha da genişletilerek aşağıdakileri de kapsayacak duruma getirilebilir: çocuklar arasında sağlığı ve sağlıklı yaşam tarzlarını yaygınlaştırma; sağlığın geliştirilmesine yönelik reklam ve ilanlara ücretsiz yer ayrılması; çocukların ve ergenlerin özel yaşamlarının gizliliğini gözetme; bilgiye erişimi arttırma; çocuk ve genel sağlık açısından zararlı iletişim programlarından ve materyallerinden kaçınma ve sağlık alanındaki sorunların insanlar için damgalanma nedeni olmasına izin vermeme.

d. Araştırmacılar

85. Komite, çocuklarla ilgili araştırmalar yapan, akademisyenler, özel şirketler ve diğerleri dâhil çeşitli kişi ve kuruluşların gerek Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin gerekse İnsanlar Üzerinde Biyomedikal Araştırmalarda Uyulacak Etik İlkeler Sözleşmesi'nin ilke ve hükümlerine saygılı olma sorumluluklarının altını çizer.²⁰ Komite, çocuğun yüksek yararının her zaman genel toplumun ya da bilimde ilerlemenin çıkarlarına üstün gelmesi gerektiğini araştırmacılara hatırlatır.

---

20 Tıp Bilimleri Uluslararası Kuruluşları Konseyi /WHO, Cenevre, 1993.

V. Uluslararası İşbirliği

---

86. Sözleşme'ye Taraf Devletlerin yükümlölükleri yalnızca kendi egemenlik alanlarında çocukların sağlık hakkını yaşama geçirmekle sınırlı kalmayıp uluslararası işbirliği yoluyla bu hakkın küresel biçimde yaşama geçirilmesine katkısı da kapsar. Madde 24, paragraf 4, Devletlerden ve devletlerarası kuruluşlardan, nüfusun en yoksul kesimlerindeki ve gelişmekte olan ölkelerdeki çocukların sağlık önceliklerine özel dikkat göstermelerini talep eder.

87. Sözleşme, donör ve yardımlardan yararlanan Devletlerin çocuk sağlığıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tüm etkinliklerinde ve programlarında yol gösterici olmalıdır. Bu çerçevede ortak Devletler, yardımlardan yararlanan ölkelerde çocukları, hamile kadınları ve anneleri etkileyen belli başlı sağlık sorunlarını belirlemeli ve bunları 24. Maddede belirtilen öncelikler ve ilkeler doğrultusunda ele almalıdırlar. Uluslararası işbirliği, devletin öncülüğündeki sağlık sistemlerini ve ulusal sağlık planlarını desteklemelidir.

88. Devletler, acil durumlarda afet ve insani yardım sağlanması alanında Birleşmiş Milletler mekanizmaları aracılığıyla olanlar dâhil işbirliği yapmada tek tek ve toplu sorumluluklara sahiptirler. Böyle durumlarda Devletler, çocukların sağlık haklarını gözetken çabalara öncelik tanımalıdırlar. Bu kapsamda yapılabilecekler arasında şunlar da yer almaktadır: uluslararası planda uygun tıbbi yardımların sağlanması; temiz içme suyu, gıda maddeleri ve tıbbi malzeme gibi kaynakların dağıtımı ve yönetimi ve en güç durumdaki ya da marjinal konumdaki çocuklara finansal yardımlar.

89. Finansal kaynaklar, kaynakları sınırlı Devletlerde çocukların sağlık hakkı açısından önemli sonuçlara yol açtığından, Komite Devletlere, gayri safi ulusal gelirlerinin yüzde 0,7'sini uluslararası kalkınma yardımı olarak ayırmaları şeklindeki Birleşmiş Milletler hedefini hatırlatır. En yüksek etkinin sağlanması açısından Devletlerin ve devletlerarası kuruluşların Yardımın Etkililiğiyle ilgili Paris İlkelerini ve Accra Eylem Gündemi ilkelerini uygulamaları yerinde olacaktır.

VI. Uygulama ve Hesap Verebilirlik Çerçevesi

90. Hesap verebilirlik, çocukların sağlık hakkının fiilen gerçekleşmesinin merkezinde yer alır. Komite, Taraf Devlete, 18 yaşına gelinceye kadar çocuk sağlığının ve çocuklara verilen sağlık hizmetlerinin mümkün olan en yüksek standartta olması açısından ilgili hükümet birimlerinin ve hizmet sunucularının hesap verebilir konumda olmalarını sağlama yükümlülüğünü hatırlatır.

91. Devletler, görev sahibi tüm kesimlerin çocukların sağlık hakkıyla ilgili yükümlülük ve sorumluluklarını yerine getirmelerini kolaylaştırıcı bir ortam ve tüm aktörlerin işlerini yapıp aynı zamanda izlenebilecekleri bir düzenleyici çerçeve sağlamalıdır. Bu amaçla yapılabilecekler arasında, çocukların sağlığı ile ilgili konularda siyasal ve finansal desteğin harekete geçirilmesi ve çocukların sağlık haklarına sahip çıkabilmelerini sağlama açısından görev üstlenenlerin yükümlülüklerini yerine getirebilecek kapasiteye kavuşturulmaları da yer almaktadır.

92. Hükümetin, parlamentonun, toplulukların, sivil toplumun ve çocukların da aktif katılımıyla, ulusal hesap verebilirlik mekanizmaları etkili ve saydam kılınmalı, bu mekanizmalar tüm aktörleri eylemleri için sorumlu tutabilmeyi hedeflemelidir. Söz konusu mekanizmalar, diğerlerinin yanı sıra, yasalar, politikalar ve bütçeler dâhil olmak üzere çocuk sağlığı üzerinde etkili olan yapısal etmenlere de dikkat etmelidir. Finansal kaynakların ve bu kaynakların kullanımının çocuk sağlığı üzerindeki etkilerinin katılımcı biçimde takip edilmesi, Devlette hesap verebilirlik mekanizmaları açısından temel önemdedir.

A. Çocukların Sağlık Hakkına İlişkin Bilgilerin Yaygınlaştırılması (Madde 42)

93. Komite Devletleri, çocukları, onlara bakan kişileri, politikaları belirleyenleri, siyasetçileri ve çocuklarla birlikte çalışan profesyonelleri çocukların sağlık hakları ve bunun gerçekleşmesi için neler yapabilecekleri konusunda eğitmek üzere kapsamlı bir strateji geliştirip bunu uygulamaya özendirir.

B. Yasal Önlemler

94. Sözleşme, taraf Devletlerden, çocukların sağlık hakkının yaşama geçirilmesi için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri herhangi bir ayrımcılık gözetmeksizin almalarını talep eder. Ulusal yasalar, Devletlere yasal bir yükümlülük getirmeli ve Devletler bu yükümlülükleri gereğince çocukların sağlık hakkının yaşama geçmesi için gereken hizmetleri, programları, insan kaynaklarını ve altyapıyı sağlamalı; temel, çocuğa duyarlı, kaliteli sağlık ve diğer hizmetleri ödeyebilme güçlerine bakılmaksızın hamile kadınlar ve çocuklar için hak haline getirmelidir. Yasalar, potansiyel herhangi bir ayrımcı etki yaratma ya da çocukların sağlık hakkını engelleyici özellikler açısından gözden geçirilmeli ve gerekiyorsa yürürlükten kaldırılmalıdır. Bu tür yasa reformları sırasında gerektiğinde uluslararası kuruluşlar ve donörler de kalkınma yardımları ve teknik yardım sağlamalıdır.

95. Yasal düzenlemeler, çocukların sağlık hakkının yaşama geçirilmesi açısından kimi ek işlevleri de yerine getirmelidir. Bunlar; hakkın kapsamının tanımlanması ve çocukların hak sahipleri olarak tanınması; tüm görevlilerin rollerinin ve sorumluluklarının netleştirilmesi; çocukların, hamile kadınların ve annelerin hangi hakları talep edebileceklerinin belirlenmesi ve kaliteli olup herhangi bir yan tesire yol açmamalarının sağlanması için hizmetlerin ve ilaç-tıp uygulamalarının düzene bağlanması. Devletler, çocukların sağlık hakkı alanında çalışmalar yapan insan hakları savunucularının bu çalışmalarını koruyacak ve geliştirecek yeterli yasal ve diğer güvenceleri sağlamalıdır.

C. Yönetişim ve Eşgüdüm

96. Devletlerin çocuk sağlığı ile ilgili uluslararası ve bölgesel insan hakları anlaşmalarını onaylayıp uygulamaları ve çocuk sağlığına ilişkin tüm hususları buna göre rapor etmeleri yerinde olacaktır.

97. Çocuk sağlığına ilişkin politika ve uygulamaların sürdürülebilirliği, ulusal bir öncelik tanınarak desteklenen ve pekiştirilen uzun vadeli bir ulusal planı gerektirir. Hükümet bakanlıkları ile hükümetin farklı

kademeleri arasındaki eşgüdümü ve çocukların kendileri dâhil olmak üzere sivil toplumla etkileşimi sağlama açısından Komite Devletlere, çocuk sağlığı alanında Sözleşme'nin ilkeleri temel alan kapsamlı ve tutarlı bir ulusal eşgüdüm çerçevesi oluşturmalarını ve bunu kullanmalarını tavsiye eder. Komite ayrıca, çocukların sağlığını ilgilendiren politikalar ve hizmetlerle farklı kademelerde ilgilenen hükümet birimlerinin, yasama dallarının ve bakanlıkların sayıca fazlalığını dikkate alarak, bunlardan her birinin rollerinin ve sorumluluklarının hukuka yönelik yönetmeliklerle netleştirilmesini tavsiye eder.

98. Herhangi bir biçimde şiddet ya da ayrımcılık riski altında olanlarla birlikte marjinal ve dezavantajlı çocuk gruplarının belirlenmesine ve bu kesimlere öncelik tanınmasına özel önem verilmelidir. İlgili tüm etkinlikler tam olarak maliyete dökülmeli, finanse edilmeli ve ulusal bütçe içinde görünür kılınmalıdır.

99. Çocuk sağlığı ile bunun temeldeki belirleyeni arasındaki bağlantıları ortaya koyan bir "tüm politikalarda çocuk sağlığı" stratejisi izlenmelidir. Çocuk sağlığı üzerinde etkili olacak hizmetlerin sunumunda saydamlığı, eşgüdümü, ortaklığı ve hesap verebilirliği engelleyen her tür tıkanıklığın aşılması gerekmektedir.

100. Yerel konumların ve sektörlerin özel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi açısından ademi merkezileştirme gerekli olmakla birlikte, bu durum, merkezi ya da ulusal Hükümetin kendi egemenlik alanı içindeki tüm çocuklara yönelik yükümlülüklerini yerine getirme sorumluluğunu azaltmaz. Çeşitli hizmet kademelerine ve coğrafi alanlara yapılacak tahsislere ilişkin kararlar, temel sağlık hizmetlerine yaklaşımdaki ana öğeleri yansıtır nitelikte olmalıdır.

101. Devletler, çocukların sağlık hakkını yaşama geçirmede çocuklar dâhil toplumun tüm kesimlerini sürece katmalıdır. Komite, bu bağlamda yapılacak işler olarak şunları tavsiye etmektedir: tabanda örgütlü gruplar dâhil olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının sürekli büyüüp gelişmelerine ve sürdürülebilirliklerine elverişli koşulların yaratılması; çocuk sağlığı politika ve hizmetlerinin tasarlanmasına,

uygulanmasına ve değerlendirilmesine bu kesimlerin katılımının aktif biçimde kolaylaştırılması ve finansal destek gerektiğinde bu ihtiyacın gerektiği gibi karşılanması.

1. Ulusal Hesap Verebilirlikte Parlamentoların Rolü

102. Parlamentolar, çocukların sağlığı ile ilgili konuları yasal düzenlemeleri, saydamlığı ve kapsayıcılığı gözeterek, bu arada konuların kamuoyunda tartışılmasını sürekli kılarak ve bir hesap verebilirlik kültürü geliştirerek gerçekleştirme sorumluluğu altındadır. Parlamentolar, bağımsız değerlendirme mekanizmaları aracılığıyla, performansın bildirilip tartışıldığı ve kamu katılımının arttırdığı bir platform yaratmalıdır. Parlamentolar ayrıca, bağımsız değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan tavsiyelerin yaşama geçirilmesi konusunda yürütmeyi sorumlu tutmalı; bu sonuçların daha sonraki ulusal planlamalarda, yasal düzenlemelerde, bütçelerde ve yeni geliştirilecek hesap verebilirlik önlemlerinde dikkate alınmasını sağlamalıdır.

2. Ulusal Hesap Verebilirlik Konusunda Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü

103. Ulusal insan hakları kurumlarının, hesap verebilirliğin değerlendirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında, sağlık haklarının yaşama geçirilmesine ilişkin ihlallerde çocuklara gerekli yardımların sağlanmasında ve bu hakkın gerçekleşmesi için gerekli sistemsel değişikliklerin yapılmasında önemli rolleri vardır. Komite, bu konuda 2 sayılı genel yorumuna atıfla Devletlere bir hatırlatmada bulunur: çocuklarla ilgili kurum başkanlarının ya da kamu denetçilerinin görevleri arasında, sağlık hakkının yaşama geçirilmesi de yer almalıdır ve bu tür görevleri üstlenenlere gerekli kaynaklar tahsis edilmeli ve kendileri Hükümetlerden bağımsız davranabilmelidir.²¹

---

21 Bakınız, çocuğun haklarının geliştirilmesinde ve korunmasında bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının rolüyle ilgili genel yorum No. 2 (2002), Genel Kurul Resmi Tutanakları, 59. Oturum, Ek No. 41 (A/59/41), ek VIII.

D. Çocukların Sağlığına Yatırım

104. Devletler, bütçe tahsisi ve bütçe harcamalarına ilişkin kararlarında, temel çocuk sağlığı hizmetlerinin bulunabilirliğini, erişilebilirliğini, kabul edilebilirliğini ve kalitesini herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm çocuklar için sağlamaya çalışmalıdırlar.

105. Devletler, makroekonomik politika kararlarının çocukların sağlığı üzerindeki olası etkilerini sürekli olarak değerlendirmeye tabi tutmalıdırlar. Bu bağlamda, özellikle güç durumdaki çocuklar göz önüne alınmalı, çocuk haklarına zarar verici kararlar önlenmeli ve kararlar alınırken “çocuğun yüksek yararı” her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Devletler, ayrıca, çocukların sağlık hakkının uluslararası işbirliği çerçevesinde de yeterince gözetilmesini sağlamak üzere, uluslararası finans kuruluşları ve diğer donörlerle yaptıkları görüşmelerin her ayrıntısında Madde 24 kapsamındaki yükümlülüklerini göz önünde bulundurmalıdırlar.

106. Komite'nin taraf Devletlere tavsiyeleri şunlardır:

- a. Kamu harcamalarının belirli bir bölümünün çocuk sağlığına ayrılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve bu harcamaların sistematik ve bağımsız biçimde değerlendirilmesine olanak tanıyacak bir mekanizmanın oluşturulması;
- b. Dünya Sağlık Örgütü tarafından tavsiye edilen kişi başına asgari sağlık harcaması ölçüsünün tutturulması ve bütçe tahsislerinde çocuk sağlığına öncelik tanınması;
- c. Kendilerine tahsis edilen ve harcanan kaynakların ayrıntılı bir derlemesiyle çocuklara yapılan yatırımların Devlet bütçesinde görünür kılınması ve
- d. Haklara dayalı bütçe izlemesi ve analizinin yaşama geçirilmesi; bu arada özellikle sağlık sektöründe olmak üzere yatırımların çocuğun yüksek yararı açısından sağladıklarının çocuk etkisi analizleriyle değerlendirilmesi.

107. Komite, kaynakların kullanımında değerlendirme araçlarının taşıdığı önemin altını çizerek ve çocukların sağlık haklarının

yaşama geçirilmesinde kaydedilen ilerlemenin izlenmesinde ve değerlendirilmesinde taraf Devletlere yardımcı olma açısından ölçülebilir göstergeler geliştirilmesi ihtiyacını kabul eder.

E. Faaliyet Döngüsü

108. Taraf Devletlerin 24. Madde kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeleri, önce planlama, uygulama, izleme ve değerlendirmeden oluşan çevrimsel süreçle ilgilenilmesini, sonra da yeni planların, uygulamaların, döngü izleme ve değerlendirmelerin bu sonuçlar ışığında gerçekleştirilmesini gerektirir. Devletler, bu çevrimde çocukların anlamlı biçimde katılımı sağlamalı, gene aynı çevrimde gerekli uyarlamaların yapılabilmesi için geri bildirim mekanizmalarını devreye sokmalıdırlar.

109. Çocukların sağlık hakkının yaşama geçirilmesini hedefleyen politikaların, programların ve hizmetlerin geliştirilmesinin, uygulanmasının ve izlenmesinin merkezinde yatan konu, uygun ve güvenilir verilerin elde bulunmasıdır. Bu gereklilik, aşağıdakileri de içine almalıdır: özellikle güç durumdaki gruplara dikkat etmek üzere çocuğun yaşamının çeşitli evrelerine ilişkin olarak ayrıştırılmış veriler; hastalık ve ölümlerin yeni ve daha önce ihmal edilmiş nedenlerine ilişkin olanlar dâhil öncelikli sağlık sorunlarına ilişkin veriler ve çocuk sağlığının temel belirleyenlerine ilişkin veriler. Stratejik bilgi, rutin sağlık bilgi sistemleri, özel anketler ve araştırmalar aracılığıyla toplanan verileri gerektirir ve burada hem nicel hem de nitel veriler yer almalıdır. Bu veriler, ülke ölçeğindeki ve bölgesel politikalarla programlara girdi sağlayacak şekilde toplanmalı, analiz edilmeli, dağıtılmalı ve kullanılmalıdır.

1. Planlama

110. Komite, bir hususu kaydeder: 24. Madde kapsamındaki uygulama, izleme ve değerlendirme etkinliklerine bilgi girdisi sağlama açısından Devletler, hizmet sunumundaki güncel sorunlara, konulara ve altyapıya ilişkin durum analizleri gerçekleştirilmesinin gerekli olduğuna dikkat

çeker.. Bu analizlerde, kurumsal kapasite ile birlikte insani, finansal ve teknik kaynakların ne ölçüde elde bulunduğu değerlendirilmelidir. Bu analizler sonunda, tüm paydaşları, Devlet ve Devlet dışı aktörleri sürece dahil eden bir strateji geliştirilmelidir.

111. Durum analizi, ulusal ve bölgesel önceliklerle birlikte bunların gerçekleşmesine yönelik stratejiler hakkında net bir fikir verecektir. Eşikler ve hedefler, bütçelenmiş eylem planları ve operasyonel stratejiler, çocuk sağlığıyla ilgili politikaların, programların, hizmetlerin ve hesap verebilirliğin izlenmesine ve değerlendirilmesine yönelik bir çerçeve ile birlikte geliştirilmelidir. Böylelikle, Sözleşme'ye uyum sağlanması için mevcut yapıların ve sistemlerin nasıl kurulup güçlendirilebileceği de ortaya çıkacaktır.

2. Performans ve Uygulama Ölçütleri

112. Devletler, tüm çocuk sağlığı hizmetlerinin ve programlarının bulunabilir, erişilebilir, kabul edilebilir olduğunun ve kalite ölçütlerine uygunluğunu sağlamalıdır.

a. Mevcudiyet

113. Devletler, yeterli nicelikte olmak üzere iyi işleyen çocuk sağlığı tesislerinin, malzemelerinin, hizmetlerinin ve programlarının mevcut olmasını sağlamalıdır. Devletler, kendi toprakları içindeki tüm çocuklara, hamile kadınlara ve annelere sağlık hizmetleri sunmak üzere yeterince hastane, klinik, pratisyen, gezici ekip ve tesis, halk sağlığı çalışanı, donanım ve temel ilaçların bulunmasını sağlamak durumundadır. Bunların yeterliliği, yeterince hizmet alamayan ve ulaşılması güç nüfus kesimlerine özel özen gösterilerek ihtiyaca göre ölçülüp değerlendirilmelidir.

a. Erişilebilirlik

114. Erişilebilirlik ögesinin dört boyutu vardır:

a. Ayırmıcılık yasağı: Gerek sağlık ve onunla ilgili hizmetler, gerekse donanım ve malzemeler, hukuken ve pratikte herhangi bir

ayrımcılık olmadan tüm çocuklar, hamile kadınlar ve anneler için erişilebilir olmalıdır;

- b. Fiziksel erişilebilirlik:** Sağlık tesisleri, tüm çocukların, hamile kadınların ve annelerin erişebilecekleri mesafelerde olmalıdır. Fiziksel erişilebilirlik, engelli çocukların ve kadınların ihtiyaçlarına özel olarak dikkat edilmesini gerekli kılabılır. Komite, yeterince hizmet alamayan yörelerdeki tesislere ve hizmetlere öncelik tanınmasını; çocuklar arasında özellikle güç durumda olanlara ulaşma açısından da gezici hizmet yaklaşımlarına, yenilikçi teknolojilere, iyi eğitilmiş ve yeterince desteklenen halk sağlığı çalışanlarına yatırım yapılmasını özendirir;
- c. Ekonomik erişilebilirlik/finansman gücü:** Hizmetler, malzemeler ya da ilaçlar için gerekli harcamayı yapamayacak durumda olma, bu malzeme ve ilaçları edinememek gibi bir duruma neden olmamalıdır. Komite Devletlere, sağlık hizmetleri kullanıcılarından alınan ücretleri kaldırma ve ödeyemeyecek durumda olan kadınları ve çocukları dışarıda bırakmayan sağlık finansman sistemlerine yönelme çağrısında bulunur. Vergi ve sigorta gibi risk havuzu oluşturma mekanizmaları, eşitlikçi ve insanların imkânlarına dayanan katkılar temelinde yaşama geçirilmelidir;
- d. Bilgiye erişilebilirlik:** Sağlığın daha iyiye götürülmesi, sağlık durumu ve tedavi seçenekleri ile ilgili bilgiler, çocuklara ve çocuklara bakan kişilere onların erişebilecekleri ve net biçimde anlayabilecekleri bir dilde ve formatta verilmelidir.

c. Kabul Edilebilirlik

115. Komite, çocukların sağlık hakkı bağlamında kabul edilebilirliği, sağlıkla ilgili tüm tesislerin, malların ve hizmetlerin, tıbbi etiği, ayrıca çocukların ihtiyaçlarını, beklentilerini, kültürlerini, görüşlerini ve dillerini tam olarak gözetecek biçimde ve yerine göre belirli gruplara özel özen göstererek tasarlama ve yaşama geçirme yükümlülüğü olarak tanımlamaktadır.

d. Kalite

116. Sağlık alanındaki tesisler, mallar ve hizmetler bilimsel ve tıbbi açıdan uygun ve kaliteli olmalıdır. Kalitenin güvence altına alınması, diğer hususların yanı sıra şunları da gerektirir: (a) tedavide, müdahalelerde ve kullanılan ilaçlarda eldeki en iyi kanıtları esas alma; (b) tıbbi personelin vasıflı olması, anne ve çocuk sağlığı, Sözleşme'nin ilkeleri ve hükümleri konusunda kendilerine yeterli eğitimin verilmesi; (c) hastanelerde kullanılan donanımın bilimsel açıdan onaylı ve çocuklar için uygun olması; (d) ilaçların bilimsel açıdan onaylı, süresi dolmamış, çocuklara özgü (yerine göre) ve ters etkilerinin kontrollü olması ve (e) sağlık tesislerinin hizmet kalitesi değerlendirmelerinin düzenli olarak yapılması.

3. İzleme ve Değerlendirme

117. Yukarıda değinilen kriterlerinin gerektirdiklerinin ne ölçüde karşılandığının izlenmesi ve değerlendirilmesi açısından iyi yapılandırılmış ve gerektiği gibi ayrıştırılmış bir göstergeler seti hazırlanmalıdır. Veriler, çocukların sağlık haklarının yaşama geçirilmesine yönelik politikaları, programları ve hizmetleri yeniden düzenlemede ve iyileştirmede kullanılmalıdır. Sağlık bilgi sistemleri, verilerin güvenilir, saydam ve tutarlı olmasını sağlarken aynı zamanda kişilerin özel bilgilerini gizli tutmalıdır. Devletler, daha iyiye götürme perspektifiyle, hayati kayıtlar ve hastalık tarama sonuçları dâhil olmak üzere sağlık bilgi sistemlerini düzenli olarak gözden geçirmelidirler.

118. Ulusal hesap verebilirlik mekanizmaları, izleme ve değerlendirme yapmalı, buralardan elde edilen bulgular temelinde işlemelidir. İzleme, çocukların sağlık durumları hakkında veri sağlama, çocuklara yönelik sağlık hizmetlerinin kalitesini düzenli olarak gözden geçirme, bu alanda ne kadar harcama yapıldığını, harcamaların kimin tarafından, nerelere ve kimlere yapıldığını belirleme anlamına gelir. Burada hem rutin izleme hem de belirli aralıklarla derinlikli değerlendirmeler yapılmalıdır. Değerlendirme, verilerin analiz edilmesi ve çocuk sağlığında iyileşme olup olmadığının, Hükümetlerin ve diğer aktörlerin taahhütlerini yerine

getirip getirmediğlerinin belirlenmesi için çocuklara, ailelere, çocuklara bakan diğer kişilere ve sivil topluma danışılmasıdır. Harekete geçme ise, bu süreçlerden elde edilen deneyim ve kanıtların işe yarayan taraflarını teşhis ederek uygulamayı sürdürmek ve genişletmek, yanlış ve aksayan yanları ise telafi edip düzeltmek amacıyla kullanılması anlamına gelir.

VII. Sağlık hakkı ihlallerinde tazminat yolları

---

119. Komite, Devletlere, çocuklar için topluluk temelli, işlevsel ve erişilebilir şikâyet mekanizmaları oluşturmalarını, sağlık hakları ihlal edildiğinde ya da risk altına girdiğinde çocukların bu mekanizmalardan yararlanarak haklarını arayabilmelerini sağlamalarını tavsiye eder. Devletler ayrıca, bir kesim adına topluca dava açılması dâhil olmak üzere hukuksal statü açısından da geniş haklar getirmelidir.

120. Devletler, kendi başına olan çocukların ve onlara bakan kişilerin, ihlal edilen sağlık haklarının tazmini için mahkemelere başvurabilmelerini sağlayıp bunu kolaylaştırmalı, bu yoldaki her tür engeli kaldırmalıdır. Ulusal insan hakları kuruluşları, çocuk ombudsmanları, sağlıkla ilgili meslek kuruluşları ve tüketici dernekleri bu alanda önemli roller oynayabilirler.

VIII. Yaygınlaştırma

---

121. Komite, Devletlerin bu genel yorumu parlamentoda; çocuk sağlığıyla ilgili konularda çalışmalar yapan bakanlıklar, bölümler, belediyeler ve yerel düzeydeki organlar dâhil yönetim kademelerinde yaygınlaştırmalarını tavsiye eder.

Dağıtım
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/GY/2007/10
27 Nisan 2007

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 16 (2013)

Özel Sektörün Çocuk Hakları Üzerindeki Etkileri Konusunda Devletin Yükümlülükleri*

I. Giriş ve Amaçlar

1. Çocuk Hakları Komitesi, özel sektörün çocuk hakları üzerindeki etkilerinin son birkaç on yıl içinde daha da arttığını tespit etmektedir. Bu artan etkinin nedenleri, insan haklarından fiilen yararlanılması üzerinde etkili olan, ekonomilerin ve ticari faaliyetlerin küreselleşmesi, sürmekte olan ademi merkezileşme eğilimleridir. İş yaşamı, toplumların ve ekonomilerin çocuk haklarının yaşama geçirilmesini daha da güçlendirecek yönde ilerlemeleri açısından itici bir güç olabilir; örneğin, teknolojik gelişmelerle, yatırımlarla ve insana yakışır işlerin yaratılmasıyla. Bununla birlikte, çocuk haklarının yaşama geçmesi ekonomik büyümenin otomatik bir sonucu olamayacağı gibi ticari kuruluşlar çocuk haklarını olumsuz biçimde de etkileyebilirler.

2. Devletlerin, ticari faaliyetlerin ve işlemlerin çocuk hakları üzerindeki etkileriyle ilgili yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülükler, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'den, çocuk satışı, çocuk fuhsu ve pornografisiyle ilgili İhtiyari Protokol'den ve çocukların silahlı

* Komite tarafından altmış ikinci oturumunda kabul edilmiştir (14 Ocak - 1 Şubat 2013).

çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokol'den kaynaklanır. Söz konusu yükümlülükler, çeşitli konuları kapsar ve bu kapsama belirli gerçekleri yansıtır. Buna göre çocuklar, hem hak sahibi kişilerdir hem de tüketiciler, yasalara göre çalıştırılan kişiler, geleceğin çalışanları ve iş yaşamı önderleri ve ticari faaliyetlerin yürüdüğü topluluk ve çevrelerin üyeleri olarak tüm bu faaliyetlerin paydaşlarıdır. Bu genel yorum, sözü edilen yükümlülükleri netleştirme ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için Devletlerin almaları gereken önlemleri özetleme amacını taşımaktadır.

3. Bu genel yorumun amaçları açısından, iş (ticaret) kesimi, büyüklüğü, sektörü, yeri, sahipliği ve yapısı ne olursa olsun ulusal ve ulus ötesi tüm ticari kuruluşları kapsamaktadır. Genel yorum bunun yanı sıra, çocuk haklarının yaşama geçmesi açısından kritik önem taşıyan hizmetlerin sunumunda rol alan kar amacı gütmeyen kuruluşların yükümlülüklerini de ele almaktadır.

4. Devletlerin, ticari faaliyetler ve işlemler bağlamında çocukların haklarına saygı, bu hakların korunması ve hayata geçirilmesi/ uygulanması, bunların sonucu ortaya çıkabilecek ihlallerde ise gerekli telafi ve tazminatın sağlanması açısından yeterli hukuksal ve kurumsal çerçevelere sahip olmaları gerekmektedir. Devletler, bu konuda aşağıdaki hususları dikkate almalıdırlar:

- a.** Çocukluk, fiziksel, zihinsel, duygusal ve manevi gelişme açısından kendine özgü bir dönemdir ve bu dönemde çocuk haklarının örneğin, şiddete maruz kalma, çocuk işçiliği, güvenli olmayan ürünlerin kullanımı ya da çevresel tehlikeler sonucunda ihlal edilmesi, çocuklar için yaşam boyu süren, telafisi mümkün olmayan, hatta gelecek kuşaklara da aktarılan olumsuz sonuçlara yol açabilir;
- b.** Çocuklar, siyasal açıdan bakıldığında çoğu durumda sessiz bir kesimi oluşturur ve ilgili bilgilere erişimleri de yoktur. Haklarının gerçekleşmesi açısından, üzerinde pek az etkilerinin olduğu yönetim sistemlerine bağımlı durumdadırlar. Bu nedenle çocukların kendi haklarını etkileyecek yasalara ve politikalara ilişkin

kararlarda söz sahibi olmaları güçtür. Devletler, iş yaşamıyla ilgili yasaları ve politikaları belirlerken bunların çocuklar üzerindeki etkilerini yeterince dikkate almayabilirler; bu arada iş sektörü de çocukların haklarını dikkate almaksızın bu alandaki kararlar üzerinde çoğu kez güçlü bir etkiye sahiptirler;

- c. Hakları ihlal edilen çocukların, mahkemelerde ya da diğer mekanizmalar aracılığıyla, bu duruma karşı tazminat almaları genellikle güç bir iştir. İş çevreleri söz konusu olduğunda bu durum daha da belirgindir. Çocuklar çoğu durumda hukuki kimlikten, tazminat mekanizmalarına ilişkin bilgilerden, finansal kaynaklardan ve yeterli hukuksal temsilden yoksundurlar. Dahası, iş çevrelerinin küresel ölçekteki faaliyetlerinde ortaya çıkan olumsuzluklar karşısında tazminat alınması konusu, çocuklar söz konusu olduğunda bir takım özel güçlüklerle karşılaşır.

5. İş çevrelerinin faaliyetleri ve işlemlerinden etkilenebilecek çocuk haklarının kapsadığı alan geniş olduğundan, bu genel yorum Sözleşme'nin ve protokollerinin ilgili her maddesini incelememektedir. Bunun yerine, Devletlere, Sözleşme'nin bir bütün olarak ve iş sektörü gözetilerek uygulanmasına ilişkin bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu arada, iş faaliyetlerinin çocuk hakları üzerindeki etkilerinin en fazla öne çıktığı özel bağlamlara odaklanmaktadır. Bu genel yorum, aşağıdaki konularda Devletlere yol göstermeyi amaçlamaktadır:

- a. İş kuruluşlarının faaliyetlerinin ve işlemlerinin çocuk haklarını olumsuz biçimde etkilememesini sağlama;
- b. Ticari kuruluşların çocuk haklarına saygı göstermelerini sağlamaları açısından elverişli ve destekleyici bir ortam yaratılması; bu amaçla bu kuruluşların işlemleri, ürünleri ve hizmetleriyle bağlantılı iş ilişkilerinin ve küresel ölçekteki faaliyetlerinin ele alınması;
- c. Özel bir taraf ya da Devlet aracısı olarak hareket eden herhangi bir ticari kuruluşun faaliyetleri nedeniyle hakları ihlal edilen çocukların gerekli tazminatı almalarının sağlanması.

6. Bu genel yorum, Komite'nin taraf Devletlerin raporları üzerindeki incelemelerinden edindiği deneyimleri ve 2002 yılında gerçekleşen hizmet sunucusu olarak özel sektör konulu genel görüşme gününü esas almaktadır.¹ Genel yorumun kaynakları arasında ayrıca, çocuklar dâhil olmak üzere çeşitli paydaşlarla yapılan bölgesel ve uluslararası istişarelerle birlikte 2011 yılından bu yana devam eden kamuoyuna danışma süreçlerinin sonuçları da yer almaktadır.

7. Komite, iş dünyası ve faaliyetleri ile insan hakları arasındaki ilişkiyi konu alan mevcut ve oluşum halindeki uluslararası normların, standartların ve politika rehberliğinin bu genel yorum açısından taşıdığı anlamın bilincindedir. Genel yorum, uluslararası sözleşmelerle tutarlılık taşımaktadır. Bu sözleşmeler arasında, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için Acil Eylem Sözleşmesi (1999) ile 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi (1973) de yer almaktadır. Komite, bu genel yorum açısından, belirtilen şu belgelerin taşıdığı önemin de bilincindedir: İnsan Hakları Konseyi tarafından kabul edilen, İş Dünyası ve İnsan Hakları ile ilgili Birleşmiş Milletler "Koru, Saygı Göster ve Telafi Et" Çerçevesi ve Yönlendirici İlkeleri ve ILO'nun Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile ilgili Üç Taraflı İlkeler Bildirgesi. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) Çokuluslu Şirketler için Kılavuzlar, Küresel Anlaşma ve Birleşmiş Milletlerin Çocuklara Yönelik Şiddet, Çocuk Hakları ve İş Yaşamında İlkeler gibi diğer belgeler de Komite açısından yararlı referanslar olarak kullanılmıştır.

II. Kapsam ve Uygulama

8. Bu genel yorum asıl olarak Devletlerin Sözleşme ve onun İhtiyari Protokolleri kapsamındaki yükümlülüklerini ele almaktadır. Bu kesişim noktasında, ticari sektörün insan hakları bağlamındaki

---

1 Çocuk Hakları Komitesi, otuz birinci oturum raporu, CRC/C/121, ek II.

sorumluluklarıyla ilgili uluslararası bağlayıcılık taşıyan herhangi bir belge bulunmamaktadır. Bununla birlikte Komite, çocukların haklarına saygı kapsamındaki görevlerin ve sorumlulukların pratikte Devletin ve Devletin denetimindeki hizmetlerin ve kurumların ötesine geçerek özel aktörlere ve ticari kuruluşlara da uzandığı görüşündedir. Dolayısıyla, tüm ticari kuruluşlar çocuk haklarıyla ilgili sorumluluklarını yerine getirmeli, Devletler de durumun böyle olmasını sağlamalıdır. Ayrıca, ticari kuruluşlar, Devletlerin Sözleşme ve onun İhtiyari Protokolleri çerçevesinde çocuklara olan sorumluluklarını yerine getirme olanaklarına zarar verici işler yapmamalıdır.

9. Komite, ticari kuruluşların şirket sorumluluğu çerçevesindeki gönüllü girişimlerinin, örneğin sosyal yatırımların, tanıtım-savunu ve kamu politikası çalışmalarının, gönüllülük temelinde davranış kuralları geliştirilmesinin, insani çalışmaların ve diğer kolektif girişimlerin çocuk haklarını daha ileriye götürebileceğini kabul etmektedir. Devletler, çocuk haklarına saygılı ve bu hakları destekleyen bir iş kültürü oluşturulmasında bir araç olarak bu tür gönüllü hareketleri ve girişimleri özendirmelidir. Bununla birlikte vurgulamak gerekir ki bu gönüllü hareketler ve girişimler, iş yaşamının, Sözleşme ile onun protokolleri doğrultusunda çocuk haklarına saygının gerektirdiği sorumlulukların yerine getirilmesi amacıyla belirli bir düzene bağlanmasına yönelik Devlet girişimlerinin yerini alamaz.

10. Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinin iç yapılanmasından, dallarından ya da örgütlenme biçiminden bağımsız olarak Devleti bir bütün olarak ele aldığına akılda tutulması önemlidir. Dahası, yetkilerin, yetki devri ve başkalarına aktarma yoluyla ademi merkezileştirilmesi, Devletin kendi egemenlik alanı içindeki tüm çocuklara karşı yükümlülüklerini yerine getirme bağlamındaki doğrudan sorumluluğunu azaltmaz.

11. Bu genel yorum ilk olarak Devletin ticari faaliyetlerle ilgili yükümlülükleri ile Sözleşme'nin genel ilkeleri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Daha sonra, Devletin, çocuk hakları ve iş sektörü bağlamındaki yükümlülüklerinin genel mahiyetini ve kapsamını tanımlamaktadır. Bunun ardından, ticari faaliyetlerin çocuk hakları üzerindeki etkilerinin en fazla öne

çıkıldığı bağlamlar gözetilerek yükümlülüklerin kapsamı incelenmektedir. Söz konusu özel bağlamlar arasında, ticari kuruluşların aynı zamanda hizmet sunucusu oldukları, kayıt dışı ekonomideki çocukların etkilendikleri, Devletlerin uluslararası kuruluşlarla birlikte iş yaptıkları ve ticari kuruluşların kendi ülkelerinin dışında, çocuk hakları üzerinde yeterli Devlet koruması bulunmadığı yerlerde faaliyette buldukları durumlar yer almaktadır. Genel yorum, uygulamaya ve yaygınlaştırmaya yönelik genel bir çerçeve özetleyerek son bulmaktadır.

III. Sözleşme'nin Ticari Faaliyetlerle İlgili Genel İlkeleri

12. Çocukların hakları evrensel, bölünemez, birbirine bağımlı ve karşılıklı ilişki içindedir. Komite, ticari faaliyetlerin ve işlemlerin çocuk hakları yaklaşımıyla uyumlu olması açısından Devletçe alınacak tüm kararların ve gerçekleştirilecek girişimlerin temeli olarak Sözleşme çerçevesinde dört genel ilke belirlemiştir.²

A. Ayrımcılık Yasağı (Madde 2)

13. Sözleşme'nin 2. Maddesi, Devletlere kendi yetkileri altında bulunan her çocuğun haklarının "kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik veya sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin" güvence altına alınması ve bu haklara saygı gösterilmesi çağrısında bulunur. Devletler, iş yaşamıyla ilgili her tür yasal düzenlemenin, politikaların ve programların kasıtlı ya da kasıtsız olarak içerik ya da uygulama açısından çocuklara yönelik ayrımcılık yapmamasını sağlamak durumundadır. Buna, örneğin, ana babaların ya da çocuklara bakan kişilerin istihdama girişi ya da engelli çocukların belirli mallara ve hizmetlere erişimi gibi başlıklar da dâhildir.

---

² Bakınız, Çocuk Hakları Komitesi, çocukların şiddetin her biçiminden masun olma haklarına ilişkin genel yorum No. 13 (2011), Genel Kurul Resmi Kayıtları, Altmış Yedinci Oturum, Ek No. 41 (A/67/41), ek V, paragraf 59.

14. Devletlerin genel olarak özel alanda ayrımcılığı önlemeleri, böyle durumların ortaya çıkması halinde de tazminat sağlamaları gerekmektedir. Devletler, ticari faaliyetler bağlamında çocuklara yönelik olarak yapılmış olabilecek ayrımcılığı belirlemek üzere uygun biçimde ayrıştırılmış istatistik veriler ve diğer bilgileri toplamalı, ticari sektördeki ayrımcı uygulamaları izleyip araştırarak mekanizmalar oluşturmalıdır. Devletler ayrıca iş çevrelerinin ayrımcılıktan korunma hakkına saygı göstermeleri için destekleyici ortamlar yaratacak adımları da atmalıdır. Bu amaçla, medya, pazarlama ve reklam sektörleri dâhil olmak üzere ticari sektörde bu hakka ilişkin bilgi ve anlayış yaygınlaştırılmalıdır. Ticari kuruluşlar arasında farkındalık yaratma ve duyarlılaştırma çabaları, başta en güç durumda olanlar olmak üzere tüm çocuklara yönelik ayrımcı tutumların sorgulanmasını ve bunların ortadan kaldırılmasını hedef almalıdır.

B. Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 3, Paragraf 1)

15. Sözleşme'nin 3. Maddesinin 1. Paragrafı, Devletlerin çocuklara ilişkin tüm girişimlerinde çocuğun yüksek yararının birinci derecede gözetilmesini öngörür. Devletler, çocuklar üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkisi olan ticari faaliyet ve işlemlere ilişkin her tür yasal, idari ve yargısal işlemlerde bu ilkeyi içselleştirip uygulama yükümlülüğü altındadır. Örneğin, istihdam, vergilendirme, rüşvet, özelleştirme, ulaşım ve diğer genel ekonomik, ticari ya da finansal konular gündeme geldiğinde Devletler, ilgili yasaların ve politikaların geliştirilmesinde çocuğun yüksek yararının merkeze konulmasını sağlamalıdır.

16. Madde 3 paragraf 1 ayrıca bakım koruyucu aile, sağlık, eğitim ve tutukevlerinin idaresi dâhil olmak üzere çocuklara herhangi bir biçimde doğrudan hizmet sağlayan özel ya da kamusal sosyal refah organları olarak işlev gören kuruluşlar için de doğrudan uygulanabilir nitelik taşır.

17. Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve belirlenmesi için gerekli çerçeveyi sunmaktadır. Çocuğun yüksek yararının birinci derecede gözetilmesi yükümlülüğü,

Devletler örneğin kısa vadeli ekonomik mülahazalarla uzun vadeli kalkınma kararları gibi birbiriyle rekabet halindeki önceliklere ağırlık tanırken son derece büyük bir önem kazanır. Devletler, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi hakkına karar alma süreçlerinde nasıl saygılı olduğunu açıklayabilecek durumda olmalıdırlar; buna, bu mülahazanın diğerlerine göre nasıl ağırlık tanınmış olduğu da dâhildir.³

C. Yaşam, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı (Madde 6)

18. Sözleşme'nin 6. Maddesi her çocuğun temel yaşam hakkına sahip olduğunu ve Devletlerin çocuğun yaşamasını ve gelişmesini güvence altına alması gerektiğini belirtir. Komite, çocuğun gelişimine ilişkin anlayışını genel uygulama önlemlerine ilişkin 5 sayılı genel yorumunda (2003) belirtmiştir. Buna göre çocuğun gelişimi “çocuğun fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini kucaklayan bütünsel bir kavramdır”.⁴

19. Ticari işletmelerin faaliyetleri ve işlemleri madde 6'nın gerçekleşmesi üzerinde farklı biçimlerde etkili olabilir. Sözgelimi, bu tür faaliyetler sonucunda çevrenin bozulması ve ortaya çıkan kirlenme çocukların sağlık, gıda güvenliği, temiz içme suyu ve sanitoryona erişim haklarını olumsuz yönde etkileyebilir. Arazilerin yatırımcılara satılması ya da kiralanması, yerel nüfusu geçim ve kültürel miras açısından önem taşıyan doğal kaynaklara erişimden yoksun bırakabilir; yerli halklara mensup çocukların hakları bu bağlamda özellikle tehdit altında olabilir.⁵ Sigara, alkol ve yüksek oranda doymuş yağ, yağ asidi, şeker tuz ve katkı maddeleri içeren yiyecek ve içeceklerin çocuklara

---

3 Yerli halklara mensup çocuklar ve sözleşme çerçevesindeki hakları ile ilgili genel yorum No. 11 (2009), Genel Kurul Resmi Kayıtları, Altmış Beşinci Oturum, Ek No. 41 (A/65/41), ek III, paragraf 35.

4 Bakınız, Çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı (madde 3, paragraf 1) ile ilgili yorum No. 14 (2013), paragraf 6.

5 Bakınız, Genel Kurul Resmi Kayıtları, Elli Dokuzuncu Oturum, Ek No. 41 (A/59/41), ek XI, paragraf 12.

pazarlanması sağlıkları üzerinde uzun dönemli etkiler yaratabilir.⁶ İstihdamda yetişkinlerin günde uzun saatler boyunca çalışmaları gerekiyorsa evlerdeki daha büyük yaşlardaki çocuklar, özellikle de kızlar ana babalarının ev ve çocuk bakım işlerini üstlenirler; bu onların eğitim ve oyun haklarını olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, küçük çocukların tek başlarına ya da büyük kardeşlerinin bakımına bırakılmaları, onlara verilen bakımın kalitesini ve daha küçük yaşlardaki çocukların sağlığını etkileyebilir.

20. 6. Maddenin ticari sektör açısından uygulanmasına ilişkin önlemlerin özel durumlara göre uyarlanması gerekecektir ve bu kapsamda reklamcılık ve pazarlama sektörlerinin etkili biçimde düzene bağlanmasını ve izlenmesini ve faaliyetlerin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesini sağlayacak önlemlere başvurulacaktır. Başta küçük yaşlardakiler olmak üzere çocuk bakımı bağlamında, iş çevrelerinin 6. Maddeye saygılı olması açısından uygun ortamlar yaratacak, örneğin aile dostu işyeri politikaları gibi başka önlemler gerekecektir. Bu tür politikalar, yetişkinlerin günlük çalışma saatlerinin, gelişimlerinin hangi aşamasında olurlarsa olsunlar çocukların yaşama ve gelişimi üzerindeki etkisini hesaba katmalı ve uygun bir ücretle ebeveynlik iznini de kapsamalıdır.⁷

D. Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı (Madde 12)

21. Sözleşme'nin 12. Maddesi, her çocuğun kendisini etkileyecek konularda görüşlerini serbestçe dile getirme hakkını öngörür. Bunun hemen ardından gelen hak ise, söz konusu görüşlere çocuğun yaşına ve olgunluğuna göre gerekli ağırlığın tanınmasıdır. Devletler, çocukları etkileyebilecek, ticari yaşamla ilgili ulusal ya da yerel ölçekte yasaları ve politikaları oluştururken çocukların görüşlerine düzenli olarak

---

⁶ Bakınız, çocuğun mümkün olan en yüksek sağlık standardına erişme hakkı ile ilgili genel yorum No. 15 (2013), paragraf 47.

⁷ Bakınız, çeşitli yerlerde erken çocukluk döneminde çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin genel yorum No. 7 (2005), Genel Kurul Resmi Kayıtları, Atmış birinci Oturum, Ek No. 41 (A/61/41), ek III.

başvurmalıdır – genel yorum no. 12 doğrultusunda. Devletler, özellikle, kendi seslerini duyurmada güçlüklerle karşılaşan çocuklara danışmalıdır. Seslerini duyurmada güçlüklerle karşılaşan çocuklar arasında azınlıklara ve yerli halklara mensup çocuklar, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin 4. Maddesinin 3 ve 7. paragraflarında belirtildiği gibi engelli çocuklar⁸ ve benzer biçimde özellikle güç durumda olanlar yer almaktadır. Eğitim ve iş müfettişlikleri gibi, ticari kuruluşların faaliyetlerini düzene bağlamak ve izlemekle görevli hükümet birimleri, bu faaliyetlerden etkilenen çocukların görüşlerine başvurmalıdır. Devletler bunların yanı sıra, iş ve ticaret yaşamıyla ilgili olup önerilmiş politikaların, yasal düzenlemelerin, yönetmeliklerin, bütçelerin ya da diğer idari hususların karara bağlanmasında çocuk hakları etki değerlendirmeleri söz konusuysa bu tür durumlarda da çocukların görüşlerine başvurmalıdır.

22. “Çocuğu etkileyecek herhangi bir adli ya da idari kovuşturmada çocuğun dinlenilmesi” özel bir haktır (Sözleşme'nin 12. Maddesinin 2. paragrafı). Ticari kuruluşların yol açtıkları ya da ortaya çıkmasında pay sahibi oldukları çocuk hakları ihlallerinde başvuru yargı süreçleri, uzlaştırma ve hakemlik mekanizmaları da bu kapsamda ele alınmalıdır. 12 sayılı genel yorumda da belirtildiği gibi, çocukların bu süreçlere gönüllülük temelinde katılmalarına izin verilmeli; ayrıca çocuklar doğrudan ya da karar verme süreçlerinin çeşitli yönlerine ilişkin yeterli bilgi ve kavrayışa sahip, çocuklarla çalışma deneyimi olan bir temsilci ya da uygun bir kurul aracılığıyla dolaylı biçimde dinlenilmelidir.

23. Ticari kuruluşlar; bir çevrede uygulamak istedikleri herhangi bir projeyi hazırlarken bir projeden etkilenebilecek olan, topluluklara danışma durumunda olabilirler. Böyle durumlarda çocukların da görüşlerinin alınması ve bu görüşlerin onları etkileyecek kararlar alınırken gözetilmesi kritik önem taşıyabilir. Devletler bu tür

---

8 Bakınız, engelli çocukların haklarına ilişkin genel yorum No. 9 (2006), Genel Kurul Resmi Kayıtları, Altmış Üçüncü Oturum, Ek No. 41 (A/63/41), ek III.

durumlarda ticari kuruluşlara özel yol göstericilik yapmalı, bunu yaparken süreçlerin çocuklar açısından erişilebilir, kapsayıcı ve anlamlı olması, çocukların gelişim halindeki yeteneklerinin ve yüksek yararının her zaman dikkate alınması gerekliliğini vurgulamalıdır. Katılım gönüllülük temelinde olmalı, çocuklara karşı ayrımcılığı sorgulayan, mevcut ayrımcı örüntüleri pekiştirmeyen çocuk dostu ortamlarda gerçekleşmelidir. Bunun mümkün olduğu yerlerde çocuk katılımını kolaylaştırmada yetkin sivil toplum kuruluşları da sürece dâhil edilmelidir.

IV. Devletin Yükümlülüklerinin Niteliği ve Kapsamı

A. Genel Yükümlülükler

24. Sözleşme çocuklar için bir dizi hak getirmektedir ve bu durum çocukların özel konumu bağlamında Devleti belirli bir düzeyde yükümlülükler altına sokmaktadır. Çocuk haklarına yönelik ihlallere özellikle ağırlık verilmektedir, çünkü bu ihlaller çoğu kez çocuk gelişimi üzerinde ağır ve uzun süreli etkiler yaratmaktadır. Madde 4 Devletlerin Sözleşme'de yer alan hakların yaşama geçirilmesi için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alma yükümlülüğünü belirlemekte ve çocuğun ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleşebilmesi için eldeki kaynakların azami ölçüde tahsisini öngörmektedir.

25. Uluslararası insan hakları hukukunda Devletler için üç tür yükümlülük öngörülmektedir: insan haklarına saygılı olma, bu hakları koruma ve yaşama geçirme.⁹ Burada sonuçla ve davranışla ilgili yükümlülükler söz konusudur. İşlevlerin özel firmalara ya da kar amacı gütmeyen kuruluşlara devredilmiş olması, Devletleri Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri kapsamındaki yükümlülüklerinden kurtarmaz. Dolayısıyla, bir Devlet, ticari faaliyetlerin ve işlemlerin çocuklar

---

⁹ Bakınız, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi, eğitim hakkına ilişkin genel yorum No. 13 (1999), Ekonomik ve Sosyal Konsey Resmi Kayıtları 2000, Ek No. 2 (E/2000/22), ek VI, paragraf 46.

üzerindeki etkileri bağlamında çocukların haklarına saygıda, bu hakları korumada ve yaşama geçirmede başarısız olursa Sözleşme'nin getirdiği yükümlülüklerini yerine getirmemiş olur. Bu görevlerin kapsamı aşağıda daha ayrıntılı ele alınmaktadır. Uygulama için gerekli çerçeve üzerinde ise VI bölümde durulacaktır.

B. Saygı Gösterme, Koruma ve Yerine Getirme Yükümlülüğü

1. Saygı Gösterme Yükümlülüğü

26. Saygı gösterme yükümlülüğü, Devletlerin, çocuk haklarına ilişkin herhangi bir ihlali doğrudan ya da dolaylı biçimde kolaylaştıracak, bu ihlallere yardımcı olacak ya da pekiştirecek işlerden kaçınmaları anlamına gelir. Dahası, Devletlerin, ticari faaliyetler ve işlemler de dâhil olmak üzere tüm aktörlerin çocuk haklarına saygılı olmalarını sağlama yükümlülüğü vardır. Bunun gerçekleşebilmesi için, ticari faaliyetlerle ilgili tüm yasal düzenlemelerin, politikaların, idari tasarrufların ve kararların saydam, bilgi temelli olması, bunların çocuk hakları üzerindeki etkilerinin eksiksiz ve sürekli biçimde dikkate alınması gerekir.

27. Saygı gösterme yükümlülüğü aynı zamanda Devletin kendisi ticari faaliyetlerde bulunduğu ya da özel firmalarla iş yaptığında çocuk haklarına yönelik ihlallerden kaçınması, bu ihlallere destek olmaması ve göz yumması anlamına gelir. Örneğin Devletler, kamu ihale sözleşmelerinin çocuk haklarına saygıyı taahhüt eden teklif sahipleriyle yapılmasını sağlamalıdır. Güvenlik güçleri dâhil olmak üzere Devlet kurum ve kuruluşları çocuk haklarının üçüncü taraflarca ihlaline karışmamalı, bu tür hareketlere göz yummamalıdır. Dahası, Devletler, kamu varlıklarını ve diğer kaynakları çocuk haklarını ihlal eden ticari faaliyetlere yatırmamalıdır.

2. Koruma Yükümlülüğü

28. Devletler, Sözleşme'de ve İhtiyari Protokollerinde güvence altına alınan hakların üçüncü taraflarca ihlalini önleme yükümlülüğü altındadır. Bu görev, Devletlerin iş sektörüne ilişkin yükümlülükleri söz

konusu olduğunda birinci derecede önem kazanır. Başka bir deyişle, ticari kuruluşların çocuk hakları ihlallerine yol açmamaları veya bu ihlallere katkıda bulunmamaları için gerekli, uygun ve makul her türlü önlemi almalıdır. Bu önlemler, yasa ve yönetmelikler çıkartılmasını, bunların izlenmesini ve yürürlüğe konulmasını ve ticari kuruluşların çocuk hakları üzerinde ne yönden etkili olabileceklerini ortaya koyan bir politikanın belirlenmesini kapsayabilir. Devletler, herhangi bir ticari kuruluşun yol açtığı ya da katkıda bulunduğu çocuk hakları ihlal durumlarını araştırmalı, yargıya taşımaları ve gerekli telafileri sağlamalıdır. Dolayısıyla bir Devlet, bu tür ihlallerin önlenmesi ve daha sonra telafi edilmesi için gerekli, uygun ve makul önlemleri almayan, ihlallerin ortaya çıkmasında payı olan ya da bu durumlara göz yuman veya yer alan iş kuruluşlarının bu fiillerinden sorumludur.

3. Yerine Getirme Yükümlülüğü

29. Yerine getirme yükümlülüğü Devletlerin çocuk haklarından yararlanılmasını kolaylaştırmak, yaygınlaştırmak ve güvence altına almak için pozitif girişimlerde bulunmalarını gerektirir. Başka bir deyişle Devletler, 4. Maddeye uygun olarak, çocuk hakları üzerinde etkili olan ticari faaliyetlerle ilgili yasal, idari, bütçesel, yargısal, tanıtıcı ve diğer önlemleri uygulamak durumundadırlar. Söz konusu önlemler, Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin tam olarak uygulanması açısından en elverişli ortamı oluşturacak mahiyette olmalıdır. Bu yükümlülüğü karşılamak için ise Devletler, iş kuruluşlarının çocuk haklarına saygı göstermelerini sağlayacak, yasalar ve yönetmelikler açılarından istikrarlı ve öngörülebilir ortamlar sağlamalıdır. Çalışma yaşamı, istihdam, sağlık ve güvenlik, çevre, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele, arazi kullanımı ve vergilendirme gibi alanlarda Sözleşme ve İhtiyari Protokollerine uygun, net ve titizlikle uygulanan yasalar ve standartlar bu kapsamda yer almaktadır. Gene aynı kapsamda düşünülebilecek diğer hususlar ise şunlardır: istihdamda fırsat ve uygulama eşitliğini sağlamak üzere tasarlanmış yasa ve politikalar; mesleki eğitimi, insana yakışır işleri ve yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlayan önlemler ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin gelişmesi açısından elverişli politikalar. Devletler, iş

yaşamındaki uygulamaları şekillendiren hükümet birimlerinin, kuruluşlarının ve gene Devlet kesimindeki diğer kurumların Sözleşme'yi ve İhtiyari Protokollerini daha iyi öğrenip kavramalarını ve iş yaşamında çocuk haklarına saygılı bir kültürün oluşmasını sağlayacak önlemler almalıdırlar.

4. Telifi ve Tazminat

30. Devletlerin, çocuğun haklarının ihlaline karşı, bu ihlallerin ticari kuruluşlar dâhil üçüncü taraflarca gerçekleştirildiği durumları da kapsayacak şekilde etkili tazminat ve telifi sağlama yükümlülükleri vardır. Komite 5 sayılı genel yorumunda hakların bir anlam taşıyabilmesi için ihlaller karşısında etkili telifi yollarının da bulunması gerektiğini belirtir.¹⁰ Sözleşme'deki çeşitli hükümler, üçüncü tarafların yol açtıkları ya da katkıda buldukları zararlar karşısında cezalar, tazminat, yargı müdahalesi ve çeşitli önlemler öngörmektedir.¹¹ Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi, çocuklar ve temsilcileri tarafından bilinen, hızlı işleyen, gerçekten var olan, erişilebilir ve uğranılan zarar karşısında yeterli telifi sağlayan çocuğa duyarlı mekanizmaları – cezai, sivil ya da idari – gerektirir. Telifi ve tazminat sağlanmasında, çocuk hakları alanında gözetim ve denetim yetkileri olan kurum ve kuruluşlar da rol oynayabilirler. Bu gözetim ve denetim kurum ve kuruluşlarının ilgi alanları arasında çalışma yaşamı, eğitim, sağlık ve güvenlik, çevre, vergi, insan hakları ve iş yaşamında hakkaniyetin sağlanması yer alabilir. Aynı yetkili merciler ihlalleri proaktif biçimde araştırıp izleyebildikleri gibi, çocuk haklarını ihlal eden ticari kuruluşlar üzerinde idari yaptırım uygulama yetkisine de sahiptirler. Her durumda, çocuklar bağımsız ve tarafsız yargıya, idari işlemlerin yargısal denetimine ulaşabilmelidirler.

31. Telifinin düzeyi ya da biçimi belirlenirken ilgili mekanizmalar,

---

10 Genel yorum No. 5 (2003), paragraf 24. Devletler ayrıca 2005 yılında 60/147 sayılı Genel Kurul kararı ile benimsenen Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun ve Uluslararası İnsani Hukukun Ağır İhlali Nedeniyle Mağdur olan Kişilerin Telifi ve Tazminat Hakları ile ilgili Temel ve Yönlendirici İlkeleri de dikkate almalıdırlar.

11 Örneğin bakınız, Çocuk Haklarına dair Sözleşme, maddeler 32, paragraf 2; 19; ve 39.

çocukların haklarına yönelik ihlallerin sonuçlarının yetişkinlere göre daha ağır olabileceğini, çocuklarda bu etkilerin yaşam boyu ve geri dönülmez biçimde sürebileceğini dikkate almalıdırlar. Dikkate alınması gereken bir başka nokta da, çocuğun gelişiminin ve kapasitesinin sürekli değişim içinde olduğu, bu nedenle uğranılan zararın halihazırdaki ve gelecekteki etkilerini sınırlama açısından telafi işleminin de gecikmemesi gerektiğidir. Sözgelimi, çocukların çevresel kirlenmeden mağdur oldukları belirlenmişse, ilgili tüm taraflar çocukların sağlığına ve gelişimine daha fazla zarar gelmemesi ve uğranılan zararın telafisi için gerekli adımları hemen atmalıdırlar. Devletler, iş dünyasındaki aktörlerin yol açtıkları ya da pay sahibi oldukları istismar ve şiddet olaylarının mağdurları durumundaki çocuklara tıbbi ve psikolojik destek sağlamalı, ilgili rehabilitasyon önlemlerini almalıdırlar. Devletler bunun yanı sıra, iş dünyasından ilgili aktörlerin kovuşturulması ve cezalandırılması dâhil olmak üzere ilgili yasa ve uygulamalarda gerekli değişiklikleri yaparak bu tür olayların bir daha tekrarlanmamasını güvence altına almalıdırlar.

V. Devletin Özel Bağlamlardaki Yükümlülükleri

32. Ticari faaliyetler ve işlemler çocuk hakları üzerinde geniş bir alanda etkili olabilir. Bununla birlikte Komite, bu etkilerin önemli boyutlara ulaşabileceği, ayrıca Devletlerin yasal ve kurumsal çerçevelerinin çoğu kez yetersiz, etkisiz ya da baskı altında kaldığı özel bağlamlar olarak, bunlarla sınırlı kalmamak üzere, aşağıdakileri belirlemiştir.

A. Çocuk Haklarından Yararlanılması İçin Hizmet Sunumu

33. Ticari işletmeler ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar, çocukların haklarından yararlanmaları açısından kritik önem taşıyan temiz su, sanitasyon, eğitim, ulaşım, sağlık, alternatif bakım, enerji, güvenlik ve gözetim evleri gibi hizmetlerin sunumunda ve yönetiminde rol oynayabilirler. Komite, bu tür hizmetlerin nasıl sunulacağı konusunda bir belirlemede bulunmamaktadır; bununla birlikte, bir noktanın

vurgulanması önem taşımaktadır: Devletler, çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde rolü olan hizmetlerin taşeronlaştırılması ya da özelleştirilmesiyle Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinden muaf sayılmazlar.

34. Devletler, Sözleşme’de yer alan haklardan herhangi bir geriye gidiş olmaması için, hizmet sunumunda özel sektörün yerini de gözetken özel önlemler almalıdır.¹² Devletlerin, standartları Sözleşme’ye uygun olarak belirleme ve bunları yakından izleme yükümlülükleri vardır. Bu organların gözlenmesinde, denetlenmesinde ve izlenmesinde yetersizlik, şiddet, sömürü ve ihmal gibi, çocuk haklarına yönelik ciddi ihlallere yol açabilir. Devletlerin ayrıca dikkat etmeleri gereken hususlar, çocukların hizmetlere erişimlerinin, özellikle ayrımcılığa karşı korunma ilkesi çerçevesinde birtakım ayrımcı ölçütlere göre engellenmemesi, tüm hizmet sektörleri söz konusu olduğunda çocukların herhangi bir ihlal durumunda tazminat almalarını sağlayacak bağımsız izleme organlarına, şikayet mekanizmalarına ve yerine göre yargı yoluna başvurabilmeleridir. Komite’nin tavsiyesi şu yöndedir: Devlet dışı tüm hizmet sunucuların Sözleşme’ye uygun politikalar, programlar ve usuller uygulamalarını sağlayacak daimi bir izleme mekanizmasının ya da sürecinin oluşturulması.¹³

B. Kayıt Dışı Ekonomi

35. Kayıt dışı ekonomi birçok ülkede ekonomik olarak faal olan nüfusun önemli bir kesimini kapsamakta ve gayri safi ulusal hasılaya önemli katkıda bulunmaktadır. Ne var ki, çocukların hakları, hakları düzene bağlayan ve koruyan hukuksal ve kurumsal çerçeveler dışında kalan ticari faaliyetler nedeniyle önemli bir risk altına girebilir. Sözelimi, kayıt dışı ekonomide üretilen ya da işlem gören, oyuncak, giyecek eşyaları veya gıda maddeleri gibi ürünler çocuklar açısından sağlıksız ve/ya da güvensiz olabilir. Bunun yanı sıra, çok sayıda çocuğun kayıt dışı ekonominin gözle hemen görülmeyen alanlarında

---

12 Bakınız, Çocuk Hakları Komitesi otuz birinci oturum raporu, CRC/C/121, ek II.

13 Bakınız, genel yorum No. 5, paragraf 44.

çalıştırıldıkları görülmektedir; örneğin küçük aile işletmelerinde, tarımda ve hizmet sektörünün çeşitli birimlerinde olduğu gibi. Bu tür işleri genellikle tanımlayan özellikler arasında gelip geçici olmaları; düşük ve düzensiz aralıklarla ödenen ücretler, yer yer hiç ücret verilmemesi; sağlık riskleri, sosyal güvenlik ağı dışında kalma, sendikalaşma özgürlüğünün sınırlı kalması, ayrıca ayrımcılık, şiddet ya da sömürüye karşı yetersiz korunma yer almaktadır. Bu tür durumlar, çocukların okula devam etmelerini, derslerine zaman ayırmalarını, yeterince dinlenip oyun oynamalarını engelleyebilir ve bu nedenlerle Sözleşme'nin 28, 29 ve 31. Maddelerini ihlal edebilir. Dahası, kayıt dışı ekonomide çalışan anne babalar genellikle geçimlerini sağlayabilmek için çok uzun saatler çalışmak zorundadırlar ve bu durum da onların ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirip çocuklarına gerekli bakımı sağlamalarını ciddi biçimde engelleyebilmektedir.

36. Devletler, ticari faaliyetlerin, sektörün ya da ekonominin büyüklüğü ne olursa olsun her durumda uygun hukuksal ve kurumsal çerçevelerde gerçekleşmesini sağlayacak önlemler almalıdırlar. Böylece, çocukların hakları net biçimde tanımlanıp korunabilecektir. Söz konusu önlemler arasında, diğerlerinin yanı sıra şunlar da yer alabilir: farkındalık yaratma; kayıt dışı ekonominin çocuk hakları üzerindeki etkileri konusunda araştırmalar yapma ve veri toplama; ana babalara ya da çocuklara bakan diğer kişilere yeterli ücret ödenebilen insana yakışır işlerin yaratılmasına destek; net ve öngörülebilir arazi kullanım yasalarının uygulanması; düşük geliri ailelere daha ileri düzeyde sosyal yardımlar sağlanması ve beceri eğitimi, kayıt, etkili ve esnek kredi ve bankacılık hizmetleri, uygun vergi düzenlemeleri ve pazarlara erişim sağlanması gibi yollarla kayıt dışı sektördeki işletmelerin desteklenmesi.

37. Devletler çalışma koşullarını düzene bağlamalı ve çocukları eğitimlerine, sağlıklarına, fiziksel, zihinsel, ahlaki ya da sosyal gelişimlerine zarar verebilecek ekonomik sömürden ve çalışma biçimlerinden koruyacak güvenceler getirmelidir. Yalnızca bu ikisiyle sınırlı kalmasa bile bu tür işler genellikle kayıt dışı ekonomide ve aile ekonomisinde görülmektedir. Dolayısıyla, Devletlerin bu bağlamlardaki

ticari kuruluşlara uzanmayı hedefleyen programlar hazırlayıp uygulamaları gerekmektedir. Bunun yolları arasında, istihdama kabulde asgari yaş ve uygun çalışma koşullarına ilişkin uluslararası standartların uygulanması, genel olarak eğitime ve özel olarak mesleki eğitime yatırım yapılması ve çocukların çalışma yaşamına başarılı geçiş yapmalarına destek verilmesi yer almaktadır. Devletler, sosyal politikalarla çocuk koruma politikalarının tüm kesimlere, özellikle kayıt dışı ekonomide yer alan ailelere ulaşmasını sağlamalıdır.

C. Çocuk Hakları ve Ticari Kuruluşların Küresel İşlemleri

38. Ticari kuruluşlar, yan kuruluşlardan, yüklenicilerden, tedarikçilerden ve ortak girişimcilerden oluşan karmaşık ağlarla giderek daha küresel ölçekte faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşların olumlu olsun olumsuz olsun çocuk hakları üzerindeki etkileri nadiren tek bir ticari birimin faaliyeti ya da ihmaliyle ortaya çıkmaktadır. İster ana şirket, yan kuruluş, yüklenici, ister tedarikçi ya da diğerleri, bu etkilerin tek bir birim tarafından yaratıldığı durumlar enderdir. Bunun yerine görülen, farklı yargı yetkisi alanlarında bulunan birimler arasındaki bağlantıların ya da katılımların yarattığı etkilerdir. Sözelimi, çocuklar üzerindeki olumsuz etkiler açısından, tedarikçiler çocuk işçi kullanıyor olabilirler; yan kuruluşlar başkalarının topraklarını ellerinden alırken yükleniciler ya da ruhsat sahipleri çocuklar için zararlı mal ve hizmet pazarlamasında yer alıyor olabilirler. Devletlerin bu bağlamdaki çocuk haklarına saygı, bu hakları koruma ve gerçekleştirme yükümlülüklerini yerine getirmelerinde özel güçlükler söz konusudur. Bu güçlüklerin diğerlerinin yanında bir nedeni de ticari kuruluşların, sonuçta tek bir ekonomik birim oluştursalar bile farklı yargı yetkisi alanlarında bulunan, hukuken birbirinden ayrı varlıklar olmalarıdır. Örneğin, sonuçtaki bu ekonomik birimin faaliyet merkezi, kayıtlı bulunduğu yer ve/ya da ikametgahı belirli bir ülkede (ana Devlet) faaliyetleri bir başka ülkede (ev sahibi Devlet) olabilir.

39. Sözleşme uyarınca Devletlerin kendi egemenlik alanlarındaki çocukların haklarına saygı gösterme ve bu hakları sağlama yükümlülükleri vardır. Sözleşme bir Devletin egemenlik alanını (yargı

yetkisine sahip olduğu alanı) “bölgeyle” sınırlanamamaktadır. Komite uluslararası hukuka uygun olarak daha önce Devletlere kendi sınırları dışında bulunabilecek çocukların da haklarını korumaları çağrısında bulunmuştur. Komite ayrıca Devletin Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri kapsamındaki yükümlülüklerinin Devletin bölgesi içindeki her çocuk ve Devletin yargı yetkisi alanındaki tüm çocuklar için geçerlilik taşıdığını vurgulamaktadır.¹⁴

40. Çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolde ülke dışı yükümlülüklerle açık biçimde atıfta bulunmaktadır. 3. Maddenin 1. paragrafına göre, her Devlet asgari olarak, protokolde tanımlanan suçlar ister ülke içinde ister başka ülkelerde işlenmiş olsun, bu suçların kendi ceza yarası çerçevesinde işlem görmesini sağlayacaktır. Çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolün 3. Maddesinin 4. Paragrafında ise, cezai, sivil ya da idari yaptırım gerektirebilecek bu tür fiillerden ticari kuruluşlar dâhil tüzel kişilerin de sorumlu tutulabilmesini öngörür. Bu yaklaşım, Devletlere, suç ortaklığı nerede gerçekleşmiş olursa olsun işkence, gözaltında kayıp ve ırk ayrımcılığı gibi fiillere suç ortaklığı yapan yurttaşlarına cezai kovuşturma uygulama yükümlülüğü getiren diğer insan hakları anlaşmaları ve belgeleri ile tutarlılık taşımaktadır.

41. Devletler, çocuk haklarının kendi ülke sınırları ötesinde de yaşama geçirilmesi yönünde uluslararası işbirliğine gitme yükümlülüğü altındadır. Sözleşme’nin giriş bölümü ve hükümleri tutarlı biçimde “her ülkede, bu arada özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocukların yaşam koşullarının iyileştirilmesinde uluslararası işbirliğinin önemine” atıfta bulunmaktadır.¹⁵ Genel yorum No. 5 “Sözleşme’nin uygulanmasının dünya Devletlerinin işbirliğine dayalı bir pratik olduğunu”

---

¹⁴ Kendi ülkeleri dışındaki refakatsiz ve ayrılmış çocuklara yönelik işlemlerle ilgili genel yorum No. 6 (2005), Genel Kurul Resmi Kayıtları, Altmış birinci Oturum, Ek No. 41 (A/61/41), ek II, paragraf 12.

¹⁵ Bakınız, Çocuk Haklarına dair Sözleşme, maddeler: 4; 24, paragraf 4; 28, paragraf 3; 17 ve 22, paragraf 2; ayrıca, çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol madde 10 ve çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarına ilişkin İhtiyari Protokol madde 10.

vurgulamaktadır.¹⁶ Bu durumda, çocukların Sözleşme kapsamında yer alan haklarının tam olarak gerçekleşmesi kısmen Devletlerin nasıl bir etkileşim içinde bulduklarının bir türevidir. Dahası, Komite, Sözleşme'nin neredeyse evrensel boyutta onay gördüğüne işaret etmektedir; dolayısıyla, Sözleşme'nin hükümlerinin yaşama geçirilmesi, ticari kuruluşların gerek kendi ülkelerinde gerekse misafir buldukları ülkelerde önemli ve eşit bir duyarlılık konusu olmalıdır.

42. Ev sahibi Devletler, kendi egemenlik alanları içinde çocuk haklarına saygıdan, bu hakların korunması ve yaşama geçirilmesinden birinci derecede sorumludur. Bu konumdaki Devletler, kendi sınırları içinde faaliyet gösteren uluslar ötesi şirketler dâhil olmak üzere tüm ticari kuruluşların, çocuğun haklarını olumsuz etkileyecek ve/ya da başka ülkelerde ihlallere yol açacak etkinliklerden kaçınmalarını sağlayacak hukuksal ve kurumsal bir çerçeveye içinde hareket etmelerini sağlamalıdır.

43. Kuruluşların merkezlerinin bulunduğu Devletlerin de Sözleşme ve İhtiyari Protokollerinden kaynaklanan yükümlülükler altındadır. Devlet ile gündeme gelen herhangi bir fiil arasında makul bağ bulunduğu sürece, Devlet, iş kuruluşlarının ülke dışı faaliyetleri ve işlemleri bağlamında çocuk haklarına saygı göstermek, bu hakları korumak ve gerçekleştirmek durumundadır. Bir ticari kuruluşun faaliyet merkezinin, kayıtlı bulunduğu yerin ya da iş yaptığı yerin veya faaliyetlerinin büyük bir bölümünün söz konusu Devlet olması, arada makul bir bağ bulunduğu anlamına gelir.¹⁷ Devletler bu yükümlülüklerini yerine getirmek için önlemler alırken, ne Birleşmiş Milletler Anayasasını ve genel uluslararası hukuku ihlal etmeli ne de ev sahibi Devletin Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini eksiltmelidir.

44. Belirli bir Devlet ile söz konusu uygulama arasında makul bir bağın kurulabildiği durumlarda Devletler, hakları ticari kuruluşlar tarafından

---

¹⁶ Genel yorum No. 5, paragraf 60.

¹⁷ Bakınız, Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar alanındaki Dış Yükümlülüklerine ilişkin Maastricht İlkeleri, ilke 25 (2012).

dışarıdan ihlale uğramış çocuklara ve ailelerine tazminat için yargısal veya yargısal olmayan etkili mekanizmalara erişim sağlamalıdır. Ayrıca Devletler, diğer Devletlerdeki araştırmalar ve uygulamalar söz konusu olduğunda yardım ve işbirliğinde bulunmalıdırlar.

45. İş kuruluşlarının ülke dışında faaliyet gösterirken çocuk haklarını ihlal etmemelerini sağlamak üzere alınabilecek önlemler arasında şunlar da bulunmaktadır:

- a.** Deniz aşırı faaliyetlerde çocuk hakları üzerinde herhangi bir olumsuz etkiyi belirleme, önleme ya da hafifletme koşuluna bağlı olmak üzere örneğin sigorta gibi kamu finansman biçimlerine erişim sağlama;
- b.** Kamu finansmanı ya da başka türlerde resmi destek sağlanmasına ilişkin kararların alınması sırasında ilgili ticari kuruluşların çocuk haklarıyla ilgili daha önceki sicillerinin dikkate alınması;
- c.** İhracat kredi kuruluşları gibi iş yaşamında önemli rolü olan Devlet kuruluşlarının, ülke dışında faaliyet gösteren iş çevrelerine destek vermeden önce destekleyecekleri projelerin çocuklar üzerindeki olası etkilerini belirleyecek, önleyecek ve hafifletecek önlemler almaları ve bu kuruluşların çocuk hakları ihlallerine yol açabilecek ya da bunda pay sahibi olabilecek faaliyetleri desteklemeyeceklerini kurala bağlamaları.

46. Şirketlerin merkezlerinin bulunduğu ve iş yaptıkları ülkelerin Devletleri, ticari kuruluşların küresel faaliyetlerinde çocuk haklarına özen göstermelerini sağlayacak kurumsal ve hukuksal çerçeveler oluşturmalıdır. Merkezlerin bulunduğu Devletler, Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin uygulanmasından sorumlu olan hükümet kurum ve kuruluşlarının ülke dışında ticaret ve yatırımlardan sorumlu olanlarla etkili biçimde eşgüdüm kurabilecekleri mekanizmaları yaratmalıdırlar. Bu Devletler ayrıca, ticaretin geliştirilmesinden sorumlu olan kalkınma yardımı kuruluşlarıyla deniz aşırı misyonların, ticari konuları çocuk haklarını da kapsamak üzere iki taraflı insan hakları diyaloglarına dâhil edebilmeleri için gerekli kapasiteyi geliştirmelidirler. Çokuluslu İşletmelerle ilgili OECD Kılavuzlarına

bağlı olan Devletler, ülke dışında ortaya çıkabilecek meselelerde arabuluculuk ve uzlaştırıcılık yaparak kendi irtibat noktalarını desteklemelidirler. Bu amaçla, söz konusu irtibat noktalarına ticari faaliyetler bağlamında çocuk haklarına saygı gösterilmesini sağlayacak şekilde kaynak tahsis edilmesi, bağımsızlık tanınması ve bu yönde görevlendirilmesi gerekmektedir. OECD ulusal irtibat noktaları gibi organlar tarafından dile getirilen tavsiyeler yaşama geçirilmelidir.

D. Uluslararası Kuruluşlar

47. Sözleşme'nin 4. Maddesi uyarınca tüm Devletlere, uluslararası işbirliği ve uluslararası kuruluşlara üyelikleri aracılığıyla Sözleşme'de yer alan hakların yaşama geçirilmesinde doğrudan işbirliğine gitmeleri çağrısı yapılmıştır. Ticari faaliyetler söz konusu olduğunda bu uluslararası kuruluşların arasında Dünya Bankası Grubu, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kalkınma, finans ve ticaret kurumları ile birlikte Devletlerin toplu olarak hareket ettikleri bölgesel kapsamlı diğer kuruluşlar yer almaktadır. Devletler, bu tür kuruluşların üyeleri olarak hareket ederlerken Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri kapsamındaki yükümlülüklerine uygun davranmalıdırlar. Örneğin, eğer belirli krediler ya da politikalar çocuk haklarının ihlaline yol açabilecekse, bu tür krediler kabul edilmemeli, söz konusu kuruluşlar tarafından getirilen koşullar benimsenmemelidir. Ayrıca, Devletlerin kalkınma işbirliği alanındaki yükümlülükleri de kalıcıdır ve Devletler işbirliği politikalarının ve programlarının Sözleşme ve İhtiyari Protokollerine uygun biçimde hazırlanmasını ve uygulanmasını sağlamalıdırlar.

48. Uluslararası kalkınma, finans ve ticaret kuruluşlarına üye olan bir Devlet, üye oldukları bu tür kuruluşların karar süreçlerinde ve faaliyetlerinde, bu arada ticaret sektörünü ilgilendiren anlaşmalara girerken ya da bu alandaki ilkeleri belirlerken Sözleşme ve İhtiyari Protokollerine uygun hareket etmelerini sağlamak için makul her tür girişimde bulunmalıdır. Bu yöndeki girişimler çocuk işçiliğine son verme hedefiyle sınırlı kalmamalı, çocukların tüm haklarının

eksiksiz gerekleŒmesini hedeflemelidir. Uluslararası kuruluŒlar, yeni projeler söz konusu olduğunda çocuklara verilebilecek zararın değerlendirilmesiyle ilgili standartlara ve usullere sahip olmalı ve zarar riskini aŒaĐıya çekecek önlemler almalıdır. Söz konusu kuruluŒlar, mevcut uluslararası standartlar çerçevesinde ocuk haklarına yönelik ihlalleri belirleyecek, ele alacak ve telafi edecek usulleri ve mekanizmaları devreye sokmalıdır. Bu söylenen, kendileriyle bağlantılı ya da kendileri tarafından finanse edilen ticari kuruluŒların yol açtıkları ya da bunların faaliyetlerinin sonucu olan ihlaller için de geçerlidir.

E. Acil Durumlar ve atıŒma Ortamları

49. atıŒmalar, doğal felaketler ya da toplumsal veya hukuksal düzenin çözülmesi gibi nedenlerle koruyucu kurumların iŒlev göremez olduğu durumlarda faaliyet gösteren ticari kuruluŒlar söz konusu olduğunda, gerek merkez gerekse ev sahibi ülkelerin ocuk haklarına sayĐı, bu hakları koruma ve gerekleŒtirme yükümlülüklerini yerine getirmeleri özel güçlüklerle karŒılaŒır. Ancak burada önemle vurgulamak gerekir ki SzleŒme ve İhtiyari Protokolleri her durum ve koŒulda geçerlilik taŒır ve ilgili hükümlerin yerine getirilmesi açısından acil durumlar özel bir istisna oluŒturmaz.

50. Bu tür durumlarda, ticari kuruluŒların ocuk iŒi alıŒtırmaları (arz zincirlerinde ve yan kuruluŒlarda istihdam dhil olmak üzere), atıŒmalarda çocukların silahlandırılıp kullanılmaları, rŒvet ve vergi kaçakçılığı gibi riskler daha da artabilir. Bu artan riskleri göz önünde bulunduran ev sahibi Devletler, acil durum ve atıŒma ortamlarında faaliyet gösteren ticari kuruluŒlardan, büyüklüklerine ve faaliyetlerine uygun ocuk hakları durum değerlendirmesi yapmalarını talep etmelidir. Ev sahibi Devletler ayrıca, ulus ötesi faaliyet gösteren ticari kuruluŒların ocuk hakları açısından yaratabilecekleri öngörülebilir özel riskleri ele alan yasa ve yönetmelikler hazırlayarak uygulamalıdır. Ticari kuruluŒlardan bu erevde talep edilebilecekler arasında

örneğin şunlar da yer alabilir: şirket faaliyetlerinin çocuk haklarının ciddi biçimde ihlaline yol açmaması için alınan önlemlerin açıklanması; çocukların silahlı çatışmalarda kullanıldıkları bilinen ya da böyle bir riskin bulunduğu ülkelere silah ve diğer askeri malzemelerin satışının ya da aktarılmasının yasaklanması.

51. Ev sahibi devlet, çatışmalardan ya da acil durumlardan etkilenen yörelerde faaliyet gösteren ya da faaliyet göstermeyi planlayan ticari kuruluşlara oralardaki çocukların durumu konusunda güncel, doğru ve kapsamlı bilgiler vermelidir. Bu tür bir rehberlikte, şirketlerin, başka yerlerde hangi sorumlulukları taşıyorlarsa özel durumdaki yerlerde de aynı sorumlulukları taşımaları gerektiği vurgulanmalıdır. Çatışmaların hüküm sürdüğü yerlerde çocuklar, cinsel istismar ve sömürü, çocuk ticareti ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet dâhil olmak üzere şiddetten etkilenebilirler; Devletler ticari kuruluşlara yol gösterirken bu hususu dikkate almalıdırlar.

52. Sözleşme'nin ilgili hükümleri çerçevesinde merkez ve ev sahibi Devletlerin yükümlülükleri, herhangi bir ticari kuruluşun çatışmalardan etkilenen yörelerde faaliyet göstermesi durumunda özellikle vurgulanmalıdır: Madde 38 uluslararası insani hukuk kurallarına saygıyı öngörmektedir; madde 39 Devletlere gerekli psikolojik tedavi ve toplumla yeniden bütünleşmeyi sağlama yükümlülüğü getirmektedir ve çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokol de 18 yaşından küçüklerin silahaltına alınmasıyla ilgili hükümler içermektedir. Ticari işletmeler çatışmalardan etkilenen yörelerde faaliyet gösterirken özel sigorta şirketleriyle birlikte çalışabilirler; kendi tesislerini ve diğer faaliyetlerini korumak için çocuk sömürüsü ve/ya da çocuklara karşı şiddet gibi kimi ihlallere karışabilirler. Böyle durumların önlenmesi açısından, gerek merkez gerekse ev sahibi Devletler yasal düzenlemelere başvurmalıdırlar. Bu yasal düzenlemeler şirketlerin çocukları silahlandırmalarına ya da çatışmalarda kullanmalarına yasak getirmeli, çocukların şiddet ve sömürüden korunmaları için etkin önlemler öngörmeli ve çocuk hakları ihlallerinden sorumlu personelin hesap vermesi için mekanizmalar geliştirmelidir.

VI. Uygulama Çerçevesi

A. Yasalara, Denetleme Mekanizmalarına Ve Uygulamaya İlişkin Önlemler

1. Yasama ve Denetleme

53. Yasama ve denetleme, iş kuruluşlarının faaliyetlerinin çocukların haklarını olumsuz yönde etkilememesinin ya da ihlal etmemesinin sağlanmasında temel araçlardır. Devletler, çocuk haklarının üçüncü taraflarca gerçekleştirilmesini sağlayacak ve ticari kuruluşların çocuk haklarına saygılı olmaları açısından net ve öngörülebilir yasal ve denetlemenin var olduğu bir ortam sunacak yasalar çıkarmalıdır. Devletler, ticari kuruluşların çocuk haklarını ihlalden kaçınmalarını sağlayacak uygun ve makul yasal ve denetleme mekanizmalarını içeren önlemleri benimseme yükümlülüklerini yerine getirirken, iş yaşamında birtakım özel sektörlere ilişkin verilere, kanıtlara ve araştırmalara ihtiyaç duyacaklardır.

54. Devletler, Sözleşme'nin 18 Maddesinin 3'üncü paragrafına uygun olarak ticari kuruluşlar bünyesinde çalışan ana babaların ve çocuklara bakan kişilerin çocuklara karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine olanak tanıyıcı istihdam koşulları yaratmalıdırlar. Söz konusu koşullara ilişkin olarak şu örnekler verilebilir: doğum izni dahil olmak üzere aile dostu işyeri politikaları; çocukların anne sütüyle beslenmesinin desteklenmesi ve kolaylaştırılması; kaliteli çocuk bakım hizmetlerine erişimin sağlanması; yeterli bir yaşam standardını güvence altına alan ücretler ödenmesi; işyerinde ayrımcılığa ve şiddete karşı koruma ve işyeri güvenliğinin sağlanması.

55. Etkisiz vergilendirme sistemleri, rüşvet gibi durumlar ve diğerlerinin yanı sıra devlet mülkiyetindeki işletmelerden sağlanan kazançların ve şirketlerden toplanan vergilerden elde edilen gelirlerin yanlış kullanılması, çocuk haklarının 4. Maddesi uyarınca çocuk haklarının uygulanması açısından gerekli kaynakları kısıtlayabilmektedir. Devletler, rüşvet ve yolsuzluğa karşı mücadele

kuralları çerçevesindeki mevcut yükümlülüklerine ek olarak¹⁸, saydamlığı, hesap verebilirliği ve hakkaniyeti sağlayarak her tür kaynaktan gelecek gelirlerin yönetilmesine ilişkin etkili yasalar ve yönetmelikler çıkartıp uygulamalıdır.

56. Devletler, çocukların sömürülmelerinin ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarının yasaklanması için Sözleşme'nin 32. Maddesini uygulamalıdır. Kimi çocuklar uluslararası standartlara göre istihdama kabulde asgari yaşın üzerinde oldukları için yasal olarak çalıştırılıyor olabilirler; ancak bu çocukların da sağlıkları, güvenlikleri ya da ahlaki gelişmeleri açısından tehlikeli olabilecek işlerden korunmaları; eğitim, gelişim ve dinlenme-eğlenme hakları gözetilip korunmalıdır.¹⁹ Devletler, istihdama kabulde asgari bir yaş belirlemeli, çalışma saatlerini ve koşullarını gerektiği gibi düzene bağlamalı ve Madde 32'yi etkili biçimde uygulama açısından cezalar getirmelidir. Devletlerde, işleyen bir iş müfettişliği ve uygulama sistemlerinin ve kapasitesinin bulunması gerekir. Devletler ayrıca çocuk işçiliğiyle ilgili temel ILO Sözleşmelerini²⁰ de onaylamalı ve bunları iç hukukun bir parçası haline getirmelidir. Madde 39 uyarınca Devletler, ekonomik sömürü dahil olmak üzere sömürü ya da istismarın, şiddetin ve ihmalin herhangi bir biçimine maruz kalmış çocukların fiziksel ve psikolojik tedavisi ve toplumla yeniden bütünleşmesi için gerekli tüm önlemleri almalıdır.

57. Devletlerden aynı zamanda çocuk hakları, sağlığı ve iş yaşamıyla ilgili olup üzerinde uluslararası planda anlaşmaya varılmış standartları uygulayıp yaşama geçirmeleri talep edilmektedir. Bu bağlamdaki belgeler arasında Dünya Sağlık Örgütü'nün Tütün Denetimi Çerçeve

---

18 Örneğin, Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesine Karşı Mücadele Sözleşmesi ve/veya Birleşmiş Milletler Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi.

19 Bakınız, çocuğun dinlenme, boş zaman, eğlenme ve kültürel yaşam hakkı ile ilgili genel yorum No. 17 ve maddeler (madde 31)

20 ILO'nun 182 sayılı (1999) En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için Acil Eylem Sözleşmesi ile İstihdama Kabulde Asgari Yaş ile ilgili 138 sayılı (193) Sözleşmesi.

Sözleşmesi, Bebek Mamalarının Pazarlanmasıyla ilgili Uluslararası Kurallar ve Dünya Sağlık Asamblesi'nin aynı konularla ilgili daha sonraki kararları da yer almaktadır. Komite ilaç sektöründeki faaliyetlerin de çocukların sağlığı üzerinde ciddi etkileri olabileceğinin bilincindedir. İlaç şirketleri, bu alandaki mevcut rehberleri de dikkate alarak çocuklara yönelik ilaçların erişilebilirliğini, bulunabilirliğini, kabul edilebilirliğini ve kalitesini arttırmaya özendirilmelidir.²¹ Ayrıca, fikri mülkiyet hakları da ilaçların satın alınabilirliğini güvence altına alacak şekilde uygulanmalıdır.²²

58. Reklamcılık ve pazarlama dâhil olmak üzere kitle iletişim araçları endüstrisi, çocuk hakları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabilir. Sözleşme'nin 17. Maddesine göre Devletlerin, özel medya dâhil kitle iletişim araçlarını çocuğa yarar sağlayacak, örneğin sağlıklı yaşam tarzı gibi bilgileri ve materyalleri yaygınlaştırmaya özendirme yükümlülükleri vardır. Medya, çocukları zararlı bilgilerden, özellikle pornografik materyallerden, şiddet ve ayrımcılığı sergileyen ya da pekiştiren, çocukların cinselleştirilmiş görüntülerine yer veren materyallerden korumak üzere gerektiği gibi düzene bağlanmalı, ancak bu yapılırken çocukların bilgilendirme hakları ve kendilerini ifade etme özgürlükleri gözetilmelidir. Devletler kitle iletişim araçlarının çocuğun haklarına tam saygıyı sağlayacak kılavuzlar hazırlamalarını özendirmelidir. Çocukların şiddetten ve ayrımcılığı süreklileştiren betimlemelerden tüm medyada korunmaları da bu kapsamda yer almaktadır. Devletler, kitaplardan ve diğer basılı yayınlardan görsel ya da başka engelleri olan çocukların da yararlanabilmelerini sağlayacak formatlar için telif haklarına belirli istisnalar getirmelidir.

59. Çocuklar medya kanalıyla kendilerine ulaşan pazarlama ve reklamları gerçek ve yansız olduğuna inanıp, bu yüzden aslında zararlı olan ürünleri tüketip kullanabilirler. Reklamlar ve pazarlama,

---

21 İlaçlara erişim konusunda ilaç şirketleri ile ilgili insan hakları kılavuzları; İnsan Hakları Konseyi'nin 15/22 sayılı kararı.

22 Bakınız, genel yorum No. 15, paragraf 82; Dünya Ticaret Örgütü, TRIPS Anlaşması ve Halk Sağlığı Bildirgesi, WT/ MIN(01)/DEC/2.

örneğin gerçekçi olmayan beden görüntüleri sergileyerek aynı zamanda çocukların öz saygıları üzerinde de güçlü bir etki yaratabilir. Devletler, uygun düzenlemelere giderek; ticari kuruluşları davranış kurallarına uymaya, ana babaların ve çocukların doğru tüketim kararları vermelerini sağlayacak net ve doğru ürün etiketleri ve bilgileri kullanmaya özendirecek pazarlama ve reklamcılığın çocuk hakları üzerinde olumsuz etkiler yaratmasını önlemelidir.

60. Pek çok çocuk İnternet kullanırken örneğin siber zorbalık, uygunsuz durumlara hazırlama, ticaret ya da cinsel istismar ve sömürü gibi durumlara maruz kalabileceğinden dijital medya özellikle kaygı yaratmaktadır. Şirketler suç teşkil eden bu tür fiillere doğrudan karışmasalar bile kendi tutumlarıyla suç ortaklığı yapabilirler. Örneğin, İnternet üzerinden çalışan seyahat acenteleri, seks turizmi faaliyetleriyle ilgili bilgi alışverişine ve planlamaya olanak tanıdıklarından çocuk seksi turizmini kolaylaştırıcı rol oynayabilirler. İnternet ve kredi kartı hizmetleri sunan kuruluşlar çocuk pornografisi için dolaylı yoldan zemin hazırlayabilirler. Devletler, çocuk fuhuşu, çocuk satışı ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmenin yanı sıra, ilgili riskleri nasıl yöneteceklerini ve yardım için nereye başvurabileceklerini öğrenmeleri için çocuklara yaşlarına uygun web güvenliği bilgileri sağlamalıdır. Devletler, çocukları şiddet içeren ve uygunsuz materyallerden koruyacak yeterli önlemleri alabilmeleri için enformasyon ve iletişim teknolojisi sanayisi ile eşgüdümüne gitmelidirler.

2. Yasaların İcrasına Yönelik Önlemler

61. Genel olarak, çocuklar açısından en kritik sorunları yaratan, iş faaliyetlerini belirli bir düzene bağlayan yasaların uygulanmaması ya da yetersiz biçimde uygulanmasıdır. Etkili bir uygulama ve yürürlüğü sağlamak üzere Devletlerin başvurmaları gereken, aşağıdakiler dahil bir dizi önlem bulunmaktadır:

- a. Sağlık ve güvenlik, tüketici hakları, eğitim, çevre, çalışma yaşamı, reklamcılık ve pazarlama gibi çocuk haklarını ilgilendiren alanlardaki standartların denetiminden sorumlu

kurumların güçlendirilmesi ve böylece söz konusu kurumların şikayetleri izleyip değerlendirecek ve çocuk haklarının ihlali durumlarında tazminat uygulatacak yeterli yetkilere ve kaynaklara kavuşturulması;

- b.** Çocukların hakları ve ticari faaliyetlerle ilgili yasaların ve yönetmeliklerin, çocuklar ve iş kuruluşları dahil olmak üzere paydaşlara dağıtılması;
- c.** Yargıçların ve diğer idari görevlilerin, avukatların ve hukuksal yardım sağlayanların eğitilerek Sözleşme'nin, iş yaşamı ve çocuk hakları, uluslararası insan hakları standartları gibi alanlardaki protokollerinin ve ilgili yasal düzenlemelerin doğru uygulanmasının sağlanması ve ulusal hukukun geliştirilmesi;
- d.** Adli ya da adli olmayan mekanizmalarla etkili telafiler ve yargıya etkili erişim sağlanması.

3. Çocukların Hakları ve İş Kuruluşları Tarafından Gerekli Özenin Gösterilmesi

62. Devletler, ticari kuruluşların çocuk haklarına saygı göstermelerini sağlayacak önlemleri alma yükümlülüklerini yerine getirmek için bu kuruluşlardan çocuk hakları etki değerlendirmesi yapmalarını istemelidir. Böylelikle bu işletmeler kendi iş ilişkileri ve küresel faaliyetleri bağlamında çocuk hakları üzerindeki etkilerini belirleyecek, olumsuz etkileri önleyecek ve hafifletecektir.²³ Faaliyetlerinin mahiyeti ya da gerçekleştiği koşullar nedeniyle ticari işletmelerin çocuk haklarını ihlal risklerinin yüksek olduğu durumlarda Devletler, etki değerlendirmesinin daha titiz ve ayrıntılı yapılmasını ve etkili bir izleme sistemi getirilmesini talep etmelidirler.

63. Çocuk haklarına ilişkin durum değerlendirmesinin daha genel bir insan hakları etki değerlendirmesinin parçası olarak ele alındığı durumlarda, Sözleşme'de ve İhtiyari Protokollerinde yer alan

---

²³ Bakınız, UNICEF, Save the Children and Global Compact, Çocuk Hakları ve Özel Sektör İlkeleri (2011).

hükümlerin alınacak kararlar üzerinde etkili olması zorunludur. İnsan hakları ihlallerini önlemek ve/veya bu durumları tazmin etmek amacıyla hazırlanan eylem planı ve önlemler, bu ihlallerin çocuklar üzerindeki farklılaşmış etkilerini özel olarak dikkate almalıdır.

64. Devletler bu alanda öncülük ederek, Devlet mülkiyetindeki tüm işletmelerden çocuk hakları etki değerlendirmesi yapmalarını ve düzenli aralıklarla verilecek olanlar dâhil faaliyetlerinin çocuk hakları üzerindeki etkileriyle ilgili raporlar hazırlamalarını istemelidir. Devletler, örneğin ihracat kredisi, kalkınma finansmanı ve yatırım sigortası gibi kamu destek ve hizmetlerini, çocuk hakları etki değerlendirmesi yapma koşuluna bağlamalıdır.

65. Büyük ticari kuruluşlar, çocuk hakları etki değerlendirmesinin bir parçası olarak, çocuk hakları üzerindeki etkileri ele almaya yönelik çabalarını kamuoyuna açıklamaya özendirilmeli, yerine göre de bu husus kendilerinden talep edilmelidir. Bu bilgiler elde bulunmalı, doğru olmalı ve çeşitli işletmelerin birbiriyle karşılaştırılmasına olanak vermeli, şirketlerin kendi faaliyetlerinin çocuklar üzerinde yol açtığı gerçek veya potansiyel olumsuz etkileri ele almalıdır. Ticari kuruluşlardan, ürettikleri ya da ticarileştirdikleri malların ve hizmetlerin, örneğin kölelik ya da zorla çalıştırma gibi ciddi çocuk hakları ihlalleri içermemesi için aldıkları önlemleri açıklamaları istenmelidir. Bu konularda rapor vermenin zorunlu tutulduğu durumlarda Devletler, uyumu sağlamak için doğrulama ve uygulama mekanizmalarına başvurmalıdır. Devletler, çocuk hakları alanında iyi performansı belirleyip tanıyacak araçlar oluşturarak raporlama işlemini destekleyebilirler.

B. Tazminata Dönük Önlemler

66. İşin içinde ticari kuruluşlar olduğunda çocuklar çoğu kez haklarının ihmal ve istismar edildiği durumlarda tazminat için yargıya başvurmakta zorlanmaktadırlar. Hukuksal ehliyete sahip olmamaları onları dava açmaktan alıkoyabilmektedir; aileler ve çocuklar pek çok durumda hak ihlalleri ve konu ile ilgili tazminat talep edebilmek

için başvurabilecekleri yollar konusunda bilgisizdir ya da yargı sistemine güven duymamaktadır. Devletler de ticari kuruluşların gerçekleştirdikleri ceza, sivil ya da idari hukuk ihlallerinin üzerinde her zaman ciddi biçimde durmamaktadır. Çocuklarla iş çevreleri arasında büyük güç dengesizlikleri vardır ve ayrıca şirketler aleyhine dava açılması çok masraflı olabildiği gibi hukuksal temsil konusunda da sıkıntılar yaşanmaktadır. İşin içinde ticari kuruluşların yer aldığı durumlar çoğu kez mahkeme dışında ve gelişkin bir içtihat olmaksızın çözüme bağlanmaktadır. Geçmiş örneklerin kararda ağırlık taşıdığı hukuk sistemlerinde aileler ve çocukların alınacak sonucun belirsizliği karşısında hukuk yoluna başvurmaktan vazgeçmeleri daha büyük bir olasılıktır.

67. Ticari kuruluşların küresel faaliyetleri bağlamında ortaya çıkan ihlallerle ilgili tazminat girişimlerinde özel güçlükler vardır. Yan kuruluşların ya da diğerlerinin sigortası olmayabilir ya da sorumlulukları sınırlı olabilir; ulus ötesi şirketlerin ayrı birimler halinde örgütlenmiş olmaları, hukuksal sorumluluğun kime ait olduğunun belirlenmesini güçleştirebilir; bir hukuk davasını temellendirirken, farklı ülkelere dağılmış bilgi ve kanıtlara erişim sorunlu olabilir; dış yargı sistemlerinde hukuksal yardım sağlanması güç olabilir ve usulle ilgili ayrıntılar dışarıdan gelen taleplerin savsaklanmasında kullanılabilir.

68. Devletler, çocukların herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan pratikte etkili yargısal mekanizmalara ulaşabilmelerini sağlamak üzere dikkatlerini sosyal, ekonomik ve yargısal engellerin ortadan kaldırılmasına yoğunlaştırmalıdır. Çocuklar ve temsilcileri, örneğin okul müfredatı, gençlik merkezleri ya da topluluk temelli programlar aracılığıyla hukuksal tazminat yolları hakkında bilgilendirilmelidir. Silahların eşitliğini sağlamak üzere, çocuklar ve temsilcilerine ticari kuruluşlara karşı kendi başlarına hukuk yollarına başvurma izniyle birlikte, hukuksal yardım ve avukatlarla diğer hukukçuların desteğinden yararlanma olanakları tanınmalıdır. Örneğin bir kesim adına dava açma ya da kamu yararı davası gibi toplu şikayetlere hukuk sistemlerinde henüz yer vermeyen Devletler, ticari faaliyetlerden benzer biçimde etkilenen çok sayıda çocuğun hukuk yoluna

başvurabilmeleri için sistemlerine bunları da dahil etmelidir. Devletler, örneğin dilleri, engellilik durumları ya da yaşlarının çok küçük olması gibi nedenlerle yargıya erişimde güçlük çeken çocuklara özel yardımlar sağlamak durumunda olabilir.

69. Yaş, çocuğun yargı sürecine tam katılım hakkının kullanılmasını engellememelidir. Benzer biçimde, Komite'nin 12 sayılı genel yorumu doğrultusunda mağdur çocuklar ve çocuk tanıklar için gerek sulh gerekse ceza mahkemelerinde özel düzenlemeler yapılmalıdır. Dahası, Devletler, Suç Mağduru ve Tanığı Çocukların Söz Konusu Oldukları Meselelerde Yargı Kılavuzları'nı²⁴ uygulamalıdır. Gizlilik ve özel yaşama saygı gösterilmeli; çocuğun olgunluğu, varsa herhangi bir konuşma, dil ya da iletişim güçlüğü dikkate alınarak, kendisine sürecin her aşamasında kaydedilen ilerleme hakkında bilgi verilmelidir.

70. Çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol Devletlerden, ticari kuruluşlar için de geçerlilik taşımak üzere tüzel kişileri kapsayacak ceza yasaları çıkarmalarını talep eder. Devletler, örneğin çocukların zorla çalıştırılmaları gibi çocuğun haklarının ciddi biçimde ihlali anlamına gelen durumlara karşı, ticari kuruluşlar dâhil olmak üzere tüzel kişiler için cezai sorumluluk ya da eşit ölçüde caydırıcı başka tür bir sorumluluk getirmelidir. Ulusal mahkemeler, benimsenmiş yargı kuralları çerçevesinde, şu ciddi ihlaller konusunda yargı yetkisine sahip olmalıdır.

71. Arabuluculuk, uzlaştırma ve hakemlik gibi yargı dışı mekanizmalar, çocuklarla ticari işletmeleri ilgilendiren uyuşmazlıkların çözüme bağlanmasında yararlı alternatifler olabilir. Bu tür mekanizmalar, yargısal tazminat hakkına gölge düşürmeden mevcut olmalıdır. Aynı mekanizmalar, Sözleşme ve İhtiyari Protokollerine, uluslararası etkililik ilkelerine ve standartlarına, hızlı işleyişe, uygun usullere ve hakkaniyete/adalete aykırılık taşımadıkları sürece yargı süreçlerinin yanında önemli bir rol oynayabilirler. Ticari kuruluşlar tarafından geliştirilen uyuşmazlık çözüm mekanizmaları esnek ve zamanında çözümler getirebilir ve kimi zamanlarda herhangi bir şirketin

---

24 Ekonomik ve Sosyal Konseyin 2005/20 sayılı kararıyla benimsenmiştir.

davranışıyla ilgili olarak dile getirilen kaygıların bu mekanizmalar aracılığıyla çözüme bağlanması çocukların yararına olabilir. Söz konusu mekanizmaların gözetmesi gereken ölçütler arasında şunlar da yer almaktadır; erişilebilirlik, meşruluk, öngörülebilirlik, hakkaniyet, haklarla uyumluluk, saydamlık, sürekli öğrenme ve diyalog²⁵. Ancak her durumda, mahkemelere erişim ya da idari tazminatın yargı tarafından gözden geçirilmesi ve diğer yollar hep açık tutulmalıdır.

72. Devletler, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin İletişim Prosedürü ile ilgili İhtiyari Protokolü dâhil olmak üzere uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarına erişimi kolaylaştırmak için her tür çabayı göstermelidir. Böylelikle, tek başına bir çocuk ya da bir grup çocuk ya da onlar adına hareket eden başkaları, ticari kuruluşların faaliyetleri ve işlemleri bağlamında çocuk haklarına yeterli saygının gösterilmesinde, bu hakların korunmasında ve gerçekleştirilmesinde Devletin yetersiz kaldığı durumlarda gerekli tazminat ve telafiyi sağlayabileceklerdir.

C. Politika Önlemleri

73. Devletler, çocukların haklarını anlayan ve bu haklara eksiksiz saygı gösteren bir iş kültürünü özendirmelidir. Bu amaçla Devletler, Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik ulusal politika çerçevesinin genel bağlamına çocuk hakları ve ticari kuruluşlar konusunu da dahil etmelidir. Devletler bu alanda rehberlik geliştirmeli, bu rehberlik ticari kuruluşların kendi faaliyetleri bağlamında çocuk haklarına saygı açısından hükümetin onlardan neler beklediğini açıkça ortaya koymalı; ticari kuruluşların ulus ötesi faaliyet gösterdikleri durumlarda da ülke dışındaki işlemler, ürünler ya da hizmetler ve faaliyetler açısından da aynı beklentiler dile getirilmelidir. Her tür ticari faaliyette şiddete sıfır tolerans politikalarının yaşama geçirilmesi de bu kapsamda yer almalıdır. Gerektiğinde Devletler ilgili şirket sorumluluğu girişimleri

---

²⁵ Genel Sekreterin insan hakları, ulus ötesi şirketler ve diğer ticari kuruluşlar Özel Temsilcisinin raporu, John Ruggie, Ticari Faaliyetler ve İnsan Haklarına İlişkin Yönlendirici İlkeler: Birleşmiş Milletler "Koru, Saygı Göster ve Telafi Et" Çerçevesinin Uygulanması, A/HRC/17/31, yönlendirici ilke 31

için yol işaretleri hazırlamalı ve bunlara bağılılığı özendirmelidir.

74. Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler birçok durumda ekonomide geniş bir yer tutmaktadır ve Devletlerin bir yandan gereksiz idari yüklerden kaçınırken diğer yandan bu işletmelere çocuk haklarına nasıl saygı gösterecekleri ve ülkedeki yasalara nasıl uyacakları konusunda uygun rehberlik ve destek sağlamaları özellikle önemlidir. Devletler ayrıca, daha büyük şirketleri özendirerek bu şirketlerin küçük ve orta büyüklükteki işletmeler üzerindeki nüfuzlarını diğer zincirleri aracılığıyla çocuk haklarını güçlendirecek şekilde kullanmalarını sağlamalıdır.

D. Eşgüdüm ve İzleme Önlemleri

1. Eşgüdüm

75. Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin eksiksiz uygulanması, hükümet kuruluşları ve bölümleri, bölgeselden merkezi olana kadar hükümetin farklı kademeleri arasında etkili ve çapraz eşgüdümü gerektirir.²⁶ Tipik olarak, ticari faaliyetler alanındaki politikalar ve uygulamalarla doğrudan ilgili birimler ve kuruluşlar, çocuk haklarından doğrudan sorumlu birimler ve kurumlardan ayrı olarak çalışmalarını yürütürler. Devletler, hükümete bağlı birimlerin, bu arada iş yaşamına ilişkin yasaları ve uygulamaları şekillendiren parlamenterlerin Devletin çocuk haklarıyla ilgili yükümlülüklerini bilmelerini sağlamalıdır. Bu kesimlerin, yasaları ve politikaları belirlerken; ekonomik, ticari ve yatırımlarla ilgili anlaşmalara girerken Sözleşme ile tam uyumlu olma açısından ilgili bilgilere, eğitime ve desteğe ihtiyaçları olabilir. Ulusal insan hakları kurumları, bir kısmı çocuk hakları, diğerleri de ticari yaşamla ilgili farklı hükümet birimlerini birbirine bağlayan katalizörler olarak bu alanda önemli bir rol oynayabilirler.

2. İzleme

76. Devletlerin, Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokollerine yönelik, küresel faaliyetleri dahil olmak üzere ticari kuruluşlardan gelen ya

---

26 Genel yorum No. 5, paragraf 37.

da bu kuruluşların payı olan ihlalleri izleme yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülük, örnek olarak, aşağıda belirtilen yollardan yerine getirilebilir: sorunların tespitine ve politikaların belirlenmesine yararlı olacak verilerin toplanması; ihlallerin araştırılması; sivil toplum ve ulusal insan hakları kurumlarıyla bu alanda işbirliği yapılması ve çocuk hakları üzerindeki etkilerine ilişkin raporlar kullanılarak ticari kuruluşların belirli konularda sorumlu tutulmaları. Bu çalışmalarda özellikle ulusal insan hakları kurumlarının rolü olabilir; bu kuruluşlar örneğin ihlallere ilişkin şikayetlerin alınmasında, incelenmesinde ve arabuluculukta; büyük ölçekteki ihlaller söz konusu olduğunda kamu adına araştırmalar yapılmasında, çatışmalı durumlarda arabuluculuk işlevinde ve Sözleşme'ye uyumu sağlamak üzere yasal düzenlemelerin değerlendirilmesinde yerleri olabilir. Devletler, gerektiğinde ulusal insan hakları kurumlarının yasal görevlerinin alanını genişleterek çocuk hakları ve ticari kuruluşlar alanındaki çalışmalara bu yönden de destek olmalıdırlar.

77. Devletler Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin uygulanmasına yönelik ulusal stratejiler ve planlar hazırlarken, ticari kuruluşların kendi faaliyet ve işlemlerinde çocuk haklarına saygı, bu hakları koruma ve gerçekleştirme açısından almaları gereken önlemlere açık atıfta bulunmalıdır. Devletler ayrıca, iş çevrelerinin faaliyet ve işlemlerinde Sözleşme'nin uygulanmasındaki ilerlemelerin izlenmesini de sağlamalıdır. Bu, hem çocuk hakları etki değerlendirmeleriyle içeriden hem de örneğin meclis komisyonları, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve ulusal insan hakları kurumları ile işbirliği halinde gerçekleştirilebilir. İzlemede, ticari faaliyetlerin hakları üzerindeki etkilerinin doğrudan doğruya çocuklara sorulması da yer almalıdır. İstişare açısından, örneğin gençlik konseyleri ve parlamentoları, sosyal medya, okul konseyleri ve çocuk dernekleri gibi farklı mekanizmalar da kullanılabilir.

3. Çocuk Hakları Etki Değerlendirmeleri

78. İş yaşamına ilişkin yasal düzenlemelerde ve politikalarda ve bunların hükümetin tüm kademelerinde yaşama geçirilmesinde

çocuğun yüksek yararının birinci planda göz önünde tutulması, sürekli çocuk hakları etki değerlendirmelerini gerektirir. Bu değerlendirmeler sayesinde ticari yaşamla ilgili olarak önerilen herhangi bir politikanın, yasal düzenlemenin, yönetmeliğin, bütçenin ya da idari kararın çocuklar ve hakları üzerindeki etkileri öngörülebilir.²⁷ Bu değerlendirmelerle birlikte, yasaların, politikaların ve programların çocuk hakları üzerindeki etkileri izlenir ve değerlendirilir.

79. Çocuk hakları etki değerlendirmelerinde farklı yöntemler ve uygulamalar geliştirilebilir. Ancak bunların asgari olarak Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin ortaya koyduğu çerçeveyi, ayrıca Komite tarafından açıklanan sonuç gözlemlerini ve genel yorumları kullanmaları gerekir. Devletler ticari yaşamla ilgili politikalar, yasal düzenlemeler ve idari uygulamalar konusunda daha kapsamlı etki değerlendirmeleri yaparken, bu değerlendirmelere Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin öne çıkardığı genel ilkelerin temel oluşturmasını sağlamalı ve gündemdeki önlemlerin çocuklar üzerinde farklılaşabilecek etkilerini göz önünde bulundurmalıdır.²⁸

80. Çocuk hakları etki değerlendirmeleri belirli bir iş kolunun ya da sektörün faaliyetlerinden etkilenen tüm çocuklar üzerindeki etkilerin ele alınmasında kullanılabilmesi gibi, alınan önlemlerin belirli kategorilerdeki çocuklar üzerindeki farklı etkilerinin değerlendirilmesini de içerebilir. Etkinin kendisinin değerlendirilmesi, çocuklardan, sivil toplumdan ve uzmanlardan, ayrıca ilgili hükümet birimlerinden, akademik araştırmalardan ülkede ya da başka yerlerde belgelenmiş deneyimlerden gelen girdileri temel alabilir. Yapılacak analizler, yapılacak değişiklikler, alternatifler ve iyileştirmelerle ilgili önerilerle sonuçlanmalı ve bunlar kamuoyuyla paylaşılmalıdır.²⁹

81. Devlet, tarafsız ve bağımsız bir süreç için, değerlendirme sürecini yönetecek dış bir aktör tayinini düşünebilir. Bunun getireceği önemli

---

27 Genel yorum No. 5, paragraf 45.

28 Genel yorum No. 14, paragraf 99.

29 Ibid.

avantajlar olabilir; ancak, nihai olarak sonuçtan sorumlu olacak Devletin, bu değerlendirmeyi üstlenen aktörün işin ehli, dürüst ve tarafsız olmasını sağlaması gerekir.

E. Ortak Çalışmaya ve Farkındalık Yaratmaya Dönük Önlemler

82. Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri üstlenen kurum Devlet olmakla birlikte, uygulama görevinin, iş dünyası, sivil toplum ve çocukların kendileri dâhil olmak üzere toplumun tüm kesimleri tarafından üstlenilmesi gerekir. Komite Devletlere, tüm çocukları, aileleri ve çocuklara bakan kişileri bilgilendirmeye ve eğitmeye yönelik kapsamlı bir strateji geliştirip uygulamasını tavsiye eder. Bu strateji kapsamında, iş çevrelerinin nerede faaliyet gösteriyorlarsa orada çocuk haklarına saygılı olma sorumluluğu taşıdıkları vurgulanmalıdır. Bu amaçla yapılabilecekler arasında, örneğin, çocuk dostu ve yaşa uygun iletişim biçimleri, finansal duyarlılıkla ilgili eğitim sağlanması yer alabilir. Sözleşme ile ilgili eğitim ve farkındalık yaratma çalışmaları, ticari kuruluşları da hedef almalı, bu çalışmalarda çocukların hak sahipleri olarak konumu vurgulanmalı, Sözleşme'nin tüm hükümlerine saygı gösterilmesi özendirilmeli, çocuklara, özellikle de en güç ve dezavantajlı konumdakilere yönelik ayrımcı tutumlar sorgulanarak ortadan kaldırılmalıdır. Bu bağlamda medya, çocuklara ticari faaliyetler bağlamındaki hakları hakkında bilgi vermeye ve ticari kuruluşlara yönelik olarak da çocuk haklarına ilişkin sorumlulukları konusunda farkındalık yaratmaya özendirilmelidir.

83. Komite, Sözleşme hükümlerinin iş kuruluşları tarafından bilinmesini sağlamada ulusal insan hakları kurumlarından da yararlanılabileceğinin altını çizerek. Bu bağlamda, örneğin iş çevreleri için örnek uygulama kılavuzları ve politikaları hazırlanabilir ve bunlar iş çevrelerinde yaygınlaştırılabilir.

84. Sivil toplumun, ticari faaliyetler bağlamında çocuk haklarının bağımsız biçimde korunmasında ve geliştirilmesinde kritik bir rolü vardır. Bu rol aşağıdaki hususları da içermektedir: ticari kuruluşları izleme ve sorgulama; çocukların adalete ve tazminata erişimlerini

destekleme; çocuk hakları etki değerlendirmelerine katkıda bulunma ve çocuk haklarına saygı gösterme sorumlulukları konusunda ticari kuruluşlar arasında farkındalık yaratma. Devletler, faal ve canlı bir sivil toplum için gerekli koşulları sağlamalıdır. Bu kapsamda yapılması gerekenler: bağımsız sivil toplum kuruluşlarına, çocukların ve gençlerin örgütlerine, akademiye, ticaret ve sanayi odalarına, sendikalara, tüketici derneklerine ve mesleki kurullara destek ve bu kuruluşlarla aktif işbirliği. Devletler, bu kuruluşlara ve diğer bağımsız örgütlere müdahaleden kaçınmalı, bu kuruluşların çocuk hakları ve ticari yaşamla ilgili politikaların ve programların hazırlanmasına katılımını kolaylaştırmalıdır.

VII. Yaygınlaştırma

---

85. Komite Devletlere, bu genel yorumu parlamentolarda ve hükümet birimlerinde, ekonomik faaliyetlerle ilgili konularda görevli bakanlıklarda, dairelerde, belediye/yerel düzeydeki organlarda ve örneğin kalkınma yardımı kuruluşları ve deniz aşırı misyonlar gibi dış ülkelerde ticaret ve yatırımlardan sorumlu kuruluşlarda yaygınlaştırmalarını tavsiye etmektedir. Bu genel yorum ulus ötesi faaliyet gösterenler dâhil ticari kuruluşlara, ayrıca küçük ve orta büyüklükteki işletmelerle kayıt dışı sektördeki aktörlere de dağıtılmalıdır. Genel yorumun yaygınlaştırılması ve genel yorumdan haberdar olmaları gereken kesimler arasında yargıçlar, avukatlar, hukuksal yardım sağlayanlar, öğretmenler, vasiler, sosyal çalışmacılar, özel veya kamusal sosyal yardım kurumlarında çalışanlar dâhil çocuklarla birlikte ve çocuklar için faaliyette bulunanlar, ayrıca sivil toplum ve tüm çocuklar da yer almaktadır. Bunun sağlanması, belgenin çeşitli dillere tercümesini, erişilebilirliğinin sağlanmasını, çocuk dostu versiyonlarının hazırlanmasını, sonuçlarını ve en iyi nasıl uygulanabileceğini ortaya koymak üzere çalıştaylar ve seminerler düzenlenmesini ve ilgili personelin eğitiminde kullanılmasını gerektirmektedir.

86. Devletler, Komite'ye sundukları periyodik raporlarda, ticari kuruluşların ülkedeki ve duruma göre uluslararası plandaki faaliyetleri ve işlemleri bağlamında çocuk haklarına saygı duyulmasını, bu hakların korunmasını ve yaşama geçirilmesini sağlamada karşılaştıkları güçlükler ve bu konuda alınan önlemler konusunda bilgi vermelidirler.

Dağıtım
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/K/GY/7/Rev.1
20 Eylül 2006

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ
Kırkıncı oturum
Genevre, 12-30 Eylül 2005**GENEL YORUM No. 7 (2005)
Erken Çocukluk Döneminde
Çocuk Haklarının Uygulanması****I. Giriş**

1. Bu Genel Yorum, Komitenin taraf devletlerin sundukları raporların incelenmesiyle ilgili deneyiminden kaynaklanmıştır. Bu raporlarda erken çocukluk dönemi ile ilgili genellikle pek az bilgi sunulmakta, verilen bilgiler de çocuk ölümleri, doğum kayıtları ve sağlık hizmetleri ile sınırlı kalmaktadır. Komite, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin küçük yaş grubundaki çocuklarla ilgili uzantılarını daha geniş bir kapsamda ele alma gereksinimi duymuştur. Bunun üzerine Komite 2004 yılında gerçekleşen Genel Tartışma Gününü “Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması” konusuna ayırmıştır. Böylece ortaya bir dizi tavsiye (bakınız ÇHS/K/143, bölüm VII) ile birlikte bu önemli konuda bir Genel Yorum hazırlama kararı çıkmıştır. Komite, bu Genel Yorum aracılığıyla, küçük yaş grubundaki çocukların Sözleşme çerçevesinde hak sahipleri olduklarının ve erken çocukluk döneminin bu hakların yaşama geçirilmesi açısından kritik bir dönem oluşturduğunun kabul

edilmesinin önemini vurgular. Komitenin 'erken dönem çocukluk' ile ilgili uygulamadaki tanımı, bütün çocuklar için, doğumdan başlayarak bebeklik, okul öncesi yıllar ve okullaşmaya geçişi kapsayan dönemdir (bakınız aşağıda paragraf 4).

II. Genel Yorumun Amaçları

---

2. Bu Genel Yorumun amaçları şunlardır:

- a) Bütün küçük yaş grubundaki çocukların insan haklarına ilişkin anlayışı güçlendirmek ve taraf Devletlerin dikkatlerini küçük yaş grubundaki çocuklara yönelik yükümlülüklerine çekmek;
- b) Erken çocukluğun, hakların yaşama geçirilmesi üzerinde etkili olan yönleri konusunda yorum yapmak;
- c) Küçük yaş grubundaki çocukların, doğumdan başlayarak, özel ilgi alanları, kapasiteleri ve birtakım zayıflıkları olan; haklarından yararlanmalarında korunmaları, yol gösterilmeleri ve desteklenmeleri gereken sosyal aktörler olarak tanınmalarını teşvik etmek;
- d) Erken çocukluğa ilişkin olup Sözleşme uygulanırken dikkate alınması gereken, örneğin küçük yaş grubundaki çocukların içinde buldukları koşullar, deneyimlerinin niteliği ve gelişimlerini belirleyen etkiler gibi çeşitlilik gösteren durumlara dikkat çekmek;
- e) Çocuk haklarına ters düşmedikleri sürece saygı gösterilmesi gereken yerel adetler ve uygulamalar dâhil olmak üzere, çocuklara yönelik kültürel beklentilerde ve tutumlarda görülen değişkenlikleri ortaya koymak;
- f) Küçük yaş grubundaki çocukların, haklarını ihlal eden ve esenliklerini tehlikeye düşüren yoksulluk, ailelerin çözülmesi ve diğer olumsuzluklara açık durumlarını vurgulamak;
- g) Küçük yaş grubundaki çocukların haklarının yaşama geçirilmesine, kapsamlı politikalar, yasal düzenlemeler, uygulamalar, mesleki

eğitim ve özel olarak erken çocukluk dönemindeki haklara odaklanan araştırmalarla katkıda bulunulmasını sağlamak.

III. İnsan Hakları ve Küçük Yaş Grubundaki Çocuklar

3. Küçük yaş grubundaki çocuklar hak sahibi kişilerdir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin çocuğu “yasa gereği daha önceki bir yaşta reşit sayılma durumu hariç 18 yaşından küçük herkes” olarak tanımlamaktadır (madde 1). Dolayısıyla, küçük yaş grubundaki çocuklar da Sözleşmede yer alan haklara sahiptirler. Küçük yaş grubundaki çocuklar özel koruyucu önlemlerden yararlandırılırlar ve haklarını gelişen yeteneklerine göre tedricen kullanırlar. Komitenin kaygılı olduğu husus, taraf devletlerin, Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, küçük yaş grubundaki çocuklara hak sahibi kişiler olarak gerekli dikkati göstermemeleri; çocukluk döneminin bu özel uğrağında hakların yaşama geçirilmesini sağlayacak yasal düzenlemelere, politikalara ve programlara yeterince eğilmemeleridir. Komite Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin, bütün insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkelerini gözeterek erken çocukluğa da bütüncül biçimde uygulaması gerekliliğini bir kez daha teyit eder.

4. Erken çocukluğun tanımı. Erken çocukluk döneminin tanımı, yerel geleneklere ve ilkokul sistemlerinin düzenlenme biçimine göre ülkelere ve bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Kimi ülkelerde okul öncesi dönemden okullu döneme geçiş 4 yaşından biraz sonra gerçekleşmektedir. Diğer ülkelerde ise aynı süreç çocuk 7 yaşına gelince olmaktadır. Komite ise, erken çocukluk dönemi haklarına ilişkin yaklaşımında, bütün küçük yaş grubundaki çocukların kapsanması yanlısıdır: doğum, bebeklik, okul öncesi ve okula geçiş dönemi. Dolayısıyla Komite, erken çocukluk döneminin uygulamadaki tanımı ve taraf devletlerin küçük yaş grubundaki çocuklara yönelik yükümlülüklerini değerlendirmelerinde başvuracakları çerçeve olarak 8 yaşına kadar olan dönemi önermektedir.

5. Erken çocukluk için pozitif bir gündem. Komite taraf devletleri erken çocukluktaki haklarla ilgili pozitif bir gündem oluşturmaya özendirir. Buna göre erken çocukluğa henüz olgunlaşmamış bir insanın, olgun bir yetişkin statüsüne doğru sosyalleştiği bir dönem olarak bakan geleneksel düşüncelerin değiştirilmesi gerekmektedir. Sözleşme, en küçük yaşlardakiler dâhil tüm çocuklara kendi hakları olan bireyler olarak bakılmasını talep etmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, ailelerinde, topluluklarında ve toplumlarında, kendi özel duyarlılıkları, ilgi alanları ve görüşleri olan aktif üyeler olarak görülmelidirler. Haklarından fiilen yararlanabilmeleri açısından küçük yaş grubundaki çocukların fiziksel özen, duygusal bakım, duyarlı yönlendiricilik ve ayrıca sosyal oyun, keşif ve öğrenme mekânları gibi özel gereksinimleri vardır. Bütün bu gerekliliklere en iyi biçimde erken çocukluğa yönelik yasal düzenlemeler, politikalar ve programlar planlanarak yanıt verilebilir. Bunlara ek olarak, uygulamaya ve bağımsız izlemeye yönelik bir plan da olmalı, bu amaçla örneğin bir Çocuk Hakları Komiseri atanması ve Çocuk Etki Değerlendirmesi gibi yollara başvurulmalıdır (bakınız, bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili Genel Yorum No. 2 (2002).

6. Erken çocukluğun özellikleri. Komite, çocuk gerçekleştirilmesinde kritik bir dönem olarak erken çocukluğa dikkat çekmektedir:

- a)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, vücutlarının ve sinir sistemlerinin olgunlaşması; hareketliliklerinin, becerilerinin ve iletişim kapasitelerinin artması, ilgi alanlarının ve yeteneklerinin hızla değişmesi açısından, bebeklikten okula, insan yaşamının tümünün en hızlı gelişme ve değişme dönemini yaşarlar.
- b)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, ana babalarına ya da kendilerine bakan kişilere güçlü duygularla bağlanırlar ve onlardan kendi kişiliklerine ve gelişen yeteneklerine saygı duyarak onları beslemelerini, bakmalarını, rehberlik yapmalarını ve korumalarını beklerler.
- c)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, daha küçük ve büyük çocukların yanı sıra, yaşlılarıyla kendi önemli ilişkilerini kurarlar. Bu

ilişkiler aracılığıyla birtakım ortak etkinliklere yönelirler, beliren anlaşmazlıkları çözerler, anlaşmalara sadık kalırlar ve başkaları adına sorumluluk üstlenirler.

- d)** Küçük yaş grubundaki çocuklar, fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlar dâhil olmak üzere yaşadıkları dünyayı aktif biçimde anlamlandırır, başkalarıyla –hem çocuklar hem yetişkinler- olan etkileşimlerinden ve etkinliklerinden giderek daha çok şey öğrenirler.
- e)** Küçük yaş grubundaki çocukların bu erken yaşları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının, duygusal anlamdaki güvencilerinin, kişisel ve kültürel kimliklerinin ve gelişen yeteneklerinin temelini oluşturur.
- f)** Küçük yaş grubundaki çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri, kişiliklerinin yanı sıra, cinsiyete, yaşam koşullarına, aile düzenine, gördükleri bakıma ve eğitim sistemlerine göre değişkenlik gösterir.
- g)** Küçük yaş grubundaki çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri, gereksinimlerine ve terbiyelerine ilişkin kültürel inançlarla birlikte aile ve topluluk içindeki aktif rolleri tarafından güçlü biçimde belirlenir.

7. Özel ilgi alanlarına, deneyimlere ve her küçük çocuğun karşılaştığı güçlüklerle saygı gösterilmesi, yaşamlarının en kritik evresinde bulunan çocukların haklarının yaşama geçirilmesinde başlangıç noktasıdır.

8. Erken çocuklukla ilgili araştırmalar. Komite, küçük yaş grubundaki çocukların hayatta kalma, esenlik ve gelişmeleri yakın ilişkilere dayanan sosyal aktörler olarak en iyi biçimde anlaşılabilirliğini teyit eden kuramsal çalışmalara ve araştırmalara dikkat çeker. Bu ilişkiler, normal olarak, başka ana babalar, diğer aile üyeleri, yaşlılar ve çeşitli hizmetler sunan görevliler olmak üzere az sayıda insanlardır. Bu arada, erken çocukluğun sosyal ve kültürel boyutları ile ilgili araştırmalar, küçük çocuğun değişen beklentileri ile bakımlarına ve eğitimlerine yönelik düzenlemeler dâhil, erken dönem gelişimin kavranış ve buna göre tutum alış biçimlerine dikkat çekmektedir. Günümüz toplumlarının bir özelliği

de giderek artan sayıda küçük çocuğun artık çok kültürlü topluluklarda ve hızlı sosyal değişimin damga vurduğu koşullarda yaşamasıdır. Böyle ortam ve koşullarda, küçük yaş grubundaki çocuklara ilgili düşünceler ve beklentiler de değişmekte, bu arada çocukların hakları daha fazla kabullenilmektedir. Taraf devletlerin, erken dönem çocuklukla ilgili inançlar ve bilgilerden yerel koşullara ve değişen uygulamalara uygun biçimde yararlanmaları, eğer bunlar ayrımcılık içermiyorsa (madde 2), çocuğun sağlığına ve esenliğine aykırı değilse (madde 24.3) ve çocuğun yüksek yararıyla çalışmıyorsa (madde 3) geleneksel değerlere saygı göstermeleri yerinde olacaktır. Son olarak, yapılan araştırmalar, kötü beslenme, hastalıklar, yoksulluk, sosyal dışlanma ve daha bir dizi olumsuzluğun özellikle küçük yaş grubundaki çocuklar açısından ne kadar ciddi riskler oluşturduğunu göstermiştir. Gene görülmüştür ki, erken çocukluk dönemindeki müdahale ve önleme stratejilerinin çocuğun şimdiki durumu ve geleceği üzerinde olumlu etkiler yaratma potansiyeli büyüktür. Dolayısıyla, çocuk haklarının bu erken dönemde yaşama geçirilmesi orta dönemde ve ergenlikte ortaya çıkabilecek birtakım kişisel, sosyal ve eğitimle ilgili güçlüklerin önlenmesinde etkili bir yoldur (bakınız, ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili Genel Yorum No. 4 (2003)).

IV. Erken Çocukluk Döneminde Genel İlkeler ve Haklar

9. Komite, Sözleşmedeki 2,3,6 ve 12. maddeleri genel ilkeler olarak belirlemiştir (bakınız, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme genel uygulama ilkeleri ile ilgili Genel Yorum No. 5). Bu ilkelerden her biri, erken dönemdeki haklarla ilgili uzantılara sahiptir.

10. Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı. Madde 6, çocuğun temel hayat hakkına ve taraf devletlerin çocuğun yaşama ve gelişme hakkını mümkün olan en ileri derecede güvence altına alma yükümlülüklerine atıfta bulunmaktadır. Anneler ve bebeklerin sağlığı, bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve yaşamlarının bu kritik evresinde bütün küçük yaş grubundaki çocukların esenliği açısından uygun koşullar

oluşturulması için taraf devletlerin mümkün olan bütün önlemleri almaları gerekmektedir. Kötü beslenme ve önlenabilir hastalıklar, hakların erken çocukluk döneminde yaşama geçirilmesinin önündeki başlıca engelleri oluşturmaya devam etmektedir. Yaşamın ve fiziksel sağlığın güvence altına alınması öncelikli konulardır; bununla birlikte madde 6, taraf devletlere gelişmenin bütün yönlerini ve küçük bir çocuğun sağlığı ile psikosozyal esenliğinin birçok açıdan birbirine bağı olduğunu hatırlatmaktadır. Bunların her ikisi de, elverişsiz yaşam koşulları, ihmal, duyarsız veya istismar edici davranışlar ve insanın potansiyelinin gelişmesi için gerekli fırsatların yetersiz olması yüzünden riske girebilir. Özellikle güç koşullarda yaşayan çocuklara özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir (Bkz. aşağıdaki Bölüm VI). Komite, taraf devletlere (ve ilgili diğer taraflara) yaşama ve gelişme hakkının ancak bütüncül bir şekilde, Sözleşmede yer alan diğer bütün hükümlerin uygulanmasıyla yaşama geçirilebileceğini hatırlatmak ister. Bunların arasında sağlık, yeterli beslenme, sosyal güvenlik, yeterli yaşam standardı, sağlıklı ve güvenli ortam, eğitim ve oyunla (maddeler 24, 27, 28, 29 ve 31) birlikte ana babaların sorumluluklarına tam saygı, yardım ve kaliteli hizmetler sağlanması (maddeler 5 ve 18) yer almaktadır. Küçük yaşlardan başlayarak, iyi beslenmeye, sağlıklı ve hastalıkları önleyici yaşam tarzlarına yönelik çabalara çocukların kendileri de dâhil edilmelidir.

11. Ayrımcılık yasağı. Madde 2, herhangi bir ayrımcılık söz konusu olmaksızın hakların bütün çocuklar için geçerli olduğunu belirtmektedir. Komite, taraf devletlere, bu ilkenin, hakların erken çocukluk döneminde yaşama geçirilmesi açısından gereklerini belirlemeye davet etmektedir:

- a) Madde 2, örneğin yasaların küçükler dâhil çocuklara şiddete karşı eşit korunma sağlayamadığı durumlar söz konusu olduğunda genel olarak küçük yaş grubundaki çocuklara karşı herhangi bir temelde ayrımcılık yasağı öngörmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar görece güçsüz olduklarından ve haklarının yaşama geçirilmesi başkalarına bağı olduğundan ayrımcılık riskine özellikle maruzdurlar.

b) Madde 2, aynı zamanda, belirli çocuk gruplarına karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrımcılık, daha az beslenme, yetersiz bakım ve özen; daha sınırlı oyun, öğrenme ve eğitim imkânları veya hissedilenlerle düşünülenlerin serbestçe dile getirilmesinin engellenmesi gibi değişik biçimler alabilir. Ayrımcılık, ayrıca, sömürücü veya istismar edici nitelik taşıyan kaba davranışlar ve makul olmayan beklentilerle de ortaya konabilir. Örneğin:

- (i)** Kız çocuklara karşı ayrımcılık ciddi bir hak ihlalidir ve bu ayrımcılık, kız çocukların yaşamlarını ve bunun bütün veçhelerini etkiler ve çocukların topluma olumlu katkılarda bulunma kapasitelerini sınırlandırır. Kız çocuklar, cinsiyetleri nedeniyle ayrımcı kürtajın, sünnetin, ihmal ve öldürme dâhil bebekliklerinde daha az beslenme gibi uygulamaların kurbanı olabilirler. Kendilerinden ağır ailevi sorumluluklar üstlenmeleri beklenebilir, erken çocukluk ve ilkokul eğitimi fırsatlarından yoksun bırakılabilirler.
- (ii)** Engelli çocuklara yönelik ayrımcılık bu çocukların yaşama şanslarını azaltır ve yaşam kalitelerini olumsuz etkiler. Oysa bu çocuklar da diğer çocuklar gibi bakım, beslenme, şefkat görme ve teşvik edilme hakkına sahiptirler. Ayrıca, toplumla bütünleşmeleri ve haklarını yaşama geçirmeleri açısından bu çocuklara ek ve özel yardım sağlanması gerekir.
- (iii)** HIV/AIDS'den etkilenen veya HIV enfeksiyonu olan çocuklara yönelik ayrımcılık bu çocukları en fazla gereksinim duydukları yardım ve destekten yoksun bırakmaktadır. Ayrımcılık, kamu politikalarında, hizmet sunumunda ve hizmetlere erişimde ve bu çocukların haklarını ihlal anlamına gelen gündelik uygulamalarda görülebilir (ayrıca bakınız paragraf 23).
- (iv)** Etnik köken, sınıf/kast, kişisel durum ve yaşam tarzı veya siyasal ve dinsel görüşler temelindeki ayrımcılık (çocuklara veya ana babalarına yönelik) çocukların topluma tam katılımlarını engellemektedir. Bu tür ayrımcılık ana babaların

çocuklara karşı olan sorumluluklarını yerine getirme kapasitelerini olumsuz etkilemektedir. Ayrımcılık, çocukların önündeki fırsatları ve öz saygılarını etkilemekte, ayrıca çocuklar ve yetişkinler arasında küskünlük ve uyuşmazlıklara yol açmaktadır.

- (v) Çok yönlü ayrımcılığa (örneğin, etnik kökene, sosyal veya kültürel statüye, cinsiyete ve/veya özürllülük durumuna bağlı ayrımcılık) maruz küçük yaş grubundaki çocuklar özellikle risk altındadırlar.

12. Küçük yaş grubundaki çocuklar, ana babalarına yönelik ayrımcılığın sonuçlarından da zarar görebilirler. Örneğin, evlilik dışı çiftlerin, geleneksel tutum ve davranışlara aykırı olarak evlenenlerin, mültecilerin veya iltica talebinde bulunanların çocukları bu durumda olabilirler. Taraf devletler, hangi biçimleri alırsa alsın ve nerede cereyan ederse etsin -ailelerde, topluluklarda, okullarda veya diğer kurumlarda- ayrımcılığa karşı mücadele etme sorumluluğundadırlar. Küçük yaş grubundaki çocukların kaliteli hizmetlere erişimleriyle ilgili potansiyel ayrımcılık, özellikle, sağlık, eğitim, refah ve diğer hizmetlere herkesin ulaşamadığı ve bu hizmetlerin devlet, özel kesim ve hayır kurumları tarafından birlikte verildiği durumlarda kaygı yaratmaktadır. Komite, ilk adım olarak, taraf devletleri, küçük yaş grubundaki çocukların yaşam ve gelişmelerine katkıda bulunan kaliteli hizmetlerin varlığını ve bunların erişilebilirliğini izlemeye özendirir. Bu yapılırken, sistematik biçimde veri toplanması yoluna gidilmeli, bu veriler çocukların ve ailelerin kökenlerine ve koşullarına ilişkin belli başlı değişkenlere göre ayrıştırılmalıdır. İkinci adım olarak, bütün çocukların mevcut hizmetlerden yararlanmada eşit fırsatlara sahip olmalarını sağlayacak girişimler gerekebilir. Daha genel olarak taraf devletler, küçük yaş grubundaki çocuklara, özel olarak da güç durumdaki kesimlere yönelik ayrımcılığa karşı bilinç ve duyarlılık geliştirmelidirler.

13. Çocuğun yüksek yararı. Madde 3, çocuklarla ilgili tüm faaliyetlerde çocuğun yüksek yararının temel alınması gerektiği ilkesini ortaya koymaktadır. Küçük yaş grubundaki çocuklar, henüz olgunlaşmadıkları için, kendi esenliklerini etkileyecek karar ve girişimlerde haklarının

ve yararlarının değerlendirilmesi ve temsili adına sorumlu mercilere tabi durumdadırlar ve bu kararlar alınırken çocukların görüşlerinin ve gelişim halindeki yeteneklerinin de dikkate alınması gerekir. “Yüksek yarar” ilkesi Sözleşmede çeşitli vesilelerle yer almaktadır (erken çocukluk dönemiyle en fazla ilgili olan 9, 18, 20 ve 21. maddeler dâhil). Yüksek yarar ilkesi çocuklarla ilgili bütün girişimler için geçerlidir. Bu ilkenin gözetilmesi, çocukların haklarının korunmasına; yaşama, büyüme ve gelişmelerinin güvence altına alınmasına yönelik aktif önlemlerle birlikte, çocukların haklarının yaşama geçirilmesinden gündelik olarak sorumlu olan ana babalarla diğerlerine yardım ve destek sağlanmasını da gerektirir:

- a) Her bir çocuğun yüksek yararı: Çocuğun bakımı, sağlığı, eğitimi vb. ile ilgili bütün kararlarda, ana babalar, profesyoneller ve çocuklardan sorumlu diğer kişiler yüksek yarar ilkesini göz önüne almalıdırlar. Taraf devletler, bütün hukuksal süreçlerde küçük yaş grubundaki çocukların bağımsız olarak kendi yararlarını gözeten biri tarafından temsil olunmalarını sağlamalı, görüşlerini ve tercihlerini ifade etme kapasitelerinin olması halinde çocuklar bu tür bütün süreçlerde dinlenilmelidir.
- b) Bir grup veya kesim olarak küçük yaş grubundaki çocukların yüksek yararı: Çocukları etkileyen bütün yasalar ve politikalarda, idari ve yargısal kararlarda ve hizmet sunumunda yüksek yarar ilkesi dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda değerlendirilecek başlıklar şunlardır: Çocukları doğrudan etkileyen durumlar (örneğin sağlık hizmetleri, bakım sistemleri veya okullarla ilgili olanlar) ve çocukları dolaylı biçimde etkileyecek durumlar (örneğin, çevre, konut ve ulaşım gibi).

14. Küçük çocuğun görüşlerine ve duygularına saygı gösterilmesi. Madde 12, çocuğun, onu etkileyen bütün meselelerde görüşlerini serbestçe dile getirme hakkı olduğunu ve bu görüşlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu hak, haklarını geliştirmede, korumada ve izlemede aktif bir katılımcı olarak çocuğun statüsünü pekiştirir. Küçük çocuğun bir özne olarak -ailede, toplulukta ve toplumda- kimliği genellikle küçümsenmekte veya yaş ve henüz

olgunlaşmama gibi gerekçelerle reddedilmektedir. Birçok ülkede ve bölgede, geleneksel inançlar küçük yaş grubundaki çocukların yetiştirilme ve sosyalleşme gereksinimleri üzerinde durmuştur; bu çerçevede küçük yaş grubundaki çocuklar gelişmemiş, kavrama, iletişim kurma ve tercihte bulunma bakımından en temel öğelerden bile yoksun kişiler olarak görülmüşlerdir. Böylece çocuklar çoğunlukla aileleri içinde güçsüz, toplumları içinde ise sessiz ve görünmez kalmışlardır. Komite, 12. maddenin hem küçük hem de daha büyük çocuklar için geçerli olduğunu hatırlatmak ister. Haklarının sahibi kişiler olarak en küçük yaş grubundaki çocuklar bile görüşlerini dile getirebilmelidirler ve bu görüşlere 'çocuğun yaşına ve olgunluğuna göre gerekli ağırlık tanınmalıdır.' (madde 12.1). Küçük yaş grubundaki çocuklar çevrelerine karşı çok duyarlıdırlar ve kendi kimlikleriyle birlikte çevrelerindeki kişilere, yerlere ve yaşamın rutin akışına ilişkin olarak hızla bir kavrayış geliştirirler, tercihlerde bulunurlar ve duygularını, görüşlerini ve isteklerini, sözlü veya yazılı dille ifade etmeden çok önce çeşitli biçimlerde ifade ederler.

- a) Komiteye göre taraf devletler, görüşlerini ifade etme serbestliği olan ve onu etkileyen konularda görüşleri alınması gereken hak sahibi kişi olarak, çocuk kavramını çocuğun kapasitesini, yüksek yararını ve zararlı deneyimlerden korunma hakkını gözetken bir yaklaşımla daha ilk başlarda yaşama geçirmek için gerekli bütün önlemleri almalıdırlar.
- b) Görüşleri ve duyguları ifade etme hakkı çocuğun evdeki (ve duruma göre geniş ailedeki) ve topluluktaki gündelik yaşamına dayandırılmalı; bu husus sağlık, bakım ve eğitim alanlarında, ayrıca hukuksal işlemlerde gözetilmeli; araştırma ve danışmalar yoluyla ilgili politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesinde dikkate alınmalıdır.
- c) Taraf devletler, ana babaların, profesyonellerin ve sorumlu mercilerin onların günlük yaşamlarında ve uygun olan bütün ortamlarda küçük yaş grubundaki çocukların sahip oldukları hakları giderek daha fazla yaşama geçirmelerini sağlayacak fırsatların yaratılmasına aktif biçimde katılmaları için gerekli bütün

önlemleri almalıdırlar. Bu aktif katılım için yapılması gerekenler arasında, kendilerine gerekli becerileri kazandıracak eğitim de yer almaktadır. Katılım haklarının yaşama geçirilmesi, yetişkinlerin çocuk merkezli bir tutum geliştirmelerini, küçük yaş grubundaki çocuklara kulak vermelerini, onurlarına ve kişisel görüş açlarına saygı göstermelerini gerektirir. Bunların yanı sıra yetişkinler, kendi beklentileri ile küçük çocuğun ilgi alanları, anlayış düzeyi ve tercih ettiği iletişim biçimleri arasında bir uyum sağlayarak sabır ve yaratıcılık gösterebilmelidirler.

IV. Ana Babaların Sorumlulukları ve Taraf Devletlerin Yardımları

---

15. Ana babaların ve ilk plandaki diğer bakıcıların yaşamsal önemdeki rolleri. Normal koşullarda, küçük bir çocuğun ana babası, ailenin, geniş ailenin ve topluluğun diğer üyeleriyle, bu arada uygunsa yasal vasilelerle birlikte, çocukların haklarının yaşama geçirilmesinde belirleyici bir rol oynarlar. Bu husus Sözleşmede tam anlamda kabul edilmekte (özellikle madde 5), ayrıca taraf devletlerin bu alanda yardım sağlama yükümlülükleri ortaya konmaktadır. Bu yükümlülükler arasında kaliteli çocuk bakım hizmetleri sağlanması da yer almaktadır (özellikle madde 18). Sözleşmenin Giriş bölümünde aileye “toplumun temel birimi ve başta çocuklar olmak üzere bütün üyelerinin gelişmeleri ve esenlikleri açısından doğal ortam” olarak atıfta bulunmaktadır. Komite, burada geçen ‘aile’ kavramının, küçük çocuğun bakımı, gözetilmesi ve gelişimi açısından çeşitli düzenlemeleri kapsayacak genişlikte alınması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla, çocuğun hakları ve yüksek yararı ile uyumlu olduğu sürece, çekirdek aile, geniş aile ve topluluk temelindeki diğer geleneksel veya modern düzenlemeler bu kapsamdadır.

16. Ana babalar/ilk plandaki bakıcılar ve çocuğun yüksek yararı. Ana babaların ve birinci derecedeki diğer bakıcıların üzerlerindeki sorumluluk, bu kişilerin çocukların yüksek yararına uygun

davranma gereklilikleri ile ilişkilidir. 5. maddeye göre ana babaların rolü, "Sözleşmede yer alan hakların kullanılmasında yön ve yol göstermektir." Bu, büyük çocuklar için olduğu kadar küçük yaş grubundaki çocuklar için de geçerlidir. Bebekler ve küçük yaşlardaki çocuklar bütünüyle başkalarına bağımlı durumdadırlar; ancak bu onların yalnızca pasif olarak bakım görme, yönlendirilme ve yol gösterilme konumunda olmaları anlamına gelmemektedir. Onlar da, ana babalarından ve diğer bakıcılarından, yaşamları, büyüyüp gelişmeleri açısından korunma, şefkat ve anlayış görmek isteyen aktif sosyal öznelerdir. Yeni doğan bebekler doğumdan kısa bir süre sonra ana babalarını (veya başlıca bakıcılarını) tanıyabilirler ve onlarla kendilerinin de aktif katılımcı olarak yer aldıkları sözel olmayan iletişime geçerler. Normal koşullarda küçük yaş grubundaki çocuklar ana babaları veya başlıca bakıcıları ile güçlü ve karşılıklı bağlar oluştururlar. Bu ilişkiler sayesinde çocuklar fiziksel ve duygusal anlamda kendilerini güvende hissederler ve gene bu sayede sürekli bakım ve özen görürler. Gene aynı ilişkilerle çocuklar kendi kimliklerini oluştururlar, kültürel açıdan değer verilen beceriler, bilgiler ve davranışlar edinirler. Böylece ana babalar (ve diğer bakıcılar) normal olarak küçük yaş grubundaki çocukların haklarını yaşama geçirmelerinde başlıca kanal olarak işlev görürler.

17. Çocuğun gelişen yetenekleri kavramının yaşama geçirilmesi prensibi. Madde 5, çocukların zaman içinde giderek bilgi, yetenek ve kavrayış geliştirdikleri olgunlaşma ve öğrenme sürecine atıfla "gelişen yetenekler" kavramından hareket etmektedir. Bu süreçte çocukların haklarının ne olduğunu ve bunları en iyi biçimde nasıl yaşama geçirebileceklerini kavramaları da dâhildir. Çocukların gelişen yeteneklerine saygı gösterilmesi, hakların yaşama geçmesi açısından belirleyici önemdedir ve bu husus erken çocukluk döneminde özellikle anlamlıdır. Çünkü çocuk, doğumundan itibaren okula başlayıncaya kadar geçen dönem zarfında fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal işlevler açısından hızlı dönüşümler yaşar. Madde 5, işte bu bakımdan ana babaların (ve diğerlerinin) çocuklarını yönlendirirken, onlara destek verirken, yapılandırırken, yol gösterirken kendi bilgi düzeylerini

çocuktaki bu dönüşüm sürecine uygun olarak ayarlama sorumluluğu taşıdıklarını vurgulamaktadır. Bu ayarlamalar, çocuğun ilgi alanları ve istekleri ile birlikte, özerk karar alma ve yüksek yararını kavrama düzeyini dikkate almalıdır. Küçük bir çocuğun kendisine yol gösterilme gereksinimi büyük çocuklara göre daha fazla olmakla birlikte, aynı yaşlardaki çocukların kapasitelerindeki ve durumun gerektirdiklerine verilen tepkilerdeki değişkenlikleri de gözetmek gerekir. Gelişen yetenekler, pozitif, imkân tanıyıcı bir kavram olarak yorumlanmalıdır. Başka bir deyişle bu kavram, çocuğun özerkliğini ve kendini ifade etme imkânlarını sınırlayan ve bunu da geleneksel olarak çocuğun görelî yetersizlikleri ve sosyalleşme gereksinimleriyle gerekçelendiren otoriter ilkelerin onaylanması biçiminde yorumlanmamalıdır. Ana babalar (ve diğerleri), çocuğu merkez alan bir biçimde, diyalog ve örneklerle, katılım hakkı (madde 12) ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 14) dâhil çocuğun kendi haklarını kullanma kapasitesini geliştirici yollardan 'yönlendirme ve yol göstericilik' yapmaya özendirilmelidirler.¹

18. Ana babanın rollerine saygı. Sözleşmenin 18. maddesi, ana babaların veya yasal vasilerin, çocukların yüksek yararını gözeterek onların gelişimlerini ve esenliklerini sağlamaktan birinci derecede sorumlu olduklarını teyit etmektedir (maddeler 18.1; 27.2). Taraf devletler, bu konuda ana babaların birinci dereceden rollerine ve sorumluluklarına saygı göstermelidirler. Bu çerçevedeki yükümlülükler arasında, çocuğun yüksek yararına olmadığı sürece çocukları ana babalarından ayırmamak da yer almaktadır (madde 9). Küçük yaş grubundaki çocuklar, ana babalarından ayrılmanın olumsuz sonuçlarından daha ağır biçimde etkilenirler; çünkü bu yaşlardaki çocuklar ana babalarına ve birinci derecedeki bakıcılarına fiziksel olarak bağımlı oldukları kadar duygusal olarak da bağılıdır. Küçük yaş grubundaki çocuklar, ayrılmanın koşullarını da yeterince kavrayabilecek durumda değildirler. Küçük yaş grubundaki çocukları olumsuz biçimde etkileyebilecek durumlar arasında ihmal ve ana baba ilgisinden yoksunluk, ileri derecede maddi veya psikolojik stres veya zihinsel sağlık sorunlarıyla birlikte yetiştirilme, başkalarından yalıtık

biçimde yetiştirilme, ana ile baba arasında çatışma, çocuğun istismarı, çocuğun ana babasıyla ilişkilerinin kesintili olması (ayrılma zorunluluğu gibi durumlar dâhil) ve yerleştirilen kurumdaki bakımın yetersizliği yer almaktadır. Komiteye göre taraf devletler, ana babaların çocukları için birinci derecede sorumluluk üstlenmelerini sağlamak üzere gerekli bütün önlemleri almalı; sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babaları desteklemeli; çocukların bakım ve yetiştirilmeleri açısından zararlı olabilecek mahrumiyet ve ayrılma durumlarını azaltmalı ve çocukların esenlikleri risk altına girdiğinde gerekli girişimlerde bulunmalıdırlar. Taraf devletlerin genel amaçları arasında, terk edilmiş veya kimsesiz kalmış çocuk sayısının azaltılması ve bu yol çocuğun yüksek yararına sayılmadıkça kurumsal veya uzun dönemli buna benzer bakım gereksinimi olan çocuk sayısının asgari düzeyde tutulması da yer almalıdır (Ayrıca bakınız aşağıdaki Bölüm VI).

19. Sosyal eğilimler ve ailenin rolü. Sözleşme, 'hem annenin hem de babanın çocuğun yetiştirilmesinden ve büyütülmesinden ortaklaşa sorumlu olduğunu' vurgulamakta ve bu ikisinin çocuğun bakımı açısından eşit durumda olduklarını belirtmektedir (madde 18.1). Komite, aile yapılarının bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğine, mevcut yapılarının de giderek değiştiğine, bu arada ana babalara yönelik resmi olmayan destek ağlarının ortaya çıktığına ve nihayet aile büyüklüğünün, ana babaların rollerinin ve çocuk yetiştirilmesine yönelik düzenlemelerin daha da çeşitlendiğine dikkat çekmektedir. Bütün bu eğilimler, fiziksel, kişisel ve psikolojik gelişimleri en iyi biçimde az sayıdaki sürekli ilişki ile sağlanabilecek olan küçük yaş grubundaki çocuklar açısından özellikle önem taşımaktadır. Küçük yaş grubundaki çocuklar söz konusu olduğunda yakından ilgili çevre anne, baba, daha büyükler, kardeşler ve geniş ailenin diğer üyeleri ile birlikte çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki profesyonellerden oluşmaktadır. Komite, bu çevredeki kişilerle olan ilişkilerin çocuklara Sözleşmede tanınan hakların yaşama geçirilmesine özel katkıda bulunabileceğini ve çeşitli aile örüntülerinin çocukların esenliği açısından yararlı ve işlevli olabileceğini kabul etmektedir. Kimi ülkelerde ve bölgelerde, aile, evlilik ve çocuk yetiştirme ile ilgili

sosyal tutumların değişmesi, sözgelimi ailelerin ayrılması ve yeniden yapılanması, erken çocukluk dönemi deneyimleri üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, ana babaların ailelerinin ve kendi topluluklarının dışında çalışmak zorunda oldukları durumlarda olduğu gibi, ekonomik baskılar da küçük yaş grubundaki çocukları etkilemektedir. Başka ülkelerde ve bölgelerde ise, ana babadan birinin veya her ikisinin birden veya bir yakının örneğin HIV/AIDS yüzünden ölmüş olması erken çocukluk döneminin bir başka yaygın özelliği haline gelmiştir. Bunlar ve benzer diğer etmenler, ana babaların çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirebilme durumlarını etkilemektedir. Daha genel olarak, hızlı sosyal değişim dönemlerinde, geleneksel uygulamalar hâlihazırdaki aile koşullarına ve yaşam tarzlarına ayak uyduramayabilir; böyle durumlarda, yeni uygulamaların içselleştirilmesi, çocuk yetiştirme alanında yeni becerilerin kavranıp bunlara değer verilmesi için belirli bir süre geçmesi gerekmektedir.

20. Ana babalara yardım. Taraf devletlerin, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babalara, yasal vasilelere ve geniş aileye uygun yardımlarda bulunmaları gerekmektedir (madde 18.2 ve 18.3). Ana babalara çocuğun gelişimi açısından gerekli yaşam koşulları sağlanması (madde 27.2) ve çocukların gerekli bakım ve korumadan yararlanmalarının güvence altına alınması (madde 3.2) da bu kapsamdadır. Komite, ana babaların ve küçük yaş grubundaki çocuklardan sorumlu diğer kişilerin bu alanda ihtiyaç duydukları kaynakların, becerilerin ve kişisel sahiplenmenin yeterince dikkate alınmamasından kaygılıdır. Bu kaygılar, özellikle, insanların çok genç yaşta evlenip çocuk sahibi oldukları, çocuklarıyla yalnız yaşayan tek anne veya babaların fazlaca görüldüğü toplumlar için geçerlidir. Erken çocukluk, ana babaların çocuklarıyla ilgili olup Sözleşme kapsamında yer alan sorumlulukları yerine getirmeleri açısından en yaygın (ve en yoğun) dönemdir. Çocukların yaşamaları, sağlıkları, fiziksel ve duygusal güvenlikleri, yaşam standartları, kendilerine sağlanan bakım, oyun ve öğrenme imkânları ve ifade özgürlüğü bu sorumlulukların yerine getirileceği alanlardır. Dolayısıyla, çocukların haklarının yaşama geçirilmesi, büyük ölçüde, onlara bakanların kendi esenliklerine

ve ellerindeki imkânlarla kaynaklara bağlıdır. Aradaki bu karşılıklı bağımlılıkların görülmesi, ana babalara, yasal vasilere ve diğer bakıcılara yönelik yardımların planlanmasında sağlam bir başlangıç noktasıdır. Örneğin:

- a) Entegre bir yaklaşımda, ana babaların çocuklarının yüksek yararını gözetme yeterlilikleri üzerinde dolaylı yoldan etki yaratacak müdahalelerle (örneğin vergi politikaları, sosyal yardımlar, yeterli konut, çalışma saatleri gibi) sonuçları hemen ve doğrudan görülecek müdahaleler (örneğin doğum sağlığı hizmetleri, ana baba eğitimi, ev ziyaretleri gibi) birlikte yer almalıdır.
- b) Yeterli yardım sağlanmasında, ana babalardan beklenen yeni roller ve becerilerle birlikte erken çocukluk döneminde taleplerde ve baskılarda meydana gelen değişiklikler dikkate alınmalıdır – bundan kastedilen, çocukların daha hareketli, daha konuşkan, sosyal açıdan daha becerili hale gelmeleri ve bu gerekçeyle bakım ve eğitim programlarına bizzat katılmaya başlamalarıdır.
- c) Ana babalara yönelik yardımlar, çocuk yetiştirme eğitimi ve aile danışmanlığı ile birlikte annelere, babalara, kardeşlere, büyükanne ve babalara ve duruma göre çocuğun yüksek yararını gözetmesi gereken diğer kişilere yönelik kaliteli hizmetleri de içermelidir.
- d) Yardım kapsamına, bunların yanı sıra, ana babaların ve ailenin diğer üyelerinin küçük yaş grubundaki çocuklarla olumlu ve duyarlı ilişkiler geliştirmelerine, çocuğun hakları ve yüksek yararı konusunda daha gelişkin bir kavrayışa ulaşmalarına yardımcı olacak destekler de girer.

21. Ana babalara yönelik gerekli yardım, en iyi biçimde, erken çocukluk dönemine ilişkin kapsamlı politikaların bir parçası olarak sağlanabilir (aşağıda Bölüm V). İlk yıllarda temin edilecek sağlık, bakım ve eğitim hizmeti de bu kapsamda ele alınmalıdır. Taraf devletler, başta en dezavantajlı ve güç durumdaki gruplar olmak üzere, ana babalara, çocuklarını bu tür programlara tam anlamıyla katma açısından gerekli desteği sağlamalıdır. Özellikle madde 18.3, birçok ana babanın ekonomik açıdan faal olduklarını, düşük

ücretli işlerde çalışıp geçimleriyle çocuklarına olan sorumluluklarını kaynaştırmaya çaba gösterdiklerini kabul etmektedir. Madde 18.3 taraf devletlerden, ana babaları çalışan çocukların çocuk bakım hizmetlerinden, annelere yönelik kolaylıklardan ve kendilerine yönelik tesislerden yararlanmalarını sağlamalarını talep etmektedir. Komite, bu bağlamda, taraf devletlere Anneliğin Koruması ile ilgili 183 sayılı ILO Sözleşmesini (2000) onaylamalarını tavsiye etmektedir.

V. Başta Kırılgan Çocuklara Yönelik Olanlar Olmak Üzere Erken Çocukluk Dönemindekiler İçin Kapsamlı Politikalar ve Programlar

21. Hakları temel alan çok sektörlü stratejiler. Birçok ülkede ve bölgede, hizmet kalitesinin geliştirilmesi çalışmalarında erken çocukluk dönemine düşük öncelik tanınmıştır. Ayrıca, sağlanan hizmetlerde de kopukluk vardır. Bu hizmetleri sağlama görevi merkezi ve yerel düzeylerdeki farklı resmi kuruluşlara verilmekte, planlama çalışmaları da bölük pörçük ve eşgüdümsüz biçimde yürütülmektedir. Kimi durumlarda ise yeterli kaynaklara, düzenlemelere ve kalite güvencesine sahip olmayan özel sektörün ve gönüllü kuruluşların da hizmet sağlamasına katıldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda taraf devletlerin her tür hizmet planlamasının ve sunumunun çocuğun yararına olması açısından yapması gereken, hakları temel alan, eşgüdümlü ve birçok sektörü birden kapsayan stratejiler geliştirmesidir. Bu stratejiler, 8 yaşına kadar olan bütün çocukları kapsamak üzere, yasal düzenlemeler ve politikalara yönelik sistematik ve entegre bir yaklaşıma dayandırılmalıdır. Erken çocukluk dönemi hizmetlerini ve bu dönemle ilgili imkânları öngören kapsamlı bir çerçeve oluşturulması, bu çerçevenin enformasyon ve izleme sistemleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Kapsamlı hizmetler, ana babalara sağlanan yardımlarla eşgüdüme kavuşturulacak, bu hizmetler ana babaların sorumluluklarını, koşullarını ve gereksinimlerini eksiksiz dikkate alacaktır (Sözleşmenin 5 ve 18.

maddelerinde değinildiği gibi; ayrıca bakınız, yukarıda Bölüm IV). Ayrıca, söz konusu kapsamlı hizmetlerin planlanmasında ana babalara danışılacak, ilgili süreçlere ana babalar da dâhil edilecektir.

23. Yaş dilimine uygun program standartları ve profesyonel eğitim. Komite, erken çocukluğa yönelik kapsamlı bir stratejinin, aynı zamanda kişi olarak çocuğun olgunluğunu ve bireyselliğini dikkate alması gerektiğini vurgular. Burada özellikle dikkate alınması gereken husus, belirli yaşlara göre (örneğin bebekler, emekleme dönemindekiler, okul öncesi çağdakiler, okula yeni başlayanlar) gelişim önceliklerinin de değişmesi ve bunun program standartlarına ve kalite ölçütlerine ilişkin uzantıdır. Taraf devletler, erken dönemle ilgili kurumların, hizmetlerin ve tesislerin, özellikle sağlık ve güvenlik gibi alanlarda gerekli kalite standartlarını tutturmasını, ilgili personelin psikososyal vasıflar, sayı ve eğitim açısından aranan koşullara uygun olmasını sağlamalıdır. Küçük yaş grubundaki çocukların yaşlarına ve durumlarına uygun hizmetlerin sağlanması, ilgili bütün personelin bu yaş grubu ile ilgili konularda eğitim almış olmasını gerektirir. Erkek olsun kadın olsun bu alanda çalışacak nitelikli personel bulunabilmesi için küçük yaş grubundaki çocuklarla ilgili çalışma ve hizmetlere gerekli sosyal değer verilmeli ve çalışanlara doyurucu ücretler ödenmelidir. Bu alanda çalışanların, çocuk hakları ve gelişimi konusunda sağlam ve güncel kuramsal ve pratik kavrayışa sahip olmaları (ayrıca bakınız paragraf 41); uygun ve çocuğu merkez alan uygulamaları, müfredatı ve pedagojik yöntemleri benimsemeleri ve kamusal veya özel programlar, kurumlar ve hizmetlere yönelik denetim ve izleme sistemleri dâhil olmak üzere gerektiğinde uzmanlık kaynaklarına ve desteğine ulaşabilmeleri temel önemdedir.

24. Başta kırılgan durumdakiler olmak üzere çocukların hizmetlere erişimi. Komite taraf devletlere, bütün küçük yaş grubundaki çocuklara (ve onlardan sorumlu olanlara), özel olarak çocukların esenliğine yönelik bakım, sağlık ve eğitim programları dâhil olmak üzere gerekli ve uygun hizmetlere erişim imkânları sağlamaları çağrısında bulunur. Bu çabalarda, küçük yaş grubundaki çocuklar arasında en güç durumda bulunan kesimlere ve ayrımcılık riski altında olanlara özel

önem verilmesi gerekir (madde 2). Sözü edilen kesimler arasında kız çocuklar, yoksulluk içinde yaşayanlar, yerli halklara veya azınlıklara mensup olanlar, göçmen ailelerin çocukları, ana babasını yitirenler veya başka nedenler yüzünden ana baba bakımından yoksun kalanlar, kurumlara yerleştirilenler, hapishanelerde anneleri ile birlikte kalanlar, mülteciler ve iltica etmek isteyenler, HIV/AIDS'den etkilenenler ve HIV enfeksiyonu olanlar ve alkol-uyuşturucu bağımlısı ana babaların çocukları yer almaktadır (ayrıca bakınız Bölüm VI).

25. Doğum kaydı. Erken çocukluk dönemine yönelik kapsamlı hizmetler doğumla birlikte başlar. Komite, bütün çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydettirilmelerinin birçok ülkede ve bölgede halen yerine getirilmesi gereken önemli görevler arasında olduğunun altını çizerek. Bu alandaki eksiklikler, çocuğun kişisel kimlik anlayışı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir ve nüfusta kayıtlı olmayan çocuklar temel sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yoksun kalabilirler. Yaşam, gelişme ve kaliteli hizmetlere erişim haklarının bütün çocuklar için yaşama geçirilmesinde (madde 6) ilk adım olarak Komite, taraf devletlere, bütün çocukların doğumdan sonra nüfusa kaydettirilmesini sağlayacak önlemler almalarını tavsiye etmektedir. Bu da, herkesin ücretsiz erişebileceği genel ve iyi yönetilen bir kayıt sistemiyle sağlanabilir. Bu alanda etkili bir sistem esnek olmalı, ailelerin içinde buldukları koşulları hesaba katmalı, örneğin gerektiğinde gezici kayıt hizmetlerini devreye sokmalıdır. Komite, hasta veya özürlü çocukların kimi bölgelerde nüfusa kaydettirilmeleri olasılığının düşük olduğuna dikkat çeker ve kayıt sisteminin herhangi bir ayırım olmaksızın bütün çocukları kapsamaması gerektiğini vurgular (madde 2). Komite taraf devletlere ayrıca, gecikmiş kayıtlar için kolaylık sağlanmasının, henüz kaydedilmemiş çocuklara da sağlık, eğitim, koruma ve sosyal hizmetler alanlarında diğerleriyle eşit erişim imkânları tanınmasının önemini hatırlatır.

26. Yaşam standardı ve sosyal güvenlik. Küçük yaş grubundaki çocuklar, fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki ve sosyal gelişimleri açısından yeterli yaşam standartlarına ulaştırılmalıdırlar (madde 27). Komite, yoksunluğun olumsuz sonuçlarının çok geniş bir kesim

tarafından kabul edilmesine karşın milyonlarca küçük yaş grubundaki çocuk için en temel yaşam standartlarının bile henüz sağlanamamış olmasını kaygıyla not eder. Göreli yoksulluk içinde büyüme, çocuğun esenliğini, toplumla ilişkilerini ve öz saygısını zedeler, öğrenme ve gelişme olanaklarını azaltır. Mutlak yoksulluk içinde büyümenin sonuçları ise daha da ağırdır; burada çocuğun yaşamı ve sağlığı ve temel yaşam kalitesi doğrudan tehdit altındadır. Taraf devletler, erken çocukluk dönemindeki yoksulluğu azaltmak için acilen girişimlerde bulunmalı, yoksulluğun çocukların esenliği üzerindeki olumsuz etkilerini gidermeye çalışmalıdırlar. Bu amaçla, küçük yaş grubundaki çocuklara hakları doğrultusunda temel yaşam standartları sağlanması için ‘...maddi yardım ve destek programları...’ (madde 27.3) dâhil olmak üzere bütün yollara başvurulmalıdır. Çocukların sosyal sigorta dâhil sosyal güvenlikten yararlanma haklarının yaşama geçirilmesi, bu yöndeki herhangi bir stratejinin önemli bir ögesi olmalıdır (madde 26).

27. Sağlık hizmeti sağlanması. Taraf devletler, bebek ölümlerinin azaltılması ve çocukların yaşama sağlıklı bir başlangıç yapabilmeleri açısından, bütün çocukların ilk yıllarında ulaşılabılır en üst düzey sağlık ve beslenmeden yararlanmalarını sağlamalıdırlar (Madde 24). Bu başlıkta özellikle yapılması gerekenler şunlardır:

- a) Taraf devletlerin, küçük yaş grubundaki çocukların, stresten arınmış bir ortamın yanı sıra gereksindikleri temiz içme suyu, yeterli sanitasyon, uygun bağışıklama, iyi beslenme ve tıbbi hizmetlerden yararlanabilmelerini sağlama sorumlulukları vardır. Kötü beslenme ve hastalıklar çocukların gelişimleri ve sağlığı üzerinde kalıcı etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuzluklar çocukların zihinsel durumlarını etkilemekte, öğrenmelerini ve katılımlarını engellemekte ve kendi potansiyellerini gerçekleştirme imkânlarını sınırlamaktadır. Aynı olumsuzluklar obezite ve sağlıksız yaşam tarzları için de geçerlidir.
- b) Taraf devletlerin, çocukların sağlık haklarını yaşama geçirme, çocuk sağlığı ve gelişimi alanındaki eğitimi özendirme, bu arada anne sütü verilmesinin, beslenmenin, hijyen ve sanitasyonun öneminin geniş kesimlerce kavranmasını sağlama sorumlulukları

vardır.2 Öncelik tanınması gereken bir başka konu da, başta anne ile çocuğu arasındaki olmak üzere sağlıklı aile-çocuk ilişkileri geliştirilebilmesi için annelere ve bebeklerine uygun doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin sağlanmasıdır (madde 24.2). Küçük yaş grubundaki çocuklar ise, örneğin uygun ve çocuk merkezli sağlık eğitimi programlarına katılarak kendi kişisel sağlıklarını geliştirecek ve yaşlıları arasında sağlıklı yaşam tarzlarını yaygınlaştıracak konumdadırlar.

- c) Komite, taraf devletlerin dikkatlerini, HIV/AIDS'in erken çocukluk dönemine yönelik özel tehditlerine çekmek ister. Bu çerçevede, şu sıralananlar için gerekli bütün adımlar atılmalıdır: (i) Anne ile baba arasındaki ve anneden çocuğa enfeksiyon zincirlerine müdahale edilerek ana babalar ve küçük yaş grubundaki çocuklarda enfeksiyonun önlenmesi; (ii) enfeksiyonu olan ana babalara ve çocuklara doğru teşhis konulması, etkili tedavi ve diğer destek biçimlerinin sağlanması (anti-retroviral tedavi dahil); ve (iii) sağlıklı olsun enfeksiyonlu olsun tüm öksüzleri de kapsayacak biçimde, ana babalarını veya başlıca bakıcılarını bu hastalık yüzünden yitirmiş çocuklara yeterli alternatif bakım imkanlarının sağlanması (Ayrıca bakınız, HIV/AIDS ve çocuk hakları ile ilgili Genel Yorum No. 3 (2003)).

28. Erken çocukluk eğitimi. Sözleşme, çocuğun eğitim özellikle de ilköğrenim hakkının herkes için parasız olarak yaşama geçirilmesi gerektiğini kabul etmektedir. (madde 28). Komite, kimi devletlerin bir yıllık okul öncesi eğitimi bütün çocuklar için parasız olarak yaygınlaştırma planları yaptıklarını memnuniyetle saptamaktadır. Komite, erken çocukluk dönemindeki eğitim hakkını doğumla birlikte başlayacak, çocukların azami gelişme hakları ile bağlantılı bir hak olarak yorumlamaktadır (madde 6.2). Eğitimin gelişme ile ilişkilendirilmesi 29. maddede açıklanmaktadır: "taraf devletler, çocuğun eğitiminin, çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, fiziksel ve zihinsel becerilerinin mümkün olan en üst düzeye çıkarılmasına yönelik olması gerektiği konusunda mutabıktırlar". Eğitimin amaçları ile ilgili Genel Yorum No. 1, gözetilen hedefin "becerilerini, öğrenme

ve diğer alanlardaki yeteneklerini, insanlık onurunu, öz saygısını ve kendine güvenini geliştirerek çocuğu güçlendirmek” olduğunu, bunun da çocuğu merkez alan, çocuk dostu ve çocuğun haklarıyla onurunu gözeten yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (paragraf 2). Taraf devletlere hatırlatılır ki, çocuğun eğitim hakkı bütün çocuklar için geçerlidir ve herhangi bir ayrımcılık gözetilmeksizin kız çocukların da eğitime katılmaları gerekmektedir (Madde 2).

29. Erken çocukluk eğitiminde ana babaların ve kamunun sorumlulukları. Ana babaların (ve birinci derecedeki diğer bakıcıların) çocuğun ilk eğiticileri oldukları ilkesi, Sözleşmenin ana babaların sorumluluklarına saygı gösterilmesine yaptığı vurguda gerektiği gibi yansıtılmış ve onaylanmıştır (yukarıda Bölüm IV). Ana babalardan beklenen, haklarını yaşama geçirmelerinde küçük yaş grubundaki çocuklara uygun yönlendirmede ve yol göstericilikte bulunmaları ve saygı ve anlayışa dayalı güvenilir ve şefkatli ilişkilerden oluşan bir ortam sağlamalarıdır. (madde 5). Komite, taraf devletleri, bu ilkeyi erken çocukluk eğitimin planlanmasında iki açıdan başlangıç noktası almaya davet etmektedir:

- a) Taraf devletler, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için ana babalara gerekli yardımları sağlarken (madde 18.2), ana babaların çocuklarının ilk dönem eğitimindeki rollerini daha iyi kavramalarını sağlayacak önlemleri almalı, çocuk merkezli yetiştirme uygulamalarını özendirmeli, çocuğun onuruna saygı gösterilmesini sağlamalı, anlayış, öz saygı ve özgüveni geliştirecek fırsatlar sunmalıdırlar;
- b) Taraf devletler, erken çocuklukla ilgili planlamalarında, her zaman ana babaların rollerini tamamlayıcı programları hedeflemeli, bu programları mümkün olduğu ölçüde ana babalarla birlikte geliştirmeli ve “çocuğun kişiliğini, yeteneklerini ve zihinsel ve fiziksel becerilerini mümkün olan en ileri düzeye çıkarmada” (Madde 29.(1).a) ana babalar, profesyoneller ve diğerleri ile işbirliğine yönelmelidirler.

30. Komite, taraf devletlere, küçük yaş grubundaki çocukların en geniş anlamıyla eğitim (yukarıdaki 28. paragrafta açıklandığı gibi) almalarını

sağlamaları tavsiyesinde bulunur. Bu eğitimde ana babaların, daha geniş anlamda ailenin ve topluluğun temel rolü; devletin, topluluğun veya sivil toplum kuruluşlarının hazırladıkları erken dönem çocuk eğitimi programlarının katkısı kabul edilmelidir. Araştırmalardan elde edilen kanıtlar, kaliteli eğitim programlarının, çocukların ilkokula başarılı bir geçiş yapmaları, eğitimdeki başarıları ve uzun dönemli sosyalleşmeleri açısından olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Halen birçok ülkede ve bölgede çocuklara en erken dört yaşından başlamak üzere kapsamlı erken dönem eğitimi sağlanmakta, kimi ülkelerde ise bu eğitim aynı zamanda dışarıda çalışan ana babaların çocuklarına yönelik bakımı da kapsamaktadır. 'Bakım' ve 'eğitim' hizmetleri arasındaki geleneksel ayrımın her zaman çocukların yararına olmayabileceği gözetilerek, hizmetlerin entegre niteliğine vurgu amacıyla kimi durumlarda "Eğit-bakım" kavramı tercih edilmektedir ve bütün bunlar erken çocukluğa yönelik eşgüdümü, bütüncül ve çok sektörlü yaklaşımlara duyulan gereksinimi pekiştirmektedir.

31. Topluluk temelli programlar. Komite, taraf devletlerin, ana babaların (ve diğer bakıcıların) güçlendirilmelerinin ve eğitimlerinin başlıca özellikler olarak öne çıktığı, eve veya topluluğa dayalı erken dönem çocuk gelişimi programlarını desteklemelerini tavsiye eder. Taraf devletlerin, kaliteli, yeterli kaynaklarla desteklenmiş hizmetlerin sunulması için gerekli yasal çerçevenin hazırlanmasında; ilgili standartların özel grupların ve kişilerin gereksinimlerine göre uyarlanmasını sağlamada ve bebeklikten okul dönemine kadar olan sürede belirli yaş gruplarının gelişme önceliklerinin gözetilmesinde oynayacak rolleri vardır. Kaliteli, gelişim özellikleri açısından uygun, kültürel açıdan da ilgili programların, erken dönem çocuk bakımı ve eğitimine standart bir yaklaşım dayatmaksızın, yerel topluluklarla birlikte geliştirilmesi gerekmektedir. Komitenin bir başka tavsiyesi de şu yöndedir: Taraf devletler, erken dönem programlara daha fazla önem vermeli ve bu alanda hakları temel alan yaklaşımları desteklemelidir. Bu yaklaşımlar arasında, çocukların kendine güvenmelerini, iletişim becerilerini geliştirmelerini ve öğrenmeye istek duymalarını sağlamak üzere, ilkokula geçiş döneminde süreklilik ve

ilerleme sağlayacak girişimler de yer almaktadır. Bu tür programların planlanmasına çocukların da aktif biçimde katılmalarının sağlanması yerinde olacaktır.

32. Hizmet sunucusu olarak özel sektör. Komite, 2002 yılındaki Genel Tartışma Gününde “Hizmet sunucusu olarak özel sektör ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesindeki rolü” başlığı altında benimsediği tavsiyelere atıfla (bakınız ÇHS/K/121, paragraflar 630-653), taraf devletlerin, program uygulanmasında bir kanal olarak hükümet dışı sektörün faaliyetlerini desteklemelerini tavsiye eder. Komite, devlet dışı bütün hizmet sunucularını (kâr amacı güdenler ve gütmeyenler dâhil) Sözleşmenin ilkelerine ve hükümlerine saygı göstermeye davet eder ve bu bağlamda taraf devletlere bu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamadaki temel yükümlülüklerini hatırlatır. Erken dönem çocuklukla ilgili profesyonellere -gerek kamusal gerekse özel- mesleklerinde yeterli hazırlık, sürekli eğitim ve yeterli ücret imkânları sağlanmalıdır. Bu bağlamda taraf devletler, erken çocukluk dönemine ilişkin hizmetlerin sağlanmasından sorumludurlar. Sivil toplumun rolü ise, devletin rolünü üstlenmek değil, bu rolü tamamlamaktır. İlgili hizmetlerin ağırlıklı olarak devlet dışı kesim tarafından verildiği durumlarda Komite taraf devletlere, çocukların haklarının korunması ve yüksek yararlarının gözetilmesi açısından hizmet sunumunu denetleme ve hizmetlerin kalitesini düzene bağlama yükümlülüğünün gene kendi üzerlerinde olduğunu hatırlatır.

33. Erken çocukluk döneminde insan hakları eğitimi. Komite, 29. madde ile Genel Yorum No. 1 (2001) ışığında, taraf devletlere ayrıca erken dönem çocuk eğitiminde insan hakları konusuna da yer verilmesini tavsiye etmektedir. Bu eğitim çocuklar açısından katılımcı ve güçlendirici nitelik taşımalı; onlara haklarını ve sorumluluklarını kendi ilgi alanlarına, duyarlılıklarına ve gelişen yeteneklerine uygun biçimde yerine getirme açısından pratik fırsatlar tanıyan içerikte olmalıdır. Küçük yaş grubundaki çocukların insan hakları eğitimi, küçük yaş grubundaki çocukların evlerinde, bakım merkezlerinde, erken dönem eğitim programlarında ve diğer topluluk ortamlarında karşılaşılabilecekleri gündelik konulara odaklanmalıdır.

34. Dinlenme, boş zaman ve oyun hakkı. Komite, taraf devletlerin ve diğerlerinin Sözleşmenin 31. maddesinin uygulanmasına yeterince dikkat göstermediklerini kaydetmektedir. Bilindiği gibi bu madde “çocuğun dinlenme ve boş zaman, yaşına uygun oyun ve eğlence etkinliklerine, kültürel yaşama ve sanatlara serbestçe katılma hakkını” güvence altına almaktadır. Oyun, erken çocukluk döneminin en ayırt edici özelliklerinden biridir. Oyun yoluyla çocuklar ister yalnız başlarına ister başkalarıyla birlikte, var olan yeteneklerinden hem yararlanmakta hem de bu yeteneklerini ileriye taşımaktadırlar. Yaratıcı oyunların ve yeni şeyler öğreten deneylerin değeri erken dönem çocuk eğitiminde geniş biçimde kabul görmektedir. Ne var ki, dinlenme, boş zaman ve oyun hakkının yaşama geçirilmesi, birçok durumda, çocukların bir araya gelip oynayacakları ve yeni şeyler keşfedecekleri çocuk merkezli, güvenli, destekleyici, uyarıcı ve stresten arınmış ortamların bulunmayışı yüzünden engellenmektedir. Çocukların oyun oynayacak yerlere sahip olma hakkı, birçok kentsel ortamda özellikle risk altındadır. Buralarda yerleşim yerlerinin, ticaret merkezlerinin ve ulaşım sistemlerinin tasarımı yoğunluk, gürültü, kirlilik ve çeşitli tehlikelerle bir araya gelerek küçük yaş grubundaki çocuklar açısından sakıncalı ortamlar oluşturmaktadır. Çocukların oyun haklarını engelleyen bir başka etmen de ev işlerinin yoğunluğu (özellikle kız çocuklar açısından) ve rekabete dayalı okul sistemleridir. Dolayısıyla Komite, taraf devletlere, bunu yoksullukla mücadele stratejilerinin bir parçası olarak da düşünüp, hükümet dışı kuruluşlara ve özel kesimden aktörlere, küçük yaş grubundaki çocukları bu haklarından yoksun bırakan etmenleri belirleyip ortadan kaldırmaları çağrısında bulunmaktadır. Kentlerde, boş zaman etkinlikleri için ayrılan mekânlar ve oyun alanları/tesisi planlanırken, gerekli istişarelerde bulunularak, çocukların görüşlerini ifade etme hakları da dikkate alınmalıdır (madde 12). Taraf devletler, bütün bunları dikkate alarak, dinlenme, boş zaman ve oyun hakkının yaşama geçirilmesi konusuna daha fazla önem vermeli ve bunun için gerekli kaynakları (insan gücü ve mali) harekete geçirmelidirler.

35. Modern iletişim teknolojileri ve erken çocukluk. Madde 17, gerek geleneksel basılı medyanın gerekse modern enformasyon

teknolojisine dayalı kitle iletişim araçlarının çocuk haklarının yaşama geçirilmesine yapabileceği olumlu katkıları göz önüne almaktadır. Erken çocukluk yayıncılar ve medya yapımcıları için özel bir alandır ve bu alanda çalışanlar, çocukların kapasitelerine ve ilgi alanlarına uygun, çocukların esenlikleri açısından eğitici ve yararlı, çocukların koşullarındaki kültürlerdeki ve dillerindeki farklılıkları dikkate alan materyaller hazırlayıp yaygınlaştırmalıdır. Burada özel dikkat gösterilmesi gereken husus, azınlık gruplarının gereksinimleridir ve bu grupların tanınma ve toplumsal kapsanma açısından medyaya erişimlerine önem verilmelidir. Madde 17(e) ayrıca taraf devletlerin çocuklar açısından uygunsuz ve zararlı materyallere karşı çocukların korunması görevine işaret etmektedir. İnternet temelli medya dâhil modern teknolojilerin hızla yaygınlaşması ve bunlara erişimin kolaylaşması çocuk açısından özel bir duyarlılık beslenmesini gerektirmektedir. Uygunsuz ve saldırgan materyaller söz konusu olduğunda küçük yaş grubundaki çocuklar özellikle risk altındadırlar. Dolayısıyla taraf devletler medya yapımlarını ve bunların sunumunu çocukları koruyacak, aynı zamanda ana babaların/bakıcıların bu alanlardaki çocuk yetiştirme sorumluluklarına destek olacak biçimde düzene bağlamalıdır (madde 18).

VI. Özel Korunmaya Gereksinimi Olan Küçük Yaş Grubundaki Çocuklar

36. Küçük yaş grubundaki çocukların risklere açıklığı. Komite, bu Genel Yorumunun bütününde, çok sayıda küçük çocuğun haklarının ihlal edildiği güç koşullar altında yaşadığına işaret etmiştir. Ana babalar ve diğer bakıcılarla istikrarlı temele oturmayan ve güvenilirmez ilişkiler, aşırı yoksulluk ve yoksunluk içinde büyümek, çatışma ve şiddet ortamlarıyla kuşatılmak, mülteci olarak evlerini terk etmek ve diğer olumsuzluklar küçük yaş grubundaki çocukları özellikle etkilemektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, bu tür olumsuzlukları daha az algılayabilirler ve bütün bunların fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki ve sosyal gelişimleri üzerindeki olumsuz etkilerine karşı daha

az direnebilirler. Ana babalarının veya diğer bakıcılarının, hastalık, ölüm, ailelerin veya toplulukların çözülmesi gibi nedenlerden dolayı gerekli korumayı sağlayamadıkları durumlarda çocuklar özellikle risk altındadırlar. Koşullar ne denli zorlu olursa olsun, küçük yaş grubundaki çocuklara özel bir özen gösterilmesi gerekir. Çünkü küçük yaş grubundaki çocuklar, hızla değişim geçirdikleri bir dönemdedir; hastalık, travma, düzensiz veya bozulmuş gelişim süreci onları daha fazla etkiler; güçlüklerden kaçma veya bunlara karşı direnme güçleri azdır; kendilerine koruma sağlanması ve yüksek yararlarının gözetilmesi açısından başkalarına bağımlı durumdadırlar. Komite, aşağıdaki paragraflarda, taraf devletlerin dikkatlerini, Sözleşmede söz edilen ve erken dönemde hakların yaşama geçirilmesi üzerinde doğrudan etkili olan belli başlı güç durumlara çekmektedir. Kuşkusuz buradaki liste tam değildir ve çocuklar çeşitli tehlikelerle bir anda karşılaşabilirler. Genel bir strateji olarak taraf devletlerin hedefi, her durumda, her çocuğa, haklarını yaşama geçirme açısından yeterli korumayı sağlamak olmalıdır:

- a) İstismar ve ihmal (madde 19):** Küçük yaş grubundaki çocuklar, fiziksel ve ruhsal şiddet dâhil olmak üzere ihmal, kötü muamele ve istismara sıklıkla maruz kalmaktadırlar. İstismar genellikle aile içinde ortaya çıkmaktadır ve çocuklar açısından özellikle yıkıcı sonuçlar verebilmektedir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, böyle durumlardan pek az kaçınabilmekte veya direnç gösterebilmekte, neler olup bittiğini pek az anlayabilmekte ve başkalarının yardımlarına da pek az başvurabilmektedirler. İhmal ve istismarın yol açtığı travmanın, beynin olgunlaşma sürecindeki meydana getirdiği tespit edilebilir etkiler dâhil küçük yaş grubundaki çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını gösteren açık kanıtlar vardır. Erken çocuklukta istismarın ve ihmalin yaygın bir olgu olduğunu ve bunun uzun dönemli etkilerini göz önünde bulundurarak, taraf devletlerin, risk altındaki küçük yaş grubundaki çocukları korumak, istismar mağdurlarına koruma sağlamak, travmayı atlatmalarına yardımcı olmak, bu arada uğradıkları ihlaller yüzünden bu çocukların damgalanmalarını önlemek üzere uygun bütün önlemleri almaları gerekmektedir.

- b)** Aileleri olmayan çocuklar (maddeler 20 ve 21): Küçük yaş grubundaki çocukların gelişme hakları, öksüz/yetim kaldıklarında, aileleri tarafından terk edildiklerinde veya ana babalarının bakımından başka biçimlerde yoksun kaldıklarında veya ilişkilerinde uzun süreli bozulmalar meydana geldiğinde (örneğin doğal felaketler veya diğer acil durumlarda, HIV/AIDS gibi salgınlarda, ana/babanın hapse düştüğü durumlarda, ülke içi silahlı çatışmalarda, savaşlarda veya zorunlu göçlerde) ciddi bir risk altına girmektedir. Bütün bu olumsuzluklar, kişisel dirençlerine, yaşlarına, içinde buldukları koşullara, başka desteklerin ve alternatif bakım imkanlarının varlığına göre çocukları farklı düzeylerde etkilemektedir. Yapılan araştırmalara göre, kalitesi yetersiz kurumsal bakımın çocuklarda sağlıklı bir fiziksel ve psikolojik gelişim sağlaması olasılığı düşüktür; tersine, böyle bir bakım özellikle üç yaşından küçük yaş grubundaki çocuklarda uzun dönemde toplumsal uyum sağlama açısından ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Aynı durum, 5 yaşından küçük olanlar için de geçerlidir. Alternatif bakım gerekli olduğu sürece, küçük yaş grubundaki çocukların erken yaşlarda ailelerin yanına verilmeleri veya aile benzeri ortamlara yerleştirilmeleri daha olumlu sonuçlar vermektedir. Taraf devletler, güven, süreklilik, bakım ve şefkat temelindeki, küçük yaş grubundaki çocuklara güven ve saygı temelinde uzun süreli bağlanma fırsatları tanıyacak alternatif bakım biçimlerine yatırım yapmalı ve bunları desteklemelidir. Bunların arasında bakıcı aile yanına yerleştirme, evlat edinme ve geniş aile üyelerine bu alanda sağlanacak destek yer almaktadır. Evlat edinmenin öngördüğü durumlarda, çocuğun yüksek yararı salt "birinci derecede" (madde 3) değil "en başta" (madde 21) gözetilecek husus olmalı, ancak bu sırada Sözleşmenin başka bölümlerinde belirtilen ve bu Genel Yorumda da anımsatılan çocuk hakları ve devletlerin yükümlülükleri sistematik biçimde göz önünde bulundurulmalı ve bunlara saygı gösterilmelidir.
- c)** Mülteciler (madde 22): Mülteci konumundaki çocuklar, köklerini yitirme, gündelik çevrelerinde ve ilişkilerinde aşına oldukları

şeylerden kopma riskleri en fazla olan çocuklardır. Bu konumdaki çocuklarla ana babaları bakım, sağlık, eğitim ve diğer hizmetler arasından eşit imkanlara sahip olmalıdırlar. Özellikle risk altında olanlar refakatsiz veya ana babalarından ayrılmış çocuklardır. Komite, “Kendi menşe ülkeleri dışındaki refakatsiz ve ayrılmış çocuklar için yapılması gerekenler” başlıklı 6. Genel Yorumunda (2005) bu konumdaki çocukların bakımı ve korunmaları ile ilgili ayrıntılı kılavuzlar sunmaktadır.

- d)** Engelli çocuklar (madde 23): Erken çocukluk, özürlülük durumlarının ve bunların çocuğun gelişimi ve esenliği üzerindeki etkilerinin genellikle belirlendiği dönemdir. Küçük yaş grubundaki çocuklar, hiçbir zaman, salt özürlülük durumlarından dolayı kurumlara yerleştirilmemelidirler. Öncelikle yapılması gereken, bu çocuklara eğitime ve topluluk yaşamına eksiksiz biçimde katılma imkânları tanınmasıdır. Haklarını yaşama geçirmelerine mani olan engellerin ortadan kaldırılması da buna dâhildir. Küçük yaş grubuna dâhil engelli çocuklar, ana babalarına (veya kendilerine bakan diğer kişilere) sağlanacak destek dâhil, özel uzmanlık yardımları alma hakkına sahiptirler. Engelli çocukların bakımında kendilerine her zaman saygılı olunmalı ve kendilerine güven duymalarını sağlayacak biçimde davranılmalıdır (Ayrıca bakınız, Komitenin “Özürlü çocukların hakları” başlıklı 1997 yılı Genel Tartışma Gününde benimsenen tavsiyeler, ÇHS/K/66);
- e)** Zararlı çalışma (madde 32): Kimi ülkelerde ve bölgelerde çocuklar küçük yaşlarda çalışma yaşamına dâhil edilmekte, bu arada potansiyel olarak tehlikeli, sömürücü ve sağlıkları, eğitimleri ve gelecekleri açısından zararlı işlere yönlendirilmektedirler. Örneğin küçük yaş grubundaki çocuklar başka evlere çalışmaya gönderilmekte, tarım işlerinde kullanılmakta veya tehlikeli işleri olan ana babalarına veya kardeşlerine yardım etmek üzere çalıştırılmaktadır. Küçük bebekler bile, dilencilikte kullanılarak veya bu amaçla başkalarına kiralanarak sömürülebilmektedir. Küçük yaş grubundaki çocukların eğlence sektöründe, televizyonda, filmlerde, reklamcılıkta veya modern medyanın diğer alanlarında

sömürüye maruz bırakılmaları da bir endişe kaynağıdır. Bu arada, taraf devletlerin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği ile ilgili 1999 tarih ve 182 sayılı ILO Sözleşmesi çerçevesinde belirlenen tehlikeli ve zararlı çocuk çalıştırma uygulamaları bağlamında özel sorumlulukları bulunmaktadır.

- f)** Madde bağımlılığı (madde 23): Küçük yaş grubundaki çocuklarda madde bağımlılığı nadiren görülen bir durum olmakla birlikte, çocukların annelerinin alkol veya uyuşturucu bağımlısı oldukları durumlarda uzman bakımına gerek olabilir ve aile üyelerinin bağımlı oldukları ve çocukların da bu yöne meyilemeleri olasılığı bulunan durumlarda da özel koruma gerekebilir. Ayrıca, alkol veya uyuşturucu bağımlılığının ailenin yaşam standartlarında ve çocuğa bakma kalitesinde yarattığı olumsuzluklar da çocuğu etkileyebilir ve çocukların da bu tür bağımlılıklar geliştirme olasılıkları gündeme gelebilir.
- g)** Cinsel istismar ve sömürü (madde 34): Küçük yaş grubundaki çocuklar, özellikle kızlar, ailelerinin içinde olsun dışında olsun daha çok küçük yaşlarda cinsel istismar ve sömürüye maruz kalabilmektedirler. Örneğin, başka evlerde çalışan kız çocukların durumunda olduğu gibi bu çocuklar özellikle risk altındadırlar. Bu arada, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolünde (2002) de ele alındığı gibi, küçük yaş grubundaki çocuklar ayrıca pornografi girişimlerinin mağduru da olabilmektedirler.
- h)** Çocuk satışı, ticareti ve kaçırılması (madde 35): Komite, terk edilmiş ve ayrılmış çocukların çeşitli amaçlarla kaçırılıp satıldıklarına ilişkin kanıtlar karşısındaki kaygılarını sıklıkla dile getirmiştir. En küçük yaşta çocuklar söz konusu olduğunda bu tür fiillerin nedenleri arasında, özellikle (ama tek başına değil) yabancı kişilere evlatlık verilme yer almaktadır. Çocuk satışı, çocuk fuhşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokole (2002) ek olarak, Çocukların Korunması ve Ülkeler Arası Evlat Edinme İşlemlerinde İşbirliği ile ilgili 1993 Lahey Sözleşmesi de bu alandaki istismarın önlenmesine yönelik bir çerçeve ve mekanizma sunmaktadır ve bu gerçeği gözetin

Komite de bütün taraf devletlerin bu Sözleşmeyi kabul etmeleri ve onaylamalarına yönelik ısrarını sık sık dile getirmiştir. Uluslararası işbirliğinin yanı sıra, bütün çocukların nüfus kayıtlarının yaptırılması da bu tür ihlallerin önlenmesinde etkili olabilir.

- i) Sapkın davranışlar ve suç işleme (madde 40): Küçük yaş grubundaki çocuklar (bu Genel Yorumda yer alan 4. paragrafta göre 8 yaşından küçükler) , hangi durum ve koşulda olursa olsun, ceza ehliyeti için belirlenen yaş kapsamında görülmemelidir. Yanlış davranışları olan veya yasaları ihlal eden küçük yaş grubundaki çocuklara sempati, anlayış ve yardımseverlikle yaklaşılmalı; onların kendini kontrol etme, çevreleri ile empati oluşturma ve uyuşmazlıkları çözme kapasitelerinin geliştirilmesine çalışılmalıdır. Taraf devletler, ana babalara/bakıcılara, üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelerinde yeterli desteği sağlamalı (madde 18) ve küçük yaş grubundaki çocuklar kaliteli erken çocukluk eğitim ve bakım hizmetlerine ve (gerektiğinde) özel rehberlik ve terapi imkanlarına ulaşabilmelidirler.

37. Komite, bu koşullardan her birinde ve diğer her tür sömürü biçiminin varlığı halinde (madde 36) taraf devletleri, çocukların durumlarına ilişkin duyarlılıkları, bütün yasal düzenlemelere, politikalara ve müdahalelere içselleştirmeye ve böylece çocukların fiziksel ve psikolojik iyileşmeleri ile toplumlarıyla yeniden bütünleşmelerini çocuğun onuruna saygılı bir ortamda sağlamaya davet eder (madde 39).

VII. Erken Çocukluk Dönemi İçin Kapasite Geliştirme

38. Erken çocukluk için kaynak tahsisi. Küçük yaş grubundaki çocukların haklarının yaşamlarının bu kritik evresinde tam olarak yaşama geçirilmesi açısından (ve bu dönemdeki deneyimlerin kalıcı etkileri olabileceği de gözetilerek) taraf devletler, erken çocukluk dönemine ilişkin olarak, hakları temel alan, kapsamlı, stratejik ve zamana bağlı planlar hazırlamalıdır. Bu, erken çocukluk dönemi

hizmetlerine ve programlarına ayrılan insani ve mali kaynakların artırılmasını gerektirir. (madde 4). Komite, çocuk haklarını bu erken dönemde yaşama geçiren taraf devletlerin, mevcut altyapı, politikalar, hizmetler, ilgili mesleki eğitim ve kullanılabilir kaynaklar açısından farklı noktalardan yola çıktıklarını kabul etmektedir. Komite, ayrıca, taraf devletlerin, hakların çocukluk dönemi boyunca yaşama geçirilmesinde birbirine rakip önceliklerle karşılaşabileceklerini de takdir etmektedir. Örneğin, sağlık hizmetlerinin ve temel eğitimin bütün kesimlere henüz ulaştırılmadığı durumlarda bu söylenen geçerlidir. Ancak gene de, bu Genel Yorumda birçok kere dile getirilen gerekçelerden hareketle, özel olarak erken dönem hizmetlerine, altyapısına ve kaynaklarına yeterince kamusal yatırım yapılması gerekmektedir. Taraf devletler bu bağlamda hükümet, kamu hizmetleri, hükümet dışı kuruluşlar, özel sektör ve aileler arasında güçlü ve eşitlik temelinde ortaklıklar oluşturarak küçük yaş grubundaki çocukların haklarını destekleyecek kapsamlı hizmetlerin finansmanını sağlayacak yollar bulmalıdırlar. Son olarak Komite, hizmetlerin merkezîyetçilikten uzak bir yapıya kavuşturulduğu durumlarda, bu durumun küçük yaş grubundaki çocukların zararına sonuçlar vermemesinin sağlanması gerektiğini vurgular.

39. Veri toplama ve yönetimi. Komite, kaydedilen ilerlemelerin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi ve politikaların yarattığı etkilerin saptanması bakımından, erken dönem çocukluğun bütün yönleriyle ilgili kapsamlı ve güncel nicel ve nitel bilgiler toplanmasının önemini bir kez daha yineler. Komite, Sözleşme kapsamında yer alan birçok konu açısından, birçok taraf devletin erken dönem çocuklukla ilgili yeterli ulusal veri toplama sistemlerinden yoksun olduğunu bilmektedir. Özellikle daha yaşamlarının başında olan çocuklara ilişkin özel ve ayrıştırılmış bilgiler hemen bulunamamaktadır. Komite, bütün taraf devletlere, Sözleşmeye uygun; cinsiyet, yaş, aile yapısı, kentsel ve kırsal yerleşim ve uygun diğer kategorilere göre ayrıştırılmış veri toplama ve gösterge geliştirme sistemleri oluşturmaları çağrısında bulunur. Bu sistemler, erken çocukluk dönemine ve güç durumdaki gruplara özel ağırlık vererek 18 yaşına kadar olan bütün çocukları kapsamalıdır.

40. Erken dönem çocukluk araştırmaları için kapasite geliştirme. Komite, bu Genel Yorumunda daha önce, çocukların sağlığı, büyümeleri; bilişsel, sosyal ve kültürel gelişimleri, gerek negatif gerekse pozitif etmenlerin çocukların esenliği üzerindeki etkileri ve erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim programlarının potansiyel sonuçları konusunda yaygın araştırmalar yapıldığını belirtmişti. Bu arada, erken çocukluk dönemine ilişkin olarak insan hakları perspektifinden yapılan araştırmalar da artmaktadır. Bu araştırmalarda, çocukların katılım haklarına nasıl saygı gösterilebileceği, bu arada örneğin çocukların araştırma süreçlerine katılımlarının bunun bir yolu olarak değerlendirilmesi gibi konulara daha fazla yer verilmektedir. Erken çocukluk dönemine ilişkin kuram ve somut kanıtlar, ilgili politikaların ve uygulamaların belirlenmesi, gerçekleştirilen girişimlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi ve küçük yaş grubundaki çocukların esenliğinden sorumlu kesimlerin eğitilmeleri açısından pek çok Şey vaat etmektedir. Ancak, Komite bütün bunlara karşın, bu alandaki mevcut araştırmaların sınırlı yanlarına da dikkat çekmek ister. Başka bir deyişle bu araştırmalar, erken dönem çocukluk dönemini sınırlı bağlamalardan ve bölgelerden hareketle ele almaktadır. Komite, erken döneme ilişkin planlama çalışmalarının bir parçası olarak, taraf devletlerin, özellikle hakları temel alan bir perspektiften hareketle, erken çocukluk dönemine ilişkin araştırmalar için ülke ölçeğinde ve yerel kapasite geliştirmelerinin yararlı olacağını belirtir.

41. Erken çocukluk döneminde haklara ilişkin eğitim. Erken çocukluk dönemine ilişkin bilgi ve uzmanlık durağan olmayıp zamanla değişmektedir. Bu değişimin temelinde küçük yaş grubundaki çocukların, ana babaların ve diğer bakıcıların yaşamlarını etkileyen sosyal eğilimler, bakım ve eğitime ilişkin politika ve önceliklerin değişmesi, ocuk bakımı, müfredat ve pedagoji gibi alanlardaki yenilikler ve araştırmalarla yeni kanıtların ortaya çıkması gibi etmenler yatmaktadır. Hakların erken dönemde yaşama geçirilmesi, ailelerindeki, okullarındaki ve topluluklarındaki rollerine ilişkin yeni anlayışlar geliştikçe hem çocuklardan sorumlu olanlar için, hem de

çocukların kendileri için birtakım görevler ortaya çıkarmaktadır. Taraf devletler, çocuklar ve ana babalarının yanı sıra, çocuklarla birlikte ve çocuklar için çalışan profesyoneller, bu arada özellikle parlamenterler, yargıçlar, savcılar, avukatlar, infaz görevlileri, kamu çalışanları, çocukların yerleştirildikleri kurumlar ve gözetim merkezlerinde çalışan personel, öğretmenler, sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları ve yerel liderler için sistematik çocuk hakları eğitimine yönelmelidirler. Komite, taraf devletlere ayrıca genel anlamda kamuoyuna yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyaları düzenleme çağrısında bulunmaktadır.

42. Uluslararası yardımlar. Komite, bu Genel Yorumda yer alan kapsamlı hükümleri yerine getirme açısından taraf Devletlerin önündeki kaynak kısıtlılığı sorununu gözeterek, Dünya Bankası, diğer BM kuruluşları ve iki taraflı donörler dâhil olmak üzere donör konumundaki kuruluşlara, erken çocukluk gelişim programlarını mali ve teknik açıdan desteklemeleri tavsiyesinde bulunur. Bu destek, uluslararası yardımlardan yararlanan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olma açısından başlıca hedeflerden biri olarak görülmelidir. Etkili bir uluslararası işbirliği, aynı zamanda, politika ve program geliştirme ve mesleki eğitim açısından, erken çocukluğa yönelik kapasite geliştirme çabalarını da güçlendirecektir.

43. Geleceğe bakış. Komite, bütün taraf devletlere, hükümetler arası kuruluşlara, HDK'lara, akademik çevrelere, profesyonel gruplara ve tabandaki topluluklara, çocuk haklarıyla ilgili bağımsız kuruluşların oluşturulması için çaba göstermeye devam etmeleri; uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerçekleştirilecek diyaloglar dâhil olmak üzere erken çocukluk döneminde kalitenin belirleyici önemine ilişkin üst düzey politika diyaloglarına ve araştırmalarına yönelmeleri çağrısında bulunur.

Notlar

- 1 Bakınız, G. Landsdown, The Evolving Capacities of the Child (Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2005)
- 2 Bakınız, 'Bebeklerin ve Küçük yaş grubundaki çocukların Beslenmesine Yönelik Küresel Strateji', Dünya Sağlık Örgütü, 2003

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın
Önlenmesi Sözleşmesi

Dağıtım
GENEL

Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme

ÇHS/GY/18
14 Kasım 2014

Orijinal: İNGİLİZCE

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın
Önlenmesi Komitesi

Çocuk Hakları Komitesi

**Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi
ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Zararlı
Uygulamalara İlişkin 31 ve 18 sayılı
ORTAK GENEL TAVSİYELERİ / GENEL YORUM**

1 Giriş

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) hem genelde hem de özel olarak zararlı uygulamaların kaldırılmasına ilişkin hukuksal bağlayıcılığa sahip yükümlülükler içermektedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, kendi izleme görevleri çerçevesinde, kadınları ve başta kızlar olmak üzere çocukları etkileyen bu uygulamalara sürekli olarak dikkat çekmiştir. CEDAW Komitesi ile ÇHS Komitesi, nerede olursa ve hangi biçimi alırsa alsın bu zararlı uygulamaların önlenmesine, bunlara tepki gösterilmesine ve sonuçta söz konusu uygulamalara son verilmesine yönelik örtüşen görevleri ve taahhütleri gereği bu ortak Genel Tavsiyeyi/Genel Yorumu hazırlama kararı almışlardır.

2 Genel Tavsiye / Genel Yorumun Hedefi ve Kapsamı

- 1.** Bu Genel Tavsiyenin/Genel Yorumun (GT/GY) amacı, iki Sözleşme kapsamında zararlı uygulamalara son verilmesi yönündeki yükümlülöklere eksiksiz uyum sağlanması için alınması gereken yasal, politikalara ilişkin ve diğör önlemler konusunda bağlayıcı rehberlik sağlayarak CEDAW ve ÇHS bağlamında Taraf Devletlerin yükümlölüklerine açıklık getirmektir.
- 2.** Komiteler, zararlı uygulamaların, yetişkin kadınları hem doğrudan hem de/ya da henüz çocukken maruz kaldıkları durumlar nedeniyle uzun dönemde de etkilemekte olduğunu tespit etmektedir. Dolayısıyla bu GT/GY, kadınların haklarıyla ilgili zararlı uygulamalara son verilmesini hedefleyen ilgili hükümler açısından CEDAW'a Taraf Devletlerin yükümlölüklerini daha ileri düzeyde yorumlamaktadır.
- 3.** Ayrıca Komite, erkek çocukların da şiddet, zararlı uygulamalar ve önyargı mağduru olduklarını; korunmaları için haklarının ele alınması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi, önyargıların ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha sonraki yaşamlarında da etkili olmasına izin verilmemesi gerektiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla GT/GY, ayrımcılık nedeniyle erkek çocukların haklarından yararlanmalarını engelleyen zararlı uygulamalar konusunda ÇHS'ye Taraf Devletlerin yükümlölüklerine atıfta bulunmaktadır.
- 4.** Bu GT/GY, iki Komite tarafından ayrı ayrı hazırlanan ilgili Genel Tavsiyeler ve Genel Yorumlarla bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Söz konusu belgeler özellikle şunlardır: Kadınlara karşı şiddetle ilgili CEDAW GT No. 19 (1992), çocukların fiziksel cezalara ve diğör zalimane ya da aşağılayıcı cezalandırma biçimlerine karşı korunma hakkına ilişkin ÇHS GG No. 8 (2006) ve çocuğun her tür şiddetten özgür olmasına ilişkin GY No. 13 (2011). Kadın sünnetine ilişkin CEDAW GT No. 14'ün (1990) içeriği bu GT/GY ile güncellenmiş olmaktadır.

3 Ortak Genel Tavsiye / Genel Yorumun Gerekçesi

---

5. CEDAW ve ÇHS Komiteleri, zararlı uygulamaların, kadınların ve kız çocukların kalıplaşmış roller çerçevesinde erkeklerden ve erkek çocuklardan daha aşağıda görüldükleri toplumsal tutumlara derinden kök salmış olduğunu tespit etmektedir. Komiteler ayrıca şiddetin toplumsal cinsiyetle ilgili boyutunu öne çıkarmakta; cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli tutumların ve kalıpların, güç dengesizliklerinin, eşitsizliklerin ve ayrımcılığın çoğu kez şiddet ve zorlama içeren yaygın tutumların sürüp gitmesini sağladığını belirtmektedir. Komiteleri kaygılandıran bir hususun yeniden hatırlatılması önemlidir: Söz konusu uygulamalar aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin evde, çevrede, okulda, diğer eğitim ortamlarında, kurumlarda ve daha geniş anlamda toplumda kadınların ve çocukların “korunmalarının” ve kontrollerinin¹ bir biçimi olarak mazur gösterilmesidir. Komiteler ayrıca Taraf Devletlerin dikkatini bir noktaya daha çekmek istemektedir: Cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınları² ve kız çocukları, bunlardan özellikle dezavantajlı gruplara mensup olanları ya da böyle oldukları düşünülenleri, dolayısıyla zararlı uygulamaların mağduru olma riskleri daha yüksek olanları etkileyen faktörlerle kesişmektedir.

6. Dolayısıyla, zararlı uygulamaların zemini cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve başka durumlar temelindeki ayrımcılıktır ve bu uygulamalar çoğu kez sosyokültürel ve dinsel adetlere ve değerlere, ayrıca dezavantajlı konumdaki kadın ve çocuk kesimlerine ilişkin yanlış değerlendirmelere atıfla gerekçelendirilmektedir. Genel olarak alındığında zararlı uygulamalar çoğu durumda şiddetin ciddi biçimleriyle ilişkili olup kendileri de kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin birer biçimidir. Bu uygulamaların niteliği ve yaygınlığı

---

1 CEDAW GT No. 19 (1992), parag. 11 ve ÇHS GY No. 9 (2006) parag 8, 10 ve 79 ve ÇHS GY No. 15 parag. 8 ve 9

2 CEDAW GT No. 28 (2011), Taraf Devletlerin CEDAW Madde 2, parag. 18 uyarınca temel yükümlülükleri.

bölgelere ve kültürlere göre değişmektedir. Bununla birlikte, en yaygın görülenleri ve yeterince iyi belgelendirilenleri şunlardır: kadınlarda genital sakatlama, çocuk yaşta ve/ya da zorla evlendirme, poligami (çok eşlilik), sözde namus adına işlenen suçlar ve çeyiz-başlık parası ile bağlantılı şiddet. Bu tür uygulamalar Komitelerin gündemine sıkça geldiğinden ve yasal düzenlemeler ve programatik yaklaşımlarda azaltılabilecekleri görüldüğünden, bu ortak GT/GY söz konusu uygulamaları örnek olarak kullanacaktır.

7. Zararlı uygulamalar dünyanın pek çok ülkesinde çeşitli topluluklarda endemik biçimde görülmektedir. Bu uygulamalardan kimileri, daha önceleri görülmedikleri bölgelerde ve ülkelerde de baş göstermekte olup bunun başlıca nedeni göçlerdir. Söz konusu uygulamaların ortadan kalkmış olduğu ülkelerde ise, çatışma durumları gibi nedenlerden dolayı bunlar yeniden ortaya çıkabilmektedir.

8. Başka pek çok uygulama daha zararlı uygulama olarak belirlenmiştir. Bunların hepsi, toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil güç ilişkisi sistemleri ile yakından bağlantılı olup bunları daha da pekiştirirler. Zaman zaman da, engelliler ve albinolar dâhil olmak üzere dezavantajlı kadın ve çocuk gruplarına yönelik olumsuz algıları ya da ayrımcı inançları yansıtır. Söz konusu uygulamalar, bunlarla sınırlı kalmamak üzere aşağıdakileri içerir: kız çocukların ihmali (erkek çocuklara tercihli özel muamele ile bağlantılı olarak), aşırı diyet kısıtlamaları (zorla yedirme, gebelik dönemindekiler dâhil yiyeceklerle ilgili tabular), sıkı kundak yapma, yaralama, vücuda işaret/kabile sembolleri koyma, fiziksel ceza, taşlama, şiddet içeren özel dönem törenleri, dulluk uygulamaları, büyücülük, bebek öldürme ve ensest.³ Zararlı uygulamalar arasında kızların ve kadınların güzel olma ya da evlenebilmesi için vücutta yapılan değişiklikler (şişmanlama, tecrit edilme, dudaklara takı takılması ya da boynun uzaması için boyna halka takılması gibi⁴) ya da erken gebeliğe, cinsel tacize ve şiddete karşı önlem adına yapılan işler de yer alır (örneğin

---

3 Bakınız, CEDAW GT. No. 19 (1992), parag. 11 ve ÇHS GY No. 13 (2011), parag. 29.

4 Bakınız, SG Çocuklara yönelik şiddet araştırması, A/61/299 (2006), parag. 46.

göğüslerin düzleştirilmesi gibi). Dahası, tüm dünyada çok sayıda kadın ve çocuk herhangi bir tıp ya da sağlık nedeni olmaksızın vücutla ilgili normlara uyabilmek için tıbbi tedavi görmekte ve/ya da estetik ameliyat geçirmektedir. Modaya uygun zayıflıkta olmak için kendilerini basınç altında hisseden, bunun sonucunda yemek yeme ve sağlık sorunlarıyla karşılaşan kişilerin sayısı da giderek artmaktadır.

4 CEDAW ve ÇHS Sözleşmelerinin Normatif İçeriği

9. Zararlı uygulamalar konusu gerek CEDAW gerekse ÇHS'nin hazırlanması sırasında daha az bilinmekte olsa bile bu iki belge de zararlı uygulamaları insan hakları ihlali olarak gören ve Taraf Devletlere bunların önlenmesini ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak adımlar atma yükümlülüğü getiren hükümler içermektedir. Ayrıca, Komiteler bu konuyu Taraf Devletlerin raporlarını incelerken, onlarla diyalogu sürdürürken ve sonuç gözlemlerini hazırlarken daha fazla ele almıştır. Nihayet, konu Komitelerin her birinin kendi genel tavsiyelerinde ve genel yorumlarında daha ayrıntılı biçimde işlenmiştir.⁵

10. CEDAW ve ÇHS'ye Taraf Devletlerin, kadınların ve çocukların haklarına saygılı olma, bu hakları koruma ve yaşama geçirme yükümlülüklerini yerine getirme gibi bir görevleri vardır. Her iki Sözleşmeye taraf olan Devletlerin ayrıca gerekli titizliği göstererek

---

⁵ Bugüne dek CEDAW Komitesi Genel Tavsiyelerinden (GT) dokuzunda zararlı uygulamalardan söz etmiştir. Bunlar: Sözleşme'nin 5. Maddesinin uygulanmasına ilişkin GT No. 3 (1987); kadınlarda genital sakatlamaa ilişkin GT No. 14 (1990); kadınlara yönelik şiddete ilişkin GT No. 19 (1992); evlilik ve aile ilişkilerinde eşitlikle ilgili GT No. 21 (1994); kadınlara ve sağlıkla ilgili GT No. 24 (1999); geçici özel önlemlerle ilgili GT No. 25 (2004); Sözleşme'nin 2. Maddesine göre Taraf Devletlerin temel yükümlülüklerine ilişkin GT No. 28 (2010); evlilik, aile ilişkileri ve bunların bozulmasının ekonomik sonuçlarına ilişkin GT No. 29 (2013) ve çatışmaların önlenmesinde, çatışmalarda ve çatışma sonrası durumlarda kadınlara ilişkin GT No. 30 (2013). ÇHS Komitesi de çocuğun fiziksel cezadan, diğer zalimane ya da aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinden korunmasına ilişkin Genel Yorum (GY) No. 8 (2006) ve çocuğun şiddetin her türünden korunma hakkına ilişkin GY No. 13 (2011)'de zararlı uygulamaların tam olmamak üzere bir listesini vermektedir.

yerine getirmeleri gereken bir yükümlülük⁶ daha vardır: Kadınların ve çocukların haklarından yararlanmalarını ya da bunları fiilen kullanmalarını engelleyici fiillerin önlenmesi ve özel aktörlerin, CEDAW bağlamında toplumsal cinsiyet temelli şiddete ya da ÇHS bağlamında çocuklara yönelik herhangi bir şiddete kalkışmamalarının sağlanması.

11. Sözleşmeler, Taraf Devletlerin insan haklarının korunması ve geliştirilmesini sağlamak üzere iyi tanımlanmış bir hukuksal çerçeve oluşturma bağlamındaki yükümlülüklerini özetlemektedir. Bunun gerçekleştirilmesi yolunda atılacak önemli bir ilk adım, CEDAW ve ÇHS'nin iç hukukun bir parçası haline getirilmesidir. CEDAW ve ÇHS Komiteleri, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin uygun bütçe, uygulama, izleme ve etkili yürütme önlemlerini içermesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁷

12. Ayrıca, koruma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin belirli hukuksal yapılar oluşturmalarını gerektirir. Öyle ki bu yapılar sayesinde zararlı uygulamalar hemen, tarafsız ve bağımsız biçimde araştırılabilir, yasalar etkili biçimde uygulanabilir ve bu tür uygulamalardan zarar gören kişilerin uğradıkları zararlar tazmin edilebilir. Komiteler Taraf Devletlere, zararlı uygulamaları açıkça yasaklamaları ve fiilen ve yol açtığı zararın ağırlığına göre yaptırım uygulamaları; önleme, koruma, iyileştirme, toplumla yeniden bütünleştirme ve tazminat için yollar belirlemeleri ve zararlı uygulamaların faillerinin cezalandırılmama durumlarına karşı mücadele etmeleri çağrısında bulunmaktadır.

13. Zararlı uygulamalar konusunun etkili biçimde ele alınması zorunluluğu iki Sözleşme çerçevesinde Taraf Devletlerin temel

---

⁶ "Gerekli özen", Sözleşmelere Taraf Devletlerin şu alandaki yükümlülükleri olarak anlaşılmalıdır: şiddeti ya da insan haklarına yönelik ihlalleri önleme, mağdurları ve tanıkları insan hakları ihlallerine karşı koruma, özel kişiler dâhil sorumlu olanları araştırma ve cezalandırma ve insan hakları ihlalleri durumunda mağduru tazminat alabilmesi. CEDAW GT No. 19 (1992), parag. 9, ÇHS GY No. 13 (2011), parag. 5; CEDAW GT No. 28 (2011) parag. 13; CEDAW GT No. 30, parag. 15; CEDAW Komitesi'nin bireysel iletişim ve araştırmalara ilişkin görüş ve kararları.

⁷ CEDAW GT. No. 28 (2011), para 38. (a) ve CEDAW Sonuç gözlemleri ve ÇHS GY No. 13 (2011), parag. 40.

yükümlülükleri arasında yer aldığından, kadınların ve çocukların zararlı uygulamalara maruz kalmadan yaşama haklarının Taraf Devletlerce korunması ve bu haklara saygı gösterilmesi yükümlülüklerini sınırlandıran ya da belirli koşullara bağlayan çekinceler konulması⁸ iki Sözleşmenin hedef ve amacıyla bağdaşmaz ve bu tür çekincelere CEDAW Madde 28 (2) ve ÇHS Madde 51 (2) çerçevesinde izin verilemez.

5 Zararlı Uygulamaların Belirlenmesinde Ölçütler

14. Zararlı uygulamalar, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve diğer ayrımcılık zeminlerine oturan ve süreklilik taşıyan uygulamalar ve davranışlardır. Bunun yanı sıra, çoğu durumda şiddet de içeren ve fiziksel ve/ya da psikolojik zarar veya acı veren, çok yönlü ve/ya da birbirini kesen ayrımcılık türleri de bu kapsama girer. Bu uygulamaların mağdurlara verdiği zarar hemen o andaki fiziksel ve zihinsel sonuçların ötesine geçer; pek çok durumda bu uygulamalardan amaçlanan da ortaya çıkan sonuç da kadınların ve çocukların insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmaması, bu hak ve özgürlüklerin söz konusu kesimlere kullanılmamasıdır. Aynı uygulamaların, bu uygulamalara maruz kalanların saygınlıkları; fiziksel, psikolojik ve ahlaki dokunulmazlıkları, gelişimleri, katılımları, sağlık ve eğitim durumları, ekonomik ve sosyal statüleri üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Dolayısıyla bu uygulamalar gerek CEDAW gerekse ÇHS Komitesinin çalışmalarında ele alınmaktadır.

15. Bu GT/GY açısından, uygulamaların zararlı sayılabilmeleri için aşağıdaki ölçütlerin yerine gelmesi gerekir:

- a. [Uygulamaların]** kişinin saygınlığının ve/ya da dokunulmazlığının inkârı, iki Sözleşmede yer alan insan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlali niteliği taşıması;

---

8 Çekince konulamayacak maddeler: CEDAW 2, 5 ve 16. Maddeler ve ÇHS 19 ve 24(3) Maddeler.

- b. [Uygulamaların]** kadınlara ya da çocuklara yönelik ayrımcılık oluşturması, gerek kişiler gerekse grup olarak kendileri açısından olumsuz sonuçlar verdiği ölçüde zararlı olması. Bu söylenene, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal zarar ve/ya da şiddetle birlikte söz konusu kesimlerin topluma tam katılımlarının, gelişip tam potansiyellerine ulaşmalarının sınırlandırılması da girer;
- c. [Uygulamaların],** cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve birbirini kesen diğer etmenler temelinde erkek egemenliğini, kadınlarla çocukların eşişsiz konumlarını devam ettiren sosyal normlarca belirlenen ve/ya da sürdürölen geleneksel, yeniden ya da ilk kez ortaya çıkan uygulamalar olmaları;
- d. [Uygulamaların]** mağdurun tam, serbest ve aydınlatılmış onam verip vermeme durumuna bakılmaksızın, kadınlara ve çocuklara aile, topluluk üyeleri ya da geniş anlamda toplum tarafından dayatılıyor olması.

6 Zararlı Uygulamaların Nedenleri, Biçimleri Ve Tezahürleri

---

16. Zararlı uygulamaların nedenleri çok yönlüdür. Bunların arasında cinsiyete ve toplumsal cinsiyete bağlı klişeleşmiş rol kalıpları, cinsiyetlerden birinin ya da ötekinin üstün ya da aşağı sayılması, kadınların ve kız çocukların bedenleri ve cinsellikleri üzerinde denetim kurma çabaları, toplumsal eşişsizlikler ve erkek egemen güç yapılarının yaygınlığı yer almaktadır. Uygulamaları değiştirmeye yönelik çabaların, bu geleneksel, yeniden ya da yeni ortaya çıkan zararlı uygulamaların temelindeki sistemik ve yapısal nedenleri ele alması; kadınları ve kız çocukları, bu arada yetişkin ve küçük yaşlardaki erkekleri güçlendirerek zararlı uygulamalara göz yuman geleneksel kültürel tutumların değiştirilmesine katkıda bulunmalarının, böyle bir değişimin özneleri olarak hareket etmelerinin sağlanması ve toplulukların bu süreçleri destekleme kapasitelerinin arttırılması gerekir.

17. Zararlı uygulamalara karşı mücadelede sergilenen çabalara karşın genel olarak bu uygulamalardan etkilenen kadınların ve kız çocukların sayısı son derece fazladır ve bu sayının giderek artıyor olma olasılığı da bulunmaktadır. Buna yol açan nedenler arasında çatışma durumları ve örneğin sosyal medyanın yaygın kullanımı gibi teknolojik gelişmeler sayılabilir. Komiteler, Taraf Devletlerin raporları üzerindeki incelemeleri sonucunda bir noktayı tespit etmiştir: Zararlı uygulamaların söz konusu olduğu toplulukların üyeleri göç ya da iltica yoluyla başka ülkelere gittiklerinde kendi geldikleri yerlerdeki zararlı uygulamaları buralarda da sürdürebilmektedir. Bu zararlı uygulamaları destekleyen toplumsal normlar ve kültürel inançlar varlığını korumakta, dahası insanlar yeni bir ortamda kendi kültürel kimliklerini öne çıkarmak için bu uygulamalara özel bir vurgu yapmaktadır. Bu söylenen, kadınlara ve kızlara daha fazla kişisel özgürlük tanıyan toplumsal cinsiyet rollerinin söz konusu olduğu ülkelerde daha bir belirginlik kazanmaktadır.

6.1 Kadınlarda Genital Sakatlama

18. Kadınlarda genital sakatlama, kadın sünneti ya da kadınlarda genital kesme, kadınların cinsel organlarının dış kısımlarının tamamen ya da kısmen kesilip alınması ya da genital organların tıbbi ya da sağlıkla ilgili herhangi bir neden olmaksızın yaralanması anlamına gelir. Söz konusu uygulama bu GT/GY'un amaçları açısından kadınlarda genital sakatlama olarak anılacaktır (KGS). KGS dünyanın her bölgesinde ve belirli kültürlerde uygulanmaktadır. Evlilik için bir zorunluluk sayılan uygulamanın kadınların ve kızların cinselliklerini kontrol etmede etkili bir yöntem olduğuna inanılmaktadır. Uygulama, kısa ve uzun dönemde çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Şiddetli acı, şok, enfeksiyon, doğum sırasında ortaya çıkıp hem anneyi hem de çocuğu etkileyebilen komplikasyonlar, fistül gibi uzun dönemli jinekolojik sorunlar, psikolojik olumsuzluklar ve hatta ölüm bu sonuçlar arasındadır. WHO ve UNICEF tarafından yapılan tahminlere göre tüm dünyada 100-140 milyon kadar kız çocuk ve kadın KGS uygulamasının bir biçimine maruz kalmaktadır.

6.2 Çocuk Yaşta ve/veya Zorla Evlendirme

19. Erken evlilik de denilen çocuk evliliği, evlenen kişilerden en az birinin 18 yaşından küçük olduğu durumdur. Evlendikleri kişilerin de 18 yaşından küçük olduğu durumlar görülmekle birlikte ister resmi ister gayri resmi, çocuk evliliklerinin ezici bir çoğunluğunda küçük olan taraf kızdır. Taraflardan biri ya da her ikisi birden tam, özgür ve bilgiye dayalı onay vermemiş olduğundan çocuk evliliği bir tür zorla evlendirme olarak görülür. Çocuğun gelişim halindeki yeteneklerine ve kendi yaşamıyla ilgili meselelerde karar verme özerkliğine saygı açısından, 18 yaşından küçük, ancak olgun ve kendine yeterli durumda olan bir çocuğun evlenmesine istisnai durumlarda izin verilebilir. Ancak gene de çocuk en az 16 yaşında olmalıdır ve bu yöndeki karar, kültüre ve geleneğe atıfta bulunmaksızın yasalarda tanımlanmış meşru ve istisnai zeminlerde bir yargıç tarafından verilmelidir.

20. Kimi durumlarda çocuklara çok küçük yaşlarda söz kesilmekte ya da evlendirilmekte, pek çok durumda da genç kızlar kendilerinden onlarca yaş büyük kişilerle evlenmeye mecbur edilmektedir. UNICEF 2012 yılında tüm dünyada 20-49 yaş aralığındaki yaklaşık 400 milyon kadının daha 18 yaşına gelmeden evlendirilmiş olduğunu ya da biriyle birlikte yaşamaya başladığını bildirmiştir.⁹ Ancak, CEDAW ve ÇHS Komiteleri kız çocukların kendi tam, özgür iradeleri dışında ve haberleri olmadan evlendirildikleri durumlara özellikle dikkat etmektedir. Kız çocukların, yetişkin yaşamı için fiziksel ve psikolojik olarak hazır olmadıkları, bilinçli ve bilgiye dayalı kararlar vermelerinin mümkün olmadığı, dolayısıyla evliliğe onay verme açısından hazır sayılamayacakları durumlar bu kapsamdadır. Diğer örnekler arasında, çocukların velilerinin kızların evlenmelerine yasalar ya da geleneksel hukuk gereği onay verme yetkilerinin bulunduğu, dolayısıyla kızların evliliğe kendi istekleriyle karar vermedikleri halde evlendirildikleri durumlar vardır.

21. Çocuk evlilikleri çoğu zaman erken ve sık aralıklı gebelikleri beraberinde getirmektedir. Bu da ortalamanın üzerinde görülen

---

⁹ UNICEF, Yenilenmiş bir söz, 2012 <http://www.apromiserenewed.org/>

anne ölümleri ve sağlık vakalarıyla sonuçlanmaktadır. Gebelikle ilgili ölümler tüm dünyada 15-19 yaş grubundaki kızlar arasında görülen (evli olsunlar ya da olmasınlar) başlıca ölüm nedenleri arasındadır. Çok küçük yaşlardaki annelerin bebeklerinde görülen bebek ölüm oranları ise daha erişkin annelerin bebekleri arasındaki ölüm oranlarına göre daha yüksektir (bu sayı kimi zamanlarda diğer annelerin bebeklerine göre iki kat daha fazladır). Kocanın karısından yaşça hayli büyük olduğu durumlar başta olmak üzere, çocuk yaşta ve/ya da zorla evlendirmelerde, bir de kızların eğitim durumu çok sınırlı ise, bu kızların kendi yaşamlarına ilişkin karar hakları da sınırlı kalmaktadır. Çocuk evlilikleri ayrıca en başta kızların okul terk oranlarını arttırmakta, çocuklar okul dışı kalmaya zorlanmakta, aile içi şiddet riski artmakta ve kızların hareket serbestlikleri kısıtlanmaktadır. Zorla evlendirmeler genellikle kızların kişisel ve ekonomik özerklikten yoksun kalmalarıyla sonuçlanmakta, bu nedenle kızlar evlilikten kurtulmak için evlerini terk etmeye mecbur kalmakta, aralarından kendilerine zarar vermeye hatta intihara teşebbüs edenler bile çıkmaktadır.

22. Zorla evlilikler, taraflardan birinin ya da her ikisinin birden böyle bir birtiklik için tam ve özgür isteklerini kişisel olarak ifade etmedikleri durumlarda gerçekleşen evliliklerdir. Yukarıda değinilen çocuk evliliklerine ek olarak zorla evlilikler de çeşitli biçimler alabilir. Örneğin karşılıklı anlaşma temelinde çifte evlilik (bedel ya da berdel), kadının kendi onayı olmadan başkasına evlilik için söz verilmesi ve dul bir kadının ölen kocasının bir yakınıyla evlenmeye zorlanması (levirat/kayınbirader evliliği) gibi. Kimi durumlarda ise zorla evlilik, bir tecavüzcünün cezai yaptırımlardan kurtulmak için genellikle diğer tarafın ailesinin de onayı ile mağduruyla evlenmesine izin verilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında zorla evlilik göç bağlamında da ortaya çıkabilmektedir. Böyle durumlarda bir kız geniş aile üyelerine ya da başkalarına göç ve/ya da başka bir ülkede ikamet izni alınabilmesi için menşe ülkesindeki biriyle evlendirilmektedir. Zorla evlilikler ayrıca çatışma durumlarında silahlı gruplar tarafından da giderek artan biçimde kullanılmaktadır; ayrıca bir kız çatışma sonrası yoksulluk koşullarından kurtulabilmek için evlenmeyi bir yol

olarak görebilmektedir.¹⁰ Zorla evlilik, taraflardan birinin evliliği sona erdirmesine ya da ayrılmasına izin verilmeyen bir evlilik olarak da tanımlanabilir.

23. Bunu uygulayan ülkelerde farklı biçimler alabilen başlık, kadınların ve kızların şiddete ve diğer zararlı uygulamalara açık olma durumlarını arttırabilmektedir. Koca ya da onun aile üyeleri başlığın ödenip ödenmemesi ya da ödenmişse miktarı konusundaki anlaşmazlıklar üzerine cinayet, kundaklama ya da asit atma gibi fiziksel ya da psikolojik saldırılara başvurabilmektedir. Kimi durumlarda aileler, karşı taraftan maddi getiri sağlamak amacıyla kızlarının geçici “evliliklerine” razı olabilmektedir (anlaşmalı evlilik) ki bu da insan ticaretinin bir türünü oluşturmaktadır. ÇHS'nin çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolüne (OP-SC) Taraf Devletlerin bu alanda açık yükümlülükleri vardır. Buna göre, başlık-çeyiz gibi unsurları da içeren çocuk ve/ya da zorla evlilikler Protokolün 2 (a) maddesi kapsamında “çocuk satışı” fiilini oluşturabilmektedir.¹¹ CEDAW Komitesi evliliklerin bu tür çıkar sağlama biçimleri bazında düzenlenmesine izin vermenin özgürce eş seçme hakkının ihlali anlamına geldiğini defalarca vurgulamış, GT No. 29'da (2013) da bu tür koşulların bir evlilik için geçerlilik nedeni olamayacağını ve söz konusu düzenlemelerin Taraf Devletçe geçerli olarak tanınmaması gerektiğini belirtmiştir.

6.3 Poligami

24. Poligami kadınların ve kızların saygınlığına ters düşen, aile içi eşitsiz ve koruma dâhil insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden bir uygulamadır. Poligami farklı hukuksal ve toplumsal bağlamlara göre değişkenlik gösteren bir uygulamadır ve yarattığı etkiler arasında şunlar da yer almaktadır: fiziksel, zihinsel ve toplumsal açıdan iyi olma hali anlamına gelmek üzere kadınların sağlığı üzerindeki zararlar; kadınların maruz kalacakları maddi zararlar ve yoksunluklar ve çoğu durumda iyi olma hallerini olumsuz etkilemek üzere çocukların maruz kalacakları maddi zararlar.

---

¹⁰ CEDAW GT No. 30 (2013), parag. 62.

¹¹ OP-ÇHS-SC madde 2(a) ve madde 3 (1a(ii)).

25. Çok sayıda Taraf Devlet poligamiyi yasaklamış olmakla birlikte bu uygulama ister yasalar çerçevesinde olsun ister yasa dışı biçimde olsun bazı ülkelerde sürmektedir. Poligamik aile sistemleri tarih boyunca kimi tarım toplumlarında aileler için daha geniş bir işgücü sağlama yolu olarak işlev taşımış olsa bile, yapılan araştırmalar, poligaminin çoğu kez ve özellikle kırsal alanlarda yoksulluğu arttırdığını göstermektedir.

26. Hem kadınlar hem de kızlar poligamik evliliklerde eş olabilmektedir. Eldeki kanıtlar, kız çocukların kendilerinden yaşlı erkeklerle evlendirilmelerinin daha büyük bir olasılık olduğunu göstermektedir ki bu da şiddet ve hak ihlali riskini arttırmaktadır. Modern yasal düzenlemelerle dinsel, kişisel statü ve geleneksel adet hukukunun ve bunlara ilişkin uygulamaların bir arada varlığını sürdürmesi çoğu kez poligaminin sürüp gitmesine yol açan bir etmendir. Ancak, kimi Taraf Devletlerde poligami medeni kanunda da kabul edilmektedir. Kültür ve din hakkını koruma amaçlı anayasal ve diğer hükümler de poligamik birlikteliklere izin veren yasa ve uygulamaları gerekçelendirmekte kullanılabilir.

27. CEDAW Sözleşmesine Taraf Devletlerin, Sözleşmeye aykırı bir uygulama olarak poligamiyi önleme ve yasaklama gibi açık bir yükümlülükleri vardır¹². CEDAW Komitesi de poligaminin kadınlar ve çocuklarının ekonomik iyi olma halleri açısından dikkate alınması gereken olumsuz sonuçları olduğu görüşündedir¹³.

6.4 Sözde Namus Adına İşlenen Suçlar

28. Sözde namus adına işlenen suçlar, yalnızca onları hedef almasa bile ağırlıklı olarak kadınlara ve kızlara yönelik şiddet içeren fiillerdir. Nedeni, aile üyelerinin, yanlış algılamış oldukları ya da gerçekten vuku bulmuş olan bir davranışın ailenin ya da topluluğun onuruna leke süreceğini düşünmeleridir. Hedef seçilen davranışlar arasında evlilik

---

12 CEDAW GT No. 21 (1994), GT No. 28 (2010) ve GT No. 29 (2013).

13 CEDAW GT No. 29. (2013), parag. 27.

öncesinde cinsel ilişkiye girme, ayarlanmış bir evliliği reddetme, ana baba onayı olmadan evlenme, zina yapma, boşanmaya teşebbüs etme, topluluk tarafından hoş karşılanmayacak tarzda giyinme, ev dışında çalışma ya da daha genel olarak cinsiyet rolleriyle ilgili yerleşik kalıpların dışına çıkma yer alır. Sözde namus adına işlenen suçlar, cinsel şiddet mağduru kızları ve kadınları da hedef alabilmektedir.

29. Bu suçlar arasında cinayet de yer almaktadır ve failler de çoğu kez koca, kadın ya da erkek bir akraba ya da mağdurun yaşadığı topluluğun bir üyesidir. Sözde namus adına gerçekleştirilen fiiller kadınlara karşı suç teşkil eden fiiller olarak görülme yerine çoğu kez içinde bulunduğu topluluk tarafından, işlenmiş olduğu düşünülen “günahın” ardından kendi kültürel, geleneksel, adetlere dayanan ya da dinsel normlarını korumanın ve/ya da yeniden tesis etmenin bir yolu sayılmaktadır. Kimi durumlarda, iç hukuk ya da bunun pratik uygulaması, “namusun korunmasının” failler için suçtan arındırıcı ya da hafifletici bir neden sayılmasına olanak tanımakta, böylece sonuçta cezaların hafif tutulması ya da cezasızlık gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, gerçekleşen fiil hakkında bilgisi olanların kanıt sunmadaki isteksizlikleri de kovuşturmayı engelleyebilmektedir.

7 Zararlı Uygulamaların Ele Alınmasında Bütünlüklü Bir Çerçeve

30. Gerek CEDAW gerekse ÇHS Sözleşmeleri zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına özel atıfta bulunmaktadır. CEDAW’a Taraf Devletlerin, uygun yasal düzenlemeleri, politikaları ve önlemleri planlayıp benimseme; ayrıca bunların yaşama geçirilmesinde, zararlı uygulamalara ve kadınlara yönelik şiddete yol açan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının önündeki özel engellere ve dirence meydan verilmemesini sağlama gibi yükümlülükleri de vardır (maddeler 2 ve 3). Bununla birlikte Taraf Devletler, alınan önlemlerin konuyla doğrudan ilgisini ve uygunluğunu, en başta ve en önemlisi kadınların insan haklarının ihlal edilmediğini, alınan önlemlerin istenilen etkiyi

ve sonucu sağlayacağını gösterebilecek durumda olmalıdırlar. Dahası, Taraf Devletlerin bu tür özel hedefli politikaları izleme yükümlülükleri ivedilik taşır ve bu alandaki herhangi bir gecikme, kültürel ve dinsel gerekçeler dâhil herhangi bir gerekçeyle mazur gösterilemez. CEDAW'a Taraf Devletlerin ayrıca geçici özel önlemler (Madde 4(1))¹⁴ dâhil olmak üzere gerekli önlemleri alma yükümlülükleri vardır. Bu önlemler, "her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmeye" (Madde 5 (a)) ve "bir çocuğun nişanının ve evliliğinin yasal sayılmamasını" sağlamaya (Madde 16(2)) yönelik olmalıdır.

31. Buna karşılık ÇHS Taraf Devletlere "çocukların sağlığı açısından zararlı geleneksel uygulamalara son verme amacıyla etkili ve uygun tüm önlemleri alma" yükümlülüğü getirmektedir (Madde 24(3)). ÇHS ayrıca fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddet dâhil olmak üzere çocuğun şiddetin her biçiminden korunma hakkını öngörmekte (Madde 19) ve Taraf Devletlerden hiçbir çocuğun işkenceye ya da diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye tabi tutulmamasını sağlamalarını talep etmektedir (Madde 37 (a)). ÇHS, Sözleşmenin dört genel ilkesini zararlı uygulamalara da yansıtmaktadır: Ayrımcılığa karşı korunma (Madde 2), çocuğun yüksek yararını gözetme (Madde 3(1)),¹⁵ yaşam, yaşama ve gelişme hakkının kollanması (Madde 6) ve çocuğun görüşünün dikkate alınması hakkı (Madde 12).

32. Her iki durumda da, zararlı uygulamaların etkili biçimde önlenmesi ve ortadan kaldırılması, her düzeyde gerekli siyasal kararlılık ve hesap verebilirlikle eşleşmiş sosyal önlemler, destekleyici hukuksal ve politika önlemleri dâhil olmak üzere iyi tanımlanmış, hakları temel alan ve yerel koşullara uygun bütüncül bir stratejinin oluşturulmasını gerektirir. CEDAW ve ÇHS'de özetlenen yükümlülükler, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlayacak bütüncül bir

---

14 CEDAW GT No. 25 (2004), parag. 38.

15 ÇHS GY No. 14 (2013); çocuğun yüksek yararının birinci derecede dikkate alınması hakkı

stratejinin geliştirilmesi açısından zemin sunmaktadır ve bunun öğeleri de bu GT/GY'da belirtilmektedir.

33. Bu bütüncül strateji hem dikey hem de yatay olarak ana akımlaştırılmalı ve eşgüdüm sağlanmalı, her tür zararlı uygulamayı ele almaya ve önlemeye yönelik ulusal çabalarla bütünleştirilmelidir. Yatay eşgüdüm, eğitim, sağlık, yargı, sosyal refah, yasa uygulama, göç ve iltica işleri, iletişim ve medya dâhil olmak üzere sektörleri kapsayan bir düzenlemeyi gerektirir. Benzer biçimde, dikey eşgüdüm de yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki aktörlerle birlikte geleneksel ve dinsel merciler arasındaki düzenlemelerle sağlanır. Bu süreci kolaylaştırma açısından, söz konusu işlerin sorumluluğunun, ilgili paydaşlarla işbirliği halinde çalışacak halen mevcut ya da özel olarak kurulmuş üst düzey bir organa aktarılması konusu üzerinde düşünülmalıdır.

34. Bütüncül herhangi bir stratejinin uygulanması, yeterli örgütsel, beşeri, teknik ve finansal kaynakların sağlanmasını, ayrıca bu kaynakların yönetmelik, politika, plan ve bütçe gibi uygun önlem ve araçlarla desteklenmesini gerektirir. Ayrıca Taraf Devletler, kadınların ve çocukların zararlı uygulamalardan korunmalarında ve haklarının yaşama geçirilmesinde sağlanan ilerlemeleri izlemek üzere bağımsız bir izleme mekanizması oluşturulmasını sağlama yükümlülüğü altındadırlar.

35. Zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilere geniş bir paydaş kesimin katılması da gereklidir. Bu paydaşlar arasında ülkelerdeki bağımsız insan hakları kuruluşları; sağlık, eğitim ve yasa uygulama alanlarında uzman kişi ve kurumlar, sivil toplum ve söz konusu uygulamalara karışan kesimler de bulunmaktadır.

7.1 Veri Toplama ve İzleme

36. Nicel ve nitel verilerin düzenli ve kapsamlı biçimde toplanması, analizi, yaygınlaştırılması ve kullanılması, etkili politikalar, uygun stratejiler ve eylemler geliştirilmesi açısından büyük önem taşır. Bunlar ayrıca sağlanan etkinin değerlendirilmesi, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasında sağlanan ilerlemenin izlenmesi ve ilk kez ve

yeniden ortaya çıkan zararlı uygulamaların belirlenmesi açısından da gereklidir. Elde veri bulunması, eğilimlerin izlenmesini mümkün kılar; Devlet ve Devlet dışı aktörler tarafından izlenen politikalar ve uygulanan programlarla tutumlar, davranışlar, uygulamalar ve yaygınlık oranları arasında ilişki kurulmasını sağlar. Cinsiyete, yaşa, coğrafi mekâna, sosyoekonomik duruma, eğitim düzeyine ve diğer temel etmenlere göre ayrıştırılmış veriler, yüksek riskli ve dezavantajlı kadın ve çocuk gruplarının belirlenmesi açısından merkezi öneme sahiptir; zararlı uygulamalar sorununu ele alacak politika ve girişimlere bu bilgiler yol gösterecektir.

37. Bu kabule karşın zararlı uygulamalarla ilgili ayrıştırılmış veriler sınırlıdır ve bunların zaman boyutunda ülkeler itibarıyla karşılaştırılabileceği örnekler de nadirdir. Bu nedenle sorunun yaygınlığı ve gelişimi ile ilgili bilgiler de sınırlı kalmakta, koşullara göre yeterince uyarlanmış ve somut hedef gözetilen çalışmalar yapılması güçleşmektedir.

38. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Cinsiyet, yaş, coğrafi mekân, sosyoekonomik durum, eğitim düzeyi ve diğer temel etmenler bazında ayrıştırılmış nicel ve nitel verilerin düzenli biçimde toplanmasına, analizine, yaygınlaştırılmasına ve kullanılmasına öncelik tanınması ve bu yöndeki çalışmalara yeterli kaynak ayrılması. Korumayla ilgili konularda, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler, eğitim, yargı ve yasa uygulama sektörlerinde düzenli veri toplama sistemleri oluşturulması ve/ya da mevcut sistemlerin sürekliliğinin sağlanması.

(b) Verilerin ulusal demografik ve gösterge araştırmaları ve nüfus sayımları aracılığıyla toplanması ve bu verilerin gerektiğinde ülkeyi temsil kabiliyeti olan hane halkı araştırmalarından elde edilen verilerle takviyesi. Nitel veriler, çeşitli paydaşlarla gerçekleştirilecek odak grup tartışmaları ve derinlikli görüşmelerden, yapılandırılmış gözlemlerden, sosyal haritalama çalışmalarından ve uygun diğer yollardan elde edilebilir.

7.2 Mevzuat ve Uygulanması

39. Bütüncül bir stratejide ana öge, ilgili yasal düzenlemelerin hazırlanması, kabul edilmesi, uygulanması ve izlenmesidir. Zararlı uygulamaların kınandığına ilişkin net bir mesaj verilmesi, mağdurlara hukuksal koruma sağlanması, Devlet ve Devlet dışı aktörlerin risk altındaki kadınları ve çocukları koruyabilmelerinin sağlanması, uygun tepkiler verilmesi, tazminat yollarının açık tutulması ve cezasızlık durumlarına son verilmesi, Taraf Devletlerden her birinin yükümlülüğüdür¹⁶.

40. Ne var ki, yasa çıkartılması zararlı uygulamalara karşı etkili mücadelede kendi başına yeterli değildir. Dolayısıyla, gerekli titizliğin gösterilmesi bağlamında yasal düzenlemeler, uygulanmalarını, takiplerini, izlenmelerini ve alınan sonuçların değerlendirilmesini kolaylaştıracak kapsamlı bir önlemler bütünüyle takviye edilmelidir.

41. Taraf Devletlerin çoğu, her iki sözleşme altındaki yükümlülüklerine aykırı olarak, zararlı uygulamaları haklı gösteren, bu uygulamalara izin veren ya da yol açan yasa hükümlerini halen korumaktadır. Örneğin, çocuk evliliklerine izin veren, kadınlara ve kız çocuklara karşı işlenen suçlarda sözde “namusun korunmasını” aklayıcı ya da hafifletici neden sayan ya da tecavüz ve/ya da başka bir cinsel suç işleyen kişilere mağdurla evlenerek cezadan kurtulma yolunu açık tutan yasal düzenlemeler henüz yürürlüktedir.

42. Birden çok hukuk sistemine sahip Taraf Devletlerde yasal düzenlemeler zararlı uygulamaları açıkça yasaklasa bile bu yasak, zararlı uygulamaları fiilen destekleyen adetsel, geleneksel ya da dinsel yasaların varlığı nedeniyle etkili biçimde yaşama geçirilememektedir.

43. Adet hukuku ve dinsel mahkemelerde ya da geleneksel yargı mekanizmalarında görev yapanların kadınların ve çocukların haklarını ele almadaki önyargıları ve kapasite yetersizlikleri, ayrıca bu tür adetsel sistemlerin kapsamında olması gereken meselelerin Devlet ya da

---

16 Bakınız, CEDAW, maddeler 2(a), 2(b), 2(c), 2(f) ve 5 ve ÇHS Genel Yorum No. 13 (2011).

başka yargı organları tarafından ele alınmasının gerekmediği inancı, zararlı uygulama mağdurlarının adalete erişimlerini engellemekte ya da sınırlandırmaktadır.

44. Zararlı uygulamalarla ilgili yasaların hazırlanmasına ilgili paydaşların tam ve gerçek anlamda katılımı, uygulamalara ilişkin başlıca kaygıların doğru olarak belirlenmesini ve ele alınmasını sağlayabilir. Zararlı uygulamaların bulunduğu topluluklarla, ilgili diğer paydaşlarla ve sivil toplum üyeleriyle ilişki kurulup bu kesimlerden girdi alınması bu süreçte merkezi yere ve öneme sahiptir. Bununla birlikte, halen geçerli olup zararlı uygulamaları destekleyen tutumların ve sosyal normların yasal düzenlemelerin hazırlanmasına ve uygulanmasına yönelik çabaları zayıflatmamasını sağlamak için gerekli titizliğin gösterilmesi gerekir.

45. Pek çok Taraf Devlet, hükümet yetkisini ademi merkezileştirme ve başka düzeylere aktarma yönünde adımlar atmıştır. Ancak bu yönelim, zararlı uygulamaları yasaklayan ve yargı yetki alanı kapsamında geçerlilik taşıyan yasal düzenlemeler getirme yükümlülüğünü hafifletmemeli ya da geçersiz kılmamalıdır. Ademi merkezileşmenin ya da yetki devrinin, kadınların ve çocukların zararlı uygulamalara karşı korunması açısından farklı bölgelerde ve kültürlerde ayrımcılık yapılmasına izin vermemesini sağlayacak güvenceler oluşturulmalıdır. Devredilen yetkiler, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması amacına yönelik olmak üzere, yasaların etkili biçimde uygulanmasını sağlayacak yeterli beşeri, finansal, teknik ve diğer kaynaklarla donatılmalıdır.

46. Zararlı uygulamalar içindeki kültürel gruplar, söz konusu uygulamaların sınır ötesinde yaygınlaştırılmasına katkıda bulunabilirler. Bunun gerçekleştiği durumlarda uygulamaların yaygınlaşmasına karşı gerekli önlemler alınmalıdır.

47. Ulusal insan hakları kuruluşlarının, insan haklarının geliştirilmesinde ve korunmasında temel rolleri vardır; kişilerin zararlı uygulamalara maruz kalmama hakkı ve bu haklara ilişkin kamuoyu duyarlılığının geliştirilmesi de bu kapsamda düşünülmelidir.

48. Başta tıp personeli ve öğretmenler olmak üzere kadınlara ve çocuklara yönelik hizmetler veren kişilerin, zararlı uygulamaların fiili ya da potansiyel mağdurlarının belirlenmesi açısından kendine özgü bir yeri vardır. Gelgelelim bu kesimler çoğu durumda mahremiyet kurallarına bağlıdırlar ve bu da fiilen gerçekteşen ya da gerçekteşme riski olan zararlı uygulamaların bildirilmesi yükümlülüğu ile çelişebilmektedir. Bu çelişki, bu tür olay ve durumların bildirilmesini söz konusu kesimler için zorunlu kılan özel yönetmeliklerle giderilmelidir.

49. Tıp alanındaki profesyonellerin ya da kamu görevlilerinin zararlı uygulamalarda yer almaları ya da bu uygulamalara ortaklık etmeleri gibi durumlar söz konusu olduğunda, bildirimde bulunma dahil olmak üzere bu kişilerin statüsü ve taşıdıkları sorumluluk, cezai ya da idari yaptırımlarda ağırlaştırıcı neden olarak kabul edilmelidir. Çalışma izninin iptali ya da sözleşmenin sona erdirilmesi gibi yaptırımlar, gerekli uyarıların ardından uygulanmalıdır. İlgili profesyonellerin sistematik biçimde eğitilmesi, bu açıdan etkili bir önleyici tedbir sayılmaktadır.

50. Ceza hukuku yaptırımlarının zararlı uygulamaların önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacak şekilde etkili biçimde uygulanması gerekliliğinin yanı sıra Taraf Devletler ayrıca, cezalandırma dâhil olmak üzere mağdurlara yönelik potansiyel tehditleri ve mağdurlar üzerindeki olumsuz etkileri de dikkate almalıdırlar.

51. Parasal tazminat, uygulamaların çok yaygın olduğu yerlerde gerçekte bir yol olmayabilir. Bununla birlikte zararlı uygulamalardan etkilenen kadınlar ve çocuklar her durumda hukuk yollarına başvurabilmeli, sosyal ve ekonomik fırsatların yanı sıra mağdura destek ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilmelidir.

52. Kendi görüşlerini dile getirebilmeleri ve bu görüşlere gerekli ağırlığın tanınabilmesi için, çocuğun yüksek yararı, kadınların ve kız çocukların haklarının korunması konuları her durumda dikkate alınmalı ve bunların sağlanması için gerekli koşullar oluşturulmalıdır. Çocuk yaşta ve/ya da zorla evlendirmelere son verilmesinin, çeyiz ve başlık paralarının iadesinin çocuklar ya da kadınlar üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkileri titizlikle ele alınmalıdır.

53. Taraf Devletler, özellikle göç ve iltica işleriyle ilgili görevliler, kadınların ve kız çocukların kendi ülkelerinden zararlı uygulamalar nedeniyle ayrılabilirlerini de hesaba katmalıdır. Bu görevliler, söz konusu kesimlerin korunması için hangi adımların atılması gerektiğine ilişkin uygun kültürel, hukuksal ve toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimi almalıdır.

54. Komiteler, Sözleşmeye Taraf Devletlere zararlı uygulamalar sorununu etkili biçimde ele alabilecek ve bunları ortadan kaldıracabilecek yasal düzenlemeler yapmalarını ya da mevcut yasaları bu doğrultuda değiştirmelerini tavsiye etmektedir. Taraf Devlet bunu yaparken aşağıdakileri sağlamalıdır:

(a) Yasal düzenlemelerin hazırlandığı sürecin tam anlamda kapsayıcı ve katılımcı olması. Bu amaca yönelik olarak, yasal düzenlemelerin hazırlanmasına, benimsenmesine, yaygınlaştırılmasına ve uygulanmasına ilişkin geniş bir bilgilendirme ve destek sağlanması için özel hedefli tanıtım-savunu ve farkındalık yaratma çalışmaları gerçekleştirilmeli, toplum seferberliği gibi yollara başvurulmalıdır;

(b) Yasal düzenlemelerin, zararlı uygulamaları yasaklayan CEDAW'da, ÇHS'de ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında yer alan ilgili yükümlülüklerle tam uyum içinde olması ve bu düzenlemelerin, özellikle çoklu hukuk sistemlerine sahip ülkelerde herhangi bir zararlı uygulamaya izin veren, göz yuman ya da öngören adetsel, geleneksel ya da dinsel yasalara öncelik taşıması;

(c) Sözde namus adına işlenen suçların kovuşturulmasında "namusun korunmasını" bir savunma ögesi ya da hafifletici neden sayan geleneksel, adetsel ya da dinsel yasalar dahil, zararlı uygulamalara göz yuman, bunlara izin veren ya da yol açan tüm yasal düzenlemelerin ivedilikle kaldırılması;

(d) Yasal düzenlemelerin tutarlı ve kapsayıcı olması; fiziksel ve psikolojik anlamda iyileşme ve toplumla yeniden bütünleşme öğeleri dahil önleme, koruma, destek ve takip hizmetleri ve yardımları hakkında ayrıntılara inen bir yol göstericilik sağlaması, ayrıca yeterli sivil ve/ya da idari yasal hükümlerle takviyesi;

(e) Yasal düzenlemelerin, geçici özel önlemler alınması için gerekli zeminin oluşturulması dâhil olmak üzere zararlı uygulamaların temeldeki nedenlerini yeterince ele alması; bu arada cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve diğer çapraz kesen etmenler temelindeki ayrımcılığa eğilmesi, mağdurların insan haklarına ve ihtiyaçlarına odaklanması, çocuklarla kadınların yüksek yararını tam olarak gözetmesi;

(f) Kızlar ve erkekler için, ebeveyn rızası olsun olmasın, evlenme yaşının asgari 18 olarak belirlenmesi. İstisnai durumlarda daha erken bir yaşta evlilik için istisna tanınsa bile asgari yaş 16'nın altında olmamalı, izin alınmasını sağlayacak gerekçelerin meşru olup yasalarca kesin biçimde belirlenmesi ve bu tür evliliklere orada hazır bulunan çocuğun ya da çocukların tam, özgür ve bilgiye dayalı onayı üzerine yalnızca mahkeme tarafından izin verilmesi;

(g) Evliliklerin kayıt altına alınmasını yasal olarak zorunlu tutan bir düzenlemenin getirilmesi ve bunun etkili biçimde uygulanmasının farkındalık yaratma, eğitim ve kayıt işlemlerini herkes için erişilebilir kılan altyapının oluşturulması yoluyla sağlanması;

(h) Çocuk yaştaki evlilikler dâhil zararlı uygulamaların etkili biçimde önlenebilmesi için ulusal ölçekte, tüm çocukları kapsayan, zorunlu, erişilebilir ve ücretsiz bir doğum kayıt sisteminin oluşturulması;

(i) Ulusal insan hakları kuruluşlarının, kadınlar ve çocuklar adına ya da doğrudan onlar tarafından yapılanlar dâhil kişisel şikâyet ve dilekçeleri ele almalarının, bunları gizlilik içinde, toplumsal cinsiyete duyarlı ve çocuk dostu yollardan araştırmalarının bu kuruluşların görevi sayılması;

(j) Çocuklar ve kadınlar için ve onlarla birlikte çalışan profesyoneller söz konusu olduğunda, zararlı bir uygulamanın fiilen gerçekleştiğini ya da makul gerekçelerden hareketle gerçekleşme riski bulunduğunu ilgili yerlere bildirmenin yasalarca zorunlu tutulması. Zorunlu bildirim sorumlulukları, bildirimde bulunanların özel yaşamlarını ve mahremiyetlerini korumalıdır;

(k) Ceza yasası hazırlama ve bu yasalar üzerinde değişiklik yapılması yönündeki tüm girişimlerin mağdurlara ve zararlı uygulamalara maruz

kalma riski olanlara yönelik koruma önlemleri ve hizmetleriyle birlikte ele alınması;

(l) Yasal düzenlemelerin, bu fiiller suç sayılmadıkları başka ülkelerde gerçekleşmiş olsa bile, zararlı uygulamalara karışan yurttaşlar ve o ülkelere ikamet edenler üzerinde yargı yetkisi oluşturması;

(m) Göç ve iltica işlemleriyle ilgili yasal düzenlemelerin ve politikaların, zararlı uygulamalara maruz kalma ya da zararlı uygulamalar sonucunda kovuşturmayaya maruz kalma riskini iltica hakkı tanınması için gerekçe olarak kabul etmesi. Ayrıca, tek tek özel durumlar bazında, kıza ya da kadına refakat eden yakınına koruma sağlanması konusu da düşünülmelidir;

(n) Yasal düzenlemelerde, uygulama, yürürlük ve takip öğeleri dâhil olmak üzere yasaların düzenli biçimde değerlendirilmesine ve izlenmesine olanak sağlayacak hükümlerin yer alması;

(o) Zararlı uygulamalara maruz kalan kadınların ve çocukların, örneğin hukuk süreçlerinin başlatılması için gerekli sürenin kısa tutulması gibi hukuksal ve pratik engellerin kaldırılması dâhil olmak üzere, yargı yoluna eşit erişime sahip olmaları; bu tür uygulamaların faillerinin ve bu uygulamalara yardım eden ya da göz yuman kişilerin bu fiillerinden sorumlu tutulmaları;

(p) Yasal düzenlemelerin, zararlı uygulamalara maruz kalma riski altında olanları güvenceye alma ve mağdurları misilleme gibi fiillerden koruma amacıyla zorunlu kısıtlama ya da koruma önlemleri öngörmesi;

(q) Sözleşmelerden birinin ya da ikisinin birden ihlali nedeniyle mağdur olanların hukuk yollarına ve pratikte uygun tazminata eşit erişim sahibi olmaları;

7.3 Zararlı Uygulamaların Önlenmesi

55. Zararlı uygulamalara karşı mücadelede atılacak ilk adımlardan biri, bu uygulamaların peşinen önlenmesidir. Her iki komite de önleme işinin en iyi hakları temel alan bir yaklaşımla sosyal

ve kültürel normları değiştirerek, kadınları ve kız çocukları güçlendirerek, zararlı uygulamaların fiili ve potansiyel mağdurlarıyla düzenli temas içinde olan her kademedeki profesyonellerde kapasite geliştirerek ve ilgili paydaşlarla diyalog yolu dâhil olmak üzere zararlı uygulamaların nedenleri ve sonuçları konusunda farkındalık yaratarak gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır.

7.3.1 Haklar temelinde sosyal ve kültürel normlar konulması

56. Sosyal norm, belirli bir topluluktaki belirli uygulamaların toplumsal belirleyicisi ve bu uygulamalara katkıda bulunan bir etmendir. Bu anlamda sosyal norm pozitif içeriğiyle topluluğun kimliğini ve bütünlüğünü güçlendirebileceği gibi negatif bir içerik taşıyıp potansiyel zararlara yol açabilir. Sosyal norm aynı zamanda bir topluluğun üyelerinin uymaları beklenen toplumsal bir davranış kuralıdır. Böylelikle kolektif bir toplumsal yükümlülük anlayışı ve beklentisi oluşup sürdürülür ve bu durum kendileri belirli bir uygulamayı onaylamıyor olsalar bile topluluk üyelerinin davranışlarını koşullandırır (Örneğin, kadın genital sakatlaşmanın, KGS'nin sosyal bir norm olduğu yerlerde ana babalar kız çocuklarına KGS uygulanmasına razı olma yönelimi içine girerler; çünkü başkaları böyle yapmaktadır ve kendilerinden de böyle yapmalarının beklendiğini düşünürler. Norm ya da uygulama çoğu kez topluluk ilişkileri içinde yer alıp zamanında kendileri de aynı uygulamadan geçmiş diğer kadınlar tarafından sürdürülür. Böylece daha genç kadınlar üzerinde fazladan bir baskı oluşur: Ya uygulamayı kabul edecekler ya da toplum dışına itilme, sakınılma ve damgalanma gibi risklerle karşılaşacaklardır. Bu tür bir marjinalleşme, ekonomik ve sosyal destekten ve hareketlilik imkânlarından önemli ölçüde yoksun kalma anlamına gelebilir. Tersine, sosyal norma uyulduğunda ödüllendirilmenin, kabul edilmenin ve değerli bulunmanın bunu izleyeceği düşünülür. Zararlı uygulamaların temelinde yatan ve bu uygulamaları haklı gösteren sosyal normların değiştirilmesi, az önce sözü edilen beklentilerin sorgulanmasını ve değiştirilmesini gerektirir.

57. Toplumsal normlar birbirleriyle bağlantılıdır; dolayısıyla, zararlı uygulamalar tek başlarına yalıtık olarak ele alınamaz. Yapılması

gereken, bu uygulamaların diğer kültürel ve toplumsal normlarla ve ayrıca diğer uygulamalarla nasıl ilişkilendiğini ortaya koyan daha geniş bir çerçevede ele alınmasıdır. Bu da, hakların ihlal edilemezliğini ve karşılıklı bağımlılığını kabul temelinde haklara dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekliliğine işaret eder.

58. Aşılması gereken temel güçlüklerden biri de zararlı uygulamaların mağdur kişi ile ailesi ve topluluğu açısından yararlı sonuçları olabileceği algısıdır. Bu nedenle, yalnızca kişilerde davranış değişimini hedef alan yaklaşımlar önemli bir sınırlılıkla karşılaşmaktadır. Bunun yerine, geniş tabanlı ve bütüncül bir kolektif ya da topluluk temelli yaklaşım gerekmektedir. İnsan haklarını pekiştiren, ilgili toplulukların herhangi bir zarara yol açmadan, kadınların ve çocukların insan haklarını ihlal etmeden kendi değerlerini ve geleneklerini sürdürmelerinin alternatif yollarını hep birlikte arayıp bulmalarını sağlayan kültürel açıdan duyarlı girişimler, zararlı uygulamaların sürdürülebilir biçimde ve geniş ölçekte ortadan kaldırılmasını ve yeni sosyal normların hep birlikte kabul edilmesini sağlayabilir. Bu alternatif uygulamalara hep birlikte sahip çıkılacağına ilişkin kamuya dönük açıklamalar, bunların uzun dönemdeki sürdürülebilirliğini sağlayabilir. Topluluk önderlerinin sürece aktif katılımı bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

59. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

Zararlı uygulamalar konusunu ele almaya ve temeldeki toplumsal normlara karşı çıkıp bunları değiştirmeye yönelik çabaların bütünlüklü ve topluluk temelli olması; söz konusu çabaların, başta kadınlar ve kızlar olmak üzere ilgili tüm paydaşların aktif katılımını öngören insan hakları temelli bir yaklaşımı esas alması.

7.3.2 Kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi

60. Taraf Devletlerin, kadınları ve kızları insan haklarını ve özgürlüklerini tam olarak kullanmaktan alıkoyan ataerkil ideolojileri ve yapıları sorgulayıp değiştirme yükümlülükleri vardır. Çok sayıda kadının ve kızın yaşadığı, kendilerini sömürüye, zararlı uygulamalara ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin diğer biçimlerine daha açık hale getiren toplumsal dışlanmanın ve yoksulluğun aşılabilmesi için kadınların ve

kızların haklarını savunup talep etme açısından gerekli yeterlilik ve becerilere sahip kılınmaları gerekir. Buna, kendi yaşamları konusunda bilgi temelinde özerk kararlar alabilme ve tercihler yapabilme de dâhildir. Bu bağlamda eğitim, kadınların ve kızların haklarını talep edecek şekilde güçlendirilmeleri açısından önemli bir araçtır.

61. Kız çocukların ve kadınların eğitim açısından geri durumda olmalarıyla zararlı uygulamaların yaygınlığı arasında açık bir ilişki vardır. İki Sözleşmeye Taraf Devletlerin, kaliteli eğitim hakkını herkes için gerçekleştirme, kadınların ve kızların değişimin özneleri olabilmelerine olanak tanıyacak elverişli ortamlar yaratma yükümlülükleri vardır (ÇHS, maddeler 28-29; CEDAW, madde 10). Bu da herkesi kapsayan, ücretsiz ve zorunlu ilkökul eğitimi ve eğitime devamlılığın sağlanmasını, okul terklerinin önlenmesini, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasını ve ücra kırsal yörelerde yaşayanlar dahil olmak üzere en marjinal konumdaki kız çocukların eğitime erişimlerinin desteklenmesini gerektirir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde, okulların ve çevrelerinin güvenli, kız çocuk dostu ve okul performansını geliştirici mekânlar olması konusuna önem verilmelidir.

62. İlk ve ortaöğretimin tamamlanması, kız çocuklara kısa ve uzun dönemde aşağıda belirtilen çeşitli yararları sağlar: çocuk yaşta evliliklerin ve genç yaşta gebeliklerin önlenmesi, bebek ve anne ölüm ve hastalıklarının azalması, kadınların ve kızların şiddete maruz kalmama haklarını daha iyi savunabilecek konuma gelmeleri ve yaşamın her alanına etkili biçimde katılma fırsatlarının artması. Komiteler, Taraf Devletlere sürekli olarak ortaöğretime katılımı ve devamlılığı artırıcı önlemler almaları tavsiyesinde bulunmuştur. Bu doğrultuda yapılabilecekler arasında çocukların ilköğretimi tamamlamalarının sağlanması, gerek ilk, gerekse ortaöğretimin ücretsiz yapılması, mesleki ve teknik eğitim fırsatları dâhil olmak üzere ortaöğretime eşitlikçi erişimin yaygınlaştırılması ve ortaöğretimin de zorunlu yapılması konusu üzerinde durulması yer almaktadır. Ergen yaşlardaki kızların, gebelikleri sırasında ve sonrasında eğitimlerini sürdürme hakları vardır ve bu da ayrımcılık gözetmeyen okula dönüş politikalarıyla güvence altına alınabilir.

63. Okul dışındaki kız çocuklar söz konusu olduğunda yaygın eğitim çoğu durumda öğrenmeye giden tek yoldur ve bu eğitimin katılanlara temel yaşam becerilerini öğretmesi gerekir. Yaygın eğitim, ilk ya da ortaokulu bitirmeyenler için örgün eğitime bir alternatiftir; bu eğitim, radyo programları ve dijital medya dâhil olmak üzere diğer medya kanallarından verilebilir.

64. Kadınlar ve kızlar, geçim ve girişimcilik becerileri alanındaki eğitimle ekonomik anlamda varlıklarını güçlendirebilirler ve burslar, mikro kredi ya da tasarruf programları gibi özendiriciler aracılığıyla evliliklerini 18 yaşına kadar erteleyebilirler. (CEDAW, Maddeler 11 ve 13; ÇHS, Madde 28). Tamamlayıcı nitelikteki farkındalık yaratma programları, kadınların ev dışında çalışma haklarının geniş kesimler tarafından bilinmesini, kadın ve onun çalışmasına ilişkin tabuların sorgulanmasını sağlama açısından temel önemdedir.

65. Kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi açısından bir başka yol da sosyal varlıklarını güçlendirmeleridir. Kızların ve kadınların akranlarıyla, yol gösterici kişilerle, öğretmenlerle ve topluluk önderleriyle ilişki kurup kendilerini anlatabilecekleri, özlendirmelerini ve kaygılarını dile getirebilecekleri ve kendi yaşamlarını etkileyecek kararlara katılabilecekleri güvenli mekânlar yaratılması bunun araçlarından biridir. Böyle imkânlar kadınlara ve kızlara özgüven ve öz saygı geliştirmelerinde; iletişim, pazarlık ve sorun çözme becerileri edinmelerinde, haklarının bilincine varmalarında yardımcı olabileceği gibi özellikle göçmen kızlar açısından önemlidir. Erkekler geleneksel olarak her kademede güçlü ve nüfuzlu konumda olduklarından, bu süreçlere erkeklerin de katılması, çocukların ve kadınların ailelerinin, topluluklarının, sivil toplumun ve politikaları belirleyenlerin desteği ve sahiplenmesinden yararlanabilmeleri açısından büyük önem taşır.

66. Çocukluk ve en geç erken dönem ergenlik, hem kızlara hem erkeklere yardımcı olmada, toplumsal cinsiyet temelli tutumlarını değiştirip evde, okulda ve daha geniş anlamda toplumda daha olumlu roller ve davranışlar benimsemelerine destek vermede giriş noktalarıdır. Başka bir deyişle bu dönemlerde çocuklar ve ergenlerle geleneksel erililik(masculinity) ve dişilik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet

bağlantılı kalıpları, sosyal normları, tutumları ve beklentileri tartışmada kolaylaştırıcılık yapmak; özellikle ergenlik öncesindeki ve ergenlik dönemindeki kız çocukları etkileyen zararlı uygulamalara son verme çabasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açacak ve eğitimin önemini vurgulayacak kişisel ve toplumsal değişimlerde destek için onlarla birlikte çalışmak gerekir.

67. Zararlı uygulamalara maruz kalan ya da maruz kalma riski bulunan kadınlar ve ergenlik çağındaki kızlar cinsel ve üreme sağlıkları açısından önemli risklerle karşı karşıyadır. Bu riskler, karar vermede, ergen dostu hizmetler dahil olmak üzere yeterli bilgilendirmenin ve hizmetlerin olmayışından kaynaklanan engellerle karşılaşıldığı durumlarda özellikle belirgindir. Dolayısıyla, kadınların ve ergenlerin cinsel ve üreme sağlığı ve hakları, zararlı uygulamaların etkileri hakkında doğru bilgilere, ayrıca yeterli ve mahremiyetin gözetildiği hizmetlere erişimlerinin sağlanmasına özel dikkat gösterilmelidir. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusunda bilimsel bilgileri de içeren, yaşa uygun eğitim, kızların ve kadınların bilgiye dayalı karar verme ve haklarını talep etme gücüne sahip olmalarına katkıda bulunur. Bu amaç çerçevesinde, yeterli bilgiye, anlayışa ve becerilere sahip sağlıkçılar ve öğretmenler bilgi aktarımında, zararlı uygulamaların önlenmesinde ve bu uygulamalara maruz kalan ya da kalabilecek kadınların ve kızların belirlenmesinde son derece önemli bir role sahiptirler.

68. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Ücra kırsal yöreleri de kapsamak üzere, herkes için ücretsiz ve zorunlu, kız çocuk dostu ilköğretim sağlanması. Bir yandan ortaöğretimi zorunlu tutma konusunu düşünürken diğer yandan hamile kızlar ve ergen yaşlardaki anneler için ortaöğrenimi tamamlamalarına yönelik özendiriciler sağlanması ve ayırım gözetmeyen okula dönüş politikaları geliştirilmesi;

(b) Kızlara ve kadınlara güvenli ve güç verici ortamlarda, özsayıgılarını geliştirebilecekleri, haklarının bilincine varabilecekleri, bu arada iletişim, pazarlık ve sorun çözme becerileri edinebilecekleri eğitim ve ekonomik fırsatlar sağlanması;

(c) Eğitim müfredatında, kadınların ve çocukların hakları dâhil insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kendine ilişkin farkındalık gibi toplumsal cinsiyet kalıplarını ortadan kaldırılmasına ve ayrımcılık gözetmeyen ortamlar yaratılmasına katkıda bulunacak konulara yer verilmesi;

(d) Okulların, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve sorumlu cinsel davranış, HIV'i önleme ve HIV'den korunma, beslenme, şiddetten ve zararlı uygulamalardan korunma dâhil cinsel ve üreme sağlığıyla ilgili bilgileri ve bu alanlardaki hakları yaşa uygun biçimde öğretmesi;

(e) Örgün eğitimi terk etmiş ya da hiç okula gitmemiş ve okuryazar olmayan kızlar için yaygın eğitim programlarına erişim sağlanması; bu programların kalitesinin izlenmesi;

(f) Yetişkin erkeklerin ve erkek çocukların kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesine elverişli ortamlar yaratılmasına yardımcı olmaları.

7.3.3 Her düzeyde kapasite geliştirme

69. Zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasında başlıca güçlüklerden biri de, doğrudan halkla temas halinde olanlar dahil ilgili profesyonellerin, zararlı uygulamaları ya da buna ilişkin riskleri yeterince anlama, belirleme ve tepki verme açısından gerekli farkındalığa ya da kapasiteye sahip olmamalarıdır. Kapasite geliştirmeye yönelik kapsamlı, bütüncül ve etkili bir yaklaşım, geleneksel ve dinsel önderler gibi nüfuzlu kişileri; sağlık, eğitim ve sosyal çalışma alanları dahil mümkün olduğunca çok sayıda meslek grubunu, iltica ve sığınma işlemlerinde görev yapanları, polisi, savcılar, yargıçları ve her kademedeki siyasetçileri bu yönde harekete geçirmelidir. Bu kesimlerin, kendi meslek gruplarında olsun daha geniş anlamda toplumda olsun mevcut tutum ve davranışları değiştirmeleri açısından söz konusu uygulamalar ve bunlar için geçerli insan hakları normları ve standartları konusunda sağlıklı bilgilerle donatılmaları gerekmektedir.

70. Uyuşmazlıkların çözüme bağlanmasında alternatif sistemlerin ya da geleneksel adalet sistemlerinin bulunduğu yerlerde, bu

sistemlerin yönetiminden sorumlu olan kişilere insan hakları ve zararlı uygulamalar konusunda eğitim verilmelidir. Ayrıca, kadınların ve çocukların hakları konusunda bilgi sahibi olmaları, mağdurların içinde buldukları güç durumlara duyarlı yaklaşımları açısından polisin, savcılarının, yargıçların ve yasaları uygulamakla görevli diğer kesimlerin zararlı uygulamaları suç sayan yeni veya halen yürürlükte olan yasalar hakkında eğitilmeleri gerekmektedir.

71. Zararlı uygulamaların asıl olarak göçmen topluluklarla sınırlı kaldığı Taraf Devletlerde sağlıkçılar, öğretmenler, çocuk bakıcıları, sosyal çalışmacılar, polis, göçmenlik işleri görevlileri ve yargı sektörü konuya duyarlılaştırılmalı ve zararlı uygulamalara maruz kalan, maruz kalma riski olan kızların ve kadınların nasıl belirleneceği ve korunmaları için hangi adımların atılması gerektiği konusunda eğitilmelidir.

72. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Halkla doğrudan temas halinde çalışan ilgili tüm profesyonellere zararlı uygulamalar, geçerli insan hakları normları ve standartları konusunda gerekli bilgilerin verilmesi ve bu profesyonellerin mağdurlar üzerindeki olumsuz etkilerin hafifletilmesi, hukuk yolları ve uygun hizmetlere yönlendirme dahil olmak üzere zararlı uygulamaları önleyecek, tespit edecek ve gerekli tepkiyi gösterecek şekilde eğitilmelerinin sağlanması;

(b) Alternatif uyuşmazlık çözümü ve geleneksel adalet sistemleri içinde yer alan kişilere, özellikle çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve çocukların idari ve yargısal işlemlere katılmaları başta olmak üzere temel insan hakları ilkelerini gerektiği gibi yaşama geçirmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesi;

(c) Yargı dâhil yasaları uygulamakla görevli tüm personele zararlı uygulamaları yasaklayan yeni ve mevcut yasal düzenlemeler hakkında eğitim verilmesi ve bu profesyonellerin kadınların ve çocukların hakları, zararlı uygulamaların faillerinin kovuşturulması ve mağdurlarının korunması gibi konularda bilgi sahibi olmalarının sağlanması;

(d) Kadınlarda genital sakatlama, KGS ya da diğer zararlı uygulamalara maruz kalmış çocukların ve kadınların kendine özgü sağlık bakım

ihtiyaçlarının ele alınabilmesi için göçmen topluluklarla çalışan sağlıkçılar için özel farkındalık yaratma ve eğitim programları uygulanması. Ayrıca, çocuk refahı alanında çalışan profesyoneller, göçmen kız çocuklar ve kadınlar, kadın haklarına odaklı çalışmalar yapan eğitim, güvenlik ve adalet sektörlerinden kişiler, siyasetçiler ve medya çalışanları için de özel eğitimler verilmesi.

7.3.4 Farkındalık yaratma, kamu diyalogu ve taahhüt biçimleri

73. Erkek egemen güç yapıları, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve yaş hiyerarşileri dâhil olmak üzere zararlı uygulamaların temelinde yatan sosyokültürel normların ve tutumların sorgulanabilmesi için her iki Komite de Taraf Devletlerin zararlı uygulamalara son vermeye yönelik uzun dönemli stratejilerin bir parçası olarak kapsamlı bilgilendirme ve farkındalık yaratma kampanyaları yürütmelerini tavsiye etmektedir.

74. Farkındalık yaratma kapsamındaki önlemler arasında, söz konusu uygulamaların yol açtığı zararlar konusunda güvenilir kaynaklardan alınan sağlıklı bilgiler ve bu uygulamaların neden ortadan kaldırılması gerektiğine ilişkin ikna edici gerçekler de yer almalıdır. Bu açıdan kitle iletişim araçları, yeni bir düşünce biçiminin geliştirilmesinde önemli bir işlevi yerine getirebilir. Burada özellikle önemli olan, kadınların ve çocukların, kendi toplumsal ve manevi iyi olma hallerine, fiziksel ve zihinsel sağlıklarına katkıda bulunacak bilgilere ve materyallere bu kanalla erişebilmeleridir. Bu, her iki Sözleşmede de yer alan ve kadınlarla çocukların zararlı uygulamalardan korunmalarına yönelik yükümlülükler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

75. Farkındalık yaratma kampanyaları, zararlı uygulamalar konusunun kamuda tartışılması açısından bir fırsat oluşturabilir. Bu tartışmalar aracılığıyla kadınlara ve çocuklara zarar vermeyen, onların haklarını ihlal etmeyen alternatifler hep birlikte araştırılabilir, zararlı uygulamalara temel olan ve bunların sürmesini sağlayan sosyal normların değiştirilebileceği ve değiştirilmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya varılabilir. Bir topluluğun kendi temel değerlerini

sürdürmede yeni yollar belirlenmesiyle ve benimsemesiyle oluşan gurur duygusu, insanlara zarar vermeyen ve onların haklarını ihlal etmeyen yeni sosyal normların sahiplenilmesini ve sürdürülmesini sağlayacaktır.

76. Çabalar, kapsayıcı olduklarında, özellikle etkilenen topluluklardaki kızlar ve kadınlar, bu arada çocuk ve yetişkin erkekler başta olmak üzere her kademedeki ilgili paydaşları sürece kattıklarında en fazla etkiyi yaratmaktadır. Ayrıca bu çabalar, yeterli kaynakların tahsisıyla birlikte yerel önderlerin aktif katılımını ve desteğini gerektirmektedir. İlgili paydaşlarla, kurumlarla, kuruluşlarla ve sosyal ağlarla (dinsel ve geleneksel önderler, zararlı uygulamaları gerçekleştirenler ve sivil toplum) ortaklıklar kurulması ya da mevcut ortaklıkların güçlendirilmesi farklı kesimler arasında köprüler kurulmasına yardımcı olabilir.

77. Belirli bir yerel ya da diaspora topluluğunda ya da aynı coğrafi bölgeden benzer geçmişe sahip olup bir dönem zararlı uygulamaların görüldüğü diğer topluluklarda zararlı uygulamalara son verilmesinin ardından ortaya çıkan olumlu deneyimlerin yaygınlaştırılması, bu arada diğer bölgelerden örnek uygulamaların paylaşılması konusu düşünülebilir. Bunun yolu, yerel, bölgesel ya da ulusal konferanslar, çeşitli etkinlikler, topluluk önderlerinin yapacakları ziyaretler ya da görsel-işitsel araçların kullanımı olabilir. Ayrıca, farkındalık yaratma etkinliklerinin titizlikle tasarlanması gerekir; öyle ki bu etkinlikler yerel durumu doğru yansıtın, geri dönen tepkilere yol açmasın, mağdurlara ve/ya da uygulamaların sahibi topluluklara yönelik damgalamalara ve/ya da ayrımcılığa meydan vermesin.

78. Topluluk temelli ya da ana akım medya, zararlı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik farkındalık yaratma ve geniş kesimlere uzanma çabalarında önemli ortaklar olabilir. Tartışmalara ya da “konuşma programlarına” hükümetle birlikte ev sahipliği yapılan ortak girişimler, belgeseller hazırlanıp gösterilmesi, radyo ve televizyon için eğitim programları hazırlanması bu kapsamda düşünülebilecekler arasındadır. İnternet ve sosyal medya da bilgi verme ve tartışma fırsatları yaratmada değerli araçlar olabileceği gibi, cep telefonlarının

mesaj iletme ve her yaştan insanı belirli süreçlere dahil etmede giderek daha yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Topluluk temelli medya, enformasyon ve diyalog açısından yararlı bir forum olarak işlev görebilir; radyo, sokak tiyatrosu, müzik, sanat, şiir ve kukla gösterileri bu bağlamda düşünülebilir.

79. Zararlı uygulamalara karşı etkili ve iyi uygulanan yasal düzenlemelere sahip Taraf Devletlerde, bu uygulamaları benimseyen toplulukların uygulamaları gizli olarak yapmaları ya da bunları sürdürmek için başka ülkelere gitmeleri gibi bir risk söz konusudur. Zararlı uygulamaları benimsemiş toplulukların buldukları Taraf Devletler, bu uygulamaların mağdurlar ya da risk altında olanlar üzerindeki olumsuz etkilerini konu alan farkındalık yaratma kampanyalarını desteklemeli, ihlallerin hukuksal sonuçları üzerinde durmalı, ancak bunlarla birlikte söz konusu topluluklara yönelik damgalamaları ve ayrımcılığı önlemelidir. Bu amaca yönelik olarak, söz konusu toplulukların toplumsal bütünleşmesini kolaylaştıracak adımlar atılmalıdır.

80. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Zararlı uygulamaların sürmesini sağlayan davranışların temelinde yatan kültürel ve sosyal tutumları, gelenekleri ve adetleri sorgulayan ve bunları değiştiren kapsamlı farkındalık yaratma programlarının geliştirilmesi ve benimsenmesi;

(b) Farkındalık yaratmaya yönelik programların, zararlı uygulamaların kadınlar, başta kızlar çocuklar, aileleri ve daha geniş ölçekte toplum üzerindeki zararlı etkisi konusunda doğru bilgiler ve güvenilir kaynaklardan net ve tutarlı mesajlar iletmesinin sağlanması. Bu tür programlar sosyal medyayı, interneti, topluluklardaki iletişim ve yaygınlaştırma araçlarını da kapsamalıdır;

(c) Mağdurlara ve/ya da zararlı uygulamalara karışan göçmen ya da azınlık topluluklara yönelik damgalamanın ve ayrımcılığın süreklilik kazanmaması için uygun tüm önlemlerin alınması;

(d) Devlet yapılanmalarını hedef alan farkındalık yaratma programlarının, yerel ve ulusal hükümetlerdeki ve hükümet kurumlarındaki karar vericileri, ilgili programları hazırlayanları ve belli başlı profesyonelleri de harekete geçirmesinin sağlanması;

(e) Ulusal insan hakları kurumlarındaki personelin Taraf Devletteki zararlı uygulamaların insan hakları açısından yol açtığı sonuçları tam olarak kavramalarının ve gerekli duyarlılığı göstermelerinin sağlanması ve zararlı uygulamalara son verilmesi çabalarında bu personele destek sağlanması;

(f) Zararlı uygulamaların önlenmesi ve bu önlemlerin yaygınlaştırılması için kamuda tartışmalar başlatılması; söz konusu önlemlerin belirlenmesine ve uygulanmasına yerel önderler, uygulamaları gerçekleştiren kişiler, taban örgütlenmeleri ve dinsel topluluklar dahil ilgili tüm paydaşların katılımının sağlanması. Bu etkinliklerde insan haklarına saygılı olan toplulukların pozitif kültürel ilkeleri teyit edilmeli, ayrıca benzer geçmişe sahip olup daha önce zararlı uygulamalar içinde olan topluluklarda bu uygulamalara başarılı biçimde son verildiği deneyimlere ilişkin bilgiler yer almalıdır;

(g) Farkındalık yaratmaya yönelik programların uygulanmasına destek için ana akım medya ile etkili ortaklıklar kurulması ya da var olan ortaklıkların pekiştirilmesi; bu konudaki kamusal tartışmaların yaygınlaştırılması ve insanların özel yaşamlarına saygılı, kendi kendini düzenleyen mekanizmaların oluşturulmasının ve gözetilmesinin özendirilmesi.

7.4 Koruyucu Önlemler ve İhtiyaçlara Yanıt Veren Hizmetler

81. Zararlı uygulamaların mağduru olan kadınların ve çocukların, tıbbi, psikolojik ve hukuksal olmak üzere acil destek hizmetlerine ihtiyaçları vardır. Bu GT/GY'da kapsanan zararlı uygulamalardan bir bölümü aşırı fiziksel şiddet içerdiğinden acil tıbbi yardımlar bu ihtiyaçlar arasında gerekliliği en açık olanlardandır ve ortaya çıkan ağır zararı tedavi ya da ölümü önleme açısından tıbbi müdahale gerekebilir. KGS (Kadınlarda genital sakatlama) ya da diğer zararlı uygulamaların mağduru kişilerde

de kısa ve uzun dönemli fiziksel sonuçların ele alınması için tıbbi tedavi ya da ameliyat gibi müdahaleler gerekebilir. KGS'ye maruz kalan kadınlarda ya da kızlarda gebelik ve doğum yönetimi konusu ebelerin, tıp doktorlarının ve diğer vasıflı doğum nezaretçilerinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinde yer almalıdır.

82. Ulusal koruma sistemlerinin ya da bunların olmadığı durumlarda geleneksel yapıların çocuk dostu ve toplumsal cinsiyete duyarlı olmaları zorunlu tutulmalı, şiddete maruz kalma riski yüksek kadınlara ve kızlara gerekli her tür koruma hizmeti sağlayabilmeleri için bu sistemlere yeterli kaynak tahsisi yapılmalıdır. Hizmet sağlanması gerekenler arasında, KGS'ye, zorla evlendirilmeye ya da sözde namus adına işlenen suçlara maruz kalmamak için yaşadıkları yerlerden kaçan kızlar da yer almalıdır. Akılda tutulması kolay, ücretsiz ve 24 saat hizmete açık olan ve tüm ülkede bilinen acil yardım hatlarının oluşturulması üzerinde durulmalıdır. Şiddet mağdurları için uygun güvenlik ve yardım önlemleri alınmalıdır; buna, özel olarak tasarlanmış geçici barınaklar ya da barınaklar içindeki uzmanlaşmış hizmetler dâhildir. Zararlı uygulamaları gerçekleştirenler çoğu kez mağdurun eşi, bir aile üyesi ya da yakın çevreden biri olduğundan, koruma hizmetleri, bir güvenlik sorunu olduğuna kanaat getirdiklerinde mağdurları kendi çevreleri dışında başka bir yere yerleştirme yoluna gidebilmelidir. Özellikle konunun sözde namus meselesi sayıldığı durumlarda denetim dışı ziyaretlerden kaçınılmalıdır. Mağdurların, travma sonrası stres bozuklukları, endişe ya da depresyon biçiminde kendini gösterebilecek sorunları dahil olmak üzere kısa ve uzun dönemli psikolojik travma karşısında psikolojik destek sağlanmalıdır.

83. Zararlı bir uygulamaya maruz kalan ya da bu uygulamayı reddeden bir kadın ya da kız ailesini ya da topluluğunu terk edip başka bir yere sığındığında, geri dönme yönünde alacağı herhangi bir karar yeterli ulusal koruma mekanizmalarınca desteklenmelidir. İlgili kişinin bu konuda özgürce ve bilgi temelinde karar vermesine yardımcı olmada, söz konusu mekanizmalar, yeniden mağduriyetten kaçınma dâhil, kişinin yüksek yararı temelinde güvenli dönüşünü ve toplumla yeniden bütünleşmesini güvence altına almalıdır. Mağdurların korunmaları,

kısa ve uzun dönemde haklarından yararlanabilmeleri açısından bu tür durumlar yakından takip ve izleme gerektirir.

84. Zararlı uygulamalarla hakları ihlal edilen kişiler hukuk yoluna başvurduklarında çoğu kez damgalanmayla, yeniden mağdur edilme riskiyle ve cezalandırılmayla karşılaşır. Dolayısıyla, kızların ve kadınların haklarının CEDAW Madde 2 (c) ve 15 (b) uyarınca hukuk süreci boyunca korunması, çocuklara ise ÇHS Madde 12 kapsamındaki kendilerini ifade etme/söylediklerinin dikkate alınması hakkı doğrultusunda mahkeme süreçlerine etkili biçimde katılma imkânı sağlanması için gerekli adımlar atılmalıdır.

85. Pek çok göçmen, zararlı uygulamalar dâhil olmak üzere kendilerini her tür şiddete açık duruma getiren ve riski arttıran kırılgan ekonomik ve hukuksal statüdedir. Göçmen kadınlar ve çocuklar, çoğu durumda, buldukları ülkenin yurttaşlarıyla eşitlik temelinde yeterli hizmetlere erişememektedir.

86. Komiteler, Sözleşmelere Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Koruyucu hizmetlerin, zararlı uygulamalara maruz kalma riski yüksek çocuklara ve kadınlara yönelik gerekli her tür önleyici ve koruyucu hizmeti verebilmeleri için görevlendirilmeleri ve buna ilişkin olarak yeterli kaynakla donatılmaları;

(b) Zararlı bir uygulamanın gerçekleştiği ya da gerçekleşme riski bulunduğu durumlarda mağdurların bildirimde bulunabilmeleri için eğitimli danışmanların görev yaptıkları ücretsiz ve 24 saat hizmet veren acil hatlar oluşturulması; başvuranların ihtiyaç duyulan hizmetlere yönlendirilmesi ve kendilerine zararlı uygulamalara ilişkin sağlıklı bilgiler verilmesi;

(c) Koruma alanındaki rolleriyle ilgili olarak, yargıçlar, avukatlar, savcılar ve ilgili tüm paydaşlar dâhil yargı alanında görev yapanlara yönelik kapasite geliştirme programları hazırlanması ve uygulanması; bu programların ayrımcılığı yasaklayan yasal düzenlemeler, yasaların iki Sözleşme doğrultusunda toplumsal cinsiyete ve yaşa duyarlı biçimde uygulanması konularını kapsamaması;

(d) Yasal süreçlerin içinde yer alan çocukların, haklarının ve güvenliklerinin güvence altına alınması ve sürecin olası olumsuz etkilerinin sınırlandırılması için çocuklara duyarlı hizmetlerden yararlanmalarının sağlanması. Bu bağlamdaki koruyucu önlemler arasında mağdurun mahkeme önünde ifade verme sayısının sınırlandırılması ve mağdurun faille (failerle) yüzleşmesinin zorunlu tutulmaması yer alabilir. Ayrıca, (özellikle failin ebeveyn ya da yasal vasi olduğu durumlarda) çocuk için ivedilikle bir temsilci atanması yoluna gidilebilir. Her durumda, mağdur çocukların süreç hakkında yeterli ve çocuğun konumunu dikkate alan bilgilere sahip olmaları ve nelerin beklenebileceğini tam olarak anlamaları sağlanmalıdır;

(e) Göçmen kadınların ve çocukların hukuksal statüleri ne olursa olsun mevcut hizmetlere eşit erişimlerinin sağlanması.

8 Genel Tavsiyenin / Genel Yorumun Yayınlaştırılması, Kullanılması ve Rapor Verme

---

87. Taraf Devletler bu ortak GT/GY’u parlamentolara, hükümetlere ve yargıya, gerek ülke gerekse yerellikler ölçeğinde yaygın biçimde dağıtmalıdır. Ortak GT/GY çocukların ve kadınların yanı sıra ilgili tüm profesyoneller ve paydaşlar tarafından da bilinmelidir. Bunların arasında çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışanlar (yargıçlar, avukatlar, polis ve diğer yasa uygulama görevlileri, öğretmenler, veliler, sosyal çalışmacılar, özel ve kamusal refah kurumları ve sığınma evleri yöneticileri, sağlıkçılar) ve genel anlamda sivil toplum yer almaktadır. Ortak GT/GY gerekli dillere çevrilmeli; çocuk dostu/uygun versiyonları ve engelli kişilerin erişebilecekleri formattaki kopyaları hazırlanmalıdır. Ortak GT/GY’un en iyi nasıl uygulanabileceğine ilişkin örnek uygulamaların paylaşılması için konferanslar, seminerler, çalıştaylar ve diğer etkinlikler düzenlenmelidir. Ortak GT/GG ayrıca ilgili tüm profesyonellerle teknik personelin örgün hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerine dahil edilmeli, ülkedeki tüm insan hakları kuruluşlarına, kadın örgütlerine ve insan hakları alanında faal diğer hükümet dışı

kuruluşlara sunulmalıdır.

88. Taraf Devletler CEDAW ve ÇHS kapsamında sunacakları raporlarda, zararlı uygulamaların sürmesine yol açan tutumların, adetlerin ve sosyal normların niteliği ve yaygınlığı ile bu GT/GY doğrultusunda olup uyguladıkları önlemler ve alınan sonuçlar hakkında bilgi vermelidirler.

9 Sözleşmelerin Onaylanması ya da Kabulü ve Çekinceleri

89. Taraf Devletlerin aşağıdaki belgeleri onaylamaları tavsiye edilir:

(a) Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü (1999);

(b) Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü (2000);

(c) Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin silahlı çatışma ortamlarındaki çocuklarla ilgili İhtiyari Protokolü (2000);

(d) ÇHS'nin iletişim usulleri ile ilgili İhtiyari Protokolü (2011).

90. Taraf Devletler, CEDAW söz konusu olduğunda maddeler 2, 5 ve 16 ya da bunların alt paragraflarına, ÇHS söz konusu olduğunda ise 19 ve 24 (3) maddelere koydukları çekinceleri gözden geçirmeli, değiştirmeli ya da geri çekmelidirler. CEDAW Komitesi, bu maddelere konulan çekinceleri, ilkesel olarak, Sözleşmelerin hedef ve maksadı ile bağdaşmaz, dolayısıyla CEDAW Sözleşmesi'nin 28. Maddesinin 2'inci paragrafı kapsamında kabul edilemez bulmaktadır.

Dağıtım
GENEL

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHS/GY/19
20 Temmuz 2016
Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 19 (2016)

Çocuk Haklarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Kamu Bütçeleri (Madde 4)

I. Giriş

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. Maddesine göre:

Taraf Devletler, bu Sözleşme'de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

İşbu genel yorum, Taraf Devletlere kamu bütçelerine ilişkin 4. Madde'nin uygulanmasında yardımcı olacaktır. Bu genel yorum, Taraf Devletlerin yükümlülüklerini belirler ve etkili, verimli, adil, şeffaf ve sürdürülebilir bir kamu bütçesi karar süreçleriyle, Sözleşme altındaki tüm hakların, özellikle savunmasız durumlarda olan çocukların haklarının nasıl gerçekleştirileceği konusunda tavsiyelerde bulunur.

2. 4. maddenin, çocuğun tüm hakları ile ilgili olduğu ve bu hakların kamu bütçelerinden etkilenebileceği göz önüne alındığında, mevcut

genel yorum, Sözleşme ve İhtiyari Protokoller için geçerlidir. Taraf Devletlere, kamu bütçelerinin bu hakların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmasını sağlayacak bir çerçeve sunar ve III. Bölümde, Sözleşmenin genel ilkelerinin 2, 3, 6 ve 12. maddelerde yer alan bir analizini sunar.

3. Genel yorumda kullanılan “çocuk” veya “çocuklar” terimleri, hakları kamu bütçesine ilişkin kararlardan doğrudan veya dolaylı olarak, olumlu veya olumsuz şekilde etkilenebilecek, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, 18 yaşın altındaki tüm kişileri kapsamaktadır. “Kırılgan durumdaki çocuklar” ise hakların ihlâli açısından özellikle hassas olan, bunlarla sınırlı olmamak üzere, engelli çocuklar, mülteci durumundaki çocuklar, azınlık gruplarının çocukları, yoksulluk içerisinde yaşayan çocuklar, alternatif bakım hizmeti alan çocuklar ve kanunlarla ihtilaf içerisindeki çocukları ifade etmektedir.

4. Bu genel yorum çerçevesinde kullanılan terimlere ilişkin tanımlar aşağıdaki gibidir:

(a) “Bütçe” terimi, kamu gelirinin seferber edilmesi, bütçe tahsisi ve Devlet tarafından yapılan harcamaları içermektedir;

(b) “Uygulama yükümlülükleri”, Taraf Devletlerin aşağıdaki 27. Paragrafta yer alan yükümlülüklerine atıfta bulunmaktadır;

(c) “Sözleşme’nin genel ilkeleri”, Bölüm III’te yer alan ilkeleri ifade etmektedir;

(d) “Bütçe ilkeleri”, Bölüm IV’te yer alan ilkeleri ifade etmektedir;

(e) “Yasama” terimi, tüm uluslararası, bölgesel, ulusal ve yerel anlaşmalara ve/veya çocuk haklarıyla ilişkili yasalara atıfta bulunmaktadır;

(f) “Politikalar”, çocuk haklarını etkileyen veya etkileyebilecek kamu politikalarına ve stratejilerine, düzenlemelere, kılavuz ilkelere ve bildirilere atıfta bulunmakta, aynı zamanda ilgili hedefleri, göstergeleri ve hedeflenen sonuçları içermektedir;

(g) “Programlar”, Taraf Devletlerin yasama ve politika hedeflerine ulaşmak üzere referans aldıkları yasal çerçeveleri ifade etmektedir. Söz konusu programlar çocukları, örneğin belirli bazı çocuk haklarını, kamu bütçesine ilişkin süreçleri, altyapıları ve çalışmaları etkileyerek, çocuklara doğrudan veya dolaylı yollarla etki edebilmektedir;

(h) “Yerel” terimi, idarî düzeyde veya düzeylerde, ulusal düzeyin altında yer alan birimleri, örneğin bölgeleri, illeri, yerel idareleri veya belediyeleri ifade etmektedir.

5. Bölüm I’de genel yorumun arka planı, gerekçesi ve amacı açıklanmaktadır. Bölüm II’de Madde 4’ün kamu bütçeleri açısından hukuki incelemesi yapılmıştır. Bölüm III’te Sözleşme’nin bu bağlam içerisindeki genel ilkeleri yorumlanmaktadır. Bölüm IV, kamu bütçelerine ilişkin ilkelerle ilgilidir. Bölüm V’te kamu bütçelerinin çocuk haklarının hayata geçirilmesine ne şekilde katkıda bulunabileceği ele alınmaktadır. Bölüm VI’da genel yorumun dağıtımına ilişkin yönergeler sunulmaktadır.

A. Arkaplan

6. İşbu genel yorum, “genel uygulama önlemleri” kavramının karmaşık olduğunu ve Komitenin bu konunun unsurlarına ilişkin daha ayrıntılı genel açıklamalar yayınlayabileceğini belirten, Sözleşmenin genel uygulama önlemlerine ilişkin 5 No’lu (2003) genel yoruma dayanmaktadır.¹ Bu unsurlardan biri kamu bütçelerinin kullanılmasıdır. İşbu genel yorum ayrıca 2007 yılında Devletlerin çocuk haklarına yönelik kaynaklarla ilgili sorumluluğunu tartışmak üzere toplanan Komite toplantısını referans almaktadır.

7. Genel yorumun hazırlanmasında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve hazırlanan, bütçe ilkelerini insan hakları perspektifiyle ele alan karar ve raporlardan faydalanılmıştır. Bunlardan bazıları:

---

¹ Bkz. 5 No’lu Genel Yorum, Önsöz.

(a) İnsan Hakları Konseyi'nin çocuk haklarına yönelik yatırımların iyileştirilmesini amaçlayan 28/19 No'lu kararı² ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin "Çocuk haklarına yönelik yatırımların iyileştirilmesi" başlıklı, karardan önce hazırlamış olduğu rapor (A/HRC/28/33). Söz konusu çalışmalarda ulusal politikaların rolü, kaynak seferberliği, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım, kaynak tahsisi ve harcamalar, çocuk koruma sistemleri, uluslararası işbirliği ve çocuklara yönelik yatırımların takibi ele alınmaktadır.

(b) Genel Kurul'un mali politikalarda şeffaflık, katılım ve hesap verebilirlik ilkelerinin teşvik edilmesine ilişkin 67/218 No'lu kararı. Kararda mali politikaların kalitesinin, verimliliğinin ve etkililiğinin artırılmasına yönelik ihtiyaç vurgulanmakta, Üye Devletler mali politikalarda şeffaflık, katılım ve hesap verebilirlik ilkelerinin gözetilmesi yönünde teşvik edilmektedir.

8. Bu genel yorum aynı zamanda Komitenin, kamu, Birleşmiş Milletler, sivil toplum temsilcileri, çocuklar ve bağımsız uzmanlarla Asya, Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika'da gerçekleştirdiği anket çalışmaları, toplantılar ve bölgesel istişareler vasıtasıyla yürüttüğü danışma sürecinden beslenmektedir. Genel yorumda ayrıca Asya, Avrupa ve Latin Amerika'daki 71 ülkeden³ 2693 çocukla yapılan online bir anket, odak grup görüşmeleri ve bölgesel istişareler aracılığıyla yürütülen küresel danışma sürecinden faydalanılmıştır. Danışma sürecinde yaş, cinsiyet, yetenek, sosyo-ekonomik durum, dil, etnik köken, okula kayıt durumu, yer değiştirme geçmişi ve bütçe çalışmalarına katılım açılarından farklı özelliklere sahip erkek ve kız çocukların katkıları değerlendirilmiştir. Çocukların kamu bütçelerine ilişkin kararlar hakkındaki yorumlarından bazıları aşağıdaki gibidir:

(a) İyi planlanmalı. Bütçede çocuklara ait tüm hakları garanti altına almaya yetecek kadar para olmalıdır;

---

2 Karar bir oy eksiğiyle alınmıştır.

3 Laura Lundy, Karen Orr ve Chelsea Marshall, "Towards better investment in the rights of the child: the views of children" (Centre for Children's Rights, Queen's University, Belfast, and Child Rights Connect Working Group on Investment in Children, 2015).

- (b)** Neye yatırım yapacağınızı bize sormazsanız, bizim için yatırım yapmanız olanaksız! Biliyoruz; sormanız gerekir;
- (c)** Bütçelerinizde özel ihtiyaçları olan çocuklara yer vermeyi unutmayın;
- (d)** Parayı adaletli ve akıllı bir şekilde harcayın. Bizim paramızı gereksiz yerlere harcamayın. Tutumlu olun, parayı biriktirin;
- (e)** Çocuklara yönelik yatırımlar uzun süreli yatırımlardır ve çok büyük faydalar getirir. Bu yüzden değerlendirilmesi gerekir;
- (f)** Ailelerimize yönelik yatırımlar da haklarımızın güvence altına alınmasının önemli bir yoludur;
- (g)** Yolsuzluk yapılmamasını sağlayın;
- (h)** İnsanların yönetimle ilgili düşüncelerini dinleyerek hem küçük hem de büyük insanların haklarını tanıyın;
- (i)** Devletin daha hesap verebilir ve şeffaf olmasını isterim;
- (j)** Paranın nasıl harcadığını gösteren kayıtları yayımlayın;
- (k)** Çocuklara kolay anlayabilecekleri şekilde ve sosyal medya gibi sevdikleri araçlarla bütçe hakkında bilgi verin.

9. Tüm temel insan hakları sözleşmelerinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. Maddesine benzer hükümler yer almaktadır. Bu nedenle, söz konusu hükümlerle ilgili yayımlanan, kamu bütçelerini ele alan genel yorumların bu genel yorumu tamamlayıcı nitelikte görülmesi gerekir.⁴

10. Bu genel yorumda Taraf Devletlerin kendi yetki alanları içerisinde yer alan çocukları doğrudan veya dolaylı şekilde etkileyen finans kaynaklarını yönetimi ele alınmaktadır. Yorumda, "Kalkınmanın Finansmanı 3. Uluslararası Konferansı, Addis Ababa Eylem Gündemi" (2015) ve "Dünyamızı dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma

---

4 Örneğin; Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, taraf devletlerin yükümlülüklerinin yapısına ilişkin 3 No'lu Genel Yorumu (1990).

Gündemi” (2015) çalışmaları esas alınmaktadır. Söz konusu gündem metinlerinde Devletlerin, ilgili programlar, sektör ve bütçe desteği, Güney-Güney işbirliği ve bölgeler arası işbirliği gibi, çocukları etkileyen, uluslararası işbirliği ile ilgili kaynakları yönetimi ele alınmaktadır. Komite, ilgili yönetim hususlarını ele alan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu (2003), Yardım Etkinliği Hakkındaki Paris Deklarasyonu: Sahiplenme, Uyumlaştırma, Uyum, Kalkınma Sonuçları ve Karşılıklı Hesap Verebilirlik (2005), Akra Eylem Gündemi (2008) ve Busan Etkili Kalkınma İşbirliği (2011) kapsamında benimsenen, insan hakları temelli kalkınma işbirliği ve programlama yaklaşımları hakkındaki genel anlayışa atıfta bulunmaktadır. Komite, ayrıca bu genel yorumun kamu finansmanı yönetimine ilişkin mevcut ve hazırlık aşamasındaki ulusal, bölgesel ve uluslararası standartlar ile, söz konusu standartlar Sözleşme'nin hükümleriyle çelişmediği sürece, potansiyel bir ilişki taşıdığına farkındadır. İlişkili çalışmalara üç örnek verilebilir. Bunlar; kamu finansal yönetiminde etkililik, etkinlik ve hakkaniyet hususlarını açıklayan Kamu Finansal Yönetimi Uluslararası El Kitabı⁵, Uluslararası Para Fonu tarafından 2014 yılında kabul edilen ve mali yönetim uygulamalarını ve hesap verebilirlik ilkesini desteklemek amacıyla geçmişe ait, güncel ve geleceğe yönelik kamusal finans uygulamalarına ilişkin kamusal raporlarda kapsayıcılık, açıklık, güvenilirlik, zamanlılık ve ilgililik çağrısı yapan “Mali Şeffaflık Kodu” ve 2012 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen “Devletin Borç Verme ve Borçlanma Faaliyetlerinde Duyarlılığı Teşvik Eden İlkeler”.

B. Gerekeçe

11. Komite, Taraf Devletlerin ulusal yasaların, politikaların ve programların değerlendirilmesinde ve Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin hükümleriyle uyumlu hâle getirilmesinde önemli derecede ilerleme sağladıklarını belirtmektedir. Aynı zamanda Komite

---

5 Richard Allen, Richard Hemming ve Barry Potter, editörler, The International Handbook of Public Financial Management (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2013).

tarafından, söz konusu yasaların, politikaların ve programların, yeterli finansal kaynakların seferber ve tahsis edilmediği, bu kaynakların hesap verilebilir, etkili, verimli, adil, katılımcı, şeffaf ve sürdürülebilir bir şekilde harcanmadığı durumlarda uygulanamayacağı gerçeğinin altı çizilmektedir.

12. Taraf Devletlerin Komiteye sundukları raporların incelemesinde ilgili devletlerin temsilcileri ile iletişim sağlanmış ve hazırlanan sonuç gözlemlerinde Komite tarafından, bütçe boyutlarının çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için yeterli olup olmadığı hususunda bazı endişeler dile getirilmiştir. Komite, çocuk haklarının hem ulusal hem de yerel düzeylerde, Sözleşme'nin de talep ettiği şekilde, bütçelerde ön plana taşınmasının yalnızca hakların gerçekleştirilmesine değil, aynı zamanda gelecekte sağlanacak olan ekonomik büyüme, sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma ve sosyal uyum üzerinde uzun süreli olumlu etkiler yaratılmasına da katkıda bulunacağını hatırlatmaktadır.

13. Yukarıdaki hususlar çerçevesinde Komite, Taraf Devletlerin, ulusal ve yerel düzeylerdeki bütçe süreçlerinin ve idarî sistemlerin tüm aşamalarında, tüm çocuk haklarını dikkate almaları gerektiğini vurgulanmaktadır. Komite, bütçe süreçlerinin Devletler arasında bir dereceye kadar farklılık gösterdiğini ve bazı Devletlerin kendi çocuk hakları bütçeleme yöntemlerini geliştirdiğini kabul ederken, mevcut genel yorum planlama, uygulama, yürütme ve takip etme gibi tüm Devletleri ilgilendiren dört ana bütçe aşamasına ilişkin rehberlik sağlar.

C. Amaç

14. Bu genel yorumun amacı, Sözleşme kapsamındaki çocuk hakları ile ilgili bütçeleme ile ilgili yükümlülüklerin anlaşılmasını geliştirmek, böylece söz konusu hakların uygulanmasına katkı sağlamak ve bütçelerin planlanması, yürürlüğe girmesi, uygulanması ve takibi için kullanılan yöntemlerde önemli değişiklikleri teşvik ederek, Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin uygulanmasını desteklemektir.

15. Bu amaç, devletin farklı organları (yürütme, yasama ve yargı), düzeyleri (ulusal ve yerel) ve yapıları (örneğin; bakanlıklar,

daireler veya kurumlar) tarafından yürütülen bütçe süreçlerinde alınan önlemleri etkilemektir. Yükümlülükler, uluslararası işbirliği bağlamındaki bağışçılara ve faydalanıcı ülkelere kadar uzanmaktadır.

16. Amaç ulusal insan hakları kurumları, medya, çocuklar, aile ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı paydaşlar üzerinde etki sağlamaktır. Taraf Devletler, kendi bağlamlarına uygun şekillerde, söz konusu paydaşların bütçe süreçlerine katılımını izleyebilmek ve anlamlı bir katılım sağlayabilmek için uygun ortamı sağlamalıdır.

17. Ayrıca, Devletlerin, farkındalık yaratma ve ilgili kamu görevlilerinin bu genel yorumun içeriğiyle ilgili olarak kapasitelerinin artırılması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

II. Madde 4'ün Kamu Bütçeleri Açısından Hukuki İncelemesi

A. "Taraf Devletler, ... önlemleri alırlar"

18. "Önlemleri alırlar" ifadesi, Taraf Devletlerin kamu bütçelerine ilişkin önlemler de dâhil çocuk haklarını gerçekleştirmek için gerekli olan yasal, idari ve diğer önlemleri alma yükümlülüğünü yerine getirip getirmeme konusunda hiçbir takdir hakkı olmadığı anlamına gelmektedir.

19. Bu nedenle, kamu bütçelerinin kullanımında rol oynayan tüm devlet organlarının, tüm seviyelerde ve yapılar, işlevlerini Sözleşme'nin genel ilkelerine ve aşağıda da sunulan, Bölüm III ve IV kapsamındaki bütçe ilkelerine uygun bir şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Taraf Devletler, yasama, yargı ve üst denetim kurumlarının da aynısını yapmalarına olanak sağlamak için uygun bir ortam yaratmalıdır.

20. Taraf Devletler, yürütme ve yasamanın tüm düzeylerinde bütçe ile ilgili kararları alan yetkililerin gerekli bilgilere, verilere ve kaynaklara

erişimini sağlamalı, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik kapasitelerini geliştirmelidir.

B. “Gereken Her Türlü Yasal, İdari ve Diğer Önlemleri”

21. “gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar” şeklinde tanımlanan yükümlülük kapsamında:

(a) Çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik kaynak seferberliği, bütçe tahsisi ve harcamalarını desteklemeyi amaçlayan kanunlar ve politikalar yürürlükte;

(b) Çocuk haklarının geliştirilmesi için gerekli yasaların, politikaların, programların ve bütçelerin tasarımını ve uygulanmasını desteklemek amacıyla, çocuklar hakkında gerekli veriler ve bilgiler toplanmakta, işlenmekte ve dağıtılmaktadır;

(c) Kabul edilen yasaların, politikaların, programların ve bütçelerin eksiksiz bir şekilde uygulanabilmesi için yeterli miktarda kamu kaynağı seferber ve tahsis edilmekte ve etkili bir şekilde kullanılmaktadır;

(d) Bütçeler, Devletin ulusal ve yerel düzeylerinde, çocuk haklarının gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde, belirli bir sisteme göre planlanmakta, yasalaştırılmakta, uygulanmakta ve hesaplanmaktadır.

22. Söz konusu önlemler, kamu bütçeleri de dâhil olmak üzere, ilgili bağlam içerisinde çocuk haklarının geliştirilmesiyle doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkili olmaları durumunda uygun kabul edilir.

23. Taraf Devletlerin kamu bütçeleri hususunda almaları gereken “yasama önlemleri” kapsamında, mevcut yasaların incelenmesi ve bütçelerin hem ulusal hem de yerel düzeylerde çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için yeterli boyuta sahip olmasını sağlamak amacıyla gerekli yasaların hazırlanması ve kabul edilmesi söz konusudur. “İdari önlemler” içerisinde, üzerinde anlaşmaya varılan yasalara uygun programların geliştirilmesi ve uygulanması ve bunun için gerekli kamu bütçelerinin oluşturulması yer almaktadır. “Diğer önlemler” ise, örneğin kamu bütçesine katılım mekanizmalarının geliştirilmesi

ve çocuk haklarıyla ilgili veri veya politikalara ilişkin önlemler şeklinde algılanabilir. Kamu bütçeleri her üç önlem kategorisine de uzanmakta, aynı zamanda yasama hususları ve idari hususlar ve diğer önlemler için de vazgeçilmez bir bileşen hükmü taşımaktadır. Çocuk haklarının geliştirilmesinden tüm devlet organları, düzeyleri ve yapıları sorumludur.

24. Komite, Taraf Devletlerin kamu bütçeleriyle ilgili almayı tercih ettikleri önlemlerin çocuk haklarının iyileştirilmesine nasıl katkı sağladığını kanıtlamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Taraf Devletler, söz konusu önlemler sonucunda çocuklar açısından ortaya çıkan sonuçlara ilişkin kanıtlar sunmalıdır. Sözleşme'nin 4. Maddesinde yer alan hükümlerin yerine getirilebilmesi için yalnızca önlemlere ilişkin kanıtların gösterilmesi yeterli değildir. Bunun yanı sıra sonuçlara ilişkin kanıtlar sunulmalıdır.

C. "Bu Sözleşme'de Tanınan Hakların Uygulanması Amacıyla"

25. "bu Sözleşme'de tanınan haklar", medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içermektedir. Taraf Devletlerin medeni ve siyasi hakları acilen gerçekleştirme, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ise "eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak" yerine getirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Buna göre, ilgili hakların tamamen uygulanabilmesi aşamalı şekilde gerçekleşecektir (Bkz. Bölüm II D).

26. Çocuk haklarının hayata geçirilebilmesi için kamu bütçesine ilişkin sürecin dört aşamasına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu dört aşama planlama, kabul etme, yürütme ve takip aşamalarıdır. Taraf Devletlerin, Sözleşme'nin genel ilkeleri ve bu genel yorumda tanımlanan bütçe ilkeleri doğrultusunda, bütçe süreçleri boyunca tüm çocukların haklarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

27. Bütçe açısından, "çocuk haklarının uygulanması", Taraf Devletlerin kamu kaynaklarını, hakların uygulanması çerçevesindeki yükümlülüklerine bağlı kalacak şekilde seferber ve tahsis etme ve harcama zorunluluğunu ifade etmektedir. Taraf Devletler, aşağıdaki hususlar çerçevesinde tüm çocuk haklarına saygı göstermeli,

söz konusu hakları korumalı ve bu hakların gerekliliklerini yerine getirmelidir:

(a) Buradaki “saygı göstermek” ifadesi, Taraf Devletlerin çocukların haklarından yararlanmalarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde müdahale etmemeleri gerektiği anlamını taşımaktadır. Bütçe açısından bakıldığında bu ifade, ilgili Devletlerin örneğin bütçe kararlarında bazı çocuk gruplarına karşı ayrımcılık yapmak veya aşağıda yer alan Paragraf 31’de belirtilen durumlar dışında, çocukların sahip oldukları ekonomik, sosyal veya kültürel haklardan yararlanmalarına yönelik sunulan mevcut programlar için tahsis edilmiş fonları durdurmak veya farklı programlara yönlendirmek suretiyle, çocukların haklarından yararlanmalarına engel olmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir.

(b) “Korumak” ifadesi, Taraf Devletlerin Sözleşme’de ve İhtiyari Protokollerinde güvence altına alınan hakların üçüncü taraflarca ihlalini önleme yükümlülüğünü belirtmektedir. Kamu bütçeleri açısından bakıldığında, üçüncü taraflara örnek olarak, kamu bütçelerine ilişkin süreçlerin farklı aşamalarında rol oynayabilecek özel sektör temsilcileri⁶ ve bölgesel veya uluslararası finans kuruluşları gösterilebilir. Koruma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin kaynak seferberliği, bütçe tahsisi ve harcama faaliyetlerine üçüncü taraflarca müdahale edilmemesini veya zarar verilmemesini sağlama yükümlülüğünü kapsamaktadır. Buna göre, Taraf Devletlerin söz konusu üçüncü taraflara ait rolleri düzenlemeleri, şikâyet mekanizmaları oluşturmaları ve ilgili taraflarca yapılabilecek ihlallere sistemli bir şekilde müdahale etmeleri gerekmektedir.

(c) “Sağlamak” ifadesi, Taraf Devletlerin çocuk haklarının eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak için çalışma yükümlülüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda Taraf Devletler:

---

⁶ Bkz. Özel sektörün çocuk hakları üzerindeki etkisi konusunda Devletin yükümlülüklerine ilişkin genel yorum 16 (2013) çalışmasında Komite tarafından ifade edildiği şekliyle “Devletler, ticari kuruluşların çocuk hakları ihlallerine yol açmaması veya bu ihlallere katkıda bulunmaması için gerekli, uygun ve makul her türlü önlemi almalıdır” (Paragraf 28).

(i) Çocukların kendilerine sunulan haklardan yararlanmalarını sağlayacak ve kolaylaştıracak önlemler olarak çocuk haklarını desteklemelidir. Bütçe bağlamında bakıldığında buna, tüm düzeylerde ve yapılarıdaki yürütme, yasama ve yargının, çocuk haklarının kapsamlı ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi için gerekli kaynaklar ve bilgilerle donatılması dâhildir. Bu durum aynı zamanda devlet işlevleri genelinde Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokollerine ilişkin bilgi ve anlayış düzeylerinin artırılmasına yönelik önlemlerin alınmasını ve çocuk haklarına saygı gösteren, hakları koruyan ve hakların gerekliliklerini yerine getiren bir kültürün oluşturulmasını kapsamaktadır.

(ii) Devletlerin, kontrolleri dışındaki nedenlerle söz konusu hakları kendi imkânlarıyla gerçekleştirme konusunda yetersiz kaldıkları durumlarda çocuk haklarını desteklemelidir. Bu yükümlülük, örneğin devlet yapısı içerisindeki farklı birimlerde çocukların haklarını ne ölçüde kullanabildiklerini değerlendiren ve izleyen, kamuya açık, güvenilir, ayrıştınlmış veri ve bilgilerin sağlanmasını kapsamaktadır.

(iii) Bütçelere ilişkin karar alma süreçleri ve bu süreçlerin etkileri ile ilgili gerekli eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleriyle çocuk haklarını desteklemelidir. Bütçe açısından bakıldığında bu yükümlülük, kendilerini etkileyen yasalar, politikalar ve programlar dâhil olmak üzere, çocuklarla, aileleriyle ve kendilerine bakım sağlayan kişilerle bütçelere ilişkin kararlar hakkında iletişim ve etkileşim kurabilmek için yeterli finans kaynaklarının seferber ve tahsis edilmesi ve harcanmasını içermektedir. Taraf Devletler, daha etkili destek çalışmalarına ihtiyaç duyulan alanları belirlemek amacıyla, farklı gruplarda ortaya çıkan sonuçları sürekli olarak değerlendirmelidir.

D. "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Olarak, Taraf Devletler Eldeki Kaynaklarını Olabildiğince Geniş Tutarak... Bu Tür Önlemler Alırlar"

28. Bu yükümlülük doğrultusunda Taraf Devletlerin, yeterli finans kaynaklarını seferber ve tahsis etmek ve harcamak için gerekli tüm önlemleri alması gerekmektedir. Sözleşme'de ve İhtiyari

Protokollerinde yer alan hakların gerçekleştirilmesine katkıda bulunacak politikalar ve programlar için tahsis edilen fonlar en üst düzeyde verim sağlayacak ve Sözleşme’de yer alan ilkeler ve bu genel yorumda özetlenen bütçe ilkelerine uygun bir şekilde harcanmalıdır.

29. Komite, “eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak” ve “aşamalı gerçekleştirme” ifadelerinin diğer temel uluslararası insan hakları sözleşmelerinde değişiklik gösterdiğini kabul etmekte⁷ ve Sözleşme’nin 4. Maddesinin her ikisini de yansıttığını belirtmektedir. Bu bağlamda Taraf Devletler, söz konusu hakların kademeli bir şekilde ve tamamen gerçekleştirilmesi amacıyla ve uluslararası hukuka göre hemen uygulanabilecek yükümlülükler hanelerine getirmeksizin, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili mevcut kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde önlemler almalıdır.

30. “Taraf devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak ... bu tür önlemler alırlar” ifadesi, Taraf Devletlerin mevcut bütçe kaynaklarını tüm çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına ilişkin gereklilikleri yerine getirecek şekilde seferber ve tahsis edebilmek ve harcayabilmek için her türlü çabayı sergilediklerini kanıtlamaları gerektiği anlamına gelmektedir. Komite, çocuk haklarının birbirlerine bağımlı ve bölünemez olduğu gerçeğinin altını çizmekte ve bir yandan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, diğer yandan sivil ve siyasi hakların birbirlerinden ayırt edilmesi için gerekli dikkatin gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi, genellikle çocukların siyasi ve sivil haklarını tam olarak kullanabilme kabiliyetlerini etkileyecektir. Bu, tam tersi durum için de geçerlidir. Diğer bir deyişle, siyasi ve sivil hakların gerçekleştirilmesi genellikle çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını tam olarak kullanabilme kabiliyetlerini etkileyecektir.

31. Madde 4 kapsamında belirtilen, Taraf Devletlerin çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının “kaynakları olabildiğince geniş tutarak” gerçekleştirme yükümlülükleri, kasıtlı olarak ekonomik,

---

7 Örneğin; bkz. Engelli Hakları Sözleşmesi, Madde 4 (2).

sosyal ve kültürel haklarda gerilemeye neden olacak adımların atılmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁸ Taraf Devletler, hakların kullanımına ilişkin mevcut durumun kötüye gidişine engel olmak zorundadır. Ekonomik kriz durumlarında kemer sıkmaya yönelik önlemler, diğer tüm seçenekler değerlendirildikten sonra alınmalı ve çocukların, özellikle de savunmasız durumdaki çocukların bu durumdan en az düzeyde etkilenmeleri sağlanmalıdır. Taraf Devletler, söz konusu önlemlerin gerekli, mantıklı, ölçülü, ayrımcılık gözetmeyen ve geçici önlemler olduğunu ve bu durumdan etkilenen hakların mümkün olan en kısa sürede iyileştirileceğini kanıtlamak zorundadır. Taraf Devletler, durumdan etkilenen çocuk gruplarının ve çocukların durumu hakkında bilgi sahibi diğer bireylerin ilgili önlemlere ilişkin karar alma sürecinde yer almaları için gerekli tüm önlemleri almalıdır. Kriz durumlarında dahi, gerilemeye neden olabilecek herhangi bir önlem nedeniyle, çocuk haklarının gerektirdiği birincil ve asgari temel yükümlülüklerden⁹ taviz verilmemelidir.

32. Sözleşme'nin 44. Maddesi, Taraf Devletlere kendi yetki sınırları içerisinde çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik olarak kaydettikleri ilerlemeyi düzenli olarak raporlama yükümlülüğü getirmektedir. Çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının, mevcut kaynaklar olabildiğince geniş tutularak, aşamalı bir şekilde gerçekleştirildiğini, ayrıca ilgili haklardan doğan birincil yükümlülüklerin ve sivil ve siyasi hakların gerekliliklerinin yerine getirildiğini kanıtlamak amacıyla nitel ve nicel hedefler ve göstergeler kullanılmalı, bu hedefler ve göstergeler anlaşılır ve tutarlı olmalıdır. Taraf Devletlerden, çocuk haklarına yönelik

---

8 Örneğin; bkz. Çocuk haklarına ilişkin kaynak sorununun ele alındığı genel tartışma gününde sunulan tavsiyelerin 24. ve 25. Paragrafları: Devletlerin sorumluluğu (2007), Çocuğun mümkün olan en yüksek sağlık standardına ulaşma hakkıyla ilgili 15 No'lu Genel Yorum, Paragraf 72 ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ile ilgili 3 No'lu Genel Yorum, Paragraf 9.

9 Ayrıca Komitenin Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar ile ilgili genel yorumu, örneğin eğitim hakkıyla ilgili 13 No'lu Genel Yorum (1999), çocuğun mümkün olan en yüksek sağlık standardına ulaşma hakkıyla ilgili 14 No'lu Genel Yorum (2000) ve sosyal güvenlik hakkıyla ilgili 19 No'lu Genel Yorum (2007) kapsamında belirtilen temel yükümlülüklerle bakınız.

kaynakların bulunurluğunu ve olabildiğince geniş tutulmasını sağlamak amacıyla aldıkları önlemleri düzenli olarak değerlendirmeleri ve geliştirmeleri istenmektedir.

33. Komite, ulusal ve yerel düzeylerde, çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklar dâhil olmak üzere tüm haklarının gerçekleştirilmesi için gerekli kaynakların elde edilmesi açısından hesap verebilir, şeffaf, kapsayıcı ve katılımcı karar alma süreçlerine büyük önem atfetmektedir.

34. Devletin gelir seferberliği ve tahsisi ve harcamaları kapsamında karşılaşılan yolsuzluk ve kötü yönetim vakaları, ilgili Devletin elindeki kaynakları olabildiğince geniş tutma yükümlülüğüne uymadığını ve bu hususta başarısız olduğunu gösterir. Komite, Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi çerçevesinde Taraf Devletlerin çocukların haklarını etkileyen her türlü yolsuzluğu önlemek ve sonlandırmak üzere kaynak tahsis etmelerinin önemini vurgulamaktadır.

E. "Gerekirse Uluslararası İşbirliği Çerçevesinde"

35. Taraf Devletlerin, çocuklar da dâhil olmak üzere herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini kolaylaştırmak için¹⁰ işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır. Sözleşme'de ve İhtiyari Protokollerinde esas kabul edilen hakların uygulanması için gerekli kaynaklara sahip olmayan Devletler, ikili, bölgesel, bölgeler arası, küresel veya çok taraflı uluslararası işbirliği yöntemine başvurmakla yükümlüdür. Uluslararası işbirliği için gerekli kaynaklara sahip Taraf Devletlerin, faydalanıcı Devlette çocuk haklarının uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla gerekli işbirliği çalışmalarını gerçekleştirme yükümlülüğü bulunmaktadır.

---

10 Bkz. Birleşmiş Milletler Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Deklarasyon (1970).

36. Taraf Devletler, gerektiğinde çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası işbirliği arayışı ve uygulamaları için gerekli her türlü çabayı gösterdiklerini kanıtlamak zorundadır. Söz konusu işbirliği, bütçe sürecinde çocuk haklarının uygulanmasına yönelik, Birleşmiş Milletlerle yapılacak olan çalışmalar da dâhil olmak üzere, olası teknik ve finans desteklerini kapsamaktadır.¹¹

37. Taraf Devletler, diğer devletlerin çocuk haklarına yönelik mevcut kaynaklarını olabildiğince büyük ölçüde seferber etme çalışmalarıyla işbirliği içerisinde hareket etmelidir.

38. Hem bağışçı, hem de faydalancı tarafında, Devletlerin işbirliği stratejileri çocuk haklarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmalı ve başta savunmasız durumdaki çocuklar olmak üzere, hiçbir çocuk üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmamalıdır.

39. Taraf Devletler, uluslararası kuruluşların üyeleri olarak¹² kalkınma alanında yer alacakları işbirliği çalışmalarında ve uluslararası sözleşmelerde bu Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri ile belirlenen yükümlülüklerle uygun hareket etmelidirler. Taraf Devletler, aynı şekilde ekonomik yaptırımların planlanmasında ve uygulanmasında çocuk haklarına yönelik olası etkileri değerlendirmek zorundadırlar.

III. Sözleşme'nin Genel İlkeleri ve Kamu Bütçeleri

40. Sözleşme'de yer alan dört genel ilke, Devletler tarafından alınacak, doğrudan ve dolaylı olarak çocuk haklarıyla ilişkili, kamu bütçeleri de dâhil tüm karar ve eylemlerin temelini oluşturmaktadır.

A. Ayrımcılık Yasağı (Madde 2)

41. Taraf Devletler, çocukları "kendilerinin, anne babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da

---

11 Sözleşme'nin 45. Maddesine bakınız.

12 Bkz. 5 No'lu Genel Yorum, Paragraf 64.

başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin” her türlü ayrımcılıktan korumakla yükümlüdürler (Madde 2 (1)). Taraf Devletler, tüm idari düzeylerde ayrımcılığın önlenmesi için çaba göstermeli ve bütçe ile ilgili yasalarda, politikalarda veya programlarda, içerik veya uygulama açısından çocuklara karşı doğrudan veya dolaylı hiçbir şekilde ayrımcılık yapmamalıdır.

42. Taraf Devletler, yeterli miktarda gelir sağlanmasında ve fonların doğru bir şekilde tahsisi ve harcanması suretiyle, ilgili yasalarda, politikalarda ve programlarda, tüm çocuklar için olumlu sonuçlar doğuracak proaktif önlemler almalıdırlar. Güçlü bir eşitlik elde edebilmek için Taraf Devletler özel önlemler gerektiren çocuk gruplarını tespit etmeli ve kamu bütçelerini bu önlemleri gerçekleştirmek için kullanmalıdırlar.

43. Taraf Devletler, ayrımcılığın olmadığı bir ortam yaratmalı ve kaynak tahsisine yönelik çalışmalar da dâhil olmak üzere, tüm devlet organlarının, tüm düzeylerde ve yapılarında, ayrıca sivil toplum ve özel sektörün çocuk haklarının ayrımcılıktan uzak bir biçimde geliştirilmesinde aktif rol oynamaları için gerekli adımları atmalıdırlar.

44. Çocukların sahip oldukları hakları kullanmaları açısından elde edilecek olumlu sonuçlara katkıda bulunacak bütçeler oluşturabilmek için Taraf Devletlerin ilgili yasaları, politikaları ve programları incelemek ve yeniden düzenlemek, bütçelerde bazı kalemler için ayrılan payı arttırmak veya yeniden önceliklendirmek veya bütçelerin etkililik, verimlilik ve hakkaniyet gibi özelliklerini arttırmak suretiyle, çocuklar arasındaki eşitsizliklerle mücadele etmeleri gerekmektedir.

B. Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 3)

45. Sözleşmenin 3. Maddesinde (1), çocuğun yüksek yararının çocukla ilgili tüm eylemlerde ön planda tutulması gerektiği belirtilmektedir. Taraf Devletler, bu ilkeyi çocukları doğrudan veya dolaylı olarak

etkileyen¹³, bütçeler de dâhil tüm yasama, yürütme ve yargı işlemlerine dâhil etmek ve ilgili tüm işlemlerde uygulamakla yükümlüdür. Çocuğun yüksek yararı, bütçe sürecinin tüm aşamalarında ve çocukları etkileyen tüm bütçe kararlarında ön planda tutulmalıdır.

46. Çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı ile ilgili 14 No'lu Genel Yorumda (2013) Komite tarafından belirtildiği gibi, Sözleşme'de ve İhtiyari Protokollerinde belirtilen haklar, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi ve kararlaştırılması için gerekli çerçeveyi sunmaktadır. Söz konusu yükümlülük, Devletlerin bütçe tahsisi ve harcamaları ile ilgili öncelikler konusunda çalıştıkları süre içerisinde oldukça önemlidir. Taraf Devletler, çocuğun yüksek yararının bütçeye ilişkin karar alma süreçlerinde ne şekilde gözetildiğini ve diğer hususlar karşısında ne şekilde korunduğunu kanıtlayabilmelidir.

47. Taraf Devletler, ulusal ve yerel düzeylerdeki yasaların, politikaların ve programların çocuklar, özellikle de özel ihtiyaçları olabilecek ve bu nedenle haklarının gerçekleştirilebilmesi için harcamaların orantısız dağıtımını gerektiren, kırılgan durumdaki çocuklar üzerindeki gerçek etkisini belirlemek amacıyla çocuk hakları etki değerlendirmeleri¹⁴ gerçekleştirmelidir. Çocuk hakları etki değerlendirmeleri bütçe süreçlerinin bir parçası olarak ele alınmalı ve diğer izleme ve değerlendirme çabalarını tamamlayıcı nitelikte olmalıdır. Çocuk hakları etki değerlendirmelerinde farklı yöntemler ve uygulamalardan faydalanma hakları saklı kalmak üzere, Taraf Devletlerin gerekli çerçeveyi oluştururken Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokollerine, ayrıca Komite tarafından gerçekleştirilen gözlemlere ve yayımlanan genel yorumlara bağlı kalmaları gerekmektedir. Çocuk hakları etki değerlendirmelerinde, çocuklar, sivil toplum kuruluşları, uzman kişiler, devlet yapıları ve akademik kurumlar gibi paydaşlarla bilgi alışverişi yapılmalıdır. Analiz sonucunda gerekli görülen değişiklikler,

---

13 Bkz. Çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı ile ilgili 14 No'lu Genel Yorum (2013), Paragraf 6 (a).

14 Bkz. 5 No'lu Genel Yorum, Paragraf 45 ve 14 No'lu Genel Yorum, Paragraf 35 ve 99.

alternatifler ve iyileştirmeler tavsiye şeklinde sunulmalı ve herkesin erişimine açık tutulmalıdır.

C. Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı (Madde 6)

48. Sözleşme'nin 6. Maddesi, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu ve Taraf Devletlerin çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı göstermesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu maddeyle ilgili olan 5 No'lu Genel Yorumda Komite, çocukların gelişimini "çocuğun fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini kapsayan bütüncül bir kavram" olarak tanımlamakta ve "uygulama önlemlerinin bütün çocuklar için optimum gelişimi hedeflemesi gerektiğini" belirtmektedir (Paragraf 12).

49. Komite, çocukların farklı büyüme ve gelişim aşamalarında farklı ihtiyaçlara sahip olduklarını kabul etmektedir.¹⁵ Taraf Devletler, bütçe kararlarında farklı yaşlardan çocukların hayatta kalma, büyüme ve gelişme süreçlerine ilişkin tüm etkenleri dikkate almalıdır. Taraf Devletlerin bütçelerinin farklı yaş gruplarından çocukları ilgilendiren belirli kısımlarını görünür hâle getirerek çocuk haklarına yönelik kararlı duruşlarını kanıtlamaları gerekmektedir.

50. Komite, erken çocukluk döneminde gelişime yönelik yatırımların çocuğun kendisine tanınan hakları kullanma, yoksulluk döngülerini kırma ve yüksek ekonomik getiriler sağlama kabiliyetine olumlu etki ettiğini kabul etmektedir. Erken yaşlarda çocuklara yönelik yatırımların yetersizliği bilişsel gelişim açısından zararlı sonuçlar doğurabilmekte ve mevcut yoksunlukları, eşitsizlikleri ve nesiller arası yoksulluğu şiddetlendirmektedir.

51. Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının sağlanması, mevcut nesil içerisindeki farklı yaş gruplarından çocukların bütçelerde dikkate alınmasını, bununla birlikte çok yıllık, sürdürülebilir gelir ve harcama tahminleri gerçekleştirerek gelecek nesillerin de hesaba katılmasını kapsamaktadır.

---

¹⁵ Bkz. Erken çocuklukta çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin 7 No'lu Genel Yorum (2005) ve ergenlikte çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin 20 No'lu Genel Yorum (2016).

D. Görüşlerinin Dikkate Alınması Hakkı (Madde 12)

52. Sözleşme'nin 12. Maddesinde her çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olduğu ve bu görüşlerin çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak ve gereken özen gösterilmek suretiyle dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.¹⁶ Taraf Devletlerin, çocukların ulusal ve yerel düzeylerde anlamlı katılımını sağlayamaya yönelik mekanizmalarla, çocukların kendilerini etkileyen bütçe kararlarına ilişkin düşüncelerini düzenli olarak dinlemeleri gerekmektedir. Söz konusu mekanizmalarda yer alan bireyler, herhangi bir baskı veya aşağılanma korkusuyla karşılaşmadan, görüşlerini serbest bir şekilde ifade edebilmeli ve Taraf Devletler, katılımcılara geribildirim sunmalıdır. Taraf Devletler, savunmasız durumdaki çocuklar da dâhil olmak üzere, özellikle seslerini duyurmakta zorluklarla karşılaşan çocuklarla istişare etmelidir.

53. Komite şu hususu tekrar hatırlatır: "... çocukların kendilerini ilgilendiren tüm konularda katılım hakkının gerçekleştirilmesine veya görüşlerinin dikkate alınmasına yönelik yatırımlar, işbu Sözleşme gereğince Taraf Devletlere yüklenen açık ve birincil bir yasal yükümlülüktür... Bu yükümlülük aynı zamanda kaynaklara ve eğitime yönelik bir kararlılık gerektirmektedir".¹⁷ Bu ifadede Taraf Devletlerin, çocukların kendilerini ilgilendiren tüm kararlara anlamlı katılımını sağlamak amacıyla gerekli finans kaynaklarını sağlama sorumluluğunun altı çizilmektedir. Burada aynı zamanda yürütme makamındaki yetkililerin, çocuklara yönelik bağımsız ombudsmanların, eğitim kurumlarının, medyanın, çocuk örgütleri de dâhil olmak üzere ilgili tüm sivil toplum kuruluşlarının ve yasama organlarının çocukların kamu bütçelerine ilişkin süreçlere katılımının güvence altına alınmasındaki rolüne dikkat çekilmektedir.

54. Bütçe şeffaflığının, anlamlı katılımın ön şartı olduğu gerçeği Komite tarafından kabul edilmektedir. Şeffaflık; bütçelerin planlanması,

---

16 Ayrıca bkz. Çocuğun katılım hakkı ile ilgili 12 No'lu Genel Yorum (2009).

17 Bkz. 12 No'lu Genel Yorum, Paragraf 135.

yasalaştırılması, uygulanması ve takibi ile ilgili kullanıcı dostu bilgilerin, vakitlice kamuya açık hâle getirilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda nicel bütçe verileri ve ilgili yasalar, politikalar, programlar, bütçe sürecine ilişkin zaman çizelgeleri, harcama önceliklerinin ve kararlarının gerekçeleri, çıktılar, sonuçlar ve hizmet sunumuna ilişkin gerekli bilgiler yer almaktadır. Komite, Taraf Devletlerin anlamlı katılım sağlamak amacıyla bağlama uygun materyaller, mekanizmalar ve kurumlar için bütçe oluşturması ve sağlaması gerektiğinin altını çizmektedir.¹⁸

55. Komite, Taraf Devletlerin bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin yasalar ve politikalara sahip olmalarının veya en azından çocukları ve çocuk hakları savunucularını bütçe öncesi beyanlar, bütçe tasarıları, onaylanmış bütçeler, ara dönem raporları, yıl içi raporları ve denetim raporları gibi önemli bütçe belgelerine erişim hakkından mahrum bırakılmalarının bütçe sürecine anlamlı katılım sağlayabilmek için ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.

56. Komite, birçok Devletin çocukların bütçe sürecinin farklı bölümlerine katılımı açısından deneyim sahibi olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda Taraf Devletler, ilgili deneyimlerini paylaşmaya ve kendi bağlamlarına uygun örnek uygulamaları tanımlamaya teşvik edilmektedir.

IV. Çocuk Haklarına Yönelik Kamu Bütçesi İlkeleri

57. Bölüm II'de belirtildiği gibi, Komite, Taraf Devletlerin kendi bütçe süreçlerinde çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için yeterli gelirin elde edilmesi ve harcamaların buna göre yönetilmesi amacıyla gerekli önlemleri almak zorunda olduklarını vurgulamaktadır. Komite, çocuk haklarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda yeterli kaynakların elde edilebilmesi için Sözleşme'nin genel ilkelerinin ve bütçe süreciyle ilgili etkililik, verimlilik, hakkaniyet, şeffaflık ve sürdürülebilirlik ilkelerinin

---

18 Sözleşmenin 13. (1) Maddesine bakınız.

gözetilmesi gibi birçok farklı yöntemin bulunduğunu kabul etmektedir. Sözleşme'ye Taraf Devletler, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik bütçe yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır.

58. Komite, Devletlerin Sözleşme kapsamındaki genel ilkelerin ve ilgili bütçe ilkelerinin kendi bütçe süreçlerinde uygulanması açısından belirli bir uzmanlık ve deneyime sahip olduklarını kabul etmektedir. Taraf Devletler, bu bağlamdaki örnek uygulamaları birbirleriyle paylaşmaya teşvik edilmektedir.

A. Etkililik

59. Taraf Devletler, planlama, yasalaştırma, yürütme ve takip süreçlerini, çocuk haklarında gelişme sağlayacak şekilde gerçekleştirmelidir. Taraf Devletler, kendi bağlamları içerisinde çocuk haklarının mevcut durumunu anlayabilmek ve çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik engelleri aşabilmek amacıyla stratejik bir yaklaşımla tasarlanan yasalar, politikalar ve programlar geliştirmek ve uygulamakla yükümlüdür. Taraf Devletler, bütçelerin farklı çocuk gruplarını nasıl etkilediğini sürekli olarak değerlendirmeli ve bütçe kararlarının çocuk nüfusunu olabildiğince kapsayacak şekilde mümkün olan en iyi sonuçları vermesini sağlamalı, bu bağlamda savunmasız durumdaki çocuklara özel ilgi göstermelidirler.

B. Verimlilik

60. Çocuklarla ilgili politikalar ve programlara yönelik kamu kaynakları, harcamaların karşılığını alabilecek şekilde ve çocuk haklarına saygı duyma, bu hakları koruma ve hakların gerekliliklerini yerine getirme yükümlülüğü göz önünde bulundurularak yönetilmelidir. Onaylanan harcamalar, yasalaşan bütçeye uygun bir şekilde yapılmalıdır. Çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik ürünler ve hizmetler tedarik edilmeli, bu ürün ve hizmetler şeffaf bir biçimde ve zamanında sunulmalı, kalite açısından uygun düzeylerde olmalıdır. Ayrıca, çocuk hakları için tahsis edilen fonlar boşa harcanmamalıdır. Taraf Devletler, verimli harcamaya engel olan her

türlü kurumsal engelle mücadele etmelidir. Kamu fonlarının izlenmesi, değerlendirilmesi ve denetlenmesinde, güçlü bir mali yönetim sağlayabilmek için kuvvetler ayrılığı gözetilmelidir.

C. Hakkaniyet

61. Taraf Devletler, kaynak seferberliğinde veya kamu fonlarının tahsisi veya uygulanmasında hiçbir çocuğa veya çocuk grubuna karşı ayrımcılık yapmamalıdır. Adil bir biçimde harcamak, her çocuğa aynı miktarı harcamak anlamına gelmemekte, bu daha ziyade, harcama kararlarını çocuklar arasında önemli ölçüde hakkaniyet sağlayacak şekilde almayı ifade etmektedir. Kaynaklar adil bir şekilde, eşitliğin sağlanması için kullanılmalıdır. Taraf devletler, çocukların haklarına erişimde karşılaşılabilecekleri ayrımcı engelleri bertaraf etmekle yükümlüdürler.

D. Şeffaflık

62. Taraf devletler, tetkike açık kamusal finans yönetimi sistemleri ve uygulamaları geliştirmeli ve yürütmeli, kamu kaynaklarına ilişkin bilgiler uygun bir zaman dilimi içerisinde serbest erişime açık hâle getirilmelidir. Şeffaflık, verimliliğe katkıda bulunmakta ve kamu bütçelerinde yolsuzluk ve kötü yönetim vakalarıyla mücadele etmekte, sonuç olarak çocuk haklarını geliştirmeye ayrılan kamu kaynaklarını arttırmaktadır. Şeffaflık, aynı zamanda yürütme ve yasama organlarının ve çocuklar da dâhil olmak üzere sivil toplumun bütçe sürecine anlamlı katılımı açısından da bir ön koşul niteliği taşımaktadır. Komite, kamu gelirleriyle ilgili bilgilere erişimi, çocuklarla ilgili kaynakların tahsisi ve harcanması ile ilgili hususları ve yasama organı ve çocuklar da dâhil olmak üzere sivil toplumla sürekli bir etkileşim sağlamaya ve bu etkileşimi teşvik etmeye yönelik politikaların benimsenmesini etkin bir şekilde destekleyen Taraf Devletlerin önemini vurgulamaktadır.

E. Sürdürülebilirlik

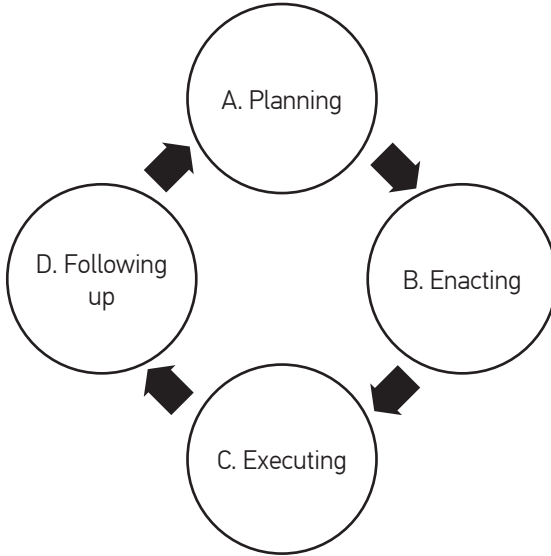
63. Günümüz çocuklarının ve gelecek nesillerin yüksek yararı, bütçe kararlarında ciddiyle ele alınmalıdır. Taraf Devletler, gelirlerini ve

kamu kaynaklarını, doğrudan veya dolaylı olarak çocuk haklarının gerçekleştirilmesini hedefleyen politikaların benimsenmesini ve programların düzenlenmesini sağlayacak şekilde yönlendirmeli ve yönetmelidir. Taraflar Devletler, yalnızca yukarıdaki Paragraf 31’de açıklanan durumlarda çocuk haklarıyla ilgili önlemlerde geri adım atabilirler.

V. Kamu Bütçelerinde Çocuk Haklarının Uygulanması

64. Bu bölümde Komite tarafından çocuk haklarının kamu bütçesi sürecinin dört aşamasından her birinde nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin ayrıntılı bir rehberlik ve tavsiyeler sunulmaktadır:

- (a) Planlama;
- (b) Yasalaştırma;
- (c) Yürütme;
- (d) Takip.

65. Bu bölümde ulusal ve yerel düzeylerdeki kamu bütçesi süreçleri üzerinde durulmakta, ayrıca Komite tarafından, Taraf Devletlerin uluslararası işbirliği vasıtasıyla Sözleşme'nin uygulanmasını kolaylaştırma yükümlülükleri vurgulanmaktadır.¹⁹ İşbirliğine ilişkin hususların uygun durumlarda, ulusal ve yerel bütçelerde görünür hâle getirilmesi gerekmektedir.

66. Komite aynı zamanda, Sözleşme'nin ve İhtiyari Protokollerinin eksiksiz bir şekilde uygulanabilmesi için bütçe süreçlerinde gerçekleştirilecek sektörler arası, bakanlıklar arası, daireler arası ve kurumlar arası etkili koordinasyon ve işbirliği çalışmalarının önemi üzerinde durmaktadır. Taraf Devletler, ulusal ve yerel düzeylerde bahsi geçen koordinasyon çalışmalarını sürdürebilmek için gerekli kaynaklara sahip olmalı ve bilgi sistemlerini uygun hâle getirmelidirler.

A. Planlama

1. Durumun değerlendirilmesi

67. Bütçe planlaması süreci; ekonomik duruma ve mevcut yasaların, politikaların ve programların çocuk haklarına ne derece saygılı olduğu, bu hakları hangi düzeyde koruduğu ve bu haklara ilişkin gereklilikleri nasıl yerine getirdiği ile ilgili gerçekçi değerlendirmeler yapılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Devletler, makroekonomi, bütçe ve çocuk haklarının güncel ve öngörülen durumu ile ilgili güvenilir, zamanlı, erişilebilir, kapsamlı ve ayrıştırmış bilgi ve verilere ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu bilgiler, çocuk haklarının doğrudan veya dolaylı olarak hedef alınması ve geliştirilmesi amacıyla, gerekli yasaların, politikaların ve programların oluşturulmasında esas niteliğindedir.

68. Bütçe planlama sürecinde Taraf Devletler, farklı çocuk gruplarının, özellikle de savunmasız durumdaki çocukların durumuna ilişkin ayrıntılı bilgiler vermeli, bu süreçte geçmişe ait (en az 3-5 yıl öncesi),

---

¹⁹ Bkz. Bölüm II E ve Sözleşme'nin 45. Maddesi.

güncel ve geleceğe yönelik (en az 5-10 yıl sonrası) bilgileri göz önünde bulundurmalıdır. Çocukların durumuyla ilgili güvenilir ve faydalı bilgilere erişim sağlayabilmek için Taraf Devletlerden:

(a) İstatistik kurumlarının ve sistemlerinin çocuklara ilişkin demografik verilerin ve ilgili diğer bilgilerin toplanması, işlenmesi, analizi ve dağıtımına yönelik yükümlülüklerini ve kaynaklarını düzenli aralıklarla gözden geçirmeleri;

(b) Çocukların durumuyla ilgili mevcut bilgilerin, farklı çocuk gruplarını ve Sözleşme'nin 2. Maddesindeki ayrımcılık yasağı ilkesini göz önünde bulundurarak, kullanışlı bir şekilde ayrıştırılmış olmasını sağlamaları (ayrıca bkz. Bölüm III A);

(c) Çocukların durumuna ilişkin kullanıcı dostu bilgileri ve ayrıştırılmış verileri, ulusal ve yerel düzeylerde bütçe sürecinde yer alan yürütme kademesindeki kamu yetkililerine ve yasama organının üyelerine, ayrıca çocuklar da dâhil olmak üzere sivil topluma zamanında sunmaları;

(d) Çocukları etkileyen tüm politikaları ve kaynakları içeren bir veritabanı oluşturarak ve yöneterek, ilgili programların ve hizmetlerin uygulanmasında ve izlenmesinde yer alan bireylerin nesnel ve güvenilir bilgilere sürekli olarak erişebilmelerini sağlamaları beklenmektedir.

69. Taraf Devletler, aşağıdaki önlemleri alarak, bütçe kararlarının çocuklar üzerinde geçmişte görülen ve gelecekte görülebilecek etkilerini incelemelidirler:

(a) Geçmişte gerçekleştirilen kamu geliri toplama çalışmaları, bütçe tahsisi ve harcamalarının çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik denetimler, değerlendirmeler ve araştırmalar yapmak;

(b) Çocuklara, bakım sağlayan ve hakları için çalışan kişilere danışmak ve elde edilen sonuçları bütçe kararlarında ciddiyetle ele almak;

(c) Mevcut mekanizmaları bütçe yılı içerisinde çocuklara düzenli olarak danışacak şekilde düzenlemek veya yeni mekanizmalar oluşturmak;

(d) Çocuk hakları açısından etkili bütçe planlamalarına destek olacak yeni teknolojiler kullanmak.

2. Mevzuat, politikalar ve programlar

70. Mali konular, bütçe süreci veya çocuklara ait bazı haklarla ilgili yasalar, politikalar ve programlar, çocuklar üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiler göstermektedir. Taraf Devletler, tüm yasaların, politikaların ve programların Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokollerine uygun olmasını, başta savunmasız durumdaki çocuklar olmak üzere tüm çocukların durumlarını yansıtmasını ve çocuklara zarar vermemesini veya haklarının kullanımına engel olmamasını sağlayacak olası tüm önlemleri almakla yükümlüdürler.

71. Komite, makroekonomi ile ilgili ve mali yasaların, politikaların ve programların çocuklar, çocukların vasileri ve kendilerine bakım sağlayan, örneğin çalışma yasası veya kamu borcunun yönetimi gibi durumlardan etkilenebilecek bireyler üzerinde dolaylı olarak etki gösterebileceğini kabul etmektedir. Taraf Devletler, makroekonomik ve mali içerikteki de dâhil olmak üzere, tüm yasalar, politikalar ve programlar için, bunların çocuk haklarının gerçekleştirilmesine engel teşkil etmesini önlemek amacıyla, çocuk hakları etki değerlendirmeleri gerçekleştirmelidirler.

72. Çocuklarla ilgili yasalar, politikalar ve programlar, kalkınmaya yönelik uluslararası işbirliği çalışmalarının ve uluslararası örgütlere üye olan Taraf Devletlerin karar alma süreçlerinin ve çalışmalarının bir parçası olmalıdır. Kalkınma veya finansman alanında uluslararası işbirliği çalışmalarında yer alan Devletlerin, ilgili işbirliği çalışmasını Sözleşme'ye ve İhtiyari Protokollerine uygun bir şekilde yürütmek için gerekli tüm önlemleri alması gerekmektedir.

73. Komite, gerekli finans kaynaklarının düzeyini tam olarak belirlemek ve yürütme ve yasama organlarından bütçe planlamasında ve ilgili karar alma süreçlerinde yer alanların, uygulamaları yerine getirebilmeleri için gereken kaynak konusunda bilgilendirilmiş kararlar alabilmelerini sağlamak amacıyla, çocukları etkileyen yasa tasarıları, politika ve program önerilerine ilişkin maliyet değerlendirmeleri gerçekleştiren Devletlerin önemini vurgulamaktadır.

3. Kaynak seferberliği

74. Komite, Devletlerin gelir seferberliği ve çocuk haklarına yönelik kaynakların varlığını sürdürebilmek için gerekli kredilerle ilgili yasalarının, politikalarının ve sistemlerinin önemini kabul etmektedir. Taraf Devletler, vergiler ve vergi dışı gelirlerle, yerli kaynakların ulusal ve yerel düzeylerde seferber edilmesi amacıyla gerekli somut ve sürdürülebilir önlemleri almakla ykmldrlar.

75. Taraf Devletler, mevcut kaynakların çocuk haklarını gerçekleştirmede yetersiz kalması halinde, uluslararası işbirliği yoluna gitmelidir. Söz konusu işbirliği çalışmalarında, hem faydalanıcı hem de bağışçı Devletlerin Sözleşme'yi ve İhtiyari Protokollerini dikkate almaları gerekmektedir. Komite, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası ve bölgesel işbirliği çalışmalarının; kaynakların hedeflenen programlara yönlendirilmesini, bunun yanı sıra vergiler, vergi kaçakçılığıyla mücadele, borç yönetimi, şeffaflık ve ilgili diğer hususlar hakkındaki önlemleri kapsayabileceğinin altını çizmektedir.

76. Kaynakların çocuk haklarına yönelik kamu harcamalarına yönlendirilmesi, Bölüm IV'te yer alan bütçe ilkelerine bağlı kalarak gerçekleştirilmelidir. Kaynak seferberliği sistemlerindeki şeffaflık sorunları verimsizliğe, kamuya ait finans kaynaklarının kötü yönetilmesine ve yolsuzluğa neden olabilmektedir. Bu durum, çocuk haklarına yönelik kaynakların yetersiz kalmasına yol açabilmektedir. Ailelerin deme kapasitelerini dikkate almayan farklı vergi rejimleri ise kaynak seferberliğinde adaletsizliğe neden olabilmektedir. Bu durumda hlihazırda kısıtlı finans kaynaklarına sahip, bakmaları gereken çocukları olan kişiler üzerinde orantısız gelir yükleri meydana gelmektedir.

77. Taraf Devletler, mevcut kaynakları, uygulamadaki yükümlülükleri doğrultusunda olabildiğince geniş tutarak seferber etmeleri, bu doğrultuda:

(a) Kaynak seferberliğiyle ilgili yasalar ve politikalar hakkında çocuk hakları etki değerlendirmeleri gerçekleştirmeleri;

(b) Hem dikey (Devletin farklı düzeyleri arasında) hem de yatay (aynı düzeydeki birimler arasında) gerçekleştirilen, farklı coğrafi bölgelerdeki çocuklar arasındaki eşitliği destekleyen ve güçlendiren gelir dağılımı politikaları ve formülleri geliştirmeleri ve mevcut politika ve formülleri değerlendirmeleri;

(c) Vergi kaçakçılığını önlemek amacıyla ülkeler arası sözleşmelerin imzalanması da dâhil olmak üzere, vergi yasaları, politikaları ve sistemleri oluşturma ve yönetme kapasitelerini değerlendirmeleri ve güçlendirmeleri;

(d) Verimsizlik veya kötü yönetim nedeniyle oluşan kaynak israfını önleyerek çocuk haklarının geliştirilmesi için gerekli kaynakları korumaları ve tüm düzeylerdeki yolsuzluk içeren veya yasa dışı uygulamalarla mücadele etmeleri;

(e) Bölüm IV'te yer alan bütçe ilkelerini tüm kaynak seferberliği stratejilerinde uygulamaları;

(f) Gelir kaynaklarını, ilgili harcamaları ve yükümlülükleri mevcut ve gelecek nesillerde çocuk haklarının gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde yönetmeleri;

78. Komite, Devletlerin alacaklı ve mukriz konumunda gerçekleştirecekleri sürdürülebilir borç yönetimi uygulamalarının, gerekli kaynakların çocuk haklarına yönlendirilmesine katkıda bulunacağını kabul etmektedir. Sürdürülebilir borç yönetimi, borç alma ve verme, ayrıca borçların yönetimi ve izlenmesi hususlarındaki görevleri ve sorumlulukları net bir şekilde ortaya koyan, şeffaf yasalar, politikalar ve sistemler gerektirmektedir. Komite, aynı zamanda uzun vadeli sürdürülemez borçların, Devletlerin çocuk haklarına yönelik kaynak tahsislerine engel teşkil edebileceğini ve çocukları olumsuz etkileyen vergilere ve kullanıcı harçlarına yol açabileceklerini düşünmektedir. Bu nedenle, çocuk hakları etki değerlendirmelerinde borç anlaşmalarının da dikkate alınması gerekmektedir.

79. Borçların hafifletilmesi, Devletlerin çocuk hakları için kaynak tahsis edebilme kabiliyetlerini arttırmaktadır. Devletler borç yardımı aldıkları

durumlarda, söz konusu yardım sonucunda ortaya çıkan kaynakların tahsisine ilişkin kararlarda çocuk haklarını ciddiyle ele almak zorundadırlar.

80. Taraf Devletler, kaynak seferberliğinin doğal kaynak çıkarımıyla gerçekleştirilmesine yönelik kararların alındığı süreçlerde çocuk haklarını korumakla yükümlüdürler. Söz konusu kaynaklara ilişkin ulusal ve uluslararası sözleşmelerde, örneğin, mevcut ve gelecek nesillerdeki çocuklar üzerinde ortaya çıkabilecek etkiler göz önünde bulundurulmalıdır.

4. Bütçelerin oluşturulması

81. Bütçe öncesi beyanlar ve bütçe tasarıları, Devletlere çocuk haklarına ilişkin taahhütlerini, ulusal ve yerel düzeylerde somut önceliklere ve planlara dönüştürme açısından güçlü araçlar sunmaktadır. Taraf Devletler, bütçelerle ilgili beyanlarını ve tasarılarını, aşağıdaki önlemleri almak suretiyle, çocuklarla ilgili bütçeler arasında etkili karşılaştırma ve izleme faaliyetleri gerçekleştirebilecek şekilde hazırlamalıdır:

(a) Çocuk haklarıyla uyumlu oldukları sürece, uluslararası alanda kabul edilen işlevsel (sektör veya alt sektöre yönelik), ekonomik (günlük giderler ve sermaye harcamaları), idari (bakanlık, daire, kurum düzeyinde) ve program düzeyindeki (program temelli bütçeleme kullanılıyorsa) bütçe sınıflandırma sistemlerine bağlı kalmak;

(b) İşbu genel yorum kapsamındaki hususlarla uyum sağlayabilmek için bütçe öncesi beyanların ve bütçe tasarılarının oluşturulması doğrultusunda idari ilkelerini ve prosedürlerini, örneğin danışılacak paydaşlarla ilgili standartlaştırılmış iş programları ve yönergelerini, yeniden değerlendirmek;

(c) Sınıflandırma sistemlerini, bütçe bilgilerini en azından aşağıdaki Paragraf 84'te listelenen kategorilere göre ayrıştırarak bütçe doğrularını ve kodlarını içerecek şekilde yeniden gözden geçirmek;

(d) Bütçe doğrularının ve kodlarının ulusal ve yerel düzeylere uygun olmasını sağlamak;

(e) Kullanıcı dostu, zamanlama açısından uygun ve yasama organlarının, çocukların ve çocuk hakları savunucularının erişimine açık bütçe öncesi beyanlar ve bütçe tasarıları yayımlamak.

82. Bütçe öncesi beyanlar ve bütçe tasarıları, herhangi bir Devletin çocuk haklarına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmeyi nasıl planladığına ilişkin temel bilgiler sunmaktadır. Taraf Devletler, bütçe öncesi beyanları ve bütçe tasarılarını aşağıdaki amaçlarla kullanmalıdırlar:

(a) Çocukları etkileyen yasaların, politikaların ve programların nasıl finanse edileceğini ve uygulanacağını açıklamak;

(b) Hangi bütçe kalemlerinin çocukları doğrudan hedef aldığını belirlemek;

(c) Hangi bütçe kalemlerinin çocukları dolaylı olarak etkilediğini belirlemek;

(d) Geçmişe ait bütçelerin çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmelerde ve denetimlerde elde edilen bulguları sunmak;

(e) Çocuk haklarının geliştirilmesi için alınan veya alınması planlanan önlemleri ayrıntılandırmak;

(f) Çocuk hakları ve ilgili harcamalara yönelik geçmiş, güncel ve öngörülen kaynaklarla ilgili finansal veriler ve açıklayıcı metinler sunmak;

(g) Savunmasız durumdaki çocuklar da dâhil olmak üzere, tüm çocuklar üzerindeki sonuçların ve etkilerin izlenebilmesini sağlamak amacıyla, çocuklara yönelik programların hedeflerini bütçe tahsisi ve harcama faaliyetleriyle ilişkilendirerek yeni performans hedefleri belirlemek;

83. Bütçe öncesi beyanlar ve bütçe tasarıları, çocuk haklarıyla ilgili kurumlar, çocuklar ve çocuklara bakım sağlayan kişiler için önemli bilgi kaynaklarıdır. Taraf Devletler, yetki alanlarındaki kişilere yönelik yükümlülüklerini kullanıcı dostu ve erişilebilir bilgiler üretmek ve bu bilgileri kamuoyuna ulaştırmak suretiyle yerine getirmelidirler.

84. Anlaşılır bütçe sınıflandırma sistemleri, Devletlere ve diğer kuruluşlara çocukları etkileyen durumlarda bütçe tahsislerinin ve harcamalarının bütçe ilkeleri açısından nasıl yönetildiğini izleme imkânı tanımaktadır. Bu durum, bütçe doğrularının ve kodlarının en azından, çocukları doğrudan etkileyen, planlanmış, onaylanmış, revize edilmiş harcamaları aşağıdaki kriterlere göre ayrıştırmasını gerektirmektedir:

- (a) Yaş grupları Devletten Devlete değişmek üzere, yaş;
- (b) Cinsiyet;
- (c) Coğrafi alan, örneğin, yerel birim;
- (d) Sözleşme'nin 2. Maddesine göre mevcut ve olası savunmasız çocuk grupları (bkz. Bölüm III A);
- (e) Ulusal, yerel, bölgesel veya uluslararası gelir kaynakları;
- (f) Ulusal ve yerel düzeylerdeki daireler, bakanlıklar veya kurumlar gibi sorumlu birimler.

85. Bütçe tasarılarında tarafların, kaynağını özel sektörden alacakları veya hâlihazırda almış buldukları çocuklara yönelik her türlü programı belirtmeleri gerekmektedir.²⁰

86. Komite, söz konusu, çocuk haklarını bütçelerinde görünür kılmak için büyük gelişme kaydeden Devletlerin bütçe süreçlerinde program temelli bir yaklaşım uyguladıklarını ifade etmektedir. Taraf Devletlerden bu yaklaşıma ilişkin deneyimleri paylaşmaları ve bu deneyimleri kendi bağlamları içerisinde uygulamaları ve uyarlamaları istenmektedir.

B. Yasalaştırma

1. Yasama makamlarının bütçe tasarılarını tetkiki

87. Komite, ulusal ve yerel düzeylerde, çocukların durumu ile ilgili ayrıntılı, kullanıcı dostu bilgilere erişebilen ve bütçe tasarılarının

---

²⁰ Bkz. Özel sektörün çocuk hakları üzerindeki etkileri konusunda Devletin yükümlülükleri ile ilgili 16 No'lu Genel Yorum (2013), Paragraf 25.

çocukların refahını arttırmayı ve haklarını geliştirmeyi ne şekilde hedeflediğine ilişkin net bir anlayışa sahip olan yasama makamlarının önemini vurgulamaktadır.

88. Ulusal ve yerel düzeylerdeki yasama organları ayrıca bütçe tasarılarını çocuk hakları bakış açısıyla tetkik edebilmek ve gerektiğinde farklı çocuk gruplarına yönelik bütçe tahsisi şartlarına ışık tutacak analizler veya araştırmalar yapmak veya yaptırmak için yeterli süreye, kaynağa ve yetkiye ihtiyaç duymaktadırlar.

89. Yasama makamlarının gözetim görevinin çocuğun yüksek yararına hizmet edebilmesi için yasama organlarının ve ilgili komitelerin üyelerinin, çocuk haklarını Sözleşme’de yer alan genel ilkelere ve bütçe ilkelerine uygun bir şekilde geliştirebilmek amacıyla, bütçe tasarılarını sorgulama, değerlendirme ve gerektiğinde tasarılar da değişiklik talep etme yetkisine sahip olmaları gerekmektedir.

90. Taraf Devletler, yasama organı üyelerinin, yasalaştırma eyleminden önce bütçe tasarılarının tüm çocuklar üzerindeki etkilerini değerlendirmeye ve tartışmaya hazır hâle gelmesine katkıda bulunmalıdırlar. Bu doğrultuda ilgili yasama komiteleri de dâhil olmak üzere, ulusal ve yerel düzeylerdeki yasama organlarının:

(a) Çocukların durumuna ilişkin, anlaşılması ve kullanımı kolay bilgilere erişim imkânına sahip olup olmadıkları;

(b) Yürütme organından çocukları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen yasaların, politikaların ve programların bütçe doğrularına dönüştürülme süreçlerine ilişkin anlaşılır açıklamalar edinip edinmedikleri;

(c) Bütçe sürecinde bütçe tasarılarını almak, değerlendirmek ve tartışmak, yasalaştırma eyleminden önce çocuklarla ilgili değişiklikler tavsiye etmek için yeterli süreye sahip olup olmadıkları;

(d) Bütçe tasarılarının çocuk hakları için öngörülen etkilerini açıklayan analizleri bağımsız bir şekilde yapmak veya yaptırmak için gerekli kapasiteye sahip olup olmadıkları;

(e) Sivil toplum, çocuk hakları savunucuları ve çocuklar da dâhil olmak üzere, Devlet içerisindeki paydaşlarla bütçe tasarılarına ilişkin toplantılar düzenleyip düzenleyemedikleri;

(f) Yukarıda (a) ve (e) bölümlerinde açıklanan faaliyetler ve benzeri denetim aktivitelerini gerçekleştirmek amacıyla, örneğin yasama organlarının bütçe ofisleri aracılığıyla, gerekli kaynakları elde edip etmedikleri değerlendirilmelidir.

91. Taraf Devletler, yasalastırma sürecinde, ulusal ve yerel düzeylerde:

(a) Bütçe bilgilerini tutarlı ve anlaşılır bir şekilde sınıflandıran;

(b) Diğer bütçe tasarıları ve harcama raporlarıyla uyum sağlayarak analiz ve izleme çalışmalarını kolaylaştıran;

(c) Çocukların ve çocuk hakları savunucularının, yasama organlarının ve sivil toplumun erişimine açık yayınlar veya bütçe özetlerini içeren belgeler hazırlamalı ve dağıtmalıdır.

2. Bütçenin yasama makamları tarafından onaylanması

92. Komite, yasama organı tarafından onaylanan bütçelerin, planlanan ve yapılan harcamalar arasında karşılaştırma yapılmasına ve çocuk haklarına ilişkin bütçe uygulamalarının izlenmesine olanak tanıyacak şekilde sınıflandırılması gerektiğini ifade etmektedir.

93. Yasalaşan bütçeler, yalnızca Devlet ve ulusal ve yerel düzeylerdeki yasama organları için esas teşkil eden resmi belgeler olarak görülmemelidir. Bu kapsamda, bu belgelere aynı zamanda çocuklar ve çocuk hakları savunucuları da dâhil, tüm sivil toplum tarafından erişilebilmelidir.

C. Yürütme

1. Mevcut kaynakların aktarımı ve harcanması

94. Taraf Devletler, çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik mal ve hizmetlerin alımında harcanan paranın karşılığını bulması için şeffaf ve

etkili kamusal finans mekanizmalarını ve sistemlerini benimsemeli ve muhafaza etmelidir.

95. Komite, örneğin düşük kaliteli mal ve hizmetler, yetersiz mali yönetim veya tedarik sistemleri, kaçaklar, zamanında yapılmayan transferler, belirsiz rol ve sorumluluklar, yetersiz absorpsiyon kapasitesi, zayıf bütçe bilgi sistemleri ve yolsuzluk gibi etkisiz ve verimsiz kamu harcamalarını açığa çıkarma ve bunlara çözüm bulmada Taraf Devletlere görev düştüğünün altını çizmektedir. Taraf Devletler, çocuk haklarının iyileştirilmesine yönelik kaynakları heba eder veya yanlış yönetirlerse bu durumun neden oluştuğunu açıklama ve nedenlerin nasıl ele alındığını gösterme yükümlülükleri vardır.

96. Bütçe yılı boyunca, çocuklara yönelik politikalar ve programlar hedeflenen tüm yararlanıcılara planlanan şekilde ulaşamayabilir veya istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Taraf Devletler, gerektiğinde müdahale edebilmek ve hızlı düzeltici eylemde bulunabilmek için harcamaların sonuçlarını yürütme aşamasında izlemelidir.

2. Bütçeye ilişkin yıl içi raporlama

97. Taraf Devletler çocuklarla ilgili bütçeleri; devletlerin ve denetim organlarının çocuk haklarının gelişimini, yasalaşan bütçede ortaya konduğu haliyle takip edebilecekleri şekilde düzenli olarak izlemeli ve raporlamalıdır.

98. Komite, bütçe raporlarının uygun zamanda kamunun erişimine açılmasının önemini vurgularken çocukları etkileyen mevzuat, politika ve programlara ilişkin, yasalaşan, gözden geçirilen ve gerçekleşen gelirler ve harcamalar arasındaki sapmaların da altını çizmektedir.

99. Komite, Taraf Devletlerin, çocuk hakları ile ilgili harcamaların raporlanmasına, izlenmesine ve analiz edilmesine imkân veren bütçe sınıflandırma sistemlerini kullanması gerektiğinin altını çizmektedir.

3. Bütçenin yürütülmesi

100. Taraf Devletler bütçe yılı boyunca ve yıldan yıla farklı çocuk grupları için gelir tahsilini, gerçekleşen harcamaların kimlere eriştiğini ve çıktılarını; örneğin hizmetlerin bulunabilirliği, kalitesi, hizmetlere erişim ve bunların adil dağılımı açısından izlemeli ve analiz etmelidir. Taraf Devletlere, özel sektörden alınan hizmetler de dâhil olmak üzere, bu tür izleme ve analizler için kaynakların ve kapasitenin bulunduğundan emin olmaları tavsiye edilmektedir.

101. Taraf Devletler, yasalaşan bütçelerin uygulanmasını, aşağıdakileri kapsayacak şekilde, düzenli olarak izlemeli ve kamunun erişimine açık olarak raporlamalıdır:

(a) Farklı sosyal sektörlerdeki farklı idari düzeylerde oluşturulan bütçe ve gerçekleşen harcamalar arasında karşılaştırmalar yapmak;

(b) Bütçe yılının yarısına kadar gerçekleşen harcamaları, devreye alınan gelirleri ve üstlenilen borçları içeren kapsamlı bir ara rapor yayınlamak;

(c) Daha sık, örneğin aylık veya üç aylık, yıl içi raporlar yayınlamak.

102. Taraf Devletler, çocuklar da dâhil olmak üzere, sivil toplumun kamu harcamalarının sonuçlarını izlemesine izin veren kamu hesap verebilirlik mekanizmaları kurmakla yükümlüdür.

103. Taraf Devletler, çocuk haklarına yönelik harcamalara ilişkin kural ve prosedürlerin izlenmesini ve muhasebe ve raporlama süreçlerine bağlı kalınmasını sağlamak için iç kontrol ve denetim süreçlerine sahip olmalıdır.

D. Takip

1. Yıl sonu raporları ve değerlendirmeleri

104. Yıl sonu bütçe raporları Devletlerin çocuk haklarına yönelik gelir, borçlanma ve uluslararası işbirliklerini ve harcamalarını ulusal ve uluslararası düzeyde açıklamalarına imkân tanır. Bunlar, sivil toplumun

ve yasama organlarının önceki yılın bütçe performansını incelemesi için bir dayanak oluşturur ve gerektiğinde çocuklar ve çocuk haklarına ilişkin programlar için yapılan harcamalar hakkındaki endişelere yer verir.

105. Komite, Taraf Devletlerin, yıl sonu raporlarında, tahsil edilen tüm gelirler ve çocuk haklarını etkileyen harcamalar hakkında kapsamlı bilgi vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Taraf Devletler, ulusal ve yerel yasama organlarına kullanıcı dostu raporlar sağlamalı ve yıl sonu raporlarını ve değerlendirmeleri uygun zamanda kamunun erişimine sunmalıdır.

106. Devletlerin ve bağımsız değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri ve bütçeye ilişkin diğer analiz türleri; gelir tahsili ve gerçekleşen harcamanın, özellikle hassas durumdaki farklı çocuk grupları üzerindeki etkisine ilişkin değerli içgörüler sağlayabilir. Taraf Devletler, bütçenin çocukların durumu üzerindeki etkisini düzenli olarak değerlendirip analiz etmeli ve şu yollarla bunu teşvik etmelidir:

(a) Bu tür değerlendirme ve analizler için yeterli mali kaynağın ve insan kaynağının tahsis edilmesi;

(b) Bu tür değerlendirme ve analizlerin bulgularının bütçe süreci boyunca titizlikle değerlendirilmesi, dikkate alınması ve bunlara ilişkin alınan kararların raporlanması;

(c) Çocuk haklarına yönelik harcamaların etkinliği, verimliliği, hakkaniyeti, şeffaflığı ve sürdürülebilirliğine ilişkin değerlendirmeler yapılması için araştırma enstitüleri gibi bağımsız değerlendirme kuruluşlarının oluşturulması ve güçlendirilmesi;

(d) Çocukları kapsayacak şekilde sivil toplumun değerlendirme ve analizlere, örneğin çocuk hakları etki değerlendirmesi aracılığıyla, katkıda bulunabilmesinin sağlanması.

2. Denetimler

107. Yüksek denetim kurumları, kamu gelir tahsilinin ve harcamalarının yasalaşan bütçeye uygun olarak gerçekleşip

gerçekleşmediğini doğrulamak suretiyle bütçe sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Denetimlerde, harcamaların verimliliği veya etkinliği araştırılabilir ve belirli sektörlerde, Devletin hükümet yapılarına veya kesişen konulara odaklanılabilir. Çocuk hakları ile ilgili özel denetimler, Devletlerin kamu gelirlerinin çocuklar için seferber edilmesini ve harcanmasını değerlendirmesinde ve iyileştirmesinde yardımcı olabilir. Taraf Devletler, denetim raporlarını uygun zamanda ulaşılabilir kılmalı ve kamunun erişimine açmalıdır.

108. Komite, yüksek denetim kurumlarının Devletten bağımsız olması ve çocuklarla ilgili bütçeleri bağımsız, hesap verebilir ve şeffaf bir şekilde denetlemek ve raporlamak için gerekli bilgi ve kaynaklara erişme yetkisine sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir.

109. Taraf Devletler, yüksek denetim kurumlarının çocuk haklarına yönelik kamu gelirlerinin tahsili ve harcanmasına ilişkin denetim rolünü şu yollarla desteklemelidir:

- (a)** Yüksek denetim kurumlarına uygun zamanda kapsamlı yıllık hesaplamalar sunulması;
- (b)** Yüksek denetim kurumlarının çocuk haklarına ilişkin denetimler gerçekleştirmesini sağlayacak kaynakların bulunmasının sağlanması;
- (c)** Devletin denetim bulgularına ve tavsiyelerine nasıl yaklaştığı da dâhil olmak üzere, harcamaların çocuk hakları üzerindeki etkisine ilişkin denetimlere yönelik olarak kamuoyunu aydınlatıcı bilgilerin verilmesi;
- (d)** Devlet görevlilerinin, çocuk haklarına ilişkin denetim raporlarında dile getirilen endişelere yanıt vermek için yasama komitelerinin karşısına çıkma kapasitesine sahip olmalarını sağlamak.

110. Çocuklar ve sivil toplum, kamu harcamalarının denetimine önemli katkılar yapabilir. Taraf Devletler; çocuk haklarına yönelik harcamalara ilişkin değerlendirme ve denetime katılımı için sivil toplumu şu yollarla destekleme ve yetkilendirme konusunda teşvik edilmektedir:

(a) Bu amaçla kamu hesap verebilirlik mekanizmalarının oluşturulması ve bunların erişilebilir, katılımcı ve etkili olmalarını sağlamak üzere düzenli olarak gözden geçirilmesi;

(b) Devlet görevlilerinin, çocuklarla ilgili kamu harcamalarını izleyen ve denetleyen sivil toplumun ve bağımsız kurumların ulaştığı bulguları bilgi odaklı değerlendirme kapasitesine sahip olmalarının sağlanması.

111. Taraf Devletler, bütçe sürecinin bir sonraki planlama aşamasına bilgi sağlamak için çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik kamu kaynaklarının seferberliği, bütçe tahsisi ve harcamalarına ilişkin yürütülen daha önceki denetimlerden faydalanmalıdır.

VI. Genel Yorumun Dağıtımı

---

112. Komite, Taraf Devletlerin, işbu genel yorumu tüm devlet organ, düzey ve yapılarıyla çocuklar ve onlara bakmakla yükümlü kişileri kapsayacak şekilde sivil topluma ve ayrıca kalkınma konusunda işbirliği yapan kurumlara, akademik kuruluşlara, medya ve özel sektörün ilgili kısımlarına yaygın bir şekilde dağıtmasını tavsiye etmektedir.

113. Taraf Devletler genel yorumu ilgili dillere çevirmeli ve çocuklar açısından uygun versiyonunu sağlamalıdır.

114. Genel yorumla ilgili iyi uygulamaları paylaşmaya ve bunun içeriği konusunda ilgili tüm meslek uzmanlarını ve teknik personeli eğitmeye yönelik etkinlikler düzenlenmelidir.

115. Komite, yukarıdaki tüm paydaşları, genel yorumun içeriğiyle ilgili iyi uygulamaları paylaşmaya teşvik etmektedir.

116. Taraf Devletlerin Komiteye sundukları periyodik raporlarda karşılaştıkları zorluklar ve bu genel yorumu bütçelerine ve bütçe süreçlerine uygulamak için aldıkları önlemler hakkında bilgiler yer almalıdır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dağıtım
GENEL

ÇHS/C/GC/20*
6 Aralık 2016

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 20 (2017) Ergenlikte Çocuk Haklarının Uygulanması

I. Giriş

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocuğu, uygulanan yasalar çerçevesinde daha erken yaşta reşit sayılma durumları dışında 18 yaşından küçük herkes olarak tanımlamakta ve Devletlerin kendi yetki alanlarında herhangi bir ayırım gözetmeksizin Sözleşmede yer alan haklara saygı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sözleşmede 18 yaşından küçük kişilerin hakları gözetilmekteyse de bu hakların uygulanmasında çocuğun gelişimi ve gelişen kapasitelerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ergenlerin haklarının hayata geçirilmesine yönelik benimsenen yaklaşımlar daha küçük yaştaki çocuklar için benimsenenlerden oldukça farklıdır.

2. Ergenlik dönemi kişilerin yaşamında fırsatlar, beceriler, arzular, enerji ve yaratıcılığın ve aynı zamanda kırılganlığın katlanarak büyüdüğü bir dönemdir. Ergenler hem değişimin birer aracı hem de kendi aileleri, toplumları ve ülkelerine olumlu katkı sağlama olasılığına sahip birer temel değer ve kaynaktır. Ergenler dünya genelinde sağlık ve eğitim kampanyaları, aile desteği, akran eğitimi, topluluk

* Teknik sebepler dolayısıyla üçüncü basım (20 Nisan 2017).

gelişim inisiatifleri, katılımcı bütçe çalışmaları ve yaratıcı sanat dalları dâhil birçok alana olumlu bir şekilde dahil olmakta ve barış, insan hakları, çevresel sürdürülebilirlik ve iklimsel adalet gibi hususlarda önemli katkılar sağlamaktadır. Ergenler, kendi eğitim, kültür ve sosyal ağlarında giderek daha merkezi bir rol oynayan sosyal medya ortamlarında ileri öncüler olarak siyasi katılım ve hesap verebilirliğin sağlanması alanlarında büyük potansiyele sahiptir.

3. Çocuk Hakları Komitesi ergenlerin bu potansiyellerinin Taraf Devletlerin ergenlerin haklarını kullanmak için ihtiyaç duyduğu tedbirleri göz ardı etmesi ve gereken yatırımları yapmaması nedeniyle tehlike altına girdiğini gözlemlemektedir. Birçok ülkede politika yapımcıları bilgilendirebilmek, boşlukları belirlemek ve ergenler için gereken kaynakların ayrılmasını sağlamak üzere yaş, cinsiyet ve engellilik durumlarına göre sınıflandırılmış veriler mevcut bulunmamaktadır. Çocuklar veya gençlere yönelik tasarlanan genel politikalar çoğunlukla ergenlerin çeşitliliği ve ihtiyaçlarına yanıt üretememekte ve bu nedenle ergenlerin haklarının hayata geçirilmesini sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Harekete geçilmemesi veya başarısız olunmasının maliyeti büyük olacaktır: ergenlik döneminde atılan duygusal güvenlik, sağlık, cinsellik, eğitim, beceri, dayanıklılık ve haklara ilişkin temeller yalnızca ergenlerin bireysel gelişimini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda şimdinin ve geleceğin sosyal ve ekonomik gelişimi de kökten etkileyecektir.

4. Komite, mevcut genel yorumunda 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi bağlamında Devletlere çocukların ergenlik dönemindeki haklarının hayata geçirilmesini sağlamak üzere gereken tedbirler hakkında kılavuz bilgiler sağlamaktadır. Komite, insan hakları temelinde, ergenlerin haysiyet ve menfaatlerine saygı gösterilmesi, ergenlerin güçlendirilmesi, vatandaşlık ve kendi yaşamlarına aktif katılım haklarına saygı duyulmasını da kapsayan ve en iyi sağlık, refah ve gelişimlerini yaygınlaştırmayı ve ayırım gözetilmeksizin tüm ergenlerin insan haklarının geliştirilmesi, korunması ve yerine getirilmesini hedefleyen bir yaklaşım sergilenmesinin önemini vurgulamaktadır.

5. Komite, ergenlik kavramının kolayca tarif edilemediğini kabul etmekle her çocuğun farklı yaşta ergenliğe girdiğinin farkındadır. Ergenlik erkek ve kız çocuklarında farklı yaşlarda görülmekte ve farklı beyin fonksiyonları farklı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci kişinin içinde yer aldığı bağlam ve çevre tarafından şekillendirilmektedir. Bu durum, ulusal yasalarda yetişkin faaliyetlerine başlama yaşı olarak farklı yaşların tanımlanması ve ergenlerden farklı kültürel beklentilerin tarif edilmesi veya uluslararası kuruluşlarca ergenlik için çok farklı yaş aralıklarının tespit edilmesinden de anlaşılabilir. Bu nedenle bu genel yorumda ergenliğin tanımı yapılmaya çalışılmayacak, bunun yerine, veri toplama faaliyetlerinde tutarlılık sağlanabilmesi adına 10 yaş ila 18inci yaş günü arasındaki çocukluk dönemine odaklanılacaktır¹.

6. Komite özellikle de sağlık ve gelişim, HIV/AIDS, kadın ve çocuklara karşı zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar ve çocuk adalet sistemi alanlarında daha önce yayınlanan genel yorumlarının ergenlik konusuyla özellikle ilgili olduklarını gözlemlemektedir. Komite sosyal medya ve çocuk hakları alanlarındaki genel tartışmalardan çıkartılan tavsiyelerin ergenler için özellikle önemli olduğunun altını çizmektedir. İşbu genel yorum Sözleşmenin ergenler açısından bir bütün olarak nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiği hakkında bir genel görünüm sunmak adına hazırlanmış olup diğer genel yorumlar ve genel tartışmalar sonucu düzenlenmiş diğer belgelerle birlikte okunması gerekmektedir.

II. Amaçlar

7. Bu genel yorumun amaçları şunlardır:

(a) Ergenler için kapsamlı ve haklarının hayata geçirilebilmesine olanak sunan bir gelişim sağlanması için ihtiyaç duyulan mevzuat,

---

1 Bkz.: www.who.int/maternal_child_adolescent/topics/adolescence/dev/en/

politika ve hizmet düzenlemeleri hakkında Devletlere rehber bilgiler sunmak;

(b) Ergenliğin sağladığı fırsatlar ve ergenlikte karşılaşılan zorluklar konularında farkındalık yaratmak;

(c) Ergenlerin gelişen kapasitelerine saygı duyulması ile haklarının hayata geçirilmesinin neticeleri hakkındaki kavrayışı güçlendirmek;

(d) Ergenler için daha fazla görünürlük ve farkındalık sağlanması ve ergenlerin haklarından ömürleri boyunca yararlanabilmeleri için yapılacak yatırımlara ilişkin çabaları desteklemek.

III. Ergenlere odaklanma gerekçesi

---

8. Komite, giderek küreselleşen ve karmaşıklaşan dünyamızda ergenlerin haklarının hayata geçirilmesinin yaygınlaştırılması, olumlu ve ilerlemeye dayalı sosyal dönüşüme katkı sunma potansiyellerinin güçlendirilmesi ve çocukluktan yetişkinliğe geçerken karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmelerinin sağlanması gibi ergenler üzerine odaklanılmasını gerektiren birçok kuvvetli gerekçe bulunduğunu taraf Devletlerin dikkatine sunar.

9. Ergenler çok hızlı şekilde gelişmektedirler. Ergenlik dönemindeki gelişimsel değişikliklerin önemi henüz yeterince anlaşılamamıştır zira bunlar çok erken yıllarda meydana gelmektedir. Ergenlik, insan yaşamında eşsiz ve etkileri kalıcı bir aşama olup hızlı zihinsel ve bedensel gelişim, bilişsel yeteneklerde artış, buluş ve cinsel farkındalık başlangıcı, yeni yetenek, güç ve becerilerin ortaya çıkışı ile nitelendirilmektedir. Ergenler, bağımlı olma halinden daha otonom bir hale geçmekte olduklarından toplumdaki rolleri hakkında daha büyük beklentiler ve daha ciddi akran ilişkileriyle karşı karşıya kalmaktadır.

10. Çocuklar, onlu yaşlarında kendi aileleri ve kültürel tarihleriyle daha karmaşık etkileşimler içine girerek kendi bireysel ve toplumsal

kimliklerini aramakta ve biçimlendirmekte olup kendilerini hem tekil olarak genellikle dil, sanat ve kültür yoluyla hem de akranlarıyla kurdukları ilişkileri üzerinden dışarıya karşı ifade etmeye başlamaktadır. Birçokları için bu süreç kendi çevrelerinde, önemli derecede bilgi edindikleri ve dijital çevreyle etkileşimlerinden doğrudan etkilendikleri bir süreçtir. Ergenler için kendi kimliklerini inşa ederek ifade etmeleri azınlık kültürden ana akım kültüre doğru bir yol çizdikleri son derece karmaşık bir süreçtir.

Ergenliği Hayatın Doğal Akışının Bir Parçası Olarak Kabul Edilmesi

11. Her çocuğun çocukluk çağı boyunca en iyi şekilde gelişmesini sağlamak için, her yaşam periyodunun sonraki aşamalarındaki etkisinin farkına varmak gerekir. Ergenlik, kendi başına değerli bir çocukluk dönemidir, ancak yaşam şansını artırmak için kritik bir geçiş dönemi ve fırsattır. Çocuklukta erkenden ve olumlu müdahalelerde bulunulması küçük çocukların ergenliğe geçişlerinde en iyi gelişimin sağlanmasında yardımcı olmaktadır.² Ancak, gençlerin haklarına yeterli dikkatin gösterilmemesi halinde yapılan yatırımların boşa gitmesi riski mevcuttur. Ayrıca ergenlik çağında ortaya çıkan olumlu ve destekleyici fırsatların erken çocukluk döneminde maruz kalınan zararların sonuçlarını dengelemek ve gelecekte karşılaşılabilecek zararları hafifletmek üzere direnç kazandırmak için kullanılması mümkündür. Komite bu nedenle hayatın doğal akışı yaklaşımının önemini özellikle vurgulamaktadır.

Zorlayıcı Çevresel Faktörler

12. Ergenliğe girmek, madde kullanımı ve bağımlılığı, şiddet ve istismar, cinsel ve ekonomik suiistimal, insan ticareti, göç, radikalleşme veya çete ya da silahlı gruplara katılmak da dâhil olmak üzere, dijital ortam tarafından pekiştirilen veya daha da şiddetlenen

---

² Bkz.: Çocuk Hakları Komitesinin erken çocukluk döneminde çocuk hakları uygulamaları hakkında genel yorumu No: 7 (2005) paragraf 8.

bir dizi riske maruz kalmak anlamına gelebilir. Ergenler, yetişkinliğe yaklaştıkça yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, iklim değişikliği ve çevresel bozulma, kentleşme ve göç, giderek yaşlanan nüfus, okulda başarılı olmaya yönelik dayatmalar ve giderek yükselen insani krizler ve güvenlik sorunları dâhil yerel ve küresel zorluklarla başa çıkmak için uygun eğitime ve desteğe ihtiyaç duymaktadır. Giderek artan küresel göç sonucunda daha heterojen ve farklı etnik kökenleri barındıran topluluklarda büyümek aynı zamanda anlayış, tolerans ve birlikte yaşam becerileri açısından daha çok kabiliyet gerektirmektedir. Ergenlerin bu güçlükleri hafifletme veya bunlarla başa çıkma kapasitelerini arttırmak, ergenlerin dışlanması ve marjinalleşmesine yol açan toplumsal gerekçeleri ele almak, zorlayıcı ve sürekli değişen sosyal, ekonomik ve dijital ortamlarla mücadele edebilmeleri için donatmak üzere gereken tedbirlere yatırım yapılması gerekmektedir.

Sağlık Riskleri Dönemi

13. Ergenlik genellikle diğer yaş gruplarına göre daha düşük ölüm oranları gösterse de, ergenlik döneminde de hastalık ve hatta ölme riski bulunmaktadır. Çocuk doğurmak, güvensiz kürtaj, trafik kazaları, HIV dâhil cinsel yolla bulaşan hastalıklar, adam yaralama, ruhsal sağlığın bozulması ve intihar gibi engellenebilir nedenler de sağlık riskleri arasında yer almakta ve bunların hepsi belirli davranışlarla ilişkili olup sektörler arası işbirliği gerektirmektedir.

IV. Sözleşmenin Genel İlkeleri

---

14. Sözleşmenin genel ilkeleri uygulama süreçlerine nasıl yaklaşılmaması gerektiğine mercek tutarak ergenlikte çocuk haklarının hayata geçirilmesini temin etmek üzere gereken tedbirlerin belirlenmesinde rehber olmak üzere belirlenmiştir.

A. Gelişme Hakkı

Olumlu ve Bütüncül Yaklaşım

15. Komite ergenliğe çocukluk döneminin olumlu bir gelişim aşaması olarak değer vermenin önemli olduğunun altını çizmektedir. Genel olarak yankı bulan ve ergenliği olumsuz bir yaklaşımla tarif ederek yalnızca sorunlara odaklanan dar yaklaşımları kaygıyla karşılar.

Bu yaklaşımlar ergenlerin haklarını garanti altına almak üzere en iyi ortamların oluşturulması yönünde taahhütlerde bulunmak ve ergenlerin fiziksel, psikolojik, ruhsal, sosyal, duygusal, bilişsel, kültürel ve ekonomik kapasitelerinin gelişimini desteklemek yerine sorunlar ve hizmetlere odaklanmaktadır.

16. Devletler, devlet olmayan aktörlerle birlikte, bilfiil ergenlerle diyalog kurma ve onları da sürece dâhil ederek, ergenliğin hakiki değerini kabul eden, gelişmelerine yardımcı olacak tedbirleri ortaya koyan, ortaya çıkmakta olan kimliklerini, inançlarını, cinselliklerini ve fırsatlarını araştırabilmelerini, risklerle güvenlik arasında denge kurabilmelerini, bağımsız, bilgilendirilmiş ve olumlu kararlar alabilmeleri ve yaşam tercihlerini belirleyebilmelerini sağlayan ve yetişkinliğe başarılı bir şekilde geçmelerine olanak tanıyan ortamları yaygınlaştırmalıdır. Ergenlerin kendi hayatlarındaki güçlü yönleri geliştiren ve kendilerinin ve başkalarının hayatlarına katkılarını tanıyan ve aynı zamanda bu fırsatlara ket vuran engellere hitap eden bir yaklaşım gerekmektedir.

17. Ergenlerin dayanıklılığını ve sağlıklı gelişimini teşvik ettiği bilinen faktörler şunlardır: (a) hayatlarındaki yetişkinlerle güçlü ilişkiler kurmak ve onlardan destek almak; (b) katılma ve karar alma mekanizmalarında yer alma fırsatları; (c) sorun çözme ve başa çıkma becerileri; (d) güvenli ve sağlıklı yerel çevre; (e) bireyselliğe saygı ve (f) arkadaşlık kurma ve sürdürme fırsatları bulunmaktadır. Komite ergenler için fiziksel ve ruhsal sağlıklarını sürdürme, riskli davranışlardan kaçınma, zıtlamalardan sonra toparlama, okulda başarı, tolerans gösterme, arkadaşlık kurma ve liderlik sergileme dahil böyle sosyal zenginlikler kurma ve bunlardan faydalanma fırsatlarının

kendi haklarının hayata geçirilmesine katkı sağlama kapasitelerini arttıracığının altını çizmektedir.

Gelişen Kapasitelere Saygı Gösterilmesi

18. Sözleşmenin 5. Maddesi çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın çocuğun gelişen becerilerine uygun şekilde davranmasını gerektirmektedir. Komite, gelişen kapasiteleri, çocukların kademeli olarak yetkinlik ve anlayış³ kazanması, sorumluluk alması ve haklarını kullanması için aracılık düzeylerini arttırması ve olgunlaştırma sürecini ele alan bir ilke olarak tanımlar. Komite bir çocuğun ne kadar çok şey bilip anlarsa, ebeveynleri tarafından kendisine yapılan yol gösterme ve yönlendirme sadece hatırlatmaya dönecektir ve kademeli olarak eşit temelde bir değiş tokuşa dönüştürmek zorunda kalacaklarını savunmaktadır.⁴

19. Komite, artan düzeyde sorumluluk kullanma hakkının, Devletlerin koruma garanti etme yükümlülüklerini ortadan kaldırmadığını vurgular.⁵ Ailenin veya başka bir bakım ortamının korumasından kaynaklanan kademeli olarak ortaya çıkan göreceli tecrübesizlik ve güçsüzlük ergenleri haklarının ihlal edilmesi karşısında kırılğan bir durumda bırakabilir. Komite, ergenlerin potansiyel risklerin tespit edilmesi ve bunları hafifletecek programların geliştirilmesi ve uygulanmasına dâhil edilmelerinin daha etkili bir koruma sağlayacağını vurgulamaktadır. Ergenler dinlenme hakkı, hak ihlallerine itiraz etme ve bunların giderilmesini talep etme haklarının güvence altına alınmasıyla, kendi korunmalarında tedricen aracılık etmeleri sağlanabilmektedir.

20. Ergenlerin kapasitelerinin gelişmesine saygı ile uygun koruma seviyelerine saygı arasında uygun bir denge sağlamaya çalışırken, karar alma sürecini etkileyen, ilgili risk düzeyi, sömürü potansiyeli,

---

3 a.g.e. paragraf: 17.

4 Bkz.: Çocuk hakları hakkında genel yorum No 12 (2009), paragraf 84

5 Bkz.: örn. Sözleşme Madde 32 ila 39.

ergenlik gelişiminin anlaşılması, yetkinliğin ve anlayışın her alanda eşit derecede eşit derecede gelişmediğinin kabul edilmesi ve bireysel deneyim ve kapasitelerin takdir edilmesi dâhil olmak üzere çeşitli faktörlere dikkat edilmelidir.

B. Ayrımcılık Yasağı

21. Komite, çoğu ergenlikte belirli etkileri olan ve kesişimsel bir analiz gerektiren ve bütünsel önlemleri hedefleyen çoklu ayrımcılık biçimleri tanımlamıştır.⁶ Ergenliğin kendisi bilfiil bir ayrımcılık kaynağı olabilir. Bu süre zarfında, ergenler, durumlarının doğrudan bir sonucu olarak tehlikeli veya düşman muamelesi görebilmekte, hapsedilebilmekte, sömürülmekte veya şiddete maruz kalabilmektedir. Paradoksal olarak, aynı zamanda çoğu kez yetersiz ve yaşamları hakkında kararlar vermekten aciz olarak da görülürler. Komite, her ergen erkek ve kızın eşit saygı ve korumaya sahip olması, herhangi bir ergen grubuna karşı herhangi bir gerekçeyle her türlü doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için kapsamlı, uygun ve olumlu adımlar atılması yönünde Devletlere çağrıda bulunmaktadır.⁷ Tüm farklı muamelelerin ayrımcılık olarak görülemeyeceği, bu farklılığın ölçütlerinin makul ve nesnel olması ve hedeflerinin Sözleşme uyarınca meşru bir amaca dayanması halinde ayrımcılık oluşmayacağı hatırlatılmaktadır.⁸

C. Yüksek Yarar

22. Çocuğun kendi yüksek yararının birincil olarak dikkate alınması hakkı, temel bir hak, yorumlayıcı bir hukuk prensibi ve bir prosedür kuralıdır ve çocuklar için hem bireysel hem de bir grup hakkı olarak

---

⁶ Bkz: www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/docs/15YearReviewofVAWMandate.pdf

⁷ Bkz: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemleri genel yorum no 5 (2003), paragraf 12.

⁸ Bkz: Ayrımcılık yasağına ilişkin İnsan Hakları Komitesi genel yorumu No 18 (1989) paragraf 147.

uygulanır.⁹ Sözleşmenin, mevzuat, politika, ekonomik ve sosyal planlama, karar verme ve bütçe kararları gibi uygulamaya yönelik tüm tedbirlerinin ergenler dahil çocukların en iyi çıkarlarının ilgili tüm adımlarda birincil öncelik olarak değerlendirilmesini sağlaması gerekmektedir. Komite, çocuğun yüksek yararının temel düşünce olarak kabul edilmesi hakkındaki 14 numaralı genel yorumu (2013) ışığında, çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde, gelişen kapasiteleri¹⁰ ve çocuğun karakteristik özelliklerinin göz önünde bulundurulması ve çocuğun kendi görüşlerinin de hesaba katılması gerektiğini belirtir. Taraf Devletlerin, ergenlerin anlayış ve olgunluk kazandıkça görüşlerine uygun ağırlık verilmesini sağlamaları gerekmektedir.

D. Dinlenilme ve Katılım Hakkı

23. Taraf Devletler Sözleşmenin 12. Maddesi uyarınca ergenler için kendilerini ilgilendiren tüm konularda kendi yaşları ve olgunluklarına uygun olarak görüşlerini ifade etmelerini temin edecek tedbirler almalı ve örneğin kendi eğitim, sağlık, cinsellik, aile yaşamları veya idari ya da hukuki işlemlerine ilişkin kararlarda gereken ağırlığın verilmesini sağlamalıdır. Devletler ergenlerin okulda ve toplumda, yerel, ulusal ve uluslararası seviyede kendi hayatlarını etkileyen, tüm mevzuat, politika, hizmet ve programların geliştirilmesi, uygulanması ve denetimine dâhil edilmelerini sağlamalıdır.¹¹ İnternet ortamı, ergenlerin katılımlarını güçlendirmek ve genişletmek için önemli yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu tedbirler, ergenler için güvenli ve ulaşılabilir şikâyet ve tazmin mekanizmalarını da içermelidir.

Bu mekanizmalarda ergenler tarafından ortaya konulan talepleri hükme bağlama yetkisi veya ücretsiz veya sübvansede edilmiş hukuk hizmetleri ve diğer gereken destekler de bulunmalıdır.

---

9 Bkz: Çocuk Hakları Komitesi Çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkına ilişkin genel yorumu no 14 (2013) paragraf 6.

10 Bkz: Genel yorum No 12, paragraflar 70-74 ve No 14, paragraflar 43-45

11 Bkz: Genel yorum No 12 paragraf 27.

24. Komite, katılımın, ergenlerin haklarının gerçekleştirilmesi için müzakere edip savunabilecekleri ve Devletlerin hesap vermelerini sağlayabilecekleri siyasi ve sivil katılım aracı olarak önemini vurgulamaktadır. Devletler, aktif vatandaşlığın gelişme aracı olarak siyasi katılım fırsatlarını artırmak için politikalar benimsemelidir. Ergenler akranlarıyla bağlantı kurabilir, siyasi süreçlere katılabilir ve bilinçli kararlar ve seçimler yapabilmek için temsiliyet duygusunu artırabilir ve bu nedenle dijital medya da dâhil olmak üzere değişik şekillerde katılabilecekleri kuruluşlar kurma konusunda desteklenmelidir. Devletler oy kullanma yaşını 18 yaşın altına düşürmeye karar verirlerse, ergenlerin vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dâhil olmak üzere, katılımlarının engelleyen unsurları tespit ederek ve ele alarak aktif vatandaşlar olarak rollerini anlamalarını, tanımlarını ve yerine getirmelerini destekleyen önlemlere yatırım yapmalıdırlar.

25. Komite, yetişkinlerin ergenlerin katılma hakkına ilişkin anlayışlarının ve farkındalıklarının, ergenlerin bu hakkından yararlanabilmeleri için önem taşıdığını gözlemlemekte ve Devletleri, özellikle ebeveynler ve bakıcılar, ergenlerle ve ergenler için çalışan profesyoneller, politika yapıcılar ve karar vericilere yönelik eğitim ve bilinçlendirme konularına yatırım yapmalarını teşvik etmektedir. Yetişkinlerin mentor ve kolaylaştırıcı olmalarını sağlamak için destek gereklidir, böylece ergenler kendi yaşamları ve etraflarındakilerin yaşamları için daha fazla sorumluluk alabilirler.

V. Özel Dikkate Gerektiren Ergenler

---

26. Bazı ergenler özellikle ayrımcılık ve sosyal dışlanma dahil çeşitli sorunlara ve haklarının ihlal edilmesi durumlarına maruz kalabilmektedir. Ergenlere yönelik mevzuat, politika ve programlarla alınan tüm tedbirlerin ilgili ergenlere ilişkin kesişen hak ihlalleri ve bileşik olumsuz etkileri göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kız Çocukları

27. Ergenlik çağında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri daha fazla önem kazanmaktadır. Kız çocuklarına karşı ayrımcılık, eşitsizlik ve kalıp düşünce göstergeleri genellikle yoğunlaşmakta ve haklarının ciddi şekilde ihlal edilmesine neden olmaktadır. Bu ihlaller arasında zorla ve erken yaşta evlilik, küçük yaşta gebelik, kadınların sünneti, cinsiyete dayalı fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet, suiistimal, istismar ve insan kaçakçılığı yer almaktadır.¹² Kız çocuklarına toplumda daha düşük bir statü tanıyan kültürel normlar eve kapatılma, ikinci ve üçüncü kademe eğitime erişimin engellenmesi, boş zaman, spor, dinlenme ve gelir getirici faaliyet olanaklarının kısıtlanması, kültür ve sanat yaşamına katılımın olmaması, ağır ev işleri ve çocuk bakımına yönelik sorumluluklar atfedilmesi olasılıklarını arttırmaktadır. Birçok ülkede kız çocuklarında erkeklere oranla daha düşük sağlık durumu ve hayattan memnun olma göstergeleri rapor edilmekte ve bu açıyla yaş ilerledikçe daha da artmaktadır.

28. Devletlerin sivil toplum, kadınlar ve erkekler, örfi ve dini liderler ve ergenlerin bizzat kendileri dâhil olmak üzere ile tüm ilgili paydaşlarla işbirliği halinde kızların güçlendirilmesi, ataerkil ve diğer zararlı toplumsal cinsiyet normları ve kalıp düşüncelerle mücadele edilebilmesi için önleyici tedbirlere yatırım yapması ve kız çocuklarına karşı doğrudan dolaylı ayrımcılığa karşı çıkılması için yasal reformlar yapılması gerekmektedir. Tüm yasalarda, politikalarda ve programlarda kız çocuklarının haklarını erkek çocuklarla eşit temelde temin etmek üzere açık önlemlere yer verilmesi gerekmektedir.

Erkek Çocuklar

29. Erkeği şiddetle ve hakimiyetle ilişkilendiren geleneksel erkeklik ve toplumsal cinsiyet normları erkek çocukların haklarını riske atabilmektedir. Bunlar arasında bir topluluğa kabul için zararlı ayinler, şiddete maruz kalma, çetelere, silahlı ve aşırı gruplara zorla katılım ve

---

¹² Bkz: A/HRC/26/22, paragraf 21.

kaçakçılık yer almaktadır. Erkek çocukların fiziksel ve cinsel suiistimal ve istismar karşısında zarar görebilir olduklarının reddedilmesi aynı zamanda erkek çocuklarının cinsel sağlık bilgilerine, mal ve hizmetlere erişimlerinde yaygın ve ciddi engeller teşkil etmekte ve bunun sonucunda koruyucu hizmetlerin bulunmamasına neden olmaktadır.

30. Komite Devletleri bu tür hak ihlallerini gidermeye yönelik tedbir almaya davet eder ve erkek çocuklara kaşı olumsuz algılarla mücadele etmeye, olumlu erkeklik algısını yaygınlaştırmaya, maçoğlu dayanan kültürel değerleri alt etmeye ve erkek çocukların karşılaştığı suiistimallerin toplumsal cinsiyete dayanan yönlerini tanıtmaya davet etmektedir. Devletler aynı zamanda erkek çocukları ile yetişkin erkekler ve kız çocukları ile yetişkin kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği elde edilmek üzere alınacak tüm tedbirlere dâhil edilmesinin önemini altını çizmektedir.

Engelli Ergenler

31. Komite daha önce engelli birçok çocuğun karşılaştığı yaygın önyargı, dışlanma, toplumsal izolasyon ve ayrımcılık konularını vurgulamıştır.¹³ Engelli ergenler birçok Devlette genellikle diğer ergenlerin kullanabileceği fırsatlardan dışlanmaktadır. Toplumsal, kültürel ve dinsel yetişkinliğe geçiş törenlerine katılmaktan men edilebilmektedirler. Önemli bir kısmının orta öğretime veya yükseköğrenime veya mesleki eğitime erişimi dolayısıyla gelecekte iş bulabilme ve yoksulluktan kurtulma için gerekli olan sosyal, eğitsel ve ekonomik becerilerin edinilmesi engellenmektedir. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili bilgilere ve hizmetlere erişimleri yaygın olarak engellenmiş ve haklarına doğrudan aykırı bir biçimde işkence ya da kötü muameleye kadar varabilecek şekillerde zorla kısırlaştırma ya da zorla düşük yaptırımlara maruz kalabilmektedirler.¹⁴ Engelli ergenler fiziksel ve cinsel şiddete ve

---

13 Bkz: Engelli çocuk haklarına ilişkin genel yorum No 9 (2006), paragraflar 8-10

14 Bkz: A/RCH/22/53

ayrıca çocuk yaşta ya da zorla evlendirilmeye son derece orantısız bir biçimde açık olup adalet ve tazminat haklarına erişimleri düzenli olarak engellenmektedir.¹⁵

32. Taraf Devletler bu engelleri ortadan kaldırmak, engelli çocuklara ilişkin eşit haklar temin etmek, tam katılımlarını sağlamak ve ergenlikten yetişkinliğe verimli şekilde geçebilmelerine olanak tanımak üzere, Sözleşmenin 23. Maddesi ve engelli çocukların haklarına ilişkin 9 numaralı genel yorumda (2006) yer alan tavsiyelere uygun tedbirler almalıdır. Buna ek olarak, engelli ergenlerin, onlarla ilgili tüm konularda aktif katılımlarını kolaylaştırmak için desteklenmiş karar alma fırsatları sağlanmalıdır.

Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel ve İnterseks Ergenler

33. Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks ergenler sıklıkla suiistimal ve istismar dâhil eziyetlere, yaftalamaya, ayrımcılığa, zorbalığa, eğitim olanaklarından dışlanmaya ve aynı zamanda aile ve toplumsal destekten mahrum bırakılmaya veya cinsel ve üreme sağlığına ilişkin hizmet ve bilgilere erişimlerinin engellenmesine maruz kalmaktadır.¹⁶ Bazı aşırı örneklerde cinsel saldırı, tecavüz ve hatta ölümlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu deneyimler, düşük benlik saygısı, daha yüksek depresyon oranları, intihar ve evsizlik ile ilişkilendirilmiştir.¹⁷

34. Komite, tüm ergenlerin ifade özgürlüğüne, fiziksel ve psikolojik bütünlüğüne, toplumsal cinsiyet kimliğine ve yeni gelişmekte olan özerkliklerine saygı duyma haklarını vurgulamaktadır. İnterseks ergenler üzerinde cinsel yönelimi değiştirmek üzere adına "tedavi" denilen zorunlu ameliyatlar ve uygulamaları kınamaktadır. Devletleri,

---

15 Bkz: A/66/230 paragraflar 44-49

16 Bkz: Çocuk Hakları Komitesi ve diğer Birleşmiş Milletler ve bölgesel insan hakları mekanizmalarının 13 Mayıs 2015 Tarihli beyanı. Beyan şu adresten görülebilmektedir: [www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15941 &LangID=E](http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15941&LangID=E)

17 a.g.e.

bu tür uygulamaları ortadan kaldırmaya, cinsel yönelim, cinsel kimlik veya interseks statüsüne dayalı olarak bireyleri cezalandıran veya başka şekilde ayrımcılık yapan kılan tüm kanunları yürürlükten kaldırmaya ve bu gerekçelerle ayrımcılığı yasaklayan yasaları kabul etmeye çağırılmaktadır. Devletler, lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks ergenleri her türlü şiddet, ayrımcılık veya zorbalığa karşı korumak için halkın bilincini arttırmak ve güvenlik ve destek tedbirleri uygulamak yoluyla etkili bir önlem almalıdır.

Azınlık ve Yerli Gruplara Mensup Ergenler

35. Azınlık ve yerli gruplardan gelen ergenlerin kültürleri, değerleri ve dünya vizyonu için gösterilen yetersiz dikkat ve ilgi, bu çocuklar için ayrımcılık, sosyal dışlanma, marjinalleştirme ve kamusal alanlardan dışlanmaya neden olabilir. Bu durum, azınlık ve yerli ergenlerin yoksulluk, sosyal adaletsizlik, zihinsel sağlık sorunları, orantısız yüksek intihar oranları, kötü eğitim çıktıları ve ceza adaleti sistemi içindeki yüksek tutukluluk hallerine karşı savunmasızlıklarını artırmaktadır.

36. Komite, Taraf Devletleri, özellikle ergen kız çocuklarının haklarına dikkat ederek, azınlık ve yerli topluluklardan gelen ergenlerin kültürel kimliklerinden yararlanmalarını ve kendi kültürlerinin güçlü yönlerini geliştirmelerini, aile ve topluluk hayatına aktif katkıda bulunmalarını sağlamak üzere destek önlemleri almaya davet eder. Devletler bunu gerçekleştirirken, Komite'nin yerli çocukları ve Sözleşme kapsamındaki haklarına dair 11 no'lu genel yorumunda (2009) yer alan kapsamlı önerileri ele almalıdır.

VI. Genel Uygulama Tedbirleri

---

37. Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin genel tedbirler hakkındaki 5 numaralı genel yorum (2003) (madde: 4, 42 ve 44, paragraf 6) ve çocuk haklarının hayata geçirilmesine yönelik kamu bütçelerine ilişkin

19 numaralı genel yorum (2016) (madde 4) uyarınca Komite, Taraf Devletlerin ergenlik çağındaki çocukların haklarının hayata geçirilmesi için yasal çerçeve bir oluşturmak üzere aşağıdaki tedbirleri alma yükümlülüklerini dikkate sunar. Ergenlerin kendilerinin deneyimi ve bakış açısı, aşağıdaki önlemlerin geliştirilmesinde tam olarak tanınmalı ve ciddiye alınmalıdır:

(a) Ergenlerin haklarını ihlal eden yapısal, sosyal ve ekonomik nedenleri ele almak üzere, ergenlere özellikle odaklanan ve Sözleşmeye dayanan kapsamlı ve çok sektörlü ulusal stratejiler hazırlanması ve bakanlıklar arasında koordineli bir yaklaşımın temin edilmesi;

(b) Mevzuat, politika ve hizmetlerde ergenlerin haklarına saygı gösterilmesini temin etmek üzere uygulamaların denetlenmesi;

(c) Komite, ergenlerin hayatlarını görünür kılmak için yaş, cinsiyet, engellilik, etnik köken ve sosyoekonomik koşullara göre asgari düzeyde ayrıştırılmış verilerin toplanması için Devletlerin ergenlerin haklarının uygulanmasında kaydedilen ilerlemeyi izleyecekleri ortak göstergeler üzerinde anlaşmalarını önermektedir;

(d) Rekabetçi harcama önceliklerini dengelemek ve yeterlilik, etkinlik, verimlilik ve eşitlik ilkelerini yerine getirirken ergenlerin usulüne uygun şekilde dikkate alınmasını sağlamak için şeffaf bütçe taahhütleri;

(e) Ergenlerle birlikte ve ergenler için çalışan profesyoneller için Sözleşme ve ilgili yükümlülükler hakkında ve özellikle de ergenlerle, ergenlerin gelişen kapasitelerine uygun olarak çalışılabilmesi için gereken niteliklere odaklanılan eğitimler verilmesi;

(f) Çocuk hakları ile bunların nasıl hayata geçirileceğine ilişkin erişilebilir bilgilerin diğer yollarla birlikte, okul müfredatı, dijital medya da dâhil olmak üzere medya ve kamuya açık bilgilendirme materyalleri yoluyla yayılması ve marjinalleşmiş durumda olan ergenlere ulaşmaya özen gösterilmesi.

VII. Çocuğun Tanımı

38. Sözleşme, her türlü toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı yasaklamakta ve kız ve erkek çocuklar için eşit yaş sınırları uygulanmasını gerektirmektedir.

39. Devletler, ergenlerin hayatlarını etkileyen kararlar için artan bir sorumluluk alma hakkını tanıyan mevcut yasaları gözden geçirmeli veya yeni yasalar kabul etmelidir. Komite, Devletlerin koruma hakkıyla, çocuğun üstün yararı ilkesi ve ergenlerin kapasitelerinin gelişmesine saygı ile uyumlu asgari yasal yaş sınırları getirmesini tavsiye etmektedir. Örneğin, yaş sınırları, sağlık hizmetleri veya tedavisi, evlatlık edinme izni, isim değişikliği veya aile mahkemelerine yapılan başvurularda karar alma hakkını tanımalıdır. Her durumda, bu minimum yaşın altındaki her çocuğun rıza göstermeye veya reddetme hakkına sahip olmak için yeterli anlayışı gösterebilme hakkı tanınmalıdır. Tıbbi müdahale ve tedavilerde ebeveyn veya vasinin onaylayıp onaylamadığına bakılmaksızın ergenlerin gönüllü ve bilgilendirilmiş rızaları alınmalıdır. Ergenlerin önleyici ya da zamana duyarlı cinsel sağlık ve üreme sağlığı ürün ve hizmetlerini aramaya ve bunlara erişmeye yetkili olduğunu gösteren yasal bir düzenleme yapılması da göz önünde bulundurulmalıdır. Komite, tüm ergenlerin, ebeveynin veya vasinin izni aranmaksızın, yaşa bakılmadan gizli tıbbi danışma ve tavsiyeye erişim hakkı olduğunu vurgular. Bu, tıbbi onay verme hakkından farklıdır ve herhangi bir yaş sınırı taşımamalıdır.¹⁸

40. Komite, Taraf Devletlere, 18 yaşına kadar olan kişilerin her türlü sömürü ve istismardan sürekli korunma hakkına sahip olduğunu tanıma yükümlülüklerini hatırlatır. İlişkili risk ve zarar derecesi göz önünde bulundurularak, evlilik, silahlı kuvvetlerle işe alma, tehlikeli veya sömürücü çalışmalarda bulunma ve alkol ve tütün satın alımı ve tüketilmesi için asgari yaş sınırınının 18 yıl olması gerektiğini teyit eder. Taraf Devletler koruma ve gelişen kapasiteleri dengeleme

---

¹⁸ Bkz: genel yorum No 12, paragraf 101.

gereğini dikkate almalı ve cinsel rıza için yasal yaş sınırı belirlenirken kabul edilebilir bir asgari yaş tanımlanmalıdır. Devletler, benzer yaştaki ergenleri fiilen karşılıklı rızaya dayalı ve suiistimal içermeyen cinsel aktivitelerini suç saymaktan kaçınmalıdır.

VIII. Medeni Haklar Ve Özgürlükler

Doğum kaydı

41. Doğum kayıtlarının olmaması, temel hizmetlerden mahrum kalınması, uyrukluğunun kanıtlanması için nüfus cüzdanı alınamaması, sömürülme veya kaçakçılığa maruz kalma riskinin artması, ceza hukuku ve göç sisteminde gerekli güvenlik önlemlerinin bulunmaması ve küçük yaşta zorla silahlı kuvvetlere alınma gibi ergenlik döneminde önemli ilave karmaşıklıklara neden olabilir. Doğumda veya sonrasında kayıt altına alınmamış ergenlere ücretsiz doğum belgeleri ve nüfus cüzdanı verilmelidir.

İfade Özgürlüğü

42. Sözleşmenin 13. Maddesi çocukların ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın kullanılmasının sadece madde 13 (2) 'de belirtilen kısıtlamalara tabi olabileceğini onaylamaktadır. Velilerin ve bakıcıların, ergenlerin gelişen kapasiteleri doğrultusunda uygun rehberlik sağlama yükümlülüğü ergenlerin ifade özgürlüğü haklarına müdahale etmemelidir. Ergenlerin, bilgi, fikir edinme ve konuşma, yazılı ve sözlü dil, sözlü olmayan ifadeler, görseller ve sanatsal nesnelere dâhil bu bilgi ve fikirleri yayma hakları vardır. İfade araçları, örneğin kitaplar, gazeteler, broşürler, afişler, afişler, sayısal ve görsel-ışitsel medyanın yanı sıra kıyafet ve kişisel stilleri de içermektedir.

Din Özgürlüğü

43. Komite, üye Devletleri, Sözleşmenin çocukların din özgürlüğünü vurgulayan ve ebeveynler ile vasilerin çocuğun değişen becerilerine

uygun şekilde yönlendirme hakkını kabul eden 14. Maddesine karşı her türlü ön koşulları ortadan kaldırmaya davet eder (ayrıca bkz. Madde 5). Diğer bir deyişle, din özgürlüğü hakkını kullanan ebeveyn değil çocuktur ve çocuk ergenlik boyunca seçim hakkının kullanımında giderek artan etkin bir rol kazandıkça ebeveynin rolünün giderek azalması gerekmektedir. Din özgürlüğü, okullarda ve diğer kurumlarda saygı görmeli ve din derslerine katılım tercihi açısından dini inançlar nedeniyle her türlü ayrımcılık yasaklanmalıdır.¹⁹

Örgütlenme Özgürlüğü

44. Ergenler akranları ile birlikte giderek artan bir şekilde vakit geçirmeyi ister ve buna ihtiyaç duyar. Bu ilişkinin yalnızca sosyal fayda getirmeyi aynı zamanda başarılı ilişki kurma, iş bulma ve toplumsal katılım için elzem olan yeteneklere de katkıda bulunmakta ve diğer şeylerin yanında duygusal okuryazarlık, aidiyet duygusu, çatışmaların giderilmesi ve güvenin ve samimiyetin güçlendirilmesi gibi beceriler de inşa eder. Akranlarıyla bir arada olmak ergen gelişiminde önemli bir yapı taşıdır. Bu yapı taşına okulda ve öğrenme ortamlarında, dinlence ve kültürel faaliyetlerde, sosyal, sivil, dini ve siyasi ortamlarda değer verilmesi ve tanınması gereklidir.

45. Devletler Sözleşme Madde 15 (2)'de yer alan kısıtlamalara tabi olmak kaydıyla ergenlerin örgütlenme ve barışçıl şekilde toplanma hakkına tüm biçimleriyle saygı gösterilmesini kız ve erkek çocuklar için güvenli alanlar sağlanması dâhil olmak üzere temin etmelidir. Ergenlerin okul içinde ve dışında kendi dernek, kulüp, örgüt, parlamento ve forumlarını kurmaları, çevrimiçi ağlar oluşturmalarını, siyasi partilere katılmalarını ve mevcut ya da kendi kuracakları sendikalara üye olmalarını sağlamak üzere yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Ergenlerin, özellikle de sıklıkla cinsiyet temelli tehdit ve şiddetle karşı karşıya kalan kızların insan hakları savunucularını korumak üzere tedbirler alınmalıdır.

---

19 Bkz. Örneğin CRC/C/15/Add. 194, paragraflar 32 ve 33, ile CRC/C/15/Add. 181

Özel Hayatın Gizliliği ve Mahremiyet

46. Özel hayatın gizliliği ergenlikte giderek artan bir önem kazanan bir haktır. Komite örneğin gizli tıbbi tavsiyeler; kurum ve kuruluşlarda ergenlerin eşyaları için yer ayrılması; yazışma ve diğer iletişimlerine dair aile içinde veya diğer bakım şekillerinde ve ayrıca suça ilişkin mahkemelere dâhil olan ergenler hakkındaki mahremiyet ihlallerine dair kaygılarını birçok defalar ortaya koymuştur.²⁰

Mahremiyet hakkı ayrıca ergenleri sağlık, eğitim, çocuk bakımı ve koruma hizmetleri ile adalet sistemlerinde kendileri hakkında tutulan kayıtlara erişim hakkını da içermektedir. Bu tür bilgiler yalnızca uygun süreçler ve işlem teminatlarına uygun olarak ve yalnızca edinmesi ve kullanması yasalarca yetkili kılınmış bireyler tarafından erişilebilir olmalıdır.²¹ Devletler, ergenlerle diyalog kurmak yoluyla dijital ortam ve verilerin ticari ve diğer kuruluşlar tarafından kullanılması dahil gizliliğin ihlal edildiği yerleri tespit etmelidirler. Devletler, gelişen kapasiteleri ile uyumlu olarak verilerin ve yetişkinlerin mahremiyetlerinin güçlendirilmesi ve saygının korunması için gerekli tüm önlemleri almalıdır.

Bilgi Hakkı

47. Bilgiye erişim her türlü medyaya erişimi kapsar, ancak ergenlerin giderek artan bir şekilde mobil teknolojiyi kullandıkları ve sosyal ve dijital medya birincil iletişim, bilgi alma, oluşturma ve yaygınlaştırma aracı haline geldiği için dijital ortama özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Ergenler, diğerleri yanı sıra kimliğini keşfetmek, öğrenmek, katılmak, fikir ifade etmek, oynamak, sosyalleşmek, politik olarak meşgul olmak ve istihdam olanaklarını keşfetmek için çevrimiçi

---

20 Bkz.: Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), Çocuk Hakları Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu (2007), sf 203-211. Bu kılavuzu aşağıdaki linkten indirebilirsiniz: [www.unicef.org/publications/files/ Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child_Part_1_of_3.pdf](http://www.unicef.org/publications/files/Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child_Part_1_of_3.pdf).

21 Bkz. Mahremiyet hakkına ilişkin İnsan Hakları Komitesinin genel yorumu No 16 (1988), paragraflar 2-4.

ortamı kullanmaktadır. Buna ek olarak, İnternet, çevrimiçi sağlık bilgisi, koruyucu destek ve tavsiye ve danışma kaynaklarına erişme fırsatları sağlayabilmekte olup Devletler tarafından ergenlerle iletişim kurma ve bunlarla etkileşimde bulunma aracı olarak kullanılabilir. İlgili bilgilere erişme olanağı eşitlik üzerinde önemli bir olumlu etki yaratabilir. 1996 ve 2014 yıllarında medyayla ilgili genel tartışmaların yapıldığı günlerde ortaya çıkan öneriler ergenlik çağındakiler için özel bir karşılığa sahiptir.²² Devlet, engelli ergenler için erişilebilir formatların geliştirilmesi de dâhil olmak üzere, tüm ergenlerin ayrımcılık yapmaksızın farklı medya ve destek biçimlerine erişmesini ve dijital vatandaşlığa eşit erişimin teşvik edilmesini sağlamak üzere önlemler almalıdır. Ergenlerin dijital, bilgi ve medya ve sosyal okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesini sağlamaya yönelik eğitim, temel eğitim müfredatının bir parçası haline gelmelidir.²³

48. Dijital ortam, ergenleri çevrimiçi dolandırıcılık, şiddet ve nefret dolu konuşma, kızlara ve lezbiyenlere karşı cinsiyetçi konuşma, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve inter-seks ergenlere karşı siber zorbalığa, cinsel sömürüye, ticaret ve çocuk pornografisi, silahlı veya aşırı gruplarca hedef alınma gibi aşırı risklere maruz bırakabilir. Ancak bu, ergenlerin dijital ortama erişimini kısıtlamamalıdır. Bunun yerine, çevrimiçi riskler ve bunlara karşı güvenlik stratejilerini de içerecek şekilde dijital okuryazarlık, çevrimiçi kötüye kullanımla mücadele etme ve cezasızlığa karşı mücadele etmek için mevzuat ve yasa uygulayıcı mekanizmaların güçlendirilmesi ve çocuklarla çalışan ebeveynleri ve profesyonelleri eğitmek de dâhil, bütünsel stratejilerle ergenlerin güvenliği geliştirilmelidir. Devletler, ergenlerin çevrimiçi güvenliği teşvik etmeye yönelik inisiyatiflerin tasarımında ve uygulanmasında akran danışmanlığı da dâhil olmak üzere aktif katılımlarını sağlamaya davet

---

22 2014 tartışmaları için bkz.: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD_report.pdf

1996 tartışmaları için bkz.: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations1996.pdf.

23 Bkz.: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD_report.pdf, paragraf 95.

edilmektedir. Önleme ve koruma ile yardım ve desteğin bulunması konularında teknolojik çözümlerin geliştirilmesi için yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır. Devletler, dijital medya ve bilgi ve iletişim teknolojisi kullanırken çocuk haklarına ilişkin risklerin etkisini belirlemek, önlemek ve hafifletmek amacıyla özel işletmelerin çocuk hakları durum tespit sürecini üstlenmelerini sağlamaları teşvik edilmektedir.

IX. Çocuklara Karşı Şiddet

Her Türlü Şiddete Karşı Koruma

49. Komite, çocukların her türlü şiddetten korunması hakkına ilişkin 13 numaralı genel yorumda (2011) ve her türlü ortamda bedensel cezalandırmaların yasaklanması dâhil her türlü şiddeti sona erdirmek ve her türlü zararlı uygulamayı dönüştürerek sonlandırmak için kapsamlı idari, yasal ve sosyal ve eğitim alanında önlemler hakkındaki 18 numaralı (2014) genel yorumda yer verilen tavsiyeleri Üye Devletlerin dikkatine sunar. Taraf Devletlerin, önleme ve rehabilitasyon ile ergen mağdurların toplumsal yeniden bütünleşmesi üzerine kurumsal programların planlanması için daha fazla fırsat yaratmaları gerekmektedir. Komite, şiddet mağdurlarına yönelik önleme stratejileri ve koruyucu yanıtların geliştirilmesine ergenlerin dâhil edilmesi gereğini vurgulamaktadır.

X. Aile Ortamı ve Alternatif Bakım

Ebeveyn ve Bakımdan Sorumlulara Destek

50. Çocukların güvenliği, duygusal istikrar, teşvik ve koruma sağlayan ebeveynler ve bakım sorumlularının rolü ergenlik boyunca önemini korumaktadır. Komite, Devletlerin ebeveynleri ve bakımdan sorumlu kişilere gereken desteğin sağlanmasına yönelik Sözleşme'nin Madde 18 (2) ve (3) ve en iyi gelişim için gereken destek ve yaşam şartlarını

sağlamakta ebeveynlere destek olunmasına yönelik Madde 27 (2)'de belirtilen yükümlülüklerinin ergen ebeveynleri için de aynı şekilde uygulanması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu destek, ergenlerin haklarına ve gelişen kapasitelerine ve kendi hayatlarına yaptıkları katkıya saygı göstermelidir. Devletler, geleneksel değerler adına şiddete tolerans göstermemeli ya da bunlara kayıtsız kalmamalı, aile ortamlarında eşit olmayan güç ilişkilerini güçlendirmemeli ve bu yolla ergenlerin temel haklarından yararlanma imkânından yoksun bırakılmasına neden olmamalıdır.²⁴

51. Komite, Taraf Devletlerin, ergenlerin yaşadığı ortamlar, dijital çağ ve küreselleşme ile karakterize edilen ve ebeveynlerinin veya bakıcılarının büyüdüğü ortamlar arasında artan bir bölünmenin önemine dikkat çekmektedir. Ergenler, nesiller arasında anlayışı engelleyebilecek, ebeveyn veya topluluk değerleri tarafından denetlenmeyen ya da düzenlenmeyen küresel bir ticari dünyadan kaçınılmaz olarak etkilenmektedirler. Bu değişen bağlam, ebeveynlerin ve bakıcıların ergenlerle etkili bir iletişim kurma ve hayatlarının güncel gerçeklerini göz önünde bulunduran bir biçimde yönlendirme ve kılavuzluk etme kapasitelerin zorlamaktadır. Komite, Devletlerin deneyimlerin kuşaklar arası farklılığını gidermek için ergenler, aileleri ve bakıcıları ile rehberlik, yardım, eğitim ve desteğin yapısına ilişkin araştırma yapmalarını tavsiye etmektedir.

Alternatif Bakımdaki Ergenler

52. Büyük kurumlarda uzun vadeli bakım yanında, daha düşük bir derecede olmasına rağmen koruyucu aile ya da küçük grup bakımı gibi alternatif bakım şekillerde bakım altında olan ergenler için olumsuz sonuçlar elde edildiğini gösteren önemli kanıtlar mevcuttur. Bu ergenlerin eğitim düzeyi ve sosyal refaha bağımlılıkları daha düşük olup evsizlik, cezaevi, istenmeyen gebelik, küçük yaşta doğum, madde kullanımı, kişisel yaralanma ve intihar riski daha yüksektir. Alternatif bakıma tabi ergenler genellikle, 16-18 yaşlarına

---

24 Bkz: A/HRC/32/32.

girdiklerinde bu bakımdan ayrılmakta ve herhangi bir destek sistemi veya korunma olmadığından ve kendilerini korumak için gereken beceri ve olanaklara erişmek için herhangi bir şans verilmediğinden cinsel istismar ve sömürü, kaçakçılık ve şiddete karşı kırılgan bir durumda bulunabilmektedirler. Engelli kişilerin toplum yaşamında yer almaları genellikle engellenmekte ve yetişkin bakım kurumlarına nakledilmekte ve burada sürekli hak ihlallerine maruz kalabilmektedirler.

53. Devletler, alternatif bakım altında da ergenlik çağını desteklemeye daha fazla gayret sarf etmelidirler. Evlatlık ve küçük grup evleri arasındaki tercih, ayrımcılığa karşı koymak, ergenlerin bireysel durumlarının düzenli olarak gözden geçirilmesini sağlamak, eğitimlerini desteklemek, onları etkileyen süreçlerde gerçek bir ses çıkarmak ve çoklu hamle yapmaktan kaçınmak için gerekli tedbirlerle tamamlanmalıdır. Devletler çocuk yurtlarına almanın yalnızca son çare olarak kullanılmasını sağlamaya ve yurtlarda kalan çocukların uygun şekilde korunması için gizli şikâyet mekanizmaları ve adalet uygulamaları dâhil gereken önlemleri almaya davet edilmektedir. Devletler aynı zamanda alternatif bakımda yaşayan ergenlerin bağımsızlığını destekleyecek ve yaşam şanslarını artıracak tedbirleri almalı ve bu bakımdan ayrılmaya yetecek kadar büyüdüklerinde karşılaştıkları belirli kırılganlıkları ve güven sorunlarını ele almalıdır.

54. Alternatif bakımdan ayrılan ergenler, geçişe hazırlanmada, iş olanaklarına kavuşmada, barınma ve psikolojik destek hususlarında, en iyi çıkarlarına uyması halinde aileleriyle rehabilitasyona katılmada ve Alternatif Çocuk Bakımı Kılavuzunda yer alan hükümlere uygun olarak bakım sonrası hizmetlere erişimde desteğe ihtiyaç duyar.²⁵

Ergenlerin Reisi Olduğu Aileler

55. Doğrudan kendileri anne ya da baba oldukları veya kendi anne veya babaları kayıp, kaçak veya ölü olduğundan çok büyük sayıda ergen aile

---

25 64/142 sayılı Genel Kurul Kararı eki. Ayrıca bkz.: Çocuk Hakları Komitesi genel yorumu no 9.

reisliğini üstlenmektedir. Sözleşmenin 24. ve 27. maddeleri, ergen anne babalara ve bakıcılara, çocuk sağlığı, beslenmesi ve emzirmesi ile ilgili temel bilgi ve sorumlu oldukları çocuklara yönelik sorumluluklarını yerine getirmede onlara yardımcı olmak için gerektiğinde maddi yardım, yiyecek, giysi ve barınma da dâhil olacak şekilde gerekli desteğin sağlanmasını gerektirmektedir. Ergen bakıcılarının eğitim, oyun ve katılım haklarını kullanabilmeleri için ekstra desteğe ihtiyaçları vardır. Özellikle, Devletler, yaşam döngüsünün kilit aşamalarında sosyal koruma müdahalelerini uygulamalı ve ergen bakıcıların özel gereksinimlerine cevap vermelidir.

XI. Temel Sağlık ve Refah

Sağlık hizmeti

56. Sağlık hizmetleri, nadiren ergenlerin spesifik sağlık gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanmış olup; bu sorun yaş, cinsiyet ve engelliliğe göre ayrılmış demografik ve epidemiyolojik veriler ve istatistiklerin eksikliği ile daha da büyümektedir. Ergenler yardım aradığında, genellikle yasal ve mali engeller, ayrımcılık, mahremiyet ve saygı eksikliği, şiddet ve istismar, damgalanma ve sağlık bakım personelinin ön yargılarıyla karşılaşmaktadır.

57. Ergenlerin sağlık durumları genel olarak, birey, akran, aile, okul, toplum ve toplumsal düzeylerde davranış ve eylemin aracılık ettiği sosyal ve ekonomik belirleyicilerin ve yapısal eşitsizliklerin bir sonucudur. Buna göre, Taraf Devletler, ergenlerle birlikte, geleceğin kapsamlı sağlık politikaları, programları ve halk sağlığı stratejilerinin temelini oluşturmak üzere, ergenlik çağındaki sağlık sorunlarının nitelik ve kapsamı ve hizmetlere erişimde karşılaştıkları sorunlar konularında çok taraflı ve kapsamlı incelemeler yapmalıdır.

58. İntihar, kendine zarar verme, yeme bozukluğu ve depresyon gibi zihinsel sağlık ve psikososyal sorunlar, ergenlerin, özellikle kırılgan gruplar arasındaki hastalık, morbidite ve mortalitenin başlıca

nedenidir.²⁶ Bu tür sorunlar, genetik, biyolojik, kişilik ve çevresel nedenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan komplikasyonlardan doğarak örneğin çatışma, yerinden olma, ayrımcılık, zorbalık ve sosyal dışlanma, ile dış görünüş ve “mükemmeliyet” kültürü gibi baskılarla daha da kötüleşmektedir. Esneklik ve sağlıklı gelişimi yaygınlaştırdığı ve ruhsal sağlığı koruduğu bilinen faktörler arasında kilit erişkinlerle güçlü ilişkiler kurulması ve destek görülmesi, olumlu rol modelleri, uygun bir yaşam standardı, kaliteli orta öğretime erişim, şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmama, etki ve karar verme mekanizmalarına katılım fırsatları, zihinsel sağlık bilinci, problem çözme ve başa çıkma becerileri ve güvenli ve sağlıklı yerel ortamlar yer almaktadır. Komite, Devletlerin ilaçlara aşırı bağımlı ve kurumlarda kalmayı ön gören bir yaklaşımdan ziyade kamu sağlığına ve psikososyal desteğe dayalı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Entegre bir ergen ruh sağlığı sistemi yoluyla, ebeveyn, akran, akrabalar ve okulların da dâhil edildiği, eğitimi kişilerce destek ve yardım sağlanmasının ön görüldüğü kapsamlı bir çözüm üretilmesi gerekmektedir.²⁷

59. Komite, Devletleri ergenler için kapsamlı ve toplumsal cinsiyet – cinsel hassasiyete dayalı cinsel ve üreme sağlığı politikaları kabul etmeye davet ederken, ergenlerin bu bilgilere, emtiaya ve hizmetlere eşit erişiminin sağlanmamasının ayrımcılık olduğunu vurgulamaktadır.²⁸ Bu tür hizmetlere erişimin olmaması, ergen kızların gebelik ve doğumda ölüme ya da ciddi veya ömür boyu sakatlık riskine en çok maruz kalan grup olmalarına neden olmaktadır. Tüm ergenler, aile planlaması, acil gebelikten korunma yöntemleri dâhil gebelikten korunma, cinsel yoldan bulaşan enfeksiyonların önlenmesi, bakımı ve tedavisi, danışmanlık, gebelik öncesi bakım, ana sağlığı hizmetleri ve adet hijyeni dâhil hem çevrimiçi hem de şahsen erişilebilen serbest,

---

26 Bkz.: Çocuğun en yüksek sağlık standardından faydalanma hakkı konusundaki genel yorum no: 15 (2013), paragraf 38.

27 Bkz.: A/HRC/32/32.

28 Bkz.: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin, ekonomik, sosyal ve kültürel ayrımcılığa karşı genel yorumu No: 20 (2009), paragraf 29.

gizli, ergenlere duyarlı ve ayırım gözetmeyen cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine, bilgilere ve eğitime erişebilmektedir.

60. Cinsiyete ve üreme sağlığına ve haklara ilişkin emtia, bilgi ve danışma için örneğin üçüncü taraf rızası veya yetkisi ön koşulları gibi herhangi bir engel bulunmamalıdır. Buna ek olarak, bu hizmetlere erişimde örneğin ergen kızlar, engelli kızlar, lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks ergenler tarafından hissedilen damgalanma ve korku gibi engellerin ortadan kaldırılması için özel çaba sarf edilmelidir. Komite, Devletleri, kürtaj yasaklarını kaldırarak kız çocuklarının güvenli kürtaja ve kürtaj sonrası hizmetlere erişmelerini sağlamaya, kendi mevzuatlarını gebe ergenlerin yüksek yararını temin edecek şekilde gözden geçirmeye ve bunların kürtaja ilişkin görüş ve fikirlerinin daima dinlenerek saygıyla karşılanmasını sağlamaya çağırmaktadır.

61. Bilimsel kanıtlara ve insan hakları standartlarına dayanan, yaşa uygun, kapsamlı ve kapsayıcı cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi, ergenlerle birlikte geliştirilerek zorunlu okul müfredatının bir parçası olmalı ve okul dışı ergenlere de ulaştırılmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsel çeşitlilik, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakları, sorumlu ebeveynlik ve cinsel davranışlar ve şiddetin önlenmesine, ayrıca erken gebelik ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların önlenmesi hususlarına dikkat edilmelidir. Bilgi tüm ergenlerin, özellikle de engelli ergenlerin erişebileceği şekilde alternatif formatlarda sunulmalıdır.

62. AIDS yüzünden ölüm vakalarının arttığı tek yaş grubu ergenlik çağıdır.²⁹ Ergenler antiretroviral tedaviye erişimde ve tedavide kalmakta güçlüklerle karşılaşabilmekte; HIV ile ilgili hizmetlere, erişmek için vasilerin rızası gerekmekte olup diğer engeller arasında ifşa ve damgalanma yer almaktadır. Ergen kızlar orantısız olarak etkilenmekte olup yeni enfeksiyonların üçte ikisi bu grupta görülmektedir. Para, mal veya iyilik karşılığında seks yapan, uyuşturucu enjekte eden lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel ergenler de yüksek HIV enfeksiyonu riski altındadır.

---

29 Bkz.: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112750/1/WHO_FWC_MCA_14.05_eng.pdf?ua=1, p. 3.

63. Komite, Devletleri ergenlerin farklı gerçeklerini tanımaya ve gizli HIV testi ve danışmanlık hizmetlerine ve eğitimli personel tarafından mahremiyet ve ayrımcılık yapılmama haklarına tam saygı duyan kanıt temelli HIV önleme ve tedavi programlarına erişimlerini sağlamaya davet etmektedir. Sağlık hizmetleri HIV ile ilgili bilgi, test ve teşhis içermelidir; bunlar arasında gebeliğin önlenmesi ve prezervatif kullanımı hakkında bilgi; HIV / AIDS'in tedavisi ve tedavisi için antiretroviral ve diğer ilaçlar ve ilgili teknolojiler de dâhil olmak üzere bakım ve tedavi; uygun beslenme tavsiyeleri; manevi ve psikososyal destek; ve aile, toplum ve ev merkezli bakım yer almaktadır. HIV virüsünün istemsiz bulaştırılmasını suç sayan mevzuat ve kişinin HIV durumunun ifşa edilmemesi hususlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ergenlerde Uyuşturucu Kullanımı

64. Ergenlerin yetişkinlere kıyasla uyuşturucu kullanımına başlamaları daha olasıdır ve uyuşturucuya bağlı bir zarara daha fazla maruz kalabilir ve ergenlik döneminde başlanan uyuşturucu kullanımı çok daha fazla bağımlılığa neden olur. Uyuşturucuya bağlı en büyük zararlar karşı karşıya kalanlar, sokak ortamında olan, okula gitmeyen, travma, aile çöküşü veya istismar öyküsü olan veya istismarcı ya da uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele eden ailelerle yaşayan ergenlerdir. Taraf Devletler, ergenleri uyuşturucu ve psikoaktif maddelerin yasadışı kullanımına karşı korumakla yükümlüdür. Taraf Devletler, ergenlerin bu maddelerin yanı sıra tütün, alkol ve çözücüler kullanımına ilişkin sağlık hakkını sağlamalı ve ayrımcılık yapmaksızın ve yeterli bütçe ayırarak önleme, zarar azaltma ve bağımlılık tedavi hizmetlerini yerine getirmelidir. Ergenlerle bağlantılı cezalandırıcı ya da baskılayıcı uyuşturucu kullanım politikaları memnuniyetle karşılanmaktadır.³⁰ Ergenlere, madde kullanımından kaynaklanan zararı önleme ve en aza indirmeyi amaçlayan bilimsel kanıtlara dayalı doğru ve tarafsız bilgiler de verilmelidir.

---

30 Bkz.: A/HRC/32/32.

Yaralanmalar ve Güvenli Bir Ortam

65. İstenmeyen yaralanmalar veya şiddetten kaynaklı yaralanmalar ergenler arasında önde gelen ölüm ve sakatlık nedenidir. Kasıtsız yaralanmaların çoğu trafik kazaları, boğulma, yanma, düşme ve zehirlenmeden kaynaklanmaktadır. Riskleri azaltmak için Taraf Devletler, koruyucu ekipman kullanımını gerektiren mevzuatı, alkollü ve alkolsüz içecek kullanırken araç kullanma politikalarını, eğitim programları, beceri geliştirme ve davranış değişikliği, çevreye adaptasyonlar ve bakımı sağlayan programları, yaralıları için rehabilitasyon hizmetleri içeren çok sektörlü stratejiler geliştirmelidir.

Yeterli Yaşam Standardı

66. Yoksulluk ergenlik döneminde derin etkilere sahiptir ve bazen aşırı stres ve güvensizlik ve sosyal ve politik dışlanmaya yol açmaktadır. Ergenlerde ekonomik zorlukları gidermek için uygulanan veya kabul edilen strateji, okuldan ayrılma, çocuk sahibi olma veya zorla evlendirme, cinsel istismar, kaçakçılık, tehlikeli veya sömürücü iş veya eğitimi engelleyen çalışma, bir çeteye ya da silahlı gruba üye olma ve göç gibi hususları ele almalıdır.

67. Devletlere her çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, manevi, ahlaki ve sosyal gelişim için uygun bir yaşam standardına sahip oldukları hatırlatılmakta ve ergenler ile ailelerine temel gelir güvenliği, ekonomik şoklara ve uzun süren ekonomik krizlere karşı korunma ve sosyal hizmetlere erişim sağlayan sosyal koruma katmanları oluşturmaları talep edilmektedir.

XII. Eğitim, Boş Zaman ve Kültürel Faaliyetler

Eğitim

68. Evrensel, kaliteli ve kapsayıcı eğitim ve öğretim hakkını garanti etmek, Devletlerin ergenlerin derhal ve uzun vadeli gelişmesini

sağlamak için yapabilecekleri en önemli politika yatırımdır ve orta öğretimin olumlu etkisini gösteren kanıtların sayısı her geçen gün artmaktadır.³¹ Devletler, acil olarak herkese yaygın, erişilebilir ortaöğretim eğitimi sağlamaya ve yükseköğrenimi uygun olan her türlü araçla herkes tarafından erişilebilir hale getirmeye davet edilmektedir.

69. Komite, birçok Devlette kız ve erkek çocuklar arasında okula yazılma oranında görülen eşitsizlik ve kızların ilkokuldan sonra okul hayatına devam etmesinde karşılaşılan zorluklar karşısında derin bir kaygı duymaktadır. Kız çocuklarının orta öğrenimine yatırım yapılması Sözleşmenin 2., 6. ve 28. Maddelerine uyulması açısından bir zorunluluk olup kız çocuklarının çocuk yaşta ve zorla evliliğe, cinsel istismara ve erken yaşta gebeliğe karşı korunmasını sağlamakta ve kız çocukları ile bunların çocuklarının gelecek ekonomik potansiyellerine ciddi katkılar sağlamaktadır. Ayrıca pozitif toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve toplumsal normları teşvik eden stratejilere de yatırım yapılmalı; okul içinde de olmak üzere cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele edilmeli; ve kızlar için engel oluşturan yasal, politik, kültürel, ekonomik ve sosyal engellerin üstesinden gelmek için olumlu rol modelleri, aile desteği ve kadının ekonomik olarak güçlendirilmesini teşvik edilmelidir. Ayrıca, Devletler, gittikçe artan sayıda erkek öğrencinin okula kaydolmadığını veya devam etmediğini kabul ederek bunların nedenlerini belirlemek ve çocukların eğitime düzenli katılımını desteklemek amacıyla uygun önlemleri benimsemelidir.

70. Komite, marjinalleşmiş durumda olan ve orta öğretime geçme fırsatı bulamayan ergenlerin sayısını kaygıyla gözlemlemektedir. Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve inter-seks ergenler; azınlıklara mensup ergenler; psikososyal, duysal veya fiziksel engeli olan ergenler; göç eden ergenler; silahlı çatışma ya da doğal felaket durumlarında bulunan ergenler; ve sokakta ya da çalışmak durumunda olan ergenler bu gruba dâhildir. Nakit transfer programlarının kurulması, tüm dini cemaatlerin azınlıklarına ve yerli kültürlerine ve

---

31 Bkz.: www.unicef.org/adolescence/files/SOWC_2011_Main_Report_EN_02092011.pdf.

çocuklara saygı gösterilmesi, engelli çocuklara kapsamlı eğitim verilmesinin sağlanması, zorbalık ve ayrımcı tutumlar ile mücadele edilmesi eğitim sistemi ve mülteci kamplarında eğitim verilmesi de dahil olmak üzere marjinal grupların ayrımcılığa son vermesi için önleyici tedbirler gereklidir.

71. Okuryazarlık kazanılmaksızın ya da diploma almaksızın okuldan ayrılma oranlarının yüksekliğine bakıldığında, ergenlerin okula devamının önündeki engellere karşı çaba gösterilmesi gerektiği açıktır. Komite, bu duruma katkıda bulunan aşağıdaki faktörleri gözlemlemektedir: okul ücretleri ve diğer maliyetler; ailenin yoksul olması ve yeterli sağlık sigortası da dâhil olmak üzere yeterli sosyal koruma planlarının eksikliği; kızlar için yeterli ve güvenli sıhhi tesislerin bulunmaması; hamile kız öğrencilerin ve ergen annelerin dışlanması; zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı cezaların sürekli kullanımı; okuldaki cinsel tacizi ortadan kaldırmak için etkili tedbirlerin olmaması; kızların cinsel istismarı; kızların dışlanması veya emniyetleri için uygun olmayan ortamlar; öğretime yönelik uygun olmayan pedagojik uygulamalar; alakasız veya güncel olmayan müfredatlar; öğrencilerin ilgisini çekememek; ve zorbalık. Bunların dışında okullarda genellikle ergenlerin işleri ve/veya ailelerine karşı sorumlulukları ile eğitimlerini bir araya getirebileceği esneklik bulunmamakta ve bu nedenle okul maliyetlerini karşılamaya devam edemeye-bilmektedirler. Sözleşme ve 4. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin 28 (1) (e) maddesiyle uyumlu olarak, Devletler, tüm bu faktörleri ele almak ve kayıt ve katılımı iyileştirmek, okuldan erken ayrılmalarını azaltmak ve eğitimlerini tamamlamak için fırsatlar sunmak üzere kapsamlı ve ön alıcı önlemler almalıdır.

72. Komite, eğitimin çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olmasının gerekliliğini vurgulayan ve daha işbirlikçi ve katılımcı pedagojinin önemini altını çizen eğitim amaçlarıyla ilgili 1 No.lu genel yorumuna (2001) dikkat çekmektedir.³² Ortaöğretim eğitimi

---

32 Bkz.: Çocuk Hakları Komitesi eğitimin hedefleri hakkında genel yorum No: 1 (2001) paragraf 2.

müfredatı, ergenleri aktif katılım için donatmak, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duymak, sivil katılımı teşvik etmek ve ergenlerin özgür bir toplumda sorumluluk sahibi bir yaşam sürmek üzere hazırlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Ergenlerin tam potansiyelini geliştirmek ve onları okula devam ettirmek için, öğrenme ortamlarının nasıl tasarlandığına, ergenlerin öğrenme kapasitesinden, arkadaşlarıyla çalışmaya yönelik motivasyonlarından yararlanılmalarının sağlanmasına dikkat edilerek deneye dayalı öğrenme, araştırma ve sınırları test etmeye odaklanılmalıdır.

Eğitimden Mesleki Eğitime ve/veya İyi Çalışmaya Geçiş

73. Çok ciddi sayıda ergen eğitim, mesleki eğitim ve istihdam olanakları dışında bulunmakta ve bu durum, söz konusu ergenler yetişkinliğe doğru yaklaştıkça, orantısız işsizlik, eksik istihdam ve sömürüye yol açmaktadır. Komite Devletleri eğitim ile iş yasalarında tutarlılık sağlanması ve ergenlerin gelecekteki istihdamlarını yaygınlaştırmaya yönelik politikalar benimsenmesi dâhil olmak üzere okul dışı kalmış ergenleri kendi yaşlarına uygun bir şekilde, iyi bir işe geçmekte desteklemeye çağırılmaktadır.³³ Devletler, Madde 28 (1) (d) hükümlerine uygun olarak ergenler için mevcut ve erişilebilir eğitim ve mesleki eğitim bilgi ve yönlendirmesi sağlamalıdır.

74. Hem resmi hem de gayri resmi eğitim ve öğretim, modern işgücü piyasasında gerekli olan yirmi birinci yüzyıl becerilerine³⁴ uygun olarak tasarlanmalıdır; buna, yumuşak ve aktarılabılır becerileri müfredata entegre etmek; deneysel veya pratik öğrenme fırsatlarını genişletmek, işgücü piyasası talebine dayalı mesleki eğitimi geliştirmek; girişimcilik, staj ve çıraklık açısından kamu-özel sektör

---

33 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının 8.6. Hedefi “gençlerle” ilgilidir (15 ila 24 yaş arasında bulunan ergenler). Bkz.: Genel Kurul kararı 70/1.

34 “Yirmi birinci yüzyıl becerileri” terimi – eğitimciler, okul reformcuları, üniversite profesörleri, işverenler ve diğerleri tarafından – günümüz dünyasında, özellikle de üniversite ortamları, çağdaş kariyerler ve iş yerlerinde başarılı olunması için kritik öneme sahip oldukları düşünülen bir dizi bilgi, beceri, iş alışkanlığı ve karakter özelliklerinin geneline verilen isimdir.

ortaklıkları kurmak; ve akademik ve mesleki fırsatlar konusunda rehberlik etmek de dahildir. Devletler ayrıca sendikalaşma ve meslek odaları üyeliği ile ilgili haklar da dâhil olmak üzere çalışma haklarına ilişkin bilgilerin yaygınlaşmasını sağlamalıdır.

Dinlenme, Eğlence ve Sanat

75. Ergenlerin dinlenme ve boşa zamanlarını yaşama ve oyun, dinlenme ve sanatsal etkinliklere hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak katılma hakkı ergenlerin kendi kimliklerini keşfetmeleri, kültürlerini araştırmaları, yeni sanatsal formları oluşturmaları, ilişkiler kurmaları ve insan olarak gelişmeleri açısından temel taşıdır. Boş zaman, dinlenme ve sanat, ergenlere insan onuru, optimum gelişim, ifade özgürlüğü, katılım ve gizlilik için temel olan benzersizlik hissi verir. Komite, ergenlik çağında özellikle kız çocukları için bu hakların yaygın olarak ihmal edildiğini üzülenek belirtmektedir. Kamusal alanlarda ergenlere yönelik korku ve düşmanlıklar ve ergen dostu kentsel planlama, eğitim ve eğlence altyapısının bulunmaması dinlenme faaliyetleri ve spor yapma özgürlüğünü engelleyebilir. Komite, Devletlerin dikkatini Sözleşmenin 31. Maddesi'nde yer alan haklara ve çocuğun dinlenme, boş zaman, oyun, eğlence faaliyetleri, kültürel yaşam ve sanat hakkı konusunda 17 no'lu genel yorumunda (2013) yer alan tavsiyelere çekmektedir.

XIII. Özel koruma önlemleri

Göç

76. Giderek artan sayılarda ergen kız ve erkek çocuk menşe ülke içinde ve dışında daha iyi bir yaşam, eğitim veya aileleriyle birleşebilmek umuduyla göçmen durumuna düşmektedir. Birçokları için göç önemli sosyal ve ekonomik fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, fiziksel zarar, psikolojik travma, marjinalleştirme, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve cinsel ve ekonomik sömürü ve sınırları geçerken göç

baskını ve gözaltı dahil olmak üzere birçok risk de bulunmaktadır.³⁵ Birçok ergen göçmen, eğitim, konut, sağlık, dinlenme, katılım, koruma ve sosyal güvenliğe erişememektedir. Hizmet haklarının yasalar ve politikalar tarafından korunduğu durumlarda dahi, ergenler, bu tür hizmetlere erişimde idari ve diğer engeller ile karşı karşıya kalabilmektedir; kimlik belgeleri veya sosyal güvenlik numaraları talep edilmesi; zararlı ve yanlış yaş belirleme prosedürleri; mali engeller ve dil engelleri ve hizmetlere erişilmesi halinde gözaltı veya sınır dışı edilme riskleri bu tür engeller arasındadır.³⁶ Komite, Taraf Devletlerin dikkatini, göçmen çocuklarla ilgili ayrıntılı tavsiyelere çekmektedir.³⁷

77. Komite, Sözleşmenin 22. Maddesinin mülteci ve iltica talebinde bulunan çocukların, uluslararası mülteci koruma rejimi kapsamında kendilerine verilen haklardan ve faydalardan yararlanabilmeleri için özel tedbirlere ihtiyaç duyulabileceğini vurgulamaktadır. Bu ergenler, hızlanan iade prosedürlerine tabi tutulmamalı, daha çok bölgeye kabul edilecekleri düşünülmeli ve yüksek yararları belirlenmeden ve uluslararası koruma sağlanmadan iade edilmemeli ya da girişleri reddedilmemelidir. 2. maddede tanımlanan kendi yetki alanlarındaki her çocuğun haklarına saygı gösterilmesi ve haklarının korunması yükümlülüğü uyarınca, Devletler refakatsiz ve ebeveynlerinden ayrı düşmüş, sığınmacı ergenlerin durumlarına bakılmaksızın tüm bu çocuklar ile göçmenler üzerinde geçerli yaşa ve cinsiyete göre uyarlanmış, üstün yarar ilkesine dayanan, göçmen statüsünün belirlenmesi yerine koruma ihtiyaçlarının belirlenmesine öncelik veren, göçmenlikten kaynaklı gözaltıları yasaklayan ve refakatçisiz ve ebeveynlerinden ayrı düşmüş çocukların menşe ülke dışında muamele edilmesi hakkında 6 numaralı genel yorumda (2005) bahsedilen tavsiyelere atıfta bulunarak bu ergenlerin özel hassasiyetlerini ele alan

---

35 Bkz.:www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/DGD2012ReportAndRecommendations.pdf.

36 Bkz. Temel Haklar Ajansı "Düzensiz göçmenlerin yakalanması – temel haklara ilişkin değerlendirmeler" 9 Ekim 2012. Bu belgeye şu linkten ulaşılabilir https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-apprehension-migrants-irregular-situation_en.pdf.

37 Bkz. www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD_report.pdf

mevzuatlar çıkarmalıdır.³⁸ Devletler ayrıca ergenlerin göç etmesine neden olan Faktörleri, okuldan ayrılma, çocuk işçiliği, şiddete ve cezai faaliyetlere maruz hale gelme ve yorucu ev işleri dahil olmak üzere ebeveynleri göç ederken geride bırakılan ergenlerin karşı karşıya kaldığı hassasiyetler ve hak ihlallerini ele almalıdır.

İnsan Ticareti

78. Birçok ergen ekonomik gerekçelerle veya cinsel istismar nedeniyle insan ticaretine kurban olma riski altındadır. Devletler, çocukları satma, kaçırma ve kaçırma ile ilgili verileri toplamak, verilerin ayrıştırılmasını sağlamak ve en savunmasız durumdaki çocuklara özel bir dikkat gösterilmesi için kapsamlı ve sistematik bir mekanizma kurmaya davet edilmektedir. Devletler, çocuk mağdurları için rehabilitasyon ve yeniden bütünleştirme hizmetlerine ve psikososyal desteğe de yatırım yapmalıdır. Hassasiyet ve sömürünün cinsiyete dayalı boyutlarına da dikkat edilmelidir. Hem anne hem de çocukları, hem ulusal hem de uluslararası ticaretin tehlikelerinden haberdar etmek için sosyal medya aracılığıyla bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmelidir. Devletlerin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisine ilişkin İhtiyari Protokolünü onaylamaları ve bu doğrultuda mevzuatlarını uyumlu hale getirmeleri talep edilmektedir.

Çatışma ve Krizler

79. Silahlı çatışma ve insani felaket halleri, sosyal normların ve aile ve toplumsal destek yapılarının çökmesine neden olur. Yerinden olmuş ve krizden etkilenmiş birçok ergeni yetişkinlerin sorumluluklarını üstlenmek zorunda bırakabilmekte ve onları cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, çocuk yaşta ve zorla evlendirme ve kaçakçılık risklerine açık hale getirebilmektedir. Ayrıca, bu gibi durumlarda olan ergenlerin eğitim, mesleki eğitim, güvenli istihdam olanakları ve

---

38 Bkz. Refakatsiz ve ebeveynlerinden ayrı düşmüş çocukların menşe ülke dışında muamele edilmesi hakkında 6 numaralı genel yorum (2005)

uygun cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine ve bilgisine erişim olanaklarından mahrum kalmaları, izolasyon, ayrımcılık, damgalanma, ruhsal sağlık ve risk alma davranışlarıyla karşı karşıya kalmaları muhtemeldir.

80. Komite, insani yardım programlarının ergenlerin özel ihtiyaç ve haklarına hitap etmemesi konusunda endişe duymaktadır. Taraf Devletlere, ergenlere koruma sistemleri, uzlaşma ve barış inşa süreçlerinin geliştirilmesi ve tasarlanmasında aktif rol oynayabilmeleri için sistematik fırsatlar sağlamaları çağrısında bulunmaktadır. Çatışma sonrası ve geçiş döneminde yapılacak yatırımlar, ergenler için ekonomik ve sosyal gelişime katkı sağlama, direnç inşa etme ve ülkelerine barışçıl şekilde dönmelerine olanak sağlayacak bir fırsat olarak görülmelidir. Buna ek olarak, acil durum hazırlık programları, ergenlerin hem savunmasızlıklarını hem de korunma hakkını ve destekleyen topluluklarda içindeki ve riskleri azaltmadaki potansiyel rollerini ele almalıdır.

Silahlı Gruplara ve Kuvvetlere Katılım

81. Komite, sosyal medyanın kullanılması yoluyla dâhil olmak üzere kız ve erkek çocuklarının Devletlerin silahlı kuvvetleri, silahlı gruplar ve milis gruplara dahil edilmesine karşı derin bir kaygı olduğunu belirtmekte ve tüm Taraf Devletleri Sözleşmenin Çocukların silahlı çatışmalara dahil olmasına dair Çocuk Haklarına dair Sözleşmeye ek İhtiyari Protokolünü onaylamaya çağırılmaktadır. Ayrıca, ergenlerin terörist propaganda ve radikal düşüncelerden etkilenmesi ve terörist faaliyetlere karışabilmeye açık olmalarından duyduğu kaygıların altını çizmektedir. Ergenlerin bu tür faaliyetlere dâhil olmasına neden olan faktörler ergenlerle birlikte yapılacak araştırmalarla ortaya konulmalı ve Devletler bu araştırmaların bulguları ışığında, sosyal entegrasyonun yaygınlaştırılması için alınacak önlemlere özel dikkat ederek gereken adımları atmalıdır.

82. Devletler göç koşulları da dâhil olmak üzere silahlı kuvvetlere ve gruplara dâhil olan ergenlerin iyileştirilmesini ve toplumsal

cinsiyete duyarlı şekilde yeniden entegrasyonunu sağlamalı ve çatışma halleri ile birlikte silahlı gruplarla yapılacak barış ve ateşkes müzakerelerinde de ergenlerin istihdam edilmesini ya da kullanılmasını yasaklamalıdır.³⁹ Devletler ergenlerin barış hareketlerine katılımları ve yerel topluluklarda şiddet içermeyen anlaşmazlık çözümlerinde akranlar arası görüşme yaklaşımını destekleyerek müdahalelerin sürdürülebilirliğini ve kültürel uygunluğunu sağlamalıdır. Komite Taraf Devletleri ergenlere karşı çatışmayla ilişkili cinsel şiddet, cinsel sömürü ve suiistimal vakalarının ve diğer insan hakları ihlallerini derhal ve gereğine uygun biçimde ele almaya davet etmektedir.

83. Komite, dünyanın birçok yerinde ergenlerin yasal yollardan bu amaçlara erişme olanaklarının bulunmaması halinde kendilerine genellikle sosyal destek, geçim kaynağı, koruma ve kimlik hissi veren çetelere ve illegal gruplara dâhil edildiklerini kabul etmektedir. Ancak çete üyeliğinin getirdiği korku, güvensizlik, tehdit ve şiddet iklimi ergenlerin haklarının hayata geçmesini tehdit etmekte ve ergen göçüne katkı sağlayan önemli bir etmen teşkil etmektedir. Komite, agresif kolluk yaklaşımları yerine, çocuk şiddetinin ve çetelerinin köklü nedenlerini ele alan kapsamlı kamu politikalarının geliştirilmesine daha fazla vurgu yapılmasını önermektedir. Risk altındaki ergenler için okul, aile ve sosyal kapsayıcılık tedbirlerine vurgu yapılarak önleyici faaliyetlere, ergenlerin çeteleri bırakmalarını teşvik eden müdahalelere, çete üyelerinin rehabilitasyonu ve yeniden topluma kazandırılmasına, düzeltici adalet uygulamalarına, suça ve şiddete karşı belediyeler arası işbirliğinin oluşturulmasına yönelik yatırım yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Komite, Devletleri, çete şiddetiyle ilgili nedenlerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ergenleri göz önünde bulundurmaya ve onları mülteci statüsüne almaya davet etmektedir.

---

39 Bkz.: A/68/267, paragraflar 81-87.

Çocuk İşçiliği

84. Komite, tüm ergenlerin her türlü ekonomik istismardan ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden korunma hakkına sahip olduklarını vurgular ve Devletleri Sözleşmenin Madde 32 (2) hükümleri ile Uluslararası İş Örgütünün 1973 tarihli Minimum Yaş Sözleşmesi (No 138) ile birlikte 1999 tarihli Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi (No 182) hükümlerini uygulamaya davet eder.

85. Ergenlerin yaşlarına uygun işlere alınması, ergenlerin yaşamlarında önemli bir gelişimsel rol oynamakta olup, onlara beceriler kazandırmakta ve sorumluluklarını öğrenmelerini ve gerektiğinde ailelerinin ekonomik refahına katkıda bulunmalarını ve eğitime erişimlerini desteklemelerini sağlamaktadır. Çocuk işçiliğine karşı atılacak adımlar, okuldan işe geçiş, sosyal ve ekonomik kalkınma, yoksulluğun ortadan kaldırılması programları ve ilköğretim ve ortaöğretim dâhil olmak üzere kaliteli ve evrensel eğitime erişimi de içerecek şekilde kapsamlı tedbirler içermelidir. Ergenlerin, uluslararası yasal standartlara ve zorunlu eğitimle uyumlu şekilde ülkede geçerli olan yasal asgari çalışma yaşına eriştikten sonra, uygun koşullar altında, eğitim, dinlenme, eğlence, oyun, dinlenme faaliyetleri, kültürel yaşam ve sanat haklarına saygılı bir biçimde izin verilmesi koşuluyla hafif çalışma hakkı olduğunun altı çizilmelidir.

86. Komite, Devletlerin zorunlu eğitim hakkını ayrımcılık yapmadan güvence altına alırken, ergenlerin hayatlarında işin olumlu rolü arasında dengeyi sağlamak üzere geçici bir yaklaşım benimsemelerini tavsiye etmektedir. Okullaşma ve insana yakışır işe giriş hususları, ergenlerin yaşamlarında bu iki hususun hem yaşlarına, hem de bu çalışmalarını düzenleyen etkin mekanizmalara göre hayatlarında kolaylaşmak ve ergenler sömürüye kurban geldiyse tazminat sağlamak için koordine edilmelidir. 18 yaşın altındaki tüm çocukların tehlikeli işlerden korunması, belirli zararlı işlerin net bir listesi oluşturulmak suretiyle sağlanmalıdır. Zararlı işlerin ve iş koşullarının engellenmesine yönelik çabalar öncelikli olarak ev işleri yaptırılan kız çocukları ile diğer “görünmez” işçilere özel bir dikkat gösterilerek ortaya konulmalıdır.

Ergenler için Adalet

87. Ergenler, suçun mağduru ya da şahidi olarak ya da bakım, velayet veya koruma gibi diğer nedenlerle yasalarla ihtilafa düşerek adalet sistemleri ile temas edebilmektedir. Ergenlerin hem suçların kurbanı hem de faili olmaya neden olan kırılganlıklarını azaltmak için önlemlere ihtiyaç vardır.

88. Taraf Devletler, Sözleşmenin 37 ve 40. Maddeleri ve Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Suçlarının Önlenmesi Kılavuzu ile tutarlı olarak, toplumsal faktörleri ve asıl sebepleri çözmeye yönelik onarıcı adaleti, cezai muhakemeler dışında tutmayı, gözaltı ve önleyici müdahalelere alternatif önlemleri vurgulayan kapsamlı çocuk adaleti politikaları geliştirmeye davet edilmektedir. Çocuk adaleti bağlamında çocuk haklarına ilişkin 10 numaralı genel yorumlarda (2007) yer verilen tavsiyelere uygun olarak, terörizm olarak sınıflandırılan etkinliklere katılan ergenler de dâhil olmak üzere, tüm ergenlerin rehabilitasyonu ve yeniden entegrasyonu üzerine odaklanması gerekmektedir. Gözaltı sadece son çare olarak ve en kısa uygun süre için kullanılmalı ve ergenler yetişkinlerden ayrı olarak gözaltında tutulmalıdır. Komite, 18 yaşın altında işlenmiş herhangi bir suçtan hüküm giyen herkes için ölüm cezasının yasaklanmasının ve ömür boyu hapis cezalarının kısıtlanmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Komite, cezai sorumluluk yaşını düşürmeye çalışan devletlerin sayısına yönelik ciddi kaygılarını ifade ederek Devletleri, cezai sorumluluk yaşını aşamalı olarak 18 yıla çıkarmaya teşvik etmektedir.

XIV. Uluslararası İşbirliği

89. Komite, Sözleşmenin uygulanmasının Taraf Devletler için ortak bir uygulama olduğunu ve uluslararası işbirliğinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Komite, taraf devletleri, Birleşmiş Milletlerin ve bölgesel örgütlerin ergenlerin haklarının uygulanmasına yönelik uygun teknik yardımlara katkıda bulunmaya ve bunları kullanmaya teşvik etmektedir.

XV. Yaygınlaştırma

---

90. Komite, Devletlerin mevcut genel değerlendirmeyi, özellikle parlamento ve bakanlıklar, m¼d¼rl¼kler ve belediye / yerel makamlar dâhil olmak üzere tüm seviyelerdeki resmi makamları kapsayacak şekilde tüm paydaşlara ve tüm ergenlere yaygınlaştırmasını tavsiye etmektedir Komite ayrıca mevcut genel yorumun ergen dostu bir şekilde ve engelli ergenler tarafından erişilebilecek tüm formatlarda ilgili dillere tercüme edilmesini önermektedir.

Dağıtım
GENEL**Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme**ÇHS/C/GC/21
21 Haziran 2017

Orijinal: İNGİLİZCE

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

**21 No'lu GENEL YORUM (2017)
Sokak Ortamındaki Çocuklar****I. Giriş: "Yazgımızı Değiştirin"**

1. Bu genel yorum kapsamında iletişim kurulan sokak ortamındaki çocuklar saygı, haysiyet ve haklar konusundaki eksikliklerin giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklar duygularını şu cümlelerle ifade etmiştir: "Bize insan olduğumuz için saygı gösterilmesini istiyoruz"; "Hayatında hiç sokaklarda yaşamamış kişilerin bizim de diğer herkes gibi bir gururumuzun olduğunu anlamasını istiyorum"; "Önemli olan bizi sokaklardan kurtarıp sığınma evlerine yerleştirmeniz değil. Önemli olan, bizlere bir statü vermeniz"; "Devletler bizim sokaklarda olmamamız gerektiğini söylesin. Sokaktayız diye bizi rahatsız etmesinler. Bizim varlığımızı kabul etsinler"; "Sokakta yaşamamız bizim hiçbir hakkımız olmadığı anlamına gelmez"; "Sokak insanda iz bırakır: gidecek başka yerin varsa gidersen, yoksa kalırsın"; "Biz kimsenin bize yardım etmesini, sadaka vermesini, acımasını istemiyoruz. Devletler toplumla işbirliği yaparak bize haklar tanısin. Biz sadaka istemiyoruz. Ben kendi başımın çaresine bakabilecek hâle gelmek istiyorum"; "Bize yetenek ve hünelerimizi kullanarak hayallerimizi gerçekleştirme şansı tanısin"; "Bize bu yazgıyı değiştirme fırsatı verin".¹

1 Yukarıdaki ifadelerin tamamı genel yorumun hazırlanmasına ilişkin süreçte yapılan

II. Genel Bağlam

Amaç

2. İşbu genel yorumda Çocuk Hakları Komitesi'nin bütüncül ve çocuk hakları temelli bir yaklaşım çerçevesinde sokak ortamındaki çocuklara yönelik kapsamlı ve uzun vadeli stratejiler geliştirilmesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye uygun önleyici tedbirler alınması ve müdahale faaliyetleri yürütülmesi konusunda devletlere yönelik bağlayıcı rehber ilkeleri yer almaktadır. Sokak ortamındaki çocuklara yönelik sarıh bir atfı barındırmamasına karşın Sözleşme'nin tüm hükümleri Sözleşme maddelerinin çoğunluğu bakımından hak ihlaline uğrayan bu çocuklar için de geçerlidir.

İstisnalar

3. Yedi farklı bölgede gerçekleştirilen istisnalar kapsamında 32 ülkeden toplam 327 çocuk ve gençle bir araya gelinmiştir. Genel teklif çağrısına yanıt veren sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri çok sayıda çalışma göndermiş ve bu süreç sonunda hazırlanan belgenin taslak hali taraf devletlerle paylaşılmıştır.

Terminoloji

4. Sokak ortamındaki çocukları ifade etmek için eskiden "sokak çocukları", "sokaktaki çocuklar", "sokağın çocukları", "evden kaçmış çocuklar", "sokağa atılmış çocuklar", "sokakta yaşayan ve/veya çalışan

---

görüşmeler veya yazılı olarak ibraz edilen raporlardan alınmıştır. Alıntı ifadeler sırasıyla: Bangladeş'teki çocuklar (Dhaka'dan yazılı olarak ibraz edilen belge); Latin Amerika'daki çocuklar (Meksiko Şehri'nde gerçekleştirilen görüşme); Brezilya'da yaşayan 15 yaşında bir erkek çocuğu; Hindistan'da yaşayan 18 yaşında bir erkek çocuğu ve bir kız çocuğu; Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşayan çocuklar ve gençler; Avrupa'da yaşayan çocuklar ve gençler (Brüksel'de gerçekleştirilen görüşme); Pakistan'da yaşayan 16 yaşında bir erkek çocuğu; Burundi'de yaşayan bir erkek çocuğu ve Brezilya'da yaşayan bir erkek çocuğuna aittir.

çocuklar”, “evsiz çocuklar” ve “sokakla bağlantılı çocuklar” gibi terimler kullanılmaktaydı. Bu genel yorumda kullanılan “sokak ortamındaki çocuklar” terimi şunları ifade etmektedir: (a) tek başına, arkadaşlarıyla veya ailesiyle birlikte yaşamak ve/veya çalışmak için sokağa bağımlı olan çocuklar ve (b) kamusal alanlarla güçlü bağlar kurmuş bulunan ve günlük yaşantı ve kimliklerinde sokağın önemli bir yere sahip olduğu daha geniş çocuk nüfusu. Her zaman olmamakla birlikte düzenli aralıklarla sokaklarda yaşayan ve/veya çalışan çocuklar ile sokaklarda yaşamayan ve/veya çalışmayan, ancak sokaktaki akranları, kardeşleri veya ailelerine düzenli olarak eşlik eden çocuklar da bu grup içerisinde yer almaktadır. Sokak ortamındaki çocuklar için kullanılan “kamusal alanlarda bulunma” ifadesi, sokaklarda veya sokak pazarlarında, parklarda, halka açık yerlerde, meydanlarda, otobüs ve tren istasyonlarında çok fazla zaman geçirme olarak anlaşılmalıdır. Okul, hastane veya diğer benzeri kurumlar gibi kamu binaları bu ifadenin kapsamına girmemektedir.

Temel gözlemler

5. Sokak ortamındaki çocuklara ilişkin olarak benimsenen ve zaman zaman aynı anda başvurulan çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Çocuğa bir hak sahibi olarak saygı gösterilmesini ve kararların çoğunlukla çocuğun görüşüne başvurmak suretiyle alınmasını öngören çocuk hakları temelli yaklaşım, çocuğu sokaklardan “kurtarılması” gereken bir nesne veya mağdur olarak gören ve alınan kararlarda çocuğun görüşlerini pek fazla dikkate almayan toplumsal refah yaklaşımı ve çocuğu suçlu muamelesi yapan baskılayıcı yaklaşım bunlardan bazılarıdır. Çocuğun hak sahibi bir birey olarak görülmediği toplumsal refah yaklaşımı ve baskılayıcı yaklaşım çerçevesinde çocuklar güç kullanmak suretiyle sokaklardan uzaklaştırılmakta, bu da çocukların daha fazla hak ihlaline uğramasına neden olmaktadır. Toplumsal refah yaklaşımı ve baskılayıcı yaklaşımın çocuğun yüksek yararı ilkesiyle bağdaştığını öne sürmek, bu yaklaşımları hak temelli hâle getirmek

için yeterli değildir.² Sözleşme maddelerinin uygulanabilmesi için çocuk hakları temelli bir yaklaşım benimsenmesi şarttır.

6. Sokak ortamındaki çocuklar homojen bir grup değildir. Yaş, cinsiyet, etnik köken, yöresel kimlik, milliyet, engellilik durumu, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği/ifadesi gibi pek çok bakımından farklı özellikler taşırlar. Bu çeşitlilik de farklı deneyim, risk ve ihtiyaçların mevcudiyetine işaret etmektedir. Sokaklarda geçirilen sürenin miktarı ve tabiatı çocuktan çocuğa büyük farklılıklar arz etmektedir; aynı şekilde akranlar, aile fertleri, topluluk mensupları, sivil toplum çalışanları ve kamu yetkilileriyle kurdukları ilişkilerin tabiatı ve düzeyi de birbirinden farklıdır. Çocukların kurduğu ilişkiler, sokakta hayatta kalmalarına yardımcı olabilir ve/veya uğradıkları ağır hak ihlallerinin devam etmesine neden olabilir. Çocuklar kamusal alanlarda çalışma, sosyalleşme, eğlenme/dinlenme, barınma, uyuma, yemek yapma, yıkanma, madde kullanma veya cinsel eylemler gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Çocuklar bu faaliyetleri kendi iradeleri dâhilinde yürütebildikleri gibi başka çareleri olmadığından ya da diğer çocuk veya yetişkinlerin baskısı veya zorlaması sonucunda da ifa edebilir. Çocuklar bu faaliyetleri tek başlarına veya aile fertleri, arkadaşları, tanıdıkları, çete üyeleri, istismarcı akranları, kendilerinden yaşça büyük çocuklar ve/veya yetişkinler eşliğinde gerçekleştirebilir³.

7. Eldeki veriler genellikle sistematik olarak toplanmamış veya ayrıştırılmamış olduğundan sokak ortamındaki çocukların sayısı bilinmemektedir. Bu konudaki tahminler de esas alınan tanımların sosyoekonomik, siyasi, kültürel ve diğer koşulları temel alma

---

2 Bkz. Çocuğun şiddetin her türünden masun olma (korunma) hakkına dair 13 Sayılı Genel Yorum (2011), paragraf 59 ve çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması hakkına dair 14 Sayılı Genel Yorum (2013).

3 Sokak ortamında aileleriyle birlikte bulunan çocuklar bağlamında bu genel yorum, temel hak sahipleri olarak çocuklara odaklanmaktadır. Sokak ortamındaki çocukların kendilerinin de çocuk sahibi olduğu hallerde, tüm nesillerin yüksek yararı öncelikli olarak dikkate alınmalıdır.

durumuna göre farklılık arz etmektedir. Verilerin yetersiz olması bu çocukları görünmez kılmakta, bu da gerekli politikaların geliştirilmemesine veya alınan tedbirlerin plansız, geçici veya kısa vadeli şekilde uygulanmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda da çocukları sokağa iten çoklu hak ihlalleri süregelmekte ve çocuklar sokak ortamında olduğu sürece de bu ihlaller devamlılık göstermektedir. Bu durum tüm devletleri ilgilendiren bir konudur.

8. Sokak ortamındaki çocukların sokağa düşme nedenleri, bu durumun yaygınlık düzeyi ve bu çocukların yaşadığı durumlar Devletler içinde ve arasında farklılık arz etmektedir. Ekonomik statü, ırk ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, sokak ortamındaki çocukların bu duruma düşmesine ve dışlanmasına yol açan yapısal nedenlerden bazılarıdır. Maddi yoksulluk, sosyal koruma alanındaki eksiklikler, yatırımların hedef gruplarının belirlenmesi konusunda yapılan hatalar, yolsuzluk ve yoksul insanların fakirlikten kurtulma kapasitesini düşüren veya tamamen yok eden mali (vergi ve harcama) politikalar da yukarıda sayılan yapısal nedenlerin şiddetini arttırmaktadır. Savaş, kıtlık, salgın hastalık, doğal afet veya yaşanan yerden zorla çıkarılma ya da yerinden edilme veya göç etmeye zorlanma gibi istikrarda ani bozulmalara yol açan olaylar da yapısal nedenlerin etkisini daha da arttırmaktadır. Diğer nedenler ise şunlardır: şiddet, istismar, evde ya da çocuğa bakım sağlanan yerde veya eğitim (dini eğitim dâhil) kurumunda sömürü ve ihmal; çocuğa bakım sağlayan kişilerin vefat etmesi; çocuk üzerindeki haklardan feragat etme (HIV/AIDS hastası olma nedeniyle feragat dâhil);⁴ çocuğa bakım sağlayan kişilerin işsiz olması; istikrarsız aile ortamı; ailenin parçalanması; çok eşlilik;⁵ eğitimin engellenmesi; madde kullanımı ve ruh sağlığının bozulması (çocuğun veya aile fertlerinin); engelli çocuklar, büyücülükle suçlanan çocuklar, önceden asker olarak kullanılan ve aileleri tarafından reddedilen

---

4 Bkz. HIV/AIDS ve Çocuk Haklarına dair 3 No'lu Genel Yorum, paragraf 7.

5 Bkz. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 31 sayılı Genel Tavsiye Kararı/Çocuk Hakları Komitesi'nin Zararlı Uygulamalara dair 18 No'lu Genel Yorumu (2014), paragraf 25-28.

çocuklar, cinsel kimliklerini sorguladıkları veya kendilerini lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseksüel veya aseksüel olarak tanımladıkları için aileleri tarafından reddedilen çocuklar da dâhil olmak üzere çocuklara karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık ve ailelerin, çocukların çocuk yaşta evlilik ve kadın sünneti gibi zararlı uygulamalara karşı direnç göstermesini kabullenememesi.⁶

III. Amaçlar

9. İşbu genel yorumun hedefleri şunlardır:

(a) Devletlerin, sokak ortamındaki çocuklara yönelik strateji ve girişimlerde çocuk hakları temelli bir yaklaşım benimsenmesine ilişkin yükümlülüklerine açıklık getirmek;

(b) Çocukların uğradığı hak ihlallerini önlenme ve çocukları hayatta kalmak ve gelişimlerini sürdürebilmek için sokaklarda yaşamak/ çalışmak zorunda bırakan çaresizlik olgusuyla mücadele konularında bütüncül ve çocuk hakları temelli bir yaklaşım benimsemelerini sağlamak amacıyla Devletlere kapsamlı ve bağlayıcı rehber ilkeler sunmak ve bakım hizmetlerinin devamlılığının temin edilmesi ve çocukların potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olunması yoluyla hâlihazırda sokak ortamında bulunan çocukların haklarını korumak ve desteklemek;

(c) Hak sahibi bireyler ve eşit vatandaşlar olarak sokak ortamındaki çocuklara duyulan saygının güçlendirilmesi amacıyla Sözleşme'nin belirli maddelerinin özellikle bu çocukları ilgilendiren bölümlerini tespit etmek ve çocuklar ile sokak arasındaki bağların daha iyi anlaşılmasını sağlamak.

---

⁶ a.g.e., paragraf 19-24.

IV. Çocuk Hakları Temelli Yaklaşımı Esas Alan Bütüncül Ve Uzun Vadeli Stratejiler

A. Çocuk hakları temelli yaklaşım

Tanım

10. Çocuk hakları temelli yaklaşımda, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine ilişkin süreç de nihai sonuç kadar önemlidir. Çocuk hakları temelli yaklaşım, hak sahibi bir birey olarak çocuğun onuru, yaşamı, sağkalımı, esenliği, sağlığı, gelişimi, katılımı ve ayrımcılığa uğramama hakkına saygı duyulmasını öngörmektedir.

11. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF)⁷ tanımına göre çocuk hakları temelli yaklaşım:

(a) Çocuk haklarının Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve insan haklarına ilişkin diğer uluslararası belgelerin öngördüğü şekilde gerçekleştirilmesini teşvik eder;

(b) Başta ayrımcılık yasağı; çocuğun yüksek yararı; yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı; çocuğun kendini ilgilendiren tüm konularda görüşlerini ifade etme ve görüşlerinin dikkate alınması hakkı; haklarını kullanırken ebeveynleri, onlara bakım veren kişiler ve topluluk fertleri tarafından gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda yönlendirilme hakkı olmak üzere Sözleşme ve insan haklarına ilişkin diğer uluslararası belgelerde yer alan çocuk hakları standartları ve ilkelerinin her türlü davranış, eylem, politika ve programa esas teşkil etmesini öngörür;

---

7 Bkz. UNICEF, Çocuk Hakları Eğitimi Araç Seti: Erken Çocukluk Eğitiminde Çocuk Haklarının Yeri, İlk ve Ortaöğretim Kurumları (Cenevre, 2014), s.21. Erişim adresi:https://www.unicef.org/crc/files/UNICEF_CRE_Toolkit_FINAL_web_version170414.pdf. Ayrıca bkz. 13 No'lu Genel Yorum, paragraf 59. Ayrıca bkz. "Kalkına İşbirliğinde İnsan Hakları Temelli Yaklaşım", erişim adresi:<http://hrbaportal.org/the-human-rights-based-approach-to-development-cooperation-towards-a-common-understanding-among-un-agencies>.

(c) Hak sahibi bireyler olarak çocukların haklarını talep etme, ilgili sorumluların da çocuklara karşı yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesini geliştirir.

Yaklaşımın sokak ortamındaki çocuklar için önemi

12. Komite, çocuk hakları temelli bir yaklaşım benimseyen strateji ve girişimlerin, uygulama düzeyi veya bağlamı ne olursa olsun iyi uygulama örneği teşkil etmenin temel kriterlerini yerine getirdiğini değerlendirmektedir. Sokak ortamındaki çocuklar genellikle yetişkinler tarafından hayatlarına müdahale edilmesi fikrine kuşkuyla yaklaşırlar. Toplum içerisinde yetişkinlerden gördükleri istismarcı muameleler dikkate alındığında, bu çocukların zaten güçlüklerle elde ettikleri -sınırlı nitelikte de olsa- özerkliklerinden vazgeçmeye yanaşmamaları olağandır. Bu yaklaşım, sokaklarda yaşamak/çalışmak yerine başvurabilecekleri alternatif çözümler bulmaları konusunda çocuklara destek sunmak da dâhil olmak üzere sahip oldukları özerkliğe tam anlamıyla saygı gösterilmesini öngörür. Yaklaşım, çocukların karar alma ehliyetini pekiştirmek ve onları sosyoekonomik, siyasi ve kültürel aktörler olarak güçlendirmek suretiyle dayanıklılık ve yetkinliklerini destekler. Hâlihazırda sahip oldukları güçlü yönler ile kendilerinin, akranlarının, ailelerinin ve mensup oldukları toplulukların hayatta kalma süreçlerine ve gelişimlerine yaptıkları olumlu katkıların artarak çoğalmasını sağlar. Bu yaklaşımın benimsenmesi yalnızca ahlaki ve yasal bir zorunluluk değil, aynı zamanda sokak ortamındaki çocuklara yönelik uzun vadeli çözümlerin saptanması ve uygulanması bakımından başvurulabilecek en sürdürülebilir yöntemdir.

B. Ulusal Stratejiler

Genel Bakış

13. Sözleşme’de öngörülen yükümlülükleri yerine getirebilmek için Devletlerin bütüncül ve uzun vadeli stratejiler uygulaması ve sokak ortamındaki çocuklara yönelik faaliyetlere gereken bütçe kaynağını tahsis etmelidir. Aşağıda bu kapsamda değerlendirilecek en önemli

sorun ve süreçler anlatıldıktan sonra, söz konusu stratejilerde yer verilmesi gereken tematik içeriklere değinilmiştir. Kendi hayatları konusunda uzman kişiler oldukları dikkate alınarak, sokak ortamındaki çocukların strateji geliştirme ve uygulama süreçlerine katılması sağlanmalıdır. Bu bağlamda, Devletlerin atması gereken ilk adım, bu çocukların sahip olduğu hakları en iyi şekilde korumak için yürütmeleri gereken faaliyetleri belirlemek amacıyla kendi ülkelerinde sokak ortamında yaşayan/çalışan çocuklar hakkında bilgi toplamaktır. Devletler belirli bir alanda (örneğin, ekonomi alanında) yürütülen politikaların diğer bir alandaki (örneğin, eğitim alanında) politikaları nasıl etkilediğini, bu etkileşimin de sokak ortamındaki çocuklara ne şekilde yansıdığını anlayabilmek için sektörler arası bir yaklaşım uygulamalıdır. Devletler sektörler arası ve Devletlerarası işbirliğini teşvik etmelidir.

Mevzuat Ve Politikaların Gözden Geçirilmesi

14. Devletler, kanun ve politikaların işbu genel yorumda yer alan tavsiyelere uygun hâle getirilmesi amacıyla ne gibi iyileştirme çalışmaları yapılabileceğini tetkik etmelidir. Devletler, derhâl yürürlüğe koymak kaydıyla şu adımları atmalıdır: sokak ortamındaki çocuklar veya ailelerine karşı doğrudan veya dolaylı şekilde ayrımcılık içeren hükümleri ortadan kaldırmak; çocuklar ve ailelerinin sokaklardan veya kamusal alanlardan toplanması veya keyfi şekilde uzaklaştırılmasına müsaade eden veya bu tür uygulamaları destekleyen hükümleri ilga etmek; dilencilik yapma, sokağa çıkma yasağını ihlal etme, sokakta satıcılık yapma, başıboş gezme ve evden kaçma gibi sokak ortamındaki çocuklara yaptırım uygulanmasını öngören ve bu çocukları orantısız şekilde etkileyen suç tanımlarını yürürlükten kaldırmak; ticari cinsel sömürü mağduru çocuklara yaptırım uygulanmasını öngören suç tanımları ile evlenmeden cinsel ilişkiye girme gibi sözde ahlaki suç tanımlarını yürürlükten kaldırmak. Devletler çocuk hakları temelli bir yaklaşım benimseyen ve sokak ortamındaki çocukların sorunlarına özel olarak değinen bir çocuk koruma veya çocuk yasası çıkarmalı veya mevcut yasayı gözden geçirmelidir. İlgili politika, talimat, işleyiş usulleri, kılavuz ilkeler, hizmet sunumu, gözetim ve icra

mekanizmalarının hayata geçirilmesi yoluyla uygulanması gereken bu yasa, sokak ortamındaki çocuklar da dâhil olmak üzere tüm ilgili paydaşlarla işbirliği içerisinde hazırlanmalıdır. Müdahale faaliyetlerinin kanuni yetkiyi haiz görevliler ve hizmetler tarafından yürütülebilmesi amacıyla gerekli görülen hallerde Devletlerin bu çocuklara yönelik ulusal politika ve yasal tanımları katılımcı araştırma yaklaşımıyla oluşturması gerekebilir. Ancak, yasal tanımların hazırlanmasına ilişkin süreç, hak ihlallerine karşı gerekli tedbirlerin alınmasında gecikme yaşanmasına mahal vermemelidir.

Devletlerin Rolü Ve Devlet Dışı Aktörlerin Sorumlulukları, Düzenlenmesi Ve Eşgüdümü

15. Sokak ortamındaki çocuklara yönelik stratejilerde Devletlerin yanı sıra Devletler haricindeki aktörlerin üstleneceği roller de ele alınmalıdır. Birincil yükümlülük sahibi olarak Devletin üstlenmesi gereken rol V. Bölüm'de genel hatlarıyla irdelenmiştir. Devletler, mevcut olanaklar ve mali kapasiteleri dâhilinde ve çocuğun gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda, çocuğun en iyi şekilde gelişim göstermesi için gerekli olan yaşam koşullarını temin etmelerinde ebeveynlere veya çocuklara bakım veren kişilere yardımcı olmakla yükümlüdür (Madde 5, 18 ve 27). Devletler aynı zamanda, çocuk hakları temelli bir yaklaşımla sokak ortamındaki çocuklara kişiselleştirilmiş, özel hizmetler sunulması konusunda tamamlayıcı roller üstelenen sivil toplum kuruluşlarını da finansman, akreditasyon ve düzenleme yoluyla desteklemelidir. Özel sektör de çocuk haklarına ilişkin sorumluluklarını yerine getirmeli ve Devletler bu sürecin gereken şekilde işlenmesini sağlamalıdır.⁸ Devletler ile Devlet dışı aktörler arasında eşgüdüm tesis edilmelidir. Devlet dışı hizmet sağlayıcıların Sözleşme hükümlerine uygun şekilde hareket ettiğinden emin olmak da Devletlerin yasal yükümlülüklerinden biridir.⁹

---

8 Bkz. Özel sektörün çocuk hakları üzerindeki etkileri konusunda Devletin yükümlülükleri hakkında 16 No'lu Genel Yorum (2013), paragraf 8.

9 Bkz. Çocuk Hakları Sözleşmesi Genel Uygulama Önlemleri hakkında 5 No'lu Genel Yorum (2003), paragraf 42-44; Erken çocuklukta çocuk haklarının uygulanması hakkında 7 No'lu Genel Yorum (2005), paragraf 32; Engelli Çocukların Haklarına İlişkin 9 No'lu Genel Yorum (2006), paragraf 25 ve 16 No'lu Genel Yorum, paragraf 25.

Sorunun Çok Boyutlu Şekilde Ele Alınması

16. Bu alanda uygulanacak stratejiler, yapısal eşitsizliklerden aile içi şiddete kadar pek çok farklı sorunu ele almalıdır. Ayrıca, çocukların kamusal alanlardan toplanması veya keyfi şekilde uzaklaştırılması vb. uygulamalara son verilmesi gibi acilen alınması gereken önlemlerin yanı sıra kapsamlı sosyal koruma gibi belirli bir süreç dâhilinde uygulanması gereken tedbirler de bu stratejilerde dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda; mevzuat, politika ve hizmet sunumu alanlarında bir dizi değişikliğin aynı anda yapılması gerekebilir. Devletler, çocukluk dönemi sonrasında da bireylerin insan haklarının korunmasını taahhüt etmelidir. Devletler özellikle alternatif bakım ortamı ve sokak ortamındaki çocuklara yönelik takip mekanizmalarının hayata geçirilmesini sağlayarak 18 yaşına girmeleriyle birlikte yetişkinliğe adım attıkları süreçte bu çocuklara sunulan destek ve hizmetlerin ani şekilde sonlandırılmasını da önlemelidir.

Kapsamlı Çocuk Koruma Sistemleri

17. Mevzuat ve politika oluşturma çerçevesinde, çocuk hakları temelli yaklaşımları esas alan bütüncül çocuk koruma sistemlerinin tesis edilmesi ve güçlendirilmesi ile bu sistemler için gerekli bütçenin tahsis edilmesi, önleme ve müdahale stratejilerini hayata geçirmek için ihtiyaç duyulan uygulama tedbirlerine zemin teşkil eder. Söz konusu ulusal çocuk koruma sistemleri, sokak ortamındaki çocuklara ulaşmalı ve bu çocukların ihtiyaç duyduğu özel hizmetleri eksiksiz şekilde sunmalıdır. Çocuk koruma sistemleri; önleme, erken müdahale, sokaklarda topluma erişim faaliyetleri, yardım destek hatları, kabul merkezleri, gündüz bakım merkezleri, geçici yatılı bakım hizmetleri, aile birleştirme, koruyucu aile hizmetleri, bağımsız yaşama veya kısa ya da uzun vadeli bakım hizmeti seçenekleri de dâhil olmak üzere tüm ilgili bağlamlarda bakım hizmetlerinin süreklilik arz edecek şekilde sunulmasını sağlamalıdır. Ancak, yukarıda sayılan bağlamların bazıları sokak ortamındaki çocuklar için uygun değildir. Örneğin, önleme ve erken müdahale faaliyetleri henüz sokakla güçlü ve zararlı bağlar kurmamış olan çocuklara yönelik öncelikli uygulamalardır;

ancak, bu faaliyetler sokak ortamında dünyaya gelen çocuklara yardımcı olmayacaktır. Bazı çocuklar için yatılı bakım hizmetleri uygun olmayabilir veya bazı hallerde, aile birleştirme gayretleri çocukların durumuyla bağdaşmayabilir ya da onlara fayda sağlamayabilir. Stratejiler; çocuk hakları temelli yaklaşımın, tüm bağlamların kendine has özelliklerini dikkate alarak uygulanması gerektiğini açıkça ifade etmelidir. İdari aksaklıklar veya çocuk koruma sistemlerine erişim sağlamada yaşanan gecikmeler asgari düzeye indirilmelidir. Bilgi sunarken çocuk dostu ve erişilebilir formatlar kullanılmalı ve çocuk koruma sistemlerini anlamaları ve incelemeleri konusunda sokak ortamındaki çocuklara destek olunmalıdır.

Çocukla Temas Halindeki Kişilerin Kapasitesinin Geliştirilmesi

18. Devletler; politika oluşturma, kolluk kuvvetleri, adalet sistemi, eğitim, sağlık, sosyal çalışma ve psikoloji gibi alanlarda çalışan ve sokak ortamındaki çocuklarla doğrudan veya dolaylı olarak temasa geçmesi öngörülen tüm görevlilere çocuk hakları, çocuk koruma ve sokak ortamındaki çocuklara ilişkin yerel bağlam konularında kaliteli hizmet öncesi ve hizmet içi temel eğitim verilmesine yönelik faaliyetlere yatırım yapmalıdır. Devlet dışı aktörlerin bu alandaki uzmanlık bilgisinden faydalanmak suretiyle gerçekleştirilmesi de mümkün olan bu eğitimler ilgili eğitim kurumlarının müfredatı kapsamına dâhil edilmelidir. Sokak temelli faaliyet yürüten sosyal çalışmacılar ve güvenlik güçlerinin özel çocuk koruma birimlerinde çalışan personeli gibi sokak ortamındaki çocuklarla çalışan görevlilerin iş tanımlarının temel bir unsuru olarak çocuk hakları temelli yaklaşım, psikososyal destek ve çocukların güçlendirilmesi konusunda ilave kapsamlı eğitime tabi tutulması gerekmektedir. “Topluma erişim yürüyüşleri” ve “sokak yürüyüşleri” de faydalı saha eğitimi yöntemleridir. Tutum ve davranışlarda değişiklik sağlamanın yanı sıra bilgi aktarımı ve beceri geliştirme gibi unsurlara yer vermesi gereken temel ve kapsamlı eğitimler sektörler arası işbirliğini ve ortak çalışma kültürünü de teşvik etmelidir. Ulusal ve yerel yönetimler, sokak temelli faaliyetler yürüten görevliler de dâhil olmak üzere sosyal çalışmacıların

erken tespit, çocukları risk grubunda olan aileler ile sokak ortamındaki çocuklara yardımcı olma konusunda üstlendiği hayati rolü iyi anlamalı ve desteklemelidir. Görevliler işleyiş usulleri, iyi uygulama kılavuz ilkeleri, stratejik yönergeler, planlar, performans standartları ve disiplin yönetmeliklerinin hazırlanmasına ilişkin süreçlere katılmalı ve bunları uygulamaya dökerken de ihtiyaç duyacakları desteği almalıdır. Devletler sokak ortamındaki çocuklarla doğrudan veya dolaylı olarak temas kuran ve Çocuk Hakları ve Ticaret İlkeleri'ni hayata geçirmeleri yönünde teşvik edilmesi gereken ulaşım personeli, basın mensupları, toplum fertleri, ruhani/dini liderler ve özel sektör temsilcileri gibi diğer paydaşların eğitilmesi ve bu konudaki duyarlılıklarının artırılmasına yönelik gayretleri desteklemelidir.¹⁰

Hizmet Sunumu

19. Devletler, sokak ortamındaki çocukların sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler ile adalet, kültür, spor ve bilgi gibi diğer hizmetlere erişimini kolaylaştırmaya yönelik tedbirler almalıdır. Devletler, yürürlüğe koydukları çocuk koruma sistemleri kapsamında sokakta sunulan uzmanlaşmış hizmetlerin gereken eğitimi almış olan, yerel sokak bağlamını iyi bilen ve çocukların aileleriyle, yerel toplulukla veya toplumun geneliyle yeniden bağ kurmasına yardımcı olabilecek yetkinlikteki sosyal çalışmacılar vasıtasıyla en iyi şekilde hayat geçirilmesini sağlamalıdır. Bu yaklaşım, çocukların sokakla tüm bağlantılarının kesilmesinden ziyade, ilgili müdahale faaliyetlerinin çocukların haklarını güvence altına alacak şekilde yürütülmesini esas almaktadır. Karşılıklı olarak birbirini pekiştiren unsurlar olan önleme, erken müdahale ve sokak temelli destek hizmetleri; etkili, uzun vadeli ve bütüncül bir strateji çerçevesinde bakım hizmetlerinin süreklilik içerisinde sunulmasını temin eder. Birincil yükümlülük Devletlere ait olmakla birlikte, sivil toplumun faaliyetleri de Devletlerin yenilikçi ve kişiselleştirilmiş hizmetler geliştirme ve sunma konusunda yürüttüğü gayretlere yönelik tamamlayıcı bir rol oynayabilir.

---

10 Bkz. <http://childrenandbusiness.org>. Ayrıca bkz. 16 No'lu Genel Yorum.

Yerel Yönetim Düzeyinde Uygulama

20. Girişimlerin başarılı olabilmesi için yerel bağlamların çok iyi anlaşılması ve çocuklara bireyselleştirilmiş destek sunulması gerekmektedir. Girişimlerin kapsamı genişletilirken, çocukların süreç içerisinde kaybolmamasına dikkat edilmelidir. Devletler, çocuk hakları temelli yaklaşım esasında yerel düzeyde, ortaklıklar çerçevesinde, genellikle yerel bağlama ilişkin uzmanlık bilgisini haiz sivil toplum kuruluşları önderliğinde yürütülen küçük ölçekli ve esnek yapıdaki uzmanlaşmış müdahale faaliyetlerini teşvik etmeli ve desteklemelidir. Bu müdahale faaliyetleri yerel yönetimler tarafından koordine edilmeli ve ulusal çocuk koruma sistemi vasıtasıyla Devlet tarafından desteklenmelidir. Kapasite geliştirme kaynakları ve örgütsel beceriler konusunda özel sektör, kanıta dayalı karar alma süreçlerinin hayata geçirilmesi için gerekli olan araştırma yetkinlikleri konusunda ise akademisyenlerin vereceği destekler söz konusu müdahale faaliyetlerine fayda sağlayabilir. Çocuk dostu şehirler ve topluluklar, hoşgörü ortamının inşa edilmesine katkıda bulunacağı gibi sokak ortamındaki çocuklara yönelik sosyal ağlar ve toplum temelli koruma sistemlerinin tesis edilmesi için gereken zeminin oluşturulmasına da katkıda bulunacaktır. Sokak ortamındaki çocuklar; yerel, âdem-i merkezîyetçi ve yukarıdan aşağı yönlü planlama süreçlerine katılma konusunda desteklenmelidir.

İzleme ve Hesap Verme Sorumluluğu

21. Mevzuat, politika ve hizmetlerin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için şeffaf ve sağlam izleme ve hesap verme mekanizmalarının tesis edilmesi gerekmektedir. Devletler, sokak ortamındaki çocukların Devlet ve Devlet dışı aktörlerin ittifak yapılarında veya sokak ortamındaki çocuklar odağında kamu politikalarının izlenmesi alanında faaliyet gösteren komiteler veya çalışma grupları gibi toplumsal hesap verme mekanizmalarında yer almasını desteklemelidir. Çocuk hakları alanında çalışan kamu denetçileri gibi Sözleşme'nin uygulanmasını

destekleyen ve izleyen bağımsız ulusal insan hakları kurumları,¹¹ sokak ortamındaki çocukların kolaylıkla erişebileceği bir yapıda olmalıdır.

Adalet Erişim ve Kanun Yoluna Başvurma

22. İnsan hakları ihlallerine uğramış olan sokak ortamındaki çocuklar, yasal temsil hakkı da dâhil olmak üzere kanun yolu ve diğer çözüm yollarına başvurma hakkına sahiptir. Bizzat çocuklar ve/veya onları temsil eden yetişkinler tarafından bireysel şikâyet mekanizmalarının yanı sıra bağımsız insan hakları kurumları da dâhil olmak üzere yerel ve ulusal düzeydeki adli ve adli olmayan tazminat mekanizmalarına başvurmak yukarıda söz edilen haklar kapsamındadır. İç hukuk yollarının tüketilmesi halinde, Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü'nde öngörülen usul de dâhil olmak üzere ilgili uluslararası insan hakları mekanizmalarına da başvurulabilir. Zararın tazmini kapsamında, hakların yeniden kazanımı, maddi tazminat, rehabilitasyon, ihlallerin bir daha tekrarlanmayacağına dair teminat ve güvence sunma gibi tedbirler alınabilir.¹²

Veri Toplama ve Araştırma

23. Devletler; akademisyenler, sivil toplum ve özel sektörde işbirliği içerisinde hareket ederek sokak ortamındaki çocuklara ilişkin verilerin toplanması ve ayrıştırılmış bilgilerin paylaşılmasına yönelik sistematik, hakları gözeten, katılımcı mekanizmalar tesis etmelidir. Devletler, bu bilgilerin toplanması ve kullanılması sonucunda bu çocukların damgalanmaya uğramaması veya zarar görmemesi için gereken tedbirleri almalıdır. Sokak ortamındaki çocuklara ilişkin veri toplama gayretleri, çocuklara ilişkin ulusal düzeyde veri toplama çalışmalarının bir parçası haline getirilmeli ve bu sayede, ulusal verilerin yalnızca hane araştırmalarıyla sınırlı kalmayıp ev ortamı dışında yaşayan çocuklardan elde edilen bilgileri de kapsamı sağlanmalıdır. Sokak ortamındaki

---

11 Bkz. Bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının çocuk haklarının desteklenmesi ve korunmasına ilişkin rolü hakkında 2 No'lu Genel Yorum (2002), paragraf 2 ve 15.

12 Bkz. www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx.

çocuklar, araştırmaların amaç ve gündeminin belirlenmesi ile bilgi toplama ve analiz etme süreçlerinin yanı sıra politikaların oluşturulması ve uzmanlaşmış müdahale hizmetlerinin tasarlanmasına ilişkin gayretlere yön verecek şekilde araştırma sonuçlarının paylaşılması sürecine de katılmalıdır.¹³ Sokak ortamındaki koşulların hızla değişebildiği dikkate alınarak politika ve programların güncelliğini yitirmesini önlemek amacıyla araştırmaların düzenli aralıklarla yürütülmesi gerekmektedir.

V. Sözleşme'nin Sokak Ortamındaki Çocukları Ele Alan Temel Maddeleri

Genel Bakış

24. Sözleşme ve İhtiyari Protokollerde ifade edilen tüm haklar birbiriyle ilişkilidir ve tüm çocuklar için olduğu gibi sokak ortamındaki çocuklar için de bölünmez bir bütünlük arz eder. İşbu genel yorum, Komite tarafından hazırlanan diğer tüm genel yorumlarla birlikte okunmalı ve yorumlanmalıdır. Bu genel yorumda, sokak ortamındaki çocuklar için özellikle önem arz eden ve Komite'nin önceki tarihlerde yayımlanan genel yorumlarında odak noktası olarak ele alınmamış olan maddeler üzerinde durulacaktır. Örneğin; şiddet, eğitim, çocuk adaleti ve sağlık alanlarına ilişkin hükümlerin çok önemli olduğu kabul edilmekle birlikte, söz konusu ilkelere işbu genel yorumda görece kısa bir biçimde değinilecektir. Öte yandan, sokak ortamındaki çocuklar için önem arz eden bazı maddeler, Komite tarafından daha önce ayrıntılı şekilde irdelenmemiş oldukları da dikkate alınarak daha kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Özellikle aşağıda yer verilen maddelerin seğilmiş olması, sokak ortamındaki çocukların medeni ve siyasi haklarının sosyal, ekonomik ve kültürel haklarından daha önemli olduğu anlamına gelmemektedir.

---

¹³ Bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), "Veri Alanında İnsan Hakları Temelli Yaklaşım", Erişim adresi: www.ohchr.org/Documents/Issues/HRIndicators/GuidanceNoteonApproachtoData.pdf.

A. Çocuk Hakları Temelli Yaklaşım İlişkin Temel Maddeler

Ayrımcılık Yasağına İlişkin Madde 2

Sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statülere dayalı ayrımcılık yasağı

25. Devletler, Sözleşme’de yazılı olan haklara kendi yetkileri altında bulunan her çocuk için hiçbir ayırım gözetmeksizin saygı göstermeli ve bu hakları hayata geçirmelidir. Fakat çocukların sokaklara düşmesinin birincil nedenlerinden biri ayrımcılıktır. Bu durumun gerçekleşmesinin ardından çocuklar sokak ile bağlantıları temelinde, yani sosyal köken, mülkiyet, doğum ve diğer statülere dayalı olarak ayrımcılığa uğramaktadır ve bunun hayat boyu olumsuz sonuçlarını yaşamaktadır. Komite, Sözleşme’de Madde 2 kapsamında “diğer statü” kavramını, çocuğun ya da onun ebeveynleri ve diğer aile üyelerinin sokak ortamında bulunma durumunu içerecek şekilde yorumlamaktadır.

Sistemantik ayrımcılık¹⁴

26. Ayrımcılık doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleşebilir.¹⁵ Doğrudan ayrımcılık; dilenme, sokaklarda başıboş dolaşma, avarelik, evden kaçma ya da hayatta kalma davranışlarını engellemeye yönelik önleyici çalışmaların gerçekleştirildiği, “evsizlikle mücadele” amaçlı orantısız politika yaklaşımlarını kapsar. Örneğin statü suçlarının suç olarak kabul edilmesi¹⁶, çocukların sokaklardan uzaklaştırılması veya toplanıp yakalanması, polis tarafından hedef gözeterek şiddet uygulanması, taciz ve gasp gibi eylemler bu kapsama girer. Doğrudan ayrımcılık arasında, polisin sokak ortamındaki çocuklar tarafından yapılan hırsızlık ya da şiddet ihbarlarını ciddiye almaması; çocuk adalet sistemi dâhilinde ayrımcı muamele; sosyal çalışmacılar, öğretmenler ya da sağlık personelinin

---

14 Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda ayrımcılık yasağına ilişkin 20 No’lu Genel Yorum (2009), paragraf 12.

15 a.g.e., paragraf 10.

16 Bkz. Sözleşme kapsamında ergen sağlığı ve gelişimi haklarına ilişkin 4 No’lu Genel Yorum (2003) paragraf 12; ve **Çocuk adaleti kapsamında çocuk haklarına ilişkin** 10 No’lu Genel Yorum (2007), paragraf 8-9.

sokak ortamındaki çocuklarla çalışmayı reddetmesi ve okullarda akranlar ya da öğretmenlerin uyguladığı taciz, aşağılama ve zorbalık bulunmaktadır. Dolaylı ayrımcılık; sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden dışlanmayla sonuçlanan politikaları kapsar. Örneğin ödeme talep etme ya da kimlik belgelerinin ibrazını isteme gibi durumlar bu kapsama girmektedir. Sokak ortamındaki çocuklar temel hizmetlerden tecrit edilmeseler bile, bu sistemler içerisinde tecrit edilebilirler. Çocuklar, birden fazla ve birbiriyle kesişen ayrımcılık türleriyle karşı karşıya kalabilir. Örneğin; cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel kimlik/ifade, engellilik durumu, ırk, etnik köken, yerel statü,¹⁷ göçmenlik durumu ve diğer azınlık statülerine dayalı olarak ayrımcılığa maruz kalabilirler; sokak ortamındaki çocuklar arasında özellikle de azınlık gruplar fazla sayıda bulunabilmektedir. Ayrımcılığa maruz kalan çocuklar; şiddet, istismar, sömürü, HIV de dâhil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı daha savunmasızdır ve bu çocukların sağlığı ve gelişimi büyük risk altındadır.¹⁸ Ayrımcılık yasağı hakkının yalnızca ayrımcılığın tüm türlerini yasaklamaya yönelik pasif bir yükümlülük olmadığı, aynı zamanda tüm çocukların Sözleşme’de yazılı olan hakları kullanması için etkili ve eşit fırsatlar sunmaya yönelik proaktif tedbirler alınmasını gerektirdiği Devletlere hatırlatılmaktadır. Bu, önemli ölçüde eşitsizliğin görüldüğü durumları telafi etmeyi amaçlayan olumlu tedbirler alınmasını gerektirmektedir.¹⁹ Sistematik ayrımcılık, yasal değişiklikler ve politika değişiklikleri ile giderilebilir. Sokak ortamındaki çocuklar, toplum içinde karşılaştıkları ayrımcılık ve olumsuz tutumları önemli bir endişe konusu olarak vurgulamaktadır ve bunların önüne geçilmesi için farkındalık artırıcı ve eğitici tedbirler olması gerektiğini dile getirmektedir.

Ayrımcılığın ortadan kaldırılması

27. Devletin anayasası, kanunları ve politikaları sokakta yaşama durumuna dayalı olarak ayrımcılık yapılmasının önüne geçmeli ve

---

17 Bkz. Sözleşme kapsamında yerli çocuklar ve haklarına ilişkin 11 No’lu Genel Yorum (2009).

18 Bkz. 4 No’lu Genel Yorum, paragraf 6 ve 3 No’lu Genel Yorum, paragraf 7.

19 Bkz. 14 No’lu Genel Yorum, paragraf 41.

sürekli önyargıya maruz kalmış ve olumlu eyleme ihtiyaç duyan bir grup olan sokak ortamındaki çocuklara yeterli ilginin gösterilmesini sağlayarak ayrımcılığı resmen ortadan kaldırmalıdır.²⁰ Sokak ortamındaki çocukların fiilen eşitliğini sağlamak veya bu süreci hızlandırmak amacıyla alınan geçici özel tedbirler, ayrımcılık olarak değerlendirilmemelidir. Devletler, sokak ortamındaki çocukların kanunlar karşısında eşit olmasını, sokakta yaşama durumuna dayalı tüm ayrımcılık türlerinin yasaklanmasını, ayrımcılık ve tacizin önünü açan tüm durumların²¹ giderilmesini, sokak ortamındaki çocuklar ve ailelerinin keyfi olarak mülkiyetlerinden mahrum bırakılmamasını ve sokağa çıkma yasaklarının meşru ve orantılı olmasını ve ayrımcı nitelikte olmamasını sağlamalıdır. Devletler, tutumları olumlu yönde değiştirmek amacıyla, sokak ortamındaki çocukların deneyimleri ve hakları konusunda profesyonellerin, özel sektörün ve halkın hassas davranmasını da sağlamalıdır. Devletler, yanlış kanıları gidermeye ve görünür karşılıklı diyalog ve etkileşim yoluyla profesyoneller, diğer çocukları kapsayan topluluklar ve kamuoyundaki engelleri yıkmaya katkı sağlayan, sokak ortamındaki çocukların öncülük ettiği ya da dâhil olduğu yaratıcı sanatsal, kültürel programları ve/veya spor programlarını desteklemelidir. Bu kapsamda sokak sirkleri, tiyatro, müzik, sanat ve spor karşılaşmaları düşünülebilir. Çocuk hakları temelli yaklaşıma göre hassasiyet göstermeyi ve damgalamaktan kaçınmayı teşvik eden mesajlar ve hikâyeleri yaymak ve pekiştirmek için yazılı ve görsel basın ile sosyal medyayı kullanmalıdır. Sokak ortamındaki çocukların işlediği suçların halk arasında yarattığı korku genellikle medya tarafından tetiklenmektedir ve gerçeklikten uzaktır. Medya, çocukların onurunu, fiziksel güvenliğini ve psikolojik sağlığını korumak için çocuk koruma standartlarına uyma ve doğru veri ve kanıtları kullanma konusunda etkin bir şekilde teşvik edilmelidir.

---

20 Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 20 No'lu Genel Yorum, paragraf 8.

21 a.g.e., paragraf 7.

Çocuğun Yüksek Yararına İlişkin Madde 3 (1)

28. Bu hakka ilişkin yükümlülükler, çocuk hakları temelli yaklaşımın bir parçası olarak, sokak ortamındaki çocukların fiziksel, psikolojik ve ahlaki bütünlüğünü güvence altına almak ve onların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmelerini desteklemek için merkezi önemdedir. Bu çocuklar özellikle savunmasız olarak tanımlanmaktadır. Komite tarafından da belirtildiği üzere, özel bir savunmasızlık durumunda çocuğun yüksek yararı, aynı savunmasızlık durumundaki tüm çocukların yüksek yararından farklı olacaktır. Her çocuk eşsizdir ve her durum çocuğun eşsizliği göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir; bu nedenle yetkililerin ve karar mercilerin her çocuğun farklı savunmasızlık türlerini ve düzeylerini hesaba katmaları gerekmektedir.²² Bu bağlamda, “savunmasızlık” sokak ortamındaki çocukların bireysel olarak dirençli ve özgüvenli olma durumu ile bağlantılı olarak ele alınmalıdır.

Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişim Hakkına İlişkin Madde 6

Yaşama hakkı

29. Sokak ortamındaki çocuklar; diğer risklerin yanı sıra, devlet görevlileri tarafından yargısız infaza uğrama, kanuni yetkisi olmaksızın kendisini infazcı ilan eden kişilerin sözde ‘adalet’ sağlama girişimleri neticesinde işledikleri cinayetler de dâhil olmak üzere, yetişkinler veya akranlar tarafından öldürülme, suçlu bireyler ve çetelerle ilişkilendirilme veya bunlar tarafından hedef alınma riski altındadır. Devlet bu tür suçları engellemediğinde bu çocuklar; çocuk işçiliğinin tehlikeli biçimleri, trafik kazaları,²³ madde kullanımı, ticari cinsel sömürü ve korunmasız cinsel ilişki gibi hayati tehlike oluşturan durumlara maruz kalma riski ve yeterli gıda, sağlık hizmetleri ve barınma imkânlarına erişiminin olmaması nedeniyle yaşamını kaybetme riski ile de karşı karşıya kalmaktadır. Yaşama hakkı dar bir

---

22 Bkz. 14 No’lu Genel Yorum, paragraf 75-76.

23 Bkz. 4 No’lu Genel Yorum, paragraf 21.

bakış açısıyla yorumlanmamalıdır.²⁴ Bu hak, bireylerin doğal olmayan bir şekilde ya da erken ölmelerine yol açacağı düşünülen ya da yol açması istenen davranışlar ve kusurlardan korunma ve hayatı onuruyla yaşama hakkını ifade eder. 1990 yılında sokak ortamındaki üç çocuk ve iki gencin polis tarafından işkenceye uğradığı ve öldürüldüğü vakaya ilişkin olarak, 1999 yılında Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, keyfi olarak yaşamdan mahrum bırakma eyleminin yalnızca yasa dışı cinayet olarak değil, aynı zamanda kişinin yaşama onuruyla yaşama hakkının elinden alınması olarak da kabul edilmesine hükmetmiştir. Yaşama hakkına ilişkin bu görüş, yalnızca sivil ve siyasi hakları değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da kapsamaktadır. Sokak çocukları vakasında olduğu gibi, en savunmasız insanların korunması ihtiyacı, onurlu bir yaşam için gereken asgari şartları kapsayan bir yaşama hakkını kesinlikle beraberinde getirmektedir şeklinde yorumlanmalıdır.²⁵

30. Komite, mutlak yoksulluk koşullarında büyümenin çocukların hayatta kalmalarını tehlikeye attığını, sağlık durumları üzerinde risk oluşturduğunu ve temel yaşam kalitelerini zayıflattığını vurgulamaktadır.²⁶

Hayatta kalma ve gelişim hakkı

31. Komite, Devletlerin, “gelişim” kavramını çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini kapsayan bütüncül bir kavram olarak yorumlamalarını beklemektedir. Sokak ortamındaki çocukların kamusal alanlarda hayatta kalmak ve gelişmek için seçebilecekleri etkinlik ve davranış seçenekleri kısıtlıdır. Devletlerin Madde 6 kapsamındaki yükümlülükleri, belirli topluluklar ya da toplumların mevcut kültürel normlar dâhilinde belirli bir yaş grubu

---

24 Sözleşme'nin hazırlık çalışması, Madde 6 çerçevesinde yaşama, hayatta kalma ve gelişim haklarının ayrışık değil birbirini tamamlayan haklar olarak ele alındığını ve söz konusu maddenin olumlu yükümlülükler getirdiğini belirtmektedir (E/CN.4/1988/28).

25 Ortak görüş, *Villagrán Morales ve diğ. v. Guatemala, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 19 Kasım 1999. Erişim adresi: www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_63_ing.pdf.*

26 Bkz. 7 No'lu Genel Yorum, paragraf 26.

için kabul edilebilir saydığı davranış ve yaşam tarzlarına uymasa bile, çocukların davranışları ve yaşam tarzlarına dikkatle yaklaşmalarını gerektirmektedir. Programlar, sokak ortamındaki çocukların gerçekliklerini bildikleri ve kabul ettikleri sürece etkili olabilmektedir.²⁷ Müdahaleler, sokak ortamındaki çocukların topluma azami düzeyde katkıda bulunmalarını ve optimum gelişimlerine erişmelerini sağlamak²⁸ için onları bireysel olarak desteklemelidir.

Onurlu bir hayatı güvence altına almak

32. Devletler, sokak ortamındaki çocukların tam potansiyellerine ulaşmasını sağlayarak gelişimlerini güvence altına almak amacıyla, çocuk hakları temelli yaklaşıma göre, Devlet kaynaklı şiddetten kaçınarak ve hayatta kalma davranışlarını ve statü suçlarını yasallaştırarak, sokak ortamındaki çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişim haklarına ve onuruna saygı göstermekle, sokak ortamındaki çocukları üçüncü kişilerden kaynaklanan zararlardan korumakla ve bütüncül ve uzun vadeli stratejiler tasarlayarak ve uygulayarak onların yaşama, hayatta kalma ve gelişim haklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Devletler, sokak ortamındaki çocuklara yardım etmek amacıyla, aile üyeleri, kamu ya da sivil toplum kuruluşlarındaki sosyal çalışmacılar, psikologlar, sokakta çalışan sosyal çalışmacılar ya da akıl hocaları gibi güvenilir ve destekleyici yetişkinlere yardımcı olmalıdır. Ayrıca Devletler, sokaklarda hayatını kaybeden çocukların onurunu ve saygınlığını korumak için usule uygun ve uygulanabilir cenaze düzenlemelerini de devreye almalıdır.

Sesini Duyurma Hakkına İlişkin Madde 12²⁹

33. Sokak ortamındaki çocuklar, sesini duyurma konusunda belirli engellerle karşılaşmaktadır ve Komite, Devletleri bu engelleri ortadan kaldırma konusunda proaktif davranmaya teşvik etmektedir. Devletler

---

27 Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, paragraf 11.

28 Bkz. 5 No'lu Genel Yorum, paragraf 12.

29 Çocuğun sesini duyurma hakkına ilişkin 12 No'lu Genel Yorum (2009).

ve hükümetlerarası kuruluşlar, sokak ortamındaki çocuklara adli ve idari işlemlerde sesini duyurmaları, kendi inisiyatiflerini hayata geçirmeleri ve topluluk düzeyinde ve ulusal düzeyde politika ve programların kavramsallaştırılması, tasarımı, uygulanması, koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve medya yoluyla yapılan iletişim dâhil tüm iletişim süreçlerine tam katılım sağlamaları için kolaylaştırıcı ve destekleyici bir ortam sunmalıdır ve bu konuda sivil toplum kuruluşlarına destek sağlamalıdır. Sokak ortamındaki çocuklara yapılan müdahaleler, çocukların haklarında kararlar alınan birer nesne olarak görülmediği, aksine ihtiyaç analizi yapma, çözüm üretme, strateji geliştirme ve uygulama süreçlerine aktif bir şekilde katıldığı durumlarda çok daha etkili olmaktadır. Ayrıca Devletler, önleme ve müdahale stratejileri geliştirirken, aile ve topluluk üyeleri gibi konu ile alakalı yetiştikleri de dinlemelidir. Müdahaleler, sokak ortamındaki çocukları bireysel olarak kendi haklarını kullanma, becerilerini geliştirme, dayanıklılık, sorumluluk ve vatandaşlık konularında, değişen kapasitelerine uygun olarak desteklemelidir. Devletler, sokak ortamındaki çocukların, anlamlı katılım ve temsil alanı yaratmalarına yönelik kendi kuruluşlarını kurmalarını ve bu yöndeki girişimlerini desteklemeli ve teşvik etmelidir.³⁰ Uygun olan durumlarda ve gereken düzeyde ihtiyat sağlandığında, sokak ortamındaki çocuklar, diğer çocukların sokaklara düşmesini engellemeye yardımcı olmak, damgalama ve ayrımcılığı azaltmak amacıyla kendi deneyimlerini paylaşarak farkındalığı arttırabilir.

Uygun Tedbirlere İlişkin Madde 4

34. Madde 4 kapsamında Taraf Devletler, Sözleşme’de tanınan tüm hakların uygulanması için gereken tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri alacaktır. Bu yükümlülük, sokak ortamındaki çocukları açıkça kapsayan, en dezavantajlı gruplara özel dikkat göstererek, hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın her çocuk için geçerlidir.³¹ Her çocuğun sosyal, ekonomik ve kültürel haklarını en az asgari düzeylerde yerine

---

30 Bkz. a.g.e., paragraf 128.

31 Bkz. 5 No’lu Genel Yorum, paragraf 8.

getirmek, her Devlet için temel bir yükümlülüktür.³² Devletler, sokak ortamındaki çocuklar için bu yükümlülüğün yerine getirilmiş olmasını sağlamalıdır. Mevcut kaynakların yetersiz olması, Devletlerin bu temel yükümlülüğü yerine getirmemesi için tek başına geçerli bir sebep değildir. Komitenin daha önce belirttiği gibi, çocuk haklarının getirdiği birincil ve asgari temel yükümlülükler konusunda ekonomik kriz dönemlerinde bile, geriletici (retrogressive) tedbirler ile taviz verilmeyecektir.³³ Devletler, sokak ortamındaki çocukların ekonomik kriz dönemlerinde geriletici (regressive) tedbirlerden etkilenmemesini sağlamalıdır.

Gelişen Kapasitelere Göre Yönlendirme ve Rehberliğe İlişkin Madde 5

35. Önleme çalışmalarını güçlendirmek amacıyla Devletler, çocuğun görüşlerini dikkate almalarına yardımcı olarak ebeveynlerin, geniş ailelerin, yasal vasilerin ve topluluk üyelerinin çocukların yaş ve olgunluk düzeylerine göre onlara gereken yönlendirme ve rehberliği sağlama, çocuğun gelişebileceği güvenli ve destekleyici bir ortam sunma, çocuğu aktif bir hak sahibi olarak görme ve doğru yönlendirme ve rehberlikten faydalanarak geliştikçe bu hakları daha fazla kullanabilir hâle gelen bir birey olarak değerlendirme kapasitelerini geliştirmelidir. Komite, çocuğun gelişen kapasiteleri ilkesini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır: Çocuk daha fazla bilgi ve deneyim sahibi oldukça ve daha fazla anlamaya başladıkça, ebeveynin ya da yasal vasinin rehberlik ve yönlendirmeyi hatırlatma ve tavsiyelere dönüştürmesi ve zaman içinde de onu kendisiyle eşit seviyede görerek paylaşımına geçmesi gerekmektedir.³⁴ Sokak ortamındaki çocuklar, yaşam deneyimlerine saygı gösteren ve hassas yönlendirme ve rehberliğe ihtiyaç duyar. Sokak ortamındaki çocukların büyük

---

32 Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin tabiatına ilişkin 3 No'lu Genel Yorum (1990), paragraf 10.

33 Bkz. Çocukların haklarının yerine getirilmesi için kamu bütçesi ayrılmasına ilişkin 19 No'lu Genel Yorum (2016), paragraf 31.

34 Bkz. Çocuğun sesini duyurma hakkına ilişkin 12 No'lu Genel Yorum (2009), paragraf 84 ve 14 No'lu Genel Yorum, paragraf 44.

çoğunluğu aileleriyle bağlantısını koparmamıştır ve bu aile bağlarını güçlendirmeye yönelik kanıtlanmış etkili yöntemler vardır. Sokak ortamındaki çocukların ebeveynleri, geniş aileleri ya da yasal vasileri ile ilişkileri çok düşük seviyede devam ediyorsa ya da tamamen kesilmişse, Madde 5'te belirtildiği üzere, topluluk üyelerinin rolü daha fazla önem kazanmaktadır ve bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarıyla irtibatla olan güvenilir yetişkinlerin sürece dâhil edilmesi gerekir.

B. Sivil Haklar ve Özgürlükler

Örgütlenme Özgürlüğü ve Barışçıl Toplantı Hakkına İlişkin Madde 15

Genel bakış

36. Sokak ortamındaki çocukların içinde bulunduğu gerçeklikler, geleneksel çocukluk tanımlarına ya da kavramlarına uymamaktadır. Diğer çocuklara kıyasla, kamusal alanlarla daha eşsiz bir ilişkileri vardır. Bu nedenle, kamusal alanlar hususunda Madde 15'e ilişkin Devlet kısıtlamaları, sokak ortamındaki çocuklar üzerinde orantısız etki yaratabilir. Devletler, bu çocukların örgütlenebilecekleri ve barışçıl bir şekilde toplanabilecekleri siyasi ve kamusal alanlara erişimlerinin ayrımcı bir şekilde engellenmesini önlemelidir.

Sivil ve siyasi alan

37. Örgütlenme ve barışçıl toplantı, sokak ortamındaki çocukların, örneğin çalışan çocuk birlikleri ve çocukların yönetimindeki örgütler yoluyla, hak talebinde bulunması için önemlidir. Fakat Komite çocukların düşüncelerini dile getirmesi için yeterli siyasi ortam sağlanmaması konusundaki endişesini nihai gözlemlerinde sürekli vurgulamaktadır. Bu durum, özellikle sokak ortamındaki çocukların yasal olarak bir örgütü tescil ettirmek için ihtiyaç duyulan güvenilir bir yetişkin ile bağlantıları genellikle bulunmadığı için sorun teşkil etmektedir. Sokak ortamındaki çocuklar, bir örgüt ve barışçıl toplantı girişimlerinde bulunmak için evrakları tamamlama ve bilgiye erişim kazanma konusunda destekten yoksun olabilir. Sokak ortamındaki

çocuklara protestolar ya da toplanmalarda sayıları yükseltmek için para ödeniyor olabilir. Bu tür eylemlere katılmanın etkilerine karşı savunmasız olabilir ve bu etkilerden haberdar olmayabilir, bu da koruma ve katılım haklarının dengelenmesi ihtiyacı konusunda karmaşık sorular ortaya koymaktadır. Ancak bu, Komite'nin nihai gözlemlerinde belirttiği gibi, örgütlenme ve barışçıl toplantı haklarını engellemek için bir bahane olarak kullanılmamalıdır. Madde 15, Devletleri sokak ortamındaki çocukları katılım haklarını kullanma ve yetişkinlerin egemenlik kurma ve manipülasyon girişimlerini engelleme yönünde güçlendirmesini gerektirmektedir.

Kamusal alanlar

38. Sivil ve siyasi haklar bağlamında örgütlenme ve barışçıl toplantıya ek olarak, Komite sokak ortamındaki çocukların hayatta kalma ve gelişim haklarını yerine getirme (Md. 6), dinlenme, oynama ve boş zaman faaliyetleri gerçekleştirme (Md. 31),³⁵ bağlantılar kurma ve sosyal hayatlarını düzenleme ve genel itibarıyla hayatlarının önemli bir ögesi olarak, kamu düzenine tehdit oluşturmaksızın kamusal alanlarda bir araya gelme ve örgütlenme kararına saygı duymanın önemini vurgulamaktadır. Sokak ortamındaki çocuklar için bu tür bir araya gelme eylemleri yaşamlarının bir parçasıdır. Yemek yeme, uyuma ya eğlenme gibi münferit faaliyetlere daima indirgenemez. Sokakta yaşamayan çocuklar için, diğerleriyle işbirliği içinde bir arada bulunma hali çoğunlukla aile evi ya da okul gibi ortamlarda yaşanmaktadır. Sokak ortamındaki çocuklar içinse bu birliktelik kamusal alanlarda gerçekleşmektedir. Bu çocukların, Sözleşme kapsamında korunmakta olan diğer haklarla ilişkili olarak burada "diğerleriyle kamusal alanlarda vakit geçirme" olarak yorumlanan örgütlenme hakkını kullanabilecekleri güvenli bir alana sahip olmaları gerekmektedir. Komite Madde 31 ile bağlantılı olarak kamusal alanlarda çocukların azalan hoşgörüsünü ele almıştır.³⁶ Güncel genel yorumda, azalan

---

35 Bkz. Çocuğun dinlenme, eğlenme, oynama ve boş zaman faaliyetleri gerçekleştirme, kültürel hayat ve sanat hakkına ilişkin 17 No'lu Genel Yorum (2013), paragraf 21.

36 a.g.e., paragraf 37.

hoşgörüyü ilişkin bu endişeleri çocukların kamusal alanları Madde 31 kapsamında ele alınanlar dışındaki amaçlarla kullanması konusunu da kapsayacak şekilde genişletmektedir.

Madde 15'e ilişkin kısıtlamalar

39. Madde 15 (2) uyarınca, polislik faaliyetleri ve kamu düzenine ilişkin diğer tedbirlere, yalnızca kanunlar temelinde bu tedbirlerin alındığı, toplu değil bireysel değerlendirme gerektiren, orantılılık ilkesine uygun olan ve en az müdahaleci seçeneği temsil eden durumlarda müsaade edilebilir. Bu tür tedbirler bir grup üzerinde veya toplu olarak uygulanmamalıdır.³⁷ Bu; sokak ortamındaki çocukların, büyük siyasi ve toplumsal etkinlikler ya da spor etkinlikleri bağlamındaki de dâhil olmak üzere, tacize ve şiddete maruz kalması, toplanıp yakalanması ve sokaklardan uzaklaştırılması ya da örgütlenme ve barışçıl toplantı haklarını kısıtlayan ya da bu haklara engel olan diğer müdahalelerin Madde 15 (2)'ye aykırı olduğunu ifade etmektedir. Sokak ortamındaki çocukların yönetimindeki, yasalar nezdinde kurulmuş olan çalışan çocuk birliklerini ve kuruluşlarını tanımamak ve/veya sokak ortamındaki çocukların kolay erişiminin olmadığı kuruluşlar için izin talep etmek, onlara karşı ayrımcılık teşkil eder ve Madde 15 (2)'ye ters düşer.

Uygulama tedbirleri

40. Devletler, sokak ortamındaki çocukları kamusal alanlarda örgütlendikleri ve barışçıl bir şekilde bir araya geldikleri ortamlarda taciz etmemeli veya keyfi olarak bu ortamlardan uzaklaştırmamalıdır. Bu hakkı ihlal edenler hakkında yaptırımlar uygulanmalıdır. Polis ve güvenlik güçlerinin, kamu düzeni ile ilgili vakalara müdahale ederken sokak ortamındaki çocukların haklarını gözetme konusunda

---

37 Bkz. Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklara yönelik kendi ülkeleri dışındaki muameleye ilişkin 6 No'lu Genel Yorum (2005), paragraf 18. Esasen uluslararası bir sınır geçmiş olan refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin olarak geliştirilmiştir, söz konusu genel yorumda Komite bu yorumu sokak ortamındaki tüm çocukları kapsayacak şekilde genişletmektedir.

kapasitelerinin geliştirilmesi için özel eğitimlere ihtiyaç vardır.³⁸ Yerel yönetim yönetmelikleri, Madde 15 (2)'ye uyumun sağlanması amacıyla gözden geçirilmelidir. Devletler, sokak ortamındaki çocukları, çocuk hakları eğitimi ve yaşam becerilerinin geliştirilmesi yoluyla güçlendirmek, bu çocukların örgüt ve toplantılar yoluyla bildirdikleri görüşlerini kabul etme konusunda paydaşları hazırlamak ve bu çocukların topluluktaki diğer çocuklar ile birlikte eğlence, boş zaman etkinlikleri, spor, sanat ve kültürel faaliyetlere katılımını teşvik etmek gibi olumlu tedbirleri desteklemelidir. Mevzuat, Madde 15 kapsamında koruma sağlamak için sokak ortamındaki çocukların örgütleri veya barışçıl toplantılarının resmi olarak kayıt altına alınmasını gerektirmemelidir.

Doğum kaydına ilişkin madde 7 ve kimliğe ilişkin madde 8

41. Nüfus kaydını gösterir belgenin olmaması, eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetler, adalet, miras ve ailenin birleşmesi bakımından, sokak ortamındaki çocukların haklarının korunması üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Asgari olarak Devletler, her yaşta tüm çocuklar için nüfus belgesine ücretsiz, basit ve hızlıca erişim sağlamalıdır. Sokak ortamındaki çocuklar, yasal kimlik belgeleri alma konusunda proaktif olarak desteklenmelidir. Geçici bir çözüm olarak Devletler ve yerel yönetimler, çocuklara sivil toplum personeline/adreslerine bağlı, resmi olmayan kimlik kartları sağlama gibi yöntemlerle yenilikçi ve esnek çözümler üretmeli ve çocukların bu esnada temel hizmetlere erişebilmelerini ve adalet sistemi içinde koruma elde edebilmelerini sağlamalıdır. Çoğunlukla sık sık yer değiştiren ve kaybetmeden, çaldırmadan ya da hasarsız bir şekilde taşınabilir bir kimlik belgesini saklama imkânı olmayan sokak ortamındaki çocukların karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için yenilikçi çözümler hayata geçirilmelidir.

İfade özgürlüğüne ilişkin madde 13 ve bilgiye erişime ilişkin madde 17

42. Sokak ortamındaki çocukların kendi hakları ile ilgili bilgilere erişimi ile bu bilgileri arama ve paylaşma hakkı ve bu hakların iyice

---

38 Bkz. 13 No'lu Genel Yorum, paragraf 44.

anlaşıp hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bağlam odaklı ve erişilebilir çocuk hakları eğitimi, çocukların seslerinin duyulabilmesi için katılımın önündeki engellerin üstesinden gelmeye yardımcı olacaktır. Sokak ortamındaki çocuklar, erişilebilir ve uygun kanallar yoluyla aşağıdakilerle ilgili doğru, kaliteli ve çocuk dostu bilgilere ulaşabilmelidir: (a) devletin rolü ve hesap verebilirlik özelliği ile insan hakları ihlallerine dair tazminat ile ilgili şikâyet mekanizmaları; (b) şiddete karşı koruma; (c) aile planlaması ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar da dâhil olmak üzere cinsel sağlık ve üreme sağlığı; (d) beslenme düzeni ve fiziksel aktivite de dâhil olmak üzere sağlıklı yaşam biçimi; (e) güvenilir ve saygılı sosyal ve cinsel davranışlar; (f) kazaların önlenmesi; ve (g) alkol, tütün, uyuşturucu ve diğer zararlı maddele kullanımlarının olumsuz etkileri.

Özel hayat, onur ve itibara ilişkin madde 16

43. Yaşamlarını kamusal alanlarda idame ettirdikleri için sokak ortamındaki çocukların özel hayatları kısıtlı olabilir. Kendilerinin veya ebeveynlerinin ya da ailelerinin sokakta yaşaması nedeniyle yapılan ayrıcalıklar, onları 16. maddenin ihlâline karşı savunmasız hâle getirmektedir. Komite, yaşanan yerden zorla çıkarılmayı Sözleşme'nin 16. maddesinin bir ihlâli olarak kabul eder ve İnsan Hakları Komitesi de geçmişte zorla tahliyenin Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 17. maddesinin ihlâli olduğunu kabul etmiştir.³⁹ Damgalamaya yönelik 27. paragraftaki tavsiyeler ile polisin ayrımcı olmayan ve saygılı muamelesine yönelik 60. paragraftaki tavsiyeler, onur ve itibar konusunda yol gösterir.

---

39 Bkz. CCPR/CO/83/KEN, 22. paragraf ve CCPR/C/BGR/CO/3, 24. paragraf.

C. Aile Çevresi ve Alternatif Bakım

Aile Çevresinden Yoksun Kalan Çocuklara Yönelik Özel Koruma ve Yardım Hakkına İlişkin Madde 20

Bakım türleri

44. Kendilerine bakım sağlamakla birinci dereceden veya vekâleten yükümlü kişilerin olmadığı durumlarda, bu sokak ortamındaki çocuklara fiilen devlet bakım sağlar ve 20. madde uyarınca, devlet geçici veya sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan her çocuğa alternatif bakım sağlamak zorundadır.⁴⁰ Bu bakım türleri şunları içerir: güvenilir ve yetişkin bir sosyal hizmet görevlisi veya akran desteği yoluyla, sokaktaki bağlarını terk etmelerini ve/veya alternatif bir konaklama yerine taşınmasını gerektirmeden ya da buna mecbur bırakmadan sokaktaki çocuklara maddi ve manevi destek sağlama; yardımlaşma merkezleri ve halk merkezleri/ sosyal yaşam merkezleri; gece sığınma evleri; gündüz bakım evleri; grup evlerinde geçici olarak bakım; koruyucu aile; aileleri birleştirme; ve bağımsız yaşam veya evlat edinmenin de içinde bulunduğu uzun dönemli bakım seçenekleri. Hürriyetten yoksun kılma, örneğin cezaevi hücreleri ya da kapalı merkezler, asla bir koruma yöntemi değildir.

Çocuk hakları yaklaşımının uygulanması

45. Çocukların, sokakta yaşamayı bırakıp alternatif bakıma alınma sürecinde aktif olarak rol almalarına saygı göstermeyen müdahalelerin bir etkisi olmaz: durum sıklıkla çocukların kaçmasının ya da yerleştirmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından çocukların sokağa geri dönmesiyle sonuçlanır. Sokak ortamındaki çocuklar az tanıdığı akrabalarıyla yaşamak için yabancı bölgelere gönderilirse yerleştirmeler başarısız olur. Alternatif seçeneklerin geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde çocuk hakları yaklaşımını benimsemekle, devletler çocukların hayatta kalmak ve/veya gelişmek için sokaktaki bağlantılarına bağlı kalmak ve kendi istekleri dışında yapılacak

---

40 Bkz. 13 No'lu Genel Yorum, paragraf 33 ve 35.

yerleştirmeleri kabul etmek zorunda kalmamalarını sağlayacaktır. Devletler mevzuat, düzenleme ve politika direktifleri aracılığıyla, yerleştirmelerde, bakım planlarının geliştirilmesi ile gözden geçirilmesinde ve aileyle yapılan ziyaretlerde çocukların görüşlerinin alınmasını ve göz önünde bulundurulmasını sağlamalıdır.⁴¹ Devletler son çare olarak kurum bakımına alınmayı kısıtlayan yerleşmiş uluslararası değişkenlere riayet etmeli,⁴² çocukların gereksiz yere alternatif bakıma yerleştirilmemesini sağlamalı ve alternatif bakım uygulandığında, bu bakımın uygun koşullarda, çocukların haklarına saygı duyarak ve onların öncelikli yararına olacak Şekilde uygulanmasını sağlamalıdır.⁴³ Devletler, devletin ve sivil toplum kuruluşlarının yönettiği sığınma evleri ile tesislerin güvenilir ve kaliteli olmasını sağlamalıdır. Sokak ortamındaki çocuklarla istişare ederek aile üyelerinin yanına yapılan yerleştirmelerin kendi yararlarına olduğu düşünüldüğünde iki tarafta da itinalı bir hazırlık yapılması ve sonrasında yerleştirmenin takip edilmesi gerekmektedir. Sokaklar ve uzun vadeli yerleştirmeler arasında çoğu kez bir geçiş dönemi bulunması gerekir; bu dönemin uzunluğu da var olan duruma göre çocukla birlikte belirlenir. Alternatif bakım tesislerinin bulunmaması nedeniyle polis merkezinin ya da diğer cezaevi hücrelerinin konaklamak için kullanılması kabul edilemez.

Anne ve Babadan Ayrılmaya İlişkin Madde 9

46. Sokak ortamındaki birçok ocuk ailesiyle birlikte sokakta ya da evlerinde yaşamaktadır ve/veya ailesiyle olan bağlarını devam ettirmektedir ve bu bağları korumaya yönelik desteklenmelidir. Devletler, yalnızca ailelerinin sokakta çalışması veya yaşaması durumunu göz önünde bulundurarak çocukları ailelerinden ayırmamalıdır. Aynı Şekilde, devletler sokak ortamındaki çocukların doğurduğu bebekleri ya da çocukları da onlardan ayırmamalıdır. Mali

---

41 Bkz. 12 No'lu Genel Yorum, paragraf 54; 6 No'lu Genel Yorum, paragraf 40 ve 7 No'lu Genel Yorum, paragraf 36 (b).

42 Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, paragraf 35.

43 *Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler, Genel Kurul Kararı 64/142, ek.*

ve maddi yoksulluk ya da doğrudan ve yalnızca bu tür bir yoksulluğa isnat edilebilen durumlar asla çocuğu anne-baba bakımından ayırmanın tek gerekçesi olmamalı, aksine, aileye uygun desteğin sağlanması gerektiğinin bir işareti olarak görülmelidir.⁴⁴ Uzun vadeli ayrılıkları önlemek amacıyla, devletler, örneğin anne ve babaları mevsimlik iş için yılın belirli dönemlerinde göç eden çocuklar için kalıcı ve haklara saygı duyan bakım seçeneklerini destekleyebilir.

Bakım Ve Koruma Kurumları, Hizmetleri ve Tesislerinin Standartlarına İlişkin Madde 3 (3) ve Yerleştirmelerin Düzenli Kontrolüne İlişkin Madde 25

47. Çocukların bakım ve korunma haklarının yerine getirilememesi nedeniyle sokakta yaşamak zorunda kalmalarını önlemek amacıyla ve hâlihazırda sokak ortamında bu çocukların yararı için kamu ve sivil toplum hizmetlerinin kalitesini sağlamak, korumak ve kontrol etmek önemlidir. Devletler kaliteli ve haklara saygı duyan hizmetler sağlamalı ve sivil toplum kuruluşlarını da aynısını yapma konusunda desteklemelidir. Devlet, sokak ortamındaki çocuklara yönelik sivil toplum kuruluşlarına, hizmetlerine ve tesislerine destek vermeli, kaynak sağlamalı ve bunları düzenlemeli ve denetlemelidir. Bu hizmetlere dâhil olan personel ise 18. paragraf doğrultusunda eğitilmelidir.

Anne ve Babanın Sorumluluğuna İlişkin Madde 18

48. Anne babayı ve yasal vasiyi desteklemek, çocukların sokakta yaşamak zorunda kalmasını önlemek ve hâlihazırda sokak ortamında bulunan çocuklara yönelik aile birleştirme programlarını güçlendirmek için gereklidir. Devletler ebeveynlere ve yasal vasilere çocuk yetiştirme konusundaki sorumluluklarını yerine getirirken uygun desteği temin etmek ve çocukların bakımına yönelik kurum, tesis ve hizmetlerin gelişmesini sağlamakla yükümlüdür. Devletler, istikrarsız durumlarda ailelerin üzerine baskı yapan yapısal güçleri bertaraf etmek için tedbir

---

44 Bkz. 14 No'lu Genel Yorum, paragraf 62.

almalıdır. Ele alınacak konulardan bazıları şunlardır: maddi olanağı kısıtlı mahallelerde hak temelli toplumsal kalkınmayı arttırma; kapsamlı ekonomik ve sosyal güvenlik ağıları oluşturma; güvenilir ve uygun fiyatlı günlük bakım merkezleri ve diğer uzmanlaşmış hizmetler temin etme ve ailelerin yeterli barınma koşullarına ve gelir getirici işlere erişimini iyileştirme. Yapısal yaklaşımlar ve politika yaklaşımlarının yanı sıra, savunmasız ailelerin iyi eğitim almış profesyoneller tarafından oluşturulmuş vaka odaklı çözümlere ihtiyacı vardır. Devletler, çocuk hakları yaklaşımına dayanarak, çocukları sokakta yaşamaya teşvik eden şartların nesiller arasında yayılmasını engelleyeceği ispatlanmış aile destek programlarına yatırım yapmalı ve bu programları yaygınlaştırmalıdır. Devletler, sokakta yaşamak zorunda kalma riski bulunan çocuklara sahip ailelere, damgalayıcı olmayacak bir şekilde öncelik vererek, anne babalara ve çocuklara bakım sağlayan kişilere çocuk hakları ve olumlu ebeveynlik hususunda kapsayıcı bir eğitim sağlamak için tedbirler almalıdır. Bu eğitim kapsamında çocukları dinleme ve görüşlerini karar alma süreçlerine dâhil etme yollarını da barındıran çocuk haklarına, olumlu disiplin becerilerine, uyuşmazlıkların şiddete başvurmadan çözümüne ve doğal ebeveynlik de dâhil olmak üzere olumlu çocuk yetiştirmeye ve erken çocukluk gelişimine yer verilmelidir. Ayrıca bkz. paragraf 35 ve 49.

D. Yeterli Yaşam Standartları

Yeterli Yaşam Standardına İlişkin Madde 27

Ebeveynlere, çocuğa bakım sağlayan kişilere ve çocuklara destek

49. 27. madde (3) uyarınca, devletler çocukların sokakta yaşamak zorunda kalmasını önlemek ve hâlihazırda sokak ortamında bulunan çocukların haklarını yerine getirmek amacıyla tüm çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimi için yeterli yaşam standartlarına sahip olmasını sağlamalıdır. Devletler anne babalara ve çocuğun sorumluluğunu üstlenen diğer kişilere bu hakkı yerine getirmek konusunda yardım etmek için uygun tedbirleri alacak ve ihtiyaç

duyulması hâlinde, özellikle beslenme, kıyafet ve barınma hususlarında maddi yardım ve destek programları sağlayacaktır. Bunlar, devletlerin takdirine bırakılmaz. Yukarıdakilerin ulusal koşullar doğrultusunda ve Taraf Devletlerin imkânları dâhilinde hayata geçirilmesi 4. madde temelinde yorumlanmalıdır. Buna göre, yukarıda belirtilen imkânları sağlamak üzere Taraf Devletler, gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde, özellikle de sosyal, ekonomik ve kültürel haklar konusundaki asgari yükümlülüklerini getirmek açısından ellerindeki mevcut tüm kaynakları kullanmalıdır. Maddi destek açısından, özellikle yeterli barınma ve gelir elde etme hususunda anne babalara ve çocuğa bakım sağlayan kişilere devlet tarafından sağlanan destek yoluyla, sokak ortamındaki çocukların yaşayacak güvenli bir yere, yiyeceğe, ücretsiz ve erişilebilir tıbbi bakıma ve eğitime olan ihtiyacına öncelik verilmektedir. 27. maddenin (3) yorumu anne babalara ve çocuğun sorumluluğunu üstlenen kişilere destek için alınan tedbirler ile sınırlı değildir. Gerek duyulması hâlinde maddi yardım ve destek programları sağlama yükümlülüğü, doğrudan çocuklara yapılan bir yardım olarak da yorumlanmalıdır. Bu özellikle aile bağları olmayan ya da istismarcı aile bağları olan sokak ortamındaki çocuklar için geçerlidir. Çocuklara hizmet şeklinde doğrudan yapılan maddi yardım, ya devlet tarafından ya da devlet desteği aracılığıyla sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanabilir. Tek ebeveynli ve yeniden oluşan karma aileler (ebeveynlerin en az birinin başka bir evlilikten çocuğunun olduğu evlilikler) açısından devletin çocuğun bakımını güvence altına almak için aldığı tedbirler özellikle önemlidir (bakınız 27ç madde (4)).

Yeterli barınma koşulları

50. Konut hakkı özellikle sokak ortamındaki çocuklar ile ilgili olan 27. maddenin önemli bir bileşenidir. Bu hak, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından ayrıntılı biçimde, bir yerde güvenli, huzurlu ve itibarlı bir şekilde yaşamak olarak yorumlanmıştır⁴⁵ ve bu yorum, barınma hususundaki “yeterlilik” kavramının şunlara dikkat çektiğini

---

45 Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, yeterli barınma koşulları hakkına dair 4 No’lu Genel Yorum (1991), paragraf 7.

belirtmektedir: mülkiyetin hukuki güvenliği; hizmet, materyal, tesis ve altyapı uygunluğu; maddi açıdan karşılanabilirlik; barınabilirlik; ulaşılabilirlik; konum ve kültürel yeterlilik.⁴⁶ Çocuklar yaşanan yerden zorla çıkarma eyleminden orantısız şekilde olumsuz etkilenenlerin arasında yer alır.⁴⁷ Gayri resmi veya kaçak yapılaşmanın yıkımı yoluyla da olmak üzere, yaşanan yerden zorla çıkarma eylemleri, çocukları sokaklarda uyumak zorunda bırakıp daha fazla hak ihlâline maruz bırakarak hayatı onlar için daha istikrarsız hâle getirebilir. Sokak ortamındaki çocuklarla yapılan istişarenin en önemli konularından biri devlet tarafından yönetilen bazı “sığınma evleri” ve çocukların bu sığınma evleri yerine sokakta kalmayı tercih etmesine neden olan şiddet ve emniyetsizliktir.

Uygulama tedbirleri

51. Devletler istikrarsız aileler üzerinde oluşan baskıyı azaltmak ve bu aileleri güçlendirmek amacıyla çocuklara daha iyi bir koruma sağlayarak ve sokak ortamında yaşamak zorunda kalma risklerini azaltarak yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin yapısal nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler almalıdır. Bu tedbirler şunlardır: ekonomik eşitsizlikleri azaltan vergi ve harcama politikaları oluşturmak; adil ücretli istihdamı ve diğer gelir getirici olanakları arttırmak; kırsal ve kentsel kalkınmaya yönelik yoksul yanlısı politikalar oluşturmak; yolsuzluğu ortadan kaldırmak; çocuk odaklı politikalar ve bütçeler oluşturmak; yüksek düzeyde göç aldığı bilinen bölgelerde çocuk temelli yoksulluğu azaltma programlarını güçlendirmek; ve yeterli sosyal güvenlik ve sosyal koruma sağlamak. Belirli örnekler arasında Avrupa ve Kuzey Amerika’da kullanılan çocuk yardımı programları ve Latin Amerika ülkelerinde başlatılıp Asya ve Afrika ülkelerinde de yaygın olarak uygulanan nakit transfer programları yer almaktadır. Devletler, bu tür programların banka hesapları olmayan ötekileştirilmiş ailelere ulaşması için çaba sarf etmelidir. Anne babaya, çocuklara bakım

---

46 a.g.e., paragraf 8.

47 Bkz. Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, yaşanan yerden zorla çıkarılmaya dair 7 No’lu Genel Yorum (1997), paragraf 10.

sağlayan kişilere ve ayrıca doğrudan sokak ortamındaki çocuklara maddi destek sağlanmalı ve bu tür mekanizmalar ve hizmetler çocuk hakları yaklaşımına dayanılarak tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Barınma hususunda, mülkiyetin güvenliği çocukların sokak ortamına girmesini önlemek için önemli bir şarttır. Bu; güvenilir içme suyu, hijyen ve sanitasyon imkânlarına erişimin yanı sıra yeterli barınma koşullarına erişimi de içinde barındırır. Gayri resmi ve kaçak konutlarda yaşayanlar da dâhil olmak üzere çocuklar yeterli alternatif konaklama olanağı sağlanmadan yaşadıkları yerden zorla çıkarılmamalıdır: Devletler bu durumdan etkilenen çocuklar için uygun önlemleri almalıdır. Yerinden edilmenin olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla çocuk ve insan hakları etki değerlendirmeleri yapılması, projelerin tasarımı ve atyapısı için bir ön koşul olmalıdır.

E. Engellilik Durumu ve Sağlık

Engelli Çocuklara İlişkin Madde 23

52. Engelli çocuklar ekonomik ve sosyal faktörler gibi çeşitli nedenlerle sokak ortamında yaşamak zorunda kalmakta ve zaman zaman dilendirilerek istismar edilmektedir. Bu istismarı önleyip açıkça suç olarak kabul etmek ve faillerini adaletin karşısına çıkarmak için devletler, gerekeni yapmalıdır.⁴⁸ Sokak ortamındaki çocuklar, sokaktaki yaşamın şiddet, istismar ve madde kullanımı gibi yönlerinin olumsuz etkileri nedeniyle sonradan engelli olma riski altında olabilir. Zihinsel ve psikososyal engelli olmak, sokak ortamındaki çocukları istismar ve sömürüye karşı özellikle savunmasız hâle getirmektedir. Devletler engelli çocukları kapsayıcı eğitim gibi hizmetlere erişimden alıkoyan engelleri tespit edip ortadan kaldırmak gibi özel koruma tedbirleri almalıdır.

---

48 Bkz. 9 No'lu Genel Yorum, paragraf 76.

Sağlığa⁴⁹ İlişkin Madde 24 ve Uyuşturucu ve Madde Kullanımına İlişkin Madde 33

53. Sokak ortamı, fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarına karşı savunmasızlığı arttırabilir.⁵⁰ Karşılaşılan zorluklar arasında orantısız yüksek oranlarda madde kullanımı, HIV⁵¹ ve cinsel yolla bulaşan diğer enfeksiyonlar, hamilelik, şiddet (akran şiddeti de dâhil), intihara meyilli düşünceler ve intihar, kontrolsüz ilaçlarla kendi kendini tedavi etme ve bulaşıcı hastalıklara maruz kalma, kirlilik ve trafik kazaları bulunmaktadır. Komite, cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularının da bulunduğu, sokak ortamındaki çocukların özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş sağlık eğitimi ve hizmetlerine olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bu tür eğitim ve hizmetler çocuk dostu ve destekleyici nitelikte, kapsamlı, erişilebilir, ücretsiz, güvenilir, ön yargısız olmalı, ayırım yapmamalı, çocukların kendi başına aldığı kararlara saygı duymalı ve anne babanın rızasını gerektirmemelidir.⁵² Sağlık hizmetleri, fiziki konum ve sosyal statü gözetilmeksizin erişilebilir hâle getirilmelidir. Sokak ortamındaki çocuklar, kapsayıcı sağlık güvencesi ve sosyal koruma programları yoluyla ücretsiz temel sağlık bakımı hizmetlerine erişebilmelidir. Devletler sokak ortamındaki çocuklar için zarar azaltma merkezleri ile travma terapisi ve ruh sağlığı hizmetleri de dâhil olmak üzere madde kullanımına yönelik önleme, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini arttırmalıdır. Bu hizmetlerde çocuk hakları ve sokak ortamındaki çocukların içinde bulunduğu belirli durumlar üzerine eğitim görmüş profesyoneller görevlendirilmelidir. Devletler özellikle madde kullanımı, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve HIV'ye karşı mücadelede etkili olabilecek akran eğitimini teşvik edebilir. Sokak ortamındaki çocukları uyuşturucu ticaretine dâhil olmaktan korumaya ayrıca önem gösterilmelidir.

---

49 Çocukların ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkına dair 15 No'lu Genel Yorum (2013).

50 Bkz. 4 No'lu Genel Yorum, paragraf 34.

51 Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, paragraf 30.

52 a.g.e. paragraf 20-21; 4 No'lu Genel Yorum, paragraf 11 ve 26; 15 No'lu Genel Yorum, özellikle paragraf 8, 11 ve 28.

F. Eğitim, Serbest Zaman Faaliyetleri Ve Kültürel Faaliyetler

Eğitime İlişkin Madde 28

54. Erişilebilir, ücretsiz, güvenilir, ilgili ve kaliteli eğitim, çocukların sokak ortamında yaşamak zorunda kalmasını önlemek ve hâlihazırda sokak ortamında yaşayan çocukların haklarından faydalanmalarını sağlamak için oldukça önemlidir. Eğitim birçok çocuk için toplumla aralarında köprü oluşturan son bağlantı noktasını temsil eder. Devletler, sokak ortamındaki çocukların okula devam etmesini ve kaliteli eğitim haklarının tam anlamıyla korunmasını sağlamak için anne babaya, bakım veren kişilere ve ailelere destek vermek gibi yeterli yardımlar sağlamalıdır. “İkinci şans eğitimi”, telafi dersleri, mobil okullar, piyasa araştırmasına bağlı ve gelir oluşturulmasına yönelik uzun vadeli destekle devam ettirilen mesleki eğitim ve sivil toplumla yapılan ortaklıklar aracılığıyla örgün eğitime giden yollar da dâhil olmak üzere bir dizi eğitim seçeneği olması gerekmektedir. Öğretmenler, çocuk hakları ile sokak ortamındaki çocuklar ve çocuk merkezli, katılımcı öğretim yöntemleri üzerinde eğitim almalıdır.

Eğitimin Amaçlarına İlişkin Madde 29⁵³

55. Eğitim, sokak ortamındaki çocuklar için amaçları 29. maddeyle uyumlu olmalı ve okuma yazma, matematik becerileri, dijital okuryazarlık, yaşam becerileri, çocuk hakları, çeşitliliğe karşı hoşgörü ve vatandaşlık eğitimini barındırmalıdır. Çocukların bağımsızlıklarını güçlendirip riskli durumlarla daha iyi başa çıkmalarını sağlayan bu eğitim, çocukların sokak ortamında yaşamak zorunda kalmasını önlemek ve sokak ortamında yaşayan çocuklara fayda sağlamak da dâhil olmak üzere, çocukların korunma, gelişme ve katılım haklarının yerine getirilmesi için hayati önem taşımaktadır. Devletler, okul müfredatı ve yaygın eğitim ile sokak eğitimi aracılığıyla, okul dışında kalan çocuklar da dâhil olmak üzere, tüm çocuklara kapsayıcı, kaliteli, ücretsiz çocuk hakları eğitimi ve yaşam becerileri sağlamaya yönelik tedbirler almalıdır.

---

53 Eğitim amaçlarına dair 1 No'lu Genel Yorum (2001).

Dinlenme, Oyun ve Serbest Zamana İlişkin Madde 31

56. Komite dinlenme, oyun, serbest zaman ve sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılım hakkının altını çizer. Sokak ortamındaki çocuklar, sokaklardaki ortamı oyun amacıyla kullanmak için kendi yaratıcılıklarını kullanır.⁵⁴ Devletler çocukların kıyafet kuralı⁵⁵ gibi gerekçelerle ayrımcılığa maruz kalarak park ve oyun alanlarından dışlanmalarını önleyip, mobil eğlence etkinlikleri ve spor tesisleri aracılığıyla da olmak üzere, yaratıcılıklarını geliştirmelerine ve spor yapmalarına yardımcı olmaya yönelik tedbirler almalıdır.

G. Çocuklara Yönelik Şiddet ve Özel Koruma Tedbirleri

Her Türlü Şiddetten Korunmaya İlişkin Madde 19 Ve Madde 39⁵⁶

57. Şiddetin her türlü - duygusal, fiziksel ya da cinsel - çocukların sokak ortamında yaşamak zorunda kalmasının temel bir nedeni ve sonucudur. Sokak ortamındaki çocukların yaşamlarına geniş ölçüde nüfuz eden her türlü şiddet çocukların da bizzat altını çizdiği temel sorunlardan biridir. Sokak ortamındaki çocukları korumak amacıyla birtakım acil önlemler alınmalıdır. 13 No'lu genel yorumda verilen tüm tavsiyeler ile birlikte alınması gereken tedbirler şunlardır: bedensel ceza da dâhil olmak üzere şiddetin her türlü -sünü yasaklamak; ailesiyle ve toplumla olan bağlarını koparmakta olan savunmasız çocuklara ulaşmaya yönelik mekanizmalar oluşturmak; şiddet, ayrımcılık ve diğer hak ihlallerini ihbar etmek için mekanizmalar oluşturmak; devlet, sivil toplum, birey, grup olması fark etmeksizin şiddetin failini sorumlu tutacak mekanizmalar oluşturmak. Bazı polis teşkilatı üyeleri ile organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığına dâhil olmuş olanlar gibi, çocuklar tarafından refahlarına tehdit olarak ihbar edilen bireylerle baş etmek için özel mekanizmalar oluşturulabilir.

---

54 17 No'lu Genel Yorum

55 a.g.e., paragraf 49.

56 Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, paragraf 19 ve 36-37; 4 No'lu Genel Yorum, paragraf 2 ve 23; çocuğun bedensel ceza ve diğer zalim veya aşağılayıcı cezalardan korunma hakkına dair 8 No'lu Genel Yorum (2006); ve 13 No'lu Genel Yorum.

Cinsel İstismar, Cinsel Sömürü, Kaçakçılık ve Diğer Sömürülere İlişkin Madde 34 ve Madde 36

58. Sokak ortamındaki çocuklar özellikle cinsel şiddet ve sömürüye karşı savunmasızdır ve çocukların satılması, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisine dair sözleşmeye ek İhtiyari Protokol bu soruna yöneliktir. Sokak ortamındaki çocukların içinde bulunduğu belirli durumları anlamak üzerine eğitim almış profesyoneller tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı bir çözüm oluşturabilir. Çocuklar, cinsel sömürü veya emek sömürüsü için kaçakçılık yoluyla sokak ortamında yaşamak zorunda bırakılabilir ve/veya sokaklarda yaşamaya başladıkları andan itibaren bu tür kaçakçılığın yanı sıra organ kaçakçılığı ve diğer sömürü türlerine karşı savunmasız hâle gelebilir.

Çocuk İşçiliğine İlişkin Madde 32

59. Komite, sokak ortamındaki çocukları ekonomik sömürüden ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden korumak amacıyla devletlerin, Sözleşme'nin 32 (2). maddesinin, Uluslararası Çalışma Örgütü Asgari Yaş Sözleşmesi'nin (No. 138, 1973) ve En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nin (No. 182, 1999) hükümlerini uygulamasını talep etmektedir. Çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında çocukların eğitime geçiş yapmasını sağlayacak ve çocuklar ve aileleri için yeterli bir yaşam standardı temin edecek destek sağlanması gibi kapsamlı tedbirler sunulmalıdır. Bu tür tedbirler, çocukların yüksek yararına en iyi şekilde hizmet etmek ve çocukların hayatta kalması ve gelişimi üzerinde kasıtsız herhangi bir olumsuz etkisi olmadığından emin olmak için sokak ortamındaki çocuklar ve diğer kilit paydaşlarla işbirliği içinde geliştirilmelidir. Dilenciliğin ve ruhsatsız ticaretin suç olarak kabul edilmesi çocuğun hayatta kalmak için ticari cinsel sömürü gibi daha kötü eylemlere başvurusuyla sonuçlanabilir. Sokak ortamındaki çocuklara yönelik bütçelendirme becerisini geliştirmek ve kazançları teminat altına almak için düzenlenen tasarruf planları fayda sağlamaktadır.

Çocuk Adaletine İlişkin Madde 37 ve Madde 40

60. Sokak ortamındaki çocukların kefalete gücü yetmeyeceği ve kendilerine kefil olacak sorumlu yetişkinler olmadığı için hedef alınma, suçlanma ve çocuk veya yetişkin adalet sistemine teslim edilme olasılığı daha yüksek; yönlendirme, tutuklama alternatifleri ya da onarıcı uygulamalardan faydalanma ihtimali daha düşüktür. Polisin taciz (çocukların parasını veya eşyalarını çalmak, çocukları genellikle amirlerinin ve/veya siyasetçilerin emriyle gelişigüzel yakalayıp serbest bırakmak da dâhil olmak üzere), yolsuzluk, sömürü (para veya cinsel ilişki için) ve fiziksel, psikolojik ya da cinsel şiddet gibi kötü muameleleri de devletlerin acilen suç niteliği taşıdığını kabul etmesi gereken yaygın hak ihlalleri arasında yer almaktadır. Komite sokak ortamındaki çocukların suçlu bulunmasını sağlayan ve zorla kurum bakımı altına alınma ile sonuçlanan “sıfır tolerans” politikalarının uygulanmasından endişe duymaktadır. Devletler sokak ortamındaki çocukları cezalandırmak yerine korumaya öncelik veren toplum destekli polisliği desteklemeli ve çok kültürlü polis hizmetleri oluşturmalarıdır. Cezalandırıcı çocuk adalet sistemi yerine daha onarıcı bir sistem bağlamında, devletler sokak ortamında yaşayanlar da dâhil olmak üzere her çocuğun tüm haklarını teminat altına almalıdır.⁵⁷

Silahlı Çatışmalara İlişkin Madde 38

61. Sokak ortamındaki çocuklar silahlı kuvvetlere veya silahlı gruplara alınmaya karşı savunmasız olduğundan Çocukların silahlı çatışmalara dâhil edilmesine dair Sözleşmeye ek İhtiyari Protokol de bu durumla ilgilidir. Çatışmalar; sosyal ağların bozulması, ailenin bölünmesi, belirli bir topluluğun iç göçe zorlanması ya da terhis edilen çocuk savaşçıların kendi toplulukları tarafından reddedilmesine yol açarak, çocukların sokak ortamında yaşamak zorunda kalmasına neden olabilir. Önleme hususunda ise sokak ortamındaki çocuklara barış eğitimi ve silahlı gruplara girme karşıtı girişimler de dâhil olmak üzere çocuk hakları eğitimi sağlanmalıdır. Silahlı çatışmaların etkilerini en aza indirecek

---

57 Bkz. 6 No’lu Genel Yorum, paragraf 61; ve 10 No’lu Genel Yorum, paragraf 6, 8-9 ve 16.

müdahaleler, çocukların ailelerinden ayrılma riskini en aza indirmeli ve bu kapsamda aile takip programlarına öncelik verilmelidir. Çocuklara yönelik silahsızlanma, terhis ve topluma kazandırma programları, sokakla bağlantılı olma durumunun çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmasının bir nedeni ve sonucu olduğunu göz önünde bulundurulmalıdır.

VI. Yaygınlaştırma ve İşbirliği

Yaygınlaştırma

62. Komite, devletlere hükümet yapıları ile yasal ve idari yapılardaki mevcut genel yorumu sokak ortamındaki çocuklara, anne babalara ve bakım sağlayan kişilere, profesyonel kuruluşlara, topluluklara, özel sektöre ve sivil topluma geniş ölçüde yaygınlaştırma tavsiyesinde bulunur. Yazılı basın, internet ve öykücülük ile akran eğitimi gibi çocukların kendi iletişim araçlarının da bulunduğu tüm yaygınlaştırma kanalları kullanılmalıdır. Bu durumda, metni işaret dili, Braille alfabesi ile engelli ve okuma yazmayı sınırlı düzeyde bilen çocuklar için anlaşılması kolay biçimler de dâhil olmak üzere ilgili dillere tercüme etmek gerekecektir. Aynı zamanda kültürel açıdan uygun ve çocuk dostu nüshalarını ve mevcut metin tabanlı örnekleri yerine resimli nüshalarını hazırlamak, çalıştaylar ve seminerler düzenlemek, çıkarımları ve nasıl daha iyi uygulanacağı hakkındaki tartışmalarda yaşa ve engellilik durumuna özel destek sağlamak, sokak ortamındaki çocuklar için ve onlarla birlikte çalışan tüm profesyonellere yönelik eğitimin kapsamına dâhil etmek gerekmektedir. Ayrıca devletler, Komite'ye sunacağı raporlara sokak ortamındaki çocukların durumları ile ilgili bilgi eklemeye de teşvik edilmektedir.

Uluslararası İşbirliği

63. Komite, çocukların sokak ortamında yaşamak zorunda kalmasını engelleme ve hâlihazırda sokak ortamında yaşayan çocukları korumaya yönelik uluslararası taahhütlerini, işbirliğini ve karşılıklı yardımlaşmayı güçlendirmeleri konusunda devletlere

çağrıda bulunmaktadır. Bu işbirliği, etkili olduğu görölen hak temelli uygulamaları, araştırmaları, politikaları, gözlemleri ve kapasite oluşturmayı tanımlayarak paylaşmayı da içermektedir. İşbirliği, devletlerin, Birleşmiş Milletler organları ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının (çocukların önderliğindeki kuruluşlar ve akademisyenler), çocukların, özel sektörün ve profesyonel grupların katılımını gerektirir. Komite bu aktörleri devamlı ve üst düzeyde politika diyalogları geliştirmeye ve önleme ve çözümler bulma hususunda kaliteli ve kanıta dayalı müdahaleler araştırmaya teşvik eder. Bunların arasında uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki diyalog platformları da yer almaktadır. Bu tür bir işbirliği göçmen, mülteci ve sığınmacı çocukların ve sınır ötesi kaçakçılık mağduru olarak sınırları geçen çocukların korunması konusunu ele alabilir.

Dağıtım
GENEL

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin
Haklarının Korunmasına Dair
Uluslararası Sözleşme
Çocuk Haklarına Dair
Sözleşme

ÇHS/GY/2017/22
16 Kasım 2017

Orijinal: İNGİLİZCE

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin
Haklarının Korunması Komitesi

Çocuk Hakları Komitesi

**Uluslararası Göç Bağlamında Çocukların İnsan Haklarına
İlişkin Genel İlkeler Hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve
Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 3 No'lu
ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 22 No'lu
ORTAK GENEL YORUMU (2017) ***

I. Giriş

1. İşbu ortak genel yorum; devletlerin menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerinde uluslararası göç bağlamında çocukların insan haklarının korunmasıyla ilgili yükümlülükleri hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 4 No'lu Ortak

* Teknik nedenlerden dolayı, 24 Kasım 2017 tarihinde tekrar yayımlanmıştır. Bu ortak genel yorum; devletlerin menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerinde göç bağlamında çocukların insan haklarının korunmasıyla ilgili yükümlülükleri hakkında, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 4 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 23 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ile birlikte okunmalıdır.

Genel Yorumu (2017) ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 23 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ile birlikte kabul edilmiştir. Söz konusu genel yorum ve işbu genel yorum; kendi içinde bütünlük taşıyan, bağımsız belgeler olmakla birlikte, tamamlayıcı nitelikte olup birlikte okunmalı ve yorumlanmalıdır. 2017 Mayıs ve Temmuz ayları arasında, taslak hazırlama sürecinde, kilit paydaşların temsilcileriyle ve uzmanlarla bir dizi bölgesel ve ulusal görüşme gerçekleştirilmiştir. Bangkok, Beyrut, Berlin, Dakar, Cenevre, Madrid ve Meksiko şehirlerinden çocuklar ve göçmen kuruluşları da bu sürece katılmıştır. Buna ek olarak, Komiteler; Kasım 2015-Ağustos 2017 tarihleri arasında devletlerden, Birleşmiş Milletler kurum ve kuruluşlarından, sivil toplum kuruluşlarından, ulusal insan hakları kurumlarından ve dünyanın tüm bölgelerindeki diğer paydaşlardan 80'i aşkın yazılı görüş almıştır.

2. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Haklarına dair Sözleşme; uluslararası göç bağlamında çocuk haklarının korunması ile ilgili genel ve özel hususları ele alan ve yasal olarak bağlayıcılığı yükümlülükler içermektedir.

3. Uluslararası göç bağlamındaki çocuklar hem çocuk oldukları için hem de göçten etkilendikleri iki kat kırılgan bir durumda bulunabilmektedir. Göçten etkilenen çocuklar üç gruba ayrılabilir: a) tek başlarına ya da aileleriyle birlikte seyahat eden göçmen çocuklar (b) varış ülkelerinde göçmen ailelerin çocukları olarak dünyaya gelen çocuklar ya da (c) annesi ya da babası veya her iki ebeveyni de başka bir ülkeye göç eden ve kendileri menşe ülkesinde kalan çocuklar. Çocukların ayrıca ulusal, etnik ya da sosyal kökenleri; cinsel yönelimleri ya da toplumsal cinsiyet kimlikleri; dinî inançları; engellik, göç, ikamet ya da vatandaşlık durumları; yaşları, ekonomik statüleri, politik veya diğer görüşleri ya da diğer durumlarıyla ilgili sebeplerden kaynaklı kırılgan bir durumları olabilmektedir.

4. Komitelerin birbirini tamamlayıcı görevleri ve uluslararası göç bağlamında tüm çocukların korunmasını güçlendirmeye yönelik ortak taahhütleri sebebiyle, her iki Komite bu ortak genel yorumları birlikte hazırlamaya karar vermiştir. İşbu genel yorum; iki Sözleşme'nin de

hükümlerine dayanmakla birlikte, burada açıklanan insan hakları normlarının Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan hüküm ve ilkelere dayandığını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla, bu ortak genel yorumda yer alan bağlayıcı rehber ilkeler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ve/veya Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'yi imzalayan tüm Taraf Devletler için eşit ölçüde geçerlidir.

A. Arka Plan

5. İşbu ortak genel yorum; uluslararası göç bağlamındaki çocukların haklarını korumaya giderek daha fazla önem veren iki Komite'nin yürüttüğü bir dizi girişime dayanmaktadır. Bu girişimlerden bazıları aşağıda belirtilmektedir:

(a) Menşe ülkeleri dışında refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklarla ilgili uygulamalar hakkında Çocuk Hakları Komitesi'nin 6 No'lu Genel Yorumu. Bu genel yorumda, menşe ülkelerinin dışında refakatsiz seyahat eden veya ailesinden ayrı düşmüş göçmen çocuklara yapılacak muamelelere dair bir dizi tavsiyeye yer verilmektedir.

(b) Çocuk Hakları Komitesi; 2012 Eylül tarihinde, Cenevre'de genel bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların hakları ele alınmış, bir arka plan çalışması hazırlanmış, toplantı sonuçlarını ve tavsiyelerini içeren bir rapor kabul edilmiştir.¹

(c) Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi; 2016 yılında, hareket hâlindeki çocuklar ve göçten etkilenen diğer çocuklarla ilgili çalışmalar için rehber ilkeleri tavsiye etmiştir.² Buna ek olarak, iki Komite de Göçmen Çocukların Gözaltına Alınmasına Son Vermeye Yönelik Kurumlararası Çalışma Grubu'na üyedir.

---

1 Bakınız www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2012.aspx.

2 Bu rehber ilkelere şu bağlantı üzerinden erişilebilir: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CMW/Recommended-principle_EN.pdf.

(d) İki Komite de geçtiğimiz yıllarda, Taraf Devletlere, ilgili Sözleşmeler kapsamında uluslararası göç ve insan hakları bağlamında çocuk hakları konusunda daha fazla tavsiyede bulunmuştur.

6. İşbu ortak genel yorum; Birleşmiş Milletler'in diğer kararlarına ve raporlarına, Birleşmiş Milletler'in ve Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarının çeşitli faaliyetlerine, uluslararası göç bağlamındaki çocuklarla ilgili hükümetlerarası girişimlere ve sivil toplum girişimlerine dayanmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda belirtilmektedir:

(a) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (E/C.12/2017/1) kapsamında devletlerin mültecilere ve göçmenlere karşı görevlerine ilişkin bir bildiri yayımlamıştır. Komite, bu bildiriye, özellikle de "ayrımcılığa karşı sağlanan korumanın, bireyin ev sahibi ülkede yasal statüde olması koşuluna bağlanamayacağını" vurgulamış ve "bir ülke sınırları içinde, belgesiz çocuklar da dâhil olmak üzere tüm çocukların eğitim, yeterli gıda ve uygun maliyetli sağlık hizmetlerine erişim hakkı bulunduğunu" hatırlatmıştır.

(b) Devlet ve hükümet başkanları; Mülteci ve Göçmenlere ilişkin New York Bildirgesi kapsamında, statülerinden bağımsız olarak tüm mülteci ve göçmen çocukların insan haklarını ve temel özgürlüklerini koruma, her koşulda çocuğun yüksek yararına öncelik verme ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklere riayet etme taahhüdünde bulunmuşlardır.³

B. Ortak Genel Yorumun Amacı Ve Kapsamı

7. Bu ortak genel yorumun hedefi; uluslararası göç bağlamındaki çocukların tüm haklarını korumak ve Sözleşmelerde belirtilen bütün yükümlülüklere riayet edilmesini sağlamak için alınması gereken yasal tedbirler, politika önlemleri ve diğer önlemler hakkında bağlayıcı rehber ilkeler sağlamaktır.

---

³ Genel Kurul Kararı 71/1, paragraf 32.

8. Komiteler; uluslararası göç olgusunun dünyadaki tüm bölgeleri, tüm toplumları ve sayısı her gün artan milyonlarca çocuğu etkilediğinin farkındadır. Göç; bireyler, aileler ve genel olarak menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerindeki topluluklar açısından olumlu sonuçlar doğurabilse de göçe, özellikle de güvensiz ve/veya düzensiz göçe neden olan faktörler; çoğu zaman insan hakları ihlalleriyle, özellikle de başta Çocuk Haklarına Dair Sözleşme olmak üzere birçok insan hakları sözleşmesinde kabul edilen çocuk hakları ihlalleriyle doğrudan ilişkilidir.

9. Bu ortak genel yorumda, anne ve babalarıyla veya kendilerine bakmakla birinci dereceden yükümlü kişilerle yolculuk edip etmediklerine, yanlarında refakatçilerinin bulunup bulunmadığına, menşe ülkelerine geri dönüp dönmediklerine, anne ve/veya babaları diğer ülkeye göç ettiği hâlde menşe ülkelerinde kalıp kalmadıklarına, ailelerinin ya da kendilerinin göçmen statüsüne ya da ikamet durumuna (göç durumuna) bakılmaksızın uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların insan hakları ele alınmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan ayrımcılık yasağı ilkesi; Taraf Devletlerin Sözleşmede bütün çocuklara tanınan haklara saygı göstermesini ve bu hakları hayata geçirmesini şart koşmaktadır. Devletler; çocuğun ya da çocuğun anne babasının veya yasal vasisinin uyruğuna, göç durumuna ya da vatansızlığına bakmaksızın, düzenli ya da düzensiz statüdeki göçmenler, sığınmacılar, mülteciler, vatansız kişiler ve/veya menşe ülkesine gönderilen ya da sınır dışı edilen insan ticareti mağdurları da dâhil olmak üzere istisnasız tüm çocukların bu haklarına saygı göstermek ve bu hakları hayata geçirmekle yükümlüdür.⁴

10. Bu ortak genel yorum, Komiteler tarafından yayımlanan diğer ilgili genel yorumlarla birlikte değerlendirilmelidir. Söz konusu genel yorumlara ve uluslararası göç bağlamında çocukların karşılaştığı değişen güçlüklerle dayanan bu yorum, Komitelerin uluslararası göç bağlamındaki çocukların haklarına ilişkin bağlayıcı rehber ilkeleri olarak da kabul edilmelidir.

---

4 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, 6 No'lu Genel Yorum, paragraf 12.

II. Uluslararası Göç Bağlamındaki Çocukların Korunması İçin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemler

---

11. Devletler; uluslararası göç bağlamındaki çocukların ilk ve öncelikli olarak çocuk olarak muamele görmesini sağlamalıdır. Sözleşmelere Taraf Devletler; anne babalarının ya da "yasal vasileri"nin göç durumuna bakmaksızın, uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların haklarına saygı gösterme, haklarını koruma ve hayata geçirme konusunda sözleşmelerde belirtilen yükümlülüklerini yeri getirmekle yükümlüdür.

12. Taraf Devletlerin, Sözleşmeler kapsamındaki yükümlülükleri; devletlerin kendi sınırları dışında etkili bir kontrol yürüttükleri yetki alanları da dâhil olmak üzere, yetki sınırlarına giren tüm çocuklar için geçerlidir. Bir devlet, göç kontrol mekanizmaları uyguladığı uluslararası sular ve geçiş bölgeleri de dâhil olmak üzere, ülke topraklarındaki belirli bölgeleri ve alanları hariç tutmak ya da devletin yetki alanına girmeyen ya da kısmen giren belirli alanlar ya da bölgeler tanımlanmak suretiyle bu yükümlülüklerinden tek taraflı ve keyfi olarak feragat edemez. Bu yükümlükler; ülke topraklarına girme girişiminde bulunarak yetki alanına giren çocuklar da dâhil olmak üzere, ülke sınırları içindeki tüm çocuklar için geçerlidir.

13. Komiteler; uluslararası göç bağlamındaki çocukların haklarının öncelikli olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu hakların, Devlet tarafından, göçle ilgili yapılara, politikalara, uygulamalara ve/veya diğer tedbirlere eklenmesi gerekir.

14. Komiteler; çocuk haklarından sorumlu makamların uluslararası göç bağlamındaki çocukların haklarını etkileyen karar, uygulama ve politikalarda karar alma yetkilerinin net bir şekilde tanımlanması ve bu makamların çocuk haklarının korunmasında öncü bir rol üstlenmelerinin sağlanması için devletleri teşvik etmektedir. Ulusal ve yerel düzeylerdeki kapsamlı çocuk koruma sistemleri; menşe,

transit, varış ve dönüş ülkeleri de dâhil olmak üzere uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların durumlarını, programları vasıtasıyla anaakımlaştırmalıdır. Çocuk koruma kuruluşlarının yanı sıra, göçten ve çocuk haklarını etkileyen diğer politikalardan sorumlu makamlar da politika yapımı ve uygulama sürecinin tüm aşamalarında, uluslararası göç bağlamındaki çocukların ihtiyaçlarını ve politikaların bu çocuklar üzerindeki etkilerini sistematik olarak değerlendirmeli ve ele almalıdır.

15. Taraf Devletler; özellikle de göç yönetim hedeflerini ya da diğer idari veya siyasi hususları göz önünde bulundurarak, uluslararası göç bağlamında tüm çocukların haklarını hayata geçirmeyi amaçlayan politikalar geliştirmelidir.

16. Taraf Devletler; çocukların haklarını korumayı amaçlayan kapsamlı politikalara yön vermek amacıyla, uluslararası göç bağlamındaki tüm çocuklar hakkında nitel ve nicel verilerin toplanması ve kamuoyuna sunulması konusunda, sistematik ve hak temelli bir politika geliştirmelidir. Bu tür veriler; sektörler arası ayrımcılığı izlemek için uyuşuğa, göç durumuna, cinsiyete, yaşa, etnik köken, engellilik durumuna ve diğer ilgili statülere göre ayrıştırılmalıdır. Komiteler; uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların haklarının hayata geçirilmesini ölçmek için göstergeler geliştirilmesinin önemini de vurgulamaktadır. Bu kapsamda, veri toplamak için insan haklarına dayanan bir yaklaşım geliştirilmesi ve çocukların ve/veya ailelerinin güvensiz göç yollarına başvurmalarının nedenleri hakkında analizlerin yapılması da gerekmektedir. Bu tür bilgiler; gizlilik haklarına ve veri koruma standartlarına bütünüyle riayet edilerek, çocuklar da dâhil olmak üzere tüm paydaşların erişimine sunulmalıdır. Sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili aktörler; veri toplama ve değerlendirme sürecine katılabilirler.

17. Çocukların kişisel bilgileri, özellikle de biyometrik verileri, sadece çocuk koruma amaçları için kullanılmalıdır. Bu verilerin toplanması, kullanılması, saklanması ve verilere erişilmesiyle ilgili gerekli kurallar katı bir şekilde uygulanmalıdır. Komiteler; yetkililer ve/veya ülkeler arasında veri paylaşımı sırasında, veri sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde önlemler alınması konusunda gerekli

özenin gösterilmesini şiddetle tavsiye etmektedir. Taraf Devletler; bir “güvenlik duvarı” uygulamalı; koruma, tazmin yoluna başvurma, nüfus kayıt ve hizmetlere erişim gibi amaçlar çerçevesinde toplanan kişisel bilgilerin paylaşılmasını ve bu bilgilerin göçmenlik uygulanmaları için kullanılmasını yasaklamalıdır. Bu; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de öngörüldüğü şekilde çocuk haklarını korumak ve veri koruma ilkelerine riayet etmek için gerekli bir tedbirdir.

18. Komiteler; uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların haklarının hayata geçirilmesi için geliştirilecek ve uygulanacak politikalar ve uygulamalar kapsamında, aşağıdaki bileşenlere yer verilmesi gerektiğini düşünmektedir: (a) Çocuk koruma kurumları, sosyal yardım kuruluşları ve diğer temel kuruluşlar (ulusal ve yerel yönetimler de dâhil olmak üzere sosyal koruma, sağlık, eğitim, adalet, göç, toplumsal cinsiyet alanlarında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar) arasında işbirliğine yönelik kapsamlı, kurumlar arası politikalar (b) Politika ve programların etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamayı amaçlayan bütçe kaynakları da dâhil olmak üzere yeterli kaynaklar (c) Çocuk koruma, göç ve benzeri alanlarda çalışan görevlilere çocukların, göçmenlerin ve mültecilerin hakları, sektörler arası ayrımcılık ve vatansızlık hakkında düzenli ve sürekli olarak eğitimler verilmesi.

III. Uluslararası Göç Bağlamındaki Çocukların Hakları Konusunda, Sözleşmelerde Öngörülen Temel İlkeler

19. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Taraf Devletler; bu sözleşmede öngörülen ilke ve hükümlerin ilgili ulusal mevzuatta, politikalarda ve uygulamalarda bütünüyle yansıtılmasını ve bunlar üzerinde yasal etkiye sahip olmasını sağlamakla yükümlüdür (madde 4). Devletler; çocukları ilgilendiren tüm çalışmalarında şu temel ilkelere riayet etmelidir: ayrımcılık yasağı (Madde 2); çocuğun yüksek yararı (Madde 3); yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı (Madde 6); çocuğun kendini ilgilendiren tüm konularda görüşlerini ifade etme ve görüşlerinin dikkate alınması hakkı (Madde 12). Devletler; yasal araçlar ve diğer politika araçları da

dâhil olmak üzere tedbirler benimseyerek uygulamalarda bu ilkelere riayet edilmesini ve uluslararası göç bağlamındaki çocukları etkileyen tüm politikalara eklenmesini sağlamalıdır. Bunun yanı sıra, devletlerin menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerinde göç bağlamındaki çocukların insan haklarının korunmasıyla ilgili yükümlülüklerine ilişkin Çocuk Hakları Komitesi'nin 23 No'lu Genel Yorumu (2017) ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 4 No'lu Ortak Genel Yorumunda (2017) açıklanan belirli yükümlüklerin analizinde ve uygulanmasında da bu ilkelere başvurulmasını sağlamalıdır.

20. Komiteler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 41. maddesinin ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 81. maddesinin uygulanması gerektiğini teyit etmekte ve standartların farklılık gösterdiği vakalarda, uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların haklarının hayata geçirilmesine en çok katkıda bulunacak ulusal ve uluslararası hükümlerin vakalara uygulanacağını yinelemektedir. Bunun yanı sıra, göçün çocuklar açısından oluşturduğu güçlüklerin arttığı bir bağlamda, tüm çocukların haklarının korunması, hayata geçirilmesi ve sözleşmelerin etkili bir şekilde uygulanması için Sözleşmelerin çocuk merkezli bir yaklaşımla, dinamik bir şekilde yorumlanması gerekmektedir.

A. Ayrımcılık Yasağı İlkesi (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2. Maddesi ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 1 ve 7. Maddeleri)

21. Ayrımcılık yasağı ilkesi; temel bir ilkedir ve uluslararası göç bağlamındaki çocuklara tüm yönleriyle uygulanır.⁵ Uluslararası göç kapsamına dâhil olan ya da göçten etkilenen tüm çocuklar; çocuğun, anne babasının, "yasal vasi"sinin ya da aile üyelerinin yaşından, cinsiyetinden, toplumsal cinsiyet kimliğinden veya cinsel yöneliminden, etnik ya da ulusal kökeninden, engellilik durumundan, dininden, ekonomik statüsünden, göç/belgelendirme statüsünden,

---

5 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, 6 No'lu Genel Yorum, paragraf 18.

vatansızlığından, ırkından, renginden, medeni ya da ailevi durumundan, sağlık durumundan ya da diğer sosyal koşullardan, faaliyetlerinden, dile getirdiği görüşlerden ya da inançlarından bağımsız olarak haklarından yararlanırlar. Bu ilke; göç etme nedenine, çocuğun refakatsiz bir şekilde yolculuk edip etmediğine, hareket hâlinde ya da yerleşik durumda olup olmadığına, yasal statüye sahip olup olmadığına ya da diğer statülerine bakılmaksızın tüm çocuklar ve ebeveynleri için bütünüyle geçerlidir.

22. Ayrımcılık yasağı ilkesi; çocuğun ve ailesinin göç statüsünden bağımsız olarak, sınır kontrol önlemleri de dâhil olmak üzere göçle ilgili tüm politikaların ve prosedürlerin merkezinde yer alacaktır. Göçmenlere yönelik herhangi bir farklı muamele; meşru bir amaç doğrultusunda, yasalara uygun ve ölçülü olmalıdır; çocuğun yüksek yararı ilkesi, uluslararası insan hakları normları ve standartları ile uyumlu olmalıdır. Benzer bir şekilde, Taraf Devletler; göçmen çocukların ve ailelerinin insan haklarını etkili bir şekilde hayata geçirmek ve ülke vatandaşlarıyla eşit bir şekilde hizmetlere erişimlerini sağlamak suretiyle, göçmen çocukların ve ailelerinin ev sahibi topluluklara entegre olmasını sağlamalıdır.

23. Komiteler; Taraf Devletlerin herhangi bir gerekçeyle ayrımcılık yapılmasını önlemek amacıyla, çocukları menşe ülkesinde ve menşe ülkesine döndükten sonraki süreç de dâhil olmak üzere tüm göç sürecinde, göç statüleri nedeniyle ortaya çıkabilecek çeşitli ve birbirleriyle kesişen türlerde ayrımcılık türlerinden korumak için gerekli tedbirleri almasını tavsiye etmektedir. Taraf Devletler; bu hedefe ulaşmak için yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele etmeye yönelik çabalarını güçlendirmelidir, bu tür tutum ve uygulamaları ortadan kaldırmak için gereken tüm önlemleri almalıdır, bu konuyla ilgili doğru, güvenilir ve güncel veriler ve bilgiler toplamalı ve bunları yaymalıdır. Devletler; sosyal kapsayıcılığı da desteklemeli, uluslararası göçten etkilenen ailelerin ev sahibi topluluğa bütünüyle entegre edilmesini sağlamalıdır. Bu Sözleşmelerde ve devletler tarafından onaylanan diğer sözleşmelerde öngörülen haklara erişim sağlamak, uluslararası göçten etkilenen çocukları ve aileleri şiddetten,

ayrımcılıktan, tacizden ve zorbalıktan korumak amacıyla, göçmenlerle ilgili olumsuz algıların değiştirilmesi ve göçe ilişkin bilgilerin iyileştirilmesi için programlar da uygulamalıdır.⁶ Bunlar yapılırken toplumsal cinsiyete özgü hususlara ve iç içe geçebilecek diğer türde güçlüklerle ve dezavantajlara özel bir dikkat gösterilmelidir.

24. Taraf Devletler; göç politikalarının ve programlarının her cinsiyetten çocuk üzerindeki özel etkileri konusunda güçlü bir toplumsal cinsiyet analizi gerçekleştirmelidir. Taraf Devletler; kız çocuklarına yönelik fırsatları sınırlandıran uygulamaları ya da kız çocuklarına kendi kararlarını alma kapasitesini ve özerkliğini tanımayan yasal hükümleri ve uygulamaları tespit ederek kanunlarda ve uygulamalarda göçle ilgili cinsiyet ayrımcı kısıtlamaları gözden geçirmeli ve değiştirmelidir.

25. Komiteler; Taraf Devletlerin engelli mülteci çocuklara karşı ayrımcı uygulamaların önlenmesine yönelik politikalara ve ilgili düzenlemelere özel bir önem vermesini tavsiye etmektedir. Taraf Devletler; Engellileri Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de öngörülen hükümleri de göz önünde bulundurarak engelli mülteci ve göçmen çocukların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerinden ülke vatandaşı olan çocuklarla eşit ölçüde yararlanabilmesini sağlamak için gerekli politika ve programları uygulamalıdır.

26. Komiteler; ayrımcılığın yalnızca hukuki olarak ele alınmasının, fiilen eşitliği sağlamak açısından tek başına yeterli olmayacağı görüşündedir. Dolayısıyla, Taraf Devletler; fiili olarak ayrımcılığa neden olan ya da ayrımcılığı pekiştiren tutumları ve koşulları önlemek, azaltmak ve ortadan kaldırmak için olumlu tedbirler benimseyerek uluslararası göç bağlamındaki çocukların Sözleşmeler kapsamındaki haklarını hayata geçirecektir. Devletler; uluslararası göç bağlamındaki çocuklara ve/veya ailelerine yönelik ayrımcılık vakalarını sistematik olarak kaydetmeli, bu tür vakaları düzgün ve etkili bir şekilde soruşturulmasını ve gerekli yaptırımların uygulanmasını sağlamalıdır.

---

6 a.g.e., paragraf 70.

B. Çocuğun Yüksek Yararı

(Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. Maddesi)

27. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3(1) maddesi uyarınca hem kamusal alanlar hem de özel alanlar, hukuk mahkemeleri, idari makamlar ve yasama organları; çocukları etkileyen tüm kararlarda çocuğun yüksek yararını belirleyerek çocuğun yüksek yararını ana düşünce olarak ele almakla yükümlüdür. Çocuk Hakları Komitesi'nin 14 No'lu Genel Yorumu'nun 6. Paragrafında da belirtildiği üzere, çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak ele alınmasıyla ilgili hakkı; temel bir hak olmasının yanı sıra yorumlayıcı bir yasal ilkedir ve usul kuralıdır. Tüm çocuklar hem bireysel olarak hem de bir grup olarak bu hakka sahiptir. Bu konu hakkında Taraf Devletlere rehberlik sağlayan temel metin olarak kabul edilen söz konusu genel yorumda, Komite; çocuğun yüksek yararı ilkesinin uygulanışını da ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.

28. Komite; çocuğun yüksek yararının-değerlendirildikten ve belirlendikten sonra-çocuğun diğer çıkarları veya haklarıyla (örn. diğer çocukların, halkın ve ailelerin çıkarları veya haklarıyla) çatışabileceğini ve potansiyel çatışmaların vaka bazında, tüm tarafların çıkarları dengelenerek çözümlenmesi gerektiği hususunu göz önünde bulundurduktan sonra, 14 No'lu Genel Yorumu'nun 39. paragrafında şu hususu vurgulamıştır: Çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak kabul edilmesi demek, çocuk yüksek yararına öncelik verilmesi demektir; çocuğun yüksek yararı, göz önüne alınabilecek unsurlardan sadece biri gibi düşünülmemelidir. Dolayısıyla, çocuğun yüksek yararına en iyi hizmet eden faktöre daha büyük bir ağırlık verilmelidir. 82. paragrafta çocuğun yüksek yararını değerlendirmek ve belirlemek için yapılan çalışmaların amacının, çocuğun Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de kabul edilen haklardan tam olarak ve eksiksiz bir şekilde yararlanmasını ve bütüncül gelişimini sağlamak olduğu da belirtilmektedir.

29. Taraf Devletler; göç hukuku, planlama, göç politikalarını uygulama ve değerlendirme ve bireysel vakalar hakkında karar alma süreçlerinde çocukların yüksek yararının eksiksiz bir şekilde

göz önünde bulundurulmasını sağlayacaktır. Bir ülkeye girmek ya da ülkede ikamet etmek için yapılan başvurularının kabul edilmesi ya da reddedilmesi ilgili kararlar, göç kanunlarının uygulanmasıyla ilgili kararlar ve çocukların ve/veya ailelerinin ya da yasal vasilerinin sosyal haklara erişimiyle ilgili kısıtlamalar, aile birliği ve çocukların velayeti ile ilgili kararlar da bu kapsamda yer alır. Tüm bu kararlarda, çocuğun yüksek yararı ana düşünce olacak ve dolayısıyla yüksek bir önceliğe sahip olacaktır.

30. Çocuğun yüksek yararı ilkesi özellikle; bir çocuğun ülkeye giriş, ülkede ikamet ya da ülkeye dönüş işlemleri, çocuğun bakımı veya yerleştirilmesi, göç statüsü nedeniyle anne ya da babasının gözetimine alınmasına ya da sınır dışı edilmesine ilişkin tüm idari ya da adli kararların ayrılmaz bir parçası olarak bireysel usuller vasıtasıyla açık bir şekilde uygulanmalıdır.

31. Göçle ilgili usullerde ya da çocukları etkileyen kararlarda çocuğun yüksek yararı ilkesini hayata geçirmek için, Komiteler; göçle ilgili kararları ya da göçmen çocukları etkileyen diğer kararları alma sürecinin bir parçası olarak çocuğun yüksek yararını değerlendirme ve belirleme usullerinin sistematik bir şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuk Hakları Komitesi'nin 14 No'lu Genel Yorumu'nda açıkladığı üzere bir karar alınırken çocuğun yüksek yararı değerlendirilmeli ve belirlenmelidir. "Yüksek yararı değerlendirme" çalışması, belirli bir çocuğun ya da bir grup olarak çocukların özel durumu da göz önünde bulundurularak, karar almak için gereken tüm unsurların değerlendirilmesini ve dengelenmesini içerir. "Yüksek yararın belirlenmesi" ise çocuğun yüksek yararına ilişkin değerlendirme temelinde, çocuğun yüksek yararını belirlemek için geliştirilen katı usulleri içeren resmî bir süreçtir. Buna ek olarak, çocuğun yüksek yararına ilişkin değerlendirme, her bireysel vaka için çocuğun ya da bir grup çocuğun belirli şartları göz önünde bulundurularak özel olarak gerçekleştirilmesi gereken bir çalışmadır. Bu çalışmada çocuğun yaşı, cinsiyeti, olgunluk düzeyi, çocuğun ya da çocukların bir azınlığa mensup olup olmadığı, çocuğun ya da çocukların bulunduğu kültürel bağlam da dikkate alınır.

32. Komiteler, Taraf Devletlerin şunları yapması gerektiğini vurgulamaktadır:

(a) Taraf Devletler; mevzuatlarında, politikalarında ve uygulamalarında çocuğun yüksek yararına ağırlıklı olarak öncelik vermelidir.

(b) Taraf Devletler; çocuğun yüksek yararı ilkesinin, konsolosluk koruma politikaları ve hizmetleri de dâhil olmak üzere, çocuklar üzerinde etkisi olabilecek ve çocuklar açısından önem taşıyan tüm göç politikaları ve programlarında; yasal, idari ve adli işlemlerde ve kararlarda, bireyselleştirilmiş usuller vasıtasıyla tutarlı bir şekilde yorumlanmasını, uygulanmasını ve bunlara düzgün bir şekilde entegre edilmesini sağlamalıdır. Bu ilkenin uygulamalar bağlamında hayata geçirilmesini sağlamak için yeterli kaynakları da tahsis etmelidir.

(c) Taraf Devletler; çocukların yüksek yararını belirlemek ve değerlendirmek için geliştirilen ve uygulanan tüm çalışmalar kapsamında, çocukları etkileyen karar alma süreçlerinde çocuğun haklarının—kısa ve uzun vadede—hayata geçirilmesine gereken ağırlığın verilmesini sağlamalıdır. Yüksek yarar değerlendirmesi; göç makamlarından bağımsız aktörler tarafından, çok disiplinli bir yaklaşım kullanılarak gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, çocuk koruma hizmetlerinden ve sosyal hizmetlerden sorumlu idarelerin yanı sıra ailelerin, vasilerin, yasal temsilcilerin ve çocuğun kendisinin de sürece anlamlı bir şekilde katılması sağlanmalıdır.

(d) Taraf Devletler; göç usulleriyle ilgili herkese çocuğun yüksek yararının belirlenmesi ve çocuğun yüksek yararına gereken ağırlığın verilmesi konusunda rehberlik sağlamak amacıyla usuller geliştirmeli ve kriterler belirlemelidir. Çocuğun ülkeye girişi, ülkede ikamet, ülkeye yerleşmesi ve geri dönüşü ile ilgili prosedürler de bu kapsamda yer alır. Prosedürlerin düzgün bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını izlemek amacıyla mekanizmalar da geliştirilmelidir.

(e) Taraf Devletler; göçmen statüleri nedeniyle, çocuğun anne babasının gözetimine alınmasıyla ya da sınır dışı edilmesiyle sonuçlanabilecek göç ve sığınma usullerinin farklı aşamalarında

çocuğun yüksek yararını değerlendirmeli ve belirlemelidir.⁷ Yüksek yarar belirleme usulleri; çocuğun ailesinden ayrı düşmesine yol açabilecek tüm kararlarda uygulanmalıdır. Aynı standartlar, çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak ele alınmasının gerekli olduğu durumlarda, çocuğun velayeti ile ilgili kararlara da uygulanmalıdır. Evlat edinme vakalarında, çocuğun yüksek yararı, çok büyük bir önem taşıyacaktır.

(f) Ailesiyle birlikte göç eden ya da ailesinden ayrı düşmüş veya refakatsiz bir çocuk için en uygun konaklama türünü belirlemek için, gerektirdiği takdirde, Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler doğrultusunda ve vaka bazında yüksek yarar değerlendirmesi yapılmalıdır.⁸ Bu süreçte, toplum temelli bakım çözümlerine öncelik verilmelidir. Çocuğu korumak için alınan ve çocuğun özgürlüğünü kısıtlayabilecek her türlü tedbir (Örneğin çocuğun güvenli bir konaklama yerine yerleştirilmesi) çocuk koruma sistemi çerçevesinde, aynı standartlar ve önlemler kullanılarak uygulanmalıdır; bireysel olarak çocuğu kendine veya diğer insanlara zarar vermektan koruma amacıyla, meşru ve ölçülü bir şekilde ve ancak bütünüyle gerekli olduğunda bu yola başvurulmalıdır. Bu uygulamanın bütüncül bir bakım bir planın parçası olması; göç politikalarından, uygulamalarından ve makamlarından bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmesi de gerekir.

(g) Göçmen ailelerin, göç statülerinden dolayı sınır dışı edilebileceği vakalarda, sınır dışı etmenin çocuğun ruh sağlığı da dâhil olmak üzere gelişimi ve hakları üzerindeki etkisini değerlendirmek için çocuğun yüksek yararı belirlenmelidir.

(h) Sınır kontrollerinde ve devletin yetki alanına giren diğer kontrollerde, çocukların hemen tespit edilmesi, çocuk olduğunu iddia eden kişilere çocuk gibi muamele edilmesi, ailesinden ayrı düşmüş ya

---

7 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların hakları konusunda genel tartışma günü, 2012 raporu, 73-74. paragraflar. Erişim adresi: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/DGD2012ReportAndRecommendations.pdf.

8 64/142 Sayılı Genel Kurul kararının eki.

da refakatsiz çocukların derhâl çocuk koruma yetkililerine ve diğer ilgili makamlara yönlendirilmesi ve çocuklara bir vasi atanması gerekir.

(i) Tüm yetkili makamlara, hareket hâlindeki çocuklar da dâhil olmak üzere, tüm göçmen çocuklar için çocuğun yüksek yararı ilkesinin uygulanması hususunda rehberlik sağlanacak ve uygulamayı tam anlamıyla izlemeyi amaçlayan mekanizmalar geliştirilecektir.

(j) Refakatsiz çocuklar ve aileleriyle birlikte olan çocuklar için, hâlihazırda ikamet edilen ülkeye entegrasyon, menşe ülkesine geri gönderme ve üçüncü bir ülkeye yerleştirme de dâhil olmak üzere kapsamlı, güvenli ve sürdürülebilir çözümler⁹ tespit etmek ve uygulamak amacıyla yüksek yarar belirleme usulü geliştirilmeli ve uygulamaya konmalıdır. Bu tür çözümler kapsamında, çocuğun yüksek yararı doğrultusunda, çocuğun ve ailenin güvenli ikamet olanaklarına sahip olmasının sağlanması ve orta vadeli çözüm seçenekleri de yer alabilir. Yüksek yarar belirleme usullerine, çocuk koruma sistemleri kapsamındaki çocuk koruma yetkilileri rehberlik etmelidir. Olası çözümler ve planlar; Çocuk Hakları Komitesi'nin çocukların görüşlerinin dinlenilmesi hakkına ilişkin 12 No'lu Genel Yorumu (2009) doğrultusunda, çocuk dostu ve duyarlı bir şekilde, çocukla görüşülerek hazırlanmalıdır.

(k) Çocuğun geri gönderilmesinin çocuğun yüksek yararına olacağı belirlendiği takdirde, çocuğun topluma sürdürülebilir bir şekilde, tekrar entegre olmasını sağlamak için, bireysel plan; mümkün olduğu takdirde çocukla birlikte hazırlanmalıdır. Komiteler; menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerinin politikaların uygulanması için ayrılmış kaynaklar ve kurumlar arasında kapsamlı koordinasyon mekanizmaları da dâhil olmak üzere kapsamlı yapılar geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tür yapılar; çocukların menşe ülkelerine ya da üçüncü ülkelere geri döndüğü durumlarda, hak

---

9 Kapsamlı, güvenli ve sürdürülebilir çözüm; mümkün olduğu ölçüde, çocuğun uzun vadeli yüksek yararını ve esenliğini gözetir ve bu açıdan güvenli ve sürdürülebilirdir. Sonuç; çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de tanımlanan haklarını hayata geçirebilecek bir ortamda, yetişkinlik dönemine gelene kadar gelişebilmesini sağlamayı amaçlamalıdır.

temelli bir yaklaşım kullanarak çocuğun topluma etkili bir şekilde tekrar entegrasyonunu sağlamalıdır. Başta eğitim, sağlık, psikosozyal destek, aile hayatı, sosyal kapsayıcılık, adalet hizmetleri ve her türlü şiddetten korunma hizmetlerine etkili bir şekilde erişim gelmek üzere acil koruma önlemleri ve uzun vadeli çözümler de bu kapsamda yer alır. Bu tür durumların tamamında, bağımsız izleme ve değerlendirme kurumları da dâhil olmak üzere, tüm ilgili makamlar tarafından kaliteli ve hak temelli takip çalışmaları yapılması sağlanmalıdır. Komiteler; geri dönüş ve yeniden entegrasyon önlemlerinin çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkı açısından, sürdürülebilir olması gerektiğini de vurgulamaktadır.

33. Taraf Devletler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca, çocuğu menşe ülkesine geri gönderme kararını, vaka bazında ve kanıtlara dayalı hususları göz önünde bulundurarak almalıdır. Karar alma sürecinde, düzgün bir bireysel değerlendirme ve çocuğun yüksek yararının belirlenmesi de dâhil olmak üzere, süreçle ilgili gerekli önlemlerin alındığı bir usul uygulanmalıdır. Bu usul kapsamında çocuğun döndükten sonra güvende olması, bakım hizmetlerinden ve haklarından düzgün bir şekilde yararlanması da sağlanmalıdır. Genel olarak göçle ilgili hususlar; çocuğun yüksek yararıyla ilgili hususların önüne geçemez. Komiteler; geri dönüş seçeneğinin refakatsiz çocuklar, ailesinden ayrı düşmüş çocuklar ve ailesiyle birlikte göç eden çocuklar için göz önünde bulundurulabilecek sürdürülebilir çözümlerden yalnızca biri olduğunu vurgulamaktadır. Çocuğun durumuna göre, ikamet ettiği ülkeye—geçici ya da sürekli olarak— entegrasyonu ya da üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi de çözüm seçenekleri arasında yer alır. Örneğin aile birleşmesine dayalı çözümler ya da vaka bazında tespit edilebilecek diğer çözümler belirlenebilir. Bunun için Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair Sözleşme gibi mevcut işbirliği mekanizmalarına başvurulabilir.

C. Çocukların Görüşlerini İfade Etme, Dinlenilme ve Katılım Hakkı (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. Maddesi)

34. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. maddesinde çocuklara görüşlerini özgürce ifade etme hakkı tanınarak çocukların görüşlerini yaşlarına, olgunluk derecesine ve gelişen kapasitelerine uygun olarak dikkate alınmanın ve çocuk katılımının önemi vurgulanmaktadır.

35. Çocuk Hakları Komitesi; 12 No'lu Genel Yorumunda, uluslararası göç bağlamında çocukların dinlenilme hakkını garanti eden yeterli önlemlerin alınmasının önemi vurgulanmaktadır. Çünkü bir ülkeye gelen çocuklar; çok kırılgan ve dezavantajlı bir durumda bulunabilmektedir.¹⁰ Bu nedenle, göç ve sığınma usulleri de dâhil olmak üzere, çocukların hayatlarını etkileyen tüm konularda, görüşlerini bütünüyle ifade etme haklarının uygulanması ve çocukların görüşlerine gereken ağırlığın verilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Çocuklar; göç etmek için kendilerine özgü nedenlere ve kendi göç projelerine sahip olabilir. Çocukların katılımı olmadan geliştirilen politikalar ve alınan kararlar, etkili ya da uygun olamayabilir. Komite; göç bağlamındaki çocuklara diğer bilgilerin yanı sıra hakları, mevcut hizmetler, iletişim yolları, şikâyet mekanizmaları, göç ve sığınma süreçleri ve bunların sonuçları hakkında tüm gerekli bilgileri sağlamak gerektiğini vurgulamaktadır. Çocukların sesinin duyulmasını ve işlemlerde çocukların görüşlerine gereken ağırlığın verilmesini sağlamak için bu bilgiler; çocuklara kendi dillerinde, uygun zamanda, çocuğun yaşına uygun ve çocuk hassas bir şekilde sağlanmalıdır.¹¹

36. Taraf Devletler; ailelerinin bakımı altında olan çocuklar da dâhil olmak üzere, tüm çocuklara, ülkeye varışlarından itibaren mümkün olan en kısa süre içinde vasıflı bir yasal temsilci atanmalıdır. Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklara yetişmiş bir vasi de atanmalıdır.¹² Çocuklar için erişilebilir şikâyet mekanizmaları bulunması

---

10 Bakanız Çocuk Haklar Komitesi, 12 No'lu Genel Yorum, 123. paragraf

11 a.g.e., 124. paragraf

12 a.g.e., 123-124. paragraflar

sağlanmalıdır. Süreç boyunca, çocukların kendilerini anadillerinde ifade etmelerine yardımcı olmak için tercüman desteği ve/veya çocuğun kendi etnik, dini ve kültürel arka planından bir kişinin desteği önerilmelidir. Söz konusu uzmanlara, toplumsal cinsiyet, kültürel ve dinî hususlar ve birbiriyle kesişen diğer unsurlar da dâhil olmak üzere, uluslararası göç bağlamında çocukların belirli ihtiyaçları hakkında eğitim verilmelidir.

37. Taraf devletler; çocukların tam katılımını teşvik etmek ve kolaylaştırmak için gereken tüm önlemleri almalıdır. Çocukların bakım, barınma ve göç durumlarını ilgilendiren kararlar da dâhil olmak üzere, ailelerinin vakalarıyla ilgili idari ya da adli kovuşturmalarda çocuklara seslerini duyurmaları için fırsat sağlamak da bu önlemler kapsamında yer alır. Çocukların görüşleri; ailelerinden görüşlerinden bağımsız bir şekilde alınmalıdır ve bireysel durumları ailelerin vakaları göz önünde bulundurulurken hesaba katılmalıdır. Bu usuller kapsamında, çocuğa özel yüksek yarar değerlendirmeleri gerçekleştirilmelidir ve çocuğun göç etmesine neden olan özel faktörler hesaba katılmalıdır. Çocuğun yüksek yararı ve sesini duyurma hakkı arasındaki önemli ilişki bağlamında, Çocuk Hakları Komitesi; 12. maddenin bileşenlerine saygı gösterilmediği takdirde, 3. maddenin de doğru bir şekilde uygulanamayacağını daha önce de belirtmiştir. Benzer şekilde, 3. madde, çocukların hayatlarını etkileyen tüm kararlarda temel bir rol oynamasını kolaylaştırarak 12. maddenin işlevsel olmasına katkıda bulunmaktadır.¹³

38. Taraf Devletler; çocukların ailelerini ilgilendiren göç usullerinde, özellikle de kararın çocuk haklarını (örneğin çocuğun anne babasından ayrılmama hakkı gibi bir hakkını) etkileyebileceği durumlarda, çocuğun dinlenilme hakkını hayata geçirmek için tüm gereken önlemleri almalıdır (Bakınız Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 9. maddesi).

39. Taraf Devletler; uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların, kendilerini bireyler olarak ya da bir grup olarak, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyebilecek, sosyal politikalar ve sosyal

---

13 a.g.e., para. 74.

hizmetler de dâhil olmak üzere, politikaların geliştirilmesine, uygulanmasına, izlenmesine ve değerlendirilmesine katılımını kolaylaştırmayı amaçlayan önlemler benimsemelidir. Kız çocuklarının ve transseksüel çocukların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel liderlik alanlarına erkek çocuklarla eşit ölçüde, etkin ve aktif bir şekilde katılabilmesini sağlamak için girişimler başlatılmalıdır. Menşe ülkelerinde çocukların katılımı; çocukların ya da ailelerin göçünün altında yatan temel nedenleri ortadan kaldırmayı amaçlayan süreçler ve politikalar geliştirmek açısından büyük bir önem taşır. Bunun yanı sıra, devletler, uluslararası göçten etkilenen çocukların görüşmeler, işbirliği faaliyetleri ve çocukların yönlendirdiği girişimler vasıtasıyla çeşitli düzeylerde katılımını arttırmak, çocuk kuruluşları ve çocukların yönlendirdiği organizasyonlar da dâhil olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde uluslararası göç bağlamındaki çocuklara ilişkin süreçlere ve politika diyaloglarına etkili bir şekilde katılımını sağlamak için önlemler alınmalıdır. Yasal olarak dernek kurulması da dâhil olmak üzere, çocukların örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan her türlü sınırlama kaldırılmalıdır.

D. Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişim Hakkı (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 6. Maddesi Ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 9. Maddesi)

40. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 6. Maddesi uyarınca, Taraf Devletler; çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkını hayata geçirmekle yükümlüdür. Çocuğun fiziksel, ruhsal, ahlaki, ruhsal ve sosyal gelişimi de bu kapsamda yer alır.¹⁴ Göç sürecinin herhangi bir aşamasında, bir çocuğun yaşama ve hayatta kalma hakkı; çeşitli nedenlerden dolayı tehlikeye girebilir. Bu nedenlerden bazıları şunlardır: örgütlü suçlar sonucunda yaşanan şiddet olayları, kamplardaki şiddet, geri püskürtme ya da önleme operasyonları,

---

¹⁴ Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin genel önlemler hakkındaki 5 No'lu Genel Yorum (2003), paragraf 12.

sınır yetkililerinin aşırı güç kullanımı, çocukları kurtaracak araçların sağlanmaması ya da zor seyahat koşulları ve temel hizmetlere erişimin kısıtlı olması. Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar; cinsiyet temelli şiddet, cinsel şiddet, diğer şiddet türleri, cinsel sömürü ya da emek sömürüsü amacıyla insan ticareti gibi riskler karşısında daha savunmasız kalabilmektedir. Aileleriyle birlikte göç eden çocuklar da şiddete tanık olabilmekte ya da şiddete maruz kalabilmektedir. Göç; yaşam koşullarını iyileştirme ve istismarlardan kaçma fırsatları sunsa da göç süreçleri, çeşitli riskleri beraberinde getirebilmektedir. Bu risklere fiziksel zarar, psikolojik travma, marjinalleşme, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, cinsel ve ekonomik sömürü, aileden ayrı düşme, göçmen baskınları ve gözaltına alınma da dâhildir.¹⁵ Bunun yanı sıra, göçmen çocukların ve göçmenlerin çocuklarının eğitim hizmetlerine, yeterli barınma koşullarına, güvenli gıda ve su kaynaklarına ya da sağlık hizmetlerine erişimine mani olan engeller; bu çocukların fiziksel, ruhsal zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

41. Komiteler; çocuklar ve aileler için düzenli ve güvenli göç kanallarının bulunmamasının, çocukları aşırı derecede tehlikeli ve yaşamlarını tehdit eden göç yolculukları yapmaya itebileceğini ifade etmektedir. Aynı durum; çocukların ve ailelerin hareketini kolaylaştırmaktan ve düzenlemekten ziyade, hareketlerini baskılamaya çalışan sınır kontrol ve denetim tedbirleri için de geçerlidir. Özellikle de gözaltına alma ve sınır dışı etme gibi uygulamalar, aileleri birleştirmeye yönelik fırsatların ve düzenli göç yollarının bulunmayışı bu durumu kötüleştirebilmektedir.

42. Komitelere göre, devletler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 6. maddesi ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca, çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkını tehlikeye atabilecek göçle ilgili riskleri mümkün olduğu ölçüde önlemekle ve

---

¹⁵ Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, ergenlik döneminde çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin 20 No'lu Genel Yorum (2016), paragraf 76.

azaltmakla yükümlüdür. Başta transit ve varış ülkeleri gelmek üzere tüm devletler; çocukların refakatsiz, ailesinden ayrı düşmüş ya da aileleriyle birlikte olup olmadığına bakmaksızın belgesiz çocukların, sığınma talep eden çocukların, vatansız çocukların ve (insan ticareti, çocuk satışı, çocukların ticari cinsel sömürüsü ve çocuk yaşta evlilik de dâhil olmak üzere) sınır ötesi örgütlü suç mağduru olan çocukların korunmasına özel bir önem vermelidir. Devletler; göçmen çocukların göç süreci boyunca cinsel istismara, sömürüye, şiddete ve diğer insan hakkı ihlallerine karşı kınlanlıklarını arttırabilecek durumları; toplumsal cinsiyet, yoksulluk, etnik köken, engellilik, din, cinsel yönelim, cinsel kimlikle ilgili durumları ya da diğer özel durumları da göz önünde bulundurmalıdır. Söz konusu çocukları korumak için çocuk dostu, toplumsal cinsiyete duyarlı, güvenli, adli tazmin yolları ve adli olmayan tazmin yolları da dâhil olmak üzere, belirli politikaları ve önlemleri uygulamaya koymalıdır. Bu politika ve önlemler; haklarına bütünüyle saygı duyulan ve hakları korunan bireyler olarak çocukların hayatlarına devam etmelerini kolaylaştırmayı amaçlamalıdır.

43. Komiteler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2, 6 ve 27. maddeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin altını çizmektedir. Taraf Devletler; uluslararası göç bağlamındaki çocukların, kendi statülerinden ya da ailelerinin statülerinden bağımsız olarak, fiziksel, ruhsal, zihinsel ve ahlaki gelişimleri için yeterli yaşam standardına sahip olmasını sağlamalıdır.

44. Komiteler; yetişkin göçmenlerin uyrukları, vatansızlıkları, etnik kökenleri ya da göç durumları nedeniyle, işçi hakları ve diğer sosyal haklar da dâhil olmak üzere, temel haklarını kısıtlayan ya da onları bu haklardan mahrum bırakan politika ya da uygulamaların çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişme haklarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu tür politikalar; kapsamlı göç politikalarının geliştirilmesini ve göçü, kalkınma politikalarına ekleme çabalarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca, Taraf Devletler; göç statülerinden bağımsız olarak, ailelerin sosyal haklara erişimini düzenleyen kararlar alınırken

ve politikalar geliştirilirken çocukların yüksek yararının ve gelişim hakkının göz önünde bulundurulmasını sağlamalıdır. Benzer şekilde, Devletler; genel olarak ya da bireysel olarak ülkede düzensiz olarak ikamet eden göçmenlerin durumunu ele alırken de çocukların gelişim hakkını ve yüksek yararını dikkate almalıdır. Göçmen çocukların ve ailelerin dışlanması ve sömürülmesini önleme ve entegrasyonunu teşvik etme yolu olarak düzenleme mekanizmalarının uygulanması da bu kapsamda yer alır.

E. Geri Göndermeme İlkesi ve Toplu Sınır Dışı Etme Yasası (Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 6, 22 ve 37. Maddeleri ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 9, 10 Ve 2 Maddeleri)

45. Taraf Devletler; uluslararası insan hakları, insani hukuk, mülteci hukuku ve uluslararası teamül hukukuna dayanan geri göndermeme ilkesi kapsamındaki yükümlülüklerine riayet etmelidir.¹⁶ Komiteler; geri göndermeme ilkesinin uluslararası insan hakları kuruluşları, bölgesel insan hakları mahkemeleri ve ulusal mahkemeler tarafından devletlerin insan haklarına saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüklerine ilişkin açık bir garanti şeklinde yorumlandığını vurgulamaktadır. Bu ilke, Devletlerin, bireyleri göç statülerinden, uyruklarından, sığınma durumlarından ya da diğer statülerinden bağımsız olarak sınır dışı ederek zulüm veya işkence görebilecekleri ya da telafisi mümkün olmayan diğer zararlara uğrayabilecekleri veya ağır insan hakları ihlallerine maruz kalabilecekleri yerlere göndermesini yasaklar.

46. Bazı Devletlerin geri göndermeme ilkesinin dar bir tanımını benimsemeyi tercih etmeleri, Komiteleri kaygılandırmaktadır.

---

¹⁶ 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 33. maddesi, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşmenin 3. maddesi, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 16. Maddesi.

Komiteler hâlihazırda şu hususu vurgulamışlardır¹⁷: Devletler; bir çocuğun geri gönderileceği ülkede telafi edilemeyecek bir zarara uğrama ihtimaline dair makul gerekçeler bulunduğu, o çocuğu sınırda reddedemez ya da o ülkeye geri gönderemez. Bu tür zararlara, çocuğun geri gönderileceği ülkede ya da daha sonra geri gönderilebileceği bir ülkede uğrayabileceği ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 6(1) maddesi ve 37. maddesinde belirtilen zararlar da dâhildir fakat söz konusu zararlar bunlarla sınırlı değildir. Geri göndermeme ilkesine ilişkin bu tür yükümlülükler; Sözleşme kapsamında garanti edilen bu hakların ciddi ihlalleri devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilsin ya da gerçekleştirilmesin veya bu tür ihlaller Taraf Devletlerin eylemlerinin ya da eylemsizliklerinin doğrudan ya da dolaylı bir sonucu olsun ya da olmasın uygulanır.

47. Komiteler; Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 22(1) maddesi, diğer uluslararası sözleşmeler ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri kapsamında göçmenlerin topluca sınır dışı edilmesinin yasaklandığını hatırlatır. Taraf Devletler; her bir sınır dışı etme vakasını bireysel olarak incelemekle ve karara bağlamakla yükümlüdür. Bu süreçte gerekli garantilerin ve adalete erişimin etkili bir şekilde sağlanması da gerekir. Taraf Devletler, göçmen çocukların ve ailelerin toplu bir şekilde sınır dışı edilmesini önlemek için gereken tüm önlemleri almalıdır.

IV. Uluslararası İşbirliği

48. Komiteler; Taraf Devletlerin uluslararası göç bağlamındaki tüm çocukların haklarını hayata geçirmek için işbu ortak genel yorumda sağlanan rehber ilkeleri dikkate alarak ve Sözleşmelerin kapsamlı bir yorumu doğrultusunda ikili, bölgesel ve küresel işbirliği faaliyetleri geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

---

¹⁷ Bakınız Çocuk Hakları Komitesi 6. No'lu Genel Yorumu, paragraf 27 ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin düzensiz durumdaki göçmen işçilerin ve aile üyelerinin haklarına ilişkin 2 No'lu Genel Yorumu, paragraf 50.

49. Komiteler; menşee, transit, varış ve dönüş ÷lkelerinde yürüt÷len çalışmalar arasında koordinasyon kurulmasının önemini dile getirmektedir. Çocuğun yüksek yararı ana düşünce olarak kabul edilerek uluslararası göç bağlamındaki çocukların haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda ÷lkelere düşen rollerin ve yükümlölüklerin de altını çizmektedir.

50. Komiteler; sınır yönetimi ve göç yönetişimi alanında ikili, bölgesel ve uluslararası, işbirliği anlaşmaları yapılırken bu tür girişimlerin çocuk hakları üzerindeki etkilerinin gözden geçirilmesi ve çocuk haklarını korumak için gereken düzenlemelerin yapılması gerektiğini tekrar teyit etmektedir. Çocuk hakları üzerinde olumsuz etkileri olduğu kanıtlanan ve göçü kısıtlamaya yönelik ikili ya da çok taraflı antlaşma sayısındaki artış, Komiteleri kaygılandırmaktadır. Komiteler; bu tür antlaşmalar yerine, insan haklarına bütünüyle saygılı olan, güvenli ve düzenli göç olanaklarını kolaylaştıran işbirliği anlaşmaları yapılması için çağırıda bulunmaktadır.

51. Taraf Devletler; işbu ortak genel yorum doğrultusunda çocuklarla ilgili göç politikalarını uygulamak için Birleşmiş Milletler kuruluşları ve bölgesel kuruluşlar da dâhil olmak üzere uluslararası toplulukla teknik işbirliği olanaklarından da faydalanmalıdır.

V. Ortak Genel Yorumun Dağıtımı, Kullanılması ve Raporlama

---

52. Taraf Devletler; işbu ortak genel yorumu yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde başta meclisler, kamu idareleri, çocuk koruma ve göç idareleri ve personeli ve adli makamlar gelmek üzere tüm paydaşlara yaygın bir şekilde dağıtılmalıdır. Bu yorumun tüm çocuklar, ilgili uzmanlar, çocuklarla çalışan ve çocuklar için çalışan paydaşlar (örneğin hâkimler, avukatlar, polisler ve diğer kolluk kuvvetleri, öğretmenler, koruyucular, sosyal çalışmacılar, kamu sosyal hizmet kurumları ya da özel hizmet kurumları personeli ve sağlık görevlileri), medya kuruluşları ve genel olarak tüm sivil toplum tarafından bilinmesini sağlamalıdır.

53. Bu ortak genel yorum; gerekli dillere çevrilmeli, çocuk dostu/ uygun şekillerde ve engellilerin erişebileceği formatlarda halkın erişimine sunulmalıdır. Bu yorumu hayata geçirmeye yönelik iyi uygulamaları paylaşmak amacıyla konferanslar, seminerler, çalıştaylar ve diğer etkinlikler düzenlenmelidir. Bu yorum; başta çocuk koruma ve göç idareleri ve personeli gelmek üzere, tüm ilgili uzmanların ve teknik personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarına da dâhil edilmelidir. Tüm ulusal ve yerel insan hakları kuruluşlarının ve insan haklarıyla ilgili diğer sivil toplum kuruluşlarının erişimine de sunulmalıdır.

54. Taraf Devletler; Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 73. maddesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 44. maddesi kapsamında düzenli olarak hazırladıkları raporlarına, işbu genel yorum doğrultusunda uyguladıkları önlemler ve aldıkları sonuçlar hakkındaki bilgileri de eklemelidir.

VI. Sözleşmelerin Onaylanması, Katılım ve Çekinceler

---

55. Aşağıda belirtilen sözleşmeleri henüz imzalamamış olan devletler, bu Sözleşmeleri kabul etmeye ya da onaylamaya davet edilmektedir:

(a) Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 76 ve 77. maddelerde öngörülen bağlayıcı beyanlar da dâhil olmak üzere

(b) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

(c) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek, Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

(d) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek, Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol

(e) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü

56. Taraf Devletler; uluslararası göç bağlamındaki çocukların her iki Sözleşme kapsamındaki tüm haklarından yararlanabilmesini sağlamak için sözleşmelerin kabul edilmesinden ya da onaylanmasından sonra koydukları çekinceleri gözden geçirmeye, değiştirmeye ve/veya geri çekmeye davet edilmektedir.

Dağıtım
GENEL

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin
Haklarının Korunmasına Dair
Uluslararası Sözleşme

ÇHS/GY/2017/23
16 Kasım 2017

Orijinal: İNGİLİZCE

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin
Haklarının Korunması Komitesi

Çocuk Hakları Komitesi

Devletlerin Menşe, Transit, Varış ve Dönüş Ülkelerinde Uluslararası Göç Bağlamında Çocukların İnsan Haklarının Korunmasıyla İlgili Yükümlülükleri Hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 4 No'lu ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 23 No'lu ORTAK GENEL YORUMU (2017) *

I. Giriş

1. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; çocukların ve göçmenlerin insan haklarının korunması ile ilgili hem

* Bu ortak genel yorum; uluslararası göç bağlamında çocukların insan haklarına ilişkin genel ilkeler hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 3 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 22 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ile birlikte okunmalıdır.

genel hem de özel hususları ele alan ve yasal olarak bağlayıcılığı olan yükümlülükler içermektedir. İki sözleşme de menşe, transit varış ve dönüş ülkelerinde uluslararası göç bağlamındaki çocukların hakları ile ilgili özel yükümlülükler öngören birçok hüküm içermektedir.¹

2. Bu ortak genel yorum; uluslararası göç bağlamında çocukların insan haklarına ilişkin genel ilkeler hakkında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 3 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 22 No'lu Ortak Genel Yorumu (2017) ile birlikte kabul edilmiştir. Söz konusu genel yorum ve bu genel yorum, kendi içinde bütünlük taşıyan bağımsız belgeler olmakla birlikte, birbirlerini tamamlamakta olup birlikte okunmalı ve yorumlanmalıdır. 2017 Mayıs ve Temmuz ayları arasında, taslak hazırlama sürecinde, kilit paydaş ve uzmanların temsilcileriyle bir dizi bölgesel ve ulusal görüşme gerçekleştirilmiştir. Bangkok, Beyrut, Berlin, Dakar, Cenevre, Madrid ve Meksiko şehirlerinden çocuklar ve göçmen kuruluşları da bu sürece katılmıştır.

Buna ek olarak, Komiteler; Kasım 2015-Ağustos 2017 tarihleri arasında devletlerden, Birleşmiş Milletler kurum ve kuruluşlarından, sivil toplum kuruluşlarından, ulusal insan hakları kurumlarından ve dünyanın tüm bölgelerindeki diğer paydaşlardan 80'i aşkın yazılı görüş almıştır.

---

1 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Taraf olan Devletler; ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin 2. maddeyle birlikte okunan ve hakların uygulanışını ele alan 4. madde uyarınca, kendi yetki alanlarına giren tüm çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını korumak için mevcut kaynaklarını azami ölçüde kullanmakla yükümlüdür. Taraf Devletler; uluslararası hukuk uyarınca derhâl yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerine halel getirmeksizin, çocukların bu haklardan tedrici bir şekilde ve tam olarak yararlanması gerektiği hususunu da göz önünde bulundurarak tedbirler almalıdır. Bakınız Çocuk Hakları Komitesi'nin çocuk haklarının hayata geçirilmesine yönelik kamu bütçelemesi hakkında 19 No'lu Genel Yorumu, paragraf 28-34.

II. Taraf Devletlerin Kendi Ülke Topraklarında Uluslararası Göç Bağlamındaki Çocukların Haklarının Korunmasına İlişkin Yasal Yükümlülükleri

A. Yaş

3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan çocuk tanımı kapsamında, çocuklara haklar sağlanmakta ve çocukların 18 yaşına kadar korunması öngörülmektedir. 15-18 yaşları arasındaki çocuklara, diğer çocuklara kıyasla daha az koruma sağlanması, Komiteleri kaygılandırmaktadır. Söz konusu çocuklar; bazen yetişkin gibi kabul edilmekte ya da 18 yaşına gelene kadar göç statüleri belirsiz bırakılmaktadır. Devletler; 15 yaşından büyük çocuklar da dâhil olmak üzere ve göç statülerine bakmaksızın her çocuğa eşit koruma standartları sağlamaları için teşvik edilmektedir. Taraf Devletler; çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler² doğrultusunda, 18 yaşına yaklaşan çocuklara yeterli destek sağlamalı, çocukların takibine ve yetişkinliğe geçişine yönelik tedbirler almalıdır. Özellikle bir bakım düzenlemesinden ayrılan çocuklara destek verilmesi gerekir. Bu kapsamda, çocuklara uzun süreli ve düzenli göç statüsüne sahip olmaları, insan onuruna yakışır iş imkânlarına erişmeleri, eğitimlerini tamamlamaları ve yaşadıkları topluma entegre olmaları için makul fırsatlar da sağlanmalıdır.³ Çocuklar; yetişkinliğe geçiş döneminde bağımsız yaşama yeterli ölçüde hazırlanmalıdır. Bu alanda uzman yetkililer; çocukların bireysel durumlarının yeterli ölçüde takip edilmesini de sağlayacaktır. Buna ek olarak, Komiteler; çocukları 18 yaşından sonra da korumaya ve desteklemeye yönelik tedbirler almaları için Taraf Devletleri teşvik etmektedir.

2 64/142 Sayılı Genel Kurul Kararının eki.

3 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, uluslararası göç bağlamında tüm çocukların haklarına ilişkin genel tartışma günü, 2012 raporu, 68-69. paragraflar. Erişim adresi: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2012/DGD2012ReportAndRecommendations.pdf.

4. Devletler; çocuğun yaşına ilişkin bilinçli bir tahminde bulunabilmek için, çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapmalıdır. Bu değerlendirmeler; uzman çocuk doktorları ya da gelişimin farklı yönlerini birleştirme konusunda yetkinlik sahibi olan diğer uzmanlar tarafından gerçekleştirilmelidir. Söz konusu değerlendirmeler; hızlı, çocuk dostu, toplumsal cinsiyete duyarlı ve kültürel açıdan uygun bir şekilde yürütülmelidir. Çocuklarla ve uygun olduğu takdirde çocuklara eşlik eden yetişkinlerle görüşmeler yapılmalıdır. Bu görüşmelerde çocuğun anlayabileceği bir dil kullanılmalıdır. Mevcut belgeler; aksini gösteren bir kanıt bulunmadığı takdirde sahici kabul edilmelidir. Çocukların, çocukların ebeveynlerinin ya da akrabalarının beyanları göz önünde bulundurulmalıdır. Değerlendirilen bireyin sözüne itibar edilmelidir. Devletler; doğruluğu şüpheli olan ve geniş bir hata payı bulunan, kemik ve diş muayenesi analizi gibi tıbbi yöntemler kullanmaktan kaçınmalıdır. Bunlar; travmatik olabilmekte ve gereksiz yasal süreçlere yol açabilmektedir. Devletler; belirlemelerinin uygun bir bağımsız kurum tarafından gözden geçirilebilmesini ya da bu tür kurumlara intikal ettirilebilmesini sağlamalıdır.

B. Özgürlük Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 16. ve 17. Maddeleri; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 37. Maddesi)

5. Her çocuk, tüm zamanlarda, serbestlik temel hakkına ve göç nedeniyle gözaltına alınmama özgürlüğüne sahiptir.⁴ Çocuk Hakları Komitesi; bir çocuğun ailesinin göç statüsü nedeniyle gözaltına alınmasının çocuk hakları ihlali sayılacağını belirtmiştir.

Bu, çocuğun yüksek yararı ilkesine de ters düşer.⁵ Bu bağlamda, her

---

4 Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37. maddesi; Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 16 ve 17. maddesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 3. ve 9. maddeleri, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 9. maddesi.

5 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 78. paragraf. Ayrıca bakınız Birleşmiş Milletler'in Özgürlüğünden Yoksun Birakılan Herkesin Bir Mahkeme Önünde İtiraz Hakkına İlişkin Başvuru Yolları ve Usullere Dair Temel İlkeleri ve Rehber Kuralları (A/HRC/30/37, ek), özellikle de 21. ilke, 46. paragraf ve 21. rehber ilke.

iki Komite de ailelerinin göç statüsü nedeniyle çocukların hiçbir surette gözaltına alınmaması gerektiğini birçok kez tekrarlamıştır. Devletler; göç statüleri nedeniyle çocukları gözaltına uygulamasına derhâl ve bütünüyle son vermelidir ya da bu uygulamayı durdurmalıdır. Göçle ilgili nedenlerle, çocukların herhangi bir şekilde gözaltına alınması, kanunlarla yasaklanmalıdır ve bu uygulama fiilen bütünüyle hayata geçirilmelidir.

6. Göçle ilgili olarak gözaltına alma uygulaması, Komiteler tarafından, bir çocuğun ya da çocuğun anne veya babasının göç statüsü nedeniyle, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması olarak tanımlanmaktadır. Çocuğu özgürlüğünden mahrum bırakan uygulamanın adından ya da gerekçesinden veya çocuğun özgürlüğünden mahrum bırakıldığı yerin ya da tesisin adından bağımsız bir şekilde, bu tanım geçerlidir.⁶ Komiteler; “göç statüsü ile ilgili nedenler” ifadesi ile bir kişinin göçmen statüsü ya da ikamet statüsü veya bu statülerin bulunmayışıyla ilişkili nedenleri kastetmektedir. Komitelerin bu konuda sağladığı daha önceki rehberlik doğrultusunda, kişilerin düzensiz yollardan ülkeye girip girmediğine ya da ülkede kalıp kalmadığına bakılmaksızın bu tanım geçerlidir.

7. Buna ek olarak, hem Çocuk Hakları Komitesi hem de Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi; çocukların ya da ailelerinin göç statüleri nedeniyle, çocuklara suçlu muamelesi yapılmaması gerektiğini ya da çocukların gözaltı gibi cezalandırıcı tedbirlere maruz bırakılmaması gerektiğini vurgulamışlardır.⁷ Düzensiz

---

⁶ “İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne Ek İhtiyari Protokolü’nün 4(2) maddesinde özgürlükten yoksun bırakılma, “herhangi bir adli, idari veya diğer bir makamın emri üzerine kişinin kendi iradesiyle ayrılmasına izin verilmeyen kamusal ya da özel gözaltı yerlerinde tutulması, hapsedilmesi veya yerleştirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları’nın 11. Kuralında şu hususlar belirtilmektedir: “Bu Kurallar bakımından aşağıdaki tanımlar uygulanır: (b) Özgürlükten yoksun bırakma, bir kimsenin yargısal, idari veya başka bir kamu makamının kararıyla tutulması, hapsedilmesi veya bu kimsenin kendi iradesiyle çıkmadığı resmi veya özel bir nezaret yerine konulması demektir.”

⁷ Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 78. paragraf.

yollarla ÷lkeye girmek ve ÷lkede kalmak; kişilere, m÷lke ya da ulusal g÷venliğe karşı işlenmiş bir suç değildir.⁸ D÷zensiz girişin ve kalışın bir suç olarak kabul edilerek cezalandırılması; Taraf Devletlerin g÷ç÷ kontrol etme ve d÷zenleme konusundaki meşru çıkarlarının ötesine geçmektedir ve keyfi bir şekilde gerçekteşirilen gözaltı uygulamalarına yol açmaktadır.

8. Çocuk Hakları Komitesi; 2005 yılında, refakatsiz ve ailesinden ayrı d÷řm÷ř çocukların özg÷rlüklerinden yoksun bırakılmaması gerektiğini belirtmiş, çocuğun sadece refakatsiz ya da ailesinden ayrı d÷řm÷ř olduğu için veya göç ya da ikamet durumu gibi gerekçelerle gözaltına alınamayacağını ifade etmiştir.⁹

9. Komiteler; göçmen çocukların gözaltına alınmasının ve özg÷rlüklerinden yoksun bırakılmasının çocuklarını gelişimi, beden ve ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini ve zararlarını vurgulamıştır. Çocuklar; aileleriyle birlikte ve sadece çok kısa bir süre için bile gözaltına alındığında bu tür zararlı etkili etkiler oluşabilmektedir. Birleşmiş Milletler'in işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele konusundaki Özel Raportörü bu konuda şunları ifade etmiştir: "İdari göç uygulamaları bağlamında... ebeveynlerinin göç statüsü nedeniyle, çocukların özg÷rlüklerinden mahrum bırakılması, hiçbir surette çocuğun yararına değildir, gereklilik sınırlarını açar, ciddi ölçüde orantısızdır ve göçmen çocukların işkenceye, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye maruz kalmasına yol açabilmektedir."¹⁰

10. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 37(b) maddesinde öngör÷len genel ilke uyarınca, bir çocuğu özg÷rlüğünden yoksun bırakma uygulamasına, yalnızca son çare olarak ve mümkün olan en kısa zaman dilimi için başvurulabilir. Bununla birlikte, d÷zensiz yollarla

---

8 Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin d÷zensiz durumdaki göçmen işçilerin ve aile üyelerinin haklarına ilişkin 8 No'lu Genel Yorumu, 24. paragraf.

9 Bakınız menşe ÷lkeleri dışında refakatsiz ve ailesinden ayrı d÷řm÷ř çocuklara yönelik muamele hakkında Çocuk Hakları Komitesi'nin 6 No'lu Genel Yorumu, 61. paragraf.

10 Bakınız A/HRC/28/68, 80. paragraf.

ülkeye giriş ve ülkede kalışla ilgili suçlar, hiçbir koşulda, bir suçun işlendiği durumların doğurduğu sonuçlara benzer sonuçlara sahip olamaz¹¹ Dolayısıyla, çocuk ceza adaleti bağlamı gibi bağlamlarda son çare olarak başvurulabilecek gözaltına alma uygulamasına, göçle ilgili kovuşturmalarda başvurulması uygun değildir. Çünkü bu tür bir uygulama, çocuğun gelişim hakkına ve çocuğun yüksek yararı ilkesine ters düşecektir.

11. Devletler; bu tür uygulamalar yerine, çocuğun özgürlük ve aile hayatı hakkının yanı sıra, yüksek yararına da en uygun olan çözümleri benimsemelidir. Bunun için çocukların göç durumları çözüme kavuşturulurken, yüksek yararı değerlendirilirken ve¹²12 çocuklar ülkelerine geri dönmeden önce aile üyeleriyle ve/veya vasileriyle birlikte, nezaret altına alınmadan, toplum temelli bağlamlarda kalmalarına olanak sağlayan yasa, politika ve uygulamalar benimsemelidir. Çocuklar refakatsiz olduğunda, Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler¹³ doğrultusunda, devlet tarafından alternatif bakım hizmeti ve konaklama imkânı sağlanması suretiyle, özel koruma ve yardımdan yararlanma hakkına sahiptir. Çocuklar aileleriyle birlikte olduğunda; çocuğu ailesiyle birlikte tutma gerekçesi, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması için makul bir neden değildir. Çocuğun yüksek yararı, çocuğun ailesiyle birlikte tutulmasını gerektiğinde, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmamasına ilişkin mecburi yükümlülük; çocuğun ebeveynlerini de kapsar ve yetkililerin tüm aile için hapis dışı çözümleri tercih etmesini gerektirir.¹⁴

---

11 Bakınız Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına, Hakları Komitesi'nin 2 No'lu Genel Yorumu, 24. paragraf. Ayrıca bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 78 paragraf. Benzer bir şekilde, bakınız Çalışma Grubu'nun Keyfi Gözaltılar hakkındaki raporu (A/HRC/13/30), 58. Paragraf; Göçmenlerin İnsan Hakları konusunda Özel Raportörün raporu (A/HRC/20/24), 31 ve 38. paragraflar.

12 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 79. paragraf.

13 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi'nin 6 No'lu Genel Yorumu, 39-40. paragraflar.

14 Bakınız A/HRC/20/24, 40. paragraf; *Uluslararası Korumaya İhtiyaç Duyan ve/veya Göç Bağlamındaki Çocukların Hakları ve Güvenceleri hakkında Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin OC-21/14 Sayılı ve 19 Ağustos 2014 tarihli Tavsiye Görüşü*, 159. paragraf ve A/HRC/28/68, 80. paragraf.

12. Sonuç olarak, çocukların ve ailelerin göç durumları nedeniyle gözaltına alınmaları kanunlarla yasaklanmalı, hem politikalar hem de uygulamalar çerçevesinde bu uygulamanın son bulması sağlanmalıdır. Gözaltına alma uygulamaları için ayrılan kaynaklar; çocukla ve uygulanabilir olduğu hâllerde çocuğun ailesiyle temasta bulunan yetkili çocuk koruma aktörleri tarafından uygulanacak hapis dışı çözümlere aktarılmalıdır. Çocuğa ve ailesine yönelik tedbirler; hiçbir surette, çocuğun ya da ailenin özgürlüğünden yoksun bırakılmasını gerektirmemelidir. Bu tedbirler; yaptırımlara değil, bakım ve koruma etiğine dayandırılmalıdır.¹⁵ Çocuğun yüksek yararı doğrultusunda, vakanın çözüme kavuşturulmasına odaklanmalı ve çocuğun bütüncül gelişimine olanak sağlayarak haklarının kapsamlı bir şekilde korunması için gereken tüm maddi, duygusal ve sosyal koşulları sunmalıdır. Bağımsız kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları; bu tür koşulları sağlayan tesisleri veya tedbirleri düzenli olarak izleyebilmelidir. Göç durumu nedeniyle herhangi bir gözaltına alma uygulamasına başvurulduğu takdirde, çocukların ve ailelerinin etkili tazmin yollarına erişimi bulunmalıdır.

13. Komitelere göre, çocuk koruma ve sosyal yardım aktörleri; uluslararası göç bağlamında çocukların birincil sorumluluğunu üstlenmelidir. Göç idareleri tarafından göçmen bir çocuk ilk kez tespit edildiğinde, çocuk koruma ya da sosyal yardım görevlileri derhal bilgilendirilmelidir ve görevliler; çocuğun korunması, barınması ve diğer ihtiyaçlarının incelenmesinden sorumlu olmalıdır. Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar; tercihen, aileleri mevcut bulunduğu anda aile temelli bir bakım düzenlemesi ya da aileleri mevcut olmadığı anda toplum temelli bir bakım düzenlemesi çerçevesinde, ulusal/yerel alternatif bakım sistemine yerleştirilmelidir. Bu kararlar; çocuk hassas bir süreç çerçevesinde alınmalıdır. Söz konusu çerçeve; çocukların dinlenilme, adalete erişim ve kendilerini özgürlüklerinden yoksun bırakabilecek bir karara mahkeme önünde itiraz etme¹⁶

---

15 Bakınız Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler.

16 Bakınız Birleşmiş Milletler'in Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Herkesin Bir Mahkeme Önünde İtiraz Hakkına İlişkin Başvuru Yolları ve Usullere Dair Temel İlkeleri ve Rehber

haklarını da içermelidir. Bu kapsamda çocuğun cinsiyeti, engellilik durumu, yaşı, ruh sağlığı, hamilelik durumu veya diğer koşulları ile ilgili ihtiyaçları da dâhil olmak üzere tüm ihtiyaçları ve savunmasızlıkları da göz önünde bulundurulmalıdır.

C. Yasal Süreç İle İlgili Garantiler ve Adalete Erişim (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 16, 17 ve 18. Maddeleri; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. ve 40. Maddeleri)

14. Adalete erişim; başlı başına temel bir haktır ve diğer tüm insan haklarının korunmasının ve teşvik edilmesinin ön koşuludur. Dolayısıyla uluslararası göç bağlamında her çocuğun kendi haklarını arayabilecek şekilde güçlendirmesi büyük bir önem taşımaktadır. Taraf Devletler; adalete etkili, hızlı ve adil bir şekilde erişim sağlamaya yönelik yapısal ve proaktif müdahalelerde bulunmakla yükümlüdür. Çocuk Hakları Komitesi'nin Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel tedbirler hakkında 5 No'lu Genel Yorumunda etkili tazmin yollarının, etkili ve çocuk hassas usuller gerektirdiği belirtilmekte ve bu usuller özetlenmektedir. Söz konusu usuller; adli ve idari kovuşturma süreçlerinin çocukların ihtiyaçlarına ve gelişimine uygun bir şekilde değiştirilmesini ve tüm kovuşturmalarda çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak alınmasını sağlamayı amaçlayan belirli tedbirlerin benimsenmesini garanti almalıdır.

15. Komitelere göre, Devletler; mevzuat, politika, tedbir ve uygulamaları vasıtasıyla, çocukların ve/veya ebeveynlerinin haklarını etkileyebilecek, göç ve sığınmayla ilgili tüm adli ve idari kovuşturmalarda, yasal sürecin çocuk hassas bir şekilde yürütülmesini garanti altına almalıdır. Ebeveynlerinin ya diğer yasal vasilerin eşlik ettiği çocuklar da dâhil olmak üzere tüm çocuklara, bireysel hak sahipleri olarak davranılmalıdır. Çocukların çocuklara özgü ihtiyaçları, eşit bir şekilde ve bireysel olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Kuralları (A/HRC/30/37, ek), özellikle de 18. rehber ilke (bakınız A/HRC/30/37, 100. paragraf).

Çocukların görüşleri uygun bir şekilde dinlenilerek bu görüşlere gereken ağırlık verilmelidir. Çocuklar; kendi durumlarını ya da ebeveynlerinin durumlarını etkileyen tüm durumlarda, tüm kararların yüksek yararlarına göre alınmasını sağlamak amacıyla, idari ve adli tazmin yollarına erişebilmelidir.¹⁷ Aile birleştirme usulleri de dâhil olmak üzere, çocuk haklarını olumsuz bir şekilde etkileyebilecek göç/sığınma usullerinde gereksiz gecikmelerden kaçınılması için tedbirler alınmalıdır. Çocuğun yüksek yararına ters düşmediği ve yasal sürece ilişkin garantileri kısıtlamadığı sürece, işlemlerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

16. Çocuklar; şikâyetlerini mahkemelere, idari mahkemelere ya da çocukların kolaylıkla erişebileceği daha alt düzeydeki kurumlara, örneğin çocuk koruma ve gençlik kurumlarına, okullara ve ulusal insan hakları kurumlarına taşıyabilmelidir. Çocuklar; hakları ihlal edildiğinde, çocuklar ve göçle ilgili konularda uzmanlardan tavsiye alabilmeli ve bu uzmanlar tarafından temsil edilebilmelidir. Devletler; yetkililerin göçmen, sığınmacı ve mülteci çocuklara ücretsiz ve kaliteli yasal tavsiyeler ve temsil olanakları sunmasına rehberlik eden standart politikalar bulunmasını sağlamalıdır. Yerel idarenin bakımı altındaki refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocukların ve belgesiz çocukların eşit erişiminin sağlanması da bu kapsamda yer alır.¹⁸

17. Özellikle de yüksek yarar değerlendirmeleri ve yüksek yarar belirleme usulleri bağlamında çocukların aşağıdaki hakları garanti altına alınmalıdır:

(a) Belgeleri olsun ya da olmasın ülke topraklarına erişim hakkı, haklarının korunması ve usul güvencelerinin sağlanması açısından ihtiyaçlarını değerlendirmekle yükümlü idarelere yönlendirilme hakkı

(b) Göç ve sığınmayla ilgili kovuşturmalar bağlamında, bu

---

17 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 75. paragraf.

18 İnsan Hakları Konseyi'nin 25/6 Sayılı Kararı. Ayrıca bakınız Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin *OC-21/14 Sayılı ve 19 Ağustos 2014 tarihli Tavsiye Görüşü*, 108-143. Paragraflar.

kovuşturmaların varlığından, kovuşturmalar sonucunda alınan kararlardan, kovuşturmaların sonuçlarından ve kararı temyiz olanaklarından haberdar edilme hakkı

(c) Göçle ilgili kovuşturmaların uzman bir görevli ya da hâkim tarafından yürütülmesi ve görüşmelerin çocuklarla iletişim konusunda uzmanlık sahibi olan kişilerle şahsen yapılması hakkı

(d) Kovuşturmanın tüm aşamalarında yer alma, dinlenilme ve ücretsiz olarak bir tercümandan ve/veya çevirmenden yardım alma hakkı

(e) Konsolosluk görevlileriyle iletişim kurma ve konsolosluk yardımına etkili bir şekilde erişme, çocuk hassas ve hak temelli bir şekilde konsolosluk koruması alma hakkı

(f) Kovuşturmaların tüm aşamalarında çocukları temsil etme deneyimine ve/veya gerekli eğitime sahip bir avukattan yardım alma, temsilciyle özgür bir şekilde iletişim kurabilme ve ücretsiz bir şekilde hukuki yardım alma hakkı

(g) Çocuklara öncelik tanıyan usullere ve başvuru süreçlerine erişim, diğer yandan kovuşturmalara hazırlanacak yeterli zamana sahip olma ve yasal süreç ile ilgili tüm garantilerin saklı tutulması;

(h) Kararı bağımsız bir merci ya da daha yüksek bir mahkemede temyiz etme hakkı

(i) Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar için, çocukların yüksek yararı ilkesine riayet ederek süreç boyunca çocuğa temel güvence sağlayacak yetkin bir vasinin mümkün olan en hızlı şekilde atanmış olması¹⁹

(j) Tüm süreç boyunca, çocukların vasi ve yasal danışmanlarıyla birlikte, hakları ve kendilerini etkileyebilecek her türlü konu hakkında eksiksiz bir şekilde bilgilendirilme hakkı

18. Komiteler; güvensiz ve belirsiz bir göç statüsünün çocukların esenliği üzerindeki olumsuz etkiler oluşturacağının farkındadır. Bu

---

19 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi'nin 6 No'lu Genel Yorumu, 20-31. ve 33-38. Paragraflar.

nedenle, Komiteler; Devletlerin çeşitli gerekçelerle (örneğin ikamet süresinin uzunluğu) çocukların göç statüsünü düzenli bir hâle getirmek amacıyla, çocuklar için net ve erişilebilir statü belirleme usulleri bulunmasını sağlamalarını tavsiye etmektedir.

19. Komitelere göre, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 7(a) ve 23. maddesinin ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 65(2) maddesinin kapsamlı bir yorumu; etkili konsolosluk koruma politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu politikalar, çocuk haklarının korunmasına yönelik özel tedbirleri de içermelidir. Örneğin, konsolosluk personeline iki Sözleşme ve diğer insan hakları sözleşmeleri hakkında düzenli eğitimler verilmeli ve konsolosluğun koruma hizmetlerine ilişkin protokoller tanıtılmalıdır.

D. Bir İsmе, Kimliğе ve Uyruğa Sahip Olma Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 2. Maddesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 7. ve 8. Maddeleri)

1. Nüfus Kaydı

20. Çocuğun nüfus kaydının bulunmaması; çocuğun hakları üzerinde olumsuz etkiler (çocuk yaşta evlilik, çocuk ticareti, zorla çalıştırma ve çocuk işçiliği gibi etkiler) yaratabilmektedir. Nüfus kayıtları; çocuğu istismar eden kişilere karşı mahkeme kararları alınmasını kolaylaştırabilmektedir. Nüfus kaydı olmayan çocuklar; anne ve babaları düzensiz göç statüsünde bulunduğunda, vatansızlık riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Çünkü bu tür çocuklar hem anne babalarının menşe ülkelerinin vatandaşlığını alma konusunda hem de doğdukları yerde nüfus kaydı yaptıрма ve vatandaşlık alma konusunda sıkıntılar yaşayabilmektedirler.²⁰

---

²⁰ Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 1. maddesi uyarınca, vatansız kişi terimi "kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devlet tarafından vatanış sayılmayan kişi anlamına gelmektedir".

21. Komiteler; kendilerinin ya da ailelerinin göç statüsünden bağımsız olarak, tüm çocukların doğduktan hemen sonra nüfusa kaydedilmesini ve nüfus kayıt belgesi almasını sağlamak için Taraf Devletlerin tüm gerekli tedbirleri almasını tavsiye etmektedir. Nüfus kaydıyla ilgili yasal bariyerler ve uygulamadaki engeller kaldırılmalıdır. Bu kapsamda sağlık hizmeti sağlayıcılar ya da göç idarelerinde kayıt işlemlerinden sorumlu görevliler arasında veri paylaşımı da yasaklanmalı ve anne babalardan kendi göç statülerine ilişkin belgeler talep edilmemelidir. Nüfus kayıtlarının daha geç tarihlerde yapılmasını kolaylaştıran tedbirler de alınmalıdır ve geç kayıtlar nedeniyle para cezaları uygulanmamalıdır.

Nüfusa kaydedilmemiş çocukların sağlık hizmetlerine, korumaya, eğitime ve diğer sosyal hizmetlere eşit bir şekilde erişebilmesi sağlanmalıdır.

22. Bir çocuğun kimlik belgeleri kendi adına düzensiz yollarla temin edilmişse ve çocuk, kimlik belgelerinin düzeltilmesini talep ediyorsa Taraf Devletlerin çocuğun yüksek yararı doğrultusunda esnek tedbirler benimsemesi tavsiye edilmektedir. Özellikle de çocuk için düzeltilmiş belgeler tazmin edilmeli ve belgede sahtecilik suçu söz konusu olduğunda kovuşturmalardan kaçınılmalıdır.

2. Vatandaşlık Hakkı ve Vatansızlığa Karşı Güvenceler

23. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 7. maddesinde vatansızlığın önlenmesine özel bir önem verilmektedir. Bu madde uyarınca, Taraf Devletler, çocuğun nüfus kütüğüne kaydedilmesini; isim hakkına, vatandaşlık kazanma hakkına ve anne babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olmasını sağlayacaktır. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 29. maddesinde de aynı hak, göçmen işçilerin tüm çocukları için güvence altına alınmıştır.

24. Devletler; kendi yetki alanlarına giren topraklarda bulunan tüm çocuklara o ülkenin vatandaşlığını vermekle yükümlü olmasalar da çocuk doğduğunda bir uyruğa sahip olmasını sağlamak için hem

dâhili olarak hem de diğer devletlere işbirliği içinde gerekli tedbirleri benimsemekle yükümlüdür. Temel tedbirlerinden biri de çocuğun aksi takdirde vatansız olacağı durumlarda, Devlet topraklarında doğan çocuğa doğumu sırasında ya da doğumundan sonra en kısa süre içinde vatandaşlık verilmesidir.

25. Çocuğun ve/veya anne babasının ırkı, etnik kökeni, dini, cinsiyeti, engellilik durumu ve göç statüsü de dâhil olmak üzere yasaklanmış gerekçelerle çocuğa vatandaşlığın aktarılmasını veya çocuğun vatandaşlık hakkı kazanmasını engelleyen ayrımcı vatandaşlık kanunları yürürlükten kaldırılmalıdır. Bunun yanı sıra, tüm vatandaşlık kanunları; her çocuğun vatandaşlık hakkına saygı duyulmasını, bu hakkın korunmasını ve hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla, ikamet süresinin uzunluğu ile ilgili şartlar bağlamında oturma izni statüsü de dâhil olmak üzere, ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanmalıdır.

26. Devletler; çocuğun aksi durumda vatansız olacağı hâllerde, kendi ülke topraklarında doğan çocuklara vatandaşlık verilmesini sağlayan tedbirleri güçlendirmelidir. Çocuğun annesinin vatandaşı olduğu ülkenin kanunlarında kadınların kendi çocuklarına ve/veya eşlerine vatandaşlık verilmesi kabul edilmediğinde, çocuk, vatansızlık riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Benzer şekilde, vatandaşlık kanunları; kadınların evlilik kapsamında vatandaşlık hakkı kazanmasını, uyruğunu değiştirmesini ya da muhafaza etmesini güvence altına almadığında, uluslararası göç bağlamında 18 yaşından küçük yaşta evlendirilen kız çocukları vatansızlık riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir ve vatansızlık korkusu nedeniyle istismarcı evliliklere mahkûm olabilmektedir. Devletler; kadınlara karşı ayrımcılık yapan vatandaşlık kanunlarını değiştirmek için gerekli adımları derhâl atmalıdır. Vatandaşlık kanunlarında, kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlanmalıdır ve vatandaşlık kazanma, değiştirme ya da muhafaza etme bağlamında, kadınlar ve erkekler vatandaşlıklarını çocuklarına ve eşlerine aktarabilmelidir.

E. Aile Hayatı Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 14, 17 ve 44. Maddeleri ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 9, 10, 11, 16, 18, 19, 20 ve 27 (4) Maddeleri)

27. Aile hayatının korunması hakkı; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme de dâhil olmak üzere uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmelerinde kabul edilmektedir. Dolayısıyla, ikamet ya da vatandaşlık durumuna bakılmaksızın ve hiçbir ayırım yapılmadan tüm çocuklar bu haktan bütünüyle yararlanabilmeli ve bu hak korunmalıdır. Devletler; kardeşler de dâhil olmak üzere, aile birliğinin korunmasıyla ilgili uluslararası yasal yükümlülüklerine riayet etmeli ve Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler doğrultusunda çocukların ailelerinden ayrı düşmesini önlemeye öncelik vermelidir. Aile ortamı hakkının korunması, çoğu zaman Devletlerin ailenin bölünmesine yol açabilecek eylemlerden ya da aile hayatı hakkına müdahale eden diğer keyfi uygulamalardan kaçınmasını gerektirmektedir. Bunun yanı sıra, Devletler; birbirinden ayrı düşmüş aile üyelerinin bir araya getirilmesi de dâhil olmak üzere aile birliğini korumak için gereken olumlu tedbirleri de almalıdır.

Çocuk Hakları Komitesi; çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak alınma hakkına ilişkin 14 No'lu Genel Yorumu'nda (2013) "ebeveyn" teriminin genel anlamda biyolojik aileyi, evlat edinen aileyi ya da koruyucu aileyi veya uygulanabilir olduğu hâllerde, geniş aile üyelerini veya yerel geleneklerde öngörüldüğünde topluluk üyelerini kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.

1. Ailenin Bölünmemesi

28. Göçmenlerin aile birliği hakkı; Devletlerin ülke topraklarına vatandaşları olmayan kişilerin girmesine veya ülkede kalmasına ilişkin kararlar alırken meşru çıkarlarıyla çatışabilmektedir. Bununla birlikte, uluslararası göç bağlamındaki çocuklar ve aileleri; aile hayatlarına ve mahremiyetlerine kanunlara aykırı ya da keyfi şekilde müdahale eden

uygulamalara tabi tutulmamalıdır.²¹ Bir aile üyesini Taraf Devletin topraklarından sınır dışı etmek ya da çıkartmak veya bir aile üyesinin ülke toprak topraklarına girmesine veya ülkede kalmasına izin vermemek suretiyle bir ailenin bölünmesi; aile hayatına müdahale eden, hukuka aykırı ya da keyfi bir uygulama olarak kabul edilebilir.²²

29. Komiteler; ülkeye giriş ya da ülkede kalışla ilgili göç kanunlarının ihlali nedeniyle ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin de sınır dışı edilerek aile birliğinin bozulmasının orantısız bir uygulama olduğu görüşündedir. Çünkü aile hayatının kısıtlanması ve bu durumun çocuğun gelişimi ve hayatı üzerindeki olumsuz etkisi; güçle ilgili bir suç nedeniyle ebeveynin ülkeden ayrılmasıyla elde edilen avantajlardan daha fazla değildir.²³ Göçmen çocuklar ve aileleri; çocuğun aile hayatına ve özel hayatına keyfi bir müdahale teşkil edebilecek sınır dışı etme vakalarından da korunmalıdır.²⁴ Komiteler; Taraf Devletlerin kendi çocuklarıyla birlikte yaşayan ve göç durumu düzenli olmayan göçmenlerin statülerini düzenli hâle getirmeye yönelik olanaklar sağlamalarını tavsiye etmektedir. Özellikle de çocuk varış ülkesinde doğduysa ya da uzun bir süredir varış ülkesinde yaşamışsa veya ailesinin menşe ülkesine geri gönderilmesi çocuğun yüksek yararına ters düşüyorsa bu tür olanaklar sağlanmalıdır. Çocuğun ebeveynlerinin ceza gerektiren suçlar nedeniyle sınır dışı edildiği durumlarda, çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak ele alınması, görüşlerinin dinlenmesi ve ciddiye alınması da dâhil olmak üzere haklarının korunması sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra, orantılılık ilkesiyle birlikte

---

21 Bakınız İnsan Haklar Komitesi, Sözleşme çerçevesinde yabancıların durumu hakkında 15 No'lu Genel Yorum (1986), 7. paragraf.

22 İnsan Hakları Komitesi, Tebliğ, *Ilyasov v. Kazakistan* hakkında 23 Temmuz 2014 tarihinde kabul edilen 2009/2010 Sayılı Görüşler; *Husseini v. Danimarka* hakkında 24 Ekim 2014'te kabul edilen 2243/2013 Sayılı Görüşler; *M.G.C. v. Avustralya* hakkında 26 Mart 2015'te kabul edilen 1875/2009 Sayılı Görüşler; *Leghaei ve diğerleri v. Avustralya* hakkında 26 Mart 2015'te kabul edilen 1937/2010 Sayılı Görüşler;; *D.T. v. Kanada* hakkında 15 Temmuz 2015'de kabul edilen ve 2081/2011 Sayılı Görüşler.

23 Bakınız Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin *OC-21/14 Sayılı ve 19 Ağustos 2014 tarihli Tavsiye Görüşü*, 280. paragraf.

24 Bakınız Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 2 No'lu Genel Yorumu (2013), 50. paragraf.

diğer insan hakları ilkeleri ve standartları da dikkate alınmalıdır.

30. Ailenin istismarına ve ihmaline ilişkin kaygılar dışındaki gerekçelerle, çocukların ailelerinden ayrıldığı ve çocuk koruma sistemleri tarafından alternatif bakım kapsamına yerleştirildiği vakalar; Komiteleri kaygılandırmaktadır. Mali sıkıntılar ya da maddi yoksulluk veya doğrudan ve özel olarak bu tür bir yoksullukla ilişkilendirebilen koşullar; hiçbir surette, çocukların aile bakımından alınarak alternatif bakım kapsamına yerleştirilmesi veya çocuğun toplumla bütünleşmesinin önlenmesi için tek başına yeterli gerekçe oluşturamamalıdır. Bu bağlamda, Devletler; ailelerin ve yasal vasilerin çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak için gereken desteği sunmalıdır. Bu kapsamda, çocuğun ailesine göç statüsünden bağımsız olarak sosyal yardımlar, çocuk yardımları ve diğer sosyal yardım hizmetleri de sağlanmalıdır.

31. Komiteler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca, göç bağlamında çocuğun göç aile hayatı hakkına ilişkin kapsamlı bir yaklaşım çerçevesinde, ailelerin çocukların gelişimiyle ilgili sorumluluklarını getirmesini sağlamayı amaçlayan tedbirler geliştirilmesi gerektiği görüşündedir. Çocukların ve/veya ailelerinin düzensiz göç statüsünün bu tür hedeflerin önünde bir engel teşkil edebileceğini göz önünde bulundurarak, Devletler; ayrımcı olmayan ve düzenli göç kanalları sunmalıdır. Bunun yanı sıra, aile birliği, çalışma ilişkileri, toplumsal bütünleşme gibi gerekçelerle çocukların ve ailelerin uzun süreli ve düzenli göç statüsüne kavuşmasını ya da oturma izni almasını sağlayan, kalıcı ve erişilebilir mekanizmalar bulunmasını da sağlamalıdır.²⁵

---

²⁵ Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 91. paragraf. Ayrıca bakınız Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 69. maddesi.

2. Aile birleştirme

32. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 10. maddesi uyarınca, Taraf Devletler, ailenin birleştirilmesi amacıyla yapılan başvuruların olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınmasını sağlamalıdır. Çocuğun anne ve babasına kavuşmasının kolaylaştırılması da bu kapsamda yer alır. Çocuğun anne babasıyla ve/veya kardeş(ler)iyile ilişkileri, göç nedeniyle kesintiye uğradıysa (hem ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte olmadığı durumlarda hem de çocuğun ebeveynleriyle ve/veya kardeş(ler)iyile birlikte olmadığı durumlarda) ailenin birleştirilmesi ilgili kararlarda çocuğun yüksek yararı değerlendirilirken aile birliğinin korunması hususu dikkate alınmalıdır.²⁶

33. Taraf Devletler; uluslararası göç bağlamında belgesiz çocuklarla ilgili vakalara ilişkin rehber ilkeler oluşturacak ve bu ilkeleri uygulayacaktır. Bu rehber ilkeler kapsamında, idari usullerde şeffaflığın bulunmayışının, süre sınırlarının ve/veya takdir yetkisinin çocuğun ailesiyle birleştirilme hakkını engellememesine özel bir önem verilmelidir.

34. Göç kanunlarının uygulanması nedeniyle, örneğin anne babaları gözaltına alındığı için ailesinden ayrı düşmüş çocuklar da dâhil olmak üzere refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuklar için, çocuğun ailesiyle birleştirilmesi imkânı da dâhil olmak üzere, sürdürülebilir ve hak temelli çözümler bulmaya yönelik çalışmalar gecikmesizin başlatılmalı ve yürütülmelidir. Çocuğun ailesi varış ülkesinde, menşee ülkesinde veya üçüncü bir ülkedeysen, transit ya da varış ülkesindeki çocuk koruma ve sosyal yardım kurumları mümkün olan en kısa süre içinde aile üyeleriyle iletişime geçmelidir. Bir çocuğun ailesiyle menşee ülkesinde, transit ülkesinde ve/veya varış ülkesinde birleştirilip birleştirilmemesi gerektiğine dair karar; çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak kabul edildiği ve aile birleştirme seçeneğinin göz önünde bulundurulduğu, titiz bir değerlendirmeye dayandırılmalıdır. Bu kapsamda, çocuğun sürece katılımını garanti altına alan, sürdürülebilir bir aile birleştirme planı da yer almalıdır.

---

26 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun yüksek yararının ana düşünce olarak ele alınması hakkına ilişkin 14. No'lu Genel Yorum (2013), 66. paragraf.

35. Çocuğun menşee ülkesine dönmesinin çocuğun insan haklarının ihlal edilmesine yol açabileceğine dair “makul bir risk” bulunduğu, çocuğu ailesiyle menşee ülkesinde birleştirme uygulanmasından kaçınılmalıdır. Menşee ülkesinde ailesiyle birleştirilmesi çocuğun yüksek yararına olmadığına ya da çocuğun dönüşünü engelleyen yasal engeller veya diğer engeller bulunduğu, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 9. ve 10. maddesinde öngörülen yükümlülükler yerine getirilmeli ve Devletin aile birleştirme ile ilgili kararına yön vermelidir. Ebeveynlerin çocuklarıyla birleştirilmesi ve/veya çocukların yüksek yararı doğrultusunda, statülerinin düzenlenmesi için tedbirler uygulamaya konmalıdır. Ülkeler; çocuğun yüksek yararı doğrultusunda, aile birleştirme usullerinin ivedilikle tamamlanmasını sağlamak için bu usulleri kolaylaştırılmalıdır. Devletlerin, aile birleştirme sürecini tamamlarken, yüksek yarar belirleme usullerine başvurması tavsiye edilmektedir.

36. Bir varış ülkesi; çocuğun ve/veya ailesinin ailenin birleşmesi amacıyla yaptığı başvuruları reddettiğinde, başvuruyu reddetme gerekçeleri ve çocuğun kararı temyiz hakkı konusunda çocuğa, çocuk dostu ve çocuğun yaşına uygun bir şekilde, ayrıntılı bilgi vermelidir.

37. Menşee ülkesinde kalan çocuklar; nihayetinde, varış ülkelerindeki aileleriyle ve daha büyük kardeşleriyle bir araya gelmek için düzensiz ve göç yollarını kullanmak zorunda kalabilmektedir. Devletler; menşee ülkesinde kalan ve düzensiz göç yollarına başvurabilecek çocuklar da dâhil olmak üzere çocukların düzenli göç yolları kullanarak göç etmesine olanak sağlayan, etkili ve erişilebilir aile birleştirme usulleri geliştirmelidir. Devletler; çocukların ailelerinden ayrı düşmesini engellemek için göçmenlere ailelerinin düzenli bir şekilde eşlik etmesini sağlayan politikalar geliştirmeleri için de teşvik edilmektedir. Usuller; aile hayatını kolaylaştırmayı amaçlamalıdır ve herhangi bir kısıtlamanın meşru, gerekli ve orantılı olmasını sağlamalıdır. Bu görev; temel olarak alıcı ve transit ülkelere düşse de menşee ülkeleri de ailenin birleştirilmesini kolaylaştırmak için tedbirler almalıdır.

38. Komiteler; yetersiz finansal kaynakların çoğu zaman aile birleştirme hakkının hayata geçirilmesini engellediğinin ve ailenin yeterli gelire sahip olduğuna dair bir kanıt bulunmamasının birleştirme usulleri önünde bir engel teşkil edebileceğinin farkındadır. Devletler; çocuklara ve ebeveyn(ler)ine, kardeşlerine ve uygulanabilir olduğu hâllerde çocuğun diğer akrabalarına yeterli finansal desteği ve diğer sosyal hizmetleri sağlamaları için teşvik edilmektedir.

F. Çocuk Satışı ya da Ticareti, Çocuk Kaçakçılığı ve Çocuk İşçiliği De Dâhil Olmak Üzere Her Türlü Sömürüden, Şiddetten ve İstismardan Korunma (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 11. ve 27. Maddeleri, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 19, 26, 32, 34, 35 ve 36. Maddeleri)

39. Başta belgesiz, vatansız, refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar gelmek üzere, uluslararası göç bağlamındaki çocuklar; özellikle de göç süreci boyunca, menşe, transit, varış ve dönüş ülkelerinde istismar, ihmal, kaçırılma, kaçakçılık, gasp, çocuk ticareti, cinsel sömürü, ekonomik sömürü, çocuk işçiliği, dilencilik ya da suçlara ve yasadışı işlere iştirak etmeye zorlanma da dâhil olmak üzere çeşitli şiddet türleri karşısında daha savunmasız kalmaktadır. Söz konusu çocuklar; özellikle de düzensiz göç yollarını kullanarak seyahat ettiklerinde veya ülkede izinsiz bir şekilde ikamet ettiklerinde, devlet aktörlerinin ya da devlet dışı aktörlerin uyguladığı şiddete maruz kalabilmekte veya ailelerinin ya da diğer kişilerin şiddete maruz kaldığına şahit olabilmektedirler. Komiteler; Taraf Devletlerin dikkatini 19 Ekim 1996 tarihli Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair Lahey Sözleşmesi'nin 6. maddesine çekmektedir. Bu madde uyarınca, Taraf Devletin idari ya da adli idareleri; ülkelerindeki huzursuzluklar nedeniyle uluslararası göçe zorlanmış ve göç etmek zorunda kaldıkları için ülke topraklarında bulunan çocuklar ve mülteci çocuklarla ilgili olarak çocuğun ya da mülkünün korunmasına yönelik tedbirler alma yetkisine sahiptir.

40. Komiteler; düzensiz göçün suç olarak kabul edilmesi de dâhil olmak üzere, göç ya da sığınma ilgili kısıtlayıcı politikaların, yeterli, güvenli, düzenli, erişilebilir ve uygun maliyetli göç kanallarının veya çocuk koruma sistemlerinin bulunmayışının, refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuklar başta olmak üzere göçmen ve sığınmacı çocukları göç yolculukları sırasında ve varış ülkelerinde şiddet ve istismar karşısında savunmasız bıraktığının farkındadır.

41. Devletler; çocukların yasadışı yollarla taşınmasını ve geri dönmek üzere gönderilmesini önlemek; tüm kölelik türleri, ticari cinsel sömürü, çocukların dilencilik ve yasadışı faaliyetler için kullanılması da dâhil olmak üzere çocuk işçiliğinin en kötü türlerini ortadan kaldırmak; çocukları şiddetten ve ekonomik sömürüden korumak için gereken tüm tedbirleri almalıdır. Komiteler; çocukların toplumsal cinsiyete özgü risklerle ve dezavantajlarla karşılaşabileceğinin farkındadır. Bu tür risk ve dezavantajlar tespit edilmeli ve bunlara özel olarak müdahale edilmelidir. Birçok bağlamda, kız çocukları; özellikle de cinsel sömürü gibi amaçlarla insan ticareti karşısında daha savunmasız bir durumda kalabilmektedir. Bir engeli olan çocuklar, lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transeksüel ya da erdişi olabilecek çocuklar da dâhil olmak üzere tüm kız ve erkek çocukların özel dezavantajlara müdahale etmek, cinsel sömürü ve istismar amacıyla yapılan çocuk ticaretini önlemek için ek tedbirler alınmalıdır.

42. Belgesiz göçmen çocuklar ve oturma ya da çalışma iznine bağımlı olan ve destekçileri/işverenleri tarafından belgeleri kolaylıkla ellerinden alınabilecek ebeveynler; kamu hizmeti sağlayıcılar ya da diğer görevliler veya özel olarak bireyler tarafından göç idarelerine bildirilme riskiyle karşı karşıyadır. Bu durum; çocukların korunma ve adalete erişim de dâhil olmak üzere insan haklarından yararlanma olanaklarını sınırlamaktadır; onları şiddet, çocuk işçiliği ve diğer sömürü ve istismar türleri karşısında daha savunmasız kılmaktadır.²⁷ Bu durum; göçmenleri şiddetten, istismardan ve sömürüden korumak

---

27 Bakınız Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına, Hakları Komitesi'nin 2 No'lu Genel Yorumu, 2. paragraf.

yerine, düzensiz statüdeki göçmenleri tespit etmeye öncelik veren politikalarından kaynaklanabilmektedir. Çocukların şiddete maruz kalmasına veya bir aile üyesinin maruz kaldığı şiddet şahit olmasına da yol açabilmektedir.

Bu bağlamda, diğer tedbirlerin yanı sıra, çocuk koruma hizmetleri ve göçle ilgili konularda uygulayıcı kurumlar arasında etkili güvenlik duvarları kurulması da sağlanmalıdır.

43. Çocuk ticaretine, satışına ya da diğer cinsel sömürü türlerine maruz kaldığına dair belirtiler bulunan veya bu tür durumlara ya da çocuk yaşta evliliğe maruz kalma riski olan çocuklar için Taraf Devletler; aşağıdaki tedbirleri almalıdır:

- Taraf Devletler; çocuk satışı, ticareti ve istismar mağdurlarının erkenden tespit edilmesini sağlayacak tedbirler almalı ve yönlendirme mekanizmaları oluşturmalıdır. Bu bağlamda, sosyal çalışmacılara, sınır polislerine, avukatlara, sağlık görevlilerine ve çocuklarla iletişim hâlinde olan diğer tüm personele zorunlu eğitimler verilmesi sağlanmalıdır.
- Çeşitli göç statülerinin bulunduğu yerlerde, en çok koruma sağlayan statü (örneğin insani gerekçelerle oturma izini veya sığınmacı statüsü verilmesi) uygulanmalıdır ve bu statünün çocuğun yüksek yararı doğrultusunda vaka bazında belirlenmesi sağlanmalıdır.
- Çocuk satışına, çocuk ticaretine ya da diğer türlerde cinsel sömürüye maruz kalan göçmen çocuklara oturma izni ya da yardım sağlanması; ceza soruşturulmasının başlatılması veya çocukların emniyet yetkilileriyle işbirliği yapması şartına bağlı olmamalıdır.

44. Bunların yanı sıra, Devletler; göçmen çocukları her türlü şiddetten ve istismardan etkili bir şekilde ve bütünüyle korumak için aşağıdaki adımları atmalıdır:

- Çocukları her türlü kölelik biçiminden, ticari cinsel sömürüden, yasadışı faaliyetlerde kullanılmaktan ya da sağlıklarını, güvenliklerini ya da ahlaki bütünlüklerini tehlikeye atabilecek işlerde çalışmaktan korumak için etkili tedbirler alınmalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ilgili

sözleşmelerine taraf olmak da bu tür tedbirler kapsamında yer alır.

- Göç statülerinde bağımsız olarak, çocukları her türlü şiddetten ve istismardan korumaya yönelik etkili tedbirler alınmalıdır.
- Cinsel sömürü, çocuk işçiliği ve diğer sömürü türleri için insan ticaretine maruz kalma ihtimali bulunan engelli çocukların, kız ve erkek çocukların toplumsal cinsiyete özgü savunmasızlıkları tespit edilmeli ve bunlara müdahale edilmelidir.
- Göçmen çocukların ve ailelerinin göç statülerinden bağımsız olarak şiddet, istismar ve sömürü vakalarını polise veya diğer yetkililere bildirebilmesi için kapsamlı koruma ve destek hizmetlerinin yanı sıra etkili telafi mekanizmalarına erişebilmesi sağlanmalıdır. Çocuklara ve ailelerine psikososyal yardım hizmetlerine ve tazmin yollarına erişim hakkında bilgiler verilmesi de bu kapsamda yer alır. Çocuklar ve aileler; göçle ilgili bir yaptırıma maruz kalma riski bulunmadan, mağdurlar ya da tanıklar olarak polise ya da diğer yetkililere güvenli bir şekilde bildirimde bulunabilmelidir.
- Göçmen çocukların korunmasında sosyal hizmetlerin ve sivil toplum kuruluşlarının oynayabileceği önemli rol vurgulanmalıdır.
- Göçmen çocuklara yönelik her türlü şiddetin, sömürünün ve istismarın temel nedenlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan kapsamlı politikalar geliştirilmeli ve bu politikaların düzgün bir şekilde uygulanabilmesi için yeterli kaynaklar tahsis edilmelidir.

G. Tehlikeli İşler ve Çocuğun Yaşına Uygun Olmayan İşler de Dâhil Olmak Üzere Ekonomik Sömürüden Korunma, Çalışma Koşulları ve Sosyal Güvenlik Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 25, 27, 52, 53, 54 ve 55. Maddeleri ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 26. ve 32. Maddeleri)

45. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması, yasaklanması ve asgari çalışma yaşı ile ilgili uluslararası çalışma standartlarına riayet edilmesi çerçevesinde, yasal çalışma yaşını

doldurmuş göçmen çocuklar tarafından yapılan tüm işlerin sömürücü nitelikte olmadığı ya da tehlikeli koşullarda gerçekleştirilmediği belirtilmelidir. Komiteler; çalışma yaşındaki göçmen çocukların, göç statülerinden bağımsız olarak, ücretler, diğer çalışma ve istihdam koşulları bağlamında ülkenin vatandaşı olan çocuklarla eşit haklardan yararlanması gerektiğini Devletlere hatırlatmaktadır.

46. Devletler; asgari çalışma yaşından küçük çocukların çalışmasını ve çocukların tehlikeli işlerde çalışmasını önlemek ve çalışma koşullarını düzenlemek amacıyla, toplumsal cinsiyet boyutunu da hesaba katarak, tüm gerekli yasal ve idari tedbirleri almalıdır. Devletler; göçmen çocukların maruz kalabileceği özel riski de göz önünde bulundurarak, uygun cezalar da dâhil olmak üzere tüm gerekli tedbirlerin hem hukuken hem de uygulamada yetkili olan makam tarafından alınmasını sağlamalıdır. Bu tedbirler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hükümlerinin ve diğer ilgili uluslararası standartların etkili bir şekilde uygulanmasını ve göçmen çocukların aşağıda belirtilen koşullardan yararlanabilmesini garanti altına almalıdır:

- Göçmen çocuklar; uluslararası alanda kabul edilen standartlar doğrultusunda adil çalışma şartlarına ve insan onuruna yakışır çalışma koşullarına sahip olmalıdır.
- Çocuklar; çocukların çalışabileceği koşulları ve saatleri düzenleyen özel koruyucu tedbirlerden yararlanabilmelidir.
- Çocuklar; çalışmaya uygunluklarını tasdik eden düzenli tıbbi muayenelere tabi tutulmalıdır.
- Çocuklar, kamu kurumları ya da özel kuruluşlar tarafından hakları ihlal edildiğinde adalet sistemine erişebilmelidir. Bu kapsamda, etkili bir şikâyet mekanizması bulunması da gerekir. Bunun yanı sıra, çalışma hakları ve göçle ilgili konularda uygulayıcı kurumlar arasında bir güvenlik duvarı bulunması da sağlanmalıdır.

47. Sosyal güvenlik ile ilgili olarak, mülteci çocuklar ve aileleri; Devletin yürürlükteki kanunlarında, çift taraflı ve çok taraflı sözleşmelerde öngörülen yükümlülükleri yerine getirdikleri sürece, ülke vatandaşları

ile aynı muameleyi görme hakkına sahip olacaktır. Komiteler; gerekli durumlarda, Devletlerin göç statülerinden bağımsız olarak ve hiçbir ayırım yapmadan, göçmen çocuklarına ve ailelerine acil sosyal yardımlar sağlaması gerektiği görüşündedir.

48. Göçmen ailelerin çocukları da dâhil olmak üzere, göçmen aileler ile ilgili vakalarda, Komiteler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 5. ve 18. maddeleri ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin göçmen işçilerle ilgili hükümlerinde belirtilen çalışma hakları doğrultusunda, çocuğun yetiştirilmesi ve gelişimiyle ilgili olarak anne ve babanın birlikte sorumluluk taşıdıklarını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Devlet; mümkün olduğu ölçüde, düzensiz durumdaki göçmen aileler de dâhil olmak üzere tüm göçmen ailelerinin çalışma haklarına bütünüyle saygı duyulmasını sağlayacak tedbirler almalıdır.

H. Yeterli Yaşam Standardı Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 45. Maddesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 27. Maddesi)

49. Devletler; uluslararası göç bağlamında çocukların fiziksel, ruhsal, manevi ve ahlaki gelişimleri için gereken yaşama standardına sahip olmasını sağlamalıdır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 27(3) maddesi uyarınca, Devletler; ulusal koşullar ve kendi imkânları doğrultusunda, bu hakkın uygulanmasını sağlamak için ebeveynlere ve çocuğun bakımında sorumlu olan diğer kişilere yardım etmek için gereken tedbirleri almalıdır. İhtiyaç bulunduğu takdirde, özellikle de beslenme, giyim ve barınmayla ilgili maddi yardım ve destek programları sağlamalıdır.

50. Taraf Devletler; kabul merkezlerinin standartlarına ilişkin ayrıntılı rehber ilkeler geliştirmeli, ailelere ve çocuklara yeterli alan ve mahremiyet sağlanmasını garanti altına almalıdır. Devletler; kabul merkezleri, resmî ve gayriresmî kamplar gibi geçici barınma merkezlerinde yeterli yaşam standardının bulunmasını sağlayacak tedbirler almalıdır. Bunların engelli çocuklar, hamile ve emziren kadınlar da dâhil olmak üzere ailelerin ve çocukların erişimine açık

olmasını sağlamalıdır. Devletler; mesken olarak kullanılan tesislerin çocukların günlük hareketlerini gereksiz olarak kısıtlamasını engellemelidir. Hareket özgürlüğünün fiili olarak kısıtlanmasının önlenmesi de bu kapsamda yer alır.

51. Devletler; göçmenlerin ev kiralamasını önleyen tedbirlerle başvurmak suretiyle, çocukların barınma hakkına müdahale etmemelidir. Statülerinden bağımsız olarak tüm göçmen çocukların evsiz barınaklarına erişimini sağlamak için tedbirler alınmalıdır.

52. Devletler; göçle ilgili konularda uygulayıcı kurumlar ve konut sağlayıcılar da dâhil olmak üzere kamu hizmet sağlayıcıları ya da özel hizmet sağlayıcılar arasında güvenlik duvarları oluşturmak için usuller ve standartlar geliştirmelidir.

Benzer şekilde, Devletler; barınma haklarını kullandıkları için düzensiz statüdeki göçmen çocuklara suçlu muamelesi yapılmasını engellemelidir. Çocukların bu hakkını kullanmasına yardım eden ev sahipleri ve sivil toplum kuruluşları gibi özel aktörler de bu yüzden cezalandırılmamalıdır.

53. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de Taraf Devletlerin hiçbir ayırım yapmadan kendi yetki alanlarındaki tüm çocuklara Sözleşmede belirtilen hakları sağlaması ve bu haklara saygı duyması öngörülmektedir. Çocuklara ailelerinin göç statüsü nedeniyle ayrımcılık yapılmaması da bu kapsamda yer alır. Dolayısıyla, Komiteler, Taraf Devletleri ekonomik, sosyal ve kültürel haklara eşit erişim sağlamaları için teşvik etmektedir. Devletler; düzensiz statüdeki göçmen çocuklar ve aileler de dâhil olmak üzere göçmen çocuklara ve ailelerine ayrımcılık yapılmasına yol açan ya da onların sosyal yardımlar gibi hizmetlere ve yardımlara etkili bir şekilde erişmesini engelleyen kanunları, politikaları ve uygulamaları ivedilikle değiştirmeleri için de teşvik edilmektedir.²⁸

---

28 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, 86. paragraf.

I. Sağlık Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 28. ve 45. Maddeleri, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 23, 24 ve 39. Maddeleri)

54. Komiteler; çocuğun beden ve ruh sağlığının yoksulluk, işsizlik, göç, iç göçe zorlanma, şiddet, ayrımcılık ve dışlanma da dâhil olmak üzere yapısal belirleyicilerin yol açtığı bir dizi faktörden etkilenebileceğinin farkındadır. Komiteler; göçmen ve mülteci çocukların ciddi duygusal sıkıntılar yaşayabileceğinin ve çoğu zaman ruh sağlığı hizmetlerine acilen ihtiyaç duyabileceğinin de bilincindedir. Dolayısıyla, çocukların stresi yetişkinlerden farklı bir şekilde deneyimledikleri de göz önünde bulundurularak çocukların, çocuklara özel bakım ve psikolojik destek hizmetlerine erişebilmesi sağlanmalıdır.

55. Tüm göçmen çocuklar; göç statülerinden bağımsız olarak, ülkenin vatandaşı olan çocuklarla eşit bir şekilde sağlık hizmetlerinden yararlanabilmelidir. Topluluk içinde ya da sağlık kurumlarında sağlanan önleyici, tedavi edici, ruhsal, fiziksel veya psikolojik sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere tüm sağlık hizmetleri de bu kapsamda yer almalıdır. Devletler; çocuğun sağlığının ayrımcılık nedeniyle zarar görmesini engellemekle yükümlüdür. Ayrımcılık; çocukların dezavantajlarını arttıran önemli bir faktördür. Çeşitli ayrımcılık türlerinin etkilerine de müdahale edilmelidir.²⁹ Hizmetlere erişimi kısıtlayan toplumsal cinsiyet özgü unsurlara özel bir önem verilmelidir.³⁰ Bunun yanı sıra, göçmen çocuklara cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkındaki bilgiler ve hizmetler de yaşlarına uygun bir şekilde, eksiksiz olarak sağlanmalıdır.

56. Devletler; sağlık hakkı konusunda bütüncül bir yaklaşıma ağırlık vermeleri için teşvik edilmektedir. Devletlerin ulusal planlarında, politikalarında ve stratejilerinde göçmen çocukların sağlık hizmeti ihtiyaçları ve çocukların savunmasız kalabileceği durumlar ele alınmalıdır. Göçmen çocuklar; oturma izni veya sığınma kaydı

---

29 Bakınız çocuğun mümkün olan en yüksek standartta sağlık hizmetlerinde yararlanma hakkına ilişkin 15 No'lu Genel Yorum (2013), 5. ve 8. paragraflar.

30 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, paragraf 86.

sunmaları gerekmeden sağlık hizmetlerine erişebilmelidir. Hizmetlere erişimin önündeki adli ve idari engeller kaldırılmalıdır. Bu kapsamda, kimliğin ve ikametinin doğrulanması için tanıklığa dayanan kanıt gibi alternatif yollar da kabul edilmelidir.³¹ Bunun yanı sıra; Komiteler; Devletlerin halk sağlığı hizmet kurumlarında veya bu kurumlara yakın yerlerde bulunan göç idareleri/göç operasyonları birimleri ve sağlık kurumları arasında hastalara ilişkin bilgi paylaşımını yasaklamalarını şiddetle tavsiye etmektedir. Çünkü bu; düzensiz bir statüde bulunan göçmen çocukların ya da göçmen ailelerinin çocuklarının sağlık hakkından yararlanmasını kısıtlayabilir ya da engelleyebilir.³² Çocukların sağlık hakkından yararlanmasını sağlamak için etkili güvenlik duvarları kurulmalıdır.

57. Ayrımcılık; çoğu zaman yetersiz maddi koşulları ve yasal korumaları daha da kötü bir hâle getirebilmektedir ve göçmen çocukların ciddi bir şekilde hastalanana dek tedaviyi ertelemesine neden olabilmektedir.

Acil ve kapsamlı müdahaleler gerektiren karmaşık sağlık hizmetleriyle ilgili sorunların çözülmesine özel bir önem verilmelidir. Bu tür durumlarda, ayrımcı uygulamalar; göçmen çocuğun sağlığını ciddi bir şekilde etkileyebilmekte, tedavi ve toparlanma süresini önemli ölçüde geciktirebilmektedir. Sağlık görevlilerin öncelikli yükümlülüğü; hastaların ve çocukların temel insan haklarından biri olan sağlıklarını korumak olmalıdır.

58. Uyrukları ya da göç statüleri nedeniyle, yetişkin mültecilerin sağlık hakkından yararlanmasına ilişkin kısıtlamalar da çocuklarının sağlıklı olma, yaşama ve gelişme haklarını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, çocuk haklarına yönelik kapsamlı bir yaklaşım çerçevesinde, göç statülerine bakılmaksızın tüm göçmen işçilerin ve ailelerinin sağlık hakkından yararlanmasını amaçlayan tedbirlere yer verilmelidir. Bunun yanı sıra, sağlık politikalarına, programlarına ve uygulamalarına

---

31 Bakınız Çocuk Hakları Komitesi, genel tartışma günü, 2012 raporu, paragraf 86.

32 Bakınız Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 2 No'lu Genel Yorumu, paragraf 74.

kültürler arası bir yaklaşım getirilmesini amaçlayan tedbirler de benimsenmelidir.

J. Eğitim ve Mesleki Eğitim Hakkı (Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 30, 43 ve 45. Maddeleri; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28, 29, 30 ve 31. Maddeleri)

59. Uluslararası göç bağlamındaki çocuklar; göç statülerinden bağımsız olarak, yaşadıkların ülkenin uyruğu olan çocuklarla eşitlik temelinde, erken çocukluk eğitimi ve meslek eğitimi de dâhil olmak üzere eğitimin tüm düzeylerine ve hizmetlerine bütünüyle erişebilecektir. Bu yükümlülük; Devletlerin, göç statüsünden bağımsız olarak tüm göçmen çocukların kaliteli ve kapsayıcı eğitime eşit bir şekilde erişmesini sağlamasını gerektirir. Göçmen çocuklar; gerektiğinde alternatif eğitim programlarına da erişebilmeli, sınavlara girebilmeli ve çalışmalarını tamamladıklarında diploma alabilmelidir.

60. Komiteler; Devletlerin, başta belgesiz çocuklar gelmek üzere göçmen çocukların okullara ve eğitim kurumlarına kaydolmasını engelleyen düzenlemeleri ve uygulamaları ivedilikle değiştirmelerini şiddetle tavsiye etmektedir. Devletler; eğitim kurumları ve göç idareleri arasında etkili güvenlik duvarları da oluşturmalı ve öğrenci bilgilerinin okullardaki ya da okullara yakın yerlerdeki göç operasyonları birimleriyle paylaşılmasını yasaklamalıdır. Çünkü bu tür uygulamalar; göçmen çocukların ya da göçmen ailelerinin çocuklarının eğitim hakkından yararlanmasını sınırlayabilmekte ya da engelleyebilmektedir. Çocukların eğitim hakkı bağlamında, Devletler, göçle ilgili işlemler nedeniyle çocuklarının eğitiminin aksamasını ve çocukların eğitim-öğretim yılında taşınmak zorunda bırakılmasını önlemeleri için teşvik edilmektedir. Bunun yanı sıra, reşit olduklarında çocukların zorunlu eğitimi ve devam eden eğitim kurslarını tamamlamasına destek verilmesi de tavsiye edilmektedir. Eğitimin daha üst basamaklarına erişim zorunlu olmasa da ayrımcılık yasağı ilkesi uyarınca, Devletler; göç statüleri ya da yasaklanan diğer

gerekçeler temelinde, hiçbir ayırım yapmadan, tüm çocuklara mevcut hizmetleri sunmakla yükümlüdür.

61. Devletler; çocuğun daha önce aldığı diplomaları tanımak ve/veya kapasiteleri ve becerileri doğrultusunda çocuk için yeni diplomalar düzenlemek, çocukların damgalanmasını ya da cezalandırılmasını önlemek için gerekli tedbirleri uygulamaya koymalıdır. Bu husus; menşe ülkeleri ve/veya dönüş durumunda üçüncü ülkeler için de eşit ölçüde geçerlidir.

62. Eşit muamele ilkesi uyarınca, Devletler; göçmen çocuklara karşı her türlü ayrımcılığı ve eğitimlerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak amacıyla, uygun ve toplumsal cinsiyete duyarlı hükümleri benimsemekle yükümlüdür. Bu; hiçbir ayrımcılık yapılmadan, gerektiğinde ilave dil eğitimi de dâhil olmak üzere hedef odaklı tedbirlere,³³ ek personele ve kültürler arası desteğe ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir. Devletler; göçmen çocukların okullara entegrasyonunu desteklemek ve eğitim hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için özel personel tahsis etmeleri için teşvik edilmektedir. Buna ek olarak, Devletler, eğitimde göçmen çocukların tecrit edilmesine yol açabilecek her türlü uygulamayı önleyen ve yasaklayan tedbirler almalı, etkili bir entegrasyon için göçmen çocukların yeni dili öğrenebilmesini sağlamalıdır. Devletlerin çalışmalarına erken çocukluk eğitimi ve psikososyal destek hizmetlerinin sağlanması da dâhil edilmelidir. Devletler; örgün ve yaygın eğitim olanakları, öğretmen eğitimi ve yaşam becerileri dersleri de sağlamalıdır.

63. Devletler; göçmen topluluklar ve ev sahibi toplulukla arasında kültürler arası diyalogu teşvik etmek; yabancı düşmanlığını, her türlü ayrımcılığı ya da göçmen çocuklara karşı hoşgörüsüzlüğü önlemek ve ortadan kaldırmak somut tedbirler geliştirmelidir. Buna ek olarak ayrımcılık yasağı, çocuk hakları, göç ve göçmen hakları da dâhil olmak üzere insan hakları eğitiminin eğitim müfredatlarına eklenmesi; uzun vadede göçmenlerin entegrasyonunu etkileyebilecek yabancı düşmanı ya da ayrımcı tutumların önlenmesine katkıda bulunacaktır.

---

33 Ayrıca bakınız Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 45 maddesi.

III. Uluslararası İşbirliği

---

64. Komiteler; göçmenlerin dezavantajlarını arttırabilecek yaklaşımlardan kaçınarak göçmenlerin insan haklarına saygılı bir biçimde, güvenli ve düzenli bir şekilde göç edebilmesini sağlamak için menşee, transit, varış ve dönüş ülkelerinin uluslararası göç bağlamında çocukların haklarını destekleme ve koruma rollerini ve sorumluluklarını da göz önünde bulundurarak uluslararası göç konusunu uluslararası, bölgesel ya da ikili işbirliği ve diyalog çerçevesinde, kapsamlı ve dengeli bir yaklaşım gözeterek ele alma ihtiyacını tekrar vurgulamaktadır. Özellikle de Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme, 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin Sözleşme ve 1967 Tarihli Protokolü, Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair Lahey Sözleşmesi uyarınca, sınır ötesi vaka yönetim usullerinin derhâl oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, işbirliği kapsamında, finansal ve teknik yardımları güçlendirmeyi amaçlayan girişimler de başlatılabilir. Çocuklar da dâhil olmak üzere diğer ülkelerden çok sayıda göçmene ev sahipliği yapan ve desteğe ihtiyaç duyan ülkelere yönelik yeniden yerleştirme programları güçlendirilebilir. Tüm bu uygulamalar; devletlerin uluslararası insan hakları ve mülteci hukuku ile ilgili yükümlüklerine bütünüyle uygun olmalıdır.

65. Söz konusu kapsamlı ve dengeli yaklaşımın, çocuğun yüksek yararı ilkesiyle uyumlu olmasını sağlamak için, çocuk koruma/sosyal yardım kurumları; uluslararası göç bağlamında çocukların haklarını ve çocuklara yapılan muameleleri etkileyebilecek uluslararası, bölgesel ya da ikili anlaşmaların geliştirilmesinde kilit bir rol oynamalıdır. Ailelerin birleştirilmesini kolaylaştırmak, yüksek yarar değerlendirmesi ve belirlemesi usullerini uygulamak, çocuğun dinlenilme hakkını ve yasal süreç güvencelerini garanti altına almak için iki taraflı, bölgesel ve uluslararası girişimler teşvik edilmelidir. Bu tür girişimler; transit ya da varış ülkesinde veya menşee ülkesine ya da üçüncü bir ülkeye gittikten sonra hakları etkilenen çocukların sınır ötesi bağlamlarda adalet hizmetlerine erişmesini sağlamalıdır. Buna ek olarak, Devletler;

bölgesel hükümetler arası kurumlar da dâhil olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının ve çocukların da bu süreçlere katılmasını sağlamalıdır. Taraf Devletler; işbu ortak genel yorum doğrultusunda çocuklarla ilgili göç politikalarını uygulamak için Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu ve Uluslararası Göç Örgütü de dâhil olmak üzere Birleşmiş Milletler kurum ve kuruluşları ve uluslararası toplulukla teknik işbirliği olanaklarından da faydalanmalıdır.

IV. Ortak Genel Yorumun Dağıtımı, Kullanılması ve Raporlama

66. Taraf Devletler; işbu ortak genel yorumu yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde başta meclisler, kamu idareleri, çocuk koruma ve göç idareleri ve personeli ve adli makamlar gelmek üzere tüm paydaşlara yaygın bir şekilde dağıtılmalıdır. Bu yorumun tüm çocuklar, ilgili uzmanlar, çocuklarla çalışan ve çocuklar için çalışan paydaşlar (örneğin hâkimler, avukatlar, polisler ve diğer kolluk kuvvetleri, öğretmenler, koruyucular, sosyal çalışmacılar, kamu sosyal hizmet kurumları ya da özel hizmet kurumları personeli ve sağlık görevlileri), medya kuruluşları ve genel olarak tüm sivil toplum tarafından bilinmesini sağlamalıdır.

67. Bu ortak genel yorum; gerekli dillere çevrilmeli, çocuk dostu/ uygun şekillerde ve engellilerin erişebileceği formatlarda halkın erişimine sunulmalıdır. Bu yorumu hayata geçirmeye yönelik iyi uygulamaları paylaşmak için konferanslar, seminerler, çalıştaylar ve diğer etkinlikler düzenlenmelidir. Bu yorum; başta çocuk koruma, göç ve emniyet idareleri ve personeli gelmek üzere, tüm ilgili uzmanların ve teknik personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarına da dâhil edilmelidir. Tüm ulusal ve yerel insan hakları kuruluşlarının ve insan haklarıyla ilgili diğer sivil toplum kuruluşlarının erişimine de sunulmalıdır.

68. Taraf Devletler; Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 73. maddesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 44. maddesi kapsamında düzenli olarak hazırladıkları raporlarına işbu genel yorum doğrultusunda uyguladıkları önlemler ve aldıkları sonuçlar hakkındaki bilgileri de eklemelidir.